

ÖNSÖZ

Ülkemizde yaşayan bir çok kişi hala Türkiye'nin dışında Türkçe'nin farklı şive ve lehçelerini konuşan insanların varlığını bilmiyor olabilir. Sovyetler Birliği dağılma sürecinde, bağımsızlıklarını ilan eden Türk cumhuriyetleri sayesinde halkımız diğer Türklerin veya tarih kitaplarında okuduğumuz nostaljik Türklerin aslında bir realite olarak hala Orta Asya yoğunluk merkezli olarak yaşamakta olduğunu gördü. Resmi ideoloji ile birlikte okul tarih kitapları değişmeye ve kitapların arka sayfalarına Türk dünyası haritaları koyulmaya başlandı. Türkiye'de yaşayan Türkçe'den farklı dil konuşmayı bilen insanların da kim olduğu nereden geldikleri ve Türk milletinin nasıl bir parçası haline geldiği öğrenilmeye başlandı. Halbuki 1990'lara kadar Türk tarihi okutulur fakat tarihte yaşamış devlet kurmuş olan bu eski Türklerin vatanlarında sanki hiç kimse kalmamış Türklerin hepsi Anadolu'ya göç etmiş gibi anlatılırdı. Ayrıca Orta Asya'dan göç sonucu Anadolu'dan farklı yerlere gitmiş ve oralara yerleşmiş olan Türklerden bahsedilmezdi. Anadolu'da yaşayan herkesin Türk ırkından geldiği vurgulanırdı. Bence bu Türk milletine yapılan büyük bir haksızlıktı. Çünkü her insanın tarihini, soyunu ve akrabalarını öğrenmeye hakkı vardır. Örneğin ben Türkmenlerin hangi boyundan geldiğimi bilmiyorum.

Benim Türkiye dışında yaşayan Türkler de var mıyı sorgulamam İlkokul 4' e giderken komşumuz olan Tıraka ailesinin liseye giden kızının Büyük orta atlasındaki Sovyetler Birliği'nin Asya bölümünü gösteren sayfasında bulunan Türkmenistan yazısı olmuştur. Liseye gittiğim yıllarda TRT de bir programda (sanırım Ertürk Yöndem'in programı) Ebulfeyz Elçibey'i görmüştüm. Odasında Atatürk'ün resmi vardı, Türkçe konuşuyor ve Azerbaycan Türklerinin bağımsızlığından bahsediyordu. Böylece haritalarda yazan Azerbaycan adının, Anadolu gibi bir Türk yurdu olduğunu öğrendim. Fakat 1990'lara kadar benim yaşımdaki çocukların ulaşabileceği kaynaklar olmadığı için ancak Sovyetlerin dağılma sürecine girdiği yıllarda bir şeyler bulabildik. Ermenilerin Karabağ'da olaylar çıkarıp Türk-Ermeni çatışmaları başladığında Kızıldunun Bakü'ye girmesi ve pek çok Azerbaycan Türk'ünün katledilmesini basın aracılığıyla duyduk. Azerbaycan'daki Hocalı katliamı ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan Bosna-Hersek olayları sonucunda, bütün dünya Türklerinin ve Türkiye'de yaşayan Müslüman akraba halkların kimler olduğu, nerede yaşadıkları, etnik dağılımları ve nüfus sayıları gibi konulara ilgim arttı. Bu ilgi sonucunda yapmış olduğum araştırmalarda edindiğim bilgileri halkımla paylaşmak istedim.

Şunu bilmenizi isterim ki Türklüğü Müslümanlık yüceltmıştır ve Türklük ve Müslümanlık kimsenin tekelinde değildir. Herkesin geçmişini doğru bir şekilde öğrenmeye hakkı vardır. Peygamberimizin dediği gibi "acemin araba, arabın aceme üstünlüğü yoktur" ve kişinin milletini sevmesi asla ırkçılık değildir. Hiçbir milletin diğer bir millete üstünlüğü yoktur. Varsa da üstünlük ancak tarihinde Allah için yaptıklarından dolayıdır. Modern anlamda Türk milliyetçiliğini en güzel Mustafa Kemal Atatürk ifade etmiştir. "Ne mutlu Türk'üm diyene". İnsan kendini ne hissediyorsa odur. Irki anlamda milliyetçilik değil, kültürel anlamda milliyetçilik doğru olanıdır. Çünkü günümüzde saf, diğer halklarla karışmamış bir milletten bahsetmek imkansızdır. Anadolu'ya Türklerin gelmesi ile burada yaşayan halkların bir anda buharlaşması elbette söz konusu değildir. Bu halklarla karışmamızdan doğal bir şey yoktur. Eski Kırgızistan Cumhurbaşkanı "çekik gözlü gittiniz, çakır gözlü geldiniz" demiştir.

Elinizdeki kitap, bazen bir yazardan hiç değiştirilmeden bir alıntıdır, bazen başka bir kitabın özetidir ve bazen de tamamen benim 15 yıllık tarih ve coğrafya merakım sonucu oluşan ifadelerimdir. En beğendiğim yazımın, "Doğu Anadolu ve Yukarı Mezopotamya kimin anavatanı?" başlıklı yazım olduğunu belirtmek isterim. Böyle derlenmiş toparlanmış bir kitabın bu zamana kadar basıldığını sanmıyorum. Derleme yaptığım yazıların hepsinde kime ait olduğunu belirttim. Konularında hepsi otorite olan tarihçi ve sosyologlardan internetten ulaştığım yazılarını kitaba koyma konusunda izin almadım fakat hepsinin beni hoş karşılayacağına inanıyorum. Bu kitap amatörce yapmış olduğum çalışmalarımın bir toplamıdır. Türk ve Müslüman tarih-coğrafya sevdamin bir tezahürüdür.

Amatör ruhla yazdığım bu ilk kitabımı canımdan çok sevdiğim ve mensubu olmaktan büyük gurur duyduğum TÜRK MİLLETİ'ne ithaf ediyorum. Kabul ediniz...

İSMAİL ARABACI

Mayıs-Kasım 2005

İÇİNDEKİLER

TÜRK ADI.....	6
GÖKTÜRK ALFABESİ.....	8
TÜRKLER ve TÜRKİYE.....	9
OSMANLININ ETNİK VE DİNSEL MİRASI.....	12
TÜRK DİLİNİN FARKLILAŞMASI.....	13
BALKANLARI ANLAMAK.....	16
BALKANLARDA YAŞAYAN TÜRKLER.....	21
BULGARİSTAN TÜRKLERİ.....	24
POMAKLAR.....	27
ETNİK GRUPLARI YOK SAYAN YUNANİSTAN.....	28
YUNANİSTAN KURULURKEN.....	30
BATI TRAKYA TÜRKLERİ.....	34
MİLLİYETLER VE SINIRLAR: BALKANLAR, KAFKASYA VE ORTADOĞU.....	37
ARNAVUTLAR.....	42
BOŞNAKLAR – 1.....	46
BOŞNAKLAR – 2.....	50
BOŞNAKLAR – 3.....	57
GAGAUZLAR.....	60
TATAR ADI NEREDEN GELİYOR?.....	65
KIRIM TATARLARI.....	68
KIPÇAK TÜRKLERİ ve ÜLKELERİ.....	73
ÇAĞATAY TÜRKLERİ ve ÜLKELERİ.....	78
LİTVANYA'LI TATARLAR.....	81
TATARLARIN DEMOGRAFİK GELİŞİMİ VE YAYILMA ALANLARI.....	82
TÜRK ADININ KULLANIMI.....	84
KAFKASYA COĞRAFYASI.....	86
KAFKASYA HALKLARI ve DİLLERİ.....	88
ÇERKES TARİHİ.....	92
BİR BAŞKA ANLATIMLA ÇERKES SÜRGÜNÜ.....	95
BUGÜNKÜ ÇERKESYA.....	97
TÜRKİYE'DEKİ ÇERKESLER.....	100
ABHAZYA ve ABAZALAR.....	102
ÇEÇENLER.....	106
DAĞISTAN.....	109
ŞEYH ŞAMİL.....	112
KAFKASYA TÜRKLERİNİN YERLEŞİMLERİ.....	114
YANIBAŞIMIZDAKİ BİLİNMEYEN AKRABALARIMIZ; KARAÇAY-MALKAR (BALKAR) TÜRKLERİ.....	116
KAF DAĞINDA BİR MASAL ÜLKESİ; KARAÇAY-MALKAR.....	118
DAĞISTAN TÜRKLERİ: KUMUKLAR.....	121
DAĞISTAN'IN ETNİK PROBLEMLERİ.....	123
KUMUK TÜRKÇESİ-TÜRKİYE TÜRKÇESİ.....	125
KARAÇAY MALKAR TÜRKÇESİ-TÜRKİYE TÜRKÇESİ.....	126
AHISKA TÜRKLERİ.....	129
GÜRCÜLER.....	133
FARKLI BİR GÖRÜŞLE MÜSLÜMAN ACARA KİMLİĞİ.....	138
LAZLAR.....	140
MEGRELO-LAZLAR VE GÜRCÜLER.....	146
HEMŞİNLİLER.....	148
KARAPAPAK veya TEREKEME TÜRKLERİ.....	150
ÇİNGENELER.....	151
TÜRKMEN ve TÜRK ADINA DAİR.....	153

TÜRKMENİSTAN TARİHİ.....	155
SELÇUKLULAR VE TÜRKMENLER.....	159
HARZEMŞAHLAR VE TÜRKMENLER.....	161
TİMURLULAR VE TÜRKMENLER.....	163
TÜRKMEN HALKI.....	165
TÜRKMENİSTAN CUMHURİYETİ.....	167
İRAN'IN ETNİK GERÇEĞİ.....	169
İRAN'IN BİN YILLIK TÜRK TARİHİ	171
KAŞGAY TÜRKLERİ.....	173
AZERBAYCAN CUMHURİYETİ (KUZEY AZERBAYCAN).....	175
EBULFEYZ ELÇİBEY.....	179
İRAN'DAKİ TÜRK NÜFUSUNA İSTATİSTİKSEL BAKIŞ.....	181
GÜNEY AZERBAYCAN.....	187
1927'DE TÜRKİYE'DE YAYIMLANAN RAPORA GÖRE GÜNEY AZERBAYCAN.....	189
ŞAH HATAYI.....	191
OSMANLI DEVLET ERKİNDEN TÜRKMENLER'İN DIŞLANMASI.....	194
TEBRİZ'İN SESİ.....	196
TÜRKİYE'Lİ ARAPLAR.....	198
NUSAYRILIK	200
SURİYE TÜRK TARİHİ.....	203
SURİYE TÜRKLERİ	205
BARAK TÜRKMENLERİ.....	207
KIBRISLI TÜRKLER: AT BİNMEĞİ UNUTMUŞ TÜRKMENLER.....	209
IRAK TÜRK TARİHİ.....	211
IRAK TÜRKMEN NÜFUSU VE YERLEŞİMLERİ	214
KÜRTLER VE ZAZALAR.....	217
KÜRTLERİN VE KÜRTÇE'NİN KÖKENİ.....	219
ETNİK YAPILANMADA KÜRT DİLİNİN ROLÜ	227
KÜRTLER - RÜZGARIN SAVURDUKLARI.....	229
DOĞU ANADOLU VE YUKARI MEZOPOTAMYA KİMİN ANAVATANI?.....	234
OSMANLILAR ZAMANINDA DİYAR-I BEKİR.....	237
DİYARBAKIR'IN KÜRTLEŞMESİ.....	239
KÜRTLER ANADOLU İÇİN TÜRKLERİ BEKLEDİ.....	241
KÜRTLER HAKKINDA.....	243
ZAZALAR -1.....	246
ZAZALAR -2.....	248
ZAZALAR -3.....	251
DİMİLİCE'NİN GRAMERİ	252
ZAZA VE GURANİ DİLLERİ.....	254
GURAN VEYA GORAN.....	256
ZAZACA, KÜRTÇE (KURMANÇÇA) VE FARŞÇA ARASINDAKİ FARK ÜZERİNE KÜÇÜK BİR KARŞILAŞTIRMA.....	258
KIRMANÇ-ZAZALARIN ETNİK KİMLİĞİ ÜZERİNE.....	263
ALEVİ KÜRTLERİN ETNİK KİMLİĞİ ÜZERİNE.....	267
ETNİK KİMLİK VE TÜRKİYE.....	275
DİL, DİN, MİLLİYET İLİŞKİSİ.....	277
SOSYOLOJİK OLARAK TÜRKMENLER'İN KÜRTLEŞMESİ.....	285
ALEVİLER TÜRK MÜ? KÜRT MÜ?.....	287
ALEVİLERİN ETNİK KİMLİĞİ.....	289
DERSİMLİLER.....	295
ULUSAL KİMLİK BİLİNCİNDE ALEVİLER.....	296
ALEVİLERİN OSMANLIYA BAKIŞI.....	299
KOÇGİRİ OLAYI.....	302
KOÇGİRİ İSYANI.....	308
DERSİM İSYANI.....	312

ALEVİLİĞİN ŞEHİRLEŞME SÜRECİ.....	315
GEZİ NOTLARI-FIRAT BOYLARI.....	316
GEZİ NOTLAR-YUNANİSTAN.....	318
TÜRKİYE'DEKİ BAZI ETNİK TANIMLAMALAR.....	320
ANADOLU İSKANINDA URFA VE ÇEVRESİ.....	323
ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ – I.....	326
ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ –II.....	328
MECİDİYE KENTİNİN KURULMASI	331
MODERN TÜRKİYE'NİN OLUŞUMU.....	333
SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN İSLAMCILIK POLİTİKASI.....	340
OSMANLI NÜFUSUNUN DİNİ VE ETNİK DAĞILIMI.....	342
OSMANLI DEVLETİNDE 19. YÜZYILDAKİ NÜFUS HAREKETLERİ.....	353
BALKANLAR'DAKİ MÜSLÜMANLIK AZINLIK.....	362
I. DÜNYA SAVAŞINDA ARAPLAR VE LLOYD GEORGE.....	364
BENİM MİLLETİM.....	366

TÜRK ADI

Türk Milleti'nin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. "Türk" sözü tarihin en eski çağlarından beri kullanılıyordu ve belirli bir kavmin yada kavimler birliğinin adı olarak mevcuttu.

Türkler'in köklü ve çok zengin bir tarihe ve kültüre sahip olması nedeniyle birçok bilim adamı "Türk" adının nereden geldiği hakkında araştırmalar yapmış, bu araştırmalar neticesinde Türk adı ilk defa MÖ. 14. yy.'da "Tik" veya "Tikler" adıyla geçmeye başlamıştır. Diğer bir görüşe göre ise Türk adı MÖ. 14. yy'dan öncede varolduğudur. Zira Türk ırkının tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Bu gerçeği kavmi ve milli mitolojilerde ve tarihi oluşumlarda açıklayan eski kayıtlarda görmek mümkün olmaktadır. Türk ırkının çok eski olması nedeniyle Türk adının nerden geldiği hakkında birçok iddia ve görüşler ileriye sürmüşlerdir. Buna göre;

-Heredotos'un doğu kavimleri arasında zikrettiği TARGİTAB'lar.

-İskit topraklarında doğdukları söylenen TYRKAE'ler

-Tevrat'ta adı geçen Togarma'lar.

-Eski Hint kaynaklarında tesadüf edilen TURUKHA'lar veya THRAK'lar

-Eski Ön Asya çivili metinleride görülen TURUKKU'lar.

-Çin Kaynaklarında MÖ. 1.yy.'da rol oynadıkları belirtilen TİK veya Dİ'ler Bizzat "Türk" adını taşıyan Türk kavimleri olarak gösterilmektedir.

İslam kaynaklarında yer alan İran menşeli "Zend - Avesta" rivayetleri ile İsrail menşeli "Tevrat" rivayetleride Nuh Peygamber'in torunu olan Yafes'in oğlu "Türk" ile İran rivayetlerindeki Feridun'un oğlu "Türac" veya "Tur"un soyu Türk adını taşıyan ilk kavim olarak gösterilmek istenmiştir."Avesta"da yer alan "Ebül Beşer"den, Cemil ve oğlu Feridun'dan bahsedilmektedir. "Feridun ülkesi Salm, Irak ve Turak (Türk) ismindeki üç oğlu arasında pay etmiştir. Salm'a bugünkü İran ve havalisi, Irak'a bugünkü Irak ve havalisi, Turak'a ise Orta Asya ve Çin havalisi düşmüştür. Feridun ölünce Irak, Salm'a saldırarak İran ve havalisini almış, daha sonra Turak'a saldırmıştır. Irak, Turak'ı yenememiş, savaş bunların torunlarına uzanan dek senelerce sürmüştür. Sonunda Turak'ın torunu "Afrasyap" Irak torunun "Muncihir"i mağlup ederek Ceyhun nehri sınır kabul edilen bir anlaşma yapmıştır. Bu tarihten sonra ceyhun nehri doğusunda "TURAN", batısına da "İRAN" denmiştir.

Tevrat rivayetleride ise Nuh tufanından sonra Nuh peygamber dünyayı üç oğlu arasında pay etmiş.Yafes'e Orta Asya ve Çin ülkeleri düşmüş,Yafes ölürken tahtını sekiz oğullarından biri olan "TÜRK" e bırakmıştır. Görülmektedir ki Hz. Adem devrine yakın zamanlarda Turak (Türk)den İran-Turan savaşlarından ve Alp Er Tunga gibi büyük bir Türk Başbuğundan ve Saka İmparatorluğu Kağanından bahsedilmektedir. Yukarıda mitoloji ve tarihi kayıtlar içerisinde yer alan "Türk" kelimelerinden ,Türk adının ne kadar eski olduğu ortaya çıkmaktadır.

MÖ 14. yy'da yer alan "Tik"ler ile dünyada mevcut olan medeniyetlerin en eskisi olan MÖ. 7. yy. da Orta Asya'da kurulan "Anav" medeniyeti de Türkler tarafından kurulmuştu. O halde Türkler MÖ. 14. yy'da Tik'ler , MÖ. 7. yy'da Anavlar, MÖ 4 yy'da Sakalar ile tarih kayıtlarında yer almaktadır. Türk kelimesinin yazılı olarak kullanılması ilk defa MÖ 1328 yılında Çin tarihide "Tu-Kiu" şeklinde görülmektedir. MÖ. 1. yy'da Roma'lı yazarlardan biri olan Pompeius Meala'nın Azak Denizi kuzeyinde yaşayan halktan "Turcae" olarak bahsetmesi ile ilk defa yazılı olarak karşılaşıyoruz. Türk adının tarih sahnesine çıkışı MS. 6. yy'da kurulan Gök-Türk Devleti ile olmuştur. Orhun kitabelerinde yer alan "Türk" adı daha çok "Türük" şeklinde gösterilmektedir. Bundan dolayı Türk kelimesini Türk Devleti'nin ilk defa resmi olarak kullanılan siyasi teşekkülün Gök-Türk imparatorluğu olduğu bilinmektedir. Gök-Türkler'in ilk dönemlerinde Türk sözü bir devlet adı olarak kullanılmışken, sonrada Türk milletini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. MS. 585 yılında Çin İmparatoru'nun Gök-Türk Kağanı İşbara'ya yazdığı mektupta "Büyük Türk Kağanı" diye hitap etmesi, İşbara Kağan'ın ise Çin İmparatoruna verdiği cevabi mektupta "Türk Devleti'nin Tanrı tarafından kuruluşundan bu yana 50 yıl geçti" hitapları Türk adını resmileştirmiştir. Gök-Türk yazıtlarında Türk sözü daha çok "Türk Budun" şeklide geçmektedir. Türk Budun'un ise Türk Milleti olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Türk adı bu dönemlerde bir topluluğun veya kavmin isminden ziyade, siyasi bir mensubiyeti belirleyen bir kelime olarak görülmektedir. Yani Türk soyuna mensup olan bütün boyları ve toplulukları ifade etmek üzere milli bir isim haline gelmiştir.

Gök-Türk harfleriyle 'TÜRK' yazısı. Sağdan sola doğru okunur.

ᠲᠦᠷᠦᠬ

Türk kelimesi Türkçe'de "kuvvetli" anlamına gelmektedir. Dil bilimcilerin çalışmaları bunun ilk halinin "Türük" olduğunu göstermektedir. Türk haliyle ilk karşılaşılan yer Orhun abideleridir. Ancak burada şunu hatırlatmakta fayda var. O dönemlerde millet, devlet gibi kavramlar yoktur. O dönemler için kabile ve hanedan terimleri kullanılmalıdır. Yine büyük bir ihtimalle Türk adını taşıyan tek bir kabile vardı. Ancak 6. yy'a geldiğimizde bir ilk olarak, Türkçe konuşan tüm kabileler Türk adıyla anılmaya başlanmıştır. Daha önceki dönemlerde hanedan isimlerinde Hun, Avar, Tabgaç, Kırgız, Karluk, Yağma, Çiğil, Oğuz, Türkeş, Uygur, Bulgar, Hazar, Peçenek, Kıpçak vs. kullanılmış; kim askeri açıdan üstünlük sağlamışsa devlet onun adıyla anılmıştır.

Kaynak: www.turan.tc/turkadi.html

GÖKTÜRK ALFABESİ (Sağdan sola doğru yazılır)

ÜNSÜZLER			ÜNLÜLER	
ORKUN	LATİN	açıklama	ORKUN	LATİN
𐰇	B	kalın ünlülerle	𐰇	A - E
𐰈	B	ince ünlülerle	𐰈	ı - i
𐰉	Ç	bütün ünlülerle	𐰉	o - u
𐰊	D	kalın ünlülerle	𐰊	ö - ü
𐰋	D	ince ünlülerle		
𐰌	G	kalın ünlülerle	ÇİFT SESLİLER	
𐰍	G	ince ünlülerle	ORKUN	LATİN
𐰎	K	kalın ünlülerle	𐰎	İK - KI
𐰏	K	ince ünlülerle	𐰏	iç - çi
𐰐	L	kalın ünlülerle	𐰐	OK - UK
𐰑	L	ince ünlülerle	𐰑	ÖK - ÜK
𐰒	M	bütün ünlülerle	𐰒	LD - LT
𐰓	N	kalın ünlülerle	𐰓	NÇ
𐰔	N	ince ünlülerle	𐰔	ND - NT
𐰕	P	bütün ünlülerle	𐰕	NG
𐰖	R	kalın ünlülerle	𐰖	NY
𐰗	R	ince ünlülerle		
𐰘	S	kalın ünlülerle	Sözcük Ayırma İmi	
𐰙	S	ince ünlülerle	:	
𐰚	Ş	bütün ünlülerle		
𐰛	T	kalın ünlülerle		
𐰜	T	ince ünlülerle		
𐰝	Y	kalın ünlülerle		
𐰞	Y	ince ünlülerle		
𐰟	Z	bütün ünlülerle		

**TÜRKLER'İN
MİLLÎ
ALFABESİ**

TÜRKLER ve TÜRKİYE

Tarihi veriler, en eski uluslar içinde Türkleri ön sıraya koymaktadır. M.Ö. 4.5. yüzyılda Türk boylarının ortaya çıkması ve ilk Türk devletlerinin kurulması Türklerin 2500 yıldan beri yani 25 yüzyıldır tarih sahnesinde varolan bir millet olduğunu göstermektedir. İlk kurulan Türk devleti M.Ö. 4. yüzyılda ortaya çıkan Saka İskit İmparatorluğu'dur. Türk tarihinin kaynağına gitmek için 4 bin yıl öncesinin Orta Asya'sına gitmek gerekir. Bu ırk sığırı ve deveyi evcilleştiren, avcı ve savaşçı bir kavimdir. Sembolü olan kartal mezar taşlarına simge olarak işlenmiştir. Çinlilere göre Türkleri yabancı kavimlere egemen kılan, onların ata iyi binmeleri yani süvarilikleridir. Atlı Türk Ordusu o dönemin en ileri gelişmiş ordusudur. Buna demir, bakır ve altın madenleri işlemeyi de ekleyince gücünü artırır. Atı ve madenleri iyi kullanmak bugünkü en ileri teknolojiye sahip olmak anlamına geliyor. "Türk" adı, Göktürk birliğini göstermek için Çin kaynaklarında M.S. 542 yılında ilk olarak görülüyor. Daha sonra 6. yüzyılın sonlarında Bizans ve Arap kaynaklarında "Türk" adı görülüyor. İçinde "Türk" sözcüğünün bulunduğu ilk Türkçe metin Orhun Abideleri'ndeki Tonyukuk yazıtıdır. Sözcük Törük, Türük, Türk biçiminde evrimleşmiştir.

Tarihte, İmparatorluk, devlet, atabeylik, beylik, hanlık gibi değişik biçimlerde kurulan Türk devleti sayısı bir tasnife göre; 120 tane dir. Bir başka tanıma göre ise 160 tane dir. Bu fark, kurulu devletin özelliklerinin tarihçiler tarafından farklı tasnif etmesinden kaynaklanıyor.

Aşağıdaki listeler incelendiğinde tarihin her döneminde Türkler hem devlet olarak hem de kavim olarak var olmuşlardır. Türkler'in tarihte kurdukları İmparatorlukların adlarını ve hangi yıllar arasında yaşadıklarına bakalım. Bunlardan:

1. İskit Saka İmparatorluğu'dur. Orta Asya'dan Avrupa'ya gelip Avrupa'da ilk Türk devletini kuranlar İskit-Saka'lardır. Saka-İskit, Hazar Denizi ve Karadeniz'i içine alan bir coğrafyada kuruluyor. Tuna ve Volga arasında yaşayan M.Ö. 7. yüzyılda yaşamış bir Orta Asya kökenli Türk İmparatorluğu'dur.
2. Büyük Hun İmparatorluğu: M.Ö. 204-M.S. 216 yılları arasında yaşar. Büyük Hun İmparatorluğu'na Asya Hun İmparatorluğuda denir. İlk hakani Teoman (M.Ö. 220-209) Sonra Mete (209-174) O'nu ise, Lao Şang (174-160) izler. Toplam 23 hakan başa gelir.
3. Avrupa Hun İmparatorluğu ya da Batı Hun İmparatorluğu (374-469): Hun İmparatorluğu denilince akla gelen efsane komutan Atilla ilk akla gelen kişidir. Büyük Hun yani Asya Hun İmparatorluğu'nun doğu sınırı Çin Seddi ve Pasifik Okyanusu'ndadır. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun batı sınırı ise Atlas Okyanusu'dur. Kelimenin tam anlamı ile, "Çin Seddinden Atlas Okyanusu'na At Koşturan Türkler" işte böyle gerçekleşmiştir.
4. Ak-Hun İmparatorluğu (IV. yüzyıl - 557)
- 5- Gök Türk İmparatorluğu (552-582)
6. Doğu Göktürk İmparatorluğu (582-630)
7. Batı Göktürk İmparatorluğu (582-743)
8. II. Göktürk İmparatorluğu (681-744)
9. Avar İmparatorluğu (563-803)
10. Uygur İmparatorluğu (VI. yüzyıl-805)
11. Hazar İmparatorluğu (VII. yüzyıl 650-985)
12. Uygur Devleti (744-1335)
13. Karahanlılar Devleti (940-1040)
14. Gazneliler Devleti (963-1183)
15. Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040-1157)
16. Anadolu Selçuklu Devleti (1077-1308)
17. Harzemşahlar Devleti (1157-1231)
18. Altınordu Devleti (1236-1502)
19. Timur İmparatorluğu (1368-1501)
20. Babür İmparatorluğu (1526-1858)
21. Osmanlı İmparatorluğu (1299-1922)

Bunların ardından ise, kurulmuş Türk devletlerinin listesini, beyliklerin listesini, atabeylikler ve hanlıkların listesini görelim.

DEVLETLER

- 1- Kuzey Hun Devleti (m. 48-156)
- 2- Güney Hun Devleti (m. 48-216)
- 3- 1. Chao Hun Devleti (304-329)
- 4- 2. Chao Hun Devleti (328-352)
- 5- Hsia Hun Devleti (407-431)
- 6- Kuzey Liang Hun Devleti (401-439)

- 7- Lou-lan Hun Devleti (442-460)
- 8- Tabgaç Devleti (386-557)
- 9- Doğu Tabgaç Devleti (534-557)
- 10- Batı Tabgaç Devleti (534-557)
- 11- Doğu Türkistan (Turfan) Uygur Devleti (911-1368)
- 12- Leang Şa-t'o Türk Devleti (907-923)
- 13- T'ang-Şa-t'o Türk Devleti (923-936)
- 14- Tsin Şa-t'o Türk Devleti (937-946)
- 15- Kan-Çou Uygur Devleti (905-1226)
- 16- Türgeş Devleti (717-766)
- 17- Karluk Devleti (766-1215)
- 18- Kırgız Devleti (840-1207)
- 19- Sabar Devleti (V. asır-VII. asır)
- 20- Onogur Devleti (V. asır-VI. asır)
- 21- Tugurkur Devleti (V. asır-VI. asır)
- 22- Uturgur Devleti (V. asır-VI. asır)
- 23- Basaraba Türk Devleti (Romen devletinin başlangıcı 1330)
- 24- Karahanlılar Devleti (840,1042)
- 25- Doğu Karahanlı Devleti (1042-1211)
- 26- Batı Karahanlı Devleti (1042-1212)
- 27- Oğuz, Yabgu Devleti (X. asrın ilk yarısı-1000)
- 28- Gazneliler Devleti (969-1187)
- 29- Suriye Selçuklu Devleti (1092-1117)
- 30- Kirman Selçuklu Devleti (1092-1187)
- 31- Anadolu Selçuklu Devleti (1092-1307)
- 32- Irak Selçuklu Devleti (1157-1194)
- 33- Eyyubi Devleti (1171-1348)
- 34- Hindistan Türk Devleti (Delhi Türk Sultanlığı) (1206-1413)
- 35- Mısır Türk Devleti (1250-1383)
- 36- Karakoyunlu Devleti (1380-1469)
- 37- Akkoyunlu Devleti (1350-1502)
- 38- Timurlular Devleti (1405-1507)

BEYLİKLER

- 1- Uygur Beyliği (8. asır)
- 2- Karluk Beyliği (13. asır)
- 3- Tolunlular Beyliği (868-1417)
- 4- Akşidliler Beyliği (935-969)
- 5- İzmirliiler Beyliği (9. asır)
- 6- Dilmaçoğulları Beyliği (1085-1192)
- 7- Danişmentli Beyliği (1092-1178)
- 8- Saltuklu Beyliği (1092-1202)
- 9- Sökmenliler Beyliği (1110-1207)
- 10- Artuklu Beyliği (1101-1409)
- 11- Erbil Beyliği (1146-1232)
- 12- Çobanoğulları Beyliği (1227-1309)
- 13- Karaman Beyliği (1256-1483)
- 14- İnanç Beyliği (1261-1368)
- 15- Sahip Ata Beyliği (1275-1341)
- 16- Pervane Beyliği (1277-1322)
- 17- Mentеше Beyliği (1280-1424)
- 18- Çandarlı Beyliği (1292-1462)
- 19- Karesi Beyliği (1297-1360)
- 20- Germiyan Beyliği (1300-1429)
- 21- Hamid Beyliği (1301-1423)
- 22- Saruhan Beyliği (1302-1410)
- 23- Aydın Beyliği (1308-1426)
- 24- Teke Beyliği (1321-1390)
- 25- Eratna Beyliği (1335-1381)
- 26- Dulkadir Beyliği (1339-1521)

- 27- Ramazan Beyliği (1352-1608)
- 28- Dobruca Türk Beyliği (1354-1417)
- 29- Kadı Burhanettin Beyliği (1381-1398)
- 30- Eşref Beyliği (1300-1326)
- 31- Berçem Beyliği (12. asır)
- 32- Yaruklular Beyliği (12. asır)

ATABEYLİKLER

- 1- Şam Atabeyliği (1117-1154)
- 2- Musul-Halep Atabeyliği (1127-1259)
- 3- Azerbaycan Atabeyliği (1146-1225)
- 4- Fars Atabeyliği (1147-1284)

HANLIKLAR

- 1- Büyük Bulgar Hanlığı (630-665)
- 2- Volga Bulgar Hanlığı (665-1391)
- 3- Tuna Bulgar Hanlığı (681-864)
- 4- Peçenek Hanlığı (860-1091)
- 5- Uz Hanlığı (860-1068)
- 6- Kuman-Kıpçak Hanlığı (9. asır-13. asır)
- 7- Özbek Hanlığı (1428-1599)
- 8- Kazan Hanlığı (1437-1552)
- 9- Kırım Hanlığı (1440-1475)
- 10- Kasım Hanlığı (1445-1552)
- 11- Astrahan Hanlığı (1466-1554)
- 12- Hive Hanlığı (1511-1620)
- 13- Sibir Hanlığı (1556-1600)
- 14- Buhara Hanlığı (1599-1785)
- 15- Kaşgar Hanlığı (XV. asır-1877)
- 16- Hokand Hanlığı (1710-1867)
- 17- Türmenistan Hanlığı (1860-1885)

CUMHURİYETLER

- 1- Azerbaycan Cumhuriyeti (1918-1920)(*)
- 2- Batı Trakya Türk Cumhuriyeti (İlk kuruluş 31 Ağustos 1913 İkinci kuruluş 1915-1917 Üçüncü kuruluş 1920-1923)
- 3- Türkiye Cumhuriyeti (1923-)
- 4- Hatay Cumhuriyeti (1938-1939)
- 5- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (1983-)

Not: 1990'dan sonra SSCB'nin dağılması sonrası 5 Türk Cumhuriyeti daha (Azerbaycan, Türkmənistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan) yeniden bağımsız devlet oldu.

Türkler'in kurmuş olduğu bu devletleri harita üstünde izleyince Türkler'in yaşanan tarihin önemli bir kesitine damgasını vurmuş bir ulus olduğunu görmemek olası değildir. Bir dönem Avrupa ve Asya'da Türkler'in kurduğu Büyük Hun, Ak Hun ve Batı Hun yani Avrupa Hun İmparatorlukları var. Doğu sınırı Çin Seddi, batı sınırı Büyük Britanya olmuş. Ondan sonra kurulan Göktürk İmparatorluğunun'da doğu sınırı Çin Seddi batı sınırı ise Karadeniz ve Urallar olmuş. Göktürkler 250 yıl bu coğrafyada at koşturmuş. Hunlar ise yaklaşık 500 yıl belirttiğim Coğrafya'da atların nal seslerinden savaş orkestraları oluşturmuşlar. Avar İmparatorluğu ise İsviçre Alpleri'nde kurulmuş. Harzemşahlar devletinin yerinde ise bugün; İran, Irak, Azerbaycan, Mezopotamya, Basra Körfezi, Pakistan, Afganistan yer alıyor. Babür Türk Devleti ise, Hindistan'ın tümü, güneyde Hint Okyanusu'ndan Himalayalar ve Altay Dağları'na kadar uzanan uçsuz bucaksız topraklarda kurulmuş. Bugün Türk devletleri, Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmənistan, Özbekistan, Kazakistan ve KKTC ile birlikte 7 devletten oluşuyorlar. Bunun dışında özerk bölgelerde de yaşıyorlar. Nüfus olarak ise yaklaşık 200 milyon nüfus ediyorlar.

Yazan: Cemal ŞENER. Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar. ETİK YAYINLARI.
www.karacaahmet.org

OSMANLININ ETNİK VE DİNSEL MİRASI

Osmanlı İmparatorluğu, Türkler'in "İmparatorluk" şeklindeki devlet örgütlenmelerinin sonuncusudur. Tarihi kayıtlara göre; Türkler Osmanlı İmparatorluğu dışında 15 İmparatorluk daha kurmuşlardır. Bunların ilki Saka İskit İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki kurulan son imparatorluk ise, Hindistan'da kurulan Türk Babür İmparatorluğu'dur. Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırı Hazar Denizi, İran ve Basra Körfezi, Batı sınırı Cebelitarık Boğazı ve Viyana, Kuzey Sınırı Polonya ve Kırım Hanlığı Karadeniz iç deniz olacak şekilde, Güney sınırı Kuzey Afrika'nın tümü, Mısır, Süveyş Kanalı, Arabistan yarımadasının tümü en güney ucu Yemen olmuştur. Bu coğrafyada bugün 50 devlet kurulmuş bulunuyor.

Bugün Türkiye'de birçok etnik ve dinsel grup işte bu coğrafyadan kalan mirastır. Ya da kurulu devletlerin Türkiye içinde kalmış nüfus parçalarıdır. Sırası ile bakıldığında; Çerkesler, Abhazalar, Çeçenler, Dağıstanlılar ve Müslüman Gürcüler, Ruslar tarafından Kafkasya'nın işgal edip Müslümanları zorla ya Hristiyan ol ya da sürgüne git ikilemine sokmasından sonra bir soykırım uygulayarak göçe zorlaması ve 1864 yılında Şeyh Şamil'in Ruslara esir düşmesinden sonra da hızla Anadolu topraklarına gelmeye başlamışlardır. Kırım Tatarları keza yine Rusların Kırım'ı işgalinden sonra önce Romanya ve Bulgaristan'a , oraların da Osmanlı'nın elinden çıkmasından sonra Türkiye'ye göç etmişlerdir. Boşnaklar, Pomaklar ve Arnavutlar gibi Balkanlardan gelen Müslüman göçmenler Osmanlı'nın bu coğrafya ile ilişkileri sonucu devam eden toplumsal bir durumdur. Yani bu kesimlerde Balkanlar'ın Türkiye içindeki devamıdır. Lazlar, Kürtler, Zazalar ve Araplar ise yaşadıkları bölgenin yerlisi konumunda olup, Osmanlı'nın ümmet anlayışı sonucu kimliklerini bu kadar diri muhafaza etmişlerdir. Anadolu Türklerini oluşturan unsurlardan, Turani ırktan gelen Türkmenler, Kırım Tatarları, Azeriler, Pomaklar (Kumanlar) ve Kafkasya Türklerinden başka Arnavutlar, Boşnaklar, Müslüman Gürcüler, Lazlar ve Çerkezlerde, kendilerini Türk hissettikleri için, kendi anavatanlarından göç ederek Türkiye'ye gelmişler ve bu kültürel anlamda da Türk olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyetini oluşturan Türkler kendi aralarında entegre olup kaynaşmış ve bir Anadolu Türk kültürü ortaya çıkmıştır. Fakat, Kürtler, Zazalar ve bazı Araplar Anadolu Türk toplumu ile siyasal nedenler ve aşiret yapılanması yüzünden yeterince kaynaşamamış ve çoğunluğu da kendisini Türk olarak tanımlamamaktadır. Anadolu Türklüğü, Anadolu Türkmenlerinin önderliğinde irka değil, kültüre dayalı bir toplum, bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de yaşayan ve anadili Türkçe olmayan halkların nüfusları ile ilgili sayıları polemik yaratmamak için topluca vermiyorum. Her halkdan bahsederken sırası geldiğinde nüfus bilgilerini vereceğim. Ama kabaca Türkiye de yaşayıp da kendini Türk olarak tanımlayanların oranı %80, Turani ırktan gelenlerin oranı ise %70 den aşağı değildir.

Türkiye'de yaşayan Türkmenlere bir takım yerel adlar vermişler veya bunlar kendilerini bir alt kimlikle tanımlamıştır. Yerleşik hayata geçmiş yerli Sünni Türklere MANAV, Osmanlı'nın Balkanları kaybetmesiyle buralardan Türkiye'ye göç eden Türklere MACIR (MUHACİR), göçebe hayatı sürdüren Sünni Türklere YÖRÜK, Göçebe hayatı sürdüren Alevi Türklere Tahtacı, Çepni, Sıraç veya Abdal, Şii Türklere ise AZERİ denmiştir. Gerçi şu anda göçebe hayat sürdüren kimse kalmamıştır. En fazla köyden yaylaya, yayladan köye gidiş-gelişler olmaktadır

Alevi araştırmacı yazar Cemal Şener'den ilginç bir parağraf ile yazıyı bitiriyorum. 'Aleviliğin, Türklerle ve İslamla birlikte Anadolu'da yaklaşık 1000 yıllık yani 10 yüzyıllık tarihi var. Anadolu'da Aleviliği kabul eden Arab'a da Arnavut'a da rastlamak olasıdır. Ama Aleviliği kabul eden Çerkes'e, Gürcü'ye veya Laz'a rastlanmamıştır. Bugün Kürtçe konuşan ama kendine Alevi diyen bir toplumsal kesim var. Bu toplumsal kesim Aleviliği kabul eden Kürtler değildir. Bu toplumsal kesim, Osmanlı döneminde Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail çatışması sonrası Kürt bölgesine zorunlu göç edip Kürtçe öğrenen ve süreç içinde yaklaşık 400 yıl sonra Kürtleşen Türkmen Aleviler'dir. Kürtler'in Aleviliği benimsemesinin tarihi-toplumsal şartları pek oluşmamıştır.'

Kaynak: Cemal ŞENER. Türkiye 'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar. ETİK YAYINLARI.
www.karacaahmet.org

TÜRK DİLİNİN FARKLILAŞMASI

İlk önce ülkemizi de yakından ilgilendiren bazı dil ailelerini görelim.

ALTAY DİL AİLESİ

1. Türk
2. Moğol
3. Tunguz (Doğu Sibiryalılar)

TÜRK DİL GRUPLARI

<u>A. Kıpçak Grubu</u>	<u>B. Sibir Grubu</u>	<u>C. Çuvaş Grubu</u>	<u>D. Kaşgar (Çağatay) Grubu</u>
1. Kazak	1. Yakut	1. Çuvaş	1. Uygur
2. Kırgız	2. Dolgan		2. Özbek
3. Karakalpak	3. Şor		
4. Altay	4. Hakas		
5. Tatar	5. Tuva		
6. Başkurt	6. Karagas		
7. Nogay			
8. Kumuk			
9. Karaçay-Balkar			

E. Oğuz (Türkmen) Grubu

1. Türkmen
2. Azerbaycan
3. Kaşgay
4. Kerkük
5. Anadolu
6. Gagauz
7. Kırım Tatarı

SLAV DİL GRUPLARI

<u>A. Doğu Grubu</u>	<u>B. Batı Grubu</u>	<u>C. Güney Grubu</u>
1. Rus	1. Polonya (Leh)	1. Bulgar-Makedon
2. Belarus	2. Çek	a. Bulgar
3. Ukrain	3. Slovak	b. Makedon
		2. Sırp-Hırvat
		a. Sırp-Karadağ
		b. Hırvat
		<u>c. Boşnak</u>
		3. Sloven

KAFKASYA (YAFET) DİL AİLESİ

<u>A. Kuzeybatı Grubu</u>	<u>B. Kuzeydoğu Grubu</u>	<u>C. Güney Grubu</u>
<u>1. Abhaz-Abaza</u>	1. Nah	<u>1. Gürcü</u>
2. Ubıh	<u>a. Çeçen</u>	2. Svan
<u>3. Çerkes (Adıgey)</u>	b. İnguş	3. Zan
a. Kabardey	2. Dağıstan	a. Megrel
b. Şapsığ	a. Avar	<u>b. Laz</u>
c. Besleney	b. Dargin	
d. Bijeduğ	c. Lezgi	
e. Jane	d. Lak	
f. Natuhay	e. Tabasaran	
g. Hatukay	f. Rutul	
	g. Agul	
	h. Tsahur	
	i. vb...	

Türkiye'deki Türkologlar lehçe terimini yeğleyerek "Türk Lehçeleri" sözünü kullanıyorlar. Türk olmayan Türkologlar ise "Türk dilleri" terimi üstünde ısrar etmektedirler. Biz Türkiye'de kendi konuşma ve yazı dilimiz için çekinmeden sadece "dil" terimini kullanırken, dışarıda da Türkiye Türkçesini "Türk dili" (Turkish language) diye sunuyoruz. Ancak, bir Azeri, bir Özbek veya bir Tatar kendi ana dili için "Azeri dili", "Özbek dili" veya "Tatar dili" terimine başvurdu mu, "Yok, bu yanlıştır, Azeri dili yok, Azeri Türk lehçesi var!" diye ısrar ediyoruz. Bu ise, ister istemez Türkiye dışındaki Türk boylarının arasında bizim biraz "üstünlük" tasarladığımız kanısını yaygınlaştırıyor. Sanki, bizimkisi "Türk dili"de, onlarınki "bizim birer lehçemiz" gibi! Ben Türk dil gruplarının bir DİL olarak tarihte yer almaya başladığı kanısındayım. Çünkü aynı dili konuşan insanların birbirlerini çok rahatlıkla anlaması gerekmektedir. Kıpçak dil grubu veya Sibirya dil grubundan bir lehçeyi konuşan birisini kesinlikle Anadolu'da yaşayan

birisi anlamaz. Kaşgar dil grubundan bir lehçeyi konuşan birisini ise Anadolu'daki kimse kendini biraz fazla zorlarsa ancak anlayabilir. Oğuz dil grubu lehçelerini konuşan insanlar birbirlerini çok rahatlıkla anlayabilirler. Türk dünyasında ortak dil tezini savunanlar bence bir ütopyayı savunuyorlar gibi. Kırgızistan'ın bir köyünde yaşayan ile Anadolu'nun bir köyünde yaşayan insanları zorlama ile nasıl birbiriyle anlaşırabileceksiniz. Ama Oğuz Türklerinin tamamen ortak bir dil altında buluşması mümkün olabilir. Çünkü Oğuz Türklerinin birbirine yakın coğrafyalarda yaşıyor olması aradaki bağların kopmamasına ve kültür farklılığına yol açmamıştır. Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye'de aynı Türkmen boyları yaşamaktadır. Ben şuna eminim, İstanbul Türkçesi bir imparatorluk mirası olduğu için, yapısında öztürkçe kelimeleri çok ihtiva etmiyor olabilir fakat Anadolu'nun ücra bir köşesindeki köyde yaşayan bir Türk, Azerbaycan ve Türkmenistan'daki bir Türk'le çok rahat anlaşabilir. Bizim şu anda köylü şivesi diye küçümsediğimiz şivedeki kelimeleri, Azerbaycanlı ve Türkmenistanlı Türkler kullanmaktalar.

Zaten yukarıdaki dil aile şemalarına bakarsanız 'Türk' ile 'Slav' kelimelerinin aynı şablona oturduğunu göreceksiniz. Ruslar, Polonyalılar ve Hırvatlar ayrı millet oluyor da; Kazaklar, Yakutlar, Uygurlar ve Oğuzlar (Türkmenler) ayrı millet olamaz mı? Bence olaylara objektif bakmak gerek. Büyük Türk milletinden ortak paydadın geliyoruz ama tarihsel olaylar ve uzak coğrafyalar aynı dilin giderek farklılaşmasını doğurmuştur. Kimse zamanı geriye döndüremez. Biz 80 yılda Güneydoğu Anadolu'ya İstanbul Türkçesini öğretemedik.

Türk dilinin tarihsel ayrılığı kısaca şöyle olmuştur. Türklerin Anadolu'daki sosyo-politik etkinliği özellikle 13. yüzyılda artmaya başlamasından sonra burada ortaya çıkan yazı dili Orta Asya ve İdil-Ural bölgelerindeki Doğu Türkçesi yazı dili geleneğinden koparak ayrı ve bağımsız bir yazı dili olarak gelişmeye başladı ve bu edebî dilde elbette Anadolu'daki Oğuz Türkçesi şivelerinin yani konuşma dilinin özellikleri etkin rol oynadı. Böylece, 13. yüzyıla kadar Türk boylarının birbirinden farklı konuşma dillerinin üzerinde ortak bir yazı dili durumunda olan Ortak Türk yazı dili, Anadolu'daki bu gelişmeyle Doğu Yazı Dili ve Batı Yazı Dili olarak ikiye parçalandı. Eğer Osmanlı Devletindeki resmi yazı dili, Anadolu'daki Oğuz konuşma dili özelliklerine değil de, Orta Asyadan gelen Ortak Türk Yazı Dili geleneğine dayanarak sürseydi, Türk yazı dilinin tarihi gelişimi elbette başka bir boyutta olacaktı. Anadolu'daki yeni yazı dili de daha sonraları, özellikle 18. yüzyılda birbirinden oldukça farklı iki yazı dili, yani biri Osmanlı devletindeki Türkiye Türkçesi ile öbürü Azerbaycan'daki hanlıklarda gelişen Azerice yazı dili olarak ayrılmaya başlar. Bunda elbette İran'daki Safeviler Türk Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki Sünni-şii mezhep farklılığı nedeniyle ortaya çıkan siyasi çekişmelerle, uzun savaşlar ve Kuzey Azerbaycan'daki küçük hanlıklardaki sosyo-politik gelişmeler etkin olmuştur. İstanbul'un fethi ile Osmanlı bir imparatorluk olmuş ve bununla birlikte Türkçe'ye gereken önem verilmemiş, Türkler devlet işlerinde yüksek mevkilere getirilmemiştir. Osmanlı imparatorluğunda sadrazamlığa gelen en son Türk, Fatih Sultan Mehmet zamanında Çandarlı Halil Paşa olmuştur. Daha sonra devletin yüksek kademelerine devşirmeler getirilmiştir.

Moskova'nın resmi dil siyaseti Türk dilinin eski SSCB'deki çeşitli kollarının son 70 yıl içindeki gelişmelerinde etkin rol oynayan inkar edilemez sosyo-politik bir olgudur. Orta Asya'daki aydınlar çar sömürgeciliğinden kurtularak Sovyet rejiminden önce orada arzu ettikleri bir Türkistan devletini kurabilselerdi, kısa bir süre içinde bir Türkistan Türkçesi veya bir Türkistan Türk yazı dili ortaya çıkmış olur ve bunun sonucunda bugünkü Kazakça, Karakalpakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmençe bu Türkistan Türk yazı dilinin birer şivesi durumunda kalırdı. Yani Orta Asyada tek ve güçlü bir Türkistan devletinin var olması, bugünkü Türkoloji bilgilerini altüst etmeye yeterli olurdu. Aynı şekilde, 1920'lerde Türkiye ile Azerbaycan birleşerek tek bir devlet kursalardı, Azerice artık bir yazı dili değil, Türkiye'nin şivesi durumunda olacaktı.

Karadeniz, Kafkaslar, Hazar denizi ve İran, Kuzey-Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesini ayıran tabii sınırlardır. 11. yüzyıldan itibaren Oğuzlar İran'ı aşarak Azerbaycan ve Anadolu'ya gelmişler ve Batı Türklüğünü oluşturmuşlardır. Batı Türklüğü 14. yüzyılda Balkanlara taşmış, daha sonra Macaristan sınırına dayanmıştır. Bugünkü Irak ve Suriye'nin kuzey bölgeleri de Batı Türklerinin 11. yüzyıldan itibaren yerleştiği yerlerdi ve buralardaki nüfus Anadolu Türklüğünün tabii uzantısıydı. Öte yandan Kuzey Afrika ve Arap ülkelerine de önemli miktarda Osmanlı Türkü yerleşmişti. Bütün bu sahalarda Batı Türkçesi ortak bir yazı dili olarak kullanılmıştır. 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu ve Azerbaycan'da yazılan eserleri, yazı dili olarak birbirinden ayırmak kolay değildir. Bu asırlarda yazı dili henüz standartlaşmamıştır; esasen Azerbaycan, Anadolu ve Balkanlarda henüz siyasî birlik de yoktur; bölgede çeşitli Türk beylik ve devletleri hüküm sürmektedir. 15. yüzyılda Osmanlılar güçlenerek birliği kurmaya yönelirler ve yeni oluşmaya başlayan İstanbul şivesi esasında Osmanlı Türkçesi standart hâle gelir. 16. yüzyılda Doğu ve Güney-Doğu Anadolu ile birlikte Suriye ve Irak da Osmanlı topraklarına dahil olur; böylece bu bölgeler de Osmanlı Türkçesi alanı içine girerler. Kuzey ve Güney Azerbaycan, İran'la birlikte bir başka Türk devletinin, Safevilerin yönetiminde kalır. Ancak yine de 16. asırda Azerbaycan ve Osmanlı yazı dillerinin kesin şekilde ayrıldığını söylemek doğru değildir. Hataylı

ve Fuzulî her iki çevrenin de şairidir. 17. yüzyıldan sonra iki yazı dilinin ayrıldığını söylemek mümkündür; ancak aralarındaki fark yok denecek kadar azdır.

Kuzey ve doğu Türklerinde Harezmi Türkçesinin devamı niteliğindeki Çağatay Türkçesi tek ve ortak yazı dili olarak 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar sürdü. Bunun bir tek istisnası vardı: Kırım Hanlığı. Osmanlı idaresinde bulunduğu için Kırım Hanlığında kullanılan yazı dili Osmanlı Türkçesi idi. 13. yüzyıldan itibaren iki ayrı yazı dili hâlinde gelişen Doğu ve Batı Türkçeleri sürekli olarak birbirleriyle temasta olmuşlardır. Çağatay sahası eserleri, özellikle Nevayî Osmanlı ve Azerbaycan Türklerince hep okunmuştur.

1552'de Kazan'ın düşmesiyle başlayan Rus yayılması 1885'te Batı Türkistan'ın işgaliyle tamamlanmıştır. Doğu Türkistan 1760'larda Çin işgaline uğramıştı. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde bağımsız olan Türkler sadece Osmanlı Türkleriydi. 19. yüzyılın ortalarında Türk yazı dilleri için yeni bir süreç başlar. Kazan Üniversitesi'nde hocalık yapan müsteşrik ve papaz İlimski, her Türk boyunun konuşma dilinin ayrı bir yazı dili hâline gelmesi gerektiği görüşünü ortaya koyar ve bunun için çalışmaya başlar. Özellikle Tatar aydınlarıyla Kazan'da okuyan Kazak aydınları üzerinde etkili olur. Bu iki Türk boyunun bazı yazar ve şairleri, ortak olan Çağatay yazı dili yerine kendi konuşma dillerini yazı dili hâline getirmeye çalışırlar. Yüzyılın sonlarına doğru Tatar ve Kazak yazı dillerinin ilk eserleri verilmeye başlar. İlimski'ye karşılık Gaspıralı İsmail, 1884'te Bahçesaray'da (Kırım) çıkarmaya başladığı Tercüman gazetesi ve Türk dünyasının her tarafında açtığı usûl-i cedit okulları vasıtasıyla ortak yazı dilini savunur; bütün Türk dünyasının sadeleştirilmiş İstanbul Türkçesinde birleştirilmesini ister. Rusya'da Meşrutiyetin ilân edildiği 1905 yılından itibaren Kırım, İdil-Ural, Azerbaycan ve Türkistan bölgelerinde Türk yazı dili konusu sıkı bir şekilde tartışılır. Gaspıralı İsmail'in tesirinde kalan Türk aydınları yazı dilinde birlik fikrini savunurlar ve buna uygun eserler verirler. İlimski'nin fikirleri ise başka müsteşrikler ve Çarlık memurları tarafından yayılmaya çalışılır. İlimski gibi bir papaz ve müsteşrik olan Nikolay Ostroumov 1870'ten 1918'e kadar Türkistan Vilâyetinin Gazeti'ni çıkararak bu gazete vasıtasıyla İrancalaşmış Özbek ağızlarını yazı dili hâline getirmeye çalışır. 1888-1902 arasında çıkarılan Dala Vilâyeti gazetesi Kazakçayı, 1905-1908 arasında çıkarılan Mecmûa-yı Mâverâyı Bahr-ı Hazar Türkmençeyi yazı dili yapmaya uğraşır. Her üç gazete de Çar idaresince çıkarılmaktadır. Yüzyılın başındaki bu tartışma ve uygulamalar kaynaklara ulaşmanın zorluğu yüzünden bugüne kadar ciddi şekilde araştırılmış değildir. Ancak 1917'deki Bolşevik ihtilâlinde sonra serbest tartışma ortamı yok edilmiş, İlimski ve Ostroumov'un fikirleri zorla uygulanarak her Türk boyunun konuşma dili ayrı yazı dili hâline getirilmiştir. Bu süreç Sovyetler Birliği'nde 1930'larda tamamlanmıştır. Çin idaresindeki Doğu Türkistan'da ise Uygurca, Çağatay yazı dilinin devamı olarak sürerken 1949'daki komünist idareden sonra mahallileştirilmiştir. Alfabe değişiklikleriyle bu süreç hızlandırılmış, her Türk yazı dili için ayrı alfabeler oluşturularak farklılık artırılmaya çalışılmıştır. Bütün bu çalışmalar sonunda bugün 20 Türk yazı dili ortaya çıkmış bulunmaktadır: 1) Türkiye Türkçesi, 2) Gagavuz Türkçesi, 3) Azerbaycan Türkçesi, 4) Türkmen Türkçesi, 5) Kırım Tatar Türkçesi, 6) Karaçay-Balkar Türkçesi, 7) Nogay Türkçesi, 8) Kumuk Türkçesi, 9) Kazan Tatar Türkçesi, 10) Başkurt Türkçesi, 11) Kazak Türkçesi, 12) Karakalpak Türkçesi, 13) Kırgız Türkçesi, 14) Özbek Türkçesi, 15) Uygur Türkçesi, 16) Altay Türkçesi, 17) Hakas Türkçesi, 18) Tuva Türkçesi, 19) Saha (Yakut) Türkçesi, 20) Çuvaş Türkçesi. Rusya bugün dahi yeni yazı dilleri oluşturma fikrini bırakmış değildir. Tataristan Cumhuriyeti dışında kalan Batı Sibiryaya Tatarları ile Güney Sibiryadaki Şorların ağızları bazı fonlar ve yardımlar yoluyla yazı dili hâline getirilmeye çalışılmaktadır.

Sosyo-politik nedenlerle Türk dillerinin farklılaşmasının tarihi 600-700 yıl öncesine dayanmaktadır. Gerçi son 100 yılda farklılık belirginleşmiştir ama realite olarak Oğuz (Türkmen) Türk dil grubundan başka bir Türk dil grubunu anlamamızın imkanı kalmamıştır. Türkmenistan'dan gelen Türkmenler sırasıyla Azerbaycan'ı ve Anadolu'yu Türk yurdu yapmışlar ve dillerini bırakmışlardır. Kırgızca ile Anadolu Türkçesinin arasındaki fark abartmasız aynı dil grubu içinde olan İngilizce ile Almanca gibidir. Türk dil grupları farklı olarak gelişmeye devam etmekte ve bu dil gruplarını konuşanlar da fiziki ve kültürel açıdan farklı milletler olma olgusunda yaşamlarını sürdürmektedirler. Fakat herkes ortak tarihlerinin bilincindedir.

Türklerde dil farklılığının oluşmasında din faktörünün de etkisini göz ardı edemeyiz. Türklerin Müslümanlığı kabulünden sonra Türk diline hızla Arapça kelimeler ve İran coğrafyasından geçen Türklerin dillerine de ayrıca Farsça kelimeler girmiştir. Müslümanlığı hayatlarında daha ön plana alan Kaşgar ve Oğuz Türklerinin dillerinin bu bağlamda birbirlerine daha yakın olması anlaşılabilir. Kıpçak Türklerinin, Altay Türkleri hariç hepsi müslümandır. Altay Türkleri şamanisttir. Sibiryaya Türkleri tamamen şamanisttir. Çuvaş Türkleri hristiyandır. Kaşgar Türkleri müslümandır. Oğuz Türklerinin, Gagavuz Türkleri hariç hepsi müslümandır. Gagavuz Türkleri hristiyandır. Uzak coğrafyalarda yaşayıp da din farklılaşması yaşayan Türklerin dillerinin de farklılaşmasından doğal bir şey olamayacaktır.

Kaynak: Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN. Tarihten Geleceğe Türk Dili. www.tdk.gov.tr.

BALKANLARI ANLAMAK

Bitmek Bilmeyen Kavgaların Kaynağı

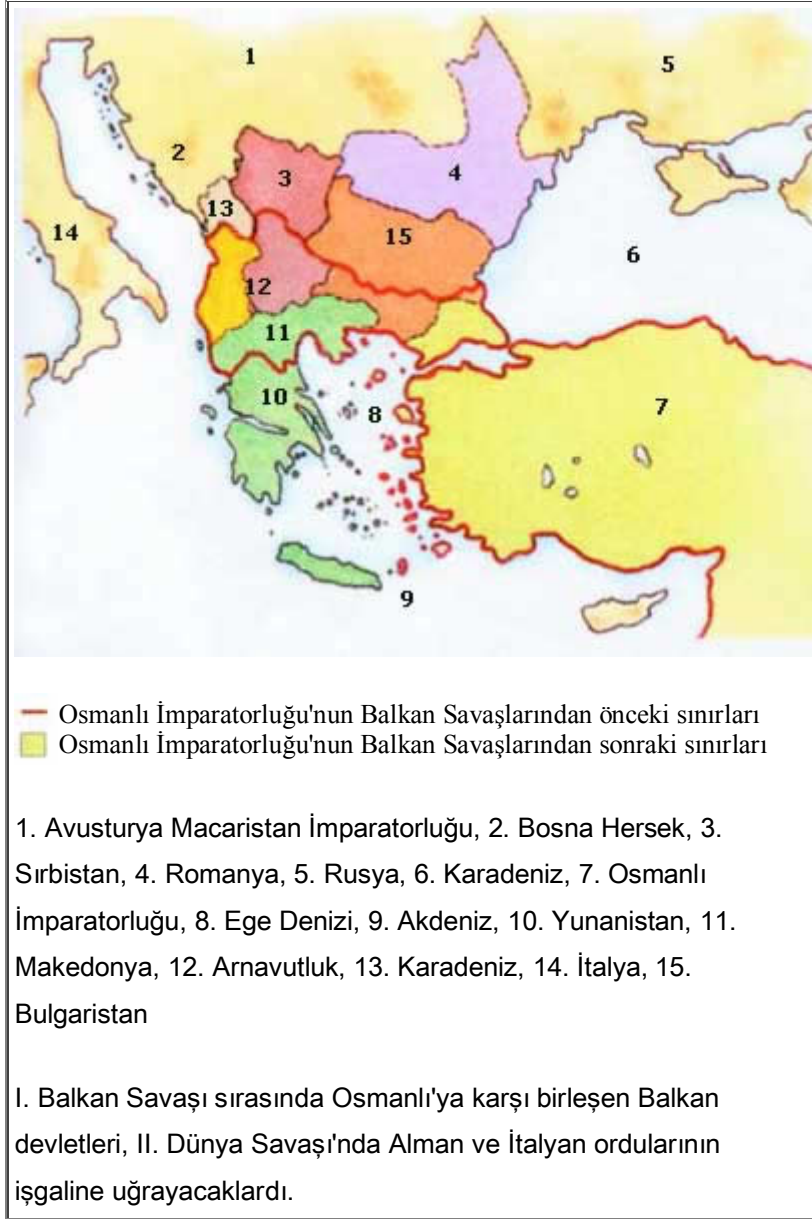
Balkan yarımadası, bir coğrafya parçası olarak adını dahi Türkçeden almış, Türk kültürüne tarih boyunca beşik olmuş, Türk, Slav ve Germen kültürlerinin dönem dönem hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuş, dünyanın hem en güzel, hem de en hassas bölgesidir. Balkan tarihi bilinen Türk tarihi kadar eskidir ve Hunlardan itibaren çeşitli Kıpçak Türk boylarının yanı sıra Oğuz Türk boylarının da değişik zaman dilimlerinde bölgeye yerleşmeleri ve kültür katmanları oluşturmaları ile belirlenmiş bir tarihtir. Hun, Bulgar (=Belgur=Beşogur), Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak, Oğuz-Türkmen boyları hemen sayılacak isimlerdir.

Bunun yanı sıra Balkanlarda otokton halkların bulunmadığı da bilimsel araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Yunanlıların ataları sayılan birbirinden tamamen farklı Dor, Aka, İyon, Frig, Trak, Miken gibi kavimlerin de değişik zaman dilimlerinde Mora Yarımadasına geldikleri, buradan Girit ve diğer Ege adalarına yerleştikleri bugün bilinmektedir. Diğer bir Balkan halkı olan Arnavutların (Alban) kavimler göçü sırasında Kafkasya'dan bölgeye göç ederek yerleşmiş İliyalılar tezi genelde kabul edilmektedir. Slavlar ve Slavların türevi sayılan Sırp, Hırvat, Sloven, Boşnak, Karadağlı gibi halklar da bölgeye kuzeyden, Moskova ve civarındaki ormanlık, bataklık bölgelerden göç ederek gelmiş ve yerleşmişlerdir. Romanyalılar, Roma İmparatorluğu kalıntısı Latin kültür grubuna dâhil bir halktır. Bugünkü Bulgarlar ve Makedonlar ise Büyük Türk Bulgar Kağanlığının halklarının güneye, bugünkü Bulgaristan ve Makedonya'ya göç etmiş ve Slav kültürü ile karışarak ve kırılarak oluşmuş yeni birer halklardır.

Balkanlar'ı anlayabilmek için bölgedeki Türk-İslam tarihinin yanısıra, bölgenin stratejik ve coğrafi önemi üzerinde de durmak gerekir. Büyük bölümü dağlık ve kayalık olan, derin vadilerle parçalanmış ve sık bitki örtüleriyle kaplı Balkanlar'da coğrafi yapının bir sonucu olarak iletişim ve ulaşım her zaman zorlukla sağlanmıştır. ("Balkan" kelimesi de, "dağlık bölge" anlamına gelir.) Ulaşım ve iletişimin zayıflığı ise, birbirlerine komşu olarak yaşamalarına rağmen, kültürel yönden birbirinden çok uzak, hatta birbirine düşman halklar meydana getirmiştir. Etnik farklılıklara, kültürel farklılıklar da eklenince düşmanlıklar daha da artmış, Balkanlar istikrarsızlığa açık bir bölge haline gelmiştir. Balkanlar'da, asırlar boyunca yüzlerce devletin kurulmasının ve yüzlercesinin yok olmasının en önemli nedenlerinden biri farklılıkları düşmanlığa çeviren bu tutucu ve içine kapalı Balkan kültürüdür. Çatışmaların alevlenmesinin altında yatan neden ise, bağımsızlığını ilan eden ülkelerde birbirine düşman ve birarada yaşamak istemeyen azınlıkların yer almaları olmuştur. Balkanlar'daki hiçbir devlet, etnik ve dini yönden homojen değildir. Bu karmaşık durumu şöyle de izah edebiliriz: Balkanlar'daki siyasi harita ile etnik dağılım haritası arasında büyük uyumsuzluklar vardır. Hemen hiçbir etnik grup - Karadağlılar ve Slovenler hariç- tek bir devletin çatısı altında yaşamamaktadır. Örneğin Arnavutluk'un siyasi sınırları ile Arnavutların yaşadıkları bölgelerin "çakışma" oranı yaklaşık %50'dir. Arnavutların neredeyse yarısından fazlası Arnavutluk dışında, Kosova ve Makedonya'da yaşarlar. Benzer bir biçimde Sırp ile Sırbistan arasında da büyük bir uyumsuzluk vardır. 10 milyonu aşan nüfusları ile Balkanlar'ın en büyük etnik gruplarından biri olan Sırp, Sırbistan'ın dışında iki ülkede daha yaşarlar: Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te. Öte yandan Sırbistan toprakları içinde yaşayan insanların %20'den fazlası Sırp değildir; bunlar kendilerini Sırplarla "can düşmanı" olarak gören Arnavutlar ve Sancak'taki Slav Müslümanları(Boşnaklar)dır. Balkanlar'daki hangi ülkeyi ele alsak, benzer bir mozaikle karşılaşırız. Bulgaristan'da Türkler ve Pomaklar nüfusun %15'ini oluşturur. Makedonya nüfusunun %65'i Makedonlardan oluşur, ülkede %25 dolayında Arnavut, %5 Türk ve daha başka azınlıklar yaşamaktadır. Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde 150 bin kadar Türk, ayrıca kuzey bölgelerinde Slav Makedon azınlık yaşar. Bosna-Hersek'te nüfusun %45'i Müslüman, %33'ü Sırp, %17'si ise Hırvat'tır. Elbette bir ülke içinde farklı etnik ya da dini grupların yaşaması bir sorun değildir. Bu tür mozaikler, teorik olarak, "çok etnisiteli, çok kültürlü" bir devlet düzeni ve "bir arada yaşama"ya dayalı toplumsal bir formül içinde yaşatılabilirler, tıpkı Osmanlı da olduğu gibi. Ancak ne yazık ki Balkanlar'daki devletlerin aşırı milliyetçi yaklaşımları, katı ideolojik uygulamaları bu formülü gerçekleştirilemez hale getirir. Bölgedeki devletlerin önemli bir bölümü -ki başlarında Sırbistan ve Yunanistan gelir- homojen bir etnik ve dini toplum oluşturma amacındadırlar. Bu, kimi zaman Sırbistan örneğinde olduğu gibi "etnik temizlik" çabalarına, kimi zaman da Yunanistan örneğinde olduğu gibi zoraki asimilasyon politikalarına yol açmaktadır. Bu ülkelerin söz konusu baskıcı politikalarında ısrarcı olduklarını ise yıllardır süregelen acı tecrübelerden sonra artık öğrenmiş bulunuyoruz.

Edirne'nin Gerisinde Bıraktıklarımız...

Balkanlar'ın bu karmaşık haritasının çok ilginç bir yönü ise, Türkiye'den Adriyatik'e kadar uzanan bir Türk-İslam kuşağı barındırmasıdır.

Önce geçmişe bir göz atalım. 1912'deki Balkan Savaşı'na dek İstanbul'dan yola çıkıp Adriyatik Denizi'ne kadar Devlet-i Ali Osmaniye'nin sınırları içerisinde ilerlemek mümkündü. Tüm Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk ve hatta bugünkü Yugoslavya'nın sınırları dahilinde kalan Kosova ve Sancak bile Osmanlı egemenliği altında idi. Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci büyük kenti idi. Dahası, söz konusu Rumeli toprakları üzerinde yaşayan ahalinin de çoğunluğunu Türkler ve Müslümanlar oluşturuyordu. Batı Trakya ve Makedonya'da zamanında Anadolu'dan göçmüş olan Türkler, Pomaklar, hatta Müslüman Slavlardan oluşan bir Türk-İslami halk, çoğunluğu oluşturuyordu. Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da yaşayan Arnavutlar da İslam dinini kabul etmeleri nedeniyle Devlet-i Ali'nin "has" tebasından sayılıyordu.

Bu Osmanlı mirasının Balkanlar'da nasıl hala ayakta olduğunu görmek içinse, İstanbul'dan çıkıp Bosna-Hersek'in kuzeybatı ucundaki Bihaç'a bir yolculuk yapmak yeter. Türkiye sınırlarından çıkıp Yunanistan'a girdiğinizde, Türk azınlığın yaşadığı Batı Trakya toprakları üzerinde ilerlersiniz. Burada yaklaşık 120.000 Türk ve 30.000 Pomak soydaşımız vardır ve Yunanistan'ın on yıllardır uyguladığı asimilasyon politikalarına rağmen ısrarla milli ve dini kimliklerini korumaktadırlar. Batı Trakya'nın hemen yukarısında, güneydoğu Bulgaristan'da ise daha kalabalık ve geniş bir Türk azınlık yaşamaktadır. Bulgaristan nüfusunun %12'sini (1.000.000) oluşturan Türkler, ülkenin kuzey ve güneyinde yer alan iki geniş bölgede yaşarlar. Güney Bulgaristan'da batıya doğru ilerledikçe bu kez de Pomakların yoğun olarak yaşadığı bölgelere ulaşırsınız. Pomaklar, Osmanlı zamanında İslam'ı kabul etmiş Kuman Türkleridir. 300.000 civarında nüfusları vardır. Pomaklar ve Türkler, müslüman Çingenelerle birlikte, Bulgaristan'ın %18'lik Müslüman nüfusunu oluştururlar. Batıya doğru daha da ilerleyince Makedonya'ya varırsınız. Yunanistan'la Sırbistan'ın arasında sıkışmış olan ve her ikisini de kendisi için bir tehdit olarak gören bu küçük Balkan devleti, stratejik olarak Türkiye'yle aynı saftadır. Dahası, Makedonya'da çok sayıda Arnavut ve sayıları yüksek olmasa da ağırlıkları bulunan bir Türk azınlık yaşamaktadır. Bu iki Müslüman unsur, ülke nüfusunun %30'unu (%25 Arnavut, %5 Türk) oluşturur. Daha da batıya gittiğinizde ise, Türkiye'ye göçmüş olan soydaşları ile Müslümanlığı ve anti-Sırp, anti-Yunan stratejik konumu nedeniyle yine Türkiye'ye yakından bağlı olan Arnavutluk'a ulaşırsınız. Vardığınız sahil, Adriyatik sahilidir. Hepsi bu kadar değil. Arnavutluk'tan kuzeye çıkın, bu kez "Sırbistan içindeki Arnavutluk"a, yani Kosova'ya ulaşırsınız. Kosova nüfusunun %90'ını (2.000.000) oluşturmalarına karşın Sırbistan yönetimi tarafından sistemli bir biçimde ezilen bu Arnavutlar, Müslüman kimliğine ve dolayısıyla "Türkiye eksenini"ne psikolojik olarak bağlıdır. Kosova'dan kuzeybatıya doğru ilerlediğinizde ise, Sırbistan ile Karadağ arasındaki sınır boyunca uzanan Sancak bölgesine gelirsiniz. 1912'ye kadar Osmanlı toprağı olarak kalmış olan bu bölgedeki Slav Müslümanları, güçlü bir İslami kimliğe sahiptirler. Sancak'ın bittiği yerde Bosna başlar. Bugün doğu Bosna, Bosna-Hersek Federasyonu'nun Sırp tarafını oluşturan Republika Srpska'ya aittir. Ama işgal edilmiş olan bu bölge biraz yarılsa, İzzetbegoviç'in Dayton Anlaşması'nda bırakmamak için çok direndiği "Gorazde koridoru"nu kullanarak Saraybosna'ya ve oradan da Avrupa Müslümanlığının sınırlarının vardığı en uç noktaya, Bihaç'a varmak mümkündür. Bihaç 'haçsız yer' anlamına gelir.

Edirne'den Bihaç'a uzanan bu kuşak, dikkat edilirse, jeostratejik yönden oldukça anlamlı bir hat üzerinde uzanmaktadır. Bu ise tesadüfi bir durum değil, aksine hesaplanmış ve bilinçli olarak oluşturulmuş bir stratejidir: Osmanlı yönetimi, Balkanlar'ı fethettikten sonra bölgede demografik bir düzenleme yapmış ve asırlar süren bir süreç içinde bölgedeki önemli stratejik noktalara Müslüman toplulukları yerleştirmiştir. Bu Müslüman toplulukların bir kısmı Anadolu'dan göç ettirilerek Balkanlar'a yerleştirilen göçebe Türkmen boyları, bir kısmı ise Müslümanlığı sonradan kabul eden (Müslümanlığı sonradan kabul eden, aslen Türk olmayan, ama Müslüman olduğu için bölgede Türk kabul edilen halklar) bölge halklarıdır (Arnavutlar ve Boşnaklar gibi). Kısacası Devlet-i Ali Osmaniye artık yoktur, ama Balkanlar'ı bir uçtan diğer bir uca kat eden bir Türk-İslam kültürü ve medeniyeti onun mirası olarak hala ayakta. Sayıları 10 milyonu bulan Balkan Müslümanları, Edirne'den Bihaç'a kadar uzanan bir hat üzerinde yaşamaktadırlar. Dahası, bu hat üzerinde bazıları 1878'den bazıları ise 1912'den bu yana direnmektedirler.

Balkanların Türk Kimliği

1990'lı yılların başında dini azınlık muamelesini gören Balkanlardaki Müslüman topluluklar, etnik kimliklerini ön plana çıkarmak için daha uygun bir ortam buldular. Bu konuda değişik yaklaşımların izlendiği söylenebilir: Söz konusu Müslüman topluluklardan bir kısmı, daha önce tanınmış mevcut bir kimliğe ait olduğunu deklare etti; nitekim Bulgaristan'daki Pomakların ve Makedonya'daki Torbeşlerin önemli bir kısmı kendini Türk olarak tanıtmaya devam etti. Bulgaristan'ın demokratik yönetime geçmesinin ardından 1992'de düzenlenen ilk nüfus sayımlarında Gotse Delçev ve Yakorudo'daki Pomakların ana dillerini Türkçe ve kendilerini de Türk olarak deklare etmeleri, bazı Bulgar milliyetçileri tarafından tepkinin gelmesine sebep olmuştur. Gerçi günümüzde Pomakların önemli bir kısmının kendini hala sadece Müslüman olarak tanıttığı söylenebilir. Makedonya'daki Torbeşlerin bir kısmı da 1990'ların başlarında Türkçe eğitim görmeyi talep etmiş, ancak Makedon yetkililer buna karşı çıkmıştır. Burada bir parantez açmak gerekirse, Yunanistan'daki Pomakların Türk kimliği ile neredeyse tamamen bütünleştiklerini belirtmek gerekir. Son olarak bölgedeki Müslümanların bir kısmının komünizmin yıkılmasından sonra da din kimliğini ön planda tutmaya ve kendini sadece "Müslüman" olarak tanıtmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. Örneğin Sancak bölgesindeki bazı Boşnakların, "Boşnak" adının sadece Bosna-Hersek sınırları içerisinde yaşayan Müslümanlara özgü olduğunu düşünerek

kendilerini eskisi gibi "Müslüman" olarak tanıttıklarını görmek mümkündür. Burada İslam hem milli kimlik, hem de dini kimlik olarak algılanmaktadır.

Günümüzün Balkanlar'ında sadece Kosova, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'te Müslüman nüfus çoğunluktadır. Bölgenin diğer ülkelerinde yaşayan Müslümanlar ise, ülke yönetimlerince genel olarak etnik azınlık değil, dini azınlık muamelesini görmektedir. Bunun sebebi, Hristiyan çoğunluğa sahip olan bölge devletlerinin, Müslüman azınlıklarını kendi dominant milletin kökenlerine dayandırıyor olmalarında yatmaktadır. Örneğin Bulgaristan'daki Pomaklar Bulgar kökenli, Makedonya'daki Torbeşler Makedon kökenli, Goralılar ise Sırbistan'da Sırp kökenli olarak görülmektedirler. Fakat başta Sırplar olmak üzere diğer tüm Balkanların halk bazındaki ekseriyeti Boşnakları, Arnavutları ya da Pomakları, yani Türkçe konuşmayan Balkan Müslümanlarını "Türk" olarak tanımlamakta sakınca görmemekteler. Bunun nedeni ise, etnik kökenleri ne olursa olsun, Balkanlar'daki tüm Müslümanların, aralarında yaşadıkları Hristiyan uluslardan ayrı bir "millet" olarak algılanmaları. Bu "millet" in ismi ise, her ne kadar etnik bir Türklüğü ifade etmese de, "Türk Milleti" ... Türk", "Müslüman" ya da "Osmanlı" kelimeleri aynı anlama geliyorlardı ve Boşnaklar bu kavramlarla özdeşleştirildikleri için düşman sayılıyorlardı. "Türk" ya da "Osmanlı" kavramı, Türkiye'nin etkisini sınırlarının çok ötesine taşıyan büyük bir vizyonun adıdır. Florida Üniversitesi'nden Balkan tarihçisi Maria Todorova, bu durumu şöyle açıklıyor: "Balkan milliyetçiliği Ortodoks Hristiyanların birliğini parçalarken, öte yandan tek vücut ve değişmez bir Müslüman cemaati imajı üretmiştir ve bunu da "millet" kavramı bazında görmektedir. Bir başka deyişle, Balkanlardaki Hristiyan halklar kendi aralarında milliyetçilik kıstasına göre ayrımlar geliştirirken, öte yandan Müslümanlara, sanki bu insanlar tek bir milletmiş gibi davranmışlar ve bu yönde bir söylem geliştirmişlerdir. Bu Hristiyan uygulamasının en açık örneği, Balkanlar'daki tüm Müslümanlara, etnik kökenlerine göre bir ayırım yapmadan, "Türk" denmesidir. Bu, bölgede hala çok yaygın olan bir kullanımdır." Öte yandan, Balkan Müslümanlarının geneli de, milliyetçi söyleme adapte olmadıkları için ve Balkanlar'daki ulus-devlet oluşumları tarafından dışlandıkları için, kendilerini ayrı bir "millet" sayan bir toplumsal bilinci bugüne kadar korumuşlardır. Todorova'nın da belirttiği gibi, Balkan Müslümanları için dini kimlikleri her zaman için etnik kimliklerinden çok daha öncelikli olmuştur. Bulgaristan'da da durum böyledir; Pomaklar kendilerini Bulgarlar'dan çok Türklere yakın hissederler. Bosna'daki durum daha da belirgindir; Sırplar ya da Hırvatlarla tamamen aynı etnik kökene sahip olan ve aynı dili konuşan Boşnaklar, bu iki halkla hiç bir zaman bütünleşmemiş, kendilerini hep Osmanlı ekseninde görmüşlerdir. Slav kimliğini genel olarak inkar eden Boşnakların gittikçe, Balkanların en eski yerlileri arasında yer alan İlirilerin bir kavminden geliştiklerini savunmakta oldukları görülmektedir. Balkan uzmanı Eran Frankel, aynı durumun Makedonya için de geçerli olduğunu vurgular. Frankel'e göre, "Makedonyalı Müslümanlar hiç bir zaman Makedonyalılık adına İslam'ı geri plana atmış ya da reddetmiş değildirler. Aksine, çoğu kez kendi Slavlıklarını reddetmişler ve Slav olmayan bir İslam kimliğini benimsemişlerdir." Makedonya'daki Müslüman Arnavutlar ya da Çingeneler, kendilerine Slav kimliğini benimsemektense, "Türk" olarak tanımlanmayı tercih etmişlerdir.

İşte bu nedenle de, Türkiye'nin Balkan yarımadasındaki "uzantısı" olan halklar, yalnızca birkaç milyonluk Balkan Türkü değil, nüfusları 10 milyonu bulan Balkan Müslümanlarıdır. Çoğu etnik olarak Türk olmayan ve Türkçe konuşmayan bu insanlar, kendilerini aynı dili konuştukları Sırplar'dan ya da Bulgarlar'dan çok Türklere yakın hissetmektedirler. Çünkü bu insanlar herşeyden önce "Osmanlı"dırlar ve Türkiye de Osmanlı'nın yegane mirasçısıdır. Üstteki satırları yazan Maria Todorova, bu konuda şöyle söyler: "Türkiye'nin Balkanlar'daki etkisi oldukça komplekstir. Bu etki, öncelikle Balkanlardaki Türkçe konuşan nüfusa yöneliktir. Bu nüfusun büyük bölümü Bulgaristan'da yaşar, kalan kısmı ise çok daha az sayılarda Yunanistan, Romanya ve eski Yugoslavya'dadır. Ancak Türkiye'nin etki alanı bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda Slav diliyle konuşan Müslümanlar da Türkiye'nin etki alanı içindedirler".

Todorova, Türk-olmayan Balkan Müslümanlarının kendilerini Türklükle özdeşleştirme eğilimlerine gösterge olarak ilginç bir noktanın daha altını çizer: 20. yüzyıl boyunca Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden Slav Müslümanlar ve Arnavutlar, Türk kimliğini benimseyerek Türk toplumu içinde asimile olmuşlardır. Bu durum, Todorova'ya göre, "Osmanlı mirasının Türk etkisine dönüşmesinin açık bir örneğidir". Kuşkusuz bu tarihsel gerçek Türkiye açısından son derece önemli bir stratejik avantajdır. Tüm Balkanlar'da, aslında etnik olarak "Türk" olmamalarına karşın, kendilerini "Türk" olarak gören ya da görmeye eğilimli büyük bir Müslüman nüfus vardır. Bu "fahri soydaşlarımız"ı bize bu denli bağlayan unsur ise, Osmanlı mirasıdır.

İşin önemli bir diğer yönü ise, Balkan Müslümanlarının "Türklüğü" nün aynı zamanda onların düşmanları tarafından da kabul görmesidir. Bu nedenle sözkonusu düşmanlar, kendileriyle aynı etnik kökenden gelen ancak kültürel olarak "Türk" olan bu insanlara karşı tarih boyunca "etnik temizlik"ler

düzenlemişlerdir. Balkanlar'daki Slav Müslümanların düşmanları tarafından "Türk" olarak görülmelerinin en somut örneği, Sırp'ın Boşnaklar'a karşı besledikleri nefrette ortaya çıkar. Sırp, Osmanlı'nın bölgeye hakim oluşuna dek güçlü bir Krallığa sahiptiler. Ancak 1389 yılındaki Kosova Savaşı, bu Krallığın sonunun başlangıcı oldu. 1459 yılında Sırp Krallığı tümüyle ortadan kaldırıldı ve tüm Sırp toprakları kesin olarak Osmanlı egemenliğine girdi. Sırp, Osmanlı karşısındaki yenilgilerini hiç bir zaman kabullenemediler. Zaman içinde Sırp'ın mağlubiyetini "seçilmişlik"le kutsayan farklı efsane ve inançlar gelişti. Özellikle Kosova Savaşı hakkında ilginç inançlar üretilmişti. Bosnalı Müslümanlar, Sırp'ın gözünde, birer haindiler. Onları "İslamlaşmış Sırp" olarak algılıyorlardı. Bosnalıların, Sırp'lara verilen "seçilmişlik" payesini bırakarak, kendilerini Osmanlı'ya sattıklarını düşünüyorlardı.

Bu kompleks ve nefretler, yüzyıllar boyunca bilinçaltında kalmış, ancak dağlara çıkarak Osmanlı'ya karşı direnen "haiduk" (haydut) çetelerinin anılarıyla yaşamıştı. Osmanlı ordularının 1683'teki Viyana bozgununun ardından, Bosnalı Müslümanlara karşı duyulan nefret fırsat buldukça eyleme dönüşmeye başladı. İlk kan, 1702 yılında Karadağ'da döküldü. Başkent Çetina'deki sivil Müslüman nüfusa karşı gerçekleştirilen katliama Istraga Poturica (Türkleşmiş olanların imhası) adı verilmişti. Boşnaklar aslında "Türk" değil, sadece Müslüman olmuşlardı, ama bu ikisi Balkanlar'da aynı anlama geliyordu. Sırp milliyetçiliğinin 1980'lerdeki yükselişinde de hep aynı tema kullanıldı. "Türk", "Müslüman" ya da "Osmanlı" kelimeleri aynı anlama geliyorlardı ve Boşnaklar bu kavramlarla özdeşleştirildikleri için düşman sayılıyorlardı. Sırbistan'ın radikal milliyetçi lideri Slobodan Milošević'in Kosova Savaşı'nın 600. yıl dönümünde Kosova'nın başkenti Priştine'nin yakınlarındaki Gazimestan adlı ovada gerçekleştirdiği ünlü mitingin de teması yine aynıydı. Milošević 600 yıl önce yaşanan Kosova yenilgisine atıfta bulunmuş ve "bir daha yenilmeyeceğiz" demişti. Düşman yine aynıydı; Osmanlı. Nitekim mitingin yapıldığı alanın yakınlarında bir yere önceden kan renkli koca bir anıt kondurulmuş ve üstüne de Prens Lazar'ın şu sözleri kazınmıştı: Her kim ki Sırp ve Sırp kökenlidir Ve Kosova Ovası'na Türklerle savaşmaya gelmez Onun ne erkek, ne dişi, zürriyeti olmasın Onun hasadı olmasın. (1389-1989)

Tüm bunlar, Balkan Müslümanları kadar İslam aleyhtarı Balkan milliyetçilerinin de İslam ve Türk kavramlarını özdeşleştirdiklerinin işaretleridir. Bu iki kavramı birleştiren ortak zemin ise, elbette ki Osmanlı kimliğidir. Türkiye'ye Osmanlı'dan kalan büyük bir Balkan insiyatifi vardır. Bu bölgede varolan Türk-İslam kimliği, Türkiye'nin önündeki tarihsel bir sorumluluktur. Bu insanları korumak ve harekete geçirmek Türkiye için ciddi bir etki alanı oluşturabilir. 1912'ye kadar bizim olan topraklar üzerinde güçlü bir işbirliği kurmak, doğal bir hak ve sorumluluktur. Balkanlarda yaşayan 10 milyonu aşkın Türk veya Müslüman nüfus açısından Türkiye "ana vatan"dır. Tarihî ve sosyolojik bağlarla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Balkan göçmenleri aracılığı ile bölge olayları Türkiye'nin hem iç hem de dış ilişkilerini her boyutta ilgilendirmektedir. Türkiye, Balkanlar'da bu şekilde bir etki alanı oluşturmakla diğer dış politika yönlerinde, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu'da büyük bir stratejik avantaj ve siyasi güç elde edecektir.

Kaynak: www.dallog.com

BALKANLARDA YAŞAYAN TÜRKLER

Romanya'da Yaşayan Türkler

Eski Türk kavimleri olan Peçenekler, Oğuzlar (Uzlar), Kıpçaklar ve sonra daha birçok Türk boyları Karadeniz'in kuzeyinden gelip Romanya'ya yerleşmişlerdir. XIII-XIV yüzyıllarında Altın Ordu ve sonraki yıllarda Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine giren bölgeye birçok Türk gelip yerleşmiştir. 500 yıla yakın süren Osmanlı hâkimiyet sonunda Romanya'da yaşayan Türkler de ana vatandan kopmuşlardır.

Bugün nüfusları 120 bin civarında olan Türkler, özellikle Tuna nehri ile Karadeniz arasında kalan Dobruca bölgesinde yoğunlukla yaşamaktadırlar. Romanya'nın nüfusunun %10 unu azınlıklar teşkil etmektedir. Bunların en büyüğünü 1.630.000 kişiyle Macarlar oluşturur. Diğerleri ise Romanlar (Çingeneler 500.000), Almanlar (120.000), Türkler (120.000), Ruslar ve Ukraynalılardır. Romanya Türklerinin çoğu Dobruca bölgesindeki Köstence (%85'i), Tulça (%12'si) ve Mecidiye şehirlerinde yaşamaktadır. Romanya'daki Türk azınlığın çoğunluğunu Rumeli Türkü ve Tatar Türkleri teşkil etmekle birlikte Hristiyan Türklerden olan Gagauzlar'ada rastlanmaktadır. Köstence kentinin kültürel yapısında özellikle Kırım Tatarlarının izleri hakimdir. Bugünkü Dobruca bölgesi 5 asra yakın bir süre devam eden Osmanlı idaresiyle bir Türk yurdu haline gelmiştir.

Köstence'de Türkler ve Tatarlar ayrı ayrı dernek kurmuşlar. Daha sonra Türk-Tatar Birlikleri Federasyonu altında birleşmişlerdir. Diğer Balkan ülkelerinde görülen Türk düşmanlığı Romanya'da yoktur. Macar, Leh ve Rus yayılcılığı karşısında Osmanlılarla anlaşmayı tercih eden Romenler; kendilerinin Osmanlılar sayesinde, Slavlar arasında Latin adası olarak kalabildiklerine inanmaktadırlar.

Bulgaristan'da Yaşayan Türkler

Bulgaristan Türklerinin menşei çok eskilere dayanmaktadır. X ve XII. asırlar arasında Karadeniz'in kuzeyinden gelen Kuman (Kıpçak), Peçenek ve Uzlar bölgeye yerleşmişlerdir. 1371 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesiyle birlikte bölgeye Anadolu'dan Türkler yerleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlaması ile birlikte, Balkanlarda Avrupa devletlerinin oynadığı oyunlar ve Rusya'nın Bulgaristan devleti kurma plânları gereği, Bulgaristan'da Türklere soykırım 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde icra edilmiş, yaklaşık 350 bin Türk katledilmiş, 800.000 Türk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği yıllardan, günümüze kadar Türklere soykırımı, sürgün, açlık ve soğuktan kırma, eğitim ve kültür yozlaşmasına tâbi tutma, Türkleri; Pomak, Müslüman Bulgarlar diye ayırma tâbi tutma politikalarına devam edilmiştir. Günümüze kadar 5 defa büyük göç yaşanmış, 900.000'den fazla soydaşımız Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakılmıştır.

Günümüzde özellikle Rodop dağları, Pirin, Kırcaali, Mestanlı, Eğridere, Hasköy, Şumnu, ve Razgrad bölgelerinde yoğunluklu olmak üzere, 1 milyon Türk ve 300 bin Pomak yaşamakta ve Bulgaristan nüfusunun %15'ini teşkil etmektedir. Bulgaristan, Avrupa'nın nüfusu hızla azalan ülkelerin başında gelmektedir. Şu anda 8 milyon olan nüfusunun 50 yıl sonra 4,5 milyona inmesi beklenmektedir. Türk nüfusu ise artma eğilimindedir. 50 yıl sonra bu nüfus dengesinin yarı yarıya olma ihtimali yüksektir.

Özellikle komünizm döneminde topraklarını ve eğitim olanaklarını kaybeden Türkler fakirleştirilerek alt tabaka hâline getirilmişlerdir.

Jirkov yönetiminin baskıları karşısında "Türk Halkının Kurtuluş Hareketi" adlı örgütü kuran Ahmet Doğan, Bulgaristan'da yönetimin değişmesi ile birlikte "Hak ve Özgürlükler Hareketi-Partisi"ni kurmuş, 1990 seçimlerinde 24, 1995 seçimlerinde ise 15 milletvekili ile parlâmentoya girmiştir. Ancak Bulgaristan'da başlayan demokratik gelişmeler sonucu Türkler, "Demokratik Gelişim Hareketi", "Demokratik Adalet Partisi" ve "Türk Demokratik Partisi"ni kurarak sayıyı dörde çıkarmışlardır.

HÖH'den sonra gelen TDP, HÖH'ni ihanetle suçlamakta, Bulgaristan Parlamentosunun anayasa değişikliği teklifi olan "Bulgaristan üniter ve tek milleti bir devlettir" maddesini desteklediklerini, Türkçe okulların açılmamasını ve Türk millî kültürünün gelişmemesini HÖH'ün yürüttüğü politikadan kaynaklandıklarını ileri sürmektedirler.

Yunanistan'da Yaşayan Türkler

MÖ VI ile MS III'ncü yüzyıllar arasında Pers, Makedon, Roma ve Bizanslıların hâkimiyetine giren Trakya'ya Türkler ilk defa 1263 yılında Selçuklu İmparatorluğu ile ayak basmıştır. Bunu 17 kez boğaz geçişi takip etmiş ve 1354 yılında bir daha dönülmek üzere Trakya'ya geçilmiştir. Anadolu'dan seçme güvenilir ve savaşçı Türk aileleri bölgeye yerleştirilerek bölge Türkleştirilmiştir. 1460 yılında Mora'nın fethi ile bugünkü Yunanistan tümüyle Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir.

1699 Karlofça antlaşması sonucu Ruslar tarafından kışkırtılan ve desteklenen Rumlar ilk defa Mora'da isyan etmişler, batılı devletlerin yardımı ile adım adım genişleyerek Batı Trakya'yı (Lozan Antlaşması ile) ele geçirmişlerdir. Lozan antlaşmasından önce Batı Trakya Bulgaristan'a verilmişti. Lozan antlaşması gereği yapılan mübadele sonucu Batı Trakya hariç diğer bölgelerde yaşayan Türkler Anadolu'ya gelmişlerdir.

Bugün Batı Trakya'da Türkler Gümülcine, İskeçe, Dedeağaç, Dimetoka ve Sofulu'da yoğun olarak yaşamaktadırlar. Batı Trakya dışında Rodos, Girit ve İstanköy adalarında da az miktarda Türk bulunmaktadır.

Yaklaşık 8.579 km²'lik bir alanı kapsayan Batı Trakya'da günümüzde 120.000 Türk ve 30.000 Pomak Türk'ü bulunmaktadır. Nüfus istatistiklerine bakıldığında 350-400 bin olması gereken Türk nüfusunun 150.000 binde kalmasının yegâne sebebi, günümüzde de devam eden Yunan baskısı olmuştur.

Yunanistan'ın Türkler üzerinde uyguladığı millî kimliklerini kaybettirecek eğitim ve asimilasyon politikaları ile Türkleri zayıf bırakmaya çalışmaktadır. Bütün bunlara rağmen yaşamlarını ve kültürlerini korumaya devam eden Batı Trakya Türklerinin %80'i çiftçi olup ekonomik yönden günden güne zayıflamaktadırlar. Sadık Ahmet'in öldürülmesinden sonra Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi başkanlığına getirilen Işık Ahmet, pasif bir tutum sergilemekte, İstanbul'da ikamet ettiği için Batı Trakya Türkleri lidersiz bir durumda bulunmaktadır. 1996 seçimlerinde milletvekili seçilen üç Türk'ün ise sesi, soluğu çıkmamaktadır. İskeçe Müftüsü Mehmet Emin AĞA Türklerin sesi olmaya gayret etmekte, Türkiye'den Batı Trakya Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Taner MUSTAFAOĞLU yoğun bir çaba içinde bulunmaktadır.

Makedonya'da Yaşayan Türkler

MS. IV. yüzyılda Türk boylarından Hun, Avar, Bulgar, Oğuz, Peçenek ve Kumanların bölgeye gelmesi ile başlayan Türk yerleşimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesi (1389) ile Türkleşmeye başlamıştır. Fethedilen topraklara batı ve kuzey Anadolu'dan getirilen Türkler yerleştirilerek Türk köy ve kasabaları kurulmuştur.

Makedonya'daki Türk nüfusunun tarihî seyri ise şu şekildedir. Makedonya'da 1884 yılında 95.940 Türk yaşamakta iken, 1953 yılında Türklerin sayısı 203.938 olarak kaydedilmiştir. 1961 yılında ise Türklerin sayısının 131.481'e düştüğü görülmüştür. Bu azalmanın en önemli sebebi Türkiye'ye olan göçtür. Bununla birlikte, Türklerin bir kısmının (27.086 kişi) kendilerini Arnavut olarak saydıkları ile 32.392 Türk'ün ana dili olarak Makedonca'yı seçmesi de bu azalmanın önemli faktörlerindedir. Bölgede yaşanan bir diğer karışıklık da Türkiye'deki Menderes hükümetlerinin aldığı yanlış bir kararla Türkiye'ye doğru olan göçün kontrolsüz bir şekilde gerçekleşmesi idi. Yugoslav kaynaklarına göre bu dönemde 80.000 Türk Türkiye'ye göz etmiş görünürken, Türkiye kaynaklarında bu rakam 150.000'e ulaşmaktadır. Bunun sebebi de Türkiye'ye göç etmek isteyen Müslüman Arnavutların kendilerini Türk makamlarına Türk olarak kabul ettirmelerinde yatmaktadır. Makedonya'da 1971 yılında yapılan nüfus sayımında

108.552 kişi Türk olarak sayılmış, fakat 1981'de bu rakam 86.691'e düşmüştür. Bu düşüşün sebebi ise, Türklerin kendilerini Müslüman, Arnavut veya Romen olarak kaydettirmelerinden kaynaklanmaktadır.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Makedonya'da bugün 100.000'e yakın Türk özellikle Üsküp, Gostivar, Kalkandelen ve Makedonyanın doğusunda yaşamaktadır. Makedonya'nın doğusundaki dağlarda hala dili, giyimi kısacası herşeyi ile Toroslardaki Yörüklerden farkı bulunmayan Yörük Türkler yaşamaktadır. Üsküp tam anlamıyla bir Osmanlı kentidir. Balkan savaşlarına kadar Üsküp'ün nüfusunun büyük bir çoğunluğu Türk'tür. Ünlü şairlerimizden Yahya Kemal BEYATLI Üsküplüdür. Üsküp için Balkanların Bursa'sı demektir.

Makedonya Cumhuriyeti, 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiş ve ilk olarak Türkiye tarafından tanınmıştır. Bu bağımsızlığa Yunanistan büyük tepki göstermiş, Makedonların Slavlaştırılmış Yunanlılar olduklarını dahi iddia etmişlerdir. Bulgaristan, Makedonya'yı ikinci olarak tanıyan ülke olmakla birlikte Makedon adında bir milleti tanımadığını, Makedonların aslında Bulgar olduklarını iddia etmiştir. Son yıllarda kurulan Türk siyasi parti ve dernekleri Türkler seslerini duyurmaya başlamışlardır. 1990 yılından sonra çok partili sisteme geçen Makedonya'da Türk Demokrat Birliği ilk seçimlere katılmış, daha sonra Türk Demokratik Partisi ismini almıştır. 1994 seçimlerinde 1 milletvekili ile parlâmentoya girebilmiştir. Bugün Makedonya'da, Makedon ve Arnavut milliyetçiliği çatışmakta, Türkler özellikle eğitim ve millî mensubiyette çok ciddi problemlerle karşılaşmaktadırlar.

Kosova'da Yaşayan Türkler

1375 yılında Osmanlı İmparatorluğunca fethedilen Kosova'ya Osmanlı geleneklerine uygun olarak Türkler yerleştirilmeye başlanmıştır. Balkan savaşları sonucu elden çıkan bölgedeki Türkler, krallık ve komünist Yugoslavya döneminde üç büyük göç ve katliama uğramışlardır. 1930 yıllarında toprağı kamulaştırma reformu altında Türklerin ellerinden arazileri zorla alınarak Sırlara verilmiş ve göçe itilmişlerdir. İkincisi ise 1956-60 yılları arasında gerçekleştirilerek Türklerden silâh toplama kampanyası adı altında büyük eziyetlere başlamış ve bunun sonucu ikinci göç meydana gelmiştir.

Yugoslavya'nın parçalanması ile bölgede başlayan Amavut-Sırp çekişmesi sonucu yıllardır özerk bölge statüsüne sahip olan Kosova'nın Sırlar tarafından kendilerine bağlanması sonucunu doğurmuştur.

Bütün bunlara rağmen Kosova'da kalan resmî istatistiklere göre 12 bin, gerçekte 35 bin civarındaki Türk, oradaki Türk kültürünü yaşatmayı başarmıştır. Özellikle Prizren ve Mamuşa'da çoğunluk olan Türkler bugün kültür dernekleri ve siyasi partileri ile Türk varlığını yaşatma savaşına devam etmektedirler. Prizren Türk televizyonu 2005 yılının ilk aylarında hizmete girmiştir. Çok partili sisteme geçilince, Türk toplumu kendi varlığını koruyabilmek için bir siyasi örgütte toplanma ihtiyacını duymuş ve 19 Temmuz 1990'da Prizren'de Türk Demokratik Birliği Partisi kurulmuştur. Partinin kurulmasıyla bunalımlı günler geçiren Türk toplumu rahatlamıştır. Ayrıca Türk okullarının kapatılması ve Türk soyluların maruz kalabilecekleri ayrımcılık büyük ölçüde giderilmiştir.

Sancak'ta Yaşayan Türkler

Eski Yugoslavya sınırları içerisinde, bugün kuzeyinde Bosna-Hersek, doğusunda Sırbistan, güneyinde Kosova, batısında Karadağ ile çevrili olan 8687 km² büyüklüğünde bir vilâyet olan Sancak, XVnci yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girerek Türklerin yerleşmesine sahne olmuştur. Daha sonra 1877-78 Savaşı ile Avusturya- Macaristan İmparatorluğuna geçici olarak verilen Sancak bölgesindeki Türkler, XIX'ncü yüzyılda Rusya'nın teşvikleri ile Sırbistan ve Karadağ'ın soy kırımına uğramışlardır. İşkence, etnik ayrımcılık ve göçe zorlama sonucu Sancak Türkleri Türkiye'ye göçe başlamıştır. 1980 yıllarında TİTO'nun ölümüyle dağılma sürecine giren Yugoslavya, 1991 yılında parçalanınca Sancak bölgesinde Sırp ve Karadağ baskısı tekrar başlamıştır.

Bugün 350.000 Müslümanın yaşadığı ve Türk-Osmanlı karakterini yansıtmakta olan bölgede Sırp-Karadağ ve Bosna-Hersek arasındaki mücadeleye karşı Türkler ve Boşnaklar "Sancak millî Müslüman Meclisini" kurarak haklarını korumaya çalışmaktadırlar. Sancak bölgesinde yaşayan müslümanların toplam nüfusa oranı %67'dir. Bölgede 10.000 civarında Türk yaşadığı tahmin edilmektedir.

Kaynak: www.hurgokbayrak.com

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

BULGARİSTAN'IN DOĞUŞU VE TARİHSEL SEYRİNDE TÜRKLER

Diğer Balkan milletleri gibi Bulgarlar da, milliyetçilik duyguları ve Rusya'nın teşvik ve tahrikleri ile 19. yy'da Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsız bir devlet kurma çabası içine girmişlerdir. Bulgar milliyetçiliği; Fransız ihtilalinin etkisi, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşması, Bulgar kilisesinin Fener Rum kilisesinden ayrılarak bağımsız olması ve etki alanının da daha sonra kurulacak Bulgaristan coğrafyasını kapsamaya gibi sebeplerle gelişmiştir. Rusya'nın teşvik ve tahrikleri ise, Balkanlarda kurulacak ve Ege Denizinde sınırı olacak bir devlet vasıtası ile sıcak denizlere açılma hesabına dayanmaktadır. Türk tarihinde 93 Harbi (1877-1878) olarak anılan Balkanlarda Tuna ve Kuzey Doğu Anadolu'da Kafkas cephelerinde cereyan eden büyük ve kanlı bir savaş yaşanmıştır. Savaşın başlaması ile Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya tarafsızlık ilan ederken; Romanya, Sırbistan ve Karadağ ile Bulgar çeteleri Rusların safında savaşmışlardır. Gazi Osman Paşa ile Plevne'de ve Ahmet Muhtar Paşa ile de Doğu Anadolu'da bazı başarılar elde edilmişse de, bu savaş, Türk tarihinin en büyük felaketlerinden biri olmuştur. Türklerin bu savaşı kaybetmesi; mali güçlükler, iaşe ve cephane eksikliği, tecrübeli subayların yetersizliği, kumandanlar arası ihtilaflar ve harbin saraydan idare edilmesi gibi sebeplere dayanmaktadır. Savaşın kaybedilmesinden sonra Türk ve Rus heyetleri arasında 3 Mart 1878'de Yeşilköy Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Doğu Anadolu ve Rumeli'de büyük Osmanlı toprak kaybının yanı sıra Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı ve Tuna eyaletinde kurulacak geniş bir Bulgaristan Prensiği de kabul ediliyordu. Ancak büyük Avrupa devletleri, Yeşilköy Antlaşmasını kendi çıkarlarına uygun bulmayarak 18 Haziran 1878'de Berlin Kongresini tertiplemişlerdir. Buna göre; Doğu Anadolu'daki bazı yerler Osmanlı'ya iade ediliyor (Beyazit ve Eleşkirt), Romanya, Sırbistan ve Karadağ meselesi aynen kabul ediliyor, Büyük Bulgaristan küçültülerek Balkan Dağları kuzeyinde oluşuyor, Makedonya ve Balkan Dağları ile Ege Denizi arası topraklar Osmanlıya bırakılıyordu. Ayrıca Balkan Dağları güneyinde kısmi özerk statüde "Doğu Rumeli" adlı yeni bir eyalet kuruluyordu. Böylece 93 Osmanlı Rus savaşı ve sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile, nüfusunun yarıdan fazlası Türk olan bir Bulgaristan devleti doğmuştur.

16. yüzyılda Bulgaristan nüfusunun büyük bir kısmını Müslüman Türkler teşkil ediyordu. Bulgaristan Türkleri, genelde Osmanlı döneminde Anadolu'nun çeşitli yörelerinden Rumeli'ye gitmiş yörüklerden oluşmaktadır. Bu yörük grupları arasında; Vize (Hayrabolu olarak da anılır), Naldöken, Tanrıdağı ve Karagözler önemli bir yer teşkil etmektedir. Osmanlı döneminde Anadolu'dan bölgeye göçen Türkler, buradaki yerli Türk halkla kaynaşıp çoğalmışlardır. Böylece bölgede bir Türk varlığı oluşmuştur. Hoşgörülü ve adil Osmanlı yönetimi altında Bulgarlar, milli varlık ve kültürlerini koruyabilmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu; Asya'da Anadolu, Avrupa'da Rumeli ve ortada başkent İstanbul jeopolitik dengesi üzerine kuruldu ve yaşadı. 1876'da Tuna vilayetinin altı sancağında(Niş hariç), Türk ve Bulgar nüfus eşit ve 1.100.000 dolayındaydı. Berlin Antlaşması ile Doğu Rumeli adını alan bölgede ise 1876'da, 681 bin Türk'e karşılık 483 bin Bulgar yaşamaktaydı. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı esnasında bölge Türkleri kanlı bir şekilde yurtlarından göçe zorlandı ve bunlardan yarısı soykırım ve ağır tabiat şartlarından ötürü katledildi. Böylece Osmanlı Tuna eyalet topraklarında azınlıkta olan Bulgarlara bir ülke oluşturuldu. Diğer bir ifade ile Rus yetkili makamlarınca da belirtildiği gibi bu savaş, "bir ırklar ve yok etme" savaşı olarak planlandı ve uygulandı. Çoğunlukta olan Türkler, beşyüz yıldır yaşadıkları vatanlarında azınlık konumuna düştüler. Yine de Bulgaristan Türklüğü tamamen ortadan kaldırılamadı. Örneğin Ocak 1881'de ülkenin kuzeydoğu bölgelerinde hala Türkler, %65'lik bir çoğunluğu teşkil ediyordu. Bölge tarım arazilerinin %70'ine sahip olan Türklerin azınlığa düşürülmesi ile ekonomik durumları da kötüleştirildi. Bölge Rus işgaline düşmüş ve Berlin antlaşması ile, Balkan dağları kuzeyinde bir Bulgaristan Prensiği ve güneyinde ise, Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştu. Bu iki bölge yönetimi de fiilen Bulgarların eline geçmiştir. 93 Harbi sonrası Rus askeri birlikleri bölgeden çekildikten sonra Bulgarlar, Türklere karşı tam bir baskı ve zulüm politikası uygulayarak göçe zorladılar. Binlerce Türk kurşuna dizilmiş, hamile kadınlar katledilmiş, camilere doldurularak yakılmışlardır. 1883 yaz ortasından itibaren üç aylık dönemde 200 bin Türk, Türkiye'ye geldi. Bu göçler, 1886-90 arasında 75 bin, 1893-1902 arasında 70 bin olarak sürmüştür. Savaş sonrası kısmen yaralar sarılmış ve Türkler bazı kültürel haklar elde etmişlerdir. Bulgaristan, 1885'te Balkan Dağları güneyindeki Doğu Rumeli vilayetini ilhak ederek büyümüştür.

Tıpkı 93 Harbi gibi 1912-13 Balkan Savaşları da Türkler için tam bir felaket olmuştur. Türkiye, hiç beklenmedik şekilde bu savaşı kaybetmesi üzerine 550 yıldır ikinci Anayurt olan Rumeli'yi bırakarak Meriç'in gerisine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaş esnasında da bölge Türkleri büyük zulüm gördüğü gibi eğitim öğretim kurumları da önemli tahribatlara uğramıştır. Bu savaşta yarısı Bulgarlar tarafından olmak üzere 200 bin Türk katledilmiştir. Ayrıca yine bu savaşta 200 bini Bulgarlar tarafından olmak üzere 440 bin Türk yaşadıkları topraklardan Türkiye'ye göç ettirilmişlerdir. Bu savaşta Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya bırakırken Batı Trakya'yı işgal ediyordu.

Bulgaristan kurulduğunda birçok yörede Türkler çoğunlukta idi. Bu durum göçlerle azaltıldı. 1934 sonrası Bulgarlar, bir toprak ihtilali yaparak Türklerin elindeki arazilere el koydular. II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Bulgaristan, 1 Mart 1940'ta Berlin Paketi'ne girmiş ve Almanya safında savaşa katılmıştır. Çünkü Bulgarlar; Dobruca, Makedonya ve Batı Trakya'yı almak istiyorlardı.

Sırasıyla Prenslik, Krallık ve Çiftçi Partisi dönemi akabinde II. Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan'da rejim değişikliği olmuş ve ülkede bir komünist dönem başlamıştır. Bu yıllarda büyük işgücü ihtiyacı duyan Bulgaristan, bir taraftan Türk göçünü engelleme çabasında iken; diğer taraftan da, Türk sosyal kurum ve topraklarına el koyarak huzursuzluk ve göç isteğini artırma gibi çelişkili bir tutum içindedir. Bu karmaşık ortamda Türk azınlığa ait tarlalar ellerinden alınmaya, okullar devletleştirilmeye ve Bulgarlaştırılmaya, önemli Türk aydınlar tutuklanmaya başlandı. Özellikle 1947 sonrası artan bu tür baskı politikaları, Türk azınlık üzerinde infial yarattı ve milli benlik ve yeni nesilleri koruma endişesine sevketti. Böylece büyük bir soydaş kitlesi, Türkiye yetkili ve diplomatik temsilciliklerine müracaat ederek göç taleplerini iletmışlerdir. Bu talepleri değerlendiren Türk hükümeti, 31 Mayıs 1947'de aldığı bir kararla II. Dünya Savaşında Sovyetler Birliği'nden Avrupa'ya sığınan soydaşlarımızdan mülteci kabulü ile Bulgaristan'dan serbest göçmen (hükümetten yardım almıyacak) kabulünü karara bağlıyordu. Bu kapsamda 1947-50 arası her yıl 1-2 bin arası bir göçmen kitlesi gelmiştir. Ama 10 Ağustos 1950'de Bulgar hükümeti, Türkiye'ye bir nota vererek Bulgaristan Türklerinden 250.000 kişinin üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını talep etmiştir. Bunun üzerine gergin olan Türk-Bulgar ilişkileri daha da kötüleşti ve karşılıklı bir nota düellosuna girildi.

Bulgaristan adeta bir tehcir operasyonu ile Türk ekonomisini felç etmek ve Türkiye'yi cezalandırmak istiyordu. Ayrıca Bulgaristan, göçmen kitleleri arasına bazı zararlı insanlar sokmayı ve göçmenlerin mallarını yok pahasına satmalarını arzuluyordu. Bulgar entrikalarını engellemek için Türkiye, Bulgaristan'dan gelecek soydaşlara vize uygulamış ve bu kapsamda 1 Ocak 1950 ile 30 Eylül 1951 tarihleri arasında 212.150 kişiye Türkiye'ye giriş vizesi vermiştir (bunların hepsi Türkiye'ye gelemediler). Türkiye, Ocak 1950'den başlayan ve gittikçe artan oranlarda göçmen kabul etmiştir. Ancak üç aylık bir süreçte 250.000 kişinin kabulü mümkün değildi. Bu şekilde göç akını sürerken Bulgarlar, Türk göçmenler arasına vizesiz bazı kimseler ile Çingeneler soktular. Bunun üzerine Türkiye, bunları Bulgaristan'a iade etmek istemiş ve Bulgaristan ise buna yanaşmamıştır. Arkasından Türkiye, 7 Ekim 1950'de sınırı kapattı. Vizesiz kimselerin geri alınacağı ve bir daha da benzer olayların yaşanmayacağına Bulgarlarca kabul edilmesi üzerine, Türk-Bulgar sınırı 2 Aralık 1950'de tekrar açıldı. Bunun üzerine 1950-51 kışının Aralık, Ocak ve Şubat aylarında 20'şer binin üzerinde göçmen kitlesi Türkiye'ye sığındı. Nisan'da Türk hükümeti aldığı bir kararla 1 Ocak 1950'den beri Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmekte olan tüm göçmenler "iskanlı göçmen" statüsüne (yani devlet desteği verilecek) alındı. 1951 yazı esnasında sayıları gittikçe azalmakla birlikte göç yürüyordu; ama Bulgaristan, yine göçmenler arasına bazı vizesiz ve Çingene kişileri soktu. Bunun üzerine Türkiye, Haziran-Ekim 1951 tarihleri arasında altı nota vererek istenmeyen kişilerin geri alınmasını ve sahtekarlık yapanların bulunup cezalandırılmasını talep etti. Bulgarların Türk notalarına olumlu bir cevap vermemesi üzerine Türkiye, 8 Kasım 1951'de ikinci kez Türk-Bulgar sınırını kapattı. Buna karşılık Bulgar hükümeti, 30 Kasım 1951'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü kesin olarak yasaklıyordu. 1950-51 yıllarını kapsayan dönemde toplam 154.393 soydaş Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen olarak gelmiştir. Bu göçmenler, kısa sürede ev sahibi olmuş ve üretici duruma geçmişlerdir. Sosyalist bir ülkeden kapitalist Türkiye'ye göç, komünist camiada hoş karşılanmamış ve Stalin'in emri ile durdurulmuştur. 1950-51 göçünden sonra Bulgaristan'daki ilk genel nüfus sayımı 1 Aralık 1956'da yapıldı. Bu nüfus sayımına göre Türklerin sayısı 1 milyon kadardır (Pomakların sayısı ayrı gösterilmekte). Türkler genelde köylerde yaşamaktadır. Sekiz yaş ve üstü 505 bin olan Türklerin yaklaşık üçte birinin okuma bilmemesi ve çeşitli düzeylerde okul bitirmiş olanların ise çok az olması konunun vahametini göstermektedir. Bu amaçla tüm Bulgar yönetimleri ortak çaba harcamışlardır. Bulgaristan, kurulduğu günden itibaren sistemli bir şekilde Türk azınlığı yok etmeye çalışmıştır. Bu amacın son halkalarından birisi olarak 17 Temmuz 1970'da Bulgaristan Merkez Politbüro yetkilileri 549 sayılı "gizli tehdit ile milliyet ve din değiştirme" kararı almışlardır. Bu dönemde Bulgar yönetimi, bir "Komünist-Bulgar-Slav toplumu" yaratma fikrini benimsemiş ve azınlıkların din, dil ve isimlerini değiştirme planları yapmıştır. Önce Çingene, Gagavuz ve Pomak Türklerinin adları değiştirilmiş ve arkasından da diğer Türklere benzer yöntemler uygulanmıştır. Bu uygulamaya karşı gelenler çok ağır cezalara çarptırılmışlardır. Örneğin 1972'deki Rodoplar'daki uygulamada 10 binin üzerinde masum soydaşımız katledilmiştir. Bulgarları bu tür çılgın karar ve uygulamalara iten nedenlerin başında, Türklerin hızlı nüfus artışı karşısında Bulgarların zamanla azınlığa düşme endişesi yatmaktadır. Nitekim bu kaygılar, çeşitli resmi toplantı ve raporlarda dile getirilmiştir.

Uzun müzakereler neticesinde bir göç anlaşması imzalandı ve 24 Şubat 1968'de Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından kamuoyuna duyuruldu. Buna göre; 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş Bulgaristan Türklerinin birinci dereceli yakınları serbest statülü göç kapsamına alınıyor ve belirli bir

plan ve program dahilinde Türkiye'ye gelmelerine izin veriliyordu. Ayrıca soydaşlar, Bulgaristan'daki gayri menkullerini satıp alacakları bazı malları da Türkiye'ye getirebileceklerdi (bu durum pek işlemedi). Göç anlaşması, iki ülke dışişleri bakanları tarafından 22 Mart 1968'de Türkiye'de imzalandı. Bu anlaşma, 17 Mart 1969'da TBMM onaylandı. Daha sonra 8 Ekim 1969'da ise ilk göçmen kafilesi Edirne Karaağaç istasyonuna geldi. Bunu izleyen on yıl boyunca da her hafta (Aralık-Mart ayları hariç) göç kafilelerinin gelmesi sürmüştü ve bu kapsamda gelen göçmen sayısı tüm tahminlerin aksine 130 bin gibi büyük bir sayıya ulaşmıştır. Böylece cumhuriyet tarihinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 600 bini aştı. Bulgarlar, azınlık durumundan kurtulmak için Türkleri asimile etme ve/veya Türkiye'ye göçe zorlamaktaydı. Ayrıca Türklerin milli ve dini benliklerini korumaları, komünist ideoloji ve diğer benzeri propagandalardan etkilenmemeleri de Bulgar yönetimini telaşa ve kendi açılardan acil çözümler aramaya sevk etti. Türklerin bu özelliği güçlü aile yapısına sahip olmalarına dayanmaktadır.

1960-84 arası yapılan her türlü psikolojik baskı, propaganda ve teşviğe rağmen hiç bir Türk, kendiliğinden ad değiştirmeyi düşünmedi. Zorla ad değiştirme işlemine önce Pomaklardan başlandı ve bunların adları 1972-74 arası zorla değiştirildi (bu esnada 200 bin Türk'te aynı kaderi paylaştı). Arkasından Türk-Bulgar ilişkileri en iyi seyrettiği 1981-83 arası dönemde aynı işlemler Müslüman Çingenele tatbik edildi (bu esnada 100 bin Türk'te benzer kaderi paylaştı). Bu çağdışı uygulamalara uluslararası kamuoyunun tepki göstermemesi üzerine Bulgar yönetimi, aynı işlemi tüm Bulgaristan'ı kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bulgarlar, 1984 sonbaharında büyük Türk kitleleri üzerine yürüyerek zorla ve kanlı bir şekilde onların adlarını değiştirmeye başladılar. 1985 başlarında Bulgaristan'dan gelen haberlerle Türk ve dünya kamuoyu sarsıldı. Bu ülkede yaşayan Türklere karşı, ad değiştirme, baskı, zulüm ve katliamlar doruk noktasına çıkmıştı. 1984-85 kışının çok ağır geçmesi ve tüm yerleşim birimlerinin dışarı ile bağlantılarının kesilmesini sağlamış; Türk bölgeleri, yabancılara kapatılmış ve mühürlenmişti. Daha sonra asker ve milisler, Türk bölgelerine girerek zorla ad değiştirme başlatmışlar, kabul etmeyenler veya karşı gelenler ise, katliamlara maruz bırakılmıştır. 1985 Martına kadar 3.5 ay içinde katledilen Türk sayısı 800-2500 arasında olmuştur. Bu kanlı ad değiştirme operasyonu, önce Güney Bulgaristan'da başlatılmış, Kasım-Aralık 1984 döneminde bu bölgede yaşayan yarım milyon civarında Türkün adları değiştirilmiştir. Türkiye'nin tepkisi en yetkili makam Cumhurbaşkanı tarafından Ocak 85'te Bulgar Cumhurbaşkanı'na gönderilen bir mesajla dile getirildi ve konuya bir çözüm bulunması önerildi. Ancak buna cevap alınmadığı gibi kuzey bölgelerdeki kanlı operasyonlar da tankların desteği ile Şubat'ta tamamlandı. Aslında bu kanlı olaylar, yüz yıldır oynanan ve Bulgaristan'da başka milletlere hayat hakkı tanımayan Bulgar oyununun son sahnesiydi. Daha önce eğitim müfredatları ve Türkçe eğitim yasaklanmış, Türkler sürekli Türkiye'ye göçe zorlanmış ve resmi teşviklerle ad değiştirmeye zorlanmış ama yine Türk varlığı ortadan kaldırılamamıştı. Bu durum, kanlı da olsa sonuçlandırılmalı ve kapatılmalıydı. 1960'dan itibaren Bulgaristan'daki Türkler, Müslümanlaşmış Bulgarlar şeklinde tarih saptırılarak inkar edilmeye çalışılıyordu.

Bulgaristan'da, toplam nüfusun %15'ine tekabül eden 1.300.000 dolayında Türk yoğun olarak Bulgaristan'ın kuzeydoğu ve güney bölgelerinde yaşamaktadırlar. Kuzey doğuda yaşadıkları bölge Dobruca veya Deliorman diye adlandırılmaktadır. Türklerin en yoğun yaşadıkları şehirler burada Şumnu ve Razgrad'dır. Güneydoğu bölgesi ise Kırcaali bölgesi diye adlandırılır ve Türkler'in yaşadıkları şehirler Kırcaali ile Mestanlı'dır. Pomak Türkleri yoğunluklu olarak Bulgaristan'ın güneybatı (Bulgaristan Makedonyası) yerleşim birimlerinde yaşamaktadır.

Bulgaristan Devleti, Rusya'nın sıcak denizlere açılma politikasının sonucu olarak Osmanlı Tuna Vilayeti'nde kuruldu ve büyütüldü. Bu devletin suni olarak oluşturulmasında Rusya, savaş da dahil her türlü maddi ve askeri desteği sağlarken diğer büyük Avrupa devletleri de diplomatik katkı sağlamışlardır. Ancak bu devletin sınırları dahilinde yaşayan Türk unsur, gerek Bulgaristan'ın teşkili ve gerekse sonraki yıllarda Bulgarlar ve bölgede çıkarları olan güçler tarafından büyük bir tehlike ve yok edilmesi gereken düşman olarak algılanmıştır. Çünkü Türkler; Bulgaristan'ın suni olarak teşkili sırasında çoğunlukta olduğu gibi diğer tüm zamanlarda da küçümsenemeyecek bir oranı kapsıyorlardı. Böylece Bulgaristan'ın Türklerden arındırılma ve boşaltılma işlemi sürmüştür. Ancak yine de bölgede küçümsenemeyecek oranda Türk kalmıştır. Özet olarak Bulgaristan Türkleri, baskı ve katliamlara maruz kalmış ve bunun sonucu çoğunlukta buldukları topraklardan boşaltılmış ve bölgede Rus çıkarlarına uygun bir devlet kurulmuştur.

Kaynak: Meşkure Yılmaz BÖRKLÜ, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

POMAKLAR

Pomaklar, Balkanlarda Pomakça konuşan Müslümanlara verilen bir addir. Pomakların, Kuman Türklerine dayanan uzun bir tarihi geçmişi vardır. Kuman (veya diğer adıyla Kıpçak)Türkleri miladi 916 yılında Kuzey Çin'den ayrılarak önlerine çıkan Ruslarla savaşmış, XI. ve XII. yüzyılda Ukrayna ve Romanya üzerinden Balkanlara inmeğe başlayan bir Türk kavmidir. İlk olarak kuzey Bulgaristan'a daha sonra güneye doğru inerek Rodoplara ve Makedonya'nın doğu kısımlarına yerleşmişlerdir. Yerleştikleri bölgelere Kumanova, Kumantsi, Kumança gibi isimler vermişlerdir.

Kuman ve Peçenek Türkleri'nin 1087'de kurdukları federasyonun 1091'de yıkılması neticesinde Kuman Türk boylarından birçoğu Romanya, Macaristan, Avusturya ve Çekoslovakya içlerine kadar giderek gayri Türk unsurların içinde Hıristiyanlığı kabul etmişler ve etnik varlıklarını kaybetmişlerdir. Batı Trakya ile Rodop ve Prin bölgelerinin dağlık kesimlerinde ise bir hayli Kuman Türk boyu kalmıştır.

1065 yıllarından itibaren Bizans, Slavların güneye inmelerini önlemek amacıyla Konya'nın bazı kesimlerinden birçok Türk kabilelerini gayet tavizkar tekliflerle Teselya ile Makedonya ve Rodoplara götürüp iskan ettirmiştir. Bu kabilelerin 55-60 bin kişilik bir topluluk olduğu Bizans kroniklerinde belirtilmektedir. Daha sonra 1345 yılında Gazi Umur Beyin fütuhatına sahne olan bu bölgelere 100 bin kadar Yörük Türkmen iskan edilmiştir.

Anadolu'dan iskan edilen bu Türk-Müslüman grupları bu bölgede yaşayan Kuman Türkleri arasında İslamiyetin yayılmasında etkili rol oynamışlardır. Bu gruplar arasında şeyh, abdal, derviş, gibi İslam misyonerleri İslam'ın propagandasını yapmışlardır. Bulgar tarihçileri Zlatarski ve İrecek İslam Dini misyonerlerinin Bulgaristan'da İslam propagandasını yaptıklarını ve XIII. asra kadar İslam dininin bu yörelerde yayıldığını belirtmektedir. Tarihi verilere göre Kuman Türkleri'nin ihtida ederek Müslüman oluşları Osmanlı'nın bölgeye gelmesinden önceye rastlamaktadır.

Kuman Türkleri Anadolu'dan gelen Müslüman kardeşlerine maddi ve manevi yardımlarda bulunmuşlar, "öncü", "ardcı" ve "ileri keşif" kolu olarak aktif görevlerde bulunmuşlardır. Slavlar, Kuman Türk Müslümanlarına Osmanlı ordularına yardım ettikleri için "Yardımcı" anlamına gelen "POMAGAÇ" adını vermişler ve bu zamanlarda Pomak şeklini almıştır. Ancak bu kelime Osmanlı müelliflerinin eserlerinde geçmediği gibi, Pomak adına da hiçbir yerde rastlanmamaktadır. Bu tabir Türkçe eserlerde ancak 1877-1878 Türk-Rus harbinden sonra Balkanlar'dan gelen muhaceretler dolayısıyla rastlanır.

Pomaklar bütün tarihleri boyunca Osmanlı Devletine sadakat ile hizmet etmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının elim neticeleri Rodopların Rus ordusu ve Bulgar komitacıların istila tehlikesine kaldığı vakit, Rodop Türkleriyle Pomaklar yine birlik ve beraberlik içinde düşmanlarını bu bölgeye sokmamışlardır. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos andlaşması hükümlerine itiraz etmişler ve oturdukları bölgede "Muvakkat hükümet" kurmuşlardır. Bulgar-Rus kuvvetleri muahede şartlarını yerine getirmek için, Pomaklara saldırdılar. Pomaklar ve Rodop Türkleri, aylarca mukavemet edip memleketlerine düşmanı sokmadılar. 1878 Haziran ayından itibaren büyük Avrupa devletlerinin ve Osmanlı Devleti'nin mümessilleri Berlin'de barış müzakerelerine başladıkları vakit, Rodoplar'da savaş devam ediyordu. Bu çetin mücadele Berlin'de toplanan kongre üzerinde etkili oldu ve çeşitli milletlerin temsilcilerinden oluşan bir heyet, Rodoplar'a gönderildi. Neticede Pomaklar arzularına kavuştular. Berlin Kongresi kararları gereğince müstakil bir "Şarkî Rumeli Vilâyeti" kuruldu ve Pomaklar'ın vatani düşman istilasından kurtuldu.

Pomaklar'ın konuştukları dile gelince, % 30 Ukrayna Slavcası, % 25 Kuman-Kıpçak Türkçesi, % 20 Oğuz Türkçe'si, % 15 Nogay Türkçesi ve % 10 Arapça'dan müteşekkildir. Yani Pomakça denilen dilin % 60'ı Türkçe, % 30'u Slavca ve % 10'u Arapça'dır. Fakat, Anadolu Türkçesine benzeme oranı %20 'dir. Buna göre Bulgarlar'ın iddia ettikleri gibi Pomakça'nın Bulgarca'nın bir şivesi olduğunu söylemeye imkan yoktur. Pomaklar bugün Bulgaristan Makedonya'sında, Yunanistan'ın kuzeyinde, Makedonya'nın çeşitli bölgelerinde ve Türkiye'nin kuzeybatısında ve güney orta bölümlerinde yaşamaktadırlar. Bugün kendini Pomak kabul edenlerin sayısı 500 bini aşmaktadır. 300.000 Bulgaristan'da, 30.000 Yunanistan'da, 20.000 Makedonya'da ve 200.000'e yakın da Türkiye'de Pomak Türk'ü yaşamaktadır.

Pomaklar umumiyetle zeki, çalışkan ve cesur insanlar olup, daha ziyade ziraat ve ticaretle ile meşguldürler. Şehirlerde oturanların çoğu Türkçe konuşur. Bunlar Türk-İslam medeniyeti içinde gelişmiş olduklarından, bugün duyguları ile Türklüğe bağlı yaşamışlar ve onun keder ve saadetini paylaşmayı bir vazife bilmişlerdir.

Kaynak: Basri ZİLABİD. Rodopların Müslüman Halkı. İlk Adım Dergisi.

ETNİK GRUPLARI YOK SAYAN YUNANİSTAN

Yunanistan da Avrupa'lı sömürgeci ağababaları gibi insan haklarına hep işine geldiği yerlerde değinmiştir. Ama, ulusal bir politika olarak da öteden beri, ülkesinde hiçbir azınlığın, etnik grubun bulunmadığını ve Yunan nüfusunun saf Yunanlılardan oluştuğunu ileri sürmektedir. Batı Trakya Türkleri, Makedonlar, Arnavutlar, Pomaklar ve Ulahlar Yunanlılara göre azınlık değildir. İddialarına göre, Batı Trakya Türkleri Müslüman Yunanlılar, Makedonlar, Kuzey Yunanistan'a göç etmiş Slavlardır. Yunanistan'ın Yunan Sevr'ini tanımaması, bu grupları tamamıyla korumasız bırakmaktadır. Yunan Sevr'inin 16/3 maddesine göre bu anlaşmayı imzalayan ülkeler (henüz kullanılmamış olsa da) azınlık haklarının ihlali durumunda Yunanistan'ı Uluslararası Adalet Divanı'na götürme yetkisine sahiptir. Yunanistan'daki azınlıklar, yok farz edilirken haksız ve hukuki temeli bulunmayan bir çok baskıya da alabildiğine maruz kalmaktadır. Hak ihlalleri ve AB kriterleri ile uyumlu olmayan politikalar, başta Batı Trakya Türkleri, Arnavutlar, Makedonlar, Çingeneler, Pomaklar ve Ulahlar olmak üzere bütün etnik grupları sindirmek ve onlara göz açtırmamak üzerine kurulmuştur. Yunanistan ülkesinde 10.600.000 nüfusuyla %98 oranında Yunanlı yaşadığını iddia etmektedir. Olaya AB yetkili organları sessiz kalmakta; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) yapılan başvurular, bu mahkeme tarafından karara bağlansa da Yunan Yönetimi tarafından uygulanmamakta ve AB organları buna ses çıkarmamaktadır. Bugün gerçekte Yunanistan'da, Ortodoks Arnavutlar (Arnavidesler) ve Arnavutluk'tan çalışmak üzere Yunanistan'a gelmiş yaklaşık 500.000 Arnavut, 120.000 civarında Batı Trakya Türkü, "Magleno-Romence" ve "Aromence" konuşan 300.000 kadar Ulah, 200.000 kadar Makedon, Kuman soyundan gelen 30.000 kadar Pomak Türk'ü yaşamaktadır.

Yunanistan'da azınlıkların tümüne çeşitli şekillerde uygulanan baskılar özellikle Türk ve Makedonlara, arkalarında Türkiye ve Makedonya gibi sınır devleti olan etnik gruplarda kendini yoğunlaşarak göstermektedir. Bugün Yunanistan'ın milli politikası temelde bu iki etnik grubu önce pasifize etme sonra tamamen ortadan kaldırma temeline dayanmaktadır. Türkiye ile özellikle 1996'lara kadar çok sıcak ilişkileri olan Arnavutluk'la iktidar değişikliğinden sonra yakınlaşma çabalarına giren Yunanistan, Arnavut azınlığı da ciddi bir potansiyel tehlike olarak görürken, radikal Yunan milliyetçilerinin Arnavut kökenlilere karşı saldırıları sürmektedir.

Batı Trakya Türklerine uygulanan baskılar, temelde "Türk" kelimesinin kullanılmaması esasına dayanmaktadır. Türklerin aralarındaki bütünlük, sosyal dayanışma ve kültürel temel her vesile ile bozulmak istenmekte, Türkler, Türkiye veya diğer ülkelere göçe zorlanmaktadır. Özellikle 1998'e kadar geçerli olan Vatandaşlık Yasası'nın 19'uncu maddesi ile Yunan asıllı olmayan etnik azınlıkların çoğunun ve bu bağlamda 60 bin Batı Trakya Türkü'nün vatandaşlığına son verilmiştir. Eğer bu uygulama olmamış olsaydı bugün Batı Trakya'da 300.000 Türk yaşıyor olacaktı.

Yine 1990'da çıkarılan yasa ile Türklerin kendi dini liderleri olan Müftülerini seçmeleri engellenmiştir. Yine, yeni camilerin inşasına izin verilmediği gibi tamirleri bile engellenmiş, müftülük gibi makamlara Yunan Hükümeti'nin atadığı kişiler oturtulmuştur. Ayrıca Lozan Anlaşmasına göre teminat altına alınmış Türk Vakıfları'nın yönetimi Lozan hükümlerine aykırı olarak, Yunan Yönetimi'nin atadığı kendi devlet memurlarının katı ve haksız anlayışına teslim edilmiştir. Türklerin maruz kaldığı en büyük haksızlıklardan biri de Türk okullarının gelişmesine izin verilmeyerek böylece Türk çocuklarının, Türk toplumunun eğitim haklarının engellenmesidir. Yine, Türkiye'de, Türk vatandaşı olmayanlara bile toprak satışı yapılırken Yunan vatandaşı olan Batı Trakya Türklerinin taşınmaz mal edinmeleri yasak ya da alınması çok zor olan özel izinlere tabidir. Bugün Batı Trakya'da hiç bir Türk eczanesi bulunmamakta, Türklere eczane açma izni verilmemektedir. Dr.Sadık Ahmet ve Ahmet Faikoğlu ile Yunan parlamentosuna girmeyi başaran Türklerin önüne %3'lük bir ülke barajı konulmuş ve toplam nüfusu 150.000 kadar olan soydaşlarımızın seçilmek için 200.000 oy alması zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca Türk toplumu sürekli polis takibi, baskısı, hak ve özgürlüklerinin dile getirilmesindeki kısıtlamalara maruz bırakılmaktadır. Kamusal alanda Türklerin iş edinmesi olanaksızdır. Türkiye'de bütün üniversite mezunlarına, etnik kökenlerine bakılmaksızın verilmiş olan yedek subaylık hakkı Yunanistan'da Türklere verilmemektedir. Türklerin askerlik hizmetlerini de en ağır koşullarda, ellerine silah verilmeden yapmaları sistemin bir gereğidir. Kendilerini "Türk" olarak tanımlayan soydaşlarımızın kurdukları "Türk Öğretmenler Birliği", "İskeçe Türk Birliği Teşkilatı" gibi derneklerin "Türk" kelimesini kullanmaları yasaklanmış, Türkçe'de ısrar eden soydaşlarımız hapse atılmış, mallarını kaybetmiş ve vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

Aynı baskı Kuman Türkleri'nin soyundan gelen Pomaklara da uygulanmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Atatürk devrimlerinin etkisi altında olan Pomak aydınlarının başlattığı "Pomakça'yı bırak Türkçe konuş" kampanyası ile Türkiye Türkçesi çizgisinde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Fakat bu çalışmalar da her zaman Yunan hükümetlerinin engelleyici, baskıcı yaklaşımlarına maruz kalmıştır. Son yıllarda Pomaklar üzerinde yapılan alan çalışmalarından da

anlaşıldığı üzere, Yunan yönetimlerinin uyguladığı "Türkçe'ye set çekme" faaliyetlerinden dolayı Türk dili gençler arasında zayıflamasına rağmen, Pomaklar Türkçe konuşmaktadırlar.

Korkulan öteki azınlık: Makedonlar

"Makedonya" kelimesinin ve kurulmuş olan Makedonya Cumhuriyeti isminin kullanılmamasını ve bir çok platformda bu yeni kurulmuş devletin isminin "Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya" olarak kullanılmasında ısrar eden Yunanistan bu konuyu bir ulusal politika haline getirmiştir. Ancak en son, geçtiğimiz ay içinde ABD'nin Makedonya'yı bu isimle tanımasıyla Yunanistan'ın ağır bir siyasal darbe aldığı da gerçektir. Makedonları bir azınlık olarak görmek istemeyen Yunanistan bu hareketleriyle de facto olarak Yunanistan'da böyle bir azınlık olduğunu kabul etmiştir. Yunanistan bu konudaki hassasiyetini, Türk ve Makedon olduğunu ve hatta Makedonya'da böyle bir azınlık olduğunu iddia eden herkesi hapse atarak göstermiş ve göstermektedir.

Bugün büyük güçlüklerle varlığını sürdüren, baskılara katlanabilen ve yoğun baskılar nedeniyle ancak 300 kadar üyesi bulunan "Rainbow" (Gökkuşluğu) Partisi bir anlamda Yunan Makedonları'nın sesini dünyaya ve özellikle Avrupa Parlamentosu'na duyurabilmekteyse de, bu özellik ve olanak Yunanistan'ı Makedonlara karşı daha dikkatli olmaya ve baskı yapmaya itmektedir. Halen Makedonlar da Batı Trakya Türkleri gibi, kamu hizmetlerinde görev alamamakta, Yunan sistemine aykırı düştükleri zaman vatandaşlıktan çıkarılmaktadırlar. Yine, Yunanistan'da Makedonlar hala kendi dillerinde isim sahibi olamamaktadırlar, Osmanlı döneminde izin verilmiş olan şehir ve kasaba adları da zorla Yunanca yapılmıştır.

AB'nin şımarık çocuğu Yunanistan'da, Lozan Anlaşması sayesinde bazı hakları belirli ölçülerde teminat altına alınmış olan Türkler dışında her kim dini veya etnik bir gruba ait olduğunu söylerse hapse girmektedir. Bu bağlamda, laikliğin kesinlikle söz konusu bile olmadığı bu ülkede, yine bir Arnavut veya Makedon, Yunan Ortodoks Kilisesi dışında, Ortodoks bile olsa, bir başka ulusal kilise birliğine bağlı olduğunu dile getirirse hapse girmektedir. Yunanistan'ın azınlık haklarının paralelinde insanların dini haklarını da hiçe saymış olması, AB'nin işine gelmediği zaman ve çifte standartlarının, Balkanlarda "Müslüman Boşnaklar" katledildiği zamanki gibi durumlarda nasıl iki yüzlü olduğunu çok anlamlı bir şekilde göstermektedir. Türk dış politikasının ve bizi yönetenlerin, Türkiye'ye her platformda düşmanlık yapanların zayıf taraflarını, yumuşak karınlarını değerlendirip bu yönlerden, karşı argümanlar ve çıkarlarımızı savunacak görüşlerle Türkiye'yi temsil etmeleri bütün bu olguların ışığında çok önemlidir.

Kaynak: TUSAM. Ali KÜLEBİ.

YUNANİSTAN KURULURKEN

1821 İhtilalinin, Türk-Yunan ilişkilerinde önemli bir yeri vardır. Türklerin problemleri, Yunanlıların ayaklanması ile birlikte başladığı için, İhtilal ortamını, üçüncü bir kaynaktan değerlendirmeyi daha uygun gördüm. Bu konudaki Türk kaynakları yetersiz. Yunan kaynakları ise gülünç denecek kadar tek taraflı. Yunan propagandası, 1821 ihtilalini öylesine ustalıklı işledi ki, dünya kamuoyu kandırıldığını henüz anlayamadı. Yunanistan, gerçeği açığa vuran kaynakları ortadan yok etti, yerine kendi hazırladığı ya da yabancı dostlarına hazırlattığı düzmece sahte kaynaklar koydu. Yunan ihtilalinin içyüzünü gün ışığına çıkaran yabancı kaynaklı kitaplar, Amerika, Fransa, Almanya, İngiltere kütüphanelerinden çalınmış, kitapevlerindeki kopyaların tümü satın alınarak imha edilmiştir.

Yunanlılar aleyhlerine yazılmış kitaplara hiç tahammül gösteremezler bunlardan biri de David Howarth'ın yazdığı "Greek Adventure"dir. Howarth, 1821 ihtilalini yerinde izlemiş, İngiliz, İtalyan, Fransız, Alman subay ve gazetecilerin ülkelerine döndükten sonra yazdıkları kitap, makale ve günlükleri tek tek inceleyerek bu kitabı hazırlamıştı. David Howarth'ın "Greek Adventure" kitabında okuduklarım beni tiksindirdi. Bu kitabı bir Türk yazmış olsaydı, kimse okuduklarına inanmayacaktı. Şimdi, 1821 ihtilalinin nasıl patlak verdiğini, o günlerde neler olduğunu, "Greek Adventure"den okuyalım:

"Waterlo savaşları sırasında, Yunanistan, medeni dünyadan uzak, ilkel bir ülke idi. Yaşam, kiliseler, koyun ve keçi sürüleri ile bereketsiz, kurak topraklar üzerinde akıp giderdi. Avrupa'da yaşanan büyük olaylar, Yunanlıları hiç ilgilendirmez, halksa, köylerini çevreleyen dağların ötesinde neler olduğundan habersiz yaşardı.

Türkler, bu toprakları 350 yıl yönetmişlerdi.

Yunanistan, tarihi boyunca hiçbir zaman bir devlet olamamıştı. Eski Yunan zamanında da, birbirinden ayrı, kent devletlerinden oluşan bir ülke idi. Atinalılar, İspartalılar, Kokentliler, Argoslar, Tepliler, bu topraklarda yaşayan kavimler olup, çoğu zaman birbirleri ile savaş durumundaydılar. Sonra İskender İmparatorluğu'nun bir parçası oldular. Daha sonra Romalılar geldi. Ve nihayet Bizans İmparatorluğu'nun bir vilayeti olmaktan öteye gidemediler.

Bu vilayet zamanla, Slavların, Doğu ve Güneyden gelen sayısız göçlerin istilasına uğramıştı. 1204'de Haçlılar ordusu bu toprakları, Bizans'tan ayırıp parçalara böldü. Bu parçalar, hemen hemen Avrupa'nın bütün ülkelerine mensup Feodal Kontlar ve Baronlar tarafından yönetilmişti.

Türkler, 1453'de İstanbul'u fethettikleri zaman durum böyle idi. Ancak Türkler zamanla bütün Yunanistanı sınırları içine aldılar.

Bu yüzden, Yunanistan'da yaşayan insanlar, kendilerini hiçbir zaman bir milletin fertleri olarak hissedememişlerdir. Buna rağmen Yunanlı olduklarına inanıyorlardı, ama bu duygu milli ve ırkçı olmaktan ziyade dine dayanan bir inançtı. Bu insanlar için Yunanlı demek, Ortodoks Yunan kilisesinin bir üyesi demektir. Milli yurtseverlik, onların deneyleri dışında kalıyordu. Zaten onları yurtseverliğe bağliıyacak bir şeye sahip olamamışlardı.

Yunanistan'ın dışında yaşayan Yunanlılar, kendilerinin özgür bir vatanları olması gerektiğine inanıyorlardı. Bunların çoğu Yunanistan'ı rüyalarında bile görememişlerdi. Türklere karşı ihtilal yapmaktan söz edenler de bunlardı.

Avrupa'daki bazı Yunanlılar ise, İstanbul'u alıp, Hıristiyanlığın zaferini kutlamak için, büyük emeller kuruyor, Rus çarının ve Avrupa devletlerinin kendilerini destekleyeceğine inanmıyorlardı. Aslında bütün bu hayallerin arkasında kuşkusuz yabancılar gizleniyordu.

Dış ülkelerdeki Yunanlılar, yabancı dostları ve Yunan kilisesi ile beraber, yüzlerce yıl önce olduğu gibi, dinsizleri temizlemek için bir Haçlı Ordusu kurmak ve Türklere karşı kutsal bir savaş açmak istiyorlardı.

1821 yılı yazında Yunanistan'da, Türklere karşı ihtilal patlak verdi. Alev etrafı o kadar hızlı sardı ki, hiç kimse, ilk Türklerin nerede, niçin ve kimin tarafından öldürüldüklerini söyleyemez. Resmi kayıtlara göre ilk önderliği Kilise yaptı. Savaşın ilk nedeni, kutsal dini bir savaş olarak açıklanabilir.

Patras Piskoposu Germanos, Haçını havaya kaldırarak halkı silahlanmaya çağırırdı. Patras o günlerde zengin ve güzel bir şehirdi. Dış dünyaya açıktı. Burada Yunanlılarla birlikte bir hayli de Türk yaşıyordu. Türkler, dağlardan bir kalabalığın geldiğini duyunca, kendilerini korumak için, kentin kalesine çekildiler. Daha Piskopos Germanos ile ihtilalciler şehre girmeden Hıristiyanlarla, Müslümanlar caddeler de birbirlerini öldürmeye başlamışlardı. Rumlar, Germanos'u bir kurtarıcı gibi karşıladılar. Gelenler, Türklerin boş evlerini yağmalamaya başlamışlardı bile. İhtilalciler, şehrin ana meydanına törenle bir haç diktiler. Liderlerinin ağzından çıkan tek söz "Hıristiyanlara barış, Konsoloslara saygı, Türklere ölüm" idi.

Durum Peloponez'de de aynı oldu. Bütün yarımada Yunanlılar ayaklanmış Müslüman komşularını öldürmüşlerdi. Bunu belki Hıristiyanlık adına, yahut özgürlük adına ve hepsinden daha fazlası, onları soymak, öç almak için kilisenin kıskançlığından, yahut kişisel kinleri sonucu yapmışlardı.

Bu katliamlar başladıktan sonra bir sebep aramalarına gerek kalmamıştı. Hepsi çalgınca kana susamışlar, bunun için öldürüyorlardı. O yılın Mart ayında Pelopones'de 25 bin Müslüman ailenin şehrin dışında yaşadıkları ve çiftçilik yaptıkları biliniyordu. Nisan ayında Paskalya şenlikleri yapılırken, bunlardan tek kişi canlı kalmamıştı. Cesetler, ilkbahar güneşinin ısıttığı topraklar üzerinde, tarlalarda çiçekler arasında terk edilmişti. Yaz sıcakları başlayınca, buralarda kuruyup çürüdüler.

Piskopos Germanos ile diğer kilise liderlerinin bu çalgınca soykırımları dehşet yaratmıştı. Savaş süresince Germanos'a daha başka liderler de katılmış, ve bunlar birer kahraman gibi alkışlanıyorlardı.

Kolokotronis de köylülerin ve asillerin aradığı bir liderdi. İngiliz ordusuna at satarak zengin olmuştu. İngilizler hizmetlerine karşılık ona Binbaşı rütbesi vermişlerdi. Kolokotronis ihtilal içindeki yerini aldığı zaman 50 yaşında idi, 6 bin kişilik özel bir birliği vardı. İlk savaşı fiyaskoyla bitti. 500 kişilik bir Türk suvari birliği tarafından bozguna uğratılmıştı. Kolokotronis adamlarıyla birlikte kaçtı. Hem de öyle hızlı kaçtı ki, silahlarını bile bırakmıştı.

Savaşın aleyhlerine döndüğünü sezince kaçmak, Yunanlıların geleneği idi. Yunanlılar, Avrupa orduları gibi ne bir savaş düzenini benimsiyorlar ne de düşmanla göğüs göğüse savaşıyorlardı. Savaşmak için önce kendilerini koruyacak siper arıyorlardı. Bu genellikle bir kaya oluyordu. Bulamazlarsa, kendileri taşlardan küçük bir duvar örerek arkasına geçip ateş ediyorlardı. Savaşırken, bağırarak düşmana ahlaksızca küfürler ediyor, aşağılıyor, alay ediyorlardı. Ateş ederken, silahı kalçalarından tutuyor, tetiği çekerken de gözlerini yumup başlarını geriye çeviriyorlardı. Bu yüzden ancak birkaç kişiyi öldürebiliyorlardı. Tesadüfi bir kurşunla biri vurulup öldü mü, savaşı unutup vurduklarını soymak için yanına koşuyor, ceplerini boşaltıyor, sonra kafasını kesip gövdesinden ayırıyorlardı. İhtilalcilerin ekonomik kaynakları şeflerinin yaptığı soygun ve yağmalardan oluşuyordu.

İhtilalin başlamasından beş ay sonra Monenvasia şehri düştü. Bu kent ve kalesi denizden yükselen yalçın kayalar üzerinde kurulu idi. Kentte yaşayan Türkler asker, devlet görevlisi, tüccar ve bunların aileleri ile civar köylerden gelerek kaleye sığınmışlardı. Korkunç bir açlık hüküm sürüyordu. Yiyecekleri sadece deniz yosunları idi. Hatta bir insan cesedi ele geçirip kaleye getirmek için geceleri umutsuzlukla dışarı fırlıyorlardı. Yunanlılara teslim olurlarsa başlarına gelecek felaketi biliyorlardı. Kaleyi kuşatan Yunanlı eşkiyalar, Türkleri boğazlamak, ırzlarına geçmek ve mallarını yağmalamak için sabırla bekliyorlardı. Yunanlılar, kale içindeki Türklere teslim oldukları takdirde canlarına dokunulmayacağını bildirdiler. Hatta papazlar, teslim olacakların gemilere bindirilerek Türkiye sahillerine bırakılacaklarını vaat etmişlerdi. Gemilere 500 kişi bindirildi. Bu 500 Türk hiçbir zaman ayaklarını karaya basmadılar ve ne oldukları hakkında hiçbir şey öğrenilemedi. Kalenin içinde kalan binlerce Türk ise, kapılar açılır açılmaz, Yunanlıların saldırısına uğradılar, öldürüldüler, malları yağmalandı.

Avrupa'da, "Yunan Mucizesi" diye duyurulan zaferin gerçek yüzüydü bu. Ancak, Avrupalıların inandığı anlamda, Yunan silahlarının ve Hıristiyanlığın bir zaferi değildi.

Düşen ikinci kale Navarin idi. Türklere, teslim olurlarsa, Afrika sahillerine götürülüp serbest bırakılacakları vaat edilmişti. Türkler şartları kabul ettiler. Anlaşmayı yapan Yunanlı, bir İngiliz Albayına öğünerek; "Anlaşmanın tek kopyası vardı, onu da yırttım, artık hiç kimse hak iddia edemez.." demişti. Türkler, bu söze, ya inandıklarından ya da başka çareleri kalmadığı için, kalenin kapılarını açtılar. Yunanlılar bir anda içeri saldırdılar ve kentin 2 bin kişi olan bütün halkını boğazladılar. Katliamı gören bir papaz, kadınların nasıl çıplak soyularak, deniz kenarına götürüldüklerini, orada nasıl ırzlarına geçilerek boğulduklarını, çocukların dövülerek veya kayalara çarpa çarpa nasıl öldürüldüklerini anlattı. Yunanlılar, kurbanlarının kol ve bacaklarını kesmekten büyük zevk duyuyorlardı. Aylarca sonra Navarin'e giden yabancılar, şehri saran leş kokusuna kolay alışmamışlar, köpek, fare ve kuşların hala duvarların çevresinde kol ve bacakları kesilmiş cesetleri nasıl yediklerini görmüşlerdi. Yunanlılar ise gelen yabancılarla, güçlerini göstermek için, öldürdükleri Türklerin sayısını ve nasıl öldürdüklerini anlatıyor, harabelerin içinde alıkoydukları kız ve erkek çocuklarını onlara ikram ediyorlardı. Yarı çıplak ve korkudan çalgınca dönmüş çocukları cinsi arzularını tatmin için öldürmemişlerdi.

Yunanlıların, Tripolitsa kalesine saldırırken barbarlıklarına yirmi kadar Avrupalı tanık olmuştu. Bunlardan biri de İskoçyalı Albay Thomas Gordon idi. Albay akli başında, tecrübeli ve dürüst bir askerdi ve Yunancayı iyi biliyordu. Tripolitsa da gördüğü olaylar o kadar dehşet vericiydi ki, utanç verici olayların, sonsuza değin bilinmesini istedi. Bugün bile olay tanıklarının anlattıkları öykülerin tekrarlanmaması daha iyi olur. Sanırım, bu kadarını söylemek yeterli olur. İki gün içinde, on bin Türkün yaşadığı şehirde tek canlı kalmamıştı. Bunların çoğu, kafası, kolları ve bacakları kesilerek öldürülmüşlerdi. Bu katliamdan sonra binlerce Yunanlı kendi ölçülerinde birer varlıklı kişi olarak yaptıkları soygundan elde ettikleri ganimetleri saklamak için köylerine dönmüşlerdi. Esirlerin değeri o kadar düşmüştü ki, artık kimse onları elinde bulundurmamak istemiyordu. Ölülerini kimse gömmediği için, Tripolitsa şehrinde dayanılmaz pis bir koku her yanı sarmış, içme suları zehirlenmiş, kolera salgını baş göstermişti.

"Filotimo" Yunanca bir sözcüktür. "Haysiyetli" anlamına gelir. Yunanlılar için etnik bir ünvandır.

Yunanlı en azından yakın geçmişe kadar yaşamını iki ayrı yüzeyde sürdürdü. Bir tanesi hepimizin yaşadığı normal dünya, diğeri de hayallerinde yaşadığı idealler. Bunlardan ilki, yaşadıkları gerçekler, ikincisi kendilerinin yarattıkları hayal alemiydi.

Gerçekte herkesin bildiği, gördüğü ve inandığı olayları bir Yunanlı kabul etmeyip, böyle bir şeyin hiçbir zaman olmadığını iddia edebilir. Örneğin, eşkiyaları yüceltip övdüren, onları soylu Yunan geleneklerinin koruyucuları yiğit şövalyeler düzeyine yükselten Yunanlıların bu karakteridir. Yoksa hepsi, milli kahraman olarak tanıtılan eşkiya ve korsanların gerçeğe, uyuz, pis, doymak bilmez, kaşarlanmış hırsızlar olduklarını deneyleri ile bilirler. Ne var ki bir Yunanlı için bu iki şey eş değerdir.

Bir Yunanlı "Filotimosu" söz konusu olunca gerçekleri hiçbir zaman olduğu gibi kabul edemez. Lord Byron'un dediği gibi "Yunanlılar gerçeği kavrama yeteneğinden yoksundurlar. Her Yunanlı Yunanlılar hakkında abartılmış düşüncelere sahiptir."

Benim gibi açık düşünen her gezgin, onlara hayranlık duymaktan kendini alamaz. Bu belki de duyarlılığın bir sonucudur. Onların yumuşak başlılıkları karşısında kendimi Yunanlılara karşı borçlu hissettim, 150 yıl önce atalarını birden bire canavarlaştıran nedeni düşündüm. Bunun genel açıklaması yüzyıllar boyu Türklerin baskısı altında yaşamının onlarda Türklere karşı duydukları nefret idi. Bundan dolayı öç almışlardı. Fakat bana kalırsa işin içinde başka nedenler var. Türklerin yönetimi bilindiği gibi kötü değildi. Nefret, canavarlaşmaya bir hoşgörü olamaz. Bence bunun nedeni düşünülenin tam tersiydi. Bir zamanlar Yunanlılar, Türkleri çok severlerdi. 350 yıl süreli olarak onların etkisi altında kalmışlardı. Onları Türklere ayıran tek şey kilise idi. Hıristiyan olmalarına rağmen, onlar batılıdan daha çok gelenek ve davranışlarında doğulu kalmışlardı. Ben bugün bile Türklerin etkisinden tam olarak kurtulduklarını sanmıyorum.

1821 İhtilali döneminde, Yunanistan'da yaşayan yabancıların sayısı, parmakla sayılacak kadar azdı. Bu yüzden Avrupa ülkeleri Yunanistan'da neler olup bittiğini bilmiyordu. Yunanistan dışına gönderilen raporlar savaşa katılmamış, Atina'da yaşayan aydın romantikler tarafından hazırlandığı için, Yunanlıların ideallerine uygun ölçülerde kaleme alınıyordu. Bu yüzden, Avrupalılar Türkleri kınarlarken, barbarlık edenin ve katliamı başlatanın Yunanlılar olduğunu bilmiyorlardı. Bütün yabancı devletler, Yunanlıları, Osmanlı İmparatorluğu'nun vatandaşı olarak kabul ederken, Avrupa kamuoyu onları, İslamlara karşı yiğitçe savaş veren Hıristiyanlar olarak alkışlıyordu.

Avrupalıların, Yunanlılardan yana olmalarının sebebi onların sadece Hıristiyan olmaları değil, aynı zamanda Yunanistan'ın tarihi idi. O zamanlar eğitim klasik yöneydi. Dil, felsefe ve eski Yunan güzel sanatları bu eğitimin temelini oluşturuyordu. Bu arada "Yunan dostları" diye tanınan bir zümre, Avrupalıların, Yunanlılar hakkındaki inançlarını yanlış yola çeliyordu. Bu "Yunan dostları", klasik edebiyat bilginleri, idealistler, şairler ve bütün Avrupa'ya yayılmış tutucu ve romantik politikacılar oluşuyordu. Bunlar, Yunanlıların hiçbir zaman akıllarından dahi geçirmedikleri yeni bir etnik anlayışı, çevrelerine yayıyorlardı. Bunlara göre Yunanlılar, eski Yunanlıların soyundan gelen onların zeki ve yiğitliklerini görünmez bir şekilde taşıyan insanlardı. "Yunan dostları" tam beş yıl bu hayal yolunda ölmekle kalmayıp, sürekli bu dava için büyük paralar harcadılar. "Yunan dostları"nın savundukları bu düşünce hiçbir zaman doğru değildi. Bugünün İngilizleri, Saksonlara ne kadar yakınsa, Modern Yunanlılar da eski Yunanlılara o kadar yakındır. Her iki milletin kanı binlerce yıldan beri süregelen göçler ve istilalara karışmış sulanmıştı. "Modern Yunanlıların ataları", Türkleri saymasak bile, Romalı, Arnavut, God, Venedikli ve Slavlardı.

Eski Yunan dehasının, Avrupa kültürünün temelini oluşturduğu kuşku götürmez fakat bu daha Yunanistan'da hemen hemen unutulmuştu. Yunanlılar bunu anımsamak istemiyorlardı. Onlar geriye bakınca sadece Bizans İmparatorluğu'nu görüyor, onunla öğreniyorlardı.

Yunanlı ihtilalcilerin, Korentteki Türk garnizonunu ele geçirmeleri de, Yunan tarihi için kara bir lekedir. Kale, şehrin gerisindeki tepelerin üzerinde yükseliyordu. Kalenin muhasarası uzun sürdü. Kalenin içinde toplanan Türk aileleri açlık ve susuzluktan kırılıyorlardı. Yunanlılar Navarin ve Tripolitsa da olduğu gibi Türklere, kaleyi teslim ederlerse, gemilerle Anadolu sahillerine götürüleceklerini vaat etmişlerdi. Başka çareleri bulunmayan Türkler teklifi kabul etmiş, sahile gitmek için kaleden çıkınca, dehşet verici olaylara bir yenisi eklendi. Yunanlılar savunmasız halkın üzerine saldırıp, erkek çocuklar ve kızlar hariç hepsini boğazladılar. Onlara dokunmamalarının nedeni de ahlaksızlıkları ve satmak istemeleriydi.

Yunanlıların bu kana susamış zalimce soykırımları, son derece bunalıca idi. Brengeri adlı bir İtalya'nın, anılarında yazdığı gibi "Bir olay çok şeyi anlamaya yeter..". Brengeri, Korent'e giderken, şehre girmeden önce yolda bir öldürülmüş Türk'e rastlıyor. Az ilerisinde adamın eşi ve bebeği perişan durumda. Aç olan kadın ve bebeğine yardım için Brengeri arkadaşlarından birkaç kuruş toplayarak kadına veriyor. Yüz metre ilerleyince iki silah sesi duyuyor ve geriye dönüp baktığı zaman, kadına para verdiğini gören Yunanlı çapulcuların parayı elinden almak için kadın ile bebeği öldürdüklerini görüyor.

Brengeri, Korent'teki soykırıma tanık olan birkaç yabancının biridir. Brengeri, bir erkek, bir kadın, iki çocuk ve hizmetkarları ile kısırılan bir Türk ailesinin, gözlerinin önünde Yunanlılar tarafından nasıl

öldürdüklerini nefretle izlemiştir. Yunanlılar, çocukların annelerini öldürmeden önce, yüzündeki peçeyi yırtarak neye benzediğine bakmak istemişler. Brengeri kadını serbest bırakmaları için rica etmiş, Yunanlılar "Bize elli kuruş verersen serbest bırakırız." demişler. İtalyan yabancı arkadaşlarını kadın ile Yunanlıların yanında bırakarak tanıdığı bir bakkala gidip 50 kuruş borç alıp vermiş. Bu defa "Veririz ama çıplak veririz.." diyerek kadını çıplak soymuşlar. Daha yüzlerce Türk kadını, Yunanlı eşkiyalar tarafından yabancılara satılmıştı.

Atina'daki Akropolis Kalesi, Yunanistan'daki kalelerin en ünlüsüydü. Bir yıldan fazla, 1150 Türk bu kutsal mabedin yıkıntıları arasında unutulmuş, kaderleri ile baş başa yaşıyorlardı. Yunan hayranı Avrupalıların kurduğu ve Türklerle savaşmak için Yunanistan'a gelen "Yunan Hayranları" birliği hariç, bu zavallıları kimse rahatsız etmiyordu. Yunan medeniyetinin hazinesi "Akropolis Tapınağı"nı, Türklerden alıp Yunanlılara vermek isteyen "Yunan dostları" bir gece kaleye saldırmış, püskürtmüşlerdi. Türkler, Akropol'ün tepesinden aşağıya baktıkları zaman boğazlarını zevkle kesmeye hazır insanlar görüyorlardı.

Bu bir avuç Türkü ne kuşatma ne düzenli saldırı yenememiş, susuzluk yenmişti. 1821 kışı olağanüstü yağışsız geçmişti. Kayalara oyulmuş sarnıçlar kurumuştı. Haziran ayında, Türklerin içecek tek damla suları kalmamıştı. Bunu fırsat bilen Yunanlılar, kaleyi teslim şartlarını ileri sürdüler. İstedikleri, Türklerin silahlarını ve paralarının yarısını Yunanlılara bırakmaları idi. Buna karşılık gemilere binerek Türkiye'ye gitmelerine izin verilecekti.

22 Haziran 1822 günü Akropol Kalesi'nin kapıları açılınca, içeriden çıkanlar artık savaşçı değil "Bir yudum su.. bir yudum su.." diye yalvaran, sürünerek ilerlemeye çalışan zavallılardı. Bunlardan sadece 180'i silah taşıyacak yaşta erkeklerdi. Geri kalanlar civar köylerden gelip kaleye sığınan yaşlılar, sakatlar, kadınlar ve çocukları oluşturuyordu. Bunları götürecek gemi yoktu. Türk esirler, Akropol eteğindeki "Adrian" mabedinin avlusuna yerleştirildiler. İki gün onlara dokunan olmadı. Ondan sonra Yunanlı çapulcuların saldırısı başladı. Türkleri sığındıkları yerden atarak, sokaklarda kovalamaya başladılar. Bunlardan, çoğunu hasta, zayıf ve kadınların oluşturduğu 400 kişi öldürüldü. Kurtulanları, Atina'daki yabancı konsololar, himayelerine aldılar."

Yunanistan'ın devlet olmasına yolu açan "1821" ayaklanmasının gerçek yüzünü, olaylara tanıklık eden yabancıların anılarından okuduk. Bu yabancılar, hayranlık duydukları Yunan medeniyetine hizmet için, savaşmaya gittikleri Yunanistan'da, "barbar", "ilkel", "uyuz", "pis", "aç gözlü", "kaşarlanmış hırsızlar" diye bahsettikleri eşkiyalarla karşılaşmış, düş kırıklığına uğramışlardı. 1821'den, 1832'ye kadar, on bir yıllık dönemde, olaylar ardı ardına aynı tempo ile devam etti. Yunan yarımadası üzerinde çok Türk kanı döküldü. Dökülen kan sadece Türk askerinin kanı olsaydı olaylara farklı açıdan bakılabiliirdi. Asker savaşır, ya ölür, ya öldürür bu onun görevidir. Ama dökülen kadın, ihtiyar, çocuk gibi aciz insanların kanı olursa, o zaman buna "katliam" denir. Yunanlıların, "katliam" değil, "toplular katliamları" yaptıklarını yabancı kaynaklardan öğreniyoruz. Ve gene aynı kaynaklar, Yunanlıların, "katliamları" dünya kamuoyuna, Yunanistan'ın ve Hıristiyanlığın zaferi olarak nasıl yutturduklarını da yazıyorlar.

Yazan: Cem Başar. Araştırmacı-Yazar

BATI TRAKYA TÜRKLERİ

Türkler, Yunanistan'a Gazi Evrenos'un önderliğinde 1370'lerde girmişler ve ilk olarak Vardar vadisi ile Yenitsa'ya yerleşmişler ve diğer bölgelere buradan geçmişlerdir. Yunanistan, bağımsızlığını ilan ettiği 1829 yılına kadar 460 yıl boyunca Türk hakimiyetinde kalmıştır. Yunanistan'daki Türkler'in nüfus yoğunluğunu teşkil ettiği Batı Trakya; Meriç Nehri, Karasu, Rodop Dağları ve Ege Denizi arasında yer almaktadır.

Yüzölçümü 15.000 km² olan Batı Trakya'nın 1910'daki nüfus dağılımı şöyledir: 325.000 Türk, 56.000 Bulgar, 30.000 Yunan, 11.000 Müslüman Gagavuz Türkü, 3.500 Yahudi, 1.600'ü Müslüman olan 4.000 Çingene, 850 Ermeni olmak üzere toplam 430.350 kişi.

Bu nüfus yoğunluğu sebebiyle Batı Trakya Türkleri, ilk olarak 1878'de Çirmen Kasabası'nda "Rodop Türkleri" hükümetini kurmuşlardır. Bu hükümet 1886'ya kadar sekiz yıl yaşamıştır. İkinci olarak 31 Ağustos 1913'te bağımsız "Batı Trakya" hükümeti kurulmuş; ancak bu sefer 52 gün yaşayabilmiştir. 15 Ekim 1919'da Fransız himayesinde kurulan "Batı Trakya" hükümeti ise 23 Mayıs 1920'de yıkılmıştır.

1922 yılında Yunanistan'la Türkiye arasında yapılan mübadele anlaşmasıyla 1.200.000 Türk, Yunanistan'dan Türkiye'ye, 1.300.000 Hristiyan da Türkiye'den Yunanistan'a göç ettirilmiştir. Bugün Yunanistan'da Hristiyan olduğu için Türkiye'den gönderilen, fakat Yunanca'yı sonradan öğrenen ve evinde Türkçe konuşan, Türk müziği dinleyen çok sayıda insan vardır.

Türk heyetinin Lozan'da sunduğu rakamlara göre 1923'te Batı Trakya'da toplam nüfus 191.699'dur. Bunun 129.120'si Türk (%67), 33.910'u Yunan (%18), geri kalanı ise Ermeni, Bulgar ve Yahudi'dir.

Türkler, Yunanistan'da 4,5 asır süren bir hakimiyetten sonra, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması'nın 38.-45. maddeleriyle hukuku belirlenen bir azınlık durumuna düşmüşlerdir. Lozan'da imzalanan anlaşmada 38. madde medeni, siyasi hakları ve ana dilini kullanma hakkını; 40. madde yasalar önünde eşitliği; 41. madde Türk ilkokullarında Türkçe'nin kullanılma serbestliğini ve eğitimde Yunanca'nın zorunluluğunu; 43. madde din ve inançla ilgili uygulamalardaki hürriyeti; 44. madde bu hükümlerin Uluslararası Adalet Divanı'nın teminatı altında olduğunu; 45. madde Türkiye'nin gayri Müslim halka verdiği hakları Yunanistan'ın da kendi topraklarında yasayan azınlıklara vereceği konusundaki teminatı düzenlemektedir.

1922'deki nüfus değişiminden ve Lozan Anlaşması'ndan sonra Batı Trakya'daki Türkler'in sayısı geçmişe göre azalmış olmasına rağmen, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'da başlayan iç savaşlar esnasında 1 Ocak 1947 yılında Batı Trakya'da dördüncü Türk devleti kurulmuş, iki buçuk sene yaşadıkdan sonra 25 Ağustos 1949'da yıkılmıştır.

Atatürk 1936'da Yunan Başbakanı Metaksas ile konuşurken Batı Trakya Türkleri'nin Lozan'la Yunan Devleti'ne emanet edildiğini, onların rahat ve huzurunun garantisinin İstanbul'daki Rumlar olduğunu söylemiştir. Ancak Yunanistan'dan ilticalar aralıksız sürmüş, 1960 yılına kadar 197.700 Türk Türkiye'ye göçmüş; 5.500 kişi ise sınırdan geçerken öldürülmüştür. Yunanistan'daki baskıya dayanamayan başta Türkiye olmak üzere Almanya, Avusturya, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göç edenlerle birlikte Batı Trakya kökenli Türkler 1.000.000'u bulmaktadır.

Bugün Yunanistan'da 150.000 kadar Türk'ün yaşadığı ve genel nüfusun %1.5'ünü teşkil ettikleri tahmin edilmektedir. Türkler'in yaşadığı bölgeler, Gümölcine, İskeçe ve Dedeağaç'tır. Ayrıca Dimetoka ve Sofulu'da da çok sayıda Türk yaşamaktadır.

Batı Trakya'nın toplam nüfusu 360.000, bu bölgedeki Türk nüfusu ise 120.000-130.000 arasındadır (%33-%36). Batı Trakya'nın dışında Rodos ve 12 Adalar'da yaşayan belli bir Türk nüfusu bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul ve Anadolu'dan göçen 70.000 civarında Rum halen Atina'nın Nea Smirni (Yeni İzmir) bölgesinde yaşamakta ve Türkçe'yi ikinci dil olarak kullanmaktadır.

Bunlardan başka Rodoplar'ın Batı Trakya kısmında 40.000 civarında Pomak Türkü yaşamaktadır. Pomaklar, Bulgaristan'da olduğu gibi, Yunanistan'da inkar edilmeye çalışılmaktadır. Yunanlılar da Bulgarlar gibi Pomaklar'ı kendi yanlarına çekmek için çaba sarf etmektedirler. Bu çabaların bir parçası olarak Pomaklar'ın Makedonyalı İskender'in torunları oldukları ve Pomak adının "savaş dışı kalmış" anlamına gelen Apomahos veya "çok içki içen" anlamına gelen Poma sözünden geldiği yolunda iddialar öne sürmektedirler.

Günümüz Yunancasında Türk sözü, Türk yurttaşını, Türkçe konuşan ve İslam dininden olan birini anlatmak için kullanılır. Bugün Batı Trakya'da 300 kadar cami açıktır. Türkçe eğitim veren çok sayıda ilkokul, 2 ortaokul ve 2 dini okul vardır. Yüksek öğretim ise tamamen Yunanca'dır. Yunanistan'da eğitim veren ilkokulların ders kitapları 1938'e kadar Türkiye'den gitmiştir. 1954'te bu uygulama yeniden başlamış ve bir müddet daha devam etmiştir.

Bütün anlaşma hükümlerine rağmen Yunanistan Türkleri'nin milli hakları büyük ölçüde kısıtlanmış, dini haklarından bazıları serbest bırakılmıştır. Fakat son zamanlarda dini haklar da tehdit altına sokulmuştur. Lozan hükümlerine göre Türkler'e ait olan müftü seçme hakkı bile gasp edilmiştir.

Yunanistan'da Türkler'e uygulanan baskıların çığırkanlığını hep Yunan basını üstlenmiş ve estirilen terör havasıyla Türkler'e ait basın organları yıldırmaya ve susturilmaya çalışmıştır.

Yunanistan'da yaşayan Türkler Lozan Anlaşması'ndan beri her zaman birkaç yayın organına sahip olmuşlardır. Eski ve yeni harflerle altmıştan fazla gazete ve dergi yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları "Azınlık Partisi", "Batı Trakya", "Aliş", "Birlik", "Öğretmen", "Yeni Ziya", "Trakya" ve "Ülkü" dür. Bu gün ise Batı Trakya'da Türkler, "Akın", "Gerçek", "İleri", "Yankı" "Trakya'nın Sesi" gazeteleri; "Yuvamız", "Şafak", "Hakka Davet", "Arkadaş" adlı çocuk dergileri yayınlanmaktadır. Ayrıca göçmen olarak Batı Trakya'nın dışında hayatını sürdüren Batı Trakya Türkleri, Türkiye'de "Batı Trakya'nın Sesi", "Batı Trakya", "Yeni Batı Trakya", Almanya'da "Yeni Adım" adlı yayın organlarını çıkarmaktadırlar.

Bu faal basın hayatının yanında, onunla birlikte yürüyen bir Türk Edebiyatı'na da sahip olan Yunanistan Türkleri'nin yazar ve şairleri, azınlık olarak yaşamının acılarını, milli kimliklerini korumanın mücadelesini, Türklük ve Batı Trakyalılık duygularını işlemişlerdir. Yunanistan Türkleri arasında edebiyatla milli fikirler ve milli varlık mücadelesi bütünleşmiştir. Siyasi ve sosyal alanlarda 1995 yılında şehit edilen Sadık Ahmet'in açtığı bayrak dalgalandırılmaktadır. Batı Trakya Türkleri, Türkiye Türklüğü'nden koparılmadan önce pek çok fikir ve devlet adamı, yazar ve şair yetiştirmiş ve sahip olduğu müşterek sözlü edebiyat zenginliğini günümüze kadar devam ettirmiştir. Bugünkü Batı Trakya Türk Edebiyatı şiir, hikaye, roman, tiyatro ve tercüme alanlarında devam etmektedir. 20'ye yakın sürekli şiir yazar, 30 civarında da diğer edebi türlerle birlikte veya ara sıra şiire de yer veren şairler bulunmaktadır. 1970'li yıllardan sonra yoğunlaşan göç sebebi ile Türkiye, Almanya ve Avustralya'ya yerleşmiş olan pek çok Batı Trakyalı şair bu ülkelerde eser vermeye devam etmektedir.

Lozan Anlaşması'ndan sonraki 70 yıllık süre içinde şiirleri ve yazıları ile Türkiye'de tanınan Ali Rıza Saraçoğlu, Hüseyin Mazlum ve Hüseyin Alibabaoğlu şiirlerini kitaplaştırmışlardır. Bu üç şaire ait 11 kitap bulunmaktadır. Bunlardan 9'u Gümölcine'de ikisi de İstanbul'da basılmıştır. Türkiye'de Türk Dili ve Edebiyatı öğrenimi gördükten sonra bazı özel okullarda öğretmenlik yapan ve Batı Trakya Türk kültürü ve edebiyatı ile ilgili çalışmaları bulunan Reşit Salim'in şiirleri "Şafak" ve "İleri" gibi yayın organlarında yayınlanmış, Türkiye'de "Güneysu" dergisinin 1991'de düzenlediği bir yarışmada jüri özel ödülü almış ve Kültür Bakanlığı'nın yayınladığı "Yunus Emre'ye Şiirler" adlı antolojiye alınmıştır. Salim, şiirlerinde Rumelilik, Batı Trakyalılık, Türk Tarihi, Osmanlı dönemi ve Türk Dünyası gibi konuları işlemektedir.

Batı Trakyalı yazar ve şairler nadiren bölge ağzına yer verseler de büyük çoğunluğu Türkiye Türkçesi'ne ve Türkiye Türkçesi imla özelliklerine bağlı kalarak eser vermektedirler. Bu çizgide eser veren bir kısım şairlerin Osmanlı Türkçesi veya Öztürkçe olarak adlandırılan yeni kelimeleri kullanmaya çalıştıkları görülmektedir.

Batı Trakya Türk şairleri, hece ve aruz veznini de zaman zaman kullanmakla birlikte, genellikle serbest vezinle milli-dini, toplumcu ve serbest çizgide içe kapanık, sevgi konulu eserler vermektedirler. Bu içe kapanıklığın tabii bir sonucu olarak mahlas veya rumuz kullanma alışkanlığı oldukça yaygındır. Bir kaç istisna dışında genellikle baskı sebebiyle 40 kadar şair ya Naim Filiz gibi yarım adla ya Öğretmen, Dumanlıdağ, Gerçekçi gibi takma adlarla veya A.A., E.E., Gücem gibi kısaltmalarla, hatta üç yıldızlı sembollerle şiir yazmak zorunda kalmışlardır.

Türklük şuuru, Atatürk sevgisi, dini temalar, esaret duygusu, toplumculuk, çocuk, mahalli özellikler belli başlı şiir temalarıdır.

Batı Trakya Türk şiirinde 1960 sonrasında üç ana eğilim görülmektedir:

I) Milli-Dini-Geleneksel Çizgi: Asım Haliloğlu, Ali Rıza Saraçoğlu, Hüseyin Mazlum ve Salih Halil bu çizgiyi sürdürmüşlerdir.

II) Toplumcu Çizgi: Mehmet Çolak, İbrahim Onsunuğlu ve Refika Nazım bu çizgiyi oluşturmuşlardır.

III) Bağımsız Çizgi: Mustafa Tahsin, Rahmi Ali, Naim Kazım, Hüseyin Alibabaoğlu bu çizgide eser veren şairler olarak değerlendirilmişlerdir.

Hüseyin Alibabaoğlu, Kadir Ali ve Mücahit Mümin'in şiirlerinde ise ironizm ve içe dönüklük hakimdir. Batı Trakya Türkleri, Türk-Yunan dostluğuna katkıda bulunmak amacıyla Yunanca'dan bazı eserleri Türkçe'ye çevirmişlerdir, hatta bazen mitolojik devir kahramanlarını eserlerinde bir motif olarak kullanmışlardır. Ancak hiç bir zaman Yunanca eser vermemişlerdir.

Mehmet Hilmi, Mehmet Arif (Kemal Şevket Batıbey) Batı Trakya Türklüğünün meselelerini işleyen hikayeler yazmışlardır. Bu günkü hikayeciler arasında Rahmi Ali ön plana çıkmıştır. Roman alanında Mehmet Arif (Kemal Şevket Batıbey) "Ve Bulgarlar Geldi", "Üzeyir Aga" adlı eserlerini, Rahmi Ali de "Girdaptakiler" romanını

yazmıştır. Tiyatro türünde "Sevda Peşinde" ve "Zamane çocuğu" anılabılır. Batı Trakya'da çocuklar için verilen eserler de oldukça canlı ve başarılıdır.

Batı Trakya Türkleri Edebiyatı, özellikle son yıllarda Türkiye'de, Türk Dünyası'nda ve dünyanın

diğer ülkelerinde tanınmaya başladı. Batı Trakya Türkleri edebiyatından bazı örnekler, Türkiye dışında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Türkmenistan, Makedonya, İngiltere, Avustralya, Almanya, Bulgaristan gibi ülkelerde yayınlanmıştır.

Yazan: Pemra Zorlu
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
Suadiye / İstanbul

MİLLİYETLER VE SINIRLAR: BALKANLAR, KAFKASYA VE ORTADOĞU

Sunum: Yunanlı olan yazar, bazı nüfus rakamlarını verirken taraflı davranmış olmasına rağmen genelde tarafsız bir yazı yazmaya çalışmıştır. Bazı sözleri de itiraf niteliğindedir.

1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı imparatorluğu gibi Avusturya –Macaristan imparatorluğu da çöküşe geçmiş ,ancak Rus imparatorluğu komünizmle birlikte 70 yıl daha direnmiştir.

Doğu sorunundan etkilenen topraklar Balkanlar ve Orta-Doğu olarak 2 coğrafî bölgeden oluşur. Buna bir de Kafkasya eklenmiştir. Ancak Rusya'nın burayı kontrol altına almasıyla XIX. yüzyılda doğu sorununun dışında kalmıştır. 1917-1921 arasında ve 1990 sonrasında Rusya'nın zayıflamasıyla bu bölgenin jeopolitik önemi öne fırladığı düşünülürse doğu sorununa Kafkasya'nın da eklenmesi gerekir.

Balkanlarda XIX. Yüzyıl boyunca din farklılıklarından başka hiçbir farkı önemsemeyen Osmanlı devleti I. Dünya savaşı öncesinde balkanlardan atılınca yeni devletler arasındaki sınırlar büyük devletlerin kendi çıkarlarına uygun olarak belirlenmiş ve etnik yapıya önem verilmemiştir.

Orta-Doğu ise geçmişte oldukça eski olan Türkiye – İran sınırı dışındaki sınırlar, yerel yöneticilerin katılımı olmaksızın batılı güçler tarafından, hatta amacı yeni ulus devletlerin kurulması bile olmayan endişelerle çizildi.

DOĞU AKDENİZ ve BALKANLAR

1. BİR GEÇİŞ ALANI OLARAK DOĞU AKDENİZ:

Anadolu'nun Perslerden itibaren medeniyetlerin geçiş noktası olduğu, Roma imparatorluğunun ikiye ayrılması sonrasında Doğu Roma ardından Osmanlılar bölgeye hakim oldular. Osmanlıların bizansın yerine geçmesi, islamın öncülüğü yanında ilginç olarak Katolikliğe karşı Doğu Hıristiyanlığının da koruyuculuğunu üstlenmiştir. Osmanlı idareci asker gibi önemli güçlerini devşirmelerden seçerken Arap dünyasını kendi kaderine terk etmiştir. Nitekim Arap dünyası gerilemesinden hep Türk hakimiyetini sorumlu tutmuştur.

Balkanlarda Katolik Kilisesiyle doğu Hıristiyanları arasındaki uzlaşmanın sağlanması Osmanlı devletine karşı ulusal hareketlenmeye sebep oldu. Ayrıca milliyetçilik fikirleri de ulusal hareketleri hızlandırdı.

Savaş sonrasında oluşan komünist demirperde her şeyi basitleştirdi. Balkanlarda demirperde dışında kalmayı sadece Yunanistan başarabildi. Ancak Varşova Paketi güçlerine karşı denge kurmak için Türkiye ile ittifak kurmak zorunda kaldı. 1952-1955 arası geçerli olan dostluk Kıbrıs kriziyle düşmanlığa dönüştü. Öyle ki NATO üyesi olan bu iki ülke birçok kez savaşın eşiğine geldi. 1980'lerde Yunanistan Varşova doktrini yerine Türkiye doktrinini benimsedi. Avrupa'nın geri kalanı Türkiye'yi batının vazgeçilmez bir müttefiki olarak tanımasına rağmen Avrupa bünyesine almaya da yanaşmadı.

2. BALKANLARDA AZINLIKLAR

Balkanlarda XIX. Yüzyıldan başlayarak ulus devletlerin ortaya çıkmasında azınlıklar düşman komşunun 5. Kolu gibi görülüyordu.

Yunanistan: Makedonya ve Girit'te yaşayan müslüman azınlık 1923'te Türkiye'deki Ortodoks Hıristiyanlarla mübadele edildi. Türkiye'ye giden 390.000'e karşılık 1.200.000 kişi Yunanistan'ın kuzey bölgelerine yerleştirildi. Ayrıca Bulgaristan ile 1919 yılında yaptığı anlaşma ile Doğu Makedonya'daki 60.000 Slav, 25.000 Yunanlı ile değiştirilmiştir. Yunanistan İstanbul'dan ayrılmasını istemediği 120.000 Rum'a karşılık aynı sayıda Batı Trakya da yaşayan Müslüman azınlığı tanıdı.

Bu durum 1950'lere kadar korundu. Ancak Kıbrıs krizi sonrasında kitlesel göçe zorlanan Rumların sayısı 3.000 kişiye kadar düştü. Dengenin bozulması üzerine Yunanistan Türk azınlığa karşı önlemler almıştır. Fakat sonuçta kalan azınlığın; 70.000 Türk , 30.000 Pomak , 20.000 Çingene kendisini halen Türk kabul etmektedir.

Türkler dışında Yunanistan'da 1928 sayımlarına göre 28.000 kişi Slavca konuşan tespit edilmiş ve 1930-1940 tarihleri arasında işbaşına gelen Metaksas bunların asimile edilerek Helenleştirilmesine uğraşmıştır. Hatta bu konuda ABD tarafından 1990 yılında kınanmıştır.

Ortodoks Hıristiyanlar ile Müslüman Arnavutlar Osmanlı döneminde bütün Yunanistan ile adalarda dağınık olarak rahatça yaşıyorlardı. Osmanlının zayıflamasıyla Müslümanlarda Türkler gibi göçe zorlandı.

Bulgaristan: Yunanistan'da asimile olma yolundaki azınlıkların toplam nüfusa oranı %4 iken Bulgaristan'da bu oran % 10 'u aşmaktadır.

1877-1878 Rus işgali sırasında ilk kez müslümanlar göçe zorlandı. Komünist rejim sonrasında 1951'de 155.000 kişi 1968-1977 arasında da 100.000 kişi göç etti. 1970'lerde Türk okulları Bulgar okulları içinde eritildi. Türkçe yasaklanarak, asimile çalışmalarına hız verildi. 1984-1985 yıllarında Bulgarlaştırma, isim değiştirme ve direnenlerin öldürülmesi ardından 1989 yılında da Türkleri sürme kararı alındı. Mayıs ve Ağustos aylarında 300.000 Türk göçe zorlandı. 1990 yılında 130.000 kişi ekonomik koşullardan dolayı Bulgaristan'a geri döndü. Todor Jivkov 'un istifası sonrasında rejim değişti. Türklere isimlerini kullanma hakkı, 1990 Kasım'ında verildi. Seçimler sonrası Türkler de 24 milletvekiliyle siyaset tablosuna anahtar konumuna geldi.

Türklerden başka, Bulgaristan da 200.000 dolayında Makedonyalı bulunmaktadır. Bulgaristan da özerklik isteyen tek grup Makedonlar dır. Bunlardan başka Bulgaristan da 600.000 Çingene bulunmaktadır. Müslüman olanları Haklar ve Özgürlük Hareketine, hıristiyanları da Demokratik Güçler Birliği içinde örgütlenmişlerdir. 20.000 ermeni ve az sayıda yahudi komünist rejim altında örgütlenmesine izin verilen azınlık gruplarıdır.

Makedonya: Etnik Çeşitlilik.

10 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Makedonya daki nüfusun 1.910.000 kişinin 1.281.000 Makedonyalı kabul edilirken 370.000 Arnavut 44.600 Sırp, 39.500 Torbeş, 47.200 Çingene, 86.600 Türk, 7.200 Romen bulunmaktadır.

Soğuk savaşın başında Nato üyesi Türkiye en büyük tehlike olarak kabul edildiğinden 80.000-150.000 Türk göçe zorlandı. Avrupa Topluluğu Makedonya adlı bu devleti tanımayacağını açıklaması krize neden oldu.

Arnavutluk: Din Farklılıkları

Arnavutlukta etnik sorun din sorunu ile iç içedir. II. Dünya savaşı sonrasında nüfusun % 70 i müslüman %17 Ortodoks %10 Katolik idi. En önemli etnik grup Yunan sınırındaki Yunanlılardır. 1992 rakamlarına göre Yunanca konuşanlar 57.000 olarak tahmin edilirken Yunanistan bunu Ortodokslarla eş anlamlı tutar ve sayıyı 400.000 e çıkarır.

İkinci etnik grup ise Yunanistan ile Makedonya sınırında yaşayan 20.000 kadar Slavlar gelir. Arnavutluk da etnik olarak olmasa da, dinsel yönden yeni çelişkilerin yaşanması beklenen bir bölgedir. Ayrıca Arnavutlar, bölgede yarısına yakını ulusal sınırlar dışında yaşayan tek halktır.

3.DOĞU SORUNUYLA İLGİLİ KÜÇÜK JEOPOLİTİK ATLAS:

Balkanlar dağlık bir bölge olmasına rağmen, dağlar yörede geçiş imkanı veren vadilerden daha belirleyicidir. Bütün seyyah ve fatihlerin varış noktası İstanbul dan bakıldığında Balkanlardaki yollar üç kola ayrılır. Rusya dan gelen sağ kol, Viyana'dan gelen orta kol antik Roma'nın Via Egnatiasını izleyen sol kol. Sağ kol Kiev den başlar, Dinyester'i Purut'u ve Tuna'yı geçerek Edirne ve İstanbul'a ulaşır. Osmanlı zamanın imparatorluk yolu denilen orta yol viyana ve Belgrat arasında Tuna boyundan Sofya ovasını geçerek Meriç üzerinden Edirne'ye varır. Soldan gelen yol en zor olanıdır. Çünkü kıyıya paralel olarak uzanan bir çok vadi tarafından kesilen Dinar Alplerinin aşılması gerekir. En kuzeydeki yol Neretva vadisini izleyerek Mostar ve Saraybosna üzerinden Yenipazar, Kosova ve Uskup e ulaşır. İkincisi İskodra; Drina vadisinden Prizden üzerinden Üskübe bağlanır. Üçüncüsü ise Antik via egnatiya olup Drac'tan başlar, Sukumhi vadisinden Ohriye varır. Bitola üzerinden Selanik'e ve kıyı boyunca Merice ulaşır ve oradan İstanbula gelir.

4. BALKANLAR:BÜGÜNÜN DÜNÜN VE GELECEĞİN SINIRLARI

Yunanistan Trakya'sındaki üç ilde 110.000 kadar müslüman yaşamaktadır. Bu nüfusun 1/3 ü kadar islamiyeti kabul etmiş olan Pomaklardır. Yunanistan Türkiye ile imzaladığı 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşmasıyla Trakya Türklerine İstanbul'daki Rumlar karşılığında bir statü vermiştir. Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarının yerlerinde kalmaları Türkleri öne sürdükleri iki talep konusunda bir anlaşma ile sağlanmıştır. Bu talepler müslümanların çoğunlukta olduğu Batı Trakya da bir plebisit yapılması ve İstanbul'daki Rum Patrikliğinin sınır dışı edilmesi ile ilgilidir.

Türkiye'nin Yunanistan ile sorunları Lozan da çözülmüş gibi görünse de 1955 de Kıbrıs sorunu ile yeniden karşı karşıya getirmiştir. 1950 de iki ülkenin de NATO ya girmeleri ve Selanik de ortak bir Genel Kurmay kurması öngörülüyordu. Ancak soğuk savaş boyunca Yunanistan komünist tehlikeye karşı, doğudaki Türk tehdidini kabul etti.

Makedonya'nın 1991 de bağımsızlığa kavuşmasında Yunanistan bu adı taşıyan bir devleti tanımadığını ilan etti. Sebep olarak tarihi bir "Makedonya" isminin tek sahibinin kendisi olduğunu düşünmesidir. Ancak Bulgaristan'ın Makedonya'yı tanıyacağını ilan etmesi Makedonya sorununun ortaya çıkması için yeterli bir sebeptir. Bu sorunun temelinde bölgesel bir etnik sorun ve bölge dışı boyutları ile olan jeopolitik bir sorunun üst üste binmesi yatar.

5. ORTA DOĞU : ORTA DOĞUDA ETNİK VE DİNSEL AZINLIKLAR

Günümüz Orta-Doğu jeopolitikasına taraf olan devletler şunlardır: Etnik olarak Araplar, Türkler ve İranlılar bulunmaktadır. Çevre ülkeleri Mısır İran ve Türkiye'dir. Merkez ülkeler; Irak, İsrail, Lübnan, Ürdün ve Suriye'dir. Arap yarımadasında Suudi Arabistan, Bahreyn, BAE, Katar, Umman ve Yemen'dir.

İnsanlık tarihinde derin izler bırakan ilk yazılı uygarlıkların beşiği olan bu bölge, aynı zamanda üç tek tanrılı dinin doğduğu yer olması bakımından oldukça çelişkili görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bölgenin medeniyetler beşiği olması dışında Ermeni, Nusayri, Alevi, Maruni ve Dürzi gibi pek çok etnik gruplara da barınak olmuştur.

6. ORTA-DOĞUNUN BUGÜNKÜ SINIRLARI NASIL ÇİZİLDİ:

XIX. yüzyıl başına kadar Orta-Doğu Karadeniz den Basra körfezine kadar uzanan tek bir sınır ikiye ayırmaktaydı. Sınırın bir tarafında Osmanlı devleti, diğer yanında ise İran bulunuyordu. İki güç arasında yıllarca süren savaşlar sonrasında çizilen bu sınır 1639 da çizilen Kasr-ı Şirin anlaşmasıyla kesinleşti. Bu sınır bazı ufak değişiklikler dışında bu günkü İran-İrak, İran-Türkiye, Türkiye-Ermenistan sınırları ile aynıdır.

Orta-Doğuda petrol kaynaklığı herkes tarafında biliniyordu. Ancak petrolün merhem ve gaz lambaları dışında işe yaraması gerekiyordu. Bunun anlaşılması da Almanları denizlerde yenmenin gerekliliğine inanan İngilizleri donanmada petrolün yeni yakıt olarak kullanılması olacaktır. 1888 de petrolün parlak geleceğini gören II. Abdülhamid Musul ve Bağdat vilayetlerindeki petrol sahalarının gelirlerini güvence almak için bu araziler padişahın has arazisi haline getirilmiştir.

Aynı şekilde İngiltere de Avustralya da altın madeni işleterek zengin olmuştu. Bu zenginlikle İran da petrol arama imtiyazı alan İngiliz vatandaşı D'Arcy İngiltere'nin desteği ile Orta-Doğudaki petrol için de harekete geçti. Bu iş için daha sonra İngiliz petrol gücünün göz bebeği olacak olan British Petroleum (BP) adını alacak olan APOC kuruldu.

Osmanlı topraklarını paylaşmakta olan İngiltere, Balkanlı milletleri Osmanlı aleyhine kışkırtan Amiral Fisher de I. Dünya savaşının 1914 Temmuzunda patlak vereceği kehanetinde bulundu. Bu sebepten Türk devletinin Asya topraklarındaki petrol imtiyazları güvenceye alınmalıydı. Bu amaçla petrol imtiyazları, özel şirketler kurularak bunlar üzerinden elde edilmeye çalışıldı.

Savaş sonrasında ise İngiltere daha önceden planladığı şekilde Osmanlı'nın Orta-Doğu topraklarının Anadolu yaylasına kadar elinde tutuyordu. Ancak İngiltere daha önceden Suriye topraklarını Syks-Picot gizli anlaşmasıyla Fransa'ya vaat ettiğinden, Fransa da İngiltere'nin Musul üzerindeki haklarını tanıması gerekiyordu.

İngiltere bölgedeki Arap şeyhlerini de çeşitli vaatlerle kandırarak çıkarlarının korumaya çalıştı. Bölgeden en zararlı çıkan devlet ise diğer bölgelerde olduğu gibi Osmanlı devleti oldu.

7. İSKENDERUN SANCAĞI, BİR TOPRAK PARÇASI OLUŞTURMA VE BÜTÜNLEŞTİRME SÜRECİ:

İskenderun sancağının bir toprak parçası olmasından önce Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan büyük doğu ticaretinin mal yükleme merkezidir. Bu sebepten oldukça jeopolitik öneme sahip olması buranın elde tutulmasını her millet için gerekli kılmıştır.

I. Dünya savaşı sonunda İngiliz-Arap güçlerinin Haleb'e ilerlemesi İskenderun da eşrafın Arap milliyetçiliği hareketine katılmasına sebep oldu. Türk güçleri de bu sırada İskenderun civarındaydı. Mondros öncesinde Türk güçleri İngilizlerle aralarındaki boşluğu doldurmaya çalışıyordu. Çünkü Türk ordularının bulunduğu mevziler gelecekte egemenlik sınırları olacaktı.

Ancak Mondros ateşkesinde Suriye'nin boşaltılmasına dair maddeler içermesine

rağmen Mustafa Kemal Suriye'nin kuzey sınırlarının Haleb'in 100 Km. güneyinden geçtiğini söylüyordu. Ancak Sancak ile ilgili sorun Lozan da Fransa ile Türkiye arasında problemler meseleler arasında kalmıştır. Mustafa Kemal Sancağın hiçbir zaman Türk egemenliğinden çıkmadığını belirterek, bu yolda sonuna kadar mücadeleye son vermemiştir.

İskenderun'un özerk yönetime kavuşmasından sonra 1936 daki Sancak ile ilgili son krizin kökleri 1934'e kadar uzanmaktadır. Çünkü 1932 de Irak'ın bağımsızlığı alması üzerine Suriye'nin de bu yolda harekete geçmesi krizin belirleyici unsurları arasındadır. 1939 da ise gelişen olaylar karşısında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında Fransa'ya yapacak bir şey bırakmamıştı.

8. ARABİSTAN SINIRLARI:

Arabistan'ın dünya tarihine gürültülü bir şekilde girmesinin iki sebebi vardır. Birincisi; bölgedeki güçlerin ve çatışmaların güçlenmesinde petrolün belirleyici rolü, ikincisi ise Arabistan'ın petrolden bağımsız olarak önlenemeyen yükselişidir. Çünkü petrol Arabistan da 1932 de fişkırdığında Arabistan çoktan bölgede güç sahibi olmuştu.

Osmanlı imparatorluğunun Orta-Doğu topraklarında yalnız iki ülke sınırlarının çizilmesinde söz sahibi olmuştur. Bunlar Mustafa Kemal'in Türkiye'si ve Abdül Aziz ibn Suud'un Suudi Arabistan'ıdır. Ancak Türkiye bu sınırlar için savaşırken, Arabistan hemen hemen hiç savaşmadan sadece büyük güçlerin yanında yer alarak bu sonuca ulaşmıştır.

KAFKASYA

9.1914-1917 RUS KAFKASYASININ SONU:

Kafkasya karışık bir bölge olmak için ne gerekiyorsa sahiptir. Bugün bile sınırları kesinlik kazanmamıştır. Kuzeyden güneye geçişin sağlandığı bir bölge olduğu kadar, düşmandan saklanacak bir sığınak özelliğindedir.

Bölge etnik açıdan da alabildiğine karışıktır. Büyük Kafkasya sıradağlarının güneyindeki etnik bileşim kuzeye göre daha azdır. Ancak siyasal durumu içinden çıkılamayacak kadar karışıktır. Burada etnik olarak Türkler, Ermeniler, Azeriler, Gürcüler, Abazalar ve Lazlar yaşamaktadır.

Önceleri Bizans'ın sonra İran ve Türklerin hakimiyetine giren Kafkasya XVII. Yüzyıldan itibaren Rus istilasına uğramıştır. Ruslar Kafkaslarda tutunmalarını Ermenilere özerklik vererek himayesi altına alarak devam ettirmeye çalıştı. Bu durum 1916 ya kadar devam edecektir. Ancak Bolşevik ihtilali ile Rusya'nın bölgedeki hakimiyeti sarsılmıştır.

10. 1917-1918 OSMANLI KAFKASYASININ YENİLGİSİ:

1917 deki gelişmeler Ermenileri olduğu kadar itilaf devletlerini de tedirgin etti. Rusların 1914-1915 yıllarında devraldıkları hristiyanları birleştirme çabalarını itilaf devletleri bir kez daha geniş çaplı olarak uygulamaya çalıştı. Ancak Batum anlaşmalarıyla itilaf devletlerinin bu planları çökmüş oluyordu. 1917 de İngilizler Bağdat'ı işgal etmişlerdi. Ancak Almanlar ve Türkler İran velihtını kendi yanlarına çekmesi İngilizlerin Kafkasya ve Hazar yönünde ilerlemelerini önlemişti.

Savaşın sonunda Mondros'a göre Türk hükümeti Kafkasya'yı boşaltma sözü vermişti. Bunun üzerine İngiliz birlikleri önce Batum'u işgal ettiler ardından da bütün Kafkaslara sahip oldular.

11.1918-1921 İNGİLİZ KAFKASYASININ YENİLGİSİ VE SOVYETLEŞTİRME SÜRECİ:

1917 deki çarlık Rusya'sından ortaya çıkan boşluğa 1918 de Osmanlının da çöküşüyle bir boşluk daha eklenmişti. Ancak bölgedeki ikinci gücün burayı terk etmesi söz konusu değildi. Hatta bölgeye 1918 sonrasında üçüncü bir güç olarak İngiltere'nin de yerleştiği görülür.

İngiltere'deki emperyalist çevreler Kafkasya'nın Hindistan yolu üzerinde bir koridor olduğu gerekçesiyle korunmasını savunsalar da asıl amaç Bakü petrolleridir.

1919 da kurulan İngiliz hakimiyeti sırasında Ermenistan her zaman itilaf devletlerinin vicdanını sızlatan bir ülke rolünü oynamıştır. Çünkü Anadolu'da Ermenilere geniş topraklar vaat edilmiş ancak bu vaatler yerine getirilememiştir. Önce Rusya bölgeden çekilmek zorunda kalmış , sonrada İngiltere Ermeniler için bir gelişme sağlayamadığından güç kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca Türklerin çekilmesiyle oluşan boşluk Ermeniler tarafından doldurulmuştur. Ancak Ermenilerin Azeri yönetimini tanımama kararı almaları üzerine ilişkiler sertleşmiş ve Azeriler sert tedbirler alarak Azeri yönetiminin tanınmasını sağlamışlardır.

İngiliz kuvvetlerinin Kafkasya'dan çekilmesi fazla sorun çıkarmadı. Çünkü Osmanlı imparatorluğuna ölüme mahkum gözüyle bakılıyordu. Ancak durum beklendiği gibi olmadı. Mustafa Kemal'in Büyük Ermenistan'a direnme kararı alan kongreleri, ulusal Türk devletini kurma iradesini ortaya koyması İngilizlerin planlarını bozdu. Türk ulusal hareketinin Sovyet Rusya ile bağlantı kurmaya çalışması bölgedeki İngilizlerin durumunu biraz daha tehlikeye soktu.

12. PONTUS MESELESİ (1912-1923)

Günümüzde Pontus meselesinden bahsedilmesi, uzun bir geçmişe sahip Türk-Yunan anlaşmazlığına bir problem daha eklemektir. Pontus sorununa çerçeve çizmek kolaydır. Taraflar birbirlerini suçlamanın dışında bir şey yapmamışlardır. Pontus bölgesi kabaca Osmanlı'nın Gümüşhane, Samsun ve Trabzon vilayetlerini içine alan bölgedir. XVI. Yüzyılda bölgede Hristiyan nüfus kalabalıktır.

Aslında Pontus meselesinin temelinde Balkan savaşları vardır. Anadolu köylülerinin seferberlik sırasında silah altına alınmasına karşılık firar ederek köyüne dönmesi, ancak köyde yaşamaya cesaret edemeyerek çeteler oluşturmasıyla ilk olaylar başlamıştır. Azınlıkların askere alınmasıyla bu durum daha da artmıştır.

Tehcir olayları sırasında bu çeteler Rum nüfusun göçe zorlanması karşısında harekete geçeceklerdir. Ancak başarılı olamayacaklardır. Pontus ahalisi Ankara ve Atina'nın politikalarına boyun eğen genellikle Laz diye adlandırılan ahali, Rum ve Türk diyerek ayrıştırılacaktır. Bu ayrıştırmayı izleyen savaşta Yunan tarafı kendi hayallerinin kurbanı olacaktır.

13. KAFKASYA: RUSYANIN DÖNÜŞÜ

1917 de Çarlık rejiminin yıkılmasıyla Kafkasya halkları bağımsızlıklarını kazandılar. Böylece Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Dağıstan cumhuriyetleri kuruldu. Ancak bu bağımsızlık Gürcistan için kısa sürdü. 1921 de Sovyet orduları Gürcistan'ı işgal etti. Sovyetler çıkan karışıklardan faydalanarak Kafkasya ya tekrar dönme çabalarına girdiler. Bu dönüş hızlı olmuş ve 1990 lı yıllara kadar Sovyetlerin bölgedeki hakimiyeti ile neticelenmiştir. Ancak bu süreç içinde etnik açıdan hiçbir zaman bölgede huzur sağlanamamıştır. Hatta bölgenin net bir haritası bile çıkarılamamıştır.

Yazan : Stefanos Yerasimos

ARNAVUTLAR

Arnavutluk, Balkanlarda coğrafi olarak küçük fakat tarihin her döneminde stratejik olarak son derece önemli bir ülke olmuştur. Yüzyıllardır Adriyatik kıyısında dış saldırılara karşı koyarak bir millet olma niteliğini günümüze kadar sürdüren Arnavutların kökenleri, M.Ö. 627-600 yıllarında Tuna ve Sova nehirleriyle Venedik arasında yaşayan İlliryalıların soyuna dayanmaktadır. Yunanlılar ile birlikte en eski Balkan toplumu olan İllirya kökenli Arnavutlar iki bin sene boyunca başta Slavlar olmak üzere çeşitli milletlerin saldırısına uğramıştır.

İlliryalıların toprakları tarih içinde sırasıyla Alanlar, Vizigotlar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Bulgarlar ve Bizanslılar tarafından işgal edilmiştir. XIII. yüzyılda ise bölgeye Sırlar hakim olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu topraklara akınları 1383'ten sonra görülmeye başlamıştır. 1466 yılına kadar Arnavutluk Osmanlı idare sisteminde Arnavid ili adı altında bir sancak olarak görülmektedir. Bu sancağa bağlı vilayetler arasında Ergiri Kasrı, Klisura, Kanina, Berat, Timorince, İskarapar, Pavlo-Kurtik Kartalos ve Akçahisar bulunmaktaydı. Fatih devrinde İlbasan Kalesi inşa edilerek (1466) o bölge yeni bir sancak haline getirildi; daha sonra da güneyde Avlonya Sancağı, doğuda Ohri Sancağı, ve kuzeyde de İşkodra (İskenderiye) Sancağı kuruldu. Bu dönemde Konya yöresinden ve Kocacık yürüklerinden yapılan nakillerle, fethedilen bölgeler iskan edildi. Buna karşılık Arnavutluk'tan da kendilerine timar verilmiş olan (Mazeraki ve Heykel gibi) bazı eski derebeyi aileleri Trabzon'a nakledildiler. Arnavutlar'ın Rumeli'deki ikinci önemli iskanları XVII-XVIII. yüzyıllarda vuku bulmuştur. Sırlar'ın 1690'da İpek, Kalkandelen, Kosova vadilerini terketmeleri üzerine Arnavutlar buralara yerleştirilmiştir.

1517-1912 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunsuz bir eyaleti olarak kalan Arnavutluk'un ilk özerkliği Batılı devletler tarafından Ayastefonos Antlaşmasında gündeme getirilmiştir.

Arnavut soyundan gelenler, Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bunun delili, devlet yönetiminde killit noktalara getirilmiş olmalarıdır. "Aralarında Gedik Ahmed, Koca Davud, Dukakinzade Ahmed, Lutfi, Kara Ahmed, Koca Sinan, Nasuh, Kara Murad ve Tarhuncu Ahmed paşaların da bulunduğu en az otuz iki sadrazamın Arnavut asıllı olduğu bilinmektedir. Kapıkulu askerleri arasında da Arnavutlar daima ekseriyeti teşkil etmişlerdir". Yaklaşık altı yüzyıl boyunca Osmanlı idaresinde kalan Arnavutluk, Türk kültür ve medeniyeti etkisinde şekillenmiştir.

ARNAVUT AYAKLANMASI

Devletin içine düştüğü kaos ortamında, o güne kadar Osmanlı'nın Balkanlardaki tek dostu olarak kalan Müslüman Arnavutlar da isyan ettiler. Arnavutlar, Makedonya ile Adriyatik Denizi arasında dağlık bölgede, daha çok kabileler halinde yaşıyorlardı. Osmanlılar yönetimine girdikten sonra çoğu Müslümanlığı kabul etmişti. II. Meşrutiyet günlerinde iki milyonluk bir toplum olan Arnavutların yüzde 70'ini Müslümanlar, yüzde 20'sini Ortodokslar, yüzde 10'unu da Katolikler oluşturuyordu. Rumlar gibi Arnavutlar da Slav ırkından değillerdi. Müslüman Arnavutlar, Osmanlı yönetimindeki diğer toplumlara göre ayrıcalıklıydılar. Osmanlı yönetiminde onlardan büyük devlet adamları yetiştiği gibi, orduya da değerli komutanlar vermişlerdi. Sözlerine sadık, sağlam yapılı ve savaşçı insanlardı. Her şeyden ve herkesten kuşkulanan II. Abdülhamit bile muhafız alayını Arnavutlardan kurmuş, hatta Niyazilerin ve Enverlerin başlattığı II. Meşrutiyet ayaklanmasını bastırmak üzere büyük yetkilerle Makedonya'ya, Arnavut asıllı Şemsi Paşa'yı göndermişti. Balkan milletleri bağımsızlık için ayaklanırken, Arnavutlar, İmparatorluğa sadık kalmış ve onun tarafında yer almıştı. Arnavutların bu tutumu, Sırp, Karadağ, Rum ve Bulgar toplumlari üzerinde etkili olmuş, bu milletlerin ayaklanmaları Arnavutların yardımıyla daha kolaylıkla bastırılabilmişti.

Arnavutlar Osmanlı devletinin en Batı ucunda kalıyordu. II. Abdülhamid, Arnavutluk'a daha bir başka ehemmiyet verirdi. Arnavutların sadakatleri hakkında kuvvetli bir kanaati vardı. Arnavutlara karşı bu itimadı, onun için bir siyasetin temelini teşkil ediyordu. 93 harbi hezimetini sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'nın ağır şartlarıyla Müslüman Boşnaklar artık Osmanlıdan ayrılmış Avusturya'nın idaresine verilmişti. Balkanlar'da Müslüman teba olarak sadece Türkler ve Arnavutlar kalmıştı. 1881 Şubatı'nda 130 delegenin katılmasıyla Debre'de yapılan bir gizli toplantıda Ohri başkent olmak üzere bağımsız bir Arnavutluk devleti talebini haber alan Sultan Abdülhamid, Derviş Paşa komutasında 20 bin kişilik bir kuvveti bunların üzerine göndererek onları dağıtmış, elebaşları Rodos ve Anadolu'ya sürülmüştü. Arnavut halkına da şu bildiriyle seslenmişti; "Müslümanların halifesi olduğumdan hepinizin babası sayılıyorum. Huzur ve rahatınızın bozulmaması için uykumu, rahatımı ve her türlü arzularımı terk eyledim. Müslüman olan evlatlarımin bir bölümü olan Arnavutlar'ı babalık himayemden nasıl uzaklaştırabilirim? Böyle aldatacı fikirlerde bulunan beş on kadar vatan haininin fesat ve telkinlerine kulak verilmesin....Zira, bunlar, hem kendilerine ve hem de devletleriyle birlikte soylu bir kavme zülüm etmek alçak düşüncesinde bulduklarından ve sizi o maksatla fesatçılara yaklaştırmak isteyenlerden

(burada, Hud suresinin 'zalimlere yaklaşmayın ki, vücudunuza ateş yapışmasın. Sizin Allah'tan başka dostunuz yoktur. Zalimlere yaklaştıktan sonra size hiç kimse yardım edemez.") ayet-i celilesiyle sakınmanızı isterim. Ve tekrar ederimki, şu fesatçı düşüncelerde bulunanlar beş on kişiden ibarettir. Yoksa umum Arnavutluk halkı bugünkü idareden memnundur...Bu gibi vatan hainleri ve fesatçıları kendi ellerinizle tutup hükümete teslim etmenizi ve halifenize her bakımdan bağlanmanızı size emir ve tenbih ederim." II. Abdülhamid, Arnavutlar'ı Balkanlar'da Osmanlı hakimiyetinin sağlam asli unsurlarından olması hasebiyle elde tutulmasına büyük önem veriyordu. Bu nedenle ayrılıkçıları şiddetle takip ediyor ve etkisiz hale getirirken halkın gönlünü kazanmak uğrunda büyük gayretler sarfediyordu. Makedonya'da Osmanlı devletinin elinde bulunan şehirleri Arnavut taburları koruyor, Padişahın sarayında onlardan muhafız birlikleri bulunuyordu. Savaşçı, gözü pek Arnavutlar, Sırp, Bulgar ve Yunan saldırılarına karşı gerilla harbi veriyordu. Arnavutların kendilerine özel kabiliyet ve adetlerini bilen II. Abdülhamid, onları kazanmak için onlara "özel statü" uyguladı. Bunun esası, Sultan'a bağlılık karşılığı Arnavutlar'ın yönetimde serbest bırakılması teşkil ediyordu.

Bir yabancı yazarın aşağıdaki sözleri hiç de abartma değildi: "Arnavutlar genellikle Kürtlere benzetilirdi. Bu iki halk, imparatorluğun Avrupa ve Asya ülkelerinde aynı rolü oynamaktaydılar. Sultan Abdülhamit, Kürtleri Asya'daki Hıristiyanlara, Arnavutları da Avrupa'daki Hıristiyanlara bekçi tayin etmişti. İki de hemen aynı ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı. Vergi ödemezler, askerlik yapmazlardı." Ancak bütün bunlar, Fransız devriminin yaydığı "Milliyetçilik" fikrinin Arnavutları etkilemesini önleyemedi. Müslüman olmayan Arnavutların başını çektiği bir milliyetçilik akımı ve bağımsız bir Arnavutluk düşüncesi yavaş yavaş kendini belli etmeye başladı. Uyanış henüz bir ayaklanma şekline dönüşmemişti. Bunda, II. Abdülhamit'in Arnavutları hoş tutmak için gerekli herşeyi yapmasının etkisi büyüktü. Arnavutlar, yabancı yazarın da belirttiği gibi, bazı ayrıcalıklara sahiptiler. Bazı vergiler alınmaz, gönüllüler dışındakiler askere gitmezlerdi, silah taşımaları da serbestti. II. Meşrutiyetten sonra İttihat ve Terakki yönetimi, yeni anayasayı eşit şekilde Arnavutlara da uygulamaya kalkınca işler bozuldu. Buna göre Arnavutlar da diğerleri gibi bütün vergileri vermeye ve asker olmaya zorlanıyordu. O güne kadar Osmanlı Türkü gibi Bulgar'a, Sırp'a, Karadağ'lıya, Rum'a karşı elde silah dövüşen Arnavutlar, 1909'da ayaklandılar. Arnavutların da ayaklanmasından sonra Balkanlarda Türk'e silah çekmeyen kalmamış oluyordu. 1910'ların başında Türk'ten başka bütün Balkan milletleri, bağımsızlık için elde silah sokaklara dökülmüşlerdi. İttihat ve Terakki'nin Arnavutlara tepkisi sert oldu. Ancak, isyanın bastırılması kolay olmadı. O sırada Osmanlı ordusunda çok sayıda Arnavut subay ve er bulunuyordu. Ayaklanmayı bastırmakla görevli birliklerdeki bir kısım subay ve er isyancılara katılmış, bir kısmı da dağlara kaçarak Arnavutlara karşı silah kullanmak istememişlerdi. Bütün bu güçlüklerle rağmen Arnavut ayaklanması yine de bastırıldı. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu da, Balkanlardaki en büyük desteğini kaybetmişti. Sultan Mehmet Reşat'ın 5 Haziran 1910'da Makedonya ve Arnavutluk'a yaptığı dostluk gezisi bile, Arnavutların gönlünü almaya yetmemişti. Arnavutlar 1912 Temmuzunda daha büyük çapta yeniden ayaklandılar. Vadedilen ve henüz tümü gerçekleşmeyen isteklerinin yerine getirilmesini istiyorlardı. 60 bin Arnavut Kosova'da Sultan Murat'ın mezarı başında toplandı. İstanbul'a çekilen telgraflarla Babıali Hükümetini tehdide başlamışlardı. Üsküp üzerine yürüyen silahlı grup, şehri ele geçirmişti. Ağustos ayı karışıklıklarla geçti. Nihayet 4 Eylül 1912'de Osmanlı yönetiminin bir çok ödün vermesi sonunda, Balkan Savaşı'ndan kısa bir süre önce, barış sağlanabildi. Fakat 1912-13 Balkan savaşları sonunda Arnavutluk'un Osmanlı ile kara sınırı kalmamış ve Balkan savaş sonrası imzalanan antlaşmalarla bağımsızlığı tanınmıştır.

1878 Berlin konferansı Kosova'nın büyük bir kısmını Sırbistan ve Karadağ'a havale etmiştir. Bu karar, konferanstan önce başlamış olan etnik temizlik hareketini hızlandırmıştır. Niş, Leskovik ve Toplika gibi şehirlerin nüfusu Anadolu'ya göç etmeye zorlanmışlardır. Bugün bu şehirlerde yaşayan hemen hemen hiç Müslüman Arnavut bulunmamaktadır. Londra sefirler toplantısında (1913), Balkanların haritası yeniden çizilmiştir. Osmanlılara karşı giriştikleri saldırılar karşılığında Sırlara Kosova bir hediye gibi verilmiştir. Sırların müslüman Arnavutlara yaptıkları zulümler neticesinde büyük kitleler Anadolu'ya daha az miktarda da Suriye'ye göç etmişlerdir. Arnavutluk'dan dışarıya ilk göç dalgası böyle başlamıştır.

ARNAVUTLUK, KOSOVA ve MAKEDONYA

Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Versay anlaşmasıyla çizilen Balkan haritasında ilginç bir nokta hemen dikkati çeker: Balkanlar'da önemli bir nüfus olan Arnavutlar tek bir devlet çatısı altında birleştirilmek yerine, çeşitli devletler içinde dağınık olarak bırakılmışlardır. Peki Arnavutluk sınırları çizilirken niçin bütün Arnavutlar Arnavutluk sınırları içinde

toplanmamıştır? Bu sorunun cevabı, günümüzde yaşanan çatışmaların da temel nedenidir. Uluslararası güçler burada Müslüman bir halk olan Arnavutların, "Büyük Arnavutluk" devletini oluşturmasını çıkarlarına uygun bulmuyorlardı. Son on yıldır devam eden sorunun bir türlü çözüme kavuşturulmamasının nedeni de hala aynı düşüncedir. Eğer Kosova'nın bağımsızlığı tanınırsa, Balkanlar'ın güneyinde "Büyük Arnavutluk" kurulabilir endişesi bulunmaktadır. Arnavutluk'un %98'den fazlası Arnavut nüfustan oluşmaktadır. Makedonya sınırları içinde %25'i aşan oranda önemli bir Arnavut nüfus vardır. Karadağ'da 50 bin civarında Arnavut nüfus yaşamaktadır. Kosova ise, Yugoslavya içindeki Arnavutların büyük bir kısmının toplandığı bölgedir. Birbirleri ile sınırları olan bu ülkeler ya birleşir de Avrupa'nın ortasında Büyük Arnavutluk'u kurarlarsa? İşte Batılı güçlerin korkularından biri budur. Buradaki korkunun etnik kökenden çok dini kökenle ilgili olduğuna da dikkat çekmekte yarar vardır. Tıpkı Bosna'da olduğu gibi, burada da nüfus çoğunluğu Müslüman olacak bir devlet "sakıncalı" görülmektedir. Günümüzde hala geçerli olan bu hesap, I. Dünya Savaşı'nın ardından çizilen Balkan haritasında da önemli rol oynadı. Bu yüzden Arnavutlar I. Dünya Savaşı sonrasında hep parçalanmış bir millet olarak yaşadılar.

1995 de imzalanan Dayton barış antlaşmasıyla Bosna-Hersek'te savaş bittikten sonra Sırp kuvvetleri Müslüman Arnavutlarla olan hesaplarını görmek için Kosova'ya hareket etmişlerdir. Ancak burada önemli bir noktaya değinmek gerekmektedir. Balkanlarda Arnavutların durumu Boşnakların durumundan farklıdır. Arnavutların siyasi, stratejik ve sayısal durumları Boşnaklara benzememektedir. Kosova'nın yüzölçümü 10.877 km² ve nüfusu 2.200.000 olup nüfusun 93 %'ü müslümandır. Geriye kalanların çoğunluğu Sırp asıllıdır. Müslüman nüfusun 90 %'u ise Arnavut kökenlidir. Bugünkü Kosova'nın başkenti Priştina olmakla beraber Osmanlı döneminde Büyük Kosova vilayetinin başkenti önce Prizren sonra Priştina sonra da Üsküp olmuştur. Üsküp bugün Makedonya'nın başkentidir. Bosna, Sırbistan ve Hırvatistan'la çevrilidir ve nüfusunun takriben yarısı Sırp ve Hırvattır. Müslüman Boşnakların nüfusu sadece 2.000.000'dur. Arnavutların ise kendilerine has bir devletleri vardır. Bu devletin yani Arnavutluk'un nüfusu 3.600.000'dur. Nüfusun 70 %'i Müslüman ve %20'si Ortodoks - %10'u Katolik Hristiyandır. (Müslümanların %25'i Bektaşidir. İliyalıların 2 kolundan oluşan Arnavut halkının kuzeylisine 'Gega', güneylisine Toska adı verilir. Gegalar genelde Bektaşi veya Ortodoks Hristiyan, Toskalar ise Sünni Müslüman veya Katolik Hristiyandır.) Arnavutluk'un Adriyatik denizine bakan uzun bir sahili de vardır. Arnavutluk'un tabii uzantısı olan ve aralarında suni sınırlar bulunan Kosova'da 2.000.000 ve Makedonya'da ise 500.000'ini aşkın Müslüman Arnavut yaşamaktadır. Makedonya'nın başkenti Üsküp'te yaşayan Arnavutların nüfusu, Arnavutluk'un başkenti Tiran'inkine yakındır. Karadağ'da 50.000 Müslüman Arnavut yaşamaktadır. Balkanlarda yaşayan Müslüman Arnavutların toplam nüfusu 6.000.000'u geçmektedir. Arnavutların yaşadıkları bu bölgelerin tümü Osmanlı döneminde dört vilayette toplanmıştı: Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya. Ancak, Osmanlıların Balkanlardan çıkmasından sonra, Avrupalı güçler bu bölgeleri parçalayıp daha önce de işaret ettiğimiz gibi Ortodoks Slav milletleri arasında paylaştırmışlardır.

Arnavutluğun kuzeyi, Osmanlı'ya karşı zaman zaman olan ayaklanmaların merkezi olduğundan Türklere karşı pek sıcak duygular beslemese de, Güney Arnavutluk halkı Türkiye'ye büyük bir sempati ile bakmaktadır. Berat kentinde Arnavutluk –Türk dostluk derneği bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de özellikle Sırlara bırakılan Arnavut bölgelerinden göç edip Anadolu'ya yerleşen ve Osmanlı'daki imparatorluk münasebetleri gereği daha önceden Anadolu'ya gelmiş bulunan bir Arnavut kitlesi bulunmaktadır. Bu Müslüman kardeşlerimiz her zaman her yönüyle Türklere kader birliği yapmışlar ve kendilerini Türk olarak görmüşler, göç ettikleri yörelerdeki yerli halkla kaynaşmışlardır. Türkiye'de yaşayan Arnavut nüfusun 1 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Genellikle Marmara, Orta Anadolu ve Orta Karadeniz bölgelerinde yaşamaktadırlar. Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un babası Arnavuttur. Kosova'nın İpek kentindedir. Arnavutluk'un kültürel yaşam tarzı, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan halkımızın yaşam tarzına çok benzer özellikler göstermektedir. Arnavutlar, Türkiye bütününe oluşturan yapıtaşlarından biridir.

Kaynaklar:

- 1.Eyüp COŞKUN & Ferhat ENSAR. Gazi Eğitim Fakültesi. Türkçe Eğitimi Bölümü.
2. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mayıs 2003. Sayı 122.

BOŞNAKLAR – 1

Geographic Overview

Bosnia and Hercegovina's name is taken from two provinces that for the past three centuries have had a common historical, economic, and cultural development. The centrally located, nearly landlocked republic covered 20 percent of the total area of the former Yugoslavia. Bosnia makes up four-fifths of this republic and Hercegovina the remainder. The former is a land of mountains with extensive forest cover and valleys. Hercegovina, with the exception of the Neretva Valley is for the most part a stony and dry wilderness. In general, hot summers and cold winters characterize the republic. Higher elevation areas have short, cool summers and long, severe winters.

Bosna-Hersek'de yaşayan ve Bosna-Hersek orjinli Müslümanlara Boşnak denilmektedir. Bosna-Hersek, Avrupa kıtasının güneybatı, Balkan yarımadasının ise kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Neretva nehrinin denize döküldüğü mevkiide 20 km.lik bir toprak parçası ile denize ulaşır, ancak limanı yoktur. Kuzey ve batıda Hırvatistan, doğuda Sırbistan, güneydoğuda ise Karadağ tarafından çevrelenmiştir. Bosna-Hersek'in yüzölçümü 51.129 km²'dir. Bosna-Hersek'te etnik olarak üç ana grup mevcuttur. Bu gruplar, aynı Slav kökenden gelmesine rağmen mezhep, din ve kültür farklılığı sebebiyle Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvatlar olarak birbirlerinden tamamen ayrılmışlardır. Bu arada Yahudi ve diğer unsurlar da azınlık olarak bulunmaktadır 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşmasıyla Bosna-Hersek Osmanlı'nın elinden çıkmadan önceki nüfusu ile ilgili 1870 tarihinde Türk makamlarınca yapılmış bulunan istatistik şöyledir:

Müslüman-Boşnaklar 315.228 (%50.84), Katolik-Hırvatlar 78.383 (%12.64) ve Ortodoks-Sırp 226.312 (%36.50) kişidir.

Bosna-Hersek Hükümeti'nin verdiği son yıllara ait nüfus bilgileri ise şöyledir:

Boşnaklar 1.889.122 (%43.41), Sırp 1.367.155 (%31.25), Hırvatlar 753.242 (%17.22) ve Diğerleri 354.860 (% 8.11) kişi olmak üzere toplam 4.374.379 (%100) 'dur.

Balkan yarımadasının kuzeybatı bölgesi eski tarihlerden beri, güneydoğudan gelip batıya giden veya kuzeyden gelip güneye inen muhtelif kavimlerin geçtikleri bir köprübaşı vazifesi görmüştür. Bölge eski çağlarda İlliryalılar ve daha sonra da Romalıların nüfuzu altında kalmıştır. Avarlar ve Slovenler'in VII. asırda burayı istilâ etmesi ile Roma medeniyetinin nüfuzu ortadan kalkmıştır. 626-640 seneleri arasında Sırp ve Hırvat kimliğini taşıyan kabileler Balkan yarımadasının kuzeybatısını işgal etmişlerdir. Hırvatlar, Hıristiyanlığın Katolik, Sırp ise Ortodoks mezhebinin benimsenmişlerdir. Ne Katoliklik ne de Ortodoksluk Bosna'da tam bir zafer kazanamamıştır. Bu kavmin iki din sahası arasında kalması, Bogomilizm denilen, papazlar ile Macar ve Sırp krallarının şiddetli takiplerine rağmen gittikçe genişleyip yerleşen ve Bosna tarihinde orijinal bir iz bırakan yeni bir mezhebe zemin hazırlamıştır. Bogomillerin, vaftizi, Meryem Ana ile azizler kültürünü, mukaddes resimleri ve haçı reddetmeleri yanında papaz sınıfını da kabul etmediklerinden dolayı İslâmiyeti kabul etmeleri kolay olmuştur. Bogomil mezhebi, Bosna-Hersek'te XII. asırda gelişmiş ve Papalık buna karşı şiddetli tedbirler almıştır. Bosnalılar, mezhep farkıyla birbirinden ayrılan Sırp ve Hırvat milletleri arasında, dili aynı, fakat dini farklı bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Bosna 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiştir. Bosna'nın fethi bölgenin sosyal yapısında önemli gelişmelere sebep olmuştur. Bölge fethedildikten sonra sipahilere timarlar tahsis edilmiştir. Bu sipahilerin çoğu Müslüman, az bir kısmı ise Hıristiyan idi. Hıristiyan sipahilerin Müslüman olan torunları daha sonra sipahi, zaim, kale dizdarı hatta vezir ve sadrazam bile olmuşlardır. Fethedilen şehir ve kasabalarda klasik Türk el sanatları, dericilik ve kuyumculuk oldukça gelişmişti.

Osmanlı'nın esnaf teşkilâtı ve lonca sistemi de bölgenin ticari yapısına büyük katkılar sağlamıştır.

Hersek Dükaliği 1467 yılında Vezir-i Azam Mahmud Paşa tarafından ele geçirilmiştir. Düka Stephan Kassariç bağıllık bildirdiğinden dolayı yerinde bırakılmıştır. Osmanlı tarihinde vezir-i azamlığa kadar yükselen Hersekzade Ahmed Paşa, Stephan Kassariç'in oğludur. Stephan Kassariç'in ölümünden sonra dükalık ikiye ayrılmış ve Kassariç'in diğer iki oğlunun Hersek'i ele geçirmeye kalkışmaları üzerine 1480'de tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, Bosna'yı aldığı zaman sadece Katoliklere değil Bogomill mezhebindeki Bosna Hıristiyanlarına da çok müsamaha göstermiş ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır. Hz. İsa'yı Allah'ın kulu olarak kabul etmeleri ve Hz. Muhammed'i tanımalarından dolayı Bogomiller Müslümanlara daha yakın görülüyorlardı. Türklerin vicdan hürriyetine hümet göstermeleri, bir kaç asır Katolik kilisesi ile bu mezhepteki kralların ve Macarların zulmüne uğrayan Bogomiller'in toplu olarak İslâmiyet'i kabul etmesine sebep olmuştur. Hatta tarihî bir rivayete göre, Fatih Sultan Mehmed bunlara dileklerinin ne olduğunu sorduğunda, devlet hizmetlerinde görev almak istediklerini öğrenmiştir. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin saraylarında ve ordusunda namuslu ve sadakatli olarak görevlerini yapmışlardır.

Bogomill mezhebine bağlı Boşnaklar, savaş kabiliyetleri, Macarları iyi tanımaları ve Papalığa karşı derin bir kin beslemeleri sebebiyle Macaristan ile yapılan savaşlarda etkin bir rol oynamışlardır. Müslüman Boşnaklar her zaman Osmanlı Devleti'nin kuzeybatı hududunu yalnız başlarına müdafaa etmişlerdir. Serdarların kumandasındaki sipahilik teşkilâtına bağlı bulunan kıtalar, Türk hâkimiyeti devam ettiği müddetçe sadakat ve fedakârlıkla vilâyet makamına tâbi kalmış ve Bosna, Osmanlı Devleti'nin bir kalesi olmuştur. Boşnaklar, İslâmiyet'i kabul etmeleri, devlete bağıllık ve güvenilirliklerini ispat etmeleri sayesinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev yapmışlar, hatta defterdar, kaptan-ı derya ve sadrâzam bile olmuşlardır. Osmanlı tarihini incelediğimizde beş kez sadrâzamlığa getirilen Hersekzade Ahmed Paşa (1497-1516), yine üç kez sadrazâmlık yapan Damad İbrahim Paşa (1596-1601) ve bir devre imzasını atmış Sokullu Mehmed Paşa'nın Boşnak asıllı olduklarını görüyoruz. Bunlar haricinde muhtelif tarihlerde sadrâzamlık yapan diğer Boşnak sadrazâmlar şunlardır: Lala Mustafa Paşa (1580-1580), Malkoç Ali Paşa (1603-1604), Lala Mehmed Paşa (1604-1606), Derviş Mehmed Paşa (1606-1606), Kara Davud Paşa (1622-1622), Hüsrev Paşa (1628-1631), Topal Recep Paşa (1632-1632), Salih Paşa (1645-1647), Sarı Süleyman Paşa (1685-1687), Damad Melek Mehmed Paşa (1792-1794).

1875 yılında Bosna-Hersek'in Hristiyan halkı tarafından Osmanlı Devletine karşı isyan çıkarılmış ve bu isyana da Sırbistan ve Karadağ destek vermiştir. İsyana daha sonra Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile savaşa girmesiyle devam etmiştir. Çünkü Sırp ve Karadağ'lı gönüllüler Bosa-Hersek asilerine yardım etmekteydi. Osmanlı ordusu bu savaşta başarı kazanmasına rağmen Rusya'nın 1876'da verdiği ultimatom ile mütareke imzalamak zorunda bırakıldı. Bosna-Hersek ve Bulgaristan meselelerinde islâhat yapılması için Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya tarafından akdedilen Londra Protokolü'nün Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi üzerine 19 Nisan 1877'de Rusya, Osmanlı Devleti'ne harp ilân etmiş (93 harbi), savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmiş ve sonuçta Ruslarla 31 Ocak 1878'de Edirne'de mütareke yapılmış; Daha sonra da Ayastefanos Muahedesi imzalanmıştır (3 Mart 1878). Bu antlaşmaya göre Romanya, Sırbistan, Karadağ bağımsızlıklarını kazanıyor, Bulgaristan Osmanlı hâkimiyetinde muhtar bir prenslik haline getiriliyordu. Ayrıca Bosna-Hersek'teki halktan vergi bakayası istenmeyecek ve 1880 yılına kadar olan vergiler de zarar görmüş olan kimselerin zararlarını tazmine sarfedilecekti. Bu tarihten sonraki verilecek vergiler hakkında Rusya ve Avusturya karar sahibi olacaktı. Bu antlaşma ile Rusya tek başına büyük kazançlar elde etmiş ve Balkanlar'daki nüfuzunu arttırmıştır. Avusturya ile İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin kendilerine müracaatı üzerine antlaşmanın tadili için gayret göstereceklerini, ancak bu çalışmalarına karşılık kendilerine arazi terk edilmesini istemişlerdir. Bu antlaşma ile Rusya tek başına büyük kazançlar elde etmiş ve Balkanlar'daki nüfuzunu arttırmıştır. Avusturya ile İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin kendilerine müracaatı üzerine antlaşmanın tadili için gayret göstereceklerini, ancak bu çalışmalarına karşılık kendilerine arazi terk edilmesini istemişlerdir. Bu durum üzerine Berlin'de büyük Avrupa devletlerinin katılımıyla bir kongre toplandı (13 Temmuz 1878). Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'te asayişini sağlayamadığından dolayı bu durumun Avusturya-Macaristan Devleti'ni de rahatsız ettiğini belirtmiş ve bunun üzerine İngiltere de Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal edilmesini önermiştir. Bu teklif Rusya tarafından da kabul edilmiştir. Osmanlı sözcüsü Alexandır Karatodori Paşa bu teklife şiddetle karşı çıktıysa da Prens Bismarck: "Kongre teşkilinden maksat Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini savunmak olmayıp, Avrupa'nın menfaatlerini korumaktır. Kongre Osmanlı Devleti'ne Makedonya ve Bulgaristan'ı iade ettiğinden dolayı Osmanlı Devleti'nin şikâyet hakkı yoktur" diye cevap vermişti. Sonuçta Avusturya'nın belirsiz bir süre için Bosna-Hersek'i işgal etmesine, gerekirse Yenipazar (Sancak) da

dahi asker bulundurmasına karar verilmiştir. Ancak daha sonra Yenipazar'ın yönetimi Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. İngiltere ise bu arada geçici olarak Kıbrıs'a yerleşmiştir. Ayastefanos Antlaşması'nın maksadı Balkanlar'daki Osmanlı topraklarının Rusya nüfuzu altındaki Balkan Devletleri arasında taksimi olduğu halde, Berlin Antlaşması, diğer devletlerin iştirakiyle taksim hadisesini imparatorluğun geneline yayıyordu. Keza Avusturya'nın işgali altına girmesiyle Bosna-Hersek'in elden çıkma merhalesi başlamıştır. Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal olunacağı haberi ahali arasında büyük tepkilere neden olmuş, Osmanlı Devleti'nin konunun bir kez daha müzakare edilmesi teşebbüsleri de başarısız kalmıştır. Avusturya'nın işgaline karşı Boşnaklar şiddetle karşı çıkmış, önce Hersek'in merkezi olan Mostar, sonra da Saraybosna , büyük direnişlerle karşılaştıktan sonra Avusturya tarafından işgal edilebilmiştir. İşgal 29 Temmuz'da başlamış 28 Ekim 1878'de tamamlanmıştır. Bosna-Hersek'in işgalinin tamamlanmasından sonra Osmanlı Devleti'ne bırakılmış olan Yenipazar'ın da Avusturya işgaline girmesi tehlikesine ve Bosna-Hersek üzerindeki Osmanlı hükümrânlığının tesbitine dair Avusturya ile müzakereye girişilmesine karar verildi ve bunun için Hariciye Nazırı Alexandır Karatodori ve Maarif Nazırı Münir Paşalar görevlendirildi. Bu müzakereden amaç Bosna-Hersek üzerindeki Osmanlı hükümrânlığının devamı, işgalin geçici olması, ahalinin Osmanlı kanunlarına tâbi olması ve Yenipazar'a gönderilecek Avusturya askerlerinin sayısı ve kalacakları yerlerin tesbit edilmesi idi. Yenipazar konusunda Osmanlı Devleti'nin endişesi burasının da Avusturya'ya geçmesinden sonra bu devletin Selanik'e kadar ilerleyebileceği idi. Zaten Avusturya'nın Yenipazar'a girmesi ile Bosna-Hersek'te olduğu gibi silâhlı bir direnişle karşılaacağı muhakkaktı. Bu durumda Osmanlı askerinin, kendini savunmaya başlayacak Müslüman ahaliye yardım edip etmeyeceği de ayrı bir mesele idi.

5 ekim 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a ilhaki ilân edilmiştir. İlhak kararı Rusya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasında bir buhran meydana getirmişti. Bu olay o an için bir savaşla neticelenmese de daha sonraki yıllarda I.Dünya Savaşı'nın başlamasının sebeplerinden birisi olmuştur. Nihayet Osmanlı Devleti Nisan 1909'da Avusturya-Macaristan'dan emlak-ı emiriyye bedeli olarak 2,5 milyon altın olarak ilhaki tasdik etmek zorunda kalmıştır.

Bosna-Hersek I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresinde kalmıştır. Bu savaştan mağlûp olarak çıkan imparatorluk parçalanmış; bölgenin 24 Kasım 1918'de Sırbistan Krallığı'na ilhaki ilân edilmiş, 1 Aralık 1918'de yeni kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırbistan'ın bir parçası olarak geçmiş ve bu durum 1919'daki St.Germain ve Trianon barış antlaşmalarıyla tasdik edilmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında Hırvatistan, Almanya ve İtalya arasında akdedilen 15 Mayıs 1941 Zagreb ve 18 Mayıs 1941 Roma antlaşmaları gereğince Bosna-Hersek'in bir kısmı yeni kurulan Hırvatistan Devleti'ne geçmiş öteki kısmı da Alman işgali altında kalmıştır. Almanya'nın yenilmesinden sonra Bosna-Hersek 1945'te birleştirilerek 31 Ocak 1946 tarihinde kurulan Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'ni oluşturan altı cumhuriyetten biri olmuştur. Diğer beş cumhuriyet Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Karadağ dır.

Yugoslavya'nın karmaşık etnik ve dinî yapısı uzun süre Tito yönetimi tarafından bir arada tutulabilmişti. 1980 yılında Tito'nun ölümüyle etnik ve millî kıpırdanmalar meydana gelmeye başlamıştır. Anayasaya göre 1991'de devlet başkanlığı sırası gelen Hırvatistan'ın bu hakkı uygulamaya geçirilmedi. Buna sebep Sırbistan'ın dağılmakta olan Yugoslavya'ya tek başına sahip çıkmak istemesinden kaynaklanmıştır. Sırpların kurmak istedikleri büyük Sırbistan hayali yüzünden Yugoslavya tam bir kaosa sürüklenmiş ve bu olay diğer cumhuriyetlerin ayrılmasıyla neticelenmiştir. Ancak Sırbistan bu bağımsızlıkları tanımamış ve önce Hırvatistan ve Slovenya'ya saldırmış fakat (bu cumhuriyetlerin Katolik olması hasebiyle) Avrupa Birliği ve özellikle Almanya'nın çabalarıyla buradaki çarpışmalar sona ermiştir.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde ise 1990 yılı sonlarında yapılan seçimleri Aliya İzzet Begoviç liderliğindeki Demokratik Eylem Partisi (SDA) kazanmış ve Begoviç devlet başkanı seçilmiştir. Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Sırpların boykotuna rağmen bir referandum düzenlemiş ve çıkan sonuç üzerine Mart 1992'de bağımsızlığını ilân etmiştir. Bu referandumda Müslümanlar, Katolikler ve cumhuriyet sınırlarında yaşayan diğer unsurlar bağımsızlık yönünde oy kullanmışlardır. Fakat bu olay neticesinde Bosna-Hersek'te, çeteci Sırp milisleri neredeyse tamamı Sırp olan Yugoslav Federal Ordusu'nun da desteğini alarak XX. yüzyılın en büyük katliamlarından birini gerçekleştirmişlerdir.

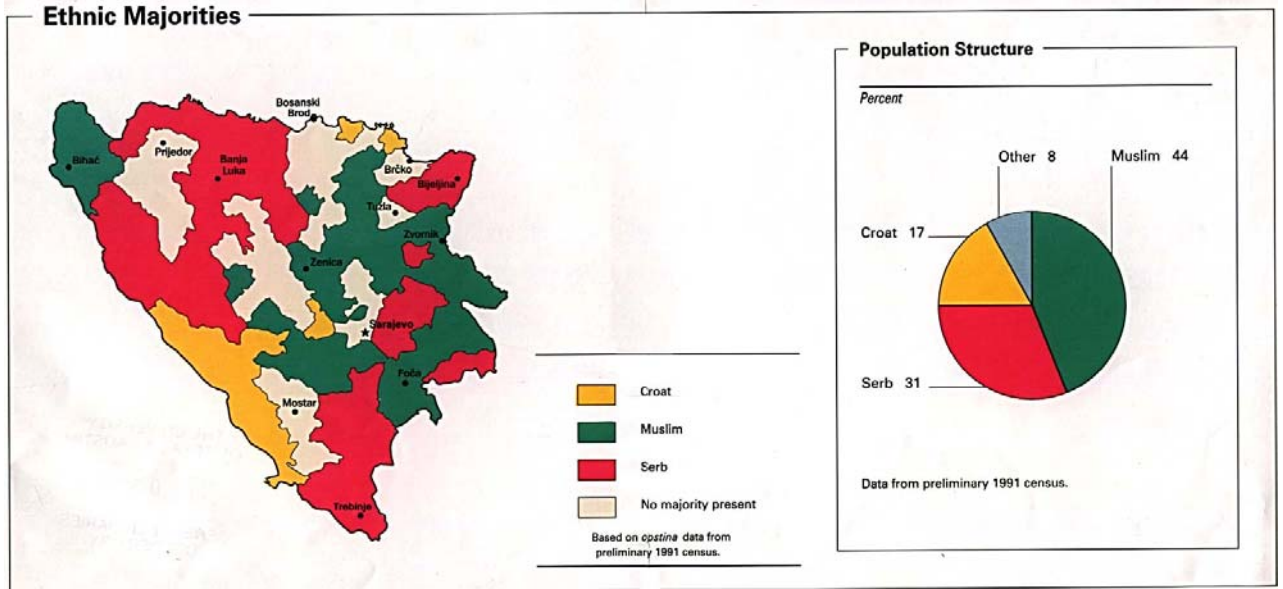
Kaynaklar:

1. www.devletarsivleri.gov.tr
2. www.lib.utexas.edu/maps/europe/yugoslav.jpg

BOŞNAKLAR - 2

HARİTALAR

Bosna-Hersek'in savaştan önceki nüfus dağılımı

Muslim ve Bosniac: Boşnak
Serb : Sırp
Croat : Hırvat

Bosna-Hersek'in savaştan sonraki nüfus dağılımı:

BAYRAK

TEMEL GÖSTERGELER

Resmi Adı	: Bosna-Hersek (Bosna i Hercegovina)
Başkenti	: Saraybosna.
Resmi Dili	: Boşnakça/Sırpça/ Hırvatça
Para Birimi	: Konvertibl Mark (KM)
Zaman Ayarı	: CET (Merkezi Avrupa Saat Dilimi, Türkiye-1)

COĞRAFİ GÖSTERGELER

Coğrafi Yeri : Güneydoğu Avrupa'da yer alan ülkeyi, kuzeyden ve doğudan Yugoslavya, batıdan Hırvatistan çevirmekte, Adriyatik Denizi'ne ise yalnızca 21 km'lik (Limanı olmayan) bir kıyısı bulunmaktadır.

Coğrafi Koordinatları : 16-20 doğu, 42-46 kuzey.

Yüzölçümü : 51. 209 km²

(Dayton Barış Anlaşması sonrasında entitelerin yüzölçümleri)

Bosna Hersek Federasyonu	= 26.345 km ²	(% 51.46)
Sırp Cumhuriyeti (RS)	= 24.840 km ²	(% 48.52)
Brcko Bölgesi	= 12 km ²	(% 0,02)

Karasuları : 12 mil.

Denizleri : Ülkenin Adriyatik Denizi'ne çıkışı vardır.

Kara Sınırları : Toplam 1.459 km,
(Hırvatistan'la 932 km, Yugoslavya ile 606 km.)

Deniz Sınırları : 21 km.

Önemli Kentleri : Saraybosna ,Tuzla, Zenitza, Mostar, Biyelina, Doboy, Priyedor, Bihaç. Banya Luka,

İklim : Bosna-Hersek'te karasal iklim hakimdir. Hava sıcaklıkları, en sıcak aylar olan Temmuz-Ağustos'ta 30 dereceye kadar çıkarken, en soğuk günler ise, Aralık-Ocak aylarında yaşanmakta ve ısı -20 dereceye kadar düşmektedir. Genelde 4 mevsim bol yağış alan ülkede en yağışlı ay Haziran, (110-115 mm) en kurak ay ise Aralık'tır. (40-70 mm) Ülkenin güneybatı kesiminde ve Neretva vadisinde Akdeniz iklimi görülür. Bu bölgelerde meyve-sebze bahçeleri, üzüm bağları bulunmaktadır, Hayvancılık ise, ülkenin tümünde yapılmaktadır.

Doğal Kaynaklar : Kömür, demir, boksit, manganez, ormanlar, bakır, krom, çinko, kurşun, tuz, barit, asbest, kaolin, alçı

Ekilebilir Toprak Oranı : % 14

Otlak-Meraların Oranı : % 20

Ormanlar ve Ağaçlık

Alanın Oranı : % 39

Diğer Topraklar : % 27

Sulanabilen Arazi : 20 km²

Doğal Afetler : Sık olan depremler.

DEMOGRAFİK GÖSTERGELER

Nüfus : 1991: 4.383.000 (savaş öncesi nüfus)

	2000: 3.923.000
	2001: 3.683.665
	2002: 3.835.777
Toplam kadın sayısı	: 1.892.432
Toplam erkek sayısı	: 1.943.345
Doğum Oranı	: 12,92 doğum/1000 kişi.
Ölüm Oranı	: 7,87 ölüm/ 1000 kişi.
Ortalama Yaşam Süresi:	71.9 yıl.
	Erkekler için: 69.2 yıl
	Kadınlar için: 74.6 yıl
Nüfus Artış Oranı	: % 3.1
Nüfusun Sektörel Dağılımı:	İş gücü 1.026 milyon kişidir. Bunların % 44'ü sanayi ve madencilik, % 3,6'si tarım, % 7,4'ü inşaat ve % 45'i hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.
Nüfusun Etnik Dağılımı	: Boşnak (Müslüman) : % 50
	Sırp (Ortodoks) : % 32
	Hırvat (Katolik) : % 15
	Diğerleri : % 3
Dinler	: İslam, Ortodoksluk, Katoliklik, Yahudilik.
Genel Nüfusun Okuma-Yazma Oranı	: % 91

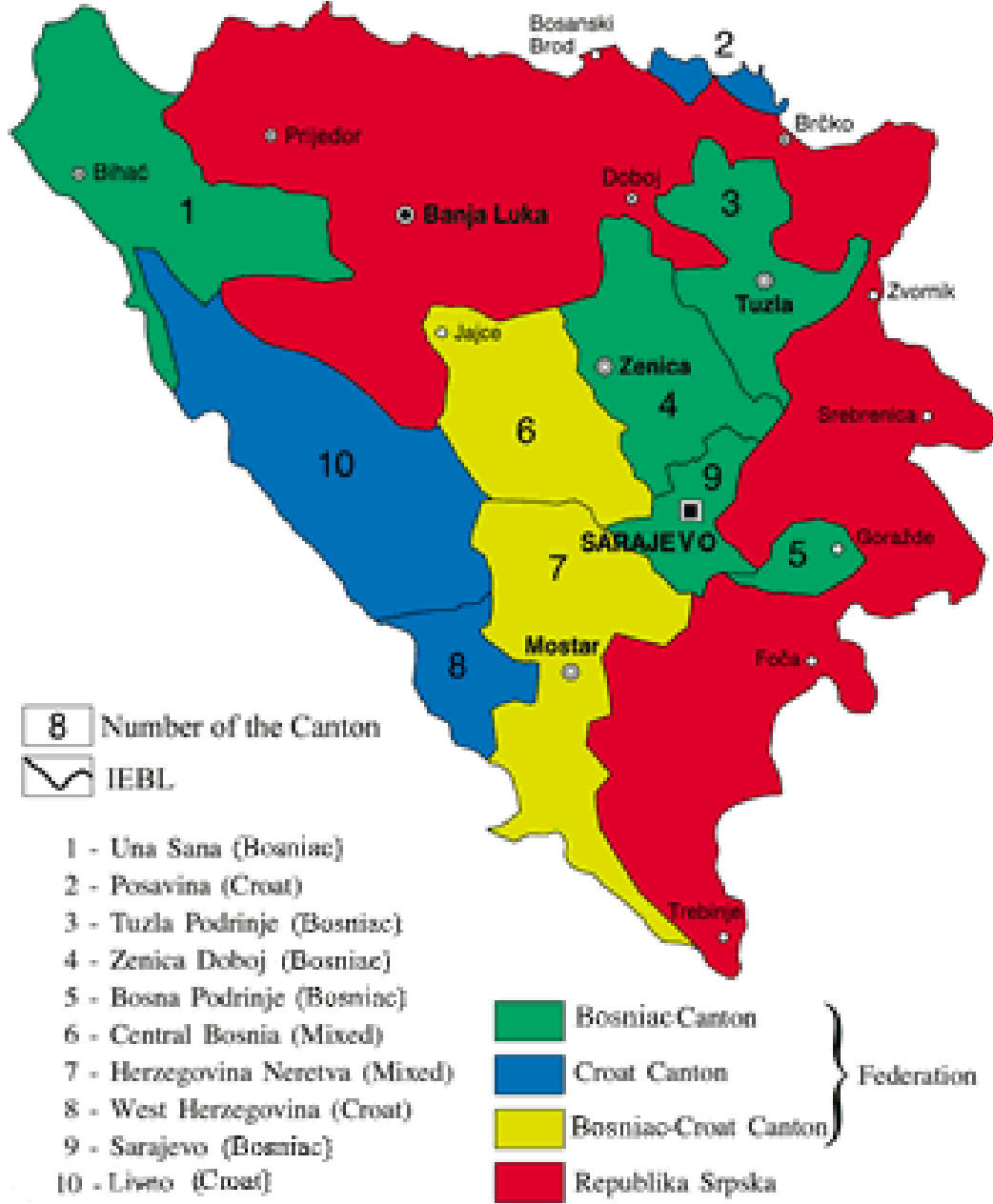
KRONOLOJİK TARİHÇE

Bosna-Hersek'in ismindeki İliya kökenli Bosna kelimesi, büyük bir olasılıkla Bosna ırmağından, ülkenin güney bölümünün adı olan Hersek ise 15. yy.'da kendine "Herceg" (Almanca Herzog=dük) ünvanını veren yerel bir derebeyinden gelmektedir. Ülke Avrupa kıtasının güneydoğu, Balkan yarımadasının ise kuzey köşesinde yer almakta ve toprakları üçgen biçiminde dağlık bir araziden oluşmaktadır.

MÖ 1. yy:	Romalıların bugünkü B-H toprakları üzerinde hakimiyet kurması.
476	: Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve bölgenin Ostrogotların ve daha sonra Bizans'ın eline geçmesi.
650	: Hırvat ve Sırp'ların Balkanlara göç etmeleri (Bazı kaynaklar Hırvat ve Sırp'ların bugünkü İran'dan Balkanlara göç ettiklerini iddia etmektedir).
1102	: Bölgenin Macar hakimiyetine geçmesi.
1167-1180	: Bölgenin tekrar Bizans'ın kontrolüne geçmesi.
1180-1204	: Ban Kulin'in hakimiyeti.
1322-1353	: Ban Stephen Kotromanic'in egemenliği.
1353-1391	: Kral Stephen Tvrtko'nun egemenliği.
1366	: Osmanlıların Balkanlardaki ilk kazanımları.
1382-1386	: Osmanlıların Bulgaristan, Arnavutluk ve Sırbistan'da toprak kazanımları.
1389	: Kosova Meydan Savaşı.
1463	: Bosna'nın Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Rumeli Eyaletine bağlı bir sancak statüsüyle Osmanlı İmparatorluğu'na katılması.
1483	: Osmanlıların Hersek'i fethi.
1492	: Engizisyon zulmünden kaçan Yahudilerin Balkanlara ve özellikle Bosna'ya yerleşmeleri.
1583	: Bosna'nın eyalet statüsü kazanması.
1699	: Karlofça Anlaşması (Habsburg İmparatorluğu'nun Macaristan'ı ele geçirmesi).
1789	: Fransız ihtilali ve Avrupa'da milliyetçilik akımlarının güçlenmesi.
1804	: Sırp soylularının Osmanlı yönetimine karşı ayaklanması.
1807	: Sırp otonomisinin kabulü.
1812	: Osmanlı yönetiminin Sırbistan üzerinde tekrar hakimiyet sağlaması.
1875	: Bosna'da dini çekişmelerin başlaması.
1878	: Osmanlı-Rus savaşını takiben yapılan Berlin Anlaşması hükümleri uyarınca Bosna'nın Avusturya-Macaristan yönetimine bırakılması.
1908	: Bosna'nın Avusturya tarafından ilhaki.
1912-1913	: Balkan savaşları.
1914	: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliht prensi Franz Ferdinand ve eşinin Saraybosna'da Gavrilo Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi ve I. Dünya Savaşı'nın başlaması.

- 1918** : Bosna'nın I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın bir parçası olması.
- 1921** : Kral Alexander'in iktidarı ve ülke adının Yugoslavya (Güney Slavların Ülkesi) olarak değiştirilmesi.
- 1929** : Yugoslavya'da çok partili demokrasiye geçme çabaları, ancak başarılı olunamaması.
- 1941** : Bosna'nın Almanya tarafından ilan edilen "Bağımsız Hırvatistan"ın yönetimi altına girmesi. Almanya'nın kontrolü altındaki Hırvat milliyetçisi Ustaşelerin yönetimi ele geçirmesi. Partizan ve Çetniklerin (Sırp milliyetçisi) Almanya'ya ve Ustaşe yönetimine karşı direniş başlatmaları.
- 1945** : Josip Broz Tito'nun yeni Yugoslavya'yı kurması, İkinci Dünya Savaşı'nın sonu.
- 1948** : Tito ve Stalin arasındaki anlaşmazlık neticesinde Yugoslavya'nın Kominform'dan ihraç edilmesi.
- 1974** : YFSC'de Müslümanlara etnik statü tanınması.
- 1980** : Tito'nun ölümü.
- 1990** : Slobodan Miloşeviç'in Sırbistan Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi.
- 1991** : Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılması, Belgrad tarafından kontrol edilen Yugoslav Ordusu'nun bu ülkelere saldırması. Birleşmiş Milletler' in eski Yugoslavya'ya silah ambargosu uygulaması.
- 1992** : Referandum akabinde Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilan etmesi, buna karşılık Bosnalı Sırpların da Republika Srpska' yı ilanı, ülke içi çatışmaların başlaması. BM'nin Hırvatistan'daki çatışmaların Bosna-Hersek'e yayılmasını önlemek amacıyla UNPROFOR Karargahı'nı Saraybosna' ya yerleştirmesi.
- 1993** : B-H'in etnik temeller çerçevesinde kantonlara ayrılmasını öngören Vance-Owen planının Bosnalı Sırplar tarafından reddedilmesi. Boşnaklar ve Hırvatlar arasında çatışmaların başlaması. NATO uçaklarının BM'nin uçuş yasağını uygulamaya koyması. BM Güvenlik Konseyi'nin Boşnaklar için 6 güvenli bölge ilan etmesi.
- 1994** : Hırvatlar ve Boşnakların, aralarındaki çatışmaları sona erdiren anlaşmayı imzalamaları. NATO'nun Bosnalı Sırlara geri çekilmeleri hususunda ultimatosu. 50 uçağın katılımı ile NATO'nun Bosna Sırp Yönetimi'nin askeri havaalanlarını bombalaması.
- 1995** : Boşnak ve Hırvat güçlerinin Sırpların kontrolündeki Orta ve Doğu Bosna'da ilerlemeleri. NATO'nun artan hava saldırıları sonucu tarafların ateşkesi kabulü. 14 Aralık'ta Paris'te "Dayton Barış Anlaşması"nın imzalanması ve Bosna-Hersek Devletinin kurulması. BM Güvenlik Konseyi'nin barış gücü faaliyetlerini NATO'ya devretmesi. Dayton Barış Anlaşması'nın askeri yönlerini uygulamak amacıyla NATO liderliğinde 60.000 kişilik IFOR'un (Implementation Force) ülkeye yerleştirilmesi.
- 1996** : IFOR'un yerini daha az personele sahip SFOR'un (Stabilization Force, halen 17.700 kişi) alması. Dayton Barış Anlaşması'nın sivil yönlerini uygulamakla yükümlü Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin (OHR-Office of High Representative) faaliyete geçmesi.
Bosna-Hersek'in ilk üçlü Başkanlık Konseyi üyelerinin seçimle göreve gelmesi: Alija İzetbegovic (Boşnak üye), Kresimir Zubak (Hırvat üye), Momcilo krajisnik (Sırp üye).
- 1997** : 4 Şubat: Statüsü Dayton Barış Anlaşmasıyla düzenlenmemiş olan ihtilafı Brcko Bölgesi'nin uluslar arası yönetime devredilmesi.
- 1998** : 22 Haziran: Bosna-Hersek'in para birimi Konvertibl Mark (KM)'in yürürlüğe girmesi.
- 2001** : Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza mahkemesi tarafından aranan sanıklardan, Slobodan Milsevic'in, Bosna-Hersek, Kosova ve Hırvatistan'daki suçlarla ilgili olarak yargılanmak üzere, Mahkemeye teslim edilmesi (Milosevic'in mahkemesi halen sürmektedir).

Bosna-Hersek'teki Kantonlar

İDARİ YAPI

Bosna-Hersek Devletinin yapısı 1992-95 yılları arasında cereyan eden iç savaşı sona erdiren Dayton Barış Anlaşmasıyla (DBA) belirlenmiş olup ülke Bosna-Hersek Federasyonu (Federasyon da kendi içinde 10 Kantona ayrılmıştır) ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska-RS) olarak iki entiteye (devletçiğe) ve bir küçük özerk bölgeye (Brcko) bölünmüştür. Her entitenin siyasi ve ekonomik yapılanması birbirinden farklıdır.

Bosna-Hersek Federasyonu Boşnaklar ve Hırvatlar arasında 31 Mart 1994 tarihinde imzalanan Washington Anlaşması ile kurulmuştur. Federasyon içindeki 10 kanton nüfus yapılarına göre "Hırvat yoğun", "Boşnak yoğun" veya "etnik olarak karışık" kantonlar olarak ayrılmışlardır. Buna göre Federasyon bünyesinde 5 Boşnak yoğun, 3 Hırvat yoğun ve 2 karışık kanton bulunmaktadır. Her kantonun kendi seçmenlerince doğrudan seçilen bir Başkanı ve Meclisi bulunmaktadır. Kanton meclislerinin üye sayısı her kantonun nüfusuna göre değişmektedir. Kanton Meclisleri, Başkan tarafından önerilen Kanton Başbakanını ve Hükümetini onaylamaktadır.

BH Federasyonundaki Kantonlar şunlardır :

1. Una-Sana Kantonu (B)
2. Posavina Kantonu (H)
3. Tuzla Kantonu (B)
4. Zenica-Doboj Kantonu (B)
5. Bosna-Podrinje Kantonu (B)
6. Merkez Bosna Kantonu (K)
7. Hersek-Neretva Kantonu (K)
8. Batı Hersek Kantonu (H)
9. Saraybosna Kantonu (B)
10. Livno Kantonu (H)

(B): Boşnak yoğun; (H): Hırvat yoğun; (K): Karışık

Kanton meclislerinin ve hükümetlerinin üzerinde "Bosna-Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi" ve "Bosna-Hersek Federasyonu Halk Meclisi" adıyla iki kanattan oluşan Bosna-Hersek Federasyonu Parlamentosu ve Bosna-Hersek Federasyonu Hükümeti yer almaktadır.

EKONOMİK YAPI

Bosna-Hersek Devleti, 1992-95 yılları arasındaki iç savaşı sona erdiren Dayton Anlaşmasıyla Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) olarak iki entiteye (devletçiğe) ve bir küçük özerk bölgeye (Brcko) bölünmüş olup her entitenin siyasi ve ekonomik yapılanması, dolayısıyla da mevzuatı birbirinden farklıdır. Ülkenin bütününde tek bir ekonomi ve ticaret alanı (single economic space), tek bir gümrük idaresi ve tek bir ekonomi mevzuatı oluşturulması için çalışmalar devam etmektedir. Savaştan sonraki yıllarda büyük ölçüde uluslararası yardımlara bağlı olarak hızlı bir artış gösteren ülke GSMH'si, 2001 yılı içerisinde de büyümesini devam ettirmiş, ülkenin sanayi malları üretimi savaş öncesinin % 40'ına, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 35'e ulaşmıştır.

Dağlık ve ormanlık yapısı nedeniyle tarıma elverişli arazisi olmamakla birlikte, Kuzey Posavino bölgesindeki tarımsal potansiyel küçük yiyecek işleme endüstrisini destekleyebilecek boyuttadır. (Buğday, mısır, meyve, sebze)

Ülke doğal kaynaklar açısından çok zengin değildir. Ancak, demir, kömür, boksit, civa, asbest, tuz ve manganez yataklarına sahiptir.

Kaynaklar:

1. www.lib.utexas.edu/maps/bosnia.html
2. www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bosna-hersek/bosna_hersek.htm

BOŞNAKLAR – 3

Sancak

Merkezi : Novi Pazar (Yenipazar)
Nüfus : 530.000
Yüzölçümü : 8.687 km2
Etnik Dağılım : Boşnak (Müslüman) 67 % , Diğer (Hırvat, Sırp)
Başlıca Şehirleri : Novi Pazar (Yeni Pazar), Tutin, Bijele Polje (Akova), Rozaje, Sjenica

Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin Güneydoğusunda bulunan Sancak, Balkan yarımadasının merkezinde Sırp-Karadağ Cumhuriyeti'ne bağlı kendine özgü jeopolitik bir bölge olup 350.000 Müslüman Boşnak'ın yaşadığı bir yerdir.

Novi Pazar (Yeni Pazar), Tutin, Rojaye, Yeni Varoş, Bijele Polje, Prije Polje, Berane, Plav, Priboj, Sjenica ve Plevla (Taşlıca) gibi yerleşim bölgelerinden oluşur. "Sancak " kelimesi, Osmanlı döneminde bu bölgedeki idari yapının adı iken daha sonra bölgenin siyasi adı olarak kullanılmış olup bütün tarihi ve diplomatik belgelere bu şekilde girmiştir. Novi Pazar (Yenipazar) şehri bölgenin başkenti olup kültür ve alışveriş merkezidir.

Sancak tarihte Novi Pazar kentinden yönetildiği için " Novi Pazar Sancağı " olarak anılır. Ne var ki, bu çok zengin tarihe sahip bölgeden, Yugoslavya resmi tarihinde çok az bahsedilse de, dünya çapında bütün resmi kayıtlarda , diplomatik sözlüklerde, tarihi ve siyasi haritalarda genişçe yer alır.

Osmanlı'lardan önce Bosna'ya ait olan Sancak, XV. Yüzyılda Osmanlı hakimiyetine girerek Türk'lerin yerleşmesine sahne olmuştur ve 1578 yılındaki bir değişimle Bosna'yı oluşturan 7 sancaktan biri olarak Bosna'ya bağlanmıştır. Stratejik öneme sahip olan ve Avrupa'nın yolunun geçtiği bu bölge, Osmanlı tarafından fethedildikten sonra Avrupa içlerine yapılan akınlarda bir üs olarak kullanılmıştır.

Bölgeye, Osmanlı'ların ilk akınlarıyla birlikte Orta Asya'dan gelen ve bir süre Karaman, Konya gibi bölgelerden getirilerek yerleştirilen akıncı aileleri bölgede Osmanlı hakimiyeti sona erdikten sonra da uzun bir süre Sırp'lara ve yabancı güçlere karşı savaşmışlardır. Sancak Türkleri zaman içerisinde çevredeki, Müslümanlığı kendi isteğiyle kabul eden diğer halklarla (Bogomiller) kaynaştılar ve Bosna'lı anlamına gelen " Boşnak " adıyla anılmaya başladılar.

Sancak, 2 Şubat 1877 tarihinde Osmanlı yönetimince Bosna Eyaleti'ne bağlı bir Sancak iken ayrı bir Eyalet haline getirildi. Yenilerek çıktığımız 93 Harbi'nin ardından 14 Haziran 1878'de toplanan Berlin Kongresi, Sancak'ı, Bosna Hersek, Sırbistan ve Karadağ sınırları dışında ayrı bir bölge olarak tanımlayarak, Osmanlı hakimiyeti altında bıraktı.

4 Temmuz 1878'de, 5000 mevcutlu Avusturya-Macaristan garnizonu Sancak'a girerek Plevla, Priyepolye ve Priboy şehirlerine yerleşti. Avusturya-Macaristan askerleri 1908 yılına kadar bu bölgede işgalci olarak kaldılar. Berlin Kongresi'nde, Osmanlı'ya bağlı otonom bir bölge olarak tanımlanan Sancak'ın, 21 Nisan 1879 tarihinde yapılan Yenipazar veya İstanbul ismiyle anılan anlaşma ile

Osmanlı devleti'nin dışında ayrı bir hukuki statüsü olduğu uluslararası alanda tanındı. Özerk yönetim ve toprak bütünlüğüne kavuşan Sancak, 1912 yılında Sırbistan ve Karadağ tarafından işgal edilene kadar bu statüsünü sürdürdü. Bu tarihte Sırbistan-Karadağ ittifakının saldırı ve işgali başladı. Zaten, daha 1876'da Venedik'te bir araya gelen Sırbistan ve Karadağ'lı idareciler, Sancak'ı nasıl paylaşacaklarına dair bir anlaşma bile imzalamışlardı. Sancak, Balkan Harbi yenilgisinden sonra 1913'te imzalanan Belgrad anlaşması ile Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılarak Osmanlı hakimiyetinden çıktı.

1917 yılında Senica'da toplanan Sancak'ın siyasi liderleri, bölgenin eski sınırları içerisinde bağımsızlığının tanınması gerektiğini bütün dünyaya duyurdular. Fakat, 1918 yılında Yugoslavya Krallığı kurulunca Sancak hukuki statüsünü kaybettiği gibi bağımsızlık çabalarında bulunan bu kişiler de tutuklanarak hapsedildiler. Daha sonraki yıllarda da Sancak'ın kaderi değişmeyerek, masum insanların baskı altında yaşadığı bir bölge oldu.

1937'de Yugoslavya Komünist Partisi, "Müslüman Boşnak"ları ayrı bir etnik grup olarak kabul etmişse de idari birimler hiç bir şekilde Müslüman Boşnak terimini kullanmamakta ve Sırp asıllı Müslümanlar dayatmasına uygun olarak sadece "Müslüman" demektedir. 20 Kasım 1943'te Plevla'da kurulan Sancak Anti Faşist Milli Meclisi'nin amacı, Yugoslavya'nın geleceğinde Sancak'ın tekrar özerk bölge statüsünü elde etmektir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Sancak, kendi özel idari birimlerini ve askeri örgütünü oluşturdu. Ancak, 29 Mart 1945'te Sancak'ın özerkliği komünistler tarafından tamamen yok edilip, toprakları da Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşıldı. Sancak, bugün "Sırbistan Sancak'ı ve Karadağ Sancak'ı" olarak ikiye bölünmüş durumdadır. Ancak, Sırbistan ve Karadağ'ın hiç bir hukuki temele dayanmayan bu paylaşımı, uluslararası alanda kabul edilmemiş ve bu oldu bitti tanınmamıştır.

Yugoslavya anayasasında Sancak'a özerk bölge statüsü verilmemiştir. Osmanlıdan sonra kurulan üç Yugoslav Devleti (Yugoslav Krallığı, Federal Sosyalist Yugoslav Cumhuriyeti ve bugünkü Yugoslavya Cumhuriyeti) de Sancak halkının etnik varlığını inkar etmiştir. Sancak'ın siyasi ve kültürel bir özerkliği de yoktur ve Boşnaklar anayasal olarak da tanınmamaktadırlar.

1878 Berlin Kongresi'nden bugüne kadar 125 yıllık süreç içerisinde bölgede büyük baskı ve katliamlar yaşanması sebebiyle Sancak'tan başta Türkiye olmak üzere büyük göçler olmuştur. Ulaşılan resmi kaynaklara göre 1912 -1914 yılları arasında Sırbistan ve Karadağ tarafından ablukaya alınmış olan Sancak'ın Sırp kesiminden 40.000, Karadağ kesiminden 16.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir ve bu sayıya çocuklar dahil değildir. Cumhuriyet dönemine ait resmi kayıtlarda ise 1927 1936 yıllarında 19.000 kişi, Yugoslavya Krallığı ile 1938'de yapılan anlaşma gereğince 40.000 kişi, 1945'te yapılan anlaşma gereği (Aleksandar Rankoviç terörüne maruz kalan) 16.000 kişi Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle komünist yönetimi zamanında Sancaklıların önüne; Sırp kimliğini kabul etmek, Türkiye'ye göç etmek veya ölümü göze alarak yaşamak şeklinde üç seçenek bulunuyordu.

Tito'nun ölümünden sonra başlayan kaostan bir türlü kurtulamayan Yugoslavya 1991'de parçalanma sürecine girince Yugoslav federasyonunu oluşturan cumhuriyetler birer birer bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu arada, Sancaklılar da eski (özerklik) statüsülerini elde edebilmek için çalışmaya başladılar. 1991 yılında, Sancak'ta yaşayan müslüman halkın, her çeşit siyasi, ekonomik, kültürel ve insani haklarını korumak amacıyla "Sancak Müslümanları Meclisi" kuruldu. Kısa süre sonra adı "Sancak Müslüman Boşnak Milli Meclisi" olarak değiştirildi. Başkanlığını Süleyman Ugliyanin yaptığı Meclis, bölgedeki bütün siyasi partileri, meslek odalarını, insani ve kültürel amaçlı kuruluşlarını ve kadın örgütlerini bünyesinde toplamayı başardı. Meclis, BM, AGIT, Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütler nezdinde Sancak'ı temsil etmekte olup Sancak halkının kaderine tesir eden büyük çalışmalar yapmıştır.

Türkiye'deki Boşnaklar

Bana göre Sancak'da yaşayan Boşnaklar, Bosna-Hersek'e sistemli bir şekilde göç edip hem sırp baskısından kaçarak kendi benliklerini korumuş hem de Bosna-Hersek Boşnak nüfusunu arttırarak seçimlerde ve ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olabileceklerdir.

Bugün Türkiye'de özellikle Trakya, İstanbul, Bursa, İzmir, Adapazarı, Çanakkale ve Balıkesir ağırlıklı olmak üzere yaklaşık 1 milyonu aşkın Boşnak yaşamaktadır. İstanbul'da sadece Pendik ve

Bayrampaşa'da binlerce Boşnak bulunmaktadır. Pendik'in Yenimahalle, Sapanbağları, Yeşilbağlar, ve Bahçelievler mahallerinde 40 bin'e yakın Boşnak yaşamaktadır.

Bosna-Hersek ve Sancak'daki Boşnaklar Türkiye'yi vatanları olarak görüyor ve Türkiye'den her alanda daha fazla destek istiyorlar. Sırlar ve Hırvatlar onlara "Turçin" diyor. Anlamı " Türk " demek . Fazla söze ne hacet.

Kaynak: www.sanjak.org

GAGAUZLAR

GAGAUZ ÖZERK CUMHURİYETİ

Yüzölçümü: 1.831 km²

Nüfusu: 171.500

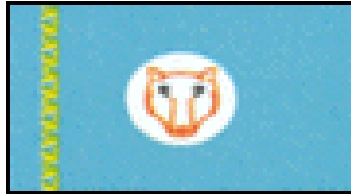
Gagauzlar	: 137.500
Ruslar	: 11.800
Moldovanlar	: 8.000
Bulgarlar	: 7.200
Ukraynalılar	: 7.000

Başkenti: Komrat

Din : Ortodoks Hristiyanlık

Önemli şehirleri: Komrat, Çadır, Lunga, Vulkanеşti.

Bayrağı :

Gagauzların Moldavya , Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Rusya'da yaşayan toplam nüfusları 200.000 civarındadır.

Gagauziya Moldova'nın toprak bütünlüğü içinde özerk bir bölgedir. Kendi parlamentosunda ve bölge yönetiminde söz sahibidirler. Kanunun 6. Maddesine göre bütün yeraltı ve yerüstü kaynaklarının mülkiyeti Gagauziya idaresine aittir. Gagauziya'nın Moldova Cumhuriyeti bayrağı yanında kullanılan kendi bayrağı mevcuttur. Gagauziya idaresine, Moldovya Anayasası ve kanunlarına ters düşmemek kaydıyla kanun çıkarma yetkisi tanınmıştır. Ekonomisi tarıma dayalı olan bölgenin ekilebilir alanı 148 hektardır. Yılda 400.000 ton üzüm işleyen 12 şarap fabrikası, 1 adet et kombinası, 2 adet yağ fabrikası, 1 adet tütün fabrikası, mentasyon fabrikası ve 2 adet halı fabrikası vardır. Şarapçılıkta dünya çapında üne sahip olan Gagavuzlar üzümün yanısıra hububat, bakliyat ve sebze-meyve yetiştirmektedirler.

Türkiye Türklerini oluşturan Anadolu Oğuzları ve bin yıl önce Uz diye bilinen bugünün Gagauzları aynı ortak atadan gelmektedir. Her ikisi de tarihin en büyük ve sonuçları açısından en önemli göç hareketini gerçekleştiren Oğuzlardandır. Anayurttan ayrılıp semavi din (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik) vahalarına ulaşınca kadar aynı kaderi paylaşmışlardı. İlk ayrışma Siriderya nehri boylarında başladı. Oğuzların büyük bir kitlesi Müslümanlaşıp Maverünnehir üzerinden Horasan'a oradan da Anadolu'ya akarken, bir kısmı da eski inancı terk etmedi ve Hristiyanlık vahasına at koşturdu. Karadenizin kuzeyindeki Rusya steplerinden yıldırım gibi geçip Balkanlara indiler. Bizans kaynakları bu büyük göç hareketini 1065 yılında kayıtlıyor ve gelenleri Uz adıyla (Oğuz sözcüğünün kısaltılması) tanıyordu. Bizans, Uzlardan önce kopup gelen bir başka Türk boyu Peçeneklerin akınlarından mustarıptı. Burada Uzlarla Peçenekler arasındaki mücadele henüz başlamıştı ki, onların ardından Orta Asyadan gelen Kıpçak Türklerinin amansız baskını kendini gösterdi. Uzlar, Tuna nehrini geçip Trakya'ya kadar ilerlediler. Selanik başta olmak üzere pek çok kenti yağmaladılar. Ama bölgedeki hakimiyetleri uzun sürmedi. Şiddetli kış, salgın hastalıklar, Peçenek ve bölge halkını hücumları Uzları yedi bitirdi. Tamamen dağılan Uzların bir kısmı Bizans ordusuna katıldı. Rus topraklarına sığınan bir kısım Uz da burada sınırların korunmasında kullanıldı. Onların Hristiyanlaşması da bu sırada başladı. Balkanlar Osmanlı hakimiyetine geçtiğinde artık tamamen Hristiyanlaşmışlardı ama dillerini ve geleneklerini asla unutmamışlardı.

Bugün Moldavya'da yaşayan Gagauzlar işte bu Uzların torunlarıdır. Hristiyanlığı benimsemiş olmaları, onları Müslümanlaşan Türk dünyasından koparmıştı. Ama bu kopuş, o devirlerin siyasal ve dinsel etkileriyle belirlenen tarihsel bir ayrılıktı. Yüzerlerce yıl sürse de ebedi bir ayrılık olmayacaktı. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Gagauzlar kendi kimliklerinin ve kaderlerinin peşine düştüler. Bu süreçte, onlar için en önemli yol gösterici, hiç kuşkusuz bin yıl boyunca terk etmedikleri dilleri oldu. Benimsenen dinin, bin yıl boyunca Slav halkaları arasında azınlık olarak yaşamının ve uygulanan sistemli politikaların sonucu, dile Romence, Rusça, Bulgarca sözcükler sızmış olsa da, Gagauz Lehçesi Türkiye Türkçesine en yakın lehçelerden biri olmaya devam etmektedir. Gagauzları Türkleri, onları ayakta tutan adadillerinin, varlıklarının teminatı olduğunun farkındadırlar.

Gagauz Türkçesi, yaşayan Türk lehçelerinden biridir. Gagauz Türkçesi; Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesiyle birlikte Türk dilinin Oğuz grubunu teşkil etmektedir. Bu üç lehçeden Türkiye Türkçesine en yakın olanı Gagauz Türkçesidir. Bu dil, Osmanlı Türkçesinden etkilenecek Türkçe, Arapça, Farsça kelimeler alarak zenginleştiği gibi, birlikte yaşadığı Yunan, Bulgar, Romen, Moldova ve Rus dillerinden de birçok kelimeyi bünyesine almıştır. Bugün edebi Gagauz Türkçe'sinin içerisinde çok sayıda Slav asıllı kelime bulunmaktadır. Gagauzlar Osmanlı alfabesini öğrenmemiş ve Osmanlı yazılı edebiyatını okumamışlardır. Osmanlı döneminde ve ondan sonra uzun zaman Kiril alfabesi ile yazılmış bulunan Türkçe kitapları okumuşlardır. Bugün yaşlı ve okuma-yazma bilmeyenler yalnızca Türkçe konuşmaktadırlar. Sovyetler Birliği zamanında Rusça'nın okullarda zorunlu hale getirilmesi sonucu Gagauzlar, iki dilli olmuşlardır. Moldova'da yaşayan milletler içinde Rusça'nın ikinci dil olarak konuşulma oranının en yüksek olduğu grup Gagauzlardır. Gagauzların %74'ünün Rusça'ya vakıf oldukları tespit edilmiştir. Okullarda kademeli olarak Latin Alfabesi ve Gagauzca eğitim verilmeye başlanmıştır. Gagauzca yayınlanan gazetelerden başlıcaları Ana Sözü ve Gagauz Sesi Gazetesidir. Ayrıca Saba Yıldızı adlı bir dergi de yaygın hayatına başlamıştır.

Gagauz Türkçesini bir yazı dili haline getirme mücadelesinde Rusça'dan etkilenilmiştir. Gagauz Türkçesi morfoloji, fonetik ve sentaks açısından değerlendirildiğinde Slav etkisinde kalmıştır. Gagauz Türkçesinin bu gün yaşayan iki diyalekti vardır. Birisi merkez diyalekti (Komrat ve Çadır), diğeri ise güney (Vulkaneş) diyalektidir.

Kanuna göre Gagauzia'nın resmi dili "Gagavuzca, Rusça ve Romence"dir. Özerklik süreciyle birlikte Gagauzların adadillerini her alanda kullanabilme imkanı doğmuştur.

OĞUZLAMA

Hey bre hey, kırk yarenim
Bugün içim coşkun benim!

Teke yok mu tokuşayım?!
Börü yok mu uluşayım?!

Boğa yok mu boğuşayım?!
Buğra yok mu bağrışayım?!

Hey bre hey kırk yarenim,
Bugün başım döngün benim!..

Son yıllarda Gagauzlar, kendilerine GÖKOĞUZ demeye başlamışlardır. Örneğin ikinci sınıf okuma kitabının ilk konusu şöyle:

“Dedelerimiz Oğuzlar, çıkmış Aral Gölü kıyısından yola, Gökoğuzlar kuzeyden, Akoğuzlar güneyden yürümüşler. Gökoğuzlar Hristiyan, Akoğuzlar Müslüman olmuşlar ama köklerinin hiç unutmamışlar.”

Gagauz bayrağı

Dünyada Türk boylarının en eski simgesi olan Bozkurt'un bayrağına işlendiği bir tek yer vardır: Gagauz Türklerinin diyarı. 10 asır önce Karadeniz'in kuzeyinden dolaşıp Balkanlar'a gelen ve zamanla Hristiyanlığı benimseyen Oğuz boylarının torunları Gagauzlar Sovyet bloku yıkılırken üstü Kurt amblemlili gök sancağı bayrak yaptılar. (Çünkü onlar Kurt efsane ve simgesini bin yıl ötesinden taşımış ve masallarla, ağıtlarla, türkülerle yaşamlarının bir parçası haline getirmişlerdi. Kutup yıldızı onların dilinde Yıldız canavardır, yani Kurt'u simgeler). Kurt, Gagauz için kutsaldır. Kurt tarafından öldürülen hayvan, mundar sayılmaz. Senede bir Kurt Bayramı, tüm yurttan kutlanır. Ayrıca, kurt selamı tabir edilen selamı, Gagauzlar en az 1000 yıldır kullanır. 1994 yılında Gagauz kültür bakanı Maria, Ankara'da bir davette kurt selamı yapınca, Türkiye'de de tanınmıştır. Sanıldığı gibi, bir siyasi akımı temsil etmemekte, Türklüğü temsil etmektedir.

*Gagauzlar, resmi Gagauziya sınırları dışındada yaşarlar. Dobruca diye adlandırılan Romanya-Bulgaristan bölgesinde azımsanmayacak ölçüde bulunur. Türkiye de de Trakya tarafında Tekirdağ, Malkara, Kırklareli, Edirne tarafında bulunurlar. Türkiye de en çok bilinen gagauz, **Rober Hatemo**'dur.*

Gagauzların, hristiyan olmalarına rağmen, şaman gelenekleriyle hristiyanlığın bir potada erimesi neticesinde, klasik hristiyanlıktan daha değişik bir inanç dünyaları vardır. Mesela, Gagauzlarda kurban kesilir.

GAGAUZ MİLLİ MARŞI

*Geldi vakit, bayraa kaldır,
Dalgalatsın lüzgar onu.
Kavalları keskin çaldır,
Duar halkın aydın günü.
İnsana lazım Vatan.*

*Halkına kalsın damar,
Canında dede sesi,
Uzaktan eve çeksin...
Bucak'ta dannar açık
Şanlı olsun kardaşlık.*

*İnsana lazım Vatan
Halkına kalsın damar,
Kanında dede sesi
Uzaktan eve çeksin...
Bucak'ta açık adunar
Kalkınıyor Gagoğuzlar..*

Söz: Todur Zanet, Beste: Mihail Kolsa

Gagauzlar Osmanlılar tarafından sürekli olarak korunmuş, kollanmış ve özel itina gösterilmiş bir Türk topluluğudur. Türkiye Cumhuriyeti döneminde de bu ilgi sürmüştür ve sürmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Gagauz Türkleri ile yakından ilgilenen Mustafa Kemal Paşanın emirleri doğrultusunda Romanya'ya büyükelçi olarak tayin edilen Hamdullah Suphi Tanrıöver o dönemler Romanya sınırları içindeki Gagauzların kültürel kimliklerini korumaları için yoğun çaba harcamıştır. Hamdullah Suphi Bey'in Gagauzları Trakya bölgesine yerleştirilmesi için çeşitli teşebbüslerde bulunmasına karşılık Atatürk'ün "Dış Türklerin kendi topraklarında kalması" yönündeki siyaseti nedeni ile buna izin verilmemiştir. 1930'lu yılların sonuna doğru, Atatürk'ün emriyle o dönemde Gagauzlara 80 ilkokul öğretmeni gönderilmiştir. İkinci Dünya Savaşının başlangıcına kadar bu bölgede görev yapan bu öğretmenlerin çoğunluğu savaş başlayınca Türkiye'ye dönmüşlerdir. Dönmeyip orada kalan öğretmenler ise Ruslar tarafından Türk casusu suçlaması ile tutuklanarak 25 yıl ağır hapis cezası ile Rusya'ya gönderilmişlerdir. Stalin'in ölümü ile bu öğretmenler için af çıkarıldığında serbest

kalan öğretmenlerden birisi olan Ali Niyazi Kanterelli Türkiye'ye değil Gagauz bölgesine dönerek emekli olduğu 1977 yılına kadar öğretmenliğe devam etmiştir. 1980 li yıllarda vefat eden Kantarelli bugün Ukrayna sınırları içinde kalmış olan bir köye defnedilmiştir.

Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti Moldova merkezli hükümeti ile ilişkilerini geliştirerek Gagauz bölgesine önemli katkılar sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti 1998 yılında başlatılıp, 17 Haziran 1999 yılında hizmete açılan tatlı su şebekesinin hayata geçirilmesi ile Komrat'ın en önemli sorunlarından birisi olan tatlı ve temiz su sorununu çözmüştür. Bursa ile Çadır-Lunga şehrinde ilkokullar arasında kardeş okul ilişkisi kurulmuştur. 2000 yılında yaşanan kuraklık nedeni ile oluşan ekonomik krizin çözümüne yardımcı olmak üzere Türkiye, Gagauzlara 6.200 ton mazot hibe etmiştir.

Kaynaklar:

1. forum.arbuz.com
2. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Nisan 2002. Sayı 109.
3. www.hunturk.net

TATAR ADI NEREDEN GELİYOR?

Bugünkü Tatarların, Tatar diye adlandırılmasının başlangıcı 1200'lü yıllardır. Dünyayı Cengiz Han kasırgasının sardığı 13. yüzyıldı. Novgorod'lu bir Rus vakayazar şöyle yazmıştı: " O yaz, günahlarımız yüzünden kim olduklarının bilmediklerimiz kafirler çıkageldiler. Kimse onlar hakkında bir şey bilmiyordu. Kimdiler ve nereden geliyorlardı, hangi dine mensuptular ve neye inanıyorlardı, kimse bilmiyordu. Ama adları Tatar idi." Belli ki Novgorodlular, ne Tatarları ne de Cengiz Han'ı tanıyorlardı.

Peki asıl Tatarlar kimdi? Çin kaynakları, Orhun kitabeleri ve Cengiz Han tarihçileri kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde açıklıyor: Tatarlar bugünkü Moğolistan bozkırlarını yurt belleyen çok eski bir boy idi. Kerulen ve Arguni nehirlerinin kıyısında yaşayan uzun saçlı göçebelereydi. Onların güneyinde Moğollar, Kerulen-Onon nehirleri arasında ise Türk boyları yaşıyordu. Tatar sözü ilk olarak Ohun yazıtlarında geçiyordu ve Göktürk kavimler birliğini oluşturan boylardan biri olduğu anlaşılıyordu. Çinliler ise kuzey komşuları bozkır halklarının bazen boy adlarıyla bazen de topluluk adlarıyla anıyorlardı. Tatarlardan da "Ta-ta" diye bahsediyorlardı. O sıralarda Moğol adı çok kullanılmıyordu ve Moğol kabileleri kendi adlarıyla anılıyordu (Nayman, Kerait, Oyrat gibi.). Vakayinameler eski Moğolların uzun boylu, sakallı, parlak saçlı ve açık renk gözlü; Tatarları ise kısa boylu, basık burunlu, siyah saçlı ve kara gözlü olarak tasvir ediyor. Bugünkü durum; bu kavimlerin karıştığını ve şimdiki Moğol tipinde şiddetli bir Tatar etkisi olduğunu düşündürüyor. 12. yüzyılda Tatarlar, Moğollardan daha kalabalıktılar ve Moğollar dahil diğer kabileler üzerinde etkiliydiler. O yüzden, Çin kaynakları bu tarihlerde Tatar adını bir topluluk adı olarak kullanmaya, Moğolları ve Türkleri de Tatarlar içinde saymaya başladılar: sınıra en yakın olanlar Beyaz Tatarlar (çoğunluğu Türk boyları oluşturuyordu ve yerleşik yaşama uygun bir hayat sürüyorlardı.); bozkırın daha içlerinde yaşayan ve Moğolların ağırlıkta olduğu boylara Kara Tatarlar; Sibirya sınırında avcılık ve balıkçılıkla geçinenlere de Vahşi Tatarlar diyorlardı.

Ancak 13. yüzyılda durum değişti. Cengiz Han ile birlikte Moğolların yıldızı parladı. Tatarlara üstün geldiler ve böylece Tatarlar, Moğol birliğinin bir parçası oldular. Cengiz Han onlara zorlukla boyun eğdirmişti ve zaferin anısına bundan böyle fethedilecek bütün ülkelerin ve halkaların Tatar diye adlandırılması için yasa çıkarmıştı. Böylece tuhaf bir şey oldu: Moğolistan'da ki Tatarlar ve bazı Türk boyları azamet ve onur elde etmek için kendilerini Moğol saydılar. O zamana dek kendi boy adlarını kullanan Moğol kabileleri de artık kendilerine Moğol demeye başlamışlardı. Ancak Moğolistan dışında durum farklıydı. Dünyayı fetheden ordunun içinde Tatarlar da vardı ve yasa gereği fethedilen halklar Tatar diye anıldığı için orduyla beraber Tatar adı da yürümeye başladı. Moğol ve Tatar adları eşanlamı hale geldi ve Moğolların kendilerine bile anayurttan koptuktan sonra Tatar denmeye başlandı. Cengiz Han tarihçisi Reşidüddin şunları yazdı: "Bir çok kabile kendini Tatarlara mensup saymak ve Tatar adını almak suretiyle azamet ve onur elde ettiler... Bunların torunları ise geçmişte hiç sahip olmadıkları bu ismi, güya ezelden beri taşıyormuş havasına kapıldılar." Cengiz Han orduları ayrıca fethettikleri ülkelerin halklarından asker topluyor ve bunları ön safhalara sürüyorlardı. Ama hepsi de Tatar adını kullanmak zorundaydı. Cengiz Hanın torunu Batu, Kıpçak ve Bulgar Türklerini paramparça edip Rusya ve Avrupa'nın içlerine dalarken, bu yerli hakların bahadırlarını da "Tatar" adıyla saflarına katmıştı. Tarihçi Lev Gumilev, Doğu Avrupa'yı fetheden ve burada Bulgar Kağanlığının külleri üzerinde Altın Orda Hanlığını kuran Batu'nun ordusunun 150.000 olarak verilen sayısının abartılı olduğunu söyler. Bu ordunu içinde 4.000 kadar Moğol-Tatar bulunduğunu, gerisinin Orta Asya Türk boylarına mensup olduğunu belirten Gumilev, bununda Kıpçak Türk deryası içinde çok kısa süre içinde Türkleşerek eridiğini anlatır. Altın Orda devleti, ikinci hanı Berke'nin Müslümanlığı kabul etmesiyle Büyük Moğollardan tam anlamıyla koptu. Devlet, hanlık makamı hariç yerli Türk halklarına dayanan bir devlete dönüştü. Ancak bu devletin tebaası olan Türkler, komşu Ruslar tarafından eski isimleriyle anılmaz oldu. Kıpçak, Bulgar yerine Ruslar tarafından hepsine Tatar denildi. Bu ad, Ruslar aracılığıyla Avrupa'ya ulaştı.

Hunların ve Hazarların bakiyeleri ile Kama Bulgarları ve çoğunlukla Kıpçakların oluşturdukları Volga Türklerine TATAR, Kıpçak Türkçesine de TATARCA denmesinin hikayesi budur. Aynı boyların Ural dağlarının batı eteklerinde yaşayanları ise kendilerini hanlarının şanına binaen Nogay diye adlandırdı. Nogayların ataları Kıpçaklar, Alanlar ve Moğol ordusuna katılan Orta Asya Türkleriydi. Nogaylar da bugünkü Kazak Türklerinin atalarıdır. Rusya'nın ilerleyişiyle Volga boylarından ayrılıp eski Çağatay Hanlığı'nın topraklarında Timurlu Türklerle savaşa tutuşup onları Maveraünnehir'den çıkaranlar da aynı şekilde Altın Orda hükümdarı Özbek Han'ın şanını yaşatmak için Özbek adını aldılar ve buradaki Türklerle karışarak bugünkü Özbek halkını oluşturdular. Onların kovduğu Türkler ise Timur'un torunu Babür ile birlikte Kuzey Hindistan'a indiler ve burada parlak bir imparatorluk kurdular. Timur kendisini Cengiz Han soyundan saydığı için, hiç ilgileri olmadığı halde onlara da Moğol denildi.

Sanırım, bazılarının dediği gibi 'Türk'ün Türk'den başka dostu yoktur' demek yerine 'Türk'ün Türk'den başka düşmanı yoktur' demek daha mı doğru olacak galiba.

Daha 1800 lü yılların sonlarına kadar, Tatarlar kendilerine Tatar demiyorlardı. Bu adı öfkeyle reddediyorlardı. Kendilerine Kazanlı, Mişer, Bulgar diyor ve ortak değer olarak da Müslümanlıklarını vurguluyorlardı. Bu topraklara 13. yüzyılda Cengiz Han'ın ordularıyla gelmiş Moğol Tatarlarıyla özdeşleştirilmeyi kabul etmiyorlar, etnik kimliklerinin unutturulmasına tepki gösteriyorlardı. Bu reddiye'nin ardında, derin tarih bilinci yatıyordu. Ama farkına varmadan kapıldıkları sömürgeci telkinin payı da büyükdü. Bir halkın etnik tarihi başka bir şeydir, adlandırılmasının (kendisi ya da başkası tarafından) tarihi başka. Tatar adı yüzyıllarca direnen, bugün bu adı ulusal kimliğinin ifadesi olarak gururla kullanan Tatarların durumu bunun en açık örneğidir.

Günümüzde Tatarlar atalarının izlerini Kıpçaklardan, Peçeneklerden, Uzlardan, Bulgarlardan, Hazarlardan geçerek Hunlara kadar takip edebiliyorlar. Tatarlardan Kazanlılar kendilerini Han soyundan saydıkları için soylu sayarlar, üstün görürler. Mişerler en kalabalık gurup olup, 8 milyon Tatar'ın 6 milyonu Mişer'dir. Kreşinler ise çok azınlık ve Hristiyandır. Kazanlılar ve Mişerler dil, din ve gelenek olarak tek bir millettir.

Ruslar, Altın Orda devletini yıkana kadar Tatarlardan çok çektiler. Altın Orda'nın en kuvvetli zamanlarında Ruslar, Tatarların himayesinde onlara vergi verirlerdi. Fakat en ufak isyanlarda bile Altın Orda Ruslara acımasız davrandı. Örneğin; Moskova Prensiği kendini güçlü hissettiği 1380 yılında Tatarların üzerine yürüdü ve Tatar ordusunu bozguna uğrattı. Tatarlar iki yıl sonra geldiler ve Moskova'yı yerle bir ettiler. Rus tarihçilere göre 24.000 Rus öldürüldü. Moskova bundan büyük bir ders çıkardı ve bağımlılığın acısını bir yüz yıl daha ruhunun derinliklerinde saklayarak sabretti. O yüzyıl, Altın Orda'nın önce Orta Asyadan gelen Timur'un darbeleri altında dağıldığı ve giderek çözüldüğü bir süreç oldu. Onun küllerinden Kazan, Kırım, Astırhan, Sibir ve Nogay Tatar hanlıkları doğdu. (Tatarların eski Sovyetler Birliği topraklarının hemen hemen her yerinde görülmesinin sebeplerinden birisi de budur.) Tatar egemenliği bu kez Kazan Hanlığı üzerinden yürüdüyseniz de 1480'de Moskova prensi III. İvan, kendini Çar ilan etti. 240 yıllık bağımlılık sona ermiş ve intikam saati gelip çatmıştı. Moskova bunun için bir 70 yıl daha bekledi ve 1552 de kesin darbeyi indirdi. Kazan düştü ve şehir yerle bir edildi. Şehirde erkeklerden kimse sağ bırakılmadı. Ve 240 yıla karşılık, Kazan 450 yıldır Rus egemenliğinde.

Altın Orda devletinin 240 yıl hüküm sürdüğü dönemlerde Tatar adı efendinin adıydı; hem korkuyu hem de hayranlığı çağırıyordu. Rusya'nın Tatarların görkemli imparatorluğu Altın Orda'dan bağımsızlığının üstünden 5 asır geçti. Ama o korkutucu Tatar imgesi "kurbanın kafatasından şarap içen ya ada zafer akşamları Slav prenslerinin sırtına kurulmuş şenlikler düzenleyen Asyalı barbar" imgesi bir türlü silinemedi. Ruslar Tatarlara barbar diyerek onları kimlik bunalımına soktu ve bazı Tatarlar kendi kimliklerinden utanır olup Ruslaşmaya başladılar. Kimlik bunalımı Sovyetler Birliğinin dağılma süreci ile son buldu. Tataristan-Türkiye dostluk cemiyeti başkanı Firdevs Fatelislam şöyle diyor: "Tarihimizi, nereden geldiğimizi, kim olduğumuzu biliyoruz. Dünya bizi Tatar adıyla bir Türk halkı olarak tanıyor ve Tatar adının da utanılacak bir yanı yok."

TATAR TÜRK HALKININ OLUŞUMUNUN KISA TARİHİ

Volga (İdil) nehri boylarına daha miladın başlarında Hun Türkleri gelmeye başlamışlardı. Büyük bozkırın bayı ucunda ikinci kez görüldüklerinde tarih 350'li yılları gösteriyordu. Hunlar, yaklaşık yüz yıl Urallardan Macaristan'a kadar olan toprakların mutlak hakimi idi. Atilla'nın ölümü ile dağıldılar. Hunların önemli bir kısmı geldikleri yolu geriye katedip İdil-Ural bölgesine sığındı. Bugünün Volga Tatarlarını oluşturacak ilk bakiye onlardı.

Hunların açtığı yoldan bu kez Hazarlar geldiler. Burada Ortaçağın en görkemli imparatorluğunu kurdular ve 4 yüzyıl hakimiyetlerini sürdürdüler. Bunları başka bir Türk boyu olan Bulgarlar izledi. Bulgarlar Orta Asyadan çıkarken üçe bölündüler. Batıya yönelenler Tuna Bulgarları adını aldı. Daha sonra Karadenizin batı kıyılarına yerleşerek burada yeni bir devlet kurdular ama yerli halk içinde eriyerek kimliklerini kaybettiler. Onlar bugünkü Bulgaristan halkının atalarıdır. Bulgarların diğer bir kolu ise Kafkaslara göç etti. Bugün Kafkasya da yaşayan Karaçay- Balkar Türklerinin ataları da bunlardır. Kuzeye İdi-Ural sahasına yerleşenler ise Bulgar Kağanlığını kurdular. Kazan'ın güneyinde, Kama nehrinin Volga'ya kavuştuğu yerde kurulan, halen Bulgar Kağanlığının izlerini taşıyan Bulgar şehri, onun başkentiydi. Bulgar hükümdarı Almış Kağan, 922 yılında resmen İslam'ı seçti. Rus tarihçi Solovyev, Bulgarların ihtişamını şu sözlerle vurgulamıştı: "Müslüman Asya bir vatan kurdu, göçebe sürüleri için değil, medeniyetleri için bir vatan. Bulgar Türkü, Volga ve Kama'nın kıyılarında Kuran dinlerken, Rus Slavı henüz Hristiyan kiliselerini inşaaya başlamamıştı."

Bozkırın savaşlarla kana bulandığı, büyük göç hareketleriyle sarsıldığı 900 lü ve 1000 li yıllarda Peçenekler, Uzlar ve Kıpçaklar birbiri ardına Volga ve Don nehirleri havzalarına aktılar. Bazen

birbirleriyle bazen de ortaklılara girerek varlıklarını sürdürmeyi başardılar. Fakat enerjik ve savaşçı Kıpçaklar diğer Türk boylarına üstünlük sağladılar. Cengiz Han'ın ordularının buralara gelmesiyle Moğol ordularına boyun eğdiler. Moğolların kurduğu Altın Orda devletinin kısa bir sürede Türkleşmesini sağladılar. Tamamen Türkleşen Altın Orda devletinin yıkılmasıyla ortaya çıkan Hanlıklardan Kazan Hanlığı Volga Tatarlarını, Kırım Hanlığı ise Kırım Tatarlarını oluşturdu. Nogay Hanlığı ise, bugünkü Kazak Türk Halkının oluşumuna katkıda bulundu. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı egemenliğine girmesiyle Kırım'ın güney bölgelerinde yaşayan Tatarların kimliğine ve dillerine Oğuz Türklerinin de katkısı oldu.

Kaynak: ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Kasım 2004. Sayı 140.

KIRIM TATARLARI

KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ

Yüzölçümü : 26.140 km²

Nüfusu : 2.700.000 (1.650.000 Rus-% 61, 635.000 Ukrain-% 24, 300.000 Kırım Tatar Türkü-%11, Diğerleri 115.000 (Rum, Ermeni, Bulgar, Alman) %4)

Başkenti : Akmescit (Simferopol)

Kırım, güneyinden ve batısından Karadeniz, doğusundan Azak Denizi ile sınırlanmıştır. Kuzeyinden karaya Orkapı (Perekop) ile bağlanmıştır. Bu toprak parçasının uzunluğu 30 ve genişliği 9 km.dir. Burada eskiden meydana getirilmiş olan hendekler deniz suyu ile doldurulduğunda yarımada tam ada şekline sokulmakta; tabii istihkâm halini almaktadır. Kırım Türkleri, Kırım'a "Yeşil Ada" derler. Azak denizi ile yarımada arasında Kerç Yarımadası'ndan kuzeye doğru uzanan dar bir kara parçası vardır; buna Arabat denilir. Arabat ile yarımada arasında kalan sığ ve durgun suya Kırımlılar Sasık Su (Kokmuş Su) derler. Bu su kışın donar.

Kırım, Ukrayna'ya bağlı özerk bir Cumhuriyettir. Kırım Türkleri, Tatar Özerk Yönetimi olan Kırım Tatar Milli Meclisi tarafından yönetilmektedir.

KIRIM TATAR ÖZERK YÖNETİMİ BAYRAĞI

Kırım Tatar Bayrağı "Tarak Tamgalı Gök Bayrak"

TARİHÇESİ Türkler, çok eski dönemlerden beri Kırım'da yaşamaktadırlar. 13. asırdan itibaren Kırım Tatarları adını almışlardır. Önceleri Altınorda Devleti içinde yer almışlar, daha sonra ise sınırları Moskova'ya kadar ulaşan Kırım Hanlığı'nı kurmuşlardır. Fatih Sultan Mehmet, 1475'de Gedik Ahmet Paşa'yı kuvvetli bir donanma ile gönderip Kefe'yi ve Kırım sahillerindeki Cenevizliler'e ait bütün limanları feth ettirmiştir. Cenevizliler tarafından hapse atılan Mengli Giray kurtarıp Hanlığa getirilerek Osmanlı sultanına tâbi olmayı kabul etmiş ve Kırım Hanlığı Osmanlı imparatorluğunun özerk bir eyaleti olmuştur. Osmanlı imparatorluğu ile Rusya arasında 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşması ile Kırım Hanlığı Osmanlı himayesinden çıkmıştır. Rus işgaline maruz kalan Kırım Türklerinin esaret yılları böylece başlamıştır. Yerli halkı başka bölgelere göçe zorlanmıştır. 1795 yılında yapılan nüfus sayımında, Kırım'da % 80 oranında Kırım Tatarı yaşadığını ortaya çıkarmıştır. Kırım Tatarları da genellikle Kırım savaşı zamanında toplu göç yaşadılar. Bunlardan 30.000 kişilik ilk grup, 1857 yılında Osmanlı ordusunun peşinden gitmiştir. En büyük göçler, 1860-65, 1874-75 yıllarında yaşandı. Bu dönemde Osmanlı topraklarına 140.000 kişi göç etti. 20. yüzyılın başında (1902-1903) Kırım Tatarlarının büyük bir kısmı artık tarihi vatanlarının dışında idi. Bu yıllarda Kırım Tatarlarının, Kırım toplam nüfusuna oranı %30 lara kadar gerilemiştir. Fakat Sevastopol'a kadar döşenen demiryolu ve 19. asrın sonunda Rusya'da başlayan ekonomik hareketlenme yeni Kırım'a yeni insanların gelmesini teşvik etti. Bu nedenlerle, 20. yüzyılın başında Kırım'daki demografik yapı tamamıyla değişmiş, burada yaşayan Kırım Tatar sayısı 180.000 den fazla değildir. Göçler ilk önce Romanya ve Bulgaristan topraklarına olmuş fakat buralar da Osmanlı'nın elinden çıkınca Romanya ve Bulgaristan'a yerleşmiş olan Kırım Tatarlarının çoğu Anadolu'ya gelmeye başlamıştır.

Rus çarlığı 1917 yılında Bolşevik ihtilâli ile parçalanınca Kırım'ın Bağımsızlık yolu da açılmıştır. 9 Aralık 1917'de Kırım Tatar Milli Kurultayı toplanmış; 26 Aralık 1912'de Kırım Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilân edilmiştir. Kırım, Nisan 1918'de Almanlar tarafından da belli bir süre işgal edilmiş; 1920 yılının sonlarına doğru tekrar Bolşeviklerin eline geçmiştir. 1921 yılında Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş ve Rusya'ya bağlanmıştır. Kırım Tatarları II. Dünya savaşında Almanlara yardım ettikleri gerekçesiyle 18 Mayıs 1944 yılında, Kırım'dan topluca, çoğunlukla Orta Asya steplerine (Özbekistan'a) sürgün edilmişlerdir. Operasyonun yapılmasına sadece 60 saat harcanmıştır. Bu zaman içinde 200.000 kişi, 71 trene doldurularak Kırım'dan çıkarılmış ve bunun dışında 5.000'e yakın

Kırım Tatarı, kömür ve turba ocaklarında çalıştırılmak üzere, "Moskovugol" trastına verilmiştir. Sovyet Hükümeti, 25.06.1945 yılında yayınladığı Kararname ile Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmış; Kırım, oblast statüsüne getirilerek yine Rusya'ya bağlı kalmıştır. Sürgün ve savaş kayıpları neticesinde Kırım'daki muazzam nüfus azalmasını telafi etmek amacı ile 1940-1970'li yılları arasında Rusya ve Ukrayna'nın çeşitli bölgelerinden organize bir şekilde insan getirilmeye başlanmıştır. Kruşçev, Rus-Ukrain kardeşliğinin 1000. yılı münasebetiyle Kırım Oblastı'nı Rusya'dan alarak Ukrayna'ya bağlamıştır. Kırım Bölgesi bugün Ukrayna'ya bağlı özerk bir Cumhuriyettir. Cumhuriyet içerisinde ise Tatar Özerk Yönetimi bulunmaktadır. Kırım Tatarlarının liderliğini ömrünü Kırım davasına adanmış olan **Mustafa Abdülcemil Kırımoglu** yapmaktadır.

Türkiye'de Kırım Tatar Türklerinin yoğun olarak yaşadığı illerimiz şunlardır: Eskişehir, Ankara, Yozgat, Kırşehir ve Balıkesir'dir.

KÜLTÜR YAPISI Kırım Tatar Türkçesi ile konuşan Kırım Tatar Türkleri'nin kültür yapısı, Osmanlı İmparatorluğu ile münasebetleri sebebiyle Türkiye'ye çok yakındır. Osmanlı kültürünün etkilediği bölge, Türk uyanışının fikrî temsilcilerini yetiştirmiştir. (En önemlisi Gaspıralı İsmail Bey'dir.).

Kırım Tatar Türklerinin kendilerini ifade etmede, kendi aralarında çelişkileri bulunmaktadır. Ancak kimlik sorununun bu topluluklarda milli şuurun güçlendiği nisbette daha kolay çözümlenebileceğim söyleyebiliriz. Çünkü mesela Kırım'ın çöl kısmından veya başka bir ifade ile "Nogay" diye adlandırılan Kıpçak anadiline bağlı zümreler "Tatar" adını benimserken, yalı boyundan olanları kendilerini "Kırım Türkü" diye ifade etmektedirler. Ancak Rus kaynaklarında olduğu kadar Osmanlı kaynakları da onlara her zaman Tatar adı ile anmışlardır. Dolayısıyla Türkiye'de ekseriyet "Tatar" adını duyunca Kırım Tatarlarını düşünmektedir.

"Tatar" adının benimsenmesinin bir nedeni de **Osmanlı harabeleri üzerine kurulan yeni Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşlarına resmen Türk adını vermesi ve dolayısıyla bu coğrafya içinde oluşan yeni ulusun da "Türk" olarak tescil edilmesi idi. Böylece önceden soy birliğini belirten "Türk" adı artık ekseriyeti Anadolu'da yaşayan, Osmanlı'nın varisi bir ulusun özel adına dönüşmüş oldu. Zaten Türkiye'de de "Türk" kelimesi batıdaki bilimsel çalışmalardan etkilenecek ancak 19. yüzyılda kullanılmaya, II.Abdülhamid'in son döneminde etkisini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla Sovyet döneminde uluslaşma süreci başlayınca, zaten Türk adını kullanmayan değişik Türk toplulukları Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen v.b. gibi isimlerle tarih sahnesine çıktılar. SSCB'nin dağılması ve neticede bu Türk topluluklarının bir haylisinin kendi milli kimliklerini belirten adlarla kurulan bağımsız cumhuriyetlere kavuşmalarının sonunda, bu adlara sıkıca sarılarak, kendilerini bu ulus adları ile özleştirmektedirler. Soy birliğini ise, Türkiye'de genelde resmi olarak red edilen "Türki" (Türki halklar veya Türki dilli halklar) kelimesi ile ifade ettikleri için "Türk" adını Anadolu'da yaşayan soydaşlarına has özel bir ulus adı olarak kabul ettiler. Bu siyasi ve kültürel gelişmeler çerçevesinde, zaten eskiden beri mevcut olan "Tatar" adı da soydaşlarından ayrı özelliklere sahip olan bir ulusun özel adı olarak daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır.**

KIRIM TATAR DİLİ

Kırımtatarca Ural-Altay dil grubuna mensup bir Türk dilidir. Ana unsurlarını Kıpçak lehçesinden alan bu dil zaman içerisinde gelişimini sürdürmüş ve başka dillerle etkileşimde bulunmuştur. Hanlık döneminde Osmanlı Devletiyle olan sıkı ilişkilerin etkisi ve hem Kırım Hanlarının hem de ileri gelenlerin İstanbul'da eğitim almaları Oğuz lehçesi özelliklerinin de Kırımtatarcasında görülmesine yol açmıştır. Gaspıralı İsmail Bey ile birlikte başlayan aydınlanma ve ceditçilik hareketleri etkisiyle Oğuz lehçesi unsurları iyice yerleşmiştir. Gaspıralı İsmail Bey'in kendisinin de "Dilde, fikirde, işde birlik" şeklinde dile getirdiği ve İstanbul Türkçesinin edebi dil olması gerektiğini savunduğu düşüncesi çok taraftar bulmuştur. Ancak yine aynı dönemlerde yaşayan birçok şair ve yazar da eserlerini Kıpçak özelliklerin ağırlıkta olduğu çöl şivesinde yazmaya devam etmiştir.

Bugün Kırımtatarcasını başlıca üç başlık altında incelemek mümkündür:

- Yalıboyu şivesi
- Ortayolaq (Bahçesaray) şivesi
- Çöl (Kuzey) şivesi

Yalıboyu, ibaresi Kırım'ın güneyinde Karadeniz kıyısında kalan ve dağlardan dolayı da iç kesimlerle irtibatı daha az olan bölgeyi ifade etmektedir. Bu bölgede yer alan Sudak ve başka bazı kaleler Kırım hanlığı topraklarında olmasına rağmen doğrudan İstanbul tarafından yönetilmekteydi. Bu sebeple Anadolu'da yaşayan pek çok insan memuriyet, askerlik ve çeşitli geçim vasıtaları temini amacıyla bu bölgeye yerleşmişlerdir. Tüm bunların sonucunda ortaya çıkan Yalıboyu şivesi Anadolu Türkçesine oldukça yakın özellikler göstermiştir. Bir anlamda Anadolu Türkçesinin bir lehçesidir denilebilir.

Bahçesaray şivesi, bir yandan Kıpçak özellikleri taşıırken bir yandan da gerek gramer gerekse kelime hazinesi bakımından Oğuz lehçesi özelliklerini de oldukça fazla barındıran bir geçiş şivesidir. Anadolu Türkçesi konuşan insanlar tarafından küçük bir çabayla anlaşılabilir. Kabul edilen edebi dil Bahçesaray şivesidir ve mahalli lehçede yazılmayan eserlerin çoğu bu şiveyle kaleme alınmaktadır.

Çöl şivesi, Kırım'ın kuzeyinde kalan bozkır (çöl) bölgesinde yaşayan halkın konuştuğu dildir. Tamamen Kıpçak özellikler taşır. Nogay ve Kazak dillerine yakındır ve Türkiye Türkçesi konuşan insanlar tarafından anlaşılması daha zordur.

SÜRGÜN ANILARI

Yalıboyu'ndan Özbekistan Çölleri

1928 yılında Kırım'ın Yalıboyu'ndaki güzel Simeiz'de doğdum. Sürgün edildiğimizde 15 yaşındaydım. O günler, birinci gününden son gününe kadar, hep aklımda. Nasıl unutulur ki o günler? İstesem de unutamıyorum.

Sürgünden bir gün önce her şey sakindi. Pek çok evde olduğu gibi bizim evde de cepheden gelen izinli Rus askerleri yaşardı. 17 Mayıs 1944 günü evimizde büyük bir temizlik yapmaya başladık. Her şeyi yıkıyor, siliyor süpürüyorduk. Bizim bu çalışmalarımızı gören Rus askerleri "Niçin yapıyorsunuz böyle bir şeyi? Ne gerek var? Ya birden buradan çıkarılırsanız boşuna yapmış olmayacak mısınız?" dediklerinde, ben "Ömrümde bir yere gitmedim. Babaannem de hayatında hiç tren görmedi. Bir kere bile seyahat etmedi. Niye gidelim ki durup dururken?" diye onlara soruyla cevap veriyordum. Başka bir şey söylemediler, sürüleceğimize dair bir tek kelime etmediler.

18 Mayıs sabaha karşı saat dört veya beş civarıydı. Askerler geldi evimize:

- Çıkın, çabuk, çıkın!
- Niçin? Ne oldu? Nereye?
- Çıkın çabuk hazırlanın! Yolcusunuz!
- Ne yolcusu? Niçin?
- Hainsiniz siz! Sovyet Hükûmeti'nin kararı bu! Çabuk, sallanmayın! Çabuk çıkın!

Şaşkındık. Sersem gibiydik. Büyük bir kaos yaşanıyordu. Evde beş kişiydik. Teyzem avluda ağlıyor, "Bizleri öldürecekler! Kefenlerinizi alın! Bizleri öldürecekler! Kefenlerinizi alın!" diye bağırıyordu. O gün, hatırımdadır, çok tuhaf bir olay da olmuştu. O gün bir fırtına vardı Simeiz'de. Rüzgâr uğulduyor, ağaçları sarsıyor, kimi ağaçların dalları kopuyordu Rüzgârın, ağaçların uğultularına, köpeklerin acı acı havlamaları ulmaları (Arife hanım da ağlıyordu. Nasıl ağlamasın ki?) ineklerin böğürmeleri ve bizlerin feryatları karışıyordu. O günün sesleri... Tarifsizdi o günün feryatları... Korkunçtu... Ardından dolu yağdı, iri iri dolulardı Biz ağlamadık yalnızca. Sanki, bizimle beraber gök ağladı, hayvanlarımız ağladı. Ağaçlarımız ağladı..

Bizleri Akmescit'e getirip hayvan vagonlarına doldurdular. 28 gün yol gittik. Bütün yol boyunca bir kere yemek verdiler, Sarıtav (Saratov)'da. Bazılarımız yanına yiyecek bir şeyler alabilmişti. Bazılarının unu vardı, pişirip bize de verirdi. Vagonumuz o kadar doluydu, o kadar sıkıştı ki ayaklarımı uzatamıyordum. Vagonumuzda ölenleri yol kenarına bırakıp gittik, gömmedik. Semerkand'a getirdiler, stadyuma topladılar. Yanımıza alabildiğimiz eşyaları, bohçacıklarımızı bir kenara topladılar. Bizleri tüfeklerle ite kalka hamama götürdüler. Anlatılır gibi şeyler değildi. Bizleri dipçikliyor, küfürler ediyor ve üzerimize ilaçlı kaynar su atıyorlardı. Kaynar suya dayanamayıp ölenler oldu. Kaynar sular... (Yanaklarından akan ince ince yaşlar sel oldu burada Arife Hanım'ın. Bir süre hıçkırıklardan dolayı konuşamadı.)

Hamamdan sonra yine stadyuma getirdiler bizleri. Biz dönene kadar bohçalarımız, eşyalarımız karıştırılmış, işe yarayacaklar yağmalanmıştı. Eşek arabalarına koyup köylere dağıttılar. At ahırlarında yattık. Ne yorganımız, ne döşeğimiz vardı. Günlerce, haftalarca yerde, yattık. Oradaki ağır şartlarda, pek çok insanımız hastalandı, pek çoğu öldü. Yeterli yiyecek verilmezdi. Ağır işlerde çalıştırılırdık. Yaşlı kadınlarımız, hep Kırım hasretini anlatırlardı; pek çoğu son günlerini yaşarken, son nefeslerini vermeden, bir yudum dahi olsa Kırım'ın suyunu içmek isterlerdi. Bir yudum, bir yudumcuk Kırım suyu olsa, içsem, rahat ölebilirdim, derlerdi.

Bir gün bir kadıncağızla oğlunu çakallar yemiş. Aç çakallar. Oğlancağızı ayakkabılarından tanıyabildik. Bu olaydan üç gün sonra cepheden babası geldi. Selâm verdi. (Burada Arife hanım yine

kendini tutamadı, hıçkırıklara boğuldu.) Askerden gelen bu yiğit selâm verdikten sonra, Cemaat" dedi, "Benim karım Anife, oğlum Server'i görenleriniz tanıyanlarınız var mı? Fotisalı idiler? Kim biliyor?" Hiç kimse bir şey yemedi, hiç kimse sesini çıkarmadı. Nasıl densin çakallar yedi diye.

Sonra bir kadıncık, yaşlı bir kadıncık; "A balam!... Allah Allah sana sabırlar versin! Yazımız böyle imiş... Allah rahmet eylesin!..... " dedi ve anlattı. O, cepheden gelen yiğit adam, gözlerimizin önünde kendini yere atıp öyle bir ağladı, öyle bir dövündü, öyle bir yerleri tırmaladı ki dayanılır şey değildi. Sonra adamı, o yiğiti kaldırdılar yerden, su verdiler, biraz olsun teskin etmeye çalıştılar. Adamcağız yerden kalktığında saçları bembeyaz olmuş, çökmüş, bir anda ihtiyarlamıştı.

Şimdi düşünüyorum, yaşadığımız bu facialara, dehşetli günlere rağmen nasıl sağ kalabildik, nasıl olup da Vatanımız Kırım'a dönebildik diye? Bunun bir tek açıklaması var o da birlik. İsmail Bey Gaspralı'nın bize miras bıraktığı birlik. Biz birbirimizi koruyarak, birbirimizle dayanışarak, ekmeğimizi paylaşarak, birlikte mücadele ederek bugünlere gelebildik. Burada adını anmadan geçemeyeceğim bir kişi var. Gafur ağa. Kemaneci idi. Sürgün günlerinin o ağır, o dayanılmaz, pislik ve açlık içinde geçen günlerinde bize kemesiyle kaytarmalar çalardı. 5 dakika olsun onunla güler, hiç olmazsa gülerken ağlardık. Bize "Qorqmañ balalar, bir kün Vatanğa qaytarmız, şen qaytarmalar çalarmız" diye sürekli moral ve kuvvet verirdi.

Allah'a şükür her şeye rağmen dimdik ayakta kaldık. Millet olarak yok olmadık. Şimdi de halimiz ağır. Ama birlik beraberlik içerisinde bu günleri de geçeriz inşallah!

Anlatan : Arire Nezetli İDRİSLİ

Hatıralar

Ben 1936 yılında Kırım'ın Biten köyünde doğdum. Babamın adı Ümer Akay, annemin adı Dudu Hanım'dır.

Babam köyün çobanlığını yapıyor, annem ise evdeki hayvanlara bakıyordu. Ablalarım ise kolhozda çalışıyorlardı.

Bizim ailemiz on bir kişi idi. Evimiz de ise ablalarım ve çocuklarıyla on dört kişi yaşıyordu. Ablalarımın beyleri II. Dünya Savaşı'nda çarpışmaktaydılar.

Halkımızın Kırım'dan sürüldüğü 1944 yılında biz de sürüldük. Sürgünde Özbekistan'ın Semerkant şehrinin Cambay köyüne yerleştirildik. Burada yaşanan mezalime dayanamayan aile fertlerimiz teker teker ölmeye başladılar. "Kolhoz Ahırında" sağ olarak sadece annem ve ben kaldık. Ancak daha bir ay bile geçmeden annem de hastalandı. Annem gece iyice fenalaşınca bana "lâmbaları yak evlâdım" dedi.

Herhalde benim korkacağımı düşünmüştü. Ailemin bütün fertlerini kaybetmek bende ölümden sonra en korkunç gelen yalnız kalma korkusunu doğurmuş olacak ki, annemin öldüğünü anlarlar da yanımdan alırlar diye lâmbayı yakmadım. Annemin ölüsünün koynuna girdim ve yattım. Komşularımız annemin öldüğünü anlamasınlar diye sabahları kapının önüne dikiliyor "Annem hasta, rahatsız etmeyin" diyerek kimseyi içeriye sokmuyor, akşamları da gene annemin koynuna girip yatıyordum. Dört gün sonra komşular annemin öldüğünü anladılar ve beni, annemin koynundan zorla çıkardılar. O günden beri sanki annemi bekliyormuş gibi geceleri uyuyamıyor, ancak akşam üzeri biraz uyukluyorum.

Annemin ölümünden sonra Emine Abla beni Komintenin Kolhozu'na bağlı olan çocuk yuvasına verdi. Bu yuvada daha önceden tanıştığım Tesela Zeytullayeva bakıcı olarak çalışıyordu. Tesela Zeytullayeva bakıcı olarak çalışıyordu. Tesela Zeytullayeva annemin yerine geçmişti. Fakat 1947 yılından itibaren çocuk eğitiminde çalışan Kırım Tatarlarını işten çıkarmaya başladılar. Benim kaldığım yuvada çalışan Tesela Zeytullayeva da işinden atıldı. Bana annelik yapan Tesela Apte'den ayrılmak istemediğimden onun yanına alması için çok yalvardım, o da beni ailesinin yanına götürdü.

Orta okulu bitirdikten sonra Semerkant Ticaret Meslek Yüksek Okulunda okudu. Bütün Kırım Tatarları'nda olduğu gibi benim de içimden öz vatanım Kırım'da yaşama arzusu hiç eksilmedi. Bu sebeple 1972'de Vatan Kırım'a döndüm.

Vatan Kırım'da pek çok sıkıntı ve zulümle karşılaştım. Sık sık yerleştiğimiz yerlerden atılıyor, hapsediliyor, dövülüyorduk. Bir seferin de o kadar çok bunalttılar ki, polis komiseri Zolotov'a "Siz Faşistsiniz" dedim. O da polisleri çağırarak "Bu kadını hapsedin" dedi. Hamile olduğuma bakmadan beni sürükleyerek polis arabasına bindirmeye çalıştılar. Ben binmek istemiyordum, direniyordum, etrafımdakilere çarpıyordum. Sokakta insanlar toplanıp beni savurmaya başlayınca polisler beni serbest bırakmak zorunda kaldılar. Fakat sonradan arkadaşlarımdan duyduğuma göre, o sırada fotoğrafımı çekmişler ve suçlular panosuna asmışlar. Bir kaç gün sonra hastaneye kaldırıldım ve doğum yaptım. Çocuğumu doğumdan on beş gün sonra bile bana göstermediler. Bana çocuğun çok zayıf olduğunu ve onu göremeyeceğimi söylediler. Çocuğum şimdi heyecanlanınca elleri titremekte. Herhalde beni askerlerin sürükledikleri sırada çocuk da etkilendi.

Fotoğrafımın suçlular panosuna asılması ve Kırım Tatarı olmam gibi sebeplerle beni işe almadılar, ikâmet izni vermediler, hatta yaşamama bile müsaade etmek istemediler. Evimiz olmadığı için sokakta yatmak zorunda kaldık.

İşte çektiğim bunca zorluklara rağmen öz vatanım Kırım'da yaşamaya devam ediyorum.

Anlatan : Şerife ÜMER

Kaynaklar:

1. www.surgun.org
2. www.vatankirim.net

KIPÇAK TÜRKLERİ ve ÜLKELERİ

TATARİSTAN ve TATARLAR

Tatarlar, Hun ve Hazar Türklerinin bakiyeleri ile Orta Asya'dan 900'lü yıllarda gelmiş Bulgar Türkleri ve çoğunluklu olarak yine Orta Asya'dan 1000'li yıllarda gelmiş Kıpçak Türklerinden meydana gelmiş bir halktır. Tatarlar, Kıpçak Türk dilinin bir lehçesini konuşmaktadırlar ve yaşam tarzlarında da Kıpçak izleri hakimdir. Altın Orda Devleti ile Rusya İmparatorlukları zamanında tarihsel olarak geniş bir coğrafyaya dağılmışlardır. Ayrıca Kazan'ın 1552'de Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra, uyguladıkları siyasi ve dini baskılar sonucunda daha doğuya ve güneye göç etmişler, böylece Tataristan'da nüfus Rusların lehine artarken, Tatarların aleyhine olarak gerilemiştir. Tatarlar, Polonya'dan Sibiryaya kadar geniş bir coğrafya da yaşamaktadırlar. Asıl lokomotif yaşam alanı Rusya Federasyonu içindeki, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'dir. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin:

Yüzölçümü : 68.000km²

Nüfusu : 3.800.000 (2.000.000 Tatar %52, 1.600.000 Rus %42)

Başkenti : Kazan'dır.

Tataristan'da 2.000.000, Komşu cumhuriyet Başkurdistan'da 1.120.000, Kazakistan'da 350.000, Özbekistan'da 300.000, Rusya'nın Çelyabinsk şehrinde 250.000, Yekaterinaburg şehrinde 200.000, Orenburg şehrinde 170.000, Perm şehrinde 175.000, Ulyanovsk şehrinde 150.000, Tümen şehrinde 150.000, Samara şehrinde 120.000, Moskova şehrinde 180.000, Hantı-Mansi eyaletinde 100.000 ve eski Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerinde 1.500.000 kişi olmak üzere toplamda 7,5 milyona yakın Tatar yaşamaktadır.

Antropolojik bakımdan Tatarlar arasında koyu tenli-Moğol tipi (% 60) ve beyaz tenli-Ural tipi (% 30) ve sarışın-Avrupa tipine (%10) ait olanlar vardır. Güney Sibiryada Ural ve Moğol tipine çok fazla rastlanır.

Özellikle Astrahan ve Sibiryaya Tatarları arasında halkın konuşma dili üç şiveden oluşmaktadır: Bunlar; Mişer, Orta (Kazan-Tatar) ve Doğu Sibiryaya Tatar lehçeleridir. Astrahan Tatarları'nın dilinde bazı özellikler görünür: Astrahan Tatarları'nın dili Nogay ve İdil-Ural şiveleri karışımından oluşmaktadır. Karagaş şivesi temelde Nogay şivesi olup, Tatar dilinin etkisi altında kalmıştır. Litvanya Tatarları'nın Türkçesi ise 16. yy.'da kaybolmuştur. Bunlar, Beyaz Rusların dilinde konuşmaktadır. 19. yy.'ın başında ise bazıları Polonya ve Rus dilini kullanıyorlardı. Genel olarak İdil-Ural, Sibiryaya ve Astrahan Tatarları'nın dili Ural-Altay Türk dillerinin Kıpçak grubuna dahildir.

Tataristan ekonomisi tarım ve hayvancılığa bağlı olmakla birlikte, deri, kumaş, metal işleme ve petrol üretimi, doğal gaz, uçak fabrikası, bilgisayar ve optik aletler fabrikaları bulunmaktadır. Endüstri de gelişmiştir. Ortalama yılda 100 milyon ton petrol üretmektedir. Gıda, içki, tütün, dokuma, orman ürünleri, kağıt, lastik, plastik, sanayii, kimya, gübre, cam, elektrik, gemi inşaat, demirçelik, çimento, elektronik, uçak, imalat, sanayii kollarında gelişmiştir.

BAŞKURDİSTAN ve BAŞKURLAR

1917 Bolşevik ihtilaline kadar Tatarlar ile Başkurtlar arasında hiçbir farklılık olmamasına rağmen, Ruslar tarafından Başkurt Türk boy adı, bir özerk cumhuriyetin adı haline dönüştürülmüş ve İdil-Ural Türkleri arasında suni bir ayrılık başlatılmıştır. Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nin;

Yüzölçümü : 143.600km²

Nüfusu: 4.000.000 (880.000 Başkurt %22, 1.120.000 Tatar %28, 1.480.000 Rus %37)

Başkenti: Ufa'dır.

Başkurtların 880.000'ni kendi cumhuriyetlerinde bulunmalarına karşın 700.000'ne yakın da bu cumhuriyete komşu olan Rusya'nın diğer bölgelerinde yaşamaktadır. Toplam da 1,5 milyonun üzerinde Başkurt Türkü bulunmaktadır.

Başkurdistan'ın ekonomik yapısı tarım, hayvancılık ve sanayiye dayalıdır. Başlıca tarım ürünleri, çavdar, yulaf, darı, keten, şeker pancarı, patates, ayçiçeğidir. Başkurdistan önemli petrol, doğal gaz ve boru hatlarına sahiptir. Rafineriler ve petro-kimya fabrikaları ekonominin ana unsurudur. Ülkede ayrıca, kömür, bakır, boksit, altın, manganez krom vardır. Yılda 40 milyon ton petrol, 3.5 milyon m³ doğal gaz üretilmektedir. İmalat sanayii gelişmiş olup, petrol, doğal gaz, demir-çelik, kömür, elektrik, çimento, şeker, kereste, pamuklu ve yünlü dokuma ekonomide önemli yer tutmaktadır. Uçak imalatı, gübre,

deri, tütün, gemi inşa, demir ve karayolu taşıtları yapılmaktadır.Ufa, Sterlitamak, İsinbay, Kumertau, Karmavoua'da büyük enerji santralleri bulunmaktadır.

Bağımsızlıklarını Kazanabilirler mi?

Bağımsızlıklarının önündeki en büyük engel jeopolitik konumlarıdır. Büyük Rus denizinin tam ortasında olup, Moskova'ya 1000 km. mesafededirler. Rusya'yı doğuya ve Kafkasya'ya bağlayan temel kavşak konumundadırlar. Tataristan ve Başkurdistan'ın bağımsızlığı, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'dan kopması anlamına gelmektedir.Ayrıca yukarıda açıkladığım gibi bu iki ülkenin muazzam yer altı kaynakları vardır. Rusya'nın petrol ve doğalgaz üretiminin büyük kısmı burada gerçekleşmektedir. Ayrıca gelişmiş endüstrisi İdil-Ural bölgesinde bulunmaktadır. Rusya Federasyonunda yaşayan kalabalık Müslüman Kıpçak Türk halklarından olan Tatarlar ile Başkurtların bağımsızlıklarını kazanması neredeyse imkansızdır.

KAZAKİSTAN ve KAZAKLAR

Kazak adı, hür, müstakil, mert, yiğit ve cesur manalarına gelmektedir. Kazak Türkçesi Tatar, Başkurt, Nogay, Kumuk, Karaçay-Balkar gibi Kıpçak Türk dil grubunda yer alır. Kazaklar, Kazak bozkırlarında yaşamış olan eski Türk devletleri halklarının bakiyeleri olmakla beraber Nogay adlı Kıpçak Türkleri ve Cengiz Han Moğollarının katkısı ile oluşmuş Türk boylarıdır. Kuzey Kazakistan'da Cengiz Han'ın torunlarının kurmuş olduğu Ak Orda devleti zamanla Kıpçak Türk çoğunluğu içinde Türkleşmiş ve bu devlet Kasım Han zamanında Kazak Hanlığı adını almıştır. Bütün Kazaklar kendilerinin Alaş-Alaç adlı bir atadan türediklerine inanırlar. Sosyal yapılarının, töre ve zang(örfi hukuk)larını bu büyük ata tarafından kurulduğunu iddia ederler. Buna rağmen 19. yüzyılda toplanan Kazak secereleleri büyük farklılıklar göstermektedir. Ancak herkesin birleştiği ortak nokta , bu ilk atanın üç oğlu olduğu ve bunların soyundan üç büyük Kazak boyunun meydana geldiğidir. Kazakistan'ın;

Yüzölçümü : 2.717.300 km2

Nüfusu : 17.000.000

Başkenti : Astana (Akmola)'dır.

Yüzölçümü Türkiye'nin 3,5 katıdır. Türkiye'nin nüfus yoğunluğu km.2 ye 87 kişi, Kazakistan'ın ise km.2 ye 6,2 kişidir. Nerdeyse bu büyük ülke boş anlamına gelmektedir.

Toplam nüfus 17.000.000. dur. Nüfus dağılımı şöyledir;

Kazak : 8.000.000 (%47)

Rus : 5.780.000 (%34)

Alman : 1.020.000 (%6)

Ukrain : 850.000 (%5)

Özbek : 340.000 (%2)

Tatar : 340.000 (%2)

Uygur : 250.000 (%1,5)

Koreli : 120.0000 (%0,7)

Ve diğerleri...

Kazakistan'ın nüfus dağılım tarihçesi:

	1926	%	1939	%	1959	%	1970	%	1979	%	1989	%	1993	%
Kazak	3.713	57.1	2.300	37.9	3.787	30	4.234	32.6	5.289	36.0	6.535	39.7	7.296	45.6
Rus	1.280	19.7	2.440	40.2	3.972	42.7	5.522	42.4	5.991	40.8	6.227	37.8	6.054	36.7

Ayrıca, Özbekistan'da 900.000, Rusya'da 700.000, Türkmenistan ve Kırgızistan'da 150.000, Doğu Türkistan'da 1.100.000 ve Moğolistan'da 200.000 KAZAK yaşayıp, Kazak Türklerinin toplam nüfusu 11.000.000'dur.

Bağımsızlığın ardından siyasi ve ekonomik istikrara kavuşan Kazakistan'da bölgenin en büyük petrol, uranyum, demir,altın ve kurşun rezervleri bulunmaktadır. Kazakistan doğal kaynakları ve coğrafyası itibarıyla çok umut verici bir ülkedir. Hacim ve çeşit bakımından mineral ve hammadde yatakları ile dünyanın sayılı ülkelerinden biridir. Kazakistan'da 1225 çeşit mineral ihtiva eden 493 yatak bulunmaktadır. Doğal kaynaklar yönünden zengin olan Kazakistan'da krom, çinko, bakır, kurşun, wolgram, asbest, barit, berilyum, bizmut, altın, demir, kömür, alüminyum, titanyum, bor,

ferrokrom, petrol ve doğalgaz çok miktarda çıkarılmaktadır. Demir üretimi %9.8'lik bir payla önemli bir yere sahiptir. Uranyum, krom, kurşun ve çinko yataklarının zenginliği itibarıyla dünya ikincisi, mangan itibarıyla dünya üçüncüsü, bakır itibarıyla da beşincisidir. Kömür, demir ve altın rezervleri itibarıyla Kazakistan dünya sıralamasında ilk on ülke arasında, doğalgaz, petrol ve alüminyum rezervleri itibarıyla da, sırası ile ilk on iki, ilk on üç ve ilk on yedi ülke arasında yer almaktadır. Ülkenin mineral ve hammadde üretimi ise, kendi ihtiyacının çok üstündedir. Bu nedenle metalik bizmut, süngersi titanyum, kil ve rafine bakır, mangan ve konsantreleri üretiminin yüzde 90'ı, petrol, metalik kurşun ve çinko üretiminin yüzde 80'i ile doğalgaz, kömür, demir cevheri ve krom üretiminin de yüzde 50'den fazlası ihraç edilmektedir. Kazakistan toprakları altında keşfedilmiş maddi zenginlik 2 trilyon ABD Dolarından fazladır. Kazakistan'ın 160 bölgesinde 2.1 milyar ton petrol rezervi bulunmaktadır ve Hazar petrolleriyle birlikte ve tahmini toplam 4.5 milyar tona ulaştığı saptanmıştır. 1993 yılından sonra petrol üretimi 23 milyon tonu, doğalgaz üretimi de 6,7 milyar m³'e ulaşmıştır. Kazakistan'da Hazar gaz yataklarıyla birlikte toplam rezervin 6 trilyon metre küpe ulaşacağı hesap edilmektedir. Ayrıca yirminin üzerinde termik santral günde 300 bin ton kömür tüketerek Urallar, Batı Sibirya ve Orta Asya'ya elektrik enerjisi sağlamaktadır.

Kazakistan işlenebilir geniş topraklara sahiptir. Önemli ölçüde tarım ürünü ihracatçısı ve üreticisidir. Ayrıca bölgenin en zengin maden kaynaklarını elinde tutmaktadır. Geniş ölçüde maden çıkarma ve bunları işleme durumundadır. Ülkede metalurji, makine, petro kimya, tekstil, tarımsal ürünleri işleme sanayi'yi geliştirmiştir.

Ülkenin ekonomik yaşamında devlet sektörü ağırlığını korumakta (% 90), özel sektörde ve kolektif şirketlerde ise % 10 bir pay bulunmaktadır. Ancak bu oranlar hergün özel girişim yönünde değişmektedir. 1991 ve 1992 de Kazak Hükümeti özelleştirmeye, mülkiyet ve serbest pazar ekonomisine girmeye başlamış ve ileri boyutlar kazanmıştır.

Ülkenin bir problemi nükleer kirlenmedir. Yönetim nükleer denemeleri büyük ölçüde yasaklamış olmakla birlikte hâlen topraklarında çalışmaya devam eden uzay istasyonları da etrafa bir miktar nükleer atık yaymaktadır. Baykonur uzay üssü, Kazakistan'dadır.

İç problemi: Kazakistan'ın şu andaki nüfus dağılımı: %47 Kazak ve %34 Rus şeklindedir. Bu nüfus dağılımı ülke için daima büyük komşu Rusya tarafından tehdit edicidir. Kazakistan'daki etnik çeşitlilik ülke için potansiyel bir problemdir. Bağımsızlık sonrasında Ruslar Kazakistan'dan ayrılmak istediklerini bildirmişlerdir. Yönetim bunları şimdilik cumhuriyet bünyesinde kalmaya razı ettiyse de gelecekte bu konunun yeniden gündeme gelmesi söz konusudur. Kazaklarla Ruslar arasında kökü oldukça eskiye dayanan bir düşmanlık vardır. Özellikle Rusların yönetimde söz sahibi olduğu dönemlerde Kazaklara baskı yapmaları iki toplum arasındaki düşmanlık duygularını pekiştirmiştir. Bağımsızlık sonrasında etnik unsurlar arasında milliyetçi anlayışların güçlenmesi yönetimi ciddi şekilde endişeye sokmaktadır. Bu yüzden yönetim bütün unsurları ortak bir zemin üzerinde birleştirecek bir Kazakistanlılık kimliği oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak gelişmeler bu çabanın pek başarılı olamayacağı intibai vermektedir. Bu problemin çözümü için bence şöyle olabilir: Önce Kazakistan dışında yaşayan Kazakları ülkeye getirmeli ve daha sonra bağımsızlığını kazanamayacak konumda olan Müslüman Türk topluluklarından olan Tatarlar ve Başkurtlar ile Uygurları, Rusya Federasyonu'ndan ve Çin'den ülkeye davet etmek gerekmektedir. Böylece, 3 milyon Kazak, 7 milyon Tatar, 1,5 milyon Başkurt ve 11 milyon Uygur Türkü Kazakistan topraklarına gelecektir. Rusya'nın İdil-Ural bölgesinden gelecek olan 4 milyon Tatar-Başkurt Türkünün yerine bu bölgeye karşılığında nüfus mübadelesi yapılarak Kazakistan'dan 4 milyon Rus gönderilmelidir. İnsan sayısı az olan bu büyük ülkeye yeni Türk topluluklarının gelmesi ile ülkenin iş gücü de artacaktır. Kazakistan'ın nüfusu 17 milyondan 35,5 milyona çıkacaktır. Nüfus yoğunluğu ise kilometrekare başına 6 kişiden 13 kişiye yükselecektir.

Nüfus dağılımı da şöyle olacaktır:

Türkler= Kazak: 11.000.000 (% 31), Uygur:11.000.000 (% 31), Tatar: 7.000.000 (% 19,7), Başkurt:1.500.000 (% 4,2), Özbek:340.000 % 1

Slavlar= Rus:1.780.000 (% 5), Ukrain: 850.000 (% 2,4), Belarus:175.000 (% 0,5) , Polonyalı: 50.000 (% 0,1)

Alman:1.050.000 (% 3), Koreli:120.000 (% 0,3), Çeçen: 50.000 (% 0,1), Rum: 50.000 (% 0,1), Diğerleri: 535.000 (% 1,5)

Yeni şekillenmede, Türk nüfusun toplam nüfusa oranı %87 olacak ve Rus nüfusu ise %5'e ineceği için bu zengin Türk ülkesinin Ruslar tarafından parçalanma tehlikesi ortadan kaldırılacaktır.

Kazakistan; bir Japonya, bir Kanada, bir Avustralya olmaya adaydır. Petrol, doğalgaz ve verimli topraklar sayesinde ülkenin önü açıktır. Ülkedeki azınlıklar, anavatanları ile bir bağıdır ve ilişkilerin güçlenmesi için bir köprü vazifesi yapacaktır.

KIRGIZİSTAN ve KIRGIZLAR

Göktürkçe yazıtlarda geçen Türk kavim adları içinde tarihleri çok eskiye dayanan ve Çin kaynaklarında zikredilenlerden biri de Kırgız boyunun adıdır. Çin yıllıklarında Kırgızları M.Ö. 2. ve 1. asırlarda Hunlar zamanındaki olaylar anlatılırken görmekteyiz. Çin kaynaklarında Kırgızların, Hunların yıkılışından sonra, "Hakan" adıyla zikredildikleri dikkati çeker. Kırgızlar M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda Tanrı Dağlarının doğusu ile Tannu-Ola arasında bulunmuşlardır. 13. yüzyıldaki Moğol Cengiz Han'ın istilasından sonra da bugünkü yurtlarına gelmişlerdir. Eski Çin kaynakları Kırgızların Eski Türk çağında Yukarı Yenisey bölgesinde olduklarını kaydederler. Kırgız Türkçesi, Türk dilinin Kıpçak grubunda yer alır ve diğer Kıpçak lehçelerinden biraz farklıdır. Kırgızistan'ın;

Yüzölçümü : 198.500 km²

Nüfusu : 4.800.000

Başkenti : Bişkek'dir.

Ülkenin nüfus dağılım şöyledir;

Kırgız : 3.200.000 (% 66)

Özbek : 672.000 (%14)

Rus : 576.000 (%12)

Alman : 101.000 (% 2)

Tatar : 82.000 (%1,7)

Ve diğerleri...

Ekonomisi zayıftır ve önemli bir yeraltı zenginliği yoktur.

DİĞER KIPÇAK TÜRKLERİ

KARAKALPAKLAR

Nüfusları 500.000 civarında olup, Özbekistan'ın kuzeyinde ve Aral Gölünün güneyindeki özek cumhuriyetleri içinde yaşamaktadırlar. Başkentleri Nukus'tur. Dilleri Kazakçaya çok yakındır.

ALTAYLAR

Kazakistan'ın hemen kuzey sınırında Rusya Fedrasyonu içinde özerk bir bölgede yaşarlar. Başkentleri Gorno-Altaysk'dır. Hristiyan-Şamanist bir inanca sahiptirler. Bölgelerinde Rusların %60'lık gibi bir çoğunluğu vardır. Zaten Sibirya tarafındaki, Tannu-Tuva özek cumhuriyeti hariç (burada Tuva'ların oranı %67'dir) bütün Türk yerleşim bölgelerinde Rusların ezici çoğunlukları mevcuttur. Altay Türklerinin nüfusu 80.000 civarındadır.

NOGAYLAR

Nogay Türkleri, Stavropol ve Dağıstan Bölgesi, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti ile Karaçay-Çerkes bölgesinde dağınık olarak yaşamaktadırlar. Dilleri Kıpçak grubunda yer alan Nogaylar'ın sayısı 80.000 dolayındadır.

KARAÇAY- BALKARLAR

Karaçaylar, Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamakta olup yaklaşık 160.000 nüfusları vardır. Dilleri hemen hemen Karaçay Türkçesi ile aynı olan Balkar Türkleri, Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır; sayıları 85.000 civarındadır. Kuzey Kafkasya'da yaşamaktadırlar. Karaçay- Balkarlar, II. Dünya savaşı sonunda Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Stalin'in emriyle Sibirya'ya sürgüne gönderilmişler ve neden sonra anavatanlarına dönebilmişlerdir.

KUMUKLAR

Kumuk Türkçesi Kıpçak grubundan olmakla birlikte Anadolu, Azeri ve Karaçay dillerine yakınlık da gösterir. Toplam nüfusları 300 bin kadar olan Kumuk Türkleri Dağıstan özerk cumhuriyetinde (Kuzeydoğu Kafkasya'da) yaşamaktadır.

Dağıstan'da yaşayan Kumuklar ve Nogaylar ise bölgelerinde çoğunluk oluşturamadıkları için kendi ulusal devletlerini kurması olanaksızdır. Fakat Dağıstanlılık kimliği, Dağıstan'da yaşayan bütün halklar üzerinde birleştirici bir öğedir. Dağıstan, Rus nüfuzuna kapalı, aşırı dağınık bir yer olduğu için burada yaşayan her halk asimile olmadan kendi ulusal kimliğini devam ettirmektedir. Dağıstan'ın Rusya'nın

sınır bölgesi olması ve çok az sayıda Rus yaşaması nedeniyle ileride bağımsız bir ülke olmayacağını kimse iddia edemez.

RUSYA OTONOM BÖLGELER HARİTASI

Kaynak: Prof. Dr. Nadir DEVLET. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi – Çağdaş Türkiler. Çağ Yayınları.

ÇAĞATAY TÜRKLERİ ve ÜLKELERİ

Türk dillerinden Çağatay dil grubunun lehçelerini konuşan Türklere Çağatay, Kaşgar veya Karluk Türkleri denmektedir. Bu dil grubunu iki Türk halkı kullanır: Özbekler ve Uygurlar. Rusların Orta Asya'yı işgali olan 1800'lü yıllara kadar Türkistan coğrafyasının ortak yazı dili Çağatay Türkçesi idi. Orta Asya Türk-İslam medeniyeti Buhara ve Semerkant'ta Özbek Türkleri sayesinde gelişmiştir. Göçebeliği bırakarak ilk yerleşik düzene geçen Türkler, Uygur Türkleridir. İlk büyük Türk şehirlerini Uygurlar oluşturmuştur. Özbekistan sınırları içinde bulunan Buhara, Semerkant ve Hive şehirlerinden çok sayıda büyük din alimleri ve bilim adamları çıkmıştır. Ayrıca Orta Asya Türk halkları içinde en dindar olanları Özbekler ve Uygurlardır.

ÖZBEKLER ve ÖZBEKİSTAN

Özbek adı, Altın Orda hükümdarı Özbek Han'ın adından gelmektedir. Altın Orda tahtına Özbek Han (1313-1340) 'in geçmesinden sonra, onun emrindeki kitlelere daha sonradan Özbekler denmeye başlanmıştır. Yani başlangıçta şahıs adı olan Özbek , bir zaman sonra belli bir Türk topluluğunun adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cengiz Han'ın torunlarından Batu Han tarafından kurulan Altın Orda Hanlığı (1227-1502) nin başına 9.han olarak , 1313 tarihinde Özbek Han geçmişti. Özbek Han, ilk günlerden başlayarak kararlı ve sert bir siyaset gütmüş, Kutluğ Timur Noyan'ın nasihatları sayesinde kısa bir zamanda bir çok rakip ve düşmanlarından kurtulmuştu. Daha sonraları Özbek ailesinden Abu'l-Hayr Han (1428-1468) zamanında Özbekler birbirleriyle daha da kenetlenmişler ve Timurluların son devirlerinde Özbekler saldırılarını artırmışlar ve daha da güneye inmişlerdir. Muhammed Şeybani Han (1500-1510), Maverünnehir'in tamamını ele geçirmiş ve Altın Orda devletinden kopup Maverünnehir'e gelmiş bulunan Türk ordusunun askerleri buranın yerli Türk halkıyla kaynaşmış bugünkü modern Özbek halkını oluşturmuşlardır.

Orta Asya'daki 5 eski Sovyet cumhuriyeti içinde 26 milyonluk nüfusuyla en kalabalık ülke olan Özbekistan'da, etnik Özbekler nüfusun yüzde 75'ini oluşturuyor. Ruslar ve Tacikler nüfusun yüzde 10'unu, Kazaklar ise yüzde 3'ünü oluşturmaktadır.

Büyük doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip Özbekistan, dünyanın 10 büyük altın üreticisi arasında yer almaktadır. Özbekistan, dünyadaki 5. büyük pamuk üreticisi durumundadır.

Özbekistan'ın;
Yüzölçümü: 447.400 km²
Nüfus: 26.000.000
Başkent: Taşkent (Nüfusu: 2,5 milyon)'dir.

Özbekistan nüfusunun etnik dağılımı:
Özbek : 19.500.000 %75
Rus : 1.300.000 %5
Tacik : 1.300.000 %5
Kazak : 780.000 %3
Karakalpak: 500.000 %2
Tatar : 300.000 %1,2
Kırım Tatarı: 200.000 %0,8
Ahıska Türkü: 110.000 %0,4
Ve diğerleri...

Afganistan'da 1.800.000, Tacikistan'da 1.500.000, Kırgızistan'da 650.000, Kazakistan'da 350.000 ve Türkmenistan'da 350.000 olmak üzere toplamda 24 milyonu aşkın Özbek Türkü yaşamaktadır. Orta Asya'daki en kalabalık Türk halkı Özbeklerdir.

Tacikler, Orta Asya topraklarında yaşamalarına karşın Türk değillerdir. İnan dillerinden birini konuşurlar ve dilleri Farsça'ya oldukça yakındır. Özbekistan'da 1.300.000 Tacik ve Tacikistan'da da 1.500.000 Özbek yaşamaktadır. Sınırlar Sovyetler Birliği zamanında gelişigüzel belirlendiği için bu ülkeler bağımsızlığını kazandıktan sonra böyle bir nüfus problemi ortaya çıkmıştır. Bu problemi halletmenin en iyi yolu Özbek ve Taciklerin karşılıklı yer değiştirmesi (mübadele) olacak ve iki halkın da kendi ülkelerinde nüfus çoğunlukları artacaktır.

Afganistan'da yaşayan Özbekler ise Kuzey Afganistan'da Maymana, Şıbırgan ve Mezar-ı Şerif şehirlerinde yoğunluklu olarak yaşamaktadırlar. Liderleri Raşit Dostum'dur.

UYGURLAR ve DOĞU TÜRKİSTAN

Uzun tarihi boyunca Doğu Türkistan, iç ve Orta Asya'da kurulmuş olan Türk devletlerinin ve hanlıklarının merkezi olmuştur. M.Ö. 8-3 asırlarda İskitlere; M.Ö. 300- M.S. 93 yıllarında Hunlara; 522-744 döneminde Göktürk İmparatorluğuna; 744-840 devresinde Uygur devletine; 751-870 Karluk ve Karahanlılar İmparatorluğuna ve Saidiye Hanlığına merkez olan (1509-1679) bu Türk yurdu, tarihte daima önemli olmuş ve dikkatleri üzerine çekmiştir. Uygurlar başkentleri Ötüken (daha sonra Hanbalık) olan büyük bir devlet kurmuşlar ve ilk olarak yerleşik hayata geçmiş ve yaşadığı kntlerde ileri seviyede medeniyetler kurmuşlardır. 8. ve 18. asırlar arasındaki bin yıllık dönem, Çin İmparatorluğu ile önemli derecede kültürel ve siyasî işbirliğinin gerçekleştirildiği bir barış dönemi olmuştur. Ancak bu barış dönemi, Doğu Türkistan'ın 1759 yılında Çin Mançu İmparatorluğu'nun işgali ile son bulmuştur. 1759'dan bu yana Doğu Türkistan'da 200'den fazla silahlı ayaklanma olmuş ve Doğu Türkistan halkı 3 defa hürriyetin tadını tatma fırsatı bulmuştur. 1863'te bağımsızlığına kavuşan Doğu Türkistan'da Yakup Han başkanlığında "Doğu Türkistan İslâm Devleti" kurulmuş ve bu devlet; Osmanlılar, İngiltere ve Rusya tarafından resmen tanınmıştır. Ancak bu bağımsız Türk devletinin ömrü kısa sürmüş ve 1876 yılında Çin-Mançu devletince yeniden işgal edilmiş ve 1884'te Sincan "Yeni Toprak" adıyla Çin İmparatorluğuna bağlanmıştır. 20. asrın başlarında Orta Asya'da oluşan milliyetçilik akımı neticesinde 1933 yılında Kaşgar'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu Cumhuriyetin ömrü 1937'de sona ermiştir. 1944'de Gulca şehri Çinlilerden temizlenmiş, "Üç Vilayet İnkılâbı" olarak bilinen bu ayaklanmalar neticesinde Doğu Türkistan Türkleri, Ali Han Töre başkanlığında Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni yeniden kurmuştur. Bütün Çin'e hakim olan Komünist Çin Kuvvetleri, 1949'da Stalin'in de onayı ile Doğu Türkistan'a girerek bu tarihi Türk ülkesini resmen işgal etmiştir. Komünist rejim, 1949 yılından itibaren, bir yandan Müslümanları imha ederken bir yandan da bölgeye sistemli bir biçimde Çinli göçmen yerleştirmiştir. Çin hükümetinin 1953 yılında başlattığı bu kampanyanın etkisi son derece düşündürücüdür. 1953 yılında bölgede %75 Uygur, %6 Çinli yaşarken bu oran 1982 yılında %53 Uygur, %40 Çinli'ye yükseldi. 1990 yılında yapılan nüfus sayımında ulaşılan %40 Uygur, %53 Çinli nüfus oranı bölgedeki etnik temizliğin boyutlarını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Yüzölçümü : 1.828.418 km²
Nüfusu : 30 milyon (Yaklaşık)
Başkenti : Urumçi
Nüfusun etnik dağılımı:
Çinliler : 16.890.000 (%56)

Uygurlar : 12.500.000 (%41)
Kazaklar : 1.100.000 (%3,6)
Huiler (Çinli Müslümanlar) : 600.000 (%2)
Kırgızlar : 150.000 (%0,5)
Toplam Türk halklarının, Doğu Türkistan nüfusuna oranı %46 olup, tüm Türklerin toplamı dahi azınlığa düşmüştür.

Doğu Türkistan; petrol, wolfram, altın, kömür, uranyum gibi stratejik hammaddelere ve sayısız yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip bir ülkedir. Çin'de mevcut 148 madenin 118 çeşidi Doğu Türkistan'dan çıkarılmaktadır. Doğu Türkistan'da şimdiye kadar 5000 yerde maden ocağı işletmeye açılmış olup; Çin'deki toplam maden ocaklarının %85'ini teşkil eder. Yaklaşık 500 bölgeden "petrol", 30 bölgeden "doğalgaz" çıkarılmaktadır. Petrol rezervi 8 milyar ton olarak tespit edilmiştir. Her yıl 10 milyon ton petrol Çin'e taşınmaktadır. Çin'in kömür rezervinin yarısı Doğu Türkistan'dadır. Yıllık "altın" üretimi 360 kg. civarındadır. Uranyum, wolfram gibi stratejik madenlerle tuz ve renkli kristal taşları Doğu Türkistan'ın başlıca yeraltı ürünlerindedir. Sanayi kuruluşlarında çalışanların %90'ını ve petrol tesislerinde çalışanların %99'unu bölgeye yerleştirilen Çinliler oluşturmaktadır.

İlk olarak 16 Ekim 1964 tarihinde başlatılan nükleer denemelerin olumsuz etkileri yüzünden bölge insanı ölümcül hastalıklara yakalanmış, 20 bin özürlü çocuk dünyaya gelmiştir. Nükleer denemeler nedeniyle ölen Uygur Türkü sayısının 210 bini bulunduğu bilinmektedir. Binlerce insan ise ya sakat kalmış ya da kanser gibi hastalıklara yakalanmıştır. Çin 1964'den günümüze kadar Doğu Türkistan topraklarında elliye yakın atom ve hidrojen bombası patlatmıştır. İsveçli uzmanlar, 1984 yılında yapılan yeraltı nükleer denemesinde kullanılan bombanın Richter ölçeğiyle 6.8 şiddetinde yer sarsıntısına sebebiyet verdiğini tespit etmişlerdir.

Doğu Türkistan'lı Uygurların, Çin'den bağımsızlık kazanması, bölgenin zengin yeraltı kaynakları ve büyük Çin nüfusuna yayılma alanı gerektiğinden dolayı imkansız gibi görünmektedir. Ayrıca, Doğu Türkistan'da Çinliler zaten çoğunluğu ele geçirmişlerdir.

Kaynaklar:

1. Prof. Dr. Nadir DEVLET. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi – Çağdaş Türkiler. Çağ Yayınları.
2. www.hurgokbayrak.com

LİTVANYA'LI TATARLAR

Türk Tatar tarihi çetrefillidir, onların kendilerine çizdikleri yollar o kadar çok ve çeşitlidir ki, izleyen tarihçileri bile şaşırır. Büyük bozkıra yüzlerce yıl hükmeden ve Doğu Avrupa'ya saçılan Tatarlardan bir kısmı da 1397'den itibaren Litvanya topraklarına göç etmişti. O zamanki Büyük Litvanya Prensiği'nin tebaası olan, kılıçlarının bu Prensiğe kiralayan Tatarlar, bugünkü Litvanya, Polonya ve Belarus Tatarlarının atalarıdır. O tarihten beri, yani 600 yıldır, Litvanya Tatarlarının, Kırım'daki, Volga boylarındaki akrabalarından koparan şey dillerini kaybetmeleri oldu. Büyük Litvan kitlesi içinde, Tatar bilincinin kaybetmeden yaşayan Tatarların dillerinin unutmalarının nedeni şuydu: Onlar Litvanların arasına yabancılar olarak katıldılar ama içine girdikleri toplumun kıyısında kalmadılar. Litvan Prensi onların savaşçılıklarına büyük önem vermiş ve kendisinin de yaşadığı eski başkent Trakay etrafına Tatar ve Karay Türklerini yerleştirmişti. Sonraki yerleşimlerde de hep Litvanlarla iç içe yaşadılar. Giderek Litvanca birinci dil haline geldi. Ancak Tatarlar dinlerinin değiştirmediler, Müslüman kaldılar. Tatar ulusunun bir parçası olmayı bu sayede korudular. Tatarların Litvanya'daki asıl yerleşim yeri başkent Vilnius yakınlarındaki Kırk Tatar köyü. En eski Tatar camii ve mezarları burada. Litvanya'da 7.000 kişilik Müslüman Türk Tatar nüfusu yaşıyor.

Kimliklerini yaşatmanın tek yolu, yeni kuşakların eğitiminden geçiyor. Litvanya'nın başkenti Vilnius'da yaşayan Tatarlar, çocuklarını hafta sonları Türkiye'den gönderilen öğretmenlerin ders verdiği, İslam dininin gereklerinin öğretildiği kurslara gönderiyorlar. Litvanya Tatarları kendileri gibi azınlık bir topluluğun geleceğinin eğitimden geçtiğine inanıyorlar. Çocuklar Litvan okullarda okuyorlar. Vilnius'un yakın banliyölerindeki ve köylerindeki bu okullarda, Tatar çocuklarının kendi dillerinin öğrenme hakları var. Din dersi seçmeli, isteyen bu derslere girebiliyor.

Vilnius'daki Tatar mezarlığı, ay yıldızlı, Arapçayı ve ölenlerin fotoğraflarını bir araya getiren mezar taşlarıyla dikkat çekiyor. Koyu renk mermer üstüne lazer ile kazınarak oluşturulan resimler. Tatarların inancına aykırı değil. Tatarlar, ata geleneği konukseverliğe büyük değer veriyor. On dakikalık bir ziyaret için bile olsa, gelenler yemek yemeden bırakılmıyor, hemen sofraya kuruluyor. Kırk Tatar köyünde bir evde Türkiye'den gelen biz misafirleri için mantı hazırlayan kadınlar, Tatar yemeklerinin lezzetini yaşatmaya devam ediyor.

Litvanya'da birde nüfusları tükenmek üzere olan Karaim (Karay) Türkleri yaşıyor. Karaim Türkleri eski Hazar Türklerinin devamı. Yahudiliğe benzer bir dinleri var. Türkçe'nin Kıpçak dil grubuna ait bir dil konuşuyorlar. Litvanya'da 2.000-3.000 arasında nüfusları bulunuyor. Bir o kadar da Kırım'da yaşıyorlar. Kültürleri kayboluyor diye Unesco tarafından koruma altına alınmış bulunmaktalar.

Kaynak: ATLAS coğrafya ve keşif dergisi. Kasım 2004. Sayı 140.

TATARLARIN DEMOGRAFİK GELİŞİMİ VE YAYILMA ALANLARI

Tatarların demografik gelişmesi ve yayılışı hakkında XVIII. yy.'dan beri Rus kaynaklarında bazı bilgiler mevcuttur. XVIII. yy.'daki Tatar nüfusu hakkındaki bilgiler eksik de olsa, XVIII-XX. yy.'ları arasında nüfus dinamiği yansıtmaktadır. Rusya'da yaşayan ve daha sonra Rusya egemenliğine giren Tatarların nüfusu XVIII. yy. ortalarında yarım milyondan fazla değildi. XIX. yy.'ın sonuna kadar bu rakamın beş katına varıldı. XX. yy.'da ise Tatar nüfusu iki kat arttı. Fakat burada bazı grupların nüfusu hakkında XVIII-XX. yy. oldukça önemli bilgiler ve özellikler yansıtmamıştır. XVIII-XX. yy.'ların nüfus artışı eşit değildi. Bu dönemde Sosyo-ekonomik gelişmelere paralel olarak, İdil-Ural Tatarlarının nüfusu 11.2 kat, Astrahan Tatarlarının 6-8 kat, Litvanya Tatarlarının 4,2 kat, Sibiryaya Tatarlarının 3,3 kat artmış, Kırım Tatarlarının nüfus artışı ise % 10-15'i bulmuştur.

XVIII. yy.'da Astrahan Tatarlarının bir kısmı Kuzey Kafkasya, Kırım ve başka bölgelere göç ettiler. Kırım Tatarları da genellikle Kırım savaşı zamanında toplu göç yaşadılar. Bunlardan 30.000 kişilik ilk grup, 1857 yılında Türk ordusunun peşinden gitmiştir. En büyük göçler, 1860-65, 1874-75 yıllarında yaşandı. Bu dönemde Türkiye'ye 135.500 kişi göç etti. XX. yy.'ın başında (1902-1903) Kırım Tatarlarının büyük bir kısmı artık tarihi vatanlarının dışında idi.

Ortaçağlarda Tatarların etnik dağılım sahaları çok geniş toprakları içine alıyordu. XVI. yy.'ın başında Tatarlar; Kırım, Aşağı ve Orta İdil bölgeleri ile Batı Sibiryaya topraklarında yaşıyordu. Bunun yanısıra özellikle İdil-Ural Tatarları arasında büyük göçler yaşanıyor. Kazan Hanlığı'nın dağılmasından sonra Orta İdil bölgelerinden Ural bölgelerine aktif göçler başladı. Fakat en büyük göçler sosyo-ekonomik ve dinî baskılardan ötürü XVIII. yy.'ın ilk yarısında yaşanmıştır. Orta-İdil bölgelerinden Doğu'ya doğru cereyan eden göçler sonucu XVIII. yy.'da Ural bölgelerinde Tatarların sayısı 89 bine çıktı. Yüzyılın sonuna kadar 219,2 bine ulaştı.

Daha sonraları Ural bölgelerine olan göçler azaldı. XIX. yy.'ın sonunda Ural bölgelerinde özellikle kuzey batıda- 1 milyondan fazla Tatar yaşıyordu. Reform döneminde Orta İdil ve Ural Tatarları'nın büyük kısmı kuzey ve kuzey doğu Kazakistan üzerinden Batı Sibiryaya ve Türkistan'a göç ettiler. Bunun yanısıra, bazıları da Rusya'nın Avrupa kısmına ve Kafkasyaya göç ettiler. XVIII-XX. yy.'larda Astrahan bölgesi ve Batı Sibiryaya'nın Tatar nüfusunun büyük kısmını İdil Ural Tatarları oluşturuyordu. XVIII. yy. sonunda Astrahan bölgesinde bunların oranı % 13.2'ine ulaştı. Batı Sibiryaya'da da aynı durum gözleniyordu. XIX. yy. sonunda buraya göç eden Tatarlar, yerli Tatarların % 17'sini oluşturdu. XIX. yy. ortasında Litvanya Tatarları; Vilen, Minsk, Slominsk, Grodno, Kovno, Poldosk, Volinsk ile Polonya Çarlığı'na dahil olan Avgust ve Lublin vilayetlerinde oturuyorlardı.

XX. yy.'da Tatarların yayılışında büyük değişiklikler yaşandı. 1920-30 yıllarında Tatarların çoğu Rusya'daydı (1926 % 95.4, 1937 % 95.5). Bunun dışında en büyük gruplar Türkistan'da yaşıyordu (1926 yılında 91.2 bin, 1937'de 129 bin). Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu bölgeye vaki olan göçler, XIII. ve XIX. yy.'da yaşandı. Ukrayna ve Azerbaycan'ın Bakû şehrinde de Tatarlar yaşıyordu. Burada Rus inkılâbından önce de Tatarlar vardı.

1950'li yılların sonuna doğru Rusya'nın dışında yaşayan Tatarların nüfusu birden arttı. Özellikle Türkistan'da 1959 sayımına göre 780 bin Tatar yaşıyordu. Bu bölgede Tatar nüfusunun altı kat artmasının birçok nedenleri vardır; İlk olarak, 1944 yılında Kırım Tatarları zorla Türkistan'ın değişik ülkelerine, özellikle Özbekistan'a sürüldü. Bu grupların bir bölümü daha sonra Kazakistan'a yerleşti. Ayrıca, Tatarların bir bölümü Avrupa bölgelerinden kendi istekleri ile Türkistan'a göç etti. Bunun sonucu da, 1970-80 yıllarında Tatar diasporasının en büyük grubu olan 1 milyondan fazla Tatar, Türkistan'da yaşıyordu.

Fakat 1979-1989 yılları arasında bu bölgede bulunan 1154.1 bin kişilik Tatar nüfusu 1179.5 bin kişiye düştü. Bu durum, Kırım Tatarları'nın ana vatanlarına dönmeleri ve diğer Tatar gruplarının Türkistan dışına göç etmeleri ile ilgilidir. Kafkasya'da, eskiden olduğu gibi Tatarların en büyük grubu Azerbaycan'da yaşamaktadır. Fakat, 1970 yılından beri bunların sayısında da düşüş gözlenmektedir. Baltık ülkeleri ve Beyaz Rusya'da ise Tatarların nüfusu nispeten azdır.

1950-1980'li yıllarda Rusya'daki Tatarların ekseriyeti İdil-Ural bölgesinde yaşıyordu. İdil-Ural bölgesindeki Tatarlar, Tataristan ve Başkurdistan Cumhuriyetlerinde yoğunlaşmaktadır. Buradaki Tatar sayısının 1959-1989 yılları arasında % 2.7 oranında azalması, Tatarların Batı Sibiryaya, özellikle petrol bölgelerine göç etmesi ile ilgilidir. Böylece, Tümen vilayetinde, Hantı-Mansı bölgesinde ve Yamal-Nenetsk Cumhuriyeti'nde 1970-89 arası Tatarların sayısı 3 kat artmıştır. Tatarlar halen BDT'de en dağınık yaşayan halklardan biridir.

Türkiye'de Kırım Tatarları'nın dışında 100 bin kişi, Romanya'da Bucak (Dobruca) Tatarları 23-25 bin kadar, Polonya'da 5.500, Bulgaristan'da 5 bin, Çin'de 4.200, ABD'de 4.000, Finlandiya'da 950 kişi, Avustralya'da 500, Danimarka'da 150 kişi, İsveç'te 80 kişi, Japonya'da 30 aile kadar Tatar yaşamaktadır. Bunlar, Almanya, Fransa, Avusturya, Norveç, Kanada, Arabistan, Mısır, Afganistan'daki

Tatarlarla birlikte yurtdışı Tatar diasporasını oluşturmaktadır. Diğer ülkelerdeki Tatarlar, XIX-XX. yy. başında ve daha sonraki yıllarda göç ettiler. Polonya ve Romanya'ya Tatar göçü olmamasına rağmen, bu bölgelerde Tatar yaşamaktaydı. Türkiye'ye XVIII. yy.'da başlayan Tatar göçü, halen devam etmektedir. Diğer ülkelere ise, XIX. ve XX. yy. başlarında yerleşmeye başlamışlardır.

Kaynak: www.ozturkler.com

TÜRK ADININ KULLANIMI

Türk soylu halklardan "Türk" adını kullanan sadece Göktürk'ler olmuştur. Arap ve Kürtler deki aşiret tanımlamasının karşılığı olarak, Türkler de de daima "Boy" tanımlaması öncelik olmuş ve Türk adını kullanmamışlardır. Kurulan Türk devletleri boy esaslı üzerine kurulmuş ve diğer Türk boylarını devlet yönetimine sonradan devlet büyüdüğü için mecburen almışlardır. Tarihte kurulan Türk devletlerinin çoğu başka bir Türk boyu tarafından kurulmuş devletler tarafından yıkılmıştır. Çünkü Türk boylarının savaş teknikleri birbirine benzer olduğu için karşı tarafın zaafalarını iyi biliyorlardı. Bize Türk adını veren aslında, Türk olmayan halklardır. Osmanlı imparatorluğu kendini Türk olarak tanımlamayıp bir Osmanlı milleti oluşturma çabası içindeyken, örneğin Sırplar Balkanlarda yaşayan ve Türkçe konuşsun konuşmasın tüm Müslümanlara Türk (Turçsin) diyordu. Osmanlı devleti, İslamiyet'ten önceki Türk tarihini araştırmaz ve okullarda okutmazken, Avrupalı Türkologlar Türk tarihini yapmışlar ve İslamiyet'ten önceki Türk tarihini ortaya çıkarmışlardır. Orhun Abidelerini bulan ve yazılarını okuyanlar da Avrupalılardır. İlk Türklerden Osmanlı Türklerine bağlantıyı ırksal anlamda yine Avrupalılar kurmuş ve Osmanlı'dan genelde Türkler diye bahsetmişlerdir. Çünkü, Selçuklu devletinin ve Osmanlı devletinin yönetimlerine göre kendileri Selçuklu veya Osmanlı'dır, Türk değildirler. Kendilerinin Türkmenlerin Kınık ve Kayı boyundan geldiklerini de bilirler. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'un fethinden sonra kozmopolit bir yapıya bürünmüş ve devlet yönetimine Türk asıllılar getirilmemiştir. Devletin yönetim kademelerindeki kişilerin milliyeti, Osmanlı'nın nasıl bir millet yaratmak istediğinin de bir göstergesidir. "Müslüman Osmanlı Milleti". Osmanlı yönetimi tarafından çoğu zaman, Anadolu'da göçebe olarak yaşayan Türkmenler aşağılanmış ve işe yaramayan cahil bir halk gözüyle bakılmışlardır. Osmanlı aydınlarının kendilerinin Türk olduklarının farkına varması 1850'li yıllardan sonra başlar. Türk olduklarının farkına varanlar ilk olarak Osmanlı'nın Avrupalı Hristiyanları sayesinde Balkanlar'da yaşayan Türklerdir. Anadolu Türkleri ise Kurtuluş savaşının başlangıcına kadar kendini Müslüman kimliğinden başka bir kimlikle tanımlamaz. Evet, aslında biz Türk soyundan gelen Türkmenlerin torunlarıyız. Bizim şu anda kendimize Türk dememiz, Ruslar ve Polonyalıların kendilerine Slav, İtalyanlar ve İspanyolların kendilerine Latin, Alman ve İngilizlerin kendilerine Germen demesi ile aynıdır.

Osmanlı harabeleri üzerine kurulan yeni Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşlarına resmen Türk adını vermesi ve dolayısıyla bu coğrafya içinde oluşan yeni ulusun da "Türk" olarak tescil edilmesidir. Böylece önceden soy birliğini belirten "Türk" adı artık ekseriyeti Anadolu'da yaşayan, Osmanlı'nın varisi bir ulusun özel adına dönüşmüş oldu. Zaten Türkiye'de de "Türk" kelimesi batıdaki bilimsel çalışmalardan etkilenecek ancak 19. yüzyılda kullanılmaya, II.Abdülhamit'in son döneminde etkisini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla Sovyet döneminde uluslaşma süreci başlayınca, zaten Türk adını kullanmayan değişik Türk toplulukları Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen v.b. gibi isimlerle tarih sahnesine çıktılar. SSCB'nin dağılması ve neticede bu Türk topluluklarının bir haylisinin kendi milli kimliklerini belirten adlarla kurulan bağımsız cumhuriyetlere kavuşmalarının sonunda, bu adlara sıkıca sarılarak, kendilerini bu ulus adları ile özleştirmektedirler. Soy birliğini ise, Türkiye'de genelde resmi olarak red edilen "Türki" (Türki halklar veya Türki dilli halklar) kelimesi ile ifade ettikleri için "Türk" adını Anadolu'da yaşayan soydaşlarına has özel bir ulus adı olarak kabul ettiler. **(Prof.Dr. Nadir Devlet)**

Yukarıdan çıkan sonuca göre; devletimizin adı Türkiye değil de Osmanlı veya Anadolu olsaydı, belki Orta Asya'daki devletler bizi Osmanlı veya Anadolu Türkü, kendilerini ise Kazak Türkü, Özbek Türkü veya Kırgız Türkü diye adlandırabileceklerdi. Aslında Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, Türkistan daha parçalara tam anlamıyla ayrılmamıştı. Türkistan parçalanmadan bir bütün halinde SSCB dağıldıktan sonra 1991'de bağımsızlığına kavuşsaydı, burada yaşayan değişik Türk boyları ortak adlarını "Türk" olarak tanımlaması çok kuvvetli bir ihtimaldi. Böylece iki kavram olurdu: Türkistan Türkü ve Türkiye Türkü.

Türki (Turani) kavimler var ola geldikleri tarih den beri Göktürkler haricinde hiçbir zaman Türk kavramı ile tarih sahnesine çıkmamışlardır bu kavramla tarih sahnesine çıkmaları Cumhuriyet Türkiye'si ile olmuştur. Bu da milliyetçilik ve ulusçuluk akımlarının dünyada uygulamaya geçildiği 19. ve 20.yüzyıla denk gelmektedir. Türki kavimlere de ilk Türk tabirini Çinliler daha sonra ise Türk göçleri ile birlikte Türk kavim ve boyları Anadolu'ya yerleşince de komşu oldukları Venedikliler Türk tabirini bu kavimlere kullanmışlardır. Anadolu'dan bahsederken de Turkiye yani Türkiye diye bahsetmişler, yani Anadolu'ya Türk'e ait toprak demişlerdir. Türkler tarih boyunca belirli boylar şeklinde kavim kavim ayrı ayrı yaşamışlar kendilerini kah boy adları; kah han, hakan, hanedan adları ile vasıflandırmışlardır. Çinliler ve Venedikliler ve diğer kavimlerde bu boyların ve Turani kavimlerin hepsini birden Türk diye vasıflandırmışlardır. Ve bu kavimler etnik, dil, kültür ve din açısından birbirleriyle akraba kavimlerdir ve

bu akraba kavimlerin ortaklaşa adları da Türk olmuştur. Anadolu'da bulunan Türkmen Yörük, Çepni, Abdal, Tahtacı, Manav vs. Türk boy ve kavimlerinin alt kimliği bu isimler yani gerçek mahiyetteki kimlikleri bu olmuş ama hepsinin etniksel, dilsel, kültürel ve dinsel akrabalıklarının sonucu oluşan, birlikte anılmalarının ve dolayısıyla bu alt kimliklerinin haricinde, başkaları tarafından hepsi birlikte dış görünümüleri olarak üst kimlikleri Türk olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Türk kavramı, Türki kavimler için bir üst kimliktir çünkü bu değişik akraba Türki kavimlerin hepsini birden nitelendirmektedir. Bunda bir kuşku yoktur. Bu açıdan Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde de ulusçuluk ve milleyetçilik akımları ve uygulamaları olmadığı için ve Osmanlı tabiyet, değişik kavim ve milletlerin tabiyetine ve Fatih Sultan Mehmet'ten beri de millet sistemine göre örgütlendiğinden Türki kavimler de Türk kavramını kullanmadan kendi alt kimlikleri ile millet sistemine, diğer müslüman ve gayri-müslim kavimlerle birlikte dahil olarak yaşamışlardır.

Kaynak: www.vatankirim.net

KAFKASYA COĞRAFYASI

Kafkasya...Adını hemen herkesin duyduğu, hakkında az yada çok bir şeyler bildiği, kimilerine göre efsanelerde anlatılan Kaf Dağı'nın ülkesi. Kimilerine göre ise, Kafkasya karlı dağların, cengaver savaşçıların, ayak parmaklarının ucunda savaş danslarını oynayan korkusuz dağ kartallarının, uzun boylu - ince belli güzel Çerkes kızlarının hayal beldesi.

Kafkasya aslında konuyla yakından ilgilenen uzmanların dışında, Türkiye'de halk tarafından pek tanınmayan bir bölge. Türklerin Kafkasyalılarla tanışmaları, 1860'lı yıllarda Kafkas kabilelerinin Rusya tarafından Anadolu topraklarına sürülmeye başladıkları zamana dayanıyor. Sürülenlerin büyük bölümünü Kafkasya'da kendilerine Adige adını veren Çerkes kabileleri oluşturduğundan, Türkler Kafkasya göçmenlerinin hepsine, dış görünüm ve giyim kuşam açısından birbirlerine benzedikleri için, Çerkes adını veriyor. Anadolu halkı benzer geleneklere ve giyime sahip Kafkasya göçmenlerinin aslında birbirinden farklı kabilelere ve değişik dillere sahip olduklarını ilk bakışta fark edemiyor. Bu nedenle, Çerkes adı Türkiye'ye göç eden Kafkasyalıların ortak adı oluyor.

Kafkasya ya da Kafkaslar, Karadeniz ile Hazar denizi arasında uzanan, uzunluğu 1100 kilometreyi bulan, genişliği 110-160 kilometre arasında değişen yüksek sıradağların adıdır. Bugün siyasî, coğrafi ya da kültürel sınırlar açısından ele alındığında, karşımıza birbirinden farklı sınırlara sahip birkaç Kafkasya çıkmaktadır. Coğrafyacılara Kafkasya'yı Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölmüşler, siyaset bilimciler de bu bölünmeyi kabul ederek Kuzey Kafkasya-Güney Kafkasya isimlerini literatüre sokmuşlardır. Bu tarife göre Kuzey Kafkasya denildiğinde, bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan sözde özerk Kafkas cumhuriyetleri akla gelmektedir. Bunlar; Adige, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Oset, Çeçen, İnguş ve Dağıstan cumhuriyetleridir. Güney Kafkasya denildiğinde ise akla gelenler, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetleri ile Abhazya ve Güney Osetya'dır. Asıl bilimsel gerçek böyle değildir. Çünkü masa başında uydurulmuş olan Kuzey Kafkasya-Güney Kafkasya isimleri o bölgenin sosyolojik, etnolojik, antropolojik ve kültürel gerçeklerine uymamaktadır. Gerçekte tek bir Kafkasya vardır, o da bugün pek çok çevrelerce Kuzey Kafkasya olarak adlandırılan bölgedir. Ancak bu sınırlandırma da eksik kalmaktadır, çünkü bugün siyasî açıdan Gürcistan'a bağlı görünen Abhazya ve Güney Osetya da etnik ve kültürel açıdan Kafkasya'nın bir parçasıdır ve Kafkasya'ya dahildir. Güney Kafkasya tabiri ise tamamen uydurmadır. Bu bölgenin literatürdeki asıl adı "Kafkas Ötesi"dir. Rusların bu bölgeye verdikleri "Zakavkaz", İngilizlerin verdikleri "Transcaucasus", Osmanlı ve Arapların verdikleri "Mavera-i Kafkasya" adları Güney Kafkasya değil, Kafkas Ötesi anlamına gelir.

Bu bakımdan Kafkasya denilince Abhazya, Adigey, Kabardey, Karaçay-Malkar, Kuzey-Güney Osetya, Çeçen-İnguş ve Dağıstan halkları ve bunların yaşadıkları coğrafi bölge akla gelmelidir.

Kafkasya gerçekte baştan başa karlı dağlarla kaplı bir ülke değil. Kafkasyanın Karadeniz sahillerinde yer alan Abhazya tropik bir iklime sahip, neredeyse hiç kar yağmıyor. Adigeler'in yaşadıkları bölgelerde ise alçak engebeler ve sık ormanlar yer alıyor. Kafkasyanın ortalarına doğru Kabardeylerin yaşadığı bölge de dümdüz ovalardan, hafif engebeli tepelerden oluşuyor. Çeçen-İnguş bölgesinin güney kısmı Kafkas dağlarına dayansa da, halkın yaşadığı bölgeler genellikle düzlükler ve ormanlar arasında yer alıyor. Dağıstan'ın kuzeyi de düzlüklerle kaplı iken, güneyinde çıplak kayalık dağlar yükseliyor.

Kafkasya halkları yüzyıllardan beri aynı tarihi, kültürü ve coğrafyayı paylaşmalarına rağmen, toplumsal yapılarında son derece güçlü bir yere sahip olan aile-soy bağlılığı, kabilecilik gibi tutum ve davranışları sebebiyle tarih boyunca bir birlik oluşturamamışlardır. Kafkasya'da birbirinden tamamen farklı pek çok dil ve lehçenin konuşuluyor olması, birliğin oluşturulmasını bir dereceye kadar etkilemiştir. Çünkü farklı dillerde konuşan kabile ve boyların tek bir dil etrafında birleşerek milletleşme sürecine girmeleri mümkün olmamıştır. 20. yüzyıl başlarına kadar Kafkasya halkları arasındaki ortak anlaşma dilinin Kumuk Türkçesi olduğu bilinmektedir. 1404 yılında Kafkasya'da bulunan Avrupalı misyoner Johannes de Galonifontibus Kafkasya'da ve Karadeniz'in doğu kıyılarında yaşayan Yunan, Ermeni, Çerkes, Got, Tat, Rus, Lezgi, Avar, Gazikumuk ve Alan kabilelerinin hepsinin Türk-Tatar dilinde (Kıpçak Türkçesi) konuştuklarını yazmaktadır. 17. yüzyılda Kafkasya'da bulunan Evliya Çelebi, seyahatnamesinin "Çerkes Vilayetleri" bölümünde, Çerkesler'in Türk-Tatar dilinde konuştuklarını belirtmektedir. Konuşmalara verilen örneklerden Çerkesler'in Kıpçak Türkçesini bildikleri anlaşılmaktadır. Değişik dillerde konuşan Kafkasya halkları arasında Kıpçak Türkçesinin ortak anlaşma dili olarak yaygın biçimde konuşulduğunun en somut kanıtı ise, 11 Mayıs 1918'de kurulan "Birleşik Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti"nin resmî dilinin Kumuk Türkçesi olarak kabul edilmesidir. Bu cumhuriyetin Sovyetler tarafından işgal edilip yıkılmasıyla birlikte Kıpçak Türkçesinin Kafkasya halkları arasındaki birleştirici rolü de sona ermiş ve onun yerini emperyalist gücün dili olan Rusça almıştır.

Kaynaklar:

1. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120
2. Dr. Ufuk TAVKUL

KAFKASYA HALKLARI ve DİLLERİ

Öncelikle 'Kafkasya'da konuşulan diller' ve 'Kafkas dilleri' ayırımına dikkat etmek gerekir. 'Kafkas dilleri' terimi sadece, dünya dilleri içinde ayrı bir dil ailesi kabul edilen, Kafkasya'nın yerli halklarının konuştuğu diller için kullanılır. Kafkasya'da konuşulan diller değişik dil ailelerine aittir.

Ethnolinguistic Groups in the Caucasus Region

Kafkasya'nın yerli halkları genel olarak konuştuıkları dil yönünden üç ana grup halinde incelenmektedir. Buna göre;

I. Grup: Kuzeybatı Kafkasya halklarıdır ve üç ana gruba ayrılır.

1.ADIGELER: Çerkesler olarak da adlandırılan bu gruplar dil bakımından birbirlerini anlayabilirler. Çerkesler kendi dillerini Adıgebe olarak adlandırır. Adigeler kendi aralarında iki ana grup halinde incelenir. Batı lehçesi Adige özerk cumhuriyeti'nde, Doğu lehçesi ise Karaçay- Çerkes Ö.C. ve Kabardey-Balkar Ö.C.'nde konuşulmaktadır.

a) Batı (Ç'ah) Lehçesi: Abzeh, Hatukay, Kemirguvey(Temirgoy), Adamey, Bjeduğ, Çemguy, Şapsığ, Natuhay ve Janeler konuşurlar.

b) Doğu (Şağ) Lehçesi: Kabardey ve Besleneyleyler konuşurlar. En kalabalık Çerkes topluluğu olan Kabardeyleyler, Büyük ve Küçük Kabardeyleyler olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Büyük Kabardeyleyler Nalçik ve çevresinde, Küçük Kabardeyleyler ise Mozdok çevresinde otururlar. Kabardeyleylerin bir kolu olarak kabul edilen Besleneyleyler ise batı komşularıdır. Daha çok Karaçay-Çerkes özerk cumhuriyetinde yaşarlar.

2.UBIHLAR: Kafkasyada Abhaz ve Adigeler arasında yaşayan bu topluluklar dil bakımından ölü diller arasına girmiştir. Kafkasya'da Soçi ve çevresinde yaşıyorlardı. Osmanlı'ya en yakın halk bunlardı. Tamamı 1864'de göç etmiş olduğundan Kafkasya'da hiç Ubih kalmamıştır. Ubihçayı anadili olarak konuşan son kişi olan Balıkesir'in Manyas ilçesinde yaşayan Tevfik Esenç'in 1992'de ölümü ile Ubihçay konuşan kimse artık kalmamıştır.

3.ABHAZLAR- ABAZALAR : Kuzeyde Çerkes topluluklarına komşu olan **Abazalar** (Abazin-Aşuva) ile Karadeniz kıyılarında oturan **Abhazlar** (Apsuvalar) aynı kökten çıkan iki grup halinde birbirlerinden Kafkas Dağları ile ayrılmışlardır. Karadeniz kıyı kesiminde oturan ana Abhaz kitlesi ile kuzeyde Kabardeyleyler yakın olarak oturan Abazaların şivelerinde farklılıklar ortaya çıkmış ise de zorluk çekmeden anlaşılabilirler. Abhazyada yaşayan Abhazlar, Hristiyan olmaları ile dini açıdan diğer Kuzey Kafkas halklarından ayrılırlar.

Rivayete göre padişah, Kafkasya'ya birini göndermiş. Adam döndükten sonra huzura çıkıp gördüklerini, öğrendiklerini anlatmış. Padişah 'Çerkeslerin dili nasıldır' diye sorunca, adam çakıl taşlarıyla dolu bir torba çıkarmış ve sallayarak 'işte bu sese benzer bir dildir' demiş. Çerkeslerin kuş dili konuştukları da Anadolu'daki halk arasında bir başka rivayet. Bu hikayelerin ortaya çıkmasında kuşkusuz Çerkesçenin, diğer Kafkas dilleri gibi telaffuzu zor, çok sayıda sese sahip olmasının payı bulunmaktadır. Çerkesçe de 8 ünlüye karşılık 50'ye yakın ünsüz, Abazaca da 6 ünlüye karşılık 56 ünsüz, Ubihçay da ise 2 ünlüye karşılık 80 ünsüz harf bulunmaktadır.

II. Grup: Orta ve Kuzeydoğu Kafkasya halklarıdır ve iki ana gruba ayrılır.

1.NAHLAR (veya VAYNAHLAR): Kafkasya'nın stratejik önemi en büyük noktalarından birinde yaşayan dağlı Nah toplulukları genel olarak birbirlerinden lehçe farklılıkları ile ayrılır.

a.Çeçenler, Vaynahların ana kitlesini meydana getirirler.

b.İnguşlar, İnguşlar diğer bir Nah grubudur ve Çeçenler ile Osetler arasında yaşarlar.

c.Kistler, Gürcistan'ın Çeçen sınırında Tuşa ve Alazan ırmaklarının kaynaklarında ve Pankisi vadisinde oturan bu küçük grup daha çok Gürcü unsurları ile etkileşim halindedir.

2. DAĞISTAN HALKLARI:

Kafkasyanın en çeşitli topluluklarının yaşadığı bölge olan Dağıstan'da Kafkas Dil grubundan olan 4 ana grup yaşamaktadır. Kafkasya'nın yerlisi olan bu halklar (**Avarlar, Lezgiler, Laklar ve Darginler**) daha çok dağlık bölgelerde yaşarlar.

a) AVARLAR : Lezgilerden sonra Dağıstan'ın en kalabalık kabilesi Avarlar'dır. Kendi aralarında ise en kalabalık grubu esas Avarlar meydana getirirler. Dil yönünden üç gruba ayrılırlar;

i. **Avar** (Maarulal),

ii. **Andi** (Bottlih, Godoberi, Karatin, Bagvalal, Çamalal, Tindi ve Açıvaçış gibi alt gruplara ayrılırlar)

iii. **Dido** (Hinuk, Çvarşin ve Kapuçinler gibi alt gruplara ayrılırlar)

b) LEZGİLER: Dağıstan'ın güney-doğusunda yaşarlar Samur Nehri'nin orta ve yukarı mecralarında ve Şamahı yöresine kadar uzanan alanda yayılmışlardır. Doğu ve güney-doğuda Azeriler ile karışmışlardır bu nedenle Türkçe Lezgiler arasında geniş ölçüde yayılmıştır. Rutul, Kütin, Agul, Budukh, Dzekh, Tabasaran, Tsakhur, Udi ve Khinalug gibi alt kollara ayrılırlar. *Kürinler* ve *Tabasaranlar* en kalabalık gruplardırlar.

c) LAKLAR: (Gazi Kumuklar) Orta Dağıstanda yaşarlar.

d) DARGİNLER: Lezgi diline yakın bir dil konuşan Darginler bu nedenle Lezgi kabileleri arasında da sayılırlar. Akuşa, Sutkur, Sırhal, Urkarak, Horakan, Kaytak (Haydak) ve Kubaçi gibi gruplara ayrılırlar.

Dağıstan'daki dağlı kabilelerin aralarında bulunan doğal engeller (dağlar, tepeler, derin vadiler vs.) Batı Kafkasya'daki kadar olmasa da buradaki toplumlar arasında da çeşitli dil farklılıkları doğurmuştur.

III. Grup: Güney-Batı Kafkasya halklarıdır ve dört ana gruba ayrılır.

1.GÜRCÜLER

Çoruh Vadisi'nden doğuda Alazan Irmağı ve Zakatali Mıntıkası'na kadar, kuzeyde Kafkas Dağları'nın güney eteklerinden güneyde Gümrü-Elizavetpol hattında kadar uzanan geniş bölgede yaşarlar. Kuzeyden Abhazlar, Svanlar, Ossetler, Çeçenler ve Lezgilerle komşudurlar. Güney-doğuda ise Azerilerle sınırları aşağı yukarı Nuha yakınlarından geçer. Güneylerinde Ermeniler bulunur. Dil bakımından "Güney-Batı Kafkas Dilleri Grubu"ndan olan Gürcüce çeşitli gruplara ayrılır.

a- Asıl Gürcüler: Tiflis çevresinden ibaret olan Kartli ile doğusunda bulunan Kakheti'de otururlar. Zakatali civarında oturan İnguiller'de bu gruba dahil edilirler. Resmî Gürcü dili bunların konuştuğu dildir.

b- İmeretler: Riyon ile Yukarı Kura ırmakları arasında Chiatura civarında otururlar.

c- Gurienliler: Kutaisi yakınında yaşarlar.

d- Acaralar: Batum civarında yaşarlar. Müslüman olmaları ile diğer Gürcü gruplarından ayrılırlar.

e- Pşavlar: Tiflis'in kuzey doğusunda otururlar,

f- Kevsurlar: Kazbek dağının güneydoğusunda dağlık bölgelerde yaşayan, dillerinde Çeçen ve Oset etkileri bulunan küçük bir halktır.

2. SVANLAR: Elbruz Dağı'nın güney eteklerinde Gürcistan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan Svanlar, Gürcüce'ye bağlı ama farklılıkları olan bir dil kullanırlar vardır.

3. MEGREL-LAZ'LAR: Batı Gürcistan'da Zugdidi ve Poti arasında oturan Megreller, asıl Gürcülerle birlikte bölgedeki en kalabalık Hristiyan toplumlardan birisidir. Çoruh Vadisi'nde oturan Lazlar tamamen Müslümanlığı kabul etmiş bir halktır. Aralarında Müslüman Gürcü halkı Acara'lar oturmaktadır. Dilleri aynı olmakla birlikte iki halk arasındaki ayrımı din farkı teşkil eder. Megrellerin tamamı Gürcistan'da, Lazlar ise Türkiye'de yaşarlar.

DİĞER KAFKASYA HALKLARI;

Kafkasya'da yerli (otoktan) Halkları dışında tasnif edilen ama en az yerli halklar kadar artık Kafkasyalı olan başka toplumlarda yaşamaktadırlar. Kültürel açıdan yerli halklarla aynı özelliklere sahip bu topluluklar genel olarak konuştukları dil yönünden ayrı bir grup olarak tasnif edilirler.

A. İrani Dil Konuşan Kafkasya Topluları:

1 .OSETLER (ASETİNLER, ALANLAR)

Aslen Alanlardan geldikleri kabul edilen bu toplum dil açısından Kafkas dillerinin etkileri altında önemli değişiklikler geçirmesine karşılık İran diline çok yakın bir dil kullanırlar. Kafkasya'da Daryal Geçidi'nin güney ağzında otururlar. Doğularında Çeçenler, kuzeylerinde İnguşlar ve Kabardeyler, güneyden de yine Gürcülerle komşudurlar. Onlara diğer Kafkas halkları Kuşha, kendileri ise İron derler.

Daryal Geçidi'nden başka Liakkva ve Ksa vadilerinde, güneyde Kura'ya doğru Uruk, Fiag-Don ve Ardon ile Yukarı Terek boylarında da yaşarlar. Osetinler başlıca iki gruba ayrılırlar;

1- İron,

2- Digor.

Osetlerin çoğunluğu Hristiyan olduğu için ne Rusya'ya karşı olan mücadeleye, ne de göç hareketine etkili bir şekilde katılmamışlardır. Yalnız sayıca çok az sayıda Müslüman olanları, aslen Oset olan General Musa Kundukhov öncülüğünde Çeçenlerle birlikte göçe katılmışlardır.

2.TATLAR (PADARLAR): Safeviler tarafından Kafkasyada Bakü, Kuba, Şamahı, Derbent ve Zakatali mıntıklarında yerleştirilmiş olan İranlılardır. Farsça konuşurlar.

B. Türk Dili Konuşan Kafkas Topluları:

1. KARAÇAY-BALKARLAR (MALKARLAR)

Kaynakları hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen Karaçayların genel olarak, Kafkasya'da belirli dönemlerde bulunmuş olan Hazar, Bulgar ve Kıpçak gibi eski Türk topluluklarının bir devamı olduğu kabul edilmektedir. Kıpçak Türkçesinden geldiği bilinen bir dil kullanırlar. **Karaçay** ve **Balkar (Malkar)** olarak iki grup halinde anılmalarına rağmen gerçekte tek bir halktırlar. 13.-15. yüzyıllar arasında Kabardeylerin doğuya doğru yayılmalarına kadar Kuban, Terek ve Kuma nehirlerinin orta ve yukarı mecralarında ve onlara katılan akarsuların boylarında geniş bir sahada yaşadıkları bilinen Karaçaylar

daha sonraları Kafkas Dağları'nın zirvelerine doğru çekilerek Elbruz Tepesi'nin etrafındaki sarp ve yüksek bölgelere yerleşmişlerdir. Çevrelerinin genel olarak Çerkes-Abaza kabileleri tarafından çevrili olmasından dolayı, kültürel açıdan komşu kabilelerle aynı özelliklere sahiptirler.

2. KUMUKLAR

Kuzeyde Terek Nehri'ne kadar, güneyde de Mahaçkale'nin güneyine kadar uzanan ovalık alçak arazide oturlar. Genel olarak Dağıstan'ın kuzey-doğu ve doğusundaki Hazar Denizi'ne kadar uzanan düzlüklerde yaşarlar. Hazar Türklerinin bakiyesi olup Azerbaycan Türkleri ile yakın ilişkilerinden dolayı Oğuz Türk dili özelliklerini yansıtan değişik bir Kıpçak Türk Dili konuşurlar. Ayrıca Hazar Denizi kıyılarında oturdukları ve kıyıda "kum"dan kaynaklanan "Kumuk" ismini aldıklarını ileri sürenler vardır. Mahaçkale, Kaspiiski, Hasavyurt, Babayurt, Buynakski ve İzberbaş şehirleri Kumukların yaşadıkları alana dahildirler. Ovalık yerlerde yaşayan çeşitli Kafkas kabileleri genellikle Türk kabileleri ile sıkı ilişkiler içerisinde bulunmalarından dolayı Kumuk Türkçesini de bilirler. Bu nedenle Türkçenin bir lehçesi olan Kumukça, Doğu Kafkasya'da ortak bir anlaşma vasıtası olarak kullanılmaktadır.

3. NOGAYLAR

Kazak ve Karakalpak Türkçesine yakın bir dil konuşan bu topluluklar 18. Yüzyıldan sonra Kafkasya bölgesine yerleştirilmişlerdir. Dağıstanda Hazar Denizi'ne doğru uzanan düzlükte ve daha kuzeyde step görünümü alan bozkırlarda Türk asıllı kabilelerle (Kumuklar, Azeriler, Türkmenler) karışık olarak yaşarlar.

Kaynaklar:

1. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120
2. www.kafkas.org.tr
3. Prof. Dr. Nadir DEVLET. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi – Çağdaş Türkiler. Çağ Yayınları.

ÇERKES TARİHİ

Çerkesler kendilerini "Adige" diye adlandırır. "Çerkes" tabiri ise Çerkes olmayan milletlerin taktığı bir isimdir. Çerkeslerin tarih öncesindeki anavatanlarının sınırları Kırım yarımadası, Karadeniz'in kuzey kısımları, Don nehri ile Volga nehrinin birbirlerine yaklaştıkları yerlerden güneye doğru Kafkas dağları ve en güneyde İngur nehrine kadar tüm Karadeniz kıyıları ve tüm kuzeybatı Kafkasya'yı kapsıyordu. Hunların, Moğolların, Timur'un ve Tatarların baskısıyla gün gün kuzey yörelerinden güneye doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. Çerkesya, yani Çerkeslerin tarihi anavatanı şimdi parçalanmış, yüzyıllık kolonizasyon politikası sonucu büyük ölçüde Ruslaştırılmış bir coğrafya olmuştur. Büyük Kafkasların kuzeyinden Kuma ve Kuban nehirleri havzalarına kadar uzanan bu topraklarda Çerkesler, üç küçük cumhuriyet içerisinde belli bölgelere sıkıştırılmış durumdadır. Adige Cumhuriyetinde 125.000 (toplam nüfusun %25'i), Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde 40.000 (toplam nüfusun %10'u), ve Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde 365.000 (toplam nüfusun %50'si) Çerkes yaşamakta ve bu cumhuriyetlerin sınırları dışında yoğunluklu olarak Tuapse şehri ve çevresinde olmak üzere 10-15 bin kişilik bir Çerkes nüfus daha bulunmakta, bu da Kafkasya'da kendi anavatanlarında 550.000 kişilik azınlık bir nüfus anlamına gelmektedir.

Çerkesler, tarihin bilinen en eski devirlerinden beri Kuzeybatı Kafkasya'da yaşayan yerli halklarından biridir. MÖ. III. bin yılın ikinci yarısına tarihlendirilen Maykop kültürü ve Dolmen kültürü kadim Çerkes-Abaza halkıyla bağlantılandırılmaktadır. Eski Kuzey Kafkasya tarihinin sonraki aşaması Sint-Meot kültürünün geliştiği MÖ. I. Bin yılında ise Kuzey Kafkasya'nın asıl nüfusunu Meotlar ve Karadeniz sahilinin onlarla akraba kavimleri oluşturuyordu. Sint, Dandari, Fatey, Kerket, Zih, Henioh ve diğerleri "Meot" kavimleri olarak biliniyordu. Çerkes adının da "Kerket" kavminin adından geldiği kabul edilmektedir. Onların yaşadığı topraklar tarih boyunca pek çok istila, pek çok savaş görmüştür. MS. 4. yüzyılda Hristiyanlık Kafkasya'ya girmeye başlamış ve Bizanslılar aracılığıyla yayılmıştır. Hun akınlarını Bizans saldırıları, Hazar egemenliğini göçebe bozkır kavimlerinin istilası izlemiş ve en büyük acılar, en korkunç yıkımlar Cengiz Han'ın Moğol ordularının gelişiyile yaşanmıştır. Ancak, Çerkesya 16. yüzyıldan itibaren yeni güçlerin, Osmanlı ve Rusya'nın mücadelesi haline geldiğinde bugünkü kaderini belirleyecek yeni sürece de adım atmış olmuştur.

Ruslar gelmeden önce Çerkesler kuzeyde Don nehri ağzından güneye Abhazyaya; batıda Azak ve Karadeniz kıyılarından güneydoğuda Sunja'ya kadar geniş bir alana yayılmış olarak yaşıyorlardı. Batıda en yakın komşuları Kırım Tatarları, Kuban ve Kuma nehirlerinin kuzeyinde ise göçebe Nogaylardı. Güneybatıda ve güneyde, Kafkas sıradağları boyunca Abhaz ve Gürcü prenslikleriyle sınırdılar. Merkezi Kafkasya'da ise dağlık bölgelerde yaşayan Osetler ve Türk boyları Karaçay-Balkarlar ile komşuydular. Doğuda Vaynahlar (Çeçen ve İnguşlar), en doğu uçta ise Dağıstanlılar bulunuyordu. Geçim esas olarak tarım ve hayvancılığa dayanıyordu; zanaat da vardı. Çerkesler nüfus ve siyasi güç olarak Kuzey Kafkasya'daki en büyük halktı. Kırım Tatarları aracılığıyla Osmanlılarla tanıştıklarında onların hükümranlığını hemen kabul etmediler. Müslümanlık Çerkeslere bu dönemde girmeye başlamış fakat eski geleneklerini de bırakamamışlardır. Tamamen Müslümanlaşmaları 1700'lü yıllarda olmuştur. O dönemde Çerkes ülkesine sefer düzenleyen Osmanlı ve Kırım Tatar orduları büyük zayıflarla döndüler. Rusya Osmanlı'nın Kafkasya'ya yayılmasını, Osmanlı'da Rusya'nın Karadenize ulaşmasının engellemek istiyordu. Kırım Hanlarının baskınlarından ve onlara ödenen ağır vergilerden bunalan Çerkesler başlangıçta Rusya'nın desteğini talep etmiş ancak Rusya'nın işgalci amaçlarını çok çabuk fark ederek Osmanlı'ya yönelmişlerdi. Bu iki devletin Kuzey Kafkasya'ya hakim olma arzusuna bağlı olarak savaşlar, ayaklanmalar birbirini izledi. Mücadeleden Rusya galip çıktı ve 19. yüzyılda Kuzey Kafkasya Rusya'nın hakimiyetine girdi.

Asıl darbe Kafkas-Rus savaşı tarihinde önemli bir yer tutan Rus General Yermolov döneminde (1816-1827) vuruldu. Kanlı hareketler ve veba salgınları, Kabardeylerin 300.000 den fazla olan nüfusunu 1818'de 35.000 kişiye kadar indirdi ve Rusya hakimiyetinin kabulüyle sonuçlandı. Çerkeslerin "Yer Molla" lakabını taktığı Yermolov 1822 yılında bütün Kabardey bölgesini yakıp yıktı. Aynı yıl Nalçik istihkamı inşa edildi. Rus hakimiyetini kabul etmek istemeyenler Kuban nehrinin karşı tarafına, henüz bağımsız olan Batı Çerkesya'ya geçerek mücadeleye devam ettiler. Çerkesya'nın siyasi konumu, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşının bitiren Edirne Antlaşmasıyla tamamen değişti. Osmanlı imparatorluğu Çerkesya'yı Rusya'ya bırakıyordu ama ortada garip bir durum vardı. Karadeniz kıyısındaki birkaç kale dışında Çerkesya hiçbir zaman Osmanlı toprağı olmamıştı. Dini bağlılıktan öte Çerkesler de hiçbir zaman kendilerini Osmanlı sultanının tebası olarak görmemişlerdi. Rusya için asıl orun bundan sonra başlıyor, antlaşmayla elde ettiği toprakları fethetmesi gerekiyordu. Osmanlı padişahının "Çerkesleri ve topraklarını Rus Çarına verdiği" haberi Çerkesler arasına yayılma başladı ve savaşı bırakmaları istendi. General Malinovski Çerkeslere barışçı bir yaşamın nimetlerini anlatarak onları Rusya'ya itaat etmeleri için iknaya çalıştı: "Biliyorsunuz Edirne antlaşmasına göre Sultan hepimizi ve Kafkasya'yı ebediyen Rus Çarına verdi." Yaşlı bir Çerkes, ağaca konmuş kuşu göstererek

“General, iyi sözlerin hatırına ben de sana ebediyen şu kuşu veriyorum, alabiliyorsan al” diye cevapladı. Edirne antlaşmasından sonra Çar I. Nikola yönetimi, yüzlerce yıllık deneyiminin ışığında Kuzey Kafkasya’daki problemi somut olarak tanımladı:” Kafkasya’nın fethi başka türlü gerçekleşmeyecekti. Çerkesler topraklarından sürülmeli ve yerlerine Ruslar yerleştirilmeliydi ve nitekim öyle de oldu.

Kuzey Kafkasya halklarını ortak mücadele için birleştirmek amacıyla efsanevi lider Şeyh Şamil 1846’da Kabardey’e geldi. Ancak zorlu savaşımlardan ve veba salgınından sonra iyice zayıflayan Kabardeyler tekrar ayaklanmayı göze alamadılar. Şeyh Şamil Dağıstan’a geri döndü. Hemen ardından onu destekleyen bazı prensler de Kuban nehrinin ötesine geçmek veya Osmanlı’ya sığınmak zorunda kaldılar. 1859’da Şeyh Şamil’in kesin yenilgisi ve esir alınması Çarlığın bütün dikkatini ve güneydeki Çerkesya’ya kaydırmasını sağladı. Çerkesya’yı fetih için 1820’lerde bölgede bulunan 30.000 kişilik Rus ordusu, 1850’de zaten 200.000’e çıkmıştı. Kafkas-Rus savaşında ve Çerkeslerin bağımsızlık mücadelesinde din hep önemli bir faktör oldu. Fakat, Ruslar, dini Çerkeslerin göç etmesi için ustaca kullandılar. Çerkesler arasında, Rusların hakimiyeti altında dinlerini kaybedecekleri propagandası yapılıyor ve Osmanlı topraklarına göçe özendiriliyorlardı. Kont Yevdokimov 1860 yılında en az masrafla Kafkasya’nın nihai fethini sağlamak için geliştirdiği planı uygulamaya koydu. Tasarı Çerkeslerin Osmanlı topraklarına göç ettirilmesini ve yerlerine Rusların iskanını öngörüyordu. Abaza topluluklarının bir kısmı kendilerine tanınan sürede köylerini boşatarak Osmanlıya göç etti. Sürgün emrine direne Besleneyler 20 haziran 1860’ta aniden kuşatıldı ve 4.000 aile Rus birliklerinin gözetiminde Osmanlı topraklarına gönderildi. Yevdokimov planı şöyle işliyordu: Boşaltılmak istene Çerkes köylerinin çevresindeki ormanlar kesilerek yol açılıyor, köyler birlikler tarafından sarılıyor ve zorla boşaltılıyordu. Yağmadan sonra köy ateşe veriliyordu. Böylece Kabardey bölgesinden 1860-1861 yıllarında 10.000’den fazla Çerkes göç etti. Boşalan Çerkes toprakları Ruslara paylaştırıldı. Abzehlere, Ubıhlara ve Şapsığlara göç etmeleri için verilen süre dolduktan sonra Rus birlikleri 3 gün boyunca bütün köyleri yakarak Çerkesleri denize doğru sürdüler. Bütün halk deniz kıyısına akın akın denize iniyordu. 25 mart 1864 yılında Soçi’nin alınmasıyla dağlık şeridin tamamı Rusların eline geçmiş oldu. Harekatı tamamlayan Rus birlikleri, 21 mayıs 1864’te büyük bir zafer töreni düzenledi. Aynı gün Anapa limanından 20.000 Natuhay gözyaşları içinde vatanlarından ayrılıyordu. Çarlık dönemi boyunca zaferin yıldönümü olarak kutlanan 21 mayıs, Çerkesler için bugün de sürgünün yıldönümü olarak anılmaktadır. Kafkasya’da geriye kalan çok az Çerkes Kuban bölgesine, Rus köylerinin aralarına dağıtılarak yerleştirildi.

Sürgün edilenlerin sayısı, Rusya Göç komisyonu verilerine göre 1858-1865 yılları arasında Karadenizin doğusundaki limanlardan 493.000 kişi gönderilmiş ancak kayıt dışı gidenlerin sayısının bunun iki katından fazla olduğu kesindir. Ancak göç bu tarihlerden önce başlamış ve 1910’lara kadar devam etmişti. Çerkesler bütün mallarını mülklerini bırakıp Karadeniz limanlarına yığıldı. Yiyeceksiz, parasız ve hatta giyeceksiz bazen 3-4 ay açık havada kendilerini Osmanlı’ya götürcek gemileri beklediler. Hastalıktan ve açlıktan toplu ölümler başladı. Kayıtlara göre 21 kasım 1864’te Novorossisysk’de bekleyen Abzeh, Şapsığ ve Bjeğuğların sayısı 25.000 kişiydi ve bunların sadece 15.000’ni yola çıkacak kadar yaşadı. Ancak asıl trajedi göç yolunda ve vardıkları topraklarda yaşandı. Sıkıştırıldıkları teknelerde havasızlıktan ve ezilerek, yiyecek ve su yokluğundan, hastalıktan ve sık sık da aşırı yüklü gemilerin batmasından binlerce kişi yollarda öldü.

Çerkeslerin çoğu ilk önce Karadeniz kıyısındaki limanlara, Trabzon ve Samsun’a indirildi. Raporlarda, bu limanlarda 1864 bahar ve yaz aylarında günde 200’den fazla insan öldüğü bildiriliyor. Sadece Trabzon’da ölenlerin sayısı 53.000’e ulaşıyordu. Limanlarda yığılmayı azaltmak için Osmanlı hükümeti, sonradan dağıtılmak üzere önlem olarak iç bölgelere göndermeye başladı. Balkanlara gönderilen Çerkesler önce Köstence ve Varna’ya çıktılar. Haziran 1864’te Köstence’de 35.000’den fazla Çerkes vardı. Varna’ya ise 80.000 Çerkes çıkmıştı. Rumeli’de Çerkesler genellikle, Sırp ve Ruslara karşı savunma hattı oluşturmak için Sırp-Osmanlı sınırındaki ve Dobruca’ya kadar Tuna boyunca stratejik bölgelere yerleştirildi. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı (93 harbi) patlak verdikten sonra Çerkesler buralardan da Anadolu’nun Ege ve Marmara bölgelerine, bir kısmı da Suriye’ye yerleştirildi.

Üç kuşak Çerkes özgürlük ve bağımsızlık için savaştı. Rusya’nın yürüttüğü uzun ve kanlı savaşta 1.000.000’a yakın insan öldü. Sürgünün mantığını bir Rus generalin sözleri gayet güzel açıklıyordu:” Bize Çerkesler değil, Çerkes toprakları lazım.”

Savaş sırasında ve daha sonra zorla veya gönüllü birkaç milyon kişi yerleştirildi. Kafkasya’da Çerkesleri hatırlatan her şey hafızalardan silinmeye çalışıldı. Yer adları değiştirildi. Çerkes adı yerine boy adları ön plana çıkarıldı. Çerkesya yerine Batı Kafkasya, Çerkesler yerine Dağlılar terimleri tercih edildi, Sovyetler Birliği kurulduğunda, Ruslar arasında küçük adacıklar halinde kalan Çerkes nüfusu değişik adlar altında farklı idari birimler içinde kaldı. Sınırları ve adları sık sık değişen bu idari birimler, bugün Rusya Federasyonu içinde özerk federal cumhuriyetler olarak varlıklarını sürdürüyor. Çerkesler

de anavatanlarında azınlığa düşürülmüş ve parçalanmış bir halk olarak kimliğine, kültürüne ve geleneklerine sarılarak Çerkesya'da tutunmaya çalışmaktadırlar.

Ermeni soykırımını var diyenler! İşte bu Dünyanın en büyük gerçek bir soykırım öyküsüdür.

SÜRGÜN

Yüzyıllık yaşanılmış bir sürgün
gümüştüz eğerleriyle
yırtık çizmeleriyle
bir gölge gibi sessiz
ağır ve aksak
gelip geçti dün...
Atını ve kalpağını yitirmişti
Sanırım maviydi gözlerindeki
hüzün.
Geldiği, gittiği yeri sordum,
duymadığım bir dağın adıyla yanıt
verdi.
Dağın adı mı? Bilmem, unuttum...

Refik ÖZDEMİR (Kafdağı Dergisi)

Kaynak: ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120

BİR BAŞKA ANLATIMLA ÇERKES SÜRGÜNÜ

Göç mü, yoksa sürgün mü?

Göç: Birey ve grupların ekonomik, sosyal, kültürel vb. nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmeleridir. Çerkeslerin Kafkasya'dan Anadolu'ya gelişi bir sürgündür. Bu kütleli nüfus hareketinin göç olarak isimlendirilmesi doğru değildir.

Çerkeslerin sürülme sebebi

Ekonomik, dini, siyasi ve kültürel nedenler yanında tarih boyunca en çok karşılaşılan sürgün nedeni savaşlar olmuştur. Kafkasya'dan Anadolu'ya kitleler halinde akan nüfus hareketinin de siyasi ve dini boyutu olmakla beraber en önemli nedeni iki yüzyıl devam eden Rus savaşlarının Çerkesler aleyhine yenilgilerle sonuçlanmasıdır.

Sürgün Yolu

1859-1864 yıllarında yurtlarından sürülen Çerkesler deniz yoluyla; Kafkasya'dan, Taman, Tuapse, Anapa, Tsemez, Soçi, Adler, Sohum, Poti, Batum vb limanlardan bindirilip Osmanlı Devleti'nin Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Varna, Burgaz ve Köstence limanlarında indiriliyordu. 1865-1866 sürgünü ile Osmanlı-Rus savaşından sonraki 1878 sürgün kara yoluyla gerçekleştirildi. Doğu yolundan genellikle Çeçen, Dağıstan, Osetin, Kabardey insanları göçürülmüştür. Daha sonraki sürgün de kara yoluyla yapılmıştır (Berzec, 1986: 114).

Sürgün yolunda çekilen çileler yolda ölenlerin feci durumları Trabzon'daki Rus Konsolosu'nun, sürgün işlerini yönetmekte olan General Katraçef'e yazdığı raporda şöyle anlatılır: "Türkiye'ye gitmek üzere Batum'a 70.000 Çerkes geldi. Bunlardan ortalama olarak günde 7 kişi ölüyor. Trabzon'a çıkarılan 24.700 kişiden şimdiye kadar 19.000 kişi ölmüştür. Şimdi orada bulunan 63.900 kişiden her gün 180-250 kişi ölmektedir. Samsun çevresindeki 110.000 kişi arasında her gün ortalama 200 kişi can veriyor. Trabzon, Varna ve İstanbul'a götürülen 4650 kişiden de günde 40-60 kişinin öldüğünü haber aldım." İşte bu nedenle peş peşe sürüp gelen felaketlerin ve musibetlerin darbeleri altında inleyen ve eriyen bu kahraman ve faziletkar ulusun bedbaht bakiyesi de Dobruca, Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk, Suriye, Irak gibi daima tehlikeye maruz bulunan ve daima emniyetsizliğin hükümran olduğu yerlere yerleştirilmiştir (Berkok, 1958: 529).

Çar'ın Kafkasya Naibi olarak atadığı kardeşi Grandük Mişel, 1864 Ağustos'unda Batı Kafkasya halkına şu duyuruyu bildirmiştir: "Bir ay içinde Kafkasya terk etmezseniz, bütün nüfus savaş esiri olarak Rusya'nın değişik bölgelerine sürülecektir." (Berkok, 526). İşte bu yüzden, esirliği ve boyundurukluğu en büyük şerefsizlik gören Çerkesler, güzel vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Ünlü Rus şair Lermontof bu gerçeği bir şiirinde şöyle dile getirir: "Bu insanlar yurtlarını ve babalarının mezarlarını neden terk ediyorlar? Düşman kuvvetinin zoru ile mi? Hayır! Düşman kuvvetlerinin beraberinde getirdiği esirlik zincirinin korkusuyla!" (Berkok, 524).

Rus yönetimi, bölgenin yerli nüfustan arındırılarak boşaltılması konusunda zorlayıcı önlemler alma yanında bir takım kolaylıklar da sağlıyordu. Rus ordusundan ayrılıp gelen ve Osmanlı ordusunda görev alan General Musa Kunduk(ov) Paşa bakınız ne itiraflarda bulunuyor: "Çeçen reisleri uzun tartışmalardan sonra göçü kabul edip nasıl gerçekleşeceğini sordular. Ben de Gürcistan üzerinden kara yoluyla gideceğimizi ve Rus ordusunun da her türlü kolaylığı ve yardımı yapacağını söyledim... Rus Generali Loris'e gidip 50 bin dönüm kadar olan arazime karşılık 45 bin altın Ruble istedim. Hemen ödedi. Ancak göçmenlere harcanmak üzere ayrıca 10 bin altın Ruble daha istedim. Bunu az bularak 20 bin ödedi... Bu şekilde 25 Mayıs 1865'te, aralarında ailem ve akrabalarımın da bulunduğu 3 bin Çeçen aile ile birlikte göç ettik. Geride kalanların göçme görevini Çeçen bölgesi naibi reis Sa'dullah'a vermiştik." (Kundukov, 1978: 67-70).

Modern tarihin en büyük kütleli nüfus hareketlerinden biri olan Çerkes sürgünü (Henze, 1986: 247) sırasında deniz gibi kan akıtıldı. Gemiye binmek için aç susuz kıyıda yağmur çamur içinde, ölüm iniltileriyle bekleyenler, yanaşan gemiye doluşup taşıma kapasitesinin çok üzerinde biniyorlardı. Gemiler de daha fazla para alabilmek için çok yolcu alıyor, bu yüzden fazla yol almadan batan gemilere sık rastlanıyordu. 1864 Mayıs'ında, Trabzon'daki Rus konsolosunun yazdığına göre 30 bin kişi açlık ve hastalıktan kırıldı. Gemilerde hastalık belirtisi gösteren olursa hemen denize atılırdı'. (Avksentev, 1984: 61-62). Üç milyon Kafkas insanını zorla yurdundan süren Rusya, bu mazlum ve kendi kaderiyle baş başa bırakılmış, unutulmuş ulus üzerindeki siyasi emellerine son vermiş değildi. Göçürülen Çerkeslerin karşılaştığı dayanılmaz zorluklara tanık olan bazı Ruslar bile vicdan azabı duyuyordu. Musa Kunduk Paşa'nın anılarına bir göz atalım: "... insanların perişanlığını hayretler içinde temaşa ettiğimi gören istasyon yetkilisi koşarak yanıma geldi ve gözleri yaşla dolarak dedi ki; 'Ekselans, dünyada bu acıklı manzarayı seyredip de kalbi burkulmayacak insan var mıdır? Allah'tan korkmak lazım. Bu topraklar onların yerleridir. Ne hakla onları bir bilinmezine sürüyoruz? Nereye gittiklerini sorduğumda, Osmanlı Devleti'ne diyorlar. Ama nasıl ve ne zaman? Onları neler bekliyor, belli değil. Bu konularda hiç bir bilgileri yok.' (Kundukov, 62-63).

Sürgün sürecinde geri dönme eğilimi

21 Mayıs 1864'te dört yüzyıllık Rus -Kafkas savaşının batı kesimde de yenilgiyle sonuçlanmasıyla başlayan büyük sürgün süreci uzun sürmemiştir. Osmanlı Devleti'nden dönüp gelen bazı insanların anlattıkları, Paç'e Beçmirza'nın şiirleri, açlık, hastalık ve ölüm haberleri getiren gözyaşı ve hasret dolu akraba mektupları özellikle Kabardey'den göçün devam etmesini engellemiştir. (Berzec, 134)

Hüseyin Paşa Osmanlı Devleti'nin göçe hazırlıklı olmadığını, bu konuda Çerkesler için hiç bir şey hazırlanmadığını, bu göçmenlerin ilk büyük grubun durumunun ağıt yakılacak derecede perişan olduğunu belirterek 'önemle rica ediyorum, sürgün sorununda acele etmeyelim' demişti.

Sürgün büyük bir hızla devam ederken, bir taraftan da geri dönme eğilimleri baş göstermişti. Türkiye'deki Rus Elçisi İgnatiev'in 21 Şubat 1872 tarihinde Rus Dışişleri Bakanı'na yazdığı gizli bir yazıda, Türkiye'ye göçürülmüş 8500 Çerkes ailenin katlandıkları dayanılması zor-koşullardan şikayetle Kafkasya'ya geri dönme istedikleri bildirilmiştir. (Berzec, 198). Bandırma çevresinde Yeni Sığırcı köyüne yerleştirilen 300 aileden 150'si, oradaki yaşama uyum sağlayamayıp avatana dönmüştür.

1911'de Hac dönüşünde Şam valisi ile görüşen Canıko Bako; on bin Çerkes olduklarını, kendilerine hicret etmek istediklerini söyler, vali de memnuniyetle kabul eder. Canıko, Mehmet Hanaş ile birlikte bir heyet halinde gelip daha önce iskân edilen köyleri gezer, perişan durumlarına tanık olur. Kendilerinin iskân edilmesi için belirlenen Kerk tepelerini gezerler. Bu kayalıkları beğenmeyip Ağustos 1911'de deniz yoluyla İstanbul üzerinden geri dönerler, hiç kimse de hicret etmez. (Berzec, 130)

1991'de kurulan Kafkas Halkları Konfederasyonu'nun (KHK) fahri başkanı Musa Şenibe anlatıyor: "Annem anlatırdı; Dedem yolda (karşıdan gelen gemidekilerden) Türk'e gidenlerin hastalıktan kırıldığını öğrenince yanındakilerle birlikte denizin ortasından dönüp geri gelmiş." (Şenibe, 1996).

Osmanlı Devleti'nin sürgün ve yerleştirme politikası

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ile ilk ilişkilerini kurduğu 17. Yüzyıldan beri kişisel göçler başlamıştı. Büyük göçten önce Osmanlı ordusunda görev almış yüzlerce subay ve bir bölümü vezirlik yapmış 300 paşa vardı. Osmanlı Devleti, Kafkasya'yı egemenliği altına almak için bu üst düzey bürokratlardan yararlanmıştı. Musa Kunduk Paşa şöyle anlatır: "Sadrazam ile görüştükten sonra Berzec Hüseyin Paşa'nın yanına gittim. Ubih Ali Paşa da (Hafız Paşa'nın kardeşi) oradaydı. Bu iki kişi Çerkes göçmenlerinin durumlarını yakından izliyordu. Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti'nin göçe hazırlıklı olmadığını, bu konuda Çerkesler için hiç bir şey hazırlanmadığını, bu göçmenlerden ilk büyük grubun durumunun ağıt yakılacak derecede perişan olduğunu belirterek 'önemle rica ediyorum, göç konusunda acele etmeyelim' demişti." (Berkok, 517).

"Kuruluşundan beri iç problemlerini çözmeye sürgün ve yerleştirme yöntemine sıkça başvuran Osmanlı Devleti, 9 Mayıs 1857'de göç kanununu çıkarmıştır. Göçenlerin mal, can ve özgürlükleri, diğer tüm hakları Sultan'ın garantisi altındaydı. Her tür vergiden muaf olarak arazi verilmesi vaat edilmişti. Anadolu'ya yerleşenler 12 yıl askerlikten muaf tutulmuştu. 1860 yılında iskân-ı Muhacirin Komisyonu kuruldu. Bunda ekonomik ve politik çıkarlar gözetilmişti. (Karpas'tan naklen Berzec, 47)

Rusya'nın iskâna müdahalesi

Binlerce yıllık öz yurdundan zulüm ve kanla sürdüğü milyonlarca insanı gittiği yerde de rahat bırakmayan Rusya, onların nerelere yerleştirileceğine de müdahale etmiştir. Rusya'nın 2 Mart 1878'de Osmanlı Devleti ile imzaladığı anlaşmada, Rus sınırına yakın yerlerde yerleştirilen Çerkeslerin iç bölgelere götürülmesi konusu üzerinde durulmuştur (Berzec, 126). Nitekim öyle de yapılmış, 150.000 Çerkes bu kez Rumeli'den Anadolu'ya göçürülmüştür.

Sürülen Çerkes sayısı

Büyük sürgünle ilgili resmi istatistik bilgilerinin tamamına sahip değiliz. Ancak muttali olunabilen Rus, İngiliz, Fransız ve Osmanlı kayıtlarında 700 binden 2 milyona kadar değişen rakamlar vardır. Osmanlı'daki nüfus hareketlerini inceleyen Obisni İrolitimo 1866'da göçmenlerin bir milyona ulaştığını belirtir (Nartların Sesi, 1980: 15).

Ancak; Kafkasya'da yaşanan iç sürgünler, Sibiryaya ve Orta Asya'ya sürülenleri, Balkanlardan Anadolu'ya, Bandırma çevresine Güneydoğuya göçürülenleri, Yahudi -Arap savaşında Golan Tepeleri bölgesinin işgali üzerine Kunaytra'dan sürülenleri de hesaba kattığımızda, sözcüğün gerçek anlamıyla yurdundan sürülen Çerkes sayısı korkunç derecede fazladır.

Çerkes Muhacereti (Diasporası)

Çerkeslerin Kafkasya dışında en yoğun yaşadığı yerler, başta Türkiye olmak üzere, Suriye, Ürdün, Filistin, Mısır, Yugoslavya, bazı Avrupa ülkeleri ve Amerika gibi çok farklı ülkelerden oluşmaktadır. Varna'da halen dört Çerkes köyü vardır ve özel giysilerini ve dillerini korumaktadırlar. Trablusgarp'a (Libya) bir defa da 1000 aile gönderilmiş olduğu arşiv belgesi ile kesinleşmiştir. Irak, Endonezya gibi hiç tahmin edilmeyecek ülkelerde bile Çerkes varlığına rastlanmaktadır.

BUGÜNKÜ ÇERKESYA

Kafkasya halkları, uzun mücadelelerine rağmen 19. yüzyılda yenilerek Çarlık Rusya'sının egemenliğine girdi. Bolşevik Devrimi'ni takiben Çarlık Rusya'sının dağılmasından sonra Kafkasya aydınları, 11 Mayıs 1918'de Birleşik Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Bu ilanı Osmanlı tanıdı. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve Bolşeviklerin iç sorunlarını çözmesiyle Kafkasya'yı Kızıl Ordu yeniden işgal etti. Bolşevik işgalinden sonra, 1921'de Kafkasya'da "Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti" ve "Dağıstan Sovyet Özerk Cumhuriyeti" adıyla 2 özerk cumhuriyet oluşturuldu. 1922'den itibaren Rus yöneticileri Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti'ni daha küçük özerk bölge ve cumhuriyetlere bölmeye başladılar. Sonuçta Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesi, Kabardey - Balkar Özerk Bölgesi, Adıge Özerk Bölgesi, Çeçen Özerk Bölgesi, Kuzey Osetya Özerk Bölgesi ve İnguş Özerk Bölgesi ortaya çıkar. 1936'da Rusya bölgede yeni düzenlemeler yapar, 4 özerk cumhuriyet ve 3 özerk bölge oluşur. Bu durum SSCB'nin çöküşüne kadar sürer. SSCB'nin çöküş süreciyle birlikte bölgede yükselen etnik talepleri devralan Rusya Federasyonu, özerk yapıların yetkilerini genişleterek federe cumhuriyetlere dönüştürdü. 1992 Federasyon Anlaşması'nda, milli cumhuriyetler egemen devlet olarak tanımlandı.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ndeki Karaçaylarla Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'ndeki Balkarlar aynı dil, etnik köken, kültür ve tarihi paylaşan bir Türk boyudur. Karaçay Balkarlar aynı zamanda Alan adını kullanırlar. Çerkesler, Kabardeyler ve Adıgeler (diğer Adıgeler)de aynı dil ve etnik kökeni paylaşırlar. Geleneksel böl-yönet stratejisi burada da başarıyla uygulanmıştır. Karaçaylar'la aynı dile, kökene sahip Balkarlar Çerkes boyu olan Kabardeylerle birlikte bir cumhuriyette birleştirilirken, Çerkeslerin bir kısmı Karaçaylarla birlikte diğer cumhuriyette birleştirilmiştir. Yani Moskova tarafından bu cumhuriyetlerin birbirlerini dengelemesi hesap edilmiştir. 1990'ların başında, bu cumhuriyetlerin her ikisinde de diğer etnik gruptan ayrılma talepleri ortaya çıktı. Çerkeslerden ayrı Karaçay Cumhuriyeti, Balkarlardan ayrı Kabardey Cumhuriyeti kurulmasına yönelik talepler bugüne kadar gerçekleşmedi. 1999 başkanlık seçimlerinde Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde bir etnik gerilim yaşandı. Seçimleri kaybeden Çerkes aday S. Derev, Karaçay adayı V. Semyenov'un ezici çoğunlukla kazanması üzerine Çerkesler'in bu cumhuriyetten ayrılmaları yönünde kampanya başlattı, fakat başarılı olamadı.

Türk kökenli Balkarlar da, Karaçaylar gibi 1944'te Sibiryaya sürülmüş, 1957'de de geri dönmüşlerdir. Geri geldiklerinde eski topraklarının tamamını alamadıklarını ve Kabardeylerce siyasi ve kültürel baskı altında tutulduklarını iddia eden Balkarlar, kurdukları 'Töre' adlı teşkilatla 'haklarını' alma mücadelesi vermektedirler. Bu arada, teşkilat mensupları Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nden ayrılmak fikrini savunuyor. Balkarlar, baş şehir Nalçık'in yarısının ve ülkenin dağlık güney sınırlarının Balkar toprağı olduğunu savunuyor. Rusya içindeki Türk teşkilatları da Balkarlara siyasi destek veriyor. Fakat Cumhuriyetin 'güzellik'le ikiye bölünmesi pek mümkün görülüyor. İki halkın da bu topraklardaki kökleri derin.

Adıgey Özerk Cumhuriyeti

Başkent: Maykop
Yüzölçümü: 7.800 km²
Nüfus: 490.000

Adıgey Cumhuriyeti, 27 Temmuz 1922'de "Adıge Çerkesleri Özerk Bölgesi" (oblast) adıyla kurulmuştur. Sonra, şimdiki adını almıştır. İlk kurulduğunda yüzölçümü 2.645 kmkare idi. İlk başkenti Rusların kurmuş olduğu Tohtomukay köyü idi. 1926'da 112.800 olan toplam nüfusun %45'i Adıge (50 bin), %25,8'i de Rus (29 bin) idi. Daha sonra başkenti Krasnodar oldu. 1937'de Karsnodar Eyaleti (kray) kurulup, Krasnodar kenti eyalet merkezi olunca, Adıge Özerk Bölgesi'nin merkezi Maykop'a taşınmıştır. 1991'de Sovyetler Birliği dağılınca, Rusya Federasyonuna bağlı Özerk Cumhuriyet statüsüne çıkarılmıştır.

Başkent Maykop'tan kısaca bahsetmek gerekirse; Maykop'un, kent ilçelerini de kapsayan, özel bir yönetimi vardır. Maykop 1857'de, Şhaguaşe (Belaya) Irmağı'nın doğu yakasında Adıgelerce kurulan bir miyekuaga köyüdür. Daha sonra gelişmiş ve 1937'de Adıgey Özerk bölgesinin başkenti olmuştur. Nüfusu yaklaşık 150.000 olup Rus nüfus çoğunlukta'dır Maykop adı, Adıgece Miyekhuape'den gelmektedir. Miyekhuape ise Mı (=Yaban elması), -ye (=ılık takısı), khuape (=köşe, diyar) anlamına gelmekte olup, Yaban elması ağaçları köşesi veya diyarı demektir. Gerçekten Maykop ormanları, doğal yabancı elma ağaçlarıyla kaplıdır.

Adıgey Cumhuriyeti'nin nüfusu, 490.000'dir. Bunun sadece 123.000'i (%25) Adıge, gerisi ise Rus (%68), Ukraynalı, Ermeni, Tatar, vb.dir. Adıgey Cumhuriyeti'nde, toplam Adıge köyü sayısı 43'tür; ortalama köy nüfusu 1500-2000 dolayında değişmektedir. Adıgey Cumhuriyeti edebiyat dili Çemguy şivesidir. Adıgey Çerkes nüfusunu, 1864 sürgününden sonra burada kalan Çemguy, Bjeduğ, Şapsığ, Natuhay, Abzeh ve Besleneylerin torunları oluşturmaktadır. Cumhuriyet dışında Tuapse'de yaşayan Şapsığların sayısı 10.000'dir. Çerkesler, nüfusça az olmalarına karşın "denklik" yasası sayesinde

cumhuriyet parlamentosunda milletvekili koltuklarının en az yarısını elde edip ve ağırlıklı olarak iktidarı ellerinde tutmaktadırlar. Bu durum son yıllarda, Adıgey Slav birliğinin başını çektiği Rus milliyetçileriyle gerginlik nedeni olmuştur. Devlet başkanı olabilmek için Çerkesçe bilme şartı ve dışarıdan göçü önlemeye yönelik yasalar Moskova'nın baskısıyla değiştirilmiştir.

Oldukça gelişmiş endüstri ve tarımı vardır. Büyük miktarda petrol ve doğalgaz, altın ve gümüş rezervleri vardır.

Adıgey Cumhuriyeti turistler için yaratılmış yerlerdir. Kafkasın muhteşem dağları, Lago-Naki'nin en güzel çayırıları, mağaraların çokluğu, karlı tepeler, geniş yamaçlar, yüzyıllık ormanlar, şelaleler ve dağ nehirleri, sessiz göller bunlar Adıgeyi gezdiğiniz zaman göreceğiniz güzelliklerden bir kaçıdır. Yumuşak iklimi, mineral suları, egzotik doğası ile tam bir dinlenme ve tedavi merkezidir. Çeyrek yüzyıldan beri Lagonaki kayak yapmak isteyen turistlerin uğrak yeri haline gelmiştir. Burada kar haziran ayına kadar kendini göstermektedir. Bu cumhuriyette bulunan at yolu Rusya'da bilinen en eski At yoludur. Bu yoldan yapacağınız gezi sizlere unutamayacağınız anlar yaşatır. Mağaralara geziler düzenlenmektedir. Maykop'da 125 tane maden ve mağara olduğu bilinmektedir.

Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti

Başkent: Çerkesk

Yüzölçümü: 14.100 km²

Nüfus: 435.700

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Rusya Federasyonu içinde, Stavropol krayında (bölge) bir yönetim birimi (oblast) iken, 1993'de özerkleşmiş bir federe cumhuriyet durumundadır. 1864'teki büyük sürgüne 1880'lere doğru artarak katılan bölge halkı Türkiye ve Suriye'ye yerleşmiştir. 1917 yılında yaşanan Bolşevik İhtilali'yle girişilen bağımsızlık hamleleri Karaçay-Çerkes bölgesinde Beyaz Ordu tarafından bastırıldı. Sonraki dönemde, Kızıl Ordu'nun egemenliği ele geçirmesiyle bölgede yaşayanlar Sovyetler Birliği yönetimine girmiş oldular. Halk, 1944 yılına kadar topraklarında özerk olarak yaşadı; ancak 2. dünya savaşından sonra 1944 yılında "Karaçaylar" kitle halinde Adıge ve Abhazlardan da bazı aileler Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine ve Kazakistan'a sürüldüler. Bu ikinci sürgün sonrası nüfusta önemli bir kayıp oldu; neredeyse yarı yarıya azaldı. 1957'de sürgünden dönen halk, bölgeye yeniden yerleşmeye başladı. Bunun sonucunda Karaçay-Çerkes Özerk Yönetim Birimi kuruldu.

Bugün özerk cumhuriyetin nüfusunun % 42'si Ruslardan, % 33'ü Karaçaylardan, % 10'u Adıgelerden, % 6'sı Abazalardan, % 3'ü Nogaylardan oluşmaktadır. Bölgede küçük oranda Rum nüfusu da mevcuttur. Karaçay-Çerkes bölgesi, 1992 yılında federasyon anlaşması gereği cumhuriyet statüsüne yükseltilmiştir. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ndeki Adıgeler, Gitçe Zelençuk Irmağı vadisinde yer alan köylerde yaşamaktadırlar. Bu bölgedeki Adıgeler Kabardey ve Besleney kabilelerinden oluşmaktadırlar. Nüfusunu sayısal olarak 55.000'i Adıge kökenli (Kabardey, Besleney), 35.000'i Abaza (Abazin), 160.000'i Karaçay Türkü, 13.000'i Nogay Türkü ve geri kalanı ise Rus, Ukraynalı, Oset, Ermeni ve diğer halklardan oluşur. Ülkede 5 resmi dil mevcuttur: Rusça, Kabardeyce, Karaçayca, Abazaca ve Nogayca.

Ülke topraklarında yaşayan nüfusun %52'sini İslam dinine mensup olanlar oluşturur. Müslüman halk büyük oranda Sünni olup, Hanefi mezhebine bağlıdır.

Cumhuriyetin başkenti olan Çerkesk, Kuban Irmağı kenarında bir Rus köyü olarak Stanitsa Batalpaşinskaya (Battal Paşa Köyü) adıyla kurulmuştur. Köyün adı 1931'de değiştirilerek Çerkesk denmeye başlamıştır. Yaklaşık 120.000 nüfusu olan Çerkesk sanayi (gıda, metalurji ve kimya) ve kültür şehridir.

Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti, yeraltı kaynakları bakımından zengin sayılır. Özellikle kömür, bakır, çinko, mermer, çimento, uranyum ve altın maden yatakları vardır. Petrokimya, gıda, makine ve tekstil sanayii gelişmiş olup, mevcut sanayi tesislerinin %65'i başkent Çerkesk şehri çevresindedir.

Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti

Başkent: Nalçik

Yüzölçümü: 12.500 km²

Nüfus: 786.000

Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı federe cumhuriyetler arasında en yoğun Adıge (Çerkes) nüfusunu bulunduran cumhuriyettir. İlk olarak Sovyetler lideri Stalin döneminde, 16 Ocak 1922'de Kabardino-Balkarya vilayeti olarak kurulan birim, 5 Aralık 1936'da özerk cumhuriyet haline dönüştürüldü. 1942 Ağustosundan itibaren Almanlar bölgeyi 6 aylık bir süre işgal ettiler. Bir yıl sonra bütün Balkarlar Türkleri Nazilerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle Mart 1944'te Orta Asya'nın çeşitli bölgeleri ile özellikle Kazakistan civarına sürgün edildi. Balkar ibaresi cumhuriyetin ünvanından silindi ve 1957'de sürgün edilen halkların haklarının iadesine kadar değiştirilmedi.

Çerkesler, nüfusun %49'luk kısmını oluştururken, bu oran Ruslar için %31; Balkarlar için %10 ve diğer kavimler içinse %10'dur. Ayrıca 62.9 kişi/kilometrekare olan nüfus yoğunluğu Rusya ortalamasının yedi mislini bulan bir değerdir.

Başkent Nalçik'ten söz etmek gerekirse; Şehrin isminin çıkışı hakkında birçok öykü söylenile gelmiştir. Bu öykülerden en bilineni, şehrin etrafını çevreleyen dağlarla ilgili olandır: Topografik olarak şehrin etrafını çeviren dağ silsilesi nal şeklindedir ve yerel her iki dilde de (Kabardeyce ve Balkarca) Nalçik, "nal" anlamına gelmektedir. Bu nedenle de nal, şehrin amblemi haline gelmiştir. Cumhuriyetin başkenti olan Nalçik 1818 yılında Ruslar tarafından bir askeri kale olarak yerleşime açılmış, 1862 yılında büyük bir kasabaya dönüşmüş ve o yıllarda 2800 civarında insanın yaşadığı bir yerleşim birimi haline gelmiştir. 1917 Ekim devrimi ile Nalçik, merkezi bir yapı halini almaya başlamış, Ocak 1919'da Beyaz Ordu Nalçik'e girmişse de, Kızıl Ordu Mart 1920'de tekrar geri almıştır. 16 Nisan 1922'ye kadar Nalçik tam anlamıyla büyük bir yerleşim merkezi haline dönüşmüş ve Kabardeyce-Balkar'ın merkezi olmuştur. 12 Aralık 1936'da ise o zamanın Kabardeyce-Balkar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin, bugünün Kabardeyce-Balkar Federe Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur. Toplam alanı 131 kilometrekare olan başkent, 1992 sayımına göre 280 bin nüfusa sahiptir. Şehrin ağaç ve yeşil alanları toplamı 991 hektardır.

Ülkede ulusal dil Adıge-Çerkes dilinin bir diyalekti olan Kabardeycedir. Kafkas dillerinin kuzeybatı gruplarından Abhaz-Adıge alt grubuna bağlıdır. Abhaz, Abzeh, Abazin vb. diyalektleriyle belli noktalarda ayrılan Kabardeyce, Kabardeyce Adıge kavminin bir alt boyu olduklarından Adıgebe (Adıge dili) olarak adlandırılır. Rusça ve Balkarca diğer resmi dillerdir. Kabardeyce ve Balkarlar Sünni Müslümandırlar.

Kabardeyce-Balkar Cumhuriyeti'nde dağcılık ve kayakçılık turizmi gelişmiştir. Bu bakımdan tüm Kuzey Kafkasya'da en önemli turizm merkezleri burada kurulmuştur. Dağ turizminde turların başlangıç yeri Nalçik'tir. Buradan ırmağ vadileri boyunca uzanan yollar izlenerek güneye, Ana Kafkaslara doğru gidilmektedir. Yollarda çok sayıda konaklama yerleri, özellikle Elbrus (Oşhamahue) önlerindeki vadilerde turistik otel, motel ve kampingler bulunmaktadır.

Finans ve hammaddeler dahilinde cumhuriyet ekonomisi demirsiz cevherler, petrol, doğalgaz, çeşitli madeni ve kimyasal materyaller, çeşitli mineral ve taze su kaynakları, değerli inşaat hammaddeleri sanayii üzerine temellenmiştir. Şu anda 40'tan fazla mineral depoziti işletilmekte olup, mineral kaynaklarına biçilen değer 12.000 metreküp'ten fazladır. Kabardeyce-Balkar'ın kesinlikle branşında eşsiz bir yere sahip olan bir depoziti vardır: Tırnauz tungsten-molibden kompleksi (ünlü bir stratejik hammadde sağlayıcısı), dünyanın en zengin tungsten ve molibden cevheri depozitlerini işletmek üzere çalışmaktadır. Kuzey Kafkasya'da tüketilen elektrik enerjisinin %90'ını karşılayan Kabardeyce-Balkar'ın başlıca kaynakları Molibden ve Tungsten depozitleri ve bunları işleyen fabrikalar, makine imalatı ve kimya endüstrisi, inşaat malzemeleri imalatı, kereste, gıda ve diğer hafif endüstrilerdir. Tarım alanında ise tahıl ziraatı (buğday ve mısır) meyve yetiştirme ve bağcılık, koyun, domuz ve at çiftçiliği, arıcılık ve ipekböcekçiliğidir.

Cumhuriyetin doğal, iklimsel ve demografik koşulları, oldukça hızlı gelişmekte olan ekonominin taleplerini karşılayan başlıca unsurlardır. Endüstri Kabardeyce-Balkar'da bugün gayri-safi milli hasılanın yarısını sağlayarak liderliği elinde bulundurmaktadır.

Kaynak: ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120

TÜRKİYE'DEKİ ÇERKESLER

Çerkes topraklarının işgali, 1856 Kırım savaşından galip çıkan Rus ordusunun yıldırıcı baskınları ve İmam Şamil'in Mürid hareketinin 1859 yılında başarısızlığa uğraması sonucunda gerçekleşti. Böylece Ruslar bütün güçlerini Çerkeslerin üzerine sürdüler. O yıllarda başlayan göç, dalgalar halinde kara ve deniz yoluyla Osmanlı topraklarına aktı. Gelenler Anadolu'ya, Balkanlara ve bugünkü Suriye, Ürdün ve İsrail topraklarına yerleştirildi. Çerkeslerin başlangıçta yoğun olarak iskan edildikleri üç kuşak vardı: Balkanlar, Samsun-Reyhanlı (Hatay) hattı ve Suriye-Ürdün hattı. Çerkesler öncelikli olarak Balkanlarda Köstence, Varna, Sofya, Priştine, Kosova ve Plevne dolaylarına yerleştirildiler. 93 harbinden sonra bu kez Balkanlardan Güney Marmara ve Golan Tepelerine yerleştirildiler.

Çerkeslerin Osmanlı tarafından Ortadoğuya yerleştirilmeleri ise Rumeli ve Anadolu'da iskan bölgelerinin kalmamasından kaynaklanmıştı. Bölgedeki ilk Çerkes yerleşimi 1871 yılında Halep ve Şam dolaylarında idi. Daha sonra gelenler Golan Tepeleri ve Amman civarına yerleştirildi. 1878 sonrasında iki büyük göç dalgası daha yaşandı. Bunlardan ilki gemilerle önce Karadeniz limanlarına ve sonra yaya olarak Kayseri-Uzunyayla'dan Suriye'ye doğru gerçekleşti. İkinci grup göçmen ise bu kez Balkanlarda yaşanan savaşlar nedeniyle Rumeli'den geldi. Bugün kesin rakamlar bilinmemekle beraber Ürdün'de 60.000 ,Suriye'de 40.000 ve İsrail'de ise 3.000 kadar Çerkes ve Abaza bulunduğu tahmin edilmektedir.

Anayurtlarından koparılan Çerkeslerin çok büyük bir kısmı Anadolu'ya aktı. Burada zorunlu bir iskan politikasına tabi tutulmuşlardı. Samsun'da başlayıp Çorum, Tokat, Amasya, Ankara, Kayseri ve Maraş'a ve buradan geçerek güneyde Hatay-Reyhanlı'ya kadar uzanan bölgeye ve ayrıca Batı Anadolu'da Adapazarı, İzmit, Biga, Balıkesir, Bursa, Bozüyük ve Eskişehir ile Güneydoğu Anadolu'da bazı bölgelere yerleştirildiler. 1864 yılından itibaren Anadolu'ya göç eden Çerkesler, bu yeni toprakları vatanları gibi benimsediler.

Çerkesya'yı 1830'larda dolaşan İngiliz gezgin J.Bell, resmini yaptığı Şapsığ lideri Hacı Kızbeç'i "Çerkes Aslanı" diye adlandırmıştı. Hacı Kızbeç, etrafına topladığı binlerce savaşçıyla, Rus hatlarına düzenlediği baskınlarla, ileri yaşlarında bile halkına önderlik etti. Bağımsızlık savaşının örgütlenmesinde önemli rol oynayan Ubıh lideri Hacı Degumuko Berzeg, Çerkes milli meclisinin en aktif üyesiydi. 15.000 kişilik birliğiyle Karadeniz kıyısındaki Rus kalelerine sürekli saldırılar düzenledi, bazılarını ele geçirdi. Ruslar tarafından başına bin ruble ödül konmuştu. Kafkas-Rus savaşının ünlü Ubıh lideri Giranduk Berzeg, Karadeniz kıyısındaki Rus garnizonlarına aman vermedi. Amcası Hacı Degumuko Berzeg'den aldığı liderliği 1860'da Soçi'deki Çerkes milli meclisine devretti. Sürgünde halkıyla birlikte Balıkesir Manyas Yeniköy'e yerleşti. 93 harbinde oğlu İslam beyi kaybettiği Plevne'de Osmanlı ordusunun 5.000 kişilik gönüllü Çerkes süvari birliğine önderlik etti. Osmanlı için yeni bir asker kaynağı olan Çerkesler, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşında Türk orduları içinde yer aldılar. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ise Çerkesler bazen haksız ithamlara maruz kaldılar. Örneğin, Çerkes Ethem isyanından sonra Bandırma ve Manyas yöresindeki Çerkeslere kötü gözle bakılmış ve ilk fırsatta İsmet İnönü hükümeti tarafından trenlere bindirilmiş ve Doğu Anadolu'ya sürülmek istenmişler fakat o sırada Başbakanın değişmesi ve Rauf Orbay'ın Başbakan olması sonucunda trenler Orta Anadolu'dan geri döndürülmüş ve köylerine geri dönmüşlerdir.

Türkiye'deki Çerkesler, Kafkasya'da yaşayan soydaşlarından 3 katı daha fazla oranda bulunmaktadır. Çerkesler tarafından, Abazaların dinsel açıdan en hoşgörülü grup, Ubıhların konuşmayı en iyi bilen grup, Abzehlerin Allah'a bağlı en dindar grup, Şapsığların en sert mizaçlı grup, Kabardeylerin ise kültürlerine en çok bağlı grup olduğu belirtilmektedir. Karadeniz kıyı boyunda yaşayan Ubıhlar tarih boyunca Rumlar, Yahudiler, Türkler ve Ruslarla ticari ilişkiler geliştirmişler ve dışarıya açık bir tutum sergilemişler. Bu nedenle diğer gruplarla dil düzeyinde iyi ilişkiler geliştirmeleri daha kolay anlaşılabilir. Abzehler, yine kıyı boyunda yaşadıkları ve Osmanlı'yla daha yakın ilişki içinde olduklarından dini kurallara daha sıkıca sarılmışlar. Şapsığlar ise yine kıyı boyu dağlık bölgelerde yaşadıkları ve daha kapalı bir toplumsal yapı sergiledikleri için diğer gruplara göre daha ayrı dururlar. Zengin topraklarda yaşayan Abazalar dinsel ayrılıkları problem etmedikleri gibi aynı ailede Hristiyan ve Müslümanların bir aradalığı mümkün olabilmıştır. Türkiye'deki Kabardeylerin Çerkes kültürünü değiştirmeden koruyabilen grup olma nedeni ise, belki de Kuzey Kafkasya'dan savaşların ardından topluca Uzunyayla'ya (Kayseri Pınarbaşı, Sivas'ın güneyi ve Maraş'ın Kuzeyi) göç etmelerine ve bu bölgedeki çoğunluk grubunu oluşturmalarına bağlamak gerekir. Uzunyayla, Çerkes geleneklerinin önemli bir değişime uğramadan yaşatıldığı bölgelerden biri ve 1860'lı yıllardan bu yana Kabardeylerin toplu olarak yerleştikleri ve yaşadıkları bir bölge. Bu nedenle Kayseri, Sivas ve Maraş illerinde ve köylerinde Çerkes kültürünün kaybolması, "habze"nin (örf, adet, gelenek ve görenek) etkisini yitmesi, düğün ve cenazelerin geleneklere uygun bir şekilde düzenlenmemesi, dilin unutulması gibi sorunların pek yaşanmadığı bir bölge. Anavatandan getirilen bu farklılıkları belirleyen bir diğer unsur da Ubıh, Abzeh ve Şapsığ gibi kıyı boyunda yaşayan grupların feodal düzende yaşamayıp, dış dünya ile daha

yakın ilişki içinde olmaları ve diğer grupların ise, feodal düzende yaşayıp, kendi içine kapalı bir toplumsal yapı geliştirmiş olmalarıdır.

Türkiye'de ezici çoğunluğu Çerkes olmak üzere 2.000.000'u aşkın Kafkas asıllı nüfus yaşamaktadır. Türkiye'de 40 ilde 876 Çerkez köyü bulunmaktadır. Fakat bugün Çerkezlerin çoğu İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde yaşıyor. Çerkeslerin yaşadıkları illere göre köylerinin sayısı şöyledir:

Adana 21, Adıyaman 2, Afyon 11, Amasya 21, Ankara 12, Antalya 2, Aydın 17, Balıkesir 99, Bilecik 21, Bingöl 6, Bitlis 7, Düzce 77, Burdur 2, Bursa 33, Çanakkale 16, Çorum 43, Denizli 3, Eskişehir 38, Gümüşhane 4, Hatay 5, İstanbul 7, İzmir 6, Kars 2, Kayseri 4, Kocaeli 10, Konya 13, Kütahya 6, Malatya 2, Manisa 6, Kahramanmaraş 26, Mardin 1, Muğla 1, Niğde 2, Sakarya 76, Samsun 104, Sinop 37, Sivas 40, Tokat 70, Yozgat 22, Zonguldak 1.

Türkiye'nin ünlü Çerkesleri

TSK'nın komuta kademelerinde, MİT'te, emniyette, siyasette, bürokraside görev alan çok sayıda Çerkes bulunmaktadır. Devlet Bakanı Abdüllatif Şener, MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun, Zakeriya Temizel, Önder Sav, Sabri Tekir, Beşiktaş Onursal Başkanı Süleyman Seba, gazeteciler Taha Akyol, İsmet Berkan, Hasan Cemal, Hıncal Uluç, Şansal Büyüka, Ahmet Tezcan, Fuat Uğur, komutanlardan Doğan Güreş, Edip Başer, Tahsin Betir, Çetin Doğan, sanatçılardan Türkan Şoray, Mehmet Aslantuğ, Arzum Onan, Rutkay Aziz, Müşerref Akay, Güven Kıraç, Kandemir Konduk, Çetin Öner, Cem Özer, Asmalı Konak dizisinin senaristi Meral Okay, mankenlerden Deniz Akkaya, Özlem Yıldız, sunucular Halit Kıvanç, Orhan Boran, sporculardan Aykut Kocaman, Rıza Çalimbay, Mehmet Okur, Prof. Dr. Doğan Kuban, Prof. Dr. Anıl Çeçen, yazar Ayla Kutlu, Ahmet Ümit, Osman Sınav, Aytunç Altındal, Türkiye'deki tanınmış Çerkes'lerdendir.

Kaynak: ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120

ABHAZYA ve ABAZALAR

Abhazyaya, Karadenizin doğu kısmında, 8600 km². yüzölçümüyle 240 km.lik sahil şeridi boyunca uzanıyor. Kuzeyde Rusya'yla, güneyde Gürcistan'ın Svanetya ve Megrelya bölgeleriyle komşu. Ülkenin %74'ü dağlık. Eskiden kıyıları bataklık olduğundan sıtma tehlikesi nedeniyle Abaza köyleri dağlık bölgelere kurulu. Ancak bugün nüfus daha çok kıyı şeridinde toplanmış. 1989'daki son SSCB sayımına göre Abhazyaya'nın nüfusu 525.000 kişiydi: Gürcüler 239.000, Ruslar 110.000, Ermeniler 80.000. Abazalar 100.000 kişilik nüfuslarıyla kendi ülkelerinde o zaman için azınlık durumuna düşmüşlerdi. En yoğun oldukları yerler Gudauta ve Oçamçira rayonlarıydı. Gürcüler ise Gal, Gulprış ve Sohüm rayonlarında ağırlıktaydı. Rus nüfus Sohüm, Gagra, Tkuarçal, Novi Afon şehirlerinde, Ermeniler Gagra, Gudauta, Sohüm ve Gulprış rayonlarının köylerinde yaşarlardı. 1992-1993 yıllarında savaştan sonra Abhazyaya'da nüfus dengesi büyük ölçüde değişti. Gürcülerin çoğu Eylül 1993'te Gürcü ordusuyla birlikte Abhazyaya'yı terk etti. Abazaların çoğunluğu oluşturduğu, Gürcülerin ve Megrellerin sadece Gal rayonunda yaşadığı 1930'lardaki duruma döndü böylece. Gürcü nüfus bugün yoğun olarak ülkenin doğusunda, Gürcistan sınırında, Gal rayonunda yaşıyor. Rusların ise büyük kısmı Abhazyaya'yı terk etmiş. Abazalar bugün 120.000'e ulaşan nüfuslarıyla oran olarak çoğunluğu oluşturuyorlar. Sonra Ruslar ve Ermeniler geliyor. Son 10 yıla dair resmi bir veri yok, ancak toplam nüfusun 300.000'den fazla olduğu tahmin ediliyor.

Resmi diller Abazaca ve Rusça; iki dilde yasal olarak eşit statüde. Abazaca Kafkas dillerinin kuzeybatı grubuna ait. Adigece ve Ubihça ile akraba bir dil. Abazalar (Apsuvalar) dillerini "Apsuşüa" veya "Apsuva bızşüa" olarak adlandırır. Abazaca'nın Apsuva, Tapanta, Aşharuva ve Sadz olarak 4 lehçesi mevcuttur. Apsuva lehçesi Abahazyaya'da, Tapanta ve Aşharuva lehçeleri Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde, Sadz lehçesi ise sadece Sakarya ve Bilecik illerinde konuşulmaktadır. Abazaca 1800'lerin başında 170-180 bin, Kuzey Kafkasyaya'da 40-50 bin kişi tarafından konuşuluyordu. Bugün Abhazyaya'da 120.000, Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde 30.000 kişi tarafından konuşuluyor. Abhazyaya'da kullanılan alfabede 18'i çift karakterli, 58 harf bulunuyor. İki işaret dışında 6'sı ünlü 50'si ünsüz 56 sesi karşılıyor. Yazı ve edebiyat dilinin temeli nispeten fonetik sisteme sahip Abjua ağızıdır. Karaçay-Çerkes Cumhuriyetindeki Abazaların dili için Tapanta lehçesi esas alınmıştır. Alfabede 28'i çift, 12'si üç karakterden oluşan toplam 68 harf var. Harfler 4'ü ünlü, 61'i ünsüz toplam 65 sesi karşılıyor. Ses zenginliği açısından Abazaca'nın, dünya dilleri arasında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Abhazyaya'daki Abazalar iki dinli bir halk. Abhazyaya genellikle Müslüman zannedilse de en seki Hristiyan ülkelerinden biri. Hristiyanlık 4. yüzyılda Bizanslılar aracılığıyla yayıldı. Abazaların çoğu Ortodoks Hristiyan, az bir kısmı da Müslüman. Ancak dinsel inançlar topluma tamamen nüfuz edememiş. Günlük yaşamda geleneklerde dinin belirgin bir etkisi görülüyor. İbadete de çok düşkün değiller. Kiliselerdeki ibadet edenlerin çoğu Rus. Sürgün yıllarında Rusya'nın gazabına uğrayanlar Abhazyaya ve Kafkas dağlarının kuzeyinde yaşayan Müslüman Abazalardı. Günümüzde de Abhazyaya'da yaşayan 120.000 Abazanın ezici çoğunluğu Hristiyan, Kuzey Kafkasyaya'da yaşayan 30.000 Abazanın tamamı ise Müslümandır.

"Abaza" mı, "Abhaz" mı? Bu konuda yaşanan isim karmaşası, Kafkasyaya'da bu halkın iki grubuna ayrı isimler verilmesinden kaynaklanıyor. Tarihi anavatanları Abhazyaya'da yaşayanlar Gürcülerin verdiği isimle "Abhaz", geçen yüzyıllarda Kafkas dağlarını aşip Kuzey Kafkasyaya yerleşenler ise "Abaza" (Rusçada Abazin) olarak adlandırılıyor. Türkçe'de ise böyle bir ayırım yok; genel olarak hepsi "Abaza" olarak adlandırılıyor. Ülkenin adı bütün dünyada ve Türkiye'de artık Abhazyaya olarak bilindiğinden, halk için "Abaza", ülke için "Abhazyaya" adını kullanmak daha doğru görünüyor. Abazalar kendilerine "Apsuva", ülkelerine canlar ülkesi anlamına gelen "Apsni" diyorlar. Rusya Federasyonuna bağlı Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde yaşayan Abazlar ise "Aşuva" olarak adlandırılıyor. Bunlar Tapanta ve Aşharuva gruplarından oluşuyor.

Abazalar Türkiye'de genellikle Çerkeslerle birlikte anılır veya genel Çerkes tanımı altında kabul edilirler. Dil ve köken olarak akraba oldukları gibi, hemen hemen aynı gelenekleri ve kültürleri paylaşırlar. Kafkas-Rus savaşında Ruslara karşı gösterdikleri direniş ve uğradıkları sürgün, bu iki halkın ortak bir kader bilinci ve kimlik oluşturmalarında etkili olmuştur. Öyle ki Çerkesler ve Abazalar, Anadolu'da, Suriye'de ve Ürdün'de tek bir halk gibi birlikte ve iç içe yaşarlar.

Büyük sürgünde ilk kez Karadeniz'in batı kıyılarında Kocaeli'nin Kefken sahilinde Anadolu'ya ayak bastılar. Abhazyaya'dan gelenler Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bilecik, İnegöl ve Eskişehir ekseninde bir Abaza hattı oluşturdu. Karaçay-Çerkes bölgesinden gelenler ise Çerkeslerle birlikte Samsun, Amasya, Çorum, Sivas, Tokat, Kayseri ve Adana'ya kadar yayıldı. Samsun ve Eskişehir'de iki bölgeden gelenler karışık yerleşmiş. Abazaların en yoğun yaşadığı iki ilimiz, Güney Abhazyaya'nın dağlık bölgelerinden gelip de yerleştikleri Adapazarı ve Düzce'dir. Bu bölgesel farklılık kendini tanımlamada etkisini gösteriyor. Batı Anadolu'da yaşayan ve çoğunlukla Abhazyaya'dan gelen Abazalar (Apsuvalar), kendilerini Çerkeslerden ayrı görüyorlar. Kuzey Kafkasyaya'da yüzyıllardır Çerkeslerle iç içe yaşayan,

çoğu iki dilli olan İç Anadolu'daki Abazalar ise kendilerini Çerkes olarak tanımlıyorlar. Zaten hemen hemen aynı gelenekleri, kültürü paylaşımları ve Anadolu'daki iyice kaynaşmaları sonucu, dışarıdan bakanların gözünde Abazalar, Çerkeslerden ayrı görülüyor. Öte yandan Abazalar, sosyal ve kültürel açıdan Cumhuriyet Türkiye'sine en iyi uyum sağlayanların başında geliyor. Abaza tipini genellikle uzun boylu, ince yüzlü, açık tenli, koyu renk saçlı ve çoğunlukla koyu renk gözlü diye tarif etmek mümkün. Abazalar bir buçuk asırdır yaşadıkları Anadolu'da Abhazy'a'dan daha fazla bir nüfusa sahipler. Kesin bir sayı söylemek zor ama 19. yüzyılda Osmanlı topraklarına 100-150 bin arasında Abazanın yerleştiği biliniyor. Hastalıktan ve savaştan ölenler ile düşük nüfus artışını göz önüne alırsak 200-250 bin civarında bugün için Türkiye'de nüfuslarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Abhazyaya çok zengin bir bitki örtüsüne sahip. Hemen hemen her parkta okaliptus ağaçları var. Toprakta çok su emdiği için Sovyetler zamanında bataklıkları kurutmak için Avustralya'dan getirilmiş. Bilinen bir çok bitki normalden daha büyük yetişiyor Abhazyaya'da. Mısır tarlasında, sanki ormanda yürünüyor gibi geziliyor, fındıklar nerdeyse ceviz büyüklüğünde. Muz hariç tüm subtropikal meyveler yetişiyor.

Abhazyaya'da her vadinin farklı iklim ve coğrafya özelliklerine sahip olduğu Tsabal'a çıkarken görülebilir. Daha önce görülmeyen ağaçlardan ve bitkilerden oluşan orman bittikten sonra, yukarılarda dağ çayırları başlar. Tsabal, Bilecik, İnegöl ve Eskişehir'deki Abazaların geldiği bölge.

Abhazyaya Parlamentosu, 26 Kasım 1994'te egemen Abhazyaya devletini'nin yeni anayasasını kabul etti. Abhazyaya bağımsız ve egemen bir devletin bütün kurumlarına sahip. Parlamento beş yıllığına seçilen 35 milletvekilden oluşuyor. Abazalar dışında 3 Rus, 3 Ermeni, 3 Gürcü, 1 Türk, 1 Çerkes milletvekili bulunuyor. Türkiyeli Abazalardan biri de teamülen parlamentoya seçiliyor. Abhazyaya bugün fiilen bağımsızlığını koruyor; ancak hukuki olarak henüz hiçbir devlet tanımadı. Gürcistan'ın baskısıyla Abhazyaya'ya 10 yıldır ekonomik ambargo uygulanmaktadır.

TARİHİ:

Abhazyaya ülkesinin ve Abaza halkının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Abaza tarihi Antik Yunan kaynaklarından izlenebilmektedir. Grekler, antik çağda seyyah bir toplum idiler. Antik Grekler, ayırım yapmadan Doğu Karadeniz kıyılarında yaşayan herkese "Colchis" demişlerdir. Strabo'ya göre M.Ö. I.'de Abhazyaya'nın sınırları bugünkü Pitsunda kentinin bulunduğu yerden, Trabzon'a kadar uzanmaktaydı. Bu yöreler, Ortaçağ başlarında, Bizans İmparatorluğu'nun nüfuz alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla İmparator Justinianus döneminde Hıristiyan dini ile tanışmışlardır. Özellikle Pitsunda yöresi, Abaza Hıristiyanlığının dini ve kültürel merkezi olmuştur. Bu dönemin Hıristiyan kaynakları ve Ortaçağ Gürcü tarihçileri Abazaların varlığından söz etmektedirler. 8.Yüzyıl sonlarında Bizans İmparatorluğu'nun gücü azalınca, Abaza Kralı II. Levan, Abhazyaya, Egrisi, Likhe'yi de kendi tacı altında Abaza Krallığı olarak birleştirmiştir. Giderek Abaza Krallığı bugünkü batı Gürcistan'ı da içine alan bir genişliğe ulaşmıştır. Bu durum 200 yıl sürmüştür. Bu dönem Abaza Kralı III. Bagrat'ın Gürcü tahtına geçerek iki devleti birleştirdiği tarihe kadar sürmüştür. 790-975 tarihleri arasında "Abhazia" adı, bütün batı Gürcistan'a verilen ad olarak kalmıştır.

13. yy'da Moğolların batıya yürüyerek Selçuklu Devleti'ni yıkmaları sonucu Gürcistan'ın özellikle doğu ve orta kısmı Moğolların eline geçmiştir. Tiflis yakılıp yıkılmış, Moğol vahşetinden kaçan Gürcüler batıda yoğunlaşmıştır. Bu olaylar sonucu devlet yönetimi çökmüş, devlet eskiden olduğu gibi yine Abaza ve Gürcü prenslikleri olarak ikiye bölünmüştür. Ançabadze'nin günümüze ulaştırdığı bilgilere göre, 14.yy'da Megrel (Laz) Prensi Georgi Dadiani, Abaza Hanedanı Çağbaları kuzeye sıkıştırarak Abhazyaya'nın güneyini, bugünkü Gal ve Oçamçıra bölgelerini ele geçirmiştir.

Bu zaman dilimi içinde sıkışan nüfusun bir kısmı, kuzeydekileri de iterek harekete geçmiş, küçük bir grup Abaza ile Abhazyaya ve Ubıh bölgesi arasında oturanlar, bugünkü Adler, Loov Mitesta ile Mızımta vadisinden kalkarak ve Kulhor geçitlerinden kuzeye, bugünkü Besleney ve Kabardey topraklarına doğru yayılmışlardır. Abhazyaya topraklarında kalanlar ise zaman zaman Megrelya egemenliğine başkaldırarak çatışmalara girmişlerdir. Tam bu sıralarda 16.yy'ın başlarında Osmanlılar, Abaza Halkı ile İslamiyet'i tanıştırmışlardır. 1500-1800 arası 300 yıl, Türk-Abaza ilişkilerinin yoğun yaşandığı dönem olarak hatırlanmaktadır. Abhazyaya'da Osmanlı egemenliği, Rus saldırıları sonucu 1810'da sona ermiştir. Bu dönemde Abaza nüfusunun büyük bir çoğunluğu İslamiyet'i kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren Rus - Abaza çatışmaları başlamaktadır. Abaza halkı, Çar yönetimini her fırsatta ayaklanarak kabul etmediğini belirtmiştir. 1864'te biten Kafkas-Rus savaşları, bütün Kuzey Kafkasya'da olduğu gibi Abhazyaya'da da halka çok büyük felaketler getirmiştir. Bu dönemde Abaza tahtında bulunan Çağba Hamid (Mikhail Şeravaşidze) aynı zamanda Çar ordularında da tuğgeneral idi. Rusya ile inatla çatışmanın, halkı yok edeceğini biliyordu. Buna rağmen 11-12 Mayıs 1864'deki intihar savaşlarını engelleyememiştir. Felaket 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıyla büyümüş ve Abhazyaya tarihinin en büyük nüfus kaybına ve kıyımına sahne olmuştur. Ülkede bugün yaşayan Abazalar 120.000

civarındadır. Türkiye’de yaşayan Kuzey Kafkasyalıların 250.000’e yakınının Abaza kökenli olduğu dikkate alındığında bu trajik sürgünün boyutları açıkça gözler önüne serilecektir.

1918 yılı içerisinde Abhazy’a da ilk Sovyet yerel yönetimi kurulmuştur. Kırk gün süren bu yönetim, Menşevik Gürcü Hükümetinin saldırısı sonucu ortadan kalkmıştır. Abhazy Cumhuriyeti’nin kurulmuş olduğu 31 Mart 1921’de Lenin’e bildirilmişken Gürcistan ancak 21 Mayıs’ta “Abhazy Cumhuriyeti”ni tanıdığını açıklamıştır. Bu güzel gelişmeleri tehlikeler de bekliyordu. 5 Temmuz 1921’de Komünist Parti merkez bürosunda toplanan Stalin ve Avanesin’in verdiği karar şöyleydi: “Parti çalışmaları açısından Abhazy’nın özerk cumhuriyet statüsünde ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalması gerekmektedir”. Stalin’in bu müdahalesi, Abhazy Cumhuriyeti’ne ve Abaza halkına duyduğu ve saklayamadığı kin ve düşmanlığını da belirtmektedir. Bütün bu direnmelere karşın, Abhazy 1922 yılında, başlangıçta anlaşmalı bir federatif statüyle Gürcistan devletine bağlanmıştır. 1931 yılında ise “Karşılıklı Anlaşma ve Özel İttifak” tek yanlı olarak bozulmuştur. Abhazy yalnızca özerklik hakkına layık görülerek Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne bağlanmıştır. Tarih boyunca, kültürü, dili, sosyal yaşamı hep farklı olagelmış olan Abhazy ve Gürcistan, zorla kıyılmış bir nikah ile birbirine bağlanmış olan eşler gibi idi. 1870’li yıllara kadar bu ülkede nüfus çoğunluğunu, ülkenin yerli halkı olan Abazalar oluşturmaktaydı. 1926 yılına gelindiğinde ise 60 değişik etnik grup yaşar olmuştur. Aşağıdaki tablo Gürcü yönetiminin yavaş yavaş Abaza halkını azınlığa düşürmesini göstermektedir:

1886 Sonlarında Nüfus Dağılımı

Abazalar.....	58.961
Megreller.....	3.414
Gürcüler.....	515
Yunanlılar.....	2.056
Ruslar.....	972
Ermeniler.....	1.337
Estonlar.....	637
Diğerleri.....	1.460

1870 yılından itibaren ülke nüfusunun karmaşıklığı derhal etkisini göstermiştir. Bir grup Abaza’nın Osmanlı topraklarına sürülmesi üzerine boş araziler yağmalanmıştır. Gürcü, Rus, Ermeni, Alman, Bulgar, Azeri ve diğer unsurlarla birlikte yaşam belirmeye başlamıştır.

Abhazy’da Nüfus Değişimleri (1897-1992)

Yıllar	Abazalar	Gürcüler	Ruslar
1897	58.697	25.375	5.135
1926	55.918	57.949	20.456
1939	56.147	91.067	60.201
1959	61.197	158.221	86.715
1970	77.276	199.595	92.889
1992	100.000	240.000	76.000

Yukarıdaki iki tablonun karşılaştırılmasından görülen en bariz, en çarpıcı husus 1896 da Abhazy da 515 Gürcü yaşarken 1992 de nüfusun 240.000 e ulaşmasıdır. 1870 yılından itibaren ülke nüfusunun karmaşıklığı derhal etkisini göstermiştir. Bir grup Abaza’nın Osmanlı topraklarına sürülmesi üzerine boş araziler yağmalanmıştır. Gürcü, Rus, Ermeni, Alman, Bulgar, Azeri ve diğer unsurlarla birlikte yaşam belirmeye başlamıştır. 1877 deki birinci nüfus sayımı kayıtlarına göre ülke nüfusunun % 53 kadarı Abaza iken 1926 yılında Abaza nüfusu yarı yarıya azalmıştır. 1979 yılında yapılan sayım ise Abaza nüfusunun % 17 ye düştüğünü göstermektedir. Gürcü nüfusu ise aksine büyük bir artış göstermektedir.

Baskı rejimi yıllarında Abhazy’nın en seçkin insanları yok edilmiştir. Bu toplu katliamlar, nüfusu az olan Abhazy için büyük bir yıkım olmuştur. Bu arada Abaza dili yasaklanıyor, Abaza tarihi, kültürü, ulusal devlet bilinci, yerel coğrafi isimler, Abaza alfabesi yok ediliyordu. 1937-1938 yıllarında Gürcü alfabesi temel alınarak yeni bir alfabe hazırlanmış, Abaza sözcüğü yazışmalardan çıkartılmış, Abaza kimliği körletilerek, herkesin Gürcü olduğu duyurulmuştur. 1937 den 1953 yılına kadar Gürcistan’ın değişik yörelerinden birçok aile zorla Abhazy ya yerleştirilmiştir. Savaşın sonraki yıllarda da bu uygulamalar sürmüş, Abaza okullar kapatılarak Gürcüce öğretim yapan okullar açılmıştır. Gürcüler dışındaki diğer etnik gruplarda bu uygulamalarından nasiplerini almışlardır. Örneğin; Ahıska Türkleri ile Rumlar Kazakistan’a sürüldüler. Bu arada Abazaca olan Sohum kent ismi Gürcüleştirilerek “Sukhumi” olarak değiştirildi. 1948 yılında başlatılan, Abhazy’nın Gürcüleştirme politikası 1951 tamamlanmış, bu süre zarfında bütün yerleşim isimleri değiştirilmiştir. 1990 yılında bu değişikliklerin oranı %96 ya ulaşmıştır. Gürcüleştirme politikaları giderek çeşitli tepki ve huzursuzluklara yol açmış ve mücadele zorunluluğu doğmuştur. Bu mücadelenin bir göstergesi olarak da, Abhazy anayasasında değişikliğe gidilerek Gürcistan’dan ayrılma istekleri dile getirildi Bu sırada Gürcistan Komünist Parti Merkez

Komitesi Sekreteri İ.V. Kaputinov, Sohum'da düzenlenen binlerce kişinin katıldığı bir toplantıda söz alarak bu soruna ne şekil verilirse verilsin müzakeresinin bile yapılamayacağını açıklamıştır.

25 Ağustos 1990 günü Abhazya Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda yapılan oylamada, 72 milletvekilinin 70'i Abhazya'nın Gürcistan'a bağlanmadan önceki statüsüne kavuşturulması doğrultusunda oy kullanmışlardır. Böylece Abhazya 1921'de olduğu gibi, egemen bir Sovyet Cumhuriyeti olarak kalmak istediğini dünya kamuoyuna duyurmuştur.

Abhazya Parlamentosu bağımsızlık sonrası Gürcistan'la olan ve kangren haline gelen ilişkilerini somut bir biçimde nihai bir şekle bağlamak için 23 Temmuz 1992 tarihinde, tarihi bir karar alarak Abhazya Özerk S.S.C. 'nin 1978 anayasasını yürürlükten kaldırmıştır. Böylece birlik antlaşmasından önceki statüye dönmüş oluyordu. Bilindiği üzere Gürcüstan hükümeti ile Abhazya halkı arasında bir savaş olmuş, bu savaş sonucunda Abhazya halkı da bağımsızlığını ilan etmiş durumdadır.

Kaynak: ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2004. Sayı 132.

ÇEÇENLER

Çeçenler Kuzey-Doğu Kafkasya halklarından. Kendilerine Nahçı veya Nahçuo yaygın olarak Nohçoy derler. Komşuları onları çok değişik adlarla tanımlarlar. Örneğin; Kumuklar Miçikis, Avarlar Burtel, Kabardeyler Şaşan, Ruslar ise Çeçentsamı derler. Çeçenler, İnguşlar ve Kistlerle birlikte Vaynah grubunu oluştururlar. Bu grubun diğer iki üyesinden İnguşlar kendilerine Galgay, Kistler ise Batsoy der. Çeçen, İnguş ve Tuşların oluşturduğu dil grubunu dil bilimcileri "Nah" diye adlandırır. Son zamanlara kadar Çeçenlerin hangi kökten geldikleri bilinmiyordu. Rus bilgini Krupnov, Nah geçişinin Gargarlara dayandığını ifade etmiş; Berkok ise, Şerametta'dan yola çıkıp Sarınatlar'dan geldiğini belirtmiştir. Arkeologlar ve dilbilimcileri Nahların kolu olan Nahçı veya Nohço'ların (yani Çeçenlerin), MÖ. 5000 yıllarında Kafkasya'da bulduklarını, kendilerinden önce burada başka kavimlerin yaşamadığını doğrulamaktadır. Hatta Nahların Önasya'da Kafkasya'ya gelip yerleştiklerini ortaya koymaktadır. Bu göç iki koldan olmuştur. Derbent boyundan gelenlerin Çeçenlerle şimdiki Dağıstanlıların, Doğu Karadeniz yolundan gelenlerin ise Çerkes kavimlerinin olduğu görüşü giderek taraftar toplamaktadır.

Varlığı bilinen, ama tarihi açıkça aydınlanamayan İber Kavkaz Devleti'nin asıl üyesinin, şimdiki Çeçenlerin ataları olduğu reddedilmemektedir. Tarihte anılan Gargarlar, Duvaylar, Dzurduklar, Alaroidler, Cacaniiler (tsatsani) Ganariler, Pşavvalar, Khavurlar, Tuşlar, Mohevclar (Mohevtler) günümüz Çeçenlerinin değişik kabilelerinin adları olarak kabul edilmektedir. Hatta, Kharsur, Pşava ve Tuşların Gürcüleştirmiş Çeçen oldukları bilinmektedir.

Nahçı veya Kisti (Gürcülerin Çeçenlere verdikleri ad) adının ilk kez VII. yüzyılda Ermeni tarihçisi M. Kagan-katvatsi, Argvani Tarihi adlı eserinde anılmıştır; aynı tarihçi Çeçenlerin atalarının Ura adlı bir babanın soyu olan Utaoy'dan Sadoy'dan, Gergaroy'dan çıktığını belirtmiştir. Günümüzde Urartologlar, Çeçenlerin Urartularla akraba olduğunu reddetmemektedirler, hatta Önasya'da devlet kuran Urartuların yukarıda adı geçen Ura'dan neşet ettiğinde de gerçek payı vardır. Hurri- Urartu- Çeçence ilişkisini inceleyenlerce tasdik görmektedir. Bundan şu sonuç çıkmaktadır. Çeçenler Urartulardır. Urartular, Çeçenlerin Önasya'da kalan kolu olmaktadır. Gerçekten, yapısı, gramer özellikleri, bütünlüğü ve gramatikal sınıflarıdırıcıları vs. ile Urartuca ile Çeçence birbirine benzemektedir.

Ana yurtları, Vladikafkas'ın doğusuna düşen ve Terek Nehri'nin kolları olan Sunja ve Argun'un suladığı bölgedir. Kuzeyde Terek Nehri'ne, doğuda Andi Koysu ve Argun ırmaklarının arasındaki arazinin ortalarına kadar yayılırlar. Güneyde Gürcülerle irtibatları vardır. Batıda Daryal Geçidi ve daha güneye doğru Osetlerle komşudurlar. Doğuda ise Avarlar ve Andiler bulunur.

Genel olarak Çeçen-İnguşlar Kafkasya'nın stratejik önemi en büyük noktalarından birine sahiptirler. Doğu Kafkasya ve Batı Kafkasya arasında irtibatı korumak veya sağlamak için Kabardeylerin sahip oldukları avantajı onlar da ellerinde bulundururlar. Yurtları sarp, dağlık ve ormanlıdır. Ayrıca son derece savaşçıdır. Bilhassa arazi şartlarından yararlanarak Rus birliklerine karşı giriştikleri gerilla savaşlarında çok başarılı olmuşlardır. Dinlerine ve hürriyetlerine olan düşkünlükleri nedeniyle Şeyh Şamil'in en sadık taraftarları olmuşlardır. Sonuna kadar onun yanında savaşmışlardır. Doğu Kafkasya'nın düşmesinden sonra dahi bir çok defa Rus idaresine karşı ayaklanarak, onları uğraştırmışlardır.

Üç gruba ayrılırlar;

- 1- Çeçenler (Kendilerine Nahçı derler),
- 2- İnguşlar (Kendilerine Galgay derler),
- 3- Kistler.

Çeçenler, ana kitleyi meydana getirirler. Argun ve Aksay havzaları ile Grozni çevresinde otururlar.

İnguşlar, ikinci öneme sahiptirler ve Asa ile Sunja ırmakları arasında ve Terek Nehri'ne doğru kuzeye yayılırlar.

Kistler ise, hem sayıca ve hem de siyasi ve askeri yönlerden önemli değildirler. Nüfusları 7.000 civarındadır. Bunlar Tuşa ve Alazan ırmaklarının kaynaklarında otururlar ve Gürcü unsurları tarafından çevrilidirler.

Çeçen-İnguşların bir özelliği de asilzadelerin fazla bir nüfuza sahip olmayışıdır.

ÇEÇENİSTAN CUMHURİYETİ

Yüzölçümü : 19.200 Km2

Nüfusu : 1.350.000

Başkenti : Grozni

Büyük Kafkas Dağlarının kuzey kanadında yer alır. 19.300 km2'lik alanı üç coğrafi bölgeye ayrılır. Birinci bölgeyi, doruk çizgisi cumhuriyetin güney sınırını çizen Kafkaslar oluşturur. İkinci bölge, Terek ve Sunja ırmaklarının geniş vadilerinden oluşur. Kuzeydeki üçüncü bölge ise Nogay bozkırının engebeli düzlüklerinden oluşur.

Çeçenler, 10.yüzyıldan sonra uzun bir dönem boyunca Ortodoks rahiplerin yönetiminde yaşadılar. 17. Yüzyılda bölgede yayılmaya başlayan müslümanlık 19. Yüzyıl ortalarında birinci din durumuna geldi. Çeçenler, batıda aynı dili konuştukları İnguşların yaşadığı bölgenin 1774'te Rusya'nın eline geçmesiyle uzun yıllar diğer Kafkas halklarıyla birlikte Ruslara karşı direndiler. 1917 Ekim devriminden sonra Terek-Dağıstan yerel hükümetine bağlandılar. 1920'de Sovyetler bölgede kesin denetimi sağladılar. 1991'de milli bağımsızlık hareketi başlattılar ve Rusya ile federatif mukaveleyi imzalamadılar. Yine aynı tarihte Çeçen ve İnguş cumhuriyetleri olmak üzere ikiye ayrılmışlardır.

Nüfusu 1.350.000'dir. % 82.9'u Çeçen, % 10.9'u İnguş, % 6.4'ü diğer halklardan oluşmaktadır. Savaşın önce Nüfusun yaklaşık yarısı Grozni ve diğer beş kent ve üç oblastta (vilayette) bulunmaktaydı. Halen devam eden Çeçen-Rus savaşında büyük kayıplar verildiği için bu rakamlar sürekli değişmektedir.

Çeçen ekonomisinin temeli petroldür. Petrol çıkarma tesisleri daha çok Grozni ile Gudermes arasındaki Sunja ile Terek Dağları'nda yer alır. Petrol boru hatları Hazar Denizi kıyısındaki Mahaçkale'ye, Karadeniz'de Tuapse'ye ve Donets Havzasına uzanır. Bölgede doğalgaz rezervleri önemli yer tutar. Sanayi ve ziraat orta düzeyde gelişme göstermiştir. Ulaşım ağırlıklı olarak demiryoluyla sağlanır. Demiryolu Terek ile Sunja vadilerini izleyerek Hazar Denizi kıyısındaki Astrahan ile Bakü'ye, Karadeniz kıyısındaki Tuapse'ye ve Azak denizindeki Rostov'a bağlanır. Rusya'nın Çeçenistan'ı bu kadar fazla önemsemesinin sebebi görüldüğü gibi petrol ve demiryolu kavşağı olmasıdır.

İNGUŞ CUMHURİYETİ

Yüzölçümü : 9.600 km2

Nüfusu : 400.000

Başkenti : Nazran

Büyük Kafkas dağlarının kuzeyinde Çeçenistan'ın batısında yer alan İnguş Cumhuriyeti, dünya İnguşlarının anavatanıdır. Komşuları Gürcistan, Kuzey Osetya, Çeçenistan ve Dağıstan'dır. Çeçenlerle aynı coğrafyayı paylaşan ve aynı dili konuşan İnguşlar, yüzyıllardır beraber yaşadılar.

M.Ö. I. Yy.'da Alan Kavim Birliği'ne katıldılar. M.S. 4. yy.'da Doğu Kafkasya'ya yayıldılar. 8-9. yy'da İnguşistan ile birlikte bütün Kuzey Kafkasya, Hazarların hakimiyetinde kaldı. Malazgirt Zaferi (1071)'nden sonraki yıllarda ise bu bölge Selçukluların eline geçti. 1395'te Timur, muazzam bir ordu ile Terek nehri boylarına geldi ve burada Altın Orda Han'ı Toktamış ile yaptığı savaşı kazandı. 1396 yılı başında Kuzey Kafkasya'yı bütünüyle ele geçirdi. 16.yy'ın ikinci yarısının başlarında Ruslar Kazan ve Astrahan'ı ele geçirdikten sonra Kuzey Kafkasya'ya yöneldiler. Rus Çar'ı I. Petro (1689-1725) Kafkaslara bir sefer düzenleyerek Hazar Denizi kıyılarındaki Derbent ve Bakü'ye kadar olan bölgeyi işgal etti. Böylece yüzlerce yıl sürecek olan Kafkas halklarının Rusya ile mücadelesi başlamış oldu. 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra 20 Ocak 1921 tarihli Kararname ile iki Cumhuriyet kuruldu: Dağıstan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Dağlı Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti. Bununla yetinmeyen Sovyetler bir yıl geçmeden birer resmi kararname ile Dağlı Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni altı parçaya ayırdı. Böylece 20 Kasım 1922'de Çeçenistan; 7 Haziran 1924'te de İnguşistan Özerk eyaletleri teşekkül ettirildi. 15 Ocak 1934'te her iki özerk eyalet birleştirilerek Çeçen-İnguş Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne çevrildi. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlarla işbirliği yapmakla suçlanan Çeçen-İnguşlar, bu yüzden Rusların şiddetli baskılarına maruz kaldıkları gibi, 1944'te de Orta Asya'ya sürgüne gönderildiler. Bu zorunlu göçün sonucunda Çeçen-İnguş Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti feshedilerek topraklarının bir kısmı Kuzey Osetya'ya, bir kısmı da Dağıstan'a verildi. Bundan tam 13 yıl sonra 9 Ocak 1957'de eski özerk idare yeniden kuruldu ve bu durum 1990'lara kadar devam etti. 1996 yılında yapılan Çeçen-Rus savaşı sonrasında İnguşlar, Çeçenistan'dan ayrıldı.

İnguş Cumhuriyeti'nin nüfusu yaklaşık 400.000 kadardır. %58 İnguş; %33 Çeçen; %9 diğer. Uzun yıllar süren Çeçen-Rus savaşı, İnguş ekonomisini altüst etmiştir. Eski Sovyetler Birliği petrol tesislerine çok yakın bir bölgede bulunan İnguş Cumhuriyeti, petrol boru hatları ile Hazar Denizi kıyısındaki Mahaçkale'ye; Karadeniz'de Tuapse'ye ve Donets havzasına uzanır. Bölgede önemli ölçüde doğalgaz rezervleri vardır. Buna rağmen sanayi ve ziraat sektörü orta seviyededir. Ulaşım genellikle demiryolları ile sağlanır.

Kaynaklar:

1. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120.
2. www.kafkas.org.tr

DAĞISTAN

Düşler ve mitler bölgesi Kafkasya'da yer alan Dağıstan, adına yaraşır dağlık, tepelik arazisi ve bu araziye nakış nakış işleyen irili ufaklı sayısız ırmağı ile dünyanın en ilginç ülkelerindendir. Yüzyıllar boyunca stratejik öneminden dolayı bir çok devletin işgaline uğramış olmasına rağmen bölgede tarihsel olarak Albanya'dan başka devlet kurulmamıştır. Ancak 1918'deki Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ve 1921 yılındaki Dağıstan Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti ile başlayan süreç sonunda müstakil bir devlet olma şansını elde etmiştir. Her iki siyasi oluşumda da kalkınma konusunda gerekli performansı gösteremeyen Dağıstan, 1990'lı yıllardaki siyasal çözüme sonrasında bu şansını bir kez daha ele geçirmiştir.

Dağıstan, "dağlar ülkesi" anlamına gelmektedir. Ülkenin adına yansıyan bu coğrafi yapı, 8 bin yıl öncesinde, halklar ve diller ülkesi Dağıstan'ın doğuşunu hazırlamıştır. Bu bölgedeki akraba milletler için tarihsel ve kültürel birlik bu kadar eskiye dayanır. Söz konusu birliğin temelinde bazı ortak özellikler yer almaktadır. Bunların içinde en önemlileri kültür, adet ve gelenek ile dindir. Tarihçilerin hemfikir oldukları husus, Dağıstan milletlerinin M.Ö. 6. yüzyılda Albanya Federasyonu içerisinde yaşadıklarıdır. Bu çerçevede Dağıstanlıların, yaklaşık 8 bin yıl önce Albanya Devleti'nin çatısı altında ortak bir dil ve kültüre sahip oldukları söylenebilir. Albanya, bu günkü siyasi coğrafya düşünülecek olursa, Azerbaycan'ın kuzeyini, Dağıstan'ı ve tartışmalı olarak Çeçenistan'ı içine almaktadır. M.Ö. binli yıllarda Albanya'nın yıkılması, bölge halklarının, özellikle dış etkiler tarafından sık sık işgali karşısında dağlara çekilip dış dünya ile ilişkilerini kesmelerine ve bir nevi izolasyon sonucunda, kendi bağımsız siyasal kurumlarını kurmalarına sebep olmuştur. Bu oluşumların doğal bir sonucu olarak, dillerin de yavaş yavaş birbirinden ayrılmaya başladığı ve sonuçta da bu günkü çeşitliliğin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu günkü Dağıstan dilleri, bu ortak dilin; yani Alban dilinin kollarından oluşmaktadır. Yine Dağıstan milletlerinin ortaya çıkış felsefesi de bu teze dayandırılabilir. Sürekli çatışmalarla birlikte Dağıstan'da 4. yüzyılda Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin ortaya çıktığı görülmektedir. VI. Yüzyılda Hazarların hakimiyetine giren Dağıstan, VIII. Yüzyıla birlikte ve Araplar vasıtasıyla İslam'la tanışmıştır. Bu tanışma ile birlikte İslam'la, bu güne kadar süregelen bir etkileşim süreci başlamıştır. Arap akınlarıyla İslamiyet, Dağıstan'a güneyden girmiş ve Lakların başkenti olan Gazi Kumuk şehrini üs edinerek yayılmıştır. Bu yayılma 10. yüzyılda tamamlanmış ve küçük gruplar dışında tüm Dağıstan Müslümanlaşmıştır. Tarihi sürece bakıldığında bağımsız siyasal oluşumlar olarak ise; Gazi Kumuklar (Laklar), Avarlar, Kaytaklar, Tabasaranlar, Lezgiler ve daha sonra bölgeye yerleşen Kumuk, Nogay ve Azeri gibi Türk toplulukları görülmektedir. Bu oluşumlar kendilerine has yapılanmaları ile Dağıstan'a özgü özellikler taşımaktadır. Hanlık, utsimilik, şamhallık gibi yapılanmalar feodal dönemin özelliklerini içermelerinin yanı sıra, Dağıstan'ın toplumsal yapısının da motiflerini taşımışlardır. Bu gün ise bu halklar, bazı küçük problemler dışında Dağıstan Cumhuriyeti çatısı altında kültürel varlıklarını bağımsız bir şekilde sürdürmektedir.

Tarih boyunca çeşitli ulusların göç yolları üzerinde bulunan Dağıstan önemli bir geçit yeri olması sebebiyle muhtelif sebeplerle yurtlarını terk eden insanların bir kısmı buraya yerleşmiş, böylece ülke nüfusunun çeşitlenmesini sağlamışlardır. 1897'de Çarlık Rusya'nın bir vilayeti durumunda iken 571 bin nüfusa sahip olan, 1926'da 1 milyon 300 bin nüfusa ulaşan Dağıstan'ın 1916 yılı sayımına göre nüfusu 81 ayrı halktan oluşuyordu. Bunlardan 32'si Dağıstan'ın yerli halkıydı. Yani diyebiliriz ki Dağıstan büyüklüğüne kıyasla dünyanın en çok etnik nüfusa sahip bölgedir.

Yirmiden fazla dilin konuşulduğu ülkenin etnik yapısı da çeşitlilik arz etmektedir. Kafkasya'nın ve bilhassa Dağıstan'ın önemli göç yolları üzerinde bulunması, çeşitli sebeplerle Kafkasları aşan bazı kavimlerin burada kalmasına yol açmıştır. Ayrıca, bu bölgede uzun yıllar boyuca devam eden Arap, Türk, Rus ve İran devletlerinin hakimiyet mücadelesi de bu hususta etkili bir rol oynamıştır. Bütün bu iddialara rağmen Dağıstan'ın etnik yapısı öteden beri muğlaklığını korumaya devam etmektedir. Bugünkü oluşum açısından Dağıstan halklarını üç ana grupta toplamak mümkündür. Buna göre;

Dağıstan'ın %75'i Kafkasya'nın yerli halklarından, %15'i Türk, %10'u ise İran halklarından oluşmaktadır. Dağıstan nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan yerli halklar, birçok araştırmacıya göre aynı etnik kökenden yani Albanlardan gelmektedir. Buna göre Dağıstan başlıca milletleri şunlardır: Avarlar, Laklar, Darginler, Lezgiler, Tabasaranlar, Nogaylar ve Kumuklardır. Ayrıca muhacir olarak adlandırılan Azeriler, Çeçenler, Ruslar, Yahudiler ve Ermeniler de etnik yapıda yer almaktadır.

Bu halklar içerisinde 19 alt grubu bulunan Avarlar en fazla nüfusa sahiptir. Avarlar arasındaki alt ayırım, dildeki ses uyumu farklılığından kaynaklanmaktadır. Öte yandan Darginler, dil yapılarının

farklılığına göre, Kaytaklar, Kubaçiler ve Akumiler olmak üzere üçe ayrılırlar. Dağıstan'ın en köklü halklarından biri kabul edilen Lezgiler ise, Agullar, Rutullar, Tsahurlar, Budullar gibi kollara ayrılır. Bu halklar arasında özellikle dil açısından büyük benzerlikler bulunmasına karşın, küçük ses farklılıkları ayırıcı unsur olmuştur. Bir başka Kafkas milleti olan Tabasaranlar, Güney Dağıstan ile dağlık bölge arasında yaşayan Dağıstan'ın en uyumlu milletlerinden birisidir. Bölgedeki tarihleri M.Ö. IV. yüzyıldan daha eskilere dayanmaktadır.

Nogaylar ise, bölgedeki Türkçe konuşan halklardır. 17. yüzyıla kadar göçebe hayatı yaşayan bu halk, bu gün de Dağıstan'ın kuzeyini kaplayan kurak arazide yaşamakta ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu millet, Çarlık döneminde istihdam, tehcir ve asimile politikalarından en çok etkilenen Dağıstan halkı olarak kabul edilmektedir. Kıpçak kökenli bir toplum olan Kumuklar ise, 10. yüzyılla birlikte bölgeye gelip yerleşmiştir. Kumuklar, yerli ahali ile kaynaşmış ve Moğol istilası döneminde büyük bir katliama maruz kalmalarına karşılık Dağıstan'a yerleştikten sonra bu bölgede ticari faaliyetleri ellerinde bulundurmışlardır. Bugün de bu halk Dağıstan'ın önemli ticaret merkezlerinde yaşamaktadır.

Dağıstan'da yaşayan yirmiden fazla etnik grubun, Tatlar hariç, hepsi Müslümandır. Bu gruplardan sadece on tanesi "millet" statüsüne alınarak 1959, 1970 ve 1979 nüfus sayımlarında gösterilmiştir. 1979 sayımında 50.300 km²'lik toprağıyla Dağıstan 1.627.000 nüfusa sahipken, 1989'daki toplam nüfus yaklaşık 2.000.000 olarak belirlenmiştir. Dağıstan'ın nüfusu Temmuz 1996 tahminlerine göre 2.137.600 olup, bu nüfusun yaklaşık %27'sini 540 bin kişi ile Avarlar oluşturmaktadır. İkinci büyük grup olan Darginler %15.5 oran ve 310 bin kişi ile Avarları izlemekte, ardından %13 oran ve 250 bin kişi ile Kumuklar gelmekte, bu topluluğu da %11.5 ve 230 bin nüfus ile Lezgiler takip etmektedir. Diğer etnik gruplar da oran ve nicelik itibarıyla %5 ve 100 bin kişiyle Laklar, %4.5 ve 90 bin nüfusla Tabasaranlar, %0.8 ve 16 bin kişiyle Rutullar, %0.75 veya 16 bin kişiyle Agullar ve %0.55 oran, 6 bin nüfusla Tsahurlar popülasyon içerisinde yerlerini almaktadır. Aynı zamanda Kuzey Dağıstan'da 70 bin Çeçen etnik nüfus, toplam nüfusun %8'ini, Nogaylar 31 bin kişi ile toplam nüfusun %1.5'ünü oluşturmaktadır. Nogaylardan 37 bin kişi de Çeçenistan ve Stavrapol bölgesinde yaşamaktadır. Tatlar olarak bilinen Dağ Yahudileri 11.500 nüfus ile %0.55'lik bir nüfus oranına sahiptir. Güney Dağıstan'ın en kalabalık topluluklarından olan Azeriler de 80 bin nüfus ile toplam popülasyonun % 4'ünü oluşturmaktadır. En son nüfus tahminleri göstermektedir ki, nüfusun nicelik itibarıyla artması toplam nüfusu oluşturan unsurlar üzerinde oransal olarak fazla bir değiştirici etki oluşturamamıştır.

Anlaşma dili olarak ise ülke genelinde Rusça kullanılır. Dağıstan'da nüfusun yaklaşık bir çeyreğini teşkil eden Kumuk, Nogay ve Azeriler başta olmak üzere Türk kökenli kavimler, Dağlı diğer kavimlerle sosyo-kültürel bakımdan bütünleşmiş bulunmaktadır. Nüfusun %58'i dağ ve köylerde, %42'si şehirlerde yaşamaktadır.

Millet Adı	Oranı	Millet Adı	Oranı
Avarlar	27.2	Agullar	0.8
Darginler	15.6	Sahurlar	0.3
Kumuklar (Türk)	12.9	Ruslar (Slav)	9.2
Lezgiler	11.3	Azeriler (Türk)	4.2
Laklar	5.1	Çeçenler	3.2
Tabasaranlar	4.3	Tatlar (İrani)	0.5
Nogaylar (Türk)	1.6	Yahudiler	0.5
Rutullar	0.8	TOPLAM	100

Dağıstan'a tarih boyunca en büyük etkiyi Alban ve Sarmat kültürü yapmıştır. Ülkeyi siyasi ve kültürel yönden etkileyen diğer milletler ise; Rus, İran, Arap ve Osmanlılar olmuştur. Bunlardan Osmanlı, Arap ve İran kültürleri bu toplumları dini açıdan etkilemiştir. Bugünkü Dağıstan halklarının erken dönem kültür ve gelenekleri bu üç medeniyetin etkisiyle oluşmuştur. Ancak 1800'lü yıllarda

başlayan Rus etkisi de kesinlikle gözardı edilmemelidir. Çünkü Dağıstan halklarının 20. yüzyıl kültürlerinin oluşmasında Rusların etkisi (özellikle Sovyet döneminde) çok büyük olmuştur. Bugün ise yerli halk üzerinde, Alban Devleti'nden feodal döneme kadar oluşmuş, dış etkilerle son şeklini almış bir kültürel yapı kendini göstermektedir.

İklimi karasal sayılabilir. Yazları sıcak ve kuraktır. Temmuz ayında sıcaklık 23 derece civarındadır. Dağlarda yaz geceleri bile oldukça soğuktur. Dağlık bölgenin bitki örtüsü yüksek tepelerde çam ve huş ağacından, kanyon ve vadilerde ise yaprak döken ağaçlı ormanlardan oluşur. Ağaç sınırının üzerinde Alp çayırları bulunur. Hazar denizi sahillerinde genellikle tuzlu bataklıklar ve yer yer kumsallar bulunmaktadır. Ülkenin Rusya sınırına yakın bölgesi yarı çöl yarı bozkır özellikleri gösterir.

Petrol ve doğalgaz yönünden zengin topraklara sahip Dağıstan'da kömür cevheri, azrak metal ve demir içermeyen metal yatakları da vardır. Diğer önemli sanayiler makine yapımı, inşaat malzemeleri yapımı, kereste işleme, cam, şarap ve gıda işleme alanlarındandır. Ülke ekonomisinde Hazar Denizinde balık ve havyar üretimi de önemli yer tutar.

Eğitim ve öğretim ilk üç yıl mahalli dillerde, üçüncü sınıftan itibaren Rusça yapılmaktadır. Ülkenin her yerinde kullanma serbestisi olan on bir dilden dokuzunda kitaplar basılabilmekte ve radyo yayını yapılmaktadır. Başlıca endüstri kaynakları petrol, doğalgaz ve kömür olan Dağıstan'da petrol ve gaz sondaj makineleri üretimi, gıda ve hafif endüstriler ile hububat tarımı ve hayvan besiciliği yoğun olarak yapılmaktadır.

Dağıstan'ın doğu sınırlarını kuşatan Hazar (Kaspi) Denizi sahilleri geniş kumsallara sahip olması nedeniyle, su sporları bakımından potansiyel oluşturmaktadır. Ayrıca yılın 12 ayı zirveleri karla kaplı dağlar dağcılık ve kayak turizmini olası kılmaktadır.

Kaynak: www.kafkas.org.tr (Bu yazı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti Uluslararası Doğu Üniversitesi Öğretim Görevlisi Mehmet Dikkaya ve Reha Yılmaz'ın Uluslararası Doğu Üniversitesi Dergisi (Ocak 1999, Sayı 1)'nde yayınlanan bir çalışmasından derlenmiştir.)

ŞEYH ŞAMİL

İmam Şamil 1797 yılında Dağıstan'ın Gimri köyünde dünyaya geldi. Babası bölgenin yerli halklarından Avarlara mensup Dengau Muhammed'dir. 15 yaşında iken at binerek kılıç kuşandı. 20 yaşına geldiğinde iki metreyi aşan boyu ile atlama, ateş etme, güreş, koşu, kılıç gibi spor dallarında üstün yetenek sahibi olmuştu.

Öğrenimine bilgin Said Harekani'nin yanında başladı. Daha sonra kayınpederi olan Nakşibendi Şeyhi Cemaleddin Gazi Kumuki'nin öğrencisi oldu. Kendinden önce İmamet makamında bulunan Gazi Muhammed ve Hamzat Beg'in müşavirliğini yaptı. Son derece sade ve kanaatkar bir hayatı vardı.

İmam Şamil, muhtelif zamanlarda beş defa evlenmiş ve bu izdivaçların bazıları dini ve siyasi sebeplerle olmuştu. Şamil'in Fatimat, Cevheret, Zahidet, Emine ve Şovanat isimdeki eşlerinden Ahmed Cemaleddin, Muhammed Gazi, Muhammed Said, Muhammed Şefi, Cemaleddin ve Muhammed Kamil isimli altı oğlu ile Fatimat, Nafisat, Necabat, Bahu-Mesedu ve Safiyat isimli beş kızı oldu.

Şamil, İmam yani devlet başkanı seçildikten sonra ilk iş olarak iç işlerini ele aldı. Ruslara karşı daha etkili savaşmak için lüzumlu idari ve askeri teşkilatları yeni esaslara göre tanzim etti. Bir taraftan askeri tedbirler alıp düşmana karşı savunma savaşları verirken, diğer taraftan da muntazam adli ve idari sivil bir devlet mekanizması geliştirmiş, medreselerde eğitime önem verdimiş, fikir ve sanat alanında da büyük adımlar atılmasını sağlamıştır. Döneminde tophaneler, baruthaneler, silahhaneler yapılmış, muntazam birlikler halinde askeri teşkilat kurulmuştur.

Güçlü hitabeti, kararlı tutumu ve askeri dehasıyla büyük başarılar kazanmış, ünü kısa zamanda yayılarak, otoritesi Dağıstan civarında yaşayan geniş topluluklar tarafından kabul edilmiştir.

İmam Şamil, idare sistemini yeniden düzenlerken, ülkeyi naiplik ve vilayetlere ayırarak bunların başına hem askeri hem de sivil yetkilerle donatılmış naipleri getirdi. Üç veya dört naiplik bir vilayet idi. Vilayetlerin başındaki naibin rütbesi daha yüksekti.

Ayrıca, her biri birer savaş kahramanı olan bu yüksek rütbeli naiplerden Ahverdil Muhammed, Kabet Muhammed, Şuayb Molla, Taşof Hacı, Danyal Sultan, Nur Muhammed, Hitinav Musa, Sadullah, Duba Hacı, Hacı Murat ve Şamil'in büyük oğlu Muhammed Gazi, GAZAVAT'ın adı anılması gereken başlıca kahramanları oldular.

Şamil imam seçildiği 1834 yılından 1859 yılına kadar Rusya'nın büyüklüğü ve kudretine rağmen yılmadan mücadeleyi sürdürdü. Kendinden önceki iki imamın döneminde de fiilen 10 yıl savaşlara iştirak ettiğinden durup dinlenmeden cihat ettiği süre tam 35 yılı bulmuştur. Bu süre zarfında Rus kuvvetlerine büyük zayıflıklar vermiş ancak kısıtlı sayıdaki asker sayısı da günden güne erimiştir. 1839'da Ahulgo Tepesinde 3.000 mürit ile General Grabbe komutasındaki 10.000'i aşkın üstün donanımlı Rus ordusunun kuşatmasına 80 gün süreyle direnişi harp tarihine geçmiştir. Şamil bu savaşta eşi Cevheret'i, oğlu Said'i ve kızkardeşi Mesedo'yu kaybetmiş, 8 yaşındaki oğlu Cemaleddin'i Ruslara rehin vermek zorunda kalmıştır.

Bu dehşet verici savaşlarda sadece insan kaybı olmadı. Ruslar, ancak aylar süren savaşlar sonunda işgal edebildikleri bölgelerde, ağaçları, ormanları yakıp, bir tek canlı yaratık bırakmadan ilerlediler.

Savaşlara iştirak eden Rus komutanlarından Milyutin, 80 gün devam eden Ahulgo savaşı hakkında hatıratında şu satırlara yer verir: "Artık muharebenin sevk ve idaresi kumandanların elinden büsbütün çıkmıştı. Hiddetlerinden köpürmüş, adeta çıldırmış bir hale gelen dağlılar, ulu orta askerlerimizin üzerine saldırıyor, süngü ucunda can verinceye kadar dövüşüyorlardı. Kadınlar bile kendilerini kudurmuş gibi müdafaa ettiler ve silahsız oldukları halde sıra sıra süngülerimizin üzerine atıldılar. Lakin muvaffakiyet için her türlü fedakarlığı göze almış olan Rus kumandanlığı inatla taarruzlara devam etti. Teslim olmayı katiyyen reddeden dağlılar, hiçbir ümitleri kalmadığı halde kahramanca dövüştüler. Kadınlar, çocuklar ellerindeki kamalarla Ruslara hücum ediyor, süngülerin önünde göz kırpmadan can veriyorlardı. Bazıları ise kendilerini ve çocuklarını korkunç uçurumlara atıyorlardı. Yaralılar bile inanılmaz şekilde dövüşüyordu."

Dost ülkelerden hiçbir yardım göremeyen İmam Şamil'in, nihayet elindeki bütün kuvvet kaynakları tükenir ve 1859'un 6 Eylül'ünde Gunip'te Prens Baryatinsky komutasındaki 70.000 kişilik Rus ordusuna, yanında birkaç yüz kişi kalıncaya kadar direndikten sonra teslim olur.

İmam Şamil, aile efradı ve 40 kadar adamı Petersburg'a Çar'ın sarayına götürülür. Rus Çarı II.Aleksandr tarafından sarayın kapısında hayrete düşülecek derecede nazik karşılanır. Çar, babası 1.Nikola'ya ve ihtişamlı ordularına tam otuzbeş yıl Kafkasya'yı zindan eden, zamanının bu en büyük

kahramanını karşısında görür görmez, yüzünden ve sakalından hayranlıkla öpmekten kendini alıkoyamaz.

İmam Şamil bir ay kadar sarayda misafir edildikten sonra, saygın tutsak olarak esaret yıllarını geçireceği Kaluga'ya gönderilir.

Ancak Şamil ve ailesine esaret çok ağır gelir. İki yıl içinde Şamil'in simsiyah saçları beyazlar. Büyük kızı Nafisat ile gelini Muhammed Gazi'nin karısı Kerimet üzüntüden vereme yakalanarak ölürlür.

Aradan ancak on yıl geçtikten sonra Çar, onun Hac'ca gitmesine izin verir. Ancak bir tedbir olarak oğlu Muhammed Şefi'yi alıkoyar ve Hacc'ı ifa ettikten sonra derhal Rusya'ya dönmesini şart koşar.

Şamil, 1870 yılında maiyetindeki adamları ile birlikte Rusya'dan ayrılarak önce İstanbul'a uğrar. Sultan Abdülaziz tarafından karşılanarak sarayda ağırlanır. Şamil'in İstanbul'a uğradığı haberi duyulduğunda şehirde yer yerinden oynamış, halk bu büyük kahramanı görebilmek için saray kapılarına akın etmişti.

Şamil, aşkına düştüğü son menzile bir an evvel varmak için Sultan'ın kendisine tahsis ettiği gemi ile yola koyulur. Cidde limanında Mekke Emiri, şehrin ileri gelenleri ve mahşeri bir kalabalık tarafından törenlerle karşılanarak Mekke'de Şürefa dairesinde misafir edilir.

Hac sırasında orada bulunduğunu duyan, dünyanın dört bir yanından gelmiş yaklaşık yüzbin müslümanın onu görmek için yarattığı izdiham sonucu, hükümet makamları İmam Şamil'i Kabe'nin üstüne çıkarmak suretiyle bu hayran kalabalığının arzusunu tatmin edebildi.

Şamil, hac farızasını yerine getirdikten sonra Medine'ye geçer. Medine günlerinde son derece takattan düşer, çektiği büyük ızdırıp artık tahammül edilmez bir hal alır ve hastalanarak yatağa düşer.

Bütün hayatını ülkesinin milli bağımsızlığına adayan, askeri dehasını bütün dünyaya ve bizzat ebedi düşmanı Rus yüksek makamlarına dahi kabul ettiren, adını dünya tarihine "gelmiş geçmiş en büyük gerilla lideri" olarak yazdıran İmam Şamil 4 Şubat 1871'de 74 yaşında iken Medine'de hayata gözlerini yumar.

Kaynak: www.wikipedia.org

KAFKASYA TÜRKLERİNİN YERLEŞİMLERİ

KARAÇAYLAR

KARAÇAY-ÇERKES ÖZERK CUMHURİYETİ

Yüzölçümü : 14.100 km²

Nüfusu : 435.700

Başkenti : Çerkesk

Rusya'nın güneybatısında, özerk bir Cumhuriyettir. Büyük Kafkasların derin vadi ve boğazlarla bölünmüş olan ve Dombay-Ulgan dağında 4.047 m'ye ulaşan kuzey uzantılarının arasında yer alır. Alp tipi çayırların arasından yükselen dağları kaplayan sık ormanlar, yükseklik arttıkça yerlerini önce kayalıklara, ardında da buzullara bırakır.

Karaçayların soylarının Hun ve İskitlere kadar uzandığı söylenmektedir. Bir Kıpçak boyu olan Karaçaylar, Balkarlar gibi uzun süre göçebe bir hayat sürdürdüler. 15. yy.'dan 1812'ye kadar Osmanlı himayesinde Kabardey beylerine bağlı kaldılar. Ruslar 1812'de bölgeyi işgal ettiler. 1822'de Rus yönetimine karşı ayaklanan Karaçaylar, ağır bir yenilgiye uğradılar. 1905'te başlattıkları ayaklanma da başarısızlıkla sonuçlandı. 17 Kasım 1991'de Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin eski itibarı iade edilmiştir. Rusya, onlara haksızlık edilerek sürgüne gönderildiklerini kabul etmiş ve Cumhuriyetin itibarını iade etmiştir. Karaçaylar yabancı iradenin yoğun baskılarına rağmen, dil ve kültürlerini bütünüyle muhafaza etmeye çalışmışlardır.

Bugün, özerk cumhuriyetin nüfusunun % 42'si Ruslardan, % 33'ü Karaçaylardan, % 10'u Çerkeslerden, % 6'sı Abazalardan, % 3'ü Nogaylardan oluşmaktadır. Sayısal olarak 55.000'i Çerkes kökenli (Kabardey, Besleney), 35.000'i Abaza (Abazin), 160.000'i Karaçay Türkü, 13.000'i Nogay Türkü ve geri kalanı ise Rus, Ukraynalı, Oset, Ermeni ve diğer halklardan oluşur. Çerkesler, genellikle şehirlerde oturmaktadırlar. Karaçaylar, Balkarlarla aynı dili konuştukları halde aynı idari yapıyı paylaşmamakta, kendi özerk bölgeleri olan Kuban vadilerinin orta ve yüksek kısımlarında yaşamaktadırlar. Karaçaylar, Teberde, Üçköken, Dombay, Zelencuk bölgelerinde yoğun olarak bulunmakta, soy olarak Kumanlardan geldikleri söylenilmektedir. Karaçayların merkezi Karaçeyfski'dir.

BALKARLAR (MALKARLAR)

KABARDEY-BALKAR ÖZERK CUMHURİYETİ

Yüzölçümü : 12.500 km²

Nüfusu : 786.000

Başkenti : Nalçik

Büyük Kafkasların kuzey yamacında yer alan ülkenin, kuzeyinde Stavropol krayı, doğusunda Kuzey Osetya Cumhuriyeti, güneyinde Gürcistan ve batısında Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti yer almaktadır. Coğrafi açıdan üç bölgeye ayrılır. Güneyde, birbirine paralel dağ sıralarından (Glavni, Peredovoy, Skalisti ve Çornıye) oluşan ve ülkenin güney sınırını çizen Büyük Kafkas Dağları uzanır. Bu dağların en yüksek dorukları Elbruz 5642, Dihtau 5203, Koştantau 5144, Djangitau 5049 ve Shara 5068 m.'dir. Bölgede hızlı akışlı akarsuların kaynaklarını oluşturan çok sayıda buzul vardır. Buzul alanlarının altındaki ikinci bölgede Alpin çayırlar, iğne yapraklı ve yaprak döken (kayın, meşe, kızılgaç, gürgen, akçaağaç, dişbudak ve kavak) ağaçlardan oluşan ormanlar yer alır. Sıradağların, deniz seviyesinden yükseklikleri 500-700 m. arasında değişen kuzey eteklerinde yaprak döken ağaçlardan oluşan ormanlar uzanır; vadilerin daha geniş kesimleri ise çayırlarla kaplıdır. Kuzey ve kuzeybatıda yer alan üçüncü bölge düz Kabardey Ovası'ndan oluşur; Çerek, Çegem, Baksan ve Malka ırmaklarının birleşmesiyle oluşan Terek ırmağı ovayı boydan boya geçer. Terek'in batısında ve doğusunda Büyük ve Küçük Kabartay ovaları yer alır. Bölgenin doğal bitki örtüsü çayırlar ve verimli çernozem topraklarını kaplayan sorgu otu steplerinden oluşur, bununla birlikte, stepler temizlenerek bu toprakların büyük bölümü tarıma açılmıştır. Kabardey-Balkar'a hakim olan karasal iklim yüzey şekillerine göre bölgeden bölgeye farklılık gösterir; Yazlar genellikle sıcak geçer, ortalama sıcaklık temmuz ayında 22°C, ocak ayında ise -40°C'dir. Dağlarda 750 mm'yi geçen yıllık yağış miktarı, oldukça kurak olan Kabardey Ovası'nda 500 mm'ye düşer.

Merkezi Kafkasya'nın yüksek dağlık bölgelerinde yaşayan ve kendilerine Tavlı (dağlı) denen Balkarlar, Karaçayların doğusunda Baksam, Çegem ve Çerek nehirlerinin geçtiği vadilerde yoğunlaşmışlardır. Kendi aralarında Mezengiy, Bezingi, Hulamlı, Çezemli, Baksamlı gibi kollara ayrılan Balkarlar; 1989 sayımına göre BDT'da toplam 88.771 kişidir. Ancak bunun 71 bin kadarı kendi ülkelerinde yaşamaktalar. 15.yy. sonlarında Osmanlı'ya bağlanan Balkarlar, 1827'de Rus hakimiyetine girmişlerdir. 1917'den sonra Karaçaylılarla birlikte Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti içinde yer almışlar ve 1921'de Kabardey oblastına katılmışlardır. Bu yönetim birimine, 1922'de Kabardey-Balkar Özerk

oblastı adı verilmiş ve 1936'da da özerk cumhuriyet statüsü tanınmıştır. II. Dünya Savaşı'nda Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle 1943'de Orta Asya'ya sürülmüşler ve toprakları da Gürcistan'a katılmıştır. 1956'da ülkelerine dönmelerine izin verilerek 1957'de Kabardey-Balkar ÖSSC yeniden oluşturulmuştur. Halen Rusya Federasyonunu bağlı federe bir cumhuriyettir.

Karaçay Balkar Türkçesi	Türkiye Türkçesi
az	Az
appa	Büyük dede
ata	Baba
gabara	Yünlü yelek
dayım	Doyum, doyma
men	Ben
Bu, ol	Bu, o
ne	Ne
ur	Vur
er	Er, asker
Tuv-	Doğ-
tuvdu	doğdu
çarh	Çark
sok	Darbe, vuruş
üç	Üç
ot	Od, ateş
uzun	Uzun
tüş	İN-, aşağı inmek
eşik	Eşik, kapı
avur	Ağır
Jav/cav	Yağ
Jer/cer	Yer
kal	Kal-
kız	Kız
kuş	Kuş
Jarık/carık	Aydınlık, ışık
Jaz/caz	Yaz-
Jün/cün	Yün
Jol/col	Yol
Jır/cır	Türkü, şarkı
Jarım/carım	Yarım
çolpan	Sabah yıldızı
çibin	Sinek
kur	Kur-
koru	Koru-
küre	Küre-
kadav	Sürme kilit
kan	Kan
san	Sayı
eki	İki
buz	Boz-
süz	Süz-
öz	Öz, kendi
öl	Öl-
ul	Oğul
sen	sen

Kaynaklar:

1. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120.
2. www.turan.tc

YANIBAŞIMIZDAKİ BİLİNMEYEN AKRABALARIMIZ; KARAÇAY-MALKAR (BALKAR) TÜRKLERİ

Kafkas dağlarının en yüksek zirvesi Elbruz (Mingi Tav) ve çevresindeki yüksek dağlık arazide yaşayan Karaçay-Malkarlılar, tarih boyunca Kafkasya'da hakimiyet kuran Kimmer, İskit, Hun, Bulgar, Alan, Hazar, Kıpçak gibi proto-Türk ve eski Türk kavimleri ile çeşitli Kafkas halklarının etnik ve sosyo-kültürel bütünleşmesinden ortaya çıkmış bir Kafkasya halkıdır.

Yaşadıkları bölge doğuda Çerek ırmağının kaynak havzasından batıda Laba ırmağının kaynak havzasına kadar uzanan ve Kafkas dağlarının en sarp ve yüksek bölümünü meydana getiren dağlık arazidir.

Karaçaylılar ve Malkarlılar birbirinden farklı etnik kökene, dile, kültüre ve tarihe sahip iki ayrı halk değil, aynı dil, kültür ve tarihi paylaşan bir Türk boyudur. Karaçay ve Malkar adları bu boyun yaşadığı iki coğrafi bölgenin adlarıdır.

Karaçay-Malkar Kafkasya'nın Orta Kafkaslar olarak bilinen merkezî kısmında yer almaktadır. Yalnızca Kafkasya'nın değil, Avrupa'nın da en yüksek dağları Karaçay-Malkar toprakları içindedir. Bunların başlıcaları Mingi Tav (Elbruz 5.642 mt), Dıh Tav (5.203 mt), Koştan Tav (5.145 mt), Uşba, Dombay Ölgem gibi zirvelerdir. Kafkasya'nın en büyük ırmakları Mingi Tav (Elbruz) buzullarından doğmaktadır.

Karaçay-Malkar bölgesinin kuzeyindeki düzlüklerde Adigey-Kabardey-Abaza bölgeleri yer alır. Güney kısımları baştan başa Kafkas sıradağları ile kaplıdır ve dağların arkasında Abhazy ve Gürcü-Svanetya bölgeleri ile komşudurlar. Tonguzoron, Mahar, Kluhor, Morh, Sañçar adlı dağ geçitleri Karaçay-Malkar'ı Abhazy ve Gürcü-Svanetya bölgelerine bağlar. Doğularında ise Osetya yer almaktadır.

Kendilerine Tavlu (Dağlı) adını veren Karaçay-Malkarlılar, ayrıca kendi aralarında kendilerini yaşadıkları vadilerin adlarına göre Karaçaylılar, Bashanlılar, Çegemliler, Holamlılar, Bızıngılılar ve Malkarlılar olarak çeşitli zümrelere ayırırlar. "Balkar" adı Bashan, Çegem, Holam, Bızıngı ve Malkar vadilerinde yaşayan dağlıları tek bir isim altında toplamak isteyen Sovyet yönetimi tarafından uydurulmuş sunî bir etnik isim ve millet adıdır. Karaçay-Malkarlılar ayrıca kendileri için "Alan" adını kullanır ve birbirlerine "Alan" diye hitap ederler.

Karaçaylılar "Karaçay" adının efsanevi ataları "Karça"nın adından geldiğine inanmaktadırlar. Halk arasında yaşayan efsaneye göre, Elbruz dağının doğusundaki Bashan vadisinde yaşamakta olan Karça, burada savaşmak zorunda kaldığı Kabardeylerin baskısı sonucunda, beraberindeki Adurhay, Budyan ve Navruz klanlarıyla birlikte Elbruz dağının batısında yer alan Kuban ırmağının kaynak havzasındaki bölgeye, yani günümüzdeki Karaçay topraklarına göç eder. Karça'nın kabilesine Tram, Hubiy, Özden ve Botaş soyları da katılmıştır. Bu arada, savaştıkları Kabardeylerle aralarında kan davasının sürmemesi için, Kabardey prenslerinin Kaytuk soyunun Toşuk (Dohşuk) sülalesinden ve yine Kabardeylerin Tambiy sülalesinden iki delikanlı Kafkas geleneklerine uygun olarak Karça'nın kabilesine katılırlar. Bunların soyundan Karaçay'da iki büyük soy ortaya çıkar. Karça adı zamanla değişerek Karaçay şeklini alır.

19. yüzyıl başlarında Kafkasya ve Gürcistan'ı gezen Avrupalı bilim adamı J.Klaproth Karaçaylılarla ilgili şu bilgileri vermektedir: "Adigeler (Çerkesler) bunlara Karçağa Kuşha derler. Tatarlar ise Kara Çerkes adını verirler. Onlar Kabardeyler'den önce Kabardey'e yerleşmişlerdi. Karaçay adını beyleri Karça'nın adından alırlar. Mingi Tav dedikleri Elbruz dağının kuzey eteklerinde yaşarlar. Karaçaylılar Kafkasya'nın en güzel milletlerindendirler. Beyaz tenleri, siyah gözleri, belirgin güzel hatları ve mükemmel bir vücut yapıları vardır. Göçebe Tatar ve Nogaylar'da görülen basık suratlar, çekik gözler onlarda görülmez. Moğol ırkları ile bir karışımı yoktur. Gürcülere benzerler. Karaçaylılar komşuları Çerkes (Adige) ve Abazaların aksine, hırsızlık ve dolandırıcılık nedir bilmezler. Cömert ve çalışkandırılar. Genel olarak Kafkasya'daki en uygar toplum oldukları söylenebilir. Beylerine son derece bağlıdırlar. Fakirlere karşı cömerttirler. Zenginler fakirleri hor görmezler, onlara öküzlerini ödünç verirler. Bashanlılar Bashan ırmağının yukarı kısımlarında yaşarlar. Çegemliler Çegem ve Şavdan ırmaklarından Bashan'a uzanan yüksek karlı dağlarda yaşarlar. Malkarlılara Kabardeyler Balkar Kuşha, Gürcüler Basiyani derler. Bunlar Çerek, Psigon, Aruvan ırmakları kıyılarında otururlar. Bızıngı da Malkar sayılır. Yüksek yerlerde yaşarlar. Bunlara çok tehlikeli yollardan sonra ulaşılır".

1848 yılında Karaçay'da bulunan Rus tarihçisi G.Tokarev onların etnik kökenlerini Kıpçaklar'a bağlar. Bu konuda Tokarev şunları yazmaktadır: "Bu topraklarda Komanlar (Kuman-Kıpçaklar) yaşamışlar. Onlar kendi beylerine piramit şeklinde sivri çatılı evler inşa etmişler. Koban (Kuban) ırmağının adı şüphesiz Komanlar'dan kalmıştır. Karaçaylılar Kafkasya'nın en güzel milletlerinden biridir. Bunların yüzleri Tatar, Moğol ve Nogaylarla hiçbir benzerlik göstermez. Karaçaylılar Adige (Çerkes)'lerden önce Kabardey'e yerleşmişlerdir. Kendi ağızlarından Bashan (Baksan)'dan çıktıklarına dair rivayetler dinledim".

1870'li yıllarda Rus idarecisi olarak Karaçay'da bulunan G.Petrov, onlar hakkında şu bilgileri vermektedir: "Karaçaylılar'ın çoğu orta boylu, sağlam yapılı, esmer, geniş omuzludur. Bütün dağlılarda fark edilen açık, hayat dolu gözleri vardır. Karaçaylılar dağlarından ayrıldıklarında hüzünleniyorlar, solan çiçeklere benziyorlar. Düz yerler onlara çirkin görünüyor".

1890'li yıllarda Karaçay'da bulunan N.Aleksandroviç Ştof, Karaçaylılar'ın müslüman oluşları ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "17. yüzyılın başındaki savaşa kadar Karaçaylılar, derin dağ vadilerinde putperest olarak yaşamışlar. Kırım Hanı Kafkasya'da İslam dinini yaymak için iki bölük asker göndermiş. Zelençuk ırmağı kıyısındaki Adige (Çerkes) köylerini İslam dinine sokmuşlar. Kuban ırmağının başında ise şimdiye kadar hiç kimseye boyun eğmeyen Karaçaylılar'a rastlamışlar. Yurtlarını, hürriyetlerini korumak için Karaçaylılar "Marca" adlı kutsal putlarından güç alarak düşmanlarına karşı koymuşlar. Kırım Hanı'nın askerleri İslamiyeti Karaçay'a zorla kabul ettiremeden geri dönmüşler. İslamiyet ancak 18. yüzyıl sonunda Karaçay'a girmiş".

Sovyetler Birliği döneminde ikiye ayrılan Karaçay-Malkar halkı Kafkasya'da yer alan Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi ve Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamaktaydı. Günümüzde Karaçaylılar Rusya Federasyonuna bağlı Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde, Malkarlılar ise Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Karaçaylılar yaklaşık 160 bin kişilik bir nüfusa sahip iken, Malkarlıların (Balkarlar) nüfusu da 90 bin civarındadır.

Karaçay-Malkarlılar Kafkasya dışında, 1943-1944 yıllarında sürgüne gönderildikleri Orta Asya'da, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yaklaşık 20 bin kişilik bir nüfusa sahiptirler. 1886 ve 1905 yıllarında Türkiye'ye göç eden Karaçay-Malkarlılar da Türkiye'de yaklaşık 20 bin kişidirler. Bunun dışında, Suriye'de Şam civarında 1500, Amerika Birleşik Devletlerinde de yaklaşık 5 bin Karaçay-Malkarlı yaşamaktadır.

Kaynak:www.kafkas.gentr. Dr. Ufuk TAVKUL

Hakkın rahmetine kavuşmuş bir Karaçay Türkü olan arkadaşım BAHATTİN YILDIZ'ı anmadan geçemeyeceğim. Babası, engin Türk İslam tarih bilgisiyle ve hitabetindeki coşkuyla her zaman takdir edilen, Orhangazi'nin Çakırlı beldesinin eski imamlarından "Musa Yıldız" hocadır. Bahattin arkadaşım, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeniydi. Erzincan'da büyük depremi yaşamış, Bursa Yenişehir'e tayini çıkmış ve bu sırada Harran Üniversitesinden aldığı burs ile Amerikaya gitmişti. Amerika'daki eğitimini bitirmeden yaz tatili için geldiği Türkiye'de, Çanakkale dolaylarında elim bir trafik kazası sonucu aramızdan ayrıldı. Kim bilebilir ki ömrünün ne zaman ve nasıl sonlanabileceğini? Her şey Allah'ın takdiri elbet. Dünyayı bırakıp giderken, arkada hayırlı bir şeyler bırakabilmek gibi güzellik var mı? 1992 yazında Azerbaycan ve Bosna-Hersek olayları sonucunda kalbimizde açılan ve doldurulması gereken hüzünlü boşlukları İslam'ın güzellikleri ile dolduran ve ben ile arkadaşlarımla kişiliklerindeki eksik yerleri tamamlayan bu muhterem insana şükranlarımı sunuyorum. Mekanı cennet olsun.

KAF DAĞINDA BİR MASAL ÜLKESİ; KARAÇAY-MALKAR

Kafkas dağlarına haklı şöhretini kazandıran iki bölge var. Bunlar Orta Kafkaslar'da yer alan Karaçay-Malkar ve Osetya bölgeleri. Her iki bölge de Tolstoy'un tasvir ettiği karlı doruklara sahip. Bu iki bölge içinde Kafkasya'nın en sarp ve yüksek dağları ise Karaçay-Malkar bölgesinde yükseliyor. Karaçay-Malkar yalnızca Kafkaslar'ın değil, Avrupa'nın da en yüksek zirvesine sahip. Bu zirve 5642 metre yüksekliği ile Kafkaslar'ın ortasında yükselen efsanevi "Elbruz Dağı". Elbruz'u uzaktan, yaşadıkları ovalardan gören Adige-Kabardeyler ona kendi dillerinde nurlu dağ anlamına gelen "Oşhamafe" adını verirler. Elbruz'un üzerinde yaşayan Karaçay-Malkarlıların dilinde onun adı "Mingi Tav"dır. Mingi Tav Karaçay-Malkar dilinde "ebedi, sonsuz dağ" anlamına gelir. Bu isim binlerce yıldan beri Elbruz dağına bir tanrı kabul eden Karaçay-Malkar halkının eski şamanist inançları ile ilgilidir.

Karaçay-Malkarlılar, Kafkasya ile ilgilenenlerin dışında adını hemen hiç kimsenin duymadığı, sarp ve derin vadilerde yer alan köylerde yaşayan, Kafkaslar'ın küçük bir "dağlı" halkı. Tarih boyunca kendilerine "Tavlu"(Dağlı) ve "Alan" isimlerini veren Karaçay-Malkarlılar Sovyetler döneminde ikiye ayrılmışlar. Karaçaylılar Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti idaresi altına alınırken, Malkarlılar da Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyetine bağlanmışlar. Bugün iki ayrı halkmış gibi görünseler de gerçekte aynı dil, kültür ve tarihi paylaşan tek bir halklar. Elbruz dağı yaşadıkları bölgenin tam ortasında yükseliyor ve iki halkı birbirinden ayırıyor. Elbruz'un doğusundaki dağlık arazi Malkar (Balkar) bölgesini oluştururken, batısındaki dağlık arazi de Karaçay adını alıyor.

Karaçay-Malkarlılar Dağıstan'da yaşayan Kumuklarla birlikte Kafkasya'nın Türk kökenli halklarını oluşturuyorlar. Her iki halk da bugün Türk dilinin Kıpçak lehçesi grubuna giren dillerde konuşuyor. Ancak Karaçay-Malkar dili Kumukça'ya göre eski Türkçenin arkaik özelliklerini daha fazla koruyor.

Tarihi geçmişte çok eski devirlere dayanan bir bölgede yaşayan Karaçay-Malkarlılar yüzyıllar boyunca Kafkasya'yı hakimiyetleri altında tutan, etnik unsurlarını ve kültürlerini Kafkasya'da bırakarak Kafkas kültürüne damgalarını vuran eski atlı göçebe kavimlerin torunları. Günümüzden 3500 yıl önce kuzey bozkırlarından gelerek Kafkaslar'a giren ve burada yaşamakta olan tarımcı-yerleşik kabileleri egemenlikleri altına alan Kimmerler ile başlayan Proto-Türk kavimlerinin akınları İskitlerle devam eder. M.Ö. 1200-1000 yılları arasında Kafkasya'da Beştav bölgesi ile Kuban ırmağı başlangıcında bazı kurganlar bırakan Kimmerler Kafkasya'daki katakomb mezarları kültürünün de yaratıcısı olurlar. M.Ö. 7 ile 5. yüzyıllar arasında İskitler'in baskısı neticesinde Kimmerler Kafkas dağlarını aşarak Kafkas Ötesi'ne ve Anadolu'ya yayılırlar. Bu arada kendilerinden bazı grupları Kafkas dağlarında bırakırlar. İşte bunlar Karaçay-Malkarlıların Kafkasya'daki ilk atalarıdır. Onların arkasından Kafkaslar'a gelen İskitler Kafkas halklarını hakimiyetleri altına alırken, onları kültürel açıdan da çok etkilerler. Bronz çağını bırakarak demir çağına geçen İskitler de Kafkas dağlarında küçük gruplar bıraktıktan sonra tarih sahnesinden çekilirler. Artık sahnede Hunlar vardır. Hunlar M.S. 370 yıllarında Kafkaslar'ın kuzeyine gelirler ve kendileri gibi Orta Asya'dan gelip Kafkasya'da aşağı Kuban boylarına yerleşen soydaşları Alanlar'ı boyundurukları altına alırlar. Hunlar Kafkasya'dan çekilirken Kuban ırmağı kıyılarında Bulgar adlı kabilelerini bırakırlar. Bulgarlar hayvan yetiştirme, ziraat, sosyal ve idari örgütlenme konularında çok gelişmişlerdir. Orhun yazıtlarından 400 yıl önce Kafkasya'da runik harfli yazıtlar bırakan Bulgar Türkleri, egemenlikleri altındaki Kafkas halklarını kültürel yönden çok etkilerler. Bulgarlar bir süre sonra soydaşları Alanlar ile birleşirler. Bu sırada bir başka Türk imparatorluğu Kafkasya'yı yine egemenliği altına almak üzeredir. Bu Hazar imparatorluğudur. Hazarlar Kafkas halkları üzerinde büyük bir siyasi ve kültürel hakimiyet kurarlar. 9. yüzyılda Hazarlar'ın bir kabilesi olan Kabar Türkleri imparatorluğa isyan ederler. 10. yüzyılda Hazar imparatorluğu çöker ve Hazar Türklerinin soylular sınıfını oluşturan pek çok aile ve soy Kafkasya'ya sığınarak burada yaşamakta olan Kafkas halklarının arasına karışırlar. Hazar imparatorluğunun dağılmasıyla Kafkasya'ya gelen Kıpçak Türkleri de yaklaşık 300 yıl boyunca Kafkasya'nın tek hakimi olurlar. 1237 yılında Kafkasya'yı işgal eden Cengiz Han'ın torunu Batu Han'ın ordusu Kıpçakları yener. Kıpçakların bir bölümü Kafkas dağlarına sığınarak orada yüzyıllardan beri yaşamakta olan Kimmer-İskit-Hun-Bulgar-Alan-Hazar kavimlerinin kalıntısı soydaşlarıyla birleşirler. Kafkasya artık Cengiz Han'ın torunlarının kurduğu Altın Orda imparatorluğunun egemenliğindedir. Altın Orda imparatorluğu dağıldıktan sonra, Altın Orda Hanları'nın soyundan gelen aileler Kafkasya'ya gelerek daha önce hakimiyetleri altına aldıkları halkların başına yönetici egemen sınıf olarak geçerler. Bu dönemde Karaçay-Malkarlılar da kendilerine özgü bir halk olarak Kafkas dağlarında ortaya çıkarlar. Yüksek dağlar arasında, sarp ve derin vadi içlerinde, dış dünyadan tecrit edilmiş bir biçimde yaşayan Karaçay-Malkarlılar bu sayede 3500 yıl öncesine dayanan kültürlerini korumayı başarırken, Kafkasya'da kendilerine özgü bir yaşam tarzı da geliştirirler. Kafkas dağlarının en yüksek zirveleri artık Karaçay-Malkar halkının yurdu.

Karaçay-Malkarlıların Kafkas dağlarındaki hayatları kolay geçmez. Dağlılar doğanın zor şartları altında yaşam mücadelesi verirlerken, Kafkasya'nın kuzey düzlüklerini ele geçiren Altın Orda Hanları'nın soyundan gelen Kabardey prensleri Kafkasya'da hakimiyetlerini ilan ederler. Abhazyadan

Dağıstan'a kadar bütün bölgelerde egemenlik kuran Kabardey prensleri Kafkas kabilelerini vergiye bağlarlar. Karaçay-Malkarlılar o yıllarda Elbruz dağının doğu eteklerindeki Bashan(Baksan) vadisinin yukarı kısımlarında, sarp ve ulaşılmaz bir bölgede yaşamaktadırlar. Kabile Karça adında bir beyin liderliğinde, Kabardey prenslerinin baskısından uzak, dağlar arasında yaşamını sürdürmektedir. Bir gün kabilenin beyi Karça, Bashan ırmağına bir köprü yaptırmak ister. Köprü yapılırken ağaç parçaları ve yongalar ırmağa düşer. Irmak ağaç parçalarını alarak dağların eteklerine, Kabardey'in büyük prensi Kaytuk oğlu Aslanbek'in köyüne götürür. Irmağın yukarisından gelen ağaç parçalarını ve yongaları gören Kabardeyler, ırmağın yukarı kısımlarında bir kabilenin yaşamakta olduğunu anlarlar. Kabardey prensi Kaytuk oğlu Aslanbek kendisine vergi vermeden yaşayan bir kabilenin varlığını öğrenince çok hiddetlenir. Ordusuyla birlikte Bashan ırmağının yukarisına çıkar ve orada Karça'nın kabilesiyle savaşır. Kaytuk oğlu Aslanbek'e yenilen Karça Kafkas dağlarının arkasında yaşayan Svan kabilesinden yardım ister. Svanlar Karça'nın yardımına savaşçılarını yollarlar. Karça'nın Svanlar'dan yardım aldığı öğrenen Kaytuk oğlu Aslanbek Karça'nın barış teklifini kabul eder. Kabardeyler Karça'nın kabilesinden aldıkları mal ve esirleri iade ederler. Kaytuk oğlu Aslanbek, Karça'nın kabilesinden savaşta ölen iki gencin yerine, Kafkas geleneklerine göre kan davasının sürmemesi için Kabardeyler'den iki delikanlıyı verir. Bunlar Kaytuk soyunun Dohşuk sülalesi ile Tambiy soyundan iki gençtir. Kabardey'den gelen bu iki gencin soyundan Karaçay'da Tohçuk ve Tambiy adlı iki soy ortaya çıkar. Bir süre sonra Karça kabilesini alarak Elbruz dağının batısına, Kuban ırmağının doğduğu yüksek dağlık araziye göç eder ve kabilesi burada Karaçay adıyla yayılır. İşte efsaneler Karaçaylılar'ın Kabardeylerle mücadelelerini ve şimdiki topraklarına göç edişlerini böyle anlatır.

Karaçay-Malkarlılar günümüzde de Kafkas dağlarında 19. yüzyılı aratmayan bir yaşam tarzını sürdürüyorlar. Bu Dağlı halkın hayatını onlara atalarından miras kalan hayvancılık ve onunla ilgili faaliyetler biçimlendiriyor. Hayvancılık günümüzde Karaçay-Malkar halkının hemen her şeyi. Hayvan sürüleri kışı Elbruz dağının kuzey eteklerindeki Biyçe-Sın yaylasında geçiriyorlar. Mayıs ayı başlarında dağ otlaklarına açılan dağ geçitleri henüz kar altında iken, at sürüleri karla kaplı geçitlerden geçirilerek dağ otlaklarına çıkarılıyorlar. Koyun sürüleri ise Biyçe-Sın'daki kışlaklarda kalmaya devam ediyorlar. Mayıs'ta yeni doğan kuzular biraz büyümeye başladıktan sonra, koyunlar kırılıyor ve dağ otlaklarına göç hazırlığı başlıyor. Karaçay-Malkarlılar'ın dağ otlaklarında "cay koş" adını verdikleri ağılları ve barınakları bulunuyor. Bunlar genellikle 3 bin metre yükseklikte, buzulların hemen yanında yer alıyor. Koyun ve at sürüleri Ağustos sonuna kadar 3 bin metrenin üzerindeki otlaklarda yayılıyorlar. Ağustos sonunda koyun sürüleri 2200 metre civarındaki ikinci "koş"a indiriliyor. Eylülün 15'inde dağların zirveleri yeniden karla kaplanıyor. Bu, koyun sürülerinin daha aşağılara, vadiye indirilme zamanının geldiğinin bir işareti. At sürüleri ise dağda kalıyor ve ancak otlaklara kar düştükten sonra kışlağa indiriliyor.

Hayvancılık bugün Rusya'da para getirmedeğinden, Kafkas dağlarında zor şartlar altında koyun sürüleri beslemenin Karaçay-Malkarlılar için ekonomik yönden pek cazibesi kalmamış. Et ve süt ürünlerini genellikle kendi tüketimleri için kullanıyorlar. Ancak hamarat Karaçay-Malkar kadınları sayesinde ailelere oldukça iyi para kazandıran bir iş var ki, neredeyse bütün aileler nakit para ihtiyaçlarını bu şekilde sağlıyorlar. Karaçay-Malkar'da yediden yetmişe genç kızlar, orta yaşlı hanımlar ve hatta nineler bile ellerinde örgü şişleri, bütün gün kazak, şal, çorap, bere, eldiven örüyorlar. Kendi yetiştirdikleri koyunların yünlerinden içirdikleri saf yün ipliği ile ördükleri kazaklar Çerkessk, Karaçayevsk, Nalçik, Kislovodsk, gibi şehirlerin pazarlarında Rus ve Çerkes kadınları tarafından adeta kapışılıyor.

Karaçay-Malkar dağları baştanbaşa buzullarla kaplı. Kilometrelerce uzunluğa sahip bu buzullar Kafkasya'nın büyük ırmaklarının da su kaynakları. Kafkas dağlarının ortasında bir koni gibi yükselen Elbruz'un buzulları dağın dört bir yanına sarkıyor. Zirveden 2500 metreye kadar inen buzulların her biri Karaçay-Malkar dilinde ayrı bir isim taşıyor. Ullu Azav, Ullu Kam, Kükürtlü, Ters Kol, Garabaşı, İrik, Ullu Çıran bunlardan bazıları. Malkar bölgesindeki Bızıngı vadisi ile Karaçay bölgesindeki Teberdi-Dombay vadisi adeta birer buzul cenneti. Burada buzullar neredeyse orman sınırının altından başlıyor ve yalçın zirvelerle son buluyor. Bızıngı, Alibek, Amanavuz, Cuguturlu Çat buzulları muhteşem görünüşleriyle seyredenleri büyülüyor.

Hayat tarzlarından doğaya ve bağımsızlıklarına çok düşkün oldukları dikkati çekiyor. Zaten bağımsızlık ve hürriyet aşkları yüzünden başlarına gelmeyen kalmamış. Çarlık döneminde bir avuç nüfuslarına bakmadan Rusya'ya defalarca baş kaldırmışlar. 1886 ve 1905 yıllarında içlerinden bir grup Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış. Geride kalanlar Sovyetler döneminde de uslanmamışlar. 1920'den 1943 yılına kadar rejime karşı defalarca ayaklanarak silahlı mücadeleye girmişler. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusunun Kafkasya'ya girmesi üzerine silahlı çeteler kurarak Sovyet Kızıl Ordusu'na savaş açmışlar. Ancak Almanlar'ın Kafkasya'dan çekilmesiyle birlikte Kızıl Ordu yurtlarını işgal etmiş ve Karaçay-Malkarlılar 1943-1944 yıllarında topyekün Orta Asya ve Sibiryaya sürülmüşler. Stalin tarafından "Sovyet rejiminin amansız düşmanları" ilan edilen Karaçay-Malkarlılar, 1957 yılında

Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev tarafından affedilerek Kafkasya'daki yurtlarına iade edilmişler.

Sovyetler döneminde inşa edilen bütün turistik tesislerin, kayak ve dağcılık merkezlerinin bomboş beklediği şu günlerde Karaçay-Malkar bölgesi dünya cennetini görmek isteyenlerin yanı sıra, ulaşılmaz zirvelere tırmanmayı arzulayan dağcıların ve Kafkas dağlarında yüzlerce yıldan beri yaşatılan ilginç bir otantik kültürle tanışmak isteyenlerin mutlaka uğraması gereken bir ülke.

Karaçay-Malkar Türkçesi :

Dilbilim araştırmaları Karaçay-Malkar dilinin ana çizgileriyle tipik bir Kıpçak Türkçesi olduğunu ortaya koymaktadır. Karaçay-Malkar dili Türk dillerinin Kıpçak kolunun Kafkasya'daki güney bölümünü meydana getirir. Sovyet Türkologlarından A.N. Samoyloviç'in 1992 yılında Petrograd'da yayınlanan "Nekotorie depol neniya k klassifikatsi turetskih yazıkov" adlı eserindeki Türk dilleri sınıflamasına göre Karaçay-Malkar dili Türk dillerinin "z" kolunun "y" bölümünün "tav-,bol-,kalgan" grubuna girer. Buna göre Karaçay-Malkar dilinde eski Türkçe azak (adak) yerine ayak, tag (dağ) yerine tav, olmak yerine bolmak, kalan yerin kalgan biçimleri kullanılır. Bunlardan başka Karaçay-Malkar dilinde ben yerine men, biçiminin kullanılması, kelime başlarında -d- yerine t,g yerine -k- seslerinin kullanılması, -y- sesinin -c- sesine dönüşmesi de Kıpçak Türkçesinin özellikleridir.

Kaynak: www.kafkas.gentr. Dr. Ufuk TAVKUL

DAĞISTAN TÜRKLERİ: KUMUKLAR

Tarihçe

Kumuk Türkleri, bugün büyük çoğunluğu (260.000 kişi) Rusya Federasyonuna bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde, geriye kalan kısmı (yaklaşık 50.000 kişi) Çeçen ve Osetya Özerk Cumhuriyetlerinde yaşayan, toplam 310.000'lik nüfuslarıyla Azerbaycan Türklerinden sonra Kafkaslardaki en kalabalık Türk kavmidir. Kumukların bir kısmı, Çarlık Rusya'sının Kuzey Kafkasya'yı istilâsı yıllarında ve bilhassa Şeyh Şamil'in esir düşmesinden sonra Osmanlı Devletine sığınmışlardır. Bunlar hâlen belli başlı olarak Tokat'ın Üçgözen ve Kuşoturağı, Sivas'ın Yavu köyünde yaşamaktadırlar.

Kumuk Türkleri, Kuzey Kafkasya'daki Dağıstan Kumuk ovasının yerli halklarından. Fizikî coğrafya bakımından Dağıstan iki bölgeden oluşur: Güneydeki Azerbaycan sınırına yakın olan ve Hazar denizi kıyısındaki *Derbent* şehriyle başlayıp kuzey-batıya uzanan dağlar, ülkenin güney-batısında üçgen şeklinde bir dağlık bölge oluşturmaktadır. Bu dağlık bölgeyle Hazar denizi arasında ve ülkenin kuzeyinde ovalık bölge yer alır. 1970'li yıllara kadar önemli yerleşim merkezlerinin de yer aldığı ovalık bölge, neredeyse tamamen Kumuk ve Nogay Türkleri ile meskûndü. Kumuk Türklerinin çoğu, özellikle aydınlar kendilerini Dağıstanlı olarak kabul etmemektedirler. Çünkü kendi yaşadıkları topraklar, ismi "dağlık ülke" manasındaki bugünkü Dağıstan'ın dağlarından uzakta, Hazar Denizinin kıyısındaki ovalık bölgedir ki Kumuk Türkleri buraya "Kumuk Tüz", yani "Kumuk ovası" demektedir.

Kumuk Türklerinin yaşadığı rayonlar ve şehirler şunlardır: Hasavyurt, Buynaksk, Kumtorkalı, Kızılyurt, Haydak, Kayakent, Kızılyar, İzberbaş, Babayurt, Karabudahkent ve Mahaçkala. Bu rayon merkezleri ve şehirlerden başka bunlara bağlı yaklaşık 100 Kumuk köyü bulunmaktadır. 20-30 hanelik köyler, Kumuk Türkleri tarafından köyden sayılmamaktadır. 60'a yakın köy, büyük köy kabul edilmektedir. Kumuk köylerinin bazılarının nüfusu on binden fazladır. Ayrıca Çeçen Cumhuriyetinde iki (Borağan, Darbanhi veya İssisuv) ve Osetya Cumhuriyetinde iki (Kızlar veya Güçükyurt ve Predgorneye veya Borasuv) Kumuk köyü daha vardır.

Etnik bakımdan Kıpçak ve Oğuz boylarının bu sahada kaynaşmasından meydana geldikleri ileri sürülen Kumuk Türklerinin dillerindeki Kıpçak ve Oğuz grubu özellikleri bu görüşü desteklemektedir.

Kumuk Türkleri, daha XI. yüzyılda kendi adlarıyla tarih sahnesindedirler.

Kumukların ülkesi VII. yüzyıldan itibaren Hazar Devletinin sınırları içine alınmıştır. Bugün Kumuk bilim adamları da Kumukları, Hazar Devletinin kurucuları olarak göstermektedirler. Hazar Devletinin son başkenti Semender, Kumuk ülkesi sınırları içindeydi. Kumuklar arasında yayılmış olan "Anci-name", "Derbent-name", "Karabudaxkent-name" adlı tarihî âbideler, Hazar Devleti devrinden bahseder. Hattâ, Hazarlar arasında yaşamış olan Ebu Hamid el-Garnatî'nin tespit ettiği ve Hazar sözü dediği bütün kelimeler bugün Kumuk Türklerince kullanılmaktadır.

Zeki Velidi Toğan'ın verdiği bilgilere göre Kumuklar, Oğuz destanının Müneccimbaşı tarafından ifade edilen bir rivayetinde, Oğuz Han zamanında Derbent'in muhafazasıyla memur edilen Kıpçakların bir boyu olarak zikredilmiştir. Toğan'a göre, Azerbaycan ile Derbent Arapların idaresinde iken de Kumukların burada buldukları, Tarih al-Bab va'l-Abvab'dan anlaşılmaktadır. Dağıstanlı Kumuk âlimlerinden S. M. Aliyev, M. R. Mahammadov'dan; Dağıstan'ı Arapların işgal etmesiyle Hazarların İdil boyuna çekilmelerinden sonra Hazar denizi kıyısında ve Temirkazık Dağıstan'da liderlik rolünün Kumuklara geçtiğini naklediyor ve bu bilginin birinci kısmına katıldığını belirtiyor; fakat onun Kumukları Hazarlardan ayrı göstermesine karşı çıkıyor. Aliyev'in fikrinde Hazarlar ile Kumuklar, tarihî bakımdan da, kültürel bakımdan da aynı kavimdir.

Hazar Devletinin yıkılmasından sonra Kumuk Türklerinin kurdukları ilk müstakil teşkilat, 1578'de Sultan But'un kurduğu ve tamamıyla millî bir Kumuk beyliği hüviyetinde olan emarettir. Bu beyliğin Dağıstan'ın en kuzeyinde yer alması sebebiyle, Kazan ile Astırhan hanlıklarının yıkılmasından sonra daha güneye inme imkânı bulan Ruslarla Kumuklar karşı karşıya gelmiş oldu. Kumuk Türkleri, 1594 yılından itibaren başlayan Rus saldırılarına ve işgal hareketlerine karşı, diğer Müslüman Kafkas kavimleriyle birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kahramanca mukavemet ettiler. Ancak Ruslara karşı sürdürülen mücadelenin son bayraktarı Şeyh Şamil'in 1859'da esir edilmesiyle Dağıstan ve diğer Kafkas bölgeleri hızla Rusların eline geçmeye başladı. Zaten yüzyıllar süren savaşlar Kumukları ve diğer Kafkas kavimlerini bîtab düşürmüştü. Böylece Ruslar 1867'ye kadar bütün Kafkasya'yı istilâ ettiler.

Rus Çarlığı'nın 1917'de yıkılması sırasında Rusya'da meydana gelen iç karışıklıkta hürriyet ve istiklalleri için ayaklanan Kuzey Kafkasya Türk ve Müslüman camiası içinde Kumuklar yine ön safta yer alırlar. Osmanlı devletinin de desteğiyle Dağıstan, 11 Mayıs 1918'de Dağıstan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti adı altında bağımsızlığını ilân etti. Kuzey Kafkasya kabilelerinin bu sırada yapılan millî kurultaylarında Kumuk Türkçesinin, yalnız Dağıstan için değil, bütün Kuzey Kafkasya için birleştirici, müşterek bir dil olarak kabul edildiğini de bu arada vurgulamak isteriz. Dağıstan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti henüz toparlanamadan Mondros Mütarekesinin imzalanması sonucu Osmanlı Ordusu Kafkasya'yı tahliye edince, Dağıstan Kızılordu'nun istilâsına uğradı. 20 Ocak 1921'de Rusya Federatif S.S.C.'ne tâbi Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1936 Sovyet Anayasası, Kafkasya'nın etnik çeşitliliğini yansıtmayan bir siyasî ve idarî bölümlenmeyi belirledi. Bu bölümlenme sonucunda Kumuk Türklerinin büyük bir kısmı Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde, bir kısmı da Çeçen ve Osetya bölgelerinde kalmış oldu. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Dağıstan, Rusya Federasyonuna bağlı bir özerk cumhuriyet hâline geldi.

Din

Bugünkü Dağıstan'da Kumuk Türkleriyle birlikte büyük bir çoğunluğu Sünnî Müslüman olan otuz civarında etnik grup yaşamaktadır. Bölgede özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Nakşibendî tarikatı büyük bir nüfuz kazanmış ve Ruslara karşı yürütülen cihad hareketlerini organize ederek prestij sağlamıştır. Dağıstan halkı dinine bağlı olup ilme önem vermiş ve hemen her köyde bir medrese yaptırmıştır. 1913'te Dağıstan'da 360'ı ulucami olmak üzere 2060 cami vardı. Günümüzde Kumuklar, dinlerini yeniden öğrenme seferberliği başlatmışlardır.

Dil ve Edebiyat

Kumuk edebiyat tarihçileri, Kumuk edebiyatının XV. yüzyılda yaşamış olan şair Ummu Kamal (Ümmî Kemal) ile başladığını, o devre kadar ise Kumukların edebiyatının Umumî Türk Edebiyatı ile birlikte mütalâa edilmesi gerektiğini söylerler. Osmanlı devletine de gelen Ummu Kamal, eserlerini Kumuk Türkçesiyle değil, Osmanlı Türkçesiyle yazmıştır. Osmanlı Türkçesi, ünlü Kumuk şairi Yırçı Kazak'a kadar Kumukların yazı dili olmuştur. Bu devirde yetişen Kumuk şairleri arasında Amanhor (1670-1706), Miskin Halimat (XVIII. yüzyıl) ve Kakaşuralı Abdurahman (XVIII. yüzyılın sonu- 1870) sayılabilir. Yırçı Kazak (1830-1879), Yeni Kumuk Edebiyatının temelini atmıştır. Kumuk Türkleri arasında geniş bir şöhrete sahip olan Yırçı Kazak, şiirlerinde hak, doğruluk, yiğitlik, aşk gibi temaları işlemiş, bu arada halkı ezen beyleri de hicvetmekten geri kalmamıştır.

Kumuk Türkçesinin Türk lehçelerinin hangi grubuna dahil olduğu konusunda Türkologlar çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Görüşlerdeki ayrılık, bu lehçenin alt gruptan hangisine girdiği noktasında toplanmaktadır; yoksa hepsinin ittifak ettikleri gibi Kumuk Türkçesi, temel olarak Kuzey-Batı (Kıpçak) grubuna dahildir. Ancak coğrafi konum ve sıkı münasebetlerin bir neticesi olarak Güney grubundaki Azerbaycan Türkçesine doğru yakınlık ve benzerlik gösteren bazı özellikleri de vardır.

Kumuk Türkçesi üç lehçeye ayrılıyor; 1- Buynak, 2- Hasavyurt, 3- Kaytak

Kumuk Türkçesi 1918 Kuzey Kafkasya halkları ulusal kurultayında tüm Kuzey Kafkasya'nın birleştirici ortak dili kabul edilir.

Kumukçanın sözcüklerinin kökenini Türkçe sözcükler oluşturur. Arapça-Farsça sözcükler yanında son dönemlerde alınmış Rusça ödünç sözcükler bulunur. Ayrıca Kafkas dillerinden alınmış sözcükler vardır.

Kumuk Türkçesinin gösterdiği ses özellikleri nedeniyle Bekir Sıtkı Çobanzâde, Kumukçayı Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi arasında bir yere koyar. Samoyloviç da Türkçe dil bölümlemesinde Kumukçayı konuşulduğu alan ve yakın ilişkileri nedeniyle Azericeye yakınlığına değinir. Gerçekten de Kumukça kimi önemli ses özellikleri bakımından kendi öbeğindeki öbür dillerden ayrılır. Sözcükleri Eski Türkçenin önseski "y" sesi Kumukçada korunmasına karşın Karaçaycada "c" ünsüzüne dönüşür.

Kumuk Türkçesi

Tuvdu Çolpan, tang bilindi,
Boldu uyanma zaman.
Şavla aldı dünya yüzün,
Yuhlağanımız taman.

Gözüng aç, dört yakğa qara!
Getdi kervan erterek.
Biz geçigip kalğanbız,
Enni hozğalma gerek.

Anadolu Türkçesi

Doğdu Çolpan, sabah bilindi,
Uyanma zamanı geldi.
Işık aldı dünya yüzünü
Uyuduğumuz yeter.

Gözünü aç, dört yana bak!
Gitti kervan erkenden.
Biz gecikip kaldık,
Artık harekete geçmek gerek.

DAĞISTAN'IN ETNİK PROBLEMLERİ

Etnik yapı açısından Kafkasya'nın en karmaşık bölgesi olan Dağıstan'da değişik dil ve lehçelerde konuşan otuzdan fazla etnik grup yaşamaktadır. Sovyetler Birliği döneminde bu etnik grupların sayısı konuştıkları lehçelerin birleştirilmesiyle ona indirilmiştir. Dağıstan'daki bu on etnik grubun genel nüfusa oranları şu şekildedir:

Avar % 27.2, Dargin % 15.6, Kumuk % 12.9, Lezgi % 11.3, Lak % 5.1, Tabasaran % 4.3, Nogay % 1.6, Rutul % 0.8, Agul % 0.8, Tsahur % 0.3.

XX. yüzyıl başlarına kadar Dağıstan'da Kumuk Türkçesi hem popüler hem de ekonomik yönden çok önemli olduğu için Dağıstan halklarının ortak anlaşma dili olmuştur. Lezgi, Avar, Dargin halklarının yanı sıra yerli Ruslar bile 8-10 yaşlarındaki erkek çocuklarını Kumuk köylerindeki ailelere teslim ederek 2-3 yıl Kumuk Türkçesi olmuştur. 1918 yılında kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyetinin resmi dili olarak Kumuk Türkçesi kabul edilmişti.

Tarih boyunca birlik ve beraberlik içinde oldukları gözlemlenen Dağıstan halkları Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte etnik çatışma tehlikesinin içine girmiştir. Etnik gruplar arasındaki gerilim sebebi ise Sovyetler Birliği döneminde Moskova'nın Dağıstan'da uyguladığı yanlış göç ve toprak politikasıdır.

Doğalgaz zenginliğine sahip olan Dağıstan Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlere ve Güney Rusya'nın endüstri bölgelerine doğalgaz sağlamaktadır. Dağıstan'ın kaynaklarını kontrol altında tutma isteği ile kentli Rus yönetim kadrolarıyla yavaş yavaş ortaya çıkan rekabet yerli kadroları İslâmiyet aracılığıyla kimliklerini pekiştirme yoluna itmiştir.

VIII. yüzyıldan itibaren İslâmiyetin güçlü bir biçimde kök saldığı Dağıstan'da günümüzde de Nakşibendi tarikatı üyelerinin etkin oldukları görülmektedir. Dağıstan'da Müslümanların oranı yüzde 92, Hıristiyanlar yüzde 5, Yahudiler ise yüzde 3'tür. Müslüman nüfusun yüzde 97'si Sünî, yüzde 3'ü Şîîdir. Şîîler Azerbaycan'dan göç ederek Derbent şehrine yerleşen Azeriler ile Lezgilerin küçük bir kısmını oluşturan Miskince köyü ahalisinden meydana gelmektedir.

Ekilebilir toprakların azlığı ve siyasî gücün demografik büyüme ile birlikte etnik gruplar arasındaki eşit paylaşılması Dağıstan'da etnik hareketlenmeyi kışkırtmakta ve etnik grupların siyasî özerklik talep etmelerine sebep olmaktadır.

Dağıstan'ın güneyindeki dağlık bölgede yaşayan halkların Sovyet döneminde ekonomik ve sosyal sebeplerle Dağıstan'ın kuzeyindeki verimli ovalara göç ettirilmesi ovalarda yaşayan Kumuklar'la dağlardan göç eden Avar, Dargin, Lezgiler arasında etnik problem ve çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

1944 yılında Orta Asya'ya sürülen Çeçenlerden, boşalan topraklara Mahaçkala civarındaki köylerde yaşayan 10 bin Kumuk zorla göç ettirdi. Kumukların kendi toprakları ise idari bir kararname uyarınca Gubin ilçesindeki Avarlara verildi.

1951 yılında Dağıstan ÖSSC ülke dahilinde göç ettirme ve nakil konusunda beş yıllık plânı kabul etti. 1952-1957 yılları arasında dağlık bölgedeki 10 bin işletmenin kuzeyindeki ovalara yerleştirilmesi düşünüldü. Lezgi, Tabasaran, Rutul ve Agul halklarının bir kısmı Güney Dağıstan'da Kuzey Dağıstan'a göç ettirildiler.

1957 yılında Çeçen-İnguşların sürgün yerlerinden Kafkasya'ya dönmeleriyle birlikte Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyetinin yeniden kurulmasıyla, Dağıstan'a verilen 6 bölge Çeçen-İnguş'a iade edildi. Bunun üzerine güney Dağıstan'dan Avarların bir kısmı kuzeyde Kumukların yaşadığı Hasavyurt, Kızılyurt, Babayurt bölgelerine göç ettiler. Bu bölgeye aynı zamanda Dargin köyleri de göç etmişti. Sürgünden dönen Çeçenlerin bir kısmı ile birlikte Lak, Avar ve Darginler da ovalık bölgedeki eski Kumuk köylerine yerleştiler. Böylece ovalar önceden tek etnik grup olan Kumukları barındırırken, karışık etnik grupların bir arada yaşadığı yerler haline aldı. etnik gruplar arasında yayla, su, otlak konularında çıkan anlaşmazlıklar etnik çatışmaya dönüşmeye başladı.

1960'lı yılların sonununda Güney Dağıstan'daki Lezgi, Avar, Dargin, Tabasaran gibi halklara mensup dağ köylüleri Dağıstan ovalarının ekolojik şartları gözardı edilerek Kumuk bölgesine yerleştirildiler. 1970'li yıllarda dağ köylülerinin ovalarda yerleşimi önceki yıllara göre nispeten düşük ölçüde devam etti. Dağıstan'da iç göç sebebiyle dağlar ıssızlaşırken ovalarda nüfus aşırı derecede arttı ve etnik gruplar arasında etnik problem ve çatışmalar baş göstermeye başladı.

1958-1988 yılları arasında dağ köylerinden ovalara göç edenlerin sayısının altı kat artması ovada yaşayan Kumuk ve Nogay Türklerinin hayat kaynaklarında sıkıntı yarattı. Verimli topraklarda göçmen kasabalarının kurulması bu toprakların verimlilik oranını azalttı. İçme suyu probleminin artmasıyla birlikte, toprakların göçmenler tarafından düzensiz kullanımı sonucunda tuzluluk oranı ve erozyon arttı.

Sistemli bir şekilde devam ettirilen göç hareketleri neticesinde Dağıstan'ın başkenti Mahaçkala'da Avarların ve Darginlerin çoğunlukta olması cumhuriyetin politik ve ekonomik yönetiminin de bu

halkların mensuplarının ellerinde toplanmasına yol açmıştır. Dargin ve Avarların Kumuk arazilerini işgal etmeleri Kumuklarla Avarlar arasında etnik çatışma tehlikesine yol açmıştır.

Dağıstan'da mevcut olan bütün sosyal-siyasî kurumlar arasında en önemlisi Kumukların Tenglik örgütüdür. Tenglik örgütü Azerbaycan Halk Cephesi ile de ilişki içindedir. Tenglik'in başlıca politik amacı Dağıstan'ın Rusya içinde federal cumhuriyete çevrilmesi ve bu federasyon içinde belli sınırları olan Kumukistan ayarılmasıdır. Kumukların arazi bütünlüğünün elde edilmesi ve korunması için Tenglik Dağıstanı halkların eşit hukuklu federasyonu biçiminde kurmayı en geçerli çözüm yolu kabul etmektedir. Örgütün adının Tenglik olması da bu görüşü yansıtmaktadır.

Kafkasya'nın özellikle batı bölgelerine nazaran Dağıstan, etnik ve siyasî açıdan Rusların zayıf oldukları bir ülkedir. Dağıstan halklarının sahip oldukları güçlü etnik kimliklerinin yanında, bölgede hakim olan İslâmi tarikatlar Dağıstan halkları arasında İslâmi kimliğin de güçlenmesini sağlamış ve Ruslara karşı etnik ve siyasî direnişi hızlandırmıştır. Dağıstan'da Rus nüfusunun büyük bir hızla azaldığı gözlemlenmektedir. 1959 -1979 yılları arasında Dağıstan'daki Rus nüfusu 214.00'den 190.00'e düşmüştür. 1989- 1994 yılları arasında 13.000 Rus'un Dağıstan'ı terkettiği görülmektedir.

Kaynak: Dr. Ufuk TAVKUL

KUMUK TÜRKCƏSİ

Vasiyat

Osetin yurt, aylanası baxça-bav.
Şo bavlarda yürüle edi qızgın dav.
Yara tiyip yatdı şonda yoldaşım,
Men qarsalap barıp göterdim başın.
Tek, neteyim, avur edi yarası,
Haldan tayıp bara edi qarqarası.
Axır gezik qaratıp eki gözün,
Can maqamda şu boldu aytgan sözü;
-Aziz qurdaş, baliki, davdan qaytarsan,
Qart anamnı ölmey tapsaň, aytarsan
Aziz balaň geri qaytmas getdi dep,
Tek vatanga bergen antın kütdü dep,
Qoççaqlarday davda qılıç urdu dep,
Ölegende osal bolmay turdu dep,
Art tınışda axtardı dep anasın,
Tiledi dep etmey qoymağnı yasın.
Duşmanlardan, qurdaş, qanım alırsan,
Qılıçımın özüm bulan salırsan,
Qaburumnu yol qırıyda qazarsan,
Sıntaşım atımın da yazarsan,
Yurt yagada, ulla yolnu túbünde,
Ayrı turgan alaşaraq töbede
Aziz qurdaş Arslanbekni qaburu.
Ari-beri ötegenler burulup,
Abur ete şo qaburga enkeyip,
Yoluqsa da geçe-gündüz on kerem.
Terik suvu az enişde agagan
Zamanda bir uruna şo yagaga,
Cavhar bolup yaşıl otga yagıla,
Çayıp onu, qayıp tüpge agıla,
Taşığanda tolqun ura tamaşa,
Yarnı teşip, üstge çıqma tarmaşa.
O igitni çarxın görme süyedir,
Barakalla, savbol berme süyedir.

İbrahim Kerimov (1942)

TÜRKIYE TÜRKCƏSİ

Vasiyet

Oset köyü, çevresi bahçe bağ,
Şu bağlarda yürüyordu kızgın savaş.
Yaralanıp yattı orada yoldaşım,
Ben yanarak varıp götürdüm başını.
Ancak, ne edeyim, ağır idi yarası,
Halsizleşiyordu gövdesi.
Son kez bakıp iki gözüyle,
Can boğazdayken şu oldu söylediği sözü:
-Aziz gardaş, belki, savaştan dönersin,
Kart anamı ölmeyip bulursan, söylersin
Aziz yavrun geri gelmez, gitti, diye;
Tek vatana verdiği andını tuttu diye,
Kahramanlar gibi savaşta kılıç vurdu diye,
Öldüğünde metin olup durdu diye,
Son nefeste aradı diye, anasını,
Diledi diye, etmeyip koymadı yasını.
Düşmanlardan, gardaş, kanımı alırsın,
Kılıcımı kendimle gömersin,
Kabrimi yol kenarında kazarsın,
Mezar taşıma adımı da yazarsın.
Köy yakasında, ulu yolun dibinde,
Ayrı duran alçaksı tepede
Aziz gardaş Arslanbek'in kabri.
Öteye beriye gidenler dönüp,
Hürmet eder şu kabre eğilip,
Karşılaşsa da gece gündüz on kere.
Terik suyu, az aşağıda akan
Arada bir vurur şu yakaya,
Cevher olup yeşil ota yakınır,
Yıkayıp onu, dönüp dibe akılır,
Taştıkça dalga vurur, gariptir,
Karnı yarıp, üste çıkmağa çalır.
O yiğidin gövdesini görmek istiyordur,
"Bravo, sağ ol!" demek istiyordur.

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ

1. Ariuw Satanay

Kündü Satanaynı atası
Aydı anı tabxan tatlı anası

Aydan anı Teññiz Teyri urlağandı
Anı atı Suw Celmawuz bolğandı

Teññiz Teyri ayrıkamda çaşırğandı
Çaşırganlay nença cilla aşırğandı

Ay tutulub közü beti qaralğandı
Açıwundan cüreginden taralğandı

Ay da, Kün da tutuladıla anı üçün
Titireyle, qaltırayla anı üçün

Cerden ala carıqların tıyadıla
Cılab ala culduzlanı cıyadıla

Cerge ala miyik kökden qaraydıla
Satanaynı qaydağısın suraydıla

Ne bolğanın, qaydağısın tabalmaydıla
Celmawuzğa sorurğa ala bazalmaydıla

Ay cılasa közlerinden cavadı cawunla
Kün qızdırsa cerde canadı qawdanla

Satanaynı Suw Celmawuz buqdurğandı bermeydi
Ayrıkamda anı kişi körmeydi

Ayrıkamnı üsün tuban bla cabxandı
Kesi kirib teññiz tübge catxandı

Satanayğa Suw Anası qarağandı
Altın çaçın qolu bla tarağandı

Ne bolsa da künü aman bla batxandı
Teññiz taññı aman bla atxandı

Bölek cilla cılay cılay turğandı
Bir keçede qaçarğa al burğandı

Betin boyab çıqğandı teññiz çağağa
İzley barıb miññendi qayın qaññağa

Butun qolun qalaq etib tartxandı
Celle süre qara cerge atxandı

Almastıla körüb anı alğandıla
Qara ormañña eltib aşla salğandıla

Almastıla tamır aşla bergendile
Satanaynı sıyılı, ariuw körgendile

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

1. Güzel Satanay

Güneştir Satanay'ın babası
Aydır onu doğuran tatlı annesi

Aydan onu Deniz Tanrı çalmış
Onun adı Su Ejderi olmuş

Deniz Tanrı adada gizlemiş
Gizleyerek birçok yıl zaman geçirmiş

Ay tutulup gözü yüzü karamış
Acısından yüreği daralmış

Ay da, Güneş de tutuluyorlar onun için
Titiriyorlar, sarsılıyorlar onun için

Yerden onlar ışıklarını kesiyorlar
Ağlayıp onlar yıldızları topluyorlar

Yere onlar yüksek gökden bakıyorlar
Satanay'ın nerede olduğunu soruyorlar

Ne olduğunu, nerede olduğunu bulamıyorlar
Ejdere sormaya onlar cesaret edemiyorlar

Ay ağladığında gözlerinden yağıyor yağmurlar
Güneş kızdığında yerde kavruluyor otlar

Satanay'ı Su Ejderi gizlemiş vermiyor
Adada onu kimse görmüyor

Adanın üstünü sis ile kapatmış
Kendisi girip denizin dibine yatmış

Satanay'a Su Anası bakmış
Altın saçını eliyle taramış

Ne de olsa tüm günü aman ile geçmiş
Denizde şafak aman ile aydınlanmış

Uzun yılları ağlaya ağlaya geçirmiş
Bir gece kaçmaya niyet etmiş

Yüzünü boyayıp çıkmış deniz kenarına
İzlemeye varıp binmiş kayın ağacına

Bütün kolunu ayağını kürek yapmış
Yeller sürükleyerek yere atmış

Ucubeler görüp onu almışlar
Kara ormana götürüp aşlar vermişler

Ucubeler bitki kökü yiyecekleri vermişler
Satanay'a değer verip güzel sevmişler

Almastıla söleşe bilmey edile
Satanaynı bir de erşi körmey edile

Bir kün bıla çaba corta ketdile
Bilmegenley bir töbege cetdile

Oı töbeden as-mus iyis urub başladı
Qart almastı birden esin taşladı

Qalğanları birden artxa qaçdıla
Qara ormañña tük tük bolub uçdula

Ullu töbe qart emegen bolğandı
Ceti cüz cil ormanda turğandı

Oı Satanay qaçalmayın qalğan edi
Qart emegen tutayım deb barğan edi

Oı közüwde Satanay betin açıb qarağan edi
Birden emegenni caññız közü qamağan edi

Caññız közü cuq körmeyin qalğan edi
Açıwlanıb qaya taşla alğan edi

Cuq körmeyin taşla bla ata edi
Cerden sermep topuraqla cuta edi

Kele kelib tik qayadan cıgılğan edi
Töppe çarxı suw taşlağa çağılğan edi

Qız Satanay qaldı kesi caññızlay
Qara ormanda kesi allına calanlay

Köb aylaññandı qara ormanda abına
Amalsızdan Cer Teyrige tabına

Ariuwluğu taşnı tawnu carıta
Xar bir zatnı ol kesine qarata

Satanaynı körgende toxtay edile suwla da
Keçeleda da carıy edile tüzle, tawla da

Oı Satanay köb aylaññandı el tabmay
Aşarına bir burxu gircin qabmay

Kele kelib ol Nart elge kirgendi
El qıyırında qurtxa qatın körgendi

Qurtxa qatın Satanaynı alğandı
Tutub kelib gumusuna salğandı

Caşırtınlay qurtxa anı ösdürgendi
Örüzmeğe qızın alay sezdirgendi

Qatınlıqğa Örüzmeğe bergendi
Örüzmeğe da andan aqıl bilgendi

Oı Satanay bolğandı Nartla anası
Örüzmeğe da bolub Nart askerni atası.

Ucubeler söyleşmeyi bilmiyorlardı
Satanay'a hiç kötü muamele etmiyorlardı

Bir gün bunlar koşa koşa gittiler
Bilmeden bir tepeye vardılar

O tepeden dev kokusu vurmaya başladı
Kart ucube birden bayıldı

Diğerleri birden arkaya kaçtılar
Kara ormana tek tek varıp uçtular

Büyük tepe kart bir dev olmuş
Yedi yüz yıldan beri ormanda durmuş

O Satanay kaçamadan kalmıştı
Kart dev tutayım diye varmıştı

O sırada Satanay yüzünü açıp bakmıştı
Birden devin yalnız tek gözü kamaşmıştı

Yalnız tek gözü hiç görmeden kalmıştı
Öfkelenip kayaları taşları almıştı

Hiç görmeden taşları atıyordu
Yerden kapıp toprakları yutuyordu

Gele gele sarp kayalıktan yığılmıştı
Tepesi parçalanıp şu taşlara dağılmıştı

Kız Satanay kaldı kendisi yalnız
Kara ormanda kendisi korumasız

Çok dolaşmış kara ormanda tökezleyip
Çaresizlikten Yer Tanrıya tapınıp

Güzelliği taşı dağı aydınlatarak
Her bir şeyin dikkatini kendisine katarak

Satanay'ı gördüğünde duruyordu sular da
Geceler de aydınlanıyordu düzler, dağlar da

Satanay çok dolaşmış bir köy bulamadan
Yemek için bir parça ekmek yemeden

Gele gelip o Nart köyüne gelmiş
Köyün kıyısında cadı kadın körmüş

Cadı kadın Satanay'ı almış
Tutup gelip mahzenine kapatmış

Gizlice cadı onu büyütmüş
Örüzmeğe kızını öyle sezdirmiş

Kadını olarak Örüzmeğe vermiş
Örüzmeğe de ondan akıllı bilmiş

O Satanay olmuş Nartların anası
Örüzmeğe de olup Nart askerlerin babası.

[Haciyeva, 1994]

AHISKA TÜRKLERİ

Ahıska, Türkiye sınırına 12-30 km. mesafede Gürcistan'ın güneybatısına düşen bölgenin adıdır. 31 Temmuz 1944 gün 6279 sayılı Sovyet Devlet Savunma komitesinin "gizli" kararıyla top yekün sürgüne tabi tutulan Ahıskalıların çoğu, bu zor yolculuk şartlarına dayanamayıp hayatlarını kaybettiler. Ahıska Türkleri'nin neden sürgüne tabi tutuldukları tam 47 yıl gizli tutuldu. Ahıska Türkleri tarafından, vatana dönüş" mücadelesi veren bir çok cemiyet oluşturulmuş ise de çeşitli ülkelerdeki sürgün hayatı hala devam etmektedir.

Bir toplumun soy kütüğünü, geçmişini bilimsel yonden araştırabilirsiniz; ama öneriyle, ricayla, baskıyla veya kararlarla millet kimliğini değiştiremezsiniz. "Bu konuda hiç kimse jüri yapmakmaz, yargıçlığı üstlenemez. Her bir millet, her bir vatandaş kendi milliyetini, kökünü kendisi belirler." (İZVESTİYA Gazetesi, 30 Ocak 1989)

Ahıska Türkleri, Türkiye'de yoğunluklu olarak Kars kent merkezi, Arpaçay ve Çıldır ilçelerinde yaşayan "Karapapak" veya "Terekeme" denilen Türkmen boylarındandır. 1921 Kars Antlaşmasıyla çizilen sınır sonucunda sınırın Gürcistan tarafında kalmışlardır. Dede Korkut Kitabı'nda "Ak-Sıka" (Ak-Kale), 481 yılında "Akesga" adıyla anılan Eski-Oğuzlar beldesi Ahıska, Gürcüce "Yeni Kale" anlamına gelen Ahal-tsihenin Türkçe ve Farsça şeklidir. İlk İslam fetihleri sırasında Hz. Osman'ın hilafeti döneminde Şam Valisi Muaviye'nin kumandanlarından Habib b. Mesleme tarafından ele geçirilen (1068) Ahıska, 1267-1268 yıllarında Moğolların hâkimiyeti altına girdi. Daha sonra bölgedeki mahallî valiler yarı bağımsız olarak "Atabek" ünvanını aldılar. Ahıska Atabekleri Lala Mustafa Paşa'nın Çıldır Savaşı (1578) sonunda Osmanlı idaresine girdiler. Son atabek Minüçihir bağlılığını bildirerek Müslümanlığı kabul etti ve Mustafa Paşa adını aldı. Bu tarihten sonra Ahıska yeni kurulan Çıldır eyaletinin merkezi haline getirildi, tahriri yapıldı. Ancak Çıldır'ın savaşlarda harap olması üzerine Ahıska eyalet oldu. Bir ara Safevilerin eline geçen şehir, 1635'de Osmanlılar tarafından geri alındı. 1828 yazında Rusların eline düşünceye değin tam 250 yıl boyunca Çıldır/Ahıska Eyaletinin merkezi olan bu serhat şehrimize, birer Sancak olarak şu yerler bağlı idi :

1) Bedre 2) Azgur, 3) Ahılkelek, 4) Hırtıs, 5) Cecerek, 6) Ahıska, 7) Altunkale (Kobliyan), 8) Acara, (Bu 8 sancak, 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile, sınırimız dışında kalmıştır), 9) Maçakhel (Üçte ikisi Artvin'in Borçka İlçesi'nde, üçtebiri Acara'da), 10) Livana (Artvin), 11) Pertekrek (Yusufeli), 12) Ardanoç, 13) İmirkhev, 14) Şavşet (Bu son 5 sancak, bugün Artvin İlimizedir). 15) Oltu, 16) Narman, 17) Kamkhıs (bu son üçü, şimdi Erzurum İline bağlıdır), 18) Poskov, 19) Ardahan, 20) Çıldır ve bazen 21) Küçük-Ardahan/ Göle (bu son 4 Sancak da bugün Kars İlindedir).

Sancakları devamlıca ve XIX. Yüzyıl başlarında da Tıryalet, Badadcık, Şarupan/Şehriban ile Kütayıs, kadı/mahkeme işleri bakımından Ahıska'ya bağlı bulunuyordu. 1828'de 50 bin Türk nüfusu vardı. Kirzioğlu'nun anlatımıyla, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış, Navarin'de Donanması yanmış; ordusuz ve deniz gücünden yoksun olduğu bir anda Osmanlı'ya saldıran Ruslar, 1828'de Kars'ı ilk defa işgal edip, yakıp yıkarak 60 bin nüfusunu 12 bine düşürdükten sonra, Ahılkelek ve Ahıska üzerine yürüdüler. 5 Ağustos 1828 günü, yerli halkın koruduğu Ahılkelek Kalesi, toplarla düşürülerek, bozulup; koruyucuları kırıgına uğratıldı. General Paskeviç denilen ve bugün bile kan ve vahşet timsali olarak, Ahıskalıların arasında "Başkovuç" diye lanetle anılan Rus Başkumandanının emriyle 17 Ağustos gecesi saldıran Rusları öğleye değin Ahıskalı koruyucular savaşarak bozdular. 27 Ağustos hücumunda şehre yangın paçavraları atan Ruslar, Ahıska'yı da Kars gibi yarararak düşürmeye çalıştılar; her sokakta evleri tutuşturmaya koyuldular. Gece boyunca Rus topları ve yangını yayan askerlerin saldırılarına karşısında Ahıskalıları, bir yandan cayır cayır yanarken, bir yandan da, "Türk kadınları, ellerinde kılıç bulunduğu halde Rus efradı üzerlerine arslanlar gibi hücum ve savlet ederek muharebede sebat ediyorlar", çaresiz kalan kızlar ve gelinler de, Rusların eline düşmemek için, "kendilerini diri diri yangın alevleri içine atıyorlar", namuslarını kurtarıyorlardı. Ertesi 28 Ağustos 1828 günü kuşluk vakti koca Ahıska, küllerle kaplı ve üzerinde dumanlar tüten bir harabe olarak, şerefiyle, toptan din ve Türk'lük uğrunda şehit olarak, Ruslar eline düşmüştür. Askeri Müze Müdürü rahmetli Müşir Ahmet Fethi Paşa, 1928'de basılan kitabında diyor ki: 'O gece Ahıska İçkalesi'nde dayanan "Köse-Mehmet Paşa" ile "Ahıska kadın ve erkek müdafileri'nin namına kadirbilir halefler tarafından bir ulu-Abide dikilse, layıktır.'" Kurtuluş umuduyla Ahıskalıların 1853-1854 Rus Savaşında ve Bolşevikliğin çıkışıyla Rusların 1917 güzünde çekilişi üzerine 1917-1921 yıllarında Ermeni ve Gürcüler ile yaptığı savaşlardaki erlikleri, her zaman milli tarihimizde şeref ve şanla anılacaktır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Edirne Anlaşması ile Ahıska tazminat karşılığı Rusya'ya terk edildi. Ardahan ve Çıldır harici Ahıska'nın Rusya'nın eline geçmesi halk arasında büyük üzüntü yarattı ve pek çok ağıtın söylenmesine sebep

oldu. 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşlarında Osmanlı ordusuna yardımcı olan Ahıskalılar, savaş sonunda Rusya'nın baskından kaçarak Erzurum'a sığındılar. İç Anadolu'ya gelen kimi Ahıskalı aileler yurtlarının hatırası olarak Ahıska, Ahıskalı, Kafkas...vb. soyadları almışlardır. (Günümüzde de Türkiye'ye gelen aileler Çorum, Alaca, İnegöl, Bursa ve diğer birçok ilde akrabalarının izini bulmuş onlarla yeniden kucaklaşmış, bir araya gelmiştir.)

Halk arasında "93 Harbi" diye bilinen bu savaş sonrası Kars'ın Rusya'ya geçmesi ile Ahıska Rus-Türk sınırından uzaklaştı. Üstelik Kars'ın ve diğer Kuzey-Doğu Anadolu eyaletlerinin Ermeni nüfusunun bir kısmı da Ahıska bölgesinin şehirlerine yerleşti. Öte yandan havası, suyu ve toprağı iyi olduğundan Kars ve civarından çok sayıda Türk köylüsü Ahıska köylerine göç etti. Tabii ki Rusya'nın yayılma politikası bu bölgede zaman zaman milletlerarası çatışmaları alevlendirdi, yeni sorunlara yol açtı. Özellikle de Rusların İran ve Türkiye'den düzenlediği Ermeni göçü Kafkaslardaki etnik dengeyi bozdu, istikrarı yok etti. Birinci Dünya Savaşı hem insanlık açısından hem de Ahıska Türkleri açısından gerçekten çok talihsiz ve acımasız bir dönemdir. Bu yüzyıl Ahıska Türklerine sadece çile, facia ve sefalet getirmiştir. Tarihçiler, tarih araştırmalarında; her nedense Ahıska Türklerine, Gürcü ve Ermeniler tarafından yapılan insanlık dışı mezalimden hiç bahsetmemişlerdir. Adeta bölgedeki Türk varlığına son vermeyi tasarlayan Hristiyan işbirlikçiler, Ahıska'da binlerce Türk köylüsünü katletmişler, Posof, Ardahan ve Ahıska'nın o dönemde yaşadığı felaket, henüz tüm ayrıntıları ile açıklanmamıştır. Bu mezalim Azerbaycan kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. O zamanın şartlarında hayırsever kuruluşlar harekete geçerek; hiç değilse öksüz çocuklara sahip çıkılması için girişimlerde bulunmuşlardır. O günlerde Ömer Faik yazısında şöyle haykırıyordu: "Ey hayırsever Bakü'lüler, ey Gencililer, Ağtaşlılar, Şamahılılar, Şekililer yüzümü size tutup yalvarıyorum her biriniz 10-12 çocuk alıp bakınız.. Düşünün ki, size muhtaç olan bu çocuklar kimlerdir; ev-eşikleri viran olmuş, babaları, anneleri katledilmiş, kimsesiz yavrulardır. Bunlar bizim özbeöz çocuklarımız, milletimizin evlatlarıdır. Müslümanlık, insanlık uğruna yardıma koşun, zavallı yavrulara sahip çıkın. Yine Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bakü Hayırseverlik Cemiyeti tarafından büyük faciaların yaşandığı Ahıska'ya Hüsrev Sultanov'un Başkanlığında bir heyet gönderildi. Heyete katılanlar arasında tanınmış milli şair Ahmet Cevat'da vardı. Ahıska Türklerinin bu acı durumlarının şairi ne kadar etkilediği şu şiirinde görülmektedir:

Karların üstünde mazlum kır kanı
Ölenler çok, fakat mezarlar hani?
Ayaklar altında şevketi, şanı
Kalanlar görüp feryada geldim.
Felaket görmemiş millet olar mı?
Düşün, biraz düşün, hiç kanun var mı?
Gözler kör mü, yoksa gönüller dar mı?
Ah yine ben, yine ben imdada geldim.

Sürgüne gönderilmeden önce 1926'da yapılan nüfus sayımında nüfusları 137.921 idi ve Gürcistan nüfusunun %5,2 sinin teşkil ediyorlardı. 1944'de sürgün sırasında nüfuslarının 200.000'e yakın olduğu tahmin edilmektedir. Sürgün esnasında 70-80 bin civarında Ahıska Türkü ölmüştür. Günümüzde Türkiye dışında 8 devlette 260 kadar yerleşim bölgesinde dağınık vaziyette 300.000 Ahıska Türkü yaşamaktadır. En yoğun olarak 130.000'e yakın nüfuslarıyla Özbekistan'da yaşamaktadırlar. Sonra sırasıyla Kazakistan'da 70.000, Kırgızistan'da 30.000, Azerbaycan'da 30.000 Ahıska Türkü nüfusu bulunmaktadır. Ahıskalılar, sosyal, kültürel ve eğitimle ilgili pek çok etkinlik sunan kültür merkezlerinde kimliklerini koruma mücadelesi vermektedirler. Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da Ahıska Türklerinin kurduğu çok sayıda Türk Kültür Merkezinde bu çaba gösterilmektedir. Özbekistan'da bulunan Ahıskalılara ait kültür merkezi, Özbekistan Medeniyet Vakfı bünyesinde 1992 yılı başında "Türk Medeniyet Merkezi" adı ile kurulmuştur. Merkezin başında Dr. Ömer Salman bulunmaktadır. Dr. Salman bir mücadele ve gönül adamıdır. Hem Ahıskalılarca hem Özbekler tarafından sevilip sayılmaktadır. Kazakistan Ahıska Kültür Merkezi 1991 yılında Dr. Tefik Kurdayev Haşimoğlu tarafından Almatı'da kurulmuştur. Merkezde Türkçe, din bilgisi gibi dersler verilmektedir. Ayrıca merkez Türkiye'den Kazakistan'a giden Türk vatandaşlarına da kapılarını açmaktadırlar. Kırgızistan Ahıska Türklerince 1991 yılında kurulan Türk Medeniyet Merkezi'nin başında eski milletvekili İzzet Maksudov bulunmaktadır. Bir işadamı olan Maksudov, Türkiye'den giden bir çok yatırımcıya yardımcı olmuş, Kırgızistan makamları ile ilişkilerini kolaylaştırmıştır. Bu üç merkezin stratejik açıdan önemleri çok büyüktür. Türk, Kazak, Kırgız, Özbek kardeşlikleri arasında nifak tohumları ekmek isteyenlere karşı bu merkez mühim görevler üstlenebilecek yapılanmalar haline getirilebilir.

Sürgün

14 Kasım 1944 günü, gece saat 12.00'de, daha önce sınırı takviye amacıyla yerleştirilmiş olan on binlerce Rus askeri, silahlarıyla Türk evlerine saldırdı. Dört saat içinde kamyonlara doldurulan mazlum ve çaresiz insanlar demiryoluna getirildiler. Yüzlerce Ahıskalı aile ise her türlü riski gözönüne alarak, Rus askerleri ile çarpışarak onlarca şehit verme pahasına Türkiye'ye geçmeyi başardı. Bu aileler halen Ağrı, Muş, Kırıkhan, İnegöl, Bursa, Ankara, İstanbul ve diğer yerleşim merkezlerinde yaşamaktadır. Türkiye sınırına yakın köylerdeki insanların toplanması için 15 dakika izin verildi. Bu bahtı kara Türk toplumunun başına gelen dehşetli serencamın yazıya geçirilmesine imkan yoktur. Babaları, kocaları, kardeşleri Alman cephesinde bulunan kimsesizleri, yetimleri, ihtiyarları kim hangi sebeple, nereye sürüyordu belirsizdi... Bu tarihi facia 45 sene sonra Özbekistan sürgününden sonra aydınlığa kavuştu. Onların suççu sadece Türk olmaları idi. Çünkü Sovyetler Birliği Türkiye ile savaşa hazırlanıyordu. Ahıskalılar savaş esnasında Türkiye lehine tavır alabilecekleri faraziyesinden hareketle sürgüne gönderilmişlerdi.

150-200 bin civarındaki Ahıska Türkü, kara kış gününde yük vagonlarına 8-10 aile halinde koyunlar gibi doldurularak kapılar kilitleniyordu. Yer gök Allah Allah haykırılarıyla inliyor, ağlama, sızlama ve hıçkırık sesleri kulakları sağır ediyordu. Bu yakarıları işitecek vicdana sahip kimse bulunamadı. Vagonlar Hazar Denizi'ne yaklaşmaya başlayınca, denize dökülecekleri haberi yayıldı. Gene feryat ve figan Azerbaycan'ın o dönemdeki yöneticileri, Ahıskalıları Azerbaycan'da iskan etmek istemişti. Ancak Stalin'in kararı kesindi. Azerbaycan yöneticilerini kurşuna dizmekle tehdit etti. Azerbaycan Türklerinin gayretleri de sonuç vermedi. Üç gün sonra vagonlar tekrar hareket etmeye başladı. Ural Dağları'nın soğuk havası bir çok insanın hayatına mal oldu. Onlara kefen ve mezar bile nasip olmadı. Kefenleri Sibirya'nın bembeyaz karları idi. 35 gün süren yolculuk sonunda bu talihsiz insanlar Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a dağıtıldılar. Moskova mihraklı propaganda odaklarıncı, Ahıska Türkleri gelmeden önce halk düşmanı, et yiyen bir toplum oldukları yönünde aleyhlerinde kamuoyu oluşturuldu. Bu propagandadan etkilenen Kazak, Kırgız ve Özbek Türkleri Ahıskalıları hep dışladılar. Ahıskalıları, kan ve din kardeşlerinin bu tavrı Rus tehcirinden daha ağır geldi.

Sürüldükleri yerlerde o yıl hava çok soğuktu ve açlık hüküm sürüyordu. Kısa süre sonra özellikle çocuklar ve yaşlılar açlıktan öldüler. Analar bağırlarına taş bastılar. Sürülen diğer milletlerin aksine Almanlarla işbirliği yaptıkları iddia edilmedi. Zaten Almanlar bu bölgeden çok uzakta kalmışlardı. Aslına bakılırsa bu hareket cezai mahiyette nitelenmemiş, bilakis düşmanın ulaşabileceği bir bölgenin tahliyesi olarak gösterilmişti. Fakat bu tarihte Almanların ciddi bir tehlike oluşturması söz konusu değildi. Siyasi ve stratejik motif daha bu tarihte Türkiye ve Batı ile çatışmayı nazari itibara alıyordu. Gerçekten de daha bir yıl geçmeden SSCB'de, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Gürcü vs. azınlıklarla meskun bölgeler üzerinde Sovyetler'in hakkı olduğunu iddia eden makaleler yayınlanmaya başladı.

Sovyet dökümanlarından Balkarlar, Karaçaylar ve Çeçenlerin sürgün gerekçeleri belirtildiği halde Ahıskalıları ait bir suç isnadı olmadı. Anayasal ve idari değişiklikler olmadığı gibi, harp sonrası Sovyet etnolojik atlaslarında Ahıska hala Türklerle meskun gözükmemektedir. Bu belki de atlası hazırlayanların durumdan haberdar olmamasından kaynaklanmaktadır.

Diğer sürülen halkların aksine Ahıskalıları, herhangi bir şeyle suçlanmamıştı: Özbekistan'a, Kazakistan'a vs. yerlere vardıkları zaman önce NKVD'nin Özel İskan Kontrolü'ne tabi tutulmadılar. Buna rağmen şartlar, özellikle de asıl sürgün bölgesi olan Özbek Açlık Bozkır'ında kötüydü. Kontrol takriben 6 ay sonra başladı. Bu tarihten sonra büyük ölçüde kayıplara uğramaya başlayıp, 50.000 kadarı oldu.

1945 yılında Almanlar yenildi, savaş bitti. Ama Türklerin çilesi bitmedi. Savaştan çok az sayıda Ahıskalı geri dönebildi. Dönenlerin çoğu yaralı ve sakattı. Savaştan dönenler su soruyu soruyordu: Biz kim için ve ne için savaştık, bizim ne suçumuz var? Bu tür soru soranlar kısa süre içerisinde tutuklandılar. Gerek Sibirya'ya sürülenler, gerekse Türkistan ülkelerine tehcir edilenler alışmadıkları hava şartları, açlık ve bulaşıcı hastalıklar yüzünden ölüme mahkum oldular.

Ahıska Türkleri'nin, 1944'den 1956 yılına kadar bir ilçeden başka bir ilçeye gitmeleri, yüksek tahsil yapmaları yasaklandı. O seneye kadar kimseyi askere almadılar. 1956 yılında Kruşçev'in, Komünist Partisi'nin 20. Kurultayı'ndaki gizli konuşmasından sonra sürgündeki Karaçay, Balkar, Çeçen, İnguş ve Kalmuklara kendi ülkelerine geri dönme imkanı tanındı. Kırım Türkleri ve Ahıska Türklerinin geri dönmelerine ise izin verilmedi. Bununla da kalınmadı, Ahıskalıların ülkelerine misafir olarak gitmelerine bile müsaade edilmedi. O yıllarda Ahıskalı aydınlar, Moskova yetkililerine başvuruda bulunarak geri dönüş izni verilmesi isteğinde bulundular.

31 Ekim 1956'da Yüksek Sovyetler'in yayınlanmamış bir kararnamesi, Ahıskalıları/ Mesketyalıları MVD kontrolünden kurtardı. Fakat yurtlarına Rus izni verilmediği gibi, müsadere edilen mallarında iade edilmedi. Müteakip iki yıl boyunca atalarının yurduna dönmelerine müsaade edilmesi için müteaddit başvurularda bulundular. Gürcü KGB'si başı olan Alexei İnauri, toplu dilekçeye; buna müsaade

olunmayacağı cevabını verdi. Bazılarına Azerbaycan'a gitme fakat daha yakına gelmeme müsaadesi verildi. Azerbaycan'da bulunan, Ahıska'dan 300 mil uzaktaki Mugan bozkırında iskan edildiler. Ekseriyet Özbekistan'da kaldı. Fakat dağınık gruplar arasındaki irtibatı koparmadılar. 1958 yılında bir grup Ahıskalı Azerbaycan'a, diğer bir grup ise Kabardey-Balkar'a yerleşti. Türkler'in o dönemdeki lideri Enver Odabasov anlatıyor: Ahıska'ya geri dönebilmek için her türlü çareye başvurmaya başladık. Gürcü aydınları bize bir teklifte bulundular; siz, "Biz Meshleri, yani Müslüman Gürcüleriz" diye kabul ederseniz, sizin geri dönme imkanınız olur dediler. Biz de bu şartları kabul ettik. Bu düşünce halkımız arasında kabul görmedi.

1964 Şubat'ında Taşkent vilayetindeki bir kolhozda Mesketiya Milli Hareketi'nin bir genel toplantısı oldu. Organizasyon komitesi seçildi, Moskova ve Tiflis'e heyetler gönderildi. Bunlar da, yine Sovyet ve Gürcü makamları ile Gürcü KGB'si tarafından geri çevrildiler ve tevkifler yapıldı. 1968 Haziranı'nda Yüksek Sovyet şaşırtıcı bir şekilde sürülen halkların en sonuncusu olarak Mesketiyalıları ele aldı ve onları rehabilite eden daha doğrusu hiç bir zaman suçlanmadıkları için sivil eşitliğe tekrar kavuşturan aleni bir kararname çıkardı. Fakat ikinci paragrafta onların Özbek SSC'i, Kazak SSC'i vs. gibi yerlerde nihai olarak yerleştirildikleri kaydedilmişti. Yani Kırım Tatarları gibi onların yurtlarına dönmelerine müsaade olunmuyordu.

Ahıskalıların hikayesi çok daha büyük bir ehemmiyete haizdir. Bütün bir halk, hem de bir hudut bölgesinden sürülüp yurtlarından binlerce mil uzaktaki bir polis rejimine tabi tutuluyor ki bu ağır kayıplara sebep olan bir operasyondur ve bütün bu hadise çeyrek asır boyunca Moskova'da ki bir seri siyasi lider tarafından kesinlikle gizli tutulabiliyor. Bu husus bize Sovyet rejimi hakkında 100 kitaptan fazla bilgi vermektedir.

Kaynaklar:

1. www.ahiskali.com
2. www.ahiska.org.tr

GÜRCÜLER

Gürcüler, kendilerine Gürcü değil "Kartveli" derler. Ancak bugün belli ölçülerde "Gürcü" adı da kullanılır hale gelmiştir. Ülkemizdeki Gürcüler'de Kartveli ya da Gürcü'den çok da "Çveneburi" sözcüğü kullanılmaktadır. Kelime anlamı "bizden"dir. Kendilerini hem Gürcistan'daki Gürcüler'den hem de diğer Osmanlı toplumlarından ayıran bir tanımlama olarak tercih edilmiştir.

Gürcüce; Svanca ve Megrelce-Lazca ile birlikte Kafkas dil ailesinin güney grubunu teşkil eder. Gürcistan devleti ve Gürcü milliyetçileri tarafından Gürcüce, Svanca ve Megrelce –Lazca "Kartveluri" denilen ortak bir dil olarak birleştirilmeye çalışılmakta ve Gürcüler, Svanlar ile Megrel-Lazlar "Kartveli" denilen ataları ortak bir ulus olarak görülmektedirler. Annesi Gürcü olan Stalin'den itibaren Sovyetler Birliği döneminde de böyle kabul edilmiştir. Sovyet yönetimi tarafından aralarında küçük farklılıklar olan ama aynı dili konuşan diğer halklar için birer alfabe yapıp onları farklı halklar gibi gösterip bölündükleri halde Svanlar ve Megreller kendilerini Gürcü hissetmeyip, konuştukları dili Gürcülerin anlayabilmesi mümkün olmamasına rağmen Gürcü sayılmışlardır. Kartveli adını Gürcülerden başkası kullanmamakta ve Svanlar ile Megrel-Lazlar kendilerini Gürcü hissetmemektedirler. Türkiye'deki Gürcü aydınların bir çoğu "Kartveli" adının bu üç halkın ortak adı olduğu tezini işlemektedir.

GÜRCİSTAN

Başkent : Tiflis

Nüfus : 5.200.000

Başkent Nüfusu : 1,4 milyon kişi

Yüzölçümü : 69.700 km²

Nüfus Artış Oranı : -% 0,55

Dinler : Ortodoks Gürcü % 65, Müslümanlar %11, Ortodoks Rus %10, Gregoryen Ermeni % 8, diğerleri % 6

Resmi Dil : Gürcüce

Nüfusun Etnik dağılım : Gürcü %71, Ermeni % 8, Rus % 7, Azeri % 6, Abaza % 2,5 , Oset %2, diğerleri % 3,5

Ülke nüfusunun % 71'ini Gürcüler (Svanlar ve Megreller dahil), % 8'ini Ermeniler, % 7'ünü Ruslar ve geri kalanını da Abazalar, Osetler ve diğer bazı küçük gruplar meydana getirir.

Kafkas halklarının güney koluna mensup olan Gürcüler, kendilerini efsanevi ataları Kartlos'tan dolayı "Kartveli" şeklinde adlandırır ve dillerine "Kartveluri" ülkelerine de "Sakartvelo" derler. Gürcüler kendi aralarında birçok soya ayrılır; Batum ve çevresinde Acaralar, Kolhit ovasında Güri ve İmeretler, Batı Gürcistan'ın dağlık yöresinde Hevsurlar, güneyde Meshiler Gürcüce konuşan topluluklardır.

Üç asır Osmanlı hakimiyetinde kalan Müslüman Acaralar, Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet şeklinde teşkilatlanmış olup merkezleri Doğu Karadeniz kıyısındaki Batum şehridir. Acarlar ve Güriler genellikle çay ve turunçgil tarımı ile uğraşırken dağlık bir bölge olan Svaneti'de yaşayan Svanlar'la Hevsurlar hayvancılık yaparlar. Hevsurlar'ın konuştukları dil modern Gürcüce'den bazı farklılıklar taşır. Ülkenin en eski halkı güneydeki Meshiler'dir. Güney Osetya özerk bölgesinde yaşayan ve etnik bakımından Gürcüler'le akrabalıkları bulunmayan Osetler, Farsça'ya yakın bir dil konuşan tipik bir Kafkasya halkı olup çiftçilik-hayvancılıkla geçinirler. Etnik bakımından yine Gürcüler'le akrabalıkları bulunmayan Abazalar, ülkenin kuzeybatısındaki merkezi Sohumi olan Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamakta olan Kafkas dillerinin kuzeybatı grubunu oluşturan bir dil konuşmaktadırlar. Ülkede yaşayan Ruslar'ın çoğu kamu kurumlarında, Ermeniler ticaret sektöründe, daha küçük topluluklardan Rum ve Yahudiler ise el sanatları ve sanayide etkin konumdadırlar.

Gürcülerin Acaralar dışında kalan diğer soyları Hristiyan olup, Acaralar Müslümandır. 1878 Berlin Antlaşması ve 27 ocak 1879 Osmanlı ile Rusya arasında İstanbul'da yapılan anlaşmayla Acara bölgesindeki Müslüman halk 3 yıl içinde ya bölgeyi terk edecek ya da Rusya vatandaşı olacaktı. Batum ve çevresindeki bölgenin dindar halkı Rusya egemenliğinde yaşamaktansa Müslüman Anadolu'ya göç etmiş ve Batum çevresindeki Müslüman nüfus %60 oranında azalmıştır. Boşalan yerlere Hristiyan Gürcüler yerleştirilmiştir. Acara bölgesinde 1878 yılında nüfusun %80'ni Müslüman Acaralar oluştururken günümüzde %55 oranla 200.000 Acara yaşamaktadır.

Nüfusun % 60'tan çoğu şehirlerde, kalanı köylerde yaşamaktadır. En büyük şehir aynı zamanda başkent olan Tiflis'tir. Diğer önemli şehirler Batum, Kutaisi, Gori, Sohumi, Rustavi, Kaheti ve Poti'dir. Gürcistan'ın resmi dili Gürcüce olmakla beraber Rusça, eski Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetleri gibi burada da hemen herkes tarafından bilinen ikinci dildir.

Kafkas dil grubunun güney kolunu meydana getiren Gürcüce; beşi ünlü, yirmi sekizi ünsüz toplam otuz üç harften oluşan özel bir alfabe ile yazılır.

GÜRCİSTAN TARİHİ

Gürcistan'a, bugünkü halkın ataları olan toplulukların M.Ö 7.yy.'da Mezopotamya'dan geldiği tahmin edilmektedir. M.S. 4. yy. başlarında Gürcüler Hıristiyanlığı kabul etmişler ve 5.yy'de Gürcü alfabesi ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. 6.yy.'de Gürcistan'da feodal bir yapı oluşmuş, ardından Ülke, 9.yüzyıla kadar Arap hakimiyeti altında kalmıştır. İki yüzyıl süren Müslüman hakimiyetinden sonra 9.yy'de başlayan özgürlük hareketi sonunda II.David ve Kraliçe Tamara döneminde Gürcistan en görkemli dönemini yaşamıştır. 13. yy'a kadar geçen bu dönem Gürcistan tarihinde "Altın Çağ" olarak adlandırılmaktadır.

Ancak, 1220'den itibaren başlayan Moğol istilaları, bunu izleyen Timur istilasını (1384-1403) Gürcistan tarihinin sürekliliğini bozmuştur. Bu arada Gürcistan, Kral VIII. Giorgi (1446-1465) yönetiminde tekrar bağımsızlığını kazanmış ama bağımsızlık sürekli olamamıştır.

1510 yılında Osmanlı orduları Gürcistan'ın büyük bölümünü ele geçirmiş, daha sonra bu yüzyılın sonunda İranlılar Ülkenin doğusuna hakim olmuştur. Sonraki yıllarda Osmanlı ve İran egemenliği altında kalan Gürcistan, Kral II.Iraklı döneminde 1783 yılında yapılan Georgiyavsk Dostluk Anlaşması ile Rusya'nın himayesi altına girmiştir. 1801 yılında Anlaşmayı tek taraflı olarak fesh eden Rusya, Gürcistan'ı ilhak etmiştir.

Bolşevik ihtilalinden sonra 26 Mayıs 1918 tarihinde Gürcistan bağımsızlık ilan etmiş ancak, Kızıldordu'nun 1921 yılındaki müdahalesi sonucunda, 1922'de Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne (TSFSR) bağlanmıştır. 1936 yılında TSFSR'nin dağılmasıyla SSCB'nin bir üyesi olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin glastnost ve prestroyka hareketi ile birlikte dağılma sürecine girmesinin ardından, Gürcistan'da 1990 yılı başından itibaren güçlü bir bağımsızlık hareketi başlamıştır. Bu süreçte Gürcistan Yüksek Sovyeti'nce, 1921 Gürcistan-SSCB Anlaşması ile 1922 Birlik Anlaşması'nın geçersizliğini ilan eden kararlar alınmış ve 31 Mart 1991 tarihinde Ülke genelinde referanduma gidilmiş, 9 Nisan 1991 tarihinde Gürcistan parlamentosu ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir.

Gürcistan bağımsızlık süreciyle birlikte kendisini iç çatışmaların ortasında bulmuştur. Gürcistan'da Acara ve Abhazya Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Özerk Bölgesi mevcuttur.

1991 yılı Mayıs ayında Gamsahurdiya halkın %86,5 oyu ile yeni kurulan Cumhuriyetin Başkanı olmuştur. 21 Aralık 1991 tarihinde başlayan iç çatışmalar, 6 Ocak 1992 de Gamsahurdiya'nın ailesi ile birlikte Ülkeyi terk etmesiyle son bulmuştur. Ekim 1992'de yapılan seçimler sonucunda Shevardnadze Devlet ve Parlamento Başkanı seçilmiştir. 2004 yılında yapılan son seçimler sonucunda Mikhail Saakashvili Devlet Başkanlığı görevini üstlenmiştir.

TÜRKİYE GÜRCÜLERİ

İşgaller, savaşlar, ayaklanmalar ve sürgünler Gürcüler'i de Asya'nın, Avrupa'nın dört bir yanına dağıtmıştır. Bugün Gürcistan dışında Türkiye, Fransa, ABD, İran, İsrail, Rusya gibi pek çok ülkede Gürcü toplulukları bulunmaktadır. Ancak bu noktada Türkiye'nin özel bir yeri vardır. Gürcistan dışındaki en büyük Gürcü yoğunluğu Türkiye'de yaşamaktadır. Gürcistan'ın nüfusu 5,2 milyondur. 1965 nüfus sayımına göre anadili Gürcüce olanların nüfusu yoğunluğu dağılımı şöyledir: %20 oranla Artvin, %14 Ordu ve %13 Sakarya, %9 Bursa, %8 Kocaeli, %7 Samsun, %6 Giresun, %4 Bolu, %4 Amasya, %4 Balıkesir, %3 Sinop, %2 Tokat'tır. Bu oran üç aşağı beş yukarı günümüzde de aynıdır. Artvin'de 150.000 Gürcü yaşadığını kabul edersek, **Türkiye'de en fazla 750.000 civarında Gürcü yaşadığı** ortaya çıkmaktadır. Göçmen Gürcülerin en yoğun yaşadığı il Ordu ve Ünye ilçesidir. Gürcülerin nüfus artış hızı düşüktür. Gürcistan'daki Gürcüler büyük çoğunlukla Hıristiyan, Türkiye'dekiler ise Müslümandırlar. Türkiye'de yaşayan Gürcüler, Sovyet Birliği-Türkiye sınırının çizilmesinden sonra Artvin ve çevresi olmak üzere Türkiye sınırı içinde kalanlarla, 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Batum ve çevresinden göç ederek çoğunluğu Ordu, Samsun, Sinop, Tokat, Amasya, Adapazarı, Bolu, Balıkesir ve Bursa yörelerine yerleşen Müslüman Gürcüler'dir. Yerli Gürcüler yoğunluklu olarak Artvin ve Ardahan'ın kuzey ilçelerinde yaşamaktadır. Artvin'in Şavşat ilçesinin nüfusunun tümü Gürcü'dür.

Çeşitli kaynaklar Türkiye Gürcülerinin tarihini Osmanlıların Gürcistan topraklarına girdiği 1578'den başlatırlar. Osmanlı'nın "Acem Seferi"nin de önce o zamanlar "Dehan-ı Gürcistan" (Gürcistan ağzı olarak da bilinen) Ardahan kalesi, ardından Çıldır, ardından da Tiflis ele geçirilir. Osmanlılar ele geçirdikleri yerleri aynı yıl Çıldır Eyaleti olarak merkezi idareye bağladılar. Eyaletin merkezi döneme göre Çıldır ya da Ahıska'ydı. Gürcistan'ın işgal edilen bölgeleri Osmanlı tarihinde zaman zaman Ahıska Paşalığı olarak da geçer.

Gürcistan 1801'de Rusya tarafından ilhak edildi. Bu tarihten sonra Gürcistan'ın Osmanlı işgali altındaki kesimi İran-Rusya-Osmanlı arasında çeşitli savaşların ve anlaşmaların konusu oldu. İşgalciler zaman zaman değişti. 1800'lerin ikinci yarısında Gürcülerin birbiri peşi sıra Osmanlı yönetimine karşı

ayaklanmalarına tanık olundu. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlılar yenilince Batum, Kars, Ardahan, Artvin, Ardanuç, Şavşat, Borçka ve de Hopa'nın bir kesimi Rusya'ya bırakıldı. Müslüman Gürcülerin çoğu Rusya'ya bırakılan yerlerden kaçarak Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, İstanbul gibi kıyı kentlerine, bir kısmı da daha içlerde Amasya, Adapazarı, Bursa ve Balıkesir'in köylerine yerleştiler.

19. yüzyıl boyunca gerek Kafkaslardan, gerekse de Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçler, hemen her göç gibi Gürcüler için de tam bir kıyım. Ama bugün ne kaç kişinin göç yollarına döküldüğü, ne de göç yollarında kaç on bin, ki yüz bin Gürcünün öldüğü ne yazık ki bilinmemektedir.

Osmanlı toprakları sınırları içindeki Gürcülerin Müslümanlaşmasıyla yaşam biçimleri de farklılaştı. Gürcüler bu dönemde esas olarak dil ve de yiyecek, giyecek gibi kültürlerini korudular. Gürcüler de köy geleneklerini koruyan bir halktır. Çeşitli işlerin yardımlaşma, dayanışma yoluyla yapılması Gürcüler'de de köklü geleneklerden biridir. Gürcülerde buna imece'ye çok benzer bir kelimeyle meci ya da nadi deniliyordu. Türkiye'deki Gürcüler Gürcüceyi hemen hemen baştan beri yalnız konuşma dili olarak kullanmışlardır. Bu yüzden Gürcüce okuma yazma bilen yok denecek kadar azdır. Zaten belli bir süre sonra dış dünyayla olan ilişkilerinde de Türkçe hakim bir dil haline gelmiş ve Gürcüce daha çok aile içerisinde kullanılan bir dile dönüşmüştür. Günümüzde Türkiye Gürcülerinin ancak %25'i Gürcüce konuşabilmektedir. Gürcülerin kimliklerini belli ölçülerde korumaları, ağırlıklı olarak bütünüyle Gürcü nüfusundan oluşan köy ve kasabalarda yerleşmiş olmaları sayesinde. Keza buna bağlı olarak Gürcülerin uzun süre bir gelenek olarak sürdürdükleri "içten evlenme" geleneği de kimliğin korunmasında önemli olmuştur. Ancak bunun son zamanlarda büyük ölçüde kırılan bir gelenek olduğunu da belirtmeliyiz.

1977'de Türkiye'deki Gürcüler İsveç'de Çvneburu adlı bir dergi yayınlamaya başladılar. Dergi daha sonra Türkiye'de yayınlamaya başlandı. 1979'da son sayısı basıldı. Çvneburu hem Türkçe, hem Gürcüce'ydü. 1980'lerin sonuna doğru ise Türkiye'yle Gürcistan arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle Gürcülerin kültürel faaliyetleri de yaygınlaşmıştır. Bursa, İnegöl, Ankara, İstanbul, İzmit gibi Gürcü nüfusun belli ölçülerde yoğun olduğu yerlerde Gürcü dernekleri kuruldu. Türkiye Gürcüleri 1993'de Çvneburu dergisini yeniden yayınlamaya başladılar.

Tarihsel Gürcistan'ın güneybatı kesimindeki Gürcüler'in, Osmanlı yönetimi altında kalması ve 17-18. yüzyıllarda Müslümanlaşmasıyla birlikte Hıristiyan Gürcüler'den yaşam biçimi açısından büyük ölçüde farklılaştığı söylenebilir. Her şeyden önce bu, İslam'ın kurallarını benimsemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan siyasal gelişmeler ve savaşlar da etnik olarak aynı, ama dinsel bakımından farklı olan bu toplulukları birbirinden koparmıştır. O tarihsel koşullarda Müslüman Gürcüler, Hıristiyan Gürcüler için yalnızca birer Tatar (Osmanlı, Türk, Müslüman) idi. Hiç kuşkusuz Müslümanlaşan Gürcüler, ulusal kültürü ve yaşam biçimini tümünden yadsımış ya da unutmuş değillerdi. Gürcüce konuşmak başta olmak üzere, Müslümanlık'la açık bir şekilde çelişmeyen (hatta zaman zaman çelişen), Müslümanlığa uyarlanabilen gelenek ve göreneklerini korudular. Geleneksel yemeklerini pişirmeyi göç sonrasında değin taşıdılar. Osmanlı döneminde Osmanlı toplumuna özgü sayılabilecek giyinmenin yanında ulusal giysilerini de kullandılar.

Batı- Orta Karadeniz kıyılarına gelen Gürcüler, özellikle bataklık alanların bulunduğu yörelerde sıtma ile karşılaştılar. Bu nedenle bir çoğu kıyı bölgeyi aşarak yüksek yerlere yerleştiler. Yüksek yerlerde geldikleri bölgeninkine benzer bir iklim buldular. Bu arada sıtmaya yakalananlar ve ölenler oldu. Ama göç eden nüfusun ne kadar olduğu bilinmediği gibi göç sırasında ve sonrasında ne kadar insanın olduğu da bilinmemektedir. 19. yüzyılda Kafkaslar'dan, Balkanlar'dan Anadolu'ya yapılan göçler, içinde kitlesel ölümleri taşıdığından Osmanlı tarihinin en trajik yanını oluşturmaktadır. Özellikle Gürcüler'in Rus askerlerinden kaçışı her ailede kötü anılarla saklıdır, hemen hemen her aile bu göç sırasında başta çocuk ve yaşlılar olmak üzere kayıplar vermişlerdir.

Osmanlı yönetimi her şeyi yeniden kurmak zorunda olan Gürcüler'i göçlerinden sonra 5-6 yıl her türlü yükümlülük, vergi ve askerlikten muaf tuttu. Gürcüler kısa süre içinde o dönem için mükemmel denebilecek evler yaptılar. Evlerini kestane kerestesinden yapmayı tercih ediyorlar ve çatılarını kiremit yerine "kavari" dedikleri küçük tahtalarla örtüyorlardı. Rüzgarın etkisiyle çatıdan uçan bu tahtalar kiremit gibi kırılmadığından yeniden yerine konabiliyordu. Birbirine geçme yoluyla kestane ağacının tahtalarından yapılan evler genellikle bir-iki oda ve bir mutfaktan oluşuyordu. Bu dönemde aynı yöredeki yerli halkla, Gürcüler'den yaklaşık 15 yıl önce göç etmiş olan Çerkesler ise baraka benzeri

evlerde yaşıyorlardı. Gürcüler evlerini birbirine belirli uzaklıkta yapıyorlardı. Evlerinin genellikle yakınında hasat edilen mısırı korumaya yarayan anbar (nalia) ve serenler (begeli) bulunuyordu. Bunlar dört direk ve her direğin üzerine farelerin çıkmasını önlemek için konan tekerlek biçimindeki tahtalar üstünde inşa ediliyor, çatıları saz, mısır sapı ya da tahta ile örtülüyordu. Son derece dindar olan Gürcüler'in (bu durum göç etmelerinin önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir) kurduğu köylerde o döneme göre mükemmel sayılabilecek cami ve mektepler vardı. Mekteplerde kız ve erkek çocuklarına din bilgileri öğretiliyordu. Gürcüler düzenli olarak Cuma namazlarından sonra, köy ve cami ile ilgili sorunlar üzerine görüşmelerde bulunuyorlardı. Gürcüler'in bu yerleşme biçiminden hareketle geldikleri yerleri benimsedikleri ve geri dönmeyi düşünmedikleri sonucuna varılabilir.

Gürcüler 5-10 kişilik aileler halinde göç etmişlerdi. Geldiklerinde "30 kuruş gibi bir para" dışında hiçbir şeyleri yoktu. Ama birkaç yıl içinde ihtiyaç fazlası oluşturacak kadar tarla va hayvan edinmeyi, yerli halka göre daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşmayı başardılar. Her Gürcü evinin kendine ait "havli"si ve bahçesi vardı. Buralarda mısır başta olmak üzere hıyar, fasulye, kabak, pancar, lahana, patates gibi ürünler yetiştiriyorlardı. Gürcüler'de meyve yetiştirmek bir tür gelenektir ve yerleştikleri her yerde mutlaka dut, elma, armut, incir, erik gibi neredeyse her tür meyve ağacı bulunuyordu. Ayrıca havlilerinde tavuk besliyor, ormanlık alanlarda arıcılık yapıyorlardı. Gürcüler mısır tarlalarını yaban domuzlarından korumak için buralarda "sayvan" denen kuleler yapıyor, köpek ve silahlarıyla birlikte geceyi bu kulelerde geçiriyor, gece boyunca bağırişiyor, teneke çalıyor ve silah atıyorlardı. Gürcüler tarım için gerekli her türlü araç ve gereci, araba, ev, anbar ve serenlerini kendileri yapıyor, keten ve kendir yetiştirerek ip, iplik, elbise gibi ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. İpek kozası yetiştirerek ipeki kuşak dokuyor, fındık ağacı kabuklarından sepet yapıyorlardı. Hasat ettikleri mısırı, dere kenarlarında yaptıkları ve ortaklaşa kullandıkları su değirmenlerinde (tziskvili) öğütüyorlardı. Mısır unundan yapılan ekmeği (cadı) taştan oyularak yapılmış ve pileki (ketsi) denen bir kap içinde pişiriyorlardı. Mısır ekmeğini genellikle sıcak ve henüz pişmiş yiyorlardı. Lahana yemeği, fasulye ve mısır çorbası Gürcüler'in başta gelen yemeklerindendi. Yemek evin mutfak işlevini gören bir odasında, ya da evin ayrı bir bölümünde bulunan ocakta pişiriliyordu. Türkiye'ye göç etmiş olan Gürcüler geldiklerinde oldukça sağlıklıydılar ve aralarında torununun torununu görebilen yaşlılar vardı. Oysa yerleştikleri bölgelerdeki yerli halk arasında 60 yaşın üzerinde çok az insana rastlanıyordu. Ama kısa süre sonra Gürcüler'in sağlığı da bozulmaya başladı. Gürcüler hastalarını genellikle kendi yöntemleriyle tedavi ediyorlardı. Başta gelen tedavi yöntemi de hastayı terletmekti. Hastanın üzerine yatak yorgan gibi eşyayı yığıyor ve bu yolla terlemesini sağlıyorlardı.

Gürcüler birbirleriyle dayanışarak ve yardımlaşarak birçok işi beraber yapıyorlardı. Buna "meci" ya da imece (nadi) deniyordu. Örneğin köylüler araba ve hayvanlarıyla meciye katılıyor ve hanenin bir yıllık odununu bir günde çekebiliyorlardı. Meci eden kişi önceden yemek pişiriyor ve meciye katılanlara ziyafet veriyordu.

Gürcü köylüler arasında İstanbul'a gidip öğrenim görenler de vardı. Bunlar devlet hizmetinde bulunuyor, ama sonunda yeniden köylerine dönüyorlardı.

Gürcü kadınları "fistan" denen uzun etekli elbise ile kısa ve oldukça dar bir tür yelek giyiyorlardı. Başka bir yere giderken köydeki ekonomik durumlarına göre bazıları adi basmadan, bazıları ipekten ve bellerine kadar kısa "büzgüler" giyiyorlardı. Kadınlar zamanını daha çok yemek pişirerek geçiriyorlardı. Gürcü kadınları kocalarına saygı gösteriyor ve itaat ediyorlardı. Doğurmayan kadın toplumda itibarını yitiriyor, çok doğurandan ise övgüyle söz ediliyordu. Kadınlar erkek çocuk dünyaya getirdiğinde bu olay silahlar atılarak kutlanıyordu. Gürcü erkekleri başlarına sargı sarıyor ve "zikva" denen sarı şalvar giyiyorlardı. Giysileri genellikle aba ve çuhadandı. Abayı kendileri dokuyor, elbiselerini kendileri dikiyorlardı.

Kafkaslar'daki Gürcüler'de klan dışında evlenme (egzogami) uygulanıyordu. Bu uygulama, aynı babasoylu kişiler arasında ve aynı klanı oluşturan farklı babasoylu kişiler arasında evliliği yasaklıyordu. Türkiye'ye göç eden Müslüman Gürcüler'de egzogami kuralı bozulmuştu ve baba tarafından akrabaları sınırlanıyordu. Müslüman Gürcüler'de akrabalar arasında evlilikler (içten evlenme) yapılıyor, Gürcü olmayanlara kız verilmiyor, ama seyrek olsa da Gürcü olmayanlardan kız alınıyordu. Gürcüler çocuklarını 20-25 yaşları arasında evlendiriyorlardı. Kız verilirken karşılığında para alınıyordu. Gelin evden çıkarken gerek gelinin arkadaşı, gerek en yakın erkek akrabası kapının önünde duruyor, bir "atiye" armağan istiyordu. Oğlan tarafı bunu karşılamadan gelin evden çıkmıyordu. Gelin evden çıktıktan sonra ata bindiriliyor, kadın ve erkeklerden oluşan atlı-yaya bir topluluk eşliğinde damat evine gidiliyordu. Gelin, damadın evinde kadınlar tarafından karşılanıyordu. Damat kadınların arasında gelinin başındaki örtüyü kamasıyla açıyor ve henüz evlenmemiş olan bir kızın üzerine atıyordu.

Gürcüler düğün ve özel toplantılarında "horoni" (horon) dedikleri bir oyun oynuyorlardı. Bu oyunda oldukça çevik ve çabuk hareket etmek esastı. Horon, genellikle üç kişiyle oynanıyor ve silahlar atılıyordu. Sonra konuklara evin içinde kurulan sofralarda yemek yediriliyordu. Sıra pilava gelince herkes kaşığına bırakıyor ve geri çekiliyordu. Sofra, ileri gelen biri tarafından "tutuluyordu". "Sofra

tutmak", kız tarafından bu önde gelen kişinin ev sahibinden tavuk, koyun, meyve gibi şeyler istemesiydi. Bu sırada bütün düğün halkı tabancalarını evin her yanına doğru ateşliyor ve evi "delik-deşik" ediyorlardı. Sonunda istedikleri yerine getiriliyordu. Bunları ya sofrada yiyorlar, ya da ev sahibine iade ediyorlardı. Gürcüler altın, ya da gümüş ziynete büyük önem veriyorlardı. Her erkeğin karısına beşi bir yerde, gümüş kemer gibi takılar alması neredeyse zorunluluk sayılabilecek türden bir gelenektir.

Türkiye'ye göç eden Müslüman Gürcüler, Gürcüce'yi yalnızca konuşma dili olarak kullanıyorlardı. Çoğunluğu Gürcüce okuma-yazma bilmiyordu. Gürcüce okuma-yazma bilen az sayıdaki Gürcüler'in hemen hepsi Cürüksu (Kabuleti) Gürcüleri'ydiler.

Türkiye Gürcüleri arasında, Osmanlı Dönemi'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk kırk yılı içinde hiçbir kültürel ve siyasal örgütlenmeye, etkinliğe rastlanmaz. Buna karşın Gürcüler daha çok kasabalarda, bütünüyle Gürcü nüfusundan oluşan köylerde yerleşmiş olmaları sayesinde belirli ölçüde kimliğini korumuşlardır. 1960'larda Gürcü kimliğini öne çıkaran girişimler görülür. Bu da neredeyse bütünüyle kültürel alanda gerçekleşmiştir. Bu türden kültürel etkinliklerde Gürcüce yapıtların Türkçe'ye çevrilmesi başta gelen çalışmalar olmuştur.

Ahmet Özkan (Melasvili), 1960'larda Gürcü kimliğini öne çıkaran çalışmalara yöneldi. İnegöl'ün Hayriye Köyü'nde bir kültür evi yapımına girişti. Aleksandre Kazbegi'nin Elguca'sı 1973'te Ahmet Özkan (Melasvili) tarafından Gürcüce'den çevrilerek Elguca ile Mzago adıyla yeniden yayımlandı. Türkiye'deki Gürcüler'in yayın alanında belkide en önemli girişimi Cveneburi Dergisi'ydiler. Gürcüce'den Türkçe'ye çeviri yapan bir başka çevirmenden biri olan Hayri Hayrioğlu, Tembel Adam (1983) ve Güneşin Kızı (1986) adı altında bazı Gürcü masallarını Türkçe'ye kazandırdı.

Kaynaklar:

1. www.chveneburi.org
2. www.chveneburi.net
3. www.muslimgeorgia.org

FARKLI BİR GÖRÜŞLE MÜSLÜMAN ACARA KİMLİĞİ

Acaristan denilen bölgedeki Türk varlığı XI. yüzyılda Kıpçak askerlerinin Selçuklular'a karşı Batı Gürcistan'a konuşlandırılmasıyla başlamıştır. Bölge yakın zamana kadar Gürcü (Kartvel) haritalarında dahi bu nedenle "Sa Atabego - Atabek Yurdu" olarak gösterilmiştir. Acara bölgesi müslüman halkı, göçten önce kendilerini asla "gürcü" olarak tanımlamamışlardır. Gürcistanın hakim unsuru olan "Kartveller" ise onlara "Tatar" diyorlardı. 1877'ye kadar Osmanlı toprağı olan bölge, 1878-1918 yılları arasında Rus ve Gürcü Kartveller elinde kalmış, 1918 halk oylamasıyla yeniden Türklere bırakılmıştır. 1921 Kars anlaşmasıyla, Acaristan Muhtar Cumhuriyeti adıyla yeniden yapılanan bölge üzerindeki egemenlik haklarından, Türkiye, halkın dini ve kültürel haklarının korunmasının garantörlüğünü üstlenerek ve Batum limanından istediğı gibi yararlanma hakkı olarak vazgeçti.

Türkiye'deki Gürcüler Neden Kendilerini Gürcü (Kartvel) Değil de Daha Çok Türk Hissediyorlar?

93 Harbi de denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından, Güney Batı Kafkasya'nın Batum merkezli Acara ve Çürüksu bölgelerinden Türkiye'ye göç eden Müslüman halka ülkemizde "Gürcü" denilmektedir. Ancak, Gürcü kavramı, zannedildiğı gibi bir ırkı nitelememektedir ve Gürcistan denilen coğrafyada kendilerini "gürcü" olarak tanımlayan hiç kimse yoktur. Öyleyse, Gürcistan'ın sakinleri kimlerdir ve kendilerini nasıl adlandırmaktadırlar?

Resmi adı olan Sa-Kartvelo (Kartvel Yurdu)'dan da anlaşılacağı gibi, Gürcistan'da hakim unsur Ortodoks Hıristiyan Kartvellerdir ve kendilerini Kartvel olarak tanımlayan çeşitli boylardan oluşmaktadır. Türkiye'ye gelenler ise "Kartvel" kimliğini şiddetle reddederler ve dillerinde bu sözcük hakaret içerir. Bunu, Türkiye'ye gelen Acara ve Çürüksulular'ın Müslümanlığı ile izah etmek de mümkün değildir. Zira bir Kartvel Müslüman olursa, bu, "Müslüman Kartvel" olur. Soyunu reddetmesi için hiçbir sebep yoktur. Kaldı ki, Osmanlı'nın, Müslümanlaşmaları Türkleştirme gibi bir niyeti asla olmamıştır. Peki, Kartvel kimliğinin reddi nereden kaynaklanmaktadır? Mesele şudur: Tarihsel olarak bakıldığında, Gürcistan topraklarının bir "Türk Antropoloji Müzesi" niteliğı taşıdığı anlaşılır. Henüz MÖ. 4. yüzyılda, Büyük İskender Kafkasya'ya ulaştığında, karşısına kendisiyle alay eden Türkler çıkar. Resmi Kartvel Gürcü Kroniğinde "Bun Turki", yani "Proto Türkler" olarak adlandırılan bu Türk boyunun Kafkas coğrafyasına yerleşimlerinin MÖ. 6. Yüzyıl olduğu artık bilinmektedir. Anılan tarihte, kardeşler arası bir mücadele sonucu Çin sınırındaki Uygur bölgesinden (Bazı kaynaklara göre "Çenastan") halkıyla Batıya doğru harekete geçen "Çene-Bakur", Kartvel Yurdu'na geldiğinde, Pers saldırılarıyla yıpranan ve güç durumda olan Kartvel Kralına, ülkelerini korumaları karşılığında kendilerine yurt verilmesini teklif eder ve kalırlar. "Çene-vuli", yani "Çene Halkı" olarak tanınan ve sevilen halk, kısa zamanda askeri ve yönetsel becerileriyle ön plana çıkar ve Kartvel Krallığının, kralın ardından gelen en yüksek ikinci rütbesinin "İnağ" sıfatıyla Çeneler'e verilmesi gelenek haline gelir. Kartvel toplumsal, siyasi ve askeri hayatına MS. XI. Yüzyıla kadar, yaklaşık 1600 yıl süren bir etkide bulunan ve aşırı nüfuz kazanan Çenelerin iç hakimiyetlerine bir son verme kararı alan Kartvel kralı, savunmasının yeniden zayıflayacağını düşünerek bu sefer, Kıpçak Türkleriyle anlaşır; Çenelerin hükümdar ailesini, Orbelyanları ülkeden sürer. Kral, Kartvel kültüründe Çeneler'e ait ne varsa kayıtlardan silinmesini emreder.

Ermenistan'a geçen hükümdar ailesi soyundan Stephanos Orbelian, XIII. Yüzyılda, kökenlerine dair izlerin yok edildiğini anladığında, halkının Çenastan'dan kalkışından, Ermenistan'a sürülüşüne kadar olan 1600 yıllık sürecin tarihini "Orbelyanlar Tarihi" adıyla yazar. Eser, birkaç yüzyıl sonra bulunduğu Fransızca'ya çevrilir. Orijinali Fransızca olan İslam Ansiklopedisi'nde ve Türkçe çevirisinde, "Gürcü" maddesi içinde Çene Halkının tarihi uzunca bir özet halinde yer alır.

Adları ve kültürel varlıkları yasaklanan Çene halkının Kartvel yurdunda kalan kısmı, kendileriyle aynı fonksiyonu üstlenen Kıpçak Türkleri ile karışır ve kaynaşır. Kıpçaklar da kısa sürede bölgede hakim unsur haline gelirler ve yayıldıkları coğrafya kendi adlarıyla anılmaya başlar: "Sa Atabego" (Atabekler Yurdu). MS. 4. yüzyıldan itibaren Kartvellerin dini olan Hıristiyanlığı benimseyen eski Uygur Çene-Bakur'un soydaşları ile yeni Kıpçaklar, 1500'lü yıllardan itibaren Osmanlı etkisiyle Müslümanlığı seçerler. Osmanlı'dan önceki dönemde, Hıristiyan Gürcü krallarının Türk kimliklerini yasaklanması sonucunda, Kıpçak Türkçesi de yerini Gürcüce'ye bırakmıştır. Ancak, Çene halkı, yasaklanan asıl kimliğinin zarfını, içeriğı yüzyıllar süren süreçte anlamını kaybetmişse de korumayı bilir. "Çene-vuli" olan adını, kendi aralarında bir gizli kod olarak "Çene-buri" (Çene halkına has, Çenece) biçiminde yaşatırlar. Adın taşıdığı anlam zaman içerisinde unutulmuşsa da, Kartvelliğe karşı bir duruşu ifade ettiği her Acara'lı ve Çürüksu'lu tarafından bilinir. "Çene" kelimesi sonraları Gürcücede harflerin dizilişi bakımından en yakın kelime ile yeniden anlamlandırılmış ve "ç(v)ene-buri" (bize has, bizce) şeklinde söylenmeye başlanmıştır.

O halde, Gürcistan'ın asli unsuru "Kartvel" kimliğini reddeden Türkiye'deki Acara ve Çürüksuluların, Kartvel kavramını da kapsayan "Gürcü" adıyla anılmaları tarihi bir hatadır. Zira Gürcü adı Hristiyan azizi "Giorgi" den gelmektedir. 1921 yılında Moskova dönüşü Batum'a uğrayan Dr. Rıza Nur, "Bizde Acaralılara Gürcü derler. Burada bunlara Gürcü deseniz size kurşun atarlar" demiştir.

Kaynaklar:

1. Ali İhsan AKSAMAZ .Doğu Karadeniz'de Resmi İdeolojiler Kuşatması.
2. www.karadenizliler.org

LAZLAR

Lazlar, Güney Kafkasya orijinlidir. Svanca ve Gürcüce'ye akraba olan dillerini günümüze kadar korumuşlardır. Lazca konuşanların sayısı ilgili resmi istatistik veriler bulunmamasına rağmen, bu dili konuşanların sayısı 250.000'den daha fazla gözükmemektedir. Türkiye'nin Doğu Karadeniz kıyıları boyunca olan yerleşimleri, Batı Anadolu'daki bazı muhacir köylerini, ve Gürcistan Acara Özerk bölgesinde yaşayan az sayıdaki halkı kapsar. Ayrıca Kuzeybatı Gürcistan'da Megrelya denilen bölgede yaşayan Lazca konuşan fakat Hristiyan olduklarından dolayı "Megrel" adıyla anılan Lazların yakın akrabaları yaşamaktadır. Lazlar ve Megreller "Zan" ortak adıyla tanımlanır. Zan halkının, Osmanlı etkisiyle Müslüman olanlarına Laz, Hristiyan kalanlarına ise Megrel denmiştir. Lazca ve Megrelce arasında az derecede şive farklılığı bulunmaktadır. Gürcistan'da Megrelce konuşan 500.000 kişi bulunmaktadır. Megreller ile Lazların arasında ise bölgeye sonradan gelmiş olan Müslüman Acara Gürcüleri oturmaktadır.

Lazlar, Güney Batı Kafkasya'nın yerli halklarından biridir. Bu bölgenin coğrafi ve tarihsel bir uzantısı durumunda olan Karadeniz'in Güney-Doğu Bölgesi'nde yerleşiktirler. En eski yerleşim alanları Çoruh Vadisi (Batum) civarındadır. Zaman içinde Batı'ya doğru genişlemişler ve bugünkü Rize'nin Pazar (Atina), Ardeşen (Atırasini), Çamlıhemşin (Vija), Fındıklı (Vitze) ve Artvin iline bağlı Arhavi (Arkabi/Arxave), Hopa (Xopa) ve az sayıda olmak üzere Borçka'ya yerleşmişlerdir. Gürcistan sınırındaki Sarp köyü, Laz köyüdür. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı Batum'da yerleşik çok sayıda Laz ise Türkiye'nin Batı bölgelerine göç etmiştir. Bunlar ise Marmara Bölgesi'nde; İzmit, Adapazarı, Akçakoca, Bolu, Düzce, Yalova, Karamürsel, Sapanca, Balıkesir ve İstanbul gibi şehirlerde yaşamaktadır.

Osmanlı Lazistan'ı, politik ve idari bir birim olarak, tarih boyunca değişen sınırlara sahip olmuştur. Bununla beraber, Lazca'yı konuşanların çoğunun yaşadığı bölge, Doğu Karadeniz kıyılarının hemen hemen daha kısa uzantısıyla sınırlıdır. Yani, doğuda Sarp sınır köyü ve batıda Çayeli ile Pazar ilçelerini ayıran Kemer Burnu arasındaki küçük kasaba ve köylerde yaşarlar. Kuzeydeki doğal sınır Karadeniz ile oluşur. Güneyde ise denk bir rol Kaçkar dağlarına atfedilebilir. Kaçkar dağları, Karadeniz Bölgesi ve Anadolu platosu arasında gerçekten doğal bir coğrafi sınır teşkil ederken, kuzeydeki meyilli, bir dereceye kadar Laz köylerinden daha yukarıda Hemşinliler yaşadığı için etnik sınırları göstermezler. Hemşinliler de Lazlar gibi Müslümandırlar ve en azından bazı yerlerde dillerini ve grup kimliklerini korumuşlardır. Hemşinliler, geleneksel hayvancılıkla ilgili hayat tarzıyla bağlantılı olarak, "Kıyı Lazları" esas olarak tarımcı ve balıkçı yaşam tarzlarıyla anılmıştır.

Lazlar kendilerini Lazi, dillerini de Lazuri olarak adlandırır. Kendilerine Türkçe Laz, Gürcüce Cion denilir. Lazca'nın diğer adı ise Mohdicedir. Bir Laz karşılaştığı ama Laz olduğunu tahmin ettiği kişiye Mohdice bilip bilmediğini sorarak onun Laz olup olmadığını öğrenmektedir.

Dilbilimciler Lazca ve Megrelce'yi Kolkheti (=Zan) dilinin zaman içinde ikiye ayrılmış ve kendi başlarına gelişmiş iki ayrı kolu olarak tanımlarlar. Güney Kafkas dil ailesi, Megrel-Lazca, Svanca ve Gürcüce'den meydana gelir. Lazca ve Megrelce tek bir Zan'canın iki ayrı şiveleridir. Öyleki farkları Gürcücedeki Gur, Hevsur, Lenteh ve Bal-kvemo şivelerinin birbirleriyle olan uzaklığı, Lenteh ve Beço şivelerinin birbirleriyle olan uzaklığı, Laz- Megrel uzaklığından daha fazladır. Fakat tüm bu şiveler tek bir Gürcücenin lehçeleridir. Bugün Laz – Megrel şivelerinin tek bir lisan olan Zancanın iki ayrı ağzı olduğu hususunda ihtilaf kalmamıştır. Lazca'nın Rize ilinde oturanları ile Artvin ilinde oturanlarının konuştuğu iki farklı ağzı bulunmaktadır.

Lazların da bir parçası olduğu Doğu Karadeniz, sahilden itibaren dik yamaçların yükseldiği ve çok sayıda akarsu tarafından bölünen vadilerden oluşan bir coğrafyadır. Bu yüzden ki bölgede geniş tarım alanları bulunmamaktadır. Evler dağınık, tarlalar parçalı ve irili ufaklıdır. Sahildeki kasaba yerleşimleri vadi boyunca biriken akarsuların denize ulaştığı alanlarda kurulmuştur ve denebilir ki nispeten düz olarak kabul edebileceğimiz toprak parçaları da yine buralardır.

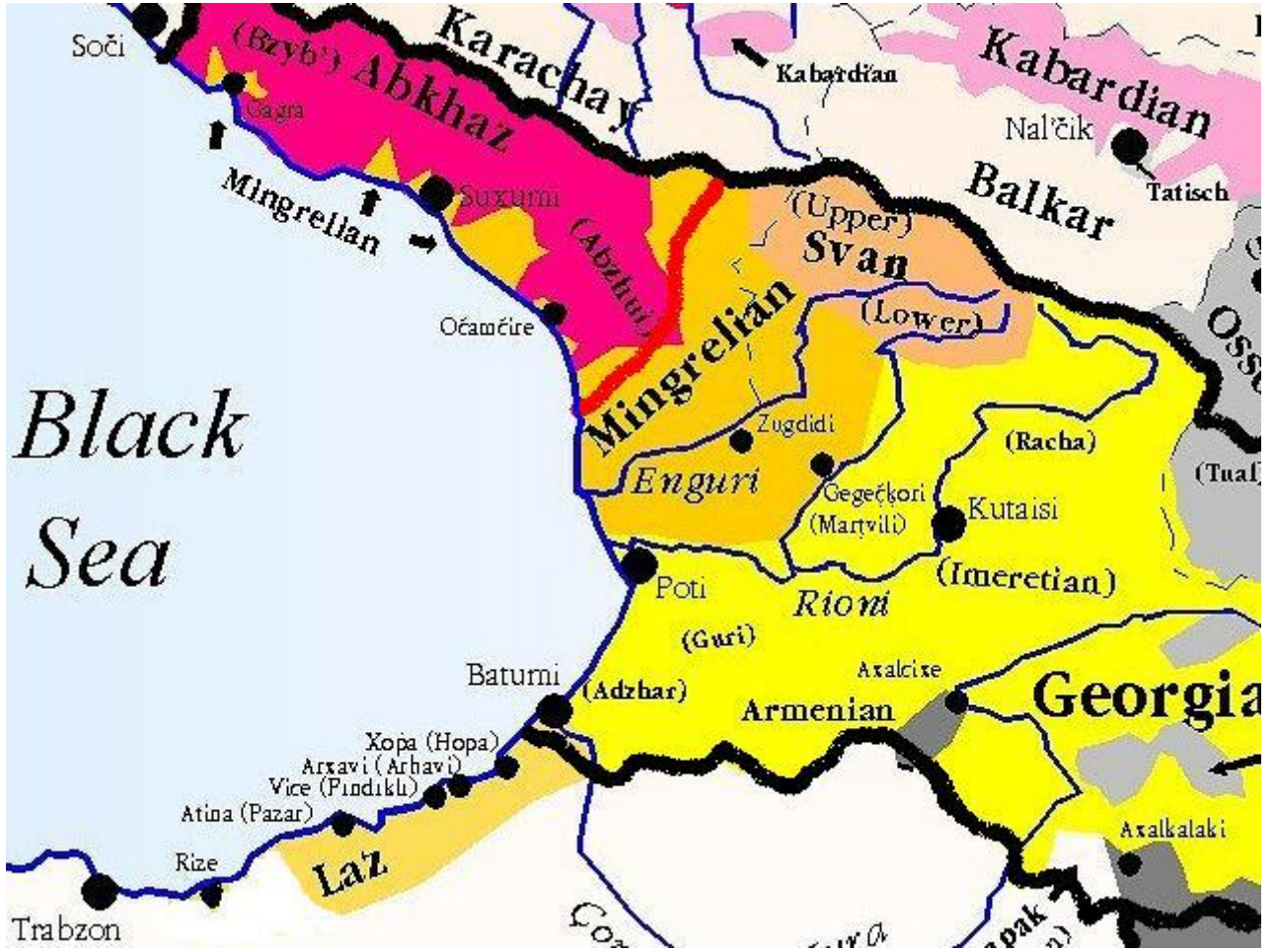
Vadiler, her bakımdan daha güvenli görüldüğü için yerleşimin yoğun olduğu alanlar olmuştur. Henüz otuz yıl öncesine kadar vadi içlerinde yaşayan Lazların çok azının denizle bağlantısı vardı. Erkekler tuz, sabun gibi çok temel ihtiyaçları karşılamak üzere nadiren kıyıda kasabalara inerlerdi. Yaşamını özellikle yüksek köylerde sürdürenler için kasaba, dolayısıyla deniz yabancı ortamlardı. Tarihçi Antony Bryer, Lazların az sayıda kasabaları olduğunu ve asıl olarak dağlarda, dağınık durumda bulunan yerleşimlerde yaşadıklarını ve sürülerini yazın yüksek yaylalara götürdüklerini belirtir. Anadolu'nun en güzel ve en yüksek otlakları kullanırlardı ve yaşamları, karlar eridiğinde büyük ve küçükbaş hayvan sürülerinin peşinden giden bir mevsimlik göç sistemi üzerine kurulmuştu. Sadece yüksek köylerde yaşayanlar değil aynı zamanda sahile yakın oturanlar arasında da yaylacılık geleneği vardı. Ama zamanla tarım daha çok önem kazanmış ve yüksek köylerde yaşayanlar hariç, Lazların önemli bir bölümü yaylacılığı terk etmiştir. Çay tarımının yaygınlaşması ile birlikte geleneksel olan çok şey tasviye olmuş, bir zamanlar tarlaları kaplayan mısır artık ekilmiyor.

Denizcilikten geçimini sağlayan Lazlar ancak sahilde yaşayanlardır. Sahil boyunca çok sayıda balıkçı köyünde, bir yandan toprağa bağlı köy yaşamı devam ederken, erkekler zamanlarının çoğunu denizcilikle ilgili işlere harcarlar. Buralarda yaşayanların denizle ilgili inançları, ritüelleri ve hatta kutladıkları bayramlar vardır. 14 Ağustos günü (Rumi takvimde 1 Ağustos), güneş doğmadan kalkılır. Hiç kimse konuşmaz ve anlaşma sadece işaretlerle sağlanır, komşular birbirine haber verir. Hatta yüksek dağ köylerindeki insanlar bayram vesilesi ile bir gün önceden sahildeki akrabalarına misafir giderler. Kahvaltı yapmadan hep birlikte denize girilir ve yüzülür. Suyu girdikten sonra her kes dilekte bulunur, bereket ve felaketlerden korunmak için dua edilir. Daha sonra kıyıya çıkılır ve topluca yemek yenir. Kaçkar dağlarında yaşayan denizle hemen hiç yakınlık kurmamış, denizde yüzmeyi, balık tutmayı bilmeyen Lazlar varken, öte yandan kıyıda yaşayan çok sayıda Laz'ın Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde denizcilikte adlarını duyurdukları da bir gerçektir.

Eskiden Laz yaşlı erkekleri başlarına "Başlık" sararlardı. Gençler ise Papak (Kalpak) kullanırlardı. 60-70 yıl kadar önce Lazlar arasında fes modası çıktı. Fakat bu moda burada fazla tutunamayıp ortadan kalktı. Türkiye'de geleneksel başlık ve kalpak kullanmak yasalarla yasaklanmıştır. Gürcistan sınırları içerisindeki Lazlar ise başlık, kalpak ve kabalak gibi başörtülerini kullanmakta serbesttirler. Lazlarda ayakkabı (Tsuga) burunları yukarıya kalkık bir çeşit postalı andırırdı. Pantolon yerine bir çeşit dar şalvar kullanılırdı. Adına da "Dzikvi" denilirdi. Dzikvinin üst tarafı kıvrışık, bolca bırakılır. Alt tarafı, bacakları kavrar derece de dar bırakılırdı. Üst giysi ise bir çeşit yakasız montu andırırdı. Bu yakasız montun altına sarı yada kırmızı renkte gömlek giyilirdi. Kırmızı renkler siyah altında daha bir çekici görünürdü. Siyah üst giysinin dirseklerine, yenlerine ve omuz başlarına meşin şeritler dikilirdi. Bunlar hem giysiye güzellik katar hemde dayanıklılığını arttırırdı. Belde, kalça üzerine kadar inen yün kumaştan dolak dolanırdı. Kama ve zincir gibi şeyler de bu dolama üzerine iliştilirdi.

Laz kadın giysileri daha bir zengin görünüştüydü. Çeşitli renklerden rahat giysilerdi bunlar. Bele, uçları aşağıya sarkıtılmış kumaştan bir bellik sarılırdı. İş Zamanları genellikle atlastan dikilen bu giysilerin etekleri yukarıya doğru toplanır, bellemeye iliştilirdi. Bazen ibrişim bir kuşak da bele bağlandığı olurdu. Buna Lazcada "ortkapu" kemer denirdi. Kadınlar günlük yaşamlarında bazen basma entariler de giyerlerdi. Boyun ve kulaklara ilancuği ve boğa kisti denilen değerli takılar da takarlardı. Gümüş zincir üzerine dizilmiş altın liralardı bunlar. Başlarına altın işlemeli bir tabla konur, alın kısmına yine altın pullu bir gobğapule sarkıtılırdı. Gürcüstan bölümünde yaşayan Lazları bugün artık Gürcüstan'ın diğer bölgelerinde yaşayanlardan ayırt etmek güçtür. Türkiye kesimi Lazları arasında ise bu eski tip giysileri koruyup bugüne değin yaşatabilen kimselere rastlamak mümkündür.

Bilinenin, sanılanın tersine tüm Karadenizliler Laz olmadığı gibi, tüm Lazlar da Karadeniz'de bulunmuyorlar. Bu konuda biraz da mizahi sayılabilecek bir benzetme yapılır: "Türkiye'nin batı bölgelerinde yaşayan halk Sinop'un ötesindeki Karadenizlilerin tümüne Laz der. Sinop'lular Samsunlular'a, Samsunlular Trabzonlular'a, Trabzonlular da Rize'lilere Laz adını verirler. Ama Rizeliler de ancak Hopa taraflarındakileri Laz olarak niteleyip kendilerini onun dışında görürler."

Lazların ve Megrellerin (Mingrelian) yaşadığı bölgeler.

Kaynaklar:

1. Ildiko Beller Hann. Lazların Gerçek Tarihi. www.arhavisitesi.com
2. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Nisan 2003. Sayı 121.

LAZ TARİHİ

Lazlardan, "Laz" adıyla ilk bahseden 1. yüzyıl tarihçisi Plinius olmuştur. 2.yüzyıl tarihçisi Arrianus zamanında, Lazlar Sohum'den başlamak üzere Trabzon'a kadar olan bölgede yaşamaktaydı. Roma/Bizanslıların "Laz" dedikleri bu halkı Gürcüler (Kartveliler) ve Abazalar "Megrel"; Roma /Bizanslıların "Lazika" dedikleri devletlerine de Gürcüler ve Abazalar "Egrisi" demektedir.

KOLHETİ=LAZİKA=EGRİSİ

Lazların en eski tarihleri, Kolheti yönetim ve kültür alanıyla yakından ilişkilidir. Kolheti adından ilk kez MÖ 8. yüzyıla ait Urartu Yazıtlarında bahsedilmiştir. Kolheti yönetim alanı(günümüzde Abhazya sınırları içinde kalan), Gagra'dan başlamak üzere Çoruh yatağına kadar olan bölgeyi kapsamaktaydı. Kolheti kültür alanının sınırları ise güneyde, Trabzon'a kadar uzanmaktaydı. Kolheti, Homerik Çağ Greklerinin ilgi alanıydı.

MÖ 1. yüzyılda Kolheti (Lazika/Egrisi) ve Kartli (İberya/Gürcüstan) krallıkları arasında birbirleri üzerinde egemenlik kurmayı amaçlayan sürekli savaşlar yaşandı. Bu savaşlar sonucunda Roma İmparatorluğu bölgeye askeri müdahalede bulundu.

MS 1.yüzyıldan itibaren "Kolh" yerine "Laz" veya "Megrel" olarak anılan Megrel-Lazlar, önce Pontus Krallığına ve daha sonra da Roma İmparatorluğuna karşı bağımsızlık savaşı başlattı. 69-79

yıllarında Lazların başında bulunan Anicetus, halkını Romalılara karşı ayaklandırdı. Romalılar stratejik bir bölge olan Lazika'yı bırakmak istemiyordu. Ancak Lazların Özgürlük mücadelesi karşısında Lazika'yı terketmek zorunda kaldılar. Lazika giderek güçlendi ve bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen bölgede hakim oldu.

Lazika'nın güçlenmesi, Laz akınlarının Çoruh'u aşarak Güneydoğu Karadeniz Bölgesi'ne de yönelmesi ve Lazların bu bölgeye kitlesel göçleri, Pontus Kralı 2. Polemon'u tedirgin etti. Krallığını Lazlardan koruyabilmek amacıyla hükümetini Romalılara teslim etti. Roma İmparatorluğunun bir eyaleti haline geldi. Bu eyalete "Pontus Polemonyakos" adı verildi. Trabzon'un doğusundan Çoruh yatağına kadar olan bölge Lazların eskiden beri yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmasına rağmen, Lazika Krallığının yönetimi dışında kaldı.

DENGELER VE LAZİKA KRALLIĞI

2. yüzyıldan başlamak üzere, Lazika Krallığı güçlendi ve 4. yüzyılda yönetim alanını Trabzon'a kadar genişletemediyse de etki alanı içine aldı. 395'te Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması, Lazika Krallığının güçlenip genişlemesine imkan sağladı. Lazika Krallığı, bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen Kolheti'yi iktisadi, siyasi ve askeri açılardan birleştirdi. Lazika Krallığı, bir Bizans vasalı olmasına rağmen, kendisine bağlı vasalları da vardı.

LAZLAR VE HİRİSTİYANLIK

Lazcada bugün de kullanılan gün isimlerinden anlaşılacağı gibi gökyüzü, güneş ve ay kutsal sayılıyordu. Lazların, işgalci Roma/Bizansın dinini ilk kabul eden topluluklardan olduğu doğrudur. Ancak yayılmacıların, Lazların yaşadıkları yörelerde açtıkları kiliseler siyasi kurumlar olarak kalmıştır. Bu kiliseler yayılmacı Roma/Bizans ve "Pontus"un dayatmacılıklarının sembolleri olarak görülmüş, Lazlar kendi otantik inançlarını, şeklen Hıristiyan oldukları dönemlerde de sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla Roma/Bizans ve "Pontus" ile çatışma halinde olan Lazların Osmanlıların dini olan İslamiyeti süreç içinde kabul etmeleri, Roma/ Bizans ve "Pontus"a duydukları doğal tepkinin bir sonucuydu.

ÇİN VE HİNDİSTAN'A BAĞLANAN TİCARET YOLLARI

Lazika Krallığının yönetimi altındaki bölge, çok önemli bir geçiş noktasıydı. Çin ve Hindistan'a bağlanan ticaret yolları bu bölgeden geçmekteydi. Dolayısıyla da, Bizanslılar ve Persler için büyük bir önem taşımaktaydı. Perslerin, Lazika'yı ele geçirmek istemelerinin bir diğer nedeni de, müttefik olarak gördükleri ve Kafkas önlerinde ve Doğu Avrupa'daki kavimleri, Lazika'yı bir üs olarak kullanarak Bizanslılara karşı savaşmaları için yönlendirmek istemeleriydi.

Bizanslıların uyguladığı baskıcı yöntemler, Lazika halkları arasında Bizans karşıtı eğilimlerin artmasına neden oldu. Bu eğilimlerin güçlenmesi, Persler için bulunmaz bir fırsattı. Ancak Lazika kralı Gubaz, gerek Bizans ve gerekse Persler arasındaki çelişkilerden yararlanarak dengeli bir dış politika uygulamaya çalışarak yönetimi altındaki halkların zarar görmelerini önlemek düşüncesindeydi.

Kral Gubaz'ın Bizans karşıtı ve Perslerle müttefikliğe yönelik politikası, Bizanslıları oldukça rahatsız etti ve bütün güçleriyle Lazika'ya saldırdılar. Yıllarca süren savaşlardan sonra 465'te Bizans ve Lazika anlaşarak çatışmalara son verdiler.

BİZANS'IN LAZİKA'YI BÖLME SÜRECİ

Lazika Krallarının kendilerine sadakat göstermeyeceklerini ve Trabzon'un doğusundaki yoğun Laz nüfusunun da kendileri için ileriye yönelik potansiyel bir tehlike olduğunu bilen Bizanslılar, Lazika Krallığının yönetimi altındaki Abaza ve Svanları Lazika'dan ayırma planlarını uygulamaya koydu. Bizans'ın amacı, Lazika'nın etnik ve siyasi etkinliğini kırarak, bu krallığı süreç içerisinde yok etmektir. Bizanslılar gerektiğinde de Abaza ve Svanları hem Lazlara hem de birbirlerine karşı savaştırmayı düşünüyordu.

8. yüzyıla gelindiğinde, Lazika krallığının yönetim alanında nüfusunu Abazalar, Svanlar, Megrel-Lazlar ve bölgeye Kartli'den göç eden Gürcülerin oluşturduğu Abhazya Krallığı sahneye çıktı. 780'lerde Abhazya Krallığının sınırları Kuzeybatıda Nikopsia (Tuapse), güneyde ise Çoruh yatağına kadar uzanıyordu.

KARADENİZ KIYILARINA GÜRCÜ (KARTVELİ) GÖÇÜ

Lazika'nın Rioni havzasının güney kesimi 5. ve 6. yüzyıllardaki Bizans-Pers savaşları nedeniyle Megrel-Laz nüfusunun tamamına yakınıni yitirmişti. Bu yüzden Arap istilalarından etkilenen Gürcüler Kartli'den kitlesel olarak göç ederek süreç içinde bu bölgeye yerleştiler. Böylece günümüzde Müslümanları Laz, Hıristiyanları Megrel olarak adlandırılan Megrel-Lazlar arasında, arasında Gürcülerden oluşan ve yine günümüzde Gurya/Acara olarak bilinen tampon bölge oluştu.

GÜNEYDOĞU KARADENİZ'DE TAMPON BİR LAZ DEVLETİ

"Abhaz", Ran, Kahet ve Sometlerin kraliçesi olan Tamara zamanında aktif bir politika izlendi. Kraliçe Tamara döneminde, Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar olan bölgede yaşayan çok farklı etnik kökenlerden halklar konfederal bir yapılanmaya gittiler. Haçlı Seferleri'nden ve Bizans Sarayı'ndaki iktidar çatışmalarından yararlandı. Bizans üzerine giden konfederal ordu Güneydoğu Karadeniz'deki Lazların da aktif desteğiyle Çoruh'tan başlamak üzere Karadeniz Bölgesi'nde etkili oldu. Amaç konfederal bu yapının içine, etnik olarak Lazlardan oluşan bir Laz devletini de katarak, bu bölgede Selçuklu ve Bizanslılara karşı konfederal yönetimin güvenliğini bu tampon Laz devletiyle pekiştirmektir.

Latinlerin 1204'te İstanbul'u işgal etmeleriyle, Bizans İmparatorluğu zaafa uğradı. Bu gelişmeler, konfederal krallığın sınırlarını Trabzon'u da içine alacak şekilde genişletmesine yardımcı oldu. Trabzon yöresine de Laz nüfusunun akışı hızlandı. Trabzon Krallığı üzerindeki Kafkasyalıların konfederal yönetiminin etkisi ve Trabzon'un doğu kesimlerindeki Lazların, Bizans boyunduruğundan kurtulması Bizanslıları rahatsız ediyordu. Trabzon Krallığı yönetiminde, Bizans yanlısı gruplar ile Kafkasyalıların konfederal yönetiminin desteklediği Lazlar arasında kıyasıya bir iktidar mücadelesi başladı. 1204'te "Lazia Thema"sı kuruldu.

BİZANS'IN SONU

Lazların Bizanslılarla olan mücadelesi, 1453'te Osmanlıların Bizans İmparatorluğuna son vermeleri ile bitti. Fatih Sultan Mehmet, Karadeniz'i bir Osmanlı gölü haline getirmek istiyordu. Tahta çıkar çıkmaz, 1451'de Doğu Karadeniz kıyılarına 50 kadar kadırğa gönderdi. Batum civarı ve Sohumide etkinlik kurarak, bu bölgelerde yaşayan Abazaları, Megrel-Lazları ve Gürcüleri yönetimi altına almaya başladı. Böylece Trabzon Krallığı doğusundan kuşatılmış oldu. Soçi'den başlayan, Kuzeybatıya doğru Karadeniz kıyıları ise, Kırım Hanlığının kontrolü altındaydı. Trabzon'un doğu kesimlerinde bugün olduğu gibi o zamanda yaşayan Lazlar ise, Trabzon Krallığı yönetimi altında ancak "Rum" yönetimiyle çatışma içindeydi. Lazlar, bir anlamda Trabzon Krallığını ele geçirmek isteyen Osmanlıların müttefiği durumundaydı. 1461'de Osmanlıların Trabzon Krallığını ele geçirmeleriyle birlikte Lazlar da Osmanlı yönetimine girmeye başladılar.

OSMANLI YÖNETİMİ VE LAZ DEREBEYLERİ

1519'da Trabzon, Batum'unda dahil edilmesiyle ayrı bir eyalet haline getirildi. Bu bölgeyi 1640'ta dolaşmış olan Evliya Çelebi'ye göre, Eyaletin beş sancağı şunlardı: Canik, Trabzon, Gönye, Aşağı Batumi ve Yukarı Batumi. Lazistan'ın merkezi Gönye idi. Kazaları ise, Atina (Pazar), Sumla, Viçe/Biçe ve Arhavi'yd.

Osmanlı yönetimi, Güneydoğu Karadeniz Bölgesini yönetsel birimlere ayırdı. 15 derebeylik vardı: Atina(Pazar, iki), Bulep, Ardeşen, Viçe, Kapiste, Arhavi, Kisse, Hopa, Makriali, Gönye, Batumi, Maradit, Perlevan ve Çat derebeylikleri.

1851'de Acara çevresi, Aşağı Gurya ile birlikte, kurulmuş olan Lazistan Sancağı'na bağlandı. 1877-1878 (93 harbi) Osmanlı-Rus savaşları sonucu Batum'un Rusların eline geçmesiyle, Lazistan Sancağı'nın merkezi Rize'ye taşındı.

GÜNEY KAFKASYA

Rusların bölgede etkili olmaya başlamalarından önce, 17 yüzyılda bugün Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada üç krallık bulunuyordu. Başkenti Tiflis olan Kartli Krallığı; kuzeydoğuda Kaheti Krallığı ve batıda da Kutaisi civarını elinde bulunduran İmereti Krallığı. Bu krallıklardan ilk ikisini İranlılar, sonuncusunu da Osmanlılar denetliyordu. Doğu Karadeniz kıyıları, adı geçen bu üç krallığın egemenlik alanı dışındaydı. Kuzeyde Soçi-Sohumi arası Abhazya'ya; Sohumi-Poti arası Megrelya'ya; güneyde Poti-Batum arası Gurya'ya aitti. Bu üç prenslik Osmanlı'ya haraçla bağlıydı. Güneybatı'da ise, Samtshe ve Saatabego prenslikleri vardı. Bu prensler zamanla İslamiyeti benimsediler ve Osmanlı'ya doğrudan bağlı birer valilik haline geldiler.

OSMANLI COĞRAFYASINA LAZ GÖÇLERİ

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları sonucunda, yerlisi oldukları bölgelerin ve Batum'un Rusların eline geçmesinden sonra, Müslüman Lazların bir kısmı Osmanlı topraklarına kitlesel olarak göç etti ve İzmit Sancağı içinde bulunan bölgelere yerleştirildiler. Osmanlı-Rus savaşlarında Laz gönüllüler Ruslara karşı Osmanlıların safında savaşmışlardı. 16 Mart 1921 Türk-Rus Antlaşması üzerine de bir kısım Müslüman Laz yine Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

LAZLARIN KURTULUŞ SAVAŞI'NA VE CUMHURİYET'E KATKILARI

Lazların, küçük kayıklarıyla olan denizcilik faaliyetleri, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı sırasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Büyük miktarda silah ve mühimmat Batum'dan Samsun'a Laz takalarıyla

getirildi. Lazlar da, diğer Osmanlı tebaaları gibi, Cumhuriyetin kurulmasında fedakarlıklarda bulundular, emek verdiler.

Batı Gürcistan'ın Megrelya (Samegrelo) bölgesinde konuşulan Megrelce'ye yakın bir dili konuşan Lazlar, Rize'nin Pazar, Ardeşen, Çamlıhemşin, Fındıklı; Artvin'in Arhavi, Hopa ve ilçelerinde; Acaristan'ın Batum kenti civarında; Abhazya'da ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ve sonrasında Osmanlı topraklarına göç ederek yerleştikleri Türkiye'nin batı bölgelerinde de (İzmit, Adapazarı, Düzce, Bolu, Akçakoca, Yalova vb.) yoğun ve toplu olarak yaşamaktadırlar.

Yazan: Ali İhsan Aksamaz. Yeni Karadeniz Güneşi Gazetesi, Sayı: 9, Kasım 2001, İstanbul

MEGRELO-LAZLAR VE GÜRCÜLER

Bundan birkaç yıl öncesine kadar Lazlar ile Gürcüler arasında herhangi bir akrabalığın olabileceğini kimse veya çok az kişi tasavvur edebilirdi. Gürcüce, Megrelo-Lazca ve Svanca Güney Kafkas Dil Ailesini oluşturmaktadır. Güney Kafkasya Dil Ailesi izole bir dil ailesidir, yani bugün bilinen hiçbir dil grubuna bağlanamamaktadır. Tabii ki bu dilinde daha öncesi olması gerekir. Fakat su ana kadar yapılan araştırmalarda bu dil ailesi ile bağlantılı olabilecek diller hakkında sadece teoriler oluşturmakla yetinilebilmektedir.

Gürcüler, akademisyenlerde dahil olmak üzere, Gürcüce, Megrelo-Lazca ve Svanca arasındaki dilsel akrabalığa dayanarak hepimizin aynı olduğunu, yani Megrelo-Lazların, Svanların ve Gürcülerin bir olduğunu savunmaktadırlar. Bazı milliyetçi politikacılar daha da ileriye giderek Megrelo-Lazcanın Gürcücenin bir diyalekti olduğunu bile savunmaktadırlar. Ama milliyetçilerin savlarının bizzat Gürcü akademisyenler tarafından bile kabul edilmediği için burada tartışmaya gerek yoktur.

Gürcü akademisyenler Güney Kafkas Dil Ailesine Kartveli dilleri ve bu dil ailesine mensup insanları Kartveliler olarak adlandırmaktadır. Bilindiği gibi ve Gürcü akademisyenlerinde belirttiği gibi bu adlama, yani 'Kartveli' terimi Gürcülerin kendilerine verdikleri ad olan Karti den türetilmiştir. Gürcücede Gürcü dili "Kartuli ena" olarak adlandırılır. Bu durumda üç dilin oluşturduğu dil ailesi bu ailenin bir üyesi olan dille, Kartuli ena ile aynı adı taşımaktadır. Bir dil kendisinin de üyesi olduğu dil ailesine adını vermek bilimsel değildir. Bu üç dilden oluşan dil ailesinin ana kaynağı olabilecek ortak dile de Proto-Kartveli veya "common-kartvelian" dili şeklinde adlandırmaktadırlar ve bu da bilimsel değildir. Ayrıca M.Ö. 4000-5000 lerde var olduğu varsayılan bu ortak dil ayrı bir dildi ve bu insanların kendilerine veya komşularının onlara hangi isimle tanıdıklarını da bilmemiz mümkün değildir. Çünkü bu döneme ait, yani M.Ö. 4000-5000 lere ait herhangi bir yazıt mevcut değildir. Bana göre varsayılan bu ortak dile benzer durumlarda coğrafik yere göre verilen ve doğru olarak kullanılan adlama şekli olan Güney Kafkas Dil Ailesi ve bu dönemdeki Halka da Güney Kafkaslılar (veya Svano- Kartlo- Kolhi) demek doğru olanıdır. Bu adlandırma bile varsayıma bağlı olacaktır. Çünkü zamanla parçalanıp bugünkü Megrelo-Lazca'yı, Svancayı ve Gürcüceyi doğuran bu dili konuşan insanların o dönemde Güney Kafkasyada yaşayıp yaşamadığını bile bilmiyoruz.

Megrelo-Lazlar, Svanlar ve Gürcüler arasındaki ilişkiyi anlamak için bu dillerin ortaya çıkış süreçlerinin ve bıraktıkları materyal kültürlerinin birbirleri ile olan benzerlik veya ayrılıklarına bakmak gerekir. Dil bilimsel olarak Güney Kafkas dilinde ilk ayrılma Svancanın ortaya çıkması ile başlamıştır. Yaklaşık M.Ö. 3000 lerde gerçekleştiği varsayılan bu ayrılmayı M.Ö.2000 lerde Megrelo-Lazcanın ve Gürcücenin ortaya çıkması izlemiştir. Megrelo-Lazca konuşan insanlar yaklaşık bu yıllarda bugünkü batı Gürcistan'dan Trabzon'a kadar olan bölgede Kolhi Medeniyetini kurmuşlardır. Bu kültürün ilk elementlerine Megrelo-Lazcanın ortaya çıktığı kabul edilen yıllara denk gelmesi birbirleri ile uyumludur. Literatürde İberia kültürü olarak bilinen Gürcüce konuşan insanların yarattığı ilk materyal kültürüne M.Ö. 12-13. yüzyıllarda rastlanmaktadır. Yaklaşık 700 yıllık boşluk, Gürcülerin bu döneme kadar Doğu Gürcistan'da izole gurup olarak var olduğu ve bugün arkeolojik olarak karakteristik materyal kültürü ile ispatlanabilecek bir materyal kültürü oluşturamadıkları varsayılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Doğu Gürcistan, M.Ö. 6000 lere kadar bu yana farklı kültürlerin ortaya çıktığı bölge olmuştur. Buna karşın Batı Gürcistan çok küçük alanda görülen İmereti Kültürü dışında M.Ö. 2000 lere kadar, yani Kolhi Kültürüne kadar, arkeolojik bakımdan kültür olarak nitelenebilecek bir gelişme gözlenmemektedir.

Megrel arkeolog ve tarihçi Lordkipanidze İberia kültürü ile Kolhi kültürünün birbirinden tamamen farklı materyal kültürlerine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu durum bu dönemde Megrelo-Lazlar ile İberler (Gürcüler) arasında ilişkinin ya olmadığını ya da birbirlerini etkileyebilecek seviyede olmadığını gösteriyor. Kolhi medeniyeti Megrelo-Lazların hristiyanlaştığı döneme kadar, yani M.S.4.5. yüzyıla kadar uzanıyor (J. Apakidze). Helen ve Roma kolonizasyonu ve buna bağlı olarak bu uygarlıkların etkisinde kalan Megrelo-Lazlar, hristiyanlaştıktan sonra Yunan Ortodoks kilisesine bağlı idiler ve kilise dili Yunancaydı. Gürcüler ile Megrelo-Lazların belki de ilk ciddi kültürel teması Megrelo-Lazların erken ortaçağda Gürcü Ortodoks kilisesine bağlanması ile başlamıştır. (Sonradan Osmanlı toprağı haline gelen bölgelerdeki halk Müslümanlaşmış ve Laz adını almıştır.)

Yukarıda çok genel olarak verilen bilgilerden, bazı Gürcü akademisyenlerin iddia ettikleri; Kolhi medeniyetinin Gürcü medeniyeti olduğu şeklindeki savın hiçbir bilimsel dayanağı olmadığı açıkça görülebilmektedir. Gürcüler ile Megrelo-Lazlar yaklaşık 3000 yıl birbirlerinden tamamen bağımsız bir gelişme göstermişlerdir. Kolhi medeniyeti İberia (Gürcü) medeniyetinden yaklaşık 700 yıl daha gerilerden baslar.

Gerek dil gerekse tarihsel gelişime baktığımızda Megrelo-Lazların Gürcülerden farklı bir etnik grup olduğu açık olarak görülebilmektedir. Bu iki halkın fizyolojik görünüşleri bile rahatlıkla birbirlerinden ayırt edilebilmektedir. Özet olarak Gürcüler ile Megrelo-Lazlar arasındaki en yakın ilişki sadece bu iki dilin aynı dil ailesinin üyeleri olmasıdır. Ortaçağdan sonra ve özellikle son yüzyıllardaki sosyal

değişimler, ortaya çıkan yeni sosyo-politik oluşumlar geçmişteki durumu değiştiremez, sadece geleceği belirleyebilir. Gelecek plan veya kaygıları ve hedefleri gerçekleştirmek için geçmişi çarpıtmak, hele bunu bilim adına yapmak, yapanın bilimsel inandırıcılıklarını çok ciddi olarak sarsmaktadır. Burada Gürcü bilim adamlarının en azından bulunduğu bilim çevresinde şimdiden negatif bir imaj yaratmaya başladıklarını belirtmek isterim.

Megrelo-Lazları, Gürcüleri ve Svanları bir, aynı halk olarak lanse etmek ve Kartvelian olarak adlandırmak tarihsel ve linguistik açıdan mantıksız olmasının dışında bir başka mantıksızlığı da içermektedir. Bu sav, Megrelo-Lazlar, Svanlar ve Gürcülerin sanki M.Ö. 4000-5000 lerdeki halk oldukları, o dili ve kültürü yaşadıkları anlamına gelir. Buradan yola çıkarak, eğer hepimiz Kartveli isek, yani aynı halk isek o zaman su anda elimizde olan, bilim ve edebiyat dili olarak kendini geliştirmiş Gürcüceyi kullanmak gerekir gibi sinsi bir asimilasyonu beraberinde getirmektedir. Buradaki mantıksızlık Gürcücenin M.Ö. 4000-5000 lerdeki dil değil onun parsalanması ile ortaya çıkan dil olduğunu görememek veya görmek istememektir. Dil ruhun tapınağıdır. Neden aynı dönemde ortaya çıkmış olan benim dilimin, atalarımın ruhunun sembollerini unutup aynı dönemde ortaya çıkmış olan Gürcüceyi ana dil olarak kabul etmem gerekiyor?

Son olarak Megrelo-Lazların, Svanların ve Gürcülerin dilsel yakınlığını orijin olarak da yakınlık olarak kabul edersek, bu üç halkın birbirleri ile akraba halklar olduğu kabul edilebilir. Fakat bu halkların aynı olduğunu iddia etmek sadece propogandist bir çabadır. Aynı şekilde bu halkın hepsini Kartveli olarak nitelenmek de yanlıştır.

Yazan: Gubaz ÇİBARİŞİ. www.lazuri.com

HEMŞİNLİLER

Rize ili genel hatlarıyla 3 kısma ayrılır:

1. Hemşin-Çamlıhemşin hattı
2. Hemşin'in doğusu
3. Hemşin'in batısı

Hemşin'in doğusu Pazar ilçesinden başlar, burası Lazca konuşulan bölgedir. Hemşin-Çamlıhemşin'de ise Ermenice'den çokça kelime alıntısı yapılmış, Lazca ve Gürcüce karışmış değişik aksanlı bir Türkçe konuşulur. Trabzon il sınırından Hemşin'e kadar uzanan batı kısım da ise Türkçe konuşulmaktadır.

Kendisini "Hemşinli" adı altında tanımlayanlar Hemşin ve Çamlıhemşin (Rize) ile Borçka ve Hopa (Artvin) ilçelerinde yaşayan Ermenice'den köken alan bir dil konuşan Müslümanlardır. Hemşinliler kendilerini Türk, Gürcü ve Laz olarak kabul etmezler. Hatta Lazlar'la diyaloglarının iyi olmadığını söylerler. O bölgede yaşayan geçmişte Ermenistan ile ilişkisi olan Ermeniler olduğunu sanırsınız. Fakat Hemşinliler tam anlamı ile Ermeni olduklarını da kabul etmezler. Israrla ama ısrarla "**biz Hemşinliyiz**" demektedirler.

Karadeniz'in çeşitli özelliklerini inceleyen araştırmacıların da ilgisini çeken Hemşinlileri araştırmacılar iki guruba ayırarak inceliyor. 1) Batı Grubu 2) Doğu Grubu.

1) Batı Grubu denilince Rize bölgesi anlaşılmalıdır. Rize bölgesinde şive farklı olmakla birlikte Türkçe konuşulmaktadır. Ancak yaşlılar Hemşince bilmektedir. Batı Hemşinliler olarak adlandırılan grup Çamlıhemşin ve Hemşin'in yüksek kesimlerinde yaşayan ve bir etnik kimliği temsil eden halktır. Komşuları Lazlar da bu Hemşinlilere Ermeni derler. Bölgede kendini Ermeni kabul eden yoktur. Sadece birbiri ile ihtilafta veya yöredeki Lazlar'la kavga sırasında birbirine kızdıklarında "Pis Ermeni" veya "Ermeni dölü" "kalın kaburgalı Ermeni" kavramları küfür olarak çok seyrekte olsa kullanılmaktadır.

Ne var ki artık Lazlar ve Hemşinliler arasında bu denli yaygın söyleyişler kalmamıştır. Rekabet de yavaş yavaş ortadan kalkmış, birbirlerine kız alıp vermeyen ve düşman olan iki toplum artık daha samimi olmuştur. Lazların çay tarımı için Hemşin'in dağ köylerine gelmesi iki halkı birbirine yakınlaştırmıştır. Hemşin üzerine araştırma yapmış olan birçok yazar, Batı grubu Hemşinlilerinin tamamen Türkleştiğini ve Ermeniliği reddettiğini söylemektedir. Günümüzde Batı Hemşinliler, içinde Ermenice kelimelerin de bulunduğu değişik aksanlı bir Türkçe konuşmaktadırlar. Batı Grubu Hemşinlileri arasında Vartavar (Hemşin'de Vartevor deniliyor), Hodoç gibi Ermeni gelenekleri ve şenliklerini bulunmaktadır. Batı Grubu Hemşinlilerini, Doğu Grubu'ndan ayıran en önemli özelliği Hemşince'yi kullanmamaları dışında, kimlikleri haline gelen pastacılık ve fırıncılık meslekleridir.

2) Doğu Grubu denilince ise; Artvin iline bağlı Hopa-Kemalpaşa, Borçka-Muratlı sayılmaktadır. Doğu sınırı Çoruh nehrine kadar uzanmaktadır. Hopa nüfusunun yarısı Laz, yarısı Hemşinli'dir. Geçmişte Lazlar Hemşinlileri çarşıya sokmazmış. Yakın zamana kadar çatışmışlar, günümüzde bile kahveler, lokantalar, bir çok ticari işletmeler ayırır. Doğu Hemşinlilerle, Lazca konuşan Lazlar arasındaki tarihi gerginlik hala devam ediyor diyebiliriz. Lazlar Hemşinlileri "Kalın kaburgalı" Ermeni diye tanımlarken, Hemşinliler ise "Lazdan evliya, koyma avluya" diyorlar. 8.000 nüfuslu Borçka'da ise Gürcü, Laz ve Hemşinliler birlikte yaşamaktadır. Bu konuşulan dile Ermenice diyenlerde var. Ama Ermenistan Ermenice'siyle anlaşamıyorlar. Bu konuşulan dilin en az 2-3 şivesi ile konuşuluyor. Bu dili konuşan bölge: Artvin'in Borçka Muratlı, Hopa Kemalpaşa, Bolu Akçakoca, Düzce Gümüşova, Adapazarı Karasu ve Kocaali Ortaköy'dür. Doğu Grubu Hemşinlilerinin dili Ermenice'nin farklı bir lehçesidir. Batı lehçesi ve Türkçe de konuşulur. Yöre insanları her ne kadar Hemşince konuştuklarını iddia etseler de aslen böyle bir dil yoktur. Bugün her ne kadar kendilerini Ermeni olarak tanımlamasalar da, konuştukları dil Ermenice'nin bir lehçesidir. Hale Soysü 'Ermeni olmadıklarını Ermenice söylüyorlar' diyerek özetliyor. Gerek coğrafi konumu gerek kullandıkları dil bakımından Doğu Hemşinlileri (Homşetsiler) Batı Grubu'ndan ayıran kimliğin neden farklı olduğu bir sır gibi.

Hemşinlilerin Kökeni:

Hemşinliler'in kökenine ait çeşitli araştırmacılar tarafından saptanmış bilgileri üç gruptan izleyebiliriz. Bunlardan birinci grup; Hemşinliler'in köken olarak Ermeni olduklarını iddia etmektedirler. İkinci grup ise; Hemşinliler'in Anadolu'ya Karadeniz bölgesi'ne yerleşen Oğuz Türkleri olduğunu savunmaktadır. Dil din ilişkilerindeki belirsizliğin ise yaşanan tarihsel-toplumsal süreç ile izah edilebilir denilmektedir. Üçüncü ve farklı bir görüşte, Hemşinliler'in tarihte o bölgede kurulan Arsaklı Part devletinin kalıntıları olabileceğini iddia ediyor.

Bazı araştırmacılara göre, Hemşinliler'in ataları olduğu tahmin edilen Partlar, ilk çağlarda büyük bir devlet kurarak Doğu Anadolu ile Hazar Denizi'nin güneyine ve batısına yayılmışlardır. M.Ö. 50'li yıllardan itibaren Partlarla Romalılar arasında meydana gelen savaşlarda, bölgede yaşayan Ermeniler

Partlar'ın yanında yer almış ve zamanla iki toplum kaynaşmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde birçok savaşa sahne olan Ermenistan'da Arap döneminde üçü Bagrat, biri de Ardzuruniler soyundan olmak üzere dört krallık kurulmuştur. Arapların baskısına dayanamayan Ermenilerin bir kısmı ayaklanmış ve isyan göçle sonuçlanmıştır. Ayaklanmayı başlatan ve göçü yöneten Hamam ve Şapuh Amatuni Beyleri 789-790 yılları arasında 12 bin Ermeni'yi bugünkü Hemşin topraklarına getirmiştir. Bu beyler burada bir kent kuruyor ve buraya kendi isimlerinden esinlenerek 'Hamamaşen' adını veriyorlar. Bu ad zamanla Hemşin'e dönüşüyor. Demek oluyor ki Hemşinliler, bu tarihsel senaryoya göre Arap mezaliminden kaçan Ermenilerle Partlar'ın karışımı bir halk olarak var oluyor.

Diğer bazı araştırmacılara göre ise; Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle bölgede yalnız kalan Hemşinliler İran'ın kuzeyinden bugünkü Hemşin Yaylası'na göç etmişler. Sahilden uzak durup, yükseklerdeki Ermeni köyleriyle ilişki kurmuşlar. Güçlü rivayetlere göre Hemşinliler Hazar Denizi ve İran arasındaki dağlık arazide yaşıyorlarmış. Romalı'lar ile İranlı Mecusiler arasındaki savaşta, Hemşinliler, Romalı'ları desteklemişler. Sonraki yıllar Roma'nın çöküşü ile birlikte bu bölgeden kuzeye doğru göç ederek, Kars üstünden Çoruh Vadisine, oradan da Hödeçür Barhal Vadilerinden Kaçkar Dağları'nın kuzeyine geçmişler. Sahile inmeden buradaki yüksek vadilerde birbirine bağlı yurtlar kurmuşlar. Ana yerleşim yeri Rize tarafında Çamlıhemşin. Fırtına Vadisi'nin önemli kollarından biri Kalederesi olsa da Pazar, Zuğa, Hemşin, Çayeli, Büyükdere'nin başındaki İncesu, Fındıklı, Aslan Dere üstündeki Zamos, Artvin tarafında Barhal Çayı üstü, Altıparmak ve Hevek onlara terk ettikleri coğrafyayı aratmamış. Kıyı bölgeleri yerine yörenin yüksek kesimlerindeki o zamanlar Ermeni köyü olan Elevit, Hödeçür, Marbudam gibi köylerle birçok alanda işbirliği sağlamışlar ve Ermeni ya da Hemşinliler'in dediği gibi Hay'lara hayvancılığı deri ve dokuma işçiliğini öğretirken onlardan demircilik ve taş ustalığı konusunda deneyimler kazanmışlar. Hemşinlilerin geçmişini Ermeniler'e dayandırmalarının temelinde geçmişteki bu işbirliğinin payı vardır. Günümüzde bile geçmişin bu iyi komşuluk ilişkilerinin hikayeleri anlatılır. Geçmiş yıllarda Ruslar'la birlik olan ve Erzurum civarında büyük katliam yapan Ermeni komitacıları kışın Hödeçuru basarlar, komiteciler buradaki Hemşinliler'in zarar görmeyeceğini belirtir ve isteyen köyü terk edebileceğini söylerler, gitmek isteyenlerin sırtlarına beyaz bezler yapııştırarak köyden gönderirler, ancak mevsim kıştır. Kaçkar Dağları bu mevsimde geçit vermemektedir, arkadaki Hemşin'e gitmenin tek yolu Çoruh Vadisi'ne inip sahilden Hemşin'e geçmektir, onlar da böyle yaparlar, fakat Çoruh Nehri'nin karşısında mevzilenen Rus askerleri gidenleri bu beyaz bezden vurmaya başlarlar bunun üstüne Hemşinlilerden biri, kar-kış demeden üç bin metre yüksekteki Haçivanak Geçidi'ni aşarak, Elevit Köyü'ne geçer, Ermeniler'den yardım ister. Ermeniler de Hemşinlilere yardım ederek katliama engel olurlar.

Hemşinlilerin Ermeni olup-olmadığı tartışmasında; Hemşinliler'in Ermeni ya da Türk olarak belirlenmesindense, Doğu Karadeniz Dağları'nda gizemli yaşantı süren bir halk olarak kalmasını tercih etmek gerekmektedir. Türkiye halkının bir parçası olan insanların kökenini illa bir yere dayandırmaya gerek yok sanırım. "Hemşinli" ler Hemşinli'dir, toplumumuzun yapıtaşlarından biridir.

Hemşinliler, Türk toplumu ile uyum içinde olan bir toplumsal kesimdir. Yüzyıllardır yaşanan ortak tarih, ortak ruhi şekillenmeyi oluşturmuştur. Hemşinliler diye tanımlanan nüfus, 25-30 bin kişi civarındadır. Hemşinlilerin en meşhuru Murat Karayalçın'dır. Hemşin'in kendine özgü kültürel özellikleri vardır. Keçi yavrusunun gövde derisinden yapılan Tulumun sesi bu yöreden dört kıtaya yayılmaktadır. Kadın erkek ilişkilerindeki değer yargıları da Hemşin'e özgüdür. Tarla, bahçedeki yük taşıma işlerini kadın yapar. Erkek ise evde, kahvede v.s. oturur. "Kocasına yük taşıtan kadın şerefsiz sayılır." Bunu kadınlarda erkeklerde böyle kabul eder. Hemşinliler uzun yıllar kapalı bir ekonomi ile yaşamışlar, sahil kesimine inmemiş, kıyı komşuları Lazlar'dan kız alıp vermeyi pek sevmediklerinden, eski öz gövde yapılarını koruyabilmişlerdir. Hemşinlilerin yaşadıkları bölgeler birbirine yakın olsalar da coğrafya olarak birbirine öylesine büyük farklılıklar gösterir ki bir günde bile insana birkaç iklim yaşatabilir. Bu sözü anlayabilmek için yörede yetişen meyve-sebze listesine baktığımızda bir fikir sahibi olabiliriz. Muzdan kivi ve çaya, portakaldan kayısıya hatta zeytine kadar birçok ürün bu yöredeki mikro klima iklimde yetişebilmektedir.

Kaynaklar:

1. Can Uğur BİRYOL: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü
2. Erhan G. ERSOY, Hemşinli Etnik Kimliği. Birikim S. 71-72. 1995 İstanbul
3. Cemal ŞENER. Türkiye 'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar. ETİK YAYINLARI. www.karacaahmet.org

KARAPAPAK veya TEREKEME TÜRKLERİ

Güney Kafkasya Türkü kökenli olan ve Borçalı-Kazak boyundan gelen Karapapak Türkleri, Kıpçak-Kuman, Bulgar ve Hazar Türkleri'nin bakiyelerinin Önasya'daki koludur. Borçalı ve Kazak diye iki kola ayrılırlar. Kafkasya'da ve yakın bölgelerde dağınık bir vaziyette yaşayan bu Kafkasya Türkleri'ne, siyah astragan kalpak giydikleri için komşuları tarafından "Karapapak" adı verilmiştir. Muhtemelen Türkmen kelimesi ile ilgili olarak "Terekeme" adıyla da anılmışlardır. Yine bu adla ilgili olarak Gürcistan'ın doğusuna Terekeme Gürcistan'ı adı verilmektedir.

Karapapaklar'ın çoğu Sünni Müslüman'dır, az bir kısmı da Mürüt (Şamanlık ve Müslümanlık unsurlarının karıştığı bir inanç) ve Şii Müslüman'dır. Atılgan, hırslı, olaylar karşısında son derece duygusal ve saf bir karaktere sahip insanlardır.

Karapapaklar Azeri lehçesine yakın bir Türkçe konuşurlar. Kendilerine Sünni Azeri de denmektedir. Karapapaklar hemen hemen her alanda var olma savaşında olan ve bugün eğitimde % 98 oranla Türkiye'de eğitime yönelen en yatkın insanlardır.

Karapapaklar, Azerbaycan'ın Kazak ve Sulduz bölgesinde, Türkiye'nin Kars ili ve ilçelerine bağlı 140 köyünde, Muş, Ağrı ve Sivas'ta ve Güney Azerbaycan'ın kuzeyinde yaşamaktadırlar. Güney Azerbaycan'da Karapapaklar göçebeliği devam ettirmektedirler. At ve koyun besleyerek hayatını sürdüren Karapapak Türkleri'nin konusunu Şeyh Şamil tarafından Ruslar'a karşı verilen bağımsızlık mücadelesinden alan ve başta Dede Korkut, Köroğlu, Şah İsmail ve Kirmanşah hikayeleri ile benzer özellikler taşıyan Kaçak Nebi, Mihrali Bey, Terekeme Hacı (Sarıkızıoğlu), Hasan ve Hüseyin kardeşler, Zakir, Kaçak Mehmet ve Deli Ali gibi mahalli kahramanlarla ilgili halk hikayeleri bulunmaktadır.

Karapapak veya Terekemelerin Türkiye'ye göçü:

Çıldır ve Ardahan'daki Karapapaklar (veya Terekemeler) önceden Kuzey Azerbaycan'da, Kazak Şemsettin Hanlığının Kazak ve Borçalı bölgelerindeki Debed ve Borçalı nehirleri boyunca yaşarlardı. 1828 yılında Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay Anlaşması'yla birlikte bu bölgelerin Ruslara bırakılmasından sonra bir bölümü Kars'a ve bir bölümü de İran Azerbaycan'ının kuzey bölgesine göç ettiler.

1878 yılından sonra Rusya'nın elinde bulunan Kars'ta yaşayan 90-100 hanelik bir Terekeme grubu, 1904 yılında Osmanlı Devleti'ne yerleşmek için başvuruda bulundu. Bir kısmı Ağrı, Tutak ve Eleşkirt'e geldi, diğerleri Adana'ya (orada halen bir Terekeme köyü vardır), geri kalanlar ise 1914 yılında Malazgirt ve Bulanık'a, Sivas'ın Tutmaç, Büyükköy ve Kurtoğlu köylerine göç ettiler.

Bazıları ise 1921'de Rusların çekilmesiyle yeniden Kars'a geldiler; ayrıca Gümrü Antlaşmasıyla gerçekleşen nüfus mübadelesiyle Akbaba (Ermenistan), Tiflis (Gürcistan), Borçalı ve Kazak (Azerbaycan) bölgelerinden de Kars'a göç ettiler.

Karapapak veya Terekemelerin Türkiye'deki dağılımları:

Karapapak (ya da Terekemelerin) Türkiye'deki anayurtları Kars ve Ardahan illeridir. Özellikle Ardahan'ın Çıldır ilçesinde yoğunlaşmaktadırlar. Çıldır ve köylerinin hemen hemen tümü Karapapak (ya da Terekemeler)dir. En yoğun buldukları ikinci yer, Kars'ın Arpaçay ilçesidir. Orada da nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmaktadırlar. Ayrıca Kars merkez, Sarıkamış, Kağızman, Akyaka, Selim ve Susuz ilçelerinde de bulunurlar.

Türkiye'de yaşayan Karapapak (ya da Terekemelerin) yoğunluklu olarak yaşadığı üçüncü il Muş ilidir. Bulanık ve Malazgirt ilçeleri ile Yoncalı köyüne yerleşmişlerdir. Ağrı merkez, Eleşkirt ve Tutak ilçelerinde de Terekeme nüfusu bulunmaktadır.

Rusların 1877'de Kars'ı işgal etmelerinden sonra, içlere doğru çekilen Karapapaklar Sivas, Tokat ve Zile'de köyler oluşturmuşlardır. Bunlardan biri olan Acıyurt, hali hazırda Karapapak nüfusuna sahiptir. Ayrıca Kayseri'de iki ilçenin (Pınarbaşı ve Sarız) Karapapak nüfusuna sahip olduğu kaydedilmiştir.

Söz konusu isimsel farklılığın nedeni, Rusların, kısmen Kafkasya ve kısmen de İran'dan gelip şimdiki Ermenistan'ın Akbaba bölgesine ile Gürcistan'ın Ahıska bölgesine yerleşenleri tanımlamak için "Karapapaklar" terimini kullanmış olmasına dayanabilir. Sovyetler Birliği döneminde sürgüne gönderilen ve hala sürgün hayatı yaşayan Ahıska Türkleri de Karapapak Türklerinin akrabalarıdır. Kars'da yaşayanlar genelde kendilerine Terekeme demektedirler.

Kaynaklar:

1. www.karapapak.com
2. www.terekemeler.com

ÇİNGENELER

Çingenerler Daha çok Avrupa'da ve Önyasya'da bulunurlar. Tarihleri hakkında çok bilgi yoktur. Anavatanlarının Hindistan olduğu kabul edilir. Hindistan'ın ise Kuzey Batı'sı Pencap Sind bölgesi Çingenerlerin esas vatanı sayılmaktadır. Yedi iklim dört kıtayı buradan yayıldıkları ifade edilir.

Çingenerlerin Hindistan'daki Kast sisteminin en alt tabakasını oluştururken, ülkelerinde adi suçlar işledikleri gerekçesiyle yurtlarından sürüldükleri ve M.S. 800 yıllarında, göç yolu ile çeşitli ülkelere dağıldıkları yazılır. Anadolu'ya ise M.S. 1300 lerde geldikleri çeşitli tarihi kayıtlarda bulunuyor. Balkanlara Anadolu'dan geçtikleri varsayılır. Dünya üstünde bugün en fazla nüfus yine Hindistan'da bulunuyor. Hindistan parlamentosunda çok güçlü bir parlamenter grupları bulunuyor. 1300-1400 yıllarında Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'da Beylikler dönemi yaşanıyor. Osmanlı kuruluş ve genişleme sürecini yaşıyor. Ama bir zaman sonra Balkanlar'ın Osmanlı hakimiyetine girdiği dönem Çingenerler, Rumeli Eyaletine bağlı Çingene Sancağı kuruyorlar ve içişlerinde bağımsız bir sancak olarak yaşıyorlar. 16. yüzyılda kurulan Çingene sancağının beyi ise, "Miri Kıptiyan"dır. Çingene sancak beyinin görevleri arasında sancağını en iyi şekilde yönetmek, sancağın güvenliğini sağlamak, vergileri devlet adına toplamak, gerektiğinde orduya asker toplamaktır. O sırada Çingene müselimleri 300 ocaktan oluşuyordu. Her ocak 5 kişiydi. Toplam bu sayı 1500 ediyor. Balkanlardaki ve İstanbul'daki Çingenerler bu sancağa bağlı idiler.

5 Eylül 1990 tarihinde Almanya'da çıkan "Der Spiegel" adlı haftalık dergi Avrupa'da bulunan Çingenerlerin nüfus dağılımını şöyle veriyor: Avrupa'da 7 milyon civarında Çingene nüfus bulunuyor. Bu sayının %60, Balkanlarda yaşıyor. Ülkelere göze dağılımı:

Romanya	:	800 bin
Bulgaristan	:	600 bin
Eski Yugoslavya	:	550 bin
Eski Çekoslavakya	:	500 bin
Macaristan	:	450 bin
İspanya	:	450 bin
Türkiye	:	400 bin
Eski SSCB	:	260 bin
Fransa	:	250 bin
Portekiz	:	92 bin
Yunanistan	:	90 bin
İtalya	:	80 bin
Almanya	:	75 bin
Arnavutluk:	:	62 bin
Polonya	:	50 bin
İngiltere	:	50 bin
Belçika-Hollanda –	:	
Danimarka-Lüksemburg	:	30 bin
İsveç, Norveç, Finlandiya	:	26 bin
Avusturya	:	16 bin
İrlanda	:	15 bin
İsviçre	:	5 bin

Dünya da 15 milyona yakın Çingene yaşadığı tahmin edilmektedir.

Dünyada Çingenerler'in en rahat yaşadıkları yer Makedonya. Bazıları bu ülkeye "Çingene Cenneti" diyor. Makedonya'da Çingenerler'in televizyon yayınları, radyo yayınları, dergi ve gazete yayınları var. Birde siyasi partileri var. Çingene Partisi'nin adı ise Rom Partisi başkanı ise, Faik Abdi. Faik Abdi 1991'den beri Makedonya parlamentosunda parlamenter.

Türkiye'de Çingenerler'in coğrafi dağılımına baktığımızda İstanbul ve çevresi 1. sırada gelir. İstanbul'da; Balat, Karagömrük, Kasımpaşa, Sulukule, Küçükbakkalköy, Üsküdar-Selamsız. Trakya'da ise, Edirne, Kırklareli sayılabilir. Bunu, Adapazarı ve Bursa izler. Adana'da; Aksu Ovası, Serik önde gelir. Ayrıca; Zonguldak, Denizli, Uşak, Konya, Antalya, Eğridir, Burdur, Hakkari, Mardin, Siirt, Van, Niğde dışında da Doğu Anadolu'da dağınık göçer guruplarda yaşamlarını sürdürüyor. Çingenerler'de aşiret sistemi devam ediyor. Yerleşik çingenerler, göçer çingenerlerle anlaşamıyorlar. Örneğin; Mıtrıp Çingenesi ile Karaçi Çingenesi asla evlenmez. Evlilikler kendi içinde olur. Yabancı ile evlilik olmaz.

Meslek olarak; falcılık, sepetçilik, kalaycılık, müzisyenlik, elekçilik, demircilik, çiçekçilik, atçılık, bohçacılık, eskiden ayı oynatıcılığı yaparlardı.

ÇİNGENELER'DE DİL ve DİN

Çingeneler, Çingenece konuşurlar. Rumeli'de, İstanbul'da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Çingenece konuşulur. Bazı bölgesel farklılıklar var. Anadolu'da Türkçe, Yunanistan'da Rumca, kelimeler var. Sadece Türkçe konuşanı yok. Çingenece, Farsça, Kürtçe, Türkçe yardımı ile konuşuluyor. Doğu'da Poşaların konuştuğu dil Ermenice'nin Çingenece lehçesi sayılıyor. Samsun'da bir Trakya şivesi Çingenece konuşuluyor.

Çingenece, Hint-Avrupa dil grubunun Hint-Ari (satem) koluna dahil ediliyor. Üç ana lehçesi var. Asyalı, Avrupalı ve Ermeni. Doğuda müzisyen bir grup olan Matrip Çingeneler Kürtler'le yakın ilişkiler içinde bulunuyorlar. Kürtçe konuşuyorlar. Hakkari'deki bütün davulcuların, zurnacıların Mitrip olduğu sanılıyor. Mitrip Çingeneler ile Kürtler arasında sıkça evliliklerde oluyor.

Yerleşik Çingeneler'in büyük çoğunluğu eskiden Hıristiyan'dır. Göçebelerin ise çoğunluğu sözde de olsa İslamiyeti kabul etmiştir. Ama dinsel inancın uygulamasında oldukça liberal oldukları gözleniyor. Din ile fazla araları yok. Dini kurallardan haberleri yok. Buna karşın kendi gelenekleri daha canlı yaşıyor. Bahar şenlikleri olan Kakava Törenleri, Kakava'nın kurban edilmesi törenleri çok sıkı her yıl yapılıyor. 6 Mayıs'dan sonraki pazar günü kutlanan Kakava Törenleri olabildiğinde suya, denize girilerek yapılıyor. Çılgınca eğleniliyor.

Van'daki Çingeneler'de Müslüman, Tokat'takiler'de Hıristiyan, Güneydoğu'daki Cuki inancında olanlarda, İsmaili ve Alevi inancı benzeri semboller görülüyor. Doğu'daki Mitrip Çingeneler de ise Şafii mezhebi etkisi var. Eski dinleri'ne Romania, tanrılarına De Ladı verilmiş.

Kırklareli, Şeytan Deresi'nde her yıl 6 Mayıs'tan sonraki ilk pazar günü yapılan tören 3 gün sürer. Sabah erkenden eskiden katılanların çırılçıplak suya girdikleri de anlatılır. Töreni çeribaşı yönetir. Her şey bir düzen dahilinde olur. Bir taşkınlık yapılmaz. Mitolojiye göre; bugün Mısır'da zulüm görenlerin mucizevi şekilde kurtulmalarının yıldönümüdür. Firavun askerlerinin ise suda boğulması anısına yapılır. Anadolu'da yapılan ise Hıdırellez ile aynı tarihte yapılır.

ÇİNGENE OLMAK

Dünya'da nerede ise Çingene'nin olmadığı ülke yok, her ülkenin kendi Çingenesi var. Mısır Çingenesi, Polonya Çingenesi, Bulgar Çingenesi gibi. Çingeneler genelde rahat bir toplum. Dünya umurunda olmayan bir toplum, Dünyaya, dünyadaki siyasi ya da dinsel düzene ilişkin müdahale diye bir sorunu olmayan bir toplum. Çingeneler sosyolojik olarak etnik bir ayırım ifade ediyorlar. Ortak paydaları Çingene olmak. Dinsel farklılıkları var. Dil farklılıkları da var. Ama ortak kimlikleri Çingene olmaktır. Çingenelik ortak bir kültürün bir kimliğin adı olmuş.

Çingeneler bir devlet kurmadıkları halde bu konuda mevcut oluşuma müdahale diye birşey düşünmedikleri halde taraf olmadıkları halde birçok savaşın acı faturasını ne yazık ki, ödemek zorunda da kalmışlar. İşte bunlardan birisi Hitler Almanya'sı sırasında başına gelenler. 11 Aralık 1942'de SS şefi Himmler'in çıkardığı yasa; "çingenelerin topyekün imhası" adını almış. Almanya'da gaz odalarında Faşistler tarafından 500 bin Çingene gaz odalarında yakılıyor. Savaş bittiğinde Almanya dışında katledilen Çingeneler'in sayısı 240 bine ulaşıyor. Fransa'da 15 bin, Polonya'da 35 bin, Rusya'da 40 bin, Yugoslavya'da 28 bin Çingene katledilmiştir.

Son yıllarda çeşitli ülkelerde Çingene örgütleri kuruluyor. Macaristan, Çekoslovakya, Bulgaristan v.s. Türkiye'de de; "Romanlar Kültür ve Dayanışma Derneği", "Çingeneler Derneği" gibi dernekler kuruldu. Çingeneler Türkiye'de yurttaş olarak geçmişte ve günümüzde devlete sorun çıkarmayan bir toplumsal kesimdir.

Kaynak: Cemal ŞENER. Türkiye 'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar. ETİK YAYINLARI.
www.karacaahmet.org

TÜRKMEN ve TÜRK ADINA DAİR

Kaşgarlı Mahmud, Türkmen adını Oğuz ve Karluk adlarıyla birlikte anmaktadır. Ancak, onun Karluk ile Türkmen anniliğinden bahsederken belli bir ifade tutarlılığının olmaması meselenin izah edilmesinde karşımıza önemli bir müşkilat çıkarmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud'un "Karluklar Türkmenlerden bir bölüktür, "Bunlar [Karluklar] Türkmenlerden bir boydur" şeklindeki ifadelerine bakılacak olursa , Türkmen adının Karlukları da içine alan siyasî bir terim olduğu ve "boylarbirliği/budun" anlamına geldiği düşünülebilir. Nitekim, bu hususta İ. Kafesoğlu da Türkmen adının "Göktürk" terimi gibi siyasî bir isimlendirme olabileceğini (ancak bu isimlendirmenin Karluklar tarafından yapıldığını) ileri sürmektedir. Fakat, kaynaklarda ne Kaşgarlı'nın ifadelerini ne de Kafesoğlu'nun görüşünü destekleyecek bir kayıt bulunmaktadır. Öte yandan, Divan'daki "Karluk göçebe Türklerden bir bölüğün adıdır. Oğuzlardan ayrıdır. Oğuzlar gibi Türkmenlerdir" ifadesi ise konuya bir başka açıdan bakmamızı zaruri kılmaktadır. Bu cümlede dikkati çeken birinci nokta Karlukların göçebe Türkler arasında sayılmasıdır. Oysa, X. yüzyıl coğrafya eserlerinden Hududü'l-Alem'de Karlukların ziraat ve hayvancılık ile uğraştıkları belirtildikten sonra onların onbeş tane de şehirden bahsedilir. Acaba, burada kastedilen Karluklardan konar-göçerliği devam ettirenler midir? Türkmen adının yer yer konar-göçer Oğuzlar için de kullanıldığına bakılırsa bu ihtimali göz önünden uzak tutmamak gerekir. Kaşgarlı'nın Karlukları, Oğuzlardan ayrı sayması ise ilk önce lehçe bakımından bir ayrılığı ifade ettiği ortadadır. Destana göre Oğuz Kağan'ın isim verdiği Türk kabilelerinden biri de Karluklardır. Ancak, Karluklar ananevî Oğuz boyları içinde yer almazlar. Kaşgarlı Mahmud'un Karlukları Oğuzlardan saymamasında bu destanın etkili olduğu savunulabilir. Nitekim, Ebu'l-gazi'de "onlar Oğuz Kağan'ın sofrasında yer almazlar çadırın dışında beklerler" diyerek karlukları Oğuzlardan saymaz.

"Oğuzlar gibi Türkmenlerdir" ifadesine gelince: bu husus Türkmen adının etnik form veya kavmi teşekkülü ifade etmek amacıyla kullanılmaktan ziyade yukarıda belirtildiği gibi siyasî bir terim veya konar-göçerliği ifade eden bir kavram olarak kullanılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Divanu Lüğati't-Türk'te geçen "Karluklu Türkmenler" ve "Karluk Türkmenleri" ifadeleri de izaha muhtaçtır. Burada Karlukların hakimiyet sahası içinde yaşayan Türkmen topluluklarının kastedilmiş olması icab eder. Kaşgarlı'nın bildirdiğine göre bunlar, diğer kardeşlerinden ağız farkı ile ayrılıyorlar ve "b" sesini "p" şeklinde söylüyorlardı. İslam Coğrafyacısı Makdisi, İsficab yakınlarındaki Ordu şehrinin sakinlerinin Türkmenler olduğunu, bunların İsficab hakimine (yani Karluklara) hediyeler (vergi) gönderdiğini haber vermektedir. Divan'da geçen Karluklu Türkmenler veya Karluk Türkmenleri Makdisi'nin bahsettiği Ordu şehrinin sakinleri olmalıdır. Bununla birlikte, eğer Türkmen adı bir zamanlar Karlukları da içine alan (veya Karlukların ikame ettikleri) siyasî bir terim ise Karlukların hakimiyet sahasında bulunan küçük Türkmen topluluğunun Karluklara vergi vermesini anlamak güç olacaktır.

Oğuzların, Türkmen diye adlandırılmaları hususunda bir şüphe bulunmamaktadır. Ancak, Oğuzlar bu adı ne suretle almışlardır?

Türkmen adının daha 8. yüzyılda görüldüğüne bakılırsa bunların On-Ok kabilelerinden birinin bakiyesi olması ihtimalini göz önüne almak gerekir. Aslında, Türkmen adının içinde yer alan "Türk" kelimesi ile Türk ve İslam tarihçilerinin benimsediği "Türk'e benzer" ve "İmanlı Türk" izahları arasındaki ortak "Türk" isimlendirmesi de dikkati çekmektedir. Türk adının Göktürk Devleti'ni kuran asıl boyun adı olduğu ve giderek siyasî bir kavram haline gelip Göktürk bayrağı altında toplanan bütün Türk boylarının ortak adı olduğu bilinmektedir. Ancak, Türk üst kimliğinin benimsendiği dönemlerde bile boy asabiyesinin güçlü oluşu yüzünden, Türk boylarının hepsi kendi boy adlarını da devam ettirmişlerdir. Çin kaynağında geçen ve Türkmen diye isimlendirilen Tö-kö-möng'ler'de böyle olmalıdır. Oğuzlar, Tö-kö-möng'lerin bulunduğu sahaya hakim olduktan sonra Oğuzlar ile Tö-kö-möng'ler (yani Türkmenler) birlikte anılmaya başlamış olması imkan dahilindedir. Çünkü, Türkmenler bir kabileden müteşekkil olsalar idi Oğuz ananesinde Karluk, Halaç ve Kanglılar gibi yerlerini alırlardı. Oysa , Türkmen adı doğrudan Oğuzların adı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud Türkmen adını doğrudan Oğuzlara tahsis etmekte ve onların Türkmen adını ne suretle aldıkları hususunda da bir hikaye anlatmaktadır. Buna göre, Zülkarneyn doğu seferi sırasında Türk ülkesine gelmiş, kaçışan halktan geriye 22 kişi kalmış, Zülkarneyn de bunlara Türk'e benzer manasında "Türk-manend" demiştir. Kaşgarlı bu 22 boyun adlarını da saymaktadır. Divan'da Türkmen maddesi izah edilirken "bunlar Oğuzlardır" şeklinde açık bir ifade bulunmaktadır.

Oğuzların Türkmen adını almalarına dair ilginç görüşlerden biri de el-Biruni'nin el-Cemahir fi Marifeti'l-Cevahir eserinde yer almaktadır. El-Biruni'ye göre "Oğuz Türklerinden Müslüman olup müslümanlar arasına katılanlar iki taraf arasında tercüman olurlardı. O kadar ki bir Oğuz Müslüman olunca 'Türkmen oldu' derlerdi. Bunlar Türk olmalarına rağmen müslümanlar tarafından 'Türkmen' yani 'Türke benzeyen' denildi". El-Biruni'nin verdiği bu bilgilerin en kıymetli tarafı şüphesiz , İslamiyete

giren Oğuz zümrelerine Müslüman komşuları tarafından Türkmen adının verilmesidir. Acaba Türkmenler İslamiyete giren Türk zümrelerinin öncüleri olduğu için mi böyle bir isimlendirme yoluna gidilmiştir? Yoksa bu yakıştırma Oğuzların (yani Türkmenlerin) İslam dünyasında etkilerinin artmasından sonra, onların siyasî kudretine manevi bir boyut kazandırmak amacıyla oluşturulmuş bir halk iştikakı mıdır?

Türkmen adının yükselişi Oğuzların İslamiyete girmelerinin bir neticesi gibi görünüyorsa da aslında burada Selçuklu Devleti'nin İslam dünyasında oynadığı rol gözden kaçırılmaktadır. Bu cümleden olarak Türkmen adının yükselişi doğrudan Selçuklu tarihi ile ilgilidir ve Türkmenlerin İslam tarihçilerinin eserlerinde yer işgal etmeye başlamaları da buradan kaynaklanmaktadır.

Türkmenler, Anadolu'yu baştan başa doldurduktan sonra tedricen yerleşik hayata geçmeye başladılar. Konar-göçerliği terk edip, köyler kurarak veya şehirlere yerleşerek ziraat, ticaret gibi daha çok yerleşik unsurların mesleklerini icra edenler "Türk" diye isimlendirilmiştir. Buna mukabil, konar-göçer gelenekleri devam ettirenler ise "Yörük" veya "Türkmen" adıyla anılmışlardır.

Böyle bir değişim Osmanlı tarih yazıcılığında da görülür. Ananeye göre , Osmanlıların ataları konar-göçer Türkmenlerdir. Osmanlılar, Oğuzların Kayı boyuna mensupturlar. Hanedanın şeceresi Oğuz Kağan'a dayanır. Bunlar, Moğol istilası sırasında Anadolu'ya gelmişler ve uca yerleşerek beyliklerini kurmuşlardır. Osmanlı beyliği aşiret aristokrasisi temeline dayanır. Ancak kısa zamanda konar-göçerlikten yerleşikliğe geçiş süreci başlar. Aşiret gelenekleri yerini yavaş yavaş yerleşik devlet düzenine bırakır. Bundan sonra Osmanlılar "Türk", Osmanlı ordusu da "Türk ordusu" diye isimlendirilir. Osmanlı kaynaklarında Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevî Devletleri ile Anadolu beylikleri "Türkmen devletleri" olarak isimlendirilir. Bu husus, adı geçen devletlerin aşiret aristokrasisine ve Türkmen geleneklerine dayanan devlet yapılanması içinde olduklarından kaynaklanıyor olabilir. Osmanlı kaynaklarında Türkmen adının sıklaşması, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya (Beyliklerin, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin topraklarına) hakim olması ile başlar.

Osmanlı Devleti'nde konar göçerler buldukları coğrafyalara göre "Yörük" veya "Türkmen" diye isimlendirilir. Yörük adı Anadolu'da oluşmuş bir terimdir. Bu adın "yürü-mek" masdarından türetildiği ve yürüyen sefere koşan çadır halkı anlamına geldiği umumiyetle kabul edilmiştir. Osmanlı kanunnamelerinde Yörük, toprağı olmayan yani bir yerde durmayan konar-göçer olarak tanımlanmıştır. Anlaşıldığına göre Yörük tanımlaması daha çok Kızılırmak yayının batısından İçel'i de içine alacak şekilde çekilecek çizginin batısında kalan bölgeler ile Rumeli topraklarında bulunan konar-göçerler için yapılmaktadır. Bununla birlikte, Kızılırmak yayının doğusunda kalan ve Türkmen diye isimlendirilen konar göçerler için de bazen "Yörük", bazen de "Yörük Türkmenleri" şeklinde isimlendirildikleri görülür. Bu cümleden olarak Osmanlı resmî vesikalarında Dulkadirli Türkmenler için "Yörük-ı Maraş", Halep Türkmenleri için "Yörük-ı Halep", Bozok bölgesinde bulunan Türkmenler için ise "Yörük-ı Bozok" gibi vasıflandırmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu husus, Yörük-Türkmen isimlendirmelerinde etnik amillerin değil, yaşama tarzının yani konar-göçerliğin ifade edildiğini göstermektedir. Türk adı ise yerleşik hayatın temsilcisi durumundadır. Bundan dolayı, Türkmen veya Yörük'ün konar göçerliği terk etmesi halinde yaşama biçimine bağlı olarak iktisadî kaynakları ve vergi düzeni de değiştiğinden, konar-göçer'in yerleşik hayata geçmesi halinde "yörükükten çıktı" veya "Türkmenlikten çıktı" diye tanımlanıyordu.

Netice olarak, Türkmenler hakkında haberler veren kaynaklara nazaran Türkmen adının ilk olarak hangi anlama geldiği hususu pek açık olmamakla birlikte zaman içinde konar-göçerlikle eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Yazan: Dr. Tufan GÜNDÜZ . G.Ü.Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, Ankara 1999.

TÜRKMENİSTAN TARİHİ

Türkmen tarihi ve kültüründen bahsederken, öncelikle Türkmenlerin bugün üzerinde yaşadıkları Türkmenistan'ın tarihinden söz etmek iyi olacaktır. Çünkü Türkmen kültürünün derinliğinde kendilerinden önce bu topraklarda yaşamış milletlerin de izleri bulunmaktadır.

Türkmenistan'da ilk insan yerleşiminin M.Ö. 7000 ile 5000 yıllarında gerçekleştiği, Toğalaktepe, Çobantepe ve Göktepe bölgelerinde bulunan kalıntılardan anlaşılmaktadır. M.Ö. 8-6 yüzyıllarda Güneybatı Türkmenistan'da Hazar ve Dah kabileleri, Kuzeydoğu'da Massagitler, Amuderya'nın aşağı kısımlarında Harezmliler, Murgap vadisinde ise Parfiyalılar yaşamışlardır. Makedon İmparatoru bu topraklara gelerek, o günlerde hüküm sürmekte olan Ahemeniler devletini yıkıp, M.Ö. 330-329 yıllarında Batı Türkmenistan ve Parfiya bölgesini ele geçirir. Bu coğrafyada pek çok yeri işgal eden Büyük İskender, o günkü şartlar içinde Kuzey Türkmenistan ve Harezim bölgesini işgale teşebbüs etmez. Büyük İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu dağılıncaya, Türkmenistan topraklarındaki hakimiyeti sona ermekle beraber İskender'in komutanlarından Selevk, bir süre daha Türkmenistan hakimiyetini sürdürür.

Gerek İskender gerekse Selevk'in buralarda Makedon kültürünü yayma isteği yerli halk tarafında hoşnutsuzlukla karşılandığı için, M.Ö. 3. yüzyılın ortalarında Makedon egemenliği sona erer ve M.Ö. 247 yılında Parfiya devleti ortaya çıkar. Parfiya'nın başkenti bugünkü Aşgabat'a 15 km. uzakta yer alan Bağır Köyü yakınlarındaki Nusay Kalesi'dir. Nusay Kalesi, 14 hektar üzerinde kurulu, 43 kulesi olan toprak bir kaledir. Restore edilmiş kalıntıları halen mevcuttur. Parfiyalılar Hazar'ın güneydoğusunu, Suriye ve Filistin'in de içinde olduğu toprakları işgal etmişlerdir. Parfiyalılar, Türkmenistan'ın ipek yolu üzerinde yerleşik konumlarını değerlendirerek gelişmiş bir ekonomik ve ticarî hayata sahip olmuş, yerleşik şehirler kumuşlardır. Kral I. Mitrodat zamanında, "Drahma" adı verilen, gümüşten ilk Parfiya parası basılmıştır. Eski Nusay Kalesi'nde bulunan fildişi boynuz biçimli bardaklar, Parfiya sanatçılarının yaptıkları ritonlar o dönemde büyük ilgi gördükleri gibi, motifleri ile günümüze kadar taşınmışlardır. Parfiya döneminde ciddî biçimde gelişen tarımcılık çerçevesinde buğday, arpa, mısır, pirinç, pamuk ve çeşitli meyveler yetiştirilmiştir. Parfiya devrinin önemli özelliklerinden birisi de, Arami yazısının kullanılmasıdır. 470 yıl yaşayan Parfiya devleti M.S. 224 yılında yıkılmıştır.

Türkmenistan topraklarında gelişen kültürlerden bir diğeri ise, Harezim bölgesinde ortaya çıkmıştır. Harezim, Parfiya ile yaklaşık aynı zamanlara rastlamaktadır. Kuzey Türkmenistan'da yerleşen Eski Harezim; Kalalığır, Küzeyligir, Toprakkale, Akçagelin, Şahsanem ve eski Vas gibi önemli ekonomik ve kültürel merkezlere sahip olmuştur.

Harezimler, Çermeniyap ve Dovdan isimli gelişmiş su kanalları kurarak, tarımda ileri bir seviyeye ulaşmışlardır. Harezmliler de Parfiyalılar gibi kendi paralarını basıp, "Ganlı" adı verilen kendi yazılarını kullanmışlardır.

Güney Türkmenistanda, üçüncü asırda Parfiya devletinin sona ermesi üzerine, bölgede uzun sürmeyen bir Sasani hakimiyeti başlar. Beşinci asrın ikinci yarısında da Türkmenistan, Eftalitlerin (şimdiki Türkmen boylarından biri olan abdallar) hakimiyetine geçer. Bu dönem aynı zamanda Türk halklarının Türkmenistan'da hakimiyetinin başladığı dönemdir. Nitekim altıncı yüzyıl Türkmenistan'da Türk Hakanlığı asrı olarak anılmaktadır.

Türkmenistan'da Arap hakimiyeti

Arapların Türkmenistan'a gelmesi yedinci yüzyıl ortalarına doğru olmuştur. Dönemin Merv (Marı), Abivert ve Nusay Hakimleri Araplara direnmeden İslamiyeti kabul etmişler. Arapların yönetiminde önceleri Müslüman olan halktan vergi alınmamış, ancak daha sonra bütün halktan vergi alınmaya başlanmıştır.

Dokuzuncu yüzyılda Türkmenistan'daki Arap hakimiyetinin dağıldığı ve bu hakimiyetin Tahiri ile Samanilere geçtiği görülmektedir. Onuncu yüzyılda ortaya çıkan Gazneliler, Samani hakimiyetine son vererek kendi dönemlerini başlatmışlardır.

Selçuklular

Bir Oğuz devleti olarak ortaya çıkan Selçukluların ilk başkenti Siriderya kıyısında kurulan Yengikent'tir. Oğuzların Kınık boyunu yöneten Tokak Bey'in oğlu Selçuk, onuncu yüzyıl ortasında Cent bölgesine yerleşir ve bölgede İslamiyet'i kabul etmiş diğer boylar gibi İslamiyet'i kabul eder. Onuncu yüzyılın sonlarında diğer Oğuz boyları ile birleşen Selçuk Bey güçlü bir devlet haline gelir. Oğuzların giderek güçlenmesi üzerine, bölgede hakim olan Gazneliler (Türkmenlerin kayı boyu), Selçuk Bey'le savaşılmaya başlarlar. Gazneliler ve Oğuzlar arasında yıllar süren savaş döneminin sonunda Selçuk Bey'in torunları Muhammed Tuğrul ve Davut Çağrı Beyler, Dandanakan'da Gaznelileri büyük bir yenilgiye uğratırlar. Dandanakan savaşından sonra Oğuzlar, Oğuz ve Türkmen adı yerine Selçuk

Bey'in ismi ile Selçuklu olarak anılmaya başlamışlardır. Gaznelileri yenen Selçuklular, topraklarını Maveraünnehir'den Harezmi'e kadar genişletip, buralarda yerleşik hale gelmişlerdir. Selçukluların genişlemesinden rahatsız olan Abbasiler ise 1055 yılında Selçuklulara saldırdı. Selçuklular, Abbasileri yendi ve Bağdat'ı ele geçirdiler. İki Müslüman devlet arasında savaşmanın İslam'a zarar vereceğini düşünen Selçuklu ve Abbasiler, aralarında bir anlaşma yapmış ve Abbasiler, Selçukluların önderliğinde İslam düşüncesinin yayılma mücadelesine katılmışlardır. Selçuklunun asıl kurucuları Çağrı Bey 1059'da Merv'de, Tuğrul Bey ise 1063'te Rey kentinde vefat etmişlerdir. Tuğrul Bey ölümünden önce kendisinin sultan olmasını sağlayan ağabeyi Çağrı Bey'in oğlu Alparslan'ı veliyaht tayin etmiştir. Türk ve Türkmen tarihinin en vefalı örneklerinden biri olan bu gelişmenin ardından Sultan Alparslan ve oğlu Melikşah, Orta Asya, Ön Asya ve Anadolu'yu kontrol altına alarak, Selçukluyu dünyanın güçlü devletlerinden biri haline getirmiştir.

Selçuklu İmparatorluğu 11. yüzyılın sonlarına doğru, Doğu ve Batı Selçukluları olarak ikiye bölünmüştür. Batı Selçukluları Anadolu, Irak ve Suriye'de, Doğu Selçukluları ise İran, Horasan, Türkmenistan, Maveraünnehir ve Afganistan'da hüküm sürmüşlerdir. Sultan Sancar zamanı Selçukluların son kuvvet dönemidir. Sultan Sancar yönetiminin son zamanlarında Türkmenler arasında çıkan ihtilafların ardından 1157 yılında hükümdar da vefat edince, Selçuklular dağılmaya başlamıştır. Gerek Moğol, gerekse Timur yönetimi zamanında Teke, Salır, Yomut, Ersarı gibi Türkmen boyları Türkmenistan toprakları ile birlikte İran, Irak, Suriye Kafkaslar ve Türkiye'ye kadar dağılmışlardır. Bunlardan bir kısmı Batı ve Kuzey İran ile Doğu Anadolu'da devlet kuran Akkoyunlu ve Karakoyunlular arasında yaşamışlardır.

Türkmenistan; Timur devletinin yerine geçen Özbek hanı Şeybani'nin 1510 yılında Merv'de Şah İsmail'e yenilmesi üzerine Safavilerin işgaline uğramış, ancak özellikle Harezmi bölgesinde yaşayan Türkmenler Özbeklerle birleşerek Safavilerin bölgede yurt tutmalarına izin vermemişlerdir. Daha sonra Özbek ve Türkmenler tarafından Harezmi veya Hive Hanlığı olarak adlandırılan hanlık kurulmuştur. Bu hanlık Türkmenistan'ın büyük bir kısmına hakim olmalarına rağmen, Merv, Ahal ve Etrek'teki Türkmenler bu hanlığa karşı bağımsızlıklarını korumuşlar ve hanlığa sadece vergi vermişlerdir.

Onaltıncı ve ondokuzuncu asrın ortalarına kadar Türkmenistan tarihi İran ile, Hive ve Buhara hanlıkları arasındaki ilişkilerle belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 1645-1663 yıllarında iktidarda bulunan Ebul Gazi Bahadır Han Türkmenlere sıkıntılar yaşattınca aynı zamanlarda ortaya çıkan kuraklığın da etkisiyle, Türkmenlerin büyük bir kısmı Ahal, Etrek, Murgap ve Tecen dolaylarına yerleşmişlerdir. Bu dönemde Aral civarında yaşayan Türkmenlerin önemli bir kısmı da Kalmukların baskıları sonunda yurtlarını terkedip, Astrahan ve Kuzey Kafkasya'daki Stavropol civarlarına göç etmişlerdir.

Öte yandan Güney Türkmenistan'ın bir bölümündeki Türkmenler ise daha çok İran yönetimi altında, kuzeydeki Türkmenlere benzer sıkıntıları yaşamışlardır. Bölge halkı bir yandan İran Şahı'na vergi verirken, diğer yandan baskılara karşı Aba Serdar önderliğinde uzun süre direnmişler. Aba Serdar'ın İran Şahı tarafından öldürülmesi üzerine bu direnişi kaybetmişlerdir. 1736 yılında İran'daki karağaçadan yararlanarak tahtı ele geçiren Avşar Türkmenlerinden Nadir Şah; Irak, Hindistan, Kafkaslar ve Türkistan'a seferler yaparak büyük başarılar kazanmış, ancak Türkmen halkından ağır vergiler almayı da sürdürmüştür. Türkmen halkı 16-18. yüzyıllarda yaşadığı çok sıkıntılı zamanlara rağmen kültür hayatındaki verimliliğini kaybetmemiştir. Köroğlu, Şahsenem-Garip, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre gibi halk destanları sosyal ve kültürel hayatı olumsuz olarak etkileyen bütün olaylara rağmen bu dönemin ürünleridir. Bu destanlarda aşk, vatan sevgisi, dürüstlük, dostluk ve aile değerleri gibi temalar işlenmiştir. Dönemin Devlet Mehmet Azadi ve Mahtumkuli gibi şair ve düşünürleri, Türkmenleri yukarıdaki temalar yanında, birlik ve beraberlik ile bir devlet etrafında toplanmaları konusunda yönlendirmişlerdir.

Türkmenlerin, Selçuklu Devleti'nden sonra düzenli orduları olan bir devleti olmamıştır. Ancak her bir boy, kendi bölgesinde hüküm süren devlete verdiği vergi dışında kendi bağımsızlıklarını sürdürmüşler. Ayrıca Türkmen boyları arasında yaşayan ve bugün de devam eden "Aksakallar Meclisi" ve "Maslahat geleneği" ile zor zamanlarda yan yana gelerek geleceğini ilgilendiren kararları almışlardır. Maslahatta her bir Türkmen boyu, nüfusu oranında katılarak, adil bir biçimde temsil edilmiştir.

19 yüzyılda Hive Hanlığı, halktan aldığı vergiyi ağırlaştırınca Türkmenler isyan etmişlerdir. Türkmenlerin üzerine asker gönderen Hive Hanı'na boyun eğmeyen bir grup Türkmen, Fedai Han'ın karargahını basıp Muhammed Emin Han'ı öldürmüş, Emin Han'ın yerine geçen Abdullah Han, Türkmenler üzerine düzenlediği seferde yenilince, Hive Hanlığı Türkmenler ve Türkmenistan üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmiştir.

Türkmenler, 19 Yüzyılda İran orduları ile de karşı karşıya gelmişlerdir. Selçuklardan sonra uzun süre aralarında mücadeleden dolayı zayıf düşen Türkmen boyları, 1857 yılında Nurberdi Hanın, (Mahmut İşan) başında bulunduğu Türkmen boyundan yardım isteyip, Merv yakınlarındaki Karayab

mevkinde İranlıları mağlup etmişler. Bu savaştan sonra Türkmenler İran ile, Buhara ve Hive hanlarına karşı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu tarihten 1870'inci yıllara kadar Kuşid Han Merv bölgesinde, Nurberdi Han Ahal bölgesinde elbirliği içerisinde Türkmenistan'ın imarı için çalışmışlardır.

Ondokuzuncu yüzyılda Asya ülkeleri Avrupa'nın kuvvetli devletleri tarafından işgale başlandı. Bir taraftan İngiltere Hindistan'ı, Afganistan'ı zaptedip Orta Asya'ya girmek isterken, diğer taraftan Rus ordusu da Orta Asya'ya girmişti. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Ruslar, Hazar Denizi'nin kıyısına askerî yığınaklar yaparak Türkmen köylerini tehdit edip, karşı koyanları topa tutarak yerle bir ediyorlardı.

Türkmenistan, İngiltere ile Ruslar arasında bölündü. İngiltere'nin yardımıyla Etrek-Gürgen nehirleri arasındaki Türkmenler zorla İran'a verildi. Bunun için Türkmenler savaştı. Kiyat Han'ın büyük oğlu Yağşimuhammet, Batı Türkmenlerine önderlik ederek İranlılara ve Ruslara istiklâl için baş kaldırdı. 1842 yılının temmuz ayında Yağşimuhammet Rus generali Putyatın tarafından tutuklandı. Yağşimuhammet 89 yaşındaki babası ile, 9 ay Bakü'de Rus hapisanesinde yattı. İran yöneticileri Yağşimuhammet'i Tahran kalesinde asmak için Ruslara onbin tümen rüşvet teklif etmişlerdi. 1842 yılının 12 Aralık ayında Kiyat Han ile Yağşimuhammet Bakü'den Tiflis'e getirildi. 1845 yılının Şubat ayında Yağşimuhammet Rusya'nın Voronej şehrine sürgün edildi ve 1849 yılının 16 Temmuzunda vatanından uzakta, bilinmeyen bir şekilde vefat etti.

1843 yılında Golovaçyev'in komutanlığında ki Rus ordusu Türkmenistan'ın kuzeyine ki Daşoğuz (Dış Oğuz) Türkmenlerinin üstüne yürüdüler. Türkmenler Ruslara karşı dağılma taktiği ile savaştılar. Bu mücadeleye kadın ve çocuklar da katılmışlardı. Onbinlerce Türkmen şehit oldu. Sadece Bedirkent köyünde 2000, Türkmen Rusların eliyle şehit oldu. Bu olay "Gazavat Kırımı" ismi ile tarihe geçti. Esas büyük savaş Göktepe'de oldu. Ruslar, Hazar Denizi'nin üstünden Ahal'a kadar yollarının üzerindeki köyleri yakıp yıkarak ilerlediler. Fakat, 1879 yılında Göktepe Kalesi'ne girmeden yenildiler. Daha sonra Rus ordusunun başına zalim general Skoblev getirildi. 1881 yılında Rusların ikinci savaşında Göktepe Kalesi zaptedilerek alındı. Erkeklerle birlikte savaşan binlerce kadın ve çocuk şehit oldu. Skoblev askerlerine kaleyi üç gün içinde yağmalamalarını emretti. Evlerdeki eşyalar ve halılar bile yağmalandı. Kalede şehit olanları gömmek için bile adam kalmamıştı. Diri kalanlara dizanteri ve veba hastalığı bulaşmıştı.

Bugünkü Afganistan'ın Cuzcan vilayetinin yüzde sekseni Türkmenlerden oluşur. Bu vilayet de halkıyla birlikte Afganistan'a verildi. Şimdi bu Türkmenler zorluklarla karşı karşıyadır. O dönemde mevcut Türkmenlerin toprağı da üçe bölündü. Daşoğuz vilayeti Hive Hanlığına, Lebap vilayeti Buhara Emirliğine verildi. Mari, Ahal, Tecen, Balkan, Mangışlak vilayetleri ise birleştirilerek bu yöre Zakaspi vilayeti adını aldı. Böylece Türkmen gücü azaldı ve Türkmenistan Rusya'nın sömürgesi altında kırk yıl kaldı. Sosyal ve iktisadi kültürün geliştirilmesine izin verilmedi. Türkmenistan'da görevli General (Gubernator) bu konuda açıkça şöyle der: "Biz yerli halkı 50 yıldır ilerlemeden ve mektepten uzak tuttuk." 1897 yılı genel nüfus sayımında eğitim görenlerin ise yüzde 2'yi geçmediği belirlendi. Birçok köyde okuma yazma bilen yoktu. Çarlık Rusya rejimi kendi sömürgeleri olan halkları eğitimsiz bırakma siyasetlerini Türkmenlere de uyguluyordu. Meselâ, 1908 yılında Zakaspi vilayetinin hakimi Yevreyinov üst organlara şöyle bilgi veriyordu: "Vilayetteki üç tane yerli ve sekiz tane Rus mektebi Türkmenlere yeter". Varolan mekteplerde okuyan öğrencilerin ise sayısı azdı. 1914 yılında Türkmenistan halkının ancak yüzde 4'ü eğitim görüyordu. Onlar da esasen çocuklardı. Rus çarlığı, genellikle, sömürgesi olan halkların çocuklarının, ilkokuldan sonra öğrenimlerine devam ettirmelerine mücadele etmiyordu. Aslında, Zakaspi vilayetinde Türkistan'ın başka yerlerinde olduğu gibi, bir çok Rus ve yerli milletten öğrencileri okutan mektepler açılmıştı. Çarlık rejiminin hesabına göre bu mekteplerin vazifesi, yerli halk arasından çar hizmetinde çalışacak yöneticiler yetiştirmekten ibaretti. Fakat bunlar arasında Rus rejiminin aleyhine mücadele eden Türkmen öğretmenler çıktı. Muhammetkuli Atabayev, Tatyana Tekinskaya, Gaygısız Atabayev Türkmen halkının bu yolla yetişen ilk pedagoglarıdır. Mari'de, Çeleken'de, Nohur'da Türkmen mekteplerini onlar açmıştır.

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla halkın durumu daha da kötüleşti. Savaşı öne sürerek, köylülerin ellerinden ekmeklerini, küçük ve büyük baş hayvanlarını, develerini, atlarını, kalpaklarını, ak ve kara Türkmen evlerini (çadır) alıyorlardı. Meselâ: Krasnovodsk bölgesindeki (şimdiki Türkmenbaşı) zarar ziyarı saymasak bile, sadece Zakaspi vilayetinden savaşta, 6872 at, 12805 deve, 299 araba, 32528 Türkmen kalpağı, 1659 ak ev, kara ev, birçok Türkmen halısı, 2 milyondan çok ruble, savaş için Türkmen atlı alayı (polk), ayrıca Rusya'da ağır işlerde çalıştırmak için de birçok insanı vergi olarak almışlardır. Hive Türkmenleri 24 çeşit vergi veriyorlardı. İşte bu olumsuz şartlar Türkmenleri, sömürgelikten kurtulmak için istiklâl mücadelelerine itti. Türkmenlerin istiklâl mücadeleleri Ekim devriminden sonra da devam etti. 1917-1920 yıllarında Tecenliler Eziz Han'ın başkanlığında Çarlık Rusyaya karşı savaştılar. 1918 yılında Cüneyt Han, Hive'yi ele geçirdi. 1937 yılına kadar Karakum'da Ruslara karşı savaştı. Totaliter rejim onlara "Basmacılar" adını takmıştı.

Gaygısız Atabayev'in ve onun arkadaşlarının çalışmaları ile 1924 yılında Sovyetler Birliği devletine bağlı ilk Türkmenistan devleti kuruldu. Daşoğuz, Lebap vilayetleri Türkmenistan'a katıldı, Türkmenistan bir bakıma güçlendi. 1937-1938 yıllarında Türkmen halkının büyük oğulları, ilk Türkmen devletini kuranlar, Gaygısız Atabayev, Nadirbay Aytakov ve başkaları, istiklâl hareketine yardım ettikleri için Stalin buyruğu ile öldürüldüler. Onlar şimdi her Türkmenin kalbinde yaşıyor. Bu istiklal mücadelelerinde Türklerin de bilfiil yardımları olmuştur. Türkiye 1918-1924 yıllarında, Avrupa devletlerine karşı savaştıkları sırada Rusya'da esir olan Türk subayları, Orta Asya'ya gelip Türkmenlere eğitim verdiler ve istiklal mücadelelerinde yardım ettiler. Bu kişiler Sovyet totaliter rejimi tarafından Pan-Türkçülük suçlamalarıyla şehit edildiler. Sovyetler yıkıldıktan sonra Sovyetler Birliği bünyesinde değişik cumhuriyetlerin milletleriyle birlikte Türkmen halkına da bağımsızlık yolu açıldı. 1985 yılında Gorbaçov'un "yeniden yapılanma" siyaseti sonucu Türkmenistan 1991 yılında bağımsız devlet oldu.

Türkmen halkı bağımsız olunca asırlar boyu süren arzusuna kavuştu. Dünyanın birçok ülkesi Türkmenistan'ın bağımsızlığını tanıdılar. Bu tanıyanlardan ilki Türkiye Cumhuriyeti oldu. Birleşmiş Milletler teşkilatı tarafından 1995 yılında Türkmenistan'ın tarafsız olmasına izin verildi. Şimdi Türkmenistan bağımsız bir devlet. Bu bağımsız devletin bayramı-toyu kutlu olsun. Bu toy dünya durdukça daha da şen olsun.

Kaynak: www.geocities.com/turkdunyasi/turkmenistan/turkmenistan.htm

SELÇUKLULAR VE TÜRKMENLER

Selçuklular, eski dönemlerde Kazakistan steplerinde yaşamışlardır. Türkmenlerin bu dönemdeki hâkimine Yabgu derlerdi. Yabgu, İslâm yurduna askerî bir saldırı düzenlemişti. Selçuk'un babası Tokak ona karşı çıktı ve gitmemesini teklif etti. Ama Yabgu kendi düşüncesini değiştirmeyince Tokak ona karşı güç kullanmak zorunda kaldı. Yabgu, Tokak'ı yaraladı. Tokak onun oğlunun yüzüne güçlü bir şekilde vurmuştu. Yabgu bundan dolayı kinini içinde sakladı. Ama daha sonra Tokak'ın oğlu Selçuk, kemale erince Yabgu onu emir olarak atayıp "Su-başı" diye unvan verdi. Subaşı-emir, ordu başı manasındadır. Yabgu'nun eşi kocasına, sen Tokak'ın oğlu Selçuk'u saraya yaklaştırma, hukuk verme, onun hükmüne son ver, eğer sen onu öldürmezsen senin padişahlık çeşmen su bulamaz (hâkimiyetin sona erer, daimi olamaz) eğer ona ölüm şarabını içirmezsen, eninde sonunda senin başını alır, demiştir. Bu sözleri Selçuk kendi kulağı ile duymuştur. Daha sonra Selçuk "kötüden boynunu satın al" denen sözü düşünüp "mallarımıza otlayacak meydanı az veriyor" diyerek bahane ile çok sayıdaki sığırını alıp, kendine Cent bölgesini mesken tutmuştur. Emir Selçuk, 100 yıl yaşayıp burada vefat etmiştir. Ortaçağ tarihçisi Raşideddin'in yazmasına göre, Selçuk'un beş oğlu vardır. Onların adları: İsrail, Mikail, Musa Yabgu, Yusuf ve Yunus'dur. Onlar ilk dönemlerde Hristiyan dinine meyilli idiler.

Selçukoğulları, bir süre sonra Buhara civarına geldiler. Emir Mikail, bu dönemde devletin başında idi. Selçukluların, Maverâünnehir'den, Buhara steplerinden, Horasan'a bu günkü Güney Türkmenistan'a göç edip gelişleri hakkında tarihî kaynakların verdiği bilgiler birbirine benzememektedir. Bazı kaynaklarda Selçukluların, Mahmut Gazneli'den, Horasan'a göç etmek için bir elçi göndererek izin istedikleri kaydedilmektedir. Gazneli sultanı Sebük Tegin'in oğlu Mahmut, Selçukluları, Maverâünnehir'den, Horasan'a göç ettirmiştir. Güney Türkmenistan'ın bu günkü toprakları 11. asırda Mahmut Gazneli'nin idaresi altında idi. Horasan'ın bu vilâyetinde Gaznelilere karşı sık sık mücadeleler olmuştur.

Mahmut Gazneli bir kaç kez asker göndererek bu mücadeleleri yatıştırmıştır. O, Kuzey Horasan'ın huzur içinde olmasını istemiştir. Bundan dolayı Selçukluların, Horasan'a gelmeleri için izin vermiştir, diye bir malûmat vardır. Selçuk'un torunlarından Tuğrul Bey, Nusay'ı (Nesa), Yabgu Ferevan'ı (Gızılbat bölgesinde) ve Davut Çağrı Bey, Dehistan'ı almıştır. Selçuklular, Oğuz boylarının bir şubesi olup 10. asırda bir birlik teşkil etmeye başlamışlardır. Selçuklu kethüdaları, Semireçe'de ve Maverâünnehir'de, Karahanîler ile birbirlerine düşman idiler. Neticede Selçuklular, Buhara steplerinde sıkıştırılıp buralardan çıkartılmış ve onlar da Harezmi'ye gelmişlerdir. Ama Harezmi'de onlara düşman olacak olan feodal hükümdarlar ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Daha sonra Selçuklular, Harezmi'den, Kuzey Horasan'ın, Nusay vilâyetine gelerek burayı mekân tutmuşlardır.

Güney Türkmenistan, bu dönemde Afganistan'daki, Gazneli hanedanlığının birliğine dahil idi. Fakat ahali, Gaznelilerin ağır zulümlerine ve vergilerine karşı mücadele halinde bulunuyordu. 1027 yılında Farav'ın (bugünkü Gızılbat'ın yanındaki Parav Kalası) yakınlarında büyük isyanlar meydana gelmiştir. Gazneli hanedanlığının başında bulunan Mahmut Gazneli seçmiş olduğu askerî birlikleri, isyan çıkaran Türkmenlere karşı göndermiştir. Bu isyan ancak zorluklarla bastırılabilmiştir. Savaşta 4000 Türkmen helak olmuştur. Türkmenlerin bir bölümü Balhan dağlarına doğru çekilmiş, diğerlerinin bir kısmı ise İran, Irak ve Türkiye'ye doğru gitmişlerdir. 1035 yılında Gazneliler, Kuzey Horasan'da (bu günkü Güney Türkmenistan toprakları) yaşayan Selçuklulara karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu şekilde beş yıl sürecek olan (1035-1040 yıllarında) Selçuklu-Gazneli savaşı başlamıştır. Savaşın ilk yıllarında Gazneliler, üstünlük kazanmış iseler de, sonradan Selçuklular kendilerini toplayıp mücadeleyi kendi lehlerine çevirmişlerdir. Selçuklular, Merv'i ele geçirip Saraght'ın (Serahs) yanında yapılan savaşta Gaznelilerin, Horasan'daki askerî güçlerini darmadağın etmişlerdir. Bundan sonra Tuğrul Bey'in idaresindeki Selçuklu askerleri, Gaznelilerin en büyük şehirlerinden olan İran'ın Nişabur şehrine şiddetli bir saldırı sonucunda girmişlerdir. Tuğrul Bey Nişabur'da, onun kardeşi olan Çağrı Bey, Merv şehrinde sultan ilân edilmiştir.

Abivert'de ve Nusay'da yapılan savaşlar Selçukluların yığılmasına halel getirememiştir. Bu devrin karmaşık durumunu ifade eden Gazneli tarihçi Beyhakî'nin yazmasına göre, Tuğrul Bey bir kaç gün zırhını çıkarmamış hattâ uyurken bile kalkanını yastık olarak kullanmıştır. Beş yıl süren savaşın sonucusu 1040 yılının Mayıs ayında, Dandanakan'da (Merv ile Serahs arasındadır) yapılmıştır. Gaznelilerin, Horasan'daki hükümlerliği sona ermiştir.

Selçuklular, Kuzey Horasan'da kazandıkları askerî üstünlükle yetinmemişlerdir. Onlar İran'a, Kafkasya'ya, Ön Asya'ya, Harezmi'ye doğru akınlarına devam ederek çok sayıda devleti ve imparatorluğu kendi toprakları dahilinde birleştirmişlerdir. Onların toprakları genişleyip Azerbaycan'dan Belh'e, Harezmi'den Hindistan'a kadar olan topraklar Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Akın yapılarak önceden ele geçirilen yerler Selçuklu serdarlarına pay edilmiştir. Neticede Çağrı Bey, Merv'i, Belh'i ve Serahs'ı

almıştır. Selçuk'un oğlu Musa, Herat'ı, Bust'ı ve Seyistan'ı almıştır. Tuğrul Bey Nişabur'u almış fakat sonradan sahip olduğu toprakları Bizans sınırlarına kadar genişletmiştir.

Selçuklu padişahları biz Türkmenlerin Kınık diye adlandırılan kolundanız demişlerdir. Selçuklu Devleti, Alparslan'ın (1063-1072 yıllarında) ve onun oğlu Melik Şah'ın (1072-1092 yıllarında) hüküm sürdüğü dönemde çok güçlenmiştir. Alparslan, Ermenistan'a hücum ederek burayı ele geçirmiştir. Gürcistan topraklarını yağma ederek ilerlemişlerdir. Daha sonra Bizans Devleti ile karşılaşarak onların askerî birliklerini darmadağın etmişlerdir. O, ayrıca doğuya ve Maveraünnehir'e doğru seferler düzenlemiştir. 1072 yılında Buhara'yı ele geçirmiş ve bu yıl içinde ağır bir şekilde yaralanarak vefat etmiştir.

Melikşah babasının fütühat siyasetini daha sonra da devam ettirmiş ve 11. asrın sonlarında Anadolu'yu topraklarına katmıştır. Selçuklu askerleri, Suriye'ye saldırarak başkenti olan Şam'ı ele geçirmişlerdir. Melikşah'ın hüküm ferman olduğu dönemlerde, bugünkü Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan'ın büyük bir kısmı, İran, Kafkasya, Suriye ve Irak, Selçuklu topraklarına dahil olmuştur. Fakat 1092 yılında, Melikşah'ın ölümünden sonra oğulları arasında taht için mücadele başlamıştır. Selçuklu hanedanlığının son güçlü sultanı Sancar (1118-1157 yıllarında) olmuştur. Bu dönemde Merv, Selçuklu Devleti'nin başkenti olarak kabul edilmiştir.

Adet olduğu üzere Selçukluların akın yaparak ele geçirdikleri yerlerde savaşan ve devletin topraklarında bulunan boylara Türkmen adı verilmiştir. Balhan dağlarında ve kuzeyde Garagum'daki (Karakum) boylara Selçuklular denilmiştir. Kuzey Maveraünnehir'de konar göçer olarak yaşayan boylar eski Oğuzlar adıyla bugün bile adlarını muhafaza etmektedirler.

Belh vilâyetinde Halaçlar, Karluklar ve bazı Selçuklu Türkmenleri yaşamaktadırlar. Onlar Emir Kumaç'ın idaresinde idiler. Bu devirde Kumaç ile Toharistan kethüdası Zenni'nin arasında yapılan kanlı savaşlardan Türkmenler çekilmişlerdir. Belh vilâyetinin emiri Kumaç öncelikle Zenni'nin oğlunu öldürmüş ve babasına oğlunun etini yedirttikten sonra Zenni'yi de katlettirmiştir.

Selçuklular devrinde, Selçuklu Türkmenleri de, Oğuzlar da, ağır vergilere ve meşakkatlere duçar olmuşlardır. Türkmenler askerî yağma akınlarından bundan sonra geri çekilmişlerdir. Sultan Sancar, Toharistan'da yaşayan Oğuzlara karşı mücadeleye başlamıştır. 1153 yılında Tacikistan'ın dağlık vilâyetinde Oğuzlara, Sancar'ın emirlerinden bir kaçı esir düşmüş ve akabinde boyunları vurulmuştur. Sancar öncelikle Belh'e daha sonra ise Merv'e kaçmıştır. Oğuzlar, Sultan Sancar'ı takip ederek Merv'de onu esir almışlardır. Bir süre sonra Sancar esareten kurtulmayı başarmıştır. Ama esareten kurtulduktan sonra 1157 yılında vefat etmiştir. Sultan Sancar'ın ölümü, Orta Asya'da Selçuklu Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır.

Yazan: Dr. Egen Atagarriyev, Tarihte Kalan İzler, Aşkabat, 1989, s. 29-40

Çeviren: Musatafa KALKAN. Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü Öğretim Görevlisi.

(Selçuklular, Türkmenlerin Kınık boyundan olmalarına karşın, o devirde ulus bilinci oluşmadığı için, kendi boyları haricindeki Türkmen boylarını kendilerinden görmeyip eziyet etmişler, buna mukabil bazı Türkmen boyları Selçuklu devletine karşı ayaklanmış ve Selçuklu devleti de isyan eden Türkmen boylarına karşı acımasızca davranmıştır.)

HARZEMŞAHLAR VE TÜRKMENLER

Kuzey Türkmenistan'ın topraklarında ve Mangışlak'ta yaşayan Türkmenler, Harzemşah unvanını alan ilk boylardandır. 1128 yılında Muhammet vefat etmiş ve onun yerine oğlu Atsız (1128-1156 yıllarında) tahta çıkmıştır. Atsız'ın hüküm sürdüğü devirde devletin toprakları büyük bir hızla genişlemiştir. Güney Türkmenistan'ın, Nesa vilâyetini de kendi topraklarına katmıştır. Ama bundan kısa bir süre sonra Atsız'da vefat etmiştir. Atsız'ın yerine onun oğlu İ-Arslan (1156-1172 yıllarında) geçmiştir, onun döneminde Gürgen, Dehistan ve birçok yer Harezme tâbi olmuştur.

Harezmsahlara fütihat siyaseti Tekeş (1172-1200 yıllarında) ve onun oğlu Alaaddin Muhammed II (1200-1220 yıllarında) döneminde de devam ettirilmiştir. Merv, Nesa ve Yazır vilâyetleri, Harezme dahil edilmişlerdir. 13. asrın başlarında, güç kazanmış olan Moğol Devleti'ni kuran Temuçin, 1206 yılında Çengiz Han ismini almıştır. O işgal yürüyüşüne Moğolistan'ın komşusu olan Hıta'dan [Kıta-Çin] başlamıştır. Harezme Şahı Muhammed II, Çengiz Han'ın askerî gücü ve kuvveti hakkında bilgi alma düşüncesi ile 1215 yılında Moğolistan ülkesine elçi göndermiştir. Elçiler geri geldikten sonra, Çengiz Han onları kabul ettiğini ve iki memleket arasında ticarî münasebetleri geliştirmeyi istediğini söylemiştir. Bundan sonra Çengiz Han da, Harezme elçiler göndermiştir. Vekillerinin nezaretinde değerli elçiler ile yüklü olan 500 develi bir kervan da gönderilmiştir. Kervanlar, casusluk ve kötü niyet için geldiler diye Muhammed Şah' haber vererek elçilik heyetini kötülemişlerdir. Bunun için Harezme şahı, Çengiz Han'ın gönderdiği elçilerin öldürülmesi için buyruk vermiştir. Harezme'nin sınırında Moğol kervanları tarumar edilerek 450 kişi katledilmişti

Bu durum ise, önceden hazırlanarak savaş için bahane arayan Çengiz Han'a iyi bir fırsat olmuştur. 150-200 bin askerden mürekkep olan Mogol atlı süvarileri, Çengiz Han'ın komutasında, 1219 yılında Harezme Devleti'ne karşı harekete geçmiştir. Harezme şahı Muhammed kısa süre için de bütün emirlerini ve askerlerini kurultaya çağırmıştır. Herkes savaş içi farklı bir fikir teklif etmiştir. Nihayetinde Maveraünnehir şehirleri muhkemleştirilmiş ve Harezme askerî gücünün Amuderya'nın boyuna yerleştirilmesine karar verilmiştir.

Moğol askerleri ilk önce Buhara'ya saldıran burayı kendi topraklarına katmışlardır. Şehir öncelikle yağmalanmış ve daha sonra ahalide kadınlar seçilerek namuslarına hâle getirilmiştir. Sonunda Moğollar, Buhara şehirini yakmışlardır. Semerkant'ta, Moğol askerleri geri çekilme zorunda kalmışlarsa da feodallerin ve din adamlarının Moğolları desteklemesi, Semerkant'ın, Çengiz Han'ın topraklarına dahil olmasına sebep olmuştur. Moğolların üst üste kazandıkları üstünlükler, Harezme şahı Muhammed'i şaşkın duruma düşürmüştür. Bütün gücü ile düşmana karşı savaşmak yerine Muhammed, İran'a doğru kaçmıştır. Moğol askerler Harezme'de şahı takip ederek onu kovalamışlardır. O, Hazar Denizi'nin iç tarafından giderek, uzak bölgelerdeki adaların birinde gizlenmiştir. Buradaki adada akciğerini üşüterek verem olup, 1230 yılını Aralık ayında vefat etmiştir.

Harezme şahının yurdunu terk edip kaçması, ahali arasında anlaşmazlık ve şaşkınlık yaratmıştır. Halk, Moğollara karşı mücadele etmeye karar vererek savaşmaya başlamışlardır. Harezme'de yaşayan ve zorbalıklı Moğol askerlerinin içine dahil edilen Türkmen boyları isyan etmişlerdir. Fakat Moğollar isyan edenleri şiddetle cezalandırmışlardır. Bundan sonra Harezme'deki, Türkmenlerin bir bölümü Amuderya'nın üzerinden Amul (Çerçen'e) ve Merv'e gelmişlerdir. Moğol askerlerinden büyük bir bölüm bu savaşta kırılmıştır. 1221 yılının yazında Ürgenç'i düşmanlar ele geçirmişlerdir. Sanatkârlar, çocuklar ve kadınlar esir alınarak götürülmüştür. Daha sonra Ürgenç şehri Amuderya'nın sularına gark edilmiştir.

Moğollar, Harezme'i yer ile yeksan eyledikten sonra Güney Türkmenistan'a yönelmişlerdir. Şehrîstam, Nesa, Abivert ve Serahs gibi büyük şehirleri alan Moğollar, 1221 yılının başlarında Merv'i kuşatmışlardır. Kuşatma 8 gün boyunca devam etmiştir. Ahali karşı koymasına rağmen şehir hâkimi korkaklığından dolayı düşmana boyun eğmiştir. Moğollar, şehir ahalisini şehrin dışına çıkararak sanatkârları, çocukları ve kadınları esir almışlardır. Kalan ahaliyi tamamen kırmışlardır. Halkın, devletin zenginliğini yağmalamışlar ve yerli halkın medeniyetini, sanatını ayaklar altında yok etmişlerdir.

Moğollar, 1221 yılında Orta Asya'da bitmek tükenmek bilmeyen fiillerden sonra Afganistan'ın kuzeydoğusuna doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Bu yerler, Harezmsah devrinde, Muhammed'in büyük oğlu Celâleddin'in hakimiyeti altında idi. Burada Çengiz Han'ın askerleri ile Celâleddin'in ordusu arasında savaş başlamıştır. Celâleddin'in kendisi yiğitçe savaşmıştır. Ama ordu komutanları arasında anlaşmazlık çıkmış ve Celâleddin'e istediği yardım verilmemiştir. Bunun içinde Moğol ordusu üstün gelmiştir. Çengiz Han, Celâleddin ile yapılan bu savaşı her zaman için hatırlamış ve onun yiğitliğine büyük değer vermiştir. Kendi oğullarının yanında o: "Oğul dediğin Celâleddin gibi yiğit olmalıdır" demiştir. Öylece Moğollar, Orta Asya'yı Afganistan'ı kendi topraklarına katmışlardır. Çengiz Han, 1222 yılında Moğolistan'a dönüp 1227 yılında ölmüştür. Moğollar çok sayıda yeri tahrip ederek viraneye çevirmişlerdir. Şehirleri, obaları, mimarî eserleri ve sanat yadigarlarını yıkmışlardır. Kadim Merv'in zengin kütüphanelerini ise ateşe vererek

yakmışlardır. Su kanallarını, yapıları, kuyuları ve kaynakları berbat etmişlerdir. Sanatkârları ve mimarları esir alarak götürmüşlerdir. Böylece yerli halkın iktisadının, medeniyetinin ve sanatının gelişmesine büyük zarar vermişlerdir. 13. asrın ikinci yarısında Güney Türkmenistan, Hülagü Devleti'nin birliğine dahil olmuştur. Kuzey Türkmenistan'ın toprakları ise Altın Orda'nın sınırları içerisinde kalmıştır. Bu devletin yönetiminde ilk kez Hülagü Han (1256-1265 yıllarında) bulunmuştur.

Hülagü Devleti'nin sınırları, işgâl sonucu aldığı memleketlerin sınırlarına kadar ulaşmıştır. Bu devletin birliğine İran, Afganistan, Azerbaycan, Ermenistan, Mezopotamya'nın birçok yeri ve Küçük Asya'nın doğu bölümleri dahil olmuştur. Mısır'daki Türk Memluk Sultanlarına boyun eğdirmeyi Hülagüler de başaramamışlardır. Amu Derya'dan Mısır'a kadar olan mesafe Hülagü Devleti'nin idaresi altında birleşmiştir. Hülagü hanları, yerli feodallerin çok geniş olan topraklarını ellerinden almışlardır. İlk önce mal bakmak ve av avlamak için en elverişli olan yerler alınmıştır. Hülagü'nün devrinde ahalinin durumu çok bozulmuştur. Can başına verilen vergi, orduya yiyecek olarak verilen vergi, hasılı % 60'ı toprak vergisi, yol vergisi olarak verilen vergi ve benzeri vergilerin çokluğu halkı perişan etmiştir. Memlekette meydana gelen külfet sebebiyle Hülagüler'den olan Gazan Han devrinde bazı reformlar yapılmıştır.

Yazan: Dr. Egen Atagarriyev, Tarihte Kalan İzler, Aşkabat, 1989, s. 29-40

Çeviren: Musatafa KALKAN. Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü Öğretim Görevlisi.

TİMURLULAR VE TÜRKMENLER

Padişah Timur'un aslı Türk-Moğol han ve beylerinden idi. O önce Maverâünnehir'e sonra Harezm'e boyun eğdirmişti. Timurlular Devleti'nin merkezi Semerkant idi. 1381 yılında Timur'un ordusu, Merv'e ve Nesa (Nusay) vilayetlerine doğru yönelmişti. Yerli hakimler hiçbir karşılık göstermeden Timur'a boyun eğerek tâbi oldular. Ama Doğu Türkmenistan'da, Timur'a karşı koyma hareketleri görülmüştü. Bunun için 1382 yılında Timur ikinci kez sefer düzenlemiştir. Ama bununla da halkın karşı koyması engellenememiştir. Halkın hareketlerinin bastırılmaması 1384 yılında Timur'a tekrar askerî bir sefer düzenlemek için bahane teşkil etmiştir. Bundan sonra, Saragh (Serahs), Abivert, Nusay ve Durun gibi şehirler ona boyun eğmişlerdir. Moğollar gibi Timur'da işgal ettikleri yerleri yağmalamıştır. Esir alınanların gücü ve başarıları Semerkant'ı imar etme işinde kullanılmıştır. O topraklarda, güzel olan bazı abidvî binalar inşa edilmiştir.

Timur'un gazabının hissiyatıyla, Hindistan'ın ikinci başbakanı olan Djavaharla Nehru şöyle yazmıştır: "Onun esas hevesi insan kellesinden piramit kurmaktır." Evet bu hakikat da bir merhamet vardır. Bir defasında o iki bin adamı sağ olarak kerpiç duvarın içine koyarak taş ve siva ile sıvattırıp "kale burcu" yaptırmıştı diye gururlanmıştır. "Orta Asya'da çok sayıda şubesi olan ordulardan ve fatihlerden dördü, halen daha hatıralardadır. Onlar, İskender veya Aleksandr Makedonskiy, Sultan Mahmut, Cengizhan ve Timur"dur denilmektedir.

Timur, Orta Asya'da hâkimiyeti ele almakla yetinmemiştir. O, İran'a, Hindistan'a, Kafkasya'ya ve Anadolu'ya birçok kez yağma akınları düzenlemiştir. Timur'un ordusunda Türkmen atlıları da mecburî olarak kulluk yapmışlardır.

Timur'un devleti, büyük toprakları kendi topraklarına dahil etmiştir. Ama bu devletin iktisadî temeli yoktu. 1405 yılında, Timur öldükten sonra, onun oğulları Miranşah ile Şahruh'un arasında miras konusunda mücadele başlamıştı. Şahruh (1405-1447 yıllarında) Horasan'ı idare etmeye başlamıştır. Timurlular Devleti'nin merkezi Semerkant'tan, Afganistan'ın Herat şehrine taşınmıştır. Şahruh, Timur gibi büyük askerî seferler düzenlememiştir. O memleketinde tarımı, ticareti, ve şehirleri geliştirmek için birçok şey yapmıştır. Kanalların kazılması ve hendeklerin düzenlenmesi gibi mühim işler de yaptırmıştır.

Timur ve Timurlular devrinde feodallık hükmünün esasları olan derebeylik sistemi geliştirilmiştir. Bütün bölgeler ve vilâyetler miras hükmünde verilmiştir. Bu miras verme işi "Suyurgal" diye adlandırılmıştır. Suyurgal sahibi, yerli halkı tespit edip vergiye tâbi kılmıştır. Şahruh'un ölümünden sonra Timurlu şehzadesi Ebul-Kasım Babür, Horasan'ın idaresinde bulunmuştur. O, Nusay ve Yazır vilâyetlerini kendine boyun eğdirmiştir. Bu devirde Enev Mescidi gibi bazı büyük mimarî imaretler inşa edilmiştir. Ama şehirler, köyler ve güzel imaretler hiçbir zaman Moğolların saldırısından önceki durumuna ulaşamamıştır. Timurlular devrinde halkın durumu ağırlığını korumuştur. Uzun süren savaşlar, göçebe boyların sık sık yağma akını yapmaları, halkı büyük ızdıraplara duçar etmiştir.

Türkmen boyları siyasî yönden dağınık idiler. Bunun için de onlar bağımsız devlet olamadılar. Türkmenlerin etnik birliği tek bir soydan oluşmamış, bunun yanı sıra çeşitli boyların birleşmesinden bir araya gelmişlerdir. Türkmen halkının meydana gelmesinde sadece konar-göçer Oğuz-Türk boyları etkili değildir. Bunun yanı sıra yerleşik ahalinin de rolü çoktur.

11-12. asırlarda, Türkmen halkının maddî yönden kemalâta erişmesinden başka dil, yaşayış ve medenî yönden de ilerlemeler kaydedilmiştir. Orta çağlarda yaşayan Türkmenlerin diline Fars dilinden çok sayıda kelime girmiştir. Ama 13-15. asırlardaki durum biraz daha değişmiştir. Türkmen dilinde Farsça kelimeler yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Bunun tersine Türkmen dilinin sözlük birliği daha çok zenginleşmiştir. Önceden Türk-Oğuz boyları çok fazla ihtilaf içinde bulunsalar da zamanla kendilerini Türkmen diye adlandırma istekleri bir hayli artmıştır. Doğu Türkmenistan'ın topraklarında Yazır, Bayat, Sancar gibi Türkmen boyları yaşamaktadırlar. Birçok şehirde, köyde konar-göçerler ve ziraat ile uğraşan yerli boylar birbiriyle karışık olarak yaşamaktadırlar. Onların dili de, yaşayışı da, medeniyeti de birbirininkine karışmıştır. Nohurlular, Mürçeliler, Enevliler ve Mehinliler gibi Türkmen boyları bu şekilde meydana gelmişlerdir. Demek ki Türkmen halkı sadece bir boydan meydana gelmemiş çeşitli boyların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. 13-15. asırlarda Türkmenlerin birçok boyu kuzeyde, Üstyurt'ta ve Mangışlak'da yaşamışlardır. Bu boylar birbirleri ile karışmışlardır. Netice olarak yine kardeşlik karışmalarında yeni feodal birleşmeler meydana gelmiştir. Bundan dolayı, uruğ-boy ayrımı yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. 14-15. asırlarda Türkmen halkı tamamen gelişimini tamamlamıştır. Selçuklular Devleti'nin ve Harezm şahlarının geniş topraklarda hüküm sürmeleri, ticaret yollarının, şehirlerin ve kervansarayların gelişmesini sağlamıştır. Türkmenistan'ın bugünkü topraklarında Dehistan, Şehristam, Nusay, Abivert, Saraght, Köne Mari, Amul, Ürgenç gibi büyük ticaret ve sanat merkezi olan şehirler çok sayıdadır.

Moğolların istilâsı halkın medeniyetinin ve sanatının gelişmesine büyük zarar vermiştir. Birçok şehir ve oba (köy) yağmalanmıştır. Timurlular devrinde şehirleri, obaları, mimarî imaretleri güzelleştirmekle ilgili

birçok iş yapılmıştır. Ama hiçbir zaman için Moğolların bu memleketleri istila etmesinden önceki duruma ulaşamamıştır.

Yazan: Dr. Egen Atagarriyev, Tarihte Kalan İzler, Aşkabat, 1989, s. 29-40

Çeviren: Musatafa KALKAN. Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü Öğretim Görevlisi.

TÜRKMEN HALKI

Türkmenistan'da bugün yaşamakta olan Türkmenler esas itibariyle 9. yüzyılda Salır, Kınık, Yazır, Kayı, Bayat boylarından oluşan Oğuzlardan gelmekle beraber, Türkmen medeniyetinin oluşmasında bu topraklarda hüküm sürmüş olan Massagitler, Dahlar, Parfiyalılar, Alanlar, Sakalar ve Hazarlar gibi bir çok kültür ve halkın etkisi olduğu kabul edilmelidir. Nitekim, bugünkü Türkmen kültüründe binlerce yıldan bu yana süzülen rengarenk kültür unsurları bulunmaktadır.

Türkmen etnik adının 7. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı, ancak halk olarak bu adın kullanılmasının 10. ve 11. yüzyıllarda başladığı bilinmektedir. Türkmen sözcüğünün anlamı için çeşitli yorumlar yapılmıştır. Avrupalı tarihçiler Türkmen adını "Saf kanlı Türk" olarak nitelendirirken, Türk tarihçileri "Özen Türk" yani "Türk halklarının kökü" diye değerlendirmektedirler. Arap kaynaklarının ifadesine göre, Müslüman olmayan Oğuzlar, Müslüman olan Oğuzlara "İnançlı Türk" anlamına gelen "Türk-ıman" adını vermişler. Bu da zamanla "Türkmen" şekline dönüşmüştür. Türkmen adı bugün dar manada Türkmenistan Cumhuriyetinde, İran, Irak, Afganistan, Suriye ve Türkiye'deki bazı Türk boylarına mensup olanlar için kullanılmaktadır.

Türkmenler, Azerbaycan ve Türkiye ile birlikte, Türk dilinin Oğuz Türkçesini dil olarak kullanılmaktadırlar.

Oğuzlar Merkezî Orta Asya'nın güneyi olan Türk halklarının en sonuncusudur. Onlar Türkmen ve birçok halklara kendi dilini, kültürünü, adetini veren, İslam dinini kabul eden büyük bir Türk milletidir. Rivayete göre, Oğuzhan çok yıl yaşamış, çok ülkeleri fethetmiştir. Onun altı oğlu olmuş ve her birisinin de dört oğlu olup, 24 torunu olmuş.

Oğuzhan'ın nesil ağacının şeması:

Kayı	Yazır	Avşar	Bayındır	Salır	İğdir
Bayat	Döğer	Kızık	Beçene	Eymir	Bügdüz
Alkaevli	Dodurga	Beğdili	Çavuldur	Alayontlı	Yıva
Karaevli	Yaparlı	Karkin	Çepni	Üreğir	Kınık

Oğuz han'ın 24 torununun her biri Oğuz boylarından birer boya başı olup, adlarını vermişlerdir.

Türkmen halkının etnik yapısında 24 Oğuz boyundan 12'sinin ismini bulabiliyoruz. Kayı, Bayat, Yazır (karadaşlı), Dodurga, Avşar, Karkin, Bayındır, Çovdur, Salır, Eymir, İğdir ve Yıva.

Moğollardan sonraki Türkmenler her ne kadar farklı boylarla anılsalar da bir çok meselelerde birlikte hareket etmişler. Hiva'da, Buhara'da, İran'da, Afganistan'da yaşasalar da etnik ayrılıkları söz konusu olmamış.

Türkmenistan'ın Rusya'ya birleştirilmesinin en önemli zararlarından biri de, önce sadece boy ve kabilelere bölünen bir milletin, bir halkın daha sonra sınırlarla birbirinden ayrılmasıdır.

Teke boyu

Büyük Türkmen boylarından biri olan Tekelerin 16. asra kadar tarihi hakkında yazılı kaynaklardan ciddi bir bilgiye rastlanmıyor. Ancak bazı kaynaklara göre, Türkiye'nin Anadolu bölgesine, Harezmi ve Saragda yaşayan Tekelerin 13. Asırda göç ettiklerini, Kazak ve Kırgız halklarının oluşumunda "Teke" adlı urug-tayfalarına rastlanmasıyla, teke boyu diğer boylardan daha eskilere dayandığını söyleyebiliriz.

"Teke" adı "Totem"den ortaya çıktığı söylenir.

Selçuklular devrinde Tekelerin çoğu batıya yönelmişlerdir. Göç etmeyenler ise Kırgızların ve Kazakların himayesine girmişlerdir. Batıya göç eden Tekeler, Altınorda devletinin istilâci politikalarından dolayı savaştı ve asker olarak yetişmişlerdir. 15. asırda Altınorda Devleti'nin yıkılışıyla ortaya çıkan karışıklıklardan dolayı Tekelerin çoğu Batı Türkmenistan'a göç etmişler. Tekelerin küçük bir gruptan büyük ve cesur bir boy haline gelmeleri 16. ve 17. yüzyılda olmuştur. 16. yüzyılda Tekelerin yaşadığı bölge olan Uzunboy bölgesinin suyu sık kesilmesi üzerine, Ahal bölgesine göç etmişlerdir. 18. yüzyıla kadar bu bölgedeki halkla savaşmışlar ve hakimiyet kurmuşlardır, 19. yüzyılda da Teke Bölgesine yerleşmişler.

Ersarı boyu

Büyük Türkmen boylarından biri olan ve Türkmenabat ilinin, nüfusunun çoğunu oluşturan Ersarıların çoğu Türkmenistan'da yaşamaktalar. Aynı zamanda Ersarı boyunun bazı tireleri Özbekistan'da, Tacikistan'da ve Türkiye'de yaşamışlar.

Bazı rivayetlere göre, Ersarı boyu ismini boybaşının adından almakta. 13. asırda Türkmen halkı Moğollar tarafından baskına uğramışlar, Türkmen boylarından, Ersarı boyu bu katliamdan en az zararlı çıkan bir boydur.

Göklen boyu

Göklen boyu 17. ve 18. asırlarda tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu tarihten önce bu boy hakkında hiç bir bilgiye rastlanılmamaktadır. 19 asırda tek başlarına göç etmeyi bırakmışlar ve o seneler “Gök” adı verilen boyun himayesine girmişler. Türkmenlere ait olan bu Gök boyu sonradan yerleşik devre geçmişler. Başka bir görüşe göre, Göklen boyu ile Gök boyu aynı boy, ancak “-len” eki sonradan eklenmiş. Fars dilinde leng kelimesi “topal” anlamına gelmektedir. Bir rivayete göre bu boyun beyi topalmış ve susuz kalan halkına bir şekilde su bulmuş ve bu “-len” eki bu boy beyinden dolayı sonradan eklenmiş.

Göklenlerin çoğu İran’da yaşamakla beraber, Azerbaycan ve Türkiye’de de yaşadıklarına dair bilgiler vardır.

Yazır boyu

“Yazır” isminin çeşitli anlamlara geldiği söylenmektedir. Bir anlama göre: “çok ülkede vali”, “çok il onun ola”, “Halk büyüğü” gibi anlamlar taşımaktaymış.

Ahal’da bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Başkentlerine önce Tak, sonra da Takyazır adını vermişlerdir. Moğol saldırısından sonra, Yazırlar çeşitli yerlere dağılmışlardır. Onların çoğunun Anadolu yurtlarına göç ettikleri bilinmektedir.

Alili boyu

Mahtumkulu Çuvalbagsı gibi büyük halk ozanının çıktığı bu boy çoğunlukla Kaka ve Daşhovuz ilinin Yılanlı ve Lenin ilçelerinde, Türkmenabat ilinde ve Afganistan’da yaşadıkları bilinmektedir. Aslında bu boy Orta Uzboy bölgesinde ortaya çıkmıştır, fakat, 1578 yılında bu bölgedeki susuzluktan ve birtakım huzursuzluklardan dolayı bölünüp Daşoğuz, Türkmenabat ve Buhara’ya dağılmışlardır. Bir rivayete göre de Alili boyu Daşoğuz’a zorla Hiva hanı tarafından göç ettirilmiş. Onlara Gılıçniyarbay ırmağı kıyılarında yer vermiş. Daha sonra da onların yeni yurduna hem Alilioy hem de Magtımoy diye ad vermişler.

Yomut boyu

Türkmenlerin büyük boylarından biridir. Bu boy Sagadam veya Batı Yomutları ve Daşhovuz veya Kuzey Yomutları diye ikiye ayrılmıştır. Bu boy İran’da da küçük bir grup olarak Yomutlar diye bilinmektedir. “Yom” Türkmence’de “yumak”; bir yere toplanmış ip yumağı, ya da “yumruk” ya da “yuvarlak” anlamlarına gelmektedir. “Yomut” kelimesi de eski Türkçe’de “yığın”, “toplam” anlamlarına gelmektedir. Bundan 2100-2200 yıl önce Türkmenlerin ataları olan Gunlara’da Yomut denildiği söylenmektedir. “Gun” kelimesi de “topluluk” anlamına gelmektedir. Bu boy ismini atalardan Alan Günler’den de aldıklarına dair rivayetler vardır.

Türkmen bayrağına bu beş büyük Türkmen boyunun halı motifleri sembol olarak yansımıştır. Bu beş büyük Türkmen boyunun dışında iki büyük, 24 küçük Türkmen boyu daha vardır. Bunlardan Ata, Hoca, Seyit ve Şeyh boylarının seyit oldukları söylenir.

Kaynak: www.geocities.com/turkdunyasi/turkmenistan/turkmenistan.htm

TÜRKMENİSTAN CUMHURİYETİ

Yüzölçümü : 488.100 km²

Nüfusu : 5.000.000

Başkenti : Aşgabat'dır.

Ülke nüfusunun %76'sını Türkmenler, %9'unu Özbekler, %6'sını Ruslar, %2'sini Kazaklar ve %1'ini Tatarlar oluşturmaktadır. Toplam 5.800.000 Türkmen'in, 3.800.000'i Türkmenistan'da, 1.350.000'i İran'da, 500.000'i Afganistan'da ve 150.000'i Özbekistan'da yaşamaktadır. Burada da görüldüğü gibi İran'da büyük bir Türkmen kitlesi mevcuttur. Bunlar İran'ın Hazar denizi kıyısındaki Türkmenistan'a sınır olan Gülistan eyaleti ile Horasan eyaletinin kuzeybatısında bulunmaktadır. İran'ın Horasan eyaletinin kuzeyindeki çöle (Türkmenistan sınırının güneyi) "Türkmen Sahra" denilmektedir. Türkmenler, Sünni-Hanefi Müslümanlardır.

Bayrak

Türkmen bayrağına beş büyük Türkmen boyunun halı motifleri sembol olarak yansımıştır.

Harita

İran sınırı boyunca yükselen alçak dağlar (Kopet dağları) ve doğuda Hazar Denizi ile sınırı olan Türkmenistan %80'i dünyanın en büyük çöllerinden biri olan Karakum Çölü ile kaplıdır. Geri kalan %20'lik bölümün %3'ünü ekilebilir alanlar, %63'ünü çayır ve otlaklar, %8'ini ormanlar ve %26'sını diğer alanlar oluşturmaktadır. Denizden yüksekliği 150-300 m arasındadır.

27 Ekim 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Türkmenistan Cumhuriyeti Orta Asya'nın en güçlü devletlerinden biri olma yolunda hızla ilerlemektedir. İran, Irak, Suriye, Anadolu Türkmen boylarına ait olanlar için "Türkmen" deyiimi kullanılmaktadırlar. Türkmenler, Türklerin Oğuz soyundandırlar.

Özellikle Safevi Türk hükümdarı Nadir Şah'tan sonra çeşitli kavimlerin saldırılarına uğrayan Türkmenler 1835'ten sonra Merv bölgesine doğru yayılmaya başlamışlardır. 1860'da da Kuşid Han'ın önderliğinde Farsları yenilgiye uğratmış ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1873'te Ruslar Hive'yi işgal etmişler ise de, daha sonra yenilgiye uğramışlardır. 1916'da başlayan Türkistan ulusal ayaklanması devam etmiş, 1920'de de Türkmenler Hive'yi geri almışlardır. 1924'te Türkmenistan SSCB'ne bağlı bir Cumhuriyet haline gelmiş ve Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. 7 Ocak 1990 tarihinde ise Türkmenistan'da, seçimler yapılmış, resmi dil Türkmençe kabul edilmiş, 22 Haziran 1990 tarihinde Türkmenistan egemenliğine, 27 Ekim 1991 tarihinde de bağımsızlığına kavuşmuştur. Bugün gelişen ekonomisi ve genç nüfusu ile Orta Asya'nın en güçlü ülkelerinden biridir.

Ekonomi

Türkmenistan gerek elektrik üretimi, gerek diğer enerji kaynakları açısından zengin bir ülkedir.

Ülke ekonomisinin temel taşı pamuğun yanısıra doğalgaz ve petrol oluşturmaktadır.

Topraklarının önemli bir kısmı çöl olan Türkmenistan'ın en önemli su kaynağı Amuderya Nehridir. Türkmenistan, Özbekistan sınırı boyunca uzanan Amuderya'dan Karakum Kanalı vasıtasıyla faydalanmaktadır. Sulamanın neredeyse %90'ı, bu kanaldan yapılmaktadır.

Türkmenistan'da üretilen başlıca tarım ürünleri; pamuk, arpa, buğday, mısır, çeltik, susam, kavun, karpuz, üzüm, meyan kökü ve doğal ipektir. Türkmenistan, Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra ikinci önemli pamuk üreticisidir. Dünya sıralamasında ise ilk 10 ülke arasında bulunan bu ülkenin pamuk üretimi, toplam tarım sektörünün %70'ini oluşturmakta ve ürünün %20'si işlenmek üzere diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine ihraç edilmektedir. Ayrıca pamuk ihracından elde edilen gelir, toplam ihracat gelirinin %20'sini oluşturmaktadır.

Bitki örtüsü bakımından fakir olan Türkmenistan, madenler yönüyle oldukça zengindir. Madencilik ve enerji sektörü, sahip olduğu zengin mineral kaynaklar nedeni ile sanayi üretimde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin işletilebilen başlıca doğal kaynakları; doğalgaz, sodyum sülfat, krom (Karaboğaz Lagunu), sülfür, kurşun, galyum (Gaurdak Bölgesi), bentonit (Oglanlı Bölgesi), brom, iyot (Çeleken, Nebitdağ) ve petroldür.

Ayrıca, önemli miktarda sodyum ve potasyum çıkartılarak, kimya sanayinde kullanılmaktadır. Tuz üretimi madencilik faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmakta ve üretimin büyük kısmı kimya sanayinde kullanılmaktadır. Ülkede son yıllarda altın ve platin rezervlerine de rastlanmıştır. Türkmenistan, SSCB'nin en büyük sodyum sülfat üreticisi olmasına rağmen, zamanla bu rezervler tükenmiş ve sodyum sülfat tesislerinin faaliyetleri durdurulmuştur.

Türkiye ile Türkmenistan arasında imzalanan "Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması" uyarınca petrol, maden ve enerji kaynaklarının aranması, çıkarılması ve işletilmesi konularında mutabakata varılmıştır.

Türkmenistan gerek elektrik üretimi, gerek diğer enerji kaynakları, özellikle de doğalgaz açısından zengin bir ülkedir. Ülke ekonomisinin temel taşı pamuk, doğalgaz ve petrol oluşturmaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetleri arasında en büyük doğalgaz rezervlerine ve yıllık üretim kapasitesine sahip olan ülke Türkmenistan'dır. Türkmenistan'daki doğalgaz rezervleri, bölgedeki toplam rezervlerin %5'ini oluşturmakta olup, tespit edilen toplam doğalgaz rezervleri yaklaşık 2,86-4,4 trilyon m³ civarındadır. Ancak bağımsızlıktan sonra üretim, ihracat imkanlarının da daralmasıyla yarı yarıya azalmıştır. Üretilen doğalgazın %84'ü ihraç edilmektedir.

Bağımsızlıktan bu yana gaz üretimi 100 milyar m³'lerden, 15 milyar m³'e gerileyen Türkmenistan, 1999 yılında 22,9 milyar m³ gaz üretmeyi başarmıştır.

Doğalgazın ihracatı için Rusya üzerinden geçen boru hattı kullanılmaktadır. Ayrıca, 1997 yılında açılmış olan 200 km'lik, İran ile bağlantı sağlayan sınırlı kapasitedeki bir boru hattı da mevcuttur. Halihazırda Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a gaz naklini sağlayacak bir boru hattı projesinin geliştirilmesi konusunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Ülkede bulunan petrol rezervlerinin 1.1 milyar ton (1.7 milyar varil) olduğu tahmin edilmektedir. Bugün yıllık üretim ortalama 5 milyon ton düzeyindedir. Ham petrol, yıllık kapasitesi 5.5 milyon ton olan Türkmenbaşı rafinerisinde işlem görmektedir.

Türkmenistan'da doğal gaz, elektrik, su ve sofr tuzu halka ücretsiz verilmektedir.

Kaynak: Prof. Dr. Nadir DEVLET. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi – Çağdaş Türkiler. Çağ Yayınları.

İRAN'IN ETNİK GERÇEĞİ

İran denildiğinde aklımıza ilk gelen herkesin Farsça konuştuğu ve Şii olduğu bir ülke gelir. İran tarihini ve İran coğrafyasında yaşayan halkları incelemeyen birisi, İran'ın kuzeydoğusu Türkistan, Kuzeybatısı Türkiye, Türkler Türkistan'dan Türkiye'ye göç ederken nasıl olup da İran'ı atlayıp burada yerleşmemişler sorusunu sorabilir. İran'da Büyük Selçuklu devletinden başka Türk devleti kurulmamış mı diyebilir. İşte bu soruların cevabı; İran tarihi, belki Anadolu tarihinden daha da Türk'tür. Büyük Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Farmlar (veya Persler) 1925 yılına kadar devlet kuramamışlardır. Büyük Selçuklu devletinden sonra Moğollar tarafından kurulan İlhanlı Hanlığı vardır. Daha sonra ise Safevi ve Kaçar Türk devletleri kurulmuştur. Ancak İngilizlerin yardımıyla 1925 yılında İngiliz müttefiği ve Türk düşmanı olan Fars Pehlevi sülalesi İran'ın yönetimini ele geçirmiştir. Özellikle Osmanlı devletinin başında bulunanlar Farsça şiirler yazarken Safevilerin başındaki Şah İsmail ise temiz Türkçe ile şiirler yazmıştır. Fakat bir Azerbaycan Türkü (İran Türkmenleri) olan Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim zamanında başlayan Sünni-Şii devletler çatışması Türk ulus bilincinin oluşmaya başlaması olan 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiş ve bundan sonra Anadolu ve İran Türkleri arasında başlayan sıcak ilişkiyi gören İngilizler ve Ruslar İran iktidarını Farmlara teslim etmişlerdir.

İran'ın günümüzdeki etnik dağılımını gördüğünüzde şaşırabilirsiniz. Çünkü İran'ın yönetim kademesini oluşturan Farmların İran devletindeki oranı %36,5 dur. Azerbaycan Türklerinin oranı ise %29,2 dir. Arada az bir fark vardır. Yani İran'daki her 3 kişiden birisi Türk'tür.

İRAN ETNİK DAĞILIMI: İran nüfusu 2004 verilerine göre 68.500.000'dir.

İRAN DİLLERİ KONUŞAN HALKLAR

PERSLER

Farmlar: İran içindeki %si 36,5 . Nüfusları 25.000.000 . Dinleri Şii müslüman. Ülkenin orta kesiminde Tahran ve güneyindeki eyaletlerde yaşarlar.

Mazanderan ve Gilak: İran içindeki %si 8 . Nüfusları 5.500.000 . Dinleri Şii müslüman. Hazar denizi ile Elbruz dağları arasındaki Mazanderan ve Gilan eyaletlerinde yaşarlar.

Lor: İran içindeki %si 6,1 . Nüfusları 4.200.000 . Dinleri Şii müslüman. Ülkenin güneybatısındaki İlam, Lorestan, Khuzestan ve Esfahan eyaletlerinde yaşarlar. Lor nüfusu altında bulunan iki alt grup daha vardır. Bunlar Lek'ler ve Bahtiyari'lerdir. İkisinde nüfusları 1'er milyon civarındadır. Bazı Kürt kaynakları Lek'leri Kürtlerin bir kolu olarak görmekteyse de tarafsız kaynaklar Lek'lerin Lorca'nın (veya Lurice) şivesini konuştuklarını yazmaktadırlar ve Lekler kendilerini Kürt olarak görmemektedirler.

Diğer Şii Pers Topluluklar: İran içindeki %si 1 .

Böylece kendini İranlı Pers olarak tanımlayanların, İran içindeki %si 51,7 ve nüfusları da 35.400.000 dür. Yani İran'ı yönetenler ancak %52 lik bir çoğunluğa sahiptir.

Kürtler: İran içindeki %si 9,6 . Nüfusu 6.600.000 . Neredeyse tamamı Şünni-şafii müslüman olup, 500.000 kişilik bir kısmı Şii müslümandır. Şii olanları, Kürtlerin yaşadığı bölgelerin en güneyinde bulunmaktadır. Kürtler, Batı Azerbaycan eyaletinin güneyinde ve Türkiye sınırı ile Kordestan ve Kermanşah eyaletlerinde yaşarlar. Batı Azerbaycan eyaletinin Türkiye sınırında yaşayanlar Kürtçe'nin Kurmanji (kuzey) lehçesini konuşurlar ve nüfusları 350.000'dir. Batı Azerbaycan eyaletinin Mahabad bölgesi ile Kordestan eyaletinde yaşayanlar Kürtçe'nin Sorani (merkez) lehçesini konuşup, nüfusları 3.250.000'dir. Kermanşah eyaletinde yaşayanlar ise Kermanşahi (güney) lehçesini konuşurlar ve nüfusları 3.000.000'dür. Kürtler, İran dillerinden birini konuştukları halde kendilerini İranlı olarak görmezler. İranlı olarak sadece Şii olup İran dillerini konuşanları tanımlarlar. Sanırım bunda en büyük faktör Sünni müslüman olmalarıdır.

Beluciler: İran içindeki %si 1,8 . Nüfusları 1.250.000 . Dinleri Sünni müslüman. Ülkenin Pakistan sınırındaki Belucistan eyaletinde yaşarlar. 1.000.000 civarında da Pakistan'da yaşamaktadır. Sünni müslüman oldukları için kendilerini İranlı görmezler ve yaşadıkları yerleri de İran coğrafyasından saymazlar.

Hint-Avrupa dil ailesinin İran dil grubunu konuşan halklar yukarıda açıklandığı gibi olup, bu dil ailesine mensup olmayanlar ise şu şekildedir:

Araplar: İran içindeki %si 3 . Nüfusları 2.000.000 . Dinleri Şii müslüman. Ülkenin güneybatı ucundaki Khuzestan eyaletinde yaşarlar. Bu eyalete İran Arabistan'ı da denmektedir.

Ermeniler: Nüfusları 200.000 civarındadır.

T Ü R K D İ L L E R İ K O N U Ş A N H A L K L A R

Azeriler: İran içindeki %si 29,2 . Nüfusları 20.000.000 . Dinleri Şii müslüman. Ülkenin kuzeybatı ve orta kesimlerinde yaşarlar. Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Erdebil ve Zencan eyaletlerinde yoğun olarak yaşarlar. Kazvin, Tahran ve Hamedan eyaletlerinin de yarısı Azerbaycan Türk'ü'dür. İran'ın başkenti Tahran'ın merkezinin %40 nı oluştururlar. Merkezi ve Gilan eyaletlerinin nüfuslarının %25'i de Azerbaycan Türk'üdür. Farslar, Azerilere sadece "Türk" demektedirler.Farslardan sonra ülkenin en kalabalık grubu olup, ülke yönetiminde söz sahibi değillerdir.

Türkmenler: İran içindeki %si 2 . Nüfusları 1.350.000 . Dinleri Sünni-hanefi müslüman. Ülkenin kuzeydoğusunda, Hazar denizi kıyısındaki Gülistan eyaleti ile Horasan eyaletinin kuzeybatısında yaşarlar.

Kaşkaylar: İran içindeki %si 1,8 . Nüfusları 1.250.000 . Dinleri Şii müslüman. Ülkenin güneybatısında bulunan Fars eyaletinde yaşarlar. Şiraz kenti Kaşgayların merkezi niteliğindedir. Azerbaycan şivesine yakın bir Türkçe konuşurlar.

Horasan Türkleri: İran içindeki %si 0,6 . Nüfusları 400.000 . Dinleri Şii müslüman. Ülkenin kuzeydoğusundaki Horasan eyaletinin merkezi olan Meşhed'in kuzeybatısında yaşarlar. Aynı bölgede yaşayan Türkmenlerden ile Şii mezhebi ve dilsel şive farklılığı ile ayrılırlar. Azerbaycan şivesine yakın bir Türkçe konuşurlar. Yabancı literatürler Horasan Türklerinin konuştuğu dili sadece "Türkçe" diye tanımlamaktadır.

Halaç Türkleri: İran içindeki %si 0,1 . Nüfusları 50.000 . Dinleri Şii müslüman. Türkmen boylarındandır. Merkezi eyaletinin Arak şehri civarında yaşarlar. Azerbaycan şivesine yakın bir Türkçe konuşurlar.

Avrupalılar, Türkiye'de 10-15 milyon arası nüfusu bulunan Kürtler ile ilgili sözde kültürel haklar gibi arkasında daha fazla istekler içeren şeyler için kıyamet koparıırken, 20 milyonluk Güney Azerbaycan Türkü ile ilgili hiç bir şey yapmamakta ve çifte standardı Türklerle ilgili bütün konularda göstermektedir. Güney Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık hakkıdır. Zaten gelecek yıllarda bağımsızlık kazanabilecek durumda gibi görünen tek Türk ülkesi, Güney Azerbaycan'dır. Tarihiyle, kültürüyle ve buldukları coğrafyadaki nüfus yoğunluğu ile de bağımsızlığa adaydır. Bağımsızlık hareketini GAMOH adında, Güney Azerbaycan Türkleri tarafından kurulan bir örgüt yürütmektedir. Başlarında da Dr. Mahmut Ali Çöhreganlı bulunmaktadır.

Kaynaklar:

1. Rafael BLAGA. İran Halkları El Kitabı.
2. Prof. Dr. Nadir DEVLET. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi – Çağdaş Türkiler. Çağ Yayınları.

İRAN'IN BİN YILLIK TÜRK TARİHİ

Çin ile İran arasında yüzyıllar boyunca at koşturan Türkler, ilk olarak 4. yüzyılın sonlarından itibaren İran topraklarına girmeye başladılar. Ama kitlesel göçler 10. yüzyılda başladı. Ve o yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar İran Türk toplulukların kurduğu devletlerle yönetildi. O yüzden 990'lı yıllardan 1925'e uzanan yaklaşık bin yıllık süreç İran'ın "Türk dönemi" diye tarif edilir.

İran'ın tamamı olmasa da Horasan civarını hakimiyet altına alan ilk Türk devleti Gazneliler'di. Onu Selçuklular izledi, İran bu dönemde tam ve kesin olarak Türk etkisine açıldı. 30-40 yıl içinde İran, Irak, Suriye, Azerbaycan ve Anadolu'yu ele geçirip büyük bir imparatorluk oluşturan Selçuklular, yönetim merkezi olarak İsfahan'ı seçtiler. Onların zamanında Oğuzlar ve diğer Türk boyları, İran'a ve İran üzerinden Anadolu'ya aktı. İran'ın Azerbaycan bölgesinin Türkleşmesi o zaman başladı. Selçukluların 150 yıllık hükümlüğünün yerini de, o yıllarda Amuderya bölgesinde yaşayan Türk Harzemşahlar aldı. Yeni Türk göçleri de onlarla geldi. Ama asıl büyük göçler Cengiz Han kasırgasında yaşandı. Ya Cengiz Han'ın askerleri olarak ya da o askerlerin gazabından kaçan boylar olarak, yoğun bir nüfus İran'a dolmuştu. Ardından da Moğol İlhanlı egemenliği başladı. Tebriz'i merkez yapan İlhanlı hanedanı tüm gücünü göçebe Türk boylarına dayandırdı ve İran'ın Türkleşmesi bu dönemde daha da hızlandı. İlhanlılar dağılınca Çobanlılar, Celayirli gibi Türk boylarına dayanan yerel hanedanlar ortaya çıktı. Tam o sırada Orta Asya'da Çağatayların yerini alan Timur'un büyük yürüyüşü başladı. 30 yıllık Timur egemenliğinin ardından İran, Türk Karakoyunluların denetimine geçti. Doğu Anadolu'da bir Türkmen devleti kuran Akkoyunlular da İran içlerine yayıldı ve Karakoyunluları yenerek İran'a hükmetmeye başladı. Bu sırada Erdebil'deki Türkmen şeyhlerinin öncülük ettiği Şii hareketi güç kazandı. Şah İsmail ile birlikte Safevi dönemi (1502-1750) başladı. Şah İsmail Azeri Türk tarihinin yetiştirdiği en büyük şahsiyetlerdendi. Devlet adamı, komutan, ozan ve tarikat lideriydi. Anadolu'da yaşayan Alevi Türkmenler, kitleler halinde İran'a giderek Şah İsmail'e katıldı. Ağrı ve Kars bölgesinde yaşayan Türkmen nüfusun boşaltılıp yerlerini Sünni Kürtlerin doldurması bu dönemde oldu. Şah İsmail Osmanlı karşısında yenilgiye uğrayıp geri çekildiyse de, onun kurduğu Safevi hanedanlığı döneminde Türk boyları en parlak günlerini yaşadı. Safevilerin yerini kısa süreliğine İran'ın yerli halkı Farşlar aldı. İranlı Zend hanedanı sadece 29 yıl yaşadı ve ülke 1779 yılında yine bir Türk boyu olan Kaçarların eline geçti.

Kaçar hanedanlığı 1925 yılına kadar ayakta kaldı. Son hükümdar Ahmet Kaçar, İran'ın İngiltere'nin kolonisi haline geçmesine engel olmak istedi. İngiltere'nin tertiplediği bir darbeyle devrildi ve yerine İngiltere'nin eğitim desteklediği Rıza Han geçti. Bin yıllık Türk egemenlik dönemi böylece kapandı ve Farsi kökene mensup Pehlevi ailesinin yönetimi başladı. Şoven bir Fars politikası güden Şah, Türkleri ve diğer etnik toplulukları büyük baskı altında tuttu. Ayaklanmalar şiddetle bastırıldı. Azeriler, Sovyetler'in de desteğiyle 1945'te Azerbaycan Milli Hükümeti'ni ilan ettiler. Tebriz'i ve bölgeyi denetim altına aldılar. Ancak ABD ve İngiltere'nin baskısı ve Pehlevi rejimiyle yapılan gizli anlaşmalardan sonra Sovyetler İran Azerilerine destek vermekten vazgeçti. Şah Pehlevi'nin ordusu Güney Azerbaycan'a girdi ve Azeri ayaklanmasının bastırdı. 50.000'ne yakın insan ölmüş, bir o kadarı Sovyetlere kaçmış, 20.000 kişi de sürgüne gönderilmişti. Buna karşın 1950'de Azerilerin milliyetçi lideri Dr. Musaddık seçimleri kazandı ve İran'a başbakan oldu. Şah Rıza, ülkeden kaçtı. İran petrolünü millileştirme vaadi ile iktidar olan Musaddık, sadece Azerilerin değil bütün etnik toplulukların desteğini almıştı. Ancak Musaddık 2,5 yıl başbakanlık yapabildi. İngiltere –ABD yapımı bir askeri darbeyle devrildi ve sürgüne gönderildi. Baskıcı Şah rejimine karşı Azerilerin mücadelesi devam etti. Halkın Mücahitleri ve Halkın Fedaileri örgütleri Azeriler tarafından kuruldu. Şah rejiminin yıkılmasına zemin hazırlayan ilk ayaklanma da 1979 yılında Tebriz'de patlak verdi. İsyancılara karşı tank ve helikopter kullanılan Şah, bir yıl sonra İran'ı terk ederken, ülkede İslam Cumhuriyeti ilan edildi.

Ne yazık ki yeni yönetim de, paniranizm politikasından vazgeçmedi. "Bütün İran vatandaşlarının Ari ırkından olduklarını, dil, edebiyat ve kültürlerinin Farsi olduğunu, İran'ın siyasi ve medeni tarihinin Fars milletinin tarihi olduğunu savunan" bu politika, ülkedeki zengin kültürel çeşitliliği İslam cumhuriyeti adı altında yok etmeye çalışıyor.

Oysa bu politika ne İran'ın tarihiyle, ne de mevcut gerçeklikle uyuyor. İran'da bugün Farsiler dışında Türk, Hint, Sami, Kafkasya halkları da yaşıyor. Bu halklar arasında Türk toplulukların nüfusu, tek tek diğer etnik gruplardan hayli fazla. Türk toplulukları içinde sayıca ve siyasi nüfuz bakımından en etkili olanı, Kaşkayların da içinde sayıldığı Azerilerdir. Ülkede, çoğunluğu Güney Azerbaycan'da olmak üzere 20 milyondan fazla Azeri yaşıyor (İran'ın toplam nüfusu 68 milyon civarında) ve bunların toplam ülke nüfusuna oranı %30 civarında. Azeriler dışında ikinci büyük grup Türkmenler. Onlar da aynı Azeriler gibi Oğuz boylarına aitler ve ülkenin kuzeydoğusunda yaşıyorlar. Bu bölge bugün "Türkmen Sahra" diye anılıyor. Türkmenlerin de nüfusu 1 milyonu aşılıyor. Öteki Türk grupları Halaçlar, Kazaklar, Özbekler, Karapapaklar da İran'ı renklendiren Türk topluluklarından bazıları. İran'daki Türk halklarının

toplam nüfusu araştırmalara göre 25 milyon civarında. Bu bakımdan Türkiye'den sonra en fazla Türkçe konuşan nüfusa sahip ülkedir İran.

Kaynak: ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Ağustos 2004. Sayı 137.

KAŞGAY TÜRKLERİ

Kaşgay, Güney İran'ın Fars eyaletinde, az bir kısmı yerleşik olarak, fakat çoğunluğu göçebe hayatı yaşayan 1.250.000 civarında nüfusları bulunan bir Türk boyunun adıdır. Kaşgay sözcüğü, 1800'lü yıllarda ortaya çıkmış ve daha önceleri İran'ın merkezinde yaşayan Halaç Türklerinin içinde sayılmalarına rağmen , İran'ın güneyine doğru yayılmışlar ve Halaç Türklerinden ayrılmışlardır.

Fars eyaletinde, yazın ve kışın göçüp-konmağa uygun çok geniş bir alan kaplayan Kaşgay Türkleri, yıllık göçlerinde, diğer komşularına göre, daha uzaklara giderler. Kışlakları Basra körfezi yakınındaki Cilahdar'a kadar uzanır; yaylakları ise, kuzeye doğru, Bahtiyari aşireti ile temasa geldikleri, Kumışa civarına kadar, 350 km.'yi geçer. Kaşgay Türklerinin göç ettikleri alan, 1891 tarihinde İran hükümeti tarafından, vilayet-i Kaşgay adı altında, ayrı bir idari bölgeye ayrılmış ve tahminen 300 yerleşim birimini içine alan 15 kazaya bölünmüştür. Birinci Dünya Savaşına rastlayan yıllara ait Türk kaynaklarında Kaşgay Türkleri 350.000 olarak gösterilmiştir. Aynı bilgiye göre, bunlar 40.000-50.000 atlı çıkarıyorlardı. Birinci Dünya Savaşına kadar 9.000.000'u geçtiği sanılan İran'ın nüfusu, 1930'a doğru 17.000.000 olarak gösterildiği için Kaşgayların da o oranda bir artış göstermeleri gerekir. 1953'te, İran başbakanı Azeri Türkü olan Muhammed Musaddık'ı Şaha karşı savunmak için 70.000 atlı çıkarmaları bu artışı gösterir.

Kaşgayların kökeni hakkında türlü söylenceler vardır. Bizzat kendi aralarında zamanımıza kadar devam eden bir söylenceye göre, vaktiyle Doğu Türkistan'da, Kaşgar yöresinde otururlarken, Cengiz Han tarafından Azerbaycan'a getirilmiş ve sonraları, yerleştikleri Save Halacistan'ından Fars eyaletine yayılmışlardır. Bu söylenceye dayananlar Kaşgay ile Kaşgar arasında bir ilişki aramaktadırlar. Cengiz Han zamanında Türkistan'da yaşadıklarına ve oradan, Nadir Şah tarafından, İran'a göçürüldüklerine ve iskan edildiklerine dair olan çok zayıf bir söylenceyle birlikte, Kaşgayların Anadolu'dan buraya geldikleri de söylenmektedir. Nadir Şah'a dayanan söylence, Hamse illerinden birini oluşturan Neferlerin, Nadir Şah sarayının güçlü Türk beylerinden Hacı Hüseyin Han Nefer'in reisliği altında birleşmelerinden ve ona izafetle adlanmış olmalarından türetilse gerektir. Vaktiyle buralarını merkezlerinden biri haline getirmiş olan Selçuklulara bağlı buldukları ve onlarla birlikte bu yöreye geldikleri hakkındaki söylence göz önünde tutulursa, Kaşgayların Moğollardan çok daha evvel gelmiş olduklarına düşünülebilir. Gerçekten Kaşgayların bağlı bulunduğu söylenen Halaç Türklerinin Hindistan ve Afganistan ile birlikte İran'a yayıldıklarına dair daha 10. yüzyıl müslüman kaynaklarında bilgi vardır. Anadolu'nun 16 vilayetinde birer ve Kuzey Azerbaycan'da 5 köyün Halaç adını taşıması, bu Türklerin İran ile birlikte Azerbaycan ve Anadolu'da yayılmış olduklarını göstermektedir. Azerbaycan'ın Mugan bozkırında, yani Halaç köylerinden birinin bulunduğu bölgede, 17. yüzyılın ortalarında, Adam Olearius tarafından bir Halaç Türk topluluğuna rastlanmış olması ile, bugünkü Kaşgaylar arasında Halaç, Bayat, Afşar, İğdir, Beğdili, Karabagi ve Karabahılı gibi topluluklar ile birlikte, bir de ayrıca Muganlı kabilesinin varlığı bu Türklerin Azerbaycan ile ilişkilerini göstermeğe yeter. Beğdililerin, Timur seferlerini izleyerek, Suriye'den Azerbaycan'a dönen Şamlu Beğdililerden bir kol olduğu sanılmaktadır. Aynı tahmin Baharlular için de uygun görülebilir. Kaşgaylar arasında iki, İnanlılar arasında bir topluluk oluşturan Bayatlar, M. Fuad Köprülü'ye göre, Şam Bayatı denilen batıdan gelenler olmayıp, aslında eskiden beri İran'da yaşayan bir Türk aşiretinin ardıdır. Kaşgaylar arasında bugünkü Türkmen kabilelerinin adlarını taşıyanlara da rastlanmaktadır. Bütün bunlardan çeşitli sülaleler devrinde, siyasi ve askeri mülahazalar ile yapılan sürgün ve göç sonucunda içlerine birçok başka Türk unsurları aldıkları anlaşılan Kaşgayların asıl ana kütlesi, yapılan tahminlere göre, bugünkü yurtlarına Moğol veya Selçuklular devrinde gelmişlerdir. Herhalde Timur fütuhati zamanında Save, Kum, Kaşan, Çarra, Kara-Rud tarafları Halaçlar ile doluydu. 19. yüzyılın başında gezmiş olan Zayn al-Abidin Şirvani hemen bütün Fars, Irak ve Tahran taraflarını Halaçlar ile meskun bulmuş idi. Kaşgayların Halacistan'dan Fars'a geldikleri kendilerince de kabul edilmekte olduğu gibi, içlerinde bugün bile 70 ailelik bir Halaç topluluğu yaşamaktadır.

Kabile kurumunun başında bulunan reisin ilhan unvanını taşıması Kaşgayların Cengiz Han'dan geldiğine dair bir söylenceye yol açmış olabilir. Aynı unvanı Kaşgayların komşusu olan Bahtiyarilerin reisleri de bugüne kadar taşırlar. İhanlılar devrinde bu reislerin böyle bir unvan taşıdıklarına olasılık verilemez. Kaşgay Türkleri, ilhanlarına çok bağlı olup, merkezden atanan valilere boyun eğmezler. Bunlar vergi tahsil memurlarını da tanımadıkları için, İran hükümeti, Pehlevi hanedanına kadar, ilhan'ların yarı bağımsız egemenliklerini tanımak zorunda kalmıştır. Rıza Şah Pehlevi'nin Kaşgayları doğrudan doğruya merkeze bağlamak girişimi silahlı isyanlar ile karşılanmış ve 1929-1930 yıllarında İran'ı epeyce uğraştırmıştır. Rıza Şah'tan sonra yeniden yarı bağımsız hale gelen Kaşgaylar, İkinci Dünya Savaşı izleyen İran'daki son olaylarda da, kendi ilhan'ları etrafında, önemli roller oynamağa başlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşına rastlayan yıllarda tamamlanan büyük İran demiryolunun Kaşkay arazisini katetmesi sayesinde, bu Türklerin ekonomik durumlarında bir kalkınma gözlenmeye başlanmış ise de, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki işgal ve onu izleyen iç kargaşalıklar bu kalkınmanın hızını azaltmıştır.

Kaşkayların dili Oğuz Türkçesi gurubuna dahildir. Yüzyıllar boyunca İranlı ve Arap unsurlar ile dolu bir bölgede yaşayan Kaşkayların dilleri nisbeten az ölçüde yabancı etkisi altında kalmıştır. Bununla birlikte özellikle yerleşik hayata geçenlerin şivelerinde Farsçanın etkisi kuvvetle hissedilmeğe başlamıştır. İran hükümetinin yerleştirme siyasetinden güttüğü amaçlardan biri de Farslaştırma olduğu için bu durumun Kaşkaylar aleyhinde bir gelişme izleyeceği anlaşılmaktadır. Kaşkayların Türkleşmiş Fars oldukları hakkındaki iddialar bu gelişimin biçimini işaret etmektedir.

Kaşkaylar, Azeri ve Türkmenler ile olduğu gibi, Anadolu ile de ortak bir özellik gösteren, zengin halk edebiyatına sahiptirler. Pek yaygın olan Aşık Kerem Divanı ile Karacaoğlan'ın bazı kısımları arasındaki benzerlik özellikle dikkati çekmektedir. Yazılı edebiyat bakımından Azerbaycan'a bağlı kalmakla birlikte, Kaşkaylar Türkçenin öğretimi yasak sayılan yabancı bir bölgede, yalnız halk edebiyatları ile yetinmek zorunda kalmışlardır.

Onların kayda değer ilk reisleri Hasan Han ile kardeşi İsmail Han olup her ikisi de Kerim Han Zend (ölümü: 1779) zamanında yaşadılar. Ancak Zandiyeye devrinin sonlarında izah edilmeyen bir sebepten dolayı, bunlardan Hasan Han'ın eli kesilmiş, İsmail Han'ın gözlerine mil çekilmişti. Sonuncunun oğlu Canı Han (ölümü: 1823-1884) onun oğlu Muhammed Ali Han (ölümü: 1851-1852), kardeşi Muhammed Kulu Han (ölümü: 1867-1868) bu sonuncusunun oğlu Sultan Muhammed Han 19. yüzyıldaki en tanınmış Kaşkay reisleridir. Bunlardan Muhammed Ali Han ile oğlu Cihangir Han Kaçarlar'a damat olmuşlardır. Kaşkay hanedanının başlıca rakipleri Şiraz'da oturan Hacı İbrahim oğulları idiler. Bunlar hükümetin desteği ile Fars'daki beş büyük oymağı (Hamse) idare ediyorlardı. Kaşkayların diğer bir düşmanlarının da son zamanlara kadar kuzey komşuları Bahtiyari'ler olduğunu biliyoruz. İran'da meşrutiyet idaresi kurulunca, seçim kanunu gereğince, mecliste Kaşkaylar'ı han ailesinden Hacı Kerim Han temsil etmiştir. Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru, Kaşkay'lar, hükümetin el altından teşviki ile Fars'daki İngiliz işgal kuvvetleri ile de yenildiler. Rıza Şah diğer oymakları olduğu gibi, Kaşkaylarında silahdan tecrid ederek onları tamamen kontrol altına aldı (1930). Bu maksatla yapılan hareket sonucunda İl Han Şavlatu't-Devle Tahran'a getirilerek hapsedildi. Oğulları Han'ı terk etmek zorunda kaldılar. İkinci Dünya harbi esnasında Rıza Şah'ın tahttan uzaklaştırılması üzerine, hapiste iken vefat eden Şavlatu't-Devle'nin oğulları İran'a döndüler. Bunlardan Nasır İlhan seçilerek bölgeyi yönetmeye başladı. Mamafih Kaşkaylar, kendilerine sığınan Alman ajanlarını milli geleneklere uyararak İngilizlere teslim etmek istemediklerinden, girişilecek silahlı bir hareket neticesinde toptan imha edilmek tehlikesi ile karşı karşıya kaldılar ise de Türk elçisinin araya girmesi ile bu tehlikeden kurtuldular (1943). İran hükümeti 1963 yılında toprak islahatını Kaşkay arazisinde uygulamaya girişti. Yapılacak toprak dağıtımı ile Kaşkayların siyasi varlığına son verilmiş olacaktı. Kaşkayların mukavemet göstermeleri üzerine, hükümet tarafından hava ve kara hareketine girişildi. Bunun neticesinde Kaşkaylar silahtan tecrit edildikleri gibi Han ailesi de İran'ı yeniden terk etmek zorunda bırakıldı.

Kaynaklar:

1. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Ağustos 2004. Sayı 137.
2. www.ozturkler.com

AZERBAJCAN CUMHURİYETİ (KUZEY AZERBAJCAN)

Yüzölçümü : 86.600 km²

Nüfusu : 8.000.000

Başkenti : Bakü

Azerbaycan nüfusunun %90'ını Azeriler (7.200.000), %2'sini Ruslar (160.000), %2'sini de Ermeniler (160.000) oluşturur. Azeriler büyük çoğunluğu Şii müslüman olup, kuzey bölgelerinde az bir Sünni müslümana da rastlanmaktadır.

Azerbaycan iklimi dünyadaki 11 iklim çeşidinden 9 una sahiptir. Yıllık ortalama sıcaklığı 10 C'nin üzerindedir.

1991'de bağımsızlığını aldıktan sonra, özellikle geçiş döneminin ilk yıllarında ekonomik alanda düşüşler olmuş ve para birimi olarak manat'a bağlı kalmıştır. Ancak, Azerbaycan verimli tarım arazileri, doğalgaz, petrol ve demir cevheri bakımından zengin kaynaklara sahip bulunmaktadır. Ham petrol üretimi 1991 de 12 milyon tona yaklaşmıştır. Doğal gaz üretimi ise 1991 de 11 milyon m³ dür. Toplam doğalgaz rezervi 118.65 milyar metreküp, petrol rezervlerin de 8 milyar varil olduğu savunulmaktadır. Ayrıca, petrokimya, yiyecek, giyim gibi hafif sanayide vardır.

Azerbaycan'ın yüzde 7'si tarıma elverişli topraklara sahiptir. Bu tarım topraklarının büyük bölümü de Kura ve Aras nehirleri etrafındadır ve ülkede, tarım büyük ölçüde sulamaya dayanmaktadır. Yetiştirilen başlıca ürünler tahıl, meyve, pamuk, çay, tütün, üzumdür. Ayrıca, dut ağacından yılda 5000 ton ipek kozası elde edilmektedir.

Azerbaycan tarımında ve ekonomisinde hayvancılığın da önemli yeri bulunmaktadır. En son verilere göre Azerbaycan'da 1.5 milyon siğir, 5 milyon koyun, 30 milyon kümes hayvanı bulunmaktadır.

AZERBAJCAN TARİHİ

Azerbaycan Adı

Bugünkü Azerbaycan, tarihi ve siyasi sebeplerden dolayı ikiye ayrılmış durumdadır. Başta Aras nehri hudut olmak üzere güneyde kalan kısmı İran içerisinde bulunmaktadır.

Azerbaycan adı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Azerbaycan adının Büyük İskender'in ölümünden sonra (M.Ö.323), burayı yöneten komutanlarından Atropates'ten geldiği söylendiği gibi, mecusi diniyle ilgili olarak "od" anlamındaki azer ve "muhafız" anlamındaki baygan kelimelerinden de geldiği söylenmektedir. Ancak, bu yer adının etimolojisi yapılırken, burada hakimiyet süren Kasar (Hazar) Türklerinin ismi de gözönünde bulundurulmalıdır. (Hazar'ın Muhafızları).

Türklerin Azerbaycan'a geliş tarihlerinin Milattan önceki zamanlara, Saka-İskit dönemine tesadüf ettiği sanılmaktadır. M.S.395-96 yıllarında Hun Türklerinin bir kısmının Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken, bir kısmının da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya inmişler, İç Anadolu bölgesine kadar geldikten sonra Azerbaycan-Bakü yoluyla kuzeye merkezlerine dönmüşlerdir.

Selçuklular Döneminde Azerbaycan

7.yy'ın ortalarında (642) Kuzey Azerbaycan, Arapların eline geçmiştir. Ancak bu sıralarda, Göktürk Devleti'nin batı ucunu teşkil eden Kasarlar ve bugünkü Bulgarların cedlerinden olan Bars illiler bu bölgenin Türkleşmesini hemen hemen tamamlamış durumdaydılar. 7-8. yüzyıllarda buralarda hakimiyet kurmuş olan Hazarlarla beraber İtil-Bulgar Devletinin de faaliyet sahası olduğu için bölgenin Türkleşmesi Oğuz akınından önce gerçekleşmişti.

Selçuklu Türklerinin Azerbaycan'da ilk görülmeleri 1015-1021 yılları arasında Çağrı Bey tarafından bölgeye yapılan akınlarla başlar. Tuğrul Bey'in 1054'de Gence'yi kurtarmak için Bizans'a yapmış olduğu sefer, Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya olmuştur. Sultan Alparslan zamanında Azerbaycan bölgesindeki diğer krallıklar tamamen etkisiz hale getirilmiş ve bu yüzden Alparslan'a Ebu'l-feth unvanı verilmiştir. Melikşah dönemi ise, Azerbaycan'ın Türkleşmesinin son safhasını oluşturur.

Atabegler ve İlhanlılar Dönemi

Gence'de Selçuklu Devleti'nin bir valisi olan Şemsettin İldeniz'in 1146'da bölgeye hakim olması ile Atabegler dönemi, daha doğrusu İldenizliler devri başlamıştır. Yine bu zamanda, Şamahı'da Şirvanşahlar sülalesi hüküm sürüyordu. 1231'de Celalettin Harzemşah'ı takip eden Moğol kuvvetlerinin bölgeye gelmesi ise İlhanlılar döneminin başlangıcını teşkil eder.

Hülagü Han zamanında Azerbaycan ve Anadolu'ya gelen Türkmen grubu da coğrafyanın Türkleşmesinin en büyük amillerindendir. Yeni gelen kuvvetler ile daha eskiden buralara yerleşmiş bulunan Türklerin kaynaşmasıyla buradaki Türkmen unsur daha da kuvvetlenmiştir.

Azerbaycan İlhanlılardan sonra kısa bir süre Altınordu'nun hakimiyetinde kalmış, 1358'den itibaren de Celayirlilerin egemenliğine girmiştir. Fakat bu durum Timur'un 1383'de Azerbaycan'ı emirliğine katmasına kadar sürmüştür. Timur'un 1405'de Çin seferine çıktığı sırada ölmesiyle Azerbaycan'da yine Türkmen boylarından Karakoyunlular ve Akkoyunlular devri başlamıştır. Bu Türkmen devletleri zamanında Azerbaycan Türk nüfusu bakımından en yoğun dönemini yaşamıştır.

Safeviler Döneminde Azerbaycan

Azerbaycan tarihinde önemli bir yer işgal eden Safevi Devleti'nin temeli, Akkoyunlular zamanında yaşayan Şeyh Safiyüddin Erdebili tarafından atılmıştır. Sünni bir tarikat olan Safeviyye tarikatı onun torunu Hoca Ali zamanında (1392-1429) Şiiliğe meyletmış ve Şeyh Cüneyt zamanında tamamen siyasi bir mahiyet almıştır.

Safevi hanedanlığının siyasi olarak kuruluşu 1502'de Şeyh İsmail'in Nahçıvan'da Akkoyunlu ordusunu yenmesiyle başlar. Safevi tarikatının şeyhi Şah İsmail'in bu denli güçlenmesinin en önemli sebebi Türkmen boy ve aşiretlerine son derece güvenmesi ve Türk unsuruna değer vermesinden kaynaklanmaktadır. Ne yazık ki, tarihimiz asıl unsurlarını Türkmen boylarının oluşturduğu iki Türk devletini; Safevi ve Osmanlı Türk devletlerinin karşı karşıya geldiğini gösteren hadiselerle doludur. Buna en çarpıcı örnek olarak, Çaldıran Meydan Muharebesi (1514) gösterilebilir. Bu durum Afşar Hanedanlığı'nın kuruluşuna kadar devam eder (1732).

Afşar ve Kaçar Dönemi

Adından da anlaşılacağı üzere, Nadir Şah Afşar, Afşarlı (Avşarlı) Türkmenlerinin Kırklı oymağına mensuptur. 1729'da II.Tahmasb'ı Safevi tahtına çıkaran Nadir Şah daha sonra onu da uzaklaştırarak Afşar Hanedanını kurmuştur.

III.Ahmet ve I.Mahmut zamanlarında Azerbaycan'ın Osmanlı topraklarına katılması devletin ana siyaseti olmuş, ancak Rusya'nın güneye inme politikası ve Nadir Şah'ın başarılı yönetimi Osmanlı Devleti'nin bunu gerçekleştirmesine engel olmuştur. Daha sonra, Azerbaycan'ın yönetimi yine bir Türkmen boyu olan Kaçarların eline geçmiştir (1779). Kaçar Hanedanlığı'nın yöneticilerinden Feth Ali

Şah zamanı özellikle Ruslarla mücadeleyle geçmiştir. Kaçarlarla beraber Azerbaycan'ın tarihinde önemli rol oynayan hanlıklar devri başlar.

Hanlıklar Devri

Azerbaycan hanlıklarını kuzey ve güney olarak iki grupta toplayabiliriz:

Kuzeyde: Şeki, Gence, Bakü, Derbent, Kuba, Nahçıvan, Taliş, Revan

Güneyde: Tebriz, Urumiye, Erdebil, Hoy.

16. ve 17. yüzyıllarda Türk topraklarını işgale başlayan Rusya 17. asra gelince Kafkasya üzerine seferlere başlamıştır. Tek başlarına Ruslara karşı mücadele etmenin zor olduğunu anlayan Azerbaycan hanlıkları Ruslara karşı beraber hareket etmeyi denemişler, ancak 1801'de Gürcistan, 1804'de Gence Rusların eline düşmüş, 1813'den itibaren de Karabağ'da yerleşmeye çalışmışlardır. 1828'e kadar Karabağ Rusya ile İran arasında çekişme konusu olmuştur. Karabağ'ın da içinde olduğu Aras'ın kuzeyinde kalan Revan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Gence ve sair Azeri hanlıkları 1828'deki Türkmençay Antlaşmasıyla Rusların eline geçmiştir. Böylece Aras nehrinin güneyinde kalan ve Azerbaycan topraklarınının 2/3'ünü oluşturan kısım da İran'a bırakılmıştır.

Azerbaycan toprakları Rusların egemenliğine girdikten hemen sonra Revan ve Karabağ'a Ermeniler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bilindiği gibi bu bölgelerde Ermeni nüfus azınlıkta iken 1828'de Güney Azerbaycan'dan; Tebriz ve çevresinden, 1829-30'da Erzurum ve çevresinden Ermeniler göçürülerek Revan (Erivan) ve çevresine yerleştirilmiştir. Ermeni tarihçilere göre de Revan ve çevresinde Ermeniler çoğunlukta değildi. 1905'den itibaren Türklerle Ermeniler arasında çatışmalar başlamıştır. 1917 İhtilali sırasında Ermeniler Karabağ'ın Ermeni toprağı olduğunu ileri sürmüşlerse de, 1918'de Osmanlı ordusu tarafından burada düzen sağlanmıştır.

Birinci Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti (1918-1920)

1905 ihtilali Azerbaycan kültür ve edebiyatında yeni gelişmelere yol açmıştır. 1917'deki İhtilal başlamadan evvel, Azerbaycan Türkleri 15 Nisan'da Bakü'de bir "Kafkasya Kurultayı" toplamışlar ve uzun münakaşalardan sonra "Mahalli Federasyon" esasını kabul etmişlerdir. İstiklal fikri Gence'nin "Ademi Merkeziet Partisi" ile Bakü'nün "Musavat Partisi"ni birleştirmiştir. İki milliyetçi ve Türkçü Nesib Bey Usupbeyli ile Mehmed Emin Resulzade biraraya gelerek Azerbaycan'ın istiklaline karar vermişlerdir. 28 Mayıs 1918'de Milli Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Türkiye tarafından derhal tanınmıştır.

Bu yeni hükümet iki yıl süre ile birçok ekonomik ve politik problemlerle uğraşmıştır. Ancak bu sırada Anadolu'da da bir bağımsızlık mücadelesinin var olması, Rusların bu petrol ve endüstri merkezini kendi nüfuz alanına dahil etmeye çalışması ve Batılı ülkelerin Rus tehdidini görememesi yüzünden, Azerbaycan 27 Nisanı 28 Nisana bağlayan gece Ruslar tarafından işgal edilmiştir.

Sovyetler Birliği Döneminde Azerbaycan

Azerbaycan, 1922'de Kafkasya Ötesi Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti'ne katılmış, 1936'dan sonra ise Azerbaycan SSC adını almıştır.

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'ne katıldıktan sonra devamlı toprak kaybetmiştir. Stalin zamanında yapılan düzenlemeler ile Ermenistan; Türkiye, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Azerbaycan arasına doğru uzatılmış ve böylece Anadolu Türkleriyle, Türkistan Türkleri arasındaki irtibat kesilmeye çalışılmıştır.

Anadolu Türkleriyle aynı aileden olan Azerbaycan Türkleri bağımsızlıklarını kazanmak için her fırsatta ayaklanmışlardır. Sovyetlerin dağılma sürecine girdikleri 1980'li yılların sonlarına doğru Karabağ olayları tekrar alevlendirilerek Türk-Ermeni çatışması başlatılmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmak istemeyen ve müstakil bir Azerbaycan'dan yana olan Azerbaycan'ın Türk halkı 19-21 Ocak 1990 günleri Kızıl Ordu tanklarınının Bakü'ye girmesiyle kanlı bir şekilde bastırılmış ve pek çok Azeri katledilmiştir.

İkinci Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti

Bu hadiseler Halk Cephesi hareketlerinin daha da hızlanmasına ve ülkede yayılmasına sebep olmuştur. 30 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan bunu yeterli görmemiş, 7 Haziran 1992'de düzenlenen Cumhurbaşkanlığı seçimiyle eski Komünist Partisi Lideri Ayaz Muttalibov'u başkanlıktan uzaklaştırarak, Ebulfez Elçibey'i Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başına geçirmiştir. Ebulfez Elçibey seçimlerde oyların %59.4'ünü almıştır.

25 Aralık 1991 tarihinde Kiril alfabesini bırakarak Latin alfabesine seçen Azerbaycan Cumhuriyeti, alfabenin uygulamasına geçmiştir. 1992 yılı içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu, Karabağ'ın muhtar bölge statüsüne son vermiş, normal bir ili haline dönüştürmüştür. 2002 yılı itibarıyla hala

Azerbaycan topraklarının % 20'si Ermeni işgali altındadır. Karabağ'ın Ermeni işgalinden kurtarılması için uluslararası görüşmeler devam etmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, bugün birçok ülke tarafından tanınmış, BM ve AGİK gibi milletlerarası kuruluşlara üye, kalkınmakta olan bir Türk devletidir.

1992 Sonrası Siyasi Gelişmeler

4 Haziran 1993'de Suret Hüseyinov'a bağlı güçler Gence'de bir ayaklanma çıkarmışlardır. Bu ayaklanma büyüyerek Bakü'ye kadar yayılmıştır. Bu durum üzerine bir yıl kadar süren Halk Cephesi İktidarı sona ermiş ve Ebulfez Elçibey Bakü'yü terketmiştir. İsyan sırasında Meclis Başkanlığına Haydar Aliyev getirilmiştir. 3 Ekim 1993'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Azerbaycan son yıllarda, biri 4 Ekim 1994, diğeri 17 Mart 1995 tarihinde olmak üzere Aliyev yönetimine karşı iki darbe girişimine sahne olmuş, bunun sonucunda etkileri tüm alanlarda hissedilen siyasi-toplumsal istikrarsızlık ve çalkantılar yaşanmıştır.

Azerbaycan'da çoğulcu demokratik yapının yerleştirilmesi yönünde adımlar atılmaktadır. Anayasa taslağı ve seçim kanunu hazırlıklarının ardından ilk çok partili seçimler uluslararası gözlemcilerin nezaretinde 12 Kasım 1995 tarihinde düzenlenmiş, aynı tarihte yeni Azerbaycan Anayasası da halk oylamasıyla kabul edilmiştir.

Ekim 1998'de yapılan seçimler sonucunda Haydar Aliyev yeniden 5 yıllık bir süre için Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Kasım 2003'de yapılan seçimlerde İlham Aliyev Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Kaynaklar:

1. www.geocities.com/turkdunyasi/azerbaycan/azerbaycan.htm
2. Prof. Dr. Nadir DEVLET. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi – Çağdaş Türkiler. Çağ Yayınları.

EBULFEYZ ELÇİBEY

ELÇİBEY, ELÇİBEY'İ ANLATIYOR

1938 yılının Haziran ayında Azerbaycan'ın Ordubad vilâyetinin Keleki köyünün "Halil Yurdu" denilen yaylasında doğmuşum.

Babam "Kadirkulu Aliyev Merdan oğlu." Rus-Alman Savaşı'nda (İkinci Dünya Harbi) askerde ölmüş. Annemin adı da Mehrinisa'dır.

Onu biliyorum ki, ben Türk'üm. Belki de bende daha çok Şamanlık izleri var. Sakinliğimden hissediyorum ki, Oğuzlar'danım; arada sırada öfkelendiğimde diyorum ki, Kıpçaklar'danım.

Yedinci sınıfa kadar Unus 7 Yıllık Mektebi'nde okuduktan sonra Ordubad 1 Numaralı Şehir Orta Mektebi'ne devam ettim. O zamanki köy çocuklarının hayatında olduğu gibi ben de şunları yaşadım: Çoğu zaman kevenlerin, sürgünlerin, kangalların içerisinde çoğumuz yalın ayak geziyorduk. Mektebe de yalın ayak giderdik. Komşumuz olan Unus adında bir köy var, orada yedi yıllık mektepte birinci sınıftan yedinci sınıfa kadar okudum (bizim köyde mektep yok idi).

Yedinci sınıfa bitirene kadar en büyük arzum hekim olmak idi. Sekizinci sınıfta tarih ilmine meylim arttı, cemiyeti kavramak bana daha çok ilgi çekici geldi ve Marks'ın "Kapital"ini okumağa başladım. Bize şöyle propaganda etmişlerdi. Güyâ, "Kapital" dünyanın en büyük sâheseridir. O vakitler "Kapital"i okuduğumda çok fazla anlayabilmiş değildim. Hocalarım ve talebe arkadaşlarım bana haklı olarak istihzâ ile baktılar.

Küçük yaşlarımdan itibaren oruç tutuyordum (gizli gizli oruç tuttuğumu hocalarım bilsin istemiyordum), arada bir annem ile yan yana namaz da kılıyordum.

Onuncu sınıfta Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi'nde) Şarkiyat Fakültesi'nin açılacağını duydum. Nizamî, Hakanî, Fuzulî ve başka şairlerimizi doğru anlamak maksadıyla bu fakülteye hazırlandım. 1957'de Üniversitenin Şarkiyat Bölümü'ne (o vakit Filoloji Fakültesi'nin bünyesinde idi) Arap Filolojisi sahasına kaydoldum.

II-III. sınıflarda okurken tarihî-siyasî meseleler beni daha çok meraklıyordu. Az çok, hayata gençlik bakışıyla gördüm ki, halkımız bir felâket içerisinde yaşıyor. Ben Güney Azerbaycan faciasını sekiz yaşında görmüşüm, duymuşum. O zaman bilmiyordum ki, tarihin hangi yılıdır. Sonra bildim ki, bu 1946 yılıdır. Gece yarısı Araz'a atlayıp (Allah bilir pek çokları boğulmuştu) kuzeye geçen fedâiler-erkekler, kadınlar, kızlar gelip; bizim Keleki köyüne çıkıyorlardı; geceleri kapımız dövülürdü, açardık...bin bir eziyet çekmiş insanlar... Bir iki gün geçmezdi, hükûmet memurları gelip onları bir yerlere götürürlerdi. Ben anama soruyordum: Bu adamlar kimdir, bu teyze niye ağlıyor, bu çocuğun babasını kim öldürmüştü? Niye elbisesi kanlıdır? Hafızamda şu sözler daha çok kalmış: "Ne bileyim? Bedbahttırlar, kardeş kardeşi öldürmüş. Bizimkiler gitti muharebede kırıldı, bu bedbahtlar da birbirini kırıyor. Hitler'in Allah belâsını versin. Stalin'in de bıyığı yerde kalsın!". Bu sözler ömrüm boyu benim kulağımda çınladı. Büyüdükçe ben de herkes gibi her adım başı haksızlığa hedef oldum. Ayıldığımızda gördüm ki, büyük, ulu bir halk millî felâket içerisinde çabalıyor.

Çocukluğumda bana şaka ile "millet" diyorlardı, şakaya alıyorlardı. Üniversitede de bâzen "Millet" diyorlardı. Sonra ben düşündüm ki, ben kimim, neci olmalıyım... "Milletçi" sözünün kökü Arapça'dır. Düşündüm ki, Türk sözü kullanmalıyız; bu sözün yerine "Elçi" sözü uygundur. "Milletçi" sözü yerine "Elçi" sözünü kullanalım.

1962'de üniversiteyi bitirdim. 7-8 ay staj yaptıktan sonra biz, 5-6 arkadaşı, Assuan Barajı'nın yapıldığı Mısır'a mütercim olarak gönderiler.

Azerbaycan'a dönünce bütün gücümü talebeler arasında -millî şuurun uyanmasına yönelttim. Hiç kimseye de hesap vermiyordum. Çok şeyleri yakın dostlarımdan bile gizliyordum. Üçerli beşerli, yedişerli ve dokuzarlı gruplar kurdum. Her grupta da ancak kendim meşgul oluyordum. Bu, çok vakit ve güç istiyordu.

Artık cemiyetlerimiz vardı; üçerli, beşerli, yedişerli, dokuzarlı. Ayrı ayrı gruplar kurmuşum ki, bir biri ile alâkası olmasın. Çünkü bilirdim ki, çabuk ilişirler.

Nitekim, biri bizi sattı. 15 Ocak 1975'te tutuklandım. 1,5 yıl hapiste kaldım.

Ben hiç bir hoca ve talebeyi (hattâ KGB ajanlarını da) suçlu saymıyordum. Bir düşmanım vardı, emperyalizm! Geri kalanlar onun zavallı hizmetçileri idi! Benim bu zavallı generallere ve subaylara da kalbimde acıma uyanırdı. Benim işim zâlim emperyalizme karşı mücadele idi; satkınlar tarihin kendisi cezâ verecekti ve verdi de.

Geç evlenmemin de sebebi şu idi: Arkadaşlarla anlaşmıştık ki, yakalanacağız, onun için aile kurmayalım. Öyle de oldu, yakalandık. Sonra meselenin kökü döndü. Bâzı adamlar meydandan kaçmak için kendilerine bahane gösteriyorlardı. Diyorlardı ki; Ebülfez'e göre ne var -bekârdır, ailesi yok, çoluk çocuğu yok. (Şimdi bir kızı Çilenay; bir oğlu: Ertuğrul var). Onun için kolaydır, senin ise ailen

var, çoluk çocuğun var. Böyle deyip pek çok kimse meydandan ayrılıyordu. Ona göre de düşündüm ki, biz de aile kurmalıyız. Eğer bu yolda yürüyorsa aile de kurban olsun, çoluk çocuk da kurban olsun. Bunu sadece biz yapmamışız, bizden önce yüzlerce örnek var. Mehmed Emin Resûlzadeler'in yanında biz kimiz.

Hayatımda en hoş günlerden biri 1989'un 16 Temmuz'unda Azerbaycan Halk Cephesi'nin kurulması ve ona başkan seçilmeliğimdir.

En ağır sarsıntılarım: 20-23 Ocak 1990, Daşaltı ameliyatı, Hocalı faciası, Şuşa ve Laçın hiyâneti...
En çok müteessir olduğum şey dostlarımı kaybetmektir (bütün mânâlarda).

Sevgim- millete!
Vurgunluğum- istiklâle ve adâlete!
İtaatim- hocalarıma!
Borcum-dostlarıma ve meslekdaşlarıma!
Nefretim- yalancılara ve yüzsüzlere!

Ebulfeyz Elçibey

BUNLAR DA ANLATMADIKLARI

Azerbaycan Halk Cephesi Başkanı Ebulfeyz Elçi Bey, 6 Haziran 1992 tarihli seçimlerde % 60'lık bir çoğunlukla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçildi.

Ancak, onun katıksız bir Türkçü olması ve büyük Türk birliği ülküsünü savunması, Rusya'yı rahatsız etti. Ajanları vasıtasıyla tertiplediği bir darbe sonucu, Elçibey'in iktidardan uzaklaştırılmasını sağladı.

Ebulfeyz Elçibey, kardeş kanı dökülmesini önlemek için, doğduğu yere, Nahcivan'daki Keleki Köyüne çekildi. Uzun yıllar orada yaşadı. Nihayet 1997'de Bakü'ye döndü. Siyasi mücadeleye yeniden başladı. Ancak, bu mücadeleyi demokratik yöntemlerle yürütmek imkânsızdı. Cumhurbaşkanlığı seçimini boykot etti. İlmî ve fikrî çalışmalarını sürdürdü.

2000 yılı başlarında hastalanınca Türkiye'ye geldi. Önce Hacettepe, sonra GATA hastanelerinde tedavi edildi. Fakat, amansız hastalığın pençesinden kurtarılamadı. 22 Ağustos Salı sabahı hayata gözlerini yumdu.

Mekânı cennet olsun! Adı bin yaşasın! İleride yetişecek genç Elçibeyler, onun hatırasını ve ülküsünü mutlaka canlı tutacaklardır.

Tarihte bir Türk büyüğü olarak yer alan rahmetli Ebulfeyz Elçibey için bir Fatiha'yı esirgemeyin. Ebulfeyz Elçibey'in aziz şahsiyetine en anlamlı saygı duruşu budur.

Kaynak: www.hurgokbayrak.com. Doğu Türkistan'ın sesi.

İRAN'DAKİ TÜRK NÜFUSUNA İSTATİSTİKSEL BAKIŞ

Günümüzde İran nüfusu içerisinde Türk soyluların oranı tam olarak bilinmemektedir. Bunun nedeni, Türklerin esnek olarak İran coğrafyasında yayılmış olmaları ve aynı zamanda etnik kökeni esas alan resmi bir nüfus sayımının bulunmamasıdır.

Bir taraftan resmi olmayan ve onaylanmayan 30 veya 35 milyon Türkün bulunduğunu öne süren Güney Azerbaycan teşkilatları, bir yandan da İran devletinin resmi çevrelere ve BM'ye ilettiği sayı (18 milyon) şüphe yaratmaktadır.

Bu çelişkili rakamlar, doğruya yakın bir sayıya ulaşmak için nüfus sayımı gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, ön yargıdan uzak, bugünkü İran'ın 1950'li yıllardaki ordu arşivlerini inceleyerek doğru bilgiye ulaşmak, Türklerin yaşadıkları yerleşim birimlerinin sayımını yaparak, doğruya yakın bir oranı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmada esas alınan hesaplama yöntemi ve kaynak belge 1951-1953 yıllarındaki İran ordusunun verdiği bilgileri esas almaktadır. Söz konusu nüfusu temel alarak, oran ve yüzde belirlendikten sonra son yılların nüfusuyla kıyaslama yapılmıştır. Aynı zamanda İran İstatistik Merkezinin (1998-1999) resmi sayımı ile çıkarılan rakamlar karşılaştırılarak, hata ve doğruluk oranı belirlenmeye çalışılmıştır.

İran diye Adlanan Coğrafyada Konuşulan Diller

Bugünkü İran adlanan coğrafyada 90'ın üzerinde dil konuşulmaktadır. Ancak devlet dili olarak Farsça ilan edilmiştir.

Ülkede konuşulan diller, üç ana gruba ayrılmaktadırlar. Fars dilleri, Türk dilleri ve Sami dilleri.

Bugünkü İran diye adlanan coğrafyada çok konuşulan diller Türkçe (Azerbaycan, Kaşgay ve Türkmen), Farsça, Arapça, Lor, Lek, Beluç, Gilek ve Mazenderan ve birçok küçük milletlerin dilleri.

Bütün dillerin içinde Türk Dili Azerbaycan Türkçe'si oran olarak çoğunluğa sahiptir.

İran diye Adlanan Coğrafyada Türklerin Arazisi

Yüz ölçümü 1.648.195 Km² olan İran devletinin 2003 yılı itibari ile nüfusu 68.278.826, nüfus artış hızı da yüzdesi 0.83 olarak belirlenmiştir. Bu coğrafyanın 300,000 km²lık bölümünde Türkler yaşamaktadır. Bu da Kuzey Azerbaycan'ın (86,600 km²) dört katına ve Türkiye'nin (774,815 km²) yüzde 40'ına eşittir.

İran diye adlanan coğrafya esasen 11 etnik bölgeye bölünmektedir:

- 1-Farsların bölgesi
- 2-Azerbaycan Türklerinin bölgesi
- 3-Lorların bölgesi
- 4.Leklerin bölgesi
- 5-Kürdlerin bölgesi
- 6-Larların bölgesi
- 7.Beluçların bölgesi
- 8-Türkmen Türklerinin bölgesi
- 9-Gilan bölgesi
- 10-Mazenderan bölgesi
- 11-Arabistan bölgesi

Ayrıca bu etnik bölgelerin çoğunda da yine Türkler yaşamaktadır. Bazı kaynaklarca Lekler ve Larlar, Lorların alt bir kolu olarak gösterilmektedir.

Ülkenin en yoğun nüfusa sahip bölgesi Mazenderan ve en düşük nüfus yoğunluğu ise Güneydoğu da bulunan Belücistan etnik bölgesidir. Ülke genelinde 1989 yılına göre ortalama 36 kişi/km² yaşamaktadır.

Türk nüfusu dağınık olarak İran diye adlanan coğrafyanın her bölgesinde görülebilir. Ülkenin kuzey batı, kuzey doğu ve güney toprakları, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdir.

İran diye adlanan coğrafyada yaşayan Türkler, başlıca üç bölgede yaşamaktadırlar. Bu bölgeler :

1. Kuzey Batı Türkleri (Güney Azerbaycan) bölgesi
2. Kuzey Doğu Türkleri (Güney Türkmenistan ve Horasan Türkleri) bölgesi
3. İran diye adlanan coğrafyanın Güney ve Merkez Türkleri bölgesi

Güney Azerbaycan bölgesi Türkiye ve Kuzey Azerbaycan sınırlarından başlayarak günümüzde İran diye adlanan coğrafyanın iç bölgelerine kadar uzanmaktadır. Bu bölge 170,000 km²lik bir alanı kapsamaktadır. Tarihi ve ekonomik bakımdan ülkenin diğer Türk gruplarına nazaran daha fazla gelişmişlerdir. Bu bölge esas olarak Doğu Azerbaycan(Tebriz), Batı Azerbaycan(Urmu), Erdebil (Erdebil), Zencan (Zencan), Hemedan (Hemedan), Kazvin (Kazvin), Merkezi (Erak), Tehran (Tehran), Kum (Kum), Gilan (Reşt) ve Kürdistan illerini içermektedir. Bu bölgelerin tamamı veya ülkenin içine

doğru uzandıkça büyük bir kısmı, Türk arazisi olarak tanımlanır. Bir başka deyimle birbirine bağlı olarak tanımlanan bu kentlerin etrafında yaşıyan halk çoğunlukla Türklendir.

Güney Azerbaycan bölgesinde bulunan illerin yüz ölçümü (Ülkenin 1998-1999 yıllarında verdiği resmi rakamlara göre) çizelgede verilmektedir:

İl	Toprak Ölçümü(km ²)	Türk Oranı
Doğu Azerbaycan	45,481	Arazinin Hepsi
Batı Azerbaycan	37,463	Arazinin Hepsi
Erdebil	17,881	Arazinin Hepsi
Zencan	21,841	Arazinin Hepsi
Kazvin	15,502	Arazinin Hepsi
Hemedan	19,548	Arazinin Çoğu
Tehran	19,196	Arazinin Bir Bölümü
Merkezi	29,406	Arazinin Bir Bölümü
Kum	11,237	Arazinin Çok Az Bölümü
Gilan	13,952	Arazinin Bir Bölümü
Kürdistan	28,817	Arazinin Çok Az Bölümü

1998-1999 yıllarında İran'ın verdiği arazi dağılımı:

Kuzey Doğu Türkleri, Güney Türkmenistan ve Horasan Türkleri bölgesi. İran devletinin kuzey doğusu ve Türkmenistan Cumhuriyeti sınırlarından başlayarak ülkenin içine doğru uzanıyor. Bu bölgede esasen sadece Türkmenler yaşamaktadırlar. Türkmenler çoğunluklar bir coğrafyada yanı Gülistan (20.893 km²) ilinde ve çok az bir grubu da Horasan ilinde yaşamaktadırlar. Türkmenlere komşu olan Horasan Türkleri dağınık halde Horasan ilinde yaşamaktadırlar.

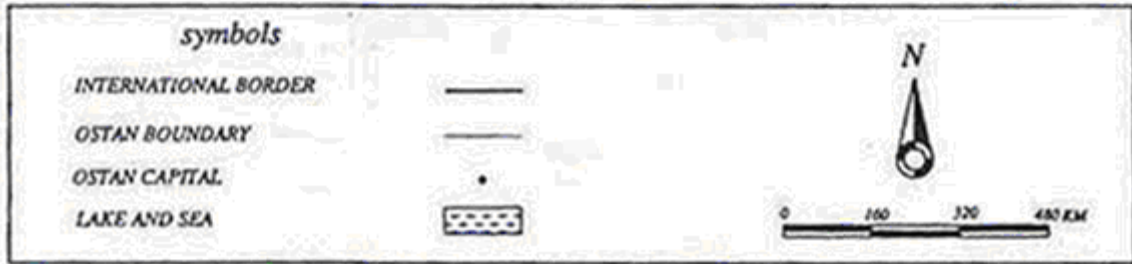
Türkmenlerin yaşadıkları bu bölgenin yüz ölçümü 23,000 km² ve Horasan Türklerinin yaşadıkları bölge 52,000 km²'dir.

İran diye adlanan coğrafyanın güneyinde ve merkezinde yaşıyan Türkler, bölgeye dağılmış ve başka milletlerle içice yaşamaktadırlar. Bu alan İsfahan, Fars, Buşehr, Yezd, Çarmahle, Bahtiyari, Gohkiluye, Boyer, Ahmet ve Kirman gibi illerdir. Bu alanın toplam yüz ölçümü tahminen 65,000 km²'dir.

Bu durumda bu coğrafya topraklarının hemen hemen beşte birlik bölümünde Türkler yoğun olarak, diğer bölgelerde ise dağınık şekilde yaşamaktadırlar.

International boundaries in this map are not authorized

- Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler
- Türklerin az veya çok az olarak yaşadıkları bölgeler

İran diye adlanan coğrafyanın Türk Nüfusu

İran diye adlanan coğrafyanın hemen hemen her tarafında bulunan Türk nüfusu özellikle üç bölgede yoğunlaşmıştır. Ülkedeki Türklerin çoğunluğunu Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır. Azerbaycan Türkleri kuzey batı, merkez, güney ve kuzey doğuda yoğun şekilde yaşamaktadır. Türkiye'den sonra en yoğun Türk nüfusa sahip olan ülke İran diye adlanan coğrafyadır.

İran diye adlanan coğrafyada Türkmenler, çok az sayıda Kazaklar ve Halaçlardan sonra Türk nüfusun neredeyse tamamını Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır.

İran diye adlanan coğrafyanın nüfusu 1951-1953 yılları arasında 18,700,000 kişidir. Tahran'ın nüfusu 1950'de 1.040.000 kişi olmuş, bunun da üçte biri yani 346,667 Türklendir. Unesco'nun 1951'de verdiği bilgilere göre, İran'daki Türklerin %22'si göçebe olarak yaşamışlardır. Bununla beraber eğer İran'ın bir birine bağlı Türk yurtlarını yani Merkezi beş ildeki nüfus 4,388,323 kişi olursa, başka

bölgelerde bulunan Türk nüfusunu eklediğimiz zaman bu rakam 5,184,846 kişiye ulaşır. Bu rakama Tahran'daki Türk nüfusunu ve göçebe Türkleri de eklersek nüfus 6,748,446 kişi ulaşır. Bu da İran devletinin %36,09'nun Türklerden oluştuğu anlamına gelir.

1. Kuzey Batı Türkleri (Güney Azerbaycan)

Türkiye ve Kuzey Azerbaycan'ın sınırlarından İran coğrafyasının içine kadar uzanan topraklarda Azerbaycan Türkleri yaşamaktadır. Bu toprakların tarihi adı da Azerbaycan'dır.

Eski Türk illerinden Afşar, Bayat, Beğdili, Bayındır, Kıpçak, Halaç, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Rumlu, Ustaçlı, Tekeli, Şamlı, Zolkadir, Varsak, Capani, Turgutlu, Ecirli, Kaçar, Bayburtlu, İspirli, Karagözlü, Burçalı gibi illerin bir araya gelmeleri ve kaynayıp karışmaları Güney Azerbaycan Türklerinin oluşumunu sağlamıştır.

Tarih boyu Azerbaycan'da yaşayan Kıpçaklar ve Halaçların çoğu Oğuz Türklerinin içinde erimiştir. Ama o şivelerden kalan kelime ve deyimler bölgede çeşitli şivelerin oluşmasına neden olmuştur. Bugün eski halaç lehçesinde konuşan Türkler genelde Kum, Tefreş ve Selefcegan gibi kentlerde 50-60 köyden oluşan küçük gruplardan ibarettirler.

Güney Azerbaycan'da yaşayan Türklerin çoğunluğu Müslüman ve Caferi Şii'dir. Az sayıda da olsa Sünniler de bulunmaktadır. Bölgede çok az sayıda Bahai, Hıristiyan, Zerdüşt ve Musevi Türkler de yaşamaktadır.

1. Doğu Azerbaycan, Erdebil ve Zencan illerinde nüfusun tamamının Türk oluşu nedeniyle: $3,325,540 + 1,168,011 + 1,036,873 = 5,530,424$ kişi

2. Batı Azerbaycan Kürdistan ili ile komşu olduğundan dolayı Mahabad ve Sakız gibi bazı Kürt yerleşimleri bu ilde bulunmaktadır. Aynı zamanda ihtilalden sonra İran devletinin yeni politikası doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti ve İran'daki Türk nüfus ile Türkiye ve Kuzey Azerbaycan arasındaki bağları engellemek için sınır bölgelere ve Urmu kentine Kürt yerleştirme siyaseti uygulanmış, bu nedenle bölgede %15 civarında Kürt yaşamaktadır: $2,496,320 - 374,448 = 2,121,872$ kişi.

3. Tahran başkent olduğundan dolayı aynı zamanda ticaret, sanayi ve siyaset kentidir. Eğer 1951'de kentin %35'i Türk olmuşsa, bu rakam 1978 yılından sonra Güney Azerbaycan'daki işsizlik ve sosyo – ekonomik gerileme ile birlikte ülke merkezine yönelik yoğun göç olarak bu oranı tahminen %60'ını yükseltmiştir. Tahran çevresindeki son yıllarda kurulan ve hızla büyüyen İslamşehr (265,450), Kudüs(Kala HasanHan)(138,278), Tahran'ın içinde bulunan Kerec, Mehrşehr ve Recayi şehr (940,968) dev Türk kentlerini buna örnek olarak göstermek mümkündür.

İşte bu sebepten dolayı Tahran ilinin %60'i Türk soylu kabul edilmiş, ve bu da 6,705,743 kişi anlamına gelmektedir.

4. Hemen kenti Güney Azerbaycan'ın sınır ili olduğundan dolayı bu ilin iç bölümlerinde Türkler ve İran'ın içlerine yönelik Lorlar yaşamaktadır. Bu ilin de hemen hemen %70'ini Türkler oluşturmaktadır: 1,174,570 kişi.

5. Son olarak Hesaplamaya tabi tutulan iller, Türklerin en az yaşadıkları Merkez, Gilan, Kürdistan ve Kum illeridir. Gilan ve Merkez bölgesinde Türk nüfus yoğun olduğu halde Kürdistan ve Kum'da çok az Türk yaşamaktadır.

Buradaki Türk nüfusunu %30 hesaplırsak: 1,701,040 kişidir.

Bu beş bölgedeki sonuçlar toplandığı zaman $5,530,424 + 2,121,872 + 6,705,743 + 1,174,570 + 1,701,040 = 17,233,649$ kişiye demektir.

Bunun dışında sosyo – ekonomik durum ve işsizlik nedeni ile 1978'den sonra Tahran'ın dışında başka yerlere çalışmak amacı ile gidilen yerler İran'ın Güneyi'nde bulunan Adalar, Laristan bölgesi, liman kentleri, Kuzeyde Mazenderan ve ülkenin doğusunda bulunan Meşhed bölgesinde ki iş merkezlerine akın etmişlerdir. İran, Irak savaşlarında bu genç ve çalışkan nüfusun göçü daha da artmıştır. Bu da beş bölgedeki toplam nüfusu ülke nüfusundan çıktıktan sonra yani 42,821,839'ın en az %01'i 428,184 kişilik işçi nüfusa tekabül eder.

İran diye adlanan coğrafyası İstatistik Merkezinin (1998-1999) verdiği rakamlar doğrultusunda İran'ın toplam nüfusu 60,055,488 kişidir. Bunun 17,661,833'ü kişi yani toplam nüfusun %29,4'ü Türk'tür.

Ordu istatistiklerine bakıldığında, oradaki verilere dayanarak çıkarılan oran %29,01 idi. Bu da kesin olarak yapılan hesaplamayı doğrulamaktadır.

2. Kuzey Doğu (Güney Türkmenistan ve Horasan) Türkleri

Bu bölgede Türkçe'nin Oğuz Grubuna ait olan Türkmen Türkçe'si konuşulmaktadır.

Bugün Gülistan diye anılan bölgenin kuzey kısmında ve az sayıda da Horasan 'da yaşayan Türkmenler, temel olarak eski oğuz ellerinden Salur, Imur, Dodurgalar'dandırlar. Halen bu bölgeler Göklen, Yomut ve Teke Türkmenleri adları ile tanımlanırlar. Bu bölgede çok az sayıda Kazak Türkü de

bulunmaktadır. Son zamanlarda bu Kazak Türkleri, Kazakistan Cumhurbaşkanının talimatı ile Kazakistan'a göçmektedirler.

Türkmenler genelde Hanefi - Sünni Müslüman'lardır.

Horasan'ın kuzey bölümü yani Deregez, Şirvan ve Bocnurd'un genelinde ve Nişabur, Sebzevar, İsferyayn, Türbet-e-Heyderiye'nin bir kısmında Türkler yaşamaktadır. Şii – Caferi olan Horasan Türkleri, Azerbaycan ve Türkmen Türkçe'si arasında bir lehçeyle konuşmaktadırlar. Aynı zamanda Özbek Türkçe'si etkilerine de rastlamak mümkündür.

Horasan Türkleri genelde Geraylı, Timurtaş, Çağatay, Celayir, Karşıkuzey, Afşar, Bayat, Usataçlı, Ecirli, Kengerli, Karagözlü ve başka illerin birleşmesinden oluşmuşlardır.

Bu bölgede 1998-1999'daki istatistiğe dayalı Gülistan ili Mazenderan'ın içinde olduğundan Türkmen nüfusun kesin olarak bulunması çok zordur. Aynı zamanda Horasan Türkleri de dağınık durumda yaşadıkları için başka hesaplama yapmadan ordu hesaplamasını temel alacağız.

Bölgede toplam 444,567 kişi yaşamaktadır. Bu rakama %22 göçebe halkı da eklersek 544,812 kişi olur. Yani İran'daki (1951-1953) toplam Türk nüfusun %8,17'si İran toplam nüfusunun da %2,91 anlamına gelir.

3. Güney ve Merkez Türkleri

Bu bölgede Türkler dağınık halde yaşarlar. Genelde Lorlar, Farslar, Araplar ve Tatlarla komşu olan bu Türkler, Kaşkay, Hamse, Kirman, Huzistan, İsfahan ve Irak Türkleri diye anılırlar.

Kaşkaylar genelde Fars, Çarmahale, Behtiyari, Gohkiluye ve Boyer Ahmet illerinde, çok az sayıda da Buşehr ve Huzistan da yaşarlar.

Bu bölgelerin boyları Kayı, Afşar, Bayat ve Halac boyları olarak tanımlanır. Hamseler Fars ilinin doğusunda yani, Neyriz kentinin çevresinde yaşarlar ve usanlu, inanlu ve nefer boylarındandırlar. Kaşkaylar ve Hamseler göçebe olarak hayat sürmektedirler. Kirman Türkleri Afşar ve Bıçakçı boylarından olup Sircan ve Ciroft kentlerinde yaşamaktadırlar. Huzistan Türkleri Ağaceri ve Afşar boylarından olup Ağaceri, Ramhormoz ve Şuşter çevresinde yaşamaktadırlar.

İran diye adlanan coğrafyanın merkez Türkleri genellikle bayat boylarından olup İsfahan'ın Feriden bölgesinde ve Henduder bölgelerinde yerleşmişlerdir.

Bu bölgelerde yaşayan Türklerin tamamı Şii – Caferiler olup Azerbaycan Türkçe'sinin bir ağızını konuşmaktadırlar.

Bu bölgede de 2. bölge gibi dağınıklık çok olduğundan dolayı ordu hesaplamasını temel olarak kabul ediyoruz.

Bu bölgelerde yaşayan toplam Türk nüfusu 638,157 kişidir. Bu rakama %22 göçebeyi de eklersek toplam sayı 778,552 kişi olur. Bu da İran'da yaşayan toplam Türklerin %11,67'sine, toplam İran nüfusunun da %4,16'sına tekabül eder.

4. Sonuç

Sonuç olarak bu istatistik verilerden yola çıkarak, günümüz İran adlanan coğrafya nüfusunun 68,278,826 kişi olduğunu da göz önünde bulundurursak:

1. Kuzey Batı Türkleri (Güney Azerbaycan)

20,073,975 kişi, yani ülkedeki toplam Türk nüfusun %81'i ve toplam ülke nüfusunun %29,4 'dür.

2. Kuzey doğu (Güney Türkmenistan ve Horasan) Türkleri:

1,980,086 kişi, yani ülkedeki Türk nüfusun %8'i ve ülke nüfusunun %2,9'u. 1,700,000 ni Türkmen, 280,000 ni Horasan Türk'üdür.

3. Güney ve Merkez Türkleri (Kaşkaylar):

2,867,711 kişi yani ülkedeki Türk nüfusun %11'i ve ülke nüfusunun %4,2'si.

Bu durumu göz önüne alarak 2003 yılında ülkedeki Türklerin oranı **%36,5**, nüfusu **24,921,772** kişiye ulaşmıştır.

En az hata payı ile ve bilimsel olmayan yargılardan uzak kalarak doğruya en yakın sayıya ulaşmak amaçlanmıştır. Eğer bu oranı başka etniklerle de karşılaştırırsak İran diye adlanan coğrafyanın temel çerçevesi belirlenecektir. İran diye adlanan coğrafyada etniklerin yüzdesi dikkate alındığında şöyle bir tablo çıkmıştır :

Türk: %36.5, Fars:%36.5, Gilek ve Mazenderan: %8, Kürd: %7, Lor: %4, Arap: %3, Lek: %2, Beluç ve Sistani: %2, Diğer: %1.

Son söz olarak İran diye adlanan coğrafyada Türkler, daha doğrusu Güney Azerbaycan Türkleri Türkiye'den sonra en büyük Türk topluluğudur. Ancak maalesef ülkede egemen olan Fars şovenizmi ve asimilasyon politikası doğrultusunda, bu Türk nüfusu tehlikeli bir dönem yaşamaktadır.

Bu durum ülkenin merkez, güney ve iç kısımlarında daha belirgin hale gelmiştir. Ülkedeki Türk nüfusu 21. yüzyılda ana dilinde yazıp okumaktan mahrum olarak gün geçtikçe korkunç bir dil

bozulmasına sürüklenmektedir. Baskıcı Fars milliyetçiliği, sayılarının az olmalarına rağmen, bütün eğitim mekanizmalarını ellerinde bulundurarak ülkede asimilasyon politikasını yürütmektedir.

Yazan: Babek ÖZTÜRK

Kaynakça

1. General Dr Mahmud Penahiyan, "Ferheng-i Coğrafiya-yı Milliye Torkan-ı İran Zemin", 1972, Tahran.
2. www.CIA.org.com, Erişim: 10,01,2004
3. ", İran İstatistik Merkezi" Salname-yi Amari-yi İran, Mart 1998; Mart 1999,2000 Tahran.
4. Dr. Cavad Heyet "Tarih-i Zeban ve Lehceha-yi Türki", , No Yayınları, 1990, Tahran.
5. Ali Reza Sarrafi "İran Türklerinin Etnografyası ve Türk Folklor Araştırmasındaki Sorunlar", Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı, , Mayıs 2000, Mersin, T.C Kültür Bakanlığı Ankara.2002, S.643-653
6. www.Ethnoloque.htm
7. Bibi Rabe'e Lugasva ,Sirus İzadi ve Hüseyin Tahvili "Torkemenha-yi İran", Şeb-i aheng Yayınları, 1981, Tahran.
8. " Rafael Blaga "İran Halkların El Kitabı, Birinci baskı, 1997.

Kaynak: Babek ÖZTÜRK. www.guneyazerbaycan.com

GÜNEY AZERBAJCAN

Bizlere Miras Koymuşlar Eren Bablarımız:
Dilimiz, Toprağımız, Onurumuzu.

Şah Hatayi

Güney Azerbaycan Bayrağı

Güney Azerbaycan Bölgesi

Kaçar Devleti yıkılana kadar Azerbaycan bu devletin sınırları içerisinde federal olarak yönetiliyordu. Tebriz Şehri Kaçar Devleti'nin ikinci başkenti sayılırdı. Kaçar şahları önce Tebriz'de eğitim gördükten sonra Tahran da padişahlık tahtına çıkıyorlardı...

Ruslarla Kaçarlar arasında yapılan savaşta , Kaçarlar mağlup oluyorlar ve sonuçta Azerbaycan toprakları parçalanıyor ve bu sebepten dolayı Kacar Devleti gücünü kaybediyor ve mecburi olarak, Ruslarla Kacarlar arasında bir anlaşma yapılıyor , imzalanan Gülüstan anlaşması sonucunda Azerbaycan'ın arazisi 410.000 km kare olarak hesaplanıyordu. Bu anlaşma sonunda ise Azerbaycan'dan 130.000 km kare toprağımız koparılıp Rus Devletinin eline geçiyordu.

Azerbaycan'ın sınırları Demirkapı, Derbend'den Hemedan'a kadar uzanmıştır. Ruslar tarafından işgal olunan Kuzey Azerbaycan'ın 130.000 km toprağının sınırları Ruslar tarafından birçok defa değiştirildi. Ve Ruslara, Ermenilere ve Gürcistan'a toprak verildi...

1925 de Kaçar Devleti resmen dağıldıktan sonra dışarıda kalan 280.000 km kare Azerbaycan'ın güneydeki arazisi milletimizle beraber yeni kurulan İran Devleti'nin sömürgeciliğine maruz kaldı ve bütün milli haklarından uzak kaldı. Güney Azerbaycan Türk Milleti 1925 yılından sonra milli azadlığı uğrunda fars şovenizmi ile defalarca savaşmıştır. 1945 yılında CAFER PİŞEVERİ tarafından GÜNEY AZERBAJYCAN DEVLETİ kuruldu. Ama sonuçta elde edilen azadlık (bağımsızlık) çok az devam etmiş ve sonucunda da Farslar tarafından kanlı bir şekilde bağımsızlık sona erdirilmiştir.. Pehleviler'in hakimiyetlerinin ilk yıllarından beri Azerbaycan'ın şehirleri ve eyaletleri Azerbaycan'dan koparılıp başka eyaletlere verildi. Güney Azerbaycan 6 eyaletle bölündü: Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Zencan, Kazvin, Hemedan ve Sava bölgesi Merkezi Eyaletle verildi...

1979 da İran İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra anti Türk siyasetleri devam ettirildi. Azerbaycan'ın Erdebil eyaleti'nin Astara şehri, Gilani eyaletine verildi... Ve yıllardan beridir Batı Azerbaycan eyaletine Kürtlerin topluca göçürülmesi siyaseti hayata geçirilmeye çalışılmıştır...

Batı Azerbaycan eyaleti Tahran rejimi tarafından Azerbaycan'dan koparılıp ve Urmu şehrinin güneyinde Kürdistan Mukriyan adlı eyalet kuruldu. Güney Azerbaycan'ın bu gün kaç şehrinde Kürtlerin nüfusu %20 olmuştur ve İran'da Kürdistan denilen bu eyaletin %63'ü Güney Azerbaycan topraklarıdır. Gürve, Bicar, Bana, Süngür, Hasanabad gibi Türk şehirleri İran rejimi tarafından Kürdistan eyaletine dahil edilmiştir. 150 tane Güney Azerbaycan Türk köyü ise Kürdistan Eyaleti içerisinde. Emperyalist İran rejimi Türk bölgelerine Kürt nüfusu yerleştirmek için göçen Kürtlere bedava ev ve tesisler yapmaktadır. Ayrıca yeni, yeni Kürt şehirleri ve Kürt köyleri kurmaktadır. Güney Azerbaycan Türkleri topraklarımızı geri alması için Kürtlerle belki karşı karşıya gelecektir. Her halükarda Güney Azerbaycan Türkleri kendi topraklarını geri almak için hazırdırlar...

İran rejimi her zaman olduğu gibi ekonomik bakımdan Güney Azerbaycan da hiç bir yatırım yapmamış ve oraları cahil bırakmaya çalışmış ve yine Güney Azerbaycan'ın yer altı ve yerüstü zenginliklerini sömürerek Farsların yoğun olarak yaşadığı bölgelere aktarmıştır ve bu nedenden dolayı 8 milyon Güney Azerbaycan Türkü yerlerini ve yurtlarını terk ederek, Farsların yaşadığı bölgelere göç etmiştir.

1 milyon Güney Azerbaycan Türkü ise Amerika ve Avrupa'ya zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmıştır.

İran'ın başkenti Tahran da bile bu gün 6 milyona yakın Türk yaşamaktadır. Yukarıdaki bahsettiğimiz zorunlu göç yani ekonomik ve siyasi baskılardan dolayı Güney Azerbaycan'daki Türk nüfusu 20 milyona düşmüştür.

Bu gün İran diye bahis edilen ülkede yalnız Güney Azerbaycan Türkleri değil, Horasan Türkleri, Türkmenler, Kaşkay Türkleri ve Özbek Türkleri de yaşamaktadır. Bu Türkler de şu anda milli hakları için mücadeleye başlamıştır.

Yazan: Tekin MAHARLI. www.guneyazerbaycan.com

1927'DE TÜRKİYE'DE YAYIMLANAN RAPORA GÖRE; GÜNEY AZERBAJYAN

Yıllar boyu birçok sebepten dolayı Osmanlı devletinin dikkati Batı'ya taraf olsa da 20. asrın başlangıçlarından itibaren milliyetçilik şuurunun artmasıyla İttihad ve Terakki Fırkası iş başına gelip iktidarı elde ettikten sonra dikkatlerine doğu da bulunan Türk yurtlarına özellikle Azerbaycan'a yöneldi.

Malum olan Osmanlı Türkçülerinden birçoğu hatta Hatip Ömer Naci ve Hail Beğ gibi milliyetçilerin başta gelenlerinden Güney Azerbaycan Meşrutiyet İnkılabı'na yardım etmek için bizzat iştirak ettiler. Mirza Sait Salması gibi büyük halksever ve Türkçüler de, Azerbaycan-Osmanlı'ya köprü gibi çalışıyorlardı. Zaman zaman bu Türkçü kesimin AZERBAJYAN'a yönelik dikkat-i nazarı arttı ki, I. Dünya Savaşı'nın sonlarında Güney Azerbaycan Türklerini Ermeni ve 'Cilo'ların elinden kurtarmak için Urmu ve Salmas bölgelerine hareket ettirdi ve nihayet 1915-1918'e kader esarete bulunan Azerbaycan halkı bu canilerin elinden kurtuldu.

Osmanlı devleti I. Dünya Savaşı'nda başarı elde edemese de tamamen çökmedi ve nihayet 1923'de Anadolu'da yeni Türkiye Cumhuriyeti kuruldu ve Azerbaycan'la komşu oldu.

Bu devlet kurulur kurulmaz dış Türkleri tanıma ve ilişki kurmaya teşebbüs etti. Örnek olarak 1927 de Azerbaycan Türklerini tanımak ve tanıtmak amacıyla 92 sayfalık bir rapor hazırladı. Bu raporun adı "İRAN AZERBAJYAN'I TADKİK RAPORU" ve Osmanlıca idi. Rapor aşağıdaki başlıkları içermektedir:

Azerbaycan'ın ahval-i tabiiyesi, dağlar, ovalar, sular, Yollar, kentler, nüfus, milliyet, din ve mezhep, içtimai durum, iktisad, siyaset ve maarif teşkilatı, askeri vaziyeti vs. Yukarıdaki başlıkları içermekte olan bu rapordan 20. asırda Güney Azerbaycan Türklerinin "DİL, MİLLİYET, ve MİLLİ DÜŞÜNCE" adlı bölümü sayın okurlara seçip sunuyoruz:

"Lisan-i resmi, hükümetin resmi dili Farsî'dir, fakat Türkçe umûmi bir lisan olup Kürt, Ermeni ve Asuri (Nastûri)'lerin de çoğu Türkçe bilirler. Son zamanlar Azerbaycan'da Farslaştırma siyaseti takip eden hükümet, Türkler arasında Farsça'nın ta'mîmi için emirler vermiş ve kendi dilleriyle konuşmayı men' etmeye kalkmış ise de bittabi' fayda vermediği gibi aks tesir ettiğinden Farsça konuşmak mecburiyeti şimdilik ancak resmi idareler ve müesseseler, memurlara, mekteplere ve orduya hasr edilmekle iktifa olunur. Umûmi dairelerde "Farsça konuşmak mecburidir." levhaları yazılıdır. Hükümet mekteplerinde tedrisat Farsça'dır. Burada yerli Türklerin dilini hatta bir ders olarak göstermezler. Yerli Türkler de, kendi dilini okumak ve öğrenmek ihtiyacını hissetmezler. Bunlar için Farsça öğrenmek, kendi dilini öğrenmek yerine geçer. Farsça okumuş, yazmış olan münevverler kendi Türkçelerini ancak bir köy dili olduğunu, edebi ve ilmi ihtiyacata kafi gelmediğini söylerler. Eskiden bazı divanlar, kitaplar yazmış olan Azeri halk şairlerin âsârı Fars edebiyatının taklidinden ibaret bazı ibtidaî şeyler olup, ihtiyacı temin edemiyor. Türkiye edebiyat ve matbuatına da bunlar, maalesef bizim ihmalimiz neticesi olarak yabancıdırlar. Fars edebiyatı münevver zümrenin milli edebiyatı olmuştur. Yerli Türklerin has mektepleri yoktur. Onlarda medrese (dini mektep) usulunda ve mollaların idaresinde bazı yerlerde, ki buralarda tedrisat gene Farsça'dır.

Azerbaycan'da konuşulan Türkçe, Kafkas Azerbaycanı Türkçesi'nin aynı olup yalnız orada dile karışan Rusça kelimeler yerine ve Rusça cümle teşkiline mukabil burada bir çok Farsî kelime girmiş ve bazı Türkçe sözlere de Farsça karakteri verilmiştir. Azeri lehçesi bizim Diyarbakır, Van, Erzurum hevalisi şivelerine oldukça yakındır.

Ermeni ve Asurilerin mekteplerindeki tedrisat, kendi dilindedir. Farsça yalnız bir ders olarak okutulur. Ruslar da İran'ın sair nükatıyla (noktalarıyla) beraber Tebriz'de erkek ve kız mektepleri tesisine müsaade almışlar. Burada da tedrisat bittabi Rusça olacaktır. İran'ın Türkiye'deki mekteplerine mukabil bizim de kendi tâbi'lerimizin çocukları için olsun, Tebriz ve Urmiye'de bir mektebimiz olmalıdır.

Müslümanlar arasında milliyet düşüncesi çok cansızdır. Geleneksel bir hiss halinde İranlılık, İran milleti ve İran vatani vs duyguları vardır. Kentlerde İran mektebinde yetişmiş gençler öz kimliklerinin ne olduğunu bilmezler. Her ne kadar ekseriyeti kendinin Fars olmadığını anlarsa da esasen mekteplerde Farslık namına değil, İranlılık namına terbiye ve telkin edildiklerinden kendilerini Fars'tan ayrı görmezler. İran mektepleri ile Amerika mektepleri bu esas üzerinde birleşir.

Amerika mektepleri de İranlı Müslüman çocuklarına Ariyâ kavimlerinden oldukları duygularını vererek bu ırkın bugünkü mevki ve medeniyetinden bunlara da İranlı ve Ariyâ namına iftihar hissesi ayırırlar. Azerbaycan'da konuşulan Türkçe'yi barbar Moğolların menhus istila devrinden kalmış ve İranlılar için utanç ve bir vahşet yadigarı göstermek tahkir ve gençleri kendi dillerinden müteeffir ediyorlar. Gençler içinde çok az Türklüklerini bilenler de vardır. Bunların çoğu Türkiye'de olmuş ve okumuş insanlardır ki Türkiye'nin, Azerbaycan'da ilmi ve milli nokta-yi nazardan hiç bir mevcudiyet göstermediğinden daha doğrusu göstermediğinden müteessif ve meyus olarak mevki ve

menfaatleri iktizasını Farslığa mümâşât ederler.

Özel olarak denilebilir ki; bugünkü Azerbaycanlı Türk münevverleri ve gençleri, hem yanlış telkinler esasında, hem de mevki ve menafii veya korkusu itibarıyla kendine "TÜRK'ÜM" demekte çok zayıftır. Şehirlerde Türk ismi yerine Acem lafzı işlenir. Köylüler, kentlilerden daha cesurdurlar ve kendilerine Türk diyorlar. Burada bunların Türklüğü anladıklarından değil, Farslığa doğru celp edecek maarifin henüz köylere kadar nüfuz edemediğinden asılıdır. Şehirli olsun, köylü olsun bizi Osmanlı diye ayırırlar. Köylüler Şiilik hususunda daha mutaassıptırlar. İranlılık camiasına bağlı kalmalarının en büyük sebebi de budur.

Türkler ve özellikle memur tabakası ve ziyalılar ahlak itibarıyla İranlılık ruhu taşırlar. Suni bir nezaket ve samimiyet, sözü doğru söylemek, hilekarlık bunların adetidir. "HER İRANLI FITRATEN BİR SİYASİ OLURMUŞ" zihniyeti bir destur halindedir. Siyaset ise yalan söylemekten ve başkasını aldatmaktan başka bir şey değil. Azerbaycan Türklerinde hususiyetini nispeten daha çok muhafıza edenler, 'elat' (aşiret) halinde olan halktır. En cesur ve iyi askerler de bunlardan çıkar..."

Yazan: Tevhid Melikzade. www.tebrizinsesi.com

ŞAH HATAYİ

(Şah İsmail) (1487- 1524)

İran'da Safevi soyundan gelen bir Türk. Erdebil'de doğdu. Ana tarafından Uzun Hasan'ın torunu Bilki Aka'nın oğludur. Babası Haydar'ın ölümünden (1488) sonra dayısı tarafından iki kardeşiyle birlikte düşmanlarından kaçırılarak Şiraz'a gönderildi. Şiraz valisinin, üç kardeşi bir süre hapsediği söylenir. Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup'un ölümü üzerine oğlu Rüstem saltanat mücadelesinde onlardan yararlanmak amacıyla üç kardeşi hapisten kurtarır, Şah İsmail'in ağabeyi Sultan Ali, katıldığı iki savaşı da kazanarak Tebriz'e döndüğünde parlak bir törenle karşılanır. Ama üç kardeşin halk üzerinde manevi etkisi, Sultan Ali'nin kazandığı zaferler Rüstem Bey'i korkutur, onları ortadan kaldırmanın yollarını ararken durumu sezen Sultan Ali kardeşleriyle birlikte Erdebil'e kaçır. Sultan Ali yolda kendilerini izleyen Rüstem Bey'in askerleri tarafından öldürülür. Ama iki kardeşini yedi müridiyle Erdebil'e göndermeyi başarır. Şah İsmail ve kardeşi İbrahim burada müritlerince korunur. Sürekli izlendikleri için bir süre sonra Bağrı dağına, oradan da Gilan, Gaskar, Reşt ve Lahican'a kaçınırlar. Lahican'da Kar Kaya'nın evinde saklanan Şah İsmail ilk öğrenimini özel bir öğretmenden gördü. Babasının müritleri dört bir yandan onu görmeye geliyorlardı. Yakalanamadığını gören Rüstem Bey, Lacihan üzerine yürümeye hazırlanırken öldürülünce (1497), Şah İsmail harekete geçer. Müritlerini toplayıp Hazar kıyılarındaki Aravan'a (1500), oradan Erdebil'e gelir. Kendisine katılan Türk oymaklarıyla birlikte yeterince kuvvet topladığını görünce ilk olarak babasının ve Şilere yapılan eziyetlerin öcünü alma yolunu tutar. Tebriz'e gelip taç giydiğinde (1502), babasının öcünü almış, Baku'yü zaptetmiş, Nahcivan'da Elvend Bey'i yenmiştir. Şah İsmail'in bundan sonraki yaşamı Şiiliği yaymak, Safevi devletinin sınırlarını genişletmek için yaptığı savaşlarda geçer. Devletin sınırları genişleyip Şiilik Anadolu'ya doğru hızla yayılınca Osmanlı'larla çatışır. Sonunda Çaldıran'da Yavuz'a yenilir (1514) ve kaçır. Bu yenilgiden sonra Tebriz'e döndüyse de eski gücünü yitirdiği gibi uğradığı ruhsal çöküntüyle de kendisini şaraba verir. Oğlu Tahmasb'ı yerine atabey olarak bırakır, her yılını ayrı bir kentte geçirerek yaşamını tamamlar. Azerbaycan'da iken ölür. Cenazesi Erdebil'e götürülür.

Şah İsmail, Hatayi mahlasıyla şiirler yazdı. Sanatçı kişiliği çok zor koşullar altında geçen çocukluğu sırasında oluştu. Aruz ve heceyle yazdığı şiirler Azerbaycan edebiyatının Nesimi ve Fuzuli arasındaki döneminin en güçlü temsilcisi olduğunu kanıtlar. Özellikle heceyle yazdığı şiirler Anadolu'da gelişen tekke edebiyatını büyük ölçüde etkiler. Hece ölçüsüyle koşma ve semai biçiminde yazdığı nefesler ise Yunus'un izlerini taşır. Ama Hatayi'nin kendine özgü şiir yolu oluşturduğu da belirtilmelidir.

KİŞİLİĞİ

Yaşamına can korkusu ile başladı. Daha altı yaşında iken dedesinin müritlerince kaçırılmasaydı öldürülecekti. Gilan'da altı yıl gizlilik içinde yaşadı. On iki yaşında Ercuvan'da Taliş Mehmed Bey'in elinden zor kurtuldu. Bu yaşında yandaşlarına kalelerin nasıl alınacağını öğretiyordu. Ele geçmeden yandaş toplayabilmek için binlerce kilometre yol yapıyor, ayrı ayrı iklimlere, huyunu suyunu bilmediği topluluklar arasına giriyor, karşılaştığı herkesi inandırıp yanına alıyordu. Anadolu'dan binlerce, on binlerce kişi yalınayak bu genç adam için yollara düşüyordu. Bu yollara düşmede eski Türk inancının etkisi ve inancı olduğu kadar çocuk Şah'ın kişiliği de etkin rol oynuyordu. Osmanlı'da aradığını bulamayan Anadolu halkı, özellikle Erzincan, Sivas, Karaman Türkmenleri Şah'a doğru yola çıktılar. Bu gidiş yıllarca sürünce Yavuz Sultan Selim'e verilen bir dilekçede "İşte bir zaman geldi ki Rum ülkesinin halkının çoğu Erdebil olup kafir oldu." denilecektir.

Hoca Sadeddin, bu göçü "Ol taifenin kalanı dahi terk-i diyar etmek istediler. Ölüsü, dirisine yüklenip cümlesi çıkup gitmek istediler." diye anlatır. Kuşkusuz bu gidişi, Anadolu'da kimsesiz kalan Türk'ün orada önem ve güven kazanma isteğine bağlayanlar da vardır. "Ömründe ve diyarında kendüye adem dinmeyen bikarlar tuman (tümen) beyleri olup hadden ziyade itibar buldular. İşiten çıktı gitti. Yerinden ayrılıp yurdunu terk idüp çiftin çubuğun dağıttı." Osmanlı ve Dulkadirli önlemleri bu yürüyüşü durduramıyordu.

Kuşkusuz bu oluk oluk akışın sonunda karşılaşılan kişi öyle sıradan biri değildir. Bir kez, kesinlikle çok iyi bir eğitim ve öğrenim görmüştür.

ESERLERİ

Şah İsmail her şeyden önce bir şiir adamıdır, bir gönül adamıdır. Dönemindeki şiir türlerinin tümünü denemiştir.

Ey Hatai zikr-i fikrin eyledin eş'are sarf
Tuttu irfan defterini ehl-i divan şimdiden

dediğine göre irfanının ululuğu dünyayı çok erken tutmuş. Mesnevi de olsun divan şiirlerinde olsun dönemin din ve edebiyat bilgilerine iyice egemen olduğu bir gerçek. Yapıtlarına Farsça ve Arapça eklediğine göre bu dilleri de biliyor. Cavidan-Name'den söz ettiğine göre Fazlullah'ı ve Hurufi'liği

biliyor. Kur'an ayetlerine kafiyeli dizeler yazıyor. Ayetleri açıklıyor. Ebced'i biliyor. Özetle şiir bilgilerinde oldukça güçlü. Dehname mesnevisini 19 yaşında yazmıştır. Halk şiiri türlerini biliyor ve ustalık kullanıyordu. Hatai'nin aruzla yazdığı şiirlerini çiraklık ve ustalık dönemlerine ayırmak olası. Çaldıran vuruşmasından sonra bu büyük adamın duygularında geniş ölçüde değişmeler olmuş. O, gururlu ve kendini yenilmez sanan egemenin yerini daha durgun, yenilmiş ve gururu kırılmış bir adam aldı. Şiirleri de bu duygulara paralel olarak değişti. Böylelikle duygu yönü ağır basan şiirlerinde bir güçlenme görüldü. Aşağıda temiz karışksız Türkçe ile yazdığı iki şiirini sunuyorum:

1.

Muhammed Ali'nin Aldım Elini
Hak Deyip Tuttuğum Elden Ayrılmam
On İki İmamın Tuttum Yolunu
Hak Deyip Tuttuğum Yoldan Ayrılmam

Mürşidin Nefesi Hak Nefesidir
Mürşid Sözün Tutmayanlar Asidir
Mürşidin Rızası Hak Rızasıdır
Hak Deyip Tuttuğum Yoldan Ayrılmam

Mürşidin Gittiği Veli Yoludur
Gitme Dediğine Gitmemelidir
Zahir Batın Muhammed Ve Ali'dir
Hak Deyip Tuttuğum Yoldan Ayrılmam

Hak Erenler Bir Araya Derilse
Cümle Aşıklara Nasip Verilse
Aşikare Hak Gözüyle Görülse
Hak Deyip Tuttuğum Yoldan Ayrılmam

Şah Hatayi'm Hak Bil Tuttuğum Eli
Zahirde Batında Hak Gördü Seni
Gerçek Erenlerden Aldım Haberi
Hak Deyip Tuttuğum Yoldan Ayrılmam

2.

Serime Bir Sevda Geldi
Muhammed Ali'den Beri
Yandı Vücudum Kül Oldu
Ta Kalubeli'den Beri

Ali'nin Fatma Kanber'i
Hırka Tutunur Önleri
Severim On İki İmam'ları
Atası Pirimden Beri

Hasan'la Hüseyin'i Sevdim
İkrarım Onlara Verdim
Kafirleri Bütün Kırdım
Halil-Ür-Rahman'dan Beri

Zeynelabidin Yolları
Açılır Gonca Gülleri
Bakır İmamlar Serveri
Severim Soyundan Beri

Muhammed Dünyaya Geldi
Şu Alem Nur İle Doldu
Hacem İmam Cafer Oldu
Okuram Kur'an'dan Beri

Musahibim Musa Kazım
Rıza'ya Bağlıdır Özüm
Kolumda Şahinim Bazım
Beslerim Zamandan Beri

Taki'den Etek Tutmuşam
Naki Sırrına Yetmişem
Askeri'den Mey İçmişem
Sarhoşum Zamandan Beri

İkrarım Bendi Boşandı
İndi Tûraba Döşendi
Mehdi'den Kılıç Kuşandı
Bilirem Zamandan Beri

Şah Hatayi'm Hakk'a Yalvar
Sevdiğim Ali'dir Server
Sorarlarsa Bizi Erler
Gelirem Divandan Beri

Kaynak: www.guneyazerbaycan.com.

OSMANLI DEVLET ERKİNDEN TÜRKMENLER'İN DIŞLANMASI

(Yazı, internetteki Alevi sitelerinin birinden alınmıştır. Osmanlı Türk tarihine farklı çevrelerden böyle yorumlar da yapılmaktadır. İnsanların farklı tarih pencerelerine de bakıp gerçek doğruyu bulabilmek düşüncesiyle aktarıyorum.)

Başlangıçta Osmanlılar ülkelerine "RUM" diyorlardı. (RUM adı ROMA anlamına gelmektedir. Arapça'da 'O' harfi olmadığı için Roma'ya Rum denmiştir. Yunanlılara da Doğu Roma İmparatorluğunun varisi olan Bizans'tan dolayı yanlış olarak Rum adı verilmiştir.) Yavuz'dan sonra "Osmanlı" ya da "Devlet-i Âli Osman" denilmeye başlandı. Osmanlı Devlet yönetimi ile Kapukulu Askerleri, dirlik sahipleri "Türk olmayan" dönmelerden oluşmaktaydı. Bu dönme devşirmeler; asker ya da yönetici olarak eğitilerek ve Türkçe öğretilerek devlette görev alıyorlardı. Osmanlı Hanedanlığı etrafında oluşturulan helozonik dönme Asker-Sivil yönetici sınıfın başında hanedan aileden bir "sultan" olan devlet "despotik" ve üretim ilişkileri de feodal yapıda idi. Türklük açısından baktığımızda Akkoyunlu ve Safevi Devletleri; Osmanlılar'dan daha çok Türk'tür. Türkler; Osmanlılar'da 'Etrak-i bi-idrak' (akıl ve idrak yoksunu) ikinci sınıf vatandaşlar olup, Ermeni-Rum-Yahudi-Kürt-Arap vb. unsurlar daha ön plandaydı.

İstanbul'un fethi Türkler açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 29 Mayıs 1453 Salı günü İstanbul'u Bizans devlet ve Ortodoks Kilise yöneticileri Osmanlılara teslim eder. Fatih Sultan Mehmet'de 2 gün sonra Ayasofya Kilisesi ile Bizans İmparatorluk sarayına giderek törenle Bizans ve Osmanlı devlet erkanını kabul etmesiyle de Osmanlı İmparatorluğu ilan edilmiş olur. Bu durum aynı zamanda Bizans tahtına Fatih Sultan Mehmet'in getirilmesi de demektir. Osmanlı II. Veziri Rum Zağanos Paşa gibi dönmelerin ve tükenmiş, çürümüş Bizans yöneticilerinin işbirliğiyle ve de direniş gösteren grupları katledilme operasyonu ile İstanbul alınmıştır. Rum Zağanos Paşa gösterdiği bu maharettten dolayı Vezir-i Âzamılığa (başbakanlığa) getirilmiştir. İstanbul alınmasıyla, Zağanos Paşa ile birlikte dönme devşirmelerden (Enderunlu) 34 vezir atanmıştır. Vezir-i Azam Çandarlı Halil Paşa ve Türk vezirler görevlerinden alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u başkent yapmış, kendisini Edirne'de tahttan indiren vezirleri ve Türkmen Beylerini görevden alarak sürmüştür. Bizans Devlet müesseselerine uygun yeniden devlet yapılmasını gerçekleştirmiştir. Şeyhülislamlik müessesesini ve Müftülüğü de "Fener Rum Ortodoks Patrikliğine" benzer bir yapıyla Sünni İslam organizasyonuna dönüştürmüştür. Çandarlı Halil Paşa tutuklanarak Edirne'ye gönderilmiş buradaki hapisanede işkence edilerek tüm para ve mallarına el konmuş; Temmuz 1453 başında da katledilmiştir.

İstanbul'un başkent olması, Fatih Sultan Mehmet ile yeni bir döneme girilir:Türk aristokratları ve Türk halkı devlet yönetiminden tamamen dışlanır. Padişah üzerindeki etkileri sona erer. Türklerin yerini Padişahın otoriter görüntüsü altında; dönme devşirme Kapıkulu-Enderun zümreleri devlet erkine sahip olurlar.

II. Bayezit'in yeni fethettiği Modon, Koron, Navarino, Mora, Draç gibi yörelere Anadolu'daki Alevi zümreleri çoluk-çocuk, zorla sürülerek iskana tabi tutulurlar. Aynı tip uygulamalar Fatih döneminde Karaman ve Konya'da da olmuştur. Rum Mehmet Paşa bölgede zulüm ve katliam yapmıştır. Atatürk'ün ataları da bu yöreden alınarak o yıllarda bugünkü Makedonya'nın Jupa bölgesinin Kocacık Köyü'ne iskan edilmiştir.

Fatih ve Bayezit döneminde; Akdeniz, Ege ve İç Anadolu Türkmenleri oymaklar ve kabileler halinde Akkoyunlu ülkesine ve bugünkü Kuzey ve Güney Azerbaycan'a göç ederler. Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar bu Türkmen topluluklarını örgütlerler. Erdebil Tekkesi'nde Türkmen yaygınlaşır ve merkezi olarak örgütlenir. Şah İsmail'in önderliğinde 24 Oğuz Boyundan olan 72 Türkmen Oymak Beyi ve 40 Seyyid Ocağından dedenin katılımıyla Erzincan'ın Sarıkaya yaylağındaki "Türkmen Kurultayı"nda Safevi Devleti'nin kuruluşuna karar verilir. Devlet 9 Eylül 1502 günü Tebriz'de kurulur.

Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'in tahta geçmesiyle Türkmen sürgün ve katliamları daha da vahim bir hal alır. 1514'deki Şah İsmail ile Yavuz Selim arasında geçen Çaldıran Savaşı öncesi ve sonrası Anadolu'da; tarihi kaynaklar 40 ila 100 bin civarında Türkmen'in katledildiğini yazmaktadır. Şafi mezhebinden Nakşibendi tarikatından Kürt mollası Şeyh İdris-i Bitlisi'nin önerisi ve planlamasıyla Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan Türkmenler sürülerek katledilmişlerdir. Türkmenlerin hakim oldukları idari beylikler ve toprakları; "yurtluk ve ocaklık" adı altında Yavuz'un imzaladığı boş fermanları, İdris Bitlisi öldürerek 400 Kürt Aşiret reisine, ağasına vermiştir.

Yavuz Selim tarafından Erzincan Valiliğine atanan (dönme) Bıyıklı Mehmet Paşa ve danışmanı İdris Bitlisi bölgede terör estirirler. Kurban Bayramında Osmanlı muhafızları Türkmenlere saldırarak binlercesinin kafasını keserek Erzincan'a getirip şehirde, kafataslarından minare yaparlar.

Bıyıklı Mehmet Paşa Osmanlı Ordusu ile İdris Bitlisi'nin topladığı 10 bin Kürt gönüllüsüyle; Munzur dağlarına (Tunceli bölgesi) çekilen Şah İsmail'in Erzincan Valisi Nur Ali Halife Haziran 1515'de Ovacık yöresindeki Tekir Yaylağı'nda bularak bir bölümünü kılıçtan geçirirler, diğerleri

kaçarlar. Dersim yöresinde Osmanlı ordusu ile Palu Beyi Çemşid ve İdris Bitlisi komutasındaki Şafi Kürt gönüllüler; on binlerce Türk Kızılbaşı katlederler. Artık Yavuz'un adı Aleviler arasında Yezid ile birlikte anılmaya başlanır ve lanet okunur. Yavuz Selim'in Mısır'ı alması ve 74. İslam Halifesi olması ile Sünnilik resmi ideoloji haline gelir ve Osmanlı İslam Devlet kimliği oluşur. Osmanlı sınırlarının genişlemesiyle de "Roma İmparatorluğu" varisi olur.

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemi İslami kabuk içinde ama çeşitli uluslardan oluşan Osmanlı devlet tam bir "Roma İmparatorluğu" halini alır. Bu dönemde yine Türklere zulüm, şiddet ve katliamlar devam eder. Kürt kökenli Şeyhülislam Ebussu'ud Efendi (1545-1574)'in verdiği fetvalarla Türkmen katliamı, "İslam Şeriatı"na göre meşruluk kazanır. Bugün Sünni ilim adamları tarafından "huşu ile anılarak evliya mertebesi"ne çıkarılan Ebussu'ud Efendi, Türk katliamcısı, lanet okunacak bir zalim, İslamiyeti çıkarlarına göre yorumlayan cellat bir din ulamasıdır.

Hırvat kökenli olan Kuyucu Murat Paşa da; 6.12.1606'da Sadrazam olduktan hemen sonra Anadolu'da geniş çaplı Türkmen katliamı hareketi başlatır. 70 bin Türkmen'i, Celali ayaklanmalarını bastırmak adı altında diri diri kazdırdığı kuyulara gömdürür.

Türklerin tarihinde aynı yörede olan Malazgirt ve Çaldıran savaşları iki karşıt dönemeçtir. Selçuklu Sultanı Alpaslan; Bizans'ın sınırlarını korumak isteyen İmparator Romanus Diogenes'i 26 Ağustos 1071'de yenerek Anadolu (Rum)'nun kapılarını Türklere açmıştır. Bizans başkenti İstanbul'un sahibi Yavuz Sultan Selim ise; Şah İsmail'i 24 Ağustos 1514'de yenerek Anadolu'nun kapılarını Türklere kapatarak; Alparslan ve Oğuz-Türkmen boylarından Bizans'ın intikamını almış ve doğu bölgesi hudutlarını da Kürtlerin korumalığına bırakmıştır.

Kaynak: Cemal ŞENER. Alevilerin Etnik Kimliği. Etik Yayınları.

TEBRİZ'İN SESİ

Güney Azerbaycan'da yaşayan 20 milyonu aşkın Türk'ün durumu, özellikle son yıllarda bu bölgede yaşanan ve yaşanmakta olan önemli ilgili olaylar, Güney Azerbaycan Türk milletinin, 80 yıldan beri Fars hükümetleri tarafından yenmiş ve yenmekte olan en tabii haklarını yeniden elde etmek ve bağımsızlığa kavuşmak amacıyla verdikleri savaşımı hakkında bilgi edinmek için, Tebriz'in Sesi dergisine veya www.tebrizinsesi.com ile www.guneyazerbaycan.com internet sitelerine başvurabilirsiniz.

Mart 2005 başında 3. sayısı yayımlanan Tebriz'in Sesi aylık dergisi, Türkiye'de yaşayan bir grup Güneyli-Kuzeyli Azerbaycanlı yurtseverlerin işbirliğiyle, Güney Azerbaycan'ın özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin haklı sesini yankılandırmak amacıyla Türkiye'de yayımlanıyor.

Dergi'nin bu sayısının 2. sayfasında "Tebriz'in Sesi'nden Tebriz'in Sesi'ne " başlıklı başyazının son kısmında şöyle yazılmaktadır:

“ Tahran'da yakılan bayrak Mersin'dekinden renksiz mi?

Her sene 24 Nisan'da İran devletinin resmi müsaadesiyle Tahran'da Ermeni Taşnakları tarafından sözde soykırım gösterisi bahanesiyle Türkiye bayrağı yakılmakta ve tek bir resmi makamdan (Türkiye Büyükelçi'sinden) dahi bir tepki verilmemekte, sessizlikle karşılanmaktadır. Bu olay hep ülkenin Azerbaycan Türkü nüfusu tarafından protesto edilse ve her sene çatışmalar yaşansa da, İran devleti hala bu yardımlıktan vazgeçmemektedir. Acaba İstanbul'da, Taksim Meydanı'nda İran bayrağı yakılsaydı, onlar ne tepki verir, bu biçimde sessiz kalır mıydı?! Sormaya bile gerek yok!

Türkiye kamuoyu hatta bu ülkenin bayrağının Tahran'da yakılmasına itiraz ederek Taşnak 'kuldur'ları tarafından karnı yırtılan Azerbaycanlı Türklere bile destek verecek bilinçten yoksun bırakılmaktadır!

Mersin'de yaşanan olaydan bir kat daha beter olan 24 Nisan günü olaylarına tepki olarak aynı dayanışmayı sergilemek daha yerinde, daha anlamlı olmaz mı?! ...”

6. sayfada çeşitli yerlerden dergiye yollanan mesajları içeren 'Yankılar' bölümünde ise, İstanbul'da öğrenim alan Güney Azerbaycanlı öğrenci Ali S.nin gönderdiği mesajda şunları okuyoruz:

“ ... Ben İstanbul'da sosyal bilimde öğrenim alan bir Güney Azerbaycanlı olarak uzun yıllardır Türkiye'de beni ilgilendiren bir çok çarpık anlayışla karşılaştım. Bunlardan bir kaçını okurlarla paylaşmak ve yanıtlanmasını isterdim:

1. Eski edebiyat metinlerinde ve tarihi eserlerin tercüme veya harf çeviriminde 'Acem' kelimesini neden hep 'İran-İranlı' diye aktarıyorlar? Tarihte Pehlevi dönemine kadar (1925) hiç bir zaman devlet adı İran kelimesi bildiğiniz gibi belirsiz bir ad olarak Turan gibi mitolojik bir kavramdı ve – örneğin Azerbaycan toponimi tersine - ne siyasi ne de coğrafi değer veya gerçeklik taşımaktaydı.

2. Türk devletlerinden bahsederken neden büyük bir Türkçe divanı bile bulunan Şah Hatayi tarafından kurulan özbeöz Türkmen (Oğuz) boyu Safevi İmparatorluğu'ndan (1499-1735), Türkçü bir anlayışa sahip Nadir Şah'ın kurduğu Afşar Devleti'nden (1735-1803), Kaçar Memalik-i Mahrusesi'nden (1785-1925) ve Güney Azerbaycan Cumhuriyeti'nden (1945-46) hiç mi hiç bahsedilmez ve Fars tarihine mal edilir? Bu coğrafyada (şimdilik İran da dahil olmak üzere) Anadolu'dan dahi önce başlayan bin yılı aşkın Türk yönetimi geçmişi nasıl yok sayılabilir!? Neden 'İran' toponimi hep tarihe ve geçmişe genelleştirilmekte ve bu coğrafyaya (Büyük Horasan ve Azerbaycan da dahil olmak üzere) Acem ülkesi gözüyle bakılmaktadır?! Kendi ırkına 'Etrak-i bi-idrak' (anlamaz Türkler) diyen Türkiye eksenli Osmanlı ne kadar Türk'se, Azerbaycan eksenli Şii, Afşar ve Kaçar Devletleri de o kadar Türk'tür!

3. Her kesin bildiği gibi Fars ve Rusların türettiği uyduruk Azeri lafına neden son verilmiyor? Bilindiği üzere Azeri kavramı, Pehlevi döneminden beri yaygınlaştırılmaya çalışılan siyasi güdümlü literatürde, 'Fars kökenli Moğol dönemleri' gibi siyasi vurgu taşımaktadır. Bu halkın adı Azerbaycan Türkü, dili Azerbaycan Türkçesidir. Siz şimdi Güney Azerbaycan'ın her bir köyüne gidip 'milletin ne?' sorarsanız, kesinlikle Azeri lafını anlayan ve kullanan bulamaz, 'Türküm' cevabını alırsınız. Kaldı ki, aynı mantığa göre biz farklı ve bazen anlaşılmayan şivelerle konuşan Arap ülkelerinin halkını ve dillerini (çeşitli Arap diyalektlerini) Lübi (Lübnani!!), Suudi (Arabistani), Suri (Suriyevi), İraki (!) falan mı adlandırmalıyız?! Neden onlar hep birlikte '... Arap Cumhuriyeti' adını benimserken, biz 'Türki' oluyoruz ve '... Türk Cumhuriyeti' demeye dilimiz varmıyor?!

4. Neden bu toplum [Türkiye toplumu] kulağının dibinde 25-30 milyonluk Güney Azerbaycan ve Afşar-Kacar-Kaşkay Türkü'nün varlığından bile haberdar değil?! Neden Atatürk dönemi hariç, Farsilerin baskısında kalan ve defalarca soykırıma uğrayıp ve bu ülkeye yardım eli uzatan bu kalabalık kitleye karşı hiçbir kültürel politika dahi izlenmiyor?! Oysa İran adlandırılan devlet buradaki Kürt aşiretlerini de, Türk kökenli (!) Caferileri bile siyasi güdümleri doğrultusunda sürekli sinsice kullanmaktadır!

Ve bir sürü 'neden'ler...

Bunları duyarsızlık mı, yoksa bilinçli bir art niyet mi saymak gerekiyor?! Geçen sayınızda yansıtıldığı gibi, Farsiler sırf Fars Körfezi'ne Arap~Basra körfezi denilmesine karşı iktidar, muhalefet, rejim ve anti rejim gözetmeksizin hep bir ağızdan tepki gösterip yaygara koparıırken, bizdeki bu sakat anlayışa, bu tarihi kültürel savurganlığa ne demeli!? ...”

Kaynak: www.tebrizinsesi.com

TÜRKİYE'Lİ ARAPLAR

Türkiye'deki Araplar Osmanlı İmparatorluğu dağılıp Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra misak-ı milli sınırları içinde kalan Araplar'dır. Türkiye'deki Arapları 3 guruba ayırarak incelemek gerekir:

1. Sünni Araplar, 2. Alevi Araplar (Nusayriler) 3. Hıristiyan Araplar.

1. SÜNNİ ARAPLAR

Sünni Araplar; Urfa, Mardin, Siirt ve Bitlis illerimizde yaşamaktadırlar. Yaşadıkları yerler; Urfa merkez ve köyleri, Harran, Akçakale, Hilvan ilçe merkezleri ve köyleri, Mardin merkez ve Yeşilli, Ömerli ve Midyat ilçeleri ile Siirt merkez ve Bitlis merkez de yaşamaktadırlar. Ayrıca Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde de bulunmaktadır. Sünni Arapların sayısının 500.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'li Arapların en ünlüleri arasında eski Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Siirt'li Fadil Akgündüz (Jet Fadil lakablı) ve Başbakanımızın eşi Emine Erdoğan bulunmaktadır. Urfa yöresindeki Araplar da aşiret vurgusu ön plandadır. Mardin ve Siirt'te daha çok il merkezinde yaşadıklarından dolayı maddi ve kültürel açıdan diğer bölge halkına göre daha iyi durumdadırlar.

2. ALEVİ ARAPLAR (NUSAYRİLER)

Halk arasında; "Fellah", "Arap Uşağı" ya da "Nusayri" denen topluluk, Arap Alevileri'dir. Türkiye'nin; Hatay, Adana ve Mersin yöresinde yaşamaktadırlar.

Nusayrilerin Türkiye'deki sayısının 1 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Adana'da Akkapı, Yamaçlı, Güneşli, Seyhan, Haydaroğlu, Cumhuriyet, Havuzlubahçe, Havutlu, Mirzaçelebi, Sucuzade, Midik mahalleleri ile Yüreğir ve Karataş ilçelerinde; Mersin'de Cumhuriyet, Turgutreis, Alsancak, Hamidiye mahalleleri; Tarsus'da Eski Ömerli, Eski Hatay, Musalla ve Yeşil mahalleleri; İskenderun'un Arsu, Karaağaç ve Nardüzü beldeleri; Antakya'nın başta Harbiye olmak üzere büyük bir bölümü, Samandağ ve Aknehir yöresinin tamamında Nusayriler oturmaktadır. Nüfus oranı Samandağ'da %90, Antakya'da %65, İskenderun'da %35, Adana'da %20, Tarsus'da %70, Mersin'de %20, Suriye'nin Lazkiye ve Halep bölgelerinde ise %15'dir.

Nusayri adı, Muhammed bin Nusayri'den gelmektedir. Muhammed bin Nusayri, Ehlibleyt müridi, İman Hasan Askeri'nin öğrencisidir. Doğumu kesin olarak bilinmeyen Muhammed bin Nusayri 873'de ölmüştür. Türkiye dışında; Suriye ve Lübnan'da da Nusayriler bulunmaktadır. Türkiye'deki Nusayriler'in Arap olduğunu yazan kaynaklar olduğu gibi; "Adana, Tarsus ve Mersin'de kalabalık bir grup olan Nusayriler'in çoğunluğu Arapça konuşurlar ancak kendilerini Arap olarak görmezler" diyen araştırmacılar da vardır. Bunlardan Dr. Ali Tayyar Önder; "Kendi ifadelerine göre ataları Harun Reşit'in yerine geçen oğlu Mutasım'ın Türk annesinin Horasanlı kavimleridir. Tarihi veriler de grubun açıklamasını doğrulamaktadır." diyor. Yani iddiaya göre; Arap Aleviler olan Nusayriler etnik olarak Arap değil, Abbasiler döneminde sarayla ilişkileri iyi olan Türkmenlerin tarihsel süreç içinde Araplaşmışmalarıdır. Yani Araplaşmış Türkmenlerdir. Anadilleri Arapça olduğu halde kendilerini Arap değil de Türk diye ifade etmeleri bu tarihsel durumdan kaynaklanıyor olabilir. Hatay Nusayrilerinde, Hafız Esad'ın Hatay'ın Samandağ ilçesi doğumlu olmasından dolayıdır bilinmez kendilerini Adana, Mersin ve Tarsus Nusayrilerinden farklı olarak Arap olarak tanımlayanlarının oranı daha fazladır.

Arap Alevileri ile Türk Aleviler arasında Alevilik ile ilgili bazı farklar vardır. Ama bunlar daha çok biçimsel farklılıklardır. Arap Aleviler'de Arap kültürünün etkileri görülmektedir. Bu Arap coğrafyasının etkisidir. Örneğin Türkmen Aleviler'de kadına hiçbir ayrımcılık yok iken Arap Aleviler'de kadın ikinci plandadır. Kadın-erkek birlikte ibadet yapmaz, semah dönmez, saz çalınmaz, dedelik yerine şeyhlik bulunmaktadır.

Hatay, Adana ve Mersin'deki Arap Alevileri'nin toplumsal yaşamları Siirt, Mardin ve Urfa yöresindeki Sünni Araplardan oldukça farklıdır. Bu da Alevi olmalarının dışı vurumundan kaynaklanmaktadır.

3. HİRİSTİYAN ARAPLAR

Musevilik ve Hıristiyanlık tarih olarak İslamiyet'ten daha öncedir. Bu üç tek tanrılı dinde aynı coğrafyada Ortadoğu'da ortaya çıkmıştır. Bu bölgede ise daha çok Araplar yaşamaktadır. Museviliği de, Hıristiyanlığı da, İslamiyet'i de benimseyen Araplar olmuştur. Hatay ilk Hıristiyanlık merkezleri sayılır. Kilikya coğrafyası içindedir. Arap Hıristiyanlarına Nasrani adı verilir.

Hatay'ın Türkiye'ye 1938'de katılmasından sonra Hıristiyan Arapların çoğu Lübnan ve Suriye'ye göç etmiş ve oradan da Fransızlar aracılığıyla Avrupa, Arjantin ve Avustralya'ya gitmişlerdir. Hatay Hıristiyanlıkta kutsal kenttir. Antakya Patrikliği daha sonra Şam'a taşınmıştır. Dünyada Arap Hıristiyanlarının sayısının bir milyon kişi olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'de ise Arap Hıristiyanların sayısının 10 bin kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir. 19. yüzyıldan beri Arapça, Ortodoks

Arap Kilisesinin ayin dili olarak kabul edilmiştir. Katolik Melkitlerinin Bizans ayinlerinden miras aldıkları ayinlerin yapıldığı dil de Arapça'dır.

Arap Ortodoks Kilisesi'nin 1930 yıllarında Hatay'da 300 bin kişi olduğunu bazı kaynaklar yazmaktadır. Daha önce; Erzurum, Diyarbakır, Mersin ve Antakya'daki Piskoposluklar zamanla etkisini kaybederek kapanır. Son yıllarda "inanç turizmi" ve benzer yöntemlerle bölge Hıristiyanlık açısından turistik anlamda olsa da çekim merkezi yapılmaya çalışılmaktadır.

Kaynak: Cemal ŞENER. Türkiye 'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar. ETİK YAYINLARI.
www.karacaahmet.org

NUSAYRİLİK

Çoğunluğu Suriye'de yaşayan aşırı bir Şif-Batinî fırkasıdır. Nusayrî isminin ise geçmişte kalan bir isim olduğunu ve fırka kurucusuna nisbeten bu isim verildiğini ileri sürülmektedir. Fırkanın ismini, kurucusu olan Muhammed bin Nusayr en-Nemiri'ye (883 yılı) nisbeten aldığı bilinmektedir.

Nusayriliğin kurucusu İbn Nusayr, Şif-İmamiyyenin onuncu imamı Ali en-Nakî'nin hayatında onun tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia edip; onun hakkında aşırı görüşler ileri sürerek tenasuhtan söz ediyordu. Onun ilahlığını söylüyor ve haramları helal kılıyordu. Bir rivayete göre de, İbn Nusayr, İmamiyye'nin onbirinci imamı Hasan el-Askeri'nin (873 yılı) "bab"ı olduğunu ileri sürmüştü ve onun vefatıyla da oğlu Muhammed bin el-Hasan'ın mehdiliğini kabul etmiştir (E.Ruhi Fığlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, s. 143, en-Nevbahtî, Fırakuş-Şif'a, nşr. M.Sadık, Necef 1936, s. 193).

Genellikle Suriye bölgesinde yayılmış bulunan Nusayriler, Karmatilerin 903 yılında Suriye'yi ele geçirmesi üzerine, bir kısmı Suriye'de kalırken bir diğer kısmı ise, Antakya civarına çekildiler. Özellikle Nusayrilik Hamdanilerin Suriye'ye egemen olmasıyla bu dönemde büyük bir güç kazandılar. Zira Hamdani emirleri bu mezhebe girmiş ve yaygınlaşması için uğraşmışlardır. Selçuklular döneminde Malazgirt savaşını (1071 yılı) takiben de Nusayriler Antakya'yı ele geçirmişlerdi. Frankların 1098 yılında bölgeyi işgal etmeleri üzerine bir süre onların hakimiyetleri altında kaldılar. Haçlı seferleri esnasında Haçlı ordularına yardım etmiş ve Müslümanların aleyhinde Hristiyanlara destek olmuşlardı. Bundan dolayı Selahaddin Eyyubî tarafından cezalandırılmışlardır. Aynı şekilde Memluklular aleyhinde Moğollara yardım ettikleri için Memluklu Sultanı Baybars'tan da baskı görmüşlerdi. Nusayriler, bölgede sırasıyla hüküm süren, Selahaddin Eyyubi, Haçlılar, İsmaililer ve Moğollar'dan sonra Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılındaki Mercidabık Zaferi ile Suriye'yi ele geçirmesi ile daha sonraki devirlerde de aynı bölgede varlıklarını sürdürürler. Nusayrilerin hemen hemen her devirde ve özellikle Osmanlı Döneminde varlıklarını sürdürmelerindeki en önemli faktör, Osmanlı Devletinin, hükmü altındaki bölgelerde her inanç ve ırktan olan kavimlere gösterdiği müsamaha anlayışı ve tavrı gösterilmektedir. Zira, Osmanlı Devleti, bu tavrını devletin bağlayıcı ve birleştirici bir felsefesi olarak telakki etmekte idi. Zaman zaman Osmanlılara karşı isyan etmelerine rağmen II. Abdülhamid onları resmen bir mezheb olarak kabul etmişti.

Bugün Suriye'nin Lazkiye, İdlip ve Halep bölgeleri ile Hatay, Mersin, Tarsus, Adana ve Lübnan'da yaygın olarak yerleşmişlerdir.

Nusayrilerin itikadi görüşleri:

Bunların görüşleri kısmen İslâm'dan kaynaklanmış olsa da ağırlıklı olarak batını tevellere dayanmakta ve hatta zaman zaman hristiyan kültürünün etkisi görülmektedir. Bir çok itikadi fırkada görüldüğü gibi, fırkaların görüşlerini temel bazı hususlar teşkil etmekte ve diğer görüşler bu görüşün etrafında odaklanmaktadır. Nusayrilerin görüşlerinin temelini de Hz. Alinin ilahlaştırılması teşkil etmektedir. Bundan dolayı Nusayriler Şia fırkaları arasında gulat kısmından telakki edilmektedir. Bu fırkanın bütün kollarına göre Hz. Ali mabuttur, tanrıdır. Yüce Allah için sayılan sıfat ve özellikler Hz. Ali için sayılmaktadır. O nurun nurudur, ilahi zatı itibariyle gizlidir. O manadır. Görünüşte imam olmasına rağmen, batını cihetiyle O, Allah'tır. Buna göre onların şehadet kelimesi "Ben Ali'den başka ilah bulunmadığına şehadet ederim" şeklindedir.

Bu anlayışa göre Ali, Tanrıdır. Kendi ruhundan Muhammed'i, O da Selman-ı Farişî'yi yaratmıştır. Ali "mana", Muhammed "isim", Selman ise "bab"dır. Bu üçlü A(ayn), M (Mim) ve S (Sin) sembollerıyla ifade edilir. Bu üçlü sembolize sistemi Süleyman Hasbi tarafından Hristiyanlıktaki "Baba-Oğul-Ruhul-Kudüs" sistemiyle açıklanır. Ayrıca Selman'dan sonra beş tane de eytam vardır ki, bunlar; Mikdad bin el-Esved (Tabiat olayları ve zelzeleyi yürütür), Ebû Zeril-Gifâril-Gifâri (Yıldızların hareketini idare eder), Abdullah bin Revâha (Canlıların hayatlarıyla uğraşır), Osman b. Maz'un (Rızık ve hastalıklarla uğraşır) ve Kanber b. Kadân ed-Devrî (Ruhları cesetlere gönderir). Bu beş eytam, aynı zamanda beş büyük yıldızdır. Tenasüh ve ruh göçüne inanırlar. Onlara göre, insanlar ilk kez semâvî varlıklar olarak yaratılmışlar; fakat düşüşlerinin bir sonucu olarak bu günkü şekillerini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Sürekli tenasüh ve ruh göçü, insanların tekrar semavi varlıklara dönmesiyle son bulacaktır. Yine Hz. Ali'in yıldızların prensi olduğunu ve güneş veya ay ile cisimlenmiş bulunduğu inanırlar.

Kendileri Ali'nin uluhiyyetine inanmak ve onun yüceliğinin nimetine ermek şerefine ulaşan kişilerdir. Aliye inanan Nusayrilerin ruhla, hareket yoluyla yıldızlar haline dönüşerek nurlar alemine yükselir. Nusayri olmayanların ruhları ise, hayvan cesetlerine girer. Onlara göre kadınların ruhları yoktur. Şeytanlar insanların günahlarından, kadınlar da şeytanların günahlarından yaratılmışlardır. Bu bakımdan kadınlara onların mezheplerinin sırları açıklanmaz. Bu taassuplarından ötürü Fâtıma'nın ismini kullanmayı, metinlerinde bu kelimenin müzekkeri olan Fâtır'ı kullanmayı tercih ederler. Ayrıca

onlara göre, diğer halifelere birlikte bir kısım sahabe ile Muaviye, Yezid ve Haccac da şeytanın sembolleridir ve lanetlidirler. Tanrı olarak kabul ettikleri Hz. Ali'nin bulunduğu yer konusunda iki gruba ayrılırlar. Haydariler'e göre Ali, göktedir. Güneş Muhammed'i, ay da Selman'ı temsil eder. Ali güneşte oturmaktadır. Bu yüzden bunlara "Şemsiler" de denilmektedir. İkinci kol olan Kilaziler'e göre ise Ali'nin yeri ay'dır. Bu yüzden bunlara da "Kameriler" ismi verilmektedir. Onlara göre şarap, uluhiyyetin sembolüdür. Bundan dolayı şarabı ve şarabın aslı olan üzüm asmalarını aşırı bir şekilde yüceltirler.

İslamın beş şartı ise şöyle bir tevil esasına göre anlaşılır:

1. Şehadet: Nusayriliğe girişte yukarıda sözü edilen şehadet kelimesi tekrar edilir. Sonra da "Nusayri dininden, Cundebî görüşünden, Cunbulanî tarikatından, Hasibî akidesinden, Cillî inancından, Meymunî fıkhından olduğuma şehadet ederim" şeklindeki söz söylenir.

2. Namaz: Namaz sesle yapılan bir ibadet olup, sadece duadır. Namazın başında "Ali, Muhammed ve Selman'ı yüceltiriz" demek, namazı eda etmek olarak anlaşılır. Namaz Ali'ye açılan bir kalbin niyazı olarak anlaşıldığından ferdi yapılır, ancak, bayram ve mukaddes günlerde cemaat hafinde de yapılabilmektedir. Namazdan önce abdest alınmaz. Namazın şartları beştir:

a) Beş seçkini bilmek, Bunlar; Muhammed, Fâtır, Hasan, Hüseyin ve Muhsin'dir.

b) Gülmeden ve konuşmadan dua etmek,

c) Namazı, Abbasi rengi olduğu için siyah takkesiz kılmak,

d) İbadeti başkaları görmeden gizli yapmak,

el Namazı, "Ey Yüce, Büyük ve Anıların Efendisi Ali, bize merhamet et" diyerek bitirmek.

Namazın sayısı yine beştir ve beş masuma tahsis edilmiştir. Namazda Mekke'ye dönmek şart değildir. Öğleye kadar güneşin doğuş yönüne, öğleden sonra ise batıya doğru yönelinir.

3. Oruç: Oruç, Hz. Muhammed'in babası Abdullah bin Abdulmuttalib'in sessizliğini temsil eder. Buna göre Ramazan Abdullah, Kur'an Hz. Muhammed'dir. Ramazan günleri ise, Nusayrilerin kutsal kişilerini temsil eder.

4. Zekat: Zekatın manası dini öğrenmek ve aktarmaktır. Her aile malî şartlarına göre, şeyhe para vermek zorundadır. Bu zekat yerine geçer.

5. Ziyaretler: Ziyaret yerleri çok önemlidir. Buralar beyaza boyanır ve aynı zamanda ibadet yerleridir. Ziyaret yerleri ya su kenarlarında ya da ağaçlık yerlerde. Bu anlayışları eski Fenikelilerden kalan bir inançtır.

Nusayrilerde, şeyhler tabir edilen din işlerini organize eden dört ayrı sınıf vardır.

Mezhebe girecek yaşa gelen çocuğu babası, güvendiği bir Nusayriye götürür ve ona tavassut etmesini ister. O şahıs onun manevi babası haline gelerek onu iyice tanır. Çocuğun durumu hakkında şahitler ve şeyhin huzurunda teminat alınır, çocuk eğer sır verirse öldürülür. Daha sonra o kişi çocuğun eğitimini sağlar.

Nusayrilere göre kutsal kabul edilen bayram ve merasimler şunlardır:

1. Fıtr (Ramazan) 2. Adhâ (Kurban) 3. Gadîr (Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi imam tayin ettiğine inanılan gün) 4. Mubahale (Necranlı Hristiyanlarla Hz. Muhammed arasındaki lânetleşme olayı) 5. Fıraş (Hz. Peygamberin Medine'ye hicret ettiği gece Hz. Ali'nin O'nun yatağına yatması) 6. Aşüre (Nusayrilere göre Hz. Hüseyin, Kerbelâ'da ölmemiş, Hz. İsa gibi göğe çekilmiştir). 7. 9 Rebiulevvel (Hz. Ömer'in şehid edildiği gün) 8. 15 Şaban (Selman'ın ölümü) 9. Nevruz ve Mihrican bayramları 10. 24/25 Aralık gecesi Hz. İsa'nın doğumu ve "son yemek" ayini.

Onlar bayramlarda özellikle uluhiyyetin sağlanması için şarap içer ve buhur yakarlar. Onlara göre bu hareket bir uluhiyyet göstergesidir. Zira şarap kutsaldır.

Nusayrilerin buraya kadar anlatılan inanış, davranış, hal ve hareketleri dikkatlice izlenip gözönüne alındığında, bu mezhebin söz konusu bölgelerde zaman süreci içinde hüküm süren eski dinler ve inanışlardan, özellikle totemcilikten, Sabîlik'ten, Mecusîlikten, Musevilik ve Hristiyanlıktan ve ilkel inanışlardan oldukça büyük oranda etkilendiğini görmek ve müşahade etmek mümkündür. Bu inanış biçimi ve tezahürleri aynı zamanda bâtinilik perdesi ile de örtülerek bir gizlilik içinde, takdim edilmiştir. Zira, sözü edilen tutarsız görüş ve inanç biçimleri ancak bu şekilde idame ettirilebilmiştir. Dikkat edilirse mezhebe ilk girenden, ilk alınan söz, sır saklama hususudur. Nusayriler, aslında inançlarını son derece gizli tutarlar. Öğretiler uzun bir üyeliğe kabul süreci içinde öğretilir. Bu, ancak uygun görülen 19 yaşına basmış erkekler için başlar. Sırlarını, başkalarına açma korkusuyla kadınlara öğretmedikleri gibi, kadınlar ayinlere de katılamazlar.

Bu gün Suriye bu insanlar (Esad ailesi) tarafından idare edilmekte olup, tarih boyunca Müslümanları devamlı katletmişlerdir. Sadece 1982 yılında Hama şehrinde 30.000 Sünni Müslüman katledilmiştir. Nusayriler Suriye halkının dörtte biri olmalarına rağmen 1971'den beri ülke yönetimine hakim olmuşlardır. Böylelikle ülke diktatör Hafız Esad ailesi tarafından baskı altında tutulmaktadır

Sonuç olarak; gerçekte bir mezhep gibi görünmesine rağmen Nusayrilik, ne Hristiyanlıkla, ne Yahudilikle, ne de İslam ile ilgisi olmayan; gerek inanç, gerekse ibadet yöntemleriyle ayrı bir din olarak

ortaya çıkmaktadır. Bunların Müslüman olmadıkları yönünde bütün Ehl-i sünnet ve Şia uleması ittifak etmiştir.

Yazan: Prof. Dr. Abdürrahim GÜZEL. Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü.
www.enfal.de/orta13.htm - 25k

SURİYE TÜRK TARİHİ

Suriye, yüzölçümü 185.180 km² ve nüfusu 16.673.282 (1998 sayımına göre) şimdi 20 milyona tahmin edilen, Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olan bir Arap ülkesidir. Suriye, bulunduğu coğrafi konum itibariyle; doğu ve batıyı birleştirdiğinden Anadolu'nun tabii bir uzantısı olmasından ötürü hem doğu ve hem de batıdaki devletlerin ilgi odağı olmuştur. Sümerler, Asurlular, Makedonyalılar ve Romalılar Suriye'de hakimiyet kurmuşlardır. İslamiyet'in doğuşundan sonra bölgede, Hz. Ömer'le başlayan bir İslami hareket görülmüş olup, bu durum, Emevi ve Abbasi hanedanlıkları zamanında da devam etmiştir.

Suriye'deki Türkmenlerin daha 7. ve 8. yüzyıldan beri Fırat ve Dicle boylarına indikleri, ayrıca, Mezopotamya'dan ve Anadolu'dan Suriye'ye göçtükleri 9. ve 11. yüzyıldan bu yana bölgede yaşadıkları bilinmektedir. Daha önce Mısır'da bir Türk komutanı Tolunoğlu Ahmet kendi hanedanını kurmuş (875) ve bu hanedan 905 yılına kadar devam etmişti. Tolunoğlu Ahmet Suriye'yi 877 yılında fethetmişti .

Daha sonra yine başka bir Türk komutanı Toğaçoğlu Muhammed Ebubekir, tarihte İhşidî adıyla anılan hanedanı kurmuş ve bu hanedan (935-969) yılları arasında bölgeye hakim olmuştur. Her iki Türk hanedanı, Abbasî halifeliğinin bir politikası olarak Türk komutanları ile Türk askerlerine, orduda büyük yer vermelerinin sonucunda doğmuştur.

Türklerin bölgeye gelip yerleşmeleri, Büyük Selçuklu Devleti'nin Gazneliler'le yaptığı Dandanakan Savaşı sonrası olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti bu savaştan sonra özellikle 1063 yılından itibaren kendi hayat tarzlarına uygun buldukları bu bölgeye yerleşmeye başladılar. Özellikle Halep, Lazkiye, Trablusşam ve Asi Irmağı vadisi boyunca Hama, Humus ve Şam bölgesinde bu yerleşme yoğunluk kazanmıştır. Türklerin buraya yönelik akınları Afşin ve Sandık Beyler komutasında Halep'e kadar devam etmiştir. (1069-1070) yıllarında ise Kurlu ve Atsız Beyler, Güney Suriye'yi tamamen ele geçirmişlerdir.

1071 yılındaki Malazgirt savaşından sonra Aşağı ve Yukarı Fırat boylarında, Saltuklar, Mengücekler, Danişmendiler, Yıvaloğulları, Artuklar gibi Türk Beylikleri kurulmuştur..

1077 yılından beri Suriye Selçuklu meliki olan Tutuş, kendini sultan ilân ederek, Oğuzların Yıva Boyu ile Bayat, Avşar, Beğdili, Döğer ve Üçoklar oymakları Şam ve Halep'e yerleşmişlerdir. Oğullarından Rıdvan Halep'te, ve Dokak Şam'da hâkimiyetlerini ilân ettiler. Halep hakimi Rıdvan Haçlılarla mücadele etti. Bir ara sınırlarını Güney Anadolu'ya kadar genişletti.

1117'ye gelindiğinde her iki bölgede de hâkimiyet, atabeylerin eline geçmişti. Suriye Selçuklularının Şam kolu, Atabey Tuğtekin tarafından yönetiliyordu. Oğlu Tacü'l-mülk Börî babasının ölümü üzerine idareyi ele aldı. Pek güçlü olmayan bu atabeylik, Zengî Atabeyi Nureddin Mahmut tarafından ortadan kaldırıldı (1154).

1127 yılında Melikşah'ın Halep Valisi Ak-Sungur'un oğlu İmadeddin Zengî'nin Musul valiliğine getirildi. Haçlılara karşı verdikleri mücadelelerle öne çıkmışlardır. İmadeddin Zengî, Haçlılardan Urfa'yı alınca Avrupalılar II. Haçlı Seferi'ni düzenlemişlerdir (1137). Zengî'nin ölümünden sonra atabeylik Musul ve Halep olmak üzere iki kola ayrıldı (1146). Halep'teki oğlu Nureddin Mahmut haçlı kontluklarına karşı başarılı mücadeleler verdi. Şam'daki Börileri kendine bağladı. Haçlılarla iş birliği yapan Mısır Fâtımî Devleti'ni ortadan kaldırdı (1171). Nureddin Mahmut ölünce atabeylik Eyyubi ailesine intikal etti (1174). Selahattin Eyyubi komutasındaki Müslümanlarla birleşerek Haçlılara karşı bölgeyi savunmuşlardır

Selahattin Eyyubi'nin ölümünden sonra bölgeye bir başka Türk devleti olan Memlûklular hakim olmuştur. Anadolu'ya hakim olan Türkiye Selçuklu Devleti ise, 1243 yılında Moğollarla yaptığı Köseadağ Savaşı'nı kaybetmesi sonrası ağır Moğol baskısı altında kalmıştı. Bu baskı sonucu özellikle Kayseri ve Sivas'ta yaşayan Türkmenler, Memluk Sultanı Baybars zamanında Suriye bölgesine yerleşmişlerdir. Bu dönemde Suriye'ye gelip Şam'a yerleşen Türkmenler, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra çıkan siyasi karışıklıktan faydalanarak 1337'de Elbistan civarında Dulkadiroğulları beyliğini kurmuşlardır. Yavuz Sultan Selim, 1516 yılında Mercidabık'ta Memlûkluları yenerek bu günkü Suriye topraklarını Osmanlılara bağlamıştır.

Suriye Türkleri, ilk yerleşimlerinde göçebe olarak kalmışlarsa da sonradan yerleşik düzene geçmişlerdir. Konar-göçer ahalinin merkezîyetçi bir devlet nizamı ile bağlaşamayan hayat tarzları yüzünden yerli halka büyük zararlar vermelerini sona erdirmek endişesi , harap ve boş yerleri imar etmek ve yeniden ziraata açmak (1691-1699) yılları arasında konar-göçer halkın Osmanlı hükümet tarafından iskan edilmesinin bazı sebepleridir.

1916 sonuna kadar da bu bölgedeki Türk hakimiyeti, kesintisiz olarak 402 yıl sürmüştür. Bu sürede bölge sakinleri, derin Türk kültürü etkisi altında kalmıştır. Bu etki kendisini en çok dil konusunda göstermiş; Suriye lehçesi en fazla Türkçe kelime içeren Arap lehçesi olmuştur. I. Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı hakimiyetinde kalan Şam, Trablus ve Halep eyaletleri şeklinde yönetilen

Suriye, Türk yönetimi altında kültürel, sosyal ve ekonomik açılardan kalkınmış ve en huzurlu dönemini geçirmiştir.

30 Ekim 1916 Mondros mütarekesine kadar aşağı yukarı 500 yıl Türk hâkimiyetinde kalan Suriye, İngiliz, ve Fransız işgaline uğramış, 1936 yılında ise Fransa denetiminde cumhuriyet olmuştur. 1971 yılında bir darbe ile yönetimi ele geçiren Arap Alevisi olan Hafız Esad, Arap Milliyetçiliğini ülkenin birleştirici unsuru haline getirdiği için Suriye Türklerinin asimilasyonu hızlanmıştır.

Kaynak: www.turkmens.com/Suria.html

SURİYE TÜRKLERİ

9. yüzyılda Tolunoğulları döneminde ilk defa Türk hakimiyetine giren Suriye, 11. yüzyılda Selçuklu Türkleri'nin, 1260'a doğru Memlûk Kıpçak Türkleri'nin eline geçmiş, 1516 yılında Yavuz'un bu ülkeyi fethetmesiyle Osmanlı hakimiyetine girmiş ve 850 yıllık Türk idaresinden sonra 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nden kopararak Fransız kontrolüne bırakılmıştır. Bugünkü Suriye 17 Nisan 1946 yılında bağımsız bir devlet haline gelmiştir.

20. yüzyılın ortalarında çok sayıda Suriye Türkü Araplaşmış, böylece bu ülkede yüz yıllardır süren asimilasyon son dönemde de devam etmiştir.

Oğuz Türkleri'nin ve Memlûk Kıpçakları'nın torunları olan Suriye Türkleri'ne Bayır-Bucak Türkleri de denilmektedir. Türkler bu ülkede azınlık olarak kabul edilmemekte ve kayıtlarda Müslüman olarak geçmektedirler. Halk arasında ise Türkmenler olarak adlandırılmaktadırlar.

Suriye'de Bayat, Afşar, Karakeçili, İsabeğli, Musabeğli, Elbeyli, Akar, Hayran, Çandırlı, Sincar gibi Türk boyları yaşamaktadır. Bu Türk boyları ile Anadolu'daki uzantıları olan Türk boyları arasında inançlar, gelenekler ve folklorik pratikler bakımından çok önemli benzerlikler tespit edilmiştir.

Halep bölgesinde 250.000, Lazkiye'de 200.000, Telkele'de 100.000, Kunteyra yöresinde 100.000 diğer bölgelerde 300.000 olmak üzere Suriye topraklarındaki Türk nüfusun 1 milyon kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Suriye'de Toplam 523 Türk köyü vardır (büyük şehir harlarından başka). Suriye'de Türkçe eğitim yapan okullar olmadığı gibi. Türkleri bir arada tutan her hangi bir teşkilat da yoktur. Köy ve kasabalarda yaşayan Türkler kendi aralarında Türkçe konuşmayı sürdürürler. Yüksek eğitim yapan Türkler'in sayısı çok azdır ve tamamına yakını Türkiye'deki okullarda okumuştur.

Türkçe çıkan yayın organları, 1922'den 1937'ye kadar, sürgündeki Refik Halit'in de katkılarıyla renklendirdiği, "Doğru Yol" ve "Vahdet"'tir.

Suriye Türkleri, şiveleri ve edebiyatları bakımından Türkiye'nin bir uzantısı gibidirler. Suriye'de konuşulan ağız da, Hatay bölgesinde konuşulan Türkmen ağızlarının bir devamı niteliğindedir. Hama ve Humus Türkmenlerinin şivesi eski Azerbaycan diline daha yakındır.

Lazkiye Türkmenleri

Lazkiye sahili.

Suriye'nin Akdeniz kıyılarında, başta Lazkiye şehir merkezi Cimmel Harası (Türkmen Mahallesi) olmak üzere Basit, Bayır, Behlülüye, Kesap nahiye ve köylerinde Bayır-Bucak Türkleri yaşamaktadır. Lazkiye'de 185 Türk köyü bulunmaktadır. Bu şehir ve nahiyelere bağlı Türkler'in yaşadığı köy sayısı ise yörelere göre şöyledir: Lazkiye vilayet merkezi ve Kesap Nahiyesi'ne bağlı 6; Bucak bölgesinde sahil boyunca 84; Behlülüye Nahiyesi'ne bağlı 12; Bayır Nahiyesi merkezine bağlı Kebeli'nin kuzeyinde 27, doğusunda 8, güneyinde 11; İncesu'nun batısından güneye doğru olan bölümünde 20, doğusunda 17 köy.

Suriye hükümeti, son yıllarda Türkçe yer adlarını Arapça'ya çevirmiştir. İsabeğli "İseviye", Kabamazı "Belutiye", Tırınca "Ümitüyur", Karınca "Behlülüye" olmuştur. Bazı Türk köyleri : Karamustafa, Büyükpınar, Çiçekliyazı, hayat, sallor, al yamamah, assamra, al ğassaniyeh, kastalmaaf, ğamam, um tuyur, zinzıf, Turunç, Meydancık, Hacranlı, Hasancık, Saray, Camuslu, Bödirsiye, Karaca, Çamurlu, Bostancık, Fakıhasan, Karabacak, Mollomahmutlu, Ubeydiye, Karamanlı, Kara Cücük, Türkmenli, Çalkamanlı, Sağırt, Ali, Elmalı, Abanlı, Bayır nahiyesi, Gebelli, Dervişhan, Gebere,

Şeren, Karaahmet, Gökdağ, Yumuşak, Mılkılı, Kebir, Murtlu, Karakisa, Ulucak, Kara pınar, Aşağı Karamanlı, Yukarı Karamanlı, Saldıran, Karacağız, İsapınar, Kulcuk Pınar, Kulcuk, Çukurcak, Nisibin, Dağdağan, Çovkaran, Sarraf, Kapıkaya, Ablaklı, Kapaklı, Çanacık, Korali, Çınarlı, Kızıkçuracık, El Kasap, Kislecik, Mahruka, Kuruca, Kızınca, Ağcabayır, Cümeren Yamadı, Burc-İslam, Sulayıp.

Halep Türkmenleri

Osmanlı Devleti döneminde Güneydoğu Anadolu bölgesinin idari merkezi Halep'ti. Halep, sokaklarında Türkçe konuşulan bir yerd. Türk mimari ve sanat eserleri Halep'te oldukça çoktur. Suriye'de daha çok Halep şehrinde Türkler yaşamaktadır. Şehir merkezi huyluk harası (büyük bir Türkmen Mahallesi ,Türk nüfusu 150.000 civarındır), Kürtdağı, Cerablus, Mümbiç, Musabeyli, Azez nahiyeleri ve yörelerinde Türkler yaşamaktadır. Halep'te 242 Türk köyü bulunmaktadır. Bu şehir ve nahiyelere bağlı Türkler'in yaşadığı köy sayısı ise yörelere göre şöyledir: Cebeli Sema'nın doğusunda nahiyeye merkezi ile 16; Kilis'in güneyinde Azez Kazası'na bağlı, Azez ile Aferin Suyu arasında 17, Azez'in doğusunda 29, güneyinde Halep'e bağlı 3; Çobanbeğ Nahiyesi'nde Mümbiç Kazası'na doğru 54, aynı kazanın güneyinde 15; Baraklı Oymağı'ndan Cerablus Nahiyesi'ne bağlı 26; Sacır Suyu'nun güneyinde 23; Urfa hudut nahiyesi Mürşitpınarı ve Akçakale Kazası'nın güneyine isabet eden ve Belih Irmağı'na kadar uzanan sahada 59 köy.

Halep'in bazı Türk köylerinin adları: mirza, kerpiçli, arabazi, merhan, beyliz, nabğa, kanlı koy, eşekli, usbağlılar, gavureli, amerne, bel veren, kantara, taflı, lilve, yusuf başa, kadılar, memeli, kurucu höyük, taş atan, buyan, dadlı, belli, sakkal veran, kara yakub, kara taş, kara kuz, balali köy, bandarlık, duraklı, anbarlı, hacı hasanlı, kara baş, bir elli, avşar, küllü, dabık, yazlı bağ, ıral, şüvirin, delha, iğde, tukmen barıh, kara köy, kara mazraa, harab mamal, azak, hava köy, telile, şidar, beş curun, sinekli, ziyaret, okuf, çoban bey, hedebet, tiral, kurt, öküz öldüren, cubban, üvilin, züluf, kalkum, bablimun, tat hums, çeke.

Hama ve Humus (Telkele bölgesi) Türkmenleri

"Humusta kim derse ben Türkmen değilim o aslında humuslu değildir ". İşte bu sözü Suriye tarihçisi (Süheyl Zakkar) demiş, çünkü ona ve eski Arap tarihçisi Bin el esir'e göre, 11. yüzyılda Humus'u büyük bir deprem yıkmış, sonra Humusu yeniden tamir eden Türkmenler olmuştur (Zengiler ve Selçuklular). Nureddin Mahmut bin Zengi tarafından, Humusun merkezinde eski haralarından birinin adı haratul-Türkmen (Türkmenler harası) ve eski şehir kapılarından birisi babu- türkmen (Türkmen kapısı) yaptırılmıştır. Ama bu günlerde bu haralarda yaşayan Türkmenler tamamen Araplaşmıştır .

Telkele bölgesi, Suriye'nin Hama-Humus şehirleri ve Lübnan sınırı arasında kalan kısımdır. Türkmenler genellikle Humus'ta ve Humus köylerinde ve bazı Hama köylerinde yaşamaktadırlar. Osmanlı imparatorluğun devrinde Buralara yerleştirilmeye davet edilen ve iskana memur olan oymaklar şunlardır: Kara Avşar, İnallu, Döğer oğlanı, Hama Değeri Mustafa kethüda, Hama Düğeri tabi-i Derviş kethüda, Şam Beğmişlüsü, Hücçetlü, Kapu-uşak, Eymir-i Dündvarlı, Çozlu Çerkez-oğulları, İdris Kethüdaya tabi Abalu, Tokuz han Harbendelüsü, Kara Tohtemürlü, Köse Kethüdaya bağlı Şerefli, Uşak obası, Beşîr-oğulları obası, Eymir-i Sincarlı, Bozlu, Ebu Derda'ya bağlı olan Bozlu ,Tohtemürlüsü, Salur (Sellüriyye) Türkmenleri, Dındaş oğlu İsmail Bozulus'a bağlı olan Genceli Avşarı, Kızıl Ali, Danişmendlü'ye tabi Kara Halil .

Humusa bağlı bazı Türkmen köyleri: baba amr harası (bugünkü Türkmenler Mahallesi), zara, mitras, bdada, arcun, alhusun, dar kabira, kızıl, üm al kasab, samalil, burc kaya.

Hamaya bağlı bazı Türkmen köyleri : akrab (kara halili), tulluf, hazzur, huvvir el trukman, bit natır, hırmıl

Kunteyra Bölgesi Türkmenleri

Burası Filistin sınırına çok yakındır. Kafkasya'dan gelenler 1878'de buraya yerleştirilmişlerdir. Bağlı bazı Türkmen köyleri : hafır, al kadırıyye, kafr nafah, zabya, al rezzanıyye, ahmadiyye, huseyniyye, ayn kura, ayn sümsüm, ayn alak, üleyka, ayn ayşa.

Şam ve Draa Türkmenleri

Şehirde Türkmenlerin oturduğu büyük bir mahalle bulunmaktadır. Ayrıca Havran ovasında da Türkmenler vardır. Şama bağlı bazı Türkmen köylerinin adları: kaldun, ruhaybe, adra ve bazı şam haraları (el hecer el esvad el tadamün , cöber mahalleleri) ve Draaya bağlı bazı Türkmen köylerinin adları: Draa şehir merkezi , busra, maarba, burak,

Kaynak: www.turkmens.com/Suria.html

BARAK TÜRKMENLERİ

Barak Türkmenlerinin merkezi Gaziantep'in Kargamış ilçesidir. Baraklılar, Gaziantep-Nizip-Birecik karayolunun güneyinden başlayarak Suriye'de Halep'e kadar olan bölgede yaşarlar. Bölgenin doğu sınırı Fırat nehridir. Batı sınırı ise Kilis şehir merkezinden geçen doğrudur. Oğuzeli ilçesinde de yoğunluklu olarak yaşarlar. Bu sınırları zikredilen bölgeye Barak ovası denilmektedir. Barak'ların yerleşmiş olduğu 100 den fazla köy vardır. Fakat bunların yalnızca %20 si Türkiye sınırları içerisinde. Diğer büyük bölümü ise Suriye sınırları içinde kalmıştır. Baraklılar çok eski bir tarihe sahiptirler. Bütün Türk'lerin kaynağı bildiğimiz gibi Orta Asya'dır. Baraklılar, Türkmenlerin bir kolu olup Orta Asya Türklerindendirler. Barak Ovası'nda yaşayan Barak Türkmenleri'nin Oğuzların Kınık ve Beğdili oymağından oldukları ileri sürülmektedir.

Suriye, Kilis, Oğuzeli, Gaziantep ve Nizip yerleşme birimlerinin çevrelediği alanlarda; Ezo Gelin, dilden dile anlatılır, türküleri söylenir. İki ülkede yaşayan Baraklar, aralarındaki bağı güçlü bir biçimde sürdürebilmek için birbirleriyle evlilikler yaptılar. Birçok Barak kızı Suriye'ye gelin giderken birçokları da Suriye'den Türkiye'ye gelin geldi. Ezo Gelin türküsünde böyle bir evliliğin öyküsüdür.

Barak sözcüğünün anlamını, Kaşgarlı Mahmut, en eski Türkçe sözlük olan Divani Lügat'it Türk'te açıklarken bir söylenceyi de aktarıyor: "Barak çok tüylü köpek. Türklerin inandıklarına göre, kerkez kuşu kocayınca iki yumurta yumurtlamış, bunların üzerine oturmuş, yumurtanın birisinden barak çıkarmış. Bu barak köpeklerin en çok koşanı, en iyi avlayanı olurmuş. Öbür yumurtadan da bir yavru çıkarmış; bu, son yavrusu olurmuş." Orta Anadolu'nun kimi yerlerinde, uzun tüylü bir tür av köpeğine, Barak ya da Kılbarak denmektedir. Oğuz Kağan destanlarının önemli bir bölümü de, "Köpek başlı insanlar"ın ülkelerine yapılan akınlardır. Türkler bu kavimlere, "İt-Barak" adı veriyorlardı. "İt" sözü, eski Türklerde de, köpek anlamına geliyordu. "Barak da, bir nevi köpekti". Bazılarına göre, "Siyah ve tüylü bir köpek cinsi" idi. Fakat bu köpek de, herhalde başlangıçlarda, efsanevi bir köpek olmalı idi. Oğuz Kağan destanlarına göre, "İt Barak'ların memleketi, kuzey-batıya doğru uzanan, karanlık ülkeleri içindeydi. Oğuz-Han, 'İt-Barak'lara karşı bir akın yapmış; fakat mağlûp olarak, dağlar arasındaki bir nehrin ortasında bulunan, küçük bir adacığa sığınmak zorunda kalmıştı. Bu adacıkta, savaşta ölen askerlerinden birinin karısı da, bir çocuk doğurmak zorunda kalmıştı. Fakat buraya sığınan Oğuz Han'ın, ne bir çadırı ve ne de bir evi vardı. Kadın, ağaç kovuğuna girmiş ve orada çocuğunu doğurmak zorunda kalmıştı. Oğuz-Kağan, kadının esenlikle doğum yapmasına sevinmiş ve çocuğa da, Kıpçak adını vermişti. Eski Türk efsanelerine göre "Kıpçak" sözü, "ağaç kovuğu" anlamına geliyordu. Bildiğimiz üzere "Kıpçak'lar, Altay dağlarının batısından, ta Güney Rusya içlerine kadar uzanan, büyük Türk kitleleri idiler. Herhalde Kıpçak sözü de, çok eski çağlardan beri meydana gelmiş, bir kavim adı olmalıydı. Fakat Türk destanlarını yazanlar, Kıpçak'la "ağaç kovuğu" arasında bir benzerlik bulmuşlar ve bu yolla, Kıpçak Türklerinin türeyişlerini anlatmak istemişlerdi. Az önce de söylediğimiz gibi, "Oğuz-Kağan, ikinci karısını bir göl ortasında bulunan küçük bir adacıkta ağaç kovuğunda bulmuştu". Uygurların türeyiş efsanesinde de, "Eski Uygur ataları, iki nehir ortasında bulunan bir odacıkta, kayın ağacından" doğmuşlardı. Bu örneklerden de kolayca anlaşılıyor ki, bir tarih olayı gibi gösterilen bu akınlarda, Türk mitolojisinin çok eski ve müşterek motifleri, sık sık görülebiliyorlardı:

Türkler "Barak" derlerdi, Kara tüylü köpeğe,
Böyle ad verirlerdi, büyük soylu köpeğe.
Aslında efsaneler, bir köpek anarları.
Onu da köpeklerin, atası sayarlardı.
Bu köpek soylu idi, çok büyük boylu idi,
Av çoban köpekleri, hep onun oğlu idi.
Kuzey-batı Asya'da güya "İt-Barak" vardı,
Türklerse İç Asya'da, onlara uzaklardı.
Başları köpek imiş, vücutları insanmış,
Renkleriye karaymış, sanki Kara Şeytanmış.
Kadınları güzelmış, Türklerden kaçmaz imiş,
İlaç sürünürlermiş, ok mızrak batmaz imiş.
Destanda denilmiş ki, Oğuz-Han yenilmişti,
Bir adaya sığınıp toplanıp derilmişti.
On yedi sene sonra, Oğuz onları yendi.
Kadınlar yardım etti, orada savaş dindi.
Oğuz bu bölgeleri, "Kıpçak-Beğ" e il verdi,

Bunun için Türkler de, oraya "Kıpçak" derdi. Gerçi, bu efsane idi. Fakat içinde tarih olayları da yatmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki, bu bölgedeki güzel kadınları Türkler almışlar ve onlardan da, yeni bir nesil meydana getirmişlerdi. Belik Kıpçağın annesi de, güzel bir İt-Barak kadınından başka bir kimse değildi. Sonradan Kıpçak, Oğuz-Kağan tarafından bu bölgelere tayin edilmiş ve kuzey ülkeleri, hep

onun soyları tarafında idare edilmişti. "Kıpçak'lar da Türkçe konuşuyorlar ve Türk kültürüne sahip idiler". Fakat Oğuz destanı, Kıpçağı Oğuz-Han'ın soyundan değil, nihayet askerlerinden birisinin neslinden getiriyordu. Kıpçak kuzeylere gitmiş, orada soyları türemiş ve yerlilerle karışarak, yeni akraba. Bir Türk kavmi meydana getirmişti.

18. yüzyılda Cengiz Han'ın memleketine gelmiş olan İtalyan gezgini Garpini, Barakların güneyde olduklarını Cengiz'in , Hindistan seferinden dönüşünde Baraklara rastladığını anlatmaktadır. Cengiz'in ordusu bunlarla savaşa tutuşmuştur. Fakat Baraklar bir hileye başvurmuşlar, şehire girip vücutlarını ıslattıktan sonra, kumda yuvarlanmışlar ve vücutlarını kaplayan çamur soğukta donarak buz kesilince derilerine dek işlemiş olmuş, sonra da Cengiz'in askerlerini bozguna uğratmışlardır. Yine çeşitli kaynaklardan öğrendiğimize göre, Barakların erkeklerinin köpek suratlı çirkin ve kadınlarının ise gayet güzel olduklarından erkeklerine izafeten bu kabileyeye Kılbarak dendiği beyan edilmektedir.

Barakların 11. yüzyılın başında Orta Anadolu'dan sürülerek geldiklerini belirtilmektedir. Barakların Yozgat-Sivas bölgesinde iken 1688 de başka oymaklarla birlikte Avusturya savaşına çağırıldıkları halde gitmedikleri belirtmiştir. Çevredeki Türkmenlerin anlattıkları sözlü destanlara göre 4.000'i Abdal denilen davul zurnası olmak üzere 84.000 evlik Türkmen topluluğu Horasandan kalkarak önce Sivas dolaylarına sonra Yozgat'a gelerek yerleşmişlerdir. Yozgat'ta devlet postasının soyulması olayından ötürü bir Türkmen beyi tutuklanmıştır. Oymak beylerince verilen kararlar gereğince topluca eyleme geçerek tutukluyu kurtarmışlardır. Bu olay nedeniyle devlet güçlerinin harekete geçtiği haber alınınca topluluk Yozgat'ı bırakarak yönlerini güneye çevirmiş ve hızla uzaklaşmışlardır. Arkalarında Osmanlı Komutanı Kadioğlu Yusuf Paşa da onları izleyerek gelmiş, kalabalık Türkmen topluluğuyla çarpışmayı göze alamamış, onları Urfa'nın güneyinde Fırat kıyısında Çulap denilen bölgeye yerleştirmiştir. Yerleştirmenin bir amacı da Arabistan'dan göçerek Suriye Çölüne gelen Anadolu sınırlarında dayanarak soygunculuk ve çapulculukla asayışı bozan Aneze, Tay ve diğer Arap oymaklarına tampon oluşturmaktır. Nitekim Culap yerleşmesinden sonra Türkmenlerle Araplar arasında birçok çatışmalar olmuştur. Culap arazisinde, Belih suyu kenarında yerleştirilen Beydilli Oymağı ile komşu olan Boz-Ulus Cerit'inin bir oymağı da bulunmaktadır. Bu yerleşmeden sonra çıkan olayların hikayesinden anlaşılıyor ki adı açıklanmayan bir Cerit Obası, Baraktır. Culap'a yerleştikten sonra bir çöl iklimi süren bu yere bir türlü ısınamayan Türkmenler, kaç kez buldukları yerleri bırakarak kuzeyin dağlık dağlık bölgelerine kaçmışlar, her keresinde geri kondukları yerlere dönmüşlerdir. Türkmenler Culap'ta da rahat durmamışlar, boy beylerine karşı gelmiş, şehir ve kasabalara baskın yapmış, kervanları soyarak yol güvenliğini bozmuşlardır. Bu durum sürdüğünden topluca birarada bulunmalarının bunda etkili olduğu düşünülerek dağıtılmalarına karar verilmiş ve buna Halep valisi Abbas Paşa görevlendirilmiştir. Abbas Paşa'nın orduyla eyleme geçmesi sonucu Culap darmadağan olmuştur. Türkmenlerin sözlü destanlarında Culap'a geliş ve ayrılıştta Halk ozanlarının birçok şiirine konu olduğu gibi, bunlar Türkmen müzik sanatçıları tarafından bestelenmiştir. Culap'tan ayrılan Barak'ların buradan şimdiki buldukları yere geldikleri anlaşılmaktadır. Büyük Barak Topluluğu birçok kollara ayrılıp ayrı ayrı adlarla anılmışlardır. Ali Rıza Yalçın'a göre Barak 12 obadan oluşur. Battal Gazi'nin sanayi romanında da Barak adında dört tane Türk Hakanına rastlanmaktadır. Barak Hacip Barak Oğulları sülalesinden olup Kirman Beyi ve bu ülkede hükümdarlık eden Karahitay sülalesinin kurucusudur. 16. yüzyıllarda Özbek Hanlarından Nevrus Ahmet Han'ın Türkçe adı da Barak Han'dır. Bunlarda başka bir de Bektaşî babalarından Sarı Saltık Bey'in Halifesinin adı da Barak'tır ve Barak Baba diye anılmaktadır. Bazı kaynaklarda Barakların vaktiyle Alevi-Bektaşî tarikatlarından oldukları söylenmekte ise de bugün Barak'ta hiç Alevi yoktur.

Kaynaklar:

1. www.karkamis.gov.tr
2. www.baraklar.org

KIBRISLI TÜRKLER: AT BİNMEĞİ UNUTMUŞ TÜRKMENLER

Bilindiği gibi, Osmanlı imparatorluğu, Türkmen boyları tarafından kurulmuştur. Ne var ki devlet, doğu ve batı kültürleri arasında bir üçüncü güç olarak yükselmeye başladıktan sonra, yöneticilerin, kurulu bir düzen gereksinimi ortaya çıkmıştır. Vergi gelirlerini ve tarımsal üretimi artırmak için yöneticiler yerleşik nüfusa gereksinim gösterirken, Anadolu ve Suriye'deki göçebe Türkmen obaları ve oymakları, tarımsal üretimle ilgileri bulunmadığı için buna karşı çıkmışlardır. 1856'ya kadar, Osmanlı tarihi, yönetenler ve göçebe aşiretler arasındaki mücadele, çatışma ve savaşların tarihidir. Karacaoğlan, Dadaloğlu, Pir Sultan Abdal gibi büyük Türkmen ozanlarının, Dede Korkut Hikâyeleri gibi, folklorik öğelerin, nerede ise Maveraünnehir günlerinden itibaren değişmeden kalmasının bir nedeni de bu çatışmadır. Türkmenler'in yüzyıllarca dağlarda isyan etmiş asiler olarak yaşamak zorunda kalmaları sonucunda oluşturdukları kapalı kültür, onları kendi göçebe kültürlerini, geleneklerini, inançlarını, şiir ve müziklerini korumalarına yol açmıştır. Aslında, bu çatışmanın iki dünya arasındaki mücadele olduğunu söyleyebiliriz. İlki, alıştıkları gibi yaşamaya devam etmek isteyen göçebelerin dünyasıdır! İkincisi ise bir uygarlık geliştirmeye çalışan Osmanlı yönetiminin, bunun için gerekli koşul olarak gördüğü, vergi gelirlerini ve tarımsal üretimi artırmak zorunda olduğu, yerleşik devletin dünyasıdır. Bugün çağdaş bir görüşle, Osmanlı yönetiminin insan haklarına karşı bir davranış içinde olduğu ileri sürülebilir ama öte yandan, göçebe yaşam tarzı ile bir uygarlık oluşturmanın imkânsızlığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonsuza kadar bir göçebeler konfederasyonu şeklinde yaşayamayacağı gerçeği de ortadadır.

Aşiretler ve yöneticiler arasındaki mücadele asırlarca devam eder. Sonunda Osmanlı devleti, 1856'da Türkmenleri iskân etmek için bir ordu kurar ve onları zorla yerleştirir. Ancak bugün bile Toros Dağları'nda, tarihin başından beri yaşamaya devam eden, bazı göçebe Türkmen obaları, yaşamlarını sürdürmeye devam ederler.

Bu sorun, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Türkmenlere karşı özel bir "İskân Siyaseti" geliştirmeye yöneltir. Şenlendirme diye anılan bu siyasete göre, yeni alınan bütün toprakların, Türkmen aşiretleri tarafından zorla iskân edilmesi öngörülür.

Kıbrıs'ın 1571'de fethinden sonra, kendi iskân politikasının bir gereği olarak, adayı iskân etmek üzere buraya nüfus göndermeye başlar. Kıbrıs'a Türkmen iskânı iki aşamada gerçekleştirilir. İlk dalga, 1572'den başlayarak, 16. asrın sonuna kadar gelişir. İkinci dalga ise 1699 ile 1745 tarihleri arasında gönderilir. İskân hakkındaki ilk belge, Sultan II. Selim'in, 20 Eylül 1572 tarihli fermanıdır. Bu fermanla, Anadolu, Karamanya, Dulkadiyye ve Rum vilâyetlerinin kadılarına, tarıma yeterli toprağı olmayan, herhangi bir köy nüfusuna kayıtlı bulunmayan, asi huysuz diye bilinen (bütün bu kriterlerle aslında Türkmenler tanımlanmaktadır) ve bunun yanında da sanayi erbabından da her kazada on haneden seçilmiş bir hanenin, adaya sürülmesi emredilmektedir. Burada her şeyden önce yukarıda sayılan yerlerin, imparatorluğa çok kısa bir süre önce katılmış eski Türkmen Beylikleri olduğunu söylemek zorundayız. Meselâ o tarihte, Dulkadiyye halkı, Yüreğir ve Kınık Boyları ile bazı bağımsız obalardan oluşmuş ve Dulkadiyye Ulusu diye anılan bir topluluk idi. Karamanya halkı, ana Oğuz kolu Üçoklar'dan inme Bozdoğanlılar'dan ibaretti. Rum vilâyeti halkıysa, yine ana Oğuz kolu olan Bozoklar'dan inme Beğdili ve Bayat boylarından müteşekkil olup, vilâyete onların ağızında zaten Bozok denmekteydi. Anadolu vilâyeti ise 12. asırda bölgeden geçen İbn-i Batuta zamanından beri, bir "Türkmen Yatağı" olarak bilinmekteydi.

Bu ana fermanın yanında, Kıbrıs'a zorla Türkmen iskânını emreden başka fermanlar da bulunmaktadır. Örneğin, 29 numaralı Mühimme Defteri'nde 490 numaralı ve 30 numaralı Mühimme Defteri'ndeki 488 numaralı, sırasıyla 1576 ve 1577 yıllarında Bozok Kadısı'na yazılmış iki fermanla, Şah İsmail ile teması bulunmayıp da alevi olduğuna inanılan Türkmenler'in Kıbrıs'a gönderilmesi emredilmektedir. Aynı yıl yazılan bir başka fermanla, Bozdoğan'lardan Ramazan isimli kişinin isyan ettiğinin bilindiği, kendisi ve destekçilerinin aileleri ile birlikte adaya sürülmeleri emredilmektedir. (Ahmet Refik, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri) Ramazan'ın Köseli diye bir oymağa mensup bulunduğunu ve bugün o eski iskân sahasında da aynı soyadını taşıyan insanlar bulunduğunu da ekleyelim. 64 numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan, Hamiteli kadısına yazılmış, 1576 tarihli bir fermana göreyse, ünlü asi Karahacı'nın Kıbrıs'a sürülmesi emredilmektedir. Bugün bile o bölgede, eğer gece birinin kapısını çalarsanız, içerden yükselen "Kim o?" sorusuna, istihza ile karışık, evsahiplerini korkutmak için, "Karahacı" diye aynit verilmektedir.

Bu fermanlar göre, 1572'den 16. asır sonuna kadar, önceden plânlanan 12 bin aile yerine, adaya 8 bin aile gönderildiği bilinmektedir. 2551 Numaralı Mevkufat Defteri'nde yer alan, "Kıbrıs'a sadece Türkler ve müslümanların gönderilmesi"ne ait emirden, bu nüfusun ezici çoğunluğunun, Türkmen olduğunu anlıyoruz. Osmanlı devlet literatüründe, "Türk"ün anlamının sadece Türkmen ve Yörük demeye geldiğine de dikkat çekmeliyiz. Osmanlı İskân Siyaseti konusunda önemli bir uzman olan Profesör Cengiz Orhonlu, Ankara'da 1969 yılında düzenlenen Uluslararası Kıbrıs Meseleleri

Kongresi'ne sunduğu bildiride, Kıbrıs'a iskân edilen insanların, yoğunluklu olarak Karaman Vilâyeti Türkmenleri olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka uzmana, Profesör Faruk Sümer'e göreyse, Kıbrıslı Türkler, Çukurova Türkmenleri'nin torunlarıdır. Bu, ilk dalgaydı...

Osmanlı ordusunun Viyana önünden ikinci defa geri çekilmesinden sonra, yönetim, zayıf noktasının, düşük tarımsal üretim ve vergi gelirlerinden ibaret olduğunu, bir kez daha farkeder. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, bütün göçebe aşiretleri yerleşik hayata geçirmeye karar verir. 1699'da yayınlanan bir fermanla, bütün Yörük aşiretlerinin, zorla Kıbrıs'a gönderilmeleri emredilir. Bu ferman, Kıbrıs'a Türkmen iskânının ikinci dalgasının başlamasına neden olur. Elbette bu emirden dolayı, Türkmenler 1856'ya kadar sürecek olan yeni bir isyan çıkarırlar. Ne var ki 1700 ile 1745 arasında adaya Türkmen sürgünü devam eder. Bu dönemde, Beğdili, Bayat, Avşar, Kaçar ve Bozdoğan boylarından, 2500 dolayında aile Kıbrıs'a sürülür. Bilindiği gibi ilk üç boy, Bozoklar'ın sonuncusu ise Üçokların başat boylarıdır. Beğdili'ye bağlı Şamlu veya Dımışklı (İran'da Şahseven, Hüdabendelü, Aynallu, ya da Karakeçili olarak bilinir) Avşar'a bağlı Bentoğlu ve Köroğlu, Kaçar'a bağlı Kaçar Halil, Yüreğir'den inme Bozdoğan'a bağlı Karahacılı, Bayat'a bağlı Gedikli ve Kayı'ya bağlı Karakeçili 'den insanlar; bu ikinci dalgada adayı mesken tutarlar. Bu iki dalgada, adaya 50 binden çok Türkmen iskân edilir. Ana iskân bölgeleri, coğrafi olarak Orta Asya'ya çok benzeyen Mesarya ve Mezoto ilçeleri olur. Buralarda Latinler'den kalma çiftlikler, Türkmenler'e verilir ama bu insanlar 20. asır başlarına kadar tarıma ilgi duymazlar, yine kendi koyun ve deve sürüleri ile meşgul olurlar. Osmanlı yönetimi altında Kıbrıs'ta geçirilen asırlar boyunca, Anadolu ve Suriye'deki akrabaları gibi defalarca isyan ederler. Her ne kadar da ulusçuluk çağı geldiğinde kendilerini Modern Türkler olarak görmeye başlamışlarsa da, Kıbrıslı Türkler bugün dahi, kendilerinin özel bir kimliği bulunduğunu ve bunun Türkiye'deki baskın kimlikten farklılıklar içerdiğini ileri sürer ve bunda ısrar ederler.

Doğruyu söylemek gerekirse, kimse de haksız olduklarını söyleyemez. Uzak geçmişte kalmış, Anadolu ve Suriye'deki göçebelik günlerine bir adadaki kapalı köylerde geçirilen asırlar da eklenince, zaman onlara eski yaşam biçimlerinin bazı özelliklerini koruma şansı vermiştir. Bu şartların bir sonucu olarak, Kıbrıslı Türkler Osmanlı'dan da eski adet ve geleneklerini korumuşlardır zira onlar, geçmişte de hiçbir zaman Osmanlı kültürü ile entegre olamamışlardır. Bu onların tarihin başından ulusçuluk çağına kadar göçebe kaldıkları anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Kıbrıslı Türkler'in premodern kültüründen bahsedildiğinde, Maveraünnehir ve Horasan'dan taşınanlardan başka değerler yakalamak çok zordur. Normal toplumlarda, göçebelik ile ulusçuluk arasında yaşanan zaman, Kıbrıslı Türkler için bir kayıptır. Onlar, kültürel anlamda göçebelikten ulusçuluğa atlamışlardır.

Günümüzde, Kıbrıslı Türk Kimliği'nden bahsedildiğinde, her şeyden önce özel bir dialekt karşımıza çıkar. Kıbrıslı Türk Ağzı, 12. asır Dede Korkut Hikâyeleri günlerindeki Türkçe'ye çok yakındır. Kıbrıslı Türk İstanbul'da çoktan unutulmuş olan Türkmence sözcükleri bilir ve kullanır. Konuşurken kullandığı cümle yapısı, İstanbul lehçesine ait değildir. Bundan dolayı bir Kıbrıslı Türk kolaylıkla bir Azeri'yi ya da Kerküklü Türkmen'i ; küçük bir dikkatle de Merv, Aşkabat veya herhangi bir yerden gelme Türkmen'i anlar.

Kıbrıslı Türkler arasında eski Türkmen gelenekleri ve adetlerinin hemen hepsi hâlâ yaşamaktadır. Atalar Kültü, Kutsal Ağaçlar Kültü, Su ve Ateş Kültüleri, Tütsü Kültü adada günümüzde de yaşamın içindedirler. Herhangi bir araştırmacı çok kolaylıkla Şamanizm'den kalma birçok folklorik alışkanlık bulabilir. Örneğin gece tırnak ve saç kesilmez, Al basması popülerliğini sürdürür v.s. Veya Nevruz, "Mart Dokuzu" olarak kutlanmaya devam eder...

Kaynak: www.sinanoglu.net/fikir_meydani/showthread.php?t=4457

IRAK TÜRK TARİHİ

Türklerin Irak'a gelişleri ve yerleşmeleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, M. Ö. Orta Asya'dan Anadolu ve Mezopotamya bölgelerine göç eden çeşitli Türk grupların bölgede buldukları bilinmektedir.

Tarihçilere göre, Türkmenlerin Irak'a ilk gelişleri 674 yılında Emevi komutanlarından Ubeydullah bin Ziyad'ın Buhara ve çevresinde Kaboç Hatun idaresinde bulunan Türkmen devletçığının 24.000 askeri ile kuşatması ve sonuçta bölgeyi fethetmesi üzerine, Türkmen askerlerin cesaretlerinden dolayı, Basra'da zencilerin çıkardığı ayaklanmayı bastırmak için 2.000 Türkmen askerini getirmesiyle gerçekleşmiştir.

Yine Maşrik valisi Yezid bin Ömer Bin Hüseyin, 749 senesinde Buhara'dan 300 kadar Türkmen askerini getirerek ordusuna katmıştır.

Türkmenlerin hilafet merkezi olan Bağdat'ta görünmeleri Abbasi devleti'nin kurulmasıyla beraber başlamıştır. Halife Cafer el- Mansur (754-775), Bağdat şehrinin kurarken Türklerden oluşan askeri birlik için garnizon yaptırmıştır.

Daha sonra gelen Abbasi halifeleri, siyasi ve askeri merkezlerini güçlendirmekte Türk askerlerine büyük önem vermişlerdir, hatta Halife Harun Reşid (786-809) muhafız birliğinin tamamen Türklerden oluşturmuştu. Halife Mutassım (833-842) devrinde Türk askerlerinin kalması için Bağdat ile Kerkük arasında Samarra şehri kurulmuştu. Türk askerlerinin şehirdeki sayısı 40.000 e ulaşmıştı. Buradaki Türk askerlerinin evlenmeleri için çeşitli Türk bölgelerinden kızlar getirilmiş ve bunlara maaş tahsisi edilmiştir. Bu dönemden sonra, Türklerin hilafet merkezinde söz sahibi olduklarını gösteren bir başka gelişme de Halife Mutassım'ın hilafet merkezini Bağdat'ta Samarra'ya taşınması idi.

Irak'a Türkmen aşiretleri ikinci dalga halinde 1050-54 yılları arasında kalabalık gruplar arasında gelerek muhtelif şehirlere yerleşmişlerdir.

1055 yılında Abbasi Halifesi El-Kaim Bi-Emrillah'ın İranlı Şii mezhepli Büveyhilerin baskılarından kurtulmak ve manevi hilafet makamını korumak için, Selçuklu sultanı Tuğrul bey'den yardım talebinde bulunması, Selçuklu devletinin Bağdat'a hakim olmasına vesile olmuştur. Bağdat'ta Cuma hutbelerinin Tuğrul bey adına okutan Halife, onu doğu ve batının sultanı olarak tanımlamış ve dünyevi yetkilerini de ona devretmiştir. Araplar Türklere sadece Etrak (Türkler) derken bu tarihten sonra Etrak-ı Bağdat (Bağdat Türkleri) demeye başlamışlardır. Selçuklu Türkleri artık, Sünni İslam'ı koruma ve yayma görevini üstlenmişlerdir. Bu dönemde hilafet başkenti Bağdat'ın, Selçukluların elinde kalmasıyla Türkler Irak'a gelerek büyük bir çoğunluk oluşturmaya başlamışlardır. Yine bu dönemde Musul, Erbil ve Kerkük'de Türkmen Atabeylikleri kurulmuştur.

1258 yılında Moğol istilası ile Hilafet devleti düşmüş, Moğolların önünden kaçan kalabalık Türk grupları da Irak'a gelmişlerdir. 1258'den sonra sırasıyla 1258-1336 İlhanlı, 1338-1360 Celayirli, 1360-1469 Karakoyunlu ve 1470 tarihinden itibaren de Akkoyunlu devletinin hakimiyetinde kalan Irak, 1508 yılında Şah İsmail önderliğinde kurulan Şii Türkmen Safevi Devletinin eline geçmiştir. Akkoyunlu devletini 1508 yılında yıkan Şah İsmail Safevi'nin 16. yüzyılın başlarında başlatmış olduğu Şii mezhebini Anadolu'da yayma çabaları başarılı olmaya başlamış ve giderek Osmanlı toplumunda ve yönetiminde huzursuzluk yaratmaya başlamıştır.

1514 yılında Şah İsmail ile girdiği Çaldıran savaşından galip çıkan Yavuz Sultan Selim, komutanlarından Ferhat Paşa'yı iki devlet arasında kalan yöreleri ele geçirmesini emretmiş, Ferhat Paşa da bu iş için Bıyıklı Mehmet Paşa'yı görevlendirmiştir. Bıyıklı Mehmet Paşa, 1515 yılında Mardin, Raha, Rakka, Musul, Sincar, Telafer, Cezire, İmadiye, Erbil ve Kerkük şehir ve kasabalarını ele geçirmiştir.

Irak'ta Osmanlı dönemi Bağdat'ın Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1534 yılında fethi ile birlikte başlamış ve bu dönem ile birlikte Irak'a yeni bir Türk dalgasının gelişi gerçekleşmiştir. 1662 yılında İranlı Safeviler, Bağdat'ı işgal etmiş iseler de Bağdat 1638 yılında Sultan 4. Murat tarafından geri alınmıştır. Irak bu tarihten sonra Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır.

Osmanlı dönemi boyunca, iki devlet arasında Irak üzerinde devam eden mücadele, aslında siyasi ve askeri olduğu kadar aynı zamanda bir mezhep mücadelesi idi. Zira bölgeye hakim olan taraf, yandaşları mezhep mensuplarından Türkleri yerleştirmeye çalışmışlardır.

Şah İsmail zamanında (1505-24) tarihleri arasında Azerbaycan'ın Şii mezhepli Merağa Türklerinden bir kısmını Irak'a yerleştirmişlerdir. Nadir Şah'da 1733-43 yılları arasında Irak'ta hakimiyet kurmaya çalıştığı dönemlerde, beraberinde Şii mezhepli bir kısım Azeri Türk'ünü getirip yerleştirmiştir.

Osmanlılar da 4. Murat döneminden itibaren, İran-Irak sınırındaki dağlık bölgedeki tabiiyetleri belirsiz olan yarı yerleşik ve göçebe olan Kürt aşiretlerin, Dicle ile Fırat arasında El-Cezire bölgesinden ve Fırat'ın batısında çöl bölgesinden gelebilecek Göçebe Arap aşiretlerinin muhtemel saldırılarını önlemek, Musul-Bağdat yolunu güvence altına almak için bu yol üzerinde bulunan şehir ve kasabalar da Sünni mezhepli Türkleri yerleştirmişlerdir.

Irak'ta Türklerin yerleşim bölgeleri, Osmanlı döneminde bu amaç doğrultusunda şekillenmiş ve Birinci Dünya Savaşının sonrasına kadar bunların yerleşim bölgeleri, kuzeyden güneye doğru "Büyük yol" olarak tanımlanan ve Bağdat'ı İstanbul'a bağlayan güzergah üzerinde yoğunlaşmıştır. Musul ve etrafındaki kasabalar özellikle Telafer, Nebi Yunus ve Reşidiye, Erbil ve Kerkük şehirlerinin yanı sıra bu şehirler ve etrafındaki köy ve kasabalar; Altınköprü, Kuştepe, Dakuk, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Karatepe, Salahiyye, Kifri ve Leylan, Bağdat ve Bağdat'ın doğusu ve güneydoğusunda yer alan Hanekin, Mendeli, Kızılabat, Bedre ve Cessan kasaba ve kazalarının yanı sıra bunlara bağlı çok sayıda köy ve mezra Türklerin yerleşim bölgeleri olmuştur. Böylece Irak'ta var olan Türk varlığı, Osmanlı dönemi boyunca, Anadolu'dan gelen Türkler ile birlikte doruğa ulaşmıştır.

Irak Türkleri, Osmanlıların geldikleri ilk dönemde, şehirlerde yönetim kadrolarında bulunmalarının yanı sıra, tarım ve hayvancılıkla da uğraşmak da idiler. Ancak Türklerin 18. yüzyıldan itibaren, Irak'ın büyük şehir ve kasabalarında yerleşmiş olanları el sanatları, esnaf ve ticaret mesleklerini de büyük ölçüde icra etmeye başlamışlardır. Böylece bu dönem ile birlikte Irak'ta Türklerin büyük toprak sahibi olmalarının yanı sıra, Erbil, Kerkük, Musul ve Bağdat gibi büyük şehirler ile civar kasabalarda zengin sermaye sahibi tüccar ve esnaf olarak iktisadi hayatta da faaliyet gösterdikleri bir dönem olmuştur. Zira zenginleşmesinin bir neticesi olarak, Türk aileleri bu dönemden sonra, Bezirgan, Otrakçı, Neftçi ve Doğramacı gibi meslekleri ile tanınmaya başlamışlardır.

Bununla birlikte Osmanlı devletinin son dönemlerine doğru gelindiğinde, Türklerin bir kısmı Arap ve Kürtler ile zaman içerisinde gerçekleşen evlilik ve gerçekleşen kaynaşmaları sonucu Kürt ve Araplaşmışlardır. Bunların kuzeyde Erbil ve Süleymaniye çevresinde yerleşmiş olan Türkmenlerin bir kısmı Kürtleşmiştir. Musul etrafındaki köy ve kasabalarda, güneyde Bağdat ve civarlarında bulunan Türkmenlerin de bir kısmı Araplaşmıştır. Horasan Türkmenlerinden olan ve Kifri'de yerleşmiş olan Bayat aşireti ise Araplar ile olan evlilik sonucu bir kısmı Osmanlı döneminin sonuna doğru Araplaşmıştır. Bunların yaklaşık %35'i Arap ve %65'i Türkmenlerden oluştukları iddia edilmektedir. Kerkük ve civarında bulunan Türklerin öteki bölgeler göre bu durumdan daha az etkilendikleri gözlenmiştir.

Irak Türklerinin çoğu Sünni Müslümandırlar. Kerkük, Musul ve Bağdat Türklerinin büyük çoğunluğu Hanefi mezhebine mensuptur. Erbil ve Süleymaniye gibi Kürt bölgelerinde yaşayanları ise Şafii'dir. Kerkük-Bağdat yolu üzerinde ve civarlarında kırsal kesimde yaşayanlar Türklerin büyük çoğunluğu da, Caferi (Şii) mezhebine mensuptur. Dolayısıyla şehir merkezlerinde yaşayan Türkler Sünni-Hanefi, Kürt bölgelerine yakın civarlarda yaşayanlar Sünni-Şafii, güneye doğru Arap bölgelerine yakın yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu da Caferi (Şii) mezhebindedirler. Fakat Musul'un doğusunda bulunan Telafer şehrinin halkı, güney Şii Arap bölgelerine uzak olmasına rağmen Şii mezhebine mensup Türklerden oluşmaktadır. Türklerin bu inanç ve mezhep yapısındaki coğrafi dağılımın temelinde yukarıda açıklandığı gibi bölge üzerinde yüzyıllar boyunca yaşanan Osmanlı-İran çekişmesinin bir sonucu idi.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros mütarekesi ile birlikte (Musul hariç), Irak'ın tamamı İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Türkler ile Kürtlerin oluşturduğu Musul ise, mütareke sonrasında İngilizler tarafından işgal edilmiş ve bu yüzden Musul meselesi siyasi bir sorun olarak, Türkiye ile İngiltere arasında 1926 yılına kadar devam etmiştir. Eski Musul vilayeti; 91.000 km2 arazi üzerinde o günkü idari taksimata göre Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarından oluşmaktaydı. Erbil ili ise Kerkük sancağı içindeydi. Musul vilayeti, Misak-ı Milli sınırları içinde bir vatan toprağı idi. Türkiye, iç ve dış siyasi, askeri gelişmeler neticesinde 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşmasıyla Musul vilayetinden çıkarılan petrolden 25 yıl boyunca %10 bir pay alma karşılığında, Musul vilayetinin Irak'a bırakılması resmen kabul etmek zorunda kalmıştır.

Irak Türklerinin kaderi Birinci Dünya Savaşından sonra tamamen değişmiş ve günümüze kadar devam eden katliam, sürgün, acı ve ızdırapla dolu bir zaman tüneline girmiştir. Irak Türklerine karşı sindirme, sürgün, asimilasyon politikaları ile katliamlar uygulanmış ve Irak'daki Türk nüfusunun azaltılması ve bir bölgede çoğunluk oluşturmaması politikaları hem Irak Kraliyet hem de Cumhuriyet dönemlerinde sürdürülmüştür. Kraliyet döneminde 1924 ve 1946 yıllarında katliamlar yapılmıştır. Tarihe "59 Kerkük katliamı olarak geçen soykırım girişimi, 14-16 Temmuz 1959 tarihlerinde yaklaşık 3 gün sürmüş ve insan olan herkesi dehşete düşüren yöntemlerle, yaşlı, genç, kadın-erkek ve büyük-küçük demeden, silahsız ve masum Kerkük Türk halkına yönelik cinayet işlenmiş, evleri, dükkanları ve ticarethaneleri yağmalanmıştır. Bu katliam Abdülkerim Kasım döneminde olmuştur. Baas partisi döneminde de Araplaştırma politikaları başlamıştır. Türk bölgelerindeki Türk isimli okul ve köylerin isimlerinin Arap isimler ile değiştirmekle başlayan süreç, Türklerin çoğunlukta oldukları ilçe ve kasabaların idari bağlantılarının başka illere bağlamakla, güneyden Arapların Kerkük'e gelmelerinin ve yerleşmelerinin teşvik etmekle devam etmiştir. Bu Araplaştırma politikası en çok, Irak Türklerinin merkezi olan zengin petrol kaynaklarına sahip Kerkük ve civarında uygulanmıştır. 1984 ve 1986 yıllarında nüfus kütüğünü Kerkük'e nakleden ve burada

yerleşen Araplara, 10.000 Irak Dinarı ve bedava arsalar verilmiş, Türk kızları ile evlenen Araplara, işyeri açmak isteyenlere kredi verilmiş, bir kısmı da Kerkük'te petrol şirketinde istihdam edilmişlerdir.

Coğrafi konumları itibarı ile Araplar ile Kürtler arasında sıkışıp kalan ve yaşam tarzları ile büyük çoğunluğu şehirli olan Türkmenlerin, sahipsizlik ve çaresizlik içersinde kalan eğitilmiş, aydın, bilim adamı ve yolunu bulan her biri 1000 yıldan beri vatan edindikleri topraklarını terk etmek zorunda bırakılmaktadır.

Kaynaklar:

1. www.turkatak.gen.tr
2. www.turkmencephesi.org

IRAK TÜRKMEN NÜFUSU VE YERLEŞİMLERİ

Irak'taki Türk nüfusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak'la sınır teşkil ettiği Silopi ilçesinden başlar. Irak Türkmenleri, Irak'ın kuzeybatısından güneydoğuya doğru uzanan, Araplarla Kürtler arasındaki bölgelerde yaşarlar. Musul şehrinin kuzey doğusunda bulunan Irak'ın en büyük ilçesi konumunda olan Telafer Şehri'ni (Irak'ın Türk yerleşim bölgesinin kuzey ucudur) içine alır. Telafer şehri bir Türk şehri olmakla birlikte nüfusu 500.000 civarındadır. Telafer 'den itibaren şerit halinde devam eden Türk yerleşim bölgesi Musul'u içine alarak doğuya ve güneye doğru ilerler diğer bir Türk şehri olan Erbil şehri bulunmaktadır. Erbil 'in güneyinde Altınköprü ilçesi, güneye doğru aynı uzaklıkta da Irak Türklüğünün en büyük şehri ve Irak Türklüğünün merkezi olan Kerkük bulunmaktadır. Kerkük şehri civarında Türk yerleşim bölgesi genişler. Kerkük'ün güneyine doğru inildikçe Türk yerleşim bölgeleri Dakuk, Tuzhurmatu, Tazehurmatu, Kifri gibi büyük ve önemli Türk ilçeleri ve yüzlerce köyden oluşan Bayat köyleri bulunmaktadır. Ayrıca kuzeyden güneye doğru inildikçe bu tür köylere sürekli rastlamak mümkündür. Bu şerit, çoğunluğunu Türkmen yerleşim bölgelerinin oluşturduğu pek çok kasaba ve yüzlerce köyü de içine alarak Bağdat'ın 120 km doğusuna kadar ilerler diğer Türk kasabaları olan Bedre ve Mendeli 'yi de içine alarak uzanır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde (1918 yılına kadar) Musul Vilayeti ile Kerkük Müstakil Mutasarrıflığı halinde idare ediliyordu. Erbil şehri Kerkük'e, Hanekin şehri de Bağdat'a bağlı birer kaza merkezi konumunda idi. 1957 yılından günümüze kadar gelen süreç içerisinde Irak iktidarları tarafından Türklerin yerleşim bölgelerinin idari şekilleri değiştirilerek, bölgenin demografik yapısının bozulmasına çalışılmıştır. 1957'de Türkmenlerin yerleştiği iller Musul, Kerkük, Erbil ve Diyale şehirleridir. 1976'dan sonra Irak'taki idari yapı yeniden değiştirilmiş, yeni vilayetler ortaya çıkartılarak,

Irak'ın il sayısı 18'e çıkartılmıştır. Bu yapılanmada Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin parçalanması özellikle yapılmıştır.

Bu arada Türkmenlerin baş şehri olan Kerkük'ün adı, daha öncede belirtildiği gibi, Al-Tamim olarak değiştirilmiştir. Kerkük ismi aslında milattan önce yerleşim bölgesi olan bu toprakların adı olarak geçmekteydi, daha sonra bu ad zaman ve buraya yerleşen toplulukların dillerindeki telaffuzlarla değişerek bugünkü halini almıştır. Bu ad zaman içerisinde Irak Türklerinin bir simgesi haline geldi, o yüzden de Saddam yönetimi bu adı değiştirmiştir. Kerkük'e bağlı yüzlerce Türk köyü Kerkük'ten kopartılarak başka illere bağlanmak suretiyle Kerkük'teki Türk nüfusunun azalmasını, ayrıca diğer illere bağlanan Türk köy ve kasabalarının bu illerde azınlık halinde kalmaları sağlanılmıştır. Ayrıca Kerkük ve diğer Türk yerleşim bölgelerinde Araplaştırma politikası gereğince güneyden Araplar getirilerek, özellikle de Kerkük'te yapılan bu uygulama ile bu yerleşim bölgelerindeki Türk nüfusu yoğunluğunu azaltma gayretleri vardır.

Türk bölgesi illerinin durumu şu şekildedir;

a. Musul Vilayeti;

Bu ilimizden Dicle nehri geçmektedir. Türkler şu yerleşim birimlerinde bulunmaktadırlar: Telaar, Kadaköy, Reşidiye, Eski Kelek, Eski Musul, Sino, Tellavi, Meydankulu, Sıbate, Efekeni, Butepe, Buhr, Kırmızı, İrfi, Mıstah, Şeh-İbrahim, Hamere, Termi, Kubuk, Telazzo, Harabecmaş, Cuma, Melvaran, Yunus Peygamber, Kazıye, Şirhan, Reşidiye, Karakoyunlu, Karayatağ, Selamiye, Yarımca, Kızfahre, Tezharap, Babent, Bektaş, Terikatli, Şebek, Mahallebiköyü, Gökçeli, Toprakziyaret, Haznetepe, Kibirli, Zahrahatur, Tercile, Karatepe, Ortaharap, Cinci, Faziliye, Şakuli, Seyitler, Ba'hamze kasabaları ve köyleri.

b. Kerkük Vilayeti;

Adıyla sanıyla Türk, suyu toprağıyla Türklük kokan bu şehir, Irak Türklerinin merkezi 'dir. Dibis, Yayçalı, Leylan, Beşir, Kümbetler, Turalan, Tazehurmatu, Çardağlı, Tirkalan, Yahyava, Tirkeşan, Kızılyar, Ömermendani, Bilava, İlincak, İmam Zeynelabidin, Kadirkerem ve Tavuk.

c. Erbil Vilayeti;

Çok eski bir Türk yerleşim bölgesidir. 1168 yılında Muzaffereddin Gökbörü'nün hakimiyetine geçmiştir. Merkez Erbil 'dir. Türk kasaba ve köyleri: (1989 yılında Kerkük'den Erbil'e bağlanan) Altınköprü, Kamkuş, Kuştepe ve Köysancak.

d. Selahaddin Vilayeti;

İçinde Türk yerleşim bölgelerinin bulunduğu bir ildir. Saddam Hüseyin'in doğum yeri olan Tikrit bu ilin sınırları içindedir. Türkmenleri aşağılamak ve Türkmen yerleşim gölgelerini idari yönden zayıf düşürmek için 1976 yılında Kerkük'ün adı değiştirilmiş ve Tuzhurmatu ve Kifri ilçeleri Kerkük'ten koparılmış ve bu il oluşturulmuştur. Ayrıca yüzlerce Bayat Köyü de bu ilin sınırları içinde kalmıştır. Daha sonra Kifri ilçesi Süleymaniye iline bağlanmıştır. Merkezi Tikrit 'tir. Türk kasaba ve köyleri: Tuzhurmatu, Beyat, Kokuş, Kokuş, Hasdarlı, Şahseven, Elbuhasan, Biravuçlu, Muratlı, Abbud, Zenggölü, Aştöken, Birefekire, Tartan, Sendiç, Karatepe, Koruk, Çincal, Alisaray, Karahan (Celevia), Süleymanbeg, Amirli, Bostanlı.

e. Diyale Vilayeti;

Bu bölge Türkmen bölgesinin merkezlerinden birisidir. Merkezi Bakuba'dır. Türk kasaba ve köyleri: Hanekin, Zaviye, Mendeli, Kızılırbat, Mansuriye, Kazaniye, Şahraban, Karahan, Kozoniye ve Bedre.

Bu vilayetlerin hepsinde Türk yerleşim bölgeleri ve Türk ilçeleri bulunmaktadır. Görüldüğü gibi Irak Türkleri, daha çok ülkenin kuzey ve orta bölgelerinde yerleşmekte olup yukarıda belirtilen şehirler ile Bağdat kentine yayılmış durumdadırlar. Bağdat şehrinde özellikle Kazimiye semti başta olmak üzere 200.000'den fazla Irak Türkü bulunmaktadır.

Irak hükümeti açıktan devamlı Türkmen nüfusunu azaltmaya çalışmıştır. Dolayısıyla şimdiye kadar Türkmen nüfusunu belirten tarafsız bir sayım yapılmamıştır. **1957 yılında yapılan sonuçları 1959'da açıklanan sayım da Iraktaki Türkmenlerin sayısını yaklaşık 567.000 kişiydi. Yani Irak'ın toplam sayısının yaklaşık %10'u idi.** Ama Irak Hükümeti her türlü yolu deneyerek bu gerçeği saklamaya çalışmıştır. Iraktaki nüfus projeksiyonu 1921, 1926, 1947, 1957 ve 1965 yapılan sayımlarındaki oranlarla 1976 sayımında 11.505.000 iken 1988'de 18.100.000 olarak bulunmuştur. Bu sayımlardaki Irak etnik yapısı aşağıdaki şekilde ortaya çıkmıştır:

Arap %65, Kürt %22, Türk %10, Hıristiyan (Çoğunlukla Asuri) %3. Bu oranlara göre, Irak nüfusunu tahmini 23.000.000 olarak alırsak ve Irak'ta bugüne kadar yapılan bütün sayımlar, yıllık büyüme oranı ve buradaki etnik nüfus dağılımını da göz önüne alırsak tahmini nüfus etnik yapıya göre şöyledir: **Arap 15.000.000, Kürt 5.000.000, Türk 2.300.000, Hıristiyan 700.000.**

Ancak yine de Irak'taki Türk varlığının sayısını kesin olarak bilmek çok güçtür. Irak yönetimi Türkmenlerin nüfusunu, devletin asimilasyon politikası doğrultusunda diğer etnik gruplar gibi gerçek ve tarafsız bir sayımla ortaya koymamıştır. Bu nedenle toplumdaki yaş-cinsiyet dağılımını, doğurganlığı,

ölüm oranını ve büyüme hızını hesaplayacak bir istatistik yoktur. Buna rağmen 1988 sayımından sonra Irak'ta yaşayan Türkler, yetkililerin kasıtlı tutumları gereği %2'lik bir oranla gösterilmiştir. En basit bir şekilde bölge gezildiği zaman bu rakamın gerçeklerden ne kadar uzak olduğu hemen göze çarpmaktadır. 1960 yılına kadar Kerkük nüfusunun %95'ini Türklerin oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Şimdi ise Kerkük'ün yaklaşık olarak yarısından fazlası yine Türk'tür geriye kalan nüfus Hıristiyan, Arap ve Kürtlerden oluşmaktadır.

Irak'ın nüfusunda dini grupların dağılımı ise, % 65'i Şii mezhebine mensup Müslümanlar, % 35'i Sünni mezhebine mensup Müslümanlardan oluşmaktadır.

Irak Türkleri çok önceleri, bir bölümü asker, bir bölümü çiftçi ve bir kısmı da esnaf ve tüccar olarak yaşamlarını sürdürürken en karakteristik özellikleri devlet memuru olmalarıdır. Türkmenlerin bir kısmı köy hayatını tercih etmiş ve Türkmen köylüsü olarak Türk topraklarını işlemeye başlamışlardır. Ancak bu konularda da yönetimce uygulanan baskılarla Türkmen köylüsünün toprakları ellerinden alınmış, Arap yerleşimcilere verilmiştir. 1947 istatistiklerine göre Irak Türklerinin %54'ünün kentli oldukları ortaya konulmuştur. Bu da bize Irak Türklerinin Irak'ın en aydın kesimini oluşturduğunu belirtir. Çünkü o zamanlarda köylerde yaşayanlara pek ilgi gösterilmez, gerek eğitim, gerekse öğretim açısından değer verilmezdi. Kerkük, Musul, Erbil, Altın Köprü, Hanekin ve Bağdat gibi bazı Türkmenler ticaret ve küçük sanatlarla meşgul olup, bazıları sinema, garaj, otel işletmeciliği, kahvehane işletmeciliği gibi yerleri açmışlar. Bazıları çinicilik, nakkaşlık hattatlık, terzilik, marangozluk gibi yaygın mesleki alanlarda çalışmışlardır. Irak Türkleri gerek Osmanlı döneminde gerekse daha sonra gelen yönetimler zamanında da memuriyet görevlerinde bulunmuşlardır. Irak Türklerinin çalışan nüfusunun çoğunu memurlar oluşturmaktadır. Ancak 1980'den sonra, özellikle de 1991'dan sonra memur Türkmenlerin çoğu görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Bir yandan ekonomik kriz bir diğer yandan bu ekonomik krizin yönetimce ve giderek hayatın her alanını kaplayan ihlallerle Irak Türklerini ekonomik açıdan Şu anda yoksulluk derecesinin altına indirmiştir.

Kaynaklar:

1. www.turkatak.gen.tr
2. www.turkmencephesi.org

KÜRTLER VE ZAZALAR

Kürtler ve Zazalar, Kürtlerin nüfusunu fazla göstermek isteyen Kürt milliyetçileri ve Kürt olmayan diğer Türk düşmanları tarafından aynı dili konuşan tek halk olarak gösterilmek istenmektedirler. Halbuki tarafsız otorite olarak kabul edilen ve çoğunluk olan yabancı Kürdoloji uzmanları ve dilbilimciler tarafından Kürtler ve Zazalar'ın bilimsel olarak farklı halk olduğu ispatlanmaktadır. Zazalar tarih boyunca kendi kimliklerinde direnmiş, ne Türklüğü ne de Kürtlüğü benimsememiş bir topluluktur. Zazaları inceleyen ciddi bütün bilim adamlarının ortak görüşü; Zazaların Kürt ve Zazacanın Kürtçe'nin bir lehçesi olmadığı yolundadır. Bu görüşü paylaşanlar arasında Kürdolojinin babası kabul edilen V.Minorsky, O.Mann, David Mc Kenzie, Sasuni, Haddank, Prof.Goichie Kojima gibi otoriteler de mevcuttur. Ancak Zazaların önemli bir bölümü bugün Kürt üst kimliğini benimsemektedirler. Dillerinin Kürtçe'den farklı olmasına ve kökenlerinin Kürt olmadığı bilim adamlarınca ortaya konmasına ve daha önemlisi tarihte Kürtlüğe karşı kimliklerini duyarlı bir şekilde savunmuş olmalarına rağmen; Zazaları Kürt kimliğine iten, kendilerini kuşatan toplulukların etik bakışı ve devletin bu bakış doğrultusundaki tavrı olmuştur. Osmanlı'dan bu yana Devlet ve toplum Zazaları Kürt olarak tanımlamıştır. Toplumsal ilişkiler sürekli olarak Zazalara Kürtlüğü empoze etmiştir. Osmanlı'dan günümüze devletin padişahı, tımar beyi, paşası, kadısı, kaymakamı, jandarması, tahsildarı, öğretmeni, hakimi, savcısı Zazaları Kürt olarak görmüştür. Sonuç olarak daha 50 yıl öncesine kadar Kürtlüğü reddeden Zazaların büyük bir bölümü bugün üst kimlik olarak Kürtlüğü benimsemişlerdir. Fakat son zamanlarda Almanya'da yaşayan özellikle Alevi Zazalar, kendilerinin Kürtlerden farklı bir halk olduğunu dile getirmeye ve o yönde yayınlar çıkarmaya başlamıştır.

Kürtler ve Zazalar'ın sayısı bir çok araştırma yazısında birlikte verilmektedir. Özellikle Kürtlerle ilgili tarafsız yazıya rastlamak çok güçtür. Genelde İngilizce yazılmış araştırmalardan faydalanılmaktadır. Örneğin Türkiye'de yaşayan Kürt ve Zazaların sayısını Türk milliyetçi yazarlar 6-7 milyon arasında göstermekte, Kürt milliyetçi yazarlar ise 20-25 milyona çıkarmaktadırlar. Benim araştırmalarıma ve Türkiye'deki il nüfus dağılımlarına göre, Türkiye'de 12 milyon Kürt ve 2 milyon Zaza yaşamaktadır. Bu da 70 milyonluk Türkiye nüfusunun %20'sini teşkil etmektedir. Tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri ile Sivas ve Maraş'ın tahmini Kürt nüfus sayısı 9 milyon civarında olmaktadır. Orta ve Batı Anadolu'da ise kendi anayurtlarından göç etmiş olan tahminen 5 milyon civarında Kürt ve Zaza bulunmaktadır. Bu tahmini rakamı Amerikan Kolombiya Ansiklopedisi doğrulamaktadır (The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition. 2001): *As of the late 1990s, there were estimated to be more than 20 million Kurds, about half of them in Turkey, where, making up more than 20% of the population, they dwell near the Iranian frontier around Lake Van, as well as in the vicinity of Diyarbakir and Van. The Kurds in Iran, who constitute some 10% of its people, live principally in Kordestan and Kermanshah, with some in Khorasan and West Azerbaijan. The Iraqi Kurds, about 23% of its population, live mostly in the vicinity of Dahuk (Dohuk), Mosul, Erbil, Kirkuk, and Sulaimaniyah.*

Kürtler ve Zazalar'ın toplam sayısının %50'si Türkiye'de (14.000.000), %24'ü İran'da (6.600.000), %19'u Irak'da (5.000.000), ve %5'i Suriye'de (1.400.000) olmak üzere toplam da 27.000.000 Kürt Ortadoğu'da yaşamaktadır. Kürtler İran nüfusunun %10'unu, Irak nüfusunun % 22'sini ve Suriye nüfusunun da %8'ini teşkil etmektedirler.

Today Kurds are the fourth largest ethnic group in the Middle East, after the Arabs, Persians and Turks. Their largest concentrations are now respectively in Turkey (approx. 52% of all Kurds), Iran(25.5%), Iraq (16%), Syria (5%) and the CIS (1.5%). Furthermore, if present demographic trends hold, as they are likely to, in about fifty years Kurds will also replace the Turks as the majority ethnic group in Turkey itself.

İnternetteki Kürt sitelerinin verdiği bilgilere göre Türkiye'deki Kürt doğum oranı bu hızla gittiği takdirde 2050 yılında Kürtler Türkiye nüfusunun %40-45 oranını oluşturacaklardır.

Kürt milliyetçilerine göre, Kürtçe 4 ana lehçeye ayrılmaktadır. Bunlar:

1. Kurmanji 2. Sorani 3. Dimili (Zazaki ve Kirmanjki) 4. Gurani

Fakat bu ayrılma bilimsel olarak dilbilimciler tarafından çürütülmüştür. Kürdoloji ve Dilbilimcilere göre ise Kürtçe 3 lehçeye ayrılır:

1. Kurmanji 2. Sorani 3. Kermaşahi

Ancak bazı dilbilimciler Kermaşahi lehçesini, Sorani lehçesinin içine almaktadır.

Dimili (Zazaca) ve Gurani dillerinin birbirine benzediği ve bu iki dilin de İran'ın Hazar denizi kıyısında bulunan Gilan eyaletinde yaşayan Gileklerin dili ile büyük benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Zazaların konuştuğu dili Kürtler, Kürtlerin konuştuğu dili de Zazalar anlamamaktadırlar. Kürtler ve Zazalar birbirleri ile ortak dil Türkçe ile anlaşabilmektedir. Bunun en bariz örneği, 2004 yılında Tunceli'ye giden bir Kürt standupçı Kürtçe konuşurken izleyenlerin yüz ifadelerinden bir şey anlamadıklarını sezmış ve seyircilerin de isteği üzerine oyununa Türkçe devam etmiştir.

Bir de şöyle ilginç bir durum bulunmaktadır. Sivas'ın doğusundaki ilçeler ile Malatya'nın kuzeyindeki ilçeler de yaşayan halk, Kürtçe'nin Kurmanji lehçesini konuşan Alevi anlayışa mensup olmalarına rağmen, Zaza kabul edilmektedir. Buralar tarihi Dersim bölgesi içinde nitelendirilmekte ve burada yaşayan halk kendilerinin Tunceli ilinde Zazaca konuşan halk ile aynı aşiretlere mensup olduklarını belirtmektedir.

Kürtler ile Zazaların ayrı bir halk olduğu sanırım en basit şöyle açıklanabilir. Türkler, Altaylar da tek bir dili konuşurken göç ettikleri bölgelerin birbirine olan coğrafi uzaklığı ve gittikleri yerlerdeki halk ile kültür alışverişi sonucu dilleri farklılaşmış hatta ayrı bir dil halini almıştır. Fakat Kürtler ve Zazalar aynı coğrafi bölgede komşu olarak yaşamalarına rağmen nasıl olmuş da birbirlerini anlayamayacak derecede dilleri farklılaşmış olabilir? Bu soruyu tabii ki kendisini Kürt hissedenden Zazalara sormak gerekir. En yakın benzetme Bulgarlar ve Sırpalar için yapılabilir. Bu iki halk birbiriyle komşu ve Slav ırkından olmalarına rağmen dilleri birbirlerini anlayamayacak kadar farklılaşmış, böylece bu iki halkın dilleri, farklı Slav dilleri arasında yerini almıştır. O halde Kürtçe ve Zazaca için de İran dilleri içinde yer alan iki ayrı dil diyebiliriz.

Türkiye'de 12 milyon Kurmanji konuşan, Suriye'de 1,4 milyon Kurmanji konuşan, Irak'da 4 milyon Kurmanji konuşan ve 1 milyon Sorani konuşan Kürt ile İran'da 6,2 milyon Sorani konuşan ve 400 bin Kurmanji konuşan Kürt yaşamaktadır. Ayrıca Türkiye'de 2 milyon Zaza, Irak'da 50 bin Gurani ve İran'da da 300 bin Gurani bulunmaktadır.

Türkiye'de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu deyince, buralarda yaşayanların sanki hepsi Kürtmüş gibi algılayanların oranı çoktur. Halbuki öyle değildir. Kars'ın sadece Susuz, Selim ve Digor ilçelerinde Kürt bulunmaktadır. Bunlar da buraya Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail çatışmasının sonucu olarak bölgeye getirilen Sünni Kürtlerdir. Kars'ın esas yapısının Azeri ve Terekeme Türkleri oluşturmaktadır. Iğdır'ın %60'ı Azeri Türk'üdür. Ağrı merkez, Tutak, Taşlıçay ve Eleşkirt ile Van'ın Van gölü civarında (özellikle Erciş'de) yaşayan halk arasında Türkler bulunmaktadır. Erzurum'un sadece güney ilçelerinde (Çat, Tekman, Hınıs, Karaçoban, Karayazı) Kürtler ve Alevi Zazalar yaşamaktadır. Muş'un Bulanık ve Malazgirt ilçelerinde hatırı sayılır Karapapak ve Ahıska Türk nüfusu bulunmaktadır. Bitlis'in Van gölü kıyısındaki Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinin hemen hemen tamamı Selçuklular zamanından kalma yerli Türklerden oluşmaktadır. Erzincan'ın sadece Kemah ve Tercan ilçelerinde Alevi Zaza nüfus oturmaktadır. Tunceli'nin Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinin Murat ve Fırat nehri kıyılarında Türk köyleri bulunmaktadır. Sivas'ın sadece doğu ilçelerinde (İmranlı, Zara, Kangal ve Divriği) Koçgiri aşiretine mensup Alevi Kürtler yaşamaktadır. Malatya merkez, Darende ve Akçadağ ilçe ve köyleri ile Malatya'nın diğer ilçelerinin bir çok köyü Türklerden oluşmaktadır. Elazığ'ın sadece doğu ilçeleri (Palu, Karakoçan, Arıcak, Alacakaya ve Kovancılar) Sünni Zazalardan ibaret olup geri kalan kısmında "Gaggoş" denilen Türkler oturmaktadır. Kahramanmaraş'ın sadece Pazarcık, Elbistan, Ekinözü ve Nurhak ilçelerinde Alevi Kürtler bulunmaktadır. Adıyaman'ın Gölbaşı ve Besni ilçelerinin yerlisi Türklerdir. Gaziantep'in sadece Araban, Yavuzeli ve Nizip ilçelerinde Kürtler bulunmaktadır. Urfa'nın Birecik, Halfeti ve Akçakale ile Siverek'in Fırat kıyısı taraflarında Türkler de yaşamaktadır. Birecik ilçesinin yerlisi Türklerdir. Ayrıca Urfa, Mardin ve Siirt'te hayli fazla Arap nüfus da bulunmaktadır. Bu saydığım illerin batısında veya kuzeyinde yaşayan Kürtler, göç veya sürgünler sonucu yerleşmiş olup asıl yurtları oraları değildir.

Kaynaklar:

1. Ali Tayyar Önder. Türkiye'nin Etnik Yapısı. Pozitif Yayınları 2002.
2. The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition. 2001
3. Bahri ÖZTÜRK. About The Kurds.
4. www.wikipedia.org
5. Classification of the Iranian Languages. www.ethnologue.com

KÜRTLERİN VE KÜRTÇE'NİN KÖKENİ

Kürtlere bir tarih yaratmak isteyen Kürt yazarlar, herkesin çoğunlukla hemfikir olduğu bazı konuları bile kendilerine yontarak, neredeyse Batı İran, Doğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da ilk çağlarda yaşamış bütün halkları ve devletleri Kürt veya Kürtlerle akraba saymaktadırlar. İlk çağlardan itibaren bu söylediğim bölgelerde buralarda yaşamayı bırakın, bu toprakların siyasi damgasını Kürtlerin vurduğunu yazmaktadırlar. Bu yazarların kimliği, dini kabul etmeyen sosyalist milliyetçiliktir. Bunlar, özellikle Türklere ve Araplara karşı büyük bir nefret duyarlar. Türklere, uzun yıllar kendilerini yönettikleri için, Araplara da Kürtleri Müslüman yaptıkları için öfkeyle bakarlar. Sanki koyu aşiret bağları nedeniyle bir birlik kuramamalarının nedeni Türkler ve Araplardır. Diğer Kürt yazarlara göre daha ılımlı olduğu söylenen, Malatya Akçadağ doğumlu Ethem Xemgin'in ("x" harfini hırıltılı "h" olarak kullanıyorlar) Kürdistan Tarihi adlı kitabından aşağıya bazı alıntılar yaparak, bu sosyalist milliyetçi yazarların nasıl bir Kürt tarihi yaratmak istediklerini, bilimsellikten uzak bir ilgiyi olmadığını, sadece kendi düşünmek istedikleri gibi tarih yazdıklarını göstermek istedim. Sonra da belki taraf olur diye bu konu ile ilgili bir Türk tarihçisinin değil de Rafael Blaga isminde yabancı bir yazarın "İran halkları el kitabı " isimli kitabından karşı cevap olarak yanıtlar vermeyi yeğledim.

Ethem Hemgin'in Kitabından:

GUTİLER

Gutiler, Hurrilerin birleşerek bir araya gelen bazı aşiretleri oldukları ve dillerinin de Hurri dili olduğu bilinmektedir. Gutiler; Lulular, Elamlar, Kimaşlar, Gunharlar, Urbilumlar gibi bu bölgede yaşayan Kürt aşiretlerinin birleşimi idiler. Gutiler, Kafkas halkı olarak nitelenen Marlar, Lulular, Elamlar, Huriler, Kasitler ve Kaldaharlarla aynı halktırlar. Bunlar o dönemde Zağros dağlarında yaşayan bu halkın aşiretlerinin bileşimi idiler. M.Ö. 2600 yıllarında Kral Kamassi Zağros dağlarında yaşamakta olan bu halkın aşiretlerini birleştiren bir devlet kurdu. Anzan Guti Krallığı M.Ö. 612 yılında Med İmparatorluğuna katıldı.

Guti ismi altında tüm Zağros dağlık bölgesinde yaşayan aşiretler kastedilmiş olduğu ve gerçekten de Gutilerin tüm bu aşiretlerin birleşmesinden meydana geldiği de açıklığa kavuşmuştur.

LULULAR

Lulular Orta Zağros dağlarında, Şehrizar, Hilvan, (Halmen veya Alman) yüksek yaylalarında bilinen en eski tarihlerden beri yaşıyorlardı. Lulular, Kafkas halkı olarak nitelenen halktan olup, bu halkın bir aşiretidir. Lulular Gutiler döneminde, Gutilerle ve diğer çevre kavimlerle kaynaşmış olmalarına rağmen esas ülkeleri olan Lorestan'da yaşarlardı. Şimdi daha bu bölgede yaşamakta olan Lulular, zamanla bu aşiretlerin bazı bölümleri başka yerlere göç etmişlerdir. Halen Lululardan bir bölümü Suriye Kürdistan'ında yaşamaktadırlar.

KASİTLER

Kasitler, Babillilerin doğusunda, Gutilerin güneyinde, Elamların ve Luluların kuzeyinde Orta Zağros dağlarında binlerce yıldan beri yaşıyorlardı. Bunlar, Kafkas halkı olarak nitelenen Gutiler, Lulular, Hurriler ve Elamlarla aynı halk olup, bu halkın birkaç aşiretinin birleşimiydiler. M.Ö.2000 yılında Havlan, Padan ve Huzistan bölgelerinde yaşıyorlardı. M.Ö.1595 yılında Hitit Kralı 1.Murşil, Babil'e saldırıya geçti. Kasitler Babil'e hakim olup Kardunaj devletini kurdular. M.Ö 334 yılında Büyük İskender, Zağros dağlarında Kardunaj ülkesinden Perslere geçerken orduları Kasitlerin saldırısına uğradı. Kasitlerin kültür ve sanat alanında olsun, kullandıkları dil bakımından olsun bu halkın Kafkas halkı olarak bilinen Hurri halkı ile ya çok yakın veya aynı halk olduklarını ortaya çıkarmıştır.

ELAMLAR

Elamlar, Zağros dağlarının güney kesiminde, Sümerlerin güneydoğusunda ve İran denizinin kuzeyinde en eski tarihlerden beri yaşadıkları bilinmektedir. Elamlar, Gutiler, Kasitler, Huriler ve diğer Kafkas halkı olarak nitelenenlerle aynı halk olup, bu halkın güney Zağros dağlarından yaşayan kesimidir. Elamlar esas olarak güney Zağros dağları ile İran denizi arasındaki çok verimli toprakları olan bir bölgede yaşıyorlardı. M.Ö. 4000 yıllarında itibaren Elam sanatı Mezopotamya ve çevre ülkeleri arasında ön plana çıktı ve kültürü ile birleşerek M.Ö. 8. yüzyıla kadar Ön Asya'da gerekli yerini ve itibarını korudu. M.Ö. 4000 yılından, M.Ö. 639 yılına kadar zamanın büyük bir bölümünde bağımsız devletleri oldu. M.Ö.1900 yılında Zağros dağlarında yaşayan Kürt halkı, kendi aralarında özerk yönetimleri korumak suretiyle Elamların Krallığında birleştiler.

HURRİLER-MİTANNİLER

Malatya çevresinde yaşamakta olan Hurri halkının M.Ö. 5000 ile 3000 yılları arasında taş devri yaşadıkları Aslan Tepe'de yapılan kazı neticesi bulunan taşlardan yapılmış aletlerden anlaşılmıştır. M.Ö 3000 yıllarında Hurri halkının Harran bölgesinde de yaşadıklarına dair izlere rastlanmıştır. Antep'te Hurrilere ait bulunan renkli seramiklerden M.Ö. 3700 ile 3500 yılları arasında yapıldıkları anlaşılmıştır.

Hurri halkı bu sıralarda Azerbaycan'dan İç Anadolu'ya,buradan da Hamedan'a kadar olan bu geniş alanda yarı göçebe olarak yaşıyorlardı.

Elde edilen belgelere göre Hurrilerin yukarı Mezopotamya'ya yerleşmelerinden önce, M.Ö. 3000 yıllarında yine bir Kürt aşireti olan Subbarilerin bu bölgeye hakim oldukları anlaşılmaktadır.

M.Ö 3000 yıllarının sonlarına doğru Hitit halkı güney Rusya'yı terk edip Kafkaslardan geçerek,bu bölgeye geldiklerinde , bölgede daha evvelinden yerleşmiş olan Hurrilerle karşılaştılar ve Hurrilerin kuzeyinden geçerek batılarına yerleştiler. Hurri halkı doğu İndoavrupa halklarından olmalarına karşılık, Hititler ise batı İndoavrupa halklarından oldukları için aralarında uzaktan da olsa akrabalık vardır. Çok eskilerden beri bu bölgelerinde yaşamakta olan Hurri Kafkas halkı olarak nitelenen Gutiler, Kasitler, Elamlar ve Marlarla aynı halk olup en büyük koludur. Sonradan Hurrilere Mitanni adı verilmiştir.

URARTULAR

Urartu ülkesi içinde üç büyük göl bulunuyordu. Bu göller Aral gölü, Hazar gölü ve Van gölü idi. Bu ülkenin sınırları M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısında yukarı Fırat bölgesinin tamamını, doğuda Azerbaycan'a batıda Malatya Hurri Krallığı sınırına, kuzeyde Trabzon'a, güneyde ise Asur devleti sınırına dayanıyordu. M.Ö. 1250 yılında Mitanni devletinin yıkılmasından sonra, bölgedeki küçük Hurri krallıkları 1.Sardur'un yönetiminde birleşerek M.Ö. 590 yılında Med'lerin hakimiyetleri altına girdiler.

MEDLER

M.Ö 900 yıllarında Med adına, Asur yazılı belgelerinde rastlanır olmuştur. Medlerin Asurlularla ilişkileri, Asurluların Medlerin ülkesini işgal etmek maksadıyla yaptıkları askeri seferler neticesi olmuştur. Medler, Asurlularla ilk karşılaştıkları sıralarda 2000 ile 3000 kadar asker çıkabiliyorlardı. Sonraları Asurluların bölgelerinde yarattığı tehlikeye karşı bölgede bulunan diğer Med ve Kürt aşiretleri ile birleşerek Asurlulara karşı konfederasyon oluşturdular. Medler, kendi aralarında birleştikleri gibi çevredeki Kürt aşiretleriyle de birleştiler. Zamanla Urartu devletiyle de Asurlulara karşı ilişkiler kurup geliştirdiler. M.Ö 612 yılında Asurluların başkenti Ninova (Eski Musul)'yı alarak, Asur devletini ortadan kaldırdılar. Asur devletinin paylaşımında, Ninova'dan kuzeye düşen yukarı Fırat ve Dicle bölgelerini Medler alırken, güney kesimini de Kaldaharlar aldılar. Med Kralı Kiyah-ser Ektaban'ı başkent yaparak Med devletini kurdu ve devletin sınırlarını genişleterek M.Ö 601 yılında imparatorluk haline geldi. M.Ö 521 yılında kral olan 1.Darius, zamanla ordu komutanlıklarında ve yerel yönetimlerde etkin olan Med yönetici ve komutanlarından sakındığı ve devlet yönetiminin bunların tamamen ellerine geçmelerinden korktuğu için ,onları yönetimlerden ve ordu komutanlıklarından uzaklaştırıp yerlerine diğer halklardan komutanlar ve yöneticiler tayin etti. Bu duruma kızan Kürt halkının bağlılığı azaldığı gibi, yer yer merkezi devlet yönetiminden bağımsız olarak yaşamaya başladılar.

M.Ö 401 yılında Kunaxa denilen yerde yapılan savaşta, Med kralı Key Hüsrev öldürülünce, Yunanlı komutanlar da barış yapılmak bahanesi ile saraya davet edilip orada öldürüldü. Bu durumun üstüne kumandansız kalan Yunan ordusu kendilerine Ksenefon adlı genç sunayı kumandan seçip geri çekilmeye başladılar. Yunan ordusunun geriye çekilmeye başlamasından sekiz gün sonra vardıkları bölgede, yerleşik olan halkı ile savaşmak zorunda kaldılar. Yunan ordusunun tercümanı, Yunanlara buldukları bölgenin Kardulara ait olduğunu söyledi. Karduların saldırıları karşısında Yunan ordusu darmadağın olmuştu. Devamlı savaşarak geri çekilen Yunan ordusu, Kardularla karşılaşmalarından yedi gün sonra yaptıkları ustaca bir manevra ile Kardulardan kurtulup hayatlarını kurtardılar. Ermeni araştırmacısı Lehman Havp, Yunan ordusunun geçtiği Karduların ülkesi olarak Mansuriye Köyü ile bugünkü Cizre ve Dicle nehri doğusundaki Botansuyu arasındaki bölge olduğunu ileri sürmektedir. Med Kralı 3.Darius ile Büyük İskender arasında üç savaş oldu ve üç savaşta da yenilen 3.Darius'un orduları oldu. Büyük İskender Erbil'de olan son savaştan sonra Mısır'a Doğru döndü. Buraları işgal edip ordusunu da güçlendiren Büyük İskender M.Ö 329 yılında yine Erbil ovasında 3.Darius ile savaştı ve yine yendi. Büyük İskender buradan Zağros dağlarına doğru harekete geçti. Amacı, Zağros dağlarını geçip doğuya doğru ilerlemesini devam ettirmektir. Ancak, İskenderin ordularının Zağros dağlarında geçecekleri yolu o zamanlar hiçbir devletin hakimiyeti tanımayan birkaç Kürt aşireti kapatıyordu. Bu Kürt aşiretleri İskender'in Kosear diye adlandırdığı Kasitler, Didonlar, Aribarzan ve Tangi-Roskan aşiretleriydi. Bu aşiretler tam bağımsız olarak yaşıyorlardı. Bu Kürt aşiretlerinin savaşçıları karşısında İskender'in ordusunun tüm yetenekleri geçerliliğini yitirmişti. Yapılan çok kanlı savaşlardan sonra İskender, Zağros dağlarını geçemeyip Babil'e dönmek zorunda kalmıştı. İskender

çok kanlı savaşlardan ve büyük kayıplardan sonra Zağros dağlarını tam 40 günde geçebildi. Büyük İskender geçtiği bölgeler haricinde Kürdistan'ın dağlık bölgesini hakimiyeti altına alamamış ve buralardaki Kürt aşiretleri geçmişte olduğu gibi bu dönemde de bağımsız yaşamlarını sürdürdüler.

KARDULAR

Bu kavim hakkında iki görüş vardır. Birincisi Guti adının zamanla değişip Kardü halini aldığı görüşüdür. Doğu bilimci Dreyfere göre, Legeslerin Gutilere Karda dedikleri gibi, bu dönemde başka devletlerde Gutiler için Karda, Qurti, Kuti, Kardaka şeklinde adlarda kullanılıyordu. Kartü ismi de bu isimlerin zamanla değişmesinden meydana gelmiştir görüşünü benimsemektir. İkinci görüşe göre, Medler ve Persler bu bölgeye gelmeden önce veya sonra Karduların Ksenefon'un söz konusu ettiği bölgeye gelip yerleşmiş oldukları görüşüdür. Bu görüşe göre bunlar Gutilerden sonra bu bölgeye gelip yerleşmişlerdir ve çevre halkla birleşerek kaynaşmışlardır.

Guti ismi, Guti halkının ilişkide bulunduğu Mezopotamya devletleri tarafından verilmiş bir isimdir. Guti halkının dağlık bölgelerde yaşamlarından dolayı komşu olan devletlerin kendi dillerine göre dağlarda yaşayanlar anlamına gelen Guti ismini vermişlerdir. Kaldı ki bu halka Guti ismini veren devletler, bu isim yanında başka isimlerde kullanmışlardır. Bu isimler Kuti, Cuti, Kurti, Gardü, Kardü gibi isimlerdi. Gutiler, Hurrilerin bir bölümü olduğundan, bunlar Hurrilerin konuştukları dil ile konuşurlardı. Bu Guti topluluğu içinde yer alan birçok aşiret günümüz Kürdistan'ında hala aşiret olarak yaşamaktalar.

M.Ö. 1595 yılında Babil'i ele geçiren Kasitler, Guti halkının bir bölümü veya birkaç aşiretin birleşimi idiler. Kasitlerin İndü-İran soyundan oldukları tamamen tespit edildi. Kasitlerin kurmuş olduğu Kardunaj devleti halkı, Arap halkı ve yukarı Dicle nehri bölgesinde yaşamış olan Kardukenlerle aynı halk oldukları da açıklık kazandı.

Kasitlerin o zamanlar konuştukları dilleri incelendiğinde ise konuşmalarda kullandıkları kelimelerin kökleri veya en azından ön heceleri bugün Kürdistan'da konuşulan Kürtçe kelimelerin aynıdır. Bu durumu göz önünde bulunduran batılı bazı araştırmacılar, bugünkü Kürtlerin atalarının Kasitler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kasitler halen günümüz Kürdistan'ında bir Kürt aşireti olarak Kasitler (Kasu) yaşamaktadırlar.

Hurriler, Gutilerle aynı halk olup bu halkın bir bölümü yada kuzey Mezopotamya ile Van, Urmiye Gölü ve Akdeniz sahili arasındaki bölgede yaşayan bazı aşiretlerdir. Bunların konuştukları dil ile, Gutilerin konuştukları dil aynı idi. Hurri dili ile yazılmış bir çok belge bulunmuştur. Hurrilerin konuştukları dilde kullandıkları kelimelerin kökleri yada en azında ön heceleri bugün konuşulmakta olan Kürtçe'deki kelimelerin aynıdır.

Stuttgart Üniversitesi profesörlerinden Freiherr, halkların biyolojik yapı araştırmalarını yapmıştır. Sahra'da ve Doğu Asya'da yaptığı araştırmalarda, bu yörelerin halklarını tanıttı. Eski bir Med savaşçı olan meşhur Oxuşç, M.Ö. 600 yıllarında ölmüştü. Bunun üzerine yaptığı araştırmalarla eski Medler ile bugünkü Kürtlerin ve Medlerin konuştukları Mukri dili ile şimdiki Kürtçe'nin aynı olduğunu kesin olarak ispatladı.

Batılı bazı araştırmacılar, Kürtlerin fizyonomik yapısı üzerinde durma zorunluluğu hissederek Kürdistan'a gittiler. Bu araştırmalar Kürt halkı arasında yaptıkları incelemelerde bugün Kürt halkının geçmişte Sümerler, Uralar, Akadlar, Asurlar ve Mısırlar tarafından yapılmış olarak resimlerde her yönleri ile benzediklerini gördüklerinde hayret içinde kaldılar.

Doğu bilimcileri tarafından yapılan araştırmada, Kürt kelimesi için vurgulu olan K.R.D. harfleri üzerinde durdular. Çeşitli dillerde konuşulan Kürdistan'ın çevre halkları ve Kürdistan'ı işgal edenler, Kürt kelimesini telaffuz ederlerken çok değişik şekillerde telaffuz etmişlerdir, görüşünden hareketle, bu vurgulu harfler genellikle değiştirilmemiştir, denilmektedir. Devamla ister Guti, Gutri, ister Kurti, Kardü, Karduken veya Kardunaj, Qurti olarak veya her ne şekilde olursa bu isimlere yakın olan isimlerle hitap edilen halk, gerek karakter, gerekse yaşam bölgeleri açısından ele alındığında, bu hitap edilen halk bugünkü Kürt halkının atalarıdır, demektedir.

Araştırmacılar, Avrupa'da 1850 yılında Kürdoloji bölümünü kurdular. Yapılan araştırma incelemeler neticesi, Kürtlerin Kafkas halk diye nitelenen halk olduğu ve Kürtçenin de Farsçanın bir lehçesi olmayıp başlı başına bir dil olduğu kesin olarak ortaya çıkarılmış oldu. Kürtçe'nin Hint-Avrupa dillerinden İran dil grubu içinde ve Medlerin eski klasik dili olduğu anlaşıldı.

Yine bazı Avrupa araştırmacılarına göre M.Ö. 1595 yılında Babil'e giren ve 400 yıldan fazla bir süre buralara hakim olan Kasitlerin kullandıkları sözcüklerin kökleri yada ilk hecelerinin bugünkü, Kürtçe ile aynı olduklarından hareketle Kasitlerin bugünkü Kürtlerin ataları oldukları ileri sürülmüştür.

Türkler, Selçuklular zamanında hakimiyetleri altına aldıkları Kürdistan kesiminde, Kürt halkını asimile etme çalışmalarına başladılar. Asimile çalışmaları Osmanlı yönetimi boyunca devam etmesine rağmen, Osmanlıların son zamanlarında Kürt halkını asimile etme politikası hızlandırıldı. Özellikle Cumhuriyet döneminde bu politikaya ağırlık verildi.

Kürtlerin ataları olan bu aşiret devletleri zamanlarında dünya en ileri teknik, ekonomik ve politik düzeylerde yaşarken ve hatta dönemlerinin bilim ve ticari metropollerini oluşturmuş olmalarına rağmen günümüzdeki Kürt halkı sonraları barbar halkların yaptıkları katliamlar, yağmalar, talanlar, yakıp yıkmalar neticesinde dünyada en geri ve en ilkel yaşam ortamına zorla sürüklenmişlerdir. Dolayısıyla geçmişin en ileri halkı güzümüzde en geri halkı olarak karşımıza çıkarılmıştır. Sömürgeci devletler, Kürtlerin miraslarına sahip çıkmakla onları yağmalamaktadırlar. Dolayısıyla Kürt halkını tarihi geçmişlerden kopararak onların zayıf düşmelerini ve kolayca asimile edilmeleri amaçlamaktadır.

İslamiyet bir dini inanç olarak M.S 610 yılında Mekke'de ortaya çıkması sonrasında, yayılmasını ve güçlenmesini kanlı kılıç ve zora dayalı olarak vahşetlerde sağlanmıştır. İslamiyet dinini kanlı kılıçları ile yaymakta olan Arap istilacıları, Kürdistan'da karşılaştıkları güçlü direnme ile hiçbir ülkede karşılaşmadıkları gibi, onların geçmişleri hakkında da geniş bilgi vardı. Bu halkı İslami Arap sömürgeciliğinin hizmetine koşabilmeleri ve yüksek kültürünü unutturup Arap kültürünü zorla kabul ettirmeleri için dilleri yasaklandığı gibi, geçmişleri ile de kitaplarının yakılması ve diğer eserlerin yıkılması ve imha edilmesi suretiyle bağları koparılmaya çalışılmıştı.

Ermeni halkı ile Kürt halkının kökende aynı ırka bağlı olmaları ve çok uzun bir zamandan beri dostluk ilişkileri ile iç içe ve yan yana yaşamaları, onları zaman içerisinde iyi komşuluk ilişkileri ile birbirlerine bağlamış veya alıştırmıştı.

YORUMLARIM

Yazar, Sümerlere Kürt demese de, Kürtler ile akraba bir halk olduğunu ima etmektedir. Sümerlerin kökeni tam netliğe kavuşmamıştır. Fakat bölgenin yerli halkı olması olasıdır. Sümerler ne Sami (Arap, İbrani) ne de İrani halktandır.

Gutilerin kim olduğu ile ilgili bilgi verirken, 4 farklı çelişkili ifade kullanmıştır. Gutiler, Lulular, Kasitler, Elamlar, Hurriler ve Urartulara Kafkas halkı demesine, Medlerin İrani yönü de bilinmesine rağmen hepsine birden fark gözetmeksizin aynı insanlarmış gibi, bunlar Kürt aşiretlerinin oluşturdukları topluluklardır demektedir. Ayrıca Elamlar'ın Basra Körfezi yerli halkı olduğu ve ırk yapılarının da daha çok zencilere benzeyip esmer tenli Hintliler gibi oldukları görüşü ağırlıktadır.

Guti, Gutri, Kurti, Kardu, Karduken, Kardunaj, Qurti gibi adlarını zorlama ile Kürt ile eş anlamlı bir noktaya çekmektedir. Varsayımları "kesindir" diye ifade etmektedir. Kasitler, günümüzde zorlama bir şekilde isim yakınlığı kurularak, Kasu isminde bir aşiret olarak yaşamaktadır demektedir. Kasitlerin dili ile bugünkü Kürtlerin dili aynıdır demiştir. Medlerin dili Kürtçe'dir demesine karşın, günümüze Medce ile ilgili bir tarihi eser ulaşmamıştır. Neye göre ispatlandığını anlamak mümkün değildir. Çünkü herkes şu ispatlandı, bu ispatlandı diyebilir. Kitabında, yukarıda yazılmış veya buraya alınmamış kaynağını göstermeden ve tarih ilmi ile bağdaşmayacak ifadeler çokca bulunmaktadır. Ayrıca Batılı devletler özellikle bağımsız Kürt devleti kurmak istediği zamanlarda bir Kürt tarihi yaratmak istemiş ve bazı kişilere de kökenlerin de netlik olmayan bazı ilk çağ halklarını Kürtlerin ataları olarak kabul eden kitaplar yazmaya teşvik etmişlerdir.

Kafkasya'da yaşayan halklardan olan Çeçenler, Hurrileri ve devamı olan Urartuları kendilerinin ataları olarak kabul etmektedirler.

Azerbaycan Türklüğü şüphe götürmez olan Safevi devletini kuran Şah İsmail ailesinin bir rivayete göre Şeyh Sayfiüddin ile bağlantılı olarak Kürt kökenli olduğunu yazmaktadır.

Osmanlılar Kürtleri asimile etmeye çalışmıştır demektedir. Bu belki de tarihe yapılan en büyük haksızlıktır. Eğer şu anda Kürtlerden ve bazı bölgelerde Kürt çoğunluğundan söz edebiliyorsak, bu Osmanlıların Şii tehlikesi nedeniyle, başka halklara tanımadığı bir özerkliği Kürtlere vermiş olmasındandır. Osmanlılar zamanında 1800'lü yıllara kadar Kürtleri hep kendi emirleri yönetmiştir. Osmanlı askeri, savaşlar ve isyanlar haricinde Kürtlerin yaşadıkları topraklara girmemiştir. Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta çoğunluğunu Kürtlerin oluşturmadığı bölgelerde dahi sırf Sünni Müslüman oldukları için Osmanlı tarafından müttefik görülüp, Alevi Türkmenlere veya Şii Araplara güvenmediklerinden dolayı, yönetimi Kürt liderlerine bırakmışlardır. Sünni Türkler bölgede çoğunluk olsa bile, askeri açıdan Kürtlerin güçlü aşiret bağlarından yararlandığı için, azınlıkta bulunan Kürt aşiret liderleri bölgenin siyasi liderliğini de üstlenmişlerdir. Böylece bir çok Türkmen, siyasi güç Kürtlerin elinde olduğu için Kürtleşmiştir.

İslam dinine de çok büyük haksızlık yapmaktadır. Bunda en büyük etken sanırım yazarın dinsiz olması ve Sünni İslam kültürü ile yetişmemiş olmasıdır. Araplardan önce, Kürtlerden gerçek anlamda bahseden bir kaynak yoktur. Araplar, Kürtleri "Ekrad" diyerek tanımlamışlardır. Tarafsız tarihçilerin beyanı bu şekildedir.

Ermeniler ile Kürtlerin aynı ırktan geldiğini söylemektedir. Irklar için mensup oldukları dil ailesi en önemli kriterlerdendir. Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesinin İrani grubuna dahil olmakla birlikte, Ermenice

Hint-Avrupa dil ailesinin Avrupa kolundandır. Kürtler, Ermenilere irki açıdan ne kadar yakınsa Almanlar da o kadar yakındır. Burada yazarın gizli bir amacı olabilir. Örneğin ortak Türk düşmanına karşı birliktelik gibi.

Rafael Blaga'nın "İran Halkları El Kitabı" adlı kitabından:

ELAMLAR

Elam uygarlığı, Basra körfezinin kuzeyinde bulunan İran Arabistan'ı ve Lorestan bölgelerinde kurulmuştur. Persler bunları Huz diye adlandırmışlar. Bu nedenle de, İranlılar İran Arabistan'ının olduğu bölgede kurdukları eyalete Huzestan adını vermişlerdi. Elamların ırksal kökeni kesinlik kazanmamıştır. Huzlar, Elam halkını oluşturan üç boydan birinin adıdır. Elam dili eski bir dildir ve Hint-Avrupa ve Sami dilleri ile bağlantılı değildir. Eski doğu dilleri Dimerce ve Hurrice ile de genetik akrabalığı yoktur. Elamlar bugünkü İran'da yaşayan Arap, Lor ve Fars'ların oluşumuna katılarak tarihten silinmiştir.

GUTİLER

M.Ö. 2000 ve 3000 yılları arasında bugünkü İran'ın Kordestan eyaleti ile Batı Azerbaycan eyaletinin güneyinde yaşayan halkın adıdır. Lulubilerin (Lulular) doğusunda yerleşen Gutiler bir süre, Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Elam'ı ele geçirebilmişlerdi. Gutilerin, Lulubiler (Lulular) ve Hurriler ile akraba olabilecekleri ileri sürülmüştür. Gutiler, bugünkü bölge halkları Ermeni, Azeri, Kürt, Lek ve Lorların ırksal yapısında etkili olmuşlardır.

KASSİLER

Güney Zağros dağlarında Lorestan'da M.Ö. 3-2 bin yıllarında yaşamış bir halktır. Soy ve dillerinin kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, muhtemelen Elamlarla bağlantılıdır. Fakat egemen kastlarının Hint-Avrupa dili olabileceği söylenmiştir. Diğer kastlarının Kafkasyalı olması olasıdır. Elamlar bağımsızlıklarına son vermiş ve bunlar da zamanla İranileşmişlerdir. Özellikle Lor halkının ırksal temelini oluştururlar.

HURRİLER

M.Ö. 3000 yıllarında eskiden Mitanni veya Subarian diye adlandırılan bu halk Doğu Anadolu ile bugünkü İran'ın batı bölgelerinin dağlık kesimlerinde yaşamıştır. Dilleri Kafkas dilleri ile bağlantılı olabilir. Onları Hint-Avrupalı sayarlarda olmuştur. Zagrokaspiyen (Zağro=Zağros dağları, Kaspi=Hazar denizi) halklardandır.

URARTULAR

Hurri boylarının kalıntıları olarak kabul edilmektedir. Kafkas dillerinin birinden konuşurlarmış. Onları Hint-Avrupalı kabul edenler vardır. Urartu devleti, Aras nehri ve Van gölü çevresinde yaşarlarmış. Ararat (Ağrı) dağının adı bu devletin adından gelmiştir. Urartular, Asur ve Hitit kültürlerinden etkilenmiş, kendileri ise İrani Akameniş kültürünü etkilemişlerdir. Urartu bir halk adından ziyade Ermenistan, Doğu Anadolu ve kuzey Mezopotamya'da bir kabile federasyonu adı olmuştur.

SÜMERLER

İlk başta Basra körfezi ve Ervendrud bölgesinde yaşamış Sümerler, M.Ö. 5-4 bin yıllarında güney Mezopotamya'da büyük bir uygarlık kurmuşlardır. Sümerlerin ırk kökeni açıklığa kavuşmamıştır. Dillerini Gürcü ve Bask dillerine bağlayanlar ve Hint-Avrupalı olduklarını düşünenler olmuştur. Sümerlerin güney İran halkları Araplar, Lorlar, Farslar ve özellikle Belucların ırksal yapısına etkili oldukları ileri sürülmüştür. Hint-İrani dilleri konuşan Nordik topluluklar eski çağlarda, İran'da yaşıyorlardı. Onların girişine değinen en eski tarihsel belgeler M.Ö. 2000 yılındadır. Onların İran'da egemen öge olmaları M.Ö.1300'lerden sonra başlar. Bu İranilerin Zağros dağlarında görüldüğü en eski tarihtir. İranilerin, İran topraklarına gelmeden önceki son yurtları büyük olasılıkla Tacikistan ve Afganistan olmuştur. M.Ö.1400-M.Ö. 600 yılları arasında birkaç aşama göç dalgaları ile bölgeye gelen önemli gruplar Medler, Persler ve daha önemsiz olan Partlar, Baktriyanlar, Sogdlar, Sakalar, Hirikaniker vs. olmuştur. Medler kuzeybatı İran, Persler güney, Partlar Horasan ve Hirkaniker Mazenderan bölgesine yerleşmişlerdir. Yerli halklar ve göçmen İranilerin karışımı ile yavaş yavaş yerli halklar dilsel açıdan tamamen yok olmuştur.

MEDLER

Medler ve Persler İran'a aynı dönemde gelmiş (M.Ö. 1200'lü yıllarda) ve yerli Zağrokaspiyen halkları yok etmişlerdir. Med halk birliğinde 4 İrani kabile (Busay, Paratakinos, Stravkates, Arizantoy)

ve 2 İrani olmayan kabile (Magoylar ve Busioylar) vardı. M.Ö. 1. bin yıllarda Medler, bütün doğu Zağros'u ellerinde tutuyorlardı. M.Ö. 9. yüzyılda daha batı kesimlerde yaşayan Medler, artık iyice yerli İrani olmayan halklarla karışmış durumlardı. Zağros bölgesinin İranileşmesi M.Ö. 750-550 yıllarında tamamlanmıştır. Med uygarlığı tamamiyle karışık bir uygarlık olmuştur. İrani öğelerden başka yerli Zağroskaspi, Urartu, Asur ve Elam kültürlerinden oluşmuştur. Bazı araştırmacılar İrani olmayan iki Med kabilesinin Türki olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

PERSLER

Medlerle birlikte İran'a gelen Persler, ilk önce Urmiye gölü çevresinde, Parsuva'da yerleşmiş, daha sonralar güneye doğru inmiş ve orada Akameniş devletini kurmuşlardır. Persler, Medlerin tersine kent hayatına geçmemiş ve 6 köyde oturanla, 4 göçebe aşiretten oluşmaktadır.

KÜRTLER

Kürtlerin etnik köken ve yapıları tam olarak açığa kavuşmamışsa da dilleri kuşkusuz İrani dillerinin batı koluna dahildir. Bu dil, Farsça'dan sonra, batı İrani dillerinin en önemlisi sayılır.

Ortaçağ Kürt edebiyatı 11. ve 18. yüzyıllar arasında Kurmanci lehçesi esasında Botan, Hakkari, Behdinan ve Bitlis'deki yerel feodal hanlıklar döneminde gelişmiştir. Kürt edebiyatının düşüşü 18. ve 19. yüzyıllardan başlar. Bundan sonra edebi merkez daha güneye, Kuzey Irak'a kayarak Süleymani ve Mukri gibi ağızlar, edebi Kürtçe'nin temeli oluşturmuşlardır. Bu ağızlar, Sorani lehçesine dahildir.

Kürtçe'nin eski İrani Med dilinin devamı olduğu savı kanıtlanmamıştır. Med dilinden günümüze herhangi bir yazılı yapıt ulaşmamıştır.

Kürtçe; Farsça, Arapça, Türkçe ve Ermenice'nin etkisi altında kalmış ve Farsça gibi Beluçça ile Peştuca'nın tersine önemli fonetik değişikliklere uğramıştır.

Kürtler İran'ın kuzeybatısı ve bugünkü Irak topraklarında kısa süreli bağımsız krallıklar kurabilmişlerse de; bu devletçikler Türklerin kurduğu devletlerin tersine bütün İran'a yayılmamış kısa süreli bölgesel güçler olarak kalmışlardır.

854 yılında Hezbani aşiretine bağlı Revvadi boyundan Muhammed İbni Şeddad, Azerbaycan'da Kürt Şeddadi devletini kurmuşlardır. Revvadiler Devrin-Kürtlerindendi. Revvadiler, Azerbaycan'da Kürt Revvadi devletini kurmuşlardı.

Kürtler soy ve dini inançtan ziyade dil birliği arasında sınıflandırılmış bir halktır. Kürtler hiçbir zaman kendi bağımsız ve birleşik devletlerini kuramamış ve komşu devletler ve halklar, Kürtlerin bağlı olduğu aşiret yapısını böyle bir şeyin gerçekleşmesini önlemek için başarıyla kullanabilmişlerdir. Kürtlerin birleşik bir siyasi birim kuramamalarından bu aşiret zihniyeti rol oynamıştır.

Genelde orta boylu, siyah ve dalgalı saçlı, siyah gözlü, buğday veya esmer tenli olan Kürtlerin ırksal kökeni ve yapısı açıklık kazanmamıştır. Kesin olan, Kürtlerin çok eski dönemlerde, bölgede yaşayan yerli halklarla buraya daha sonra gelen Sami, İrani ve Türki dilli topluluklarla iyice karışmasıdır. Fakat dil açısından İrani öge, ötekilere üstün gelmiştir.

Kürtler ve onlara benzer adlar taşıyan topluluklarla ilgili ilk bilgilere M.Ö.3000 yıllarında Çince metinlerde rastlanmaktadır. İrani ve Yunanlar arasındaki savaşları anlatan Ksenefon, Anabasis adlı kitabında (M.Ö. 400 yılında) Kürtler ve bölgelerinde, eski çağ Ermeni yazarlar Karduk, Süryani metinler Qardu ülkesine ve 6.yy Pehlevi metinleri Çoban Kürtlere değinmişlerdir. Mezopotamya'nın eski imparatorluklarında Kürt sözcüğüne benzeyen adlar taşıyan dağlı aşiretlere çok değinilmiştir.

Kürtlerin genellikle Guti'lerin devamı oldukları iddia edilmektedir. Bunların bölgede yaşayan Lulubi (Lulu), Hurri, Asuri, Urartu, Med vs. ile karıştıkları kesindir. İrani Sasani ve hatta İslami dönemden uzun süre sonra dahi, Kürt aşiretlerine Rem denmiştir. Kürt sözcüğü ise belirli bir etnik grup adı olmaktan ziyade göçebe, çoban ve dağlı anlamlarında kullanılmıştır. Bugünkü Mazenderanice'de Kürt kelimesi Çoban anlamında kullanılmaktadır.

Kürtler yakın tarihlerde komşu halklar Azeri, Türkler, Ermeniler, Samilerden Arami, Arap, Yahudi, Asuri ve İranilerden Lek, Lor vs. ile karışmış ve karışmaktadır.

Çeşitli gruplardan oluşan Kürt Sencabi aşireti arasında Sofu, Hüsrev, Kolkol, Aliveli vs. gibi Irak'tan gelen Kürtlerin yanı sıra Siminved, Celilvend, Surheki gibi etnik Lekistan kökenlilerde vardır. Bazı araştırmacılar Sencabileri bir bütün olarak Lek kökenli sayar. Sencabilerden Bakî aşireti kendilerini Arap soyundan kabul eder. Kelhar Kürtleri kendilerini Yahudi Ruham veya Nebukednesr soyundan sayar. Bunlara çok sayıda İbrani isme rastlanmakta ve fizyotip olarak Yahudilere benzedikleri söylenmektedir.

Tarihte Azerileşmiş Kürtler olduğu gibi Kürtleşmiş Azerilere de çok rastlanır. Azerbaycan Sehend bölgesinde Azeri Balkanlı boyunun Kürt kökenli olduğu ileri sürülmüştür. Azerbaycan'ın Sulduz bölgesinde Azeri Karapapak aşiretinden bir kısmı Kürtleşmiştir. Kürt Gelbağı aşiretinin Kürtleşmiş Azeri olduğu bilinmektedir.

Kürtler 7. yy.'da Araplarca, Müslüman olmuşlardır. Günümüzde İran Kürtlerinin çoğu Sünni Müslüman'dır. Geriye kalan kısmı ise Şii mezheplerine inanır. Revanser'den İlam'a dek yerleşen Kürtler Caferidir. Kelhar ve Sencabi aşiretleri ile Horasan Kürtleri Şii'dir. Kirmanşah ve İlam'da yaşayan Kürtlerden bir kısmı (özellikle 300.000 Gurani) aşırı Şii Ehl-i Hak mezhebindedir. İran devletince bu mezhep İslam dışı olarak tanınmıştır. Horasan Kürtleri, Türk Azeri kültürünün etkisi altındadır.

Eski İslami kaynaklarda bütün Kürt, Lor, Lek ve Guran dillerini konuşan aşiretlere Kürt denmişse de, günümüzde dil temel alınarak ve bağlı olduğu aşiretlere bakılarak, isimleri sayılan halkların hepsi ayrı bir millettir.

Lorca, Farsça ile Kürtçe arasında geçit aşamasını teşkil eder. Farsça ve Lorca Orta İranice'nin (M.Ö. 3. yy.-M.S. 9.yy.) devamı sayılır. Bazı dilciler, Lorca'nın bin yıl önce Farsça'dan ayrıldığını savunurlar. İrani dillerinin güney batı koluna dahil diller ve bu arada Lorca, eski İrani Perslerin topraklarında konuşulmaktadır. Halbuki İrani dillerin kuzeybatı grubuna dahil diller ve bu arada Kürtçe, eski İrani Medlerin topraklarında yayılmışlardır. M.Ö 3.yüzyıla dek Med ve Pers bölgelerinin dilleri arasında önemli fark yokmuş. Kürtçenin, Lorca, Beluçça ve Gilekçe gibi son iki bin yılda oluştuğu düşünülmektedir.

Kürtçe ve Lorca ortak kökene sahip olmalarına rağmen, Lorca Kürtçe'nin herhangi bir lehçesi değildir. Lekçe, Kürtçe'nin özellikle İlam ve Kirmanşah eyaletlerinde konuşulan güney lehçeleri ile Lorca arasında geçit bir dildir. Lek dili, Kürtçe'nin güney lehçelerine, Lorca da Farsça'ya benzerlik göstermektedir. Günümüzde Kürtçe ve Lorca dilleri kesinlikle iki ayrı fakat akraba dil sayılırlar. Öte yandan Lorca ve Lekçe arasında da çok büyük farklılıklar vardır. Eskiden Kürt kelimesi, çoban ve göçebe anlamlarında bütün batı İrani kabileler örneğin Kürt, Lor, Lek, Guran ve Zazalar için kullanılmıştır.

Lekçe, Kürtçe'nin güney lehçesi olan Kelhori ve Kermanşahiye çok yakındır. Fakat kuzeye, ilerledikçe Kürt ve Lekler arasında dilsel ve kültürel farklılıklar birbirinin dilini anlamayacak kadar artmaktadır. Lekçe, Guranca'ya da yakındır. Lekçe gibi Guranca'da kesinlikle Kürtçe'nin bir lehçesi değildir. İran'da Leklere genelde Lor denilse de, Lorca ve Lekçe iki apayrı dildirler. Lekçe Kuzey İrani dillerden olup Kürtçe'ye daha yakın olduğu halde, Lorca güney İrani dillerdendir ve Farsça'ya daha yakındır. Lekler ve Kürtler arasında kesin sınırları çizmek çok zordur. Leklerle, İlam Kermanşah eyaletleri Kürtleri arasında önemli kültür ve dil yakınlığı vardır. Leklerin büyük çoğunluğu Şiiğin Ehl-i Hak mezhebine mensuptur.

Guranlar, Kürtlerin arasında yaşayan fakat Kürtçe'den ayrı bir İrani dili konuşan halktır. Guranca, Kürtçe'ye yakın olmakla birlikte ayrı bir dildir. Lekçe ve Zazaca'ya daha yakınlık göstermektedir. Guran'ların hepsi, Şiiğin Ehl-i Hak mezhebindedir. Bu mezhep, Türkiye'deki Aleviliğe benzemekle birlikte, Hz. Ali merkezi konumda olmayıp, kendilerine ait tanrılaştırılmış Sabak adlı şeyhleri bulunmaktadır. Guranca'ya Awramani dili de denilmektedir. Guranca, Kürt lehçelerinden Soranice'yi önemli oranda etkisi altına almış ve Kurmanci lehçesini konuşanlar tarafından anlaşılmasını önleyecek ölçüde bu lehçeyi değiştirmiştir.

BENİM KÜRTLERİN KÖKEN TAHMİNİM

Kürtlerin atalarının, Turani kavimler olarak Zağros dağları bölgesine gelmesi M.Ö. 2.yüzyılda İskitler ile başlamış, M.S. 3. ve 4. yüzyılda Hunlar ile sürmüştür. M.S. 226 yılında güçlü Sasani İmparatorluğu'nun kurulması ile Orta Asya'dan gelen Turani kavimlerin akınları kesilmiş ve Zağros dağlarındaki Turani kavimler burada bulunan İrani kavimler ile karışmaya başlamış, törelerini unutmamakla birlikte dillerini değiştirmeye başlamışlardır. Zağros dağlarında yerleşik bulunan İrani kavimler Lor ve Lek'ler ile karışarak büyük ölçüde böylelikle ırk ve dil değişimine uğramışlardır. Bunun sonucunda günümüzün Kürt halkının ilk tohumları atılmıştır. Zağros dağları Mezopotamya'nın doğu sınırı olması nedeniyle, çok sayıda Bizans- Sasani savaşına sahne olmuş ve bu savaşlar Kürtlerin dağlarda yerleşmesine yol açmıştır. Ayrıca Sasani İmparatorluğu'nun gücü nedeniyle İran kültürünü almaya başlamışlar ve kendilerini Bizans'a karşı Fars asıllı Sasanilerden saymışlardır. Dil yapılarını değiştirmekle beraber dillerinde bulunan eski Türkçe kelimeleri kullanmaya devam etmişlerdir. Kürtlerin en saygı duyduğu, Medlerin Kürtlerin ataları olduğu tezini ilk ortaya atan kişi ünlü Kürdolog V. Minorsky'nin 1900 lü yılların başındaki tespitine göre 8378 kelimededen oluşan Kürtçe sözlükten kelimeleri menşe itibarıyla tasnif etmiş ve ortaya aşağıdaki tablo çıkmıştır:

3080 kelime Eski Türkçe (Göktürkçe-Oğuzca)

2230 kelime Farsça

370 kelime Pehlevi Farsçası

2000 kelime Arapça

220 kelime Ermenice
108 kelime Keldanice
60 kelime Çerkesçe
20 kelime Gürcüce
300 kelime menşei belli olmayan (Kürtçe)

Sasani İmparatorluğu'nun 651'de yıkılmasından sonra Araplar ile temas da bulunmuşlar ve Müslüman olduktan sonra da din vasıtasıyla dillerine Arapça kelimeler girmiştir. Kürtçe'de ki erkek dışı zamirleri Farsça'daki gibi değil Arapça'daki gibidir. Kürtler, Araplar ve Türkler vasıtasıyla kuzeye doğru Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Kürtlerdeki aşiret yapısı da Araplardan geçmiştir. Kürtlerin ayrı bir halk olarak oluşumunu tamamladıktan sonra Anadolu'ya gelişleri Selçuklu Türkleri ile birlikte. Fakat Kürtlerin güçlü aşiret yapısı ve Osmanlı devlet siyaseti olan Alevi-Şii Türkmen'e karşı Sünni Kürt'ü tutması nedeniyle, doğu Anadolu'ya yerleşen Oğuz Türkleri Kürtleşmiş ve Kürt-Türk karışımı sonucunda Kurmanç Kürtleri ortaya çıkmıştır. Doğu Anadolu'ya, Kuzey Irak ve Kuzeydoğu Suriye'ye yerleşen Türkmen köylüleri özellikle Akkoyunlu devletinin yıkılmasından sonra kendilerini yalnız ve savunmasız hissetmişler ve Kürtlerin güçlü aşiret yapıları sayesinde kendilerini korumaya almışlar ve onlara katılmak zorunda kalmışlardır. Bu sayede Aşiret ağasının dili olan Kürtçeyi konuşmaya başlamışlardır. Fakat burada Türkmen köylülerinin dili olan Oğuzca, Kurmanç Kürtçesini etkilemiş ve daha güneyde yaşayan Sorani Kürtleri ile aralarında birbirlerini anlayamayacak kadar lehçe farkı oluşmuştur.

Elegeş yazıtı 650'li yıllarda yazılmıştır. Bazı milliyetçi yazarların iddia ettiğine göre bu yazıttaki KRT kelimesi aslında Kürt değildir. Kürt çevriminin yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Orada "Min körtül kan Alp Urungu" yani " Ben kuvvetli han Alp Urungu" yazmaktadır. Elegeş yazıtının 8. satırındaki K(ÖÜ)RTLKN (Orhun abecesinde Ö ve Ü sesleri aynı harfle ifade edilir) harflerinden oluşan üç sözcük gösterilmiştir. " KÜRT El KaN" yani "Kürt Eli Hanı" şeklinde okunarak ileri sürülen bu görüş yanlıştır. Doğru okunuş "KÖRTÜL KaN" yani "Kuvvetli (kudretli, şiddetli) Han" anlamında olduğu aşikardır. Kuvvetli, şiddetli manasındaki körtül sözü eski Türkçe sözlüklerde geçmektedir. (Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Şubat 98 112. sayı, sayfa 231)

Ayrıca Kürtler kendilerine Kürt dememişlerdir. Bu ismi onlara komşuları vermiştir. Aynı son dönemlerine kadar Osmanlılarda olduğu gibi, Osmanlılar kendilerine Türk dememişler fakat komşuları tarafından hep Türk diye hitap edilmişlerdir. Kürt kelimesi Hazar denizinin güneyinde konuşulan Mazenderice'de Çoban anlamına gelmektedir. Araplar Kürd'ün çoğulu (Kürtler) olan Ekrad kelimesini kullanmışlar fakat bu kelime aynı dili konuşan insanlar için değil, dağlarda konar-göçer olarak yaşayan yerleşik tarıma geçmemiş ve hayvancılıkla uğraşan insanlar için kullanılmıştır. Buradan çıkan sonuç, Kürt halkının adının bir Türk boyunun adı olarak değil, dağlarda konar-göçer olarak yaşayan çobanlık yapan insanların adı olarak çıkmış olmasıdır. Zaten önemli olan kişinin kendini kabulüdür. Kürtler kendilerini ayrı bir millet olarak görmekteyler. Kürtçe de ayrı bir dil olarak halkın anlaştığı dildir. Doğumuzdaki Kürtlerin geçmişine benzeyen, batımızda yaşayan Bulgarlar vardır. Bulgarlar'da aynı Kürtler gibi Orta Asya kökenli ve Oğuz soyundandır. Fakat Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Tuna havzasına yerleşen Bulgarlar buraya geldiklerinde bozkır yerine sulak ovalar ve bataklıklar ile karşılaşmışlar ve kendi benliklerini yitirerek Slavlara karışmışlar, dilleri de Slavca'nın bir kolu olmuştur. Şu anda Bulgarlara Türk diyemiyorsak, Kürtlere de Türk'tür diyemeyiz. Onlar tarihin sayfaları içinde ayrı bir millet haline gelmişlerdir.

Kürtlerin bir kökeni var mıdır, yok mudur? İki tarafa göre de Kürt tarihi kitapları okudum ama hala beni tatmin edici bir gerçeği bulamadım. Kürt milliyetçileri tarihte Anadolu ve Mezopotamya'da yaşayan her halkı kendilerinin atası olarak kabul ediyor olabilirler. Sormak gerekir, Kürtçe kendine özgün bir dil midir? Niye başka dillerde olduğu kadar makul sayıda yabancı kelimedenden çok daha fazlası var? Bütün dünyanın kabul ettiği tarih, gerçek tarihtir ancak. Masa başında ispattan yoksun tarih yazılmamalıdır. Kürtlerin kökeni, benim yazdığım gibi birkaç gerçek veriye dayanarak hep varsayımdır, tahmindir. Zaten dillerindeki kelimelerin menşesine bakarak ancak bu kadarı olabilir kanısındayım.

Kaynaklar:

1. Ethem XEMGİN. Kürdistan Tarihi. Doz Yayınları.
2. Rafael BLAGA. İran Halkları El Kitabı.
3. Ali Tayyar ÖNDER. Türkiye'nin Etnik Yapısı. Pozitif Yayınları 2002

ETNİK YAPILANMADA KÜRT DİLİNİN ROLÜ

Hem Kürtlerin hem de Doğu Anadolu'nun Zaza diye bilinen halkının dilleri İran alt grubunda, giderek büyük Hint-Avrupa dil ailesi içindedir. Bugün yerleşik oldukları yöreye atalarının ne zaman geldiği bilinmemektedir. Ancak bu geliş M.Ö. ilk bin yıldan sonra değil, mutlaka daha öncedir. Kürtlerin M.Ö. 4. yüzyılda Cizre dağları dolaylarında (Gazirat İbn Umar) yerleşik olan ve Ksenophon'un ordularına saldıran Carduchi'ler olduğuna ilişkin inanç tutarlı değildir. Çağdaş söyleyişteki yumuşak benzerliğe karşın Carduchi'deki (-rd-) ile Kurd, o zamanki deyişle Kürt (-rt-) veya buna yakın bir söyleyişi arasında bir bağlantı olamaz.

Kürt adına ilk değinme olan (Polybius, Livy, Strabo) ve M.Ö.'den başlayarak İran'da Zagros dağları yakınlarında yerleşik paralı savaşçılar olarak adlarından sözedilen Cyrtii'lere bakmak gerekir. Bunları, bir bakıma, Medlere komşu olan ve o zamanlar Kuzey-batı İran'da yaşayan bir kabile olarak düşünebiliriz. Bu karşılaştırmalı filolojinin dile, teorik bir "Eski Kürtçe"ye¹ getirdiği yorumla uyumlu görünmektedir.

Ancak Kürtçe hiçbir zaman tekil olmadığı gibi bugün de üç ana gruba ayrılmış durumdadır. Bu diyalektlerin kuzey ve merkez grupları en birleşik görüntü veren ve en önemli olanlarıdır. Türkiye'deki tüm Kürt diyalektleri Kırmanci (Türkçe söyleyişte Kürmanci) -bir olasılıkla "Med Kürtçesi" anlamına gelebilecek bir ad olarak bilinen kuzey grubu içine girmektedir. Bunlar, Irak'ta Büyük Zap suyunun güneyinde konuşulan (konuşanlarca Sorani ya da "Kurdi pati" yani "saf Kürtçe" diye nitelendirilen) orta Kürdistan diyalektlerinden birçok ses, dilbilgisi ve leksikon (sözcük) özellikleri bakımından farklılık gösterirler.

Bu farklılıklar, Kürtlerin yaşadıkları orta bölgede zamanla şimdi Gorani olarak bilinen diğer bir İran dili konuşanlarını kuşatıp bir ölçüde asimile ettiği varsayımına bağlı olarak daha iyi açıklanabilir. Gorani, bir bakıma Kürtçe denizi diyebileceğimiz orta dağlık alanlarda, adasal olarak bazı yerlerin hala geçerli konuşma dilidir, ve merkezi Kürtçe'nin onu Kurmanci'den ayıran bu özellikleri Gorani etkisinde kalmış olmasıyla açıklanabilir. Bir olasılıkla bu varsayım, genellikle misken olarak bilinen ve kabile olmayan serf-türü orta Kürdistan köylüsünün kabile kürtlerce de Goran olarak bilinen bazı kesimlerde olmaları gerçeğinden destek almaktadır. Oysa ki bu ad birçok değişik biçimde geçmektedir.²

Goran dili Zazaca'yla en yakın ilişkili olanıdır. Bu ad aslında bir yakıştırma, ve konuşmalarındaki z sesinin çokluğuna bağlı olarak Kürt komşularınca kendilerine takılmıştır. Onlar kendileri ve dilleri için Dimli adını kullanırlar. Yeterince açıklandığı gibi³ Dimli, Daylami'den, yani Hazar Denizi'nin Güney-batısının üst kesimlerindeki Gilan'nın Daylam yöresinden gelmektedir. Bu giderek, Zazaları köken olarak gene aynı bölgeden gelen Goran'a bağlıyor.⁴

Zaza-Dimli'lerin Hazar'dan gelerek o sıralar Kürtlerin yerleşik olduğu bölgenin batısına yani şimdi yerleşik oldukları bölgeye risksiz geçmiş olmaları olasılığı zayıf olduğuna göre başka bir varsayımı ele almak gerekmektedir. Bu, Zazaların bugün Kürdistan'ın kalbi olarak kabul edilen yerde, yani Van gölünün güney ve batısındaki topraklarda yaşadıkları ve kendilerinin ilerleyen Kürtlerce batıya ilerlemeye zorlandıkları varsayımdır. Yerli Goran nüfusunun büyük ölçüde serfleştirildiği Merkezi Kürdistan gözden geçirildiğinde Kürtlerin yerleşik Zazaları tümüyle yerlerinden sürmedikleri görülmektedir. Her ne kadar güçler dengesi bölgedeki diğer halklar, özellikle Hıristiyan Ermeniler ve Asurların varlığına bağlı olarak karmaşık olagelmisse de, Kürdistan'ın Türkiye parçasındaki kabile olmayan köylülüğün büyük bir kısmının Dimli konuşan Kürt-öncesi bir İran nüfusundan gelmiş olması olasılık olmaktan ötedir (=artık kesin olarak bilinen bir gerçektir, çn.). (Türk boylarının daha sonraki yerinden etmeleri bunu değiştirmek için hiçbir şey yapmayacaktır). Zaten durum böyle olsaydı, boyun eğmiş bu halk, üzerinde belirgin bir etki yapmadığı Kurmanci lehine kendi dilini terketmiş olacaktır.

Kaynakça:

Christensen, A.: Les dialectes d'Awroman et de Pawä, Copenhagen 1921.

Edmonds, C. J.: Kurds, Turks and Arabs, London 1957.

MacKenzie, D. N.: "The Origins of Kurdish", Transactions of the Philological Society, 68-86, 1961.

Minorsky, V.: "The Guran", BSOAS XI, 1: 75-103, (Universty of London), 1943.

1) V. MacKenzie, 1961. Orada bir belirleme (s.74) "Medyana yorumlanabilecek bir özellik, yani hw'nin f'ye dönüşümü..." o günden bu yana yanıltıcı olduğu kanıtlanmıştır. Oysa, özellikle Medyan'dan bilinen (ne yazık ki çok az biliniyor) şeylerle uyumlu olan hiçbir özelliği yok Kürtçe'nin, fakat onu oradan ayıran bazı şeylere bakarak Kürtçe'nin doğrudan Medyan'dan geldiğine ilişkin varsayımın hiçbir geçerli nedeni yoktur.

2) Edmonds, 1957: 12-42. V. Minorsky, 1943, 77 ff.

- 3) A. Christensen, 1921: 8, quoting F. C. Andreas.
- 4) V. Minorsky, 1943: 86.

Yazan: David N. MacKenzie

KÜRTLER - RÜZGARIN SAVURDUKLARI

1514 yılı, ağustos ayının son haftasına girilmişti. O gün kuşların ve ağustos böceklerinin ötmediği bir gündü. Osmanlı ordusunun sağ kanadına Safevi süvarileri saldırıyordu, başlarında Şah İsmail'in sağ kolu Mehmet Han Ustaclu vardı. "Çabuk takviye!" diye bağırdı Sultan Selim. "Merak buyurmayınız sultanım" dedi sadrazamı Hersekzade Ahmet Paşa ve devam etti ; "Emir Şeref kulunuzun Kürt birlikleri ihtiyatta bekliyorlar". Gerçektende Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa komutasındaki Anadolu ve Karaman birlikleriyle beraber savaşan Kürt'lerin de yardımıyla sağ kanattaki Safevi saldırısı durduruldu ve yoğun top ateşi Mehmet Han Ustaclu'nun işini bitirdi. Artık bütün güç soldan saldıran Şah İsmail'in üzerine gönderilecek ve Şah Tebriz'e kadar arkasına bakmadan kaçmak zorunda kalacaktı. Artık Osmanlılar'a Bağdat yolu gözükmüş, emir Şeref'de kendisini zindana attıran Şah İsmail'den öcünü almıştı.

Aslında Kürtler o tarihlerde öncelikle İran şahına daha yakındılar.1508 yılında Şeref Han Şaha bağlılığını sunmak için sarayına gitmiş ancak Şah onu ve maiyetini zindana attırmıştı.Bu durumda Sultan Selim'e bir şans doğuyordu zira D.Anadolu'nun Türkmen nüfusunun çoğu şii ve alevi idiler ve de Şah İsmail'e sempati duyuyorlardı. Bu nedenle Türkmen'lere ne kadar az güvenilirse yukarıdaki sebepten Kürt'lere o kadar çok güvenilirdi. Osmanlılar'ın ırkçılığı tamamen reddeden devlet siyaseti , bu ittifakın doğmasını kolaylaştırıyordu. Sonunda beklenen oldu ve yaklaşık 25 kürt aşireti 1514'te imzalanan bir antlaşma ile Özerk bir Osmanlı eyaleti oldular.

"Kur-ti-e" isimlerinden,Helenistik çağda "Korduene" ve Roma belgelerindeki "Gordoya" gibi bölge isimlerinin Kürt'lerle bağlantısını kurabilirler. Yine Yunan tarihinin İskender'den başka doğuya sefer yapan tek komutanı olan Ksenophon'un Irak'ta "Karduklar" denilen vahşi bir kabilenin saldırısına uğradığını bilmekteyiz. Vladimir Minorski Kürtlerin İran asıllı olduğunu , Urmiye gölü ve çevresinin Kürtlerin anayurdu olduğunu ve buradan etrafa yayıldıklarını söylemektedir. Arap yazılarında da "Kurd" çoğul anlamda "Ekrad" isminin Mezopotamya'nın Kuzey ve doğusunda yaşayan göçebe aşiretlere verildiğini görüyoruz. Aynı belgeler 10.yy'da bu halkın Arap'larla çatışma halinde olduğunu yazar.

Kürtçe'nin tanımı Britannica ansiklopedisinde şöyledir: "K.Irak,Suriye,B.İran,G.D.Anadolu'da yaklaşık 25 milyon kişi tarafından konuşulan İran dili". Kürtçe Büyük İran dil ailesinin V.Minorski'ye göre K.B. öbeğine bağlıdır.Ana Lehçe olarak dil bilimciler Kürtçe'yi ikiye ayırırlar;

- 1-Kurmançî lehçesi: K.Irak,GD.Anadolu,Suriye'de yaygındır
- 2-Sorani lehçesi : İran ve D.Irak'ta yaygın konuşulur.

Tatiana Aristova'ya göre; Kürt'lerin toplam nüfusu konusunda belirli bir rakam söylemek zordur,çünkü birçok batılı ve Sovyet kaynaklar arasında büyük bir rakam kargaşası vardır. Gerçektende özellikle 19.yy sonu itibarıyla ve yakın zamana kadar hatta belki şimdi bile Kürt'lerin hareketli, yer değiştiren yapısı yüzünden bu zorluklar ortaya çıkmaktadır. M.Vagner şunu söyler; "Kürdistan istatistiğine ilişkin çok kıt bilgileri göz önünde tutarsak ,ayrıca çok sayıdaki göçer aşiretlerin muazzam topraklar üzerindeki dağılımında hesaba katarsak,Kürt'lerin nüfusunu sayıyla ifade etmek çok zordur" . Osmanlı İmparatorluğunda ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapıldı.Bu nüfus sayımına göre ülkedeki halkların etnik kimliği ,Arap ve Kürt nüfusun milliyetlerini açıkça belirtmeden "Müslümanlar" olarak kaydedilmişti.

Yazımızın devamında da bazı örneklerde göreceğiniz gibi ,kendini Türk olarak tanımlayan Kürtler veya Kürt olarak tanımlayan Türkler vardır. Bu sebeple bu sayılar kendisine açıkça Kürt diyen ve Kürt etnik yaşam tarzını kısmen de olsa yaşayan insanların nüfus toplamlarıdır.

Kürtlerin özbilincinde iki unsur açık seçik öne çıkmaktadır ; Dinsel ve etnik yanlar. T.Aristova'ya göre , din kürtlerin varlık ve bilincine öyle güçlü etki yapmıştırki, etnisite bilinçlerinde çoğu kez etnik mensubiyetin yerini dinsel mensubiyet almıştır.Zaten Osmanlı imp.'da da ulusal kimlik hep dinsel kimliğe dönüştürülmüştür.Bu sebeplerden Kürt kendini önce müslüman sonra Kürt olarak algılıyordu.Kürtlerin çoğu sünni müslümandır,mezhep olarakta şafidir. Kirmanşah, Hanekin,Tuzhurmatu, Mendeli ve Süleymaniye bölgelerinin Kürtleri Şii müslümandır.T.Aristova ve A.H.Layard , Kürtlerde islam öncesi kendine özgü öğretileri ve tapınma şekilleriyle farklı sekte grupların varlıklarını bugün bile sürdürdüğünü belirterek,bunların öncelikle iki gizli zümre , Yezidiler ve Ali-Allahiler olduğunu söyler.Ne var ki aynı araştırmalara göre,Yezidilerin çoğu, büyük bir katılıkla kendileri ile müslüman Kürtler arasında karışıklık kurar ve kendilerine "Kürt" dendiğinde alınırlar. Yezidileri aşağılayan diğer müslüman gruplar onları şeytana tapanlar diye de adlandırır.

Çağdaş bazı Kürt yayınlarında, bazı yazarların Osmanlı imp. politikasını suçlayıcı ifadelerine ve bu siyasetin düşmanca olduğu fikrini ortaya attıklarına rastlıyoruz. Ancak Osmanlıların oluşturmaya çalıştığı ulus yapısı , etnisitenin özbilincinden kopup asimile olmadan, fakat diğer etnik gruplarla kaynaşarak bir Osmanlı halkı oluşturmaktı.Bu sebeple yalnızca Kürtler değil, Ermeniler, Türkmenler, Tatarlar, Çerkezler, Gürcüler, Abazalar, Arnavutlar ve Boşnaklar, Sırlar, Araplar,Rumlar, Bulgarlar yerleri değiştirilerek diğer halklarla birliktelik kurmaları sağlanmıştır. Zorlamaya gelince, 14. ve 16.

yy'dan bahsettiğimizi, o periyodun zalim krallar, acımasız savaşlar ve yağma imparatorlukları dönemi olduğunu, ayakta kalmanın, tavizsiz bir duruş ortaya koymaya bağlı olduğunu unutmamak gerekir. Sonuçta emperyalist bir hareket olduğu doğru olabilir fakat o yılların, zaten emperyalist çağı olduğunu kaçırmamak gerekir. Aynı yıllarda batıda, kraliçenin verdiği yetkiyle donatılmış, silahlanmış korsanlar, Atlas Okyanusundaki İspanyol gemilerini yağmalayarak, Kral Ferdinand'ın İspanyol altınlarıyla İngiltere hazinesini doldurmaya başlamışlardı. Yağma ve hırsızlıkla yeni bir süper güç ortaya çıkıyordu; Britanya İmparatorluğu ! Diğer pek çok imparatorluk gibi, kaba kuvvet, gasp, yağma ve kanla kurulan bu imparatorluk bir kaç yüzyıl içinde gözünü doğuya ve tabii ki Kürtlerin, Türklerin ve Arapların yaşadığı zengin hammadde kaynağı topraklara çevirecekti.

Sonuçta T.Aristova, özellikle D.Anadolu'daki şehirlerin, çok ulusluluk yönünden, nüfusun etnik yapısının en büyük çeşitliliği gösterdiği yerler olduğunu söylemektedir. Örneğin Diyarbakır, ünlü bir kent ve dinsel ve sivil kurumlarıyla birlikte büyük bir idari kültür ve ticaret merkeziydi. 19. yy ve 20.yy başlarında kent nüfusu, Kürt, Türk, Ermeni ve Yahudilerden oluşuyordu. Ayrıca Yezidiler ve Şemsi Kürt'lerde vardı. Aynı dönemlerde Irak Kürdistanı'nda bilinen başlıca şehirler, Musul, Rewandiz, Amediye, Kerkük, Erbil, Süleymaniye vd. dir. Bu kentlerin nüfusunun çoğu Kürt'tü, İngiliz yazar Edmonds bunlardan sadece Kerkük'te hakim nüfusun Türk olduğunu yazar. En eski şehirlerden biri Süleymaniye'dir. Burada 100 yılı aşkın süredir halkın etnik yapısına hakim olan unsur Kürt'lerdi. Bazı mahalleler Ermeni ve Yahudilere aitti. Edmonds 20.yy'ın 2. yarısındaki Kerkük'ten söz ederken, hakim nüfusu Türkoman'ların oluşturduğunu yazmaktadır (Edmonds Türk'lerden böyle bahsederdi). A.M. Menteşavili, 1. dünya savaşından önceki dönemde Kerkük nüfusunun 30.000 olduğunu ve mahallelerin çoğunun Türkler tarafından iskan edildiğini yazar. Buna karşılık kentin etkili aristokrat ailelerinden bir kısmı Kürt'tü ancak kendilerine Türk diyorlardı.

10. yy'a kadar çok ayrıntılı belgelere rastlayamadığımızı, daha öncede ifade etmiştik. Fakat bu tarihten itibaren elimizde hiçte azımsanmayacak, "Mesudi", "İstahri" gibi yazarların yazdığı Kürt kabile ve merkezleri hakkında bilgi veren belgeler bulunmakta olup, Arap yazarlarda Zevzan, Hilat, Azerbaycan, Fars gibi bölgelerden bahsederken yazı içinde Kürtlerden sıkça bahsetmektedirler. Bitlis Emiri Şerafeddin'in torunu olan "Şeref Han" ın yazdığı "Şerefname"de bize Kürt tarihi hakkında önemli ipuçları verir. 7 ve 11. yüzyıllarda Kürtlerin karıştıkları olaylarla adlarını iyice duyurdıklarını, bu tarihlerden itibaren Mervaniler ve Hasanveyhliiler gibi Kürt hanedanlarının ortaya çıktıklarını görürüz. Bu aşiretler birer Derebeyi statüsü ve sistemi içinde yaşamaktaydılar. 10.yy'dan sonra çeşitli Türk kavimlerinin dizginlenemeyen yayılması Kürt bölgelerine de ulaşır. Türkler hemen hemen bütün Kürt hanedanlıklarını ortadan kaldırırlar, yerlerine Türk hanedanları geçirirler. Tam Türk'lerle asgari müştereklerde uzlaşıp yeniden bazı yönetim birimlerini elde etmeye başladıklarında bu kez de ortalığı kasıp kavuran Moğol istilasına uğradılar. Moğollar Kürtleri iyice ezdiler. Siyasi etkinliklerini tamamen yok ettiler. Buldukları eyaletler Moğol emirlerce yönetildi. Moğol istilasından sonra bu bölgeler Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen sülalelerinin etkisine girdi. Bu hanedanlar Kürtleri dinsel ve siyasi kavgalara sürüklediler. Buda geniş çapta nüfus hareketlerine sebep oldu.

Gerek Akkoyunlu ve Karakoyunlu, gerekse Selçuklu hegemonyasında yaşayan Kürtler, zaman zaman kendilerine yetki ve ayrıcalıklar tanınmış dahi olsa hallerinden çok da hoşnut değillerdi. Kaderin bir cilvesi olarak Selçuklu iktidarında yaşayan Türkmenler'de rahatsızdı. Hal böyle olunca tarih, bölgede etkili olan bu devletlerin çöküşüne, Moğol istilası ve ardından yeni bir devletin doğuşuna sahne olacaktı. Osmanlılar ilk başta (Yıldırım Bayezid'e kadar), Anadolu'da yaşayan bütün müslüman halklarla saygılı ve dostane bir ilişki içindeydiler. Buna Kürt'lerde dahildi. Onlar için bu halkların saygısını kaybetmek kabul edilemeyecek bir şeydi zira gözünü batıya çevirmiş olan bu gazi devlet'in doğusu yani arkası müslüman aşiretler diyarı idi. Osmanlılar sırtlarını emniyete almak istiyorlardı. Bu noktaya önem vermeyen Yıldırım Bayezid, bedelini çok ağır ödedi. Timur istilası Anadolu'yu kasıp kavurmuş, Kürtler'de bundan nasibini almıştı. Fetret devri bitiminde Osmanlı siyaseti özellikle Fatih Sultan Mehmet'le birlikte hayli değişti. Kısaca İslam belirleyici olmaya devam ediyordu ancak Türklük bir ölçüde ikinci plana atılmıştı. İlerleyen yıllarda Osmanlılar diğer Türk asıllı devletlerle hiçte iyi geçinmeyecekler, kendi içindeki Türkmen nüfusunun (çoğu Şii kökenli olduğundan) kaynamalarına ve diğer "Safevi ve Memluk" gibi devletlere olan yakınlaşmalarına sert ve kanlı şekilde müdahale edeceklerdi. 16.yy'ın başları Sünni Kürtler'le Osmanlı iktidarının yakınlaşmalarının başlangıcı idi. 1502 Şerur savaşı sonrası Safevi şahı Şah İsmail, Bağdat'tan Maraş'a kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Kendisi Şii olduğundan Sünni Kürt'lere karşı çok sert davranır. Osmanlılar Safevilerle savaşınca, Kürtlerin derebeylikleri iade edilir. Çaldıran savaşından sonra 25 kadar Kürt beyi Osmanlı egemenliğine girer. Osmanlılar'da bu jسته karşılık, Kürt beylerine özerklik tanındılar. 1689 Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla, Osmanlı-İran sınırı daha da kesinleşti. İranlılar Zagros dağlarının arkasına çekildi. Kürt'lerde Kafkasya'ya kadar Osmanlı vatandaşlığına geçtiler. Kürtlerdeki beylik sisteminin 19.yy sonlarına doğru, Hakkari, Bitlis, Süleymaniye ve İran'da ortadan kalktığı belirtilir. Ancak bu siyasi anlamda merkezi otoriteye karşı resmi olarak ve "bey" sıfatıyla temsil edilme anlamındadır. Buda

doğaldır çünkü çağdaşlaşmaya çalışan Osmanlı yönetimi bölge sorumluluğunda ,“valilik” sistemini oturtmaya özen gösterir . Buna rağmen Kürt bölgelerine atanan çok sayıda Kürt vali bulunmaktaydı. Bunun dışında Kürt’lerin aşiret ve derebeylik yaşayış tarzı sürmeye devam etmiştir. Kırım savaşı sırasında Ruslar Kürt alayları kurdular. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra arka arkaya bazı Kürt ayaklanmaları olur. Hakkari, Bahtiran, Bohtan, Şeyh Ubeydullah ayaklanmaları ekonomik olmaktan çok gelenek ve dinsel içerikli ayaklanmalardır. 1.dünya savaşı öncesi bazı Kürtlerin yöredeki Nasturi ve Ermenilere karşı şiddet hareketlerinde bulduklarını görürüz. Başkent İstanbul’da yaşayan bazı Kürtlerin ayrılıkçı düşünceleri 20.yy’da başlar.Şurayı Devlet reisi olan Seyyit Abdulkadir 1908’de İstanbul’da “Kürt Teavün ve Terakki” Cemiyeti’ni, 1919’dada D.Anadolu’da bir Kürt devleti kurmak amacıyla, “Kürdistan Teali” Cemiyeti’ni kurdu. Tüm bu çabalar tarihe adını yazdırmış olsalar da, Kürt halkı tarafından geniş çapta desteklenmedi.

Pehlevi hanedanlığının başlarında Rıza Şah, İran’daki aşiret reislerinin nüfuzunu iyice kırdı. Amacı merkezi yönetimi güçlendirmektir. Bu arada bazen İngilizlerin bazen de Almanların bölgedeki gizli servis çalışmaları, Kürt aşiretlerini kışkırtmaya başladı.1922’de çok sayıda aşiret reisi sürgün edildi. Yerel bazı ayaklanmalar olduysa da bastırıldı. Aşiretler belli yörelere zorla yerleştirildi. Ancak iktisadi ve toplumsal yapı değişmediğinden beylerin ve ağaların etkisi aynen kaldı.1920 Sevr antlaşmasında Kürt’lere özerk bir cumhuriyet kurma hakkı verildiyse de hiç onanmadı ve işin ilginç i Anadolu’da yeterli Kürt halk desteğini bulamadı. Anadolu Kürtleri Ankara hükümetine bağlılıklarını bildirerek ilk TBMM’de demokratik olarak temsil edildiler. Ankara’nın kurduğu düzenli orduya asker verdiler ve yerel direnişlerde Fransız’lara ve Ermeni’lere karşı başarılı oldular. Bu kısım çok ilginçtir, zira 1.Dünya savaşında, İngilizler Kürt’lere, kendilerine destek vermeleri için vaatlerde bulundular. Ancak savaş sona erdiğinde Kral Faysal’ın şahsında iyi bir ortak ve müttefik bulmuş olan İngilizler verdikleri tüm vaatleri bir kenara bıraktılar. Bu etkili olmuş mudur bilinmez ama Kürtler ulusal kurtuluş savaşına destek verdiler. Tabii bir diğer belirleyici unsur müslüman topraklarının hıristiyanlarca işgal edilmiş olmasıydı. Fransızların yerli Ermenilere Fransız üniforması giydirmeleri de yaptıkları en büyük hatalardan biriydi. Ermeni çetelerinin bölgede Kürtleri de ayırmadan yapmış oldukları şiddet hareketlerinin Kürtlerin taraf belirlemede etkisi olduğu düşünülebilir.Tabii son olarak ta yeni kurulmakta olan bir, büyük millet meclisi fikri ve büyük olasılıkla yeni bir iktidar ve yeni bir devlet ideali, heyecan ve ümit uyandırmış olmalıdır. Ankara’nın propagandasını başarıyla yaptığı özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramları ve gerek Osmanlı gerekse, İngiliz emperyasını da kapsayan anti emperyalist fikirler, halkın cephe alacağı hedefi belirlemesini sağlamış gözükmektedir. Irak Kürtleri ise kendilerine kazık atan İngiliz’lere ve Faysal’a karşı ayaklandılar. İngiliz hava kuvvetleri ve Faysal’ın “Yeni Irak Ordusu” birlikte ayaklanmayı bastırdı. Ayaklanmanın lideri şeyh Mahmut Barzani 1930’da teslim oldu. Molla Mustafa Barzani ve gerillaları ise savaşı 1945 eylülüne kadar sürdürdü. Daha sonra aşiretiyle beraber İran’a sığındı. Mahabad’daki Kürdistan Özerk cumhuriyeti’nin hizmetine girdi. Mahabad Kürdistan devleti 1941 yılında Sovyet ve İngiliz birliklerinin İran’a girmesi sonucu oluşan siyasi ortamda kurulmuştu. Bu tarihte Kürtler merkezi yönetimin baskısından kurtulunca özerklik çalışmalarına başladılar. Mahabad, Sovyet yönetiminde kalmıştı.Burada Kürdistan Diriliş komitesini kurdular. Ekim 1944’te eylemlerini açıkça sürdürmeye devam edince, komite yöneticileri SSCB’ye çağrıldılar ve askeri ve parasal yardım sözü aldılar. Komite önderi Kadı Muhammet 22 ocak 1946’da Kürdistan Özerk Cumhuriyeti’nin kurulduğunu açıkladı. Fakat siyasi ortam böyle bir devlet için uygun değildi. Sovyetler Mahabad’dan çekilince İran ordusu içeri girdi ve Kadı Muhammet ile diğerlerini tutukladılar. Barzani ise Sovyet Azerbaycanı’na iltica etti. Irak’a 1958’de dönebildi. O sırada Irak’ta General Abdülkerim Kasım liderliğindeki cunta başa geçmişti. İçeriğinde hem Arapların hemde Kürtlerin haklarını güvenceye alan bir anayasa çıkarmışlardı. Barzani kısa süreli bir özerklik aldı. Ancak Baas yönetimi kısa süre sonra tüm demokratik kurumlara yaptığı gibi Kürdistan Demokrat Partisininide suçladı. Barzani 1961’de Kasım’a bir nota verdi. Ara rejimin sona erdirilmesini ve özerkliklerinin tanınmasını istedi. Kasım buna karşılık Barzan yöresine saldırdı.Çatışmalar Kasım’ın ölümünden sonrada 1970 yılına dek sürdü. Mart 1970’de bir antlaşmayla Irak hükümeti Kürt varlığını kabul ederek Kürtlere özerklik verdi. Fakat 1975’te hükümet özerkliği sınırlamaya çalışınca çatışmalar yeniden başladı. Mart 1975’de İran ve Irak isyancıların desteklenmemesi hakkında antlaşma imzalandılar. Bu sayede tekrar geçici bir barış sağlandı. 1976’da özerkliğin tanınmaması ve Kuzey Irak Kürtlerinin Güney Irak’a zorla yerleştirilmeye çalışılması üzerine Celal Talabani ve gerillaları saldırıya geçti.Temmuz 1979’da İran’da da ayaklanma başladı. Kürtler özerklikleri tanınıncaya dek savaşıacaklarını açıkladılar.

Cumhuriyet Türkiye’sinde ise, Lozan görüşmeleri esnasında İsmet İnönü yeni Türkiye’nin Kürtler hakkındaki görüşünü şöyle dile getirir; “Kürtler Türklere karşı hiçbir şekilde farklı değildir ve ayrı diller konuşmakla beraber, ırk, inanış ve adetler bakımından tek bir bütün teşkil etmektedirler”. İşte Türkiye Cumhuriyeti’nde vatandaşların eşitliği temeline dayandırılan, T.C.’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu ilkesi yönünde, doğu ve g.doğu Anadolu’da çıkan dinci-Kürtçü nitelikteki ayrılıkçı isyanlar (Şeyh Said 1925, Ağrı 1930, Dersim 1937) sert bir şekilde bastırıldı. Bu tarihte ve sonrasında Anadolu

Kürtleri'nin 30-40 yıl daha tam bir kimlik bilinci oluşturmadıklarını, islami kimliğin etkisi dışında katı bir etnik kimlik düşüncesinde olmadıklarını görüyoruz . Menteşaşvili'den başka Akopov 1967 ile 70'li yıllarda kaleme aldığı bazı yazılarında Türkiye Kürtleri'nin toplumsal yaşamda K.İrak ve İrandakilerden daha sosyal olduklarını, kent yaşamına ayak uydurabildiklerini ve aşiret geleneğinin bozulmasına yol açsa da kente göç etmeyi tercih ettiklerini, birer gözlem olarak yazmışlardır. Bu, "daha sosyal olma" durumu aşiret ayaklanmalarını negatif etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmış olabilir.Bu bağlamda TC'nin ilk kuruluş yıllarında patlak veren "Şeyh Sait" ayaklanması çarpıcı bir örnektir.

Şeyh Said, babası nakşibendi şeyhi şeyh Mahmud'un ölümünden sonra şeyh olmuştu. Palu'dan ayrılarak Erzurum'un Hınıs ilçesine yerleşti. Müritlerinin dinsel duygularını sömürerek büyük bir mal varlığı elde ettiği gibi Suriye'ye koyun satarak kendine önemli gelirler sağladı. Koyun satışı için sık sık Halep'e gidip gelirken bölgedeki aşiretler arasında saygınlık ve ününü arttırdı. Zaza aşiretinin önderi durumuna geldi. İşte bu esnada oğlu Ali Rıza'yı bir kaç kez İstanbul'a göndererek, oradaki Kürtler'le (Seyit Abdülkadir ve arkadaşları gibi) ve bu akımı destekleyen İngilizler'le ilişki kurdu. İngilizler'e çalışan Seyit Abdülkadir gibi kişilerin yardımı ve İngilizlerin bizzat maddi yardımları ile ayaklanmayı başlattı. Ayaklanma, Elaziğ'in Eğil bucağı Piran köyünde gizlenmekte olan kaçak mahkumları aramak üzere gelen bir jandarma birliğine ateş açılmasıyla başladı (1Şubat1925). Genç ilinin merkezi Drahni ayaklanmacıların eline geçti. Şeyh Abdullah komutasındaki ayaklanmacılar, Varto'yu ele geçirirken, Şeyh Sait 5000 kişilik bir kuvvetle Diyarbakır'ı 4 yerden kuşattı (7mart1925).

Şeyh Sait bölgede "Din elden gidiyor, hiçbir halife sınırdışı edilemez, yolumuz din yoludur, hükümet dinsizdir, okullarda dinsizlik kol geziyor, kadınlar çıplaktır, şeriattan ayrılmayın" şeklinde bildiriler dağıtmaya başladı. Bu belgeler isyanın kimliği ve ideolojisi hakkında bilgi sahibi olmamıza yeter, ancak kaynağını ve beslenme orjinini isyanın bitiminde açılan kovuşturma sonuçları ve son yıllarda 50 yılı doldurduğu için açıklanmasında mahsur görülmeyen ABD ve İngiliz gizli servis raporlarından öğreniyoruz. Tüm bu propagandaya rağmen Diyarbakır'da halkın desteğini TC ordusu almıştı. Hükümet birlikleri şiddetli çarpışmalardan sonra isyancıları püskürtüp takibe başladı. Şeyh Sait ve diğerleri Varto yakınlarında ki Carpuh köprüsünde yakalandı ve ayaklanma bastırılmış oldu (15 Nisan 1925).

Ayaklanmayı destekleyen eski şurayı devlet reisi, Kürdistan Teali Cemiyeti kurucusu Seyit Abdülkadir ve 12 arkadaşı İstanbul'da tutuklanarak Diyarbakır'a getirildiler. Yargılanarak o ve 5 arkadaşı ölüme mahkum edildiler (27 mayıs 1925). Yapılan kovuşturma sonuçları, isyancıların, giydikleri yabancı üniformalardan, ceplerindeki yabancı paralardan, dağıttıkları bildirilerin dışarıda basılmış olmasından, ellerindeki silah ve cephanenin Türk ordusuna ait olmayışından İngiltere tarafından kışkırtılıp desteklendiğini ortaya çıkardı. Şark İstiklal Mahkemesi Diyarbakır'da duruşmalar sonunda Şeyh Sait ve 47 ayaklanmacıyı ölüme mahkum etti. Hüküm Diyarbakır'ın Siverek kapısında infaz edildi (29 Haziran 1925). Görüldüğü gibi cumhuriyet tarihindeki en büyük isyanlardan biri olan Şeyh Sait isyanı, halkın dini duygularına yönelik sömürücü içeriği olan ve Kürt kimliği ile ancak cılız bağlar kurabilmiş, zayıf ideolojili bir isyandı. Ceplerinde İngiliz Sterlini ile dolaşan bir isyancının, daha 2-3 yıl önceki, ulusal kurtuluş savaşında, istilacılara karşı savaşan tarafta yer alan Kürt halkına, ne kadar inandırıcı gelebileceğini, foyası meydana çıkmadan ne kadar süre yaşayabileceğini herkes tahmin edebilir. İngilizler'in, İmparatorluklarını büyük hedeflere götürececek maddi kaynakları, hırsızlık ve yağma yoluyla 2. Elizabeth döneminde, İspanyollar'dan elde ettiklerini belirtmiştik. 19.yy'a gelindiğinde İngiliz imparatorluğu, dünyanın neresinde yeraltı cevheri ve enerji kaynağı varsa oraya göz diken , kanlı bir imparatorluk durumuna gelmişti. Bunun doğal sonucu, Osmanlı İmparatorluğu onların av sahasına dönüştü. Çok sistematik bir şekilde önce Arapları kışkırtılar. Bu arada zaten evvelden beri Rusya'ya karşı Osmanlıları savunur görünseler de,bu iki devletin devamlı kedi köpek kavgası içinde olması siyasetini benimsemişlerdi. Aristova'ya göre "19.yy'ın sonlarından itibaren, emperyalist devletler arasında ,Kürdistan'a sızmak,orada mutlak bir egemenlik kurmak ve sayısız doğal zenginlikleri, özellikle petrol yatakları yüzünden bu toprakları ve Basra körfezine inen önemli yolları ele geçirmek amacına yönelik sert bir savaşım sürmektedir". Aristova'nın bu görüşleri Sovyet Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü yayınında 1990 yılında yayınlandı. Kaleme alınışı bundan, dolayısıyla 1. ve 2.Körfez savaşlarından çok daha eskidir.

Kürtler'in T.C sınırları içinde asıl ciddi muhalefet faaliyeti, kuruluşu aslında 1972'ye uzanan , ancak eyleme geçtiğini 1978 yılında açıklayan Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile başlar. PKK'nın çıkış şekli ve hedefleri Irak, İran ve Anadolu'daki bütün diğer eski ve yeni Kürt hareketlerinden farklı bir doğrultuda olmuştur. Marksist yapısı gereği, hedefleri arasında, halkı ezen burjuva ve komprador sınıfı, batılı "kapitalist-emperyalistlerin" kuklası hükümet ve devlet yetkilileri, kendi çıkarları ve zenginlikleri için halkı ezip yönetimi elinde tutan "Kürt aşiret liderleri ve ağalık düzeni" vardı. Bu görüşler PKK'nın kuruluş manifestosunda da belirtilmekteydi. Zaten ilk faaliyetleri, devrimci hareketi doğu ve g.doğu Anadolu'ya yayma çalışmaları şeklinde olmuştu. O ana kadar aşiretsel ayaklanmalara pek büyük taban desteği vermeyen Anadolu Kürtleri arasında, bu bakış açısıyla sempatzan toplamaya

başladı. Kısaca, bir toplum hareketi şeklinde başlatılan örgüt çalışmaları, onlarca farklı aşiret ve değişik sınıf ve hatta etnik topluluklardan (hatta Türkler'den) sempatican toplamayı başardı. Böyle bir hareketin Irak'ta ortaya çıkmamış olması, batılı ve sovyet antropologların gözlemleriyle paralel, Türkiye Kürtleri'nin, diğer ortadoğu Kürtleri'nden modernleşme açısından farklılıklarını ortaya koymaktadır. (Her ne kadar K.D.P.'nin müslüman dünyasındaki ilk sosyal demokrat hareketlerden olduğu söylene de sonuçta Barzani aşiretinin örgütlenmesi ve içindeki tüm yönetim kademelerinde Barzani ailesinin varolduğu, bir geniş aile partisi olma özelliği, bu hareketide diğerlerinden pekaz farklı bir konuma sokar).

T.Aristova, "Kürtlerin maddi Kültürü-Geleneksel Kültür Birliği sorunu" adlı kitabında, değişik ülkelerin topraklarında yaşamak durumunda olan Kürtlerin gerek dil ve gerekse tüm kültürel boyutlar dahil olmak üzere farklılıklarının bulunduğunu belirtmektedir. Sovyet toplumbilimci K.Kurdoyev'se bu durumun normal olduğunu, bir sorun olarak görülemeyeceğini yazar. Gerçekte, SSCB'de Yuri Gagarin'le büyümüş bir Kürt'le, örneğin İran'da aşiret içinde büyümüş bir Kürd'ün aynı kültürü yüzde yüz paylaşması beklenemez, aynı şekilde Türkiye'nin kentlerinde yaşayan ve fastfood yiyen, tuttuğu futbol takımının Avrupa kupası maçlarına giden, o takımda futbol oynayabilme hakkı olan bir Kürt'le, K. Irak kültüründeki bir Kürd'ün aynı olması nasıl mümkün olabilir? Türkiye'deki Türk'lerle, Türkmenistan ve Kırgızistan yahut Çin'in batısındaki DoğuTürkistan eyaletindeki Türkler arasında elbette farklılıklar olacaktır. İşte farklı kültürlerin etkisinde kalarak sosyokültürel yapıda meydana gelen değişim ve karışma sürecine biz "acculturation" diyoruz.

1980-1988 İran-İrak savaşı, 1988 Halepçe katliamı, 1991 Körfez savaşından sonra Saddam'ın saldırısına uğrayan 100 binden fazla Kürt Türkiye'ye sığındılar. Bunun üzerine B.M. Irak'ın 36. paralelin kuzeyinde hareket yapmasını yasakladı. Türkiye'ye "Çekiç Güç" adı altında bir kuvvet yerleştirildi. Bu kuvvetin himayesi altında K. Irak'ta Mesut Barzani ve Celal Talabani koalisyonunda özerk bir Kürdistan cumhuriyeti kuruldu. Ancak tam olarak tanınan resmi bir devlet olmadıklarından ötürü Barzani ve Talabani'ye Türkiye Cumhuriyeti Diplomatik Pasaportu verildi.

Sonuçta Kürt tarihi, etnik kökeni ve kültürel yaşayışı hakkında çok özet sayılabilecek bilgiler vermeye çalıştık. Önceki yazımda da belirttiğim gibi, bir ulusun bütün tarihini incelemek 5-6 sayfaya sığacak bir şey değildir. Bu nedenle çok özetleyerek geçmek durumunda kaldığım yerler olmuştur. Yazıyı noktalamadım önce bir Türk olarak önemli bir konuyu hatırlatmakta fayda görüyorum; Bazı yazarlar, Kürt edebiyatı konusundaki bilgisizliklerinden ötürü, Kürtleri "cahil", kendi ulusal edebiyatından yoksun ve diğer halklara bir şey vermeyen bir millet olarak tanımlarlar. Bu inkarcı yaklaşımlar sadece Kürt edebiyatının yazılı belgeleriyle değil, ünlü akademisyenler Marr, Gordlevski, Orbeli gibi doğu biliminin önder isimleri tarafından çürütülmektedir. İ.A.Orbeli, ünlü "Mem u Zin" poemini yarattığı, Kürt edebiyatının klasiği Ehmede Xani'yi (1650-1708), Firdevsi ve Rusteveli ile kıyaslamaktadır. Bu gerçekleri göz önünde tutup, Kürt ulusunun yaşadığı coğrafyaya baktığımızda Kürt'lerin ezici çoğunlukta oldukları yerler de dahil olmak üzere büyük bir etnik çeşitlilik içinde yaşadıklarını görürüz. Özellikle Anadolu'da bu durum, sosyalleşmeyi ve diğer halklarla olan komşuluk ilişkilerinin kuvvetlenmesini sağlamıştır. Unutulmamalıdır ki, İnsan varolduğu ilk günden itibaren diğerleriyle beraber yaşamaya başlayan ve sürekli değişen sosyal bir varlıktır.

Yazan: Candemir Sipahi (Sosyal Antropolog). www.yeniyol.org. 2005

DOĞU ANADOLU VE YUKARI MEZOPOTAMYA KİMİN ANAVATANI?

Şikago Üniversitesinde tarih profesörü olan Walter E. Kaegi'nin "Bizans ve İlk İslam Fetihleri" adındaki kitabına göre, 600'lü yıllarda (7.yy.), Bizans'ın Mezopotamya (Diyarbakır ve Batman illeri) ve Osrhoene (Mardin ve Urfa illeri ile bu illerin güneyinde kalan Suriye'nin Fırat nehrine kadar olan bölgesi) eyaletlerinde Hristiyan Araplar ve Ermeniler yaşıyordu. Bu eyaletlerin doğusu (Dicle nehrinin Hasankeyf'den güneye doğru kıvrıldığı yerin doğusu) Pers Sasani İmparatorluğu'na aittir. Mezopotamya eyaletinde çoğunluk Ermeni olmak üzere azınlık olarak da Hristiyan Araplar, Süryaniler ve Rumlar yaşamaktadır. Osrhoene eyaletinin çoğunluğu Hristiyan Arap, azınlık olarak Ermeni, Süryani ve Rumlar'dır. Bizans kayıtlarında Kürtler ile ilgili bir kelime dahi geçmemektedir. Kürtler bu tarihlerde Hakkari dağlarında ve güneydoğuya doğru uzanan günümüz İran-İrak sınırının dağlık kesimlerinde yaşamaktadırlar. Türkiye topraklarına ilk gelen Müslümanlar 7. yy. da Hz. Ömer zamanındaki Araplardır. Arapların, Kürtlerle ilk karşılaşmaları da bu devirdedir. Araplara coğrafik yakınlık itibarıyla Kürtler, Türklerden daha önce Müslüman olmuşlardır. Kürtler, Müslümanlığı kabul ettikten sonra Araplar ile Bizansın fetihlerine katılmışlar ve Diyarbakır, Batman ve Siirt illerinin Güneydoğu Toros dağlarına bakan topraklarına (Coğrafi olarak Yukarı Mezopotamya'nın kuzey sınırları) yerleşmeye başlamışlardır. Türkmenler tarafından Anadolu fethedilmeye başlandığında ise; Kürtler, tarihi anavatanlarının kuzey sınırı olan Hakkari dağlarından başka sadece Mezopotamya'nın kuzey sınırına yerleşebilmişlerdi. Daha kuzeye ve batıya yayılmaları ancak dindaşları Türkler sayesinde olabilmıştır.

Diyarbakır'ın Bizans İmparatorluğu zamanındaki adı Amid'dir. Diyarbakır adı ise buraya ilk yerleşen Müslüman Arap aşiretinin lideri " Bekir bin Vail"den gelmektedir. Bekir'in memleketi anlamına gelen "Diyar-ı Bekr" denilmiştir.

Tarihte Türkiye sınırları içinde kurulan tek Kürt devleti Mervani Emirliğidir. 984 yılında kurulmuş olup merkezleri o zamanki adı Meyyafarkin olan Silvan'dır. Toprakları, günümüzün Diyarbakır, Batman ve Siirt illeridir. Sonradan göç ile ilk defa düz bir araziye yerleştikleri bu bölgede devlet yapılanması gösterebilmişlerdir. Malazgirt savaşında Sultan Alparslan'ın 50.000 kişilik ordusunun içinde Mervani Emiri Nizameddin'in 10.000 kişilik Kürt ordusu da vardır. 1087 yılında Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın oğlu Melikşah tarafından bu devlete son verilmiştir. O dönemde Ahlat, Büyük Selçuklu imparatorluğunun Anadolu'daki giriş kapısı üssüdür. Malazgirt savaşının olduğu yıllarda, Diyarbakır, Silvan, Batman, Siirt ve Van gölünün güneyinde kalan Van'ın ilçeleri ile Şırnak ve Hakkari'de Kürt nüfus bulunmaktadır. Fakat bu, Kürtlerin buralarda çoğunluk olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü o zamanın tarihçi ve gezginleri Silvan hariç şehir merkezlerinde Kürtçe diye bir dilin konuşulduğundan söz etmemektedirler. Kürtlerin genelde dağlarda göçebe hayat sürdürdükleri anlatılmaktadır. Ancak, Mervaniler zamanında Kürt Emirleri şehirleri yönetebilmiştir. Türkiye'ye ilk gelen Kürtlerin merkezi Silvan olmasına rağmen, Anadolu Selçuklu Sultanlarından dördünün ve Artukoğulları beylerinin mezarları da burada bulunmaktadır.

Zazaların ataları olan Deylemliler ise, Zaza tarihçisi ve edebiyatçısı olan Seyfi Cengiz'in Dersim ve Zaza tarihi adlı yazısına göre, Selçuklu sultanları Tuğrul bey ve Çağrı bey zamanında (1040 dolayları) Selçukluların Anadolu'ya yaptıkları akınlarla birlikte Muş ve Erzurum dolaylarına Türklerle birlikte yerleşmeye başlamışlardır. Doğu Anadolu bu tarihlerde yine çoğunluk olarak Ermeni'dir. Daha sonraki yıllarda Kürtlerin güneyden kuzeye doğru gelen baskısıyla, Zazalar, Muş ve Erzurum taraflarından daha batıya Bingöl, Erzincan, Tunceli ve Elazığ dolaylarına doğru göç etmek zorunda kalmışlardır.

Zazalar, Proto-Zaza olan Deylemliler olarak ancak İran'da bazı devletler kurabilmiştir. Bunların en önemlisi Büveyhoğulları ve Alamutlardır. Büveyhoğulları Şii karakterli olup, Bağdat'taki Abbasi halifesinide egemenliği altına almış ve Sünni müslümanlara baskı uygulamıştır. 940 yılında kurulan bu devlet, 1050 yılında Selçuklu sultanı Tuğrul bey tarafından yıkılmış ve Şii hakimiyetine son vererek Bağdat'taki Abbasi halifesini Şii baskısından kurtarmıştır. Diğer bir devlet olan Alamut devleti ise, 1011 yılında İran'ın kuzeyindeki dağlık bölgede Hasan El-Sabah tarafından kuruldu. İsmailiye mezhebini kabul eden devlet işi daha ileriye götürerek komünizmin ilk temellerini atmıştır. Cenneti bu dünyada vaadederek, ahlak kurallarını ortadan kaldırdı. Hasan El-Sabah kendine dini bir hüviyet kazandırdı. Ahlaki ve dini sapıklığı bir devlet anlayışı haline getirdi. Müritlerine, haşhaş kullanarak döneminin hükümdarlarına suikastler düzenlettirdi. Devletin askerlerinin hepsi haşhaşdan kafayı bulmuş (günümüzün tinercileri gibi) birer müritti. Selçuklu devlet adamlarının da öldürülmesi gibi işler de yaptırıldı. 179 yıl yaşayan bu devlet 1256'da Moğol hükümdarı Hülagü Han tarafından ortadan kaldırıldı.

Tarihteki en ünlü Kürt kökenli hükümdar ve komutan Selahaddin Eyyubi'dir. Selahaddin Eyyubi'nin babası Kürt Ravvadi aşiretine mensuptur. Türk hükümdarı Atabeg Nurettin Mahmud'un veziri ve komutanı olarak Mısır'a gönderilmiş ve Mısır'daki Şii Fatimi devletine son vermiş ve Nurettin Mahmud öldükten sonra da kendi hükümdarlığını ilan etmiş iyi bir din eğitimi alan halis bir müslümandır.

Kudüs'ü Haçlılardan geri alarak bütün İslam dünyasının saygısını ve sevgisini kazanmıştır. Kudüs'ü Müslümanlara geri kazandırmasından dolayı kendisine Selahaddin adı verilmiştir. Ordusunun çoğunluğu ve komutanları Türkmen'dir.

Bazı Kürt yazarlar, Kürtlerin Anadolu'da 5.000 yıllık tarihi olduğunu yazar. Doğu Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'da (Güneydoğu Anadolu bölgesi) yaşayan Hurri'lerin, Mitanni'lerin, Urartular'ın ve Med'lerin kendilerinin ataları olduğunu iddia ederler. Büyük İskender ordularının karşılaştığı, sadece tarihçi Ksenefon tarafından yazılan Karduklar adındaki (sırf isim benzerliğinden yola çıkılarak) bilinmeyen bir halkın, kendileri olduğunu söylerler. İran'ın batı sınırını teşkil eden Zağros dağlarında M.Ö. 3000'li yıllarda yaşamış olan Gutiler'in ilk ataları olduğunu kabul ederler. Özellikle, Rus Kürdoloji uzmanı Viladimir Minorsky'nin etkisiyle Medlerin, dil bakımından gerçek ataları olduğu konusunda ısrarlıdırlar. Bunların hepsi birer varsayımdır. Bunlar içinde ciddiye alınabilecek olanlar Gutiler ve Medler ile ilgili olandır. Gutilerin ülkesi ve Medler'in ülkesi anlamına gelen Medya, Urmiye Gölü'nün güneyinde bulunan günümüz İran'ın Kordestan eyaletidir. Zaten bütün Kürdoloji uzmanları Kürtler'in anavatanlarının burası olduğunda hemfikirdir. Fakat, Medce'nin nasıl bir dil olduğu belli değildir. Çünkü Medce ile ilgili günümüze kadar hiçbir tarihi eser ulaşmamıştır. Fakat diğer bir Kürdoloji uzmanı David N. Mackenzie ise, Kürtlerin gerçekte en eski atalarının İran – Irak sınırında bulunan Zağros dağlarının kuzey ve orta kısımlarında (İran'daki Kordestan ve Kirmanşah eyaletleri) yaşayan Cyrtii (Kirtii)'lerin olduğunu söylemekte ve bunların Medler ile komşu olduklarını yazmaktadır. Yani Kürtlerin kökeni tam olarak açıklığa kavuşmamış olup, kesin budur denilen tek bir doğru yoktur. Yukarıda isimleri zikredilen Hurriler, Mitanniler ile Urartular'ın dil bakımından Zagrokaspiyan (Zağros-Hazar) halklarından olduğu sanılmaktadır. Mizahi açıdan, Anadolu'da yaşamış olan Hurriler ve Mitanniler ne kadar Kürt ise, Hititliler de o kadar Türk'tür diyebilirler. Ayrıca Doğu Anadolu ve Yukarı Mezopotamya bölgelerinde bu halklar yaşamış olsa ve Kürtlerin ataları olduğunu varsaysak bile, bu topraklar üzerinde 1000 yıl hakimiyet sürmüş olan Bizans İmparatorluğu döneminde Anadolu'nu tüm otantik yerli halkları çoğunlukla Rumlaşmış, kısmen de Ermenilemiştir. Anadolu'ya ilk fetih hareketlerinin yapan Müslümanlar Araplardır. Yukarı Mezopotamya veya diğer adıyla Güneydoğu Anadolu bölgesine geldiklerinde etnik olarak 4 halkla karşılaşmışlardır: Hristiyan Araplar, Ermeniler, Süryaniler ve Rumlar. Diğer halklar varsa bile adları literatürlerde geçmeyecek kadar önemsizdirler. Doğu Anadolu bölgesinde ise, Malazgirt savaşının olduğu tarihte bile ezici çoğunlukla Ermeniler bulunmaktadır.

Kürtler ve Ermeniler arasında politik açıdan her zaman eşitsiz bir ilişki olagelmıştır; Ermeniler genellikle ekonomik açıdan sömürülmüş ve Kürt aşiret liderleri tarafından pek çok kıyıma uğratılmışlardır. Bu baskıdan kaçmak için bilinmeyen sayıda Ermeni, 19. yüzyılda Müslüman olmuş ve Kürt kimliğini benimsemiştir. 20. yüzyılın başlarında Dersim bölgesini ziyaret eden bir Avrupalı, bir çok Alevi'nin son zamanlarda Ermenilikten dönmüş olduğunu kaydeder. Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki bir çok köyde, kökenlerinin Ermeni olduğunu söyleyen, Kürtçe konuşan ve kendilerinin Kürt olarak tanımlayan insanlar bulunmaktadır. Süryaniler'in ise tarihi mekanları Mardin'in doğusunda bulunan Tur Abdin bölgesidir. Günümüzde, Türkiye'de yaşayan Süryaniler'in merkezi hala bu bölgede bulunan Midyat'tır.

Prof. Dr. Osman Turan, =Doğu Anadolu Türk Devletleri= adlı kitabında şunları yazmaktadır. (Osman Turan, yabancı tarihçilerin referans olarak kabul ettikleri değerli tarafsız tarihçilerimizden biridir.):

" Türkler Anadolu'ya akmaya başladıklarında; Ermeniler Hısn Mansur (Adıyaman), Hısn Ziyad (Harput), Muş, Bitlis ve Van vilayetlerinde, Süryani ve Yahudiler de Urfa, Mardin, Hısn Keyfa (Hasankeyf), Meyyafarkin (Silvan) ve Amid (Diyarbakır) şehir ve bölgelerinde daha fazla bulunuyordu. Bu nüfus durumu bakımından Urfa güzel bir örnek teşkil eder. 1070 yılında Urfa'da 20.000 Süryani, 8.000 Ermeni ve 6.000 Rum ile Frenk bulunuyordu. 1200'lü yılların başında dahi Urfa'da Süryani ve Ermeniler çoğunlukta idi.

Selçuklu istilası, Türkmen göçü ile birlikte, Kürtlerin doğudan batıya doğru ilerlemelerine ve Fırat nehri berisindeki bölgelerde yayılmalarına neden oldu. Güneyden de bir takım Kürt aşiretleri 1300'lü yılların başında kuzeye doğru kaymışlardı. Nitekim XV. asır coğrafyacısı el-Ömeri, Kürtlerin dağlık İran havalisinden Hemedan'dan başlayıp) Kilikya Ermeni Krallığı (Maraş'a kadar) sınırına kadar dağılmış olduğunu yazar. Fakat Kürtlerin şehir ve kasabalarda bir topluluk olarak bulunduğu dair hiçbir işaret yoktur. Bu bölgelerin sadece dağlık kısımlarında göçebe hayat sürmektedirler. Kürtler genellikle dağ kavmi olduğu için hayvancılık ve eşkiyalık yapıyor; yerleşik hayatı gerektiren çiftçilikle az meşgul oluyorlardı. 1500'lü yıllara gelindiğinde (Yavuz Sultan Selim devri), Güneydoğu Türkiye'de artık Kürtler damgasını vurmaya başlamaktadırlar.

Göçebe hayatları dolayısıyla 1185 yılında Türkmenler ve Kürtler arasında başlayan ve uzun süren mücadele sonunda barış olunca, bu iki müslüman kavim, çarpışmalar zamanında, bazen bir tarafa, bazen diğer tarafa yataklık ve yardım ettikleri için, bu sefer Ermenilere karşı birleşmiş ve intikam amacı ile onlardan pek çok insanı esir edip Mardin, Koçhisar (Kızıltepe) ve başka şehirlerde satmışlardı.

Bununla beraber buhran zamanlarında, Süryanilerin daima sadakat göstermelerine karşın, Ermenilerin karakteri icabı, Türklere karşı ayaklanma ve ihanetlerine rastlanmıştır. Gerçekten Bizanslılara karşı Türkleri tutan Ermeniler, Haçlıların gelişini ümitle karşılamış; münferit veya toplu olarak Türklere karşı hareketleri görülmüştür.

Selçuklular, Köseadağ savaşında (1243 yılı) Moğollara mağlup olunca Malatya, hükümete kalmış; Türkler ve Süryaniler toplanıp ortak bir hükümet kurmuş ve eski ahengi muhafaza etmişlerdir. Hristiyan halklar arasında Süryaniler Türklere karşı dostluklarına daima sadık kaldılar. İlim ve kültürleri, kilise ve manastırları ile diğer hristiyanlardan üstün bir seviyede bulunuyorlardı. Ermeniler ilim ve kültür bakımından Süryanilerden geri, fakat Rumlardan ileri bir seviyede idi. Buna karşılık Ermeniler çeşitli sanatlarda ve ticaretle çok ileri bulunuyor; çalışkanlık ve zekaları ile yurtlarını imar ediyorlardı. Köylerde çiftçilik, bağcılık ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Bununla beraber onlar tarihleri boyunca siyasette kabiliyet gösterememiş; kendi aralarında birleşememiş ve Bizans, Arap ve Türk idarelerinde ölçsüz hareketleri eksik olmamış ve hatalarının cezasını görmüşlerdir.”

Sosyoloji Profesörü Cahit Tanyol, Türkler ile Kürtler isimli kitabında (sayfa 68-69) şöyle yazmaktadır: Fatih Sultan Mehmet zamanında , Erzincan dolaylarında, bütün doğu Anadolu'ya egemen olan Akkoyunlu Türkmen aşiretine dayanan, bir devlet vardı. Onun başında da Uzun Hasan bulunuyordu. Uzun Hasan'ın devleti göçebe Türkmenlere dayanıyordu. Fatih Sultan Mehmet ile 1473 yılında yapılan Otlukbeli savaşında, Uzun Hasan'ın ordusu mağlup oldu ve Türkmenlerin bir kısmı İran'a gitti. Bir kısmı Suriye'deki Rakka havalisine yerleşti. Humus'a kadar yayıldı. Halep Türkmenleri adı ile anılan kendilerine özgü bir göç tarihi bulunan Güney Anadolu Türkmenleri Uzun Hasan'ın dağılan devletinin serpintileridir. Türkmenlerin Doğu Anadolu'dan çekilmeleri üzerine büyük çoğunluğu dağlarda ve yüksek yaylalarda yaşayan Kürt aşiretleri kendi reislerinin etrafında dağlardan inerek şehirlere ve köylere yerleşmeye başladılar.

Kaynaklar:

1. Prof. Walter E. KAEGİ. Bizans ve İlk İslam Fetihleri. Kaknüs Yayınları.
2. Seyfi CENGİZ. Dersim ve Zaza tarihi. www..zazaki.de
3. Eski Kürt Devletleri. www.geocities.com
4. Ethem XEMGİN. Kürdistan Tarihi. Doz Yayınları.
5. Rafael BLAGA. İran Halkları El Kitabı.
6. David N. MACKENZİE. Etnik Yapılanmada Kürt Dilinin Rolü.
7. Prof. Claude CAHEN. Osmanlılardan Önce Anadolu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
8. Prof. Dr. Osman TURAN. Doğu Anadolu Türk Devletleri. Boğaziçi Yayınları.
9. Cahit AKYOL. Türkler ile Kürtler. Gendaş Kültür Yayınları.

OSMANLILAR ZAMANINDA DİYAR-I BEKİR

Evliya Çelebi 1655 yılında Diyarbakır'ı gezmiş, şehir ve eyalet hakkında değerli bilgiler vermiştir. Diyarbakır uzun bir dönem boyunca Ermenistan'ın bir parçası olmuştu, dolayısıyla Evliya Çelebi'nin köylülerin çoğunun Ermeni olduğunu belirtmesi şaşırtıcı değildir. Benzer şekilde, şehirdeki zanaatkarların çoğunun değilse de, önemlice bir kısmının Ermeni olduğu anlaşılıyor. Ne var ki Ermeniler artık kesinlikle eyalet nüfusunun çoğunluğunu oluşturmuyordu. O tarihlerde Diyar-ı Bekir eyalet nüfusunun yalnızca %14'ü Hristiyandı. Gerek kır gerekse kent nüfusu çok heterojendi; farklı dinlerden, çeşitli dilleri konuşan kesimler vardı; hem göçerler hem de yerleşik hayatı sürdürenler bulunuyordu. Gerek Evliya Çelebi, gerekse Katip Çelebi Diyarbakır'da Arapça, Türkçe, Farsça, Kürtçe ve Ermenice konuşulduğunu belirtir. Bunlara Süryanilerin ve Nasturilerin konuştukları çeşitli Arami lehçelerini, bir de Zazaca'yı ekleyebiliriz. Zazaca, daha çok Murat nehri kıyılarında yaşayan bir kesimin konuştuğu arkaik İran dilidir.

Eyalet Müslüman nüfusunun çoğunluğu 1655 yılında Kürt'tü ama Diyarbakır merkez (Amid) ve başka şehirlerde ana dili Türkçe olan kalabalık bir kitle vardı. Diyarbakır'da konuşulan Türkçe, Azerbaycan Türkçe'sine yakın bir ağızdı. Evliya Çelebi'nin Diyarbakır ağızına örnek olarak aktardığı pasajda yer alan pek çok kelime bugünde kullanılmaktadır ve bu kelimelere başka yerlerde rastlanmamıştır. Bu bölgede Türkler Hanefi, Kürtler Şafii'ydiler, Kürtlerin küçük bir bölümü de Yezidi idi. 18. yüzyılda bölgeyi gezen İran'lı seyyah Zeynelabidin Şirvani ise şunları yazmıştır: " Şehir (Diyarbakır) civarındaki köy ve kasabalarda yaşayanlar Şafii Kürtler ve Aliallahiler (yani Aleviler'dir); ayrıca Hristiyanlar, Yezidiler ve Şiiiler vardır. Aleviler ve Yezidiler devletin tutumundan dolayı inançlarını saklıyorlar." Bugün Tunceli'de genellikle Zazaca ve Kürtçe konuşan Aleviler yaşamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi mezhebi olan Haneflilik, tabii ki bu taşra merkezinde de üstünlük sağlamaktaydı. Üstelik şehrin (ama eyaletin değil) Müslümanları içinde Hanefiler çoğunluk oluşturuyordu. O tarihteki camilerin büyük çoğunluğu Hanefi camisi idi. Fakat Kürtlerin çoğunun mensup olduğu Şafii mezhebi, Diyarbakır'da resmi Hanefi mezhebine yakın güçlü bir konuma sahipti.

Arapça konuşanlar arasında, ilk Müslüman fatihlerin torunları olduklarını iddia eden kesimler (bugün, uzun süre nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları Siirt dışında, büyük ölçüde asimile olmuşlardır) vardır.

Ermenilerin yanı sıra, Diyarbakır'da önemli bir Süryani cemaati ve daha küçük bir Nasturi cemaati bulunuyordu. Hristiyanlar, şehrin ekonomik hayatında da önemli bir rol oynuyordu. Bütün fırıncılar, kasaplar, bakkallar, çorbacılar ve kebabçıları Ermeni'ydiler. Ayrıca darphaneyi, gümrükleri, hanları ve şehrin başka önemli ticaret merkezlerini Ermeniler işletiyordu. Gümüş ve altın işleyen kuyumcular ise Süryani idi.

Bölgede Yezidi ve Şemsiler'de yaşamaktaydı. Yezidilik, Şiiliğe karşı Muaviye ve oğlu Yezid tarafını tutan Şeyh Adi bin Musafir tarafından ortaya atılmış; ilk zamanlarda Sünnilik ile çelişmeyen fikirler ihtiva etmesine rağmen, Şeyh Adi ölünce bu şahısa tanrılık kisvesi müritleri tarafından verilmiş ve giderek İslam ile bağı kalmayan bir yol haline gelmiştir. Yezidilere, genellikle yanlış olarak şeytana tapınlar denir. Yezidilik, muhtemelen önceleri heterodoks bir Sünni mezhebeydi, daha sonra eski İran ve Anadolu dinlerinden güneşe tapınma ve reenkarnasyon (öldükten sonra başka birinin bedeninde yeniden doğmak) inancı da dahil bir çok unsuru bünyesinde birleştirdi. Taptıkları Melek Tavus, şeytan olarak tanımlanabilir fakat Yezidilere göre O, Müslüman ve Hristiyan inançlarındaki kötülüklerin kaynağı değildir. Yezidiler Kurmançî lehçesini konuşurlar, ancak bazı dindar Müslümanlar inanışlarından dolayı onları Kürt olarak kabul etmeyi reddetmektedirler. 17. yüzyılda Yezidi nüfusu kalabalıktı, fakat nüfusları fiziki baskı, zorla din değiştirme ve göçle azaldı. Günümüzde dört önemli Yezidi topluluğu bulunmaktadır; Halep'in kuzeybatısındaki Kürt Dağı bölgesinde, Suriye-İrak sınırındaki Sincar dağlarında, Musul'un kuzeyindeki Şeyhhan bölgesinde ve güneybatı Kafkaslarda. Türkiye'de ise Urfa, Mardin ve Siirt'te az sayıda Yezidi yaşamaktadır. Şemsiler hakkında ise pek bilgi bulunmamaktadır. Ermeni tarihçi Siemon'a göre bunlar cumartesi günleri toplanır, karanlık çökene kadar içki içer, sonra da ayırım gözetmeden cinsel ilişkiye girmektedirler. Fakat bu olay, heterodoks gruplara yöneltilen çok sık bir suçlamadır. Osmanlı valilerinden biri bu törenlere son vermiş ve Şemsileri İslam'a veya Hristiyanlığa geçmeye zorlamış, Şemsiler de Süryani Hristiyanları gibi görünmeye başlamışlardır.

Diyarbakır şehir nüfusu 1650 yılı dolaylarında 50.000 civarında idi. 1870 yılındaki kolera salgınında şehir nüfusu yarı yarıya düşmüştür. 1878 yılında ise şehir nüfusu 10.655'e inmiştir. Bunun 5.010'u Müslüman ve 5.645'i gayrimüslimdir. Diyarbakır eyaletinin 1880 yılındaki toplam nüfusu 471.462'dir ve bu nüfusun da %70'i Sünni Müslümandır. Eyalette Müslüman halklar içinde Kürtler en kalabalık olanıydı, fakat şehirde ise Sünni Müslüman nüfusun büyük bir bölümünü, belki de çoğunluğunu Türkler oluşturmuyordu.

Diyarbakır eyaletinde önemli bir göçer nüfus yaşıyordu. 1540 yılında Boz Ulus'a (Zülkadriye aşireti ve bazı küçük gruplar dahil) mensup 7.500 Türkmen hanesi sayılmıştı, bu da eyaletin toplam nüfusunun yaklaşık %10'una eşitti. Ayrıca Suriye çölündeki büyük (Arap) Tay aşireti ile daha küçük bedevi aşiretleri vardır. Ne var ki, 17. yüzyıl ortalarına gelindiğinde (1650 yılları) Boz Ulus konfederasyonu dağılmıştı ve Boz Ulus'u oluşturan aşiretlerin çoğu Diyar-ı Bekir'i terk ederek Batı Anadolu'ya ve İran'a gitmişti. Karacadağ'da kalan Karakeçili Türkmen aşireti ise yıllar içinde zamanla Kürtleşti. Türkmenlerin göçerlerinin bölgeyi terk etme nedenlerinin en önemlisi Şii Türkmen İran Safevi devletinin bölgeye saldırılar düzenleyip, bölgenin güvenliğini sarsmasıdır. Kürtler gibi güçlü aşiret yapıları olmadığı için, Sünni olan Türkmenler Batı Anadolu'ya, Şii olanları ise İran'a göç etmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da aşiret bağlarının güçlü bir birliktelik yaratmasından ötürü, şehir merkezlerinde çoğunluğu oluşturmamalarına rağmen bölge, otonom (özerk yapıdaki) Kürt emirleri tarafından yönetildiği için, Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde bu bölgeden Kürdistan diye bahsetmektedir. Kırsalda yaşayan Türkmen göçer gruplar bu baskın aşiret yapısı ve güvenlikleri nedeniyle Kürtleşmeye başlamıştır.

Evliya Çelebi Diyarbakır'ı ziyaret ettiği sırada, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik gerileme başlamış olmasına rağmen, Diyarbakır zengin bir kültür hayatı yaşıyordu. Bu da Osmanlılardan önce bölgede hakimiyet kuran ve bir ara başkentleri de olan Diyarbakır'a Artukoğulları ile Akkoyunlular'ın şehire mimari ve ekonomik damgasını vurmuş olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu iki Türk hanedanı döneminde de Diyarbakır'da bilim ve sanat büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme çoğu günümüze dek ulaşan, o dönemlere ait mimari eserlerin yanı sıra, kültürlü bir şehir elitinin varlığından da anlaşılmaktadır. Kale içindeki saray Artukoğulları'na, şehirdeki bir çok camii de Akkoyunlulara aittir. 16. yüzyıl Osmanlı valileri, 11.-15. yüzyıl arasında Diyarbakır'a hakim olan Türkmen beylerinin yerini alınca mimari eserler yaptırma işin de üstlenmişlerdi. Osmanlı valilerinin yaptırdıkları eserler, şehirdeki Osmanlı damgasının kaynağını teşkil etmeye başlamıştır.

Evliya Çelebi, Diyarbakır'ı şöyle anlatır: Diyarbekir şehri Osmanoğlu ülkesinde öyle bir yerdir ki, Hz. Yunus'un hayır duasının bereketiyle yaratılmış olan her cinsle doludur. Ama halkının çoğunluğu Türkmen, Kürt, Arap ve Fars'dır. Reayası ve berayası Ermeni olduğundan dolayı Ermeni diyarı da sayılır. Kalesi Şat nehri (Dicle) kıyısında olduğundan ve Fırat ile Şat nehri arası "Dicle adası" (Mezopotamya) kabul edildiğinden "Dicle adası"ndan sayılır. Suyunun ve havasının tatlılığından dolayı, halkı gayet zeki, çocukları gayet akıllı ve soyludur. Bütün halkı Türkçe, Kürtçe, Arapça, Farsça ve Ermenice konuşur. Bütün halkı Müslüman ya da bir kitaba inanan temiz, inançlı, tevhid ehli ve dindar insanlardır. Kadınları arasında Rabia-i Adevviye düzeyinde son derece namuslu, dindar ve güzellik sahibi olanları vardır. Doğrusu Diyarbekir'in kendisi taşlık yeredir. Ama geniş vilayeti bakımlı, ovaları güzel ve amber kokulu toprağı insanlar arasında rağbet gören, mezraları çok, hayrat ve bereketi bol bir bakımlı şehirdir. Diyarbekir'de akan çeşmelerdeki su, Karadağ'daki Hamverat pınarından gelir, bu pınarın suyunun içimi çok güzeldir. İç kale içinde de bol su kaynağı bulunmaktadır.

Evliya Çelebi'nin örnek şiiirinden 17. yüzyıl Diyarbakır Türkçe'sinin bir Azerbaycan Türkçe'si ağız olduğu anlaşılmaktadır:

Migreb çağı Kavs bağından gelmişdim
Şeyh Matar'dan men pürçihli almışdım
Kör Muharrem gimi müflis olmuşdım
Monla Mahmud gıçım derem mahkul mı?

Zeyni der Hacı gel gel böyle etme
Kara körpide neyleyipsen gel gitme
O hürmeyi isidipdir isitme
Yandırıpdir içim derem mahkul mı?

Sekiz nügü miskineyi almışdım
Dam üstinde sittareyi görmüşdüm
Hazekile hatırına degmişdim
Heze bildim suçum derem mahkul mı?

Diyarbekrün bagla ile çakılı
Şatar gezengevi butum tut balı
Zeyni oğlanun o mirçite şakalı
Biter biter kırkam derem mahkul mı?

Kaynak: Martin Van BRUINESSEN. Evliya Çelebi Diyarbekir'de. İletişim Yayınları.

DIYARBAKIR'IN KÜRTLEŞMESİ

Tarih kitapları Diyarbakır'ın Eylül 1515'de Osmanlı İmparatorluğu'na katıldığını yazıyor. Yani Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail'in Çaldıran'da karşılaşmasından hemen önce oluyor. Ondan önce Diyarbakır valisi Safevi Devleti tarafından atanmış. Yani Diyarbakır Türkmen Safevi Devleti'ne idare olarak bağlı imiş. Erzincan valisi gibi Diyarbakır valisi de Erdebil'den atanmış.

Diyarbakır'ın Kürtleşmesi Osmanlı ile birlikte olmuştur. Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi(1) Adlı kitabında Çaldıran Savaşı'nı Şah İsmail yani Türkmenler kaybettiği için Doğu Anadolu Kürtleşti. Şah İsmail yani Safeviler kazansaydı Doğu Anadolu ve dolayısıyla Diyarbakır Türkleşirdi. Çünkü İdrisi Bitlisi aracılığı ile Kürt Ağaları, aşiret reisleri ve Kürt şeyhleri Osmanlı-Safevi Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer aldılar. karşılığında da Doğu Anadolu'yu adeta aldılar demektir.

Sosyolog Ziya Gökalp Kürt aşiretleri üstüne yaptığı araştırmasında Diyarbakır'ın Kürtleşmesi üstünde de duruyor. Diyor ki; "Diyarbakır şehrinde oturan ahali ta Selçukiler, İnaloğulları ve Artukoğulları zamanından beri Türk'tür. Sonradan Harzem Türkleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri de gelerek bu Türklüğü artırmıştır."(2)

Gökalp bu yazdıklarının ardından şehirdeki tarihi eserler, camiler, kitabeler, şairlerin divanları, halkbilime ait masallar, şarkılar, darbimeseller ve şehrin tarihi ile ilgili tüm veriler Diyarbakır'ın Türk kimliğini ele veriyor diyor. Arkasından da; Diyarbakır'daki hars en zengin Türk harsıdır, diyor. Diyarbakır'ın lisanı, ahlakı ve adeti de Türklüğünü gösterdiğini iddia ediyor.

Ziya Gökalp; "Bütün Karadeniz ahalisine Laz, bütün Suriyeliler'e ve Iraklılar'a Arap, bütün Rumeli halkına Amavut dedikleri gibi, bizim gibi Vilayeti Şarkiye ahalisinden bulunanlara da Kürt milliyetini izafe ettiklerini gördüm" diye bir ön tesbit yaptıktan sonra; " o zamana kadar kendimi hissen Türk sanıyordum." Ama gerçeği görmek için Türklüğü de Kürtlüğü de inceledim. Diyarbakır'da ana dil Türkçe olduğu halde her fert biraz Kürtçe de bilir. Dildeki bu ikili yapı nereden ileri gelebilir. Ya Diyarbakır'ın Türkçesi bir Kürt Türkçesiydi, veya Diyarbakır'ın Kürtçesi bir Türk Kürtçesiydi. Dil üstüne yaptığım araştırmalar Diyarbakır'ın Türkçesi'nin Akkoyunlu, Karakoyunlu Türkleri'ne özgü Azeri lehçesi olduğunu gördüm diyor. Bu dilde hiçbir yapaylık yok diyor. Bu Türkçe Kürtler'in bozduğu bir Türkçe değildir, sonucuna varınca Diyarbakırlılar'ın konuştuğu Kürtçe'nin suni olduğunu söylüyor. Bu şivenin Türk Kürtçesi olduğu tesbitini yapıyor. Diyarbakırlılar'ın Türk olduğuna ilişkin en önemli delil dildir diyor.(3)

Ayrıca Diyarbakırlılar'ın bu dili Kürtlerle konuştuğunda kullandıklarını, kendi aralarında sadece Türkçe konuştuklarını yazıyor. Diyarbakır'lı konuştuğu bu Kürtçe'deki boşlukları ise Türkçe ile doldurur diyor. Gökalp, Diyarbakırlılar'ın Türk olduğuna ilişkin önemli bir bulgu olarak da mezhep meselesini görüyor. Diyor ki Diyarbakır'ın hakiki yerli halkı Hanefi'dir. Kürtler ise Şafii'dir. Kürtlerden başka Şafii yoktur. Türkler'in ise çoğunluğu Hanefidir. Sosyolog Gökalp bu tesbitlerinden sonra şu sonuca varıyor:"Bu alametler bana Diyarbakır'ın Türk olduğunu gösterdiği gibi, babamın iki dedesinin bir kaç batın evvel Çermik'ten yani bir Türk muhitinden geldiklerine nazaren ırken de Türk neslinden olduğumu anladım" diyor. Ama ardından milliyetin esas olarak alınan terbiyeye ilişkin olduğunu da sosyolojik incelemelerimle öğrendim diye ekliyor.

Gökalp'in bu satırlarını okuyunca Abdullah Öcalan'ın Ziya Gökalp'in tesbitlerine çok benzeyen ifadelerini anımsadım. Onları sizlerle paylaşmak isterim. Halbuki; Ziya Gökalp bizde Türkçülük tezinin önemli bir ismi hatta babası sayılır. Türk deyince "öcü" görmüş olanlar Ziya Gökalp'e pek itibar etmezler. O'nun sosyoloğunu da yok sayarlar. Kürt Meselesi, Kürt Tezi v.s. denilince de bu kavram adeta Abdullah Öcalan ile özdeşleşmiştir. Ama Abdullah Öcalan'ın 1988-1989 yıllarında yazdıkları ile Ziya Gökalp'in 1920'li yıllarda bu kitaba yaptığım aktarmalara ne kadar benzediği görülebilir. İşte Abdullah Öcalan'ın konu ile ilgili yazdıkları:(4)

"Benim meselem bir Kürtçülük icat etmek değildir. Benim ana tarafım Türk. Benim anam Türk'ten çok, Türkmen'e benzer. Dikkatli bir değerlendirmeci bunu anlar. Ama ben şunu tesbit ettim ki; ben çocuk yaşta diyordum; "Keşke Türk filan doğsaydım. Anam-babam Kürt değil de Türk olsaydı diyordum kendi kendime. Böyle anılarımı hatırlıyorum." Burada Öcalan da Türk olma özlemi olduğunu öğreniyoruz. Gökalp'te kendi kimliğini nasıl keşfettiğini anlattıktan sonra; "Mamafih dedelerimin bir Kürt yahut Arap muhitinden geldiğini anlasaydım yine Türk olduğuma hüküm vermekte tereddüt etmeyecektim. Çünkü, milliyet yalnız terbiyeye istinat ettiğini de içtimai tetkiklerimden anlamıştım" diyor.(5)

Ziya Gökalp'in Diyarbakır ve yöresi ile ilişkin aşiretlerin Türk vurgusu bazı okuyucuları kaygılandırdığını düşünerek şimdi aynı konu ile ilgili olarak Abdullah Öcalan'dan yakalanmadan önce yazdığı kitaptan yaptığı saptamaları okumak istiyorum: "Selçuklu tarihini inceleyin Kürt ve Türk beylikleri iç içedir. Daha başka örnekler de verebilirim. Karakoyunlular, Akkoyunlular, Artukoğulları Kürt coğrafyası içerisindedir ve çoğu Kürt onu kendi beyi sanır ve bazı Kürt beylikleri de Türkmen boylarının beyidir. Bu kadar iç içelik vardır." (6). Abdullah Öcalan'ın bu yazdıklarının Ziya Gökalp'in yazdıklarından bir farkı var mı? Örnek verilen beylik isimleri bile aynı. Okumaya devam edelim. "Bir

çok Türk beyinin Mardin'de, Diyarbakır'da, Ahlat'da, Erzurum'da kurduğu beylikler var. Hepsinin içinde Kürt-Türk karışımıdır ve işin ilginç yanı, bir çok Türk boyu Kürtleşmiştir. Örneğin Karakeçililer, bugün Karacadağ eteklerinde yaşıyorlar, hepsi de benden daha fazla Kürt ve hiç Türkçe bilmezler. Karakeçililer aslında bir Türkmen boyudur, buna benzer bir çok boy var.”(7)

Abdullah Öcalan'ın bu yazdıklarının daha önce okuduğunuz Ziya Gökalp'in yazdıklarından bir farkı yoktur. Üstelik örnek verilen aşiret isimleri bile aynı. Yani Abdullah Öcalan da bu konuda Ziya Gökalp'in saptamalarını tekrarlamaktan başka bir şey yapmamış.

Kürtler konusunda araştırma denilince ilk akla gelen isimlerden Dr. İsmail Beşikçi de Ziya Gökalp'i doğruluyor. Diyor ki; “Uzun asırlar içerisinde Kürtler tarafından asimile edilmiş Türkler'in de varlığından” söz etmek gerekir.(8)

1. Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, c. s. 2401.

2. Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, s. 124.

3. Ziya Gökalp, *a.g.e*, s. 124.

4. Abdullah Öcalan, *Kürt-Türk İlişkileri Üzerine Barış ve Demokrasi Konuşmaları (1988-1999) İstanbul, 1999, Aram Yayınları*, s. 102, 105, 128 v.s.

5. Ziya Gökalp, *a.g.e*, s. 124.

6. Abdullah Öcalan, *a.g.e*.

7. Abdullah Öcalan, *a.g.e*.

8. İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskanı*, sh. 143, İstanbul, 1977.

Yazan: Cemal ŞENER. Aleviler'in Etnik Kimliği. Etik Yayınları.

KÜRTLER ANADOLU İÇİN TÜRKLERİ BEKLEDİ

Türkiye Balkanlardan Yemen'e, Cezayir'den Kırım'a uzanan bir imparatorluğun parçalanmasıyla ortaya çıkmış bir ülkedir. Bu hanedanı ve hâkim zümresi Türk olan bir imparatorluktu; fakat uzun süre hâkim zümre imparatorluğu Dar-ül İslâm, kendisini de Müslüman olarak tanımladı. Bu sebeple bir Türkmen beyliğinden doğan bu imparatorlukta zaman içinde Türk olmayan Müslümanlar da hâkim zümreye dahil oldular. Hatta Hanedan nezdinde çoğu zaman Boşnak, Arnavut, Çerkez, Abaza, Kürt gibi gayritürk Müslüman anâsır Türklerden daha üstün tutuldu. Bu kökenlerden gelip yönetici sınıfa dahil olanlar kendilerini Müslüman ve Osmanlı olarak görürken, halk arasında da gayritürk Müslüman gruplar kendilerini Türk'le bir ve eşit olarak imparatorluğun hâkim zümresine dahil hissettiler. Bununla beraber tarihî gelişim, kültürel, askerî üstünlük ve nüfus dengesi sonucunda imparatorluk her zaman Türk kaldı. Resmî dil ve imparatorluk içindeki lingua franca hep Türkçe oldu, bürokrasinin üst katmanının hemen tümüyle devşirmelerin elinde olduğu 15. asrın ikinci yarısı da dahil olmak üzere bürokrasinin ve ordunun ezici çoğunluğu hep Türk oldu. Ayrıca bazı fanatik Osmanlı düşmanlarının iddia ettiği gibi Osmanlı hâkim sınıfının Türk olduğunu unutmaması, hatta Türklüğü aşağılaması da söz konusu değildi. Osmanlılar Türk olduklarının bilincindeydiler; zaten imparatorlukta bütün diğer etnik gruplar dahil olmak üzere bütün dünya onlara Türk, devletlerine Türk İmparatorluğu derken bunu bilmemeleri veya Türklüğü hakaret kabul etmeleri mümkün olamazdı. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde bazı aydınların tepkisel Osmanlı karşıtlığı sonucunda sürekli olarak bazı Osmanlı tarihçilerine ait "Etrak-ı bîdrak" gibi Türkleri aşağılayan ifadelerini zikredip Osmanlı ideolojisinin Türk düşmanı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki bu ifadelerin bağlamına bakılırsa bunların daima Safevî taraftarı Türkmen ayaklanmalarına, Celâli isyanlarına katılanlar için kullanıldığı görülecektir. Birçok Osmanlı kroniğinde çok daha fazla sayıda Türkleri öven ifadeler de vardır. Olayısıyla "Etrak-ı bîdrak" edebiyatı çarpıtmadan başka bir şey değildir. Ancak Osmanlı'nın klasik devrinde bilinçli, siyasî bir Türkçülük de elbette yoktu. Milliyetçilik ideolojisinin olmadığı bu dönemde Osmanlı kendisini ancak Müslüman olarak tanımlayabilirdi.

19. yüzyılda din birliğinin de önemli katkısıyla Batı'dan gelen milliyetçilik düşüncesi gayrimüslim Osmanlı uyrukları arasında hızla yayıldı. Bu düşüncenin etkisinde başlayan ayrılıkçı hareketlerin çoğu Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın çok önemli desteğiyle başarıya ulaştı, ve 19. yüzyıl içinde İmparatorluktan kopan geniş topraklarda birçok yeni Hıristiyan devleti kuruldu. Ancak Batılı emperyalistlerin derdi birilerini özgürleştirmek değil, Osmanlı coğrafyasına hâkim olmaktı; bu yüzden kışkırtmalar bu noktada dumadı. Önce Ermeniler gibi yaşadıkları yerlerde nüfusça azınlıkta kalan Hıristiyanları kışkırttılar, daha sonra Araplar, Kürtler gibi Müslüman kavimlere yöneldiler. Bu tablo karşısında İmparatorluğun ağırlıkla Türk olan yönetici zümresi de Türk milliyetçiliğini keşfetti. Yönetici elit içindeki diğer kökenlerden gelen Müslümanlar da derhal Türk oldular. 20 yüzyıl başında artık bu zümrenin hedefi İmparatorluğun ağırlıklı olarak Türk nüfusla meskûn toprakları üzerinde bir millî Türk devleti kurmaya dönüştü.

Bu uzun ve kanlı süreçte bu hedefe karşı çıkan Hıristiyan azınlıkların çoğu ülkeden tasfiye ve tard edildi. Anadolu'nun güneyinde Türklerle oldukça net bir etnik sınırla ayrılan, çok köklü bir kültüre ve tarihe sahip, ve Atlas Okyanusuna kadar uzanan geniş bir dünyanın parçası olduklarının bilincinde olan Arapların bu millî devlete katılması söz konusu olamazdı. Emperyalizmin dahli olmasa da onlarla el sıkışılacak, yollar ayrılacaktı. Arnavutlar Balkan Savaşıyla İmparatorluktan coğrafi olarak kopunca zaten bağımsızlık bir zorunluluğa dönüşmüş, Türklerin Arnavutlarla bir hesabı kalmamıştı. İmparatorluktan millî devlete geçişte yeni devletin sınırları içinde kayda değer nüfusa ve coğrafi dağılıma sahip Türk olmayan tek bir etnik grup kalmıştı: Kürtler. 1927 nüfus sayımına göre Türkiye'nin nüfusu 13.648.270, anadili Kürtçe olanların sayısı ise 1.350.347'dir. Bu etnik grubun bazı unsurlarının 1925-1937 arasında bir dizi isyana kalkıştığını, yaklaşık 40 yıllık bir sükûnet devresinden sonra yine bazı kesimlerinin 1970'lerden günümüze kadar süren bir ayrılıkçı terör hareketine destek verdiğini, buna karşılık bu etnik grubun ana kitlesinin Türkiye toplumuyla entegrasyonunun derinleşerek devam ettiğini biliyoruz.

Osmanlı yönetici zümresi millî devlet kurmaya yönelirken neden büyük bedeller ödemeyi göze alarak Kürtlerin bu devletin içinde yer almasında ısrarcı olmuş, daha doğrusu bunun aksini bir an bile düşünmemiştir? Öte yandan, Mütareke yıllarında Binbaşı Noel'lerden başlayan, son dönemde bütün Avrupa Devletleri, ABD ve Rusya'ya, bir dönem Suriye gibi komşu ülkelere kadar yayılan çok geniş uluslararası desteğe ve kışkırtmaya rağmen, 34 bin kişinin hayatına mal olan kanlı bir mücadeleye rağmen neden hiç bir zaman halk arasında etnik bir nefret ve çatışma ortaya çıkmamış ve entegrasyon hep derinleşerek sürmüştür? Yukarıdaki kısa tarihî değinmelerden anlaşılacağı üzere Kürtlerin Türklerle ilişkisi başlangıcından beri çok özel olmuştur. Kürtler, Arnavutlar ve Boşnaklar gibi Osmanlı fetihleri sonucunda Müslümanlaşmış bir halk değildir. Öte yandan Kürtlerin topraklarının Arap toprakları gibi Türkler tarafından fethedildiği de söylenemez. Ayrılıkçı tarihin sloganı olan

“Kürdistan’ın Türklerce işgali, sömürgeleştirilmesi” diye bir olay tarihte vuku bulmamıştır. Bu iddialar hayal ürünüdür. Anavatanı İran’ın batı sınırı boyunca uzanan Zağros Dağları olan Kürtler İslâm fetihleriyle Güneydoğu Anadolu’nun doğusuna kadar ilerlemişlerdi. Fakat Arap-Kürt karışımı Müslüman ordularının gücü Anadolu’da daha fazla ilerlemeye yetmedi. Alp Arslan Malazgirt’te Bizans ordusuyla karşılaştığında ordusunda yer alan 10 bin kişilik Mervanî askerinin bir kısmı Arap, çoğu Kürttü. Göçebe hayvancı hayat tarzları Türklerinkine çok benzeyen, fakat Türklerle göre daha az örgütlü ve daha düşük bir kültür düzeyinde bulunan Kürtler bu tarihten sonra Anadolu’da hep Türklerle beraber hareket ettiler. Anadolu’nun fethine Türklerle beraber katıldılar ve bu fetihler sayesinde Anadolu’daki coğrafî dağılımlarını çok büyük oranda genişlettiler. Kürt aşiretleri Selçukluların Moğol istilâsıyla yıkılmasının ardından Doğu Anadolu’da kurulan Karakoyunlu devleti içinde yer aldı. Karakoyunlular göçer Kürt aşiretlerini Kara Ulus adı altında, kendilerine tâbi bir boy olarak örgütlediler. Kara Ulus daha sonra Karakoyunluların yerini alan Akkoyunlu devletinde de yerini korudu. Erzurum’un Hınıs, Bingöl’ün Karlıova ve Muş’un Varto ilçeleri arasında yer alan Bingöl Dağı Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın yaylasıydı. Kendisine bağlı Kürtleri güneyden bu yaylalara Uzun Hasan getirdi. Otlukbeli savaşıyla Akkoyunlular Doğu Anadolu’dan silinince Osmanlı bu devletten geriye kalan Türkmen oymaklarını Boz Ulus adıyla örgütlerken Kara Ulus da olduğu gibi devraldı. Rumeli’de ve Anadolu’da boş kalan toprakları şenlendirmek veya Hıristiyan nüfusa karşı denge sağlamak için Türkmenlerle beraber Kürtleri de iskân etti. 18. asırda tarım alanlarını genişletip vergi gelirlerini arttırmak amacıyla başlatılan geniş kapsamlı göçebe iskânı hareketinde de birçok Kürt aşireti yerleştirildi. Böylece Türkler Anadolu’ya geldiklerinde Diyarbakır’ın doğu ve güneyine kadar ilerleyebilmiş olan Kürtler kuzeyde Ardahan’a, batıda Sivas’ın doğusuna kadar uzanan bir coğrafyaya yayılma imkânı buldular. Ardahan Kürtleri, Uzunyayla Avşarlarıyla beraber 1828 Rus savaşından sonra bölgeye iskân edildiler ve kaynaştılar. Bugün Ardahan’daki Kürtçe konuşan fakat “Biz Avşarız” diyen, Avşar soyadı taşıyan ahali bunların torunlarıdır. Konya’da İnevî adlı bir köy olan Cihanbeyli, Sultan Abdülaziz’in doğudan getirdiği Cihanbeyli aşiretini iskân etmesiyle gelişerek bir kasaba oldu. Bu tür örnekler sayısızdır. Alevî Kürt ve Zazaların cemlerinde aynen Türk Alevîler gibi Türkçe deyiş ve gülbanklar okumaları da bu gruplardaki Alevîliğin Türk kökenli olduğunu, ayrıca çoğunun Türkmenlerle karışmış, iç içe geçmiş olduklarının göstergesidir. Bu örnekleri sonsuz sayıda çoğaltmak mümkündür. Anadolu’da Türklerle Kürtler ve Zazalar tarihte örneğine az rastlanacak ölçüde iç içe geçmişlerdir. Bu coğrafî olarak da böyledir. Türkiye’de etnik olarak homojen geniş bir Kürt coğrafyası da yoktur. Doğunun en doğusunda Ahlat, Âdilceva ve Erciş Selçuklulardan bugüne kadar kesintisiz olarak gelen Türk şehirleridir. Son göç hareketleri başlayana kadar Van da öyleydi. Ya Diyarbakır? Süleyman Nazif, Ziya Gökalp, Cahit Sıtkı Tarancı... Bunların hepsi Türk olmaya çalışan Kürtler miydi? 1950’lere kadar suriçi Diyarbakır’da nüfusun çoğunun Türkçe konuştuğu. Bu kadar Diyarbakır türküsünü TRT uydurmadı ya... “Kürdistan’ın başkenti” ilân edilmek istenen Diyarbakır’ın Çüngüş ilçesi de Türkmen. Haydi Çüngüş kuzeybatıya doğru kalıyor; ya Diyarbakır’ın güneydoğusundaki Bismil ve Çınar ilçelerinin Alevî Türkmen köyleri? Doğuda güneydoğunun en ucu dışında Türklerin asırlardır yaşamadığı hiç bir il yok. Etnik Türk bulunmayan en uç bölgede de Kürtler dışında Süryanîler ve Araplar var. Birbirlerinin dillerini anlayamayan, Türkçe anlamak zorunda olan, fakat bölücülerin nedense Kürt saydığı Zazaları da Kürt kabul etsek bile tablo böyle. Bu tablo içinde Türkiye’yi kuranlar hiç bir zaman Kürtlerin Türklerden ayrılabilirliğini düşünmedi ve bunu istemedi. Kürt her zaman Anadolu Türk’ünün kardeşi ve ayrılmaz parçası olarak görüldü. Bu 1000 yıllık beraberlik ve kaynaşmanın doğal sonucuydu.

Unutmayalım ki Türkler Anadolu’ya Göktürk Yazıtlarıyla, Divan-ı Lûgat-it Türk’le, Ahmet Yesevî ile gelirken modern döneme kadar Kürtçenin başlıca yazılı edebiyat eseri ancak 17. asırda yazılmış olan Mem u Zin’dir. Türk Ötüken’den, Yenisey, Orhun kıyılarından devlet kura kura 300 içinde Anadolu’ya ulaşıp Bizans’ın yerini alırken, Kürt Fırat’ın ötesine geçebilmek için 300 yıl Türk’ün Anadolu’ya gelmesini beklemiştir. Millî devletler çağında elbette bu iki farklı tarihin sonucu farklı olacaktır, olmalıdır. Marx ve Engels de her kavmin millet olamayacağını iyi bilirlerdi. Bu yüzden Avusturya ve Rusya otokratizmini güçlendireceği için küçük Balkan kavimlerinin ayrılıkçı hareketlerine karşı çıkmışlar, Balkanlarda Osmanlı egemenliğini desteklemişlerdir. Engels’in bu konuda Doğu Avrupa bağlamında yazılmış “Tarihsiz Halklar Sorunu” diye bir makalesi de vardır. Bolşeviklerin “Bütün halklara özgürlük” ilkesi ise teorik temeli sağlam olmayan, Çarlığa karşı Rus olmayan kavimleri yanlarına çekmek için ortaya attıkları bir slogandı. İktidara geldikten sonra bunu kendilerinin ne kadar uyguladıklarını da Sovyetler Birliği dağılınca herkes gördü.

Kaynak: Selim SOMÇAĞ. www.selimsomcag.org

KÜRTLER HAKKINDA

KÜRLERDE DİL

Büyük doğubilimci ve Kürt uzmanı Vladimir Minorsky, özellikle Pamirler gibi diğer bir dağlık bölgenin yerlileri tarafından konuşulan birbirlerinden çok farklı İran dillerinin zengin çeşitliliğiyle kıyaslandığında, (Zaza ve Gurani dilleri hariç tutulmak kaydıyla) çeşitli Kürtçe diyalektlerinin birbirlerinden belirgin farklılıklarının altında kayda değer bir birlik olduğunu iddia eder. Buradan yola çıkarak Kürt dilinin temeldeki birliğinin, büyük ve önemli bir topluluk tarafından konuşulan tek bir dilden geldiği sonucuna varır ve bu topluluğun da (aslında Kürt milliyetçilerinin de ataları olarak gördükleri) Medler olabileceğini söyler.

David N. MacKenzie Kürtçe diyalektlerinin az sayıda da olsa ortak kimi özelliklerinin olduğunu kabul eder, ancak diğer İrani dillerle de ortak kimi özelliklerinin bulunduğunu belirterek Minorsky'nin görüşünü eleştirir. MacKenzie'ye göre Kürtçe'nin temel özellikleriyle diğer İrani dillerle arasında sistematik bir karşılaştırma, Kürtçe'nin bir dizi önemli farkından dolayı Med dilinden ayrıldığını göstermektedir. Kürtçe'de güçlü bir güneybatı İrani dil etkisi görülmektedir, oysa Med dili özellikle bir kuzeybatı İrani dilidir. Kürtlerin yaşadığı bölgenin kuzeybatı ve güneydoğu uçlarında konuşulan iki akraba İrani dil olan Zazaca ve Gurani kesin bir şekilde kuzeybatı İrani dil ailesindedir ve Kürtçe'nin kuzey (Kurmanci) ve güney (Sorani) diyalektleri arasındaki farklılıklarının çoğu Gurani'nin Sorani diyalekti üzerindeki kayda değer etkisine bağlıdır. MacKenzie'nin, Minorsky'i olduğu kadar Kürt milliyetçi ideologlarını da hedef alan mesajı, Kürtlerin ortak kökenlere ve temel kültür birliğine sahip olmadıklarıdır.

Milliyetçilerin Kürt ulusu olarak adlandırdıkları nüfusun içinde büyük kültürel farklılıklara rastlamak zor olmayacaktır. Bazı milliyetçiler, akraba diller konuşan Lur ve Bahtiyari'leri de bu nüfusun içine dahil etmektedirler. Bu gruplar geçmişte zaman zaman Kürt olarak tanımlanmış olsalar bile, şu anda kendilerini Kürt kabul etmemektedirler. Diğer tarafta Gurani ve Zazaca konuşanlar, uzun yıllar boyunca kendilerini Kürt saymış ve Kürtçe konuşan komşuları ve Türk, Arap ve yabancı otoriteler tarafından, Kürt olarak kabul edilmişlerdir. Hem de dillerinin (Zazaca'yı öğrenmek için kayda değer bir çaba sarfetmiş olanlar dışında) ana dili Kürtçe olan komşuları tarafından anlaşılmasına rağmen.

Kürtçe'nin ana diyalekt grupları olan Kurmanci ve Sorani diyalektlerini konuşanlar, bir diyalekti konuşanın diğerini kolaylıkla öğrenebilmesine rağmen, karşılıklı olarak birbirlerini anlayamazlar. Gerçekte bu ana diyalektlerde de büyük farklılıklar vardır, öyle ki farklı bölgelerden gelenler, diğerlerinin Kürtçe'sini eksiksiz bir biçimde anlayamadıkları için birbirleriyle Türkçe, Farsça veya Arapça konuşmayı tercih edebilmektedirler.

Irak Kürdistan'ın Kurmanci lehçesi konuşulan kuzeyiyle (Bahdinan), Sorani lehçesi konuşulan güneyi arasındaki derin ekonomik ve kültürel farklılıkları görülür. Bahdinan bölgesi ekonomik olarak geri kalmıştır ve aşiretlerin güçlü egemenliği altındadır, güneydeki bölgeler ise daha şehirleşmiştir, eğitim düzeyi ve ekonomik gelişmesi daha yüksektir ve bu durum aşiretlerin rolünü daha az önemli kılmaktadır. Irak'ta, Sorani Kürt Lehçesi resmi statüye sahiptir ve bir edebiyat ve eğitim dili olarak desteklenmektedir. Oysa Kurmanci lehçesi ihmal edilmiştir ve Bahdinan'da eğitim dili Arapça ya da Sorani lehçesidir. Kuzey Irak'daki Kurmanci lehçesi konuşan aşiret lideri Barzani ile Sorani lehçesi konuşan entellektüel Süleymaniye'li Talabani arasındaki çekişmenin de ana kaynağı budur.

KÜRTLERDE DİN

Kültürün bir başka temel unsuru olan din de Kürtleri birleştirmekten ziyade ayırıyor gibi görünmektedir. Dini yükümlülüklerin detayları hususunda Şafii mezhebine bağlı olan Sünni Müslümanlar çoğunluktadır. Fakat (İran ve Irak'ın bir kısmını içeren) güney ve güneydoğu Kürdistan'da da büyük miktarda Oniki imam Şiiliğini benimsemiş Müslüman (Caferi) yaşamaktadır. Bu Şii Kürtler , kuzeybatı Kürdistan'ın Alevi Kürtleri ile karıştırılmamalıdır. Aleviler de Ali'ye ve diğer onbir imama saygı gösterebilirler de, genel olarak Ortodoks İslam'daki dini esaslara ait yükümlülükleri kabul etmezler. Aleviler, Sünnilerinkine kadar Şiilerinkine de uzak, kendilerine özgü dini ritüellere sahiptirler. Türkiye'deki Alevilerin içinde Alevi Kürtler sadece bir azınlıktır ve kendilerini Sünni Kürtlere değil Türkçe konuşan dindaşlarına daha yakın hissederler. Aleviliğe benzer bir başka din de Ehl-i Hak dini veya (Irak'da adlandırıldığı şekilde) Kakai'dir. Ehl-i Hak inancına sahip olanların çoğunluğu bu inancı, Şii İslam'ı içinde ezoterik bir mezhep olarak olarak görmektedir, fakat bu inanışa sahip olanların bir kısmına göre de bu inanç apayrı bir dindir. Ayrıca Ortodoks İslam'dan daha da uzak olan Yezidi dini vardır; bu din bir zamanlar orta ve kuzeybatı Kürdistan'da hayli yayılmış ancak, şu anda Irak ve Ermenistan Cumhuriyeti'ndeki küçük alanlarda ve Suriye ve Türkiye'de daha küçük bölgelerde sıkışmış

durumdadır. Bölgenin sayıları gün geçtikçe azalan Hıristiyan ve Yahudi cemaatleri, bazıları ilk dil olarak Kürtçe'yi kullansalar da, Kürt olarak kabul edilmemektedirler.

TÜRK-KÜRT AYRILIK BAŞLANGICI

Sultan II. Mahmut zamanına kadar, Kürt aşiretleri, Kürt emirleri tarafından devletten yarı özerk bir biçimde yönetiliyordu. Genellikle emirler bölgelerindeki aşiretler arasında bir denge sağlayabiliyorlardı. II. Mahmut söz konusu Kürt bölgelerini merkezin denetimi altına aldı. Emirliklerin feshedilmesinden sonra aşiretler arası çatışmalar çoğaldı, hırsızlık, eşkiyalık ve yağma gibi olaylar arttı. Önceleri Kürt emirleri tarafından idare edilen bölgelere yerleşen şeyhler, aşiretler arası aracılık işlevlerini üstlendiler. Aşiretler üzerinde siyasi etkinliği olan şeyhler vardı, fakat bir emirin bulunduğu yerde onun otoritesi şeyhin gücünü aşmaktaydı. Emirlerin ortadan kalkması, şeyhlerin artan etkinliklerin nedenlerinden biri olmuştur. Bununla beraber, belki de bundan önemli bir sebep daha vardı: Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında giderek artan gerginlik. Bugünkü Kuzey Irak'ta ve Doğu Türkiye'de Kürtler arasında büyük Hıristiyan azınlıklar yaşıyordu: Ermeniler, Nasturiler ve Süryaniler. Bunlar genellikle kendilerini Kürtlerle aynı safta görmezlerdi ama ilişkileri barışçıydı. Osmanlı toplumsal reformları, Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin Hıristiyan toplulukları içerisinde daha özgürce çalışabilmelerine imkan vermişti. Hem Kürtler, hem de Hıristiyanlar bu misyonerlere Hıristiyan güçlerin yerleşik Hıristiyanları kollamaya, Müslüman üstünlüğünü tehdit etmeye yönelik daha çok siyasi ve muhtemel askeri müdahalelerinin öncüsü gözüyle bakıyorlardı. Avrupalıların bu desteğinden cesaret alan Hıristiyan çiftçiler (özellikle Ermeniler) Kürt toprak sahiplerine geleneksel toprak vergisini vermeyi reddetince ilk çatışmalar çıktı. Kürtler ve Hıristiyan komşuları arasındaki ilişkiler gitgide daha düşmanca bir hal alıyordu. Ermeni milliyetçiliğinin ortaya çıkması ve bağımsız bir Ermenistan hakkındaki söylentiler gerginliğin artmasına katkıda bulundu. Gerginlik ve çatışmalar farklı dinlere mensup topluluklar arasında meydana geldiğinden, Kürtlerin dini önderlerin arkasında toplanması çok doğal bir gelişme sayılmalıdır. Bazı şeyhler İslam'ın güç kaybetmesi karşısında endişeye kapılıyor, bazı dini çatışmaları siyasi etkinlik ve güç kazanmak için akıllıca kullanıyorlardı.

Böylece, Kürt emirlerinin 1800'lü yılların başlarında ortadan kaldırılması sonucu, aşiretleri birleştirici unsur olarak şeyhler devreye girmiş, ayrıca bölge Hıristiyanlarının Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerce desteklenmesi sonucunda da, Müslümanların komşularını İslam'a tehdit olarak algılaması ve bunun neticesi olarak, Kürtlerin İslam dinine daha fazla sarılmasına yol açmıştır.

İlk olarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak isteyen Cizre'nin son emiri Bedirhan ile Şeyh Ubeydullah bu emellerini gerçekleştirmek isterken bile, padişah-halifeye bağlılıklarını bildirip, kuracakları devletin merkezinin İran'daki Kürt toprakları olacağını söylüyorlardı. Ayaklanmanın en ateşli günlerinin olduğu 1880 yılında bile Bedirhan, padişahın hükümrانlığını kabul ediyordu. Aşiret Kürtlerinin çoğu bu tutumlarını Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına dek sürdürmüşlerdir. Vilayet yönetimleri ile olan sorunlarına, hükümete karşı giriştikleri isyanlarına rağmen, padişahın meşruiyetini nerdeyse hiçbir zaman inkar etmemişlerdir. Özellikle II. Abdülhamit'in panislamist düşünceleri olması ve fiiliyatta bunu uygulaması nedeniyle, padişaha karşı Kürtler arasında büyük bir saygı ve sevgi vardı. II. Abdülhamit, halifeliği bir güç merkezi olarak çok iyi kullandı. Kürtler, halife-padişah II. Abdülhamit'e "Kürtlerin babası" adını vermişlerdi. Bu nedenle halifeliğin Kürtler için çok büyük önemi vardı ve Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki artan çelişkiler, büyük bir olasılıkla halife-padişaha olan bağlılık duygularını daha da güçlendirmiştir. Ama hiçbir zaman padişah ile hükümeti özdeşleştirmemişlerdir. Şeyh Ubeydullah bağımsız bir Kürt devleti kurmak istiyordu. Ruslar'dan ve İngilizler'den yardım talep etti; bununla beraber padişaha hükümrانlığını kabul ettiğini bildirmeyi de ihmal etmedi. Ordularını Osmanlı toprakları yerine İran Kürdistanına yönelterek, burayı devletin çekirdek bölgesi yapmayı düşünmesi, padişaha karşı takındığı tavrın çift yönlülüğünü açıkça gösterir.

Türklerle Kürtleri 1921 yılına kadar bir arada tutan en önemli bağ, Ermeni düşmanlığı idi. Çünkü Ermeniler, bazı yerlerde Kürtlerin bazı yerlerde de Türklerin çoğunluğunu teşkil ettikleri Osmanlı Türk toprakları üzerinde, bağımsız Ermenistan kurmak istiyorlardı ve Avrupalı Hıristiyan devletler sayesinde de böyle bir devletin kurulma ihtimali vardı. Bu ancak güçlü bir Türk-Kürt Müslüman ittifakı ile önlenebilirdi. Nitekim böyle de oldu. 1921 yılında Bolşevik Ruslarla Moskova Antlaşması imzalandı, Kars ve Ardahan Türkiye'ye bırakıldı. Böylece, artık Kürt bölgelerinin Ermenilerin eline geçmesi tamamen imkansız hale geldi ve Türklerle Kürtleri bir arada tutan en önemli nedenlerden biri böylece ortadan kalktı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türkler ve Kürtler kendilerini her zaman için Hıristiyan ve Yahudi milletlerin karşısında, aynı Sünni-Müslüman milletin bireyleri olarak görüyorlardı. Etnik milliyetçilik her iki grubun eğitim görmüş kişileri arasında 20. yüzyılın başlarında yayılmaya başladıysa da, hiçbir zaman kitleleri etkileyememiştir. İstiklal savaşı sırasında Türkler ve Kürtler her şeyden önce tehditkar Hıristiyan egemenliği karşısındaki direnişleri ve halife-padişaha ortak bağlılıkları sayesinde,

birlikteliklerini koruyabilmişlerdi. Padişahın başlangıçta Kemalistlere karşı mücadele vermesi ciddiye alınmıyordu, çünkü genel olarak, galip müttefik güçlerin onu buna zorladıkları düşünülüyordu. Kürt aşiret ve dini liderlerine gönderdiği çok sayıda mektup ve telgrafında Mustafa Kemal her defasında Kürtler ve Türkler arasındaki dostluğa işaret ederek, savaşın halifeliğin korunması için yapıldığını vurguladı. Hatta Kemalistler, milliyetçi fikirlerden etkilenmiş çok sayıdaki Kürt aydınını kültürel özerklik ve merkezi idareye daha az bağımlılık sözleri vererek kendi saflarına katmışlardı.

Kemalist yönetimin rayına oturmasıyla beraber, Ermeni tehlikesi ortadan kalktı ve bağlayıcı nitelikteki ikinci olgu, yani halifelik 1923'de Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ilk darbeyi yedi. Ertesi yıl halifeliğin kaldırılması bir çok Kürt için şok oldu. Bölgesel sorunlara fazlaca karışan reformculara karşı duyulan şüpheler, Padişah Abdülhamit'in zamanınkinden az değildi. Denetimi tamamen reformcuların eline geçen devlet, bir çok Kürt'ün gözünde meşruluğunu yitirdi. Geleneksel İslami okulların kapatılması ve özellikle hükümetin başlattığı idare ve vergi reformları yeni rejime karşı olan hoşnutsuzlukları arttırdı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonunda milliyetçilik rüzgarlarına kapılmayıp Ermeni tehdidi ve halifeye bağlılıkları nedeniyle Türkleri tercih eden Kürtler için artık isyanlara kadar varacak olan yol ayrımı başlıyordu.

Kaynak: Martin Van BRUINESSEN. Kürdistan Üzerine Yazılar. İletişim Yayınları.

ZAZALAR -1

Zazalar'ın yaşadığı coğrafya

Zazalar, nüfusu tahminen 2 milyon olan bir halk olarak Doğu Anadolu'nun Fırat ve Dicle su havzasında yaşarlar. Sükun ettikleri yer enlem 37,8°- 42° ve boylam 37,8°- 40° arası arasında yer alan bölgede, il olarak Doğu Sivas'tan Varto'ya, Gümüşhane'den Siverek'e kadar uzanır. Ağırlıklı olarak Tunceli, Bingöl, Erzincan, Elazığ, Kuzey Diyarbakır illerinde yaşarken, Kangal, Zara, Ulaş ve İmranlı (Sivas), Kelkit ve Şiran (Gümüşhane), Hınıs, Çat, Aşkale (Erzurum), Gerger (Adıyaman), Pötürge ve Arapkir (Malatya), Mutki (Bitlis), Sason (Batman), Sarız (Kayseri), Aksaray ilçelerinde de meskendirler. Bunun dışında İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir ve birçok ilçeye göç etmiş Zaza mevcuttur. Almanya, Avusturya, İsviçre, Hollanda, Belçika, Fransa, İsveç, Danimarka gibi Avrupa ülkelerinde bulunan Zaza sayısı tahminen 200.000'dir. Çoğu Almanya'ya iş veya son yıllarda iltica etmek için yerleşmiştir. Cambul (Kazakistan) ve Batum (Gürcistan) bölgelerinde de 1944'te sürgün edilen Zazalar'ın yaşadığı söylenmektedir. Zazalar'ın nüfusu hakkında kesin bir bilgi mevcut değil, fakat tahminlere göre 2 milyon civarındadır.

Dil ve etniklik

Zazaca, Hint-Avrupa dil ailesinin İrani diller gurubun Kuzeybatı koluna dahildir. Beluçi, Gorani ve Sengseri dilleriyle Kuzeybatı kolunun Hyrkani (Gurgan) alt gurubunu teşkil etmektedir. Zazaca'nın diğer akraba olduğu diller arasında Talişi, Mazenderani, Semnani, Gileki, Tati, Herzendi, Kürtçe, Farsça sayılabilir. Gramer ve kimi önemli sözcükler açısından Zazaca'ya yakın olan diller Kuzey-İran'da, Hazar Denizi kıyısında konuşulan dillerdir. Onun dışında Anadolu'da konuşulan Kurmanci-Kürtçesiyle yüzyıllarca ortak coğrafya paylaştığından dolayı bir dil yaklaşımı olmuştur.

Zazaca üzerine Türkiye'de, özellikle siyasette bir Kürt lehçesi olarak bilinen bir statüko mevcut. İrani dillerin dilbilimdalı olan İranoloji'ye göre ise Zazaca bir Kürt lehçesi veya dili değil, başlı başına bir dildir. Kürtler'in siyasi ve sayısal olarak Zazalar'a göre daha üstün olması, Zazalar'ın ve Zazaca'nın varlığı konusunda epey bir dezavantaj oluşturmuştur. Zazaca hakkında siyasette ve halk arasında, özellikle Batı-Anadolu'da yaygın olan "Kürt lehçesi" diye bir tanımlama vardır. Fakat özellikle son yıllarda yavaş yavaş açığa çıkan araştırmaların ve dergilerin sayesinde bu görüş değişmektedir.

Türkiye'de Türkçe'nin dışındaki yerli dillere uygulanan baskıdan ve inkardan dolayı Zazaca hakkında herhangi bir bilimsel kaynak bulmak pek güç. Ondan ötürü Zazaca Türkiye dışında, özellikle Almanya'da araştırılabilir, bilimsel olarak İrani diller arasındaki yeri saptanmıştır.

Zazaca'yı ilk olarak başlı başına bir dil olduğunu, yaptığı derleme, araştırma ve incelemeleriyle kanıtlayan ilk dilbilimci Oskar Mann'dır. Oskar Mann'ın 1903'ten 1907'ye kadar yaptığı araştırmalarını ilerletip kitap haline getiren Karl Hadank, "Die Mundarten der Zâzâ" adlı bilimsel eseri 1932 yılında kitaplaştırmıştır. Böylece İranoloji dilbiliminde Zaza dili bugüne kadar dilbilimcilerin hemfikirliğiyle başlı başına olarak tanınma durumunu korumakta. Oskar Mann'dan önce Peter Lerch (1856), Friedrich Müller (1864), Albert van Le Coq (1901) gibi araştırmacı ve dilbilimcilerin eserlerinde de Zazaca hakkında folklorik yazın derleyip kısmen analiz de etmişlerdir.

W.B. Henning (1954) , D.N. MacKenzie (1961-95), T. L. Todd (1985; A Grammar of Dimili [also known as Zaza], Michigan 1985, 277 s.), G.S. Asatrian / F. Vahman (1987-95), Joyce Blau (1989), P. Lecoq (1989), C. M. Jacobson (1993-97; Rastnustena Zonê Ma / Handbuch für die Rechtschreibung der Zaza-Sprache, Verlag für Kultur und Wissenschaft, Bonn 1993 / İstanbul 2001, Tij Yayınları; Zazaca Okuma Yazma El Kitabı, Bonn 1997 / İstanbul, Tij Yayınları), J. Gippert (1993-96), M. Sandonato (1994), Ludwig Paul (1994-98; Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden 1998, 366 s.), Zilfi Selcan (1987-98; Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim), Wissenschaft und Technik Verlag, Berlin 1998) gibi dilbilimcilerin analiz ve araştırmaları günümüze dek sürmekte.

Zazaca, Kuzey-Batı İrani dilleri arasında J. Gippert ve P. Lecoq'un şemasına göre (bkz. İrani Diller) şöyle sınıflandırılmakta:

KUZEY-BATI İRANÎ:

Hyrkani (Gurgan/Cürcan) Gurubu: Beluçi, Sengiseri, Gurani, Zazaca

Karmani Grubu: Kürtçe, Sivendi

Medo-Hazar (Caspic) Gurubu: Gileki, Mazederani, Sorxeyi, Taleshi, Âseri

GÜNEY-BATI İRANÎ:

Farsca, Tacikçe, Tati

Tarihsel olarak son yapılan araştırmalara göre Zazaca, bir Ortaaĝ-İrani dili olan Parta'ya yakınlık arzettekte. Günümüz Kuzey-İran'da, Hazar Denizi kıyısında konuşulan diller de Zazaca'ya ilginç yakınlık göstermekte.

Bu arada bunu da önemle belirtmek gerekir ki Zazalar kendilerini her yerde aynı adla adlandırmazlar. Bunlar, Dersim yöresinde kendilerine "Kirman ", Bingöl yöresinde "Kırd", Palu ve Maden yöresinde "Zaza", Siverek yöresinde „Dımlı“; lehçelerine ise sırasıyla "Kirmanki", "Kırdki", "Zazaki" ya da „Dımlıki“ derler.

Din

Zazalar'ın hemen yarısı Alevi, yarısı da Sünni Müslüman kesimden oluşmaktadır. Sünni kesimde ayrıca şafii ve Hanefi Zazalar mevcut. Dersim aşiretlerinden oluşan Alevi Zazalar, Koçgiri (Zara, Kangal, Ulaş, Divriĝi)'den Varto-Hınıs, kısmen Bingöl yöresinde, ayrıca Kayseri'nin Sarız ilçesinde mesken iken, Sünni Zazalar da Elazıĝ, Bingöl, Diyarbakır, Siverek, Adıyaman, Aksaray, Mutki, Sason bölgelerinde yaşamaktalar. Özellikle Alevi-Sünni ve de şafii-Hanefi farklılıĝı Zazalar'da dildeki şive ve kültürde, yaşam tarzında belirmiştir.

Kaynak: www.zazaki.de

ZAZALAR -2

Zazalık etnik bir ayrımdır. Dinsel ayrım değildir. Ama Zazalar'ın etnik kimliği hayli tartışma konusudur. Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğini savunan siyasi akımlar Zazalar'ın Kürt olduğunu Zazaca'nında Kürtçe'nin bir şivesi olduğunu savunuyorlar. Türkiye'deki Türk Milliyetçiliğini savunan bazı siyasi akımlar ise Zazalar'ın Türk olduğunu, Zazaca'nın da Türkçe'nin bir kolu olduğunu savunuyorlar. Her iki kesimde tarihçilerden ve sosyologlardan bazı referanslar vererek iddialarını güçlendirmeye çalışıyorlar.

Zazalar'ın Kürt mü? Türk mü? olduğu şeklindeki etnik yapı tartışması sürerken 1988-89 yıllarında İsveç'te Türkiye'den siyasi nedenlerle yurtdışına çıkan Ebubekir Pamukçu adlı yazar Zazalar'ın ne Türk nede Kürt olmadıklarını onların ayrı bir etnik kimlik olduklarını Zaza oldukları iddiasını çıkardığı dergi (Piya) ve kitapta iddia etti. Bu düşüncenin yurt dışında olduğu gibi yurt içinde de yansımaları oldu. O tarihe dek çoğunlukla Zazalar'ı, Kürtlerin bir kolu, Zazaca'yı da Kürtçe'nin şivesi sayan bazı eski Kürtçü ve Sosyalist Zazalar, Zazalığı savunmaya başladılar. Konu ile ilgili referans olabilecek dergi ve kitaplar çıkardılar. Bu çalışmalar Zazalar, Kürt değilse kimdir? Sorularını tartışma konusu edince, Zazalar'a Kürtler'den ayrı bir tarih arama gereksinmesi ortaya çıktı. Berhem Dergisi, Piya ve Ayre Dergisi ile Ali Kaya'nın Dersim Tarihi ve Deylem'den Dersim'e kitapları bu arayışın sonucu ortaya çıkan çalışmalar oldu.

Bu tartışmalar konusunda bazı bilgiler vermek gerekirse; Davit M. Mac Kenzie; Zazalar'ın bugün yaşadıkları topraklara ne zaman göç ettiklerini bilmediğini ve Medler ile Kürtler arasında bir bağ kurmanın yanlış olduğunu ifade ettiği görülüyor. Polbius ise; Medler'in kuzey komşuları olan Deylemliler'den söz ederek, onların bugünkü Zaza'ların ataları olduğunu ifade ediyor. Minorski; "Zaza bu insanlara ve konuştukları dile komşularınca verilen addır. Onlar kendilerine Dimili derler. Şimdiki, dilbilimcilerin bu ismin Deylem'den türediği üzerinde anlaştıkları açıktır," diyor. Oskar Mann ise; 1906-1907 yıllarında bölgede yaptığı araştırmalar sonucu hazırladığı yazıda Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi olmadığını savunuyor. W. B. Loocwood ve T.M. Jhonstone ise; Dimilice'yi iyi bir dil olarak kabul ediyor. Terry Lynn Todd; Dimilice'den hareketle Zazalar'ın ayrı bir halk olduğunu belirtir. İngvar Sauberg; Zazalar'ın ayrı bir halk olduğunu belirtir. Mac Kenzie'de Zazaca'yı ayrı bir dil olarak kabul eder. F. Müller; Zazaca'nın Kürtçe ve Farsça'dan türeyen bir dildir diyor. Hadank; Zazacayı ayrı bir dil olarak görüyor. Albert Socin 1898'de;(1) Zazalar, Kurmanci'den farklı diyalekt konuşan Kürtlerdir diyor.

V. Minorsky ise İslam Ansiklopedisi'nin İngilizce basınında; "20. yüzyılda Kürtler arasında kesinlikle Kürt olmayan bir unsurun -Zaza- tesbit edildiğini belirtir." dedikten sonra; "Zazaların Kürtçe'den çok farklı bir Kuzey-Batı lehçesi konuştuklarına" değinir. Zazalar için; "Gerçek Kürtler olmayan İran'lı aşiretler" diyor.

O. Mann, M. Kenzie, Haddak, Bruinessen, Güran ve Hewrami Zazaları Kürtler'den kararlılıkla ayırmaktadır. Prof. Kojima'da; Zazaca'yı ayrı bir dil olarak sınıflandırmakta hatta bir Kürt dil grubunun bulunmadığını diğer lehçelerinde ayrı bir dil hürriyeti taşıdığını ifade etmektedir.(2) Prof. Dr. Yalçın Küçük ise; Zazaca çokça sanıldığı aksine Kürtçe'nin bir lehçesi değildir. Zazaca Kürtçe dışı kalıyor." diyor.

Değişik araştırmacıların tesbitlerinde de görüldüğü gibi Zazalar farklı etnik kimliklerde ifade edilmektedir. Bu farklılık birazda Zazalar'ın muğlak yapılarından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca; sosyal bilimlerde bir ilke vardır. Ulusların kökenini etimoloji yolu ile tanımlamak her zaman sağlıklı değildir. Etimolojiler, tarihi ve coğrafi olgulara özgül özelliklere analizlerinde önemli yer vermek zorundadırlar.

Unesco Almanya'da Almanca-Türkçe karışımı oluşan dile ayrı bir dildir diyor. Yani bu dil Almanca'dan ve Türkçe'den oluşsa da Almanca'da değildir. Türkçe'de değildir. Ayrı bir dildir. Peki bu dili konuşanlar ayrı bir etnik kimliktendir denebilir mi? Denemez. Çünkü bu insanlar Türktür. Bu nedenle Zazaca konuşan herkese de Zaza'dır veya Kürttür demek çok nesnel bir tanımlama olmaz. Bu nedenle; Tunceli'li, Erzincan'lı, Sivas'lı bir çok yaşlı Zazaca bilen kimse; "Horasan'dan gelen Türküz" demesi anlamlıdır. 1921 TBMM Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey Meclisteki konuşmasında; Harezm'den gelen ve Türkçe konuşan atalarına Selçuklu hakanı Alaaddin Keykubat tarafından buralarda yer verilmiş olduğunu açıklıyor.

Yavuz Sultan Selim zamanında, Harezmi Alevi Türkler Dersim dağlarına çekilmek zorunda kalmış ve bu tecrit neticesinde Kürtleşmişlerdir ya da Zazalaşmışlardır diyor.(3) Aynı düşünceleri yazar M. Şerif Fırat'ta, 'Yörenin Zazalarının 300 yıl öncesine kadar Türkçe konuştuklarını süreç içinde Zazaca'yı ya da Kürtçe'yi öğrenip Kürtleştiklerini ifade ediyor.(4)

Zazalar'ın tarihi ve etnik kimliği ile ilgili ileri sürülen görüşleri özetlemek gerekirse; Birinci görüş: Zazalar'ın Kürt olduğu, Zazaca'nında tıpkı Guranca, Soranca gibi Kürtçe'nin bir lehçesi olduğudur. Bu görüşü Kürt milliyetçisi bütün akımlar savunmaktadır. Zaza olup bu siyasi oluşumlar içinde olan kişi ve gruplarda savunmuştur ve savunmaya devam etmektedirler. Kürt milliyetçiliğini savunanlara göre Zazalar'ın Kürt olmadığını savunmak "Bölücülüktür." Kürtlere karşı düşmanca bir faaliyet görmek ile aynı anlama gelmektedir. Bu nedenle Zaza olupta ben Kürt değilim Zaza'yım diyenler bunların çok tepkisini çekmektedir.

Zazalar'ın Zaza olduğunu savunmanın tarihi yenidir. 1988'lerde Ebubekir Pamukçu ile başlamıştır. Bu ise Zazalık ile ilgili ikinci görüştür. Bunlar Zazalar'ın Kürt olmadığını ayrı bir dilleri olduğunu Türk'te olmadıklarını ayrı bir etnik kimlik ya da milliyet olduğunu bununda adının Zaza halkı olduğu şeklindedir. Kesinlikle Kürt olmadıklarını savunuyorlar. Zazalar'ın tarihi konusunda ise; bir görüş tarihlerini Mezopotamya'da ararken diğer bir görüş tarihlerini İran-Deylem'de aramaktadır. Deylem'den Anadolu'ya 1100-1200 yıllarında geldiklerini savunuyorlar. Ama Türkiye'de Zazaca konuşan herkes Zaza değildir. Özellikle Alevi-Türkmen Osmanlı döneminde Yavuz-Şah İsmail çatışmasında can güvenliği nedeni ile Zazaca ve Kürtçe konuşulan bölgeye zorunlu ikamette bulunmuş ve geçen 400-450 yıl içinde ana dili yerine Zazaca ve Kürtçe ikame edilmiştir. Bu tarihsel toplumsal olayda Alevi Türkmenler'in Zazalaşması ya da Kürtleşmesi olgusu gerçekleşmiştir.

Zazalarda Din

Zazalar'ı incelerken ikiye ayırarak incelemek gerekir. Bu ayırım: 1) Alevi olup Zazaca konuşanlar 2) Sünni İslam'ı benimseyen Zazalar. Bu grubu da kendi içinde 2'ye ayırmak gerekiyor: a) Hanefi Zazalar b) Şafii Zazalar. Zazalar arasındaki görünüşte basit gözükken bu İslam içindeki dinsel farktan kaynaklanan ayırım ayırt edici bir öneme sahiptir. Bir araştırmacının dediği gibi; "Alevi ve Şafii" Zazalar taban tabana zıt iki toplumsal yapıyı gösteriyorlar."(6) Bu taban tabana zıt denen tesbit o denli isabetli görünüyor ki Alevi Zazalar'ı Deylem'den 1100-1200 yıllarında Anadolu (Dersim)ya getiren tarihten beri Alevi Zazalar ile Sünni (Şafii) Zazalar birbirine hiç dost olmamışlardır. Bin yıllık bir toplumsal tepki vardır. Bu iki yapı nasıl aynı milliyetin parçaları olabilirler.

Zazalar Türkiye'den başka yerde yoktur. Kürt'e, Türk'e, Ermeni'ye, Süryani'ye, Yezidi'ye yakın coğrafya olan İran, Irak, Suriye v.s. de görmek olası iken Zazalar bu yakın coğrafyalarda yoktur.

Alevi Zazalar ile Sünni (Şafii) Zazalar'daki sosyolojik farklılık ister istemez Aleviler'in Zazaca'yı sonradan öğrenen ve hatta Zazalaşan Türkmen Aleviler olduğu tezini güçlendiriyor. Tarihte Alevi Zazalar ile Şafii Zazaların ortak bir toplumsal tepkisi, ortak tavrı v.s. olmamıştır. Toplumsal zıtlık bu iki toplumsal grup arasında hep varolmuştur. Alevi Zazalar ile Şafii Zazalar coğrafi olarak birbirinden ayrı bölgelerde yaşıyorlar. Alevi Zazalar; Tunceli'de-Ovacık, Hozat, Nazmiye, Mazgirt, Pülümür yerleşmelerinin hemen tümü Zazaca konuşan nüfustur. Mazgirt, Pertek, Bingöl-Kığı, Karlıova gibi yerleşmelerde Kürtçe konuşan Aleviler'le ortak yaşıyorlar. Bu bölgeler dışında Erzincan'da-Çayırılı, Tercan, Kemah, Refahiye ilçeleri ve Merkez ilçe köylerinde nüfusun yaklaşık %20'si kadar Zazaca konuşan Alevi nüfus bulunuyor. Sivas'ın ise, İmranlı, Zara, Divriği ve Kangal'ın bazı köylerinde Zazaca bilen Aleviler var. Ayrıca; Erzurum Hınıs ve Muş-Varto'da Zazaca bilen Aleviler yaşıyor. Zaza Alevi denilen toplumsal kesimin oturduğu klasik coğrafya burasıdır, son yıllarda göçler nedeni ile, Avrupa ve İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Mersin, Antalya gibi kentlerde Zaza Aleviler gelmiştir.

Sünni Zazalar ise; çoğunluğu Bingöl'de Genç, Solhan, olmak üzere Elazığ-Karakoçan, Palu, Muş-Varto'da, Diyarbakır-Kulp, Lice, Çermik, Çüngüş, Adıyaman, Urfa-Karacadağ, Siverek, ve Bitlis-Mutki, Tatvan, Batman-Sason sayılabilir.

Bugün Zazalar tarafından yapılan tahmine göre; 1,5 milyon ile 2.5 milyon arasında Zazaca bilen nüfusun olduğu ifade ediliyor. Bunun ise %60'ı, Sünni-Şafii Zazalar'dan %40 civarı ise Zazaca bilen Aleviler'den oluştuğu tahmin ediliyor.

Alevi Zazalar'ın kendi içinde ve diğer Aleviler ile, Şafii Zazalar'ın da kendi içinde ve diğer Kürtlerle evlendiği görülüyor. Alevi Zaza, Şafii Zaza evliliği mümkün olmayan bir olgu gibidir. Ortak payda oluşumunda dinsel ayrım tayin edicidir. Küçük bir siyasallaşmış Zaza aydınlar dışında Zazalık ortak payda değildir. Alevi Zazaları bir araya getiren ortak bileşken Alevi olmalarıdır. Şafii Zazaları'da bir araya getiren ortak yapışkan Şafii inancıdır. Zazalık her iki kesim için ortak payda olmamıştır. Alevi Zazalar, Türk Alevileri, Şafii Zazalar'dan kendilerine daha yakın buluyorlar. Hatta Alevi Zazalar, Türk Sünnileri bile Şafii Zazalar'dan kendilerine daha yakın buluyorlar.

KAYNAKLAR

- *Ebubekir Pamukçu, Dersim Ayaklanması 1990 İstanbul*
- *Ali Kaya, Dersim Tarihi, 1999 İstanbul*
- *Ali Kaya, Deylem'den Dersime, 2001 İstanbul*
- *Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyoloji 1997 İstanbul*
- *P.A. Andrews, Türkiye'de Etnik Gruplar 1992 İstanbul*
- *A. T. Önder, Türkiye'nin Etnik Yapısı 1999 Ankara*
- *N. Uluğ, Derebeyi ve Dersim, 2001 Ankara*
- *Kızıl Yol (Dergi 4 sayı) 1983 Almanya*
- *Ayre (Dergi) 1986 İsveç*
- *Piya (Dergi) 1990 İsveç*
- *Munzur Çem, Zazaca Gramer, 2003 İstanbul*
- *Birikim Dergisi, S. 71-72*
- *H.R. Tankut Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler, 2000, Ankara*
- *Dr. Suat Akgül, Dersim, 2000, Ankara*

Yazan: Cemal ŞENER. Türkiye 'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar. ETİK YAYINLARI.
www.karacaahmet.org

ZAZALAR -3

Bu halkın temel çekirdeği Dersim'de olup, yaşadıkları bölge Fırat'ın iki kolu arasındaki kuzeyden Erzincan, güneyden ise Murat arasındaki alanlardır. Zazaların toplam nüfusunun iki milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Zazalar kendini DIMLİ ya da DIMLA olarak adlandırmaktadır. Zaza terimi, konuştuğu dilde çok sayıda kullanılan (ts, ds, tso, s, z) gibi sessizlerin yoğunluğundan dolayı komşuları tarafından takılmış bir adlandırmadır.

Zazaca Sasanilerin saray dilidir, lehçe falan değildir. Kurmançî, farsî, tacikçe vb. dillerle akrabadır.

Kürt ulusal bilinçlenmesinin doğuş döneminde ve önderlerin izlediği yöntemlerde, doğal olarak belirli abartmalarla, Kürtlere komşu diğer halkların etnik farklılıkları görmemezlikten gelindi ve kültürel değerlerinin gelişmesi engellendi. Örneğin İran halklarından Lorlar, Bahtiyarlar, Guranlar, yeni oluşan Kürt "intelligentsia"sı tarafından Kürt olarak sayılmaktadır. Bu yanılgıdan Kürtlerle sıkı bağlarla yaşayan Zazaların da kurtulamamış olması anlaşılabilir bir olgudur. Kültür yakınlığı ise, nasıl Kürtler'in Türk olduğunu getirmiyorsa, aynı biçimde Zazalar'ın Kürt olduğunu ispat edecek bir faktör değildir. Bugün Avrupa'ya baktığımızda da hemen hemen aynı kültür yakınlığını görmekteyiz. Ama bu İsveçlilerin Norveçli olduğu anlamını getirmemektedir.

Zazalar'ın Kürt toplumuna yaklaşması, Türk milletinin, ırk tarih, dil ve kültür açısından Zazalardan çok farklılık gösterdiğinden, Zazalar kendilerine en yakın olan Kürt milletine yaklaşmıştır. Zazaların dini, dili, ulusal bilinci ve etnik kökenlerini belirleyen birçok değer Kürtlere göre yerden göğe FARKLIDIR. Günümüzde Zazaların ulusal kimlik arayışı yeni bilinçlenme dönemini yaşamaktadır.

Netice itibarıyla; Zazalar kendi inanç ve etnik kökenleriyle FARKLI bir ulustur. Zazaların dinsel inançları ve etnik kökenleriyle ilgili Almanya'da yaşayan Berlin Üniversitesi öğretim üyesi, aslen Zaza, Zilfi Selcan " Zaza dili Kürtçe'nin lehçesi değildir" diyor.

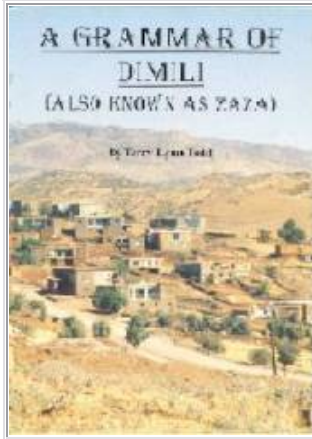
Dış göçten dolayı Batı Avrupa'da hayli miktarda Zazalar bulunmaktadır ve bunların önemli kesimi Alevidirler. ZAZALARIN ulusal ve kültürel kimlikleri, her türlü karşı propagandaya rağmen günbegün kökleşip sağlamlaşmaktadır.

Zazaca geçen yüzyılın sonunda ilk olarak Avrupalı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır (Peter Lerch, 1856). Zazaca'nın, Kürtçe'nin bir lehçesi değil de, başlı başına bir Kuzey-Batı İrani dili olduğunu ilk olarak sistematik araştırmalarını kitaplaştırarak ispatlayan Oskar Mann ve Karl Hadank'tır (Mundarten des Zâzâ. Siverek und Kor). Zazaca üzerine yürütülen araştırma serüveninde son olarak 1998'te yayınlanan iki bilimsel doktora tezi mevcuttur.

1. Zilfi Selcan: *Grammatik der Zaza-Sprache (Nord-Dialekt)* (Zaza dilinin grameri, Kuzey lehçesi)
2. Ludwig Paul: *Zazaki. Versuch einer Dialektologie* (Zazaca. Bir diyalektoloji denemesi)

Zazaca'ya örnek olacak ilk akla gelen dillerin ise İrani dilleri olması mantıklıdır.

Yazan: Sevda

A Grammar of Dimili Dimilice'nin Grameri

Terry L. Todd

**Iremet Förlag/2001
Box 4014
128 04 Stockholm/Sweden**

Dimilice, Hint -Avrupa dil ailesinin Hint-İran dil grubuna dahil İranî bir dildir. Bu dil, Türkiye'nin orta doğusunda, tahminen iki milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Türkler ve Kurmançî konuşan Kürtler, kendi aralarında bu dile "Zazaca" demektedirler ki, bu da bayağılayıcı ve aşağılayıcı bir anlam taşımaktadır (*Mann-Hadank, 1932:1*).

Bu dil üzerine yapılan en önemli analizler, Otto Mann'ın ölümünden sonra, Karl Hadank'ın, onun, bu yüzyılın başlarında yerinde yaptığı inceleme ve araştırmalara dayanarak kaleme aldığı ve yayınladığı kitaba dayanmaktadır (*Mann-Hadank, 1932*)

Hadank'tan önce Peter Lerch (*1857:49-87*) içinde 40 sayfa kadar da Dimilice olan Kurmançî metinler yayınlamıştı. Ancak bu metinlerde Dimilice dilbilgisine eğilinmemişti. Onun çevirilerinin iyi olmadığı da söylenmektedir. Ondan birkaç yıl sonra Friedrich Müller, Lerch'in metinlerini temel alarak Dimili dilinin analizini yapma girişiminde bulundu, ve bazı Dimilice sözcüklerin aynı kökenden gelen yeni Farsça sözcüklerle karşılaştırarak bu alanda daha başarılı oldu. 1862'de W. Strecker ve O. Blau, Türkiye'nin orta doğusunda dağlık bir bölge olan Dersim yakınlarındaki Quzulyan'dan derledikleri 100 tane kadar sözcük yayınladılar. Blau, bu dilin, Lerch'in daha önce iddia ettiği gibi, Kürtçe'ye, çok benzer bir diyalekt olduğu kanısına vardı. Albert Von Le Coq (1903), Siverek bölgesine yakın Çermik dolaylarından derlediği 2 ciltlik metinler yayınladı. Fakat na yazık ki su anda güncel olan bu çalışma için söz konusu ciltler bulunamadı. Ama o da herhangi bir dilbilgisi çalışmasına girmemişti.

Mann'ın yerinde çalışmaları ve onun notları üzerinde Hadank'ın yaptığı dikkatli analizler uzun zaman son derece değerli ve bilimsel çalışmalar olma değerini korudular. Bunun özel önemi, tarihsel, kültürel ve folklorik yönden çalışmalara olan katkısı; İranî ve İranî olmayan dillerle Dimilice arasında yapılan ayrıntılı karşılaştırmalar ve Dimilice'nin söz dizimine ilişkin analizleriyle çağımızda yapılan en üstün gramer çalışması olma özelliğinden gelmektedir. Onların çalışması, Dimilice'yi dikkatli bir şekilde diyalektilere ayırmalarıyla da dikkati çeker. Kitapta en önemli yer, Siverek'te konuşulan diyalekte ayrılmış ki, bu bölüm 35 sayfa tutarında metin, bağımsız tümceler ve çevirilerinden oluşmaktadır. Kitapta bundan başka Kor diyalektine ilişkin çalışmanın yanı sıra Bucak diyalektinden derlenmiş 10 sayfalık bir sözcük listesi, 25 sayfa tutarında Çapakçur (Bingöl) diyalektinden dilbilgisi tahlilleri ve sözcükler, ve 10 sayfa da Kiğı diyalektinden dilbilgisi tahlilleri ve sözcükler vardır.

Günümüzde yapılan modern çalışmalar ve analizler, Mann'la Hadank'a olan güvenin doğru olduğunu ve onların yaptığı çalışmaların son derece dikkate değer ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Onların çalışmaları, şu anda varolan Dimilice sözcük yapılarını incelediği gibi, sözcüğün artık ortadan kalkmış eski yapısını da incelemektedir. Sözcük incelemeleri ve açıklamalar yer yer yetersiz kalmakla beraber zamanın diğer araştırmacılarının çalışmalarını gölgede bırakacak kadar dikkate değerdir.

Onların çalışması, modern dilbiliminin geliştirildiği ilk yıllarda yapıldı. O zamandan beri bu araştırmalara devam etme cesaretini kimse gösteremedi. Bizim şimdiye kadar yapılmış olan araştırmalara dayanarak edindiğimiz deneyimlere göre bu konuda daha dikkatli olmak ve yazılan her şeye inanmamak, öncelikle yazılanlara eleştirel bir gözle bakmak gerekiyor. Her halükarda yeni dilbilimciler, yeni dilbilimsel çalışmaların yerinde yapılmasını ve eski dilbilgisi ile yeni dilbilgisinin karşılaştırılıp en doğru olanın yazılmasını önermektedirler. Dilleri daha iyi anlamak için onların geçmişteki halleriyle şimdiki durumlarını birlikte incelemek gerekiyor.

Dimili bölgesi sürekli olarak sıkı yönetim altında olduğundan böyle bir girişim devamlı engellenmiştir. 1920'lerden beri böyle bir araştırma için izin verilmemiştir (MacKenzie, 1960:xvii). Windfuhr (1976) Mann'ın yazılarından önemli bir kısmını esas alarak bir "Minni-Grammar of Zaza" (Zazaca Küçük Dilbilgisi) taslak halinde tamamlayıp hazırladı. Bu kitapta Dimilice'nin kısa bir dilbilimsel ve tarihsel incelemesiyle 16 sayfalık bir dil-yapı özeti yer almaktadır. Bu güncel çalışmada, söz konusu minik dilbilgisinden yararlandık ama dilbilgisinin kendisi ne yazık ki halen basılmamış olarak duruyor.

Mann, (Mann-Hadank, 1932:19)'da Dimilice'nin bir Kürt diyalekti olmadığı, Hadank da (1932:4)'de "Dimili" sözcüğünün "Daylamî"den geldiği sonucuna vardı. Bu dil, Daylamitlerin bir yansıması olarak görülüyordu, ki Daylamitler de Hazar Denizinin güney kıyısında bulunan Daylam bölgesinde yaşıyorlardı. Daylamitler daha ortaçağ ilişkilerinde bile Kürtlerden ayrılıyorlardı. Bugün Dimilice (Zazaca veya Kirmançça) konuşanlar kendilerini Kürt sanıyorlar. Ve onların dilinin Kürtçe olmadığını gösteren yeni araştırma sonuçlarına içerleniyorlar. Dimililer kendilerini psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik açıdan Kürt olarak görüyorlar. "Kürt" sözcüğünün ne kadar kötü tanıtıldığı göz önünde bulundurulursa Dimililerin başkalarının Kürt sayılmaları daha kolay anlaşılır. Oysa Dimilice, Kürt diyalektlerinden tamamen ayrılmaktadır.

MacKenzie (1961b) Kürtçe'nin bütün değişik diyalektlerini inceledi ve bu diyalektleri İranî diyalektlerle karşılaştırdı. Kürtçe'nin bütün diyalektlerini İranî diyalektlerden ayıran bütün unsurları buldu. Gerçekler ele alınırsa, Kürtçe'deki /-sm/, /-xm/ ve /-v/, /-w/ halini aldılar. Sözcüğün içindeki /-./ ekini "getirmek" fiilinde ele alırsak, kısaca bundan ayrı /-./ ve /-sm/ ve de /-xm/'nin incelenmesi gibi. O "Ben Kürt diyalektleri arasında hepsi tarafından paylaşılan özellikler bulamadığım gibi hepsinin dışında kalan bir özellik de bulamadım." diyor (1961b:72). Fakat bu özellikler Dimilice tarafından paylaşılmıyor. Tedesco (1921:199) kitabında Lerch'in araştırmalarına dayanarak Dimilice'yi ortada kalan bir dil olarak sınıflandırdı. Kürtçe'yi (1921:198)'deki bölümde bir kuzey-batı dili olarak belirledi. Bkz Windfuhr'un Yorumlar (*Azami and Windfuhr, 1972:13*) ve onun basılan haritasına (*Azami and Windfuhr, 1972:198-99*). /hr-/'nin içindeki /*fr-/'deki gelişmeye bakılırsa ve şimdiki zaman ve de basit zaman bildirme kipi Dimilice'nin öteki Kürt diyalektleriyle bölüştüğü sadece iki özellik olarak olarak görülür.

ZAZA VE GURANİ DİLLERİ

Genellikle Zaza ve Gurani veya Gorani dillerin kuzeybatı İran dilleri arasında sınıflandırıyoruz. Dilsel komşuluğa ve bu dilleri konuşanların soyut Kürt ulusal yapılanmasına duydukları yakınlığa rağmen, bu iki dili Kürtçeye bağlayamayız. Öyle ki, özne'nin -ken dışını, Kürtçenin geçirmiş olduğu karakteristik biçimlenmeye uymamıştır.*

Zaza dili

1. YAYILMA ALANLARI

Zaza dili, kuzey batıdan Sivas'ın Zara ilçesi, kuzey doğudan Erzincan, güney batıdan Adıyaman'ın Gerger ilçesi, güney doğudan Bitlis'in Mutki ilçesi olarak tespit edebildiğimiz coğrafi noktaların çevrelediği dörtken içinde yaşayan toplulukların konuştuğu lehçelerin bütünüdür. Türkiye sınırları içindeki "Kürt" toplumunun yaklaşık 7'de1'ini (istatistiklerden yoksunuz) Zazalar *olusturmaktadırlar. Aynı zamanda Türkiye'nin tüm büyük kentlerinde cemiyet halinde yaşayan iç diyasporadan söz edilebilir. 1960 -70 yılları arasında, Türkiye'den Avrupaya yönelik işçi gücünün önemli bir kesimini de Zazalar teşkil eder. Zaza ismi, Türkiye'nin şehirlerinde yerleşik yaşayan Zazalara verilmiştir.

Tunceli'nin (eski Dersim) ilçelerinde kendilerini Kırmanç olarak bilirler. Ve Kırmanç iki lehçesini konuşurlar. Diyarbakır'ın Dicle (Piran) ilçesinde yaşayanlar ise kendilerini "kırd", konuştuğları dili kırdki olarak adlandırır. Sünni bir Zaza için Alevi Zazalar kızılbaş olarak kabul edilir. Alevi Zazalar içinse Zaza ismi Sünni Zaza'ya takılmış ve onu temsil etmektedir. Yakın komşuları Kürtlerce Zaza olarak anılsalarda dımlı (Daylamlig) adı sık sık kullanılır. Tunceli'nin ilçelerinde so-bê ya da şo-bê (allez-venez) gidiniz-geliniz ismi bu topluluğun üyeleri için kullanılır. Kurmançi lehçesini konuşan Kürtlere gelince, Zazalar "Kırdas" olup, Kırdaski dilini konuşurlar.* Sorunun nedenli karışık olduğunu anlayabilmek için İran ve Irak Kürtlerinin Türkiye kürtlerini Zaza olarak andıklarını da eklemeliyiz.

Zaza dilinde yazılmış iki el yazması bugüne dek yayınlanabilmiştir. Malâ Axmedé Xâsi (kökeni Bingöllü olup Diyarbakır'ın Hezan ilçesinde doğmuştur.)'nin mevlüdü 11 hece üzerinden 756 mısra 16 bölümdür. 1903'de 400 örnek olarak gün ışığına kavuşmuştur. Siverek muftüsü Osman Efendi'nin 1903'de yazmış olduğu mevlüt ise ancak 1933'de Şam'da Celadaet Bedirxan'ın düzeltmesi ile gün ışığına kavuşabilmiştir. Günümüzde seçkin araştırmacıların ve aydınların meraklı çalışmaları sayesinde bir kac Zazaca derlemeyi Siverek, Kor, Bucak, Koza, Çebaxçur, Kiği gibi ağızların çözülmesini sunabiliyoruz.

2. DİLDEKİ TEMEL ÖZELLİKLER

Zaza dilinin fonolojik sistemi Kürtçe'nin fonolojik sistemine oldukça yakın olup, tumturaklı islemelere ve zengin sessiz vokallere sahiptir. Zaza dilinin tüm lehçelerinde zamirlerin cinslere göre dağılımı rahatlıkla ayırt edilebilir. Sesli harfle biten (özellikle belirgin-i) kelimeler dışı olarak kabul edilir. İsimlerin iki halde çekimleri yapılı; (Doğrudan dolayı) erkek-i/-,Dişi,é/-i/-o çoğul her iki cinstede ân, Örneğin: az so-n-â zarâ-y bân-i (erkek)

*Ez sino zerey ban-i

"je (feu) vais a 1'interieur de la masion"

"eve gidiyorum"

mang-â davij-i *mongey dewic-i

"la vache de la paysane"

"köylünün inegi"

Mâng-ey dawij-ân *mong-ey devic-on

"les vaches des paysan (nes)"

köylünün (yada) köylülerin inekleri

kayn-ak-ân bi-yâr-i*keyn-ek-on]bên-keyn-o ber

"emmene les filles"

"kızları götür"

Gurani Dili

1. YAYILMA ALANLARI

Gurani dili birkaç yüzbinlik (bugüne dek ne sayım yapılmış ne de istatistik veri olmuştur), Coğunun İran'nın batısında, Kirmanşah şehrinin kuzeyindeki Kuhe Şahan- Dalalü dağlarının yamaçlarından Irak sınırına dek uzanan bölgede yaşayan topluluklar tarafından konuşulur. En önemli yerleşim birimi Gahvâra şehridir. Sirvan nehrinin kollarından Zimkan'nın geçtiği vadide kurulmuştur. Bir diğer grubu oluşturan Gurâniler daha doğuya yerleşmişlerdir, Dinavar'a yakın Kirmanşah şehrinin kuzey doğusunda, 40 km uzaklıktaki Kandula bölgesidir. Dil açısından Gurânilere yakın olan Hawrâmaniler (bu lehçeyi konuşanlar 20.000 dolayındadır) Sanandaj şehrinin batısında kalan orta Zağros'ta yerleşiktirler. Kartalların gerçek bir yuvası olan Awraman Dağı (2.626m) Şahan dağ silseselinin

yedincisidir. Hawrâmaniler iki kola ayrılır. Luhon Hawrâmanileri, zincirinin güney batısında (en önemli köy merkezi Nawsudadır) ve Taaxt Hawrâmanileri dağların kuzeyinde ve batısında yerleşmişlerdir. En önemli köyleri Pâwa, Şaho, Hajj'dir. Diğer yakın diyalekleri konuşan gruplar, konuşanların sayısına göre en önemli olanları, Bâjalânilerdir (veya Boyaran yada Bêjwân, Arapçadaki haliyle Bâjwân) İran'ın Kasr-i Şirin, Zohab, Bin Küdra ve Kratü bölgelerinde yerleşiktirler. Bu grubun önderleri Irak'ın kuzeyindeki Hanakan seherine bağlı köylerde yaşarlar. Küçük bir grup ise Musul'a bağlı, Murat nehrinin doğu şeridindeki köylere dağılmışlardır. Bu gurup yine yakın lehçeleri konuşan ve Kakai aşiretlerinin oluşturduğu konfederasyona bağlı Şabak, Sali veya Sarliyya aşiretleriyle iç içe yaşarlar. Şabaklar (10 ile 20 bin arası hesaplanır) Ali Ras, Yangica, Hazna, Talâra gibi Musul'un kuzeyindeki Jabal Maklûb'a doğru uzanan köylerde, Sarlılar ise aynı bölgede büyük Zab suyunun sağlı sollu köylerinde ikâmet ederler. Çv. Bâjalâniler, Sarlılar ve Şabaklar müslümanlığın Şii kökenli, içine kapalı tarikatların, geçmişte Ali Ras (Kara Ali) olarak adlandırdıkları İmam Ali'ye özel bir bağlılık sunan gurupları günümüzdeki temsilcileridir. Bu tarikatların doktrinlerindeki ayrılıklar oldukça karışık ve sorunsaldır. Yezidiler gibi bu aşiretlerin üyeleri açıkça Kürtlerin giyisilerinden farklı olan Araplara özgü giyisiler giyer, Arap-Müslüman isimleri kullanırlar. Gurânilerin, Bajânilerin, Şabakların ve Sarlıların çoğunluğu en iyi kaliteden çifçi olup (tasarlama sistemleri gözle görülmeye değer), işportacılık mesleğindeki yeteneklerinden dolayı diğerlerinden ayrılırlar.

2. İSİM

Gurân/ Gorân ismi Hazar denizi eyaletleriyle ilişkilidir. (Gilân'nın toponoisi herşeyden önce Gurâni bölgesiyle ilişkilenebilir.) Uzmanlar, Gurânilerin ve Zazaların anayurtları ve akrabalarını Hazar denizi kıyılarında bulmaktadır. Zazalar batıya, Ermenistan platosuna doğru göç ederken Gurâniler güneye, Zagros dağlarının orta kısımlarına yerleşeceklerdir, göçün hemen ardından Kürtçe konuşan topluluklar tarafından istilaya ve asimilasyona uğrayacaklardır. Bitlisi Şerif han Şerefnamesinde (16 yy sonu 17 yy başı) Gurân adını Ardalan (günümüzde Kordestan'ın ilçesidir) ve Kirmanşah bölgeleri halklarını belirlemek için kullanır.

3. DİLDEKİ TEMEL ÖZELLİKLER

Gurâni dili Ardalanlı yönetici soyluların konaklarında, şairlerin kullandığı edebi bir dildi. Öylesine ki Süleymaniye'deki ünlü Baban sarayının şairleriyle başlayıp geçtiğimiz yüzyılın başlarına dek sürmüştür. Yine bu dilde, bölgede etkinliği olan Ehli-hak tarikatına ait kutsal talimat ve yönergeler yazılmıştır. Edebi Gurâni dilinin fonetik açıdan temel özellikleri sözcüklerin köklerinde bulunan y-,w-,h-, ses birimleriyle sürmektedir.

Fonolojik sistemi Kürtçe'nin, özellikle merkezi Kürtçe'nin fonolojisiyle benzeşmektedir. Vokalik sistemde, uzun vokaller oldukça zengindir. Ses tonu yani vurgular, hareketlilik (değişkenler) temel rolü oynar, belirleyici bir işlev yüklenir. Dilde zamirlerin yapısı, cinsler (erkek-Dişi) ve hallerde (Doğrudan eğilimli) normal olarak farkedilebilmektedirler. Lehçelerin çoğunluğunda belirleyici son ek kullanılmaktadır.

Yazan: Joyce BLAU

GURAN VEYA GORAN

Günümüzde Guran, Kirmanşah'tan Kasr-ı Şirin sınırı yakınlarına kadar uzanan ana yolun kuzeyinde ve Dalahu dağının Kuh-i Şahan yamaçlarını da içine alan bölgede yerleşik olan 4.000 - 5.000 hane dolayına kadar düşmüş bir İran halkıdır. Başkenti Gahvara'dır. Gahvara, Güney Sirvan'daki Zimkan vadisi içinde bulunan Kirmanşah'ın 60 km kuzeyine düşmektedir. Kirmanşah'ın 40 km kuzeybatısında Dinavar kesimine yakın olan Kandula köyünde ayrı bir topluluk yaşamaktadır. Daha birçok diğer kol Hawraman aşiretiyle Badjalan'ı oluşturur.

Bu adın ilk biçimi herhalde Goran (L* Gawran-) olmalı. Çünkü bu ad Kürt diyalektlerinde çokça geçer. Gurani'nin kendisi de zaten o 'dan u 'ya, giderek u 'dan ü 'ye doğru bir ses değişimine uğramıştır. Bu yüzden bu ad ile, Straba sözü geçen Medlerin komşusu arasında benzerlik kurmak oldukça güçtür. Adın kökeni büyük bir olasılıkla gaw bara-kan "öküzüyle yol sürme" (bkz. Minorsky, age.) sözcüğünün içinde aranabilir. Bu adın Hazar bölgeleriyle bağlantısı kurulmaktadır. Çünkü aynı zamanda yer adı olarak "Gilan", Gurnalar arasında çok yaygındır. Bunların anavatanlarının Hazar olduğu saptanmasının kanıtı yine kendi dilleridir. Bunlarla yakın bağları olan Zaza ya da Dimili halkının batıya, eski Ermenistan içlerine geçmesi sonucu preto Guranlar güneye göçetmiş ve tüm Güney Zagros bölgesine yerleşmiş gibi görünüyor. Daha sonra bunlar, bir Kürt yayılmasına bağlı olarak kuzeyden de çevrilmişlerdir. Dilleri, Kürt işgalcilerinin "merkezi" dilleri üzerinde izler bırakmıştır.

İbn Khurnadadhib, bu adın ilk biçimini "Cabaraka" olarak veriyor. Benzer biçimler, her zaman Kürtlerle yakın ilişki içine alınarak, İbn Fakih ve el-Mes'udi tarafından da kullanılmıştır. İbn el-Athir, Kuzey Luristan'dan Şahrazur'a kadar uzanan Hasanoyid Hükümdarlığını anlatırken Cavrakan'ın yağmalanmasına sık sık değinmektedir. Mudimal Altawarikh'in yazarı bu adın yerine düzenli olarak "Guranan" adını kullanmaktadır. Şibab el-Din el-Umari, Masalik el-abşar, Hamadan ve Şahrazur dağlarında yaşayan "el-Kuraniye" diye bilinen Kürtlerden sözediyor. Şerefhan, Şerefname'de sanki tüm Ardalan ve Kirmanşah ahalisinden bahsediyormuş gibi "Guran" deyimini ısrarla kullanmış, ancak onların çeşitli yöneticilerini birbirinden farklı olarak ele almıştır. Böylece, ayakta kalan Guran nüfusunun dışındaki tüm diğerlerinin Kürt kabilelerince eritilmesinin giderek geliştiği, ve şu anda varılan benzeşmeye, bir yüzyıldan daha uzun bir süre önce ulaşıldığı gözlenmektedir.

Guranlar, temelde toprak işleyici olmakla birlikte, uzun süre kaliteli asker olmalarıyla da tanınmışlardır. Geçen yüzyıl içinde İran ordusu için 1.000 ile 2.000 kişi arasında değişen düzenli bir birlik sağlamışlardır. Kürt aşiret liderliği altına girenler kimliklerini tamamen yitirdiler. Misken ile eşdeğer anılan Goran adı bugün Şahrasur Kürtlerinde serf-benzeri Kürtçe konuşan köylülük için kullanılıyor.

Ayrıca "Goran" adı, Büyük Zap Suyunun kuzeyinde Khazir kolunun Zap Suyuna katıldığı yerin üstünde kalan kısımda yerleşik küçük bir Kürt grubu için de kullanılıyor. Bu yedi kabile, ki bunlara da "Goran" deniyor, diğer komşularının tersine güney grubu Kürt diyalektlerini kullanmaktadırlar. Bunlar çok belirgin olarak Kirmanşah-Khanakin yöresinden gelerek buraya yerleşmişlerdir.

Dil

Gurani diyalektleri, Kuzey-batı İran grubu içindedir. Bunlardan Hawrami, özelliklerini koruyan en eski diyalektir. Fonolojik özellikleri şunlardır:

a) y ve w ön seslerinin korunması:

H(awrami) yawa, B(adjalani) yaw , K(andalai) yaya "arpa"

H, B wa K va "rüzgar"

H, K wini "kan"

b) Ön w -<hw -:

Tümünde ward "yemek"

H, K war "güneş", warm "uyku"

c) Ön h -<x -: H, K har "eşek", hana "ilkbahar"

d) -rd ->-l -, hatasız olarak Kuzey Batı İran sözcüklerinde; H wili "çiçek"; K zil "yürek"

H ve B genelde meçhul ünlüler e ve o 'yu korurken, bu sesler öteki Gurani diyalektlerinde kaybolmuştur. H hela , K hila "yumurta"; H, B, goş , K guş "kulak". Burada u genellikle u:: olur. K dur "uzak", zu "çabuk".

Nominal sistemde eril veya dişil cins ile doğrudan ve dolaylı anlatın normal olarak birbirinden ayrılmıştır. Birçok diyalekte belirli sonek -aka vardır, F -ake (-aki). Belirtisiz sonek genellikle î , Hawrami'de ew 'dir, F'de -ewa . H, ayrıca ulama i 'nin yanısıra (yanew -i kon "eski bir ew") genitiv izafa şekil û:: 'yu da korumaktadır (das-û wem "kendi elim").

Kopula (özne fiil bağlantısı, çn.) -n- ile karakterize edilmektedir. Böylece tekil 1) ana(n) , 2) ani , 3) -

an , vb. gibi olur. Geniş zamanda süreklilik veren önek genellikle m(a)- 'dır. B makaro , K makaru , ancak H karo "o yapar". B macan , H maca "onlar söyler (wac). Buna ek olarak H'de imperfe (tamamlanmamış, çn.) zaman kökü vardır: Karene "ben yapıyordum", wace "o söylüyordu". Diyalektlerin büyük çoğunluğu geçişli fiillerin içe dönük geçmiş zaman oluşturma özelliklerini korumuşlardır. H, B çeş-it wat "ne dedin?", K awirdan-iş "o onu getirdi". Edilgen kökler -ya- ile yapılmaktadır. H wacyo "denir", K kiryan "yapıldı".

Gurani, dil olarak yazınsal statü kazandı. Bir dizi Ehl-i Hakk yazarının kullandığı dil olmanın yanısıra Ardalan valilerinin yönetim dili olarak da kullanılmıştır. Bu yazın dilinin kısa grameri Rieu tarafından verilmiştir. Ozanlar, Yusuf Yaska'dan Mevlevi'ye kadar uzanır. Epik, lirik ve dinsel yazın olarak tüm Gurani nazmı, aynı şekilde, basit bir dekasilabik (on hecelik mısra, çn.) ölçü içindedir. Gurani'nin geçmişteki ünü, onun komşusu olan Kürtçe'de "şarkı" için ortak sözcük olmasından kaynaklanıyor.

Kaynaklar:

V. Minorsky, The Guran, BSOAS'ta, xi (1943), 75-103;
Benedicstsen / Christensen, Les dialectes d'Awroman et de Pawä, Copenhagen 1921;
K. Hadank, Mundarten der Guran, (Oskar Mann) ortak çalışma..., Berlin 1930;
M. Mokri, Cinquante-deux versets ... dialecte Gurani, JA'da, 1956, 391-422.

Yazan: David N. MacKenzie

ZAZACA, KÜRTÇE (KURMANÇÇA) VE FARŞÇA ARASINDAKİ FARK ÜZERİNE KÜÇÜK BİR KARŞILAŞTIRMA

Bu yazıda Zazaca'yı (Dımılki, Kıрманcki, Zazaki), Kurmançça (Kurmançî, Kuzey-Kürtçesi) ve Farsça (Zâbâne Fârsî, yeni-Farsça) dilleriyle kelime ve gramer farklılıkları açısından karşılaştırmaya çalışacağız. Ele alacağımız örnekler yer darlığı nedeniyle daha çok günlük dilin kelimelerini içerecek. Zira bu konuda bir kitap oluşturabilecek kadar örnek verilebilir.

Bilindiği gibi, Zazaca, Kurmançça ve Farsça aynı dil ailesindedir. Ancak aynı dil ailesinden olmaları birbirlerinin lehçeleri olmalarını gerektirmez. Günümüzde yapılan en büyük yanlışlık işte bu noktadır. Bu diller arasındaki fark, Türkçe-Türkmence veya İspanyolca-Portekizce dilleri arasındaki farkla aynı şey değildir.

Zazaca, Kurmançça (Kürtçe) ve Farsça Hint-Avrupa dillerinin Batı-İranî alt-dil grubuna girmektedirler. Farsça ve Kürtçe Güney-Batı İranî diliyken, Zazaca bir Kuzey-Batı İranî dilidir. Fakat Kurmançça kendi içinde daha çok Kuzey-Batı unsurları içermektedir.

İranistik dilbiliminde Zazaca başlı başına bir dil olarak görülmektedir. Aynı şekilde ünlü Alman dilbilimci Oskar Mann da Zazaca'nın başlı başına bir dil olduğunu savunmuş ve bunu "Mundarten der Zâzâ. Hauptsächlich aus Siverek und Kor" (Zazaca'nın Ağızları. Özellikle Siverek ve Kor yöresinden) adlı çalışmasında ispatlamıştır. Oskar Mann'ın ölümünden sonra Karl Hadank bu çalışmayı Berlin'de 1932 yılında bir kitap haline getirmiştir. Kitabının 18'den 23. sayfasına kadar olan "Das Zaza nicht Kurdisch" (Zazaca Kürtçe değildir) bölümünde bu konuyu bilimsel olarak irdelemiştir.

Resmî ideolojinin iddia ettiği gibi Zazaca Kürtçe'nin veya Kürtçe Farsça'nın bir lehçesi değildir. Bunun böyle yanlış irdelenmesinin nedeni politik olmasından dolayı ve dilbilimcilerin yeterince bu konunun üzerine eğilmemesindedir.

- **Zazaca**'da Dersim lehçesinin Pülümür şivesine ağırlık verilmiştir. Açıklayıcı olması için gerektiğinde parentez içlerinde başka diyalektlerden de örnekler verilecektir.
- **Kurmançça**'da yazı dili olarak Cizre-Botan lehçesi kullanılmaktadır. Buna rağmen yer yer Kuzey-Kurmançça (Dersim, Malatya) lehçeleri de saptanmıştır.
- **Farsça** verilen örnekler günümüzde kullanılan Farsça'nın edebiyat dilidir. Halk ağızları bazen farklı değişiklikler içerdiğinden parentezlerle belirtilmiştir. Farsça genellikle Arap harfleriyle yazılır, ama burada okuyucunun rahat anlayabilmesi için Latin harfleri kullanılmıştır. Söyleyiş özelliği ise Zazaca ve Kurmançça'ninkine yakındır. Bu nedenle, Farsça için burada kullanılan bazı harflerin telaffuzu üzerinde de durulmuştur:

ä: kısa 'a', 'a' ve 'e' arası bir ses.

â: uzun 'a', 'a' ve 'o' arası bir ses. Bu 'â' halk ağzında bazen uzun 'û'ya dönüşür. Örneğin: män be xâne mîrâväm (ben eve gidiyorum) yazılırken, halk ağzında ise mîräm xûne denir.

e: kısa 'e' Türkçe'nin 'e'sinden daha incedir.

ê: uzun ince bir 'e'

î: uzun 'i'

û: uzun 'u'

o: kısa 'o'

MASTARLARIN KARŞILAŞTIRMALARI

(parentezlerde şimdiki Zaman gövdesinin kökleri belirtilmiştir):

Örneğin: kerdene (yapmak): Master; kerd-: Geçmiş Zaman gövdesi; k-(en)-: şimdiki Zaman kökü; ker-: Sübjontif Gövdesinin kökü

Zazaca	Kurmançça (Kürtçe)	Farsça	Türkçe
rakerdene (k- ra)	vekırın (ve -k-)	bâz kârdân (bâz -kon-)	açmak
ardene (a-)	anın (tin-)	âvârdân (-âvâr-, -âr-)	getirmek
wendene (wan-)	xwandın (-xwin-)	xândân, xûndân (-xân-, -xûn-)	okumak
qesey kerdene (qesey k-)	qise/dang kırın (qise -k-)	hârf zâdân (hârf -zân-)	konuşmak
vatene (va-)	gotın (-bêj-, -bê-)	goftân (-gû-, -g-)	söylemek
şıyaene (so-, şo-, şı-)	çûn (-ç-, ter-)	râftân (-râv-, -r-)	gitmek

amaene (ye-, ê-)	hatın (tê-)	âmädän (-â-)	gelmek
ditene (dos-, doş)	dotın (-doş-)	dûşîdän (-dûş-)	sağmak
ronıştene (nis- ro)	rûniştın (rû -n-)	neşestän (-neşîn-, -şîn-)	oturmak
weçinitene (çin- we)	helbijartın (hel -bijêr-)	vâr çîdän/bâr çîdän (vâr-çîn-)	seçmek

Zazaca ve Farsça'nın birinci ve ikinci çoğul şahıs zamirleri bayağı yakınlık göstermekte (ma, şıma, şomâ). İlginç olan şey, bu zamirlerin Zazaca'da Oblik Hal'de de değişmemesi:

	Zazaca	Kurmançça	Farsça	Türkçe
yalın hal	ma ameyme şıma amey	em hatın hun hatın	mâ âmädîm şomâ âmädîd (âmädîn)	biz geldik siz geldiniz
oblik hal	çê ma (keyê ma) çê şıma (keyê şıma)	mala me mala we	hânêye mâ (xûnêyemân) hânêye şomâ (xûnêyetân)	evimiz eviniz

OLUMSUZLUK DURUMU:

-en- ara eki kalkmaz,
olumsuzluk ön eki **nê-**
eklenir:
ez **nêvênenu**

şimdiki Zaman belirtisi dı-
kalkar, yerine na- (nı-, no-)
eklenir:
ez **nabınım**

şimdiki Zaman
belirtisi **mî-** kalkmaz, ben
olumsuzluk ön eki **ne-** eklenir: görmüyorum
mân **nemîbînâm**

SAYILAR:

	Zazaca	Kurmançça	Farsça
1	zu, jü (jew, yew)	yek	yek (ye)
2	dıde, dı	dudu, du	do
3	hire	sısê, sê	sê
4	çar (çor, çehar)	çar	çâhâr (çâr)
5	phonc (panc)	pênc	pânc
6	ses (şeş)	şeş	şeş (şîş)
7	hawt (hot, 'hewt)	heft	hâft
8	heşt	heşt	hâşt
9	new	neh	noh
10	des	deh	dâh
11	des u zu (jewendês)	yanzdeh (deh u yek)	yâzdâh
12	des u dıde (dıwês)	dıwanzdeh (deh u du)	dâvâzdâh
13	des u hire (hirês)	sêzdeh (deh u sê)	sîzdâh
14	des u çar (çarês)	çardeh (deh u çar)	çâhârdâh (çârdâh)
15	des u phonc (pancês)	panzdeh (deh u pênc)	pânzdâh (pûnzdâh)
16	des u ses (şiyês)	şanzdeh (deh u şeş)	şânzdâh (şûnzdâh)
17	des u hawt (hewtês)	hıvdeh (deh u heft)	hefdâh (hevdâh)
18	des u heşt (heştês)	hıjdeh (deh u heşt)	hecdâh (hejdâh)
19	des u new (newês)	nozdeh (deh u noh)	nûzdâh
20	vişt (vist)	bist	bîst
21	vişt u zu (vist u yew)	bist û yek	bîst o yek
30	hıris	si (sih)	sî
40	çewres	çel (çıl)	çehel (çel)
100	se (sed)	sed	sâd
200	dısey	du sed	devîst
1000	hazar	hezar	hâzâr

SÖZCÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI:

(e: eril; d: dişil)

Zazaca	Kurmançça	Farsça	Türkçe
çım (çısm) e	çav e	çeşm	göz
gos (gop) e	guh (go) e	gûb	kulak

huri e	birû e	âbrû	kaş
boji (bazi), qol e	mıl, bask, pil	bâzû	kol
dızd e	dız e	dozd	hırsız
zerd	zer	zârd	sarı
şia, sia	reş	sîâh	siyah
adır e	agır e	âtâp	ateş
game d	gav d	gâm	adım
name e	nav e	nâm, esm	ad
sewe (bewe) d	şev (şav) d	şâb	gece
genım e	genım e	gândom	buğday
pırd e	pır e	pol	köprü
dewe d	gund e	rûstâ, dê	köy
heya, ya, êê	erê, herê, belê	ârê, bâlê	evet
nê	na, no	nâh, xeyr	hayır

Zazaca ve Kurmançça'da isimlerde eril/dişil ayrımı (genüs) varken, Farsça'da bu ayrımı göremiyoruz (Sorani-Kürtçe'sinde de olduğu gibi). Kurmançça'da sözlerin genüsü tek izafelerde ve Oblık Hal'de oluşurken, Zazaca'da dişil kelimeler Yalın Hal'de şöyledir: -e veya -i bitişik ve sonu vurgusuz.

Örneğin: uşire, bize, rêçe, gêrmi, tiji, derjêni. İstisna: balişna, manga, kesa gibi sözler.

Farsça'da tek Yalın Hal varken, Zazaca ve Kurmançça'da ise üç hal vardır:

1. Yalın Hal, 2. Oblık Hal, 3. Çağrı Hali

OBLİK HALİN SAHİS ZAMİRLERİ:

(Farsça'daki halk ağzının son ekleridir)

Zazaca	Kurmançça	Farsça (Halk Ağzı)	Türkçe
mı(n)* ma	mın me	-âm -emân	beni, benim, bana bizi, bizim, bize
to sîma (şîma)	te we	-ât, -et -etân	seni, senin, sana sizi, sizin, size
dey, ey, cı dine, ine (inan)	wi wan	-aş, -eş -eşân	onu, onun, ona (e) onları,
daê, aê, cı	wê	-	...,, ..., ... (dişil)

* mı'nın n'si Zazaca'da kaybolmuştur ve şu gibi durumlarda çıkar : Na vistûriya mına. (Bu benim kaynanamdır), yada: alvaze mîno khan (eski arkadaşım).

ÇAĞRI HALİ:

ero Heso !	lo Heso !	(lan) Hasan !
erê çênê ! (keynê)	lê keçikê ! (qizê)	kız !
alvazenê ! (embazêno !)	hevalno !	arkadaşlar !

Kurmançça ve Zazaca'da ortak olan bir başka nokta ise "Ergatif" Hal, yani Geçmiş Zamanda, Geçişli Fiiller'de özne ve nesnenin yer değiştirmesi hali. Ergatif Hal eski İranî dillerinde ve Kafkas dillerinde, örneğin Gürcüce'de de vardır.

Zazaca	Kurmançça	Farsça	Türkçe
ez cêniye vênon	ez jin dîbinım	mân zân mîbînâm	ben kadın görüyorum
ez a cêniye vênon	ez wê jinê dîbinım	mân ân zân râ mîbînâm (mân ûn zânû mîbînâm)	ben o kadını görüyorum
mı cêniye diye	mın jin dit (di)	mân zân dîdâm	ben kadın gördüm
ez to vênon	ez te dîbinım	mân to râ mîbînâm (mîbînâmât)	ben seni görüyorum
mı tı diya	mın tu diti	mân to râ dîdâm (dîdâmât)	ben seni gördüm

mı tı diya, Türkçe'ye birebir çevrilince: sen benden taraf görüldün.

TAYINI SIFAT:

çêneka rindeke (keyneka rindeki)	keçika (qiza) xweşik	doxtäre qâpâng	güzel kız
----------------------------------	----------------------	----------------	-----------

laako rindek (lajeko rindek)	lawê/kurrê xwebik	pesâre qâbâng	güzel oğlan
domanê (qeçê) nêweşi	zaroyên nexweb	bâççehaye mârîz (nâxoş)	hasta çocuklar
caê de xıravın (caê do xırabın)	ciheki xırab	câyî xârâb	kötü bir yer
birae tüyo qız	birayê teyê piçûk	bârâdâre kûçeke to	küçük kardeşin

Zazaca'nın özelliği: 'de' edatının oluşu, hatta Güney lehçelerinde (Çermik-Siverek vd.) eril (do) ve dişil (da) edatı da mevcuttur. Dahası Zazaca'da sıfatlar bir dişil ek (-e, -i) veya çoğul eki (-i) almaktadır.

ÖN TAKI VE SON TAKILAR:

Zazaca	Kurmançça	Farsça	Türkçe
.... de(r)	lı..., dı ...de	dâr..., tû...	-de
ez çê deru (ez keye dıra)	ez lı mal im	dâr xânêyâm (tû xûneam)	hali evdeyim
.... ra	ji ...	âz ...	-den hali
Dêsimi ra	ji Dêrsimê	âz Dîrsem	Dersim'den
.... rê / ve...	ji ... ra	be	-e hali
cı rê peru don(danu ve cı)	jêra pere dıdım be	û pûl mîdâhâm (pûl mîdâmeş)	ona para veriyorum
hata ...	heta (heyana) ... tâ -e kadar

-de ve -den Hali için Zazaca'da bir son takı gerekirken, Kurmançça ve Farsça'da bunlar ön takı olarak kullanılır.

"BU" İŞARET ZAMİRİ:

	Zazaca	Kurmançça	Farsça	Türkçe
	no (in)	ev	în	bu (eril)
yalın hal	na (ina)	ev	în	bu (eril)
	ni (ini)	ev	înhâ	bunlar (dişil)
	ney	vi		bunu, bunun (eril)
oblik hal	naê	vê		bunu, bunun (eril)
	nine	van		bunları, bunların (dişil)

Zazaca'da bütün gramer hallerine göre birer işaret zamiri bulunmasına karşın, Kurmançça ve Farsça'da işaret zamirleri kısmen kaybolmuştur.

SÜBJONTİF :

kerdene (ker-)	kırın (k-)	kârdân (kon-)	yapmak
ez ke bikeri (bıkera)	ez ko (ku) bıkim	mân ke bokonâm	yapsam
tı ke bikerê	tu ko bıki	to ke bokonî	yapsan
o/a ke bikero	ew ko bıke	û ke bokonäd (bokone)	yapsa
şime (şim)!	herın !	berävîm (berîm) !	gidelim !
şêrime ?	em herın ?	berävîm (berîm) ?	gitsek mi ?

Zazaca'nın buradaki özelliği, bazı Fiillerde bir Sübjontif kökünün olması. Kürtçe ve Farsça'da ise Sübjontif fiili şimdiki Zaman gövdesinin köküyle kurulur.

SONUÇ:

Örneklerden de anlaşıldığı gibi Zazaca'nın Kürtçe'nin, Kürtçe'nin de Farsça'nın bir lehçesinin olmadığı görülmektedir.

Dipnotlar:

1. Bu metnin Zazacası TIJA SODIRI dergisinin 2.sayısında (çele 96) yayınlanmıştır.
2. İrani Farsça değildir, bir genel terimdir. İran devletiyle de karıştırılmamalı. Öte yandan Paştu (Afganca) dili bir Doğu-İrani dilidir. Diğer İrani dillerine Goranca, Lurca, Beluçice, Tacikçe, Osetçe vb. örnek olarak verilebilir. İrani tarih, edebiyat ve dilleriyle ilgilenen bilime İranistik denilmekte. Türk dilleriyle (Türkiye Türkçesi, Türkmençe, Uygurca, Kırgızca vs.), tarih ve edebiyatıyla ilgilenen bilimin

adı ise Türkolojidir.

3. Bu görüşü savunan ve bu konuda araştırması olan dilbilimciler: Vladimir Minorsky, Terry Lynn Todd (A Grammar of Dımlı, Michigan, ABD, 1952), Prof. MacKenzie (Göttingen Üniversitesi, Almanya), Ludwig Paul (Göttingen), Dr. Zilfi Selcan (Berlin Üniversitesi), C.M. Jacobson (Rastrustena Zonê Ma, Bonn 1993) v.d.

Yazan: Asmeno Bêwayir

KIRMANÇ-ZAZALARIN ETNİK KİMLİĞİ ÜZERİNE

"Dersim" dergisi'nin 11. sayısında Abdülmelik Fırat ile yapılan bir söyleşi yayınlandı. Abdülmelik Fırat'a bir çok konuya ilişkin sorular sorulmaktadır. Sorulan sorular arasında, Kırmanç-Zazaların etnik kimliği ile ilgili sorularda var. Söz konusu bu söyleşi, hem biz yurt dışındaki Dersimlileri, hemde "Kırmanç-Zazalar ayrı bir etnik kimliğe sahiptir" diyen herkesi zan altında bırakan bir içerik taşımaktadır. Sorulardan biri şöyle: "Yine bir tehlike olarak addedermisiniz bilmiyoruz ama, yakın dönemlerde ve özellikle Avrupa'da daha yaygın bir şekilde süren bir tartışma var; Zaza/Kırmançların Kürt olmadıkları, dilleri ve kültürleri itibarıyla ayrı bir etnik topluma tekabül ettikleri yönünde. Bu konuda neler söylemek isterdiniz?"

Soru, "Bir tehlike olarak addedermisiniz " diye başlıyor. Sonrada "yakın dönemlerde ve Avrupa'da" diye devam ediyor. Kırmanç-Zazaların ayrı bir etnik kimliğe sahip olduklarını, dillerinin farklı olduğunu söylemek, neden tehlike olarak adlandırılın ki ? Soruyu bu biçimde formüle etmenin arka planında yatan gerçeği anlamak zordur.

Kırmanç- Zaza halkının Kürt olmadığını, dillerinin farklı olduğunu ilk söyleyenler biz Avrupa'da ki Dersimliler değiliz. Avrupa'da ki Dersimliler tarafından yapılan; eskiden beri halkımız tarafından söylenenin geniş bir teorik formülasyonudur.

Birincisi: Bizim halkımız ister kendini Kırmanç, ister Zaza, ister Dimli, ya da Alevi olarak adlandırsın, her zaman kendisiyle Kürtler arasına bir ayırım koymuş, kendisini ve dilini başka, Kürtleri ve dilini de başka bir biçimde adlandırmış, kendisini kürtlerin bir parçası olarak görmemiştir. Kürt Milliyetçiliğinin etkisi altında kalmış bazı aydınların, "biz Kürdüz" demesi bu gerçeği değiştirmez. Halkımızın kafası açık ve net iken aydınlar, halkı dinlememiş, kimliğimize gölge düşürmüşlerdir.

Halkımız, yaygın olarak;"ma Kırmancime", "ma Elevime", "ma Dimlime", "ma Kırmancki, Dimilki qesey keme", "ma khuri nime" diyerek bu farklılığı açık bir biçimde ifade etmiştir. "Khuri hetê Mardin'de, hetê Diyarbekir'de nisenê ru" diyerek, Kürtlerin oturduğu coğrafyaya da kesin bir biçimde işaret etmiştir.

Ne yazık ki halkımız, kendi diliyle bu gerçeği yazıya dökmemistir. Burada kendi tarihini kendisi yazmamış halkımızın, sözlü hafızasını esas almak, sözlü hafızasına baş vurmadan başka çaremiz yoktur. Bizim halkımızın kendini tanımlamasıyla, başka birilerinin bizim halkımızı tanımlaması birbirine denk düşmüyorsa biz, halkımızın kendine ilişkin tanımlamasını esas almak zorundayız.

Peter Alford Andrews:"Etnik gurupları tanımlamada bir gurubun andaki kendi öz tanımı bizim için geçerli olabilecek tek tanımdır". (1) . Bizim yaptığımız da bundan ibarettir.

İkincisi: Kırmanç-Zazaların ayrı bir halk, dillerinin de Kürtçe olmadığı, bir çok yabancı tarihçi ve dilbilimci tarafından da yazılı olarak ifade edilmiştir. Buna ilişkin bir çok kaynak vardır. Avrupa'da ki Dersimlilerin yaptığı bir başka önemli iş de, bu kaynakların bulunup ortaya çıkarılmasıdır. Bütün bu görüşleri burada aktarmanın mümkünatı yoktur. Sadece kısa bazı örnekler vermekle yetiniyorum. Dersime giderek incelemelerde bulunan Ermeni yazar Andranik, 1901 yılında basılan "Dersim" adlı kitabında Dersimliler için; "(...) ve biz biliyoruz ki, onlar Osmanlı değildir, Pers (Barsig) değildir, Kürt değildir, Ermeni değildir, Bartev değildir, Mar değildir ve bilmem daha ne değildir" (2) demektedir.

Zazaca'nın Kürtçe olmadığını çok eskiden beri savunan Alman dilbilimcilerin görüşleri çok açıktır. Karl Hadank: "Zazaca Kürtçe değildir " ve " ...O. Mann, Zazacanın Kürtçe'den ayrı ele alınmasını savunan ilk Alman dilbilimcisiydi. 1906 ve 1907' de ki ikinci araştırma gezisi raporunda 'Zazaca şimdye kadar sanıldığı gibi Kürtçenin dialekti değildir' demiştir". (3). O. Man ve K. Hadank'ın bu görüşleri gittikçe yaygınlaşmış, bir çok dilbilimci ve araştırmacı tarafından kabul edilmiştir.

Terry Lynn Todd: "Günümüzde yapılan modern çalışmalar ve analizler, Mann'la Hadank'a olan güvenin doğru olduğunu ve onların son derece dikkate değer ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Onların çalışmaları şu anda var olan Dimlice sözcük yapılarını incelediği gibi, sözcüğün artık ortadan kalkmış eski yapısını da

incelemektedir".(4). T.L. Todd 'un söyledikleri aynı zamanda, Dimlice'yi Kürtçe' nin lehçesi sayanlara bir eleştiridir. O, ses bilimi, yapıbilim, söz dizimi, fiil çekimleri üzerine yaptığı çalışmalar sonucu O. Mann ve K. Hadank' ın vardığı sonuçlara varmıştır. Bu nedenledir ki kesin konuşmaktadır.

Ingvar Svanberg: "Avrupa'da ki Kürt Milliyetçileri Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi olduğunu ileri sürerler; ki, bu iddianın dilbilimsel hiç bir dayanağı yoktur".(5)

Joyce Blau: "Genellikle Zaza ve Gorani (...) Bu iki dili Kürtçeye bağlayamayız." (6)

Garo Sasuni: "Thomasek, Hertman, Nöldeke ve benzeri bilginlere göre Zaza lehçesini konuşan Duskililer (Dersimliler) o yörelere çok eski dönemlerde yerleşmişlerdir. İrani bir kavimdirler ve kendilerine özgü bir çok yönleriyle asıl Kürtlerden ayrılırlar. Ayrı bir kavimdirler".(7)

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Amacım; Kırmanç-Zazaların neden Kürt olmadıklarının teorik formülasyonunu yapmak değildir. Bu zaten yapılmıştır. Ben sadece, dilimizin Kürtçe, halkımızın da Kürt olmadığı görüşünün yeni bir görüş olmadığını söylüyor ve bu görüşün sadece bizim tarafımızdan

değil, halkımız ve bu konuya ilişkin araştırma yapmış bilim adamlarının da vardığı bir sonuç olduğunu belirtmekle yetiniyorum.

Gelelim Abdülmelik Fırat'ın yukarıda aktardığımız soruya verdiği yanıtı..."Bana, 1985'ten 1995 kadar her hafta 'Zaza Gençliği' imzalı mektuplar gelirdi ve "sizin aile Zazaların şeyhidir, ama sen Kurmançleri tutuyorsun, niye Zazaları tutmuyorsun" gibi şeyler yazarlardı. Bu tezgahı yapanlar da bana göre Türk Milli İstihbaratı'dır. Şimdi Dimli dediğimiz kesim, ya da Kurmanc, Sorani, Kird, Kelhr, Feyli, Behtiyari bunların hepsi Kürtçenin lehçeleridir". A. Fırat'ın 'Zaza gençliği' nin mektuplarını veri olarak kabul etmesi, buradan hareket ederek meseleyi açıklamaya çalışması, içine düştüğü en büyük talihsizliktir. Biz, "Zaza Gençliği" ile bir ilişkimiz olmadığını ve "Zaza Gençliği" ile ilgili düşüncelerimizi etraflıca anlattık. Bu konuya burada yeniden değinmek istemiyorum. A. Fırat'ın konuya buradan başlaması birazda kendisine yöneltilen soru ile bağlantılıdır. Çünkü, sorunun formüle edilmişinde, "tehlike olarak addedermisiniz" gibi ifadeler kullanılmıştır. A. Fırat alışıktığımız bir biçimde bir çok dili, Kürtçe'nin lehçesi saymaktadır. A. Fırat, zahmet edip dilbilimcilerin İrani dillerle ilgili yaptıkları sınıflandırmaya bakarsa, hiç de öyle olmadığını göreceklerdir.

A. Fırat'ın görüşleri, bize yabancı olmayan türden. Bazı Kürt politikacılarının kendisi gibi düşünmeyenleri zan altında bırakmak için, başkalarına yönelttiği suçlamaların bir tekrarıdır. Bilimsellikten uzak ve siyasi amaçlıdır. Kürt milliyetçileri ve onların etkisi altında kalanların Kirmanc-Zazalara ilişkin görüşleri, henüz tarih ve dil biliminin yeterince gelişmediği dönemlere ve rast gele yapılmış isimlendirmelere dayanmaktadır. Kürt milliyetçileri, konuyu tartışacakları yerde, Kirmanç-Zazalar ayrı bir etnik kimliğe sahiptir diyen herkesi suçlayan bir tutum sergilemekte. Bunun sonucudur ki; 1900 ların başında, Zazaca ile ilgili araştırma yapmak isteyen Alman dilbilimcileri engellenmeye çalışılmış, 1937 de Suriye'de Dersim hareketi ile ilgili, B. Nuri'nin dağıtmak istediği bildiriler; Alevilik içerdiği için yakılmış, 1988 de Avrupa'da yapılmak istenen "Dersim geceleri" engellenmiştir.

Bir çok tarihçi ve dilbilimcinin araştırmalarını görmezlikten gelen Kürt milliyetçileri, Kirmanc-Zaza kimliğinin, "Kürtleri bölmek için" Avrupa'da ki bazı Dersimlilerin ortaya attıkları bir sorunmuş gibi göstermeye çalışırlar. Kürt siyasilerin, Kirmanc-Zazalar'a ilişkin görüşleri Şeref Han'ın "Şerefname"sin de ki görüşleri kadar eski ve eskimiştir.

Örnek olması açısından Şeref Han'ın Çemişgezek hükümdarları için yaptığı değerlendirmeyi aktarıyorum, oldukça ilginçtir. Burada Şeref Han'ın mantığı ile bugün herkesi Kürt görenlerin aynı mantıktan hareket ettiklerini rahatlıkla görebiliriz. Şeref Han önce, " Tarih bilginlerince açıkça bilindiği gibi, Çemişgezek Hükümdarlarının soyu kendi iddialarına göre, Abbasi halifelerinin çocuklarından olan ve melkis denilen bir kişiye varır". Sonra, " Çemişgezek hükümdarlarının adları da onların Türklerin çocuklarından ve torunlarından olduklarını kanıtlar." Arkasından da "Kürtler arasında 'Kürdistan' sözcüğü geçtikçe, bundan yalnız Çemişgezek vilayeti anlaşılır" (8) demektedir. Çemişgezek hükümdarlarının kendisini nasıl adlandırdıkları ortada iken Şeref Han, bunun bilginlerce bilindiğini de söyler, buna rağmen Şeref Han, onlara "Türk", Çemişgezek'e de "Kürdistan" demektedir. Buradan çıkarılması gereken sonuç su; Şeref Han, Çemişgezek hükümdarlarının kendilerini nasıl adlandırdıklarını bir tarafa bırakarak, onlara, başka başka adlar takıyor. İşte bu görüş Kürt siyasiler tarafından hala korunuyor. Başkalarının kendilerini nasıl adlandırdıklarına bakmadan başkalarını nasıl istiyorlarsa, o biçimde adlandırmayı sürdürüyorlar. Biz Dersimliler "Kirmanciye" deriz, Kürt Milliyetçileri ve onların etkisi altında kalmışlar bunu "Kürdistan" diye çevirirler. "Kirmanciye demek Kürdistan demektir" derler. Dikkat edilirse, başkalarını asimile amacı taşıyanlar önce, asimile etmek istediklerinin isimlerini değiştirmekle ise başlarlar. Burada yapılan da budur.

Abdülmelik Fırat, "Nasıl ki Türkçenin Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan, Yakut var (...) lehçelerine göre isimlendirilmiş Kürtlerde de durum aynı" diye devam ediyor. Türkçü idologların, halkları ve dilleri tasnif ederken temel aldıkları ırksal kökenden hareket ettiğini çok açık bir biçimde sergiliyor. Aslında bu bütün Kürt siyasilerin içine düştükleri bir çıkmazdır, kaynağı da milliyetçiliktir. İrani dillerden bahsedilebilir ancak, 'Kürt dilleri' teorisi bir aldatmacadır. Burada "lehçeler" den "dile" terfi amaçlı yapılmaktadır; bu teori Kirmanc-Zazalar arasında kimlik bilinci gelişmeye başlayınca, bunun önünü almak için ortaya atılmış bir teoridir. Bunlar Türkçü idologlar gibi, aynı kökenden olan toplulukların zamanla birbirinden farklılaşarak, ayrı halklara, dillerinin zamanla farklılaşarak ayrı bir dile dönüşebileceğini kabullenmek istemiyorlar. Her şeyin kendilerine ait ve kendileriyle başladığını ileri sürerler.

Söyleşiyi yapan arkadaşlar A. Fırat'ın bu benzetmesine karşılık daha gerçekçi, daha iyi formüle edilmiş başka bir soru soruyorlar: "Ama onlara Kırgız, konuştukları dile de Kırgızca deniliyor, Türkçe denilmiyor, değil mi? ... aynı ırksal geçmişe sahip de olsa, uluslaşma süreçleri sonunda hepsi kendi adları ve dilleriyle tanımlanıyorlar".

Söyleşiyi yapan arkadaşlar, bu konuda A. Fırat'ı düzeltmeye çalışıyorlar. Fakat, aynı duyarlılığı Kirmanc-Zaza sorununa da göstermiyorlar. A.Fırat'ın verdiği cevap yine ilginç. "... Kırgızca ya da

Kazakça bunların üç aşağı beş yukarı hiç olmazsa yüzde otuzbeşi birbirini rahat anlar, ama yüzde altmışı anlamazsa da Türk dilinden ayrılma lehçeler olduğu gerçeğini değiştirmez". Yüzde altmışbeşi birbirini anlamıyorsa, bu çoğunluk birbirini anlamıyor demektir. A. Fırat işin farkında, bunlara Türkçe'den ayrı dillerdir dese; Zazaca'ya da ayrı dil demek zorunda kalacaktır. Devamla; "Benim söylemek istediğim; aynı kökenden ve aynı dilden gelmelerine rağmen zaman içinde birbirlerini yeterince anlamayabiliyorlar. Bunun değişik nedenleri de var. Bu nedenlerde tamamen Türk Milli İstihbarat'ının hiç tutmayacak bu oyununa gelmemek lazımdır." A. Fırat, birbirimizi anlamadığımızı biliyor," birbirimizi yeterince anlamasak bile", ayrı diller dememeliyiz, diyor. Ama dilbilimciler tam tersini düşünüyor. Dil bilimcilere göre, aynı dilin lehçeleri olabilmeleri için, değişik lehçeleri konuşanların birbirlerini yeterince anlamaları şarttır. İnsanlar, konuşulanların büyük çoğunluğunu anlamıyorsa peki, birbirini yeterince anlamayan bu insanları nasıl anlaştıracamız? Tercüman kullanmaktan başka çare kalıyor mu? Bir yerde konuşulanların ya da yazılanların yüzde altmışını anlamayan bir topluluk ne yapmalıdır? "Biz konuşulanları ve yazılanların büyük bölümünü anlamıyoruz" derlerse, bu pratik sorunu nasıl çözeceğiz? Pratikte bu sorunun nasıl çözüldüğü ortada değil mi, Türkçe konuşmuyor muyuz?

A. Fırat ve onun gibi düşünenlerin İrani dillerin hepsine yada Almanca ile Hollandaca'ya, Hollandaca ile Frisce'ye, Almanca ile İngilizce'ye, aynı dil grubundan olan başka bazı dillere niye aynı dil demediklerini anlamak zordur. Çünkü yukarıda adını verdiğim bu diller arasındaki yakınlık Kürtçe ile Zazaca arasındaki yakınlıktan daha fazladır. Bir dil grubuna ait bütün diller; bazı ortak özellikler taşıyabilir, buradan hareketle bunlar aynı dillerdir diyebilir miyiz? A. Fırat'a göre, "birbirimizi yeterince anlamasak bile" ayrı diller dememeliyiz, dersek MİT'in oyununa gelmiş oluruz! Çok basit bir mantık, bazı Kürt siyasilerin kendi muhaliflerine karşı kullandıkları bir yöntem. Önce, 'ajan' diyorlar, sonra 'ölümü hak etti' deyip ortadan kaldırıyorlar. Biliyoruz ki, hayatına son verilen varlıklar, bir daha yaşama geri dönemiyor. Dil ve Kültür de öyle.

A. Fırat'a sorulan bir başka soru; "...'Dimli' tanımı nereden geliyor, Tarihsel-etnik coğrafyası neresidir?" biçimindedir. A. Fırat: "Dimli Kürtçenin bir lehçesidir, (...)" "Med imparatorluğu'nun sarayda özenle konuşulan bir lehçesiymiş" diyor. A. Fırat, Dimli tanımını Medlerle ilişkilendiriyor. Dimli-Deylem (Dalyam) bağlantısını duymamışa benziyor. Bu da onun, meseleden habersiz olduğunu göstermektedir. Her şeyi Medlere bağlamak sonrada, "Medler Kürtlerin atalarıdır," "Dimlice Med saraylarında konuşuluyormuş" demek oldukça kolay; ama bir görüşün doğru olabilmesi için ispata dayanması gerekir. Bu sorun "miş"lerle açıklanamaz. Medler'in dili, eski Farsça'dan çok Avesta diline daha yakın olan bir dildir. Dimli ve Kürtçe'nin, Farsça ve Avesta ile hala bazı ortak özelliklere sahip olması, onların aynı familyadan olduklarını gösterir, ama aynı dil olduklarını göstermez. Medlerin, Kürtlerin ataları olduğu görüşü de bir varsayımdır. Ortadoğu uzmanı ve Kürdolog Hollandalı dil ve tarihçi M. Van Bruinnesen: "Bazı Kürt aydınları Kürtlerin Medlerden geldiğini söylediler de, Medlerin politik hegemonyası ile Kürtlerin 'Cyrti' olarak ilk kez belirmeleri arasında büyük zaman dilimi boyunca bu bağlantıya ilişkin yeterli bir kanıt mevcut değil." (...) "Etnik bir sıfat olarak "Kurd" terimine ilk kez İslam çağı'nın ilk yüzyıllarından itibaren ve Arap kaynaklarında karşılaşılar." (9)

Üniversite düzeyinde tek Kurdoloji eğitimi veren, " Paris doğu dilleri enstitüsü" nde çalışan Kürt dili ve kültürü uzmanı Prof. Dr. Joyce Blau ile yapılan ve "Roja Taze" nin 28. sayısında yayınlanan bir röportajda, "Kürtçe' de kaç dialekt var?" diye bir soru sorulur. Blau, "kuzey", " merkez ve güney" olmak üzere üç diyalekt olduğunu söyler.

Zazaca ve Gorani'yi Kürt lehçeleri içinde saymaz. J. Blau'nun Gorani ve Zazaca'yı Kürtçe'nin lehçeleri içinde görmediğine ilişkin görüşlerini yukarıda aktarmıştım. J. Blau: "-Gorani ve Zazaca'nın aynı kökenden geldiklerini biliyoruz muhtemelen bu diller Kürtçeden önce bu bölgelerde konuşuluyordular. (...) Kürtler, Zazaların ve Goranların çoğunu asimile ettiler. (...) Zazalar göçertildiler ve şimdi Anadolu'nun ortadoğusunda bir üçgende yaşıyorlar".

Bu görüşler, yetkin bir kurumda Kürt dili ve kültürü üzerinde çalışma yapan, yetkin bir şahısa aittir. Buradan da rahatlıkla anlaşılacağı gibi Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi olmadığı, "muhtemelen Kürtçe'den önce konuşulduğu" Kürtlerle ilgili çalışma yapan kurumlar tarafından da biliniyor.

"Dimli" adı "Kürt" adından daha eski ve Deylem bağlantılıdır. Deylem, İran'ın kuzeyinde Hazar denizinin kıyısında bulunan Gilan bölgesinin dağlık kesiminin adıdır. Bu bakımdan "Dimli" adını "Kürt" adı içinde mütaala etmek, onun bir unsuru gibi göstermek oldukça yanlıştır. Bu bir çok gezginci, misyoner, tarihi kronolojiden anlamayanların, araştırma yaparken yeterince titizlik göstermeyenlerin, ya da Şeref Han gibilerinin söylediklerini kuşku duymadan kabul edenlerin, yaptıkları bir yanlışlıktır, kavramlar yerli yerinde kullanılmamış, bu konu da gereken özen gösterilmemiş, bir çok şey birbirine karıştırılmıştır. Ayrıca, "Kürt" kavramı çoğu zaman rast gele, bir çok farklı halk için kullanılmıştır. Kürdolog Bruinnesen'in görüşlerinden hareket edersek; Dimliler, "Dimli" adı altında, Kürtler'in henüz "Kürt" adı altında ortaya çıkmadıkları dönemden önce tarih sahnesine çıkmışlardır. V. Minorsky: "Daylamitlerin uzak geçmişi ve orjinleri bilinmiyor. Polybius, M.Ö. 2. yüzyılda Daylamitleri Medlerin

kuzey komşuları arasında anıyor".(10). Dimli-Deylem teorisi, bugün Dersim' de yaşayanların en az bir kesiminin Deylem'den göç edip, gelip Dersim'e yerleştiklerini içermektedir. Bu bağlantıyı ilk defa Thomas Arzouni 'nin Deylemlilerin 10.yy da ki göçlerini anlatan kitabını referans göstererek belirten Ermeni Andranik'tir.

K. Haddank; " Dimli- Daylemi teorisi benim 1928' de 11. bendin bitiminde anlattığımdan daha eskidir, bu teoriyi 1900 yılında (...) Ermeni Andranik 'Dersim' adlı kitabında ileri sürmüştür" (11) demektedir.

Prof. W.B. Lockwood: "Dogu Türkiye'de Kürtler arasında küçük topluluklar halinde yaşayan Zazalar, Hazar Denizi'nin güney kıyılarındaki Deylem'den göçenlerin devamıdır". (12)

Abdülmelik Fırat'ın meseleye vakıf olmadığına bir başka örneğini de, onun başka bir soruya verdiği yanıtta görüyoruz. A.Fırat; "(...) Sen git şimdi Dersim'e Dimli konusanlar 'Ma Kird' derler" diyor. Burada söyleşiyi yapan arkadaşlar, yine A. Fırat'ı düzeltiyorlar. Biliyoruz ki Dersimliler kendilerine " Ma Kirmancime" derler.

Orta yerde Dersim ya da Kirmanc-Zaza sorunu diye adlandırılan bir sorun var. Bu sorunu biz yaratmadık. Bizden öncede vardı, bizden sonra da var olmaya devam edecektir. Bu sorunu ilk tartışanlar da biz değiliz. Bizden öncede tartışılmış. Bizden öncekilerin sesi pek duyulmamış, bizim ki duyuldu. Farkı burada aramak gerekiyor.

Orta yerde bir de Kürt sorunu var. Ayrıca, bir Ahmet ya da Botan diye bir sorun yok. Ahmed dili ve kültüründen de bahsedilmiyor. Bu bile yalnız başına, Kirmanc-Zaza sorunu diye bir sorunun varlığına işaret eder. Kirmanc-Zaza sorunu zor bir sorundur ve bir çok yönü vardır. Kirmanc ve Zaza adlarının birlikte kullanılmasının nedeni verili durumu belirtmek içindir. Kirmançlar Alevi, Zazalar da Sünni'dir. Bunlar bir halkın iki farklı kesimidirler. Aynı geçmişe sahip olmalarına ve hala aynı dili konuşmalarına rağmen, dini inançlardan kaynaklanan kültürel farklılıklara sahiptirler. Bu iki kesim arasında ruhi şekillenme birliğinden bahsetmek oldukça zordur. Diğer yandan, Kürtçenin bir lehçesi olan "Here-Were" yi konuşan Aleviler vardır, bunlar ayrı dil konuşmalarına rağmen Kirmançlarla her zaman kader birliği yapmışlardır. Eski, alışıla gelmiş bakış açılarıyla bu sorunu, doğru bir biçimde algılamamız olanağı yoktur. Birilerini suçlamaktansa; hoş görülülü davranılmalı, -eve zere wesiye- sorunları araştırma yolu seçilmelidir.

Biz , başkalarının dilini kendi dilimizin lehçesi saymıyoruz. Kimsenin toprağında, kültüründe gözümüz yok. Hiç kimseyi asimile etmiyoruz. Büyük devlet kurma amacımız da yok. Biz, sadece bir gerçeği ifade ediyoruz. Dilimize, kültürümüze, kimliğimize sahip çıkıyoruz, bütün yaptıklarımız bunlarla sınırlı. Kirmanc-Zazalar'ın ayrı bir halk, dillerinin de Kürtçe olmadığı sonucuna uzun çalışmalar sonucu ulaşılmıştır. Kirmancki-Zazaki Kürtçe'den daha fazla irani unsurları içinde barındıran dil olmasına ve 'en eski' olarak adlandırılmasına rağmen, Kürtçe, Zazaca'nın lehçesidir demedik.

Notlar*

* Türkçe çeviriler için bakınız Seyfi Cengiz, " Dis kaynaklarda Kirmanclar, Kizilbaslar ve Zazalar", Desmala Sure yayınlar.

Hesen Usên Bor, Ware Sayı:3-4

(1) P.A. Andrews, Ethnic groups in the republic of Turkey

(2) Adranik, Dersim, Tiflis 1901

(3) K. Hadank, Mundarten der zaza

(4)T.Lynn Todd, A gramer of Dimili, Michigan 1985

(5) Ingvar Swanberg, InvandrareFran Turkiet-Etnisk sociocultutell Variasion, Uppsala 1985

(6) J oyce Blau, Gurani et Zaza, Wisbaden 1989

(7) Garo Sasuni, Kürt ulusal hareketleri ve Ermeni-Kürt ilişkileri

(8) Seref Han, Serefname, Bitlis 1597

(9) M. van Bruinessen, The ethnic identity of the Kurds

(10) V. Minorski, The enc. of Islam, new ed.

(11) K. Hadank, Mundarten der Zaza

(12) W.B. Lockwood, Überblick über die indogermanischen

(13) Genis bilgi için bakınız, Dimli- Deylem kurami, Seyfi Cengiz. Desmala Sure, Sayı: 12/1, 13

Yazan: H. Küçük. www.dersimsite.org

ALEVİ KÜRTLERİN ETNİK KİMLİĞİ ÜZERİNE

Ritüel dili olarak neredeyse tamamen yalnız Türkçe kullanan ve hatta çoğu Türkçe aşiret adlarına sahip olan Kürtçe ve Zazaca konuşan Alevi aşiretlerin varlığı, birçok yazarın izahat kabilinden hayal gücünü meşgul etmiş bir vakadır. Hem Türk hem de Kürt milliyetçilerin bu grupların muğlak kimliklerini kabul etmekte güçlükleri olmuş ve bunlar sıkıcı ayrıntıları örtbas etmeye çalışmışlardır. Kürtçe ve Zazaca'nın esasen Türk dilleri olduğunu kanıtlamaya yönelik çabalar son bulmamış ve hatta 1980'den sonra güç kazanmıştır. Öte yandan, Kürtler Aleviler'in dinindeki İranî unsurların altını çizmişler ve hatta Alevi Türkler'in bile dinlerini Kürtler'den almış olmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Sözü edilen aşiretlerin düşüncelerini rahatça ifade edebilen kimi mensupları, eski sözel geleneğe dayandıklarını iddia ederek, genellikle, açıkça siyasal amaca ulaşmak için başvuru çarelerinden esinlenerek kendi yorumlarını eklemişlerdir. Aşiretler, Kürt milliyetçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti hususunda farklı zamanlarda farklı tavırlar benimzediler. Kürt milliyetçiliğinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin (ve Zaza ve Alevi ulusu gibi daha küçük sözde ulusların) Alevi Kürtler'in sadakatlerine dair birbirleriyle çatışan münacatları, bu cemaatleri ayırmıştır. Çatışma böylece 1994 sonbaharında Tunceli ve Bingöl'ün batısındaki Türk askeri harekatı ile en yüksek noktasına varmıştır.

Alevi Kürtler kimlerdir?

"Alevi Kürtler" terimini, kendilerini Kürt olarak tanımlayıp tanımlamadıklarına bakmaksızın, Zazaca ve Kurmanci konuşan tüm Aleviler için kullanacağım. Bu terimi kullanmam, onların 'gerçekte' ya da 'esasen' Kürt ya da başka bir şey oldukları iddiasını taşımaz. Alevi Kürtlerin merkezi, Dersim'den (Tunceli ili ve ona komşu olan Erzincan'ın Kemah ve Tercan ilçeleri ile Bingöl'ün Klğı ilçesinden) ibarettir. Dersimliler, Batı Dersim'in (Çemişgezek ve Pertek'in de kısmen içinde bulunduğu Ovacık ve Hozat'ın) (Zazaca konuşan) Şeyhhasan aşiretleri ile aralarında hem Zaza hem de Kurmanci dillerini konuşanların bulunduğu Doğu Dersim (Pülümür, Nazimiye, Mazgirt) aşiretleri arasında kültürel bir fark görürler.

Bir dizi Alevi yerleşim bölgesi Dersim'den Bingöl, Kuzey Muş, Varto boyunca Kars'a kadar doğuya uzanır. Bu aşiretlerin en büyükleri ve en iyi bilinenleri, Kurmanci konuşan Hormek (Xormek, Xiromek) ve Zazaca konuşan Lolan, Dersim kökenli olduğunu iddia ederler ve bu aşiretlerin gerçekten halen Doğu Dersim'de (zikredildikleri sıra ile Nazimiye ve Pülümür) yaşayan mensupları vardır. Daha batıda, Sivas'ın Zara bölgesi ve çevresinde önemli bir Alevi Kürt nüfusu ile, Koçgiri aşireti ile karşılaşırız. Zaza lehçesinden çok Kurmanci lehçesi kullanmalarına rağmen, Koçgiri aşireti Batı Dersimli Şeyhhasan aşireti ile akraba oldukları iddiasındadırlar. Dersimli aşiretlerin başka bazı mensupları, hem Zazaca hem de Kurmanci konuşanlar, Sivas'ta diğer yerleşim bölgelerini oluştururlar. Dersim Alevileri ile akrabalıklarının diğer bir belirtisi, aralarında yaşayan aynı soydan seyitlerin (özellikle Kureşliler'in) varlığıdır.

Diğer bir dizi yerleşim bölgesi Malatya, (Maraş'ta) Elbistan ve Antep boyunca Suriye ve Adana'ya dek güneye uzanır. En önemlilerinin adlarından başka bu aşiretler hakkında çok az şey bilinir. Dersimi'ye göre sözde tümü Kurmanci konuşan bu aşiretler de Dersim ile eski bir bağlantıları olduğunu iddia ederler. Dinlerinin Dersimliler'in dinleri ile ne ölçüde uyduğunu ve Yezidi ve Nusayri komşularınıninki ile nasıl bir ilişkisi olduğunu bilmiyoruz. En azından, bu cemaatlerin bazılarında Dersim'de yerleşik soydan seyitler hizmet vermiştir; ama, aralarında aynı zamanda başka ocaklar (seyit soyları) da vardır. Amerikalı misyoner Trowbridge, gayet iyi tanıdığı Antepli Alevilerin –Pazarcık, Araban, Yavuzeli- (Keremşah'ın batısında, Kırıntı'nın yakındaki) Tutşami'nin Ehl-i Hak seyitlerini en yüksek dinsel otorite olarak kabul ettiklerini söylüyor. Yalnızca Dersim ve Koçgiri Alevileri'nin dinleri hakkında yüzeysel bilgiden daha fazlasına sahibiz; bu inanç ve pratiklerin diğer Alevi Kürtler'ce ne ölçüde paylaşıldığını bilmiyoruz. Bilgimizin çoğu, eski gezginlerin ve misyonerlerin raporlarından ya da Bumke'nin yerinde bir şekilde belirttiği gibi, Dersimliler'in "uygulanmayan bir inanç"a bağlı gibi görünmelerinden ötürü "inandıkları" ya da "yaptıkları"na dair anılardan kaynaklanır. Her ne kadar belki küçük bir azınlık iştirak ediyor olsa da, dağ mabetlerini ziyaret, kötü şansını engellemek için esrarlı mahallerde ve kutsal yerlerde adak adamak gibi belirli eylemler hala yaşadığından ötürü bu ifade belki biraz mübalağalıdır. Bununla birlikte birçok Dersimli için yiyecek tabularının ve güneşe, aya ve ateşe gösterilmesi gereken hürmetin, sıkça vurgulanan ancak fiiliyatta nadiren yerine getirilen adetler olduğu doğrudur.

19. ve 20. yüzyıl kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla, Dersim Alevileri'nin inançları ve fiiliyatı, Tahtacı ve İç Anadolu Alevi Türkleri'nin inanç ve fiiliyatından daha "aşırı" ve "syncretist" (daha çok İranî unsuruna sahip) görünür (bu tabii ki, daha çok, berikilerin inaçlarını daha iyi gizlemiş oldukları ya da tedricen daha çok İslamlaştırdıkları gerçeğine bağlı olabilir). Ruh göçüne (metempsychosis) inanç daha çok anılır; Ermeni yazar Andranig (1900), insan ruhlarının hayvanlarda nasıl yeniden doğduğuna dair birtakım şaşırtıcı hikayeler nakleder. Dersimliler de, Ehl-i Hak gibi, Ali'de ve muhtemelen Hacı

Bektaş'ta tezahürden, daha ılımlı ancak kesinlikle daha önemsiz olmayan seyitlerin kutsal varlığına kadar, kutsal yeniden vücut bulmanın çeşitli türlerine açıkça inanırlar. Hiç de saf olmayan Mark Sykes, Dersim aşiretlerinin ismen Şii olmakla birlikte, kendisine panteist gibi görüldüğünü yazar.

Güneşe ve doğaya tapınma Dersimliler'in hayatında en az *ayin-i cem* ve diğer Alevi ritüelleri kadar önemli bir yer tutmuşa benziyor. Andranig buna gezegenlere, şimşeğe ve yağmura, ateşe, suya, kayalara, ağaçlara ve diğerlerine tapınmayı da ilave eder. Anlatıma göre, Dersimliler her sabah güneş ışınlarının değdiği ilk noktada tapınmaya başlardı. 1920'lerde bir geceyi Malatya yakınındaki bir Alevi Kürt köyünde geçiren Melville Chater, bu sabah tapınmasının çok az farklı bir tasvirini yapar: Köylüler güneşin doğuşundan önce kalktılar ve tarlalarında çalışmaya başladılar. "*Güneş yükseldikçe, bütün erkekler, kadınlar ve çocuklar doğuya döndü; güneşin önünde eğilerek kibarca iyi bir gün diledikten sonra günlük işlerine yeniden devam ettiler.*" (Chater 1928) Aynı köylüler aynı zamanda (belki sadece belli gecelerde) aya da taparlar: Geceleyin tüm köylüler, ayın görünmesini beklemek için, damlara çıktılar. Ay görünür görünmez, "*Kürtler, önünde yavaşça başlarını eğmek ve yükselen gezegeni derinden selamlamak üzere aynı anda ayağa kalktılar; daha sonra taş merdivenlerinden indiler ve gecede kayboldular.*" (Chater 1928) Dersimliler'in güneşe tapınması, özellikle aşağıda söz edilecek olan Yezidiler'in benzer adetlerini kuvvetle hatırlatır. Bu aynı zamanda, en azından 19. yüzyıla kadar Mardin ve Diyarbakır bölgelerinde var oldukları bilinen, şimdi nesli tükenmiş Şemsî (güneşe tapanlar?) mezhebini de akla getirir.

Bununla birlikte daha özgül Alevi dinsel adetleri Dersimliler'i Alevi Türkler'e yakınlaştırır. *Gülbank* ya da *nefes*'lerinin çoğu Türkçe'dir; ve 1920'den önce de kesinlikle öyleydi. Erzincan valisi olan ve bölgeyi çok iyi bilen Ali Kemal'i göre, hiç Kürtçe *gülbank* yoktur, Nuri Dersimi bunu doğrular ve Kureyşli ve Bamasor (Baba Mansur) soylarının seyitlerinin *gülbank*'ı "Zazaca'nın eski bir biçiminde" okuduklarını iddia eder (Dersimi: 1952). 1949'da yazan Hasan Tankut Reşit, Dersimliler'in ancak çok yakın zamanda, Alişer ve Seyyid Rıza'nın kışkırtmaları ile, Türkçe nefes'i kendi dillerinden şiirlerle ikame etmeye başladıklarını öne sürer.

Dersim Alevileri'ni Alevi Türkler'e yakınlaştıran bir diğer adet, merkezi Hacı Bektaş tekkesi ile olan ilişkileridir. Burası Molyneux-Seel (1914) tarafından Dersim dışındaki en önemli hac merkezi olarak gösterilmiştir. Kuramsal olarak, ortak aşiretlere *rehber* ve *pir* olan Dersimli seyitler, Hacı Bektaş'taki *celebi*'yi *mürşid*'leri kabul ederler; ama fiiliyatta diğer soyların seyitlerini *pir* ve *mürşid* olarak benimserler ve Hacı Bektaş'la çok fazla ilgileri yoktur. Bununla birlikte Batı Dersim'deki üç küçük seyit soyu, Aguçan, Derviş Cemal ve Saru Saltık, Hacı Bektaş'ça tayin edilen *halife*'nin neslinden geldiklerini iddia ederler.

Türk mü, Kürt mü?

Alevi Kürtler komşularınca genellikle Kızılbaş olarak adlandırılırlar. Cuinet'in geç 19. yüzyıl nüfus istatistiklerinde de, başka etno-linguistik ünvanlar kullanılmaksızın aynı adla yer alırlar. Bu ad onları, tabii ki, takipçileri çoğunlukla Türkmen olan Safaviler'le yakınlaştırır. Sümer, Safaviler'in Kızılbaş destekçileri üzerine çalışmasında (1976) sadece iki Kürt aşiret cemaatinden söz eder; ki bunlar görece önemsizdirler: Hınıslı ve Çemişgezekli cemaatleri. 16. yüzyılda bugünkü Tahran'ın güneyinde yaşayan, daha sonra Özbek saldırılarına karşı İran'ın kuzeydoğu sınırını korumak üzere Şah Abbas'ca Horasan'a gönderilen büyük bir Çemişgezek konfederasyonu olduğundan ötürü, ikincilerin çoğu Şah'ın ardından İran'a gitmiş olmalıydılar.

Alevi Kürtler, sadece bu iki aşiretten arda kalanların ardılları olamayacak kadar çokturlar. Bu, akla Dersimliler'in nereden geldikleri sorusunu getirir ve hem resmi tarih ekolüne bağlı olanlar hem de liberaller olmak üzere, birçok Türk akademisyence bu soruya verilen cevap, bunların Kürtleştirilmiş (ya da Zazalaştırılmış) Kızılbaş Türk aşiretleri olduğudur. Bu varsayım o kadar mantıklı görünür ki, bazı Batılı akademisyenlerce de hiç sorgulanmadan kabul edilmiştir (örneğin Mélikoff 1982a: 145). Bununla birlikte, Şafi Kurmanciler ile Zazalar arasında neredeyse hiç toplumsal ilişki var olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa, bu aşiretlerin Kürtçe ya da Zazaca'yı kimden öğrenmiş olabileceklerini tahayyül etmek güçtür. Öte yandan Sivas'ta, Kürt ve Zaza Aleviler'in, Türkçe'yi hiç terketmemiş olan Alevi Türkler'le yakın ilişkileri vardır.

Osmanlı öncesi ve erken Osmanlı tarihinde Heterodoks Kürtler

Kürt aşiretlerin (mutlaka Safevi türünün olmasa da) Alevi dinsel fikirlerinin yayılmasındaki rolüne uzun süre değerinin altında paha biçilmiş gibi görünmektedir. Irène Beldiceanu-Steinherr'in arşiv araştırmasından elde ettiği bilgilere göre, ilk Bektaşiler göçmen aşiret kabileleridir. Osmanlı metinlerinde (Bektaş, Bektaşlı, Bektaşoğulları adlarındaki) bu aşiret gruplarına sayısız atıfta bulunulur; ve bu metinler onlarla Sivas'tan Malatya, Maraş, Antep kavisi ile Halep ve Adana'ya uzanan ve hatta fazladan daha batıdaki mekanlar arasında ilişki kurar. Belki de daha şaşırtıcı olan, bu aşiretlerdeki Kürt unsura yapılan sarıh atıftır. Cevdet Türkay onları *Konar-göçer Türkmân Ekrâdi tairesinden*, "göçmen

Türkmen Kürtler" olarak tasnif eder. Aşiretler listesinde sıkça yer alan bu terim, karma yapılı aşiretlere atf yapar görünmektedir.

Xavier de Planhol'un ilk gözlemcilerinden biri olduğu üzere, 11. yüzyıl ve daha sonrasında sayısız Türkmen aşiretlerinin Doğu Anadolu'ya varışı, yoğun kültürel değişime ve (Kürtler'in iyi otlaklara doğru yaptıkları kısa mesafeli düşey göç ile Türkmenler'in yatay gezginliğini birleştiren) yeni bir tür pastoral göçebeliğe ve farklı kökenlerden küçük grupları birleştiren yeni aşiret oluşumlarına hız verdi. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri, Kürt klanları, görünüşe göre Türk unsurlu kendi aşiretlerine dahil etmiş olmalıdır; ve Osmanlı döneminde geniş bir aşiret konfederasyonu olan Boz Ulus'un Türk unsurlar kadar Kürt unsurlara da sahip olduğu bilinir. Yüzyıllar boyunca izleri sürülebilecek olan bazı aşiretler dillerini Türkçe'den Kürtçe'ye, ya da tam aksi şekilde değiştirdiler; bu aşiretlerin mensuplarının kompozisyonları da zamanla kaymış olabilir.

Sözde Bektaşî aşiretler, daha sonra Alevî Kürtler'le karşılaşacağımız bölgelerde bulunurlar. Ancak bunlar, şimdiki Alevî Kürtler'in oluşumunda yer alan sayısız Kürt aşiret unsurlarından yalnızca biri olmalıdırlar. Osmanlı kaynaklarında bazı temel Dersimli aşiretler adlarıyla yer alır. Örneğin Türkay, Lolan, Dirsimli ve (19. yüzyılda Dersimli aşiretlere atıfta bulunmak için kolektif olarak kullanıldığını gördüğümüz) Dujik/Duşik aşiretlerine dair sayısız vakıdan söz eder ve hepsini *Ekrâd taifesinden* olarak sınıflandırır; yalnızca tek bir büyük Dersim aşiretinin, Balaban'ın, Türk olduğu, *Yörükân taifesinden* olduğu söylenir -Balaban aşiretinin Zazaca konuşmasına rağmen, bugünkü komşularının kabul eder gördükleri bir ad.

Türkmen aşiretlerin heterodoks fikirlere karşı giderilmesi olanaksız bir eğilimi varken, Kürt aşiretlerin, en azından Osmanlı İmparatorluğu'na dahil oldukları dönemde (kabaca 1515), sadık Sünniler olduğu fikri genellikle muhakkak addedilir. Kürtler'in mutaassıp Sünniler oldukları fikrini önde gelen Kürt aileleri ile Yavuz Sultan Selim ve haleflerinin arasındaki ittifakı bozan diplomat İdris Bitlisi ortaya atmış olabilir. İdris ve oğulları Ebü'l-Fazl, Sa'dettin, Hüseyin ve Münecimbaşı gibi onun izindeki diğer Osmanlı tarihçilerinin yanısıra egemen Kürt ailelerinin tarihçisi Şeref Han Bitlisi, Kürtler'in Safaviler'e karşı Osmanlılar'ı tercih etmesinin nedenini onların dinsel inançlarına bağlar. Sünni ortodoksluğun açıklanması Sultan'a sadakatin aşikar bir taahhüydü; bu yüzden, Kürt tarihçilerin Kürtler'in ortodoks olduğu konusundaki ısrarı, kendilerinin ne olduğunu bildikleri şeyden çok, Sultan'ın inanmasını diledikleri şeyi yansıtır olabilir. Hayatının hatırı sayılır bir bölümünü Safaviler'in hizmetinde harcayan Şeref Han bile, -(Osmanlılar'a açıkça bir siyasal bir tehdit teşkil etmeyen) sayısız Yezidi'den söz etmekte tereddüt göstermemesine rağmen- Kürtler'in (Şii) heterodoksisinden nefret ettiğini vurgulamıştır.

İleride Yezidiler'e dair birkaç şey söyleyeceğim, ama önce Kürtler arasında aşırı Şii fikirlerin varlığına dair bir iki yorum yapmak isterim. Aslında bunların, sözü geçen Kürt yazarların kabul eder gördüklerinden çok daha yaygın olduğuna dair belirtiler vardır. Hem Şeref Han'ın, hem de İdris'in memleketi olan Bitlis, kendi payına düştüğü oranda ortodoks olmayan düşünür yetiştirmiştir. 1450 civarında Giyathuddin al-Astarabadi'ce yazılan Hurifi metni *İstivaname*, şerî yükümlülüklerin halihazırda cennete yaşandıklarından dolayı gerçek müminleri bağlamadığını iddia eden sapkın bir öğretinin kaynağı olarak Derviş Hacı İsa Bidlisi'den söz eder. Simav kadısının oğlu Şeyh Bedreddin'in fikriyatı üzerindeki etkilerin izi de aynı bölgeye doğru sürülebilir: Bedreddin'in asıl mistik hocası, Bitlis yakınındaki bir bölgeden gezgin bir alim olan Hüseyin Ahlati'dir.

Bugünkü Yezidi önderlerinin bazılarının dinlerini aşırı Ali karşıtı bir mezhep olarak sunmaları (hatta emirlerinin ailesine mensup bir kişinin adı Muaviye'dir), Alevî Kürtler'in ve Güney Kürdistan'daki Ehl-i Hak /Kaka'i'lerin fikir ve fiiliyatlarındaki yakın benzerlikleri görmemize engel olmamalıdır. Bugün soyları tükenmiş olan Şemsîler'in muhtemelen ziyadesiyle benzer bir dördüncü dine sahip olduklarına yukarıda değinilmişti. Her dinsel grup arasındaki ilişki, şu ana kadar varsayılandan daha içten olabilir. Bu yüzyılın ilk yıllarında Anadolu'yu dolaşarak kafataslarını inceleyen Alman antropolog Felix von Luschan, Aleviler'in ve Yezidiler'in, en azından bazı komşularınca, bir ve aynı mezhepten olarak algılandığını farkeder: Batı Kürdistan'da bazı yerlerde aynen Kızılbaşlar'a benzeyen insanlara Yezidi deniyor ve bunlar Kızılbaşlıkla hiçbir ilgileri olmadığını iddia ediyorlar; diğer yerlerde, Kahta'da Böilam Nehri'nde* ve yine Diyarbakır yakınlarında bana söylenenlere göre, Yezidi ve Kızılbaş aynı şeyi tanımlamak için kullanılan, biri Arapça diğeri Türkçe iki ayrı kelime. Bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum; ancak, tahkik edebildiğim kadarıyla her iki grubun da itikat ve toplumsal durumları tamamen benzer. (von Luschan 1911) (Erzincan'ın doğusunda) Tercan'da bir köyde söyletiğim yaşlı bir Alevî Zaza, Yezidiler'le herhangi bir ilişkiyi reddetmekle birlikte, Melek Ta'us'un adını ve beni o zaman etkileyen Yezidi menşeli efsaneleri bilir görünüyordu. Luschan'ın Yezidiler'in "tamamen Kızılbaşlar gibi" olduğuna dair gözlemi, onların üzerindeki kafatasları incelemelerine dayanır. Anadolu'nun tüm sektör Şii gruplarının -Likya'nın Tahtacı ve Bektaşlı'nın, İç Anadolu'nun Kızılbaşlı'nın (ve onları çok andıran Yezidiler'in) olduğu kadar, Ansariye'nin (örneğin Nusayri'nin)- kafataslarına ait indekslerin birbirlerine çok benzer olduklarını bulmuş ve komşuları olan Arap ve Kürt

gruplarla aralarındaki farkı göstermek için karşılaştırmıştır. Kafataslarını incelediği tüm mezhepler kısakafalıdır (brachycephalic) ve tüm Sünni komşuları da uzunkafalı (dolichocephalic). Von Luschan, sözlerini ilk anılanların "*dinlerini korumuş ve bu yüzden yabancılarla dış evlilikten sakınmış, böylece eski karakteristik özelliklerini korumuş olan eski homojen bir nüfusun arda kalanlarını*" temsil ettiğini söyleyerek bitirir. (von Luschan 1911)

Benliğin yer değiştiren hayalleri

Alevi Kürt aşiretlerin bazı yerel tarihçileri, özellikle Fırat, Rişvanoğlu ve Kocadağ, kendilerini en azından kısmen sözel geleneğe dayandırmaya çalışarak, aşiretlerinin Türk kökenlerini şiddetle vurgulamışlardır. Eserleri faydalı bilgi kırıntıları içerir; ancak, bu aşiretlerin resmi Kemalist tarih görüşü uyarınca Türklüklerini 'kanıtlama'ya yönelik siyasal saikli arzuları nedeniyle aşırı ihtiyatla kullanılmalıdır. Öte yandan Dersimi gibi diğer yerel tarihçiler Kürtlüklerini vurgulamışlardır ve yakın zamanlarda Dersim kökenli insanlar arasında Kürtlükten farklı bir unsur olarak Zazalığa vurgu yapan bir fikir ekolu vardır (Pamukçu, Selcan, Dedekurban).

Cumhuriyet döneminden önce bu aşiretleri Kürt ya da Kızılbaş'tan başka bir şekilde adlandıran herhangi bir kaynağa rastlamadım. Erzurum'daki Rus konsolosu Jaba'nın kullandığı 19. yüzyıl ortalarına ait bir Kürt kaynağı, onları (merkezî Dersim'de bir dağın adı ve Dersim'in dağlık bölgesinin tümüne verilen bir ad olan Dujik Baba'dan sonra) Dujik Kürtler olarak adlandırır ve şunu ekler: "*Türkler onları Dujik Kürtler ya da basit Kürtler (Ekrad) olarak adlandıırırlarken, gerçek Kürtler de onlara Kızılbaş derler.*" Dersim'i 1866'da ziyaret eden Diyarbakır'daki Britanya konsolosu Taylor, münhasıran Kızılbaşlar'dan (ama özellikle alt gruplar olarak Şeyhhasanlı ve Dersimliler'den); bölgeye 1879'da giden Avusturyalı görevli Butyka, Dersim Kürtleri'nden ve daha dar anlamıyla "Seyit Hasanlı Kızılbaş Kürtleri"nden söz eder.

Bununla birlikte, bu aşiretlerden en azından bazılarının yabancı kökenleri olduğunu ima eder görünen sözel gelenekler vardır. Taylor'a (1868: 318) halihazırda Şeyhhasan aşiretinin aslen Horasan'dan olduğu ve Dersim'e yakın zamanda Malatya yakınındaki Alacadağ bölgesinden geldiği söylenmiştir. (Taylor'a göre Dersimliler "aslen pagan bir Ermeni neslin" ardıllarıdır.) Kürt milliyetçisi Nuri Dersimi de çok daha yaygın olduğunu gördüğü bu geleneğe -zerre şüphe duymadan- işaret eder. Yalnızca Şeyhhasan değil ama bazı başka Dersim aşiretleri (Izoli, Hormek ve Sadi) de, temel seyit soyları Kureyşli ve Bamasoran gibi yüzyıllarca önce Horasan'dan gelmiş olduklarını iddia ederler (1952: 24-25). Dersimi bu Horasan kökenini, çoğu Kürdün Kürt olduğuna inandığı popüler Alevi kahramanı Horasanlı Ebu Müslim ve ikincil olarak Hacı Bektaş ile ilintilendirir. Bu, şüphesiz, söz konusu geleneğin bu kadar popüler olmasının ve seyitlerden onların 'müritleri' olan aşiretlere yayılmasının bir nedenidir. Horasan Aleviler'in anayurdu olarak bilinir. Dersimi bunun yanısıra, bu aşiretlerin bölgeye vardıklarında halen Zazaca konuştuklarını, hatta kendi zamanında bile sözde seyitlerin Türkçe konuşmadıklarını vurgular. Bu az bir ihtimalle, bu aşiretlerin Türk olduğunu iddia ederek teyit için Horasan bağlantısını gösteren resmi Türk tarih tezine üstü kapalı bir tepkidir. (Cumhuriyet döneminden önce insanların Horasanlılar'ı Türk kökenli saymadıkları görülmektedir.)

1930'larda, birkaç aşiretin kendilerini Moğol işgalinden önce Doğu Anadolu'ya gelen askerî bir maceracı olan Celaledin Harzemşah'ın askerlerinin ardılları saydıkları söylenir. 1930'ların başına ait bir Türk istihbarat raporu, Pülümür bölgesindeki yaşlı erkeklerin hala Celaledin Harzemşah'a dair efsaneleri hatırladıklarını, Dujik Baba Dağı'nın onun mezarı olarak sayıldığını ve bu yüzden aynı zamanda Sultan Baba olarak da bilindiğini kaydeder. Bunun yaşayan bir efsane mi; yoksa yakın zamanda, Horasan temasına tarihsel olarak mümkün Türk soyları ile aslında olmayan şeyler ilave eden amatör bir tarihçi tarafından icat edilen bir şey mi olduğu benim açımdan sarıh değildir.

Her ikisinde de Sünni Müslüman dayanışmasına kuvvetli bir münacaatın yapıldığı Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin Bağımsızlık Savaşı, bir bütün olarak Dersim toplumu üzerinde bir etki yaratmamıştır. Ruslar'a ve Ermeniler'e karşı mücadelede güçlerini Dersimliler'le ikmal etmek isteyen ve Dersimli Aleviler'in Bektaşî köylüler gibi olduğuna inanan Jön Türkler, Dersimliler'i savaşa teşvik etmesi için Bektaşî Çelebi Celaledin Efendi'nin yardımına müracaat ederler. Çelebiye eşlik eden Nuri Dersimi'ye göre, bu çabalar, merkez Bektaşî tekkesinin Dersim'de çok az bir etkiye sahip olduğunu kanıtlayacak şekilde neredeyse tamamen başarısız olmuştur. Fırat (1970) kendi aşireti olan Hormek'in, aktif olarak yer aldığını öne sürer; ancak, kitabının savunma mahiyetinde olan niteliği bundan bir miktar şüphe duyulmasını haklı kılar.

Bağımsızlık Savaşı'na da olsa isteksiz bir katılım vardır. Baki Öz'ün Doğu Anadolu Alevileri'nin bu erken dönemde Mustafa Kemal'i Ali'nin ve Hacı Bektaş'ın *don değiştirmesi* olarak kabul ettiklerine dair iddiası muhtemelen bir tarih hatasıdır ve daha sonraki bir döneme atıfta bulunur. Bölgenin ilk cumhuriyet valilerinden biri olan ve kitabını savaştan sadece on yıl sonra yazan Ali Kemal, daha güvenilir bir kaynaktır ve o sadece Ankara hükümetine karşı bölücü Kürt isyanlarından söz eder. Mustafa Kemal'in kimi önemli aşiret reislerini atamaya ve milletvekili yapmaya çalıştığı

doğrudur. Ancak Kemalist hareket (Sünni) Müslüman bir hareket olarak görüldüğü müddetçe, Dersim'de çok fazla şevk yaratmamış; yeni bir hükümet olması, sıradan Dersimli Alevi için onu sadece daha az çekici kılmıştır.

Kürt milliyetçiliği bu dönemde Dersim ve Sivas halkları arasında belirgin bir takipçi kitlesi bulmuştur. Yeni doğan Türkiye'de kesinlikle milliyetçi Kürt kimliği olan ilk ayaklanma, Dersim'den de bir miktar yankı bularak, Koçgiriler arasında zuhur etmiştir. Kürdistan Te'ali Cemiyeti'ni örgütleyenlerden biri olan Nuri Dersimi, Sivas'ta sadece Kurmanci ya da Zazaca konuşan Aleviler'in değil; ama aynı zamanda - Türk olarak görülen yeni Ankara hükümetine açıkça muhalefet eden- Alevi Türkler'in de Kürt milliyetçi birliğine katıldığını ve kendilerini Kürt olarak adlandırmaya başladıklarını nakleder (Dersimi 1952). Bunun bir *Kürt* isyanı olduğu, (Kürt'e Kürt diyen son Türk yazarlardan biri olan) Ali Kemal tarafından da kabul görür. Ama, Dersimi'nin Alevi Türkler'e dair gözlemleri ve isyanın Sünni Kürtler arasında destek bulmaması göz önünde bulundurulduğunda, bu bir Kürt isyanı olduğu kadar açıkça bir *Alevi* isyanıdır da. En karizmatik önder olan Alişêr, yukarıda söylendiği gibi, aynı zamanda yöneliminin laik Kürt milliyetçisi değil, Alevi ve Kürt olduğunu gösterir bir şekilde, Türkçe yerine Kurmanci dilinde *nefes* derlemeye başlar.

Uzun bir çatışma tarihine sahip oldukları Sünni Zazalar ve Kurmanci konuşanlarla çevrilmiş olan daha doğuda (Bingöl, Muş, Varto) yaşayan Alevi Kürtler, kendilerini Kürt addetmeye daha az meyillidirler. Geleneksel düşmanları, hem milliyetçi hem Sünni Kürt nitelikli Şeyh Sait isyanında yer aldıkları zaman, bu aşiretler, özellikle Hormek ve Lolan, Kürtler'e karşı çıkararak Kemalist hükümetle kaderlerini birleştirdiler. Bu aşiretlerin egemen seçkinlerinin bir kısmı, en azından 1930'lardan bu yana kesin olarak kendilerini Türk olarak tanımladılar; bunun sadece Kürtler'in yokluğunu iddia eden resmi görüşe bir cevap mı olduğu, yoksa eski bir kökene mi dayandığı henüz bilinmemektedir. (Bununla birlikte, Osmanlı kaynaklarında bu aşiretler Kürt olarak anılırlar.)

Resmi tarih Alevi Kürtler'i tanımlıyor

Kemalizm'in Kürtler hakkındaki görüşü, her zaman içsel çelişkilerle dolu olmuştur. Bir yandan resmi görüş onların Türk olduklarını iddia ederken; öte yandan, Türk olmadıkları için onlara hiçbir zaman güvenilmemiş ve onları asimile ederek Türk olmayan özelliklerini kaybettirmek için kasti girişimlerde bulunulmuştur. Alevi Kürtler'e karşı tutum çok daha paradoksal ve tutarsız olmuştur. Alevi olduklarından ötürü, bir yandan İslam'ın gerçek bir Türk versiyonuna bağlı oldukları için ve Kemalistler'in laikleşme programının doğal müttefikleri olarak selamlanmışlar; öte yandan, Zazalıkları ve Kürtlükleri onları yabancı ve güvenilmez kılmıştır. Alevi Kürtler'in dinsel törenlerde kullandıkları dilin Türkçe olduğu gerçeği, onların kolay asimile olacaklarına dair umut verici ihtimaller sunar görünmekle birlikte, Alevi Kürtler'in devlete muhalefetlerinin tarihi onları ziyadesiyle şüpheli kılmıştır. Nitekim, 1930'ların başında Jandarma tarafından Dersim üzerine hazırlanan bir çalışmada şu gözlemler yer almıştır: [Zaza alevilere gelince:] *Bunlarda mezhep ve adet dili Türkçedir. Ayinlerde iştirak edenler Türkçe konuşmak mecburiyetindedir. Bu mecburiyettirki alevi zazalık asırlardan beri ihmal edildiği halde Türklükten pekte uzaklaşmamış Dersim alevileri arasında cevap istememek şartile Türkçe meram anlatmak mümkündür. Şayanı nazar ve esef olan nokta şudur ki 20-30 yaşından yukarı yaşlı her fertle Türk dili ile müteakabilen anlaşmak ve dertleşmek mümkün olduğu halde bunun [... (?)] Türk dili tamamen Zazalaşmakta ve hale 10 yaşında küçük çocuklarda ise Türk diline rastlamak imkânı kalmamaktadır. Bu netice Dersim Alevi Türklerinin de benliklerini kaybetmeye başladıklarına ve ihmal edilirse günün birinde Türk dili ile konuşana tesadüf edilemeyeceğine delildir.* (Jandarma Umum Kumandanlığı). Böylece Alevi Zazalar tedricen Zazalaştırılmış, Türk kökenliler olarak sunulurlar. Bununla birlikte, hemen ardından gelen paragraf onları Türklük'ten ayırmanın dilin ötesinde bir şey olduğunu iddia eder: *Aleviliğin en kötü ve tefrika değer cebhesi Türklükle aralarında derin uçurumdur. Bu uçurum kızılbaşlık itikatıdır. Kızılbaş, Sünni müslümanı sevmez, bir kin besler, onun ezelden düşmanıdır.* Sünnileri rumi diye anar. Kızılbaş ilahi kuvvetin hamili bulunduğunu ve imamların sünnilerin elinde işkence ile öldüğüne itakat ederler. Bunun için sünnilere düşmanıdır. Bu o kadar ileri gitmiştir ki Kızılbaş, *Türk ile Sünni ve Kürt ile kızılbaş kelimesini aynı telâkki eder.* (Jandarma Umum Kumandanlığı). Bu son gözlem, Fırat'ın iddiası gibi daha sonra özür diler mahiyette yazılanların tam tersidir: Dersimliler için, Kürt ile Kızılbaş ve Türk ile Sünni özdeşdir.

Alıntılanan rapor, resmi tarihin asli mimarlarından biri olan Hasan Reşit Tankut'un eserine çok şey borçludur. Hasan Reşit Tankut, 1920'lerin sonlarından 1960'lara dek, 'etnopolitika' üzerine birçok araştırma raporu ve diğer etnik grupların nasıl Türkleştirileceği gibi siyasa önerileri yazdı. Daha önce yayımlanmamış, büyük ölçüde gizli eserlerinin bir kısmı yakın zamanda Mehmet Bayrak tarafından yayımlanmıştır (1993, 1994). Yukarıdaki alıntılar, 1928 yılında, muhtemelen Tankut tarafından Birinci Umum Müfettişi (o dönemin 'olağanüstü hal valisi') İbrahim Tali'ye sunulan anonim raporda yer alan görüşleri tekrar eder. Doğu Anadolu'yu çok iyi bilen Tankut, gizli raporlarında Kürtler'in Türk olduklarını asla iddia etmedi; ancak, Aleviler'in dinsel törenlerde Türkçe kullanmalarının, -Şafi Zazalar'a nispeten-

onları asimile etmeyi kolaylaştıracağını yazdı. Tankut, tümünü Kürt terimi altında toplamakla birlikte, bütün yazılarında Sünniler ile Aleviler, Kürtler ile Zazalar arasında belirgin bir ayırım yaptı. Hem Şafi, hem Alevi Zazalar'a dair bir çalışmada, bunların dinlerinin (Tanrı için 'Hoday' kelimesini kullanmalarının misal teşkil ettiği) İranî arka planını vurguladı. Aleviler'in inancındaki Zerdüştu etkileri açıkça benimsemesine rağmen, onların kökensel olarak Türk olduklarını ve yeniden Türk yapılabileceklerini (yapılmaları gerektiğini) düşünmüştür. Tavsiyesi, daha kolay Türkleştirilebilmeleri için, (Sünni) Zazalar'ın, Kurmanciler'in ve Dersim Alevileri'nin mümkün olduğu kadar birbirlerinden ayrı tutulmalarıdır. 1960 darbesinin şafağında yazılmış bir siyasa raporunda, Zazalar ile Kurmanciler'in yerleşim bölgeleri arasındaki 50 kilometrelik geniş koridora Türkler'i yerleştirerek, aralarına kelimenin tam anlamıyla bir takoz konmasını önermiştir.

Kendini Zaza, Alevi ve Dersimli olarak tanımlayan etnik kimlikler

Kürt milliyetçiliğinin 1960'ların sonu itibariyle kitlesel bir hareket ortaya çıkışı, birçok Alevi Kürt'ü öncelikli olarak Kürtlük'lerini öne sürmeye ikna etti. Dersimliler güya bütün Kürt yapılanmalarında çok iyi temsil edildiler; gerilla savaşına hazırlandığına ve 1971'de Irak'ta gizemli bir şekilde öldürüldüğüne inanılan karizmatik solcu milliyetçi önder Dr. Şivan (Sait Kırmızıtoprak), sadece bir Dersimli değildi; aynı zamanda Hormek aşiretine mensuptu ki, aynı aşirete mensup olan M. Ş. Fırat, Türk oldukları konusunda ısrar etmiştir. Birçok genç Alevi Kürt'ün (TİKKO/TKP-ML'nin en etkili olduğu) özgül olarak Kürt olmayan sol örgütlerde etkin olarak yer almayı tercih ettikleri doğrudur; ancak Kürtlüklerinden asla şüphe etmemişlerdir. Kuşkusuz, en azından kısmen Kürt ve solcu partilerin altyapılarındaki tahribatın ve yeniden yapılanmadaki sorunlu sürecin bir sonucu olarak, bu durum 1980'lerde değişmeye başladı.

Türkiye'de yeni ortaya çıkan Zaza ve Alevi milliyetçilikleri, Kürt milliyetçiliğinin gelişmesiyle diyalektik bir ilişkinin parçasıdır. Büyük şehirlerde modern bir Kürt bilinçliliğine ivme kazandıran şehirleşme ve göç süreci, aynı zamanda Alevi köylüleri de (Türkçe konuşanlar gibi, Kürtçe ve Zazaca konuşanları da) bölgenin Sünni kasabalarına getirmiş ve kısıtlı kaynaklar için Sünni komşularıyla doğrudan mücadele etme durumunda bırakmıştır. 1970'lerin siyasal kutuplaşması, sağcı ve solcu radikallerin bu cemaatleri ikmal bölgeleri olarak seçerek, karşılıklı şeytanlaştırmaya katkıda bulunmalarıyla ("faşist" Sünnilere karşı "komünist" Aleviler) Sünni-Alevi ziddiyetini şiddetlendirdi. Bir dizi kanlı Sünni-Alevi çatışmasının, ki belki Alevi karşıtı katliamlar olarak adlandırmak daha doğru olur, ortak bir Alevi bilinçliliğini güçlendirmede etkisi büyük oldu. Bu çatışmaların yer aldığı bölgede, Kürt ya da Türk olmak çok da önemli değildi; kişinin asli kimliği dinsel olandı. Bu ayrışmanın iki her tarafında da -Pan-Türkçü Milliyetçi Hareket Partisi'ni destekleyen Kürtler'in ve Kürt olduklarını iddia eden Türkçe konuşan genç Aleviler'in durumunda olduğu gibi şaşırtıcı bir olguya ivme kazandıran- hem Türkler hem Kürtler vardı. 1980'ler Aleviliğin, Batı Avrupa'daki Türk ve Alevi göçmen cemaatler arasında gerçek bir kültürel ve dinsel yeniden doğuşuna tanıklık etti. Farklı eğilimlerden eylemciler, -solcular, Sünni Müslümanlar, faşistler, Kürt milliyetçileri- daha önceden bu cemaatleri örgütlenme girişimlerinde bulunmuşlardı, ancak Türkiye'deki 1980 askeri darbesi gerçek bir dönümü simgeler. Öngörülemez sayıda tecrübeli örgütçü, sığınmacı olarak Batı Avrupa'ya geldi. Bunlar arasında en başarılı olanlar, radikal Sünni Müslümanlar ve daha sonra içlerinden PKK'nin tedricen baskın hale geleceği Kürt milliyetçileriydi. Bu arada Türkiye'deki rejim, belli başlı cami federasyonlarını alarak ve Sünni İslam'ın "Türk-İslam sentezi" olarak bilinen aşırı muhafazakar ve milliyetçi kanadını destekleyerek göçmen cemaatler üzerinde yeniden denetim sağlama çabasına girdi.

Uzun zaman kimliklerini gizli tutmalarının ve hatta dinsel aidiyetlerini gizlemelerinin ardından, Aleviler'in de örgütlenmeye başlamaları, muhtemelen Almanya'da artan dinsel Sünni etkinliklerine bir tepki ve kısmen de bir özentidir. İlk defa büyük Alevi dinsel törenleri kamuya açık olarak düzenlendi (Cumhuriyetçi Türkiye'de bu törenler resmi olarak yasaklanmıştı ve olsa olsa yarı gizli düzenleniyordu). Alevi örgütleri kuruldu ve bu örgütler, daha önceleri çeşitli solcu ve Kürt yapılanmalarda ön planda yer alan birçok genç Alevi'yi çekti. Küçük solcu örgütlenmelerden birkaçının mensupları tamamen Alevi'ydi; bu tarihten sonra bunlar da Marksist-Leninist kimliklerinin yanısıra Alevi kimliklerini vurgulamaya ve Alevistan'dan kendi yurtları olarak söz edecek kadar, Aleviler'in bir tür ulus olduğunu düşünmeye meylettiler. Dışarıdaki bu faaliyetler, tedrici siyasal liberalleşmenin, dinsel ve toplumsal Alevi örgütlerinin kuruluşunu mümkün kıldığı Türkiye'de de Alevi uyanışını harekete geçirdi.

Türk hükümeti 1980'lerin sonunda, Aleviler'e yatıştırıcı jestlerde bulunmaya başlayarak, cemaatin devletten yabancılaşmasını nötralize etmeye ve radikal Kürt hareketi PKK'nin Kürt (ve Zaza) Aleviler arasında daha fazla destek kazanmasını önlemeye yönelik geçiren bir çaba ile onlara, kesin bir biçimsel tanınma sundu. Aslında, PKK'nin kuruluşunu gerçekleştirmekte büyük zorluklarda karşılaştığı ve her zaman diğer siyasal radikal hareketlere yarışmak zorunda kaldığı bölge, büyük ölçüde Zazaca konuşanların ve Aleviler'in bulunduğu Dersim'di (şimdiki Tunceli ili ve komşu bölgeleri). Dersim halkı, en azından 1960'lardan beri, her zaman Kürt milliyetçiliğinden ziyade solcu radikalizme meyilli olmuştur. Başlangıçta militan bir şekilde din karşıtı olan PKK, 1980'lerin ortalarında, Sünni bölgelerde

daha çok halk desteği bulmaya yönelik başarılı bir girişimle, gittikçe Sünni İslam'a karşı uzlaşmacı bir tavır benimsedi. Bu aşikar bir şekilde, PKK'nin Aleviler arasındaki popülerliğine bir katkıda bulunmadığı gibi muhtemelen Alevi özelliğini güçlendirdi. PKK'ye göre, tüm Alevi uyanışı, Kürtler arasına ayrımcılık eklemek için doğrudan devletçe yönetiliyordu ve buna ön ayak olanların tümü ajandı. Bu aynı zamanda, Aleviler'in PKK'den soğumalarına yol açacak şekilde, partinin kendi saflarındaki Aleviler'den kuşkulanaşına ve onların tasfiyesine yol açtı. Dinsel boyutunun gittikçe daha fazla farkına vararak, asli bir kimlik olarak Aleviliğe yeniden yapılan vurgu, büyük ölçüde Sünni köktencililiğine ve kapsayıcı Kürt milliyetçiliğine karşı bir tepkidir. Her ne kadar bazen başka etnik sadakatler altında örtülü olsa da, her zaman müstakil bir Alevi bilinçliliği olagelmıştır. Bununla birlikte, şu anki Zaza milliyetçiliği tamamen yeni bir şeydir; ve buna kendilerini Kürt olarak tanımlayan sayısız Zazaca konuşan insan tarafından şiddetle karşı çıkılmaktadır. Zaza milliyetçiliğinin ortaya çıkış koşulları için, (olanların tümünü Türk istihbarat servislerinin işi olarak gören popüler komplo kuramına inanimadıkça) Türkiye'den ziyade, yeniden Batı Avrupa'daki göçmen cemaatlere bakmamız gerekecek.

Türkçe dışında tüm yerel dillerin yasaklandığı Türkiye'de, kişinin kökensele olarak Kurmanci ya da Zazaca konuşması önemli görünmemiştir. Buna karşılık Avrupa'da, Kürt eylemcilerin göçmen Kürt işçilerini harekete geçirebilmek için buldukları girişimlerden biri, Türkiye'den göçmen olarak gelen herkesin ana dilinin Türkçe olmadığına resmen tanınması ve Kürtçe'nin okullarda eğitim için ana dillerden biri sayılması için, ana dilde eğitimidir. Bu, Zazaca konuşanları kaba bir ikilemele karşı karşıya bırakmıştır: Onlar da çocuklarına Alman okullarında "ana dil" olarak Türkçe yerine Kurmanci öğretilmesini talep etmeli midirler? Bazıları, kendi bölgelerinde kendilerinden önceki kuşaklar her zaman Kurmanci'yi lingua franca olarak öğrenmiş oldukları için bunu talep ettiler; ancak belirgin bir huzursuzluk baki kaldı. Bu, Zazaca konuşanlarla Kurmanci konuşanların çıkarlarının açıkça özdeş olmadığı bir meseleydi.

Çatışma tohumları içeren benzeri bir diğer mesele, Türkiye'de ve özellikle Avrupa'da sürgünde basılan Kürt gazetelerinde kullanılacak dildi. 1960 ve 1970'ler boyunca birkaç gazete yayımlandı ve birçoğu, en fazla bir Kürtçe şiire yer vererek tamamen Türkçe yayımlanmış gazetelerdi. Türkçe'ye hiç yer vermeyen ilk dergi İzmir'de yayımlanan, kısa ömürlü olmuş kültür dergisi *Tirê*'dir. Bu aynı zamanda, küçük bir Zazaca bölümü olan ilk önemli modern Kürt dergisidir. 1980 askeri darbesinin ardından, Türkiye'de Kürtçe yayımcılık faaliyetleri artık mümkün olmamış; ancak yazarlar ve gazeteciler Avrupa'da sürgünde, özellikle İsveç'te faaliyetlerine devam etmişlerdir. Burada Kurmanci edebiyatında gerçek bir uyanış yaşanmıştır. Çocuk kitapları, halk masalları derlemeleri, ilk romanlar basılmış ve her türden birçok gazete yayımlanmıştır.

İran devrimi ve Irak-İran savaşı da Kürdistan'ın diğer bölgelerinden çok sayıda entellektüel göçmen olarak Avrupa'ya getirmiştir. Yirminci yüzyılın başından beri ilk defa, önemli ölçüde ortak Kürt kültürel faaliyetleri gerçekleşmiştir. Paris'te, önemli bir kütüphaneye ve yayımlanan değişik dergilere sahip ilk önemli Kürt enstitüsü olan Kürt Enstitüsü kurulmuştur. Ortak bir standart dile dair eski rüya yeniden su yüzüne çıkmış; ancak ne Kurmanci ne de Sorani konuşanlar ötekine imtiyaz tanımadıklarından, Kürdistan'ın tüm kesimlerinden okuyucuları hedef alan dergiler, hem Kurmanci hem de Sorani dillerinde bölümlere yer vermişlerdir. Kürt Enstitüsü'nce yayımlanan edebiyat dergisi daha sonra üçüncü Kürt dili olarak Zazaca bir bölüm yayımlamaya karar vermiştir. Bu, siyasal nedenlerden ötürü dilsel ayrımcılığa şiddetle muhalefet eden belli milliyetçi entellektüel çevrelerde sert olumsuz tepkilere yol açmıştır. Bunların bir kısmı, sentetik bir birleşik Kürt dili için çalışmış; diğerleri iki yazılı Kürt diline tahammül edebileceklerini düşünmüşler; ancak daha önce neredeyse hiç yazılı geleneğe sahip olmayan Zazaca'yı bir diğer yazılı dil olarak geliştirmenin Kürt ulusu arasına ayrılık tohumları eklemek olacağına karar vermişlerdir.

Yazılı Zazaca'nın geliştirilmesi ya da yasaklanmasına dair tartışma, sürgündeki Zaza entellektüellerinin küçük çevresinde, fikir ayrılıklarına yol açan büyük bir etki yarattı. 1980'lerin sonunda ilk Zaza dergisi yayımlandı ve kesinlikle Kürtçe değildi. Dergide Zazaca, Türkçe, İngilizce makaleler vardı; ama Kürtçe yoktu. Zazalar'dan, kimlikleri uzun zamandan beri sadece Türk devletince değil, Kürtler'ce de reddedilen ayrı bir halk olarak söz ediyor; ve coğrafi bir ad olarak Kürdistan terimini reddettiğini belirterek, Zazalar'ın eski yurdu için Zazaistan kelimesini icat ediyordu. Derginin ilk başta çok küçük bir okuyucu çevresi oldu; ama kızgın Kürt tepkileri her şeye rağmen derginin söylediği bir söz olduğunu gösterdi ve tedricen artan sayıda Zaza derginin görüşlerini benimsedi. Halen örgütlü bir milliyetçi Zaza hareketi görünmemektedir; ama, hepsi Zazalar'ın Kürtler'den farklı olduklarını iddia eden, Avrupa'da yayımlanan iki yeni dergi ve Türkiye'de yakın zamanda çıkan bir dizi kitapçık ile yayımcılık faaliyetleri giderek artmaktadır.

Tartışma hala gelgit halindedir ve tartışmada taraf olanlar görüşlerini gözden geçirmeyi sürdürüyorlar. Sürgündeki Zaza Alevi eylemcilerinin önde gelenlerinden Seyfi Cengiz, yeni siyasal ve kültürel dergisi *Desmala Sure*'nin ilk sayısının giriş makalesinde, milliyetçi Zaza-Alevi bir duruşa nasıl ulaştığını yazdı. Dergi, 'Dersim Komünist Hareketi'ni ya da (Zazaca) 'Kırmanc Komünist Hareketi'ni -

Kırmanc Dersim'deki Zazalar'ın kendi dillerinde kendilerini tanımladıkları kelimedir- temsil ettiği iddiasındadır. Cengiz şunları söyler: *"Bir ara Dersim isyanlarının 'ulusal' olmadıklarını söylemişim; fakat bu görüşü çoktan bıraktım. Dersim isyanlarını 'Zaza Hareketleri' olarak tanımladım bir yazımda. Şimdi bu noktada bir düzeltme yapmam gerekiyor: Dersim isyanları Kırmanc-Alevi isyanlarıdır. Koçgiri isyanını da Dersim isyanları arasında düşünüyorum. Koçgiri, Batı Dersim'in bir parçasıdır. Şeyh Sait isyanına ulusal bir isyan diyorum şimdi. Şeyh Sait isyanının bir Zaza isyanı olduğunu söylemişim 1987'de. Bu görüşümü koruyorum."* Tüm bu ayrımcılığa karşı PKK, kişinin asla [Kürt] kimliğini unutmaması gerektiği uyarısı ile (adını Aleviler'e yönelik olarak belirlediği) *Zülfikar* sancağını kaldırdı. Alevi köylülerle, özellikle Kürtçe ve Zazaca konuşanlarla, gene Aleviliğin devlet tarafından hükmedilen türü olarak görülen Bektaşilik arasındaki ilişkilere son vermek üzere bir girişim başlattı.

Yazan: Martin van Bruinessen. Kürtlük, Türklük, Alevilik. İletişim Yayınları.

Çeviren: Özgür Gökmen

ETNİK KİMLİK VE TÜRKİYE

Etnik grup nüfusunun belirlenmesinde sosyoloji biliminin ve uygar anlayışın benimsediği tek ölçüt, kişinin özgür iradesine bağlı kimlik tanımıdır. Kişinin kendi kabulü öncelik taşımaktadır

Etniklik bir çok farklı ölçütle tanımlanabilen esnek bir kavramdır. Genel olarak benimsedikleri dil, din ve sahip oldukları kültür itibarıyla diğer gruplardan 'farklı' olan gruplar etnik olarak nitelenir. Dil ve din etnikliğin dışı dönük en önemli göstergeleri olmakla beraber, özellikle bugünkü iletişim çağında kültür etnik kimliği belirleyen önemli etmenlerden biridir.

Etnik grup kimliği farklı iki temel 'bakış'la tanımlanmaktadır. Birincisi, grubun kendisini 'kim', 'ne' olarak gördüğünü esas alan 'emik' bakıştır. Bu tanımda önemli olan grubun kendi kabulüdür. Bu kabulde grubun soyu, dili her zaman belirleyici değildir. Örneğin, aslen Türkmen olan Karakeçililerin Urfa kolu yakın zamana kadar kendilerini Kürt olarak tanımlamışlardır. Almanya'daki bir araştırmada Türk asıllı çocukların 250 bini kendilerini Alman olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. İkinci 'bakış' (tanımlama) bir grubun kendi dışındaki diğer bir grubu 'kim', 'ne' olarak görmesine dayalı 'etik' bakıştır. Bu genellikle çoğunluk, egemen unsurun bakışıdır ve bir çok durumda sosyolojik, bilimsel verilerle ve tanımlanan grubun kendi kabulleriyle bağdaşmaz. Örneğin, ülkemizde her Karadenizliyi Laz olarak tanımlamak yaygındır. Oysa 'yerli' anlamında Laz gerçekte (Bennighaus, Meeker'in de tespit ettiği üzere) sadece Rize'nin Pazar, Arhavi, Hopa yöresi halkıdır. Rize'ye yakın olan Trabzon, Giresun, Ordu illerindeki yerli halk dahi Laz tanımlamasını kabul etmez ve gerçekte Laz değildir.

Zazalar Kürt değil

Etik bakış genellikle çoğunluğun ve zaman zaman devletin bakışı olarak etniklik politikalarının belirlenmesinde olduğu kadar, dışarıdaki grubun kendini tanımlamasında ve kimlik değişiminde etkilidir. Bunun somut örneği Zazalardır. Yerli unsur olarak Zazaların toplandığı merkezler Tunceli, Bingöl, Diyarbakır, Palu (Elazığ), Siverek (Urfa) ve merkezler arasındaki bölgelerdir. Türkiye genelindeki nüfusları 2 milyon tahmin edilmektedir. Anadolu dışında dünyada hiçbir Kürt bölgesinde bulunmayan Zazalar, 20. yüzyılın başlarına kadar Kürt tanımlamasını kabul etmemişlerdir. Bu döneme kadar topluluk kendisini Zaza olarak dahi değil, genelde 'dimili' kimliğiyle tanımlamıştır.

Konunun uluslararası otoriteleri kabul edilen Prof. V. Minorski, Prof. Goichie Kojima, O. Mann, David Mc Kenzie, Haddank'in araştırmaları Zazaların Kürt ve Zazacanın Kürtçenin bir lehçesi olmadığını ortaya koymuştur. Bütün tarihi gerçeklere ve bilimsel tespitlere rağmen Zazaların büyük çoğunluğu bugün Kürt kimliğini benimsemişlerdir. Kimlik tanımındaki bu değişimin en güçlü etmeni 'etik' bakış olmuştur. Çevre toplum asırlarca tavizsiz bir şekilde Zazaları Kürt olarak görmüş ve kimlik baskısı yapmıştır. Devlet Zazaları Kürt olarak tanımlamıştır. 1960'lı yıllardan 70'li yıllara kadar devrimci sol 'halklara özgürlük' söylemi içinde Zazalara Kürt kimliğini benimsetmeyi ilkesel bir hedef olarak benimsemiş ve Zaza kimliğinde direnen aydınları, M. Serif Fırat örneğinde olduğu gibi katletmiştir. PKK, Zazaları Kürt cephesine kazandırmak için yoğun etkinlik göstermiştir.

Böylesine uzun süreli ve yoğun dış baskı sonucu Zazalar dil ve kültür farklılığına rağmen Kürt kimliğini benimsemişlerdir. Bu değişim etik bakışın 'emik' bakışı etkilemesindeki önemi kanıtlayan somut bir örnektir. Bir başka örnek, Abbasiler tarafından Hatay bölgesine yerleştirilmiş Horasan Türkmenleri oldukları tarihi belgelerle kanıtlanmış olan Nusayrilerin toplumsal çevre baskısı ve devlet yaklaşımı sonucu bugün kendilerini Arap kimliğiyle tanımlamalarıdır. (1)

Çağdaş dünyada, çağdaş uygarlık anlayışının ve sosyoloji biliminin geçerli sayıldığı kimlik, grubun kendi kabulünü temel alan 'emik' bakışa dayalı kimlik tanımıdır. Kişinin kendi kimliğini kendisinin tanımlaması özgürlüğü temel bir insan hakları ilkesi olarak benimsenmiştir. Günümüz insani, iletişim, ulaşım, eğitim imkânlarıyla evrensel, ulusal, yerel kültürlerin sentezini yaparak, kendi kimliğini tanımlamada dünden çok daha bilinçlidir. Bu bilinçle 'toplumsal aidiyet' 'kültürel aidiyet'e yönelmektedir. Kafatası ölçümlerine, deri renklerine, soy kütüklerine dayalı ana dil verilerine bağımlı ırkçı, Jakoben etnik kimlik dayatmaları uygar dünya toplumlarında geçerliliğini yitirmiştir.

Çağdaş sosyoloji bilimi bu gerçeği tespitle kişinin kabulüne bağlı kimlik tanımını temel ilke olarak benimsemiştir. Ne var ki ülkemizde pek çok aydın, bilim adamı, siyasetçi, hâlâ ırkçı, şoven nitelikli kimlik dayatmalarını sürdürmekte, konuyu bu yanlış temelde değerlendirmektedir. Bu konuda toplum kendilerinden çok daha ileride ve çağdaştır.

Araştırmalar ne diyor?

1993'te Türkiye'nin genelini temsil eden İstanbul'da Tarhan Erdem yönetiminde KONDA ve 1999'da Prof. Dr. Binnaz Toprak ve Doç. Dr. Ali Çarıkoğlu tarafından TESEV adına yapılan çok önemli bilimsel anket ve araştırmalar bu gerçeği çok açık olarak belirlemiştir. TESEV araştırmasında etnik kimlik seçeneğinin yanı sıra 'T.C. vatandaşı' seçeneği de verilmiş, ancak 'tek bir öncelik' şartı konulmuştur. Bu şarta bağlı kimlik tanımında 'Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım' diyenlerin oranı; 'Türküm' diyen yüzde 20.2, 'Müslüman Türküm' diyen yüzde 4.3, 'Kürdüm' diyen yüzde 1.4, 'Alevi'yim'

diyen yüzde 1.2'lik oranlardan çok daha büyük olarak yüzde 33.9'a çıkmıştır. Açıkça görülmektedir ki, halkımızın üçte biri gibi büyük bir bölümünün 'vatandaşlık bilinci' etnik aidiyetle belirlenmemektedir. Ancak söz konusu verilerin, etnik grupların nüfus dağılımını açıklamadıkları unutulmamalıdır.

KONDA araştırması ise kimlik tanımlamasında 'kültürel etmenin belirleyiciliğini' kanıtlaması ve etnik grupların nüfus oranlarını tespit bakımından önemlidir. Araştırmada hem ana, hem de baba tarafından Laz, Arap, Çerkez, Arnavut vs. olanların oranları belirlenmiştir. Belirlenen gruplara, kendi kimlik kabullerini saptamak için, 'Siz kendinizi ne hissediyorsunuz?' sorusu sorulmuştur. 'Hem anam, hem babam Kürt' diyen yüzde 7.6'lık grubun yarısına yakını, yüzde 3.9'ü Türk cevabını vermiştir. Diğer grupların yaklaşık yüzde 100'ü kendilerini Türk hissettiklerini söylemiştir. Doğrudan Türk olduklarını söyleyenlerin oranı yüzde 86'dır. Diğerlerinin eklenmesiyle bu oran yüzde 89.7 olmaktadır. Sadece 'Müslüman'ım' diyenler yüzde 4'tür. Türklük dışında etnik kimlik benimseyenlerin toplamı yüzde 5'tir. Araştırma sonuçları, ülkemizde etnik kimlik tanımında kültür etmeninin, milli aidiyet bilincinin soy, ırk, anadil ölçütlerinden çok daha büyük öncelik taşıdığının açık kanıtıdır. 1994'teki TÜSES araştırmasında, Kürt olduğunu ifade eden seçmen oranı yüzde 9.8'dir. Ancak bu ifadenin 'köken' mi, 'kimlik önceliği' mi ifade ettiği belirlenmemiştir. Bir varsayıma göre, kimlik tanımı olarak kabul edilse bile Kürt'üm diyen nüfus yüzde 9.8 oranıyla 6.3 milyonu aşmamaktadır. (2)

Yansız belirlemelerle, Kurmançça konuşan Kürt kökenli nüfusun 10 milyon dolayında olduğu düşünüldüğünde, sadece 6.3 milyonun Kürt'üm demesi, etnik kimlik tanımında soy ve anadil etmeninin mutlak belirleyiciler olmadığı, kişinin kendi kabulünün öncelik taşıdığı görülmektedir.

Oy oranlarının anlamı

Etnik nüfus belirlemelerinde bir alt veri olarak, belirli bir grup kimliğini temsil ettiğine inanılan siyasi partilerin oy oranları da aydınlatıcıdır. Kürt kimliğini temsil ettiği düşünülen HADEP'in genel seçimlerdeki oyu 1995'te yüzde 4.2, 1999'da yüzde 4.7'dir. Türkiye'deki etnik grup nüfuslarının belirlenmesinde çok yanlış olarak genellikle tek ölçüt olarak anadil esas alınmıştır. Anadil 'kökeni' açıklamak yönünden geçerli olmakla beraber, grubun kendini ne olarak tanımladığını açıklama bakımından yetersiz veridir. Türkiye'deki Kürt nüfusu anadil, dolayısıyla kimlik değil köken esasına göre belirleyen 1927-1965 nüfus sayımlarındaki anadil tespitleri, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri projesiyonu. Der Weltmanach 95 yayınının değerlendirmeleri, Javed Ensari, M. Fany'nin araştırmalarına göre Kürt kökenli grubun nüfusu 6-8 milyon arasında değişmektedir. (3). Anadil ölçütüne dayalı en yeni araştırma Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 1998 yılında Prof. Dr. Aykut Toros yönetiminde yapılmış olanıdır. Geniş kapsamlı bu araştırmada o yıl için belirlenen nüfus 9.2 milyondur.

Sorun nicelik değil

Ancak, baştan beri belirtildiği üzere, etnik grup nüfusunun belirlenmesinde sosyoloji biliminin ve uygar anlayışın benimsediği tek ölçüt, kişinin özgür iradesine bağlı kimlik tanımıdır. TESEV, KONDA, TÜSES araştırmaları ve diğer veriler bu ölçütün Türk toplumu için de geçerli olduğunu kanıtlamıştır. Bu ölçütle Türkiye'de Türklük dışında öncelikli başkaca kimlik benimseyenlerin nüfusunun, Kürt olarak 4 milyonu, Çerkez, Laz, Arap vs. olarak toplam 1-2 milyonu aşmadığı bilimsel verilerle desteklenen bir tespittir.

Sonuç olarak; etniklik konusunu tartışanların, bu konuda politikalar belirleme konumunda olanların her şeyden önce sosyoloji biliminin tespitlerini ve halkının gerçeğini kavramaları gerekir. Etnik kimliği sübjektif, ırkçı, şoven dayatmacı bir temelde algılayan zihniyetle sorunları doğru teşhis etmek, gerçekçi olmak ve kalıcı çözüm üretmek mümkün değildir. Etnik toplulukların kültürel haklarını evrensel insan hakları temelinde sağlamak için yapay dayanaklara ihtiyaç yoktur. Sorun bir nicelik meselesi değildir. Bu, uygar bir devlet ve millet olmanın gereğidir.

Türkiye'nin Etnik Yapısı, A. Tayyar Önder, Bilim Sanat Yayınevi

Nüfus 65 milyon kabul edilmiştir.

Her Yönüyle Kürt Dosyası, Prof. Dr. Abdülhaluk Çay, Turan Kültür Vakfı.

Ali Tayyar Önder: Araştırmacı yazar

Yazan: Ali Tayyar Önder

Radikal, 25 Aralık 2000

DİL, DİN , MİLLİYET İLİŞKİSİ

Toplumların tarihine bakıldığında tek düze bir süreç izlenmiyor. Bu saptama toplumların dil tarihi için de geçerlidir. Bu durum toplumların inanç tarihi için de geçerlidir. Bu toplumların etnik kimlikleri için de geçerlidir.

Hemen hemen hiçbir toplum ilk ortaya çıktığından günümüze dek aynı dili, aynı inancı hatta aynı etnik kimliği izlemiyor. Toplumların sosyal tarihinde bir dizi gel-gitler, alt-üst oluşlar olmuştur. Bu diğer alanlarda olduğu gibi toplumların dil, din ve etnisite alanlarında da böyledir.

Üstelik her kıtadaki, ülkedeki, bölgedeki bu süreç değişim ya da alt-üst oluş o yapının özgül şartlarına uygun olarak değişim göstermiştir. Toplumların benzer şeyleri yaşadığı söylenir. Ama birbirlerinin tekrarı olduğunu iddia etmek sosyoloji bilimine yabancıdır.

Dünyada filanca etnik grubun ille de filanca dili konuşması ve falanca inancı savunması gerekir diye bir ön koşul sosyal bilimlerden bugüne dek saptanmış değildir. Herhangi bir etnik grup bilinen en eski döneminden alınıp bugüne gelişini izlendiğinde konuştuğu dilde de savunduğu inancında da diğer kültürel özellikler de de birçok değişim görmek olasıdır. Toplumların değişimi de çok değişkendir. Aynı şartlar farklı toplumlarda farklı sonuçlar yaratabilmektedir. Toplumların birbirini tıpatıp tekrarladığını söylemek oldukça zor bir tesbittir.

Bugün dil açısından baktığımızda İngilizce'nin dünya hakimiyeti söz konusu. O'nu İspanyolca izleyebilir. Ondan sonra belki Çince, Hintçe, Rusça v.s. gelebilir. Bir zamanlar Fransa'nın, Hollanda'nın, Belçika'nın hayli sömürgesi vardı. O anlamda da dilinin yaygınlığı söz konusuydu. Ama şimdi dünyada İngilizce rakipsiz tek dil. Ama bu her zaman böyle değildi. Orta Çağ'a kadar Avrupa'nın dünya hakimiyetinden söz etmesi olgusu yoktu. Bu anlamda Orta Çağ'a kadar Alpler'in kuzeyindeki Avrupa adeta boştu.

Dünya hakimiyeti değişik dönemlerde değişik millet ve devletlerin elinde idi. Türkler bir dönem Hindistan'dan Macaristan'a kadar at koşturuyordu. Daha sonra Bizans, Roma dönemi var. İspanyollar'ın, Portekizlilerin hakimiyeti var. Osmanlı'nın, Rusya'nın v.s. dünyaya hakim olduğu dönemler var. Demek ki bu hakimiyet sürgit bir milletin ya da devletin olmaması.

Bu yaşanan sürece göre de dünyada dilin ve dinin hakimiyeti de yaşanan toplumsal ilişki ve çelişkilere bağlı olarak değişmiştir. Tarihte dünyaya hakim olan bazı milletler ve devletler bugün aynı adla yaşamıyor. Onlar tarihe mal olmuş. Yerlerine yeni toplumsal güçler tarih sahnesinde yer almışlar. Bugün yaşanan dengeler ve yaşayan dil, din ve milletlerde sürgit var olamazlar. Onlar da dönem gelecek yerlerini yenilerine bırakacaklardır.

Bu tarihsel sürece kendi tarihimizden bazı örnekler verelim. Orta Asya'dan yola çıkıp dünyanın dört bir yanına yayılan; Hunlar, Peçenekler, Uzlar, Bulgarlar ne oldular. Buhar olmadıklarına göre hangi halkla karışıp asimile oldular. Macaristan'da, Paris kapılarında at koşturan Attila ne oldu?Attila'nın imparatorluğu ne oldu?Bir adı da Hungaria olan Hunlar'dan gelen anlamına gelen Macaristan'ın eski halkı Türkler'in Macarlaşmadığını söyleyebilir miyiz?

"Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler"(1) kitabının yazarı Claude Cahen; "Türkler'in Ural-Altay'lı diye adlandırılan ve sınırları kesinlikle bilinmeyen bir kökten geldikleri sanılmaktadır. Sarı ırk denilen ve Amerikan Kızılderilileri'nin bir bölümü belki tümünü içine alan bir ırkın üyeleri olmaları mümkündür" dedikten sonra Claude Cahen tespitlerini şöyle sürdürüyor: "Finler'in, Macarlar'ın, Samoyedler'in, Tunguzlar'ın ve özellikle Moğollar'ın, Türkler'le Çinliler'den daha yakın bağları vardır. Tarihin tanıdığı ilk Türkler'in, bu adı taşımamakla beraber, Hunlar olduğu hemen hemen kesindir. Çin kayıtlarında M.Ö. 3. yy.'da onların sözünün edildiğini görüyoruz. Hunlar, bir göçler dizisi sonunda M.S. 5. yy'da Avrupa'nın göbeğinde Attila İmparatorluğu'nu kurmuşlardır.(2)

Hunlar'dan bugüne ne iz kalmıştır? Bu Hunlar artık Türklükten o denli uzaklaşmışlar ki, bu iddiaya bile şaşırırlar. Çünkü kendileri bir zamanlar Türktüler ama artık Macarlar. Macarlaştılar. Yani karşımızda bir Türkmen toplumunun Macarlaşması söz konusudur. Türkler'le sadece antik bir akrabalıklarından sözedilebilir. O günkü Türkler yani Hunlar büyük olasılıkla bugünkü Türkler'in ne dilini ne de dinini tanırlar.

Türk tarihi incelendiğinde, geçmişte birçok Türk boyunun kökenlerini kaybederek Gagavuz, Çuvaş, Yakut Türkleri gibi Hristiyanlaştıkları görüleceği gibi Hazar Türkleri gibi Musevileşenler de olmuştur. Arthur Koestler araştırmasında "Hazarlar, Türk kökenli bir ulustur"(3) diyor. Yahudiler dışında Museviliği kabul eden tek farklı milliyet ise Hazar Türkleridir. Museviliği kabul eden Hazar Türkleri tarihsel süreç içinde Musevileşmekle kalmadılar Yahudileştiler. Yani Yahudileşen bir Türkmen boyu söz konusudur.

Kısa bir dönemi bilindiği sanılan insanlık tarihi dünyada bugün karışık olmayan bir toplumun bulunmadığını gösteriyor. Yüz yıllık uğraşı sonucu; çok yönlü bilimsel çalışmalara rağmen antropoloji bilimi bütün toplumlara uygulanabilecek genel geçer bir ırk ölçütü kavramı ortaya koyamamıştır. İnsanlığı; renk, boy, dil ve vücut ölçümleriyle sınıflayabilmek gerçekleştirememiştir. Günümüzden 5-6 bin

yıllık bir geçmişe gittiğimizde, bugünkü ulus devletlerin egemen unsurlarının bir tekinin bile saflığından söz etmek olası değildir. Dün; Bizans, Roma, Hitit, Hun gibi yapıların saflığından nasıldilemezse, bugün de İngiliz'in, Alman'ın, Fransız'ın, İtalya'nın, Arab'ın saflığından sözedilemez. Etnik özellikler açısından bakıldığında bir Arap, bir Kürt, bir Türk, bir Çin'li, bir Fransız'dan, bir İngiliz'den bir Rus'tan v.s. daha az karışık değildir.

Herhangi bir toplumun "etnik" yapısını değerlendirirken; sosyal bilimlerce genel kabul gören bilimsel ölçütlerin objektif uygulama prensipleri ile hareket etmek gerekir. Aksi halde, çifte standartlı tanımlara düşülmüş olunur ki o da; yönelinen tesbitlerin evrensel geçerliliğini ortadan kaldırır. O zaman da söz konusu toplumun varlığına yönelik tehlikeleri etkin kılma fırsatlarına zemin yaratmış olur.

Antropologlar; yaptıkları incelemelerde Önasya'da elde ettikleri buluntulardan, Sümer, Kut, Elam ve Hurri toplulukların Ural-Altay kavimlerinden özellikle atlı göçebe Türk unsurlar olabileceği kanaatine varmıştır. Eski Önasya Tarihi uzmanı Fr. Hemmel, Sümerler'i tamamiyle Türk kavmi olarak kabul etmektedir. Orta Asya'dan 4500-5000 yıllarında gelen Türkler'in Sümerler'i oluşturduğunu ileri sürer. Sümerce'deki 350 kelimenin Türkçe olduğu savunur.

Buna karşın Sümerler'i, Kutlar'ı, Elamlar'ı, Hurriler'i Türk tarihine katmak gibi bir endişe taşınmamalıdır. Bugün Türk'ten anlaşılan ile o gün Türk'ten anlaşılan belki de birbirini tanımayacak kadar farklılaşmıştır. Bu tür zorlamalara Türkler'in ve Türk tarihinin ihtiyacı yoktur.

Anadolu, tarihi zenginlik açısından bakıldığında adeta bir açık hava müzesidir. Çok eskilere gitmeden sadece Doğu Anadolu'da 11. ve 16. yüzyılda yerleşik Oğuz Türkmen beyliklerinin kurduğu devletler şunlardır:(4)

1. Yukarı Fırat'ta; Saltuklar (1072-1202)
2. Aşağı Fırat'ta; Mengücekler (1080-1228)
3. Bitlis'de; Dilmaçoğulları (1084-1393)
4. Van'da; Sökmenliler (Atlaşahlar) (1110-1207)
5. Diyarbakır'da; Yıvaloğulları (1098-1183)
6. Harput'ta; Çubukoğulları (1085-1113)
7. Doğu ve Güneydoğu'da, Artukoğulları (12.-14. yy.)
8. Karakoyunlular (1365-1469)
9. Akkoyunlular (1469-1508)

Doğu Anadolu'da kurulmuş Türk Devletleri'ne baktığımızda en geç tarih 1469-1508 ile Akkoyunlu Türkleri'dir. 1500'lerden sonra ise Doğu Anadolu Tarihi incelendiğinde Osmanlı ile işbirliği ile bölgenin Kürtleştiği gözleniyor.

Osmanlı'da devşirme sistemi sonucu hazin toplumsal durumlar da yaşanır. Osmanlı bu sistem ile Türk ve müslüman olmayan gayri-müslim tebaadan erkek çocukları ailelerinden küçük yaşta alıp Enderun okullarında kendine özgü toplumuna yabancılaşacak bir eğitim sistemi ile yetiştiriliyor. Bu yetişenler ne geldikleri kökene yani Rum'a, Sırp'a, Yugoslav'a, Arnavut'a v.s. benziyordu ne de Türk'e. Onlar kendine has idi, yani Osmanlı idi. Bunların bir kısmı Türkçeyi bile bilmezken bir kısmı ise kendi ana dilini bile bilmezdi. Bir yandan da gizli bir dil ve gizli bir din taşıdıkları iddia edilir.

Bu durumu sosyolog Prof. Dr. Orhan Türkdoğan şöyle değerlendiriyor:(5) "Devşirme sisteminde militarist kadro ile bürokrasi tamamiyle Türk olmayan gruplara emanet ediliyor. Anadolu çocukları ise çiftçi (reaya) durumunda kalıyorlardı. Bu yüzden, 19. yy. resmi Yunan tarihçisi Konstantinos Paparrigospulos, "Yunanlılar'ın devşirme uygulaması sayesinde Osmanlı iktidarını ele geçirmiş olduklarını, ama bunu yaparken de dinlerini feda etmek durumunda kaldıklarını" iddia ettiğini yazıyor.

Sosyolog Prof. Dr. Türkdoğan; Bizans İmparatorluğu'nda olmayan soylu sınıf yani "Fener Aristokrasisi" 18. yy'dan itibaren Enderun nimetlerinden yararlanarak oluşmuştur diyor.

Bunun dışında tarihimizde bir de Karaman Türkleri'nin mübadele nedeniyle hazin bir göç durumu vardır. Mübadele ile, Yunanistan'daki Müslümanlar Türkiye'ye Türkiye'deki Hristiyanlar da Yunanistan'a gidecek ve bölünmüşlük son bulacaktı. Ama bu iyi niyete karşın sonuç hiç de böyle olmadı. Bu durum ile ilgili olarak "3. Türk Devletleri ve Halkları Kurultayı"nda konuşan Selçuk Erenerol; "Yunan soyuyla hiçbir ilgisi olmayan, bir kelime Yunanca bilmeyen, ana dilleri öz Türkçe olan Kuman, Peçenek, Hazar ve Oğuz kütüğünden Türk oldukları belirli, ibadetlerini dahi bu güzel Türkçe ile yapan çoğunluğu Orta Anadolu'lu 1 milyondan fazla Ortodoks Türk, ümmet devleti döneminin haletini taşıyan bizler" diye kendilerini tanımlıyor.(6)

İslamiyet ve Ortadoğu üstüne çalışmaları ile tanınan Prof. Dr. Bernard Lewis ise;(7) "Yunanistan'a gönderilen Karaman Rumları din itibarıyla Hristiyan Rumlardı, yine de bunların çoğu Rumca bilmiyordu. Dilleri -Grek yazısı ile yazdıkları- Türkçe idi; Karaman'da bıraktıkları kilise ve mezarlarındaki yazılar, hala onların dil bakımından Türklüğüne tanıklık eder. Aynı şekilde, Yunanistan'dan gönderilen Türkler pek az Türkçe biliyor veya hiç bilmiyor ve Rumca konuşuyorlardı. Rumca'yı da eski Türkçe yazı ile yazıyorlardı. Yapılan iş, bir Türk ve Rum mübadelesi değil, daha çok bir Rum Ortodoks ve Osmanlı Müslüman mübadelesi idi. Farklı bir toplumsal ve ulusal sınıflandırma

sistemine alışmış olan bir batılı gözlemci, bunun hiç bir şekilde vatana iade olmadığı, iki sürgüne gönderme -Hristiyan Türkler'in Yunanistan'a, Müslüman Yunanlılar'ın da Türkiye'ye- olduğu sonucuna bile varabilir.”

Görüldüğü gibi toplumsal alt-üst oluşlar toplumsal yapıların, dünya ve bölge siyasal dengelerinin değişmesi toplumları din, dil ve etnisite bakımında hallaç pamuğuna çeviriyor.

Aynı durumu Cami Baykurt ise şöyle değerlendiriyor:(9) “Ben de Karamanlılar'ın Türk oldukları ve birkaç Yunanlı bilginin iddia ettiği gibi Osmanlılar tarafından zorla Türkleştirilmiş Yunanlılar olmadıkları görüşündeyim. Büyük bir ihtimalle bir zamanlar asker olarak Bizans hizmetinde çalışan Türkler'in torunlarıdır.” Karamanlılar'ın hazin sonlarına rağmen sosyologlar ve tarihçiler ile, ilgili kesimler Karamanlılar'ın etnik ve dinsel kimliklerini günümüzde bile tartışmaya devam ediyorlar.

Türk-Rum ilişkileri denilince Karadeniz'de Pontus'dan kalanlar ile İstanbul ve Ege'den Bizans'tan kalan Rumlar'a da değinmek gerekiyor. Kurtuluş Savaşı'nda Pontus'u kuracağız diye Karadeniz Dağları'na çete kurup çıkan Rumlar ne oldu? Hepsini elbette Yunanistan'a gitmedi. Trabzon'un Rize'nin, Ordu ve Samsun'un Rum ahalisinin önemli bir kısmı önce İslamlaştı ardından “Türkleşti”. Of'un nefesi keskin mollalarının bir kısmının Pontus'tan kalan miras olduğunu bugün yaşayanlar da biliyor. Belki en yaşlı kuşak aile içinde Rumca biliyor. Ama büyük çoğunluk Rumca'yı unuttu. Yerini Türkçe aldı. Yani Pontus Rumları artık Türkleştiler. Tıpkı İstanbul, İzmir ve Ege'deki diğer Rumlar gibi. Önemli bir kesim ise geçmişlerini Rum olduğunu bile bilmiyorlar. Anadilleri artık Türkçe ama tarihleri incelendiğinde Rum olan bu toplumsal kesime ne denecek? Bunlar Rum mu? Yoksa Türk mü? Elbette etnik olarak Rum olurlar. Ama Türkleşmiş Rumlar oluyorlar. Peki bu toplumsal yeniden yapılanmada Rumlar'a Türkleşmiş Rumlar deniliyor da, benzer durumda olan Türkmenlerin Kürtleşmesi denilince neden bazıları bunu kabul etmiyor ve rahatsız oluyor.

Türk-Rum ilişkilerinden söz edilmişken Kıbrıs'ı irdelemeden geçebilir miyiz? Anavatan ile yüzyıllardır çok yoğun iletişim olduğu halde, Kıbrıs'ta Anadilde eğitim TV yayını, vs. yapıldığı halde Kıbrıs'lı Türkler Türkçe'yi kendilerine özgü konuşurlar. Türkçe'leri biraz Rumca'ya yaklaşmıştır. Bazıları ise Türkçe'yi zor konuşur, ama Rumca'yı anadilleri gibi konuşurlar. Hatta İngiltere'ye gidenleri İngilizce'yi de çok iyi konuşurlar. Bu kesimler Türkçe konuşmakta zorlanırlar. Peki Kıbrıs Türkü olup yaşanan tarihsel-toplumsal nedenlerle Rumca'yı ve İngilizce'yi Türkçe'den iyi konuşan hatta Türkçe'yi unutan Rumca ve İngilizce'yi bilen bu kesime biz Rum veya İngiliz mi diyeceğiz? Bunlar Türkçe'yi bilmesede Türk değiller mi? Rumlaşmış veya İngilizleşmiş “Türk”! Bunlar Türküm diyorsa biz hayır siz “Rumsunuz” veya “İngilizsiniz” diyebilir miyiz?

Türkiye tarih boyunca dört bir yandan sık göç alan bir ülke. Adeta kavimler kapısı. Osmanlı-Balkan ilişkileri nedeni ile bir dizi Türk olmayan göçler de almış. Türkiye'ye gelen toplumsal kesimler yerleşip kalmışlar. Arnavutlar, Makedonlar, Sırp, Hırvatlar, Yugoslavlar v.s. Özellikle İstanbul ve Batı Anadolu'da yerleşip kalmışlar. Süreç içinde kendi anadillerinin yerini Türkçe almış. Türkleşmişler. Balkanlar'da kalmış akarabaları ile bile anadilleriyle anlaşamıyorlar. Ama etnik olarak; Arnavut, Makedon, Yugoslav, v.s. oluyorlar. Biz onlara “siz Türksünüz” diyebilir miyiz? Bunlar Türk olmayan göçmenler. Ama zamanla Türkleşmişler. Artık Türkçe dışında dil de bilmiyorlar. Aslında sosyal olarak Türkleşmişler. Bunlara; Türkleşmiş Arnavut, Türkleşmiş Makedon, Türkleşmiş Bulgar v.s. denebilir. Ama etnik olarak Türk değiller. Vatandaşlık bağı ile T.C. vatandaşı ve kendileri Türk olabilirler. “Ne Mutlu Türküm Diyene” diyen herkese Türk denmesi gerektiği gibi....

Batı Trakya'daki Türkler'in durumu da benzer bir başka durumda değil mi? Anadilde eğitim ve Türkçe gazete, dergi, radyo ve TV yayınının serbestliğine rağmen Türklerin Bulgarlaşması ve Yunanlaşması süreci hep çalışmıştır. Bulgaristan'da rejim değişmeseydi insan isimleri bile Bulgarlaşmıştı. Türkmenlerin belli bir kesiminin tarihsel kaderini Balkan Türkleri de yaşamışlardır ve yaşamaya devam ediyorlar. Yeni nesiller de Bulgarlaşma, Yunanlaşma süreci daha da hızlı çalışıyor.

Avrupa'ya işçi göçü ile gitmeye başlayan Türkiyeli insan sayısı tahminen 3 milyonu buldu. Artık, Avrupa'da 3.-4. kuşak oluştu. Yani Avrupa'da doğanların çocukları doğdu. Avrupa'da doğan yeğenlerimizle ve onların çocukları ile artık Türkçe anlaşamıyoruz. Yabancılar ile yoğun ilişkileri olanlar Türkçe'yi hiç öğrenememiş. Türkçe'yi bir yabancı turist kadar biliyorlar. O kuşak artık bizi anlamıyor. Zaten tatil için de Türkiye'yi değil, tıpkı gene Avrupalı gibi İspanya, İtalya, Yunanistan veya Amerika kıtasını seçiyor. Türkiye'den babaları ya da dedeleri gitmiş bir kuşak var Avrupa'da yaşayan. Onlar adeta Almanlaşmışlar veya Flemenkleşmişler. Fransa'daki ise Fransızlaşmış. Kendileri ile Türkçe anlaşamıyor. Onlar Almanlaşan veya Fransızlaşan Türk olmuşlar. Türkiye'den giden etnik olarak Türk, Kürt veya Çerkes ailelere mensup insanların çocukları Almanlaşmışlar. Hem de bu iletişim teknolojisine rağmen yaklaşık 50 yılda bu iş gerçekleşti. Peki biz bunlara; Alman, Fransız, Flemenk veya İngiliz diyebilir miyiz? Neden demiyoruz? Onlarla dil birliğimizde yok. Almanca, Fransızca, İngilizce veya Hollandaca bildiğimiz oranda onlarla anlaşabiliyoruz. Neden onlara Alman ya da Fransız demiyoruz.

Kürtleşen Türkmenlere “Kürt” diyen mantık bunlara da Alman, Fransız, Flemenk, İngiliz v.s.

demesi gerekmiyor mu?Peki Türkiye'den giden ve anadillerini unutan bu kuşağa ille de Türk, Çerkes, Kürt, Laz v.s. deniyor da, bundan 500 yıl önce hiç bir iletişimin olmadığı şartlarda bu kadar uzun zaman diliminde Türkmen'in Kürtleşmesi neden gerçekleşmesin. Ya da bu tesbiti yapanlara neden çok olumsuz bakılsın. Olaya böyle bakmakta bir gariplik yok mu?

Mustafa Balbay'ın Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan "Yemen İzlenimleri" kitap olarak da yayınlandı.(10) Mustafa Balbay, Yemen'de eski Cumhurbaşkanılarımızdan Cevdet Sunay'ın akrabaları ile de tanışmış. Bir tek kelime Türkçe bilmeyen Sunay'ın akrabası Abdullah Hoca Arapça olarak Türkçe tercüman kanalı ile Cevdet Sunay ile akrabalarını, Türkiye'ye dönmek istediklerini v.s. anlattıktan sonra diyor ki; "Osmanlı'nın Yemen'e iki büyük seferi var. Biri 16. yüzyılda Portekizliler'in bölgeye geldiği dönemde. Öteki de 18. yüzyılın sonunda... Bizim ailenin Yemen'deki tarihi 200 yıl öncesine dayanıyor" dedikten sonra; "Benim baba, büyükbaba, onun babası hep burada doğdu. Burası bizim memleket... Türkiye'de akrabalarımız var. Birinci Cihan Harbinden sonra bazıları gitti. Sonradan bizi de çağırıyor ama gitmedik" diyor. Ve Abdullah Hoca Türkçe bilmiyor. Arapça konuşuyor. Tercüman da çeviriyor. Hayri Bey ise oğlu Yemen parlamentosunda milletvekili olan bir Türk. O da Türkçe bilmiyor. M. Balbay şöyle yazıyor: "Hayri Bey'e göre, Osmanlı'nın 1918'de çekilme kararı almasının ardından, Yemen'den ayrılmayan Anadolu kökenlilerin bugünkü devamı olanların nüfusu 500 bini geçer." Duydunuz mu, Türkiye'den gidip Yemen'de kalan ve Türkçe bilmeyen Türkler'in sayısı 500 bini geçer deniyor. Yaklaşık 100 yıl önce Türk olarak giden ve bugün Türkçe bilmeyen 500 bin Türk insanı Yemen'de yaşıyor. Ve bunlar ısrarla ve Arapça kendilerinin Türk olduklarını Türkiye denilince "İçimiz cız" ediyor dediklerini öğreniyoruz.

Türkmenleri Kürt sayan mantığa göre bunlar da Arap sayılır. Neden boşu boşuna "İçleri cız" ediyor. "Anlamak zor".

Türkiye'de son yıllarda dünyadaki çeşitli coğrafyalardan Türkler'in katılımı ile, Türk Dünyası ile ilgili toplantılar yapılıyor. Yaklaşık 10.sunun yapıldığı "Türk Dünyası Kurultayı" bunlardan biridir. "Türk Kadınlar Kurultayı" ve "Türk Devlet ve Halkları Kurultayı" da bu tür periyodik olan ve olmayan toplantılardır. Türk Dünyası Kurultayı hemen hemen her yıl periyodik olarak yapılan Türk Dünyası'ndan çeşitli düzeyde temsil durumu olan kişi, kurum ve bizzat devlet başkanlarının katıldığı toplantılardır. 1999 Haziran'ında İstanbul'da yapılan "Türk Kadınları Kurultayı"na da ABD'den İngiltere'den, Sibiryadan, Türk devlet ve toplulukları ile Kıbrıs'tan kadın temsilciler katılmıştı. 2000 yılı Kasım ayında İstanbul Çırağan Otel'de de Türk Devletleri, Devlet Başkanları düzeyinde bir toplantıya Türkiye ev sahipliği yapmıştı. Bu toplantılardan, kişi ve kuruluşların katıldığı toplantılara, Sibiryadan Saha Türkleri'nden ve ABD'den Kızılderili Türkler'in Meluncanların katıldığı geniş bir yelpaze gözleniyor. Bu toplantıların ortak yanı tümü Türk oldukları halde toplantılarda çıkan en büyük sorunun konferansın hangi dilde yapılmasıdır. Yaklaşık 25 bölgeden gelen Türkler, Türkçe'nin konferans dili olmasında anlaşamıyorlar. Özbek; Kırgız'ı, Kırgız; Azeri'yi, Azeri; Uygur Türkü'nü anlamakta güçlük çektikleri gibi Türkiye Türkü ve KıbrısTürkü ise hiç birini tam olarak anlamıyordu. Bu sorundan dolayı 1999'da yapılan Türk Kadın Kurultayı'nın konferans dili, yani ortak dil "Rusça" olması ile sorun çözülmüştür. Sadece devlet başkanlarının katıldığı 2000 yılındaki Türk Devletleri Sempozyumu'nda ise devlet başkanları düzeyinde bile ortak dil konusunda sorun yaşanınca bu kez de ortak dil "İngilizce" olmuştu.

SSCB'de Türkler 70 yıllık devam eden Rusça eğitim ve bu doğrultudaki etkinlikler sonucu birbirine yabancılaşmış. Ruslar; Özbek, Kırgız, Azeri, Uygur v.s. olan Türkleri, Türk kimliğinden uzaklaştırmak için onların alt kimliklerini yani Türklüklerini değil, Kırgız, Özbek, Azeri, Uygur, Altay v.s. olmalarını öne çıkararak daha kolay Ruslaştırmayı 70 yıl boyunca sürdürdü ve önemli ölçüde de başarılı oldu. Onların Türk olmalarından çok; "Siz Özbeksiniz", "Siz Uygursunuz", "Siz Azerisiniz" diyerek, Türk kimliğinden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Çarlığın Türkleri Ruslaştırma politikasını Sosyalist Sovyetler de Enternasyonal adı altında ama yine sonuçta "Türkleri Ruslaştırma"ya devam etmişlerdir. Ve Türkler'in ortak dili Türkçe değil Rusça olmuştur. Sonuçta; bugün etnik olarak hepsi Türk olmasına karşın anlatmaya çalıştığım tarihsel-toplumsal süreç sonunda birbirlerinin diline yabancılaşan ve dilde birbiri ile anlaşamayan biraraya geldiklerinde ancak Rusça ile anlaşabilen bu topluma "Türk" mü diyeceğiz yoksa bunlar "Rus" mudur diyeceğiz?

Türkiye'de Osmanlı'da yaşanan tarihsel-toplumsal şartlar sonucu "Kürtleşen Türkmenleri" Türk kabul etmeyen anlayışın bunları da "Türk" kabul etmemesi gerekir.

"Türk Dünyası" toplantılarına bir de "Yeni Dünya"dan ABD'den gelip katılan Meluncanlar ve Kızılderililer var. Bunlar da her toplantıya katılmaya çalışıyorlar ve Türkçe bilmedikleri halde ısrarla "Biz Türküz" diyorlar. Peki bunlara ne diyeceğiz?Bunların ille de Türküz demelerinin sebebi de Kemalistler tarafından asimile edilmeleri midir? Bunları da Atatürkçüler ve Genel Kurmay mı Kürtleştirmiştir? Türkmen'in Kürtleşmesini kabul edemeyen zihniyet, Türklerin; Meluncan veya Kızılderili olabileceğini kabul edebilir mi?

Türkler dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Dünyada adeta Türkler'in ayak izlerinin değmediği

tarlalarında at koşturmadığı ova kalmamıştır. Bu dünya turunda Türkler'in gittiği topluları etkilememesi ve Türkler'in gittiği yerlerden etkilenmemesi olası değildir.

Türkler'in ilk uygarlıklarının M.Ö. 8.-10. yy'a dek ulaştığını kaynaklar yazıyor. 21. yüzyılda yaşadığımızı da anımsarsak yaklaşık 40 yüzyıllık bir tarih sürecinden bahsediliyor demektir. Türkler'in sadece inandığı dinler(11) ve Türkler'in konuştuğu diller(12) üstüne yapılmış araştırmalar yazılmış kitaplar var. Bu durum bile olayın ciddiyetini ortaya koyuyor. Türkler tarihleri boyunca bir dizi din ve dil olduğu gibi bir dizi de Alfabe değiştirmişlerdir.

Dil, Din ve Etnisite ilişkisi açısından Türkiye'de yaşayan diğer grupları da irdelemek gerektiğini düşünüyorum. Türkiye'de Türkler ve Kürtler dışında sayısal olarak bir önemli grup da Çerkeslerdir. Çerkesler; Osmanlı-Rus savaşları sonucu 1860'lardan sonra Anadolu ile tanıştılar. Osmanlı'yı tutan Çerkesler savaşta Osmanlı yenilince Anayurtları Kafkasya'dan göçtüler. Bir kısmı Ürdün'e, bir kısmı Balkanlar'a giderken önemli bir nüfus da Anadolu'ya geliyor. Hatta bugün Türkiye'de bulunan Çerkes nüfusun anayurtları Kafkasya'dan 3 kat fazla olduğu ifade ediliyor. Osmanlı'da ve ardından da kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Çerkesler devletin önemli yönetim erklerinde bulunuyorlar. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yaşanan iki münferit olay hariç korunup kollanıyorlar. Çerkeslerin devletten önemli bir toplumsal olumsuzlanma olmamasına karşın devletçe adeta korunup kollanmalarına karşın geçen 100 yılı aşkın sürede Çerkeslerin önemli ölçüde dillerini unuttukları ve Türkleştikleri söylenebilir. Üstelik Çerkes denilince bir etnik grup diye ifade edilmesi de tam doğru ifade olmuyor. Çünkü aslında Çerkes diye bir etnik grup yok. Çerkesce diye bir dil de yok. Türkiye'deki Kafkas gruplardan "Adıgeler"e Çerkes deniyor. Bunlar ise; Abhazlar, Osetler, Sapsığlar, Kabarteyler, Balkarlar, Çeçenler v.s. 20 civarında olan toplumsal grup var. Sosyolojik olarak "kabile" denebilecek toplumsal yapılanmalar. Dil açısından da bir birlik yok. Saymaya çalıştığım bu grupların her biri ayrı bir dilde konuşuyor. Abhazlar; Abhazca, Çeçenler; Çeçence, Osetler; Osetçe, İbıhlar; İbıhça, v.s. Bunların hiç biri Çerkesce değil, dolayısıyla Çerkesce diye bir dil yok. Ama aynı zamanda hepsine de tek tek veya topluca Çerkesce deniyor. Çerkeslik bir üst kimlik, diğerleri alt kimlik denebilir. Türkiye'de tüm Adıge gruplara mensup Çerkesler var. Ama bunlardan birini bilen diğeri ile anlaşamıyor. Zaten mensup olduğu kabilenin dilini bilen kesim de nerede ise parmakla sayılacak kadar az. Yani ağırlıklı olarak Türkiye'de Çerkes denilen kesimler Türkçe konuşuyorlar. Ortak dilleri Türkçe. Çerkesler daha Çerkes olmadan Türkleşmişler dersek haksızlık etmeyiz. Çünkü görüldüğü gibi Çerkes bir üst kimliktir. Çerkes ve Çerkesce hem var, hem yok. Aslında yok. Çerkesce'nin dil olması için bu dillerden birinin veya birkaçının birleşip kendini "Çerkesce" diye ifade etmesi lazım. İşte ancak o zaman sosyolojik olarak "Çerkesce" konuşan bu gruba Çerkesler adı verilebilir. Bu henüz yok.

Şimdi, çoğunluğu kendini Türk kabul eden, ortak dili Türkçe olan ancak ufak bir aile içi soruşturmadan sonra; "aaa... benim büyük annem veya büyük babam Çerkesmiş" diyen bir toplumsal kesim var. Çerkesce yani, Abhazca, Osetçe veya Şapsığca bilmiyor diye biz bunlara siz Çerkes değilsiniz, diyebilir miyiz? Basından öğrendiğimize göre; eski Genel Kurmay Başkanımız Doğan Güreş, "Ben Çeçenim" diyor. Ama şahsen Doğan Güreş'in Çeçence'yi bildiğini sanmıyorum. Biz sayın Doğan Güreş'e hayır siz Çeçen, yani Çerkes değilsiniz, Türksünüz, diyebilir miyiz? Diyemeyiz. Dersek gerçeği tam olarak ifade etmiş olamayız. Çerkeslerin Ürdün ve Suriye'ye gidenlerin toplumsal durumu Türkiye'den daha farklı olmuş. Suriye ve Ürdün'de Çerkesler Kral ya da devlet başkanının en "has" adamlarını oluşturmuşlar. Tabi Çerkesce (yani, Abazca, Çeçence v.s.) yerini önceleri Fransız sömürgeci iken Fransızca'ya ardından Fransızlar çekilince de Arapça'ya bırakmış. Bunlara kim Çerkes olmadıklarını söyleyebilir. Balkanlar'da Çerkesler daha farklı bir tarih yaşamışlar. Çoluk çocuk, genç ihtiyar yaklaşık 1 milyon insan hayvan sürülerine dahi uygun olmayan şartlarda yaklaşık 400 bini yollarda telef olarak Osmanlı topraklarına gelirler.

Dr. Ali Tayyar Önder; "Osmanlı, Çerkesleri Balkanlara, Suriye'ye, Ürdün'e ve Anadolu'ya dağıttı. Arazi, köy verdi. Balkanlara iskan edilenleri Avrupa'lı istemedi. 1878 Berlin anlaşmasından sonra Çerkesler tekrar Anadolu'ya ve diğer Osmanlı ülkelerine dağıldılar."(13) diyor. Kafkasya'da kalanlar ise Sovyetler Birliği zamanında Rusça öğreniyorlar. Oluşmamış Çerkesce adeta yerini Rusça'ya bırakıyor. Nerede ise tüm Çerkes klasik eserleri Kiril Alfabeti ile ve Rusça yazılıyor. Tabi Kiril alfabeti ile aynı eserler Çerkes dillerinde de yazılıyor. Rusça etkiden dolayı birbirinin dilini bilmeyen Çerkeslerin ortak dili ise Rusça oluyor. Bu göçler sırasında yolu Mardin, Siirt yönüne düşen Çerkesler ise bir süre sonra kendi ana dillerinin yerine Kürtçe'yi ikame ediyorlar. Türkçeyi bu bölge insanının aksanı ile konuşuyorlar. Almanya'ya giden ve bugün 3.-4. kuşağın Çerkesleri Avrupa'yı giderken zaten Çerkesce'yi bilmiyordu. Orada ise ortak konuştuğu dil olan Türkçe'yi de kaybetti. Yerine Almanca'yı, İsveççe'yi v.s. koydu. Almanya'daki ya da İsveç'teki yeni kuşak Çerkes, Çerkesce dillerden herhangi birini bilmiyor. Türkçe'yi bilmiyor. Almanca olarak kendisinin Çerkes olduğunu söylüyor. Ne dersiniz bu kişi Çerkes midir? Türk müdür? Yoksa Alman mıdır?

Çerkesler'deki dilin bu parçalı durumunu Kürtler'de de görüyoruz. Kürtler'deki dilin parçalı durumunun bir anlamda Çerkesler'den farkı yok. Kürtler'de Soranca, Goranca, Kurmança ve Zazaca

var. Soranca ya da Goranca konuşan, Kurmançça ya da Zazaca'yı anlayamıyor. Hangisi Kürtçe veya tek tek diğerlerinin her biri Kürtçe mi? Henüz belli değil. Çünkü Kürtler'de de sosyolojik olarak henüz kabile yapılanması söz konusudur. Normal gelişme seyirinde ya bir dilin diğerlerini elemine etmesi, yani tasfiye etmesi ve yerine kendi iktidarını kurması gerekiyor. O zaman ona Kürt denilebilir. Ya da her dilin ayrı bir etnik kimlik ifade etmesi gerekir. O zaman da birden çok Kürtçe v.s. oluşabilir. Ama tarihsel olarak bu iş için çok geç kalınmış. Nitekim Kürtler'de Çerkesler'den farklı olarak Zazalar; kendilerini Kürt olarak kabul etmiyorlar. Zazalar kendilerini ayrı bir etnik yapı olarak kabul ediyorlar. "Biz ne Kürdüz, ne de Türküz biz ayrı bir etnik yapıyız. Biz Zazayız" diyorlar.

Bu düşünce doğrultusunda ayrı dil ve tarih çalışmalarını sürdürüyorlar. Konu ile ilgili kitap ve dergiler çıkarıyorlar. Bu farklı düşünce Kürtler ile Zazalar arasında sert denebilecek yazılı ve sözlü tartışmalar şeklinde devam ediyor. Yarın bakarsınız Soranlar veya Goranlar da kalkıp ayrı bir millet olduklarını iddia edebilirler. Güney Kürdistan dedikleri bölgede Behdinan-Soran ayrımı benzer bir sinyali veriyor sayılır.

Türkiye'deki Gürcüler'in Dil Etnisite ilişkisinin Çerkeslerden fazla farkı yoktur. Verilere göre yaklaşık 300 bin nüfusları ve parlamentoda 20 civarında Gürcü milletvekili var. Anadilleri ile ilişkileri açısından Gürcüler Çerkeslere oranla daha çok kendilerini Türk kabul ederler. Gürcüce bilen ve kuralları ile tam olarak dilini konuşan sayı nüfusa oranla küçük bir azınlığı oluşturuyor. Çıkardıkları dergilerde Gürcüce dil ve alfabe çalışmalarını Türkçe yapmaktadırlar. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra anavatanları olan Gürcistan ile daha yoğun ilişkileri olmuştur. Ama anavatanlarına göç gibi bir olay gerçekleşmemiştir. Anavatan'dakilerin dinleri Hristiyan Ortodoks dilleri ise Gürcüce ve Rusca. Ama Türkiye'dekilerin dinleri İslam-Hanefi, çok küçük bir Ortodoks Hristiyan'ın varlığından söz ediliyor. Türkiye'deki Gürcülerin ortak dili Türkçe'dir. Bir çoğu Gürcü olduğunun bile farkında değil. Aksanları Türkçe ile oldukça uyumlu. Konuşurken Türk olmadığı asla farkedilmiyor. Türkiye'deki Gürcüler'in çoğunluğunun Türkleştiği'ni söylersek abartılı bir tesbit sayılmaz. Tarihsel olarak Türkiye'deki Gürcüler Türkleşmişlerdir. Çoğunluğu kendini Türk kabul eder. Ama sosyolojik olarak bakıldığında etnik olarak Gürcü'dürler. Daha açıklayıcı ifade ile söylenirse; Türkleşmiş Gürcüler denebilir. Demek ki Gürcüler de Türkiye'de Türkleşebiliyor. Bir de Türkmen Alevinin de Kürtleşebileceğini kabul edebilsek.

Lazlar'ın da Türkiye'de dil-etnisite ilişkileri Gürcüler'le Türkler'in ilişkisine çok benziyor. Bizde Karadeniz'li olan herkese Laz deniyor. Burada kastedilen; dil bilen yani kendi anadilleri Lazca'yı bilen etnik Lazlar'dır. Türkiye'deki etnik Lazlar'ın; Artvin-Batum arasındaki Çoruh vadisinde yaşadıkları söylenir. İlçeler olarak; Rize, Pazar, Arhavi, Hopa, Ardeşen, Yusufeli ve Trabzon'un bazı ilçe ve köylerinde yaşarlar. Lazlar'ın da büyük çoğunluğu Lazca'yı bilmiyor. Lazlar'da önemli ölçüde asimile olup Gürcüler gibi Türkleşmişler. Dil bilenleri çok azdır. Kullandıkları ortak dil Türkçe'dir. Onlar da çıkardıkları kitap ve dergilerde Lazca dil ve gramerini Türkçe yardımıyla okuyucuya öğretmeye çalışıyorlar. Yani tıpkı İngilizce'yi öğretmeye çalışan Türkçe dilbilgisi kitapları gibi. Lazlar da Çerkes ve Gürcüler gibi önemli ölçüde Türkleşmiş bulunuyorlar. Çerkesler'in, Gürcüler'in ve Lazlar'ın önemli bir kesimi kendilerini; "Türk Çerkes", "Türk Gürcü" ve "Türk Laz" diye ifade ediyorlar. "Türk Kürdü" ya da "Kürt Türkü" tanımlarını belki de ilk ortaya atan Ziya Gökalp'in kulakları çınlasın. Bakın bu tanımlar Gökalp ile ne denli paralellik taşıyor.

Doğu Karadeniz'e gelmişken bir de o bölgedeki küçük bir etnik grup olarak kabul edilen Hemşinliler'in dil-etnisite ilişkisine değinelim. Hemşinliler, Çamlıhemşin, Borçka, Hopa civarında yaşarlar. Hemşinliler dil olarak Ermenice'ye benzer bir dil konuşuyorlar. Ama tam Ermenice kabul edilmiyor. İnanç olarak İslamiyet'e inanıyorlar. Kullandıkları yer ve insan isimlerinin önemli bir kısmı Ermenice veya Ermenice'ye yakın. Tarihçiler ve sosyologlar onların İslamiyet'i kabul etmiş Ermeniler olabileceğini söylüyorlar. Doğu Hemşin denilen yörede Hemşince konuşuluyor. Batı Hemşin'de Türkçe konuşuluyor. Borçka ve Hopa'da konuşulan Hemşince Ermenice'ye daha yakın. Ortak kullanılan dil Türkçe. Hemşince büyük olasılıkla; Ermenice, Türkçe, Gürcüce ve Lazca'nın karışımı bir dil olabilir. Bunlara önce İslamlaşan ardından Türkleşen Ermeniler denebilir.(14)

Lazlar; Pazar'da, Sarp'ta Lazca konuşurken, Batum'da Gürcüce konuşuyorlar. Kafkas halkları ile ortak dilleri Rusca, Türkiye'de ortak anlaştıkları, konuştukları yaşadıkları dil Türkçe. Demek ki; hiç bir etnik grup tek dil ile anılmıyor. Tarihleri boyunca değişik dilleri konuşabiliyorlar. Her milliyetin bir dili olmak zorunda ama her dilin bir milliyeti olamıyor.

Hazar Türkleri'ni saymazsak din ve ırk ilişkileri örtüşen ender toplumlardan birisi Yahudiler'dir. Yahudiler Museviliğe inanırlar. 1948 yılında İsrail'in kurulmasına dek bir devletleri yoktu. İsrail'deki Yahudiler İbranice konuşuyorlar. Arap ülkelerinin bir kısmında uzun yıllardır bir kısmı yaşadığı için Arapça konuşurlar. 500 yılı aşkın bir zamandır Anadolu'da yaşayanların küçük bir azınlık dışındakiler Türkçe konuşur. İspanya'dan Osmanlı'ya gelenler Safaratça konuşurlar. Safaratça; İspanyol Yahudileri'nin dili. Fransa'dakiler Fransızca, ABD'dekiler Amerikan İngilizcesi konuşurlar. Türkiye'de yaşayan Yahudiler'in de önemli bir kısmı Türkleşmiştir. Onlar için ortak dil Türkçe'dir. Kendilerini gönüllü olarak Türkiye'de vatan, vatandaşlık batı ile Türk saymaları elbette olumlu bir durumdur. Ama

etnik kimlikleri açısından bunların tümüne Türk dersek sosyolojik tanımlama hatası yaparız.

Kürtler'in nasıl ki bazı istisnalar dışında tümü inanç olarak İslamiyet'in Şafii mezhebine mensupsalar, Yahudiler de bazı istisnalar dışında tümü Musevi'dir. Kürtler ile Yahudiler'in bu belirtilen açıdan sosyolojik bir benzerlikleri söz konusudur.

Türk-Ermeni ilişkilerinin tarihi de çok eskilere dayanır. Yakın dönemde bu iki halk arasında bazı hüznün verici olaylar da olmuştur. "Ermeni Tehciri" denilen olaylardan dolayı bazı Ermeniler bu olaya dahil olmamak için Kürtler ve Aleviler arasına gizlenmişler ve süreç içinde ise bir kısmı Kürtleşmiş veya Alevileşmiştir. Bu durumu birçok tarihçi, sosyolog ve antropolog yazdıklarında ifade etmektedirler. Hatta diasporada bu konuda yoğun çalışmalar da yapılmaktadır. Türkiye'de yaşayan Ermeniler'in çoğu anadilini unutmuştur. Lozan'da elde ettikleri temel haklara karşın Türkler'le ve Kürtler'le içli-dışlı yaşamları onların bir kısmını Kürtleştirirken bir kısmını da Türkleştirmiştir. Türkiye'de yaşayan Ermeniler'in ortak dilinin Ermenice olduğunu söylemek çok güçtür. Ermenice bilmedikleri halde önemli bir kısmı Ortodoks Hristiyanlığı da bırakıp kendilerini İslam içinde görmeye beraber Kürtçe ya da Türkçe ama ısrarla Ermeni olduğunu ifade etmektedirler. Bu da toplumların ya da kişilerin çeşitli tarihsel-toplumsal olaylar nedeni ile dinlerini veya dillerini değiştirebilirler bile etnik kimliklerini savunmaktan kendilerini alıkoymamaktadırlar.

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan; "Nasıl Türkmenler'de 1500'lerden itibaren Şiileşme bir sosyal gerçekse, aynı şekilde Zazalaşma ve Kürtleşme süreci de öylesine toplumsal bir olgudur" dedikten sonra Hütterrocht'un bir araştırmasında: "Varto Ermenilerinin Kürtçe konuştuklarını ve çoğu dilleriyle ilgili çok şeyi unuttuklarını" söylediğini yazıyor.(15)

Hristiyan oldukları halde her nedense Lozan'da "Azınlık" sayılmayan ve azınlık haklarından yararlanamayan Süryaniler, Nasturiler ve Keldaniler de Kürtlerin yaşadığı Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşıyorlar. Onların din, dil, etnisite ilişkilerine baktığımızda şunları görüyoruz. Süryanilik dinsel bir ayırım. Doğu Hristiyanlığı denilen bir Hristiyan ekolü. Hristiyanlık içinde kendilerine özgü farklı yorumları var. Süryaniler, Türkiye dışında Irak'ta, Suriye'de, Ürdün'de ve son yıllarda göçlerle İsveç, Almanya ve ABD'de yaşıyorlar. İstanbul'da altın sektörü adeta Süryaniler'in elinde. Süryaniler'in ana dillerinin Süryanice veya Suritçe olduğu biliniyor. Ama dar bir cemaat içinde konuşuluyor. Çoğunluk Süryani kesim bilmiyor. Kilisede ibadet dili olarak yaşıyor. Süryaniler; Mardin'de Süryanice konuşuyor. Diyarbakır'da Kürtçe, Irak ve Suriye'de Arapça konuşuyor, İstanbul'da Türkçe. Yurt dışına gidenler Süryanice'yi unutmuşlar. İsveç'deki İsveççe, Almanya'daki Almanca, ABD'deki Amerikan İngilizcesi konuşuyor. Hepsinin ortak anlaştığı dil Türkçe. Önemli ölçüde Türkleşmişler. Irak Başbakan yardımcısı yani Saddam Hüseyin'in baş yardımcısı Tarık Aziz'in Arap'tan, sanatçı Coşkun Sabah'ın Türk'ten farkı var mı? Ama her ikisi de Süryaniler. Yeri ve zamanı gelince, biri Türkçe biri Arapça diğeri de Almanca olarak Süryani olduğunu söylüyorlar.

Kendilerine son yıllarda Asuriler de diyen Nesturiler'de dil, din, etnisite ilişkileri nasıl yapılanmıştır? Anavatanları Suriye. Kendileri, Irak, Suriye, Türkiye'de yaşıyorlar. İbadet dilleri Süryanice kendileri etnik olarak Asur. Asurice diye bir dilleri yok. Irak ve Suriye'deki Arapça, İstanbul'da yaşayanları Türkçe, Diyarbakır'dakiler Kürtçe, İsveç'tekiler İsveççe, ABD'dekiler Amerikanca, Almanya'dakiler Almanca konuşuyorlar. Ama kendilerini ne Kürt, ne Türk ne de Arap olarak niteliyorlar. Kendilerine Nesturi, kendilerine sosyolojik olarak yakın akraba olan diğer bir Asuri topluma da Keldani diyorlar. Keldaniler'in ibadet dilleri olan Süryanice dışında bir de anadillerinden bahsediliyor. Onun adı ise; Suritçe'dir.

Görüldüğü gibi toplumlarda tarihi süreçlere bağlı olarak dil, din ve etnisite ilişkileri çok farklılıklar taşıyor. Bu konuda değişimin durumundan dolayı konabilecek ortak bir kural oldukça zor. Hele adeta "Kavimler Kapısı" denebilecek Anadolu'da bu daha da zor.

Siz ne dersiniz deyin Tunceli'den gelip Manisa-Akhisar/Beyoba Köyü'nde yaşayan Hozat'lıların en yaşlısı Hasan Efendi bakın kendi etnik kimliğini nasıl anlatıyor? O, kendilerinin Hoca Ahmet Yesevi'ye bağlı olduklarını, O'nun soyundan geldiklerini ve Türk olduklarını ifade ederken görüşlerini aynen şöyle sunuyor; "Bizim soyumuz Oğuzlar'a dayanır. Orta Asya'dan Tunceli yöresine dedelerimiz gelmişlerdir. Soyumuz büyüklerinden, ceddimizden hep bunları duyardık. Türkoğlu Türküz. Kimse bizleri bu düşüncelerimizden ayıramaz."(16) Kürtçe ya da Zazaca konuşan yaşlı Aleviler ısrarla ama ısrarla kendilerinin Türk olduğunu vurgularken son yıllarda siyasi-ideolojik olarak Kürt siyasi hareketinin etkisinde kalan gençler ise Kürt olduğunu söylüyor. Ne yazık ki tarihin ve toprağın sesi gençler değil, yaşlılar olabilir. Aksi halde Elazığ-Bayındır Köyü'nden Muharrem Ercan Dede'nin şu dediğini nasıl yorumlayacağız. Muharrem Ercan Dede'in Köyü'nün adı Oğuz Türkmenler'in Bayındır Boyu'na ait. Kendi Sinemilli Ocağı dedesidir. Muharrem Dede diyor ki; Ben Elazığ'da büyüdüm, babam dedem bir kelime Kürtçe ya da Zazaca bilmezdi. Ben de bilmem. Biz Türküz, Türkçe konuşuruz. Amca çocuklarımız Erzincan'da İbrahim Dedeler onlar da bir kelime Kürtçe ya da Zazaca bilmezler. Bunu Erzincan, Elazığ, Malatya çevresindeki herkes bilir. Ama diğer amca çocuklarımız Elbistan-Kantama taraflarına çok eskiden gitmişler ve bir kısmı Kürtçe öğrenmişler. Tunceli'deki akrabalarımızdan

Zazaca konuşanlar var. Hepimiz aynı ocaktayız. Akrabayız.(17)

İşin ilginç yanı; Alevi Türkmen'in Kürtleşmesi'ne Abdullah Öcalan dahil Şafii Kürtler yani etnik Kürtler bu saptamalara soğukkanlı bakarken hatta doğrularken her nedense Alevi kökenli ve kendisini Kürt kabul eden bazı "aydınlar" ve gençler olağandışı kırıci davranıyorlar. Hatta saldırgan tavırlar alıyorlar. Ne yazarsak yazalım, onlar Aleviler'in ne kadar iyi Kürtleştiğini yazıyorlar. Yani diyorlar ki bakın Alevilerin Kürtleşmesi yani asimilasyonu ne denli başarılı olmuş. Ne denli iyi Kürtleşmişler. Siz boşuna kalem eskitmeyin, çene patlatmayın. Peki bu yapılan da asimilasyoncu politikayı, asimilasyonu Kürt asimilasyonunu gönüllü olarak savunmak değil midir? Ona methiyeler dizmek değil midir?

Asimilasyon aynı zamanda toplumsal dönmelik olayıdır. Dönmelerin ise genel olarak asıllarından daha saldırgan oldukları tarihte örnekleri çok bilinen bir olaydır. Acaba Türkmen olup Kürtleşen bu azınlık kesimin bizim saptamalarımıza tepkileri toplumsal dönmelik duygusundan kaynaklanıyor olabilir mi?

Bu çalışma şüphesiz konu ile ilgili ne ilk ne de son çalışma olacaktır. Konu ile ilgili bundan önce olduğu gibi bundan sonra da çok şey okunup, yazılıp çizilecektir. Ta ki nesnel gerçeğe yaklaşıncaya kadar, nesnel gerçeğe ulaşıncaya kadar. Ben yıllar süren çalışmalarımı bir düzen dahilinde sizlerle paylaşmak istedim. Umarım amaçlanan şeyler tam olmasa da kısmen gerçekleşmiştir.

Yazımı bir Anadolu hayranı Sabahattin Eyuboğlu'nun "Mavi ve Kara"da yazdıklarını sizlerle paylaşarak bitirmek istiyorum:(18) "Halkımızın tarihi Anadolu'nun tarihidir. Paganmışız, bir zaman, sonra Hristiyan olmuşuz, sonra Müslüman. Tapınakları kuran da bu halkmış, kiliseleri de, camileri de.... Bembeyaz tiyatroları dolduran da bizmişiz, karanlık kervansarayları da. Kah bozkıra çıkmışız, kah mavi denize. Sayısız devletler, medeniyetler bizim sırtımızdan yükselmiş. Yetmiş iki dili konuşmuşuz, Türkçe'de karar kılmadan önce..."

Bu sözün üstüne daha ne denir?

Cemal ŞENER Kimdir?

1951 Erzincan Merkez-Güllüce doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Erzincan'da tamamladı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde "Erzincan'ın Demografik Yapısı" tezi ile lisans, İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi'nde "Çerkes Ethem Olayı" tezi ile yüksek lisans yaptı. Alevilik Olayı'nı doktora çalışması olarak sürdürürken, Siyasal Bilimler Fakültesi'ndeki görevinden YÖK nedeni ile 1983'te ayrıldı. Türkiye'nin toplumsal yapısı ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

1. Claude Cahen, Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler, 1979, İst., s. 21, 22, 23.
2. Claude Cahen, a.g.e., s. 22-23.
3. Arthur Koestler, Onüçüncü Kabile, Say Yay., İst, 1976, s. 10.
4. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 401.
5. Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyoloji, İstanbul, 1997, s. 238.
6. Selçuk Erenerol, Türk Diplomatik, Ekim 1995, İstanbul, sayı: 10.
7. Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 352.
9. Cami Baykurt, Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler, 1933, İstanbul.
10. Mustafa Balbay, Yemen İzlenimleri, 2000, İstanbul, s. 130, 155, 156.
11. Prof. Dr. Ünver Günay, Prof. Dr. Harun Güngör, Türkler'in Dini Tarihi, 1997.
12. Fuat Bozkurt, Türklerin Dilleri, Cem Yayınları, 1994, İstanbul.
13. Dr. Ali Tayyar Önder, Türkiye'nin Etnik Yapısı, 1999, Ankara, s. 138.
14. P. Andrew, Türkiye'de Etnik Gruplar, Lalar Bölümü.
15. Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyoloji, s. 182, İstanbul, 1997.
16. Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyoloji, s. 293 İstanbul, 1997.
17. Muharrem Ercan Dede, Karacaahmet Dergahı Başkanı, Sinemilli Ocağı dedesi, (kaynak kişi)
18. Sabahattin Eyuboğlu, Mavi ve Kara, İstanbul, 1988.

Yazan: Cemal ŞENER. Aleviler'in Etnik Kimliği. Etik Yayınları.

SOSYOLOJİK OLARAK TÜRKMENLER'İN KÜRTLEŞMESİ

Aleviler gündeme geldiği zaman Aleviler arasındaki önemli bir konuda, Kürtçe yada Zazaca konuşan Aleviler'in Kürt yada Zaza mı? Yoksa Türk mü? Olduklarıdır. Bu soruya, yaşı bugün 55-60 ın üstünde olanların verdiği cevap kendileri Türkçe dışında bu dilleri bilseler de kendilerinin ısrarla ama ısrarla "Türk" olduğu şeklindedir. Alevilerin Kürt olduğunu savunanlar ise, siyasi düşünceleri nedeniyle Kürt olduğunu savunanlardır. Bir kişinin yada toplumun Kürt yada Zaza olması için Kürtçe yada Zazaca bilmesi yeterli değildir.

Kerkük ve Musul'dan Türkiye'ye gelen Şii Türkmenleri gördüm. Türkçe'yi Araplar'ın ve Kürtler'in Türkçeyi konuşan şivesi ile konuşuyorlar. Kendilerini ilk gördüğümde Kürt yada Arap sanmıştım. Konuşunca Şii Türkmen olduklarını öğrendim. Yanlarında bazı akrabaları vardı. Onlar ise, Türkçe'yi çok zor hatta hiç konuşmıyorlardı. Bazıları ise tamamen unutmuşlar. Bana öyle anlattılar.

Museviler'in ana dili İbranice'dir. İstanbul'daki Musevi Türkçe konuşur. Kuzey Irak'taki Musevi Kürtçe konuşur. Suriye'deki Musevi Arapça konuşur. Almanya'daki Almanca, ABD'deki İngilizce, Rusya'daki Rusça, İspanya'daki İspanyolca konuşur. Ama hepside Musevidir. Süryaniler'in dili Süryanicedir. Ama Irak'taki Arapça, İstanbul'daki Türkçe, Diyarbakır'daki Kürtçe, Almanya'daki Almanca, İsveç'teki İsveççe konuşur. Çerkesler'in; Rusya'da ortak anlaştıkları dil Rusça, Türkiye'de ortak dilleri Türkçe, Ürdün'de Arapça, Suriye'de Arapça ve Fransızca'dır. Bu örnekleri sayfalarca uzatabilirim. Ama mesele şudur:

Sosyolojik bir kural vardır; "Her milliyet farkı dil farkını gerektirse de, her dil farkı milliyet farkını gerektirmez." Bu kuraldan yapılacak çıkarsama her dil farkının milliyet farkı olmadığıdır. Bir milliyet tarihsel gel-gitlerde farklı dilleri kullanabilir. Çoğu kez aynı dine mensup iki millet yan yana yaşadığı zaman bunlardan biri diğerini etkiler asimile edebilir ve onu temsil eder. Bunun tarihte sayısız örnekleri vardır. Ama bu ikili ilişkide yerli olan sonra geleni etkiler diye bir ön şart yoktur. Terside olabilir. Bu yaşanan konjonktüre, tarihsel ve sosyolojik değişkenlere göre yeniden yapılır. Türkiye'de Türkmen Aleviler'in bir kısmı Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail çatışmasından sonra Kürtler'in yaşadığı bölgelere can güvenlikleri nedeni ile zorunlu ikamet etmişler aradan geçen yaklaşık 450-500 yıl sonra Kürtçe yada Zazaca öğrenmişler. Türkçe süreç içinde ikinci dil olmuş ve bu karşılıklı etkileşim sonucu Kürtleşmişlerdir. Bunun dünyada sayısız örnekleri vardır.

Klasik bir örnektir; Fransa'da eski çağlarda Goluva adlı bir millet yaşarmış. Bu Fransa'nın antik toplumlarından. Sonra Romalılar burayı fethederler. Daha sonra Fransa'da Guluva milleti ile oraya sonradan yerleşen Latinler birlikte yaşamaya başlarlar. Bu birlikte yaşama sonucunda Latinler, Goluvalılar'ı etkilerler. Asimile ederler ve onları temsil ederler. Yani Latinliler süreç içinde Goluvalılar'ın dilini etkiler ve kendi dilleri Goluva dili yerine geçer. Goluvalılar Latinleşirler, Latince konuşurlar. Böylece sonradan gelen Latinler yerli halk olan Goluvalıları nüfusları daha çok olmasına ve yerleşik olmalarına rağmen asimile ederler.

Ortaçağ'da Fransa yeniden bir fetih olayı ile karşı karşıya kalır. Bu sırada Fransa'da Franklar yaşıyordu. İlk fetihde fethedenler, yerlileri asimile etmişti. Bu sefer tersi oldu. Yerliler fethedenleri etkiledi, asimile ettiler. Fransa'ya ait olan yeni Latince Cermence'yi ortadan kaldırdı. Fransa'nın ve Franklar'ın dili oldu. Cermenler'in dili Latince oldu. Cermenler Franklaştılar.

Sosyolojide gösterilen bu klasik örneklerden de görüldüğü gibi bir milletin diğerini asimile etmesi için nüfusun azlığına çokluğuna bakılmıyor. Fethedene ve fethedilene öncelik verilemiyor. Böyle bir kural yok. Bazen işgal eden, edileni asimile ediyor. Bazen de işgal edilen yerli işgal edeni asimile edebiliyor. Bunun kesinliğini ifade eden bir sosyal yasa yoktur.

Örneğin; Batı Roma İmparatorluğu kendi dilini İtalya'ya, Fransa'ya, İspanya'ya, Portekiz'e kabul ettirmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu ise, işgal ettiği Yunanlılar'ın etkisinde kalıp asimile olmuş ve dilini kabul etmiş Yunanlılaşmıştır.

Yine Araplar; Mısır'da Arapça'yı yerli halka kabul ettirmişlerdir. Ama aynı şeyi işgal ettikleri İran'da, Türkistan'da, Çin'de yapamamışlardır.

Eski Türkler'de dindaşları olan çeşitli milletler tarafından asimile olmuştur. Hazar Türkleri, Museviliği kabul ettikten sonra Yahudileştiler. Kuman Türkleri Hristiyan Milletler tarafından asimile oldu. Budha dinini kabul eden Türkler Moğollar ve Tibetliler tarafından asimile oldular. Ulah, Bulgar ve Macar devletlerinin kurucuları Türkler olduğu halde süreç içinde asimile oldular. Bulgarlaştı ve Macarlaştılar.

Babür Han ile birlikte Hindistan'a giden Türkler dillerini unuttu. Hintlileştiler. Urduca ve Hintçe kendi dilleri yerine geçti. Hatta Urduca konuşan Müslüman bir Hint milleti oluştu. Kuzey Afrika'yı işgal eden Türkler süreç içinde Mısır'da, Fas'ta, Tunus'ta, Cezayir'de dillerini unuttu, Araplaştılar. Arapça Türkçe'nin yerini aldı. Güney Doğu Anadolu'da Türkler bir yanda Kürtler ile diğer yanda Araplar ile

komşu olarak yaşıyorlar. Arap şehirlerine giden Türkler etkileniyorlar ve Araplaşıyorlar. Ama çölde Araplarla birlikte konar-göçer yaşayan Türkler Araplar'dan şehirdeki kadar etkilenmiyorlar.

Örneğin, bu bölgedeki Beydilliler, İlbeyliler, Döğerler, Baraklar, Runkale'deki Sarılar, Lazkiye'deki Bucak ve Bayır beldeleri Türk dilini ve adetlerini korumuşlardır. Ama Kürt aşiretleri veya köyleriyle birlikte yaşayan Türkmenler genellikle Kürtleşmişlerdir. Ziya Gökalp(1) "Kürtlerle beraber yaşayan Türkmen aşiretleri tedricen Kürtleşmişlerdir. Mesela, Urfa ile Siverek arasındaki Döğer nahiyesi Kürtçe konuştukları gibi, "dedikten sonra bölge ile ilgili olarak şu örnekleri veriyor: "Diyarbakır'daki Karakeçili Aşireti, Osmanlılar'ın ecdadı olan Kayılar'dan ayrıldıklarını ve Kütahya cihetlerinde dolaşan Karakeçililer'in amcazadeleri olduklarını iddia etmekle beraber, Kürtçe konuşurlar." Kütahya'daki ve Orta Anadolu Bala'daki Karakeçililer'in ise bir tek kelime Kürtçe bilmediği biliniyor. Bu bir Türkmen aşiretinin Kürtleşmesi değil midir?

"Karacadağ'da bunlara komşu bulunan "Türkan" aşireti de isimlerinin delalet ettiği vechile aslen Türkmenlidir. (Kürtler, Türkmenler'e Tirk derler). Türkanlılar, Türk oldukları ve hatta Beydilli boyuna mensup olduklarını, eskiden reislerine "Boybeyi" denildiğini biliyorlar. Fakat Türkçe'yi tamamıyla unuttuklarından Türk olduklarını da Kürt lisanıyla söylemektedirler"(2)

Ziya Gökalp Cumhuriyet döneminin hem önemli bir sosyoloğudur, hem de Diyarbakır'lıdır. Bu nedenle bölgeyi sosyolojik olarak iyi bilen bir sosyal bilimcidir.

Ziya Gökalp'in verdiği iki örneği verdim. Biri Karakeçili aşireti diğeri ise Türkan aşireti'dir. Bu iki aşiret "Türkmenlerin Kürtleşmesi"ne ilişkin klasik sayılabilecek iki örnektir. Bugüne dek hiç bir sosyolog, tarihçi veya sosyal bilimci bu saptamalara itiraz etmemiştir. İtiraz edilse de ciddiye alınmaz. Bu aşiretlere mensup yaşlı kuşak bu gerçeği bugün bile konuşuyor, aile fertlerine ve araştırmacılara ifade ediyor.

Peki bu Türkmen aşiretleri için mümkün olan toplumsal değişim başka Türkmen aşiretleri için neden olmasın. Örneğin; Karakeçililer ya da Türkan aşireti Türkmen olup tarihsel-toplumsal değişim sonucu Kürtleşebiliyor. Ama; Türkmen olan Koçgiri ya da Şeyh Hasan Aşireti aynı tarihsel-toplumsal süreci yaşasa da Kürtleşemez diyebilir miyiz?

Ziya Gökalp bu tesbitlerine; Karacadağ'daki aşiretlerin Kanglı Türkleri'nden olduğunu, bunların da Celalettin Harzemşah'ın askerlerinden olabileceğini de ekliyor.

Namık Kemal, "Osmanlı Tarihi" kitabında, Osmanlı'nın kurucusu Kayı Boyu'nun da Harzem Türkleri'nden olduğunu yazıyor.(3) Sosyolog Gökalp, Mardin'de "Koçhisar köyünün kırk-elli sene evvel Kürtçe konuştuğu söyleniyor" diyor. Araştırma yaptığı yıllar ise; 1920'li yıllardır. Kiki adını alan Çerikan ve Halacan aşiretlerinin de tamamıyla Kürtleştiği yazılıyor. Türkan gibi Türkân aşiretinin de geçmişte Türkmen olup Kürtleştiği belirtiliyor.

Türkler ve Kürtler arasındaki etkileşimin, asimilasyonun kır ve şehir yaşamına göre de farklı sonuçlar doğurduğunu tesbit eden Gökalp bunları şöyle tanımlıyor:

"Türkler şehir medeniyetine daha istidatlı olduklarından şehirler Türklük merkezi halini almakla beraber, oralara gelen Kürtler'i de Türkleştirmektedir. Köylerde ve çadırlarda yaşayan Türkmenler ise, sahra medeniyetinde daha kuvvetli bulunan Kürtlüğe temessül etmektedirler."(4)(s.130). Türkler'in Kürtleşmesi ile ilgili olarak Rıza Nur'da 1921 yılında şunları yazıyor: "Bugün Kürt denilen bu adamların çoğunun Türk olduğunu çoktan bilirim. Yalnız onlara bunu bildirmek, öğretmek lazımdı. Türk, zavallıdır. Hadi Mısır'da, Cezayir'de yüzbinlerce Türk'ü kaybetmişiz, Araplaşmışlar. Fakat, Kürdistan henüz elimizden de çıkmamıştır ve anayurtta Türkleri Kürtleşmeye bırakmışız."(5)

Fransa'dan başlayıp ülkemizde son verdiğimiz tarihsel ve sosyolojik örneklerden görüldüğü gibi toplumların birbirini etkilemesi, karşılıklı asimile etmesi olasıdır. Burada azınlığın çoğunluğu, veya çoğunluğun azınlığı asimile etmesi diye bir ön koşul yoktur. Bu ön şart fetih yapan ve fethi yapılanı göre de değişebiliyor. Durum tamamen olayın olageldiği özgün şartlara konjonktüre bağlı olarak seyrediyor. Bu konuda bir toplumsal yasa yoktur. Konması da uygun değildir. Filanca toplum asimile olur ama falanca olamaz denemez. A Aşireti Kürtleşir ama B aşireti Kürtleşemez denemez. Denirse ne olur? Ciddiyetsiz duruma düşülür. Sünni Türkmen Kürtleşirse aynı koşullarda, Alevi Türkmen'inde Kürtleşmemesi için sosyolojik bir engel yoktur.

DİPNOTLAR

1. Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1992, s. 117.
2. Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1992, s. 118.
3. Namık Kemal, Osmanlı Tarihi, C.2, s. Hürriyet Yay. İstanbul, 1982.
4. Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, İstanbul, 1992, s. 130.
5. Rıza Nur, Doğu Mecmuası, Sayı: 12, s. 14-15.

Yazan: Cemal ŞENER. Aleviler'in Etnik Kimliği. Etik Yayınları.

ALEVİLER TÜRK MÜ? KÜRT MÜ?

Din sosyolojisi açısından bakıldığında İslamiyet'in Hanefi, Şafii, Şii yorumunu nasıl ki kabul eden Türk'e, Kürd'e, Çerkez'e, Gürcü'ye, Arab'a rastlamak olası ise, Aleviliği de kabul eden Türk'e, Kürd'e, Arnavut'a, Arab'a rastlamak olasıdır.

Ama sosyolojik olarak bu olasılıklar olmasına karşın tarihsel olarak durum daha farklı gelişmiştir. Örneğin; sosyolojik olarak mümkün olmasına karşın tarihsel olarak nerede ise; Çerkes veya Gürcü Aleviye rastlamak olası değildir.

Aleviliğin etnik kimliği ile Aleviler'in Etnik Kimliği terimi farklıdır. Aleviliğin Etnik Kimliği demek daha farklı bir anlam içerir. Burada söz konusu edilen Türkiye'de yaşayan Aleviler'in Etnik Kimliği'nin ne olduğudur. Daha doğrusu Alevi olup Kürtçe ya da Zazaca konuşan Aleviler'in ısrarla kendilerini Türk olarak ifade etmelerinin sebebi nedir? Amaç bunu irdelemek. Gerçeği bulmaktır.

Türkler, İslamiyet'i doğuşundan yaklaşık 300 yıl sonra Türkistan'ı fethetmek için gelen Arap orduları ile tanışmışlardır. Orta Asya'da, Yusuf Hemedani, Ahmet Yesevi, Lokman Parende ve Hacı Bektaş Veli İslamiyet'i Türk sufiliği ile bütünleştirmişlerdir. İslamiyet'i Türkçe konuşturmışlardır.

Anayurt'tan Anadolu'ya bu maya Yesevi dervişleri ile gelmiştir. Anadolu'da kurulan bir çok beyliğin ve Osmanlı'nın kuruluşunda bu maya vardır. Osmanlı da yönetime dönme-devşirme kuşağının hakim olmasına dek bu durum böyle devam etmiştir.

Kürtçe ya da Zazaca konuşan Aleviler'in ortaya çıkması Kürtler'in veya Zazalar'ın Aleviliği benimsemesi sonucu oluşmamıştır. Bu olasılık din sosyolojisi açısından mümkün olmasına karşın Osmanlı tarihinin gelişim seyri açısından mümkün gözüküyor. Kürtler'in Aleviliği benimsemesini iddia etmek Osmanlı tarihini bilmemektir. Çünkü Osmanlı; Fatih döneminde başlayan Yavuz ve Kanuni döneminde daha yoğunlaşan bir ölçüde Türkmen karşıtıdır. Türkmenler'de Alevi olmaları nedeniyle Alevi karşıtıdır. Kürtler ise o yıllarda Osmanlı tarafından korunan, kollanan adeta Osmanlı'nın vurucu gücüdür.

1516-1517 Çaldıran Savaşı'na dek Erzincan, Erzurum, Diyarbakır valileri Erdebil Dergahı tarafından atanmış. Yani Türkmen Safevi Devleti bu bölgelerin valilerini atarmış. O yıllarda bugünkü Güney Doğu Anadolu'ya Türkmen egemenmiş. O bölgeyi Osmanlı Kürtleştirmiş. Bakın konu ile ilgili "Türklerin Tarihi" ve "Milli Kurtuluş Tarihi" kitaplarının yazarı değerli araştırmacı Doğan Avcıoğlu ne yazıyor:

"Güneydoğu Anadolu, Safeviler'in elinde kalsa idi, Türkçe orada rakipsiz bir dil olurdu. Bölge Türkleşirdi. Osmanlı'da bu ters oldu. Şah İsmail'in peşindeki Kızılbaş Türkmen'e karşı, Osmanlı çoğu Sünni ve Şafi olan Kürt beylerini tutmuştur." (6)

Orta Anadolu'da yaşayan Türkmenler Osmanlı zulmünden canlarını kurtarmak için kuş uçmaz, kervan geçmez dağ başlarına kaçmışlardır. Çünkü Osmanlı'nın gözünde Türkmen potansiyel suçlu idi. Bakın Osmanlı'nın sürgün politikası ile ilgili iktisat tarihçisi Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan nasıl bir tespit yapmış:

"Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli tarihlerde iskan amacı ile v.s. sürgün edilen kitlenin çoğunu adi suçlular teşkil ediyordu. Kızılbaşlık da bu adi suçlar arasında sayılıp sürgün nedeni oluyor." (7)

Osmanlı arşivi Ord. Prof. Dr. Barkan'ın tespitini doğrulayacak binlerce belge ile doludur. Bu yıllarda Türkmen ve Alevi olmak sürgün ve "katli vacip" nedeni oluştururken Kürtler imtiyazlı toplumsal kesimi oluşturuyor. Kürtlerin böyle bir durumda Aleviliği benimsemeleri olasılık dışıdır. Bırakalım Kürtlerin Aleviliği benimsemesini iktidar mezhebi olduğu halde daha ılımlı İslamı temsil eden Hanefiliği bile Kürtler benimsememişlerdir. Kürt olup Hanefi olan azınlık kesim ise, Kürtleşen Türkmenlerdir. Kendinden biraz daha liberal bir İslam yanlısı olan Hanefiliği bile benimsemekte zorlanan Şafii Kürt anlayışın Aleviliği benimsediğini iddia etmek ne denli gerçeği ifade edebilir. İşte Doğan Avcıoğlu'nun tesbiti:

"Osmanlı, Kürdistan adını verdiği bölgede devletin temel dayanağı olan TIMAR sistemini uygulamaz. Devletin yönetimini bölgede, yönetim babadan oğula geçtiği KÜRT beylerine bırakır. Bölgede bulunan Türkmenler'in önemli bir bölümü dillerini unuttur ve Kürt kabilelerine karışır." (8)

Avcıoğlu'nun tesbit yaptığı yıllar 1550'li yıllardır. Bu yıllarda o bölgede Türkmenler Kürt kabilelerine karışınca birkaç jenerasyon sonra tamamen dillerini unutup Kürtleşebilirler. Nitekim Orta Asya'dan gelen bazı Türkmen aşiretleri uzun yıllar sonra bölgede Kürtleşmişlerdir. Karakeçili Aşireti, Türkan Aşireti v.s.

İşte Alevi Türkmenler'in Kürtçe veya Zazaca bilmesinin kaynağı Osmanlı'nın Türkmen politikasında yatmaktadır. Osmanlı'nın sürgünler sonucu Kürt bölgesine sürdüğü Türkmenler süreç içinde Kürtçe öğrenmiş ve Kürtleşmişlerdir. Bugün Kürtçe bilmesine ve konuşmasına karşın bazı Aleviler'in ısrarla biz Türk'üz demelerinin sebebi budur.

Türkiye'de yaşayan Aleviler'in ezici bir çoğunluğu Türkmen'dir. Kürtçe veya Zazaca bilenler bu dili sonradan öğrenmişlerdir. Bunlar aslen Türkmen'dir.

İngilizce, Almanca, Arapça, Rusça bilen ama ana dilini az bilen bir Türk'e; İngiliz, Alman v.s. diyemeyeceğimiz gibi, Kürtçe bilen ama kendi dilini az bilen hatta zor konuşan Alevi Türkmen'e de Kürt, Zaza v.s. diyemeyiz.

DİPNOTLAR

6. Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, C. 5, s. 2041. Tekin Yayınları, İstanbul.
7. Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı'da Sürgünler, İktisat Fakültesi Mecmuası,
8. Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, C. 5, s. 2041. Tekin Yayınları, İstanbul.

Yazan: Cemal ŞENER. Aleviler'in Etnik Kimliği. Etik Yayınları.

ALEVİLERİN ETNİK KİMLİĞİ

Alevilik, Sünnilik, Hıristiyanlık, Musevilik, Katolik, Ortodoks vs. ayrımları dinsel ayrımlardır. Türk, Kürt, Ermeni, Arap, Arnavut vs ayrımlar ise etnik ayrımlardır.

Alevilerin dinsel kimlikleri gibi, etnik kimlikleri de bu konudaki araştırmacıları oldukça ilgilendirmiştir.

Martin Van Bruinessen de bunlardan birisidir." Alevi Kürtler'in Etnik Kimliği Üzerine Tartışma"(1) başlıklı yazısında Bruinessen şöyle yazıyor:" Ritüel dili olarak neredeyse tamamen yalnız Türkçe kullanan ve hatta çoğu Türkçe aşiret adlarına sahip olan Kürtçe ve Zazaca konuşan Alevilerin varlığı bir çok yazarın izahat kabilinden hayal gücünü meşgul etmiş bir vakadır. Hem Türk, hem de Kürt milliyetçilerinin bu grupların muğlak kimliklerini kabul etmekte güçlükleri olmuş ve bunlar sıkıcı ayrıntıları örtbas etmeye çalışmışlardır."

Bruinessen'in yukarıda yazdıklarından şu sonuçlar çıkıyor. a) Kürtçe ve Zazaca konuşan Aleviler'in neredeyse tamamı ibadet dili olarak Türkçe konuşuyorlar. b) Kürtçe ve Zazaca konuşan Aleviler'in çoğu Türkçe aşiret adları taşıyorlar. c) Kürtçe ve Zazaca konuşan Aleviler'in bu ikili kimlik belirtileri Kürt milliyetçileri ve Türk milliyetçilerinin kendilerinin kaygıları yönünde ilgisini çekmiştir.

Bu yazılanlardan bazı çıkarsamalar yapmak gerekirse; Aleviliğin Türklerle tanışması İslamla tanıştığı yıllara yani 10-11. Yüzyıla dayanır. Demek ki bu kitle Alevilikle tanıştığı yıllarda Türkçe konuşuyormuş. Ritüel dili yani ibadet dili o yıllardan kalmış olabilir. Daha sonra Kürtçe ya da Zazaca öğrense de Türkçe'nin yerini alamamış. Türkler'in Anadolu'daki Osmanlı ile ilişkileri düşünüldüğünde Osmanlı'nın Kürdü ya da Ermeniye Türkleştirilmesi olasılığı yok. Tam tersine Osmanlı Türk ve Alevi karşıtı olduğu için Alevi Türkmen'in canını, malını kurtarması için Kürtçe ya da Zazaca konuşan bölgeye sığınması daha büyük olasılıktır. Bruinessen'in Kürtçe ve Zazaca konuşan Aleviler için "muğlak kimlik" nitelemesi bu durumdan kaynaklanıyor olabilir.

Araştırması bu kesime; Muş, Varto ve Hınıs bölgelerinde yaşayan; Kurmanci konuşan Lolanlıları saydıktan sonra bunlara; Dersim Şeyh Hasan Aşireti ile akraba olduklarını kabul eden Koçgiri Aşireti'ni de ilave ediyor.

Bruinessen; Tunceli yöresindeki Aleviler'in dinsel ayinlerde kullandığı dile ilgili olarak ise; "Bununla birlikte daha özgül Alevi dinsel adetleri Dersimliler'i, Alevi Türkler'e yakınlıştırır. Gülbank ya da nefeslerinin çoğu Türkçe'dir; Ve 1920'den önce de kesinlikle öyleydi." Dedikten sonra bu dediklerine tanık olarak Dersim bölgesini iyi bildiğine inandığı iki kişiyi gösteriyor. Nuri Dersimi ve ; "Erzincan Valisi olan ve bölgeyi çok iyi bilen Ali Kemal'i'ye , hiç Kürtçe gülbank yoktur." diyor.

Bruinessen; "Dersim Alevilerini Türkler'e yakınlıştıran bir diğer adet, merkezi Hacı Bektaş araştırmacı Moineux-Seel (1914:66) tarafından da Dersim dışındaki en önemli hac merkezi olarak gösterilmiştir" diyor. Buna ek olarak ta; "Bununla birlikte Batı , Dersim'deki üç küçük seyit soyu , Ağuçan , Derviş Cemal ve Sarı Saltuk'un Hacı Bektaş'ca tayin edilen halifenin neslinden geldiklerini " söylüyor.

Osmanlı belgelerinde Cevdet Türkay'ın (2); "Konar- göçer Türkmen Ekradı taifesinden , "göçmen Türkmen Kürtler" olarak yani Kürtleşmiş Türkler'den söz etmesine de değinen Bruinessen Dersim'in kimliği ile ilgili olarak şu tesbitleri de yazıyor: Dersimliler 'in nereden geldikleri sorusunu akla getirir ve hem resmi tarih ekolüne bağlı olanlar , hem de liberaller olmak üzere , bir çok Türk akademisyence bu soruya verilen cevap , bunların Kürtleştirilmiş (ya da Zazalaştırılmış) Kızılbaş Türk aşiretleri olduğudur. Batılı akademisyenlerce de hiç sorgulanmadan kabul edilmiştir. (Örneğin Melikof 1982 a:145)"

Bruinessen'in Dersimliler'in nereden geldiği varsayımında bulunurken bunlara Kürtleştirilmiş veya Zazalaştırılmış Kızılbaş Türk aşiretleri denmesinin Osmanlı belgelerinde olduğu gibi Batılı akademisyenlerce hatta kendi kanaatimce: "Bu varsayım o kadar mantıklı görünür ki" demesi ciddiye alınmayacak tesbitler değildir.

Bruinessen. "Yüzyıllar boyunca izleri sürülebilecek olan bazı aşiretler dillerini Türkçe'den Kürtçe'ye ya da tam aksi şekilde değiştirdiler; bu aşiretlerin mensuplarının kompozisyonları da zamanla kaymış olabilir" dedikten sonra; "yalnız bir tek büyük Dersim aşiretinin, Balaban'ın Türk olduğu, Yörükkan taifesinden olduğu söylenir Balaban aşiretinin Zazaca konuşmasına rağmen, bugünkü komşularının kabul eder gördükleri bir ad" diyor. Bu tespitten de; Balaban aşiretinin Türk olduğu, Alevi olduğu ama buna karşın Zazaca konuştuğu anlaşılıyor Yani; Zazacayı sonradan öğrenen bir Türk aşireti olduğu savı doğrulanıyor.

Bruinessen; konu ile ilgili yazısına, araştırmacı Taylor'dan da saptamalar almış. Yazıda deniyor ki; "Taylor'a (1868:318) halihazırda Şeyh Hasan aşiretinin aslen Horasan'dan olduğu ve Dersim'e yakın zamanda Malatya yakınındaki Alacadağ bölgesinden geldiği söylenmiştir". Taylor'un verdiği bu bilgi başka kaynaklar tarafından da doğrulanıyor Şeyh Hasan'ın Arapgir Onarlı köyünden Dersim'e geldiğini ve köyünün yaşadığını, köydeki belge ve bilgilerin bunu doğruladığını biliyoruz. Başka bir şeyde

biliniyor Dersim'de Zazaca konuşan Şeyhhasan aşiretinin Malatya'daki köyünde Zazaca konuşan bir tek kişi yoktur. Bu da Zazaca'nın sonradan öğrenildiğini gösterebilir.

Yazının devamında Bruinessen; "Yalnızca Şeyhhasan değil, ama bazı başka Dersim aşiretleri (İzol, Hormek ve Şadi) de, temel seyit soyları Kureyşli ve Bamaseran gibi yüzyıllarca önce Horasan'dan gelmiş olduklarını iddia ederler" diyor.

Bruinessen; Kürtçe veya Zazaca konuşan Alevi aşiretlerinin kökeninin Kürt veya Zaza olduğu tezini savunanlara hatta onların Horasan'dan geldiklerinden beri Zazaca ya da Kürtçe konuştukları iddiasına karşı şöyle yazıyor: "Horasan Alevileri'in anayurdu olarak bilinir. Dersimi (N. Dersimi) bunun yanı sıra, bu aşiretlerin bölgeye vardıklarında halen Zazaca konuştuklarını, hatta kendi zamanında bile sözde seyitlerin Türkçe konuşmadıklarını vurgular." dedikten sonra bu yaklaşımı için "Bu aşiretlerin Türk olduğunu iddia ederek teyit için Horasan bağlantısını gösteren" düşüncelere karşı bir tepkisel tavidir" diyor ve sonra 1930 larda bile birkaç aşiretin Moğol işgalinden önce Doğu Anadolu'ya gelen Celalettin Harzemşah'ın askerlerinin ardılları olduğu söylenir. 1930 yıllarındaki bir Türk istihbarat raporundan şöyle söz ediyor: "Pülümür bölgesindeki yaşlı erkeklerin hala Celalettin Harzemşah'a dair efsaneleri hatırladıklarını Büyük Baba Dağı'nın onun mezarı olarak sayıldığını ve bu yüzden aynı zamanda Sultan Baba olarak ta bilindiğini kaydeder." diyen Bruinessen bu olayın doğru olup olmadığı konusunun tartışmalı olduğunu yazadursun, Pülümür kökenli dikme dede Pir Ahmet Dikme 1999 Kasımında "Haykırıp Duyuramadıklarım"(3) adını verdiği kitapta konu ile ilgili bakın ne yazıyor: "Moğolların baskılarına dayanamayarak yurdunu terk etmek zorunda kalan Muhammet oğlu Celalettin Harzemşah' ta yer yer çarpışarak, batıya doğru ilerler ve bir çatışmada yaralanır. Yaralı olarak dostu ve sırdaşı olan Şeyhhasan' ın yanına gelir ve orada bir Kürt tarafından öldürülür. Öldürüldüğü haberini alan 2. Alaattin Keykubat şöyle der "Celalettin Harzemşah bir Kürt babayığidinin elinde can verdi. Allaha hamdü senalar olsun." (Bilal Aksoy, Tarihsel Süreç İçerisinde Tunceli S. 134-135) dediğini aktardıktan sonra Pülümürlü dede Pir Ahmet Dikme;öyle yazıyor: "İşte bu şekilde öldürülen Celalettin Harzemşah, bizdeki kaynaklara göre, beraberindeki oğlu Mehmet'i Şeyhhasan'a emanet eder. Şeyhhasan evvela saygı duyduğu dostu Celalettin'in naaşını götürüp Dojik Dağı'nın zirvesine defneder ondan sonra da Celalettin'in oğlunu kendi himayesine alır, üç dört yıl sonra da Mehmet'i kendi kızı ile evlendirir."

Harzemşahların Türkistan'dan gelen Türkmen boylarından Beydilli Türkmen aşiretine mensup bir kol olduğu da bu yazılanlara eklenirse durum daha açıklık kazanabilir. Pir Ahmet Dikme işte bu tarihsel alt yapıyı bilerek kalkıp şöyle yazabiliyor: "Munzur dediği dağın güney yakasında bir tek Kürt yoktur. Orada yaşayan Şeyhhasan aşireti tamamen Horasan kökenli Türkmenler'dir. Daha doğruya, Pülümür'e doğru gelindiğinde ise, Areli, Lolanlı, Şahvelanlı, Kemanlı, Çerekanlı ve daha bir çok aşiret oturmaktadır Bu aşiretlerden hiç biri Kürt değildir. Tamamı Türk kökenli aşiretlerdir. Ben bu konuyu her platformda tartışmaya hazırım." diyor 1937 doğumlu bugün 63 yaşında olan Pir Ahmet Dikme Dede.

Bruinessen; Bingöl, Muş, Varto da yaşayan çoğu Hormek, Lolan ve Balaban aşiretine mensup Aleviler için "Kendilerini Kürt addetmeye daha az meyillidirler." dedikten sonra geleneksel düşmanları, hem milliyetçi, hem Sünni Kürt nitelikli Şeyh Sait isyanında yer aldıkları zaman bu aşiretler, özellikle Hormek ve Lolan Kürtlere karşı çıkarak Kemalist hükümetle kaderlerini birleştirdiler. (Fırat 1570-1945)" Bu aşiretlerin önde gelenlerinin kendilerini tanımlama biçimi için ise; "Bu aşiretlerin egemen seçkinlerinin bir kısmı, en azından 1930'lardan bu yana kesin olarak kendilerini Türk olarak tanımladılar" diyor.

Bruinessen; Jandarma Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan bir raporda şu bilgilerin yer aldığını yazıyor: "Zaza Aleviler'e gelince: Bunlarda mezhep ve ibadet dili Türkçe'dir. Ayinlere iştirak edenler Türkçe konuşmak mecburiyetindedir. Bu mecburiyettir ki Alevi Zazalık asırlardan beri ihmal edildiği halde Türklükten pek de uzaklaşmamış Dersim Alevileri arasında cevap istememek şartı ile Türkçe meram anlatmak mümkündür." dendiikten sonra raporda 20- 30 yaşlarından yukarı olanlarla Türkçe ile anlaşmak mümkün iken 10 yaşından küçük çocuklarla Türkçe konuşmak imkanı ortadan kalkmak üzeredir dendiği yazıyor. Raporun sonlarına doğru ise; "Bu netice Dersim Alevi Türkleri'nin de benliklerini kaybetmeye başladıklarına ve ihmal edilirse günün birinde Türk dili ile konuşana tesadüf edilemeyeceğine delildir." diye yazıyor.

Bruinessen'in yazdıklarından ve Jandarma Genel Komutanlığı raporundan çıkan sonuç; Türkçe'nin unutulduğu onun yerine Zazaca veya Kurmanci'nin hakimiyet kurduğudur. Demekki; Aleviler önce Türkçe biliyorlar. Türkçe'nin yerini zamanla Kürtçe ya da Zazaca alıyor. Bu durum, Türk Tarihi, Osmanlı Alevi ilişkileri, Osmanlı Kürt ilişkileri ile de koşut sayılır. Osmanlı'da kuruluş yıllarında Türkmen ağırlığı vardı. Bu Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar devam etti. Dönme Devşirme geleneği Osmanlı'da hakim oldukça Türkmen düşmanlığına koşut olarak Alevi düşmanlığı da arttı. Türkmen'in önünde iki yol vardı. Ya Sünnileşip ümmetleşecekti veya "katli vacip"ti. İşte Osmanlı'ya karşı bitip tükenmeyen Celali ayaklanmaları böyle başladı. Merkezi otoritenin güçleri karşısında yenilen Türkmen'in canını kurtarmak için önünde tek yol kalmıştı. Kuş uçmaz kervan geçmez dağ

köylerine yerleşmek, Türkçe'yi derhal unutup Kürtçe ya da Zazacayı öğrenip canını kurtarmak. İşte Horasan Türklerinin Kürtleşme macerası böyle başlıyor.

Bruinessen, yazısının bir yerinde; "Taylor'a göre Dersimliler aslen pagan bir Ermeni neslin ardıllarıdır" diyor. Bu iddiaya göre ise, Dersimliler Ermenidir anlamı çıkıyor. Dersim'de Doğu Anadolu'nun çeşitli yörelerinde olduğu gibi Türklerin gelmesinden önce çeşitli Hıristiyan topluluklar yaşıyordu. Bunları Türkler gelince hemen sihirli bir güç ile yok edecek değillerdi. Bu farklı kültürler yüzyıllarca yan yana yaşadı. Birbirini karşılıklı olarak etkilediler. Ve bu süreç günümüze dek geldi. Alevilikte dedelik ocak geleneği ile yaşar. Babadan oğula geçerek yaşar Sahte dede veya ocakzadeler türemediği sürece dede ocaklarının bozulma şansı çok azdır. Bu nedenle Dersim bölgesinde dede ocaklarının tümü kendilerinin Horasan'dan gelen Türkmen aşireti olduğunu savunur. Dede ocaklarının Ermeni veya Kürt olma olasılığı hiç yok denecek kadar küçük bir olasılıktır. Ama çeşitli tarihsel karmaşa dönemlerinde Hıristiyan topluluklar - Ermeni, Kafkas, Rum, Rus vs. Dersim'e veya herhangi bir Alevi yerleşim merkezine yerleşmiş olanların yanına sığınmış olabilir.

Nitekim nüfus sayımlarına baktığımızda örneğin 1885 nüfus sayımlarında Dersim'e bağlı Mazgirt kazasında; 32.998 kişinin; 22.177'sini Müslüman kesim oluştururken, 10.637 kişiyi Ermeni Gregoryanlar oluşturuyor.

Araştırmacı Ali Kaya; Dersim Tarihi(4) adlı kitabında; İbni Batuta'nın 1333-34 yıllarında Kuzey Dersim'e uğradığında iki Türkmen kabilesi olan Karakoyunlu ve Akkoyunlular' ın birlikte Moğollar'la sürekli savaştıklarını belirtiyor. (S.125) Bu kalıntıları bugün Dersim yöresinde mezartaşlarındaki koç resimlerinde izlemek mümkün. Yine Ali Kaya aynı araştırmasında; "Alaattin Keykubat Bağ'ını ziyaretinde Şeyh Mansur'a bir secere vermiştir. Bu secere, Mazgirt ilçesinin Şöbek köyünde Seyyit Cafer oğullarının evinde muhafaza edilmektedir. Secere ile ilgili ise okuyucuya şu bilgiyi vermektedir. "Bu secerede 12 aşiretin Türk aşiretleri olduğu söylenmektedir. Bunlardan Hıran (Cafer'in kardeşi olup Ali dost oğullarıdır) Koçgiri, İzol aşiretlerinin yanı sıra Hormek aşiretinin de Şöbek köyünde oldukları söylenmektedir." diyerek Ali Kaya bu konuda verilen bilgileri doğrulamaktadır.

Alevilik araştırmaları denilince İrene Melikoff (5) adından söz etmemek olur mu? Peki bu konuda Prof. Melikoff ne düşünüyor? Melikoff'a göre; Kürtçe ya da Zazaca konuşan Aleviler Kürt ya da Zaza mı? Yoksa Türk mü? Bakalım bu konuda Melikoff ne yazmış. "İlk Safeviler'in taraftarlarının adı olan, fakat giderek horlayıcı 'asi zındık', hatta 'Kürt' anlamlarına gelmeye başlayan Kızılbaş deyiminin yerini, oldukça yakın bir tarihte Alevi sözü almış bulunuyor. Bununla birlikte, Aleviler'in büyük bölümü Türk olduğu halde günümüzde Alevi deyimi de aynı anlama doğru çekilmektedir." Türk sözünün kaba, küçültücü, yaban, köylü anlamı üstünde dururken "İslam'a girmiş, Müslüman olmuş, Selçuklu hanedanı gibi, kültürü İranlılaşmış kentli Türk ile, henüz İslamlaşmamış veya yeterince İslamlaşmamış göçer ya da yarı göçer Türk arasındaki uyumsuzlukla dolayısıyla birincisine Müslüman; ikincisine Türk' denmiştir" diyor.

Bugün Erzincan, Sivas, Elazığ, Muğla- Ortaca gibi yerlerde Sünni Türk'e Türk denmesi ama aynı yöredeki Alevi Türk'e "Kürt" denmesi bu örnekleri anımsatmıyor mu? Ama Ege'deki Alevi ise kendini tanıtırken Alevi kelimesini kullanmadan; "Türkmenim" diyor. Melikoff; sosyal anlamda kullanılan Türk ve Kürt sözcükleri için düşüncelerini şöyle sürdürüyor: "Nasıl Kaşgarlı Mahmut'un gösterdiği gibi, tat sözcüğü Müslüman olmayan Uygur'u belirtiyor idiyse, Türk de İslamlaşmamış olana deniyordu" diyor ve devam ediyor: "Bu sözcüğün etnik anlamda değil, sosyal bir anlamda kullanıldığı açıktır. Aynı olgu bugün de belli bir ölçüde etnik olmaktan çok, sosyal bir ayırım anlamı ile kullanılan; ve aşiret bağları hala canlı, cemaat dışı bir İslam inancı ile belli bir yaşam tarzını sürdüregelen Anadolu anlamında "Kürt" deyimi ile karşımıza çıkar" dedikten sonra Kürtçe konuşan Alevilerin nitelendirilmesine geliyor Melikoff diyorki; "Araştırmalarım beni Kurmançı denen ve Kürtler olarak tanınan insanlar arasında kalmaya götürdü. Töreleri Orta Asya'ya kadar uzanan Türk töreleri idi. Ölümle ilgili adetler. Al inancı. Türklerin On iki hayvanlı takvimlerine eski yeni yıl bayramları olan Hızır bayramının kutlanması vb. Sorduğumda, kaynaklarımdan biri bana, 'Soy olarak biz Kürt değiliz, fakat inançlarımız dolayısıyla eza gördük, dağlara sığındık, Kürtlere karıştık ve Kürtler olarak adlandırıldık' dedi.

Melikoff bu sözü söyleyen kişinin hangi aşirete mensup olduğunu ise şöyle yazıyor: "Bunu söyleyen, bir çok ayaklanmada etkinliği bulunan tanınmış Kürt aşireti Koçkırı'lardandı. Artık aramızda bulunmayan Ömer Lütfi Barkan'a şüphelerimden sözettğim zaman, bana, Koçkırı adının, dil yönünden Türkçe olduğunu ve Akkoyunlu, Karakoyunlu vb. adlandırmalarla karşılaştırılabileceğini işaret etti. Bunlar, sahip olunan sürülere göre verilmiş, Türk aşiret adlarıdır." diyor.

Ord. Prof. Dr Ömer Lütfi Barkan sosyal bilimlerde sosyal tarihte, Osmanlı tarihi konusunda ciddiye alınması gereken bir bilim adamıdır. Prof. Dr İrene Melikoff konu ile ilgili bulgularını düşünüp taşındıktan sonra bir anlamda hocası ile birlikte yorumluyor ve şu sonuca varıyor. "Sonuç olarak, bu boylara verilen 'Kürt' adı, Alevi Kürtler'de bulunmakla birlikte, onların tümünün Kürt kökenli olması gerektiğini göstermez. Kürtler' in çoğu Şafii mezhepten gerçek Sünnidirler. Aleviler' e takılan 'Kürt'

lakabı ancak sosyal bir değer taşır, belli bir yaşam biçimini gösterir, resmi Sünniliğe uymayan, aşiret adetleri hala canlı olan ve kendi içlerine kapanmış olarak yaşayan cemaatleri ifade eder' diyor.

Yani Melikoff; sosyolojik olarak bir Kürt'ün de Alevi olma olasılığına karşın, Koçgiri aşiretinin Kürt olmadığını, Türk kökenli Kürtçeyi sonradan öğrenen bir Türkmen aşireti olduğunu söylüyor.

Koçgiri konusunda araştırması olan tarihçi Baki Öz de bu konuda Ömer Lütfi Barkan ve İrene Melikoff'u doğrulamaktadır O'da araştırması sonucu; Koçgiri aşiretinin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen bir Türkmen aşireti olduğunu esasen İzolu olduklarını Dersim'den buraya gelip yerleştiklerini Şeyhhasan aşireti ile akrabalık ilişkilerinin bulunduğunu sonradan Kürtleşen bir Türkmen boyu olduklarını yazıyor.(6)

Kürtçe ya da Zazaca konuşan Türkmenler'in varlığını yadsıyanlar aslında Türkmen aşiretlerinin Kürtleşmesi gerçeğini kabul etmeyen bir anlayışa sahipler. Bu düşünce sahipleri Kürt aşiretlerinin Türkleşmesini kabul ederler. Ama tersini yani Türk aşiretlerinin Kürtleşmesini kabul etmezler. Türkmen aşiretlerinin Kürtleşerek Zazaca ya da Kurmanci öğrenerek varlıklarını sürdürdüklerini kabul etmezler. Onların aslında Kürt ya da Zaza olduklarını varsayarlar.

Halbuki bu olay tarihte çeşitli defalar görüldüğü gibi sosyolojik olarak mümkündür. Çeşitli millet ve milliyetlerin tarihte sıkça dil değiştirdikleri görülmüştür. Resmi dilleri İngilizce olan Hindistan, Pakistan hiçbir zaman İngiliz olmamıştır. Dilleri İngilizce olan İspanyollar, Portekizliler hiçbir zaman İngiliz olmamışlardır. Tarih boyunca Türkler de çok dil değiştirmişlerdir. Dil değiştirmek milliyetini de değiştirmek anlamına gelmez.

Ziya Gökalp;(7) "Türkmenler'e dair yaptığım tetkikatten çıkan neticeye göre, bir çok yerlerde Türkmen aşiretleri Kürtleşmiştir. Mesela Diyarbakir'de Karacadağ'da yaşayan Türkan/ Terkan' /Kürtçe: Türkmenler) aşiretinin bütün fertleri Oğuz ilinin Beydili boyuna mensup halis Türk olduğunu bilirler. Bununla beraber, Kürtçe'yi unutarak onun yerine Kürtçe'yi ikame etmişlerdir. Bu aşiretlerden Karakeçili aşireti ise, Osmanlılar'ın ecdadı Kayı boyu ile akrabalık iddiasında bulunmakla beraber kendilerini Kürt zannetmektedirler."

Ziya Gökalp bu konuya ilişkin adı geçen kitapta sayısız örnek vermektedir. Bir örnekte de; "Yine Siverek'te Bucak isminde bir nahiye vardır ki Zazaca konuşur. Halbuki Lazkiye'de Bucak ve Bayır ismindeki nahiyeler Türkçe konuşur" diye yazıyor.

Ziya Gökalp'in bu konudaki tespitlerine yıllarca karşı çıkıp savaş açanlar bakın şimdi neler yazıyorlar. Aşağıdaki yazılanlar da Abullah Öcalan'ın (8) savunmasından; "Türkmen akınlarının XI. Yüzyılda Kürtler'in yoğun yaşadıkları coğrafyaya akın etmeleri iki halk arasında yoğun bir kaynaşmaya yol açtı. Kürtler'in nisbeten yerleşik konumları bu yüzyıllarda daha çok Türk boylarının erimelerine yol açıyordu." diyen Öcalan yazının devamında; "Türk üst tabakaları, yerel siyasal kültürle bütünleşip çoğunlukla hakim olurken, alt tabaka daha çok Kürtler içinde erimeyi yaşıyordu." açıklamasında bulunuyor.

Türk basınında; "Kürtleşmiş Türk" ya da "dağlı Türk" ifadelerine Kürtçülük adına yıllarca karşı çıkıp dalga geçenlere bakın Öcalan Türkler'in Kürtleşmesi'nde olduğu gibi ne cevap veriyor: "Kürt-Türkü veya Türk Kürdü böyle oluşuyor. Belirgin bir özellik olarak bunu sürekli göz önüne getirmek, sağlam objektif değerlendirmeler için büyük önem taşır. Türk- Kürt kardeşliğine-böyle bilimsel yaklaşmak büyük önem taşır."

Bugüne kadar Ziya Gökalp ya da o çizgide bu konuyu savunanlara ırkçı, Türkçü vs. diyenlere karşı Öcalan artık "bilimsel yaklaşım"adını veriyor.

Böylece; Kürtçe ya da Zazaca konuşan Aleviler'in süreç içinde bu dilleri öğrenebildiği, onların aslen Türkmen olabilecekleri en azından sosyolojik olarak kabul edilebilmelidir.

Alevilerin coğrafi dağılımı

Ülkemizde değişik milliyetlere mensup Alevi ve Bektaşî'den söz edebiliriz. Örneğin; Orta Anadolu; Tokat, Çorum, Amasya, Yozgat, Hacıbektaş ve çevresi Türkçe konuşan Alevilerden oluşur Ege, Marmara ve Trakya'da son yıllardaki göçleri saymazsak Alevi Türkmenlerden oluşuyor. Akdeniz Toroslar'daki Aleviler de Türkmenlerden oluşuyor. Trakya ve Balkanlarda Türk Alevilerin yanı sıra Arnavut ve Boşnak kökenli Alevi Bektaşîlerle az da olsa Bulgar ve Rum Alevi ve Bektaşî'den de söz edilebilir.

Zazaca ve Kürtçe konuşan Alevilerden söz edince esas olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun batısı anlaşılmalıdır. Doğu Anadolu'da Sivas, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Malatya'daki Aleviler Türkçe'nin yanında Zazaca ve Kürtçede biliyorlar. Ama bu yöredeki Alevilerin 60 yaş ve üstündeki kesim kendisini Kürt ya da Zaza diye ifade etmiyor. Kendisini Türk olarak ifade ediyor. Kürtçe ya da Zazacayı sonradan öğrendiğini belirtiyor. Alevi anne babadan doğup kendini Kürt ya da Zaza olarak ifade eden kesim ise genç kesimdir. Onların Kürtlüğü ya da Zazalığı siyasi Kürtlük ya da Zazalık olarak kabul edilebilir.

Maraş- Elbistan, Pazarcık ve çevresindeki Aleviler ise Türkçe'nin yanı sıra Kurmanci konuşurlar. Ama bunlar da dinsel törenlerde Türkçe ayin yaparlar. Elbistan, Pazarcık, Kürecik, Adıyaman'ın bazı ilçelerindeki Aleviler Kürtçe konuşur. Ama bunlar da Kürtçe'yi sonradan öğrenen Türkmen boylarıdır.

Bunlar dışında Türkiye'de Hatay, İskenderun, Adana ve Mersin civarında yerleşmiş Arap Aleviler'den söz etmek gerekir. Bunlar Aleviliği benimseyen ve kendilerini etnik olarak Arap olarak ifade eden toplumsal kesimdir.

Alman Feldmareşal Moltke, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Doğu Anadolu'nun bir çok yerlerini gezdi ve gözlemlerini "Türkiye Mektupları"(9) adlı kitapta topladı. Konumuzla ilgili bir gözleminde General Moltke 6 Nisan 1838'de yazdığı mektupta bugün bazı kesimlerce Kürt-Alevi olduğu iddia edilen Maraş ve yöresinde yaşayan Alevi aşiretleri için bakın ne yazıyor. "Pazarcık ovasını geçtik. Bu ovada üç Türkmen kabilesi: Atmalı, Kılıçlı, Sinimilli ler konaklamıştı. Bu üç kabile halkı 2000 çadırdadır oturuyordu. Reşit Paşa, en nüfuzlu Kürt beylerinin akıllarını başlarına getirdikten sonra bu Türkmenler de hükümete karşı olan sevgi ve bağlılıklarını ilan etmişlerdi ve 400 kese akçelik (20.000 florin) bir salma (yani vergi) ödüyorlardı."

Görüldüğü gibi bu yöredeki üç büyük Alevi aşiret olan Atmalıları, Kılıçlıları ve Sinemillilerin Türkmen aşireti olduklarını Alman mareşal ifade ediyor. Üstelik bu tanımı bilinçli yaptığını cümlenin devamından anlıyoruz. Çünkü; Reşit Paşa'nın nüfuzlu Kürt beylerinin akıllarını başlarına getirmesinden sonra Türkmenler'den alınan vergiden söz ediyor.

Yine Osmanlı kayıtlarında; Malatya ve Maraş sancağından söze dilirken Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret Ve Cemaatler adlı kitapta; "yerli ve göçer Türkmen Ekradı (Türkmen Kürtleri) diye söz ediyor. Pazarcık ovasındaki Kılıçlılar için ise; "Kılıçlılar kah Yörük taifesinden, kah Türkmen Ekradı (Türkmen Kürtleri) taifesinden" sayılmaktadır. "

Sosyolog Mehmet Eröz; (10) "Kendilerinin de, komşularının da kabul ettiği gibi, Pazarcık Kurmançları Türkmen asıllı olup, içlerinde Çiğil Türkleri de vardır." Burada iki uruk (boy-aşiret) vardır... Bu iki boy Atmalı ve Sinemilli boyudur diyor. Daha sonra ise; Atma aşiretini Rişvan aşiretine bağlı bir boy sayıyor Sinemilli Mustafa Buyrukcan'dan edindiği bilgilerden; Sinemillilerin Horasan'dan gelen bir Türkmen boyu olduklarını, dedelerinin Türkçe konuştuklarını, Yavuz Selim-Şah İsmail çatışmasında Elaziğ Keban'da olduklarını o olaydan sonra dağıldıklarını Maraş taraflarına daha sonra yerleştiklerini anlatıyor.

Sosyolog Mehmet Eröz; "Kalmuk Türklerinin yerleşme yerlerinden birinin adının 'Sarız' olduğunu gösterdik. Kayseri'ye bağlı Sarız'da Türkçeyi unutmuş olan ve Kurmançça konuşan, Alevi cemaatlerinin oturuyor olması, konumuz bakımından üzerinde durulmaya değer bir hadisedir." dedikten sonra bunlara "Badıllı" denir ki diye devamla, "Badıllı Oğuz boylarından Beydili'nin bozulmuş şeklidir " açıklamasını yapıyor.

P.A.Andrews'in "Türkiye'de Etnik Gruplar"adlı kitabında "Bazı yörelerde de özellikle Kars'ın Selim ve Ardahan ilçelerinde Zazalar, Türkmen adıyla anılmaktadır" şeklinde kayda değer bir tespit yapılıyor. Konu ile ilgili önemli bir belge de, Dersim milletvekili Hasan Hayri Beyin 1921 de Türkiye Büyük Millet Meclisinde (11) yaptığı tarihi konuşmasıdır. Bu konuşmasında Hasan Hayri Bey; Harzem'den gelen ve Türkçe konuşan atalarına Selçuklu Sultanı Alaattin Keykubat'ın buralara yerleşme izni verdiğini, Yavuz Sultan Selim zamanında Harzem'li Alevi Türklerin can güvenlikleri nedeni ile, Dersim dağlarına çekilmek zorunda kaldıklarını ve bu tecrit neticesinde kendilerini gizlemek için Kürtçe öğrendiklerini, süreç içinde Türkçe'den uzaklaşarak Kürtleştiklerini belirtmesi çok anlamlıdır.

Bu konuda; Ziya Gökalp'in, Bruinessen'in, Mehmet Şerif Fırat'ın, Mehmet Eröz'ün, Ord. Prof. Dr Ömer Lütfi Barkan'ın, Prof. Dr İrene Melikoff'un, Hasan Hayri Bey'in ve daha sayılması gereken bir dizi araştırmacı, tarihçi, ve düşünürün saptamalarının ciddiye alınması gerektiğini düşünüyorum.

Kürtleşme ve Türkleşme ile ilgili aşağıdaki yalın anektodu sizlerle paylaşmak istiyorum. "Erzurum Üniversitesi Ziraat Fakültesi emekli profesörlerinden Lütfi Ülkümen, Bingöl yaylalarında Beritanlılar'a rastlıyor. Bunların ileri gelenlerinden Kekeç isimli biri asıllarının Türk olduğunu, zamanla bunu unuttuklarını söylüyor. O esnada tepeden bir "Aydınlı" (Yörük) iniyormuş. Oraya koyun yaylamaya gelen oymaklardan imiş ve tam bir zeybek kılığında imiş. Kekeç: Bak hoca, bu Aydınlı da beş on yıl sonra Kürt olur demiş."(12)

Sonuç

Bu yazının amacı; Kürtçe ya da Zazaca konuşan Aleviler'in etnik kimliğine ilişkin edindiğim fikirleri okuyucu veya dinleyici ile paylaşmaktır. Bu yazı şüphesiz konu ile ilgili tartışmalardan bir tanesidir. Ne ilktir ne de son olacaktır. Bu düşüncelere karşın kim nasıl dilerse kendini öyle ifade edebilir.

Alevi olan bir kimse Türk te olabilir, Arap ta olabilir Arnavut veya Kürt te olabilir. Bu yazıdaki amaç; Ülkemizdeki tarihsel ve sosyolojik gelişmelere koşut olarak Kürtçe ya da Zazaca konuşup kendini Türk ifade eden Alevinin kimlik tanımlamasını anlamaya çalışmaktır. Yoksa sosyolojik olarak bir kimse, Türk olup Aleviliği veya Sünniliği benimseyebileceği gibi, Kürt olan birisi de Aleviliği, Şafililiği , veya başka

inancı benimseyebilir. Bu sosyolojik olarak mümkündür. Ama ülkemiz gerçeğinde, tarihsel olarak durum nasıl gelişmiştir. Alevi olup Kürtçe veya Zazaca konuşan insanlar neden kendilerini Türk diye ifade edebiliyor. Bu yazı bu soruyu düşünmeye yönelik bir çabanın sonucu olarak algılanmalıdır.

Bu satırların yazarı olarak, son on yıldır Alevi olup Kürtçe ya da Zazaca konuştuğları halde kendilerini Türk olarak ifade eden Alevi yerleşmelerinin % 75 ini gezmiş, görmüş birisiyim. Örneğin; Erzincan'a bağlı Tercan, Çayırılı, Kemah, Üzümlü, Refahiye, Kemaliye'ye bağlı yaklaşık 400 Alevi köyünü gözlem amacıyla gezdim. Sivas'ın Zara, Hafik, İmranlı köylerini Malatya'nın Doğanşehir, Akçadağ, Kürecik, Hekimhan, Yeşilyurt ve bazı köylerini Adıyaman'ın bazı köylerini, Pazarcık ve Elbistan'ın bazı köylerini gezdim. Bu köylerde yaklaşık 1500 civarında insan ile görüştim. Buna İstanbul-Şahkulu ve Karacaahmet Dergahlarında rastladığım Tunceli'li, Antepli, Maraşlı Alevi yaşlılarını da ekleyince bu rakam yaklaşık 3000 kişiyi buldu.

Kendileri Zazaca ya da Kürtçe'yi bildikleri halde hatta Türkçe'yi bozuk bir şive ile konuştukları halde bugün yaşı 60'ın üstünde olan ve kendisini Kürt ya da Zaza diye ifade eden yani Türk olmadığını ifade eden bir tek Alevi'ye rastlamadım. Kendisini Kürt ya da Zaza olarak ifade eden kesim ise son yıllarda Kürtçülük ve radikal sol rüzgardan etkilenen azınlık bir gençlik kesimidir. Bu kesimin savunduğu Kürt ya da Zaza kimliği ise tarihsel değil siyasi bir kimlik olarak kabul edilebilir. Bu genç kesimin anne, baba ve dedelerinin kendilerini Türk olarak ifade etmelerine karşı yönelttikleri eleştirel cevap ise; "asimile" olduklarıdır. O yaşlarda ben de kendimi Kürt sanıyordum. Çünkü annem Gümüşhane-Kelkit'li bir Türkmen köyüne mensup idi. Ama babam, dedem Tunceli- Ovacıklı idi. Babam kendisini Türk olarak ifade edince onun asimilasyon sonucu Zazalığı değil de Türklüğü savunduğunu düşünüyordum. Babam ise ısrarla 30 yıl boyunca bana kendilerinin Horasan'dan gelen Türkler olduklarını Zazaca'yı sonradan öğrendiklerini anlatmaya çalıştı. Ben babamın Kürt olsa idi asimile olamayacağını tam tersine Türk olduğu için asimile olduğunu Türk Tarihini, Osmanlı Tarihini ve Alevi Tarihini okuyunca öğrendim. Gerçekten ortada bir asimilasyon vardı ama bu benim iddia ettiğim gibi değil babamın iddia ettiği gibiydi. Çünkü Osmanlı Türkmen ve dolayısıyla Türkmenler de Alevi olduğu için Alevi karşıtı idi. Türkmenler canlarını kurtarmak için Osmanlı'nın ulaşamayacağı dağ köylerine çekilmişlerdi. İşte Kürtçe ya da Zazaca o zaman devreye girmiş. Osmanlı Kürt düşmanı değil Türkmen ve Alevi karşıtı imiş. Kürtler'in bırakalım asimile olmasını, korunup kollandığını görüyoruz.

Osmanlı'da özel mülk olmadığı halde, tüm mülk Allah adına padişahın olduğu halde, timar sistemi olduğu halde bakıyoruz. Kürdistan'da özel mülkiyet var ve mülk babadan oğula geçiyor Hatta Kürt ağaları Osmanlı'ya yaptıkları yararlılıklar karşılığı fermanlarla mülk ediniyorlar Hem de o mülkler babadan oğula miras ile geçebiliyor.

Yani Osmanlı'da Kürt olmak avantaj. Celali ve benzer ayaklanmalarda canını kurtaran Türkmenler Kürt bölgesine sığınarak ve Kürtçe'yi öğrenerek canlarını kurtarıyorlar. Çünkü Türkçe bilen "katli vacip"tir.

KAYNAKÇA

- (1) Martin Van Bruinessen-Alevi Kürtlerin Etnik Kimliği Üstüne Tartışma, Birikim S. 88,38
- (2) Cevdet Türkyay- Osmanlı Belgelerinde Aşiret Oymaklar ve Cemaatler
- (3) Pir Ahmet Dikme- Haykırıp Duyuramadıklarım 1999 İstanbul, Ant Yayınları
- (4) Ali Kaya- Dersim Tarihi, İstanbul Can Yayınları, 1999
- (5) İrene Melikoff- Uyar İdik Uyardılar, Cem Yayınları İstanbul 1994
- (6) Baki Öz- Koçgiri Olayı, Can Yayınları, İstanbul 1999
- (7) Ziya Gökalp-Kürt Aşiretlerinin Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Sosyal Yayınları 1992
- (8) Abdullah Öcalan- Savunma, Mem yayınları, İstanbul 1999
- (9) Feldmareşal H. Von Moltke- Türkiye Mektupları Remzi Yayınları, İstanbul 1969
- (10) Mehmet Eröz- Doğu Anadolunun Türklüğü, İstanbul 1982
- (11) T.B.M.M Gizli Celse Zabıtları, Ankara 1980 Cilt II. 5.252 (3 Teşrinievvel 1337 Celse)
- (12) İslam Ansiklopedisi- Kürtler maddesi, S.1101

Bu makale YENİ HAYAT Dergisinden alınmıştır.

Sayı: 74, Aralık 2000

Makale Yazarı: Cemal ŞENER

DERSİMLİLER

Kürt Tarih yazarı Bitlisli Şerefhan ,1585-1597 yıllarında yazdığı kitabında "Tunceli ve yöresi hükümdarlarının soy bakımından Melikşah 'a dayandığını ve onların Turani ırktan olduğunu söyle ifade etmektedir ."

"Bazı büyüklerin rivayetlerine göre Selçuklu Sultanının dallarından biri olan Emir Bin Salik Bin Ali Bin Kasım , Selçuklu Sultanı Alpaslan zamanında Erzen-i Rum ve dolaylarının yönetiminde bulunuyordu. Kendisi ile Gürcistan hükümdarı arasında köklü bir düşmanlık vardı. Aralarında her zaman savaş olurdu .Nihayet 1165 yılında iki taraf arasında çarpışmalar oldu ve kendisi ile ordusunun ileri gelenleri Gürcülerin eline esir düştüler. Kız kardeşi Şah Ermen 'in karısı olduğu için, bu şah Gürcistan'a bir çok armağanlar gönderdi ve kendini serbest bıraktırmaya muvaffak oldu . Kendisinden sonra da oğlu Melik Muhammed yönetimi aldı . Bunun ölümünden sonra ise beylik tahtına Melikşah bin Muhammed geçti. Melikşah'ın gönlü bağımsızlığa ve tek başına hüküm sürmeye heves etti. Bu yüzden savaş çıktı 1202 yılında Selçuklu Süleyman bin Kılıçaslan tarafından öldürüldü. Erzen-i Rum da o tarihten itibaren Selçukluların eline geçti. Bu durumda Çemişgezek hükümdarlarının bu Melikşah soyundan gelmiş olmaları ve "Melikşah" sözünün Kürt dilinde "melkiş 'biçiminde değişmiş olması muhtemeldir . Öte yandan Çemişgezek hükümdarlarının adları da onların Turani soydan olduklarını kanıtlar .Çünkü adları hiç bir vesileyle Arap ve Kürt adlarına hiç benzemezler. Soyuları ne olursa rivayet ediliyor ki, adı geçen Melikşah'ın soyundan gelen Melkiş'in etrafında büyük bir topluluk meydana geldi, şanı yüceldi ve değeri arttı. Sonunda 32 kale ve 16 nahiyeyi istila etti . Buralar şimdi fiilen Çemişgezek hükümdarlığının egemenliği altındadır. Bundan ötürü kendisine bağlı olanlar "Melkiş"adı ile adlandırılmışlardır. Melikşah'ın 32 kale ve 16 nahiyeyi egemenliği altına almasından bu yana buralar sıra ve veraset yoluyla çocuklarının ve torunlarının yönetimi altında bulunmaktadır. Bu şehirler ve nahiyeler, Cengiz Han, Timurlenk, oğlu Şahruh Mirza ve Türkmen Kara Yusuf gibi büyük fatihler zamanında bile ellerinden çıkmamıştır. O vilayette durum şeyh bin Emin Yaliman (belan) zamanına kadar bu arz üzerine sürüp gitti." demektedir.

Görünüyor ki Dersim havalisi halkı, büyük çoğunluğu ile Turani soydan olup vali Edip Yavuz'un gerek Erzincan tarihi ve gerekse Van tarihine dayanarak Kürtler'i Milan ve Zilan diye ayırdıktan sonra Dersim havalisinin bir kısım oymaklarını Miller, bir kısmını da (özellikle Zazaca konuşan oymakları) Ziller'den göstermesi büyük çelişkidir .

Zilan ve Milan Gurlardan gelseler bile (Lolan, Balaban, Abdalan "Eftalit-Akhun "Homrek -Haydaran ve diğer oymakların Gurlarla bir ilgileri yoktur. Şerefhan'ın yazdığı gibi bu 'Melkiş' sözü ile soyundan gelmeyip ,Melikşah'ın Kürtlerce Melkiş olarak söylenmesiyle oluşmuştur.

Günümüz de ne Dersimliler Miller ve Zilanlıları kabul eder, ne de Milan ve Zilanlılar Dersimlileri.Tarihi kaynaklar bile bu iki zümre arasında en ufak bir rabıta bulmazlar .Kürtlerin varlığını ve kökenlerini yazdığı Şerefname ile belirtilen Kürt tarih yazarı Bitlisli Şerafhan bile yüzlerce yıl önce Dersimlilerin Türk olduğunu ve Kürtlükle bir ilgilerinin bulunmadığını verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi Melikşah'ın isminden esinlenerek veya Melikşah sözcüğünün değişimi ile öteden beri Kürtler arasında bu Dersimli aşiretlere Melkişler denildiğini, bunlarında sonradan Kürtleştiklerini bildirmektedir.

Dil,din ,mezhep ve inanç bölümünde değindiğimiz gibi Türkmen olan bu bölge halkı yüzyıllardır Şafi Kürtler arasında yaşamışlar, tarihi olayların sürekli olarak aleyhlerinde değişmesi sonucunda yalnız kalmışlar güvenlikleri için zorunlu olarak kırsala çekilmişler ve oralarda okul ve eğitimden uzak kaldıkları için zamanla öz benliklerinde aşınmalar oluşmuştur. Bu uzun süreç içinde kim ve ne olduklarını unutarak sadece Alevi olduklarını bildirmekle yetinmişlerdir.

Yazan: Burhan Kocadağ , makale sayfa 130-131
Şahkulu Sultan Dergisi sayı 1.

ULUSAL KİMLİK BİLİNCİNDE ALEVİLER

(Bir Alevi İnternet Sitesinden Alınmıştır)

Kürt Aleviler, öncelikle gerçeklik bağlamında tartışma konusudur. Şöyle ki; Kürt Alevilerin aslında Kürtleşmiş Türkmenler olduğu iddia edilmektedir ki bu husus gerçekten güçlü dayanaklara sahiptir. Bu konudaki en önemli araştırma Alevi araştırmacı Cemal ŞENER'in "Alevilerin Etnik Kimliği" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Türkmenlerin nasıl Kürtleştiği gözler önüne serilmektedir. Kanımca bu konudaki en güçlü kanıt Alevi ayinlerinin (cem) en temel unsurlarından biri olan deyişlerin hiçbirinin Kürt dilinde olmayışıdır. Kürtçe konuşan Alevilerin cemleri de tıpkı Türkçe konuşan Alevilerin cemleri gibi Türkçedir. Kürt dilinde söylenmiş hiç bir deyiş olmadığı gibi Aleviliğe ait Kürtçe yazılmış hiçbir belge yoktur. Üstelik tarihte kendini Kürt kabul eden hiçbir Alevi önderi de bulunmamaktadır.

Kürtçe konuşan Alevilerin aslında Kürtleşmiş Türkmenler olduğu gerçeğini kimi Kürtçüler de kabul etmektedir. Aleviliğin ötesinde kimi Türkmen topluluklarının bir Kürtleşme süreci yaşadıklarını bölücü-kürtçü örgütün elebaşılığını yürüten Abdullah Öcalan dahi kabul etmektedir.

Türkmenlerin Kürtleşmesinin trajik öyküsü yazımızın temel konusu olmadığından bu husustaki görüşlerimizi burada noktalıyoruz.

Alevilerin tarihsel süreçte toplumsal muhalefet olma özelliğini, tarihten bugüne yaşadıkları acı ve üzücü olaylarla ve dışlanmışlıklarıyla güçlendirmeye çalışıp sözde "ezilmişlerin birliği" tezini kullanarak onları bölücü-kürtçü harekete eklemeye hedefi büyük ölçüde başarısızlığa uğramıştır. Kürtçü harekete destek veren Alevilerin sayısı cüz'idir ve gün geçtikçe azalmaktadır. Aynı şekilde Aleviler her geçen gün Türk Ulusçuluğuna daha fazla ilgi duymakta ve Türkçülük güç kazanmaktadır. Kürtçe konuşan Alevilerin yeniden Türkmenleşmesi süreci kanımca başlamış durumdadır ve bu süreç başarıyla tamamlanacaktır.

Türkmen Aleviliği: Kızılbaşlık

Anadolu Aleviliği denilince aslında akla gelmesi gereken Türkmen Aleviliğidir. Kızılbaşlık, Türkmen Aleviliğinin tarihsel ve özgün (orijinal) adıdır. Balkan Aleviliği, Anadolu'nun uzantısıdır. Boşnak ve Arnavut gibi Türk olmayan Alevi-Bektaşilerin sayısı oldukça azdır. Balkanlar'daki Alevi Bektaşi nüfusunun büyük çoğunluğu Türkmendir.

Arap Aleviliğini (Nusayrilik) Anadolu Aleviliği içinde değerlendirmek olanaksızdır. Öncelikle nüfus olarak Nusayriler, genel Alevi nüfus içinde çok cüz'i bir sayıyı ifade etmektedir. Nusayriliği Anadolu Aleviliği kapsamında değerlendirmemize engel olan diğer bir durum da Suriye sınırları içinde bulunan Nusayri kitledir. Nusayrilerin demografik anlamda yurtları kesinlikle Suriye'dir. Suriye nüfusunun büyük çoğunluğu Sünni Arap olmakla beraber konuyu Nusayrilik açısından ele aldığımızda Nusayrilerin büyük ve ezici çoğunluğunun Suriyeli olduğu aşıkardır. Suriye'deki siyasal iktidarın Nusayrilerin elinde olduğunu belirtmek, konuyu daha da anlaşılır kılacaktır inancındayım.

Arap Alevileri ile Kızılbaşlık arasındaki asıl fark ayinler ve geleneklerde (ve bazı inançsal konularda) kendini göstermektedir. Hz. Ali'ye olan bağlılık ve 12 İmam kültü haricinde hiçbir ortak yanları olmayan bu iki topluluk, Anadolu Aleviliği veya sadece Alevilik adı altında birleştirilemez. Çünkü aralarındaki büyük farklar buna engeldir...

Türkmen Aleviliğinde kadın-erkek eşitliği ve birlikteliği Nusayrilerde yoktur. Kızılbaşların cemlerinde müzik bir ibadet unsuru olarak kabul edilirken Nusayriler için böyle bir şey söz konusu değildir. Bağlama (kopuz) Kızılbaşlar için kutsaldır. Deyiş söylemek ve semah dönmek Kızılbaşlığın en temel ibadetlerindedir. Kızılbaş Ayinlerinde kadın-erkek birliktedir. Bütün ayinler ve deyişler Türkçe'dir. Kızılbaş dini önderleri "dede-baba" şeklinde isimlendirilmektedir. Bir ölçüde İslamiyet öncesi Türklerdeki "kam"ların devamıdır. Bunların hiçbirisi Nusayrilerde yoktur. Fakat Nusayrilikte bir şey vardır ki o da Kızılbaşlıkta yoktur: Reenkarnasyon yani yeniden doğuş inancı... Bu inanç Kızılbaşlık ile Nusayriliği farklılaştıran en önemli özelliklerden biridir. Ayrıca Kızılbaşlar tarafından "ulu" kabul edilen Türkmen ozanlar ve önderler Nusayriler için hiçbir anlam ifade etmemektedir. Sözelimi; Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal, Fuzuli, Şah İsmail Hataî gibi ulu kişilikler Nusayriler arasında bilinmemektedir.

Kızılbaşların gelenek, inanç ve "cem" lerinde İslam öncesi Türklüğün derin ve güçlü izleri çok canlı bir şekilde yaşamaktadır. Şamanizm ve Gök Tanrı inancından (Gök Dini) kalma dinsel ve kültürel öğeler Kızılbaşlığın özgün kimliğini inşa etmektedir. Kadın-erkek eşitliği ve cemlerdeki kadın-erkek birlikteliği, kopuz (bağlama) ve kopuzun kutsallığı, "dede-baba"lar, semah dönerken yapılan figürler vb. hep Gök Dini'ni çağrıştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kızılbaşlık, Anadolu topraklarında Türklüğün ve Türkmenliğin korunağı olmuştur.

Anadolu'da hiçbir zaman halk bazında ciddi anlamda mezhep kavgası olmamıştır. Osmanlı döneminde Kızılbaşlara yönelik sindirme hareketleri devlete egemen olmuş olan devşirmelerce gerçekleştirilmiş ve mezhepsel kaygılardan ziyade Osmanlı-İran çekişmesinin doğurduğu siyasal

egemenlik mücadelesinden kaynaklanmıştır. Özellikle Yavuz Selim ve Şah İsmail arasındaki mücadeleyi bir mezhep savaşı olarak nitelendirmek pek doğru değildir. Olay siyasal nedenlere dayanmaktadır. Mezhep farklılığı sadece yararlanılan bir etmendir. Ama yine de bu durum, her ne sebeple olursa olsun yüz binlerce Türkmen Alevinin katledildiği gerçeğini değiştirmemektedir. Hasılı akan kan Türkün, Türkmenin kanıdır.

Yine 70'li yıllarda ülkemizde yaşanan sağ-sol çatışmalarını Alevi-Sünni çatışması şeklinde görmeye ve yorumlamaya çalışmak maksatlı ve yanlıştır. Geçmişte kalan o kavga ideolojilerin kavgasıydı, halkın kavgası değil.

Türk Ulusal Kimliği ve Kızılbaşlık

16. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılda olgunlaşan modern devlet örgütlenmesi, toplumsal dayanağını "ulus" kimlikli topluluklar üzerine kurmuştur. Başka bir deyişle modern devlet, ulusal devlettir. Ulusal devletin gücü uluslaşmayla yakından ilgilidir. Uluslaşmanın tamamlandığı toplumlarda devlet yapılanması sağlamdır. Bu açıdan bakıldığında "Türkiye Halkı" Türk ulusu olma hedefini olması gereken düzeyde gerçekleştirememiştir. Bu konudaki en büyük engeller etnik ve dinsel/mezhepsel farklılıklardır. Etnik anlamda Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu Türkmendir. Oransal olarak % 70-80 civarında nüfus Türk kökenlidir. Türk kökenli nüfusun içindeki tek farklılık mezhepsel farklılıktır. Sünni ve Alevi Türklerin mezhepsel kimliklerini etnik ve ulusal kimliklerinden daha önemli saymaları uluslaşma sürecimizin en önemli sorunlarından. Gerek Sünni Türklerde, gerekse Alevi Türklerde ulusal bilinç zayıftır. Sünni Türkler kendilerini daha ziyade "Müslüman" olarak nitelendirmekte, Alevi Türkler de "Alevi" olarak adlandırmaktadır. Oysal ulus-devlet örgütlenmesinin egemen olduğu bir toplumda ulusal kimlik ön planda olmalıdır.

Son dönemde özellikle Alevilerin çeşitli dernek, vakıf ve cemevi gibi kuruluşlar yoluyla hızlı bir örgütlenme gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu örgütlenmenin mezhepsel/inançsal temelde olması, uluslaşma süreci bağlamında bilimsel ve etraflı bir yorumu gerektirmektedir. Görünen o ki pek çok Alevi örgüt, seslendiği kitleye güçlü bir Alevi bilinci aşlamaya çalışmakta ve bu yolla Türk ulusal kimliğinden ayrı ve ona alternatif bir kültürel, dinsel/mezhepsel ve ideolojik kimlik inşa ederek uluslaşma sürecine zarar vermektedir.

Bu durum Sünniler arasında örgütlenen dinci cemaat ve tarikatlar açısından da farklı değildir. Dinci hareketler de Türk ulusal kimliği yerine "ümme" kimliği oluşturmaya çalışmaktadır. Amaç, Türk insanının kendini Türk ulusunun bir bireyi olarak hissetmesini önleyip, onu yapay ve sahte bir İslam ümmetine yamamaktır.

Sünni Türkler arasındaki dinsel enternasyonalizmin yerini Alevi Türklerde mezhepsel enternasyonalizm almaktadır. Türk ulusçuluğu, her iki çağdışı akımın çağcıl alternatifidir. Bu iki akımın bertaraf edilebilmesi için uluslaşma sürecine hız verilmesi gerekmektedir. Türk ulusçuları, uluslaşma sürecini hızlandırma rolünü oynamak zorundadır.

Bu noktada anlatılması ve düzeltilmesi gereken husus şudur: Uluslaşma ve ulusçuluk dinsel ve mezhepsel kimlikleri ortadan kaldırıp toplumu bu anlamda homojenleştirme iddiasında değildir. Tam tersine dinsel ve mezhepsel farklılıkların enternasyonalist akımlara alet edilmesini önlemektir. Çünkü enternasyonalizmin olduğu yerde ulustan söz etmek güçtür. Oysa ulus ve ulusçuluk çağdaşlığın sonucu ve gereğidir. Dinsel ve mezhepsel kimliklerin ulusal kimliğin önüne geçmesi toplumsal çözülmeye hizmettir. Ulusal birlik güçlü bir ulusal bilinçle gerçekleşir. Dinsel ve mezhepsel kimliklerin yerine ulusal bilincin toplumca kabulü laikleşmenin gereğidir. Laiklik ve ulusallık birbirinin tamamlayıcısı olan iki koşul özelliğidir. Biri olmadan diğerinin olması olanak dışıdır.

Alevi kitle içerisinde etnik kimlik sorgulamalarının, tersi yöndeki tüm çabalara karşın gün geçtikçe güç kazandığını gözlemlemekteyiz. Bu sorgulamaların Türk ulusal kimliği ve Türk ulusçuluğu lehine gelişeceği muhakkaktır. Artık Aleviler bir yol ayrımına doğru hızla ilerlemektedirler. Nihai tercihin ulusal kimlikten yana olacağı yönünde güçlü çabalara tanık olmaktadır. Önde gelen kimi Alevi araştırmacı yazarlar Alevilerin ve özellikle Kızılbaşların Türklük kimliğine eskisinden daha çok vurgu yapmaktalar. Özellikle İslamlık öncesi Türk inançlarındaki pek çok öğenin Kızılbaşlarca hala yaşatılmakta olduğu gerçeğinden hareket ederek Kızılbaş kitleye Türklük bilinci aşlamaya çalışmaktalar. Bu noktada Alevi kitle içerisinde tartışmalara neden olan bir çalışmadan söz etmek durumundayız. Araştırmacı yazar Cemal ŞENER'in "Aleviler Kürt mü, Türk mü?" adlı çalışması artık bir yol ayrımına gelmekte olduğunun göstergesidir.

Alevi örgütler içinde önemli bir yere sahip olan Cem Vakfı'nın ve Prof. Dr. İzzettin DOĞAN'ın, Aleviliği, "İslam'ın Türkçe yorumu" biçiminde izahları bizim iddiamızı destekleyen unsurlardan biridir. Aynı şekilde yeri gelmişken Dr. Reha ÇAMUROĞLU, İsmail ONARLI gibi Alevi kitlede yüksek etkinlik ve saygınlığa sahip değerli bilim ve kalem insanlarının çabalarını da söz konusu etmenin gerekli olduğu kanısındayım. Aslında Alevilik ve Türklük arasındaki bağ konusunda geçmişte pek çok çalışma yapıldığı (Bazı çalışmaların Alevileri Sünnileştirerek asimile etme amacına yönelik olduğu gerçeği

malumdur. Sünniliği veya İslamı Türklüğün koşullarından biri olarak görme sakatlığı, görkemli Kızılbaş kültürünü ne acı ki zaman zaman olumsuz anlamda etkilemiştir. Eğer bir kıyas söz konusu olacaksa, Kızılbaşlık Sünniliğe oranla çok daha Türktür, Türk kültürüne daha yakındır. Hal böyleyken Kızılbaşları sünnileştirme ve asimile etme çabaları, aslında Türklük karşıtı bir çaba olarak değerlendirilmelidir.) konuya ilgi gösterenlerce bilinmektedir. Fakat son dönemdeki tartışmaların daha fazla önem arz ettiği, daha dikkat çekici, etkili ve belirleyici olduğu aşikardır.

Kızılbaşlık ile Türk ulusal kimliği arasındaki başa yapılan vurgu ve aksi yöndeki çabaların kazandığı ivme Kızılbaş kitlenin kökten bir karar aşamasına geldiği ve bunun bir yol ayrımı tanımlamasını hak ettiği gerçeği artık hiç kimse tarafından yadsınamaz. Umudumuz öz be öz Türk-Türkmen olan Kızılbaşların Türklüğün safında yer almalarıdır. Çünkü, doğru olan, hak olan ve adil olan budur. Bir gün bütün Kızılbaşların Türklüğe semah dönmeleri dileğiyle sözlerimizi Kızılbaşça tamamlayalım: Gerçeğin demine hu...

* Aleviliğin mezhep mi, tarikat mı olduğu biçimindeki tartışmalar pek ciddi değildir. Aleviliği ayrı bir din şeklinde açıklamak isteyenler de vardır ki bunlar son derece uç kişiliklerdir. Bilimsel ciddiyetten uzak ve öznel izahları bir tarafa bırakarak Aleviliği, İslamık ile Gök Dini'nin bir bireşimi ve İslamsal öğelerin varlığını da dikkate alıp bir İslam mezhebi olarak kabul etmek gerekir. Fakat buradaki mezhep tanımlamasının, geleneksel İslam literatüründeki mezhep tanımlamasıyla birebir örtüşmediğini de belirtmek durumundayız.

ALEVİLERİN OSMANLIYA BAKIŞI

Bir Alevi İnternet sitesinden alınmıştır. Alevilerin Osmanlıya bakış açısı işte böyledir:

Prof. Fuat Köprülü; Babailer İsyanını, Siyah libaslı, kızıl börklü, ayakları çarıklı Türkmenlerin, Karamanoğlu'nun komutasında Konya'yı istila etmelerini, Safevi İmparatorluğunun kurulmasını, Heterodoks Göçebe hareketleri olarak değerlendirmektedir. Horosan'da, Selçuklu İmparatoru Sancar'a isyan eden Türkmenleri de aynı sosyal tipi temsil eden zümreler olarak söylemektedir

Gazi ruhunu kamçılayan unsurlar ise; Türkmen Şeyhleri, Baba ve Dedelerin doktrini olan Horasan geleneğine özgü; İslam-Türk tasavvufu idi. 1237/8'i Alaeddin Keykubat sonrası devlet yönetiminden dışlanan Türk beyleri ve İslam Babaları; Acem görünümlü yönetime ve Fars kültürüne reaksiyoner olarak; zülme ve baskılara, adaletsizliğe karşı isyan hareketi olan Babai örgütlenmesini alternatif olarak yapılandırarak "Devlet Erki"ni sahiplenmek adına ortaya çıkmışlardır. Babai hareketi yenilgiye uğrasa da uzantıları olan Ahilerin direnişi, Cimri olayı gibi hareketler yerel ve genel düzeyde devam etmiştir.

Prof. Dr Osman Turan şöyle demektedir: Özünden kopmuş Selçuklu yönetimi ise; Kürt, Gürcü, Rum, Ermeni asillerini ve Frenk şövalyelerinin oluşturduğu kuvvetlerle Babai Türkmenlerini ancak yenebilmişlerdir. Fakat bu hareket;Türk dirlik ve birliğini" sağlama yönünden fikri bir harekâtın babası olarak; Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sağlamışlardır. Bu anlayışın ürünü ve hedefi olarak da; Babai İsyanı'na katılan "Kolonizatör Türk Dervişleri"ni, Şeyhleri, Babaları, Dedeleri, Abdalları, Ahileri, Bacılar Örgütünü; Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda öncü olarak görmekteyiz...

Osmanlı İmparatorluğu (1299-1922)'nin kuruluş sürecinde Türkmen boy ve oymak beylerinin, babalarının, dedelerinin, şeyhlerinin, dervişlerinin önemli işlevleri vardır. Beylik'ten imparatorluğa 150 yıllık geçiş sürecinde aşama aşama Türkmen Beyleri , İnanç önderleri ve toplulukları "Devletin Yapısı"dan tasfiye edilmişlerdir. Türkmenler oymakları "bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak" sınır boylarına sürülerek zorunlu yerleşime tabi tutulmuşlardır. Türkmenlerin sürüldükleri yerlere ise, Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Irak bölgelerinden Sünni Kürt Aşiretleri getirilerek yerleştirilmiştir. Osmanlı imparatorluk haline gelip coğrafi olarak genişledikçe, yüzlerce ulusu ve kavimleri devletin sınırları içine aldığında esas kurucu unsur olan Türkler; "siyasi daire"nin dışına atılmışlardır. İmparatorluğu yöneten ve devşirmelerden oluşan yeni bir sınıf doğmuştur.Devleti idare eden devşirme-dönmelerle, idare olunan Türkmenler olarak iki ayrı sınıf haline gelinir. İmparatorluk içinde ki diğer uluslar ise, idari sistemde bir nevi yarı özerk halde idiler.Yönetimde bulunan dönme bütün kozmopolitler Osmanlı denen esas sınıfını, idare edilen Türkler de tebayı teşkil ediyorlardı. Osmanlı sınıfını temsil eden dönmeler kendilerini "Millet-i Hakime" olarak gördüklerinden, Türkler'i "Millet-i Mahkure" olarak telakki ediyorlardı. Osmanlılar; Türklere "Etrâk-ı Bi-idrâk, Edrâk-ı nâpâk, Türk-i sûtürk" diyorlardı. Yani, "akılsız, kaba, pis, eşek Türk" gibi sözlerle aşağılıyorlardı. Kızıbaş-Türklere de "râfizi, zındık, mühlid gibi yaftalar takıyordular. Türkmen şeyhleri, dedeleri, babaları, abdallar ve ozanları Osmanlıların bu aşağılamalarına ve baskılarına karşı; şiir ve tasavvufi öğretileri ile "Türklük Şuuru"nu halka anlatarak ezilmişliklerini unutturmaya çalışıyorlar ya da ulusal bir direnişe geçiriyorlardı. Osmanlı yönetiminden gelen Şeyh Bedrettin ile yardımcıları Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal 'in; "Halkçı Ulusal Direnişleri" Beyazıt Paşa güçlerince Bizans Tarihçisi Dukas'ın ifadesine göre; "kadın, çocuk, yaşlı demeden merhametsizce kılıçtan geçirilir"

Prof. Fuat Köprülü; "Osmanlı: bir ırkı, kavmi, ifade etmediğini; etnik bir terim olmayıp siyasi bir kavramı anlatmaktadır. Selçukluların bir parçası olan Osmanlılar da onlar gibi Oğuzlar' dan olup bir Türk boyudur". demektedir. Fakat sonradan Türklük mevhumunu unutmuştur. Osmanlı ülkesinde toplumsal doku şudur: Osmanlı Beyliğini, Devletini, İmparatorluğunu kuran, uğrunda canını veren, külfetini çeken, fedakarlık ve feragat gösteren, asırlarca devleti kutsal kabul edip omuzlarında taşıyan, utkuların sahibi, Türk halkıdır. Ama, Osmanlılar bu çilekeş Türk halkını yok saymıştır. Külfetini Türk Halkı çekmiş; nimetini padişahlar büyük çoğunluğu dönme-devşirme olan Sadrazamlar, Vezirler, Arap Ulâmalar, Saray ve Enderûn aristokrasisi, kapıkulu zümresi paylaşmıştır. Bu Osmanlı elit zümresi hiçbir zaman Türklük bilinci ve ırksal mensubiyet duygusuyla hareket etmemişlerdir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet (1451-1481)'in İstanbul'u altıktan sonra ben Türk'üm diyen bir padişah, ya da sadrazam, vezir, beylerbeyi, paşa gibi sivil ve asker sesi duyulmamıştır. İstanbul fethi akabinde Türk vezirler görevden alınarak yerlerine; Sadrazam Rum Zağanos Paşa ile birlikte Hırvat, Sırp, Ermeni, Rum, Arnavut, Boşnak, Bulgar, gibi dönme devşirmelerden (Enderunlu) 34 vezir atanmıştır. Vezir-i Azam Çandarlı Halil Paşa, Türk olduğu için görevlerinden alındıktan sonra idam edilmiştir. Bizans'ın tüm müesseselerini Osmanlı Devletine adapte edilmiştir. Fatih kendi kardeşlerinin katliamı için özel kanun çıkarmış, Şeyhülislama da dine uygunluğu konusunda fetva almıştır. Fatih; Türk dünyasının kutladığı Nevruz törenlerini yasaklamıştır.

Osmanlı yönetiminde devletin en yüksek yürütme organları Türk'e kapalı tutulmuş, devlet

adamlarının yetiştirildiği Enderun Okulları'na Türkler alınmamışlardır Osmanlı; Türk halkını yalnız savaşlarda can vermek ya da vergilerini almak için hatırlamıştır. Türk olmayı hakaret olarak adletmişler. Osmanlı, Araplar 'ı kutsal "üstün ırk" saydıklarından Arap milliyetçiliği olan "Ümmetçilik" anlayışı ile "kimlikleri ve kişilikleri" süreç içinde erozyona uğrayarak eriyip yok olmuştur. Osmanlı yöneticilerinin uyduruk dilleri, Osmanlıca' nında idari mekanizmanın erimesinde en önemli unsur olmuştur.

Bayındır Türkmenleri'nin Doğu Anadolu, Azerbaycan, Irak ve İran bölgesinde kurdukları Akkoyunlu Devleti dili resmen Türkçe idi. Kuran'ı Türkçeleştirmiş ibadetleri Türk törelerine uygun hale getirmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet, Otlukbeli'nde 11 Ağustos 1473'de Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan'ı yenerek esir alınan binlerce Türk'ü kılıçtan geçirir. Savaş dönüşünde Fatih Sultan Mehmet; elinde bıçak olan birisine ne yaptığını sorar, o da öldürülen Türkler'in kulaklarını keserek küpelerini topladığını söyler. Bunun üzerine Fatih, işine devam etmesini buyurur.

Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'in Osmanlı tahtına geçmesiyle Türkmen sürgün ve katliamları hat safhaya varır. 24 Ağustos 1514'deki Şah İsmail ile Yavuz Selim arasında geçen Çaldıran Savaşı öncesi 40 Bin üzerinde kızılbaş Türkmen katledilir. Savaş meydanında öldürülen Türkmenler hariç... Prof.Dr.Faruk Sümer; Safevi Devleti'in Osmanlılardan daha Türk çok bir Türk Devleti olduğunu söyleyerek: Safevi Devletinin kurucuları; Anadolu Kızılbaş Türk oymaklarıdır. Devletin resmi dili Türkçe'dir. On iki hayvanlı Türk Takvimini kullanmaktadırlar. Askeri teşkilatlanmaları Türk sistemidir. Edebiyatı vb. yazı sitemleri Türkçe'dir.... Demektedir ki, bütün kaynaklar bu hususu doğrulamaktadır. Yine Akkoyunlu Devleti ve Karamanoğulları Beyliği, Osmanlılar'dan daha Türktür. Çeşitli Türkmen oymaklarından ve Bayındır Beyleri'nin kurucusu olduğu aşiretler konfederasyonundan meydana gelen Akkoyunlular için John E.Woods; "300 Yıllık Türk İmparatorluğu" demektedir ki, isabetli bir saptamada bulunmaktadır. Kur'anı ilk Türkçe'ye çeviren ve Saray dahil her alanda Türk Dili'ni hakim kılan Akkoyunlular gerçek anlamda bir Türk Devletidir. Osmanlılar Türkleri aşağılarken Dede Korkut ise şöyle der: "Karanlıkta yolumu yitirirsem parolam Allah'tır/Soylu kuralın taşıyıcısı, efendimiz Bayındır Han'dır/Salur Kazan'dır savaş gününün galibi" Bölgede hüküm süren Akkoyunlu ve Safevilerin Türk Dilinin yöreye hakim olmasından rahatsızlık duyan Kürt Mollası İdris Bitlisi; Osmanlılar ile işbirliği yaparak Türkmenlerden intikam alır.

Yavuz Selim'e kadar Doğu Anadolu'da Türkmen hakimiyeti vardır. Yavuz ise; Şafi mezhebinden Nakşibendi tarikatından Kürt mollası Şeyh İdris-i Bitlisi'nin önerisi ve planlamasıyla Doğu ve Güney Anadolu'da Türkmenler katledilmişler, kurtulanlar ise Azerbaycan'a kaçmışlardır. Türkmenlerin hakim oldukları idari beylikler ve toprakları; Yavuz'un imzaladığı boş fermanları, İdris-i Bitlisi doldurarak Kürt Aşiret reisine ve ağalarına vermiştir. Böylelikle bugünkü doğudaki feodalizmin temelleri atılmıştır.

İdris-i Bitlisi (Ö.8 Kasım 1520) "Selim Şah-Nâme" adlı eserinde; başta Diyarbakir olmak üzere Kürdistan memleketinde "Kürt Beyleri ve Kürt taifesinin mülk, millet, mezhep ve irsi bağlarının" nasıl güçlendirdiğini anlatırken, şehir ve yöre adlarını tek tek vererek Kızılbaş Türkmenleri de nasıl katlettiklerini "Allah'ın ve Padişah'ın yanında olan bir Molla olarak" zevkle ve kana susamış bir vampir edasıyla anlatmaktadır. Kürtler "dirlik ve birliklerini" İdris-i Bitlisi'ye borçluyken, Alevi Türkler ise, Yavuz Selim ile İdris-i Bitlisi'nin yaptıklarını lanetle anmaya devam edeceklerdir. Büyük bir Türk katili olan İdris-i Bitlisi'nin bütün eserlerini Türkmen Tarihi açısından "Türklük bilincine sahip bir tarihçimiz" tarafından incelenip gerçek anlamda "Anadolu Türk Tarihi"nin bir kesitini ayakları üstüne oturtulması gereklidir. Yunan mezalimini ağızlarında sakız eden bazı "Türk Milliyetçi Yazarları" Yavuz ve İdris-i Bitlisi'nin Türk katliamlarını görmezlikten gelmektedirler.

Yavuz dönemimde Osmanlı yönetiminde görev alan İdris Bitlisi ve Bıyıklı Mehmet Paşa ile Kürt Aşiret Ağaları'nın durumları için; bugün Kürt gruplarından KOMKAR belgeli olarak şöyle demektedir ki çok ilginçtir:

"1535'ler de böyle bir icazet vererek, beylik topraklarının bölünmesini kolaylaştırmıştır. Kanuni Sultan Süleyman fermannamesinde aynen şöyle diyor: -Bey öldüğünde, eyaleti kaldırmayıp bütün hududu ile Mülkname'yi Humayun uyarınca oğlu bir ise, O'na kalacak, eğer müteadit ise, istekleri üzerine kale ve yerleri, aralarında paylaşacaklardır. Uzlaşmazlarsa, Kürdistan beyleri nasıl münasip görürlerse öyle yapacaklar ve mülkiyet yoluyla bunlara ebediyete kadar ila ebeddevran mutaarrif olacaklardır. Eğer Bey, varissiz, akrabasız ölmüş ise, o zaman eyaleti, hariçten ve yabancılardan hiç kimseye verilmeyecek, Kürdistan beyleri ile görüşülüp ve ittifak edilip, onlar bölgenin Beylerinden veya Beyzadelerinden her kimi uygun görürlerse, ona tevcih edilecektir. (Hükmi Şerif, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 11960 sayı-Istanbul) Kürt-Osmanlı Andlaşması'nın mimarı Mevlana İdris'tir. Bu anlaşmayı kabul eden ve gerekli bulan Yavuz Sultan Selim'dir. İkisi de 1520'de maalesef ölmüşlerdir. Sultan Selim, Mevlana İdris'e; -Git Kürdistan beylerini ve emirlerini topla, kendi aralarında bir beylerbeyi seçsinler demişti. Mevlana İdris ise, Kürt beylerini çok iyi tanıdığı için kestirmeden bir beylerbeyi Sultan'dan istemiş ve Bıyıklı Mehmet Paşa'yı tavsiye ederek bu işi noktalamış idi. Diyarbakırlı bir Kürt olan Bıyıklı Mehmed Paşa'da çok erken gitti ve bundan sonra Kürdistan Eyaleti

Başkenti'ne Makedonlu komutanlar gelmeye başladı. Kanuni Sultan Süleyman, bilerek veya bilmiyerek 1533-34'lerde, Bitlis'i Şeref Han'dan alıp, bir fermanla Ulame Tekelu'ya veriyor. Direnen Bitlis Beyi'nin üstüne, Diyarbakır Beylerbeyi ve kuvvetleri ile bütün Kürdistan beylerinin kuvvetlerini de katıyor ve Ulame'yi başkomutan olarak atıyor. Aynı Sultan, 1535'ler de Bağdat seferini yaptıktan sonra Kürtleri tanımaya başlıyor veya bunlarsız bir şey yapamıyacağını anlayarak, babasının Amasya'da imzaladığı anlaşmaya yukarıda verdiğim arşiv numaralı Hük-m-i Şerif-i yayınlıyor. Neticeye baktığımızda, Kürdistan hükümdarları, çoğunlukla topraklarını bölmemiş ve statülerini 1850'lere kadar getirmişlerdir.”

Yavuz Selim'in önce Erzincan Valiliğine atadığı, sonradan da bütün doğu ve güney doğuya bakmak kaydı ile Diyarbakır Eyaletine getirdiği Diyarbakırlı Kürt Bıyıklı Mehmet Paşa ve danışmanı Bitlisli Molla İdris; bütün bölgeyi Türkler'den temizler ve yüzbin Kızılbaş Türk'ü katlederler. Bölgeden kaçamayan Türkler de kendilerini Kürt olduklarını söyleyerek kalırlar, baskılar sonucu da gerçekten Kürtleşirler. Doğu sınırlarını Türklerle kapatan Yavuz; korumalığını da Kürt aşiretlerine bırakır. 1517'de Yavuz Selim'in Mısır'ı alması ve 74.ncü İslâm Halifesi olması ile sünnilik resmi ideoloji haline gelir ve İslâmi Devlet kimliği oluşur. Bu tarihten sonra Araplar, Osmanlı Devleti'nin yaşamı boyunca diğer halklardan üstün ve gözde konumlarına devam ederler. Aleviler arasında Yavuz adı Yezid ile özdeşleşir ve lanetle anılır olur. Türk ulusal kimliği; Bozkırdaki Türkmenlerde yaşar ve ozanları Türkçe'yi geliştirir. Osmanlı Sarayı ise giderek soysuzlaşır ve yapay “Osmanlıca” denen yazı dili hakim olur. Bu nedenle Prof.Dr. Faruk Sümer; Safaviler için Osmanlılar'dan daha fazla Türktür demektedir.

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun zirvede olduğu bir zamandır. Ama Türkler açısından bir şey değişmez. Yine bu dönemde zulüm, şiddet ve katliamlar devam eder. Kürt kökenli Ebussuûd Efendi (1545-1574)'in Şeyhülislâm olmasıyla ve 30 yılda verdiği fetvalarla “Osmanlı toplum yaşamını” belirler ve Kızılbaş Türkmen katliamı, “Sünni Şeriatı”na göre meşruluk kazandırır. Yedi Kızılbaş öldürene “Cennetin Anahtarı” verilir. Bugün Sünni din adamları tarafından huşu ile anılarak “evliya mertebesi”ne çıkarılan Ebussuûd Efendi, Türk katliamcısı, yobaz, lanet okunacak bir zalim ve cellattan bir kişiden başka birşey değildir.

Hırvat kökenli ve Nakşibendi tarikatından Kuyucu Murat Paşa 6.12 1606'da sadrazam olduktan hemen sonra Anadolu'da geniş çaplı Alevi katliamı hareketi başlatır. 155 bin Alevi Türkmeni diri diri kazdırdığı kuyulara gömdürür. Aman dileyen insanlara Kuyucu Murat Paşa'nın yanıtı; “Vurun şu pis Türk'ün başını” olmuştur. Cellatların bile öldürmeye kıyamadığı çocuğu atından inerek öldüren Kuyucu Murat Paşa üç yıl terör estirir.

Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661) Celali ayaklanmaları bastırmak ve eşkiya tedibi adı altında; Anadolu Türkmenlerini kırımından geçirmiş sağ kalanlara da zulüm yapmıştır. Osmanlı Vak'a-Nüvisleri (tarihçileri) Naima ve Hoca Sadettin Efendi gibileri; kitaplarında katliamları ballandıra ballandıra anlatmaktalar ve Alevi Türkler için; “nadan” yani “kaba Türk, idraksiz Türk, hilekâr Türk” ifadesini kullanmaktadır. Başka kitaplarda ise; ‘Türk iti şehre gelince farisice ürür.’ yazmaktadır. Osmanlının ünlü şairi Nef'i ise “Tanrı, Türk'e irfan çeşmesini yasaklamıştır.” demektedir.

İdris-i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmet Paşa'dan sonra Kürtlere en büyük destek sağlayan II.Abdülhamit olmuştur. Yavuz Selim'den itibaren iç işlerinde tam bir serbestlik olan bölgeye Prof.Dr.İlber Ortaylı'nın tesbitine göre “Kürt Hükümeti” denmekteydi ve “merkezi hazineye ipotek ödemezdi ve herhangi bir biçimde düzenli askeri hizmetlerle yükümlü değillerdi.” Böylesi bir bölgeye Abdülhamit, İslamcılığın bütünleştirici “ümme” anlayışıyla birarada tutma fikriyle yeni bir yapılanmaya gidilir. Abdülhamid'in “Aşiret Mektebi-i Humayun”(1892-1907) adıyla açtığı ve aşiretlerden getirtilen şeyh ve ağa çocuklarının eğitildiği okullardan mezun olanlar; beklentilerin yerine, devlete karşı örgütlenme yapan kadroları oluşturmuşlardır. Abdülhamid'in marifetlerinden biriside “Hamidiye Alayları”dır

Hamidiye Alayları, Dördüncü Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa'nın II. Abdülhamid'e önerisiyle 1890 yılında kurulmaya başlanır.14-15 Nisan 1891'de de “Nizamnâmesi” yayınlanarak yasal hale gelir. Ruslara yönelik olarak Şafi Kürtler'den oluşturulan Hamidiye Alayları amacına uygun faaliyette bulunmaz. Hamidiye Alayları daha çok eşkiyalık yapar. Ermeni ve Alevi köylerine baskınlar düzenleyip çapulculuk yaparlar 23 Temmuz 1908 'de İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Eylül 1908 ayında Kürt Hamidiye Alayları'nın silahlarını ellerinden almak isteyen İttihat'çılar bunu başaramazlar İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde Türkçülük akımı giderek güçlenir ve hakim olur. Şafi Kürtlerin ağa ve aşiret reislerinin çocuklarının eğitildiği İstanbul'daki “Aşiret Mektebi”nde ve Hamidiye Alaylarında ise Kürt milliyetçiliği filizlenmiş ve örgütlenmeye başlamıştır. Bu durum Doğu Anadolu'da Alevi-Şafi çatışmasını beraberinde getirir. Sonuçta; Okul Müdürü Kolağası Kamil Bey; “bunlar aşiret değil haşerat!” der...

Yazan: İsmail ONARLI

KOÇGİRİ OLAYI

Bir Radyo programından

Konuk: Baki ÖZ

Tarih: 16.11.1999

Sevgili dinleyiciler bu hafta konuğumuz tarihçi yazar Sayın Baki Öz'le birlikte "Koçgiri Olayı"nı işleyeceğiz. Gerçekten "Koçgiri Olayı" yakın tarihimizde çok bakir konulardan birisiydi. Bununla ilgili bir kitap çıkmıştı. Fakat broşür şeklinde yetersiz bir çalışmaydı. Baki Hoca'nın kitabı ister tezlerini benimseyenler için, isterse benimsemeyenler için geniş kaynağa dayalı önemli bir araştırma kitabı. Biz bugün hazırladığımız soruları hocamıza yönelteceğiz. O da kitaptan hiç değilse başlıklar itibarıyla bizim sorularımızı yanıtlayacak.

Cemal Şener: Hocam, hoşgeldiniz.

Baki Öz: Hoşbulduk, Cemal Bey.

C.Ş.: Kitabınız gerçekten çok önemli bir konuyu irdeliyor. Bu nedenle size çok teşekkür ediyoruz. İyi ki böyle bir kitap yazdınız. Yakın tarihimizde "Koçgiri Olayı" denince; bırakalım bir kitap yazmayı kimsenin üstünde konuşmak bile istemediği bir konu. O nedenle de Cumhuriyet Tarihi'nde Koçgiri denince bizde size bu Koçgiri toplumunun nereden geldiğini, Koçgiri'nin kısa tarihini, arkasından da Koçgiri'lerin kim olduğunu, örneğin Koçgiriler Kürt mü, Zaza mı, Türk mü ya da başka bir etnik kimlikten mi? Koçgiri aşiret mi, Koçgiri dinsel bir ayırım mı, sosyolojik bir ayırım mı, yani ırksal bir ayırım mı? Dede Ocağı mı, Dede Ocağı değilse aşiretse hangi dede ocağına bağlı bu konularda bizi bilgilendirirseniz çok seviniriz hocam.

B.Ö.: Cemal Bey, özellikle böyle bir konuya zaman ayırdığınız ve bize radyodan seslenme imkanı verdiğiniz için size çok teşekkür ederim. Radyo dinleyicilerine de burdan sevgi ve selamlarımı iletiyorum. Evet, belirttiğiniz gibi "Koçgiri Olayı" Cumhuriyet tarihinde, yakın tarihte oldukça ham ve bakir konu. Ders kitaplarında Koçgiri ile ilgili birkaç satırlık bilgiye rastlıyorsunuz. Hatta Genel Kurmay Başkanlığı'nın yayınladığı "İç İsyenlar" başlıklı kitapta bile 1964'de derlenen bir takım bilgiler daha sonraki bir yayınında olduğu gibi konmuş. Yani yeteri kadar belge, bilgi bulup insanlar bu konuda yeteri kadar aydınlatılamamış. Tabii bu konudaki çalışmalarda yapılmamış. Siz de vurguladınız. Komal yayınlarının yıllar öncesinde çıkan bir broşürü vardı. Hala da belki insanların elinde sadece o belge var. Onun ötesinde Koçgiri Olayını aydınlatacak hiçbir belge, bilgi ve çalışma yok. İnsanların bu konuda açlık hissetmeleri ve bir bilgi istemi içinde olmaları bizi bu konuda araştırma yapmaya itti. Ben mevcut bölgeleri de biraz da zorlayarak birtakım yerlerde olan gizli belgelere de ulaşarak kaynak taraması da yaparak bu olayı ilk kez nitelikleriyle yani kronolojik bir olay olarak değil, yani olayın tarihsel ve kronolojik yanının ötesinde olayın karakteristik yapısını da aydınlatmaya, "Koçgiri Olayı" kitabımda çalıştım.

Tabii takdir gene de okurların olacaktır. Efendim, Koçgiriler kim, nereden gelmişler. Özellikle ona bir bakalım. Koçgiri bildiğiniz gibi bir aşiret. Ama bir aşiret değil, aşiretler federasyonu, konfederasyonu. Yani bir aşiretler topluluğu, bir boylar topluluğu niteliği taşıyor. Ve bugün iki temel ilçede hakimler. Erzincan'ın Refahiye ile ki bu Kemah'a, Divriği'ye kadar da az çok yansır. Ötede Sivas'a bağlı İmranlı İlçesi. Bu iki ilçe temel nokta ama Sivas'a doğru Zara'ya kadar da bu aşiretin genişlediğini ötede Kemah'a kadar Sivas'ın Divriği'ye kadar Divriği'nin bir bölümünü de içine aldığını biliyoruz. Koçgiri Aşireti köken olarak Dersim aşiretler grubundandır. Yani kendi bağlamında bu dediğim bölgede Erzincan ve Sivas'ın bir bölümünü içine alan bu Koçgiri bölgesindeki bölgeye de adını vermiştir. Koçgiri aşireti bir boylar birliği, bir konfederasyondur. Yani bir çok aşiret bağlıdır. Ama öyle olmasına karşın Dersimli aşiretler grubundandırlar. Bu bölgeye gelişleri yani şöyle söyleyeyim, Osmanlı Mühimme defterlerinde çok eski tarihlere kadar Koçgiri'nin adına rastlıyoruz. Vergi kayıtlarında 1360'lı 70'li yıllardan itibaren Koçgiri bölgesi vergi kayıtlarına geçmiş, vergi ödemiş. Gene Osmanlı muhasebe defterlerinde 1530 tarihi baz alınarak hazırlanan bir muhasebe defterine dayanılarak hazırlanan haritada Koçgiri adı geçiyor. Yani 1530'larda Koçgiri adı var. Daha gerilere götürdüğünüzde 1360'lara kadar Koçgiri adına rastlıyoruz. Bu aşiret, bu bölge Osmanlıya vergilerini ödemişler. Bunu da vergi kayıtlarından anlıyoruz.

C.Ş.: Hocam, dil olarak Zazaca mı, Kurmançça mı, Kırdışça mı konuşuyorlar?

B.Ö.: Ona geleyim. Efendim Koçgiri aşireti dediğim gibi Dersim bölgesi aşiretler grubundan, yani bahsi geçen bölgelere Dersim'den gelmişler. Hem halkın anlatımı, hem belgeler bunu doğruluyor.

C.Ş.: Peki Hocam Dersimli deyince; Türk mü, Kürt mü, Zaza mı, Çünkü halkı köken olarak Dersimli diyorsunuz. İzol aşiretinden diyorsunuz. Burda anlatılmak istenen ne?

B.Ö.: İzol Aşireti'ne dayanıyor. Şeyh Hasan aşiretine dayanıyor. Böylece Dersimli aşiretler grubuna dayanıyor. Efendim Dersim bölgesini aslında taa Asya'ya kadar götürmek gerekir köken olarak,

oralara kadar götürmek gerekir. Biz Koçgiri'nin izlerine Asya'da, Orta Asya'da rastlıyoruz. Karahanlı boyları içerisinde Koç kökenli, koç kelimesine dayanan boylar var. Ve boyların alt grupları oymaklar var. Mesela Karahanlı grubu içerisinde Koçurgalı boyları vardır. Hala da var bu Koçurganlar. Koçurganlar efendim Asya'dan Anadolu'ya doğru çeşitli göçlerle geliyorlar. Onun detayına girmeye gerek yok. Gelen bu boylar özellikle Dersim bölgesine yerleşiyor Dersim bir bakıma birikim noktası. Dersim çeşitli bölgelere Erzincan'a, Erzurum'a, Sivas bölgesine göç veriyor. Ve oradan Sivas'ın, Erzincan'ın belirttiğim bölgelerine bu boylar geliyor yerleşiyorlar. Asyalı dedim ben. Karahanlı boyları içerisinde Koçurganlar adını alıyorlar. Hala da bu boyların kalıntıları var bu boylar Türk kökenli.

C.Ş.: Peki bu dili sonradan mı öğrenmişler?

B.Ö.: Tabii dili sonradan öğrenmişler. Cemal Bey siz de bir antropolog olarak, sosyolog olarak bu olayı çok iyi bilirsiniz. Dil hiçbir zaman belirleyici değil. Bugün Türk kökenlidir. Almanya'da doğmuştur. Almanca bilir. Türkçe bilmez. Buna hiçbir zaman Alman diyemezsiniz. Aynı kökenden işte kardeşten gelen aileler. Bunu kendi ailelerimizde de görüyoruz. Biri Zazaca ya da Kürtçe konuşuyor. Diğeri bir başka köye yerleşmiştir. O bölgede Kürtçe yoktur. Türkçe konuşuyor. Yani dil kesinlikle belirleyici değil. Bu bölgenin halkı Kurmançça konuşuyor. Yani Koçgiri bölgesinin halkı Kurmançça konuşuyor. Ama Kurmançça konuşmaları onların bir Kürt boyu oluşunu kanıtlamaz. Zaten Osmanlı kaynaklarına baktığımızda, bu aşiretlerden bahsediliyor. Osmanlı belgelerinde var. Adları geçer. Ve ektrat boyları olarak ektrat taifesi olarak belirtilir. Ektrat taifesi Osmanlı dilinde konar göçer, henüz konar göçerliği bırakmamış, Kürtleşmiş Türk boylarının adıdır. Türkmen taifesi der, Kürt taifesi der. Belirtir böyle Kürtleri Kürt taifesi olarak. Osmanlı vergi kayıtlarına, tapu kayıtlarına böyle geçmiştir. Ama Türk iken Kürtleşenlere ise Ektrat boyları, Ektrat taifesi der.

C.Ş.: Ektrat Türkmeni.

B.Ö.: Evet ya da Ektrat Türkmeni der.

C.Ş.: Çünkü defterlerde rastlıyoruz.

B.Ö.: Evet, vergi defterlerinde, muhasebe kayıtlarında rastlıyoruz. Şu noktaya da izin verirseniz deyineyim. Şimdi biliyorsunuz Koçgiri'ler hayvancı bir toplum. Gerek geldikleri yer olan Dersim'de gerek geldikleri ana merkez bölgede yani Hazar Denizi bölgesini alalım. Gerek Koçgiri bölgesi hayvancı bir toplum. Hayvancılıkla ilgilenmişlerdir. Hayvancı toplumlar mutlaka boylarına hayvan figürleri damgalar verdikleri gibi, boy adları olarak da hayvan adları alırlar. Hatta bütün söylencelerde hayvan üzerine kuruludur. Mesela böyle devlet adları da var. Bir Karakoyunlular.

C.Ş.: Evet. Akkoyunlular.

B.Ö.: Akkoyunlular, Karakoyunlular gene öyle. Bugün Dersim'in hangi yöresine giderseniz gidiniz koç başlı mezar heykellerine rastlarsınız. Koçgiri bölgesinde de koç başlı mezarlar oldukça hakimdir. Bu da onların kökeninin nerelere kadar gittiğini; yani hangi etnik boya dayandığını yani Türk kökenli olduklarının bir kanıtıdır.

C.Ş.: Baki Hoca şimdiye kadar Koçgiri tarihini kısaca anlatmaya çalıştı. Şimdi ise sevgili dinleyiciler, Cumhuriyet tarihinde "Koçgiri Olayı" olarak geçen olay üzerinde durmak istiyoruz. Koçgiri Olayı, Baki Bey'in kitabından öğrendiğimize göre 1920 Eylülü ile 1921 Haziranı arasında Ulusal Kurtuluş Kuvvetleriyle Koçgiri'deki aşiret beyleri arasında geçen bir olay. Şimdi Baki Bey, bizi bu konuda aydınlatacak, 1. kısımda kendisi Koçgiri'nin Kürt olmadığını, Türk olduğunu, Kürtçe'yi ya da Zazaca'yı daha sonra öğrendiklerini ifade etti. Kurtuluş Savaşı'na iki güç karşı çıkmıştı. Birincisi Türk kökenli ayaklanmalardı. Padişah yanlısı ayaklanmalardı. İkincisi Kürt kökenli ayaklanmalardı. Aleviler'in genel konumu ise bunların ikisinin dışında Atatürk'ün yanındaydı. Fakat bu kuralın istisnası iki olayla karşı karşıya kalıyoruz. Birincisi Koçgiri Olayı. İkincisi de Dersim Olayı. Biz Dersim Olayı'nı geçen hafta diğer araştırmacı arkadaşla dilimiz döndüğünce konuşmaya çalıştık. Bu haftada Kurtuluş Savaşındaki Koçgiri Olayını Baki Bey'le irdelemeye çalışacağız. Baki Bey'in anlattıklarından yaptığımız çıkarsamaya göre Koçgiri Aşireti Kürt değilse o zaman Koçgiri Olayını incelediğimizde karşımıza bir Nuri Dersimi çıkıyor. Bir de Alişir çıkıyor. Şimdi hocadan Nuri Dersimi'nin ve Alişir'in kimliğini elbette anlatmasını istiyoruz. Merak ediyoruz. Onun ötesinde de gene Hoca'nın kitabından öğrendiğimize göre; kitabınızın 96-97. sayfalarında "Koçgiri Olayı"na "Kürt bağımsızlık savaşı" deniyor. Seyit Rıza'nın Ağdat konağının karşısındaki Tujik dağına Kürt bayrağının çekilmesinden söz ediliyor. Ümraniye'de Kürdistan bayrağı çekildi deniyor. Gene Kangal'da Hüseyin Abdal türbesinde Aleviler'le birlikte Kürdistan'ı kurmak için yemin ettiriliyor. Silahlı mücadele kararı alınıyor. Bu ve benzer şeyler örneğin Alişir kimdir? Ne yapmak istiyor. Haydar Bey kimdir? Haydar Bey'in sizin kitabınızdan İmranlı'da bir dönem bucak müdürü olduğunu daha sonra Divriği Kaymakamı olduğunu; Alişan Bey'in Refahiye kaymakamı olduğunu, Mustafa Kemal'in Alişan Bey'e milletvekilliği önerisinde bulunduğunu, onun kabul etmediğini öğreniyoruz. Baytar Nuri'nin Kürt Teali Cemiyetinin üyesi olduğunu, öğreniyoruz. Baytar Nuri'nin Kürt Teali Cemiyetinin üyesi olduğunu, Baytar Nuri ile Kürt Teali Cemiyeti arasındaki ilişkinin ne olduğunu, Koçgiri ile bunun ne ilişkisi olduğunu; yine kitabınızda Alişan ve Haydar Beyler için "Osmanlı padişahlığına bağlı olduklarını kastederek "Sonunda Mustafa Kemal ve

hareketini bir türlü içlerine sindiremediler” diyorsunuz. Mustafa Kemal’in derebeyliğe karşı oluşu, ulusal devlet kurma anlayışı bu konuda etken olsa gerek” diyorsunuz. “Koçgiri Olayına bölgenin tümü katılmak istememiştir. Çoğunu Alişan ve Haydar Beyler baskı yöntemleriyle ayaklanmaya zorlamışlardır” diyorsunuz. Yine bir not düşmek istiyorum. “II. Abdülhamit döneminde paşalık verilen Mustafa Paşa’nın oğullarından Alişan ve Haydar Beyler aşiretin başındaydılar” diyorsunuz. Yani burda bir taraftan da Koçgiri Olayındaki bu aşiret beylerinin Aleviler’in genel olarak laik Cumhuriyete aldıkları tavrın dışında bir tavır aldıklarını görüyoruz. Hocam bunları nasıl yorumluyorsunuz. Fakat isterseniz cevaplamaya geçmeden önce bir dinleyicimiz hatta, onun sorusunu da alalım, öyle cevaplayın.

C. Ş.: Buyrun Turan Bey.

Dinleyici: İyi günler Cemal Bey. Cemal Bey ben sizin dediklerinizin hepsine katılıyorum. Yalnız Koçgiri’ye gittiniz mi, yahut Hocamız Koçgiri’ye gitti mi?

C. Ş.: Ben gittim. Hocamıza da soralım.

Dinleyici: Ben Koçgiriliyim. Koçgiri’nin Beko’lar köyündenim. Bizim derneğimiz var Okmeydanı’nda. Arpayazı Köyü diye. Köyümüzün ismi değişti. Yani Koçgiri ismi de değişildi. Aslında Koçgiri değil, Koçgölü.

B. Ö.: Söylenceye göre öyle oluyor.

Dinleyici: Bugün Munzur dağ mıdır? Munzur dağ değil. Siz de bilirsiniz. Orası da Koç gölü. İsim öyle gitmiş.

C. Ş.: Turan Bey, sorunuz?

Dinleyici: Yani bunlar doğru öğrenilsin. Koçgiri Kurmançı mı diyorsunuz siz? Biz Pir Sultan soyundanız. Baba Mansur soyundanız. Biz o ocaklara bağlıyız.

C. Ş.: Yani?

Dinleyici: Yani biz Kurmanci konuşuruz, ama biz Kurmanci değiliz.

C. Ş.: Neyiz efendim?

Dinleyici: Biz Aleviyiz.

C. Ş.: Aleviyiz de soy olarak?

Dinleyici: Alevi soyudur bunlar. Kurmanci nedir?

C. Ş.: Alevilik dinsel ayırım biliyorsunuz. Türk, Kürt, Zazalık da ırksal ayırım.

Dinleyici: Zazaca konuşuluyor. Ama Zaza da değil ki?

C. Ş.: Yani Koçgiri Kürt mü, Türk mü?

Dinleyici: Koçgiri Kürt de değil, Türk de değil.

C. Ş.: Ne peki?

Dinleyici: Alevidir.

C. Ş.: Alevilik başka efendim. Şimdi Alevi olduğunu kabul ediyoruz. O konuda görüş ayrılığı yok. Şimdi Alevi olup da Arnavut olan da var. Alevi olup da Arap olan da var. Ulus olarak, ırksal olarak nedir?

Dinleyici: Türkür tabii.

C. Ş.: Oldu efendim, çok teşekkürler.

Dinleyici: Ben biraz daha birşeyler söyleyeyim. Koçgiri’in yeri ziyarettir. Yani tapınağı vardır orda. İki koç çıkarmış döğüşü. Bir rivayete göre öyle söylenir. Kan revan içinde kalmışlar. Gene o göle atlar kaybolurlar. O göl duruyor Koçgiri’de gelin görürsünüz. İyi günler. Başarılar dilerim.

C. Ş.: Çok teşekkürler efendim. Sağolun. Evet hocam.

B. Ö.: Arkadaşımız olayın rivayet yönünü anlattı. Ben bu bir saat içerisinde olayın o yönünü vermedim. Hatırlarsanız biraz önce bir şey söyledim. Hayvancı toplumlar. Hayvancı toplumların aldıkları isimlerde dikkat ederseniz Türk boylarında bu çok hakim. Hayvan adları hatta damgaları da ona uygun olur. Mesela özellikle bizim halk arasında sudan aygırın çıktığı üzerine bir takım söylenceler vardır. Erzincan’ın Esence dağının tepesindeki Aygır Gölü gibi, aygır çıkmış. Birtakım bölgelerde hayvancı toplumlar olduğu için onun bir varyantını, bir başka şeklini biz Koçgiri bölgesinde görüyoruz. Doğru, o hikayeyi ben kitabıma da aldım. Ama bu kısa sürede vermek istemedim. Koç gölü zamanla değişerek dil kurallarına göre Koçgörü, Koçgiri’ye dönüştü. Öyle böyle ama bunların konar göçer hayvancı toplumlar oldukları ve kültürlerini onun üzerine kurduklarını ve isimlerini oradan aldıklarını belirtmekte yarar var. Arkadaşımız bizim söyleyeceklerimizi pekiştirmiş oldu.

Şimdi ben zaman zaman çeşitli vesilelerle bölgeyi gezmişim. Fakat böylesi bir amaçla gezmedim.

Fakat Koçgirililer’in İstanbul’da yaşayan pek çok insanlarıyla görüştim. Onlara teşekkürlerimi de iletmek isterim. Ben özellikle bir tarihçi olarak arşiv belgelerine dayanarak vermeye çalıştım. Ama antropolojik yanını da ihmal etmedim. Halka da sordum. Önsözümde de belirtiyorum bunu. Cemal Bey benim söyleyeceklerimi gayet güzel özetlediniz. Şimdi birtakım kişiler biraz da ideolojilerinin etkisinde kalarak isyan terimini, ayaklanma terimini sık sık kullanırlar. Özellikle bugün birtakım çevrelerde Nuri Dersimi’den kaynaklanarak bu olayı bir Kürt İstiklal Savaşı, bir Kürt İstiklal Mücadelesi, bağımsızlık mücadelesi olarak verirler. Hala onun o kullandığı terimi kullanan bugün birtakım Nuri Dersimi’nin izinde olan çevreler vardır. Ayaklanmadır, isyandır. Ama ne olursa olsun olay bir başkaldırı olayı

biçiminde, bir tepki olayı biçiminde belli bir dönem olmuş ve Türkiye'nin tarihinde yerini almıştır bu olay. Şimdi bu olayı siz gayet güzel karakterize ettiniz. Aleviler özellikle Milli Mücadele'de Mustafa Kemal yanlısı Kuvay-ı Milliye'nin içinde yer alıyorlar. Ve Kuvay-ı Milliye'nin omurgasını oluşturuyorlar. Ve ileride Cumhuriyetin kurulmasında da bu aktif rolleri sürdürüyorlar. Ne oldu ki bizim Koçgirililer bu olaya ters bir tavır takındılar. Tabii Dersim olayı çok sonraki yıllar. Onu daha sonraki bir kategoriye aslında sokabiliriz. Bu Aleviler'in genel tutumu değil. O bölge insanı mezhep olarak Alevi iseler de biz deme fırsatını bulamadık, arkadaşımız belirtti. Koçgiri'lilerin özellikle bağlandıkları Alevi Ocağı Baba Mansur Ocağı'dır. Yani Koçgirililer Baba Mansur talipleridirler. Fakat nasıl oldu da Koçgiri insanı böyle bir olayın içinde yer aldı. Türkiye'nin en zayıf olduğu dönemde, milli mücadele vermesi gerektiği bir dönemde, ulusal birlik ve bütünlüğe büyük gereksinim duyduğu bu dönemde ve Alevi Bektaşilerin de bu milli mücadele hareketinde çok aktif olarak yer aldıkları bir dönemde, Koçgirililer farklı bir çizgi izliyorlar. Farklı bir tavır ortaya koyuyorlar. Bu onların Alevi kökenli oluşundan kaynaklanan tavırları değil. Ben kitabımda bunu çok ayrıntılarıyla altını çizerek verdim. Bir aşiret hareketi bu. Aşiret hareketi ama yönlendirme var işin içinde. Yönlendirmede Alevi güdüsüyle bir yönlendirme değil. Kürtlük güdüsüyle bir yönlendirme. Yani onların Kürtlük yanından yararlanmışlardır. İstanbul merkezli 1918'lerde kurulan Kürt Teali Cemiyeti vardır. Kürt Teali ve Teavvüm Cemiyeti Şeyh Seyit Abdülkadir o zaman başında. Bunlar İngiliz yanlısı bir politika izliyorlar. Tabii devre devre birtakım farklı görüşleri de vardı. O dönemki Seyit Abdülkadir'in başında olduğu Kürt Teali Cemiyetinin amacı Osmanlı Devletine bağlı, Osmanlı Devletinin içerisinde bir özerk Kürdistan kurmaktı. O dönemler Koçgiri aşiretinin başındaki Mustafa Paşa'nın Abdülhamit devrinde saraya olan ilişkisi, bunların ayrıntısına girmiyorum. Kendisi Erzincan'a çağırılarak kılıç kuşandırılıp Paşalık veriliyor. Bunu o bölge insanları bilirler. Oğulları eğitim görüyorlar. Biliyorsunuz Abdülhamit'in Kürt ağalarının çocuklarını alıp okutma ve daha sonra kendi hizmetinde kullanma gibi bir politikası vardı. O politikaların ürünü olarak bu kardeşler de İstanbul'a alır zaman zaman eğitimden geçiriliyorlar. Zaten özellikle aşiret liderleri eğitim görmüş insanlar Alişan ve Haydar Beyler de böyle bir eğitimden geçmiş ve sarayla bağı olan insanlar. Alişan Bey özellikle Kürt Teali Cemiyeti çerçevesinde örgütlenme yapması için gönderiliyor. Geliyor. Kardeşi Haydar beyi de bu alanda görevlendiriyor ve hemen bu bölgede çalışmaya başlıyorlar. Şimdi sizin asıl sorduğunuz olaya geleyim. O dönemde halk arasında Baytar Nuri adıyla geçen Veteriner, binbaşı o dönemler, Nuri Dersimi ki kitapları var, biliyorsunuz. Anılarını kitaplaştırdı. Onlar da Kürt Teali Cemiyeti çerçevesinde Baytar Nuri de onun tarihlerini pek tespit edemedik. Bazı zorluklarımız oldu. Alişan Bey'le beraber bu bölgeye geliyorlar. Ve teorisini Baytar Nuri hazırlıyor. Çünkü ne Alişan Bey'de ne de Haydar Bey'de olayın teorisi yok. O bölgede bir Kürt örgütlenmesi yapılıyor. Kürt Teali Cemiyeti çevresinde bu örgütlenme çalışmasını yapıyorlar. Ve bölgedeki aşiret reislerini, ağalarını bu örgütlemenin içine çekiyorlar. Hemen hemen hepsini Kürt Teali Cemiyeti'nin üyesi haline getiriyorlar. Alişir çok iyi bir ajitatör. Hem Kurmançça, hem Zazaca konuşabilen. Fakat Zazacası oldukça yetersiz. Bu nedenle de Dersim bölgesinde çok etkili olamıyor. Kürtçesi çok iyi.

C.Ş.: Şimdi hocam Alişir başka, Alişan başka.

B.Ö.: Alişan Mustafa Paşa'nın oğlu Alişir başka. Demin de belirttiğim gibi çok iyi Kürtçe konuşabilen bir halk şairi. Kürtçü yanı oldukça ağır basan biri.

C.Ş.: Nuri Dersimi Dersim kökenli. Alevi kökenli. Alişir kim? Nerden gelme?

B.Ö.: Alişir de Dersim kökenli olmasına rağmen, Alişan ve Haydar Beylerin babası Mustafa Beyin, katipliğini yapıyor.

C.Ş.: O da Alevi kökenli mi?

B.Ö.: Tabii, tabii. Alevi kökenli. Ama birtakım bildirilerde imzalarını Seyit olarak atıyor. Ama Seyit filan değil. Yani Alevilik motifinden yararlanmak istemiştir. Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra da Alişan ve Haydar Beylerin hizmetinde kalıyor, katipliğini yapıyor.

C.Ş.: Alişan Bey ve Alişir Bey'den birisinin Alevi olmadığı, Şafii olduğu, o bölgeye gelip yerleştiği söyleniyor. O hangisiydi Hocam.

B.Ö.: Açıklayayım. Haydar ve Alişan Beylerin babası Mustafa Paşa. Yani Abdülhamit döneminde kılıç kuşandırılıp paşalık rütbesini alıyor. Ve Mustafa Paşa oluyor, Mustafa Paşa'nın babası Alişan Bey. Biz de gelenektir ya dedenin ismi sonradan torunlara verilir. Alişan Bey Elazığ Palu'lu, Semik Deresinden. Orada Sunni, Şafii olarak biliniyor. Fakat çeşitli nedenlerle bu göçler nedeniyle vs. bu bölgeye, yani Koçgiri bölgesine geliyor. Koçgiri bölgesine geldiği zaman Koçgiri bölgesi tümüyle Alevi. O bölgede o toplumun genel inancının dışında tabii ki olamazsınız. Bu bölgede özellikle Baba Mansur Ocağı Alişan Beyin oğlu Mustafa Beyi Alevileştiriyor. Ve bu aile Baba Mansur talibi oluyor. Bizim konumuz olan Alişan ve Haydar Beyler ise Mustafa Bey'in oğulları. Alişir'le kesinlikle karıştırmayalım. Daha sonra Dersim'de faaliyetini sürdürecektir Seyit Rıza'nın katipliğini yapacak ve 1937'lerde de öldürülecek.

C.Ş.: Hocam bir dinleyicimiz var. Buyrun Yalçın Bey.

Dinleyici: İyi günler efendim. Ben konunuza başka bir şey eklemek istiyorum. Ben aslen İmranlı'yım. Koçgiri bölgesinden. Fakat sizin anlattığınız Hocamızın kitabını, okudum. Söylemek istediğim başka

bir şey var. Mustafa Paşa, Koçgirili değildir efendim. Mustafa Paşa Kars'tan gelmedir. Karanlı'dır kendisi. Alevi olup olmadığı da kesin değildir.

C.Ş.:Evet, şimdi tam onu söylüyordu Baki Hoca. Palu'lu diyordu.

B.Ö.:Elazığ Palulu, Şemik Deresinden.

Dinleyici: Bir de başka bir şey var. Orda kaldıkları sürece Mustafa Paşa'nın torunu Cemal Bey'e kadar o bölge halkına zulüm yaptığı biliniyor. Bu yapılan ayaklanma da baskıyla zorla yaptırılan bir ayaklanmadır. Haydar Bey'in yaptığı birşeydir.

C.Ş.:Bizi aydınlattınız. Sağolun. Evet hocam, Yalçın Bey enteresan bir şey söyledi. Biz Koçgiri olayını konuşurken biraz da korkarak konuşuyorduk. Yani sanki Alevileri kötülüyormuş gibi, Kürtleri kötülüyormuş gibi bir havanın esmesinden de rahatsız oluyorduk. Bizzat bu yöredeki insanlarımızın da arayıp teyit etmesi doğru yolda olduğumuzu gösteriyor. Yalçın Bey diyor ki:"Mustafa Bey o bölgede ağaydı ve zulüm yapıyordu."

B.Ö.:Tabi feodal ağa, aşiret reisi. Zaten olayı başlatanları da bir aşiret olayı olarak alıyoruz. Ben onun genel karakteristik yanını çiziyim. Bu olay bir Alevi hareketi değil. Her ne kadar Koçgiri Olayı Alevilik motiflerinden faydalansa da halk Alevi kabul. Halk Alevi olduğu için biraraya gelen bu aşiret reisleri Alevilik motifinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Yani Kangal yöresindeki Hüseyin Abdal Tekkesi'nde ilk toplantılarını yapmaları gibi. Aşiret reislerinden söz almaları gibi. Ant içmeleri gibi. Ortaya güya Zülfikar koyma gibi. Zülfikar üzerine yemin etme gibi. Bunlar Alevilikte saygınlığı olan şeyler. Yeminde esas olan şeyler. Demin belirttiğim gibi Alişir'in Seyit olmamasına karşın gönderdiği birtakım yazılarda Seyit ünvanını kullanması gibi. Bunlar hep Alevilik motifini kullanma. Ama olay hiçbir zaman Alevi hareketi değil. Zaten aşiretlerin tümü de katılmadı. Aynı aşiretin bütün halkı da katılmadı. Bunu hem bölge halkı biliyor, hem de Genelkurmayın belgelerinde de var.

C.Ş.: Hocam bir dinleyicimiz daha var. Alo buyrun efendim.

Dinleyici:İyi günler. Ben bir şey konuşmak istiyorum Benim babam da o aşiretten olduğu için bazı şeyler saptırılıyor. Yok, biz Kürt değiliz. Biz Aleviyiz, Kürt değiliz ama. Yani bu yöreye gelmişler bir dili öğrenmişler. O dili öğrendikleri için Kürt diyorlar. Dedelerimiz Orta Asya'dan Koçgiri Gölü'ne gelmişler. O gölden iki tane koç çıkmış ve o adı oradan almışlar. Biz Aleviyiz ve Türkmen olarak gelmişiz bu topraklara. Asıl Türk olan bizleriz. Bizi dinlediğiniz için teşekkür ederim.

C.Ş.:Biz de çok teşekkür ederiz. Hocam Kurtuluş Savaşı'nda Aleviler'in genel tavrının dışındaki bu tavrı nasıl değerlendiriyorsunuz?

B.Ö.: Ben kesinlikle Koçgiri Olayı'nın Alevilik nitelikli olmadığını, ama Kürt Teali Cemiyeti tarafından o gün için Kürtleşme ögesinden yola çıkarak, böyle bir örgütlenme görevi yapıldığını düşünüyorum. Bölgeye giden Alişan Bey ki Kürt Teali Cemiyeti'nin üyesidir. Özellikle Nuri Dersimi ve Alişir tarafından Olayın adım adım içine çekilir. Aşiret reisleriyle toplantılar yapılır. Ve olay başlatılır. Ama belirttiğim gibi bütün aşiretler katılmaz. Aşiretlerin bütün halkı da katılmaz. Hatta Kürt, Türk olayı da etken olduğu için Türk kökenli olanlar da katılmazlar. Sünni kökenli bazı aşiretler de katılmazlar. Yani olay Kürt yanıyla ortaya çıkmasına rağmen aslında bir aşiret olayıdır.

C.Ş.:Hocam bir dinleyicimiz daha var. Alo!

Dinleyici:Cemal Bey iyi günler. Ben Kumkapı'dan Murat Yıldırım. Ben İmranlı'nın Babil köyündenim. Yani Koçgiri dediğiniz o Alişan Beylerin Karargahı Boğozören'deydim. Yani Babil ve Boğazören içiçe. Onlar yalnız o aşiretler, Koçgiri'nin o reisi Alişan Bey, Mustafa Bey yalnız bizim köyde bir toprak alamamış. Siz Osmanlı'yı anlattınız. Bunlar Osmanlı'dan daha fazla bizim Koçgiri bölgesindeki o insanlara zulüm etmişler. Ailelerine tecavüz etmişler, yerlerini almışlar. Bu insanlara Aleviler sizin biraz önce bahsettiğiniz şekilde katlanmışlardır. Yoksa devlete Aleviler karşı çıkmamış. Bu Koçgiri isyanı çok yanlış anlaşılıyor. Sizler iyi açıkladınız ama bu böyle kısa bir programda olacak şeyler değil. Yani oradan insanlarımızın konuşmaması için kiminin kulağını kesmişler. Bizim dedemiz anlatıyordu. Biz bunun detayını biliyoruz. Ve bizde pek fazla döküman var bu konuda. Biz yaşadık. Ayrıca bizim köyde koç heykeli var. Biraz önce Karakoyunlulardan bahsettiniz. Bizim köyde Şarik Şiarin türbesi var. Bayram Dedenin türbesi var. O şeyler bizim köyde mevcut. Şu anda var. Bizler Karakoyunlar vs.'den geliyoruz. Bunları aydınlattığınız için çok teşekkürler.

C.Ş.:Biz de çok teşekkür ederiz, katkılarınızdan dolayı.

Baki Hoca net konuşmak gerekirse şöyle bir sonuç çıkıyor. Burda elbetteki hiçbir inanca, hiçbir etnik kimliğe siz de ben de karşı değiliz. Herkese saygı duyuyoruz. Ama olay nasılsa onun da adını koymak gerekir diye düşünülüyor.

B.Ö.:Tabi tabi olayı olduğu biçimde aktarıyoruz.

C.Ş.: Bu nedenle son Murat Beyin dediği gibi Mustafa'nın babası Alişan Bey'in kimliği sizin tezleri tamamen doğruluyor. Yani Palu'dan geldiği, Şafii olduğu.

B.Ö.:Evet.

C.Ş.:Bu şunun için önemli tarihte gerçekten Koçgiri Olayı derken sanki Aleviler'in Cumhuriyete karşı bir başkaldırısıymış gibi algılanıyor. Bugün burada, bu algılamanın doğru olmadığını, hem sizin

kaynaklardan yaptığınız araştırmalardan hem de bizzat bakın yöreden şu ana kadar 5 kişi aradı. Beşi de aynı şeyi söylüyor. Yani ordaki insanların laik Cumhuriyete bağlı oldukları, Kuvayı milliyenin yanında yer aldıkları, emperyalizme, feodalizme, onun yerli işbirlikçileri olan şeriatçılara, hilafetten yana olanlara karşı olduklarını ifade ediyorlar. Kurtuluş Savaşı gerçekten bu karakterdeydi. Ve Aleviler de bu karakterinden dolayı Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yanında yer alıyorlardı. O zaman burdaki olayı sizin de ifade ettiğiniz gibi Koçgiri olayı ordaki halkın genel bir eğilimi değil, Alişan Bey'in ve Haydar Beyin bir anlamda da Osmanlı'dan gelen imtiyazlarını kaybetme korkusuyla yöredeki kendi güdümündeki insanları Cumhuriyet Yönetimine karşı, Kuvay-ı Milliye'ye karşı, milli mücadeleye karşı bir örgütlenmesi olarak görmek lazım.

B.Ö.:Tabii.

C.Ş.:O nedenle de Koçgiri'deki olay Aleviler'in sahiplenmesi gereken bir olay değil. Tam tersine Murat Bey'in de biraz önce dediği gibi "Bizim yaşlılardan duyduğumuza göre Mustafa Bey Osmanlıyı aratmayacak zulüm yapıyordu" diyor. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç gerçekten Koçgiri Olayı Alevilerin sahipleneceği bir olay değil. Kürtler sahiplenir mi sahiplenmez mi bizi ilgilendirmiyor. Ama bu fatura Alevilere mal edilmemelidir.

B.Ö.:Kesinlikle, kesinlikle.

C.Ş.:Evet Hocam. Vaktimizin sonuna geldik. Sizden son cümlelerinizi alabilir miyiz.

B.Ö.:Efendim ortada bir devlet yok. Ortada doğru dürüst bir hükümet yok. İki başlı bir Hükümet var o zaman. İstanbul Hükümeti, bir de Ankara'daki T.B.M.M hükümeti. Bunun yarattığı boşluk. Bu boşlukta bir takım unsurlar çeteler yararlanmışlar. Eşkiyalık yapmaya başlamışlar. İşte asıl bu Koçgiri Olayı'nı hazırlayan ya da bu Koçgiri olayına malzeme olan bu tür olaylar. Mesela bir Zara'lı Musto'nun Çulfaali Köyü Jandarma Karakolu'nu basması gibi. Paşo'nun Kuruçay'a gönderilen cephaneye el koyması gibi. Mustafa Ağa'nın Kemah'ı basması gibi. Alişir efendinin Kemdir baskını gibi.

C.Ş.: Hocam kitabınız bilgilerle dolu. Ama vaktimizin sonuna geldik.

B.Ö.:Dikkat ederseniz Cemal Bey bizi arayanlar programı tamamen dinlemedikleri halde söyledikleri bizimkiyle aynı.

C.Ş.: Gerçekten hiçbir program dinleyicinin düşünceleriyle bu kadar çakışmadı. Bu kadar örtüşmedi. Hepinize saygılar sevgiler.

Yazan: Cemal ŞENER. Aleviler'in Etnik Kimliği. Etik Yayınları.

KOÇGİRİ İSYANI

Koçgiri İsyanı'na Katılan Aşiretler

Koçgiri, bir aşiretler topluluğudur. Birçok aşireti içinde barındıran bir aşiret konfederasyonudur. Aşiretlerin Kürt kökenli oldukları söylenmesine karşın, bu sav tartışmalıdır. İnanç olarak tümü Alevidir. Hafik, Zara, İmranlı, Refaiye, Suşehri, Kangal, Divriği ve Ovacık ilçelerinin köylerinde yaşarlar. Tümüyü Dersim kökenli aşiretlerdir. Bu yörede 135 köy vardır. Bunlar içerisinde, yalnızca 16 köy halkı Koçgiri aşiretindedir. 2000 km²'lik bir alana dağılan yörenin nüfusu bu tarihlerde 40.000 dolayındadır. Çoğunluk Kürtçe (Kurmanci) konuşmakla birlikte, Koçgiri halkı Türkçe de konuşmaktadır. İçlerinde Türkçe konuşan aşiretler de vardır. Oturdıkları köy adları, çoğunlukla Tükçedir. Ekonomileri tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Koçgiri, beş büyük kabileden oluşur: İbolar, Sarular, Zazalar, Palular ve Kerteliler. En güçlüsü İbolar'dır. Bu kabilenin başkanı (reisi), Koçgiri aşiretinin en etkin olanı ve başkanıdır. Koçgiri Ayaklanması'nın düzenleyicileri ve öncüleri de bu kabile olmuştur. Koçgiri aşiretinin bu dönemki başkanları, II. Abdülhamid'in paşalık verdiği Mustafa Paşa'nın oğullarından Alişan ile Haydar Bey kardeşlerdir. Bunlarla birlikte Koçgiri kabilelerini kayınbabaları Hacı Rasim, amcaları Mahmud ile İzzet, ayrıca Gülağaoğulları'ndan Mehmed İzzet, Naki, Hasan Askeri, Kazım ve Alişir yönetmektedirler. Haydar bey, İmranlı bucak müdürü; Alişan Bey'se, Refaiye kaymakam vekilidir. Ankara yönetimince Sivas milletvekilliğine aday gösterilirse de, aşiretleri hazırlanan ayaklamayı bölmek olarak değerlendirerek kabul etmez. Ali-şir (=Alişer)ise, Mustafa Paşa'nın ve daha sonraları da ailenin katipliğinde bulunmuş, Koçgiri ve Dersim aşiretleri içerisinde saygınlığı olan biridir. Türkçe şiirleri vardır. Çoğu, Dersim aşiretlerini ayaklanmaya özendirici şiirlerdir. Aşiret reislerinin çoğu, okumuş ve iyi yetişmişlerdir.

Koçgiri İsyanı'nda Milliyetçilik Etkeni

Koçgiri İsyanı, "Milliyetçi" bir temele dayanır. Kürt bağımsızlık hareketidir. Bağımsız Kürdistan devleti amaçlamıştır. Kürt bağımsızlık hareketinin ilk aşaması, Koçgiri Ayaklanması'yla denenmiştir. Koçgiri ayaklanması olarak başlayan ve yayılan bu eylem, giderek Dersim sorununa dönüşmüştür. Hareketin önderlerinden Nuri Dersimi'ye göre; "Koçgiri Kürt bağımsızlık savaşı, Kürdistan bağımsızlık savaşının bir aşamasıdır. Onunla bir meydan savaşı yitirilmiştir; ama savaş bitmemiştir." (Dersimi 1986: 105)

Koçgiri İsyanı, İngiliz destekli ve yönlendirmeli "Kürt Teali Cemiyeti'nin ürünüdür. Haydar Bey Mondros Mütarekesi sıralarında "Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti"ne yazılmış, bu örgütün bir kolunu kendi yöresi olan İmranlı'da kurmuş ve başına geçmiştir. Bütün aşiret başkanlarını bu örgüte üye yapmıştır. "Jin" (Hayat) gazetesi yörede dağıtılmış ve "Jepin" adlı bir gazete çıkarılmıştır. Gazetede Kürt bağımsızlığına ilişkin yazılar yer almaktadır. Derneğin sekreterliğini üstlenen Alişir, gazetenin dağıtımını ve okutulmasını da yürütmektedir. Dernek, İstanbul'daki genel merkezle ve Seyyid Abdülkadir Bey'le de ilişki içerisindeydi.

Alişir de İstanbul'daki "Kürt Teali Cemiyeti" ve başkanı Seyyid Abdülkadir'le doğrudan ilişkiindedir. Ermeni Mıgırdıç yoluyla Seyyid Abdülkadir'den talimat getirtmiş, 1920'lerde Refaiye'nin Şadıllı aşireti başkanlarından Paşa Bey'i on kadar insanla Ovacık ve Hozat'a göndererek ve "Hilafet Ordusu Müfettişi" sanını takınarak propaganda yaptırmış, "Avrupa'nın Kürtler'e verdiği özerkliği Ankara hükümeti'nin tanımaması, aksi durumda ayaklanacaklarını" duyurmuş ve bu alanda Kürtçe konferanslar vermiştir. Amaçlarının bağımsız Kürdistan olduğunu dile getiren bir muhtırayı "Kürt Teali Cemiyeti" aracılığıyla İtilaf Devletleri temsilciliğine iletmiştir.

Genel Kürt hareketi ve Koçgiri hareketinin öncülerinden ve düzenleyicilerinden Nuri Dersimi, "Kürdistan'ın bağımsızlığını resmen ilan etmek istediklerini" açıkça belirtir. Dersim'e geçerek aşiretleri olaya çekmeye çalışmıştır. Ovacık aşiretleri tümüyü katılmasına karşın, Seyyid Rıza bu anda katılmamıştır. Burada oluşturulan birlik sonucu Ankara Hükümeti'ne bir ultimatom gönderilmiş (15.11.1920) ve Kürt devletini kurma doğrultusunda ulusal isteklerde bulunmuşlardır. Ankara Hükümeti'nin Kürdistan özerkliğini tanımaması, Kürt çoğunluğu olan yerlere Kürt memurlarının atanmasını ve Koçgiri'deki askeri birliğin çekilmesini istemişlerdir. Elazığ ili yoluyla da TBMM Başkanlığı'na bir telyazı çekerek (25.12.1920) Sevr Antlaşması'nın gereği olarak Doğu bölgesinde bir Kürdistan kurulmasını, aksi durumda bu hakkın silah yoluyla alınacağı bildirilmiştir. Koçgirili aşiretler de Koçgiri'ye bir Kürt valinin atanmasını istemişlerdir (08.04.1921). Miralay (Albay) Halis Bey öldürülmüş, askerleri esir alınmıştır. Bu, zafer kabul edilerek İmraniye merkezine "Kürdistan bayrağı" çekilmiştir. Seyyid Rıza'nın bölgesi olan Ağdat'ta da "Kürdistan bayrağı" sürekli çekili kalmıştır.

Bu tutum ve davranışlara bakıldığında; Koçgiri eyleminin doğrudan ulusal isteklerle ortaya çıktığı, bir Kürt devleti kurulmak istendiği, Koçgiri'nin kendisini Kürdistan'ın bir parçası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Eylemi, bölgesel aşiret başkanları aracılığıyla "Kürt Teali Cemiyeti" yönetmiş ve yönlendirmiştir. Bu bir Kürt hareketidir. Etkin olan öge Kürtlük'tür. Bu nedenle, olaya bir Kürt niteliği

kazandırılmıştır. Ayaklanmacılar ayrı bir Kürt devleti için çalışmakla birlikte, Osmanlı içerisinde bir özerk yönetime de kısmen yakınlık duymuşlardır. Önce İstanbul Hükümeti'ni, gelişmeler sonucunda da Ankara Hükümeti'ni muhatap almışlardır. Hükümetten "özerklik" isteğinde bulunmuşlardır.

Koçgiri İsyanı'nın Alevilik Yanı

Koçgiri aşiretleri, tümüyle Alevidir. Eylemleri sırasında, zaman zaman politik davranarak, halkı bu yanıyla da eylemin içine çekmeye çalışmışlardır. Alişan Bey Dersimlileri eyleme kazandırmak için, Hozat'ta yaptığı toplantılarında Alevi inanç motiflerine başvurarak, "Zülfikar Murtaza"ya ve parçalayıp Fatma Zehra niyazına yedikleri elmaya" and içmişlerdir. Böylece aşiretler, çoğunlukla birliğe katılmışlardır. Yalnız Seyyid Rıza, Hozat aşiretlerine güvenmediğinden, bu anda ve birliğe katılmamıştır. "Kürt Teali Cemiyeti"nin çalışmalarına, "Türkçe konuşan Alevi köylüler" dahi çekilmiştir. Nuri Dersimi, 1920'lerin başlarında Kangal ilçesinin Yellice bucağında Hüseyin Abdal Tekkesi'nde bir toplantı yapar. Toplantıya Canbegan, Kurmeşan ve diğer aşiretler katılır. And içilir. Sevr antlaşması gereği, Doğu illerinde bir bağımsız Kürdistan'ın kurulması için, "silaha sarılmaya ve bu uğurda sonuna dek savaşmaya" karar verilir. Batı Dersim'de 45.000 kişilik askerler toplandı, buna Doğu Dersim'in de katılacağını bildirenler, aşiretler eyleme özendirilir.

Aleviler, doğrudan olayın içine çekilmeye çalışılmıştır. Zara'nın Panza köyünden Mısto, Kürtlerden oluşan bir çete kurar ve silahlandırır. "Alevi Türkleri de bu çeteye sokmaya çalışır." 1920'lerin Temmuz'unda, Zara'nın Çulfa Ali köyündeki jandarma karakoluna saldırır ve bir bakıma Koçgiri Olayı'nı başlatır. Türk Alevilerin çekilmesinde kısmen de başarılı olunur. Çevreye, "devlet Alevileri kırıyor" söylentisi yayılır. Kürt hareketinin ünlü propagandisti Alişir, "Aleviler'in tümünü öldürmek için Türk subaylarının ceplerinde talimat olduğu"nu belirterek, ayaklanmaya yeni içerikler katmak ve daha geniş boyutlara taşımak ister. Amaç, inanç etkeninden yararlanmaktır. Dersim, Erzincan Tercan ve Çayırılı yörelerinin Alevi aşiretlerinden yardım umulur. Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa'nın eylem karşısındaki aşırı tutumu ve olayı "Alevi kırımı"na dönüştürmesi, ayaklanmacılara Alevi-Türk kesimlerin eğilim duymasına ve katılmalarına yol açmıştır. Hatta Nureddin Paşa'nın olayı bastırma yönteminin "Alevi kırımı"na dönüşmesi, TBMM'de Erzincan Milletvekili Emin Bey'in eleştirilerine dahi neden olur.

Aşiretlerin Alevi oluşları nedeniyle, Alevilik ögesinden yararlanılmak istenmiş ve tüm Kürt, Türk ve Zaza Alevileri olaya çekilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Alevi aşiretleri, çoğunlukla olaya soğuk bakmış ve katılmamışlardır. Alevilik ögesi pek etkin olmamıştır. Çünkü, olay bir Alevi hareketi değil, bir Kürt hareketidir. Doğrudan ayrılma ve ayrı bir Kürt devleti amaçlamaktadır. Dersim aşiretleri olaya pek ilgi duymadıkları gibi Erzincan, Tercan ve Çayırılı aşiretleri de kendilerine gelen destekleme önerilerini tümüyle reddetmiş, dahası bu eylemi engelleme yoluna gitmişlerdir. Balaban aşireti başkanı Paşa Ağa (gerçek adı Hüseyin'dir.) Ankara Hükümeti'ni destekler. Koçgirililerin bölgeye sızmasını engeller. Diğer Balaban aşiret başkanlarından ve Sansa deresinde küçük bir müfrezinin başında olan Mehmet Ağa (kaynaklarda Muhsin Ağa olarak geçiyorsa da yanlış yazılmış olmalıdır), Mutu ve Sansa yöresinde Fırat köprülerini tutarak Haydar Bey'in Dersim'e geçmesini ve Dersim aşiretleriyle bağ kurmasını önler. Çayırılı yöresinin büyük aşiretlerinden Kureyş aşireti de Haydar Bey'e engel olur. Kureyş aşiretinin başkanlarından Paşa Ağa ile Boybeyi Ağa, Karataş köyüne kadar gelmiş olan Haydar Bey güçlerinin Tercan'a inmesine izin vermez ve geri çekilmesini sağlar. Böylece Haydar bey, Tercan yolu ile de Dersim'e geçemez. Geri dönmek zorunda kalır. Sipikor dağına doğru çekilir. Jandarma ve Kureyş aşireti birlikleriyle çarpışması sonucu, yitik verir ve güçleri çözülür.

Bu veriler gösteriyor ki, olay bir Alevi olayı niteliği alamamıştır. Bu biçime dönüştürülmek istenmişse de başarılı olunamamıştır. Olay, bir Kürt ve Kürt bağımsızlığı olayı olarak başlamış ve sonuçlanmıştır.

İsyanının Gelişimi ve Sonuçlanması

Koçgiri İsyanı, 06.03.1921'de başlar; 17.06.1921'e dek, iki aşamalı olarak sürer. Zara'daki karakol baskını ile Yıldızeli Ayaklanması'nın da elebaşlarından olan Zalim Çavuş'un çevrede yürüttüğü baskınlarla, Koçgiri Olayı olup bittiye getirilerek başlatılır. Çevrede Kızıltepelili Kor Rifat ve Karamanlı Nuri'nin çeteleri ile asker kaçakları da vardır. Bu gruplar, 05.03.1921'de İmranlı'daki Süvari Alayı'nın çekilmesini ister ve Zara-İmranlı (Ümraniye) telgraf hatlarını çeker. 06.03.1921'de İmranlı'ya saldırarak, 90 eri tutsak alır ve Albay Halis Bey'i öldürürler. Bucak müdürü ve aşiret başkanı Haydar Bey, olanlara seyirci kalır. El altından yönlendirir. Hozat'tan Haydar Bey'in isteğiyle, yaklaşık 500 kişi Koçgiri'ye gelir. 08.03.1921'de Alişir, Kemah yöresine baskın düzenleyerek Kemah kaymakamını ve jandarma komutanını tutsak alır. Öğüt vermek için gelen Kuruçay kaymakamı ve memurlar, tutsak edilerek götürülür. Alişan, Beyzade İzzet Bey Koçhisar ilçesinde oturan Kormançlı aşiretini ayaklandırır. 10.02.1921'de Elazığ, Erzincan ve Sivas illeri ile Divriği ve Zara ilçelerinde sıkıyönetim ilan edilir ve Sivas'ta bir sıkıyönetim mahkemesi kurulur. 12.03.1921'de Divriği'nin Hamo bucağındaki

vergi memurlarını tutsak alır ve yörenin Sünni-Alevi köylerini ayaklanmaya zorlarlar. 13. 03. 1921'de İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu), Merkez Ordusu Komutanlığı'na geniş yetkiler verir. 14.03.1921'de Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa ayaklanmacıları hükümete ve yasalara bağlılığa çağırır. 15.03.1921'de jandarma ile ayaklanmacılar arasında, Zımara bucağında çarpışmalar olur. Kemah halkı, çetelere karşı direnişe hazırlanır. Topal Osman'ın yönetiminde "Giresun Milli Alayı", hükümet güçlerine destek amacıyla Koçgiri bölgesine gelir. 17.03.1921'de Refaiye'nin Taşdibi köyünden Bekooğlu Hüseyin, Tahir ve Mahmud, 200 kadar adamıyla çevre Türk köylerini basar. Bu arada Şadıllı aşireti de ayaklanmaya katılır. 18.03.1921'de temyiz Mahkemesi üyesi Şefik Bey'in başkanlığındaki bir "Öğüt Kurulu", Haydar Bey'e gelerek huzuru sağlamaya çalışırlar. Haydar Bey, ikili oynayarak durumu idare eder. Zamarik Bucağı Kürtleri de ayaklanırlar. Aşiretler, Erzincan-Kemah arasında keser. Seyyid Rıza da Aşuranlı aşiretiyle birleşerek, Erzincan'ı basmaya çalışır. Ateş'in başkanlığındaki 300 kişilik bir çete, Ergekan köyünü işgal ederek, Erzincan-Kemah yolunu kapar. Erzincan'daki 11. Alay'ın 2. Taburu, Erzincan'ı çetelerden temizler ve ayaklanmacılar Fırat'ın güneyine çekilmek zorunda kalır. Refaiye'de Mahmud Bey çetesi egemendir. Bu aralar Divriği, Kemah, Kangal Dersimli ve Koçgirli çetelerin sürekli saldırıları altındadır. 29.03.1921'de Kuruçay'ın köyleri yağmalanır, Divriği kaymakamı, mal müdürü ve jandarma teğmeni tutsak alınır. 05.04.1921'de Alişir, Refaiye köylerini basar, önemli ölçüde kayıp vererek çekilir. Zara ve Suşehri'nde çarpışmalar olur. Bunlar üzerine Zara, Koçhisar, Kangal ve Divriği'de "Gönüllü Hal Asayiş Bölüğü" kurulur. Bu örgütleniş Şebinkarahisar, Suşehri ve Refaiye'de yapılır. Merkez Ordusu, 11.04.1921'de Koçgiri Olayı'nı bastırma işine girer. Bölgede şiddetli çarpışmalar başlar. Erzincan müfrezesinin Kemah'taki saldırıları sırasında, Alişan ile Haydar Bey'lerle ve Alişir'in Dersim'de topladığı 500 kişi, önemli yitkiler verir. Giresun müfrezesi de Merkez Ordusu birlikleriyle birleşerek Koçgiri içlerine doğru ilerler. 18.04.1921'de Alişir'in evi yakılır. 19.04.1921'de İmranlı alınır. Telgrafhane haberleşmeye açılır. 45 gün sonra ancak İmranlı'nın yönetimi hükümete geçebilmiştir. Alişan ile Haydar Bey'in hayvanlarına el konularak Zara'ya gönderilir. 22.04.1921'de, Koçgiri Olayı'nı bastırma hareketinin birinci devresi bitmiştir. 23.04.1921'den sonra, askeri güçler, yeniden toparlanarak, bölgeyi denetim altına almaya çalışırlar. Erzincan aşiretlerinin de yardımıyla Haydar bey Dersim'e geçemez. Alişan'ın oğlu ile eşi tutuklanarak Zara'ya gönderilir. 24.-28. 04. 1921'de Çıragediği çarpışması olur. Ayaklanmacılar, önemli yitkiler verir. Süvari tugayının da yitiği olacaktır ve tugay, ayaklanmacılar karşısında ilk kez geri çekilir. Tugay, bu çarpışmada beş subay 77 erini yitirmiştir. 29.04.1921'de Giresun müfrezesi, ayaklanmacılara yitik verdirir. 01. 05. 1921'de Haydar Bey ile ayaklanmanın 56 ileri geleni, affedilmek ister. 24.05.1921'de Nureddin Paşa, 500 dolayında ayaklanmacıyı öldürttüğünü rapor eder. 17.06.1921'de Alişan Bey ile ayaklanmanın ileri gelenlerinden 32 kişi teslim olur. Teslim olan 500 kişi, yargılanmak için Sivas'a gönderilir. Nureddin Paşa, ayaklanmacı köylülerin ülkenin başka yörelerine göçürülmelerini önerir. Öneri, özellikle Doğulu milletvekillerinin tepkisiyle karşılaşır. Nureddin Paşa'nın görevini yapmakta "aşırıya kaçtığı" ileri sürülür. Yargılanması istenir. Mecliste ateşli tartışmalar olur. Sonuçta Nureddin Paşa görevinden ayrılır.

Yargılama, Sivas Harp Divanı'nda yürütülür. Haydar Bey, Seyyid Aziz ve diğer 15 kişiye vicahen; Alişir, Nuri Dersimi, Mustafa Paşa oğlu Mahmud, Tarbazlı Memo, Dilo, Sabri'ye giyablarından idam cezası, birçok kişi de durumlarına göre ömürboyu, beş ile 15 yıl arasında çeşitli cezalar verilir. 400 tutukludan 110'unun sorumsuzluğuna karar verilir. Yalnız hepsi sürgüne gönderilir. Doğulu milletvekillerinin baskısı üzerine, Alişir'le Nuri Dersimi'nin dışında tümü affedilir. Sivas Harp Divanı kaldırılır. Ölümüne mahkum tüm tutuklular bırakılır. Yalnız, Haydar Bey'in Koçgiri'ye girmesi yasaklanır. Sivas'ta oturmaya zorunlu tutulur. Seyyid Aziz, Celallı mahallesinde gözetim altında tutulur. Daha sonra Alişan ile Haydar Bey İstanbul'a çağrılarak oturmaya zorunlu tutulur. 1931'de çıkarılan genel aflla tüm sürgünler memleketlerine dönebilirler. Alişan ile Haydar Bey İmranlı'ya dönecek, daha sonra bir suikastta Alişan Bey ölecek, Haydar Bey yaralı kurtulacaktır.

Koçgiri eyleminin Alevi aşiretlerce çıkarılması, Sünni inançlı aşiretlerin katılmamasına neden olmuştur. Türk Alevi aşiretleri de bu olaydan uzak durmuşlardır. Aşiretler arası çelişkiler ve anlaşmazlıklar, Dersimli aşiretlerin çoğunun kalmasına neden olmuştur.

Koçgiri eylemi, aşiret ağalarının önderliğinde yürütülmüş bir köylü hareketidir. Feodal bir harekettir. Aşiret ve var olan köylülük yapısı, korunmaya çalışılır. Bu yanı sıra devrimci bir hareket değildir. Aşiretler Alevi inancında olmalarına karşın hareketin Alevi niteliği yoktur. Milliyetçilikten ve etnik hareketlerden esinlenmiştir. İngiliz yönlendirmesindeki "Kürt Teali Cemiyeti" tarafından desteklenmiş ve yönlendirilmiştir. Hareketin, milliyetçilik ve Kürt etnikliği özelliği ön plandadır. Dahası, bu özelliğine dayanır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşıdır.

Baki Öz Kimdir?

1949 Erzincan, Çayırılı Eşmepınar Köyü doğumlu. İlkokulu Eşmepınar Köyünde, Ortaokulu ve Liseyi Erzincan'da bitirmiş. Daha sonra İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde Sosyal Bilimler

bölümünü, onun ardından da Anadolu Üniversitesi'nde Tarih bölümünü bitirmiş. Bugüne değin 15 kitabı yayınlanan Baki Öz, emekli öğretmen olarak yine yoğun bir şekilde araştırmalarını sürdürmektedir. Son kitabı "Belgelerle Koçgiri Olayı" Can Yayınlarından çıktı. Baki Öz'ün diğer kitaplarından söz etmek gerekirse; Örneğin Atatürk'ün Düzeni, Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İçyüzü, Alevilikle ilgili Osmanlı Belgeleri, Atatürk'ün Düşünce Yapısının Oluşumu", "Aleviliğe İftiralara Cevaplar, Alevilik Tarihinden İzler, Bıçağın Sirtında Siyaset, Hacı Bektaş Veli'nin Fevait'i, İslam Dünyası ve Kemalizm, Kurtuluş Savaşında Alevi Bektaşiler, Alevilik Nedir, Bektaşilik Nedir, ve Ant Yayınları'ndan "Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları" kitaplarını saymak mümkündür.

Yazan: Baki ÖZ. Belgelerle Koçgiri Olayı. Can Yayıncılık.

DERSİM İSYANI

Dersim halkı, Osmanlı'dan beri özerk yaşıyordu. Aşiretler biçiminde örgütlenmişlerdi. Feodal bir yapı sürdürülüyordu. Ama bu gelişmiş bir feodalizm değildi, çok ilkel bir feodalizmdi. Aşiret başkanları, ağa ve seyyidlerin toprak üzerinde tekelci mülkiyetleri vardı. Aşiretler arası çatışmalar doruktaydı. Cumhuriyet'e geçilmesine karşın, toplum aşiret yapısında direniyordu. Feodal güçlerin bir bölümü Cumhuriyet'ten sonra da devlete yanaşarak köylü üzerinde etkinliğini arttırmışlardı. Dersim halkı, tümüyle Aleviydi. İnancını ve kültürünü geleneksel yapısı içerisinde sürdürüyordu. Bu durumuyla da çevre aşiretlerle ve devletin resmi inanç yapısıyla çelişkisi vardı. İnancından ötürü tarih boyu aşağılanmış ve zaman zaman kıyım uğramıştı. Dersim olayı, Dersim'in bu genel yapısının özelliklerini taşır. Yoksa 20.-31.03.1937 gecesi Harçık köprüsünün yakılması, 26.-27.03.1937 gecesi askerlerin kadınlara sarkıntılığı nedeniyle Sin karakolunun basılıp, telefon hatlarının kesilmesi, olayı başlatan kıvılcım olur.

Osmanlı'dan beri, otorite dışı yaşamaya alışık Dersim, yönetimin gerektirdiği kuralları pek yerine getirememiştir. Dersim, Osmanlı-Rus savaşından (1877/1878) sonra asker vermemiş, 1928'den sonra askerliğe katılım başlamıştır. Yalnızca il merkezlerine yakın olan köylerden yakalanabilenler, Batı illerine gönderilerek, askerlik yükümlülükleri yerine getirilebilmiştir.

Dersim, vergi vermeye de pek alışık değildir. Devletin vergiyi genellikle topraksız aşiretlerden istemesi, vergi gelirlerinin % 65'ini yoksul köylüden toplamaya kalkışması, vergi ödemenin sorun olmasına neden olmuştur. Fakat, devlet giderek vergi almada başarıya ulaşmıştır. Böyle olmasına karşın, Dersim'in giderleri gelirlerinden fazladır. En az 100.000'in üzerinde hayvan, vergiden kaçırılmaktadır.

Dersim'de talan ve soygun, ilkel bir geçim kaynağı olarak sürdürülmüştür. Dersimliler "kol" denilen soyguncu/talancı grupları oluşturarak, çevre aşiretlere, ilçe ve illere soygunlar düzenlemişlerdir. Toplumdaki ürün rantın en büyük vurguncuları, aşiret başkanları ve ağalar olmuşlardır. Haydaran aşireti, Yukarı Abbas Uşağı, Seyyid Rıza'nın koruması ve yönlendirmesinde olan Koçgirililer, çevrede silahlı soygun yapmaktadırlar. Erzincan, Elazığ, Malatya illeri ve bu illerin ilçeleri, Dersimlilerin soygun alanıdır. Bir yıl içerisinde, yalnızca Erzincan'da 229 soygun olayı olmuş, bu olaylar nedeniyle Mazgirt, Hozat, Nazimiye ve Ovacık ilçelerinde 4680 sanık hakkında soruşturma açılmıştır. 1937 Ekim'inde hükümet Dersim'de 3700 suçluyu silahlarıyla birlikte istemektedir. Kaçaklardan ancak 150'si tutuklanabilmiştir. Dersim, suçlu kaçakları Hükümete vermemekte direnmektedir.

Dersim aşiretleri silahlıdır. Hükümet bölgede silah toplama yoluna gitmiş, 1937 Ekim'ine kadar Erzincan ve Bingöl de dahil olarak Dersim'de 4991 tüfek toplamıştır.

Dersimliler kimi kez vergi vermiş, nüfuza yazılmışlarsa da bu geçici olmuştur. Devletin "yola getirme" olarak uygulamaları yıldırıştan öteye gidememiş; yeterli yönetsel, ekonomik ve toplumsal önlemler alınamamıştır.

Olaya Katılım ve Doğurduğu Yitikler

1937-1938 Dersim Olayı sırasında, Dersim'de ellinin üzerinde aşiret vardır. Ayaklanmaya bunlardan ancak Yukarı Abbas Uşağı, Demenan, Haydaran, Yusufan, Kureyşan, Kalan, Bahtiyar, Keçel, Bal, Kör Abbas, Aşuran, Koç, Şam, Şeyhan, Beyit, Resik gibi aşiretler katılmıştır. Aşiret halkının tümü, olaylarda yer almamıştır. Birkaç aşiretin dışındakiler de küçük gruplar katılmışlardır. Aşiretin geneli olay dışı kalmış ve ayaklanma yanlısı olmamışlardır. Seyyid Rıza, genel önder durumundadır. Şeyh Hasananlı Alişer ve Nuri Dersimi ise, kurmayları ve teorisyenleridir.

Hükümet, 1937 Mayıs'ında ayaklanmayı bastırmak için, 10.000'e yakın asker görevlendirir. Bu sayı, daha sonraları iki katına çıkarılacaktır. İki yıl süreyle, kanlı çarpışmalar olacaktır. Köyler bombalanacak ve yıkılacaktır. Önemli ölçüde de asker kaybı olacaktır. Kesin rakamlar verilememekle birlikte, kaynaklara bakılırsa 10.000'e yakın Dersimli bu çarpışmalarda ölmüştür. Çünkü resmi yayınlarda, tarama bölgesi içinde ölü ve diri 7954 kişi çıkarıldığı belirtilmektedir. Genekurmay yayınına göre içlerinde kimi aşiret reislerinin de bulunduğu yüzlerce haydut yok edildi. Bir o kadar da kadın ve çocuk grupları yakalandı. Bu arada yine yüzlerce hayvan, silah ve cephaneye ele geçirildi. Haydutların direndikleri köyler, münferit evler, komlar ve hatta tarla ve meşelikler yakıldı.

Dersim ayaklanması, devlete o günkü ölçülere göre, büyük paralara mal olur. Genel Müfettişlik, bir gider bütçesi hazırlar. Hazırlık için 552.407, bir aylık harcama için 128.180, yüz günlük harcama için 426.600 liraya gereksinim olduğunu saptar. Bu giderleri karşılamak için 1937 ve 1938 bütçelerinde toplam 979.007 lira ayrılır.

Olay, askeri yöntemlerle bastırıldıktan sonra, kalıcı önlemler düşünülür. Ayaklanmaya katılmamış, bölge aşiretlerinin elindeki toprakların tapuları verilir. Yine devlete bağlı kalan kimi ailelere, toprak dağıtılır. Yol, köprü, okul, devlet binaları yapılarak bayındırlık çalışmalarına önem verilir. Olaylara karışmış, sürekli "çıban başı" olabilecek aileler ile ağa, seyyid ve aşiret reisi ailelerinin batı illerine

sürülerek, etkinliklerinin kırılması tasarlanır. Böylece, hem Batı'nın verimli toprakları tarıma açılacak, hem Doğu'daki aşiret yapısı parçalanacak, Doğu kökenli aileler Batı'nın olanaklarına ulaşacaklar, etnik yığılmalar dağıtılarak toplumsal kaynaşma sağlanacak, hem de var olan feodal yapının ulus-devlet yapıya dönüşümü sağlanmış olacaktır.

Dersim Olayı'nın bastırılması sırasında, 4. Genel müfettişlik 5000-7000 kişinin Batı'ya göçürülmesini ve oralara yerleştirilmesini gerekli görür. Yasak bölge dışında bulunan, fakat yerlerinde kalmaları sakıncalı görülen aşiret reisleri, kolbaşıları, seyyid ve olay çıkaran aile ve yakınlarının da Batı illerine göçürülmesi uygun görülür. Zaten Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın çoktan beri böyle bir önerisi vardır. Dersimli ailelerin Trakya'ya serpiştirilerek yerleştirilmelerini rapor etmiştir. Ağustos 1938'de 14. Süvari Tümeni, savaştığı yörede 381 kişilik bir grubu, Batı'ya göndermek için, Elazığ'a götürmüştür. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Batı'ya sürülecek aileleri belirlemiş ve 3470 kişiden oluşan 347 aile Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Manisa ve İzmir gibi batı illerine serpiştirilerek yerleştirilmiştir. Bu sürgünler için, 300.000 lira ödenek ayrılmıştır.

Dersim Olayı ve Önemli Yöneticilerin Tutumu

Dönemin liderlerinin Dersim olayındaki rolleri, tartışmalıdır. Kimin/kimlerin ne kadar payı vardır? Olayı kim/kimler yönlendirmiştir? bu alanda halkta yerleşmiş olan kanı doğru mudur? Raporlarında görüldüğü gibi Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın Dersim'e, Aleviliğe ve Kürtlüğe bakışı hiç de olumlu değildir. Oldukça ön yargılıdır. Şovence yaklaşmaktadır. Bölgenin asimile edilmesinden ve askeri harekattan yanadır. Dersim halkının Trakya'ya göç ettirilmesini önermiştir. Bölgeye yapılan askeri hareketin esaslarını da o hazırlamıştır. Bir Genelkurmay Başkanı olarak, olayların gelişmesinde haberinin olmaması olası değildir.

Başbakan İsmet İnönü, 1935 tarihli raporunda Doğu illerini "önemli bir dayanak" olarak görür. 21.06.1937'de Elazığ'da yetkililerle bir toplantı yaparak, 1937 hareketinin emrini verir. Ayaklanma yıllarında halkın Batı illerine göç ettirilmesini doğru bulmaz, karşı çıkar. İç politikadaki uygulamaları benimseyemediğinden Başbakanlıktan ayrılır ve yerine Celal Bayar getirilir. Benimsemediği uygulamalar Dersim'deki hareketin şeklidir. 1938 Harekatı sırasında, yönetimde olmadığı için Dersim halkınca suçlanmaz.

Celal Bayar, İktisat Bakanlığı günlerinde, 1936'da Doğu'ya yaptığı bir gezisi sonucunda sunduğu "şark raporu"nda -bir iktisatçı olarak- bölgede ekonomik önlemleri önermez, "dayanılacak en büyük gücün, ordu ve jandarma olduğunu" savunur. Ayaklanmaların kesinlikle "şiddet uygulaması" ile bastırılmasını ister. 1938'lerde Başbakan olan Celal Bayar'ın görüşlerinde bir değişiklik yoktur. Dahası, düşüncelerini uygulama olanağı bulmuştur. 30.06.1938'de Meclis konuşmalarında ve dönemin gazetelerinde yer alan aynı günkü demeçlerinde; "Dersim sorununun kökünden çözümü için orduya görev verildiği" ve ayrıca bölgede "tarama hareketi" yapılacağı resmen açıklanır. Celal Bayar, bu alandaki kararlılığını, uygulamasıyla gösterecek, suçu da daha sonraları Atatürk'ün üzerine yıkmayı becerebilecektir.

Olayda cumhurbaşkanı olarak Atatürk'ün ne ölçüde rolü vardır? Hep düşünülmüş, Atatürk, onun karşıtı çevrelerce, oldukça suçlu gösterici bir tutuma girilmiştir. Atatürk, huzurlu bir ortamda devriminin yaşama geçirilmesinden yanadır. Yasaların çalışmasını ve toplumun her kesiminin, bu yasalara uymasını istiyordu. Bu amaca ters düşen eylem ve davranışlar, ona göre doğallıkla gerekli cezayı görecektir ve yasa egemenliği sağlanacaktır. Atatürk'ün tutumuna bu açıdan bakmak gerekir.

30.08.1938 Zafer Bayramı'ndaki orduyu başarısından ötürü kutlaması, destekçileri olduğunu belirtmesi, Meclis açış konuşmasında 01.11.1938 Dersim'de bir "haydutluk ve eşkıyalık olayları" olarak nitelediği olayların bitirilerek, ulusal egemenliğin sağlandığını belirtmesi; bundan kıvanç duyduğunu söylemesi bu nedenledir.

Atatürk'ün hedefi, halk değil; ayaklanan, yasaları çiğneyen, devlet otoritesini kabul etmeyen aşiret üst çevreleridir. Halkı bunların yönlendirdiğini çok iyi bilmektedir. Bu nedenle 04.05.1937 Bakanlar Kurulu kararında hedef alınacak kesim çok iyi bir biçimde belirlenmiştir. Onlarsa şunlardır: "Silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar vermeyecek duruma getirmek..." Atatürk, olaya ayaklanan aşiretler açısından bakmış ve onların bastırılmasını istemiştir.

Dersim Olayının Niteliği

Dersimliler kendilerini "Horasanlı" ve Zaza olarak niteler. İnanç olarak, Alevidirler. Dersim olayı bir Kürt hareketi değildir. Bir Kürt ulusal hareketi niteliği ve görüntüsü sergilemez. Her ne kadar teorik önderlerinden Alişer ile Nuri Dersimi, katı bir Kürtçülük çabası içerisinde iseler de bu durum Dersimlinin sorunu ve amacı hiçbir zaman olmamıştır. Bu teorik önderler, düşüncelerini halka kazandıramamışlardır. Kısaca olay, bir ulusal Kürt hareketi değildir. Zaten Kürt kesimiyle de bir birleşmeleri olmamış, olayın bastırılmasında Sünni Kürt aşiretleri, devlet güçlerini doğrudan desteklemişlerdir.

Olayda, Şeyh Said olayında olduğu gibi dinsel bir amaç ve nitelik de yoktur. Alevilik sorunu, hiçbir zaman öne çıkarılarak, herhangi bir istekte bulunulmamıştır. O nedenle, başka olaylarda olduğu gibi dinci, gerici vb. olarak değerlendirilemez. Çünkü, dinsel bir hareket değildir. Bir Zazalık niteliği de görülmez. Ayaklanmacıların, böyle bir istekleri yoktur. Bir ulusallık aranmamaktadır ve Kürtlük/Zazalık açısından “bir ulusal bilinç yoksunluğu” vardır. Dersim Olayı bir bölgesel/lokal olaydır. Bölge dışına taşmamış ve yardım almamıştır. Yine, bölge içerisinde sönmüştür. Bölgenin Osmanlı’dan taşıyıp getirdiği feodal yapısının koşullarında oluşan, feodal nitelikli bir olaydır. Olaya aşiretler ve aşiret yapısı yön vermiştir. Amaç, aşiret düzenini korumaktır. Aşiretler arası sürtüşme nedeniyle, olaya bölgenin tüm aşiretleri de katılmamışlardır. Olay, ulus-devlete katılmamak amacıyla, bir aşiretler ve bölge direnişi olarak sürmüştür ve devlet gücü karşısında doğal olarak kırılmıştır. Ulus-devlete karşın, aşiret düzenini sürdürme mücadelesinde başarılı olunamamıştır.

Dersim ayaklanmacılarının, bir dış destek yardımı yoktur. Başında böyle bir tasarıları da olmamıştır. Kısaca Dersim ayaklanmasının arkasında “yabancı parmak” yoktur. Çıkacak olan II. Dünya Savaşı’nda İngiltere, Türkiye’yi yanında tutmak ve Alman kanadına itmemek için, Dersim ayaklanmasına destek olmaz, hükümeti destekler. Seyyid Rıza’nın “Dersim Generali” imzasıyla 30.07.1937’de İngiltere’den yardım isteğine, İngiltere, “Bekle ve dengenin kimden yana döneceğini gör” taktiği izleyerek; Seyyid Rıza’nın tutuklanmasından sonra, 05.10.1937’de yanıt verir ve Seyyid Rıza’nın mektubunu “ciddiye almadıklarını Türk Hükümeti’nin bilmesini” ister. Nuri Dersimi’nin Eylül 1937’den sonra yurt dışına çıkarak dış destek arayışları sonuçsuz kalır. Çünkü başında böyle bir plan yapılarak ayaklanılmamıştır. Sonradan gelişen koşullar doğrultusunda, bu tür arayışlar içerisine girilmiştir. Dersim ayaklanması, bir dış kaynaklı ayaklanma değildir.

* Aleviler / Aleviten, Deutsches Orient-Institut s. 56.

Yazan: Baki ÖZ. www.karacaahmet.org/makaleler

ALEVİLİĞİN ŞEHİRLEŞME SÜRECİ

Alevilik, şehirleşme sürecinde nasıl bir değişim geçiriyor? Kamil Fırat'ın Milliyet'te yayımlanan araştırmasına göre, geleneksel formlar çözülüyor, mesela dedelik kurumunun etkisi azalıyor. Geleneksel Alevilik kendisini "gerçek İslam" olarak nitelerken, şehirleşme ve eğitim sürecinde Aleviliği "yaşam biçimi" olarak tarif edenlerin oranı artıyor.

Geleneksel Alevilikte CHP'ye sadakat ağır basıyor; ama şehirleşme ve eğitim sürecinde bu da azalıyor.

Sosyoloji biliminin bir yasasıdır: Şehirleşme ve eğitim, hele de orta sınıflaşma süreci inançların ve kimliklerin geleneksel yorumunda değişmelere; yeni ve çeşitlenmiş anlayışlara yol açar.

Sünni İslamda da benzer bir sosyolojik değişim süreci yaşanıyor. Dolayısıyla, Sünniler ve Aleviler bugün birbirlerine eski (geleneksel) kalıplarla bakarlarsa, aktüel bir gerçeği değil, geleneksel bir tasavvuru görmüş olurlar.

Alevi yazar Reha Çamuroğlu'nun "Değişen Koşullarda Alevilik" adlı kitabı ile, Sünni ilahiyatçı Prof. Necdet Subaşı'nın "Alevi Modernleşmesi" adlı kitabı da benzer olguları tespit ediyor.

Aleviliğin geleneksel kültür kurumu tekke ve zâviyelerdi. Bunlar kapatıldı. Cemevlerinin açılması ve tanınması da geciktiği için, özünde tasavvuf bulunan geleneksel Alevilik kurumsuz kaldı, bu da geleneğin işlenerek yeni nesillere iletilmesinde zaaf yarattı.

Alevi dönüşümünün çok sert ve sancılı olmasının, mesela yüzde 15'lik bir kesimin "tepki olarak" kendini "ateist" saymasının sebeplerinden biri, Alevi kurumlarının uzun süre kesintiye uğramış olmasıdır.

Milliyet'teki araştırma da ortaya koyuyor: Cemevlerine veya Hacı Bektaş Veli Vakfı'na devam eden Alevilerin yüzde 70'i Aleviliği "gerçek İslam" olarak görüyor. Hiçbir Alevi kurumuna mensup olmayanlar ve politize derneklere üye olanlar ise, yüzde 60 oranında, Aleviliği bir 'İslam' referansı yapmadan, "yaşam tarzı" diye tanımlıyorlar.

Belli ki, cemevleri Alevi İslam'ın modernleşme sürecinde yeniden ortaya çıkan ruhani kurumlarıdır.

Şehirleşme hem kimlikleri keskinleştiriyor, hem yumuşatarak entegrasyon sürecine sokuyor. Milliyet'teki açıklamasında Prof. Nilüfer Narlı bunu çok güzel anlattı...

Gettolaşma oluyorsa, kimlikler keskinleşiyor, aşırı tepkisel bir nitelik kazanıyor.

Ama "orta ve üst sınıfa entegre olma" durumunda, kentleşme insanların önyargılarından kurtulması için uygun bir ortam yaratıyor ve her inançtan, her kimlikten bu ülkenin insanları arasında "iletişim ve etkileşim" gelişiyor.

Kürt meselesini çözecek olan, bu sosyolojik entegrasyondur.

Aynı sosyolojik süreçte, İslamın hem Sünni hem Alevi kollarında yeni ve 'öteki'ne daha hoşgörülü yaklaşımlar gelişiyor, çeşitlenme de artıyor.

Bu sosyolojik süreci çok iyi anlamalıyız.

Cemevleri modernleşme sürecinde "Alevi İslam"ın tasavvufi değerlerini temsil eden ruhani kurumlar olduğu halde, çok yanlış bir şekilde, bunu "kıblenin bölünmesi" zanneden Sünniler vardır.

Aynı sosyolojik süreçte türban, kadının sosyalleşmesini geliştiren bir modernleşme simgesi olduğu halde, bunu devlet büyükleri bile irtica sanmaktadır.

Hülasa, şehirleşme sürecinde hepimiz birbirimizi yeniden anlamalıyız. Bilmeliyiz ki, modernleşme kaçınılmaz olarak çoğulcudur ve her türlü "tek tip insan" tasavvuru modernleşmeye aykırıdır.

Yazan: Taha Akyol. Milliyet. 13.07.2005

GEZİ NOTLARI FIRAT BOYLARI

Güneydoğu'ya geldiğinizi ilk olarak Adana-Gaziantep otoyolunda Gaziantep'e 80 km. kala Malatya çıkışına doğru döndüğünüzde fark ediyorsunuz. Güneydoğu coğrafi olduğu kadar ayrıca etnik bir terim de. Otobüs Narlı ve Pazarcık'dan gece saat 03:00-04:00 civarı geçiyordu. Terörün en yoğun olduğu 1992-93 yıllarında "Pazarcık kırsalı" adını sık sık duymuşsanız 2004 yılı da olsa içinizde biraz tedirginlik başlıyor. Bir de o saatte Jandarma, otobüsü durdurup elindeki fotoğrafa göre yüz kontrolü yapmaz mı? Narlı ve Pazarcık, Kahramanmaraş'a bağlı. Fakat halkı şehirlik işlerini, Maraş daha yakın olmasına rağmen, 1980 öncesi Maraş olaylarından dolayı bölgede oluşan Alevi-Sünni gerginliği nedeniyle kozmopolit bir büyükşehir olan Gaziantep'de görüyor. Zaten Gaziantep, Maraş, Adıyaman ve Urfa (nın batısı) illeri kırsalının cazibe merkezi. Bölge halkı Maraş'a Kahraman, Antep'e Gazi, Urfa'ya da Şanlı demiyor, yalın hallerini kullanıyor. Narlı, Pazarcık'a bağlı bir nahiye. Halkı Pazarcık ilçesinde olduğu gibi Kurmançça konuşan Alevi Kürtler. Pazarcık'ı görünce kırsalı neredeymiş diyor insan. Hem Pazarcık hem Narlı sulak bir ovada kurulmuş. Tarlaların yanlarından güldür güldür sular akıyor. Pazarcık'da büyük bir baraj var. Baraj, Pazarcık'ı bir tatil beldesi gibi yapmış. Tarlalarda her türlü ürün var. Mısır, pamuk, domates, biber, buğday... Bence yılda 2 değil 3 ürün alınabilecek bir yer. Ayrıca Pazarcık bölgenin diğer ilçelerine göre daha gelişmiş. Hem nüfusu daha büyük hem sanayisi var. Zaten diğer bölge ilçelerinde sanayi filan yok.

Pazarcık'ı geçtikten sonra Adıyaman il sınırına geçiyorsunuz. Gölbaşı ilçesi Adıyaman'a bağlı ama güneydeki birkaç köyü tipik Pazarcık halkının devamı. Mayıs 2004 yılında Gölbaşına bağlı Haydarlı köyünde Jandarma cipi roketatarla havaya uçurulmuştu. Gerçi Haydarlı köyünü tam karşıdan gören tepede büyük bir Jandarma karakolu var. Adıyaman deyince herkesi Kürt sanabilirsiniz. Fakat öyle değilmiş. Gölbaşı ve Besni ilçelerinin yerli halkı Sünni Türk. Bu ilçelerde yaşayanlar da resmi işler dışında Adıyaman'a gitmiyorlar, Gaziantep'i seçiyorlar. Pazarcıklılar nasıl, Maraş'ı Sünni Türk diye sevmiyorsa, Gölbaşı ve Besnililer de Adıyaman Kürt diye, şehirlik işlerini Gaziantep'de görüyorlar. Maraşlılardan da kaba diye hoşlanmıyorlar. Gölbaşı, Adıyaman'ın en gelişmiş ilçesi. Bütün memurlar Adıyaman ili içinde bu ilçeye gelmek için torpil yaptırıyor. Gölbaşı, Adıyaman'ın diğer bölgelerine göre daha gelişmiş olduğundan özellikle Adıyaman'ın kuzeyindeki Malatya sınırına yakın köylerinden göç almış ve buradan gelenler de Alevi olduğu için Gölbaşı'nda belli bir oranda Alevi Kürt nüfus da oluşmuş. Gölbaşı ve Besni'nin Alevi Kürt köyleri de mevcut. Burada Türk ve Kürt kavramlarından öte Alevi-Sünni ayrımı var. Sünnilere Kürt de olsalar Türk diyorlar, Alevilere Türk de olsalar Kürt diyorlar. Yani Alevilik Kürtlük ile Sünnilik de Türklük ile özdeşmiş. Sünni Türk ve Kürtler arasında evlilikler oluyor fakat kesinlikle Aleviler ile Sünniler arasında kız alıp verme olayı yok. Buna rağmen Aleviler ile Sünniler arasında bir gerginlik görmedim. Herkes kendi havasında yoluna devam ediyor. Yalnız Aleviler gördüğüm kadarıyla daha sosyal ve misafirperverler. Ayrıca Alevi Kürt köylerinde en yaşlılar bile herkes Türkçe konuşmayı biliyor. Cemal Şener'in tespitlerine bende katılıyorum, Sünni Kürt köylerinde Türkçe bilmeyen kadın ve yaşlılar olmasına rağmen Alevi Kürt köylerinde herkes doğu aksanlı iyi bir şekilde Türkçe konuşabiliyor. Belki Türk komşuları ile münasebetlerinden dolayı da olabilir.

Besni, tepede dağ yamacında kurulmuş bir ilçe. Tarihi eski. Gölbaşı eskiden Besni'ye bağlıymış. Efsanevi Gaziantep Belediye Başkanı Celal Doğan'ın annesi de Besniliymiş. Besni'nin en büyük caddesinin adı da Celal Doğan caddesi. Bir de şimdi türkücü Latif Doğan, Besni'nin ünlülerinden. Gölbaşı'nda "daha 2 yıl önceye kadar Latif Doğan düğünlerde gelip türkü söylerdi" deniliyor.

Gölbaşı ilçesi 1950'lerde Gölbaşı tren istasyonunun çevresinde küçük tektonik bir gölün yanında kurulmuş. İlk gelenler Çataltepe köyündenmiş. Güneye doğru iki göl daha var. Güneydoğu Anadolu deprem fay hattı buradan geçiyor. Göller depremler sonucu oluşmuş diyorlar. Gölbaşı'nda keçi yetiştiriciliği ile üzüm ve antepfıstığı ziraati yapılmakta. Toprağı kırmızı renkli çok taşlıklı bir toprak. Pazarcık ilçesi toprağı ne kadar verimli görünüyorsa, Gölbaşı toprağı da verimsiz görünüyor. Fakat kaliteli üzüm ve antepfıstığı yetiştiriyor. Gölbaşı, Akdeniz-Güneydoğu Anadolu-Doğu Anadolu bölgelerinin kesiştiği noktada yer alıyor. Kuzeyinden itibaren hemen yüksek dağlar başlıyor. Gölbaşı ve Adıyaman genel toprak yapısı engebeli, dağ denilemeyecek kadar alçak tepelerden oluşuyor. Ayrıca Gölbaşı, Menzil şeyhine gitmek üzere yola çıkanların da uğrak yeri. Mutlaka yol kenarındaki camide namaz kılmak için otobüsler mola veriyor. Gölbaşı'nda ekmek kültürü yerine dürüm pidesi mevcut. Fırınlarda eğer pideyi oradan alıyorsan her türlü yemeği de pişirebiliyorsun. Gölbaşı veya o bölgede diyeyim, Batı Anadolu'ya ve oradan olan insanlara hayranlık var. İçlerinden keşke bizde Bursa'da veya Balıkesir'de oturabilseydik diye geçiriyorlar. Bursa'nın 1 milyondan fazla nüfusu var deyince, nasıl o kadar insan bir yerde oturabiliyor diyorlar. Kürt olsun Türk olsun ailelerin en az 5-6 çocuğu var. Fazla çocuk olayı etniksel olmaktan öte bölgesel alışkanlık gibi. Çiğ köfte ve acıyı sevmek gibi bir şey. Yine Türk Kürt fark etmeksizin bütün bölge halkı türküye bayılıyor. Otobüslerde ve

minibüslerde türkü söyleyen yerel sanatçıların kasetleri çalıyor. En ünlü türkü ve aynı zamanda düğünlerin en popüler türküsü: YAN BAĞLAMA. "Kız eşarbinı yan bağlama" diye başlıyor. Düğünlerde bıkana kadar bu türkü çalınıyor ve de bu türküden bıkmıyorlar. Ayrıca bu türkünün özel bir oynama şekli de mevcut. Fakat buralarda biraz kalındığında insan türkülerini sevmeye başlıyor. Buradan geldikten sonra Burçin'in "Gitarımla Türkü Söyledim" isimli türkü kasetini almıştım.

Adıyaman'ın merkezi Sünni-Şafii Kürt kimlikli bir kent. Garajında beklerken yaşlı ve orta yaşdaki insanlar Kürtçe konuşurlarken, garajda simit satan 8-9 yaşlarındaki 9-10 çocuk kendi aralarında "benim bölgemde simit satmayacaksın" tartışmasını Türkçe olarak yapıyorlardı ve bayağı aksansız düzgün Türkçe konuşuyorlardı. Adıyaman'dan Urfa'ya doğru giderken Atatürk barajının yanlarında sulu tarım yapıldığını gördüm. Çok düzgün tarım arazileri mevcut. Atatürk barajının yanlarında hiç ağaç yok. Fakat baraj gölünün rengi Turkuaz mavisi.

Urfa şehrinin civarı kayalık. Resmen taştan başka bir şey yok. "Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar" türküündeki dağları göremedim. Çünkü her yer dümdüz. Urfa'nın sanki bir Türkiye kenti değilmiş de çölde bir vahaymış gibi havası var. Halkının yansıttığı imaj ise Arap-Kürt karışımı bir halk olduğu. Fakat Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde yaşadığım o tedirginliği Urfa'da kesinlikle yaşamadım. Halkı çok dindar görüntüsü veriyor ve "ben de müslümanım" demenin ortak paydasında rahat bir hava buluyor insan. Urfalılar Arap-Kürt karışımı bir halk dememe rağmen 2 gün kaldığım bu güzel yerde Türkçe'den başka lisanı duymadım desem yeridir. Bariz bir doğu aksanı ile konuşulmasına rağmen esnafı ve çarşıda gezen tüm herkes Türkçe konuşmaya çalışıyor. Çok misafirperver ve sempatikler. Urfa çarşısı gerçekten çok otantik ve mistik. Çarşı, duvarları taştan, kemerli ve labirent gibi bir yapıda. Bir de Harranlı Arap kadınlar yerel giysileri ve dövme benzeyen işaretlerin olduğu yüzleriyle çarşıda geziniyorsa kendinizi tarihi bir filmde zannedebilirsiniz. Bakırcılık çok gelişmiş. Urfa'nın 300.000'ni aşkın nüfusu var. Bence Urfa'yı Urfa yapan en önemli şey Balıklı göl. Burada adeta Hz. İbrahim devrini yaşıyorsunuz. Urfa'da Balıklı göl haricinde neredeyse ağaç yok fakat her taraftan taşın içinden su fışkırıyor. Allahın nimetinden başka bir şey değil. Balıklı göl alanı içinde mağaralar, camiler ve Hz. İbrahim doğduğu yer var. Buranın mistik havasını ve insana verdiği manevi huzuru anlatamam. Bir de benim gördüğüm yerler içinde böyle manevi huzurun olduğu İstanbul'daki "Eyüp Sultan" vardı. Sanırım Hacca gidenler, orada yakaladıkları manevi huzuru bulmak için, tekrar tekrar Hacca gitmek istiyorlar. Çünkü benimde içimde Urfa'ya Balıklı göle tekrar gitme isteğim daha oradan ayrılırken oluşmaya başladı. Urfa'nın mimarisi de ayrı bir güzellik.

Urfa'dan Gaziantep'e doğru giderken, Urfa'nın yine kayalık, toprak görünmeyen yerlerini geçtikten sonra, Suruç ilçesine geliyorsunuz. Suruç Sünni Kürt olmasına rağmen isyancı bir kimliği var. İlk DEP li belediye başkanlarından birisi buradan çıkmıştı. Genelde HADEP görüntülü bir ilçe. Topraklarından verimlilik fışkırıyor. Kara toprağı var ve ekilmiş her bitki çok kuvvetli görünüyor. GAP kapsamında sulama sistemlerinden de faydalandıkları için, Harran'ı görmedim ama belki de Urfa'nın en verimli ovası, Suruç ovası.

Suruç'dan sonra Urfa'nın Türklerin yaşadığı ilçe olan Fırat kıyısındaki Birecik'e geliyorsunuz. Birecik, nesli tükenmekte olan ünlü Kelaynak kuşlarının memleketi. Birecik çok eski bir yerleşim merkezi. Her yeri tarih kokuyor. Fırat kıyısında kayalık bir araziye kurulmuş bir ilçe. Fırat'ı daha görkemli bekliyordum fakat Sakarya nehrinde hayal kırıklığına uğradığım gibi burada da bir hayal kırıklığı yaşadım.

Urfa'nın merkezi nüfusunun yarısı, Akçakale ilçesinin yarısı ve Harran'ın tamamı Araplardan, Akçakale ve Halfeti ilçelerinin yarısı ile Birecik'in tamamı ise Türklerden oluşmakta.

Fırat'ı geçince, karşınıza Gaziantep'in Nizip ilçesi çıkar. Kendinizi Marmara ve Ege bölgesinden geçiyormuş sanabilirsiniz, sakın şaşırmayın. Çünkü yolun sağı solu zeytin ağaçları ile dolu. Arada Antepfistiği bahçeleri de bulunuyor. Güney Anadolu'da böyle yeşil bir toprak parçasını bulabileceğimi görmesem inanmazdım.

Ve Gaziantep. Otantik özelliğini yitirmiş 800.000 nüfuslu kozmopolit bir yerleşim merkezi. Batıdaki büyük kentlerden bir farkı yok. Cep telefonu piyasası müthiş derecede fazla. Sakın size Antep kalesini gösterelim derlerse gitmeyin hem yorucu hem de görülecek bir şey yok. Yalnız Antep çarşısında gezerken kendimi Suriye sınırına yakın olduğumu hissettim ve şu anda Suriye sınırları içinde bulunan fakat Türkiye'nin bir çok şehriden daha Türk olan Türkmen şehri Halep'i görmeyi hayal ettim.

GEZİ NOTLARI YUNANİSTAN

İpsala sınır kapısı çok bakımlı. İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası tarafından yeni yaptırılmış. Sınırdan geçerken Türk tarafının polisi otobüsten indirip sınır geçiş işlemlerinin herkesin kendisinin yaptırmasını istiyor. Türk tarafındaki geçiş işlemlerini hallettikten sonra otobüse bindik tekrar. Hemen Yunan tarafına geçilmiyor. Meriç nehri üzerinde çok uzun bir sınır köprüsü var. Köprü'nün ayaklarının altında yöre halkının sulu tarım yaptığı tarlalar bulunuyor. Eskiden buralar kullanılmayıp, tampon bölge kabul edilmiş, bakmışlar Yunanistan karşı tarafta tarım yaptırıyor, bizimkilerde tarım yaptırmaya izin vermişler. Köprü'nün tam ortasında askerimiz nöbet tutuyor. Biraz öte yanında da Yunan askeri var. Köprü'nün Türkiye tarafı çok temiz. Bizim askerler iyi mıntıka temizliği yapıyorlar. Yunan tarafına geçildiği an kirlilik başlıyor. Köprü'deki yolun iki yanı sigara izmariti ve pet şişeler ile dolu. Gerçi bizim Türkler kirlenmiştir gibi geliyor. Çünkü sınır kapısını Türkler daha fazla kullanıyor. Yunanlıların iyi mıntıka temizliği yapmadığı veya hiç yapmadığı ortada. Yunan sınır kapısındaki Yunan polislinin kıyafeti de düzgün değildi. Yunan sınır kapısı bakımsız, pislik içinde. Yunan polisi pasaportları toplu alıp kimseyi görmeden işlem yapıyor. Sınır kapısını geçtikten sonra çok düzgün bir otoyola geçiyoruz. Otoyolun yapımını Avrupa Birliği finanse etmiş. Meriç nehrinden sonra 30-40 km. boyunca Türk yerleşimi yok. Yunanlılar sınır güvenliği için sınır boylarında yaşayan Türkleri daha içerilere göndermişler. Sınırdan 30-40 km. sonra yolun sağında, Rodop dağlarının eteklerinde Türk köyleri başlıyor. Türk köyü olduğunu kalem gibi göğe yükselen minarelerden anlıyoruz. Batı Trakya-Makedonya coğrafi bölgelerinin sınırı kabul edilen Nestos nehrine kadar aralıksız Türk köyleri bulunuyor. Arazi, Bursa –Karacabey arası gibi hafif engebeli ve verimli. Gümölcine'ye girmedik ama Batı Trakya'da Türklüğün en baskın olduğu yer burasıymış. İskeçe girişinde mola verdik. İskeçe'nin kurabiyeleri dünyaca ünlüymüş. Mola verdiğimiz yerde kurabiyelerden aldık, gerçekten çok lezzetli. Mola yerinde Türkler de çalışıyor. Anlaşmak da güçlük çekmiyorsunuz. Gümölcine'den sonra İskeçe Türklerin en fazla yaşadığı ikinci şehir. İskeçe tipik bir Türk şehri. Her ne kadar Yunanlılar şehir ekonomisine hakim olmaya çalışıyorlarsa da Türklerin çalıştırdığı bir çok işyeri bulunuyor.

Yunanistan'da dine ayrı bir önem veriliyor. Yollarda kilise maketleri dolu. Meğerse yolda kaza yapan birisi, ölmediyse kendisi, öldüyse ailesi, kaza yapılan yere kilise maketi dikip içinde de mum yakıyormuş ki yolda yolculuk yapan diğer insanlara da "burada kaza oldu, daha dikkatli gidin" mesajı veriliyormuş. Fakat Yunanistan şöförleri çok dikkatsiz ki yolun her yeri kilise maketi kaynıyor (yani çok kaza oluyor) ve bu sayede de kilise maketi yapıp satmak bir sektör haline gelmiş. Yunanistan'da yollarda nerede olduğunuzu ve yolu gösteren çok sayıda harita, yol kenarlarında pano halinde asılı. Aslında güzel bir uygulama, Türkiye'de de olsa fena olmaz. Bir ilden başka bir ile geçtiğinizde hemen yeni ilin haritası çıkıyor karşınıza. Yolda Türkiye'de gidiyormuşunuz hissine kapılıyorsunuz, çünkü İtalya'ya geçen çok sayıda Türk tırını görüyorsunuz.

Nestos nehri geçildiğinde Türk köyleri bıçak gibi kesiliyor. Artık Yunanistan Makedonya'sındasınız. Kavala'ya gelmeden orta ölçekli bir gölün yanında mola verdik. İnsanın aklına Osmanlı akıncılarının buraları dört nala nasıl geçtikleri geliyor. Kavala, Gemlik'e benziyor biraz. Deniz kenarında, yerleşim alanı az ve dik dağ yamaçlarında kurulmuş bir şehir. Karşıda denizin ortasında Taşoz adası var. Kavalalılar yazları denize girmek için oraya gidiyorlarmış. Kavala'nın gezilebileceği ender yerlerinden birisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın müzesi. Kavala'da mübadeleye tabi tutulan bir yer olduğu için, Türkiye'den gelmiş bir hayli Yunanlı var. Bunlar Türkiye'den geldiğimizi duyunca daha sıcak davranıyorlar. Fakat sanırım Yunanistan'ın diğer bölgelerinden buraya gelenlerden mi olsa gerek, Yunan milliyetçiliğinin had safha da olduğu yerlerden birisi Kavala. Kavala'nın tam otasındaki bir tabelada "Konstantinopolis 400 km." yazıyor. Yani İstanbul'u unutmuyorlar. Ayrıca yine Kavala'nın merkezi yerlerinden bir yamaçta, kuzeyinden kan damlayan bir KIBRIS haritası bulunuyor. Haritanın altında "Remember Cyprus" "Kıbrıs'ı Unutma" yazıyor. Yani Yunanistan Türklerin gönül rahatlığı ile dolaşabileceği bir ülke değil.

Yunanistan'da Selanik hariç genç insan görmedim desem yeridir. Gerçekten Yunanistan'da genç nüfus yok. Selanik'te Yunanistan'ın en büyük üniversitesi olan Aristo Üniversitesi olduğu için, gençler hayli fazla. Aristo Üniversitesinin 40.000 öğrencisi varmış. Aristo Üniversitesinin duvarlarında hala orak çekiç işaretleri mevcut. Selanik'e gidip de Atatürk'ün evine gitmemek olur mu? Türkiye'nin Selanik konsolosluğu Atatürk'ün doğduğu evin bahçesinin içinde. Ev üç katlı sayılır. En all katı olan zemin ardiye-kiler olarak kullanılıyormuş. Orta ve üst katlar oturmak için kullanılıyor. Atatürk'ün çocukluğunu yaşadığı ev, doğduğu oda, banyosu, tuvaleti, mutfağı ve misafir salonu ile zamanının en iyi evlerinden. Sanırım ailesinin maddi durumu oldukça iyiymiş. Atatürk'ün birebir ölçülerine göre takım elbisesi dikilmiş ve başı olmayan bir manken üzerinde sergileniyor. Atatürk'ün boyu 1.70 m.yi geçmiyormüş, ayrıca da zayıf ve minyon tipliymiş. Evin bahçesinde Atatürk zamanından kalma nar ağacı hala

duruyor. Evin bir tarafı yanından geçen yola bitişik. Evi karşısında Yunanlı gençlerin takıldığı bir kafe var. Bana göre ev biraz korumasız. Yunanlılar tarafından çok rahat zarar verilebilecek bir konumda.

Yunanistan'ın tam ortasında Larissa şehri var. Yunanistan'ın Hava Kuvvetlerinin merkezi burasıymış. Larissa'ya kadar yeşillikler mevcut iken buradan güneye doğru birden kıraç, ağaç olmayan topraklar başlıyor. Yani Yunanistan'ın Batı Trakya ve Makedonya bölgeleri harici diğer orta ve güney bölgeleri çöl gibi. Bir de Yunanlılar bana biraz tembel geldi. Çok sayıda deli zeytin'in kendiliğinden yetiştiği eğimli araziler bomboş duruyor. Türkiye'de olsa değerlendirilmedik toprak parçası kalmazdı.

Larissa'dan sonra yol denizin kenarından geçmeye başlıyor. Deniz kıyılarında sahil diye bir şey yok. Toprak bittiği gibi hiç kumsal olmadan deniz başlıyor. Üç Ege adasına gittiğimde de yine denize girilecek düzgün bir yer göremedim. Yani Yunanistan'ın ana karası ve yanındaki adaları tam anlamıyla sahil yoksunu. Adalar da denize dik kayalıklar mevcut. Yunanistan'ın her tarafında Yunan bayrakları asılı. Çok milliyetçiler diye düşündüm. Pazar günü Selanik'de bir kilise ayinini izlemiştim, burada da kilise tıklım tıklım dolu idi. Aynı zamanda dindarlar. Kilisenin havası bana ortaçağ karanlık Avrupasını hatırlattı.

Atina'da 5 kattan daha yüksek bina 9-10 taneyi geçmez. Bu 9-10 tane yüksek olan bina da politik torpillere yapılmış oteller. Yunanistan 1829'da kurulurken Atina Belediyesi, Atina'nın sembolü olan Akropol şehrin her tarafından görülsün diye 5 katlıdan daha yüksek bina yapılmaması için kanun çıkarmış. Atina'nın gezilebilecek çarşısı, Plaka semtinde. Çok fazla gezilebilecek bir yeri de yok. Şehrin dokusunu fazla bozmamışlar. Atina'nın Pire semtinde (eskiden Pire ayrı bir şehir olmasına rağmen şimdi Atina ile birleşmiş) Karaman'dan gelen Türkçe konuşan Hristiyanlar oturuyormuş. 1923'de mübadele sonucu Mersin limanından ilk çıkan gemi bunların gemisiymiş ve Pire'ye getirmiş bırakmışlar. Yeri Yunanlılar bunlara ikinci sınıf insan muamelesi yapmış. Bit vardır diye geldiklerinde herkesin kafasını kazıtmışlar. Pire için küçük İstanbul diyorlar. Sokaklarında ekmek arası balık ve köfte gibi tipik Türk adetleri varmış dediler ama görmedim. Akropol reklam yaptıkları gibi bir yer değil. Bizim Bergama ve Efes'de bulunan antik taşların onda biri, Akropol'de yok. Herkesin bildiği Akropol haricinde iki tane daha antik eser var, o kadar. Akropol'ün de üstünde çatısı yok. Gerçi Akropol bu antik taşların olduğu tepenin adı. Akropol dediğimiz antik eserin adı Panteon. Tanrıça Athena'nın mezarı. Bize rehberlik eden kişi, 1955 yılında İstanbul'dan Atina'ya göç etmiş Yunanlı bir bayandı. Akropol'deki tarihi eser azlığını şöyle açıklıyor: "dönemin hükümeti bizim tarihi eserlerimizi Fransızlara hediye olarak vermiş" diyor. Dönemin hükümeti tabii ki Osmanlı devleti oluyor. Atina'da tarihi eser az olmasına rağmen, yaptıkları reklam sayesinde Atina turist kaynıyor.

Yunanistan'ın kültürel yapısı aynı bizim Ege bölgesi kültürümüz. Giyim tarzı, hoşlanılan müzikler ve şarkılar dahi aynı. Sanki tek bir halk gibiyiz, onlar Hristiyan, biz Müslüman, onlar Yunanca biz Türkçe konuşuyoruz. Farkımız burada. Yunanistan'da otellerdeki ve restoranlardaki hizmet sektörü çok zayıf. Bizim Türkiye'deki otellerimizin konforu ve hizmeti ile mukayese edilemez. Yunanistan Avrupa Birliği ülkesi olmasına rağmen, Yunanlılar kendilerini geliştirememişler. Bizim Marmara ve Ege bölgelerimiz Yunanistan'ın her bölgesinden daha gelişmiş ve daha modern. Yunanistan'ı görünce, Türkiye Avrupa Birliğine girmeyi onlardan önce hak etmiş olduğunu anlıyorsunuz. Fakat din faktöründen dolayı önümüze hep zorluk çıkarıyorlar. Yani olay tamamen duygusal.

TÜRKİYE'DEKİ BAZI ETNİK TANIMLAMALAR

Etnik grup kavramı, genel kabul gören klasik anlamında Gürcü etnolog Dragadze tarafından şöyle tanımlanmıştır: "Etnos... tarihî olarak belli bir bölgede yerleşmiş, nispeten istikrarlı dil ve kültür özelliklerine sahip, birliklerinin ve diğer benzer formasyonlardan farklarının bilincinde olan ve bunu kendi koydukları bir adla (etnonim) ifade eden sağlam bir insan topluluğudur."

Tarihî olarak Türkiye'deki Alevî Türklerle Sünnî Türkler aynı kökenden, 11.-13. asırlar arasında Anadolu'ya göç eden Oğuz boylarından gelir. Oğuz boylarının Anadolu'da dağılarak birkaç yüzyıl içinde Alevî ve Sünnî Türkler olarak iki inanç grubu halinde kümelenmeleri sürecinde, başka etnik gruplarla karışma veya başka bir etnik grup kültürü tarafından asimile edilme gibi etnik faktörler rol oynamadığı gibi, Alevî-Sünnî ayrımı Oğuz boyları içinde bir kümelenmeye bile tekabül etmemiştir. 1856'da Fırka-i Islahiye tarafından cebren iskân edilinceye kadar Uzunyayla'da yaylayıp Çukurova'da kışlayan Avşarların torunlarından olan Kayseri, Tomarza'daki Avşar köylerinin bir bölümü Sünnî, bir bölümü Alevîdir. Bu örnekte görüldüğü gibi, Türk olmanın ötesinde, aynı Oğuz boyundan gelen ve aynı aşiret içinde bulunan iki grubun iki ayrı etnik grup oluşturduğu nasıl kabul edilebilir? Çeşitli dönemlerde Alevîlik ve Sünnîlik arasındaki ayrım çizgisinin belirsiz, değişken bir nitelik göstermiştir. 16. yüzyıl başında Safevî Devletinin alternatif bir siyasî merkez olarak ortaya çıkmasından sonra Osmanlı sosyal düzenindeki konumlarından hoşnut olmayan çok sayıda Türk, özellikle de birçok Türkmen aşireti "Kızılbaş'a meyyal", yani Safevî taraftarı olmuş, bunların önemli bir bölümü de İran'a giderek Safevî askeri gücünün en önemli kesimini teşkil etmişlerdir. Aslında daha çok sosyal ve siyasî saiklerle yapılan bu tercih, inanç düzleminde de o günkü tabirle Kızılbaşlığa geçişi içeriyordu. Olgunun siyasî temele dayanması sebebiyle kişi ve topluluklar bazında iki cephe arasında gidip gelmeler olduğu belgelerde görülmektedir. 17. yüzyıldan itibaren mezhep dağılımı büyük ölçüde istikrar kazanmakla birlikte, mezhep değiştirme (artık Alevîlikten Sünnîliğe geçiş olarak) devam etmiştir ve bugün de devam etmektedir. Bazı topluluklardaki sözlü gelenek ve Türkiye'nin birçok yöresinde rastlanan tavşan eti yememe, semah gibi Alevîliğin alâmet-i farikalarına sahip fakat tamamen Sünnîleşmiş ve Alevî geçmişi unutmuş köylerin varlığı bu sürecin kanıtlarıdır. Öte yandan Sünnîleşme sürecinin henüz içinde yaşayan, 30-40 yıl önce Alevî iken bugün camisinde namaz kılınan, çocuklarını İmam Hatip Lisesine gönderen köyler de mevcuttur.

Anadolu'ya gelen Türklerin neredeyse tamamını Oğuzlar teşkil ediyordu. Oğuzların 10. yüzyıldan itibaren Müslüman olmaya başlamalarıyla yavaş yavaş Oğuz adının yerini Türkmen kelimesi aldı. 11. - 13. yüzyıllar arasındaki büyük göçle Anadolu'ya gelenler de artık Türkmen olarak adlandırılıyordu. Günümüzde bu Türkmenlerin torunları karşımıza Türk, Türkmen ve Yörük adları altında çıkmaktadır. Bu farklılaşmayı statik bir yaklaşımla açıklayabilmek mümkün değildir, çünkü Türkmen ve Yörükleri birbirlerinden ve yer yer göçerliğin kültürel kalıntıları daha çok taşımaları dışında yan yana yaşadıkları "Türkler"den ayıran herhangi bir etnolojik özellik bulmak imkansızdır. "Türk"lerinkinden farklı Yörük veya Türkmen gelenek ve göreneklere, Türkmen ve Yörüklere özgü müzik ve oyunlar, ya da ayrı birer Türkmen veya Yörük diyalekti mevcut değildir. Anadolu Türkleri arasındaki bu farklılaşma ancak tarihî perspektif içinde kavranabilir. Bunun için de 16. yüzyıla uzanmamız gerekiyor.

16. yüzyılda Anadolu'da aşağı yukarı Sinop-Ankara-Konya-Alanya üzerinden geçen bir hattın batısında bulunan Türk aşiretleri genel olarak Yörük, doğusunda bulunanlar ise Türkmen olarak biliniyordu. 13. ve 14. yüzyıllarda çeşitli kaynakların Batı Anadolu'da büyük Türkmen kitlelerinin varlığından söz etmelerine rağmen, 15. yüzyılın başından itibaren Batı Anadolu'daki göçer Türkmenler için Yörük tabiri kullanılmaya başlanmakta, bu dönemden sonra bu topluluklara Türkmen denmemektedir. Bölgeyi fetheden Türkmenlerin büyük çoğunluğu bölgenin verimli topraklarında kısa zamanda yerleşik hayata geçmişler ("Manav" diye tabir edilenleri vardır), bu durumda hâlâ göçerliği sürdüren Türkmenleri tanımlamak için de yörümek kökünden türetilen ve 15. yüzyıldan önce Türkçe'de rastlanmayan "Yörük" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Türkmenlerin yerleşik hayata geçmeleri, buldukları yerlerdeki diğer yerleşik halklarla yaptıkları evlilikler sonucu Türkmen fiziki görünümelerini yitirerek sadece Türk diye anılmışlar fakat Yörükler konar-göçer zor bir hayat yaşadıklarından dolayı evliliklerini sadece kendi içlerinden yapmışlar ve Türkmen fiziki görünümelerini (iri elmacık kemikli olmaları gibi) korumuşlardır. Yörük kelimesi ilk başta bir topluluğun özel adı değildi. Bugünkü göçer veya göçebe anlamını taşıyor ve bir hayat tarzını tasvir ediyordu. Nitekim Yörük kelimesi Osmanlı belgelerinde Yörükler, yani Batı Anadolu göçerleri dışında Doğu Anadolu'daki Türkmenler için de göçer anlamında kullanılmıştır. Fakat halk arasında Batı Anadolu'daki Yörüklere Türkmen denmediği gibi, doğudaki Türkmenler için de Yörük tabiri kullanılmamış, zamanla Yörük kelimesi belli bir topluluğun özel adı niteliğini kazanmıştır.

Yörüklerin tarihî adlarını unutmuş Türkmenler oldukları açık olmakla birlikte, Yörük ve Türkmenler arasındaki ad farklılaşmasının yalnızca coğrafî-tesadüfî etkenlere dayanmayıp aynı zamanda tarihî bir

temeli de olabileceğini gösteren bazı ipuçları vardır. 16. yüzyılda Türkmenler ve Yörükler arasında şu farklardan söz edilebilir:

Türkmenler eski Oğuz geleneğini sürdürerek Boz Ulus, Yeni İl, Dulkadirli Ulusu gibi il veya ulus adını taşıyan aşiret konfederasyonları halinde örgütlenmişlerdi. Yörükler ise küçük ve dağınık (tarihî tabirle, perakende) olarak yaşıyorlardı. Büyük Türkmen topluluklarının bir bölümü Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları gibi siyasî oluşumlar meydana getirirken, Yörüklerin siyasî bir rol oynamalarına rastlanmaz. Bu örgütlenme farkının yanı sıra genel olarak Yörüklerin Osmanlı düzenine ve yerleşik hayata daha fazla uyum sağlamış oldukları görülmektedir. Kışlarında tarım yapma bakımından Yörükler Türkmenlerden daha ileriye. Zaten Yörüklerin göçerliği kısa mesafeli yaylacılık hareketlerinden ibaret hale gelmişti. Yörük aşiretlerinin çoğu 20-30 km.lik bir göçle yaylalarına ulaşırken Boz Ulus Diyarbakır'ın güneyinden Erzurum'a yaylamaya gidiyordu. Bu özelliklerinden dolayı Yörükler yerleşik hayata daha kolay geçebiliyorlardı. Yörüklerde Türkmenlere göre tarihî Oğuz boylarının adlarına daha az rastlanıyordu.

Bu tarihî bilgilere, şu çağdaş gözlem eklenebilir: Türkmenler Orta Asya'da uzun bir geçmişi olan Moğol ve Türk göçerlerin alâmet-i farikası niteliğini taşıyan keçeden mamul derimevini kullanmaya devam ederken, Yörükler keçi kılından dokunan kara çadırı kullanmaktadırlar. Derimevinin tarihî Türk çadırı olduğu ve Orta Asya'da Türkmenlerden Kırgızlara kadar bütün Türk halklarında 20. yüzyıla dek varlığını koruduğu malûmdur. Ön Asya'ya özgü olan kara çadır Yörükler dışında Kürtler, Bahtiyarîler ve Lurlar gibi İranî kavimler ve Bedevîler tarafından kullanılmaktadır. Yörüklerin bu çadırı Ön Asya'da İranî göçerlerden almış olmaları gerekir. Gelişmiş bir iskelete sahip olan derimevinden farklı olarak direkler üzerinde duran ve koyun yününe göre daha kalitesiz bir izolasyon malzemesi olan keçi kılıyla örtülü kara çadırı benimsemeleri Yörüklerin Türkmenlere göre Orta Asya Türkmenliğine daha uzak olduğunu gösteren bir diğer husustur. Ayrıca bu durum iktisadî anlamda bir yoksulluk belirtisidir. Yörükler ve Türkmenler arasındaki başlıca farkları belirttikten sonra konunun can alıcı noktası olan Yörük-Türkmen ayrımının kaynağı meselesine gelebiliriz. Aynı kökenden gelen ve aynı ülkede yaşayan bu iki topluluk nasıl birbirinden ayrı kimliklere sahip olmuşlardır? Bu durum iki topluluğun Anadolu'ya farklı tarihlerde gelmiş olmasıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi Oğuz Türkleri Anadolu'ya iki ayrı göç dalgası halinde gelmişlerdir. Birinci göç dalgası 1071'deki Malazgirt savaşını müteakip başlayan ve 12. yüzyıl ortalarına kadar devam eden dalgadır. 13. yüzyılda meydana gelen ikinci göç dalgasını ise Moğol istilasının önünden kaçanlar oluşturuyordu. Yörükler birinci göç dalgasıyla gelip göçerliği sürdüren, Türkmenler ise ikinci göç dalgasıyla gelip göçerliği sürdüren Oğuz Türkleridir. Bu iddiayı destekleyecek kanıtlar şunlardır:

Anadolu'da Süleyman şah önderliğinde Rum Selçuklu Devleti kurulduktan (1075) sonra Konya Sultanlığı, Büyük Selçuklu Devletini takiben savaşlarda kendilerinden yararlandığı göçer Türkmen topluluklarının merkeziyetçi bir devlet yapısı içinde büyük bir istikrarsızlık unsuru olabileceklerinin bilincinde olmuş ve bu göçerleri her zaman denetim altında bulundurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Rum Selçuklularının Anadolu'ya gelmiş olan göçer topluluklarını (ki bunların çoğu, belki de tamamı orijinal Oğuz boy adlarını taşıyor ve bir boyun önemli bir parçasını, hatta kimi zaman tamamını teşkil ediyorlardı) parçalamak ve uç olarak bilinen Anadolu'nun batısındaki Bizans-Selçuklu sınır bölgesine yığmak siyasetini izledikleri bilinmektedir. Toplulukların küçük parçalara bölünerek farklı bölgelere gönderilmesi bunların askerî güçleri sayesinde ülkede karışıklık çıkartarak siyasî bir rol oynamaları ihtimalini engellemeyi amaçlıyordu. Öte yandan Türkmenlerin uca yığılmalarıyla hem ülkenin tarım, ticaret ve medeniyet merkezi olan iç bölgelerde istikrarsızlık yaratmaları önleniyor, hem de savaşçı enerjileri Bizans'a yöneltiliyordu. Selçuklu ucu 12. yüzyılda kuzeyde Kastamonu'dan güneyde Antalya'ya uzanan bir yaydan oluşuyordu. Günümüzde de Yörüklerin bulunduğu bölge (tabii ucun batısında kalıp sonradan fethedilen kıyı kesimi de dahil olarak) burasıdır. Bu yayın doğusunda da az sayıda Yörük topluluğu bulunmaktaysa da bunların hepsi buralara son asırlar içinde batıdan gelmişlerdir. Nitekim bu sebepten Adana'da Yörükler Aydınlı olarak bilinir. 13. yüzyılda Anadolu'ya gelen Türkmenler ise artık yerleşmelerini yönlendirecek güçte bir Selçuklu Devleti kalmadığından ilk karşılarına çıkan göçer hayvancılığa elverişli yerleri yurt tutarak Anadolu'nun doğu yarısında kalmışlardır. Yine aynı sebepten, ikinci göçle gelen topluluklar dağılmadan büyük iller halinde varlıklarını yüzyıllarca sürdürmüşlerdir. Daha sonra Yörük adını alacak olan birinci göçle gelen göçerler ise küçük gruplara bölünmüşlerdir. Nitekim Yörükler kaynaklarda yer almaya başladıkları devirlerden beri hep perakende topluluklar olarak görülmektedir. Bu aşiretler içinde de 21 boydan birinin adını taşıyan yoktur. Oğuz boy adlarına Yörükler arasında yalnızca aşiretlerin küçük alt birimleri olan obalar arasında ve seyrek rastlanır. Bu durum Yörüklerin ataları olan toplulukların Selçuklularca parçalara ayrılmasının bir başka tezahürü olduğu gibi, boy adlarına Yörüklerde Türkmenlerde olduğundan daha az rastlanması da Yörüklerin Türkmenlere göre Anadolu'da daha eski olduklarının bir işareti sayılabilir; çünkü gerek göçerler, gerekse yerliler arasında yer veya topluluk adı olarak kullanılan Oğuz boy adlarının zaman içinde unutulması Anadolu tarihinin genel bir eğilimidir. Faruk

Sümer'in 16. yüzyıla 20. yüzyıl arasında yaptığı kıyaslamada Anadolu'da görülen 21 boy adından bu eğilime uymayan, yani azalmak yerine artan tek örnek Avşar'dır ki bu da Çukurova-Uzunyayla Avşarlarının 19. yüzyıldaki iskanının sonucudur.

Türkmenlik Türklüğün alternatifi değil, Türk olmanın ardından gelen ikincil bir kimliktir. (Bu durum Yörükler için de böyledir). Azerbaycan Türklerine 20. yüzyıla kadar yalnızca Türk denmiş, Kuzey Azerbaycan'ın SSCB'ye dahil edilmesinden bir süre sonra siyasî saiklerle o zamana değin yalnızca Türkçe'nin bir lehçesini tanımlamak için kullanılan Azerî kelimesi etnik anlamda kullanılmaya başlanmış, zamanla bu kullanım İran Azerbaycanına da geçmiştir. Bugün iki ülkede de halk kendisi için Türk ve Azerî kelimelerinin ikisini de kullanır. İran'da Türk kelimesi kullanım sıklığı bakımından çok daha ağır basmaktadır. Irak'ta Musul ve Kerkük havalisinde yaşayan Türklere Osmanlı devrinde tabiatıyla Türk denmekteydi. Bugün bu Türkler için zaman zaman kullanılan Türkmen tabiri Irak rejiminin siyasî saiklerle başlattığı bir uygulama olup, sunîdir.

Günümüzde Azerbaycan ve Irak Türkleri Türkçenin Azerî lehçesini konuşurlar. Orta Asya Türkmenlerinin dili olan Türkmençe ise Orta Asya Türk dilleri içinde Türkçeye en yakını olmakla birlikte Türkçenin bir lehçesinden çok, ayrı bir Türk dili olarak nitelendirmeyi gerektirecek ölçüde Türkçe'den farklıdır. Dil farkının yanısıra 700 yıl kadar süren bir izolasyonun tabii sonucu olan başka kültürel farklar günümüzde Orta Asya Türkmenlerinin Ön Asya'daki akrabalarından ayrı bir kavim olarak değerlendirilmesini gerektirir.

Kürtlerin grup kimliğinin birincil olarak dille, ikincil olarak da Şafîî ve Alevî olan Kürtlerin çevrelerinde yaşayan ve Hanefî olan Türkler ile aralarındaki mezhep farkıyla belirlendiği ileri sürülmektedir. Bu iddia gerçek dışıdır. Sünnî Kürtlerin hemen tamamı Şafîî'dir. Bu onları Sünnî Türklerden ayırırsa da, Siirt, Mardin gibi illerde Kürtlerin komşusu olan Araplar da Şafîî olduğundan, Şafîîlik Türkiye genelinde Kürtlüğün ayırt edici bir vasfı olamaz. Alevî Kürtlerin Türklerle bir arada yaşadığı hiç bir ilde Alevîliği bir Kürtlük kıstası olarak değerlendirmek mümkün değildir, çünkü buralarda mutlaka Alevî Türkler de vardır. Nitekim bunun bir örneği 1965 tarihli Erzincan köylerinin etnik ve dinî yapısı tablosunda görülmektedir. Bu tabloda Erzincan merkez ilçeye bağlı köylerin 98'inin Türk, 20'sinin Kürt köyü olduğu, dinî olarak da 31'inin Sünnî, 67'sinin Alevî ve 20'sinin karışık olduğu belirtilmektedir. Basit bir aritmetik hesaplama, Türk köylerinden en az 67'sinde Alevîlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Esasen Alevîlik Anadolu Türkleri arasında gelişen bir inanç sistemi olduğu ve Kürtlere Türklerden geçtiği için, Türkiye dışındaki Kürtler arasında Alevîler bulunmadığı gibi Türkiye'deki Alevî Kürtler de yalnızca Kürtlerin Türklerle bir arada ya da onlara komşu olarak yaşadıkları bölgelerde bulunurlar; Türklerin bulunmadığı Güneydoğu Anadolu'nun derinliklerinde Alevî Kürde de rastlanmaz.

Zazaların hepsinin Şafîî mezhebinden olduğu sanılmaktadır. Halbuki Zazaların bir bölümü Şafîî, bir bölümü ise Hanefîdir. Nitekim Diyarbakır Çüngüş ilçesi köylerinin 13'ünün Türk, 20'sinin Zaza, 1'inin Kürt köyü, Diyarbakır'ın Çermik ilçesi köylerinin 4'ünün Türk, 47'sinin Zaza, 17'sinin Kürt köyü, Elazığ merkez ilçe köylerinin 105'inin Türk, 11'inin Zaza, 62'sinin Kürt köyü ve bütün bu köylerin Hanefî olduğu görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Refik, 16. Asırda Rafizilik ve Bektaşilik, İstanbul, 1932.
Ahmed Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), İstanbul, 1989.
Claude CAHEN, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, İstanbul, 1989.
Burhan KOCADAĞ, Doğuda Aşiretler, Kürtler, Aleviler, İstanbul 1992.
Fuat KÖPRÜLÜ, "Azerî", İslâm Ansiklopedisi, C. II.
Cengiz ORHONLU, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, İstanbul, 1987.
Colin RENFREW, Archaeology and Language, The Puzzle of Indo-European Origins, London, 1988.
Faruk SÜMER, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, 1950.
Faruk SÜMER, Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara, 1976.
Faruk SÜMER, Oğuzlar (Türkmenler), İstanbul, 1980.
Osman TURAN, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul, 1984.
Ali Rıza YALMAN(YALKIN), Cenupta Türkmen Oymakları, I-II, Ankara, 1977.
Toplum ve Ekonomi, Sayı 6, Mayıs 1994.

Kaynak: Selim SOMÇAĞ. www.selimsomcag.org

ANADOLU İSKANINDA URFA VE ÇEVRESİ

Bilgelik odur ki, ne bildiğini veya ne bilmediğini bilmektir. Sık sık, gerek televizyon kanallarında, gerekse değişik plâttformlarda Türk tarihi konusunda çoğu kimse ileri geri sözler sarfetmekte. Bu sözlerin kimisi "sanatçı" adınadır, kimisi de başka bir adadır. Sanki Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan farklı bir tarihe sahipmiş gibi, "Osmanlı'dan nasıl kurtulamadık?" konusu başta olmak üzere, Türk tarihini küçültücü, Osmanlı'yı aşağılayıcı konular üzerinde birtakım konuşmalar içerisine girilmektedir. Bir millet düşünün ki, tamamen hafızasını kaybetmiş ve şuursuz bir hâlde, sahip olduğu 4000 yıllık tarihi bir tarafa atıp, tarihini 1923'ten başlatsın. Bunun düşünülmesi bile mümkün değildir. O zaman, bu türden konuşmaları yapanların, bu millettten farklı bir mensubiyet duygusu içinde bulduklarını düşünmemek imkânsızlaşıyor. Zira, kendi tarihini hor gören veya kendi tarihini tarih olarak benimsemeyenler, tabii olarak, zaten o tarihin bir parçası olmaktan çıkmışlardır. O tarihin bir parçası olmayanlar da, o milletin bir parçası olarak düşünülemezler. O hâlde, önce, bildiğimizi, tarih biliminin bize açık açık gösterdiği gerçeği bir kere daha söyleyelim: Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı'nın bir devamıdır; tıpkı Osmanlı'nın Selçuklunun, Selçuklu'nun Büyük Selçuklu'nun, Karahanlı'nın Gazneli'nin, Gazneli'nin Uygur'un, Uygur'un Göktürk'ün, Göktürk'ün Hun'un bir devamı olduğu gibi. Bu konuda, Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, bu günleri görür gibi, bizlere şunları söylüyor: *"Büyük ve haysiyetli bir millet olan Türklerin tarihi insanlık kadar eskidir. Osmanlılar ve Selçuklulardan önce de Türkler, dünyanın dört bucağında devletler, imparatorluklar vücuda getirmişlerdir. Nerede bir Türk devleti batmış ise, bunun yıkıntıları üzerinde dâima yeni yeni devletler kurmuşlardır. Şimdi de böyle bir tarihî an gelip çatmıştır. Osmanlı Devleti çökmüştür, fakat tarihî zincir kopmayacaktır."*

Çin kaynaklarından Çin-Su Efsanesi'nde şunlar yazıyor: *"Köymen dağlarında-bugünkü Moğolistan- boylar hâlinde yaşarlardı. Kışın şiddetinde çok soğuk oldu. İçlerinden en büyük oğul bir ateş yaktı, ısındılar, hayatta kaldılar. Sonra onu kendilerine baş seçip, ona Türk adını verdiler."* Bu sözü edilen zaman Milâd'tan önceki 7. yüzyıldır. Tagan veya Tegrek dediğimiz ilk Türk kültürlerinin var olduğu zamanlardır. Bugün dilimizde yaşayan "tekerlek" kelimesi "tegrek"ten geliyor. Bunlar, çadırlarını arabalarının üzerine kurup, öyle yola çıktıkları için "Tegrek" olarak adlandırılmışlardır. Bugün "karavan" dediğimiz aracın ilk örneğini Tegreklerde buluyoruz. Tegreklerin dayandığı kültür de, Proto-Türk olarak kabul ettiğimiz, M.Ö. 2000 yıllarında varlık gösteren Karasuk kültürüdür. Derinliklere uzanan kökleri işte bu bilgilere dayanan Türkler, o köklerden dünyanın dört bir tarafına dağılıp, her gittikleri yerde bir devlet kurmuşlardır. Dünya coğrafyasında Türkler kadar çok devlet kurmuş, başka bir millet bulunmamaktadır -Bu durum biraz onların hürriyetlerim düşkün, kendi başına buyruk olmalarından kaynaklanıyor-. Bu sebeptendir ki, Türk kültürü, bütün dünyaya yayılmış, dünyanın her yerinde derin izler bırakmış, dünyaya düzen, insanlığa hizmet getirmiş, bir kültürdür. Bu yıl kuruluşunun 700. yıl dönümünü kutladığımız Osmanlı Devleti'nin büyüklüğü de işte buradan kaynaklanmaktadır. Üç kıtada hüküm süren, Avrupa'ya Avrupa olduğunu ve oradaki fikrî yapıyı temelinden sarsıp insanlığı öğreten Osmanlı Devleti, işte böylesine büyük bir kültürün mirasçısı olarak kurulmuştur.

Bilge Kağan, *Orhun Âbideleri*'nde şöyle söylüyor: *"Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldı, ikisinin arasında kişiöğlü oldu."* Burada sözü edilen "kişiöğlü", sadece "Türk" değildir, "insan"dır, bütün bir "insanlık"tır. Göktürk, insana insanca bakarken, 750 sene sonra, İstanbul fâtihi Fâtihi Sultan Mehmed, *Ayasofya Vakfı*'nin başına bu anlayışı şu şekilde kayda geçecektir: *"Kâinatın özü insandır, Bu vakfım insanlar içindir."* Ve o Fâtihi Sultan Mehmed, Avrupa'da Protestan veya Katolik savaşları, din harpleri yapılırken ve toplum sınıf farkları içerisinde ezilirken, çeşitli dinlere gösterdiği hoşgörüsüyle, toleransla, onlara Patrikhane kurma izni verecektir. Son yüzyıla geldiğimizde, Abdülhamid'i, Dârülaceze'yi kurarken, Sinagog'u, Havra'yı, Kilise'yi ve Cami'yi de sırt sırta inşa ettirirken görüyoruz. İşte bu özünü eski Türk bilgeliğinden alan ve zaman içinde değişmeden korunan devlet felsefesi, Osmanlı Devleti'ni büyük bir devlet hâline getirmiş; onun insanlığa, insanlık medeniyetine hizmet etmesini sağlamıştır.

İçerisinde Rum'un da, Bulgar'ın da, Arap'ın da, Macar'ın da yer aldığı, yaşam hakkına sahip olduğu Osmanlı Devleti idaresindeki topraklarda, Osmanlı, hepsini kendi tebaası, halkı olarak gördüğü bu insanları, müslim-gayri müslim farkı gözetmeksizin, bir çatı altında toplamıştır. Bu durum, onun adalet sistemine dayanan, belli hukuk nizamları çerçevesinde kurulmuş, hukuka dayalı bir devlet olmasından ileri gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde hükümdarların astığı aslık, kestiği kestik olmamıştır hiçbir zaman Hükümdar dediğimiz sultanlar, padişahlar, tâ Orta Asya'dan kopup gelmiş Türk Kurultay'ından bir örnek olarak töre adı verilen nizamlar, o nizamların getirdiği kısıtlamalar çerçevesinde kendilerini sınırlamış, devleti idare etmişlerdir. Nitekim Divân-ı Hümâyün dediğimiz, kurultayın benzeri olan meclisde alınan kararlar örfî hukuku teşkil etmiştir; bu kararların başına padişah tuğrası çekilerek ferman hâline getirilmiştir. Burası yasama organıdır, yürütme de buraya bağlıdır; yargı ise bağımsızdır. Bütün bunlar, Osmanlı Devleti'nin belli bir adalet sistemi, belli bir

kanun sisteminin uygulandığı bir hukuk devleti olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Buna bir mehz olmak üzere tahrir defterleri adını verdiğimiz defterleri delil gösterebiliriz.

Tahrir defterlerine, bütün sancaklar, bütün kazalar kaydedilmiştir. Hem yerleşik halk, hem de konar-göçer dediğimiz göçebe halk, bu defterlerde kendini bulmaktadırlar. Öyle ki, bu defterlere, medreselerinden kilisesine, camisine, köydeki evlerde kaç koyun varsa koyuna, inek varsa ineğe, tavuk varsa tavuğa kadar, tarım yapıyorsa, hangi tür tarım ürününden ne kadar elde edildiği, ne kadar vergi alındığı, bir şehirde veya köydeki sakatına-malülüne, oradaki imamdan devlet memuruna veya bakkalına kadar hepsi kayıt altına alınmıştır. Herşey eksiksiz olarak kaydedilmiştir. Bugün bile Türkiye'de göremediğimiz kadar detaylı bir istatistikî başarı örneğidir bu defterler. İşte bu defterlerde, insanların şu veya busuna bakılmaksızın, aşiretler de tespit edilmiştir. Kaç tanesi Kürt aşireti veya Türk aşiretidir, hangileri Arap'tır veya Ermeni'dir, Yahudi'dir, bunlara bakılmaksızın, hepsinin kayıtları tutulmuş suretiyle bu defterlere kaydedilmiştir. Türk Tarih Kurumu Başkanlığı olarak, bu defterler üzerinde üç yıldır büyük bir çalışma içerisindeyiz. *Anadolu'daki Aşiretler* adlı bu çalışmada, şimdiye kadar tam 36.000 aşiret tespit etmiş bulunuyoruz. Bunun tamamı şu an bilgisayarımıza yüklenmiş durumdadır. Benim, "*Urfa bölgesinde yaşayan aşiretler hangileri?*" komutuyla bilgisayarımın aldığı şu gördüğünüz dökümden, Bidece Urfa yöresinde tam 562 aşiretten bahsediliyor. Bilgisayardan cevabını islediğim bir ikinci soru da, "*Anadolu'da kaç Karakeçili var?*" idi. Bilgisayar onu da verdi: Anadolu'da, bugünkü Türkiye sınırları içinde, yerleşim yeri olarak değil, başlı başına aşiret adı olarak, tam 260 Karakeçili aşireti var. Detaya girme imkânım olmadığı için bunları tek tek ele almak yerine genel olarak vereceğim.

Sözünü ettiğim 260 aşiret, 8796 hânedan oluşuyor. Anadolu coğrafyasında böylesine geniş bir nüfusa sahip bu aşiretler, ortalama 5 kişiden hesaplarsak -ki genelde her bir hânedede yaklaşık 10 kişi vardır-, 40-45 bin kişi yapıyor ki, 16. yüzyıldan bahsettiğime dikkatinizi çekeyim. O tarihte Diyarbakır'ın nüfusu bile 12.000'dir. Peki, Karakeçililer, Anadolu topraklarının nerelerinde yaşıyorlar? Belgelere göre, Birecik başta olmak üzere, aşağıda sözünü edeceğimiz Anadolu topraklarının pek çok yerinde. Belgelerde, Birecik Karakeçilileri için "*Ekrâd-ı Aşiret-i Karakeçili*" diye yazıyor. "*Ekrâd*" ne demektir? "*Ekrâd*" Arapça bir kelime ve Kürt'ün çoğuludur, "*Kürtler*" anlamına geliyor. Ama ne gariptir ki, belgelerde "*Ekrâd-ı Aşiret-i Karakeçili*" için "*Bozulus Türkmenlerindendir*" diye bir ibare de var. Şimdi bu çok ilginçtir. Bu sözünü ettiğim ibareler, sayfasına kadar kayıtlı şu elimde gördüğümüz dökümlerde. İşte ben, şimdi, "*Ekrâd-ı Aşiret-i Karakeçili*" için, neden diğer yandan "*Bozulus Türkmenlerindendir*" dendiği izah etmek istiyorum.

Urfa yöresinde birkaç değişik aşiret, boy var ama, bu boyların içerisinde en önemli iki grup bulunuyor. Bu iki grup, Urfa yöresindeki aşiretleri veya toplumu oluşturuyorlar. Bu boylardan biri Bozulus, diğeri Karaulus. Her ikisi de Türkmen olan bu gruplar, bu bölgeleri yurt tutmuşlar. Bunlarla ilgili olarak da elimde dökümler var. Ama bu konuya girmeden önce Karakeçililere dönmek istiyorum. Karakeçililerin oturduğu yerler arasında, ayrıca Eyâlet-i Rum yani Anadolu eyâleti de bulunuyor. O tarihlerde Anadolu eyâletinin merkezi Kütahya'dır. Karakeçililer, Ankara'da Çubuk, Balat, Kırkpınar ve Dikmen'de, "*Kasaba Yörükleri*" adıyla yurt tutmuşlar. Kırşehir'de "*Ulu Yörük*" grupları içerisinde yer alıyorlar. Çorum'da Budaközü nahiyesinde, Sivas sancağında, Adana'da Dünderli nahiyesinde, Menteşe sancağı -bugünkü Muğla tarafları- kazalarında, Konya'da Bayburt nahiyesinde-burası yukardaki Bayburt değil Konya Bayburt'u, bugün Atçeken dediğimiz, Cihanbeyli bölgesi civarı; burada "*At-çeken Ulusu*" adını taşıyan, Osmanlı ordusuna at yetiştirmekle mükellef tutulmuş grubun içinde yaşıyorlar-, Sultaniye, Karapınar'da yurt tutmuşlar. Ayrıca Aydın'da Selçuk kazasında, Kütahya'da Kula nahiyesinde, Bozok sancağında -bugünkü Yozgat ili merkezi içinde- Demirceözü nahiyesinde, Karaman vilâyetinde ve Teke adı verilen, bugünkü Antalya'nın dağlık yörelerine doğru olan Elmalı kazası bölgesinde yurt tutmuşlar. Bunlar, biraz önce ifade ettiğim gibi, 40-45 bin civarında bir nüfusa sahiplerdir. Bu rakam, Karakeçililerin bugüne kadar tespit edilebilen nüfusları... Bu rakama kesin rakam olarak bakmamak lâzımdır. Çünkü elimizdeki dökümlerin henüz son kontrolü ve tashihi yapılmamıştır. Bilgisayara girilirken, bir harf düşüp de "Karakeçili" yerine "Karakeçili" olarak yazıldığı takdirde o aşiretin dökümden yer alması mümkün değildir. Dolayısıyla bu tespitler kesin tespitler değildir ama, nasip olursa, bu yıl sonuna kadar eldeki verilerin tümünün incelenmesi tamamlanacak, sadece Karakeçililer değil, Anadolu'daki bütün aşiretler bir kitap hâlinde sunulacaktır. Böylece Anadolu coğrafyasında bir Aşiret Haritası da ortaya çıkmış olacaktır.

Geniş çapta, Türkiye'ye yönelik, dışardan özellikle bozguncu faaliyetlerin ve yayınların Türkiye'de farklı etnik gruplar yaşadığı yolundaki tarihî temelden yoksun birtakım iddialarıyla karşı karşıya olduğumuz şu günlerde, söz konusu faaliyetimizin ülkemizin birliği ve bütünlüğü için çok önemli olduğu ortadadır. Bir "*mozaik*" lâfıdır aldı gidiyor kendini. Mozaik nedir? Mozaik, küçük birtakım farklı parçaların bir araya geldiği bir yapıdır. Bu parçalar içinde buldukları yapıyı terketmeye, dökülmeye mahkûmdur. İşte Türkiye'yi, Osmanlı döneminde "*Şark Meselesi*" adı altında bölmeye çalışanlar, bugün de çeşitli etnik gruplara ayırarak, "*mozaik*" adı altında parçalayıp bölmeye çalışmaktalar.

Bunlara karşı bilimsel bir cevap olma niteliğini taşıyacağını düşündüğümüz söz konusu faaliyetimiz son derece büyük bir öneme sahiptir.

Bu noktada, "*Kürt*" ve "*Ekrâd*" kelimesi üzerinde de kısaca durmak istiyorum. Biliyorsunuz, ilk Kürt tarihi olarak belirtilen *Şerefnâme*, 1597 yılında yazılmıştır. Benim tespit ettiğim tarihin sonrasında yazılmış bir kitaptır. Elimizdeki kaynaklar 1597'den önceki kaynaklardır, dolayısıyla, Osmanlı aşiret yapısını tam olarak ortaya koymaktadırlar. Söz konusu "*Kürt*" veya "*Ekrâd*" kelimeleri, "*dağlık alanda yaşayan insan*" anlamına geliyor. Şöyle ki, biraz önce sözünü ettiğim Karakeçililerde olduğu gibi Salurlu dediğimiz 24 Oğuz boyuna mensup boy ve Döğler dediğimiz yine 24 Oğuz boyuna mensup boyun da, bu bölgede yaşayanlarına tahrir defterinde "*Ekrâd*" denildiğini görüyoruz. 24 Oğuz boyuna mensup Avşarlar da "*Ekrâd-ı Receplu Avşarı*" olarak kayıtlarda geçiyorlar. Yani sadece Karakeçililerden değil, sözünü ettiğim boylardan da "*Ekrâd*" olarak, "*Kürtler*" olarak söz ediliyor. Dolayısıyla buradaki "*Ekrâd*", etnik bir mâna değil, dağlık alanda yaşayan insanlar anlamına taşıyor. Bunun sebebini de şöyle izah edebiliriz: Bu bölgede ve Diyarbakır'dan Ege Deniz kıyılarına kadar yaşayan 4800 çadır civarındaki Bozulus Türkmenleri, Kanunî Sultan Süleyman döneminde, bir büyük boy oldukları ve devlete karşı büyük bir güç teşkil ettikleri için küçük cemaatlara, kethüdalıklara bölünüyor. Her bir cemaatin başına bir kethüda tayin ediliyor ve bu küçük uruklar o kethüdanın ismiyle anılmaya başlanıyor. Meselâ, "*Bozulus Türkmenlerinden İzzeddinlü Cemaati*" deniliyor, zira başında İzzeddin Bey var. İzzeddinlü Cemaati'nin bir bölümü Kilis yöresinde yaşıyor. Orada Türkmen taifesinden gösterilirken, Osmanlı Devleti tarafından ok yapmakla görevlendirilince, dağlık alanlara gitmek zorunda kalıyorlar. Çünkü, oku ancak dağlık alanlardaki ağaçlardan yapabilirler. Onlar dağlık alanlara çıkınca, kendilerine "*Ekrâd-ı Okçu İzzedilü*" denmeye başlıyor. Bu sadece çok açık seçik örneklerden biridir, ama buna benzer pek çok örnek de bulunmaktadır. Meselâ, bu bölgelerde "*Ekrâd-ı Türkmenân*" ibaresi de çok sık olarak kayıtlarda geçmektedir. Ne demektir, Türkmenlerin Kürtleri? Burada, yine yukardaki örnekle aynı anlamda, Türkmenlerin dağda yaşayan grupları anlatılmaya çalışılıyor.

Bir nokta üzerinde özellikle durmak istiyorum. Bir şey yanlış anlaşılmasın. Ben bu örnekleri verirken, bir bilimsel gerçeği ortaya koymaya çalışıyorum. Amacım, Türklük dâvası gütmek, Kürtlük dâvasını reddetmeye çalışmak değil. İsteyenler kendini Kürt hissedebilir, isteyenler de kendini Türk hissedebilir. Ama gerçek nedir? Öncelikle şunu bilmemiz gerekmektedir ki, "*mozaik*" sözü Türkiye'deki birlik ve beraberliği bozmaya yöneliktir. Biz, ismimiz Kürt de olsa, Türk de olsa, aynı vatanın evlâtlarıyız, aynı kültürü benimsemiş, aynı kültürü özümsemişiz. Milleti millet yapan kültürdür, hissettiklerimizdir, yediğimiz yemektir, aştır, ağıttır, düğündür dernektir. Biz aynı milletin fertleriyiz. O hâlde, bu gerçekleri iyi bilmemiz, bir milletin mayasının kültür olduğu konusunda ortak hareket etmemiz gerekmektedir. Mozaikten söz edenler ise, kendi mensubiyet duygularını tatmin etmektedirler; kendi ırkçılıklarını kamufle etmektedirler.

Şimdi, bu çerçeveye içerisinde, Karakeçililerden başka bu bölgede yaşayan aşiretlerden de kısaca söz etmek istiyorum. İnşallah, bu çalışmamız tamamlandığında, çok daha kesin ve detaylı bilgilere kavuşabileceğiz. Biraz önce ifade ettiğim gibi, Urfa ve çevresinde, çoğunluk olarak. Bozulus, Karaulus, Döğler veya Döğlerli olarak adlandırılan üç grup yaşıyor. Bunların dışında birtakım aşiret isimleri de kayıtlarımızda var. Bozuluş Türkmenleri grubundan 3659 hâne Urfa çevresine yerleşmiş, aşağı yukarı 20-25 bin civarında bir nüfusları var. Karaulus Türkmenleri grubu aşağı yukarı 1652 hânedan meydana geliyor ki, bazıları çadırda, bazıları konar-göçer, bazıları yerleşik olarak yaklaşık 10 bin civarında bir nüfusa sahipler, Döğler veya Döğlerli dediğimiz grup ise, aşağı yukarı 4500-5000 kişiden meydana geliyor. Bunlar, Urfa yöresinin bugünkü toplumunu oluşturan insanlar. Meselâ, bugün Bozova dediğimiz, o zamanki "*boz memleket*" veya "*Bozulusun yaşadığı memleket*" anlamına gelen Bozili bölgesinde, Salarlı, Çakallı, Baziki, Çıplaklı, Gürkanlı, Akarlı, Gündeş, Hamidlü, Yürük Cemaati, Danişmendlü, Zaferanlı, Antepli, Akçakoyunlu, Boranlı, Bozulus ismini taşıyan aşiretler yaşıyor. Kozan nahiyesinde, Harran'da, Üç Kilise, Akpınar köyünde, Kara Haydar'da, Akviran'da, Bozüyük'de, Çömlekçi'de, Kaba Haydar nahiyesinde, Sallı'da bu Bozulus grupları yer alıyorlar.

Çakallı, Döğlerli, Kılınçlı, Artuk gibi isimler altındaki aşiretler Bozulus gruplarından bu bölgelere yerleşmişler. Ayrıca Karaulus dediğimiz grupta yine Döğlerli veya Döğler Cemaati, Rışvanlı, Halitli, Salarlı, Baykanlı, Bayrambeyli gibi cemaatler yer alıyorlar. Bunlar da, Kesmeköy'de, Şemsviranı köyünde, Arapönü, Karapınarlı köyü, Küçükhisar köyü, Çöknüz, Soyluca, Harran, Sallı nahiyesinde yer alıyorlar. Bu bölgelere, yerleşen aşiretleri genel olarak topladığımız zaman aşağı yukarı 562 aşiret Urfa yöresinin aşireti olarak ortaya çıkıyor. Karakeçililerden ise, bu bölgede 160 aşiret yaşamaktadır.

Yazan: Yusuf HALAÇOĞLU (Türk Tarih Kurumu Başkanı - 2005)

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ - I

Türkler Anadolu'ya sızmaya başladığı sırada bazı istisnai yerler dışında bölgenin bütününde nüfus çok azdı. Fetihler sürerken bölgeden kaçanlar, katliamlar ve tutsak alınanlar dolayısıyla bu nüfus daha da azalmıştı. Anadolu'da Rum bölgeleri ve Ermeni bölgeleri vardı ama Türkler her tarafa yayılmıştı. Orta Asya'dan her iki Moğol saldırısından kaçan Türklerin en büyük bölümünün Azerbaycan ve Anadolu'ya yerleştiklerine dair en ufak bir şüphe yoktur ve Anadolu'ya yerleşenlerin sayısı Azerbaycan'a yerleşenlerin sayısından fazladır. Türkler Arap ülkelerinde ya da Orta veya Güney İran'da bulamadıkları, alıştıkları yaşam koşullarına çok benzer koşulları Anadolu'da bulmuşlardı. Bir istilanın etnik etkisini, anlık statik bir olgu olarak düşünemeyiz. Bu olguda önemli olan yalnızca göçmenlerin sayısı değil, onların sosyoekonomik durumu ve özellikle evlenme ve doğum açısından, yerleşik halklarla yeni gelenlerin ilişkileridir. Yeni gelenlerin egemenliği altına giren yerleşik halklarda tutsaklık veya umutsuzluk doğumu azaltan bir etki yaratırken, istilacı halklarda geleceğe daha güvenle bakmayı, bolluğa veya başarıya çocuklarının sayısının artmasıyla ulaşacağına inanmayı getirir, dolayısıyla yerli halkın aksine doğumlar çoğalır. Diğer taraftan ister kaçırma yoluyla olsun, ister ülkenin yeni sahiplerinin kendilerinin rahat bırakmalarını sağlamak için yerli aile reislerinin rızalarıyla olsun, yerli kızlar istilacılar ile evlenecekler ve sonuçta doğan çocuklar Türk olarak yetiştirileceklerdir. Bu durumda doğurganlık açısından Türkler kazançlı, yerli halk ise zararlı çıkacaktır. Aynı bağlamda Türk toplumuyla bütünleşen sayısız savaş esirinin de etkisi olacağı kesindir. Bu ırk karışımının sonucu olarak Türk tipinin de kısmen değişmiş olması doğaldır, ancak bu değişme doğan çocukların Türk olduklarına inanmalarına ve başkalarının da onları Türk kabul etmelerine engel teşkil etmemiştir. Yaptıkları savaşlar ve bu savaşlardaki kayıplarının çokluğu, egemen halk grubunun etnik üstünlüğünü tehlikeye düşürebilir. Bu durum Kuzey Afrika'da Vandalların ve daha az oranda da olsa Moğolların başına gelmiştir. Ancak, Anadolu Türkleri için savaşlar yöresel veya geçici de olsa hiçbir zaman böyle bir sonuca neden olacak kadar sürekli ve fazla zaiyatlı olmamıştır; ayrıca dengeyi sağlayacak diğer etkenler de her zaman mevcut olmuştur.

Her ne kadar Müslüman yazarların Anadolu'dan, Selçuklular orada devlet kurduktan sonra bile, hiçbir siyasal anlamı kalmamasına rağmen "Rum / Roma" diye söz etmeye devam ettikleri biliniyorsa da, Friedrich Barbarossa'nın Haçlılardan itibaren Batılı yazarlar bu ülkeden, Türk egemenliği altına giren hiçbir ülkeye vermedikleri adla "Turchia" (Türkiye) diye söz etmeye başlamışlardır. Anadolu'da Türkleşme yoğunluğu ne olursa olsun, bu "Turchia"nın sınırları ne kadar belirsiz olursa olsun, çağdaşlarının gözünde Anadolu'nun Türk niteliğinin ülkenin bütününe damgasının vurmuş olduğu kesindir. Bu arada söylenmesi gereken bir husus da, Moğol döneminden önce Anadolu'nun Türk Müslüman halkı arasında bu Türk olma duygusunun açık seçik belirginleşmemiş olmasıdır.

Coğrafi açıdan Türkleşme her yerde aynı yoğunlukla değildi. Siyasal açıdan Türk olan bölgelerin kuzey ve batıda Rumlarla güneyde Ermenilerle sınırları civarında Türkleşme çok yoğun yaşanmıştı. Anadolu'nun iç bölgelerinde de bir Türk nüfus olduğu kesindir; eğer bundan şüphe duyuluyorsa, kanıtlayacak pek çok delil vardır. Ancak, gerçek Türkmen unsurunun, gerek kendi istekleri gerekse olayların zorlamasıyla sınır bölgelerinde yoğunlaştıkları bilinmektedir. Batılılar Turchia dediklerinde, özellikle çarpışmak zorunda kaldıkları Türkmenlerin ellerinde tuttıkları kırsal alanlardan söz etmektedirler.

Kırsal alanların Türkleşmesi esas olarak Türkmenlerin eseridir. Genellikle nüfusun çoğunluğunu oluşturanlar, bölgelere göre değişen oranlarda yerli halktı; bu halkın hepsi öldürülmüş ya da kaçmış değildi; özgür veya bağımlı olarak pek çoğu Kapadokya'da Doğu Anadolu'da ve İç Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kalmışlardı. Batı sınırındaki bölgelerde ise Bizanslılar, Türkmenlerle savaşıp kazandıktan sonra bile, bu yörelerin halkını çoğu zaman birliklerinde götürüyorlar ve bir nevi insansız bölgeler yaratıyorlardı; böylece Türkmenlerin önemi bir o kadar artıyordu.

Orta Asya Türkmenlerinin iki hörgüçlü develeri vardı; bu develer karşılıklı ticaretten dolayı İran sınırındaki Arapların tek hörgüçlü dişi develeriyle çiftleşince çeşitli iklim koşullarına dayanıklı yavrular türemişti. Ancak her iki cins devenin de savaş aracı olmadığını hatırlatmamamız gerekir; onların sütlerinden ve kıllarından yararlanılabiliyordu ama asıl işlevleri yük taşımaktı. Oysa Türkmenler için asıl önemli hayvanlar at ve koyundu. At, ikibin yıldan beri bir savaş hayvanıydı ve "İskitler" in torunu olan Türkler, atı bir savaş aracı olarak kullanmakta, özellikle onun üstüneyken ok atmakta ustaydılar. Araplar ve Bizanslılar bu yöntemi bilmiyor ve uygulamıyorlardı. Koyun ise beslenme ve giyinme için yeğledikleri tek hayvandı. Koyun yetiştiriciliği için ise Batı ve Orta Anadolu'nun toprakları çok uygundu.

Anadolu'daki Türklerin resmen Müslüman olmalarına karşın yerli halk Müslüman değildi. Fetih döneminde yada daha sonraları, topraklarının koruyabilmek, iyi bir iş sahibi olabilmek, parlak bir evlilik yapabilmek veya bunun gibi nedenlerle, önceleri bazı soylu Ermeni ve Gürcüler sonra da Rumlar İslamiyeti kabul etmişlerdir. Bu olay, onların neslinden gelenlerin zamanla kültürel ve etnik açıdan Türkleşmelerini doğurmuştur.

Türklerin Anadolu'ya göçleri sırasında, İran'dan küçümsemeyecek sayıda Farslar da gelmişti. Aralarında Harzemli Türklerin ve Moğolların yerlerinden ettikleri sivil ve dini aristokrasiye mensup kişiler de vardı. Yine bu Fars göçmenler arasında mütavazi din adamları, memurlar, sanatkarlar ve tüccarlar da vardı. Türkmenler kırsal alanda yaşamalarına karşın, kentlerde de yaşıyorlardı. Fakat kentlerde yaşayanlar sadece Türkler değildi. Bu Fars göçmenler kentlere damgasını vurmaya başlamıştı. Farsların, Türkler üzerinde İranlılaşmaya hatta Türklükten uzaklaştırmaya giden etkileri oldu. 13. yy.ın sonunda bazı söyleyiş biçimlerinden hiç kuşkusuz Türk olduğunu anladığımız Selçukname'yi yazan bir Konyalı, kitabını Farsça kaleme almıştı; "Türkler" diye hafifçe küçümseyerek Türkmenleri kastediyordu. Kent sakinlerini de Müslüman diye nitelendiriyordu. Halbuki bu sıralarda Mısır'da Memluklar, yerli halk karşısında kendilerini Türk duyumsuyor ve Türk olduklarını da söylüyorlardı. Oysa Anadolu'da Türk kökenli kentliler, gerçekte bu bilince sahip olmadıklarından, Türkmenlerin karşısında kendilerinin Müslüman olduklarının düşünüp çoğu zaman bu düşüncelerini Türkçe olduğu kadar Farsça da söylüyorlardı. Kesin olarak Türkleşme Anadolu'daki Moğol egemenliği sırasında ve onlardan sonra gerçekleşecekti.

Anadolu'nun, içindeki Türk unsurlarıyla birlikte düşünürsek Türkiye'nin, yabancılara ve özellikle Müslüman yabancılara , bilhassa da Arap dünyasına karşı bütünüyle gerçekten çok garip ve yabancı bir ülke izlenimi verdiğiinden hiç şüphe edilmemelidir. 12. yy.a kadar Anadolu'ya hemen hemen hiçbir seyyah gelmemiştir. Nureddin'in temsilci gönderdiği el-Belhi, dönüşünde gördüğü ülkeden günümüzde Asya ve Afrika'nın en ücra bölgelerinden birine gitmiş bir seyyah gibi söz etmektedir. 13.yy.da halifenin elçisi İbnü'l- Cevzi'nin gezi izlenimleri de aynıdır. Çok yaygın olarak kullandıkları giysileri Araplarınkinden, kırsal alanlardaki giysilerde İranlılarınkinden farklıydı. Serbest bir hayat süren Türk kadınları Avrupalılar kadar Müslümanları da şaşırtmışlardı; yüzlerine peçe takmıyorlardı, en azından Türkmen kadınları öyleydi; sağlam vücut yapıları da bir başka çarpıcı konuydu. Ricolto de Monte Croce, onların birlikte olduğu kervanı durdurmaya bile gerek görmeden doğurduklarını söylüyordu.

Tarihi anlamıyla Batı Ermenistan (Erzincan, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Erzurum, Erciş ve Ağrı illeri) genelde bir Ermeni ülkesi olarak kalmıştır. En yoğun olarak Erzincan'da daha sonra da Erzurum'da yaşamaya devam etmişlerdir. Buna karşılık Batı Ermenistan'ın güneyinde o dönemden itibaren Kürtler yaşamaktaydı. Daha batıda Bizanslıların izlediği politika sonucu Kapadokya Ermenileşmişti. Türk fetihleri, onları zamanla bir Ermeni presliği şeklinde örgütlenen Kilikya'ya (Çukurova havzası) doğru sürdü. Fakat Kapadokya Ermenilerinin hepsi Kilikya'ya gitmeyip yerlerinde kaldı. Rumlara veya Helenleşmiş halklara gelince, bütün kıyı bölgelerinde ve Yozgat-Tokat topraklarından geçerek Trabzon ve hinterlandından, İsauria'nın arka bölgelerine kadar uzanan Anadolu'nun dağlık yörelerinde, Kastamonu eyaletinde hatta Ankara'da, Ege ve Marmara denizine dökülen ırmakların yukarı vadilerinde ve Antalya bölgesinde yaşamaktaydılar. Ancak Kapadokya'nın göbeğinde, Anadolu yaylasının tarıma elverişli bölgelerinde ve kentlerinde çok sayıda Rum kalmıştı.

Ancak bu dönemde pek tanınmayan Kürtlerden de birkaç kelimeyle söz etmek gerekir. İran dağları hariç Kürtler esas olarak, Yukarı Mezopotamya'ya bakan Güneydoğu Toros dağlarının eteklerinde ve Hakkari dağlarında yaşıyorlardı. Belki de Türk istilası ile geleneksel yerleşim yerlerinden kısmen uzaklaştırılıp diğer bölgelere de göç etmişlerdi. Kürtler, Selçuklu devletiyle, doğuya doğru genişlemesi sırasında birleşeceklerdir. Germiyanlar denilen özel grup için de bir şeyler söylemeliyiz. Moğol istilası sırasında, Moğollar Batı Anadolu'daki göçebe Türkmenleri denetim altına almak için, casus olarak Kürt Germiyan aşiretini, Kütahya-Afyon civarına gönderip onlara toprak vermişti. Bunlar daha sonra beylik kurmuş ve bu beylik de Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu aşiret daha sonraları Türkmenlerin içinde eriyerek Türkleşmiştir.

Kaynak: Prof. Claude CAHEN. Osmanlılardan Önce Anadolu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ –II

Kuzey Çin'de hüküm süren ve Proto-Moğol bir kavim olan Kıtaylar, Uygurlar yerine Moğolistan'da yerleşmiş bulunan Kırgızları buradan püskürtüp eski vatanları Yukarı Yenisey bölgesine atınca, 924 yılında yılında Orhun havalisine hakim olmuşlardı.

Kıtaylar, 924 yılında Moğolistan'a saldırınca Orta Asya'da zaten çok artmış bulunan nüfus kesafetinin taşımış; bütün Orta Asya Türk kavimleri birbirlerinin sıkıştırarak kaynaşmaya başlamışlar ve ilk göç de bu baskı ile oluşmuştur. Zira Türk halkları bu zamana kadar, ciddi bir yer değişikliğine uğramadan, eski vatanlarında oturuyor ve bir göç de bahis mevzu değildi. Nitekim Volga Bulgarlarının İslamiyeti kabulleri üzerine onlara gden Halife'nin elçisi İbn Fadlan, 922 yılında bu ülkeleri geçerken, Oğuz ve Peçeneklerin eski yurtlarında yaşadıklarının görmüş; onlar ve diğerleri hakkında önemli bilgiler vermiş fakat bunların göç ve yer değiştirmelerine dair hiçbir işarete bulunmamıştır.

Gerçekten Kıtayların, Kırgızlara saldırıp Moğolistan'a gelmeleriyle nüfus baskısı ve hareketleri kendini göstermiştir. Bu baskı neticesinde Oğuz, Karluk ve Kıpçaklar arasında, Aral Gölü sahillerinde bir takım hareketler ve savaşlar olmuş; Peçenek, Başgırt, Bulgar ve Macar kavimleri birbirlerini iterek Tuna boylarına ve Balkanlara yayılmış ve ilerlemişlerdir.

Oğuzlar ilk baskı sonunda, Hazar sahillerine ve Ural nehri kıyılarına kadar uzanmışlardı. Hazar sahillerinde bulunan diğer Türk kavimlerini yerlerinden püskürten Oğuzlar bu münasebetle işgal ettikleri siyah-kuh yarımadasına da Mankışlag *Min (bin) –kışlag* adını vermişlerdir ki, Hazar sahilinde bulunan bu yarımada bugüne kadar bu adını ve eski Oğuz (Türkmen) halkını muhafaza etmiştir. Oğuzlar Hazar ve Ural nehrinin doğusundaki bütün bozkırlara hakim olunca, buraları İslam kaynaklarında artık Oğuz çölleri (Mefazat ul-Guziye) adını almış; daha sonra Kıpçakların baskısı ile Oğuzların yerini onlar işgal edince bu bozkırlar Farsça kaynaklara göre "Deşt-i Kıpçak" (Kıpçak Çölü) ve Avrupa müelliflerine göre Kumania (Kuman-ili) adını almıştır. Kıpçak veya Kumanların yayılışı ile bu isim Güney Rusya'dan, Tuna havzasına kadar yayılmıştır. Peçenekler, Ural ve İdil nehirleri arasında gelmiş iken Oğuz ve Hazarların baskısı ile, 934 senesinde yurtlarından atılıp Balkanlara göçünce onlara karşı mevcut bulunan Oğuz-Hazar ittifakı da sona ermiş ve birinciler tamamıyla bağımsız bir duruma gelmiş; onlara ve Harizm ülkesine karşı da akınlara girişmişlerdir.

XI. asrın başlarından sonra çok genişleyen İslamlaşma ve göç Müslüman Oğuzların artık güneye ve İslam ülkelerine doğru göçmelerine imkan vermiştir. Gerçekten Türk halklarının birbirlerini sıkıştırmaları, o derece şiddetlenmiştir ki, Müslüman Oğuzlar artık Sırderya boylarından akın halinde Maverünnehir'e doğru göçüyor, 934 yılında başlayan nüfus yoğunluğu XI. Asrın ilk yarılarında sel halini almış bulunuyor, bununla beraber bu sıralarda Kıtay'ların yeni bir baskısı da bunda etkili oluyordu.

Kıtay'ların ilk baskısı ile doğu Türklerinin başlayan ilk hareketinden yarım asır sonradır ki, büyük Türk göçü vukubulmuştur. Bu da yine Kıtay'ların Moğolistan'dan Orta Asya'ya doğru istilaları ile alakalıdır. Diğer Türklerle birlikte bu kavim 1017 yılında 300.000 çadır halkı halinde Balasagun şehrine kadar ilerledi. Türk halkları yerlerinden oynadığı ve kaynaştığı bir zamanda vukubulan bu istila da göçün şiddetlenmesine neden oldu.

Büyük Türk ve Oğuz göçünden bir asır sonra doğudan gelen yeni bir baskı da Kıtay'ların bir kolu olan Kara-Hıtay'lardan geldi. 1137 senesinde Karluk, Kanglı ve Yağmalar, Oğuz bakiyeleri ile birlikte, Türkistan'ı, yani Karahanlılar ülkesini istila ettiler. Son Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Sancar "İslam'ın Sultanı ve Cihan Padişahı" olarak hem kendi tabiyetinde bulunan Karahanlıları himaye etmek ve hem de Türk İslam dünyasını bu yeni istiladan kurtarmak maksadı ile 1141 yılında 300.000 kişilik büyük bir ordu ile Semerkant seferine çıktı. Yarım asırdan fazla saltanat sürüp daima muzaffer bulunan Sultan Sancar, Kara-Hıtay'larla birlikte doğudan gelen Türklere karşı Katvan'da giriştiği bir savaşta ilk defa olarak mağlup oldu; çok insan, bir takım önemli devlet ve ilim adamlarını kaybetti. Büyük Oğuz göçünden sonra, Oğuz bakiyeleri de yeni bir istilaya girişerek, Horasan, Afganistan, İran, Irak ve Azerbaycan taraflarına ve nihayet Anadolu'ya doğru ilerlediler. Bununla beraber tarih boyunca dünyaya göçler gönderen Orta Asya son sözünü Moğol istilası ile söylüyordu. XIII. Asrın birinci yarılarna doğru tarihin en şiddetli ve en dehşetli istilalarından birini ve belki de birincisini yapan Kara-Hıtay Cengiz Moğolları, Selçuklulardan farklı olarak, mühim bir nüfus hareketi ile birlikte vukubulmamakla ve askeri mahiyette kalmakla beraber, istilaları ile Asya'yı alt üst ederlerken Orta Asya halkları ve özellikle göçebeler de onların önünden kaçıyor; başta Anadolu olmak üzere bir çok İslam ülkelerine sığınıyor, nihayet onlar da yine Türkiye'ye geliyorlardı.

Oğuzların Müslüman olanlarına Türkmen, şaman olarak kalanlarına Uz denilmeye başlanmıştır. Bu Cengiz Han'ın Moğol istilası sonucunda, Müslüman Türkmenler Anadolu'ya, şamani Uzlar, Peçenekler ve Kıpçaklar Balkanlara dolmaya başlamıştır. Fakat şamani Türkler, Balkanlarda güçlü bir din bilincinden yoksun kaldıkları için hristiyanlar arasında eriyip yok olmuşlardır.

Selçuklu devletinin kurulması ile Malazgirt zaferi arasında geçen otuz yıllık bir devir esnasında Türkmenler daimi bir akış halinde Anadolu sınırlarına girmiş; bu ülkenin doğu ve orta kısımlarına yayılmışlar ise de bu memleketi henüz kendileri için emin bir yurt saymıyorlardı. Fakat Malazgirt zaferinden sonra Bizans'ın artık ordusu ve mukavemeti kalmadığı için Türkmenlerin Anadolu'ya göçü artık bir sel halini almıştı.

Bizanslılar doğu ve orta Anadolu'dan batıya ve Balkanlara doğru çekilirken, Ermeniler de Türkmen kitleleri önünde Fırat boylarına, karşı Toros dağlarına, orta ve güney Anadolu'ya, Kilikya ve Suriye taraflarına sığınıyorlardı. Ermeni nüfus, ilk defa bundan yarım asır önce Bizans imparatorluğu'nun cebri techirleri ile, şimdi de Türkmen boylarının kesif akınları ile, orta ve güney Anadolu'ya doğru kaymış ve yayılmıştır. Birinci Haçlı seferinden sonra, Türkler sahillerden İç Anadolu'ya çekilince, Kilikya (Çukurova) da, Ermeni prensliğinin kurulması, bu nüfus kaybı ile mümkün olmuştur.

Selçukluların az zamanda bu ülkeyi fetih ve kendilerine vatan yapmalarında Türk orduları yanında bir milletin toptan göçü birinci derecede rol oynar. Gerçekten Anadolu, ordulardan ziyade bir milletin hicreti ve iskanı sayesinde etnik simasını tamamıyla ve ani olarak değiştirmiştir. Anadolu bu ilk Türkleşme devrinden sonra Türkistan'dan, göçebe veya yerleşik olarak devamlı Türk göçmenlerine sığınak olmuş ise de en mühimini, şüphesiz Moğol istilası önünden kaçan göçebe ve yerleşik halklar teşkil eder ve adeta ilk göçü andıran sel gibi bir akın halini alır.

Orta Asya'da Oğuzların terkettiği topraklar Kıpçak ve Kanglı kavimleri (günümüzün Kazak, Kırgız ve Özbekleri) tarafından doldurulmuştu. Yüksek Asya denilen bugünkü Moğolistan'da ise artık Türkler kalmamıştır.

Görülüyor ki, Anadolu Selçuklu Türk ordularının zorla Rumları ve Ermenileri Müslümanlaştırıp Türkleşmesi diye bir olgu olmayıp, Anadolu'nun Türkleşmesi Orta Asya'dan gelen halis Türk olan Türkmenler sayesinde olmuştur. Anadolu'yu etnik olarak Türkleştirilenler birinci derecede Türkmen nüfus yoğunluğudur.

Bizans İmparatorluğu zamanında Batı ve Orta Anadolu ile Suriye'nin Akdeniz kıyıları, Yunanlıların asimilasyonuna uğrayarak Rumlaşmıştır. Burada Anadolu'nun Türkler tarafından istilası ile yerli Anadolu halklarının asimilasyonu değil, Yunanlıların kadim Anadolu halklarını 1000 yıllık Bizans egemenliği sayesinde asimile etmesi söz konusudur. Anadolu'da Bizans egemenliği çok uzun yıllar sürdüğü için Batı ve Orta Anadolu'da Rumca'dan (Yunanca) başka dil konuşan halk kalmamıştır. Türkler, 11. yy.da Moğollar ve 12. yy.da Kara Moğollar'ın Orta Asya ve İran'ı işgal edip, katliamlar yapması sonucu, Anadolu'yu doldurmuştur. Türklerin Anadolu'ya geldikleri zamanda, Anadolu insan bakımından ıssızdır, fazla bir nüfus yoğunluğu yoktur. Sonraki etkileşim iki halkın beraber yan yana yaşaması sonucu gelişen yaklaşımlardır.

Osmanlı nüfus sayımlarında, 1830'dan 1914'e kadar olan sayımlarının hepsinde Anadolu'daki Rum nüfus kitlesinin büyüklüğü görülmektedir.

Ermenilerin anavatanı; Doğu Sivas, Erzincan, Tunceli, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Ağrı, Kars, Erzurum, Bayburt ve Gümüşhane illeridir. Tarihi merkezleri ise Erzincan'dır. Bizanslılar, Doğu Anadolu'daki yoğun Ermeni nüfusunu dağıtmak için, Ermenileri yoğunluklu olarak Kapadokya olmak üzere, Anadolu'nun dört bir yanına sürmüşlerdir. Bunun da sebebi şudur: Rum ve Ermeni kiliseleri ayrıdır. Rumlar hakim güç olarak Ermenilerin de kendi kiliselerine tabi olmasını istiyor ve baskı yapıyorlardı. Ermeniler de bu nedenle Rumları sevmiyor fırsat buldukça asilik yapıyorlardı. Aslında Türklerin Anadolu'yu kolay fethetmelerinin altında yatan neden de budur. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, Bizanslı Rumların yanında savaşmayan Ermeniler, kendi topraklarını da korumamışlardır. Batı Anadolu'nun bir çok yerinde gayrimüslim sözünden Rumları anlamamıza rağmen Ermeniler de vardır.

1914 yılı Osmanlı nüfus sayımı, Türklerin yerli halkları zorla asimile etmediğinin ispatıdır:

<u>Bölge</u>	<u>Müslüman</u>	<u>Rum</u>	<u>Ermeni</u>	<u>Yahudi</u>
Balıkesir Erdek	15.000	31.000	1.000	
Balıkesir Bandırma	41.000	11.000	4.000	
Balıkesir Ayvalık	450	32.000		
Bursa Orhangazi	12.000		23.000	
Bursa Gemlik	16.000	8.000	3.000	
Bursa Mudanya	8.000	17.000		
İstanbul	560.000	205.000	83.000	52.000
Çatalca ve Silivri	20.000	37.000		
İzmir	100.000	74.000	10.000	24.000
İzmir Çeşme	8.000	39.000		
Samsun	45.000	55.000	5.000	
Sivas	55.000		24.000	

Trabzon	65.000	24.000	15.000
Trabzon Maçka	18.000	20.000	
Gümüşhane Torul	30.000	30.000	
Van	45.000		34.000
Van Gevaş	18.000		10.000
Muş	30.000		33.000
Bitlis	38.000		18.000

Sonuç olarak Türkler, Anadolu'yu zorla yerli halkları baskı yoluyla asimile ederek Türkleştirmemiş, Orta Asya'dan Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'yu doldurması ile ve Türklerin hakim güç olarak Anadolu'ya egemen olmasından sonra, yerli halklar arasındaki evlilikler hep hakim güç olan Türkler lehine gerçekleşmiş ve böylece Türkler lehine gönüllü bir nüfus yaklaşımı olagelmıştır. Bu olgunun böyle gelişmesinin en büyük faktörü İslam dinidir. Dinimize göre, Müslüman erkek, (Allah'a inandıkları için) Hristiyan veya Yahudi bir kadınla evlenebilir fakat Müslüman bir kadın ancak Müslüman erkek ile evlenebilir. Zaten günümüzdeki Orta Asya nüfus yoğunluğunun azlığı, Anadolu ve Azerbaycan'daki nüfus yoğunluğunun fazlalığı ile de örtüşmektedir.

Kaynaklar:

1. Prof. Dr. Osman TURAN. Selçuklular Zamanında Türkiye. Ötüken Neşriyat.
2. Kemal H. KARPAT. Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

MECİDİYE KENTİNİN KURULMASI

Mecidiye kentinin 1856 yılında yayınlanan bir imparatorluk fermanıyla resmen kurulması, Osmanlı'da yeni bir şehircilik ve iskan anlayışının alışılmamış ve ilginç bir örneğidir. Kent, kuzeyde ve batıda Tuna nehriyle; doğuda Karadeniz'le ve güneyde Lom ve Pravadi ırmaklarıyla sınırlanan bir bölge olan Dobruca'nın merkezinde kurulmuştu. 1878 yılında Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra bölge Romanya'nın bir parçası oldu. Kent adını, Osmanlı padişahı Abdülmecid'den almıştı. Günümüzde kentin adı Romen fonetiğine uygun bir biçimde Medgidia olarak yazılmaktadır.

Eski kentsel merkezlerin tersine yeni Mecidiye kenti, merkezi Osmanlı idaresinin kararlarıyla kurulmuştu. Ticaret Nezareti ve Ebniye Meclisi'nin teknik daireleri tarafından bilhassa Kırım göçmenlerinin iskan edilmesi ve Orta Dobruca bölgesinin ekonomik gelişiminde bir merkez olması düşünülerek hazırlanan kent planı esas alınarak kurulmuş ve geliştirilmişti.

Yerleşim yeri olarak, Tuna nehrinin eski bir kolundan artakalan sıra halindeki bataklıkların kıyısında bulunan Karasu kasabası seçilmişti. Karasu ve Dobruca'nın 19. yüzyılda topyekün bir düşüşe geçmesi, öncelikle bu eyaletin topraklarında 1768'den 1829'a kadar olan dönemin büyük bir bölümünde aralıklı olarak süren Osmanlı-Rus savaşlarının bir sonucuydu; Rus ordusunun karargahları da 1828-1829'da Karasu'da kurulmuştu ve Kırım savaşı 1855 yılında Dobruca'da başlamıştı. Gerçektende Silistre Sancak kayıtlarında Dobruca'nın 1830-1831 yılındaki nüfusunun önemli oranda düştüğü ve beklide tarihindeki en düşük düzeye geldiği görülmektedir. 1830 yılındaki nüfusu yaklaşık 100.000 kişiden ibaret görünmekteydi. 1828-1829 yılındaki savaş sırasında gitmiş olan göçmenlerin geri dönmesinden sonra bile Dobruca nüfusunun, Mecidiye'nin kurulduğu 1850'li yıllarda bile istenen düzeyin çok altında kaldığını varsaymak zor değildir.

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı devleti, bir nüfus kıtlığı sonucu yaşamıştı ve bunun sonucunda büyük toprak parçaları işlenememiş ve devlet gelirleri düşmüştü. Osmanlı idaresi, ne pahasına olursa olsun nüfusunun arttırmaktan yanaydı. 1857 yılında belli başlı Avrupa gazetelerinde görülen göçmen talebi, Osmanlı topraklarına daha çok sayıda insanın yerleşmesine duyulan ihtiyacın açık bir göstergesiydi. Bu yola başvuran Osmanlı devleti, tarımlık toprak, vergi muafiyeti ve çeşitli dini ve kültürel teşvik vaatleriyle Avrupalıları Osmanlı topraklarına yerleşmeye özendiriyordu. Yanıt beklenenin çok ötesindeydi ve bir yanıt da hiç beklenmedik bir bölgeden, Kırım'dan gelmişti. Büyük Müslüman topluluklarının 1856 yılından sonra Kırım'dan ve 1862 yılından sonra da Kafkaslardan göç etmesi, gerçekten de Osmanlı nüfusunda bir patlamaya neden oldu. Mecidiye'nin kurulması ve bunu izleyen dönemde gelişmesi, bu göçün doğrudan bir sonucuydu.

Dobruca ovalarında pek fazla yerleşimin olmamasında, Rusya'yla girişilen savaşların yol açtığı yıkımın yanı sıra Müslüman erkeklerin uzun süreli askerlik yükümlülüklerinin de kısmen bir payı olmalıydı. Osmanlı yetkililerinin 'hali ve vasatlı' (büyük ve boş) olarak tanımladığı Dobruca'daki bu durum, göçe davet çıkaran kararın alınmasını hızlandırmıştı.

Dobruca 1855 yılında yerleşik halkın bir kez daha kaçmasına yol açan savaşa ve yıkıma sahne oldu. Rus birlikleri savaşın başında Silistre'ye ulaştı. Müslümanlar kadar Romenler, Bulgarlar, Yunanlı'lar da çarpışmalardan önce kaçtılar. İşgalcilerle işbirliği yapmış olan bazı Hıristiyanlar, 1855'te Dobruca'dan çekilen Rus birliklerine katıldılar.

Kırım Müslümanlarının, Dobruca'ya kitleler halinde göçü, 1856 yılında Kırım Savaşı'na son veren Paris Antlaşması'nın onaylanmasından kısa bir süre önce başlamıştı. Yarımada, Kırım savaşı sırasında İngiliz, Fransız ve Osmanlı birlikleri tarafından işgal edildiğinde, baskı altındaki nüfusun bir bölümü, yabancılarla işbirliği yapmıştı. Savaşın sonunda Rus idaresi, bu eylemlerinden dolayı bütün Müslüman nüfusu cezalandırmaya hazırlandı. Başta Gözleve (Yeupatoria) halkı olmak üzere Kerç ve Sivastapol kentlerinin halkları, Çar'ın hepsini Kazan'a süreceğine ilişkin bir söylentinin yayılmasından sonra ne pahasına olursa olsun göç etme telaşına kapıldılar. Osmanlı idaresi, göç etmek isteyenlere yardım etmeye kara verdi; nakil ve iskan işini ele alacak bir kurul kuruldu. Yeni gelenlere bedava toprak, yük hayvanı, tohum, tarım aletleri sağlanacağına söz verildi.

1864 yılına gelindiğinde, Türk kaynaklarına göre çoğu Kırım'dan ve bir kısmı da Kazan'dan olmak üzere toplam 600.000 göçmen, Osmanlı topraklarına sığınmış bulunuyordu. 1880'li yıllardan sonra bu yerleşimcilerin çoğunun Anadolu'ya gitmesine karşın yaklaşık 120.000'i Dobruca'ya ve Bulgaristan'a yerleşmişti.

Kısacası, Rusya'dan göçmen akını, 1857 tarihli resmi davetle gelmesi beklenen Avrupalı yerleşimcilere duyulan ihtiyacı ortadan kaldırdı. Kırım Müslümanlarının göçü Dobruca'nın etnik bileşimini önemli ölçüde değiştirdi.

Mecidiye, Avrupalı kentlerin planı örnek alınarak, geniş caddeli ve zamanının en iyi kent planı şehri olarak kurulmaya başlanmış ve bölgeye demiryolunun da gelmesi ile de hızla büyümüştür. Mecidiye, Dobruca kentleri arasında Müslümanların oranının en yüksek (%95,7) olduğu kentti. 1866 yılında, Mecidiye nüfusu en az 8.000 idi. 1872 yılında Mecidiye'de 1157 ev, 15 cami, 3 kilise ve 1

sinagog vardı. Mecidiye, içinde bulunduğu Dobruca ile birlikte 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Romanya sınırları içinde kaldı. Bu tarihte Dobruca'nın Romanya sınırları içinde kalan bölümünün toplam nüfusu 225.753 idi. Bu toplam rakamın 126.924'ü Müslüman (48.784 'ü Türk, 71.146'sı Kırım Tatar Türkü ve 6.994'ü Çerkez) idi. Nüfusun geri kalanı 46.504 Romen, 30.237 Bulgar ve arta kalanı da Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, Ruslar ve Almanlar oluşturuyordu. Bu tarihte Mecidiye kentinin toplam nüfusu 8.664 idi. Mecidiye'nin köylerinde 265 kadar Türk, 17.051 Tatar Türkü ve 2.233 Romen yaşıyordu. Dolayısıyla toplam nüfusu 28.313'e ulaşan Mecidiye, Dobruca'nın en kalabalık bölgesiydi. Rus İstatikçi V. Teplov 1877 yılında Mecidiye kazası için şu rakamları vermektedir. 2.800 Türk; 12.000 Tatar Türkü; 500 Çerkez, 1.600 Bulgar ve Rus, 1.600 Romen ve 200 Alman'dan oluşan toplam 21.200 kişi.

Ayrıca, 1830 yılındaki Osmanlı sayımına göre Dobruca bölgesini temsil eden Silistre sancağının nüfusu da (sadece erkekler sayılmıştır) şöyledir:

Müslüman:	19.939	%65
Hıristiyan :	9.743	%32
Çingene :	975	%3 (çingenelerde Müslüman'dır)
TOPLAM :	30.465	%100

Müslüman nüfusun 12.645'i Babadağ kazasında oturmaktadır.

Sonuç olarak, Mecidiye'nin kurulmasına ve hızla büyüyerek büyük bir ticaret merkezi haline gelmesinin, Osmanlı devleti açısından kapitalist ekonomi ve toplumsal mühendislik alanında başarılı bir deneyimi temsil ettiği söylenebilir. 1875 yılına kadar, Mecidiye'nin Osmanlı devletindeki en zengin, en gelişmiş ve okur yazar sayısı en yüksek kentlerinde biri olduğuna kuşku yoktur.

Yazan: Kemal KARPAT -*Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi*-
Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

MODERN TÜRKİYE'NİN OLUŞUMU

Yaygın bir görüşe göre Sultan Alp Arslan Bizans İmparatoru 4. Diogenis Romanus'u 1071'de Malazgirt Savaşında yenerek Anadolu'nun kapısını Türklere, açmıştır. Bu görüşe göre Alp Arslan, bu askeri başarı sayesinde Doğu Anadolu'da Bizans sınır savunmasını yok ederek Türk aşiretlerinin Anadolu'ya serbestçe göç etmesinin sağlar. Militarist Milliyetçi bir tarih tezini ifade eden bu görüş birçok bakımdan yanlıştır. Türk aşiretinin Anadolu'ya doğudan 'göçleri' daha sekizinci miladi yüzyılın sonlarında başlamıştır. Malazgirt Savaşı zamanında Doğu ve Orta Anadolu'nun önemli bir kısmı, doğudan gelmiş ve sonradan bizim hepsini Türk ismi altında birleştirdiğimiz yüzlerce aşiretten oluşmaktaydı. Alp Arslan'ın 'Türklerine' karşı savaşmış Bizans İmparatorunun ordusunun önemli bir kısmı da Anadolu'ya daha evvel göçüp yerleşmiş 'Türkler' oluşturuyordu. Böylece Anadolu kökenli Türk aşiretlerin yanı sıra, Alp Arslan'ın ordusunu oluşturan erlerin ezici çoğunluğunun da Türk lehçelerinden birini konuşan ve çoğu yeni Müslüman olmuş Türklerden oluştuğu bilinmektedir. Fakat tüm bu Türklerin 20. yüzyılda tanımladığımız siyasi anlamında Türk olduklarını kimse iddia edemez. Etnisite ve dil bakımından Türk olan ile siyasi anlamdaki Türkü birbirinden ayırmak gerek. Siyasi anlamda Türk, ilk kez 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ezelden beri var olmuş millet tezini savunanlar, hem tarihi gerçeklere aykırı, hem de Helenistlerin ileri sürdüğü tezleri, yani Türklerin sonradan Anadolu'ya gelerek ve orada mevcut medeniyetleri yıkarak yerine bir aşiret-göçebe devleti kurduklarını iddia eden tezleri doğrulamış olmaktadır. Halbuki Türk aşiretlerinin Anadolu'ya göçleri sosyolojik ve antropolojik bir olay olarak ele alınır ve bunların nasıl bir toplum ve nasıl bir devlet oluşturdukları gerçekçi bir şekilde incelenirse yanlı görüşlerin hatası kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Türklerin tarihi devamlılık içinde değişme olarak görmek gerek.

Üstelik Türk aşiretlerinin Anadolu'ya gelmelerinde Moğolların büyük rolü vardır. Şunu da hatırlamak gerekir ki, Selçuklu İmparatorluğu'nu yıkan Moğol ordularının ezici çoğunluğu çeşitli Orta Asya Türk aşiretlerinden oluşmaktaydı.

Moğollara karşı savaşmış son Sultan (İzzettin 2.Keykavus) ve onu destekleyen kasaba elitleri (alimler, tüccarlar, meslek sahipleri) ile beraber çok sayıda Türk aşiretinin Batı Anadolu'ya, o tarihte halen Bizans' a ait olan topraklara göçmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Esasında bu göçler daha Moğollara karşı yapılan savaşlarla (1240-41) başlamıştır. Esasen kimlik meselesi ancak İlhanlı hükümdarı Ghazan Han'ın 1295'te Müslümanlığı kabul etmesi ile son şeklini almıştır. Nasıl ki Altınordu hükümdarı Özbek Han'ın (1313-41) Müslüman oluşu ile Kuzey Türkler Türkleşmeye başlamışsa, Ghazan Han'ın Müslümanlığı kabul etmesi de Güney Türklerin yani Oğuz Türklerinin 'Türkleşmesini' kolaylaştırmıştır. Devletin başında bulunan bir kimsenin Müslüman oluşu, etnik kimlikle siyasi kimliğin yeni bir kimlik şeklinde birleşmesine yol açmıştır. Devletin İslamiyeti desteklemesi de medreseyi daha yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Tasavvuf ise kitleler arasında daha köklü bir nitelik kazanarak aşırı siyasi otoriteye karşı direniş kaynağı oluşturmuştur. Saltuk Baba etrafında bir kısım Müslümanın bir bakıma bu ilk dönem Müslümanlığının ikiliğini, yani medrese-tasavvuf çatışmasını temsil ettiği söylenebilir. Osmanlı Devleti 1286'da veya resmen kabul edilen tarihe göre 1299'da Batı Anadolu'da kurulmuştur. Moğol istilasıyla Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra, (şeklen Selçuklu Sultanlığı'nın bir süre daha ayakta kalmasına rağmen) Anadolu'da sayısı 30 kadar olan küçük beylikler kurulmuştur. Osmanlı Beyliği bunlardan biriydi. Ancak Gazi Osman'ın ve sonra Orhan'ın idaresinde gelişen beyliğin çok önemli bir özelliği vardır. Söğüt ve civarını kapsayan ve Karadeniz'e kadar uzanan Batı Anadolu toprakları siyasi bakımdan halen Bizans hakimiyetinde bulunmasına rağmen, fillen Orta ve Batı Anadolu'nun kasaba ve şehirleri Moğol baskısı yüzünden göç eden Türk aşiretlerinin, kasaba eşrafının, alimlerin ve sanatkarların yurdu olmuştu. Burada oluşan Müslüman toplumun ezici çoğunluğu göçmendi. Bu toplumda herhangi bir aşiretin veya sosyal grubun kendi başına tüm topluma hakim olması ve ona kendi damgasını vurması imkansızdı. Böylece bu toplumun demokratik bir biçimde hareket ederek aralarındaki sosyal, kültürel, ekonomik farkları bir yana bırakıp tüm toplumun çekici ve bağlayıcı olarak kabul edeceği bazı ortak ilkeler ve tutumlar üzerinde birleşmeleri gerekti. Ertuğrul ve Osman Gazi'nin Kayı aşiretinden olduğu kabul edilse bile bu beylikte herhangi bir aşiretin çoğunluk sağlaması söz konusu olmazdı. Parçalanmış birçok aşiretten oluşan, toprak mülkiyetinin henüz kökleşmediği, sınıfların oluşmadığı, herkesin göçmen veya göçmen oğlu-torunu olduğu böyle bir toplumun kendine mahsus sosyokültürel ve ekonomik bir düzen kuracağı aşikardır. Bu düzenin hukuki ve bir dereceye kadar da siyasi temeli İslama dayanmakla beraber, esasında dinin yerini ve rolünü de siyasi, sosyal ve ekonomik ortam tayin etmiştir. Ahiler kasabalarda hem düzenli üretimi sağlıyor ve kontrol ediyor hem de idari ve hukuki katı ilkeler yerine, değişen koşulların emrine göre yürütüyorlardı. Yerli Hıristiyan halk ile ilişkiler bu bakımdan oldukça ilginç bir durum arz eder. Ertuğrul, Osman ve Orhan Gazi (bu sonuncunun Bizans İmparatorunun damadı ve 1.Murat'ın annesi Nilüfer'in, İmparatorun kızı Theodora olduğu bilinmektedir.) Hıristiyan halkın yerleşik düzeni oldukça üstün görmüşler ve kendi kimliklerini ve benliklerini koruyarak halklarına da aynı düzeni sağlamak

yollarını aramışlardır. Müslüman ve Hıristiyan aynı fakat barış içinde beraber yaşamalarını kaçınılmaz doğal bir ilke olarak benimsemişlerdir. Böylece Osmanlı Beyliği ilk bakışta diğer Anadolu beyliklerinden farksız görünmekle beraber, aslında yapısı, zihniyeti, felsefesi bakımından diğerlerinden çok farklıydı. Çünkü onun toplum yapısı, kuruluş şekli ve gelişmek zorunda kaldığı ortam diğer Anadolu beyliklerinininki gibi değildi.

Bu topluluk, kendilerine uygun, kendi karakterlerini, beklentilerini gerçekleştirecek bir yurt arayan göçmenlerden oluşmaktadır. Osmanlıların devletlerinin ayakta durduğu sürece uyguladıkları (ve Türkiye Cumhuriyeti'nin saygı gösterdiği) bir göçmen kültürleri ve bundan doğan bir siyasetleri vardı.

İslam tarihinin Hicret ile başladığına daha evvelce işaret etmiştik. İlk Müslümanların çoğunluğunun Medine anasırı (asıl yerli halkı) yanında muhacir oldukları ve orada Yahudilerin bulunduğu bilinmektedir. Böylece İslamiyetin, siyasi tarihinin daha başlangıcında karşılaştığı temel sorun, Medine Müslümanlarının diğer dinlere mensup halklarla bir arada barış ve dostluk içinde yaşamalarını sağlayacak bir anlaşmaya olan ihtiyaçlarıydı. İşte Medine Vesikası veya Anlaşması olarak bilinen ve ayrı dinlere mensup kimselerin İslami idare altıda haklarını tayin eden temel ilke, Hz. Muhammed tarafından –hem peygamber ve İslamın yayıcısı, hem de Medine'nin idarecisi olarak ortaya çıkarılmıştır. Bundan sonra kendilerini Müslüman sayan tüm ülkeler ve hükümdarlar, muhacirlerin eşitliğini, haklarını, onlara şevkat ve yardım göstermelerini emreden Kuran surelerini uygulayarak bir göçmen hukuku ve kültürü yaratmışlardır. 19. yüzyılda Anadolu'ya gelen milyonlarca Müslüman muhacirin yerleştirilmesini, onlara ev yapılmasını her şeyden evvel Müslüman ve Hıristiyan Osmanlı vatandaşı sağlamıştır. Muhacire “Tanrı misafiri “ olarak bakmışlardır. Müslüman ülkeler toprak esasına dayanan sınırları belli (Avrupa tipinde) milli devlet kavramına göre örgütlenmeden evvel göçleri tamamen serbest tutmuşlardır. Bu ilke hemen hemen Osmanlı devletinin sonuna kadar uygulanmıştır. 1878'den sonra Müslümanların tercih edilmesini öngören bazı kararların alınmasından sonra Müslüman olmayan kimselerin göçleri kısmen sınırlandırılmıştır. Yahudilerin bireysel olarak göç etmeleri serbest bırakılmış, fakat kitle halinde göçleri 1890'lardan sonra sınırlandırılmıştır. Daha evvelce belirttiğimiz gibi Osmanlı Beyliği'nde hakim durumunda bulunan kimselerin, göçmen veya göçmen kökenli olmalarının yanı sıra, İslami kaynaklardan ve geleneklerden oluşan bir kültürleri ve davranışları da vardır. Bu Rumeli'ye ve Anadolu'ya mahsus bir kültürdür. Göçlerle ilgili bu temel gerçekler anlaşılmadan Osmanlı devletinin özellikleri, kuruluşu, gelişmesi, yıkılışı ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışı anlaşılabilir. İnkâr edilmez bir gerçek varsa, o da, Osmanlı devletinin göçlerle başlamış ve sonunda 1878-1918 ve 1912-14 tarihinde Rumeli'den Anadolu'ya olan göçlerle de son bulmuş olmasıdır. Bu devletin ilk yüzyılında asıl gücü Rumeli'de toplanmış, Rumeli'nin çöküşü ise Osmanlı devletinin sonunu getirmiştir. Osmanlı devletinin yıkılışında göçlerin, yani Türk ve Müslüman halkın Balkanlar'dan zorla çıkarılmalarının (ve öldürülmelerinin) büyük rolünü inceleyenlerin sayısı çok azdır. Balkanlar'da Sırlar, Rumlar, Bulgarlar gibi reaya veya “anasır-ı muhtelif” olarak bilinen Ortodoks Hıristiyan gruplar, 19. yüzyılda kurmak istedikleri milli devletleri etnik köken ve din birleşiminden gelen yeni siyasi bir kimliğe dayandırdıkları ve Müslümanları da Osmanlı devletinin siyasi dayanağı olarak gördükleri için, onları yerinden söküp atmaya siyasi güvencelerinin ve ülkede çoğunluğu sağlamanın baş koşulu saymışlardır. Türkler ve bu arada ezelden beri Balkanlar'ın yerli halkı olan Müslümanlaşmış Boşnaklar, Karadağlılar, Arnavutlar, Rumlar vs. de “yabancı”, “bizden olmayan” şeklinde gösterilmiştir. Balkanlar'da ‘Türk’ ismi, etnik kökenleri ve dilleri ne olursa olsun tüm Müslümanlara verilmiştir. Burada bu isim, ‘yabancı’ ve mülkü elinden alınmış, yerli halkın oluşturduğu topraklara yerleştirilen göçmenleri, yani ‘Türkleri’ kapsadığı gibi, Müslümanlaşmış tüm Slavları, Rumca konuşanları ve Arnavutları da kapsıyordu. Bulgarlar ve diğer Balkan milli devletleri, Türkleri Balkanlar'dan söküp atarken bu kimselerin buraya nasıl göç edip yerleştiklerini gerçeğe uygun olmayan bir şekilde açıklamışlardır. Türk tarihçileri genellikle Türklerin Rumeli'ye çıkış tarihini Orhan Gazi'nin(daha doğrusu burada Süleyman'ın) Çanakkale Boğazı'nı 1354'teki geçişine bağlarlar. Bu tarihte gerçekten Orhan Gazi evlilik nedeniyle akraba olduğu John 6 Cantacuzeno'ya (1292-1383) (İmparatorluğu [1347-54]) yardım için Gelibolu'ya geçmiştir. Fakat onun geçişinden çok daha evvel birçok Türk aşireti boğazları geçerek Istranca Dağları'nın eteklerine kadar yerleşmişlerdi. Orhan Gazi ve 1.Murad zamanında kurulan uçları oluşturan kimselerin birçoğu buraya daha evvel yerleşmiş Türk aşiretlerine mensuptu. (Eğer bu göçler gerçekleşmemiş olsaydı, 15-20 yıl içinde Osmanlı devletinin Balkanlar'da kurulması ve tutunabilmesi imkansız olurdu.) Edirne'nin 1360'da alınmasından Kosova Savaşı'na (1389) kadar geçen 30 yıl içinde yapılan sayısız savaşlarda çarpışan insanların önemli bir kısmı, Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş Türk göçmenleridir.

Rumeli'ye Karesi bölgesinden Türklerin yerleşmesini gösteren ilk vesikalar 1357 tarihlidir. Bunu takiben 1400 tarihinde Menemen Yörükleri Filibeye sürgün edilmiştir. Fakat daha evvelki zamanlara ait kayıtların bulunmaması, göçün olmadığı manasına gelmez. Osmanlı'nın 15. yüzyılda gördüğümüz her şeyi kaydetmek alışkanlığını (yani tam teşkilatlı bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra) daha evvelki yüzyıllarda göremiyoruz. Gerçekten de 15. ve 16. yüzyıllarda yazılan tarihler,

Anadolu'dan Rumeli'ye, bilhassa Doğu ve Batı Trakya'ya, bugünkü Bulgaristan'a ve Makedonya'ya önemli sayıda Türk göçmenleri olduğunu göstermektedir. Bu konuda Türkiye'de ve Balkan ülkelerinde yayımlanmış 450'den fazla kitap ve makale vardır. Yalnız, bu göçlerin niteliğine göz atmadan evvel bir başka ana noktayı dile getirmek yerinde olur. Göç konusunda mevcut literatürün ezici çoğunluğu Türklerin ilk kez Balkanlar'a, yani Doğu Avrupa'ya göçlerini 1354 tarihi olarak göstermektedir. Yukarıda çeşitli yerlerde genel olarak işaret ettiğimiz gibi kısmen örgütlenmiş Türk boylarının daha 12. yüzyılda (Hunları bir yana bırakırsak) kuzey (Peçenekler, Kumalar, Kıpçaklar, Oğuzlar) veya güney yolu ile Balkanlar'a geçtikleri görülmektedir. Balkan halklarının bir kısmının Kuman asıllı olduğu çok iyi bilinmektedir. [İkinci Bulgar devleti (1187-1257) kuran Asenler hanedanının, yani İvan ve Peter Asen'in Kuman asıllı oldukları bilinmektedir. Moldava ve Ulahistan'daki Basarab hanedanı da Kumandır. Macaristan'ın krallarından 6. Ladislaus'un (1272-1290) annesinin Kuman olduğu ve kendinin de Batı Kıpçaklarla yakınlığı dolayısıyla 'Kuman' lakabıyla anıldığı bilinmektedir.] Bu Türk asıllı grupların büyük bir kısmı Hıristiyanlaşmış fakat imparatorluklarını siyasi ve sosyal düzeni ayakta tutmak için Bizans kilisesini bir alet olarak kullanması nedeniyle Hıristiyanlık derin kök salamamıştır. Alt tabakalarına mensup insanlar, Hıristiyanlığın ibadetlerini yerine getirmekle beraber aslında Hıristiyanlık öncesi eski dini adet ve geleneklerini korumaya devam etmişlerdir. Hıristiyanlaşan daha doğrusu yarı Hıristiyanlaşan bu kitlenin Osmanlılar zamanda Balkanlar'a göçen Müslüman Türklerle ortak birçok adet ve gelenekleri olduğu düşünülürse bunların bir arada yaşamalarının oldukça kolay olduğu ortaya çıkar. Elimizde, ilk Türk grubunun 9.-12. ve 14.-16. yüzyıllarda Balkanlar'a göç ettiğini gösteren çok önemli bir çalışma vardır. Polonyalı dil uzmanı Tadeusz Kowalski, Kuzeydoğu Bulgaristan'da konuşulan Türkçe'nin (yani Rumeli lehçesinin) birbiri üzerine yerleşmiş üç türdeki kelimelerden oluştuğunu göstermektedir. Bunlar 1) Peçenek-Kuman 2) 13. yüzyıl Selçuklu Sultanlığı 3) Osmanlı zamanında gelen göçmenlerin lehçe olmak üzere üç tür lehçenin birleşiminden oluşmaktadır. Yukarıda söylediklerimiz ana amacı, Türklerin Balkanlara ilk defa ne zaman geldiklerini tartışmak değildir. Ana amaç göçlerin eski toplumlara, kültürleri ve dinleri değiştirerek yeni toplum ve kimliklerin ortaya çıkışını kolaylaştırdığını göstermektedir.

Osmanlı idaresi zamanında Rumeli'ye ilk göçlerin ana nedeni Batı Anadolu'da artan nüfustur. Rumeli'ye göç edenlerin büyük bir kısmı boş araziye yerleşmişlerdir. Bulgar devletini miras kavgaları (1. Murat ve 1. Beyazıt, Bulgar devletini üçe bölen üç hükümdar ile ayrı ayrı savaşmak zorunda kaldılar) çok sayıda yerleşim yerini yok etmiş ve toprakları işlenmez hale getirmiştir. Anadolu'dan gelen göçmenler bu topraklar üzerinde yurt yapmışlar, bazen harap olmuş eski Bulgar köyünün yerine, fakat çoğu kez de müstakil veya mevcut Hıristiyan köyünü yanında yeni bir yerleşim yeri kurmuşlardır. Yerli halkı yerinden söküp atma, topraklarını işgal etme gibi olaylar- bazı istisnaları bir kenara bırakırsak- görülmemektedir. Bu ilk yüz elli yıllık Osmanlı dönemin içinde Rumeli'ye göç edenlerin sayısı kesin olarak tespit etmek güçtür. Fakat göçmen sayısının 500.000 'den fazla olmadığını söylemek yanlış değildir.

Doğal sayabileceğimiz bu göçler yanında Osmanlı devleti dönemi boyunca ülke sınırları içinde birçok başka tip göçte olmuştur. Bunların arasında ceza niteliğindeki sürgünler oldukça önemlidir. Bunların ana amacı ülke güvenliğini ve sosyal istikrarı sağlamaktır. (Bu arada İsak Baba'nın müritlerinin kuzey Dobruca'ya sürgün edildiklerini ve orada halen onun ismini taşıyan İsakça kasabasını kurduklarını hatırlatmak gerek). Bunun gibi, yerli idareden memnun olmadıkları için veya politik kavgalar nedeniyle bazı kimselerin (örneğin, Kırım'da hanlık çekişmelerinden etkilenen aşiretlerin) Rumeli'ye ve Anadolu'ya göçmeleri veya yerleştirilmeleri gibi birçok göç çeşidi vardır. Bunun yanında Osmanlı hükümeti zaman zaman aşiretleri yerleşik düzene geçirmek için gayret göstermişlerdir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Osmanlı devletinin ilk 400 yılında ortaya çıkan göçlerin ana nedenleri ekonomiktir. Bunun yanında idari sebepler ve emniyet nedeni ile yaptırılan göçlere sık sık tesadüf edilir, ki bu metot Bizans İmparatorluğu'nda da sık sık uygulanmıştır. Bu göçlerin tarihi geleneğe uygun olarak doğudan batıya doğru olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.

Siyasi Nedenli Zoraki Göçler:

18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda gittikçe hız kazanan göçler, batıdan doğuya, Kafkaslar ve Rumeli'den Anadolu'ya doğrudur. Siyasi-dini nedenlerden kaynaklanan büyük hacimli bu göçlerin hemen hemen tümü Müslümanları kapsamaktadır.

Bu siyasi-dini nedenli göçler 1783'te Kırım'ın Rusya'ya ilhakı ile başlamış ve günümüze kadar bazen hızlanarak, bazen yavaşlayarak devam etmiştir. Bu göçlerle ilgili mevcut bazı bilgiler, metotsuzluk ve bilhassa Osmanlı-Rus arşiv kaynaklarını gereken ölçüde kullanılmaması yüzünden yeterli derecede güvenilir ve tam değildir. Zaman ve yerden tasarruf etmek için biz bu göçleri ancak başlık halinde vereceğiz.

- a) 1828-1829 Rus Osmanlı Savaşı sırasında Kafkas, Kırım ve Balkanlar'da yaşayan Müslümanların Anadolu ve Rumeli'ye göçmeleri. Ayrıca 1830 ve 1848-1850 yıllarında

Polonya ve Macar asıllı kimselerden oluşan siyasi elit grupları ve ihtilalciler Osmanlı devletine göç etmişlerdir.

- b) Kırım Savaşı (1853-56) süresince Dobruca'dan, Kuzeydoğu Bulgaristan'dan ve bilhassa Kırım'dan gelen göçler.
- c) Şeyh Şamil'in Rus işgaline direnişinin 1859'da sona ermesiyle Çarlık idaresi Kafkasları emin bir bölge haline getirmek için aşiretleri Kuban Ovası'na yerleştirmek veya Hıristiyanlaştırmak teşebbüsüne girişmiştir. Bu konuda hükümet, Kafkas Rus ordusu komutanı general Alexander Bariatinski'nin yazılı olarak verdiği önerileri -ki bunlar elimizde vardır- aynen yerine getirmiştir. Direnen aşiretlerin bir kısmı silah zoruyla yok edilmiş, diğerleri ise ülke dışına yani Osmanlı topraklarına sığınmaya zorlanmıştır. Üç yıl boyunca, 1862-1865 arasında yoğun biçimde süren Kafkas göçlerinden sonra göçler aralıklı olarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.
- d) 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Batı ve Orta Bulgaristan'da ve Sırbistan'da 300.000 kadarının öldürülmesinden sonra bir milyondan fazla Müslümanın, bilhassa Türk asıllı Müslümanların göçleri. Bu göçler günümüze kadar devam etmiştir. 1878'de Bosna'nın Avusturya tarafından işgali, Bosna, Karadağ ve Sancak göçlerine neden olmuştur. Bu tarihlerde Anadolu'ya gelen göçmenler arasında daha evvel Rumeli'ye (1962'den sonra) yerleştirilmiş Kafkasyalılar vardır. Bu onların ikinci, hatta üçüncü göçüdür.
- e) Teselya'nın ve Girit'in Yunanistan tarafından işgal edilmesi ile bu bölgelerden başlayan göçler.
- f) Balkan Savaşı (1912-1913) sırasında Makedonya, Kosova, Trakya, Dobruca'dan gelen göçler.
- g) Birinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar'dan gelen göçler. Bu savaşlar zamanında İttihat ve Terakki hükümeti nüfus mübadelesi yaparak Batı Akdeniz kıyılarına yerleşmiş Rumlarla Trakya bölgesinde yaşayan bazı Bulgarların, Yunanistan ve Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslümanlarla değiştirilmesini öngören anlaşmalar düzenlemiştir. 1926'da Yunanistan'la yapılan, Batı Trakya Müslümanlarının Batı Anadolu Rumları ile nüfus mübadelesinin köklerini İttihat ve Terakki'nin bu girişiminde bulmak olanaklıdır. Başlıklarını vermekle yetindiğimiz bu göçler sonucunda Osmanlı topraklarına gelen göçmen sayısı yedi milyon civarındadır. Gemiyle gelen veya belirli sınır kapılarından giren göçmenlerin sayısı hakkında hükümet tarafından tutulan istatistikler vardır. Ancak herhangi bir kayda tabi olmayan, karayoluyla ve kendi olanaklarıyla gelen büyük sayılarda göçmenlerinde bulunduğunu vurgulamak gerekir. Bu şekilde Kafkaslar'dan ve Rumeli'den karayoluyla gelen, akrabalarının yanında barınan ve giriş kaydı olmayan göçmenlerinde sayısını tam olarak bilmek mümkün değildir.
- h) 1930-1937'de ve bu tarihten sonra Türk hükümetinin Balkan devletleri ile yaptığı anlaşmalar sayesinde meydana gelen göçler. Bunlar oldukça düzenli olup Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusunu ekonomik-askeri gücünü arttırmak amacını gütmekteydi. Osmanlı devleti zamanda, 1912'de başlayan ve Milli Kuruluş Zaferi ile 1922'de sonuçlanan savaşlar sonunda Türkiye 20-40 yaşları arasındaki erkek nüfusunun yüzde 40'ını yitirmiş durumdaydı. Göçler nüfusu takviye etmiştir. 1927'de yapılan nüfus sayımında bütün Türkiye nüfusunun 11 milyon olduğu görülmektedir.
- i) İkinci dünya savaşından sonra Yugoslavya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenler. (Böylece 1930 ile 1990 arasında kitleler halinde ve büyük grupların ve ailelerin göçleriyle gelenlerin iki milyona yakın olduğu hesaplanırsa, 1856-1990 arasında Türkiye'ye 9 milyon kişinin göç ettiği sonucuna varılır.) Buna karşılık Türkiye'den Yunanistan'a ve Rusya'ya göç eden Rumların ve Ermenilerin sayısı iki milyon civarındadır. (Bugünkü Ermenistan'ın ezici çoğunluğunu oluşturan halk 1917-22 arasında Doğu Anadolu'dan göç etmiştir.)

Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Göçlerin Etkileri:

Yeni Bir Toplumun Oluşumu

Göçler, Osmanlı devletine (ve sonra Cumhuriyet Türkiye'sine) Kafkaslar'dan, Kırım'dan, Balkanlar'dan ve Akdeniz adalarından Türk, Çerkez, Boşnak, Arnavut, Pomak, Tatar gibi eski Osmanlı tebaasına mensup fakat dilleri Türkçe olmayan çeşitli gruplar getirmiştir. Çerkez adı verilen tüm Kafkasyalıların ayrıca Çeçen, Abaza, Gürcü adı altında daha küçük gruplara ayrıldığı bilinmektedir. O halde haklı olarak sorulacak soru şudur: Bu kadar farklı dil gruplarına ayrılmış, iklim ve coğrafya bakımından olduğu kadar sosyal yapı bakımından da birbirinden çok farklı bölgelerden olan bu insanların Osmanlı devletine ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ne çeken güç ne olabilir ?

Bunun ötesinde daha önemli soru şudur: Bu kadar farklı etnik gruplara ve dil gruplarına ayrılmış bu insanları bir arada yaşatan, aralarında anlaşma ve tesanüt (dayanışma) sağlayan güç

neydi ve halen nedir? Bu göçlerin ana nedeninin siyasi ve kültürel olduğunu daha önce belirtmiştik. Ata yerlerinden zorla sökülüp atılmalarının nedeni Rus, Bulgar, Sırp vs. olmamaları, daha doğrusu Hıristiyan olmayışlarıdır. Rusların, Kafkas Müslümanlarını askeri ve siyasi güvence nedeniyle göç etmeye zorlamasına karşılık, Bulgaristan –ki genellikle Tuna vilayetinden oluşmaktaydı- bu bölgede Bulgarlardan oluşan bir çoğunluk sağlamak için Müslümanları öldürmüş veya göçe zorlamıştır. Açıkça görüldüğü gibi, bu kadar farklı insanları göçe zorlayan şey, onların Müslüman olmalarıdır. Aynı neden, yani Müslüman oluşları, bu insanları Osmanlı devletine getirmiştir. Osmanlı sultanının bütün Müslümanların halifesi olmasının, Osmanlı devletinin çekiciliğini artırdığı da söylenebilir. Ancak, göçmenleri Osmanlı devletine çeken gücün yalnızca din olduğunu söylemek hem yetersiz, hem de yanıltıcıdır. Göçleri yalnızca din faktörüne bağlayan görüşe karşı verilecek cevap şudur: O halde Asya ve Afrika'nın bir çok yerinde oturan ve 19. yüzyılda devletlerini kurmamış (yani vatandaşlık bağlarının geliştirmemiş) Müslümanlar Osmanlı devletine göç etmemişler ve böyle bir istekte de bulunmamışlardır? Müslümanlığın bu insanlara ortak bir kimlik vermesine rağmen, onların bir arada yaşamalarını sağlayan asıl güç, Osmanlı devletinin tebaası olarak Osmanlı siyasi kültürünü benimsemeleri ve ortak bir hukuk düzenini ve bu düzenin yarattığı ortak değerleri ve tutumları paylaşmalarıdır. Bu düzenin ortaya çıkışında ortak aile hukuku birinci sırada yer alır. Aile hiç şüphesiz tüm insan topluluklarının temel kuruluşu olmuştur. Aile hukuku ve oradan doğan sosyal düzen tüm Müslüman ülkelerde her zaman aynıdır. Başka bir deyimle bir Kafkaslı Müslüman, bir Kürt veya Afrikalı ile evlenmekte serbest olduğu gibi, onların evliliğinden doğan çocukları da herhangi bir Müslüman ülkede aynı aile düzenine tabi olurlar. Türkiye'de 1926'da kabul edilen Medeni Kanun, Türk toplumunda 1300 sene içinde kurulan temel aile düzeninin ruhunu kökünden değiştiremediği gibi, sonunda ona uymak zorunda kalmıştır. Esasen aile konusunda Medeni Kanun ile eski hukuk arasında farklar –taaddudu zevcat- bir erkeğin fazla eş almak gibi istisnalar bir yana bırakılırsa sanıldığı kadar büyük değildir. Kurumların şekil ötesinde yarattıkları bir kültür ve değerler silsilesi vardır ki, bunlar kurumlar ortadan kalksa bile devam ederler. Osmanlı devleti ve kültürü, kendine özgü davranışları, tutumları ve psikolojik yapısı olan bir toplum ve kişi yaratmıştır. Altı yüzyıl içinde oluşan bu kültür, Osmanlı devleti ortadan kalktıktan sonra da günümüze kadar süregelmiştir. İşte Türkiye'de insanları birbirine bağlayan ve diğer toplumlardan ayıran, bu ortak tutum, davranış ve psikolojik yapıdır ki, onu Türklük olarak adlandırıyoruz. Bugün kendini 'modern' sayan sıradan Türk ailesi, zihniyet ve kültürel bakımdan bir Fransız veya bir Alman ailelerinden çok, bir Müslüman ailesine yakındır. Biz burada 'dincilik' ve kimsenin doğru dürüst anlamadığı 'laiklik' tartışmadığı yapmadığımız gibi, aile hukukuna bağlı kadın haklarından (kadının erkeğe hukuken eşit olması gerektiğine inanıyoruz) da söz etmiyoruz. Biz bu güncel tartışmaların çok ötesinde, bu kadar farklı yerlerden gelen ve farklı diller konuşan göçmenleri ve yerli halkı birleştiren veya hiç olmazsa birbirine yaklaştıran (dininde ötesinde etki gösteren) başka güçlerden söz ediyoruz. Daha evvel belirttiğimiz gibi, ortak bir aile yapısına ve hukukuna ve Osmanlı siyasi kültürüne sahip olmak, göçmenlerle Anadolu'da yaşayan halkın birbirine yakınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Gerçekten de ortak bir aile anlayışı, bir Boşnağın bir Türkle, Çerkezın Kürtle, Giritlinin (çoğu Rumdan dönme) Lazla, Pomağın Arnavutla evlenmelerine imkan vermiştir. Doğan çocuklar babalarının kökenini unutmamışlar; bununla beraber ilk kuşak, kendini Müslüman-Osmanlı, ikincisi Müslüman-Türk ve üçüncüsü Türk olarak görmüştür. (Aile düzeni ve geleneklerini etkileyen yerel adetler ve davranışlar vardır, fakat bunlar temel aile düzenini değiştirmez.)

Tekrar edelim, göçmenlerin Osmanlı devletine ve bugünkü Türkiye'ye gelmelerini ve burada birbirleriyle ve yerli halkla kaynaşmalarını sağlayan ortak ana temel, bunların bir dereceye kadar Osmanlı siyasi kültürünü paylaşmalarıdır. Siyasi kültür, otorite anlayışından tutunuz da kişinin devlet ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen rütbe, yani hiyerarşi anlayışına varıncaya kadar düzenli yaşamının (eski deyimle 'medeni' olmanın) tüm unsurlarını içine alır. Osmanlı devletinin kendi koşullarına ve ihtiyaçlarına göre siyasi bir kültürü vardır ve bu kültür Osmanlı devletinin hüküm sürdüğü her yerde çeşitli derecelerde kök salmıştır. Göçmenlerin geldiği yerlerin tümü – istisnalar bir yana- uzun süre Osmanlı idaresine bağlı yaşayarak bu siyasi kültürün etkisi altında kalmıştır. Fiilen oldukça geniş yerel otonomiye sahip yerlerde, bilhassa Arapça konuşulan bazı bölgelerde ise, örneğin Arabistan Yarımadası'nda, Osmanlı siyasi kültürün fazla yer etmediği görülür. Bu konuları uzun uzadıya tartışmak mümkündür, fakat biz fazla tartışmayı bir yana bırakarak ana sonucu dile getirmek istiyoruz. Ortak din ve sosyal kuruluşlar, ortak Osmanlı siyasi kültürü ve Osmanlı otoritesi ve bu otoritenin tek bir merkezde (İstanbul) toplanması ve sultanın şahsında soyutlanması, Kafkasya, Rumeli ve Anadolu'da yaşayan Müslümanlara kendilerine mahsus etnik bir kimlik vermiştir. Bu kimliğin ismi Osmanlılık ve Türklüktür. Görüldüğü gibi bu Osmanlı-Türk etnik kimliği ne irka ne de aristokratik-monarşik (Farslarda olduğu gibi) bir geleneğe, kültüre ve sosyal yapıya dayanmaktadır. Bu etnik kimlik, Osmanlı siyasi kültürüne ve ortak tarihi tecrübeye dayanır. Osmanlı etnik kimliğinin gelişmesi ve kökleşmesi, geniş çapta siyasi otoritenin bölünmeden tek bir merkezde, yani devlet elinde toplanması sayesinde oluşmuştur. Daha evvel işaret ettiğimiz gibi Osmanlı'nın devlet olarak kültürünü kökleştirdiği

yerler Rumeli ve Anadolu'dur. Arap ülkelerinin devletin kuruluşundan çok sonra Osmanlı hakimiyetine girdiği ve buralarda, Suriye ve Irak bir yana bırakılırsa, Osmanlı siyasi kültürünün ve idaresinin tam kökleşmediği düşünülürse, Arap halkının neden Rumeli, Kafkas, Anadolu halkının paylaştığı Osmanlı-Türk etnik kimliğini bütünüyle benimsemediği kolayca anlaşılır. Biz burada devlet kavramını her şeyden evvel otorite (hükmetme) olarak görüyoruz. 19. yüzyılda Osmanlıların toprak esasına dayanan devlet kavramını nasıl ve neden kabullenmeye başladığını daha sonra ele alacağız.

Osmanlı devleti elitist bir devlettir. Osmanlı'da tek bir elit vardır ki o da devletten, yani sultan ve bürokrasiden oluşan siyasi bir elittir. Devlet eliti siyasi gücünü, kan başına dayanan (aristokratik), ekonomik (toprak sahibi zengin tüccar vs.) veya dinsel elitlerle paylaşmadığı ve paylaşmak istemediği için bunların hiçbirine siyasi güç kazanmak imkanı vermemiştir. Ancak Kafkas beylerine ve şeyhlerine tam manasıyla hakim olamadığı için onlarla işbirliği- ve burada da bir hiyerarşi gözeterek- yapmak zorunda kalmıştır. Bu elitist sistemin garip bir 'halkçı' yönü de vardır. (Halk ve devler erkanı arasında başka efendilerin –ulemanın durumu biraz farklıdır- bulunmaması, tebaa arasında hukuki ve siyasi eşitlik yaratmıştır. Devletin totaliter eğilimlerine yani 'istibdat' (mutlakiyetçilik) kurma girişimine karşı halk direnişi, popülist dini hareketler –bilhassa sufi hareketler- şeklinde oluşmuştur. (Sultan Abdülhamit'in bu hareketleri kontrol etmek için güttüğü siyaseti başka bir yerde etraflıca ele aldığımız için burada tartışmayacağız.) Böyle bir ortam ise bir Osmanlı etnik kimliğinin doğması için çok müsait bir zemin oluşturmuştur. Osmanlı kültürü ve bundan doğan etnik kimliği paylaşmayan yerlerden Osmanlı (ve Türkiye) devletine göçler çok azdır. Kırım Tatarlarının Rumeli'ye ve Anadolu'ya akın etmelerine karşılık, Osmanlı idaresinde bulunmamış olan Kazan Tatarlarından çok az sayıda insan Osmanlı devletine göç etmiştir. Aynı husus Orta Asyalılar için de geçerlidir. Bugün dahi Kırım Tatarları, bir zamanlar Altınordu devletinde Kazan Tatarları ile ortak yaşam sürmüş olmalarına rağmen, Osmanlı siyasi kültürünü benimsedikleri için Anadolu insanına daha yakındırlar. Kazanlı ve Kırımının Anadolu Türklerinden farklarının derece meselesi olduğunu söylemek mümkünse de, farkların nereden geldiği tartışma konusu olabilir. Yukarıda çok genel olarak ifade ettiğimiz düşünceler, Anadolu'ya gelen göçmenlerin yeni sosyal ortamlarıyla neden çabuk uyum sağladıklarını açıklamaktadır.

Göçün etkilerini daha iyi anlayabilmek için, göçmenlerin nerelere ve nasıl iskan edildiklerini (yerleştirildiklerini) de ayrıntılı bir şekilde incelemek gerekir. Göçmenlerin yeni geldikleri ortama uyum sağlamaları, kaynaşmaları ve yeni bir toplumun meydana gelmesinde rol oynamaları geniş çapta iskan politikasına bağlıdır. Göçmen yerleşimleri konusundaki çalışmalar Türkiye'de inanılmayacak kadar azdır. Osmanlı hükümeti birkaç kez, daha 19. yüzyılın ortalarında çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen önemli bir kuruluş olarak kalan 'muhacirin komisyonları' kurmuştur. İskan sorununa çeşitli yönleriyle ele alan bu komisyonlar vergi ve askerlik konuları üzerinde durmuş, ziraata elverişli boş arazilerin yüzölçümü saptamış, arazinin verimine göre aile başına verilecek dönüm miktarlarını belirlemişlerdir. Göçmenlere arazi dağıtımının, ekonomik boyutları yanında çok önemli hukuki ve siyasi yönleri de vardır. Osmanlı devletinde 'miri rejim' söz konusuydu, yani rakabası, (mülkiyet hakkı) devlette ve tasarruf (işletme) hakkı çiftçide olmak üzere bir arazi ve mülkiyet rejimi hakimdi. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, geleneksel mini toprak rejiminin yerini özel arazi mülkiyet rejimi almıştır ki bu başlı başına köklü ve sessiz sosyal ekonomik devrimdir. 1858 Arazi Kanunnamesi (ana amacı devletin araziye daha sıkı kontrol altına almasını sağlamaktı) aslında arazinin miriden mülke (yani özel mülkiyete) dönüşmesine yol açmıştır. Bir büyük sosyal devrimin kapılarının açılmasına yardım eden en önemli unsur göçmenlerdir. Çünkü onlara verilen arazi (ilk devirlerde yarı miri bir sistem vardı) özel mülkiyet olarak verilmiş veya az zamanda özel mülkiyete dönüştürülmüştür.

Göçlerin demografik, kültürel ve ekonomik bakımdan Bursa'da yarattığı değişiklikleri, İstanbul'daki Fransa Sefarethanesi'nin Paris'teki Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir rapor çok açık olarak belirtmektedir. Uzun olan bu raporun ilgili kısmı aynen aşağıdadır:

"1876 yılında (Bursa veya Hüdaverdigar) vilayetinin nüfusu 841.305 kişidir. 1906 sayımında bu sayı 1.691.277 kişiye yükselmiştir. Yani çeyrek yüzyılda nüfus iki kattan fazla artmıştır. Bu (nüfus artışını sağlayan) muhacirler (terim raporda bu şekilde geçiyor) Bosna, Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan'dan gelmişlerdir. Bu muhacirler sayesinde Hıristiyan nüfusun sayısı Bursa'da %15 düştüğü gibi ziraat alanında güç Hıristiyanlardan Müslümanların eline geçmiştir.... Göçmenler sayesinde tarımı güçlendirmeyi başaran Osmanlı hükümeti, aynı göçmenleri ordu hizmetinde de kullanmak düşüncesindedir. Bu nedenle onlara verdiği askerlik muafiyetini (1897'de) kaldırmıştır."

Özel mülkiyetin, bilhassa arazide, kişinin lehine gelişmesi merkezi devlet kontrolünün azalmasına ve gücünün özel mülkiyetten alan sivil bir grubun doğmasına yol açmıştır. Kapitalizmin Türkiye'ye girişinin yalnızca Batı Avrupa'nın zorlamasıyla olduğunu iddia edenler, Osmanlı toplumunda da yerli kaynakları olan modern bir pazar ekonomisinin oluştuğunu görmek istememektedirler. Bu konuyu tekrar ele almadan evvel, göçmenlerin iskan ile ilgili bir başka ana konuyu dile getirmek istiyorum. Ziraata elverişli arazinin bulunduğu yerlere geniş çapta muhacir komisyonunun emirlerine göre yerleştirilen göçmenler, eski yurtlarında olduğu gibi toplu olarak tek bir bölgeye iskan

edilmemiştir. Aşiretler birbirinden ayrılmış ve ekonomik, siyasi ve askeri amaçlar göz önünde tutularak ayrı bölgelere yerleştirilmişlerdir. Kafkas göçmenlerinin oldukça büyük bir kısmının bugünkü Suriye, Lübnan ve Kuzey Irak'a yerleşmesine karşılık, büyük çoğunluğu batı Anadolu'nun birçok yerine bazen kitleler halinde (Adapazarı, Hendek, Düzce, Biga, Gönen), fakat çoğu kez küçük gruplar şeklinde yerleştirilmiştir. İskan bölgelerinde yerli halkın yanında daha evvel gelmiş başka göçmen gruplarının da bulunduğunu söylemek gerekir. Aslında 'yerli' halkın önemli bir bölümü de geçmişte göçmendi. Bununla birlikte, birçok köy, bilhassa Batı Anadolu'da belirli göçmen gruplarından oluştuğu için buralardaki kaynaşma pek ileri değildi. Ancak köylerden şehirlere 1950'lerde başlayan göçler hem eski köy düzenini değiştirmiş, hem de şehirleri sosyokültürel kaynaşmanın (homogenization) laboratuvarı haline sokarak Türkiye'nin modern uluslaşmasının eskiden Osmanlı zamanında kurulmuş olan sağlam temellere dayandığını unutmamak gerek. Osmanlı dönemi iskan konusu ile ilgili bir ana nokta, bilhassa göçmen liderlerinin (şeyhler, beyler, ağalar) ana göçmen grubundan ayrı tutulmaları ve imkan nispetinde şehirlere ve kasabalara yerleştirilmeleridir. Burada bir halk terimini kullanmak gerekirse, muhacirin komisyonu 'başı gövdeden ayırmak' yoluna gitmiştir. Eskiden olduğu gibi devlet, aşiret, cemaat ve hatta tarikat başlarını, yani göçmen liderlerini hükümet ve devlet yanlısı yapmanın yollarını aramış ve bulmuştur. Bu liderlere bilhassa 2. Abdülhamid devrinde maaş bağlanmış, nişanlar verilmiş ve bunların hepsi sultanın iltifatına mahzar olmuşlardır. Osmanlı devleti toplum liderini kazanmak ve devlete bağlılıklarını sağlamak için öteden beri para, mevki, arazi (tımar) gibi araçlar kullanmışsa da 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni usuller başvurmuştur. (Şu noktada ilginçtir: 1880'den sonra Müslümanlar arasında baş gösteren ayrıcalık çabaları, Osmanlı otoritesinin az olduğu yerlerdeki ki bunlarda Yemen, Hicaz ve Arnavutluk'un bazı bölgeleri gibi yerlerdir.) Abdülhamid'in açtığı aşiret okulunun öğrencileri çoğunlukla bu bölgelerden gelmişlerdir. Okulun amacı bu gibi yerel elitlerin devlete bağlılıklarını sağlamaktı.

Şimdiye kadar yazdıklarımız, Osmanlı devletine gelen göçmenlerin birbirinden ayrılmaz tek tipte insanlardan oluştuğu gibi bir izlenim verebilir. Bu izlenim oldukça yanıltıcıdır. Göçmenler arasında yerli sultan hanedanlarından (bilhassa Kafkaslılar) gelen kimseler yanında, büyük alimler, zenginler ve sanatkarlardan tutunuz da çeşitli meslek sahiplerine, askeri kumandanlara (örneğin 1878'de Ruslara karşı çarpışmış Çeçen general Musa Kondukav) ve tarikat şeyhlerine varıncaya kadar çeşitli kişiler vardı. Bu liderler kendi grupları arasında sahip oldukları itibar ve etkiye yerli Osmanlı halkı arasında da sahip olmuşlardır. Çünkü onlar yabancı sayılmıyorlardı. Orta Asya'dan, Balkanlar'dan, Kafkaslar'dan gelen tanınmış alimler İstanbul camilerinde ders ve vaaz vermekteydiler.

Sonuç olarak şunu vurgulamak istiyoruz: Göçmenlerin liderleri genellikle kasaba ve şehirlere yerleşerek ve zaman içinde hem diğer göçmenlerle, hem de yerli elitlerle kaynaşarak doğmakta olan yeni bir Müslüman-Osmanlı toplumunun elitleri arasında yer almışlardır. İslam toplumlarında şehir ve kasabaların yani Medinelerin fazilet, iffet, zerafet, ilim ve önderlik kaynağı olduğu (Farabi'nin *Medinetül Fazıla* eserinde şehirlerin hiyerarşik sıralamasında kullandığı kriterler) akla gelirse, Osmanlı şehir ve kasabalarının da neden lider kaynağı olduğu kolayca anlaşılır. Ancak şunu ısrarla belirtmek gerekir ki, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan elitler çok değişik bir sosyal ve kültürel yapıya sahip Osmanlı şehir ve kasabalarında, çağına ve yerine uygun yeni niteliklere sahip olmuşlardır. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı elitleri toplumun geçirdiği derin ve sessiz devrimin bir parçası olarak çağdaş Türkiye'nin liderlerinin oluşmasını hazırlamıştır.

Yukarıda kısaca konusu ettiğimiz göçlerin ve iskan politikasının, kendilerinden beklenen değişikliği meydana getirebilmesi için yeni birçok gelişmenin de göçlerle beraber geliştiğinin gözden uzak tutmamak gerek. Eski Osmanlı toplumu gibi geleneksel-pasif bir toplumun temelini sarsan bu yeni güçler olmasaydı, göçlerin Osmanlı toplumunu köklü bir değişikliğe uğratmaları pek beklenemezdi. Bu yeni "modern" güçleri, ideolojik, sosyal, kültürel ve siyasi olmak üzere birçok bölüme ayırmak mümkündür. Bu güçlerin bir çoğu 1800'lerden evvel Osmanlı toplumunda mevcut değildi veya çok değişik şekilde sosyokültürel yapı içinde atıl durumdaydı. Bir bakıma "çağdaşlaşmak" yani modernleşmek eski ve yeni sosyoekonomik ve politik güçlerin birbirini etkileyerek insanlar arasında yeni ilişkiler ve kimlikler yaratması anlamına gelmektedir.

Yazan: Kemal KARPAT -*Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi*-
Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN İSLAMCILIK POLİTİKASI

Sultan Abdülhamid'in İslamcılık politikasının bir iç birde dış görünüşü vardır. Dışarıda Panislamizm olarak tanıtılan bu ideolojinin ana amacı, iddia edildiği gibi bütün dünya Müslümanlarının halifelğe olan bağlılıklarını güçlendirmek ve onu gerektiğinde cihada çevirerek veya tehdit unsuru olarak değerlendirerek İngiltere, Rusya ve Fransa'nın, Osmanlı'nın iç içlerine karışmalarına karşı baskı aracı olarak kullanmaktır. İslamcılığın içerideki ana amacı, yurda gelen göçmenlerin ve kendilerini Osmanlı ve Müslüman sayanların paylaştığı ortak değerleri vurgulayarak, ortama uygunluk sağlayıp kaynaşmalarını ve millet olarak dayanışmalarını kolaylaştırmaktadır. Böylece Osmanlı ümmeti, Osmanlı (Türk) milletine dönüşmekteydi. İslamcılığın diğer amacı 1878'ten sonra Arap dünyasında baş gösteren bazı ayrılıkçı akımları önlemek ve Arapların da devlet içinde entegrasyonunu sağlamaktır. Rumeli'de ve Anadolu'da yürütülen İslamcılığın sosyal, kültürel, demografik, toplumsal entegrasyon amaçları gütmesine karşılık, Araplar arasında yürütülen İslamcılığın ana amacı Arapların devlet ile siyasi entegrasyonlarını sağlamaktır. Kısacası Sultan Abdülhamid'in amacı, Arapça konuşulan bölgelerin devletten kopmalarını önlemektir. Sultan Abdülhamid, 1880-1900 döneminde Arapları kazanmak amacıyla onlara yakınlaşmak için elinden geleni yapmışsa da 1900'den sonra Türklüğe önem vermiş ve kendisinin de hanedanının da ve devlet kurucularının da Türk olduğunu söylemiştir. Onun bu çelişik tutumunu belirleyen baş güç, devletin temelini oluşturan Rumeli ve Anadolu vatandaşlarının kendilerine mahsus yeni bir kimliğe kavuşmaları ve bu kimliğin adını "Türk" olarak belirlemeleridir. "Türk" kimliği ırktan değil, Osmanlı tarihinden ve siyasi kültüründen ve toplum tecrübesinden geliyordu. Rumeli ve Anadolu'da göçler sosyal yapıda değişimler meydana getirerek tüm yönleriyle bir sosyokültürel ve siyasi entegrasyona ve yeni bir toplum meydana çıkmasına yol açarken, Araplara yönelik entegrasyonun siyasi yönleri ağır basıyordu. Zaten Suriye'nin ve Irak'ın bazı bölgeleri haricinde Arap ülkelerine de göçmen yerleştirilmemiştir. Böylece Arap toplumu öteden beri sahip olduğu kültür, dil, sosyal yapı özelliklerini ve fiili yerel otonomisini korumuştur. Ziya Gökalp'in belirttiği gibi Araplar da ayrı bir modern millet olarak oluşmaktaydılar. Sultan Abdülhamid'in yürüttüğü İslamcılık politikası sağlam felsefi temellerden yoksundur. Pratik yönleri ağır basan bu politikanın ana amacı tüm Müslümanları memnun ederek halifenin prestijini yükseltmektir. Mekke ve Medine'de, Irak'ta mukaddes yeri onarmak, okullara ibadete önem vermek, Şazeliye, Rifai, Madani gibi tarikatların başkanlarıyla işbirliği yapmak gibi birçok girişim İslamcılığın ana faaliyetleri içinde yer alıyordu. Fakat Abdülhamid halifelik sıfatına öncülük vererek tüm Müslümanların halifesi olduğunu vurgulamıştır. Zaten saltanat temeli üzerine oturtulmamış bir halifelğin siyasi gücü olamazdı. Diğer yandan Abdülhamid, Avrupa uygarlığının iyi tarafını takdir ettiğini belirtmiş, İslam dünyasının dogmatikliğe ve hurafelere karşı Batı'nın açtığı ve kazandığı savaş türünden savaş açmasını önermiştir. Şu da bir gerçektir ki, Abdülhamid döneminde tüm alanlarda meydana getirilen maddi reformlar Osmanlı devletini ve toplumunu kökünden değiştirmiştir. (Bu konuların bazılarının sonra tekrar ele alacağız.) Diğer yandan Abdülhamid'in istibdad (mutlakiyetçilik) rejimini alabildiğine geliştirdiğini ve hatta bir ara onu resmen devlet felsefesi yapmak istediğini de gözden uzak tutmamak gerek. Ayrıca Abdülhamid, merkeziyetçiliği en yüksek seviyeye çıkarmıştır.

Sultan Abdülhamid göçlerle çok yakından ilgilenerken Müslümanların göçlerine öncelik verilmesini önermiş ve göç ve yerleşim politikalarına yeni düzenlemeler getirmiştir. Göçler, gerçekten Abdülhamid'in İslamcılık politikasını yakından etkilemiştir. Çünkü göçmenlerin yeni sosyal ortamları ile kaynaşmalarını sağlam için onlarla ortam arasındaki ortak noktaları ortaya çıkarmak gerekiyordu. (Cumhuriyet Türkiye'sinde Türkiye'nin Asıl halkı ile yakın ilişkisi olmayan grupların Türkiye'ye göçmeleri ve vatandaşlığa alınmaları birçok kayda tabi tutulmuştur. Buna karşılık aslı Türk olan veya Osmanlı devleti idaresinde yaşamış Müslümanlar Türkiye'ye göç ederek vatandaş olabilmektedir.)

Sultan Abdülhamid'in, siyasi alanda belki istemeyerek getirdiği en büyük yenilik, ideolojiyi devlete mal etmesi ve devlet eliyle okullarda ürettiği olmuştur. İdeoloji, siyasi gücü, bilhassa devlet gücünü ele geçirmek veya elde tutmak için kullanılan subjektif bir silahtır. Abdülhamid, Osmanlı devleti içinde birliği ve Müslümanların aynı doğrultuda düşüncelerini sağlamak için dini bir ideoloji olarak kullanmıştır. İdeolojinin, maddi (yani siyasi) yönü güçlü olduğu için kullandığı her aracı (din dahil) siyasileştirme yani dünyevileştirme kabiliyeti vardır. Böylece Sultan, İslamiyeti bir ideoloji olarak kullanınca Müslümanların dini bilincini siyasi bilince dönüştürmüş ve Müslüman dini kimliğine diğer tüm kimliklerin üstünde siyasi bir kimlik biçimi vermiştir. Bu arada zaten toplum dini cemaat şeklinde ortaya çıkıp siyasi bakımdan bilinçlenince modern anlamı ile ulus (millet) biçimine bürünmeye yüz tutmuştur. İslamcılık, Osmanlılıkla birleşince etnik köken vs. farkların üstünde yeni bir modern kimlik, ulusal bir siyasi kimlik yaratmıştır. Burada şüphesiz dinin dünyevileşmesi gibi yeni bir sorun ortaya çıkmaktadır ki modernleşmenin bir anlamı da budur. Modernleşmenin diğer bir ismi muasırlaşmak (çağa uymak) olduğuna göre, buna dünyevileşmek demek de doğrudur. Ahireti esas alan dini görüşün dünyevileşmesi başlı başına bir devrimdir. Böylece din çok kapsamlı geleneksel anlamının yanında

dünyevilikle yeni bir boyut almaktadır. Artık Osmanlı yalnızca bir hanedanın değil aynı zamanda bir ülkenin ve bir ulusunda ismidir. Müslüman olmak, İslamiyeti kabul etmek ve tüm Müslümanların paylaştığı birçok geleneği ve kültürü paylaşmanın yanında yerel ve tarihsel ayrılıkların bilincini kabullenmeyi de gerektirmektedir. (Ziya Gökalp bu konuları ele almaya kalktığı zaman hem İslamcılarının hem de Batıcıların hücumuna uğramıştır. Gökalp'in hatası konuyu tarihe dayanarak tümevarımsal [endüktif] şeklinde incelenmemesi ve yeni sosyal siyasal değişmeyi kendi ortamının koşullarına göre ele almamasıdır. Bunun yerine Gökalp Batı teorilerini kendi toplumuna tatbik etme yolunu tutmuştur.)

Türk ismi Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde yaşayan köylerden, aşiretlerden çok, devleti elinde tutan elitlere ve onların konuştukları dile verilen bir isimdir. Ziya Gökalp daha sonra Türk ismin millete mal edecektir. Yine Abdülhamit devrinde evvelce ortaya çıkan ve Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* piyesi ile ideolojik ifadesini bulan vatan, yani toprak esasına dayanan devlet kavramı genelleşme ve toplum kültüründe kökleşme yolunu bulmuştur. Vatan, yalnızca insanların üstünde yaşadığı topraklar demek değildir, bilhassa bu topraklara olan bağlılığı ve onun uğrunda yapılacak fedakarlığı da kapsamaktadır. Bu yeni anlamı ile vatan kavramını eski Osmanlı'da bulmak imkansızdır. Eskiden insanlar din ve padişah için savaşa giderler ve onların uğruna kendilerini feda ederlerdi. Şimdi Osmanlılar, Namık Kemal'in piyesinde belirttiği gibi milletin üzerinde yaşadığı toprak, yani vatan için feda olurlar. Namık Kemal aslında toplumda mevcut olan birçok dini, psikolojik eğilimi ve duyguyu birleştirerek vatana bağlılık ve sadakat üzerine kurulmuş yeni politik bir duygunun, yani vatanseverliğin kaynağını yaratmıştır. *Vatan Yahut Silistre* piyesindeki kahramanlar, Osmanlı devletinin çeşitli bölgelerini ve geleneklerini temsil eden bu yeni Osmanlı milletini oluşturan vatansever Müslümanlardır. Göçmenler bu milletin ayrılmaz bir parçasıdır. (piyesin kadın kahramanı Zekiye, Rumeli kıyafetindedir. Abdullah Çavuş Anadolu Türk tipini temsil eder.) Daha evvelce de kısaca belirttiğimiz gibi, Abdülhamid'in ilk devirlerde geliştirmek istediği biçimde ümmet-millet kendi diyalektik gelişmesiyle yerini dünyevi siyasi millete bırakmıştır.

Demokrat Parti kurucularından ve Türkiye'nin ilk sivil Cumhurbaşkanı Celal Bayar Bulgaristan göçmenidir. İsmet İnönü'nün annesi Bulgaristanlıdır. Süleyman Demirel ve Kenan Evren göçmen kökenlidirler. Adnan Menderes'in dedesi de ihtimal Kırım'dan gelmiştir. Atatürk'ün kendisinde göçmendir fakat o hiçbir zaman göçmen-yerli farkı gözetmemiştir. Tam tersine, bölge farkları ve gelenekleri yerine tek milli bir kültür ve kimlik savunmuştur. Birçok bakımdan Atatürk'ün güttüğü dış ve iç politika ile Sultan Abdulhamit'in yaklaşımı ve felsefesi birbirine benzemektedir. Abdülhamid'in İslamcılık yolu ve devlet gücü ile birbirine bağlı bir Müslüman millet yaratmak için çabalamasına karşılık, Atatürk yine devlet gücüne dayanarak modern bir Türk milleti yaratmak yolunu aramıştır. Aslında gerçekler ve kullanılan dil farklı olmakla beraber ikisinin de amaçları birbirine çok yakındır. İkisini de hedefi devlete temel olarak güçlü bir ulus millet yaratmaktadır. Bu ulusu kuvvetlendirmek için Abdülhamit nasıl Müslüman göçmenlerine Osmanlı devletinin kucaklarını açmışsa, Atatürk de 'Türk' göçmenlerini Cumhuriyet Türkiye'sine davet etmiştir. Atatürk milli sınırlar dışında bulunan ve bizimle aynı ırktan ve kültürden olan kimseleri yurda getirerek nüfusumuzu çoğaltmamız ve tümüne müreffeh bir hayat sağlamamız gerek demiştir. Mümkün olursa Rusya'dan ve bilhassa Makedonya ve Batı Trakya'dan göçmen getirilmesini tavsiye eden Atatürk, tekrar Avrupa'ya hücum için sefer tertip etmek düşüncesinde uzak durulması gerektiğini de vurgulamıştır. (Andrew Mango, 'Reflections on the Atatürkist Origins of Turkish Foreign Policy and Domestic Linkages', *Turkey's New World* (haz. A. Makovsky- S. Sayarı), Washington 2000, s. 10.) Amerika'nın kitap tanıtım dergilerinin en önde geleni *The New York Review of Books*'un son sayılarından birinde Türkiye ile ilgili üç kitabı tanıtan ve 'Türkiye'nin Gizli Geçmiş'i' başlığını taşıyan yazısını yazar şu cümle ile bitiriyor: 'Ders kitapları ne derse desin Türklerin büyük bir çoğunluğunda hem biraz Atatürk hem biraz Abdülhamid mevcuttur.' (NYRB, 8 Mart 2001, s. 40.)

Yazan: Kemal KARPAT -*Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi*-
Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

OSMANLI NÜFUSUNUN DİNİ VE ETNİK DAĞILIMI

Osmanlı devletinde milliyetçilik sorunu, 1878 yılından itibaren Balkanlar'da Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ, Romanya ve Yunanistan gibi bağımsızlığını yada özerkliğini yeni kazanmış olan devletlerin tarihsel hak iddiasıyla daha fazla toprak elde etmeye çalışmalarından sonra yeni bir boyut kazandı. Bu devletler, Dobruca ve Doğu Bulgaristan'ın sancakları gibi bölgelerde Müslümanların daha ağır basmasına rağmen ortaya çıkmışlardı. Balkan Hıristiyanlarının bir devlet kurmayı başarmış olmalarından cesaret alan diğer Hıristiyan topluluklar, örneğin Ermeniler, egemen Müslüman çoğunluğunun isteklerini yine göz ardı ederek kendi bağımsızlıklarını kazanmaya çalıştılar. Ayrıca bazı Müslüman topluluklar -örneğin Kürtler- (aşağı yukarı Ermenilerin talep ettiği topraklarda yaşıyorlardı), Balkanlar'daki Arnavutlar ve Suriye'deki Araplar da idari özerklik talebinde bulunmaya başlamışlardı.

1878 yılından sonra Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında yükselen milli bilinç, esas olarak etnik ve dilsel bağlardan kaynaklanmaktaydı. Her etnik topluluk, bilinçli olarak ya da olmayarak, kendi sayısal gücüyle ilgilenmeye başlamıştı.

Belli başlı üç bölge -Makedonya, Doğu Anadolu ve bir dereceye kadar da Trakya ve Batı Anadolu- çatışan milliyetçi emellerin savaş alanı haline geldi.

Avrupalıların Osmanlı nüfusuna gösterdiği ilgi, bu ilgiyi uyandıran asıl unsur olan Balkanlar'daki Hıristiyan nüfusun yazgısı sorunu Berlin Antlaşması'yla birlikte ortadan kalkmış olduğu için 1878 yılından sonra büyük ölçüde azaldı: "Doğu sorunu" temelde daima bir "Hıristiyan nüfus sorunu" olagelmişti.

İngilizler, nüfusun büyük bir bölümünü Ermenilerin oluşturduğunu iddia ettikleri Doğu Anadolu vilayetlerinin nüfusuna ilişkin rakamlarla, buradaki performanslardan sorumlu olmaları nedeniyle, ilgilenmeyi sürdürdüler

Rumlar

Osmanlı devletindeki Helenler, 1821 yılındaki Yunan ayaklanmasına dek başka hiçbir etnik topluluğun sahip olmadığı ayrıcalıklı bir konumdan yararlandılar. Ulusal üstünlük iddiasında bulunan, ancak bu iddiaları sultanın öne çıkardığı Müslüman evrenselcilik ve Osmanlı-Müslüman enternasyalizmi, tarafından uzun süredir bastırılmış olan Türkler bile böyle bir ayrıcalığa sahip değillerdi. Rumlar, patrikhane ile tarihsel bağlarından dolayı Avrupa ve Asya'daki bütün Ortodoks Hıristiyanlığın temsilcisi ve sözcüsü durumuna gelmişlerdi. Ortodoks Patrikhanesi, Osmanlı gücünün koruması altında, Bizans'ın en parlak günlerinde bile yaşamamış olduğu bir iktidar ve ayrıcalık konumundan yararlanıyordu. Osmanlı idaresi, 1840'lı yıllara dek imparatorluktaki bütün Hıristiyan Ortodokslardan Rum olarak söz etmişti. Rumlar İslam dinine geçmek zorunda kalmadan yüksek Osmanlı bürokrasisinde önce tercümanlık, 1711'den 1821 yılına kadar da Eflak ve Boğdan yöneticiliği (Fenerliler olarak biliniyorlardı) konumlarına getirilen ilk etnik topluluk oldular. Avrupa'daki kapitalist düzenle ilk olarak Rumlar bütünleştiler. Bu düzenden en başta yararlananlar ve savunuculuğunu yapanlar da yine onlar oldu.

Batı'nın kültürel köklerinin Antik Yunan uygarlığına dayandığını keşfetmiş olan İngilizler ve Fransızlar, bağımsız bir Yunanistan'ın kendi sanayi mamullerinin Doğu'ya dağıtımında ekonomik bir rol oynayabileceğini düşünüyorlardı. Dolayısıyla Batı'nın Antik Yunan'a olan büyük hayranlığı salt tarihsel bir romantizmden değil, aynı zamanda ekonomik değerlendirmeden de kaynaklanıyordu.

Anadolu'da Rumların 18. yüzyılın ortasından önceki nüfuslarının oldukça düşük olduğu görülüyor. 1830 yılında İzmir nüfusunun 80.000 Türk ile 20.000 Rumdan oluştuğu tahmin ediliyordu; bununla birlikte, 1860 yılında 75.000 Rum ve 41.000 Türk (Müslüman) vardı. Çünkü Ege adalarındaki Hıristiyan nüfus, 1839 ve 1856 fermanlarının getirdiği olumlu koşullar nedeniyle hızla artmaya başlamıştı. İş bulmakta güçlük çeken bir çok kişi Batı Anadolu'ya göç edip yerleşti.

Ekonomik koşullar, Rum göçmenlerinin işini kolaylaştırmıştı. Zorunlu askerliğe ya da diğer çeşitli ağır yükümlülüklerle tabi değillerdi. Ekonomik güçlüklerin yoğun baskısı altındaki Müslümanlar, aile fertlerinin sayısını küçük tutarken, askeri yükümlülüklerden muaf tutulan ve gelirlerine oranla önemsiz bir vergi ödeyen Rumlar büyük aileler kurup geçindirebiliyorlardı.

Rum kolonicilerin akını yalnızca Ayvalık (bu kent otuz yıl gibi kısa bir sürede, 40.000 insanın yaşadığı, hastanelerin ve okulların kurulduğu ve limanında 2.000 gemi barınan önemli bir Rum kültür ve sanayi merkezi haline gelmişti) gibi kıyı kentleriyle sınırlı kalmamıştı; Rumlar aynı zamanda Manisa, Akşehir ve Aydın gibi iç kesimlerdeki kentlere ve onların yönetiminde gelişen ekonomik ferahtan yararlanan başka pek çok yere yerleştiler.

Rumlar göçmen tüccarların birkaç yıl içinde Müslümanların yerini alması, bütün köy ve kasabaların etnik bileşimini değiştirdi. Bu, önceden belirlenmiş bir kolonileştirme planının gerçekleştirilmesinden çok (bununla birlikte sonunda böyle bir plan biçimlendi) ekonomik fırsatların değerlendirildiği bir süreçti. İzmir yakınındaki kentlerde Müslümanların oranı büyük ölçüde düşmüştü. Örneğin, 1305-1326 (1887-1908) yılları arasındaki 19 yıllık sürede, Çeşme nüfusunun %19,1'ini oluşturan Müslümanların oranı %16'ya kadar düşmüştü; Bu oran Urla'da %20,6'dan %12,4'e; ve Seferihisar'da %64,5'ten %58,6'ya düşmüştü.

Bu durum kazaların çoğu için de geçerliydi. Aynı 19 yıllık süre içinde ve aynı bölgede Türk nüfusunun oranının da düştüğü görülmektedir: Türklerin oranı, Çeşme'de %12'den 10,9'a; Urla'da %34,9'dan 24,7'ye ve Seferihisar'da %82,1'den 74'e düşmüştü.

Bu arada zengin Rumlar, çocuklarını yüksek eğitim kurumlarına gönderiyorlardı:

Bu genç adamlar doktor, tüccar ya da öğretmen olarak geri döndüklerinde başkalarına örnek oldular ve onları da harekete geçirdiler. Bunlar ateşli bir özgürlük tutkusu ve özlemi içindedirler ve yabancı idareye karşı köklü bir hoşgörüsüzlükleri var. Bugünkü hareket elli yıl daha sürdüğü takdirde son derece önemli ve menfaat çatışmasını içerecek bir siyasal sorun baş gösterecek ve çözüm bulunmasını gerektirecektir.

Gerçekten de, Anadolu'ya göç eden Rumların bu başarısı, yaklaşık 35 yıl sonra Atina'nın saldırıya geçmesi ve 1919-1922 yılları arasındaki kanlı Türk-Yunan Savaşı ile sonuçlandı.

Osmanlı devletinde yaşamakta olan Rum nüfus, kapsamlı ve doğru olarak ilk kez 1881-82-1893 Osmanlı sayımında belirlendi.

Rum nüfusun bütün Osmanlı topraklarına dağılmış olduğunu ve en yoğun olarak Yanya, Ege adaları, Edirne, Selanik, Manastır, Trabzon ve İstanbul vilayetlerinde bulunduğunu gösterdi. 1.234.550 erkekten ve 1.097.641 kadından oluşan toplam Rum nüfusu 2.332.191 idi. (kadınlar için verilen toplam rakam yuvarlandığında ve %8'lik bir hata payı eklendiğinde elde edilen diğer toplam rakam ise 2.666.628'dir.) Daha sonra 1895 yılındaki nüfus için verilen resmi Osmanlı rakamları, Rum nüfusunun 2.377.343 'e (düzeltilmemiş) yükseldiğini göstermekteydi. Sonuç olarak, 1911 sayım rakamları Yanya, Epir, Makedonya, Trakya ve adaların Sırbistan ve Yunanistan'a verilmesinden (1912-1913) ve Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasından sonra Rumların sayısının hala 1.729.657 (düzeltilmemiş rakamlar) olduğunu yada kabaca Osmanlı devletinin toplam nüfusunun %9 'unu oluşturduğunu göstermektedir. O dönemde Rum nüfusunun çoğunluğu (yani %50'den fazlası) Edirne, Aydın (İzmir), Trabzon, Canik (Samsun), Karesi ve İstanbul gibi en zengin ve ticaretin en yoğun olduğu vilayetlerde yoğunlaşmıştı.

Türk-Yunan siyasal ilişkileri tarihin nüfusla ilgili meselelere ilişkin son sayfası 1926 yılında -yani Anadolu'daki Yunan işgalinin 1919-1922 yılları arasındaki kanlı savaşla geri püskürtülmesinden sonra- yazılmıştı. Savaştan sonra bir nüfus mübadelesi olmuş, Anadolu Rumlarının bir bölümü Yunanistan'ın bir parçası olan Makedonya'daki (Selanik) ve Doğu Trakya'daki Türklerle yer değiştirmişti. İstanbul'da yaşayan Rumlar ve Batı Trakya'daki Müslümanlar bu mübadeleye dahil edilmemişlerdi.

Bulgarlar

Slavca konuşan ve kökleri Turanlılara dayanan Bulgar halkı, esas olarak Tuna'yla Balkan Dağları arasına sıkışmış olan dörtgen bir toprak parçasında ve aynı zamanda bu dağların, güneyde Trakya'ya ve etnik bakımdan Sırlarla Yunanlılar arasında bir çekişme konusu olan Makedonya'ya uzanan güney eteklerinde yaşıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğunun Tuna eyaleti, Bulgarca konuşan nüfusun önemli bir bölümünü içine alıyordu.

Mithat Paşa'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında Tuna vilayetinde uygulamaya koyduğu ilerici düzenlemeler sayesinde tarımsal üretim artmış ve idare ıslah edilmişti. Bu arada hükümetin bölgede yaptığı geniş çaplı askeri harcamalar yörenin ferah düzeyini arttırmıştı. Bu, Bulgarların dağlık bölgelerden önce vadilere (Rodoplar'da daha erken başlayan bu sürece başlangıçta Kırcaali isyanları neden olmuştu), sonra da kentlere göçüne iyice hız verildi. Böylelikle Bulgar nüfusunun bazı kesimleri, 19. yüzyıl boyunca kentleşmeye ve Romanya'daki Tuna limanlarında, İstanbul'da ve hatta Rusya'da etkin olan seçkin bir tüccar sınıfının ortaya çıkmasına bağlı olarak bir dönüşüm geçirdi.

Bulgarlar başından beri umutlarını, bir süre Çarlık kuran, sonra İngilizlerin himayesini tercih eden Rumlardan farklı olarak Rusya'ya bağlamışlardı. Moskova'da ortaya çıkan Slavcılık hareketi, çoğu Moskova'da veya başka Rus kentlerinde eğitim almış olan -çoğu zaman Rus Slavcılarının verdiği özel burslardan yararlanarak- milliyetçi Bulgar aydınlar arasında hazır yandaşlar bulmuştu. Bulgaristan'da başlangıçta az sayıda yandaşı olan milliyetçi hareket, Rusya'nın 1877-78 'de gerçek bir neden olmaksızın Osmanlı devletine savaş açmasından ve Çarın ordularının İstanbul kapılarında durduruluncaya dek Balkanlar'da tozu dumana katmasından sonra meyvelerini vermeye başladı. Bu ilerleme sırasında Rus askerleri ve Bulgar çeteleri bir çırpıda 200.000 ile 300.000 Müslümanı öldürmüş ve Tuna'dan İstanbul'a kadar uzanan bölgede yaşayan bir milyondan fazla insanı yerinden yurdundan etmişlerdi. Müslümanların 1877-78'de Tuna ve Edirne vilayetlerinden sürülmesi, Philippopolis, Rusçuk, Varna, Burgas ve Edirne'de vs. görev yapan İngiliz konsolosluk temsilcilerini raporlarında en korkunç ayrıntılarına dek anlatılmaktadır. Bu kayıtlar İngiliz Kamu Kayıtları Dairesi'nde mevcuttur.

Müslüman nüfusun büyük bir bölümünün yer değiştirmesinin ardından 1878 yılında Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Bulgarların, özerk Bulgar prensliğinde ve Doğu Rumeli'de (antlaşmanın 1885'te toptan ihlaliyle ilhak edildi) sayısal üstünlüğü oluşturdukları resmen kabul edildi. Bulgar lehçesi konuşan halk, 1878 yılından sonra Makedonya'da, Osmanlı idaresi altında kaldı ve daha

sonra Bulgaristan, Sırbistan (1918'den sonra Yugoslavya), Yunanistan ve Osmanlılar arasında bir çekişme konusu oldu. 1913 yılında Balkan Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Osmanlılar, Makedonya ve Trakya'nın büyük bir bölümü üzerindeki hakimiyetlerini kaybederek bu çekişmede taraf olmaktan çıktılar.

Osmanlı idaresi tarafından Ortodoks milletin bir parçası olarak görülen ve 19. yüzyılın ikinci yarısına dek ayrı bir etnik topluluk olarak sınıflandırılmayan Bulgarların (1831 sayımında yer yer etnik isimleriyle anılıyor olsalar da) kendilerine özgü istatistiksel bir tarihleri vardır. Oysa önceki yüzyıllarda Balkanlar'da bulunmuş olan seyyahlar, Bulgarlar' dan daima ayrı bir millet olarak söz etmişlerdi. Bulgar kimliğini bir simgesi olarak kabul edilen Ohri Kilisesinin 1767'de kapatılmasından (büyük ölçüde İstanbul'daki Ortodoks Patrikhanesi'nin çabaları sayesinde) sonra Bulgarlar, Yunan okullarının ve kiliselerinin yoğun Helenleştirme girişimlerine maruz kaldılar. Helenleştirme süreci, tüccarların önderliğindeki Bulgar cemaatinin sultanın da onayını alarak 1850'li yıllarda ulusal bir kilise için harekete geçmesinden sonra durma noktasına geldi. Bu hareket 1870 yılında Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Bundan böyle Bulgar Ortodoks Kilisesi'ni seçmekte ya da Rum Patrikhanesi'ne bağlı kalmakta özgür olan Bulgar cemaatleri, böylelikle aslında Bulgar ya da Rum milliyetinden yana siyasal bir beyanda bulunmuş oluyorlardı.

Tuna vilayetindeki Ortodoks Hıristiyanların çoğu ve Makedonya'dakilerin yaklaşık üçte ikisi Bulgar Ortodoks Kilisesi'nden yana karar verdiler. (Bulgarların çoğunun kendi ulusal kiliselerine bağlanmayı seçmesinden sonra patrikhane, esas olarak Osmanlı devletindeki Rumları temsil etmeye başladı ve bu arada Yunanistan'da bağımsız bir Yunan kilisesi kuruldu.)

Bulgar nüfusunun 1800-1878 yılları arasındaki tam sayısı, Bulgar-ulus devletinin oluşmasına eşlik eden olağandışı koşullar nedeniyle belki de hiçbir zaman bilinmeyecektir.

Doğu Rumeli'nin 1877-1878 Savaşından (93 Harbi) Önceki ve Sonraki Nüfusu

	<u>Savaştan Önce</u>	<u>Savaştan Sonra</u>
<u>Müslümanlar</u>		
Türkler	215.000	85.000
Pomaklar	22.500	22.000
Tatarlar	7.500	6.500
Çerkezler	8.000	-
Çingeneler	25.000	16.000
TOPLAM	278.000	129.500
<u>Hıristiyanlar</u>		
Bulgarlar	428.500	411.000
Rumlar	30.000	27.000
TOPLAM	458.000	438.000

Resmi Osmanlı istatistikleri, etnik-ulusal toplulukların Ortodoks Hıristiyan adı altında geçmesine ve bu topluluklar arasında hiçbir ayırım yapılmamış olmasına karşın, Bulgarların sayısını tahmin etmek için en iyi kaynaktır.

Bulgarların toplam sayısı, coğrafi dağılımları göz önüne alınarak tespit edilebilir. Tuna vilayetinde yaşayan Ortodoks Hıristiyanların ezici çoğunluğunun Bulgarların oluşturduğuna kuşku yoktur: 1285 (1868) Salnamesi'nde bu vilayetteki Hıristiyanların (erkekler) toplam sayısı 610.892 ve Müslümanlarınkı de 412.417 olarak tahmin ediliyordu. Niş (nüfusunun önemli bir bölümü Sırp'tı.) ve Varna'daki yaklaşık 21.000 Rum hariç tutulursa bu salnameden yararlanarak Tuna eyaletindeki Bulgar erkeklerin toplam sayısının, 359.907 Müslüman erkeğe karşılık 490.467 olduğu hesaplanabilir. (Aslında Müslümanların sayısı, 1862-1878 yılları arasında Tuna boyuna yerleşmiş olan 200.000 -300.000 Çerkez ve Kırımli göçmen sayıma dahil edilmediği için noksan tahmin edilmiştir.) Edirne'de bilhassa eyaletin Doğu Rumeli olarak bilinen kuzey kesiminde de Bulgarca konuşan büyükçe bir nüfus yaşamaktaydı; bu vilayetin toplam nüfusunun 810.294'ü Hıristiyan ve 503.058'i Müslüman idi. Edirne eyaletinde yaşayan Hıristiyanların kabaca %65'i Bulgar olarak sayılmış olabirdi.

1878 yılında Osmanlı devletindeki (Makedonya hariç) Bulgarların toplam sayısı, erkeklerin sayısı yuvarlak olarak alınıp haşa payı hesaba katıldıktan sonra yaklaşık 1.800.000 olarak tahmin edilebilir.

Berlin Kongresi için kaleme alınan uzun ve ayrıntılı bir Osmanlı bildirisini için Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin kayıtlarından (ev başına beş kişi sayılmıştı) ve ayrıca Rus Teplov'un toplam rakamlarından yararlanılmış ve Bulgarların Vidin, Tırnova, Niş ve Sofya kazalarında 2:1.60 oranıyla çoğunlukta ama

Ruşçuk, Varna, Tulça, İslimiye ve Philippopolis'te azınlıkta olduğu hesaplanmıştı; bu bölgelerin hepsi (Tulça hariç) Bulgaristan'a dahil edilmişti.

Bulgar nüfusuyla ilgili güvenilir bilgi, bizzat Bulgar hükümeti tarafından 1888 yılında yani, özerkliğin kazanılmasından on yıl sonra yapılan resmi sayımda elde edilmişti. Sayım sonuçlarına göre Bulgaristan'ın kendi nüfusu 2.193.434 iken -1881 sayımında verilen toplama göre %9,4'lük bir artış olmuştu- Doğu Rumeli'nin nüfusu 960.941 idi ve toplam sayı 3.154.375 olarak çıkıyordu. Bunlar arasında Türkçe konuşan Müslümanların sayısı 607.372 idi; Rumlar 58.326 ve 'diğerleri' 162.453 kişiydi; ayrıca Bulgarca konuşan en azından 200.000 Müslüman vardı. Böylelikle 1888 yılında Bulgaristan'ın kendi topraklarında ve Doğu Rumeli'deki etnik Bulgarların toplam sayısının 2.130.000 olduğu gösterilmiştir. Bu rakamlar, Osmanlı rakamlarına dayanan daha önceki tahminlerle uyumludur.

1881/82-1893 Osmanlı sayımına göre, hala Osmanlı devletinde bulunan Bulgarların sayısı 962.288 (düzeltilmiş bir rakam) olarak tahmin edilmektedir. Bunlar özellikle Edirne, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine dağılmışlardı. Bu bölgelerin hiçbirinde çoğunluğu oluşturmuyorlardı. Müslümanların ve Rumların birleşik toplam nüfusu her yerde onların nüfusundan fazla çıkıyordu. Kosova'da Bulgarlar, Rumlardan sayıca daha fazlaydılar, ancak çoğu Arnavut olan Müslümanlardan kuşkusuz daha az sayıdaydılar. Selanik, Manastır ve Kosova'daki Hıristiyan nüfusun Sırp'lardan çok Rum'lardan ve Bulgarlardan oluştuğu resmen ifade edilmişti. Osmanlı idaresi bu nüfusu, büyük ölçüde Rumları ve Bulgarları birbirine düşürmemek için Makedon olarak sınıflandırmamıştı.

Kısacası, 19. yüzyılın sonunda Balkanlar'daki Bulgarca konuşan nüfusun toplamı -hem Bulgaristan'da hem de dışında- 3.100.000 civarındaydı.

Ermeniler

Osmanlı devletindeki Ermeniler kendi ismiyle anılan millet statüsündeydiler ve hükümet nezdinde Osmanlı devletindeki en güvenilir Hıristiyan topluluk olarak görülüyorlardı. Ermeniler, 1821 yılından itibaren Rumların yerini almaya başladılar ve pekişen ayrıcalıklı konularından yararlandılar. Ermenilerin 19. yüzyıldaki toplumsal ve ekonomik gelişimi, Rumların ve Bulgarlarınkine esas olarak benzer bir çizgi gösterdiyse de yoğunluğu ve kapsamı bakımından farklıydı. Ermeniler, toplumsal örgütlenme ve kültürel bakış açısı bakımından da genellikle daha gelenekselidiler ve rafine kentli topluluklarla basit kırsal halk, tüccarlar ve zanaatkarlar arasında kesin ayrılıklar vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Ermenilere rastlanabilirdi ama yoğunluklu olarak altı doğu vilayetinde bulunuyorlardı. Erzurum, Sivas, Van, Elazığ, Diyarbakır ve Bitlis. (Bu vilayetlerin idari sınırları 1864-1870 yılları arasında belirlenmiş, daha sonra 1876-77'de değişikliğe uğramıştı.) 1878 yılından sonra siyasal çekişme konusu olan bu altı vilayetin Hıristiyan nüfusu, tümüyle olmasa da büyük ölçüde Ermenilerden oluşuyordu.

Küçük Asya'nın 1878 yılından önceki Osmanlı nüfusuna ilişkin istatistikler, işe yaramayacak kadar az sayıdadır ve geneldir.

1878 yılından önceki Ermeni nüfus istatistiklerinin kıtlığı, Rusya ve İngiltere'nin Berlin Kongresi'nden sonra doğu Anadolu'da nüfus sahibi olmak üzere girdikleri mücadelenin yol açtığı bilgi seli sayesinde fazlasıyla giderilmiş oldu.

İngiliz liberallerin Ermenistan'ın özerkliğini ve nihayetinde bağımsızlığını desteklemelerine karşın, İngiliz yönetimi, kurulacak olan bir Ermeni idaresinin, bölgedeki Müslüman nüfusun bir bileşeni olan Kürtlerin saldırısına karşı koyamayacağını düşünerek bu konuda ısrar etmedi. İngilizler San Stefano Antlaşması'nı, altı doğu vilayetinin sorumluluğunu kendileri üstlenecek şekilde yeniden düzenlemeye çalıştılar. Berlin Kongresi'nden sonra imzalanan yeni antlaşmada, Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde reform yapılmasını şart koşan bir madde bulunuyordu.

Bu arada İngilizler, açıkça belirtilmemiş ve ilerdeki bir tarihte kararlaştırılacak olan reformları yapmaya söz vermesi için Sultanı ikna ettiler. Kendileri de Rusya'nın gelecekte Osmanlı topraklarına tecavüz etmesi durumunda silahla karşı koyacaklarını vaat ettiler. İngiltere, koruma vaadi karşılığında Kıbrıs adasını aldı; bu neden Doğu Anadolu'daki reformlarla ilgili İngiliz-Osmanlı Antlaşması, Kıbrıs Antlaşması olarak adlandırılır.

Avrupa'daki Osmanlı topraklarının elden çıkması, Rus yayılmacılığı karşısında Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması için 1841 yılında uygulamaya konan Palmerston politikasının başarısız olduğunun bir kanıtıydı. İngiltere, stratejik çıkarları açısından önemli olan bölgelerin denetimini doğrudan ya da vekaleten üstlenme gereğini duyuyordu. Bu bakış açısı, Beaconsfield hükümetinin

1880 yılının Nisan ayında düşmesinden ve liberallerin yetmiş yaşındaki Gladstone'un önderliğinde (Gladstone, Türklerin baş düşmanıydı) iktidara geçmesinden sonra resmi politika haline geldi. Yeni hükümetin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra dış ilişkiler sekreteri George Granville, Berlin Antlaşması'nın koşullarının yerine getirilmesi için baskı yapmaya başladı.

George Goschen, büyükelçi olarak H.Layard'ın yerini almak üzere İstanbul'a gönderilmişti. Reformların yerine getirilmesi en başta Doğu Anadolu'daki demografik ve etnik koşullar hakkında doğru bilgi edinmeye bağlı olduğu için Büyükelçi Goschen, doğu vilayetlerinde görev yapan birkaç becerikli İngiliz askeri görevlisinin "Küçük Asya'da yaşayan farklı ahalilerin görece sayısal oranlarını ve çeşitli kişiler tarafından yapılmış istatistikleri değerlendirmek için mevcut araçları" karşılıklı olarak görüşmek üzere İstanbul'a gelmelerini istedi. Başkente çağrılanlar arasında Yarbay C.W.Wilson ve Binbaşı Henry Trotter da vardı.

Binbaşı Henry Trotter, İngiliz idaresinin makul nüfus tahminleri yapılması yolundaki girişiminde son derece yararlı oldu.

Trotter, Salistbury markisine gönderdiği bir mektupta kendi makamının unvanının "Türk Ermenistan'ı ve Kürdistanı Konsolosluğu" olarak değiştirilerek Ermeni davasının tanınmasını savundu. Bununla birlikte, Trotter nüfus meselesi söz konusu olduğunda Ermeni iddialarını reddediyordu:

"Yine de ilişkide bulunan istatistiklerin, ki anladığım kadarıyla Berlin Kongresi'ne sunulanların aynısıdır, doğru olduğunu kabul edemiyorum. Ayrıntılara girmeden, Erzurum ve Van vilayetlerindeki Hıristiyan ve Müslüman erkeklerin görece sayılarının resmi beyanlara göre şu şekilde olduğunu belirtebilirim: Erzurum: 197.768 Müslüman, 55.043 gayrimüslim; Van: 126.208 Müslüman, 97.555 gayrimüslim (en azından 20.000 Nesturi de dahil olmak üzere). Oysa uzun yıllar bu vilayetlerde konsolosluk yapmış olan Bay Taylor şimdi benim yetki alanım içindeki vilayetlerin, yani Erzurum, Van, Diyarbakır ve Harput'un toplam nüfusunu şu şekilde tahmin etmekteydi:

<i>Türkler</i>	<i>442.500</i>
<i>Kürtler</i>	<i>848.000</i>
<i>Kızılbaşlar</i>	<i>200.000</i>
<i>Hıristiyanlar</i>	<i>649.000 "</i>

İlk tahminlerdeki, yani Türklerin resmi tahminlerindeki (Van ve Erzurum) için Hıristiyan sayısına %40 oranında bir ekleme yapmanın aşağı yukarı doğru bir sonuç vereceğini varsaymak için geçerli nedenler var. Binbaşı Trotter Büyükelçi Goschen' e, Ermeni iddialarında direktmeye çalışmanın "Majestelerinin hükümetinin Müslümanları dışlayarak Babıali'nin sadece Hıristiyan tebaasının esenliğiyle ilgilendiğine dair yanlış bir düşüncenin yayılmasına neden olabileceğine" işaret etme gereği duydu.

Osmanlı devletinin istatistik tarihinde bir benzeri olmayan bu gayretli ekip çalışması, Doğu Anadolu'nun nüfusuna ilişkin ayrıntılı ve kapsamlı bir dizi tablonun ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır ve Harput vilayetlerindeki gayrimüslimlerin sayısı (çoğunlukla Ermeniler) 567.000 ve aşiretler, mülteciler ve göçmenler hariç olmak üzere Müslümanların sayısı 1.488.000 olarak verilmişti. (Eğer son grup dahil edilmiş olsaydı Müslümanların sayısı neredeyse 3 milyona çıkacaktı.) Bu istatistiklerde, Müslümanların sayısı hala düşük görünüyor olmakla birlikte, o dönemde Doğu Anadolu'daki gayrimüslimlerin sayıları hakkında oldukça doğru bir bilgi sağlanmaktadır.

Yükselen milliyetçilik dalgası, Ermeni nüfusunun büyüklüğü konusundaki tartışmaları alevlendirdi. İngilizlerin 1896 yılında derlediği yeni bir karşılaştırmada, altı Doğu Anadolu vilayetinin 1890 ve 1896 yıllarındaki Müslüman ve gayrimüslim nüfusuyla ilgili tahminler verilmekteydi. Bu iki tahminden daha geç tarihli olanına göre bölgede 697.598 gayrimüslim ve 2.75 milyonun üzerinde Müslüman vardı.

1897 yılında Osmanlı hükümetince yapılmış olan ve daha önce hiç yayımlanmayan özel bir araştırma, bölgenin toplam nüfusun o yıl 3.179.000'e yükseldiğini ve bu rakamın 2.5 milyonu Müslüman, 566.267'sinin Ermeni ve geri kalanının da diğer milletlerden oluştuğunu göstermektedir. 1881/82-1893 Osmanlı sayımı, bu vilayetlerdeki Ermenilerin sayısını yaklaşık 540.000 olarak verirken Müslümanları 2.159.000 kişi olduğunu göstermektedir. (Kadınların sayısı yuvarlak bir değer olarak alınmıştır.) Hem İngiliz hem de Osmanlı kayıtlarındaki nüfus oranında görülen görece değişiklik, Müslümanların bölgeye göç etmesinden, göçebe aşiretlerin yerleşik hayata geçmesinden ve bazı Ermeni ve Rumların Rusya'ya ya da Anadolu'nun diğer bölgelerine göç etmesinden kaynaklanıyordu.

Altı Doğu Vilayetindeki Müslüman ve Gayrimüslim Nüfus, 1897

	Müslüman	Rum	Ermeni	Süryani
1. Erzurum (Erzurum, Erzincan, Doğubeyazıt)	509.948	3.711	120.431	
2. Sivas (Sivas, Tokat, Amasya, Şark-i Karahisar)..	790.348	41.207	125.981	
3. Elaziz (Harput, Malatya, Dersim)	477.364	955	89.158	1.642
4. Diyarbakir (Diyarbakir, Ergani, Mardin)	320.223	1.366	57.662	19.817
5. Bitlis (Bitlis, Muş, Siirt, Genç)	237.392		111.102	3.146
6. Van (Van, Hakkari)	173.773		61.933	
TOPLAM	2.509.048	47.239	566.267	24.605

Berlin Antlaşması gereğince reform bölgeleri ve bağımsız bir Ermenistan'ın toprakları olarak belirlenen altı Doğu Anadolu vilayetindeki Hıristiyan, özellikle de Ermeni nüfusun büyüklüğü konusu üzerinde fazlasıyla durulmuş, bu arada çok daha fazla sayıda Ermeni'nin diğer Osmanlı vilayetlerinde yaşadığı gerçeği göz ardı edilmiştir. 1881-82-1983 sayımında, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeni sayısının 1.076.908 (kadınların sayısı yuvarlak bir değer olarak verilmiştir.) olduğu ve Ankara, Trabzon gibi bölgelerin büyük bir Ermeni nüfusunu barındırdığı görülmüştü.

Müslümanlar

Resmi Osmanlı nüfus kayıtlarında Müslümanlar etnisite yada dil aidiyetine göre ayrılmamışlardı. Sayısal üstünlüğe dayanan çeşitli milliyetçi iddiaların baskısıyla Hıristiyanların etnik sınıflara bölünmesine başlanmış olmakla birlikte Osmanlı yetkililerinin geliştirdiği etnik ve dilsel kategoriler hala klasik millet düzeninin dağılmasından sonra ortaya çıkmış olan imanın ikrarına dayanan ayrımlara sıkı sıkıya bağlıydı. Osmanlı devleti nihai olarak dağılıncaya dek resmi düzeyde de olsa bir Müslüman devlet olarak kalmaya çalıştı. Dağılıma süreci ise paradoksal olarak etnik ve dilsel kökene dayanan milliyetçiliğin Müslüman tebaa arasında yükselmesiyle birlikte hız kazandı.

Osmanlı nüfusu üzerine çalışan Batılı araştırmacılar, Müslümanlar arasındaki etnik ve dilsel bölünmenin farkında olmakla birlikte genelde her topluluğun tam sayısını belirleme yönünde ciddi bir çaba göstermediler. Pek çok Batılı, bizzat Osmanlı devletinin yaptığı gibi, İslamiyeti neredeyse bir millet olarak değerlendirdikleri için bütün Müslümanları tek bir sınıfta toplamaya hazırdılar. Müslümanlar çoğu zaman düpedüz "Türk" diye etiketlenmişlerdi, çünkü "Türk" ve "Müslüman" eş anlamlı iki sözcük haline gelmişti. Diğer yandan Avrupalılar, ellerine geçen her fırsatta, çekişme konusu olan bölgelerde Müslümanları tek başına bir çoğunluk oluşturmadığını iddia edilebilmesi için Müslüman nüfusun daha küçük etnik ve dilsel gruplara ayıracaktı. Batı Avrupalıları özellikle de Balkan Hıristiyan milliyetçilerinin genel eğilimi, daha önce de işaret ettiğimiz gibi Müslüman sayısını, ulusal çıkarlarını ve toprakta hak iddialarını destekleyecek şekilde olabildiğince önemsiz göstermekti. Bu devletlerin çoğu (örneğin Sırbistan ve Bulgaristan), hakimiyeti ele geçirdikten sonra Müslüman tebaanın hepsini ya da hemen hemen hepsini topraklarından sürmenin bir gerekçesi olarak kendi taraflı istatistiklerine başvurdular.

On sekiz kaynakta yer alan tahminler, Müslümanların 19. yüzyılın ilk yarısının büyük bölümünde toplam Balkan nüfusunun yaklaşık % 35'ini oluşturduğunu gösterirken, yüzyılın ikinci yarısında bu oran en azından %43'e kadar yükselmişti. Müslüman nüfusundaki bu artışın, doğum oranındaki küçük artışla birlikte çok sayıda Kırım ve Kafkas Müslümanının çeşitli Avrupa vilayetlerine olan büyük göçünden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu göçmenlerin 1853-1878 yılları arasındaki toplam sayının, Balkanlar'daki nüfus dengesini Müslümanların lehine değiştirerek 700.000 ila 800.000 gibi bir rakama ulaştığı tahmin ediliyordu. Bununla birlikte, yüzyılın son çeyreğinde neredeyse bütün Çerkezler de dahil olmak üzere Balkanlar'daki Müslümanlar Anadolu'ya göç etmeye başladılar. Böylelikle bu göç, geniş kapsamlı toplumsal ve siyasal sonuçları bir kültürler arası etkileşim, asimilasyon ve entegrasyon sürecini harekete geçirmiş oldu.

Kırım, Kafkaslar ve Balkanlar'dan gelip Anadolu'ya (ve bir dereceye kadar Suriye ve Irak'a) yerleşen Müslüman göçmenlerin toplam sayısı 1908 yılına gelindiğinde yaklaşık 5 milyon kadardı. İstatistikler, 1880-1900 yılları arasında toplam 239.355 Müslümanın Bulgaristan'dan Osmanlı devletine göç ettiğini göstermektedir.

Osmanlı topraklarındaki Müslümanların sayısı, 1878 yılından itibaren imparatorluğun ağırlıklı olarak Müslüman bir devlete dönüşmesiyle sonuçlanacak bir biçimde sürekli tırmandı. 1880 yılına gelindiğinde Anadolu'nun Müslüman nüfusu çoktan %80'i bulmuştu ve bu oran, bu tarihten sonra da artış göstermeye devam etti. Müslüman nüfusu, Osmanlı istatistiklerinde etnik ve dilsel topluluklara bölünmediği için bir araştırmacı kendi tahminlerinde ancak coğrafi dağılım ölçütüne güvenebilir. Bu ölçüt hayli güvenilirdir; her ne kadar etnik Müslüman topluluklar hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da kısmen bir arada yaşamış olsalar da çoğunun kendi bölgeleri ve nüfus olarak yoğunlaştığı yöreler vardır.

Balkanlar'daki en büyük Müslüman topluluğu, bu topraklara ilk kez 6. yüzyıl gibi erken bir tarihte gelmiş olan Türki göçmenlerin soyundan gelenlerden oluşan Türklerdir. Balkanlar'daki başlıca Türk yerleşim bölgeleri 13. yüzyıldan 16. yüzyıla dek Selçuklu ve Osmanlı döneminde ortaya çıktı. Balkan Türklerinin çoğunluğu, Deliorman'da ve Kuzey Dobruca'daki (buradaki çoğu Türk, toplumsal bir ayaklanmayı harekete geçiren Baba İshak'ın yandaşıydı) Kızılbaşlar dışında Sünni Müslümanlardan oluşuyordu. Hıristiyan olan tek topluluk Gagavuzlardı. Doğu Bulgaristan'da yaşıyorlardı ve Osmanlılar tarafından Hıristiyan olarak sınıflandırılmışlardı. Müslüman Türkler Edirne, Tuna, Selanik, Yanya ve Manastır'ın bir bölümünde yoğunlaşmışlardı.

Kosova ve İşkodra vilayetlerinde ağırlıklı olarak, lehçe ve aşirete göre çeşitli topluluklara ayrılmış olan Arnavut Müslümanları yaşıyordu. Boşnaklar, yani Sırpça-Hırvatça konuşan Müslümanlar, Bosna ve Hersek'in neredeyse tamamına yerleşmişlerdi. Bu topraklar 1878 yılında Avusturya tarafından işgal edilmiş ve bir bölümü Karadağ'a bırakılırken, Novi Pazar sancağı birleşik Osmanlı-Avusturya idaresi altında kalmıştı. (Bunun sonucunda Bosna'dan Osmanlı devletine büyük bir göç olmuştu.) Bulgarca konuşan Müslümanlar yani Pomaklar anavatanları olan Edirne ve Selanik vilayetleri içerisindeki Rodop Dağları'nda yaşıyorlardı. Çerkez olarak bilinen Kafkas Müslümanları, 1862-1878 yılları arasında, kısa bir süre için Balkanlar'a yerleşmiş olduklarından bunların yerel topluluklar arasında sayılmasına gerek yoktur. Türkçe'ye çok yakın bir lehçeyle konuşan ve Türki kökenli başlıca Müslüman topluluğu olan Kırımlılar, Dobruca'ya ve Bulgaristan'ın doğu ve kuzey bölgelerine yerleşmişlerdi. Müslümanların 1864-1877 yılları arasında Avrupa vilayetlerindeki ortalama dağılımı, en güvenilir birkaç kaynak tarafından verilen rakamlara göre gösterilmektedir.

Kuzey Afrika, Mısır, Arap yarımadası ve Suriye'yle Irak'ın güney bölgelerindeki Müslüman nüfusun etnik ve dilsel açıdan sınıflandırılması, bu bölgelerde Arapça konuşan Müslüman nüfusun etnik ve dilsel açıdan sınıflandırılması, bu bölgelerde Arapça konuşan Müslüman nüfusun hakim olması yüzünden görece daha kolaydır. Bununla birlikte Arap, Türk, İranlı ve Kürt aşiretlerin karşılaşma noktası olan Suriye'nin kuzeyindeki topraklar ve Irak'ın dağlık bölgeleri, birbirinden farklı dillerin ve toplumsal örgütlenmelerin harmanladıkları bir pota durumundaydı.

Bu bölge, Çerkezlerin ve diğer Müslüman göçmenlerin Beyrut çevresine, Halep ve Bağdat bölgelerine, Hicaz demiryolu ve Suriye kıyı şeridi boyunca yerleşmeleriyle birlikte daha karmaşık bir hal aldı. Bu bölgede Lübnan'a yerleşmiş olan yaklaşık 150.000 Dürzi, Suriye kıyılarında yaşayan 200.000 Nusayri (Aleviydiler) ve esas olarak Halep ve Musul'un kuzey bölgelerinde bulunan 150.000 Yezidi (ateşe tapınanlar) gibi Sünni olmayan (bazen bunların iyi Müslümanlar olmadıkları düşünülmüyordu) topluluklar bulunuyordu.

Avrupa Eyaletlerindeki Müslümanlar, 1860-1878

A. ETNİK TOPLULUK OLARAK (yaklaşık rakamlar)

<u>Etnik Topluluk</u>	<u>Vilayetler</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
Türkler, Çerkezler, Pomaklar ve Arnavutlar	İstanbul	342.200	57
	Edirne	597.100	39
	Tuna	945.000	45
	Sofya	154.000	23
	Selanik	264.000	49
	Yanya	430.000	36
Arnavutlar ve Türkler	Manastır (Kosova)	860.000	56
	İşkodra	141.000	47

Bosnalılar (Boşnaklar)	Bosna ve Hersek	520.000	40
Türkler	Girit	48.400		
	Adalar	80.000	50
TOPLAM	4.384.500	44,6

B. ETNİK TOPLAM RAKAM OLARAK (yaklaşık rakamlar)

Türkler	2.000.000
Arnavutlar	1.300.000
Boşnaklar	600.000
Çerkezler	400.000
Diğerleri	84.500
TOPLAM	4.384.500

İstanbul'un Toplam Nüfusu, 1897

<u>ALAN</u>	<u>NÜFUS</u>
İstanbul şehri (eski şehir, Pera ve boğaz kıyısındaki köyler)...	875.000
Üsküdar	105.690
Kadıköy	32.211
ARA TOPLAM	1.013.466
Adalar	10.503
Gebze	19.250
Kartal	18.300
Beykoz	9.494
Şile	19.750
Kanlıca	25.183
TOPLAM	1.115.946

İstanbul Nüfusunun Etnik Dağılımı, 1897

<u>ETNİK TOPLULUK</u>	<u>NÜFUS</u>
Türkler	597.000
Arnavutlar	10.000
Kürtler	5.000
Boşnaklar	1.000
Rumlar	236.000
Ermeniler	162.000
Yahudiler	47.000
Hıristiyan Araplar	1.000
TOPLAM	1.059.000

19. yüzyıla dek Anadolu, hiç olmazsa iç kesimlerinde görece türdeş bir yapıya sahipti ama Müslümanların bölgeye göç etmesinden sonra son derece karmaşık bir etnik ve dilsel görünüme büründü. Marmara Denizi'nden doğuda Erzurum'a ve güneyde Adana-Gaziantep bölgesine uzanan bölgedeki bütün ovalara başlangıçta Türkler yerleşmişti. 19. yüzyılın ortasına dek burada Türk olmayan sadece birkaç Müslüman topluluğa rastlamak mümkündü. Dağlık bölgelerde durum biraz daha karışık olmakla birlikte buradaki göçebe topluluklar da ağırlıklı olarak Türk kökenliydi. Türkler arasında farklı uğraş alanlarından ve yerleşme biçimlerinden kaynaklanan toplumsal farklılıklar vardı ve bu durum Avrupalıların kentli ya da kırsal olsun bütün yerleşik halkı "Osmanlı" ya da "gerçek Türk" olarak sınıflandırılmasına, göçebe ya da yarı göçebe toplulukları da Türkmen, Yörük, Zeybek, Çetni,

Tahtacı, Kızılbaş (şii) gibi farklı etnik sınıflara yerleştirilmelerine yol açtı. Aynı dil topluluğuna ait oldukları gerçeği tümüyle göz ardı edildi.

Anadolu'nun doğu bölümü Türklerin yanı sıra hem yerleşik hem göçebe Sünni ve Şii Kürtleri barındırıyordu. Kürtler iki topluluk -küçük olanı Zaza, büyük Kırmanc- ve aynı zamanda Sünni bir çoğunluk, Şii bir azınlık olarak görünmüşlerdi. Şii azınlık muhtemelen 16. yüzyılda Osmanlı idaresine isyan eden ve sığındığı Kürt beylerinin topraklarında koruyucularının dilini öğrenmiş olan Türk Kızılbaş aşiretlerinin soyundan geliyordu. Şii Kürtlerinin dini inançları Şii Türkmenlerinkiyle tıpa tıp aynıdır. Zaza ve Kırmanc dilleri yazılı değildi; bunun bir sonucu olarak Kürt seçkinleri, yazılı iletişim dili olarak çoğu zaman Farsça'yı kullandılar ve pek çok Kürt aşireti, özellikle de Şiiiler bu nedenle kendilerini İranlı olarak gördüler. Toplam Osmanlı Kürt nüfusunun 1880'li yıllarda 1.5 milyon olduğu tahmin edilmişti. Bunların çoğu göçebe ya da kır yaşantısı sürdürüyor, bugün Güneydoğu Türkiye, Irak ve Suriye'nin bir bölümünden oluşan bir bölge yaşıyordu. Dersim, Diyarbakır ve Harput'un dağlık bölgelerini içeren bu bölgelerde yaşayan ve hem yerleşik hayata geçmiş hem de göçebe olan büyük Türk toplulukları vardı. Daha 1880'li yıllarda Kürt ileri gelenlerinden oluşan küçük bir topluluk, Kürtlerin gelecekteki anavatanı olarak gördükleri bu bölgeleri diğer milletlerin, özellikle de aynı bölgenin büyük bir bölümünü gelecekteki bağımsız Ermenistan'ın toprakları olarak gören Ermenilerin talepleri karşısında korumaya çalıştı. 1862-1900 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç, Anadolu'daki Türk nüfusun artmasına neden olduğu için gerek Hıristiyan gerek Müslüman, bütün Türk olmayan unsurların oranı bu duruma bağlı olarak azaldı.

OSMANLI NÜFUSU, 1844-1856

A. BÖLGEYE GÖRE

Avrupa'daki Topraklar

Trakya	1.800.000
Rumeli ve Teselya	2.700.000
Bulgaristan	3.000.000
Arnavutluk	1.200.000
Bosna ve Hersek	1.100.000
Eflak	2.600.000
Boğdan	1.400.000
Sırbistan	1.000.000
Ege Adaları	700.000
TOPLAM	15.500.000

Asya'daki Topraklar

Anadolu	10.700.000
Suriye, Mezopotamya, Kürdistan	4.450.000
Arabistan (Mekke, Medine ve Etyopya)	900.000
TOPLAM	16.050.000

Afrika'daki Topraklar

Mısır	2.000.000
Batı Trablus ve Fezzan	600.000
Tunus.....	1.200.000
TOPLAM	3.800.000
GENEL TOPLAM	35.350.000

B. ETNİK KÖKENE GÖRE (tahmini)

	<u>Avrupa'da</u>	<u>Asya'da</u>	<u>Afrika'da</u>	<u>TOPLAM</u>
Türkler (Osmanlılar)	2.100.000	10.700.000	12.800.000
Rumlar	1.000.000	1.000.000	2.000.000
Ermeniler	400.000	2.000.000	2.400.000
Yahudiler	70.000	80.000	150.000
Slavlar	6.200.000	6.200.000
Romanyalılar	4.000.000	4.000.000

Arnavutlar	1.500.000	1.500.000
Türkler (Tatarlar)	16.00020.000 36.000
Araplar	900.000	... 3.800.000	... 4.700.000
Süryaniler ve Nasturiler	235.000	235.000
Dürziler	30.000	30.000
Kürtler	1.000.000	1.000.000
Türkler (Türkmenler)	85.000	85.000
Çingeneler	214.000	214.000
GENEL TOPLAM	15.500.000 16.050.000	... 3.800.000 .. 35.350.000

C. DİNE GÖRE

	<u>Avrupa'da</u>	<u>Asya'da</u>	<u>Afrika'da</u>	<u>TOPLAM</u>
Müslümanlar	4.550.000	... 12.650.000	.. 3.800.000 21.000.000
Ortodoks Hıristiyanlar	10.000.000 3.000.000 13.000.000
Katolik Hıristiyanlar	640.000 260.000 900.000
Yahudiler	70.000 80.000 150.000
Diğerleri 300.000
GENEL TOPLAM	15.260.00015.990.000	.. 3.800.000 35.350.000

Anadolu'nun kuzeydoğu bölümü, 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük çaplı bir etnik değişimden geçti. Çeşitli Kafkas toplulukları 1853 yılından sonra karadan Anadolu'ya göç etmeye başladılar. 1878 yılında Ardahan, Batum ve Kars gibi kuzey vilayetlerinin Rusya'ya verilmesinden sonra Dağıstanlılar, Çeçenler, Gürcüler, Lazlar ve bir kısmı Türk kökenli ancak çoğu Kafkas soyundan gelen başka pek çok Müslüman topluluk yerleşmek üzere doğu Anadolu'ya geldi. Bu arada çoğunluğunu Bulgaristanlı ve doğu Rumelili Türklerin ve Çerkezlerin oluşturduğu, Balkanlar'dan gelen büyük Müslüman göçmen toplulukları, boydan boya Batı, Orta ve Güney Anadolu'ya, toprağın elverişli olduğu her yere yerleştiler. Daha sonra Boşnaklar, Pomaklar ve daha az sayıdaki Arnavutlar gibi Türk olmayan Müslümanlar da Anadolu'ya gelerek yoğunluklu olarak batı bölgelerine yerleştiler. Girit'in Yunanistan tarafından işgal edilmesinden sonra buradaki Müslümanlar -çoğunlukla Türkler ama aynı zamanda Rumca konuşan bazı büyük Müslüman topluluklar da- göç ederek Anadolu'nun güney kıyılarına yerleştiler. Göçmenlerin toplam sayısı, daha 15. yüzyılda Orta ve Batı Anadolu'ya küçük topluluklar halinde yerleşmeye başlamış olan Kırım Müslümanlarının kesintisiz akınıyla birlikte sürekli olarak arttı.

Anadolu'nun demografik yapısı, göçebe aşiretlerin gönüllü ya da gönülsüz olarak yerleşik hayata geçmesiyle birlikte iyice değişti. Gerçekten'de, Osmanlı idaresi 19. yüzyıl boyunca çok sayıda Kürt, Türk ve Arap aşiretini Anadolu'ya (Kuzey Irak tarıma elverişli olmadığı için) yerleştirmede başarılı olmuştu. Yerleşik hayata geçen bu aşiretlerin neredeyse tümü Müslümandı ve çoğunluğu da Türktü.

Müslümanların Kafkaslar ve Balkanlar'dan göçünü tetikleyen siyasal olaylar böylelikle Anadolu'nun hem Müslümanlaşmasını hem de Türkleşmesini tamamlayıcı oldu. Aslında birbirini bütünleyen bu iki sürecin kaynağı Osmanlı kültürü, kimliği ve ruhundaydı; varılan son nokta, Türk ulusunda vücut bulan bir birleşim oldu. Gerçekten de ulusal Türk bilinci, her ne kadar kısmen etnik duygusuyla canlanmış olsa da başta Osmanlı siyasal ve sivil kültürünün biçimlendirdiği güçler etkenler sayesinde uyanmıştı. Osmanlı devleti Rumeli ve Anadolu'da yani, merkezi iktidarı tarafından doğrudan ve sıkı biçimde yönetilen bölgelerde hakimiyeti altında tuttuğu çeşitli Müslüman etnik topluluklar arasında güçlü bir kültürel birlik oluşturmuştu.

Bu nedenle Türk olmayan Müslüman göçmenlerin Türk çoğunluk tarafından asimilasyonu, sözcüğün alışılmış anlamında gerek bir "asimilasyon" değildi, daha çok, Türklerin de dahil olduğu çeşitli Müslüman-Osmanlı cemaatlerinin yeni bir siyasal ve toplumsal örgütlenme biçiminde (ulusal devlet) harmanlanmasıydı. Bu yeni siyasal örgütlenme içindeki çeşitli topluluklar, miras aldıkları toplumsal ve kültürel özelliklerini koruyabilmişler, ancak yeni bir ulusal kimlik de edinmişlerdi. Böylece varlıklarını gelecekte de sürdürmeleri temin edilmişti. Göç ve yerleşik hayata geçiş, benzer geçmişleri olan çok sayıda insanı bir araya getirmede önemli bir rol oynamıştı. Yeni oluşan ulusal Türk devletinin mimarları, Avrupa'nın 1897'den 1922'ye kadar süren kesintisiz saldırılarına karşı koymak ve sonunda yeni uluslarının kimliğini kanıtlamak için gerekli olan insan gücünü bu topluluklardan sağladılar.

Göçün, Anadolu'nun İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi sürecini hızlandırdığı görüşü istatistiklerle desteklenmektedir. Osmanlı idaresinin özet halindeki bir yayını, Osmanlı nüfusunun 1875 yılında 19.8 milyondan 1885 yılında 24.5 milyona ve 1895 yılında 27.2 milyona yükseldiğini göstermektedir. Nüfustaki bu artış (yirmi yılda yaklaşık %40 oranında) esas olarak göçten ve aşiretlerin yerleşik hayata geçmesinden kaynaklanıyordu. Doğum oranındaki artış azdı (görünüşe bakılırsa yılda %1'den ibaretti). Helle von Samo, vilayet salnamelerindeki verilen dayanak 1874 yılında Asya vilayetlerinin

(Arabistan hariç) 10.3 milyon Müslümandan ve başta Rum ve Ermeni olmak üzere 2.8 milyon gayrimüslimden oluşan toplam nüfusunun yaklaşık 14 milyon olduğuna -çoğu gözlemci bu rakamın doğru olduğunu kabul eder- işaret ediyordu. 1885 yılında yani, Balkanlar'dan gelen büyük göç dalgasının sindirilmesinden 11 yıl sonra Anadolu'daki Müslümanların sayısı, Kuzeydoğu Anadolu'yu Rusya'nın almış olmasına rağmen (1878'de) 15 milyonun üzerine çıkmıştı. Bu dönemde Hıristiyanların sayısındaki artış fazla olmamıştı.

Müslüman nüfusun hem sayı hem de oran olarak büyüme eğilimi 1885 yılından sonra da devam etti, ama önceki gibi büyük artışlar kaydedilmedi; göç sürdü, ancak ciddi ölçüde yavaşladı. Aslında istatistikler bütün Osmanlı nüfusunun 1885-1914 yılları arasında görece olarak az arttığını göstermektedir. 1897 yılındaki Yunanistan savaşı sırasında verilen kayıplar ve 1912-1913 Balkan Savaşı da dahil olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı o sırada nüfusun büyümesinde hiç kuşkusuz gerçek bir yavaşlama söz konusuydu; ama aynı zamanda doğum ve ölümler gerektiği gibi kaydedilmediği için büyüme hızındaki düşüşün bir kısmı gerçek olmaktan çok görünüşteydi.

Nüfusun büyüme hızındaki görece yavaşlama, Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde gecikmeye yol açmadı; Balkanlar'da kalmış olan Türklerin çoğunun 1912-1913 savaşının bir sonucu olarak kitleler halinde göç etmesiyle birlikte bu süreç yeni bir ivme kazandı. Müslümanların yarım yüzyıl boyunca Rusya'nın zulmüne ve kötü uygulamalarına maruz kalmış olmaları ve Balkanlar'da yeni kurulmuş olan devletlerin varlığı, sonunda hemen hemen hepsini Anadolu'da yeni bir yurt ve siyasal oluşum aramak zorunda bırakmıştı. Bu arayış en sonunda modern Türkiye'nin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı.

Yazan: Kemal KARPAT -*Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi*-
Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

OSMANLI DEVLETİNDE 19. YÜZYILDAKİ NÜFUS HAREKETLERİ

Osmanlı'nın Kendi Topraklarına Yönelen Göçle İlgili Politikası:

Osmanlı devleti, 19. yüzyılın başında nüfus kıtlığı sorunuyla karşı karşıya kalmıştı. Verimli toprakların büyük bölümü, hem toprak imtiyazı düzenindeki karışıklık hem de siyasi ve askeri politika yüzünden ekilip biçilemiyordu; bu arada gıda ve hammadde talebi hızla yükselmekteydi. Bu talepler daha çok yurtdışından, Batı Avrupa'nın hızla sanayileşen ülkelerinden geliyordu ve bunda Kırım Savaşı (1853-1856) da büyük ölçüde etkili olmuştu. Aslında serbest ticaret, özellikle de Osmanlı topraklarından tarımsal ürün satın alma özgürlüğü, 1718 yılından itibaren Avusturya ve Rusya ile imzalanan barış antlaşmalarının önemli bir koşulu olmuştu. 1829 yılındaki Edirne Antlaşması, Babıali'ye tahıl üretimindeki açığını bakir topraklarını tarıma açarak gidermesi için baskı yaparak, Eflak ve Boğdan'ı, tarımsal üretimlerinin bir kısmını Babıali'ye satma yükümlülüğünden kurtarmıştı.

Osmanlı devleti, büyük bir nüfusun, dış düşmanlara karşı güçlü bir savunma için olduğu kadar ekonomik gelişme içinde ön koşul olduğuna inanmaya başladı. Devlet ekonomik durgunluğa bir çözüm bulmaya ve öncelikle tarımı canlandırıp gelirleri arttırmaya çalıştı. Toprak imtiyazı konusunda bir uzman olduğu düşünülen Romen İon İonescu-Brad'in de aralarında bulunduğu tarım uzmanlarının sundukları raporlarda, Osmanlı tarımının ıslah edilebileceği ve başka topraklar da tarıma açıldığı takdirde devlet gelirlerinin büyük ölçüde artacağı öne sürülüyordu. Bu öneri, tarım eğitimi görmüş yeterli sayıda insan gücünün istihdam edilmesine bağlıydı. Osmanlı idaresinin 1856 yılından sonra benimsediği nüfus politikası bu ihtiyacı karşılamak üzere geliştirilmişti. Tanzimat yüksek kurulu, 9 Mart 1857 (5 Cemaziyülahir 1272) tarihinde göç ve iskanla ilgili sultan tarafından da onaylanan bir kararname yayımladı. Bu kararnameyle sultana bağlılık yemini ederek onun tebaasından olmaya ve ülke kanunlarına saygı göstermeye hazır olan herkese Osmanlı devletinin kapısının açık olduğunu ilan ediyordu. Ayrıca dini örf ve adetlerinin her türlü ihale karşı korunacağı ve imparatorluğun her sınıftan tebaası gibi onların da dini bağımsızlıktan yararlanabilecekleri taahhüt ediliyordu (Mad. 3). Göçmenler, yerleştikleri yörede ayinlerini yapabilecekleri bir kilise ya da ibadet yeri bulunmadığı takdirde imparatorluk yönetiminden ihtiyaç duydukları ibadet yerlerinin inşası için izin talep edebileceklerdi. Devlet yerleşimcilere, herhangi bir bedel talep etmeksizin hazineye ait ekilebilir en iyi toprakları vereceğine ve bütün vergilerden ve askerlik hizmetinden muaf tutulacağına dair söz vermişti (Mad. 4-6); Rumeli'ye yerleştikleri takdirde altı yıl, Asya'ya yerleştikleri takdirde ise on iki yıl askerlik hizmeti yapmayacaklardı. Göçmenler, kendilerine verilen toprağı 20 yıl boyunca satamayacaklardı ve ülkeden ayrılmaya karar verenler topraklarını devlete geri vermek zorundaydılar. Osmanlı topraklarına yerleşmek isteyen her ailenin, üyelerinin isim ve mesleklerini içeren bir liste hazırlaması ve sahip olduğu sermaye yada mal varlığını belirtmesi isteniyordu; bu liste yurtdışındaki elçileri yada konsolosları aracılığıyla Osmanlı idaresinin onayına sunulacaktı. Göç etmek isteyen bir ailenin en az 60 mecdiye bedelinde bir sermayeye sahip olması şart koşuluyordu.

İskan kararnamesi, çok sayıda insanın Osmanlı göç politikasından haberdar olması için başka dillere tercüme edilmiş ve belli başlı Avrupa gazetelerinde yayımlanmıştı. Yurtdışındaki devlet temsilcileri, bu kararnamenin varlığını öğrenir öğrenmez bilgi almak isteyen çok sayıda kişinin başvurusuyla karşılaşmışlar ve işin ayrıntılarıyla kesin talimatlar konusunda hükümete danışmak zorunda kalmışlardı. Hariciye Nazırı Ali Paşa Londra, Paris, Viyana, Leningrad, Madrid, Hague, Berlin, Brüksel, Turin, Napoli, Livorno ve Korfu'daki Osmanlı elçileri, nazırları ve konsoloslarına yazdığı 9 Aralık 1857 tarihli bir mektubunda, kararname yürürlüğe girmeden önce hala alınması gereken bazı önlemler olduğunu bildirdi. Yine de, hükümetin ilk kararnameyi uygulamaya geçirme konusunda kesin kararlı olduğunu üstünde duruyordu.

Avrupa'da bu kararnameye gösterilen ilgi şaşırtıcı düzeyde olmuştu. Kitanın her yerinden, - Kuzeydoğuda Prusya'dan, kuzeybatıda İrlanda'dan ve güneydeki her noktadan- başvurular geldi ve konu hakkında bilgi almak isteyenler oldu. Turinli Alexandre Baggio, Arnavutluk'ta toprak imtiyazı talebinde bulundu. Bir şirket kurmuş ve hatta kendi toprağının ürünü olan tarımsal malları Avrupa pazarlarına taşımak üzere bir gemi edinmişti. Kendisine Tuna'da Silistre yakınında toprak teklif edildi, ancak yeterince sermayesi olmadığı için bu tasarı gerçekleşmedi. Çok sayıda Toskanalı aile göç konusuyla ilgilenmiş ve bilgi almak istemişti. Lodzlu Philipp Olkonski, Türkiye "imparatoru"nun toprak bağışladığını ve bu ülkeye yerleşmek isteyenlerin yol masrafını karşıladığını duyduğunda Filistin'ne göç konusunda bilgi almak istemişti. Alsace-Lorraine'lileri Koruma Kurulu başkanı Kont d'Haussville, tıpkı Yafa ve Hayfa'da kurulmuş olan Alman yerleşim bölgeleri gibi Fransızların Osmanlı devletine yerleşebileceği yerlerle ilgili bir araştırma yapmıştı; daha önceden Cezayir'de Fransız yerleşim bölgeleri kurmuş olan kurul, Kıbrıs Valisi Aziz Paşa tarafından bu konuda teşvik edilmişti. St. Galle kantonunun bir vatandaşı, İsviçre ordusunun bir subayı ve ceza mahkemesinin eski bir üyesi olduğunu gösteren resmi belgelerini sunan Dormann Gasparini de Osmanlı topraklarına göç etmeyi düşünmüştü: Türkiye'nin iyi çiftçilerden yoksun zengin bir ülke olduğu görüşünü dile getirmiş ve 2.000

İsviçrelinin göç edeceğini temin etmişti; ancak, toprak satışının yasaklanma süresinin kısaltılmasını istemişti. Devletin destek vermesi durumunda uygulanabilecek çeşitli iskan planları önerecekti. Kıbrıs'ta Larnaka'daki İngiliz Konsolosu Thomas Lames, 300 İrlandalı ailenin adaya yerleşmesi için 130.000 dönüm kadar arazi talep etmişti; konsolosun ölümü, erkek kardeşinin bu projeyi üstlenmekte ısrarlı olmasına rağmen bu tasarıların sonunu getirdi.

Osmanlı topraklarına yerleşme konusunun araştıranların bir bölümü, büyük çaplı bir göç tasarlıyorlardı. Besarabya'da yaşayan alman kökenli 2.000 aileden oluşan bir topluluk, Odessa'daki Osmanlı konsolosluğu'na Türkiye'ye yerleşmek istediğini bildirdi; Ayrıca istedikleri olumlu karşılandığı takdirde 18.000'den fazla aile ve Güney Rusya'daki Alman yerleşimcilerin muhtemelen yarısı Osmanlı devletine gelecekti.

Osmanlıların toprak bağıışı ile ilgili haberler okyanusun diğer yakasında, Amerika'da bile ilgi uyandırmıştı. New York'taki Osmanlı temsilcisi J. Oxford Smith, birkaç mektup yazarak devletin *European Times*'ta haberlerini okumuş olduğu liberal göç politikasıyla ilgili bilgi almak istedi. "Pek çok çalışkan ve karalı insanın, toprak edinebildiği ve toprağı işlerken de himaye altına alınabildiği takdirde bu ülkeye, özellikle de Suriye ve Filistin'e yerleşmek isteyeceğini... pamuk ekiminin öncelikli olarak düşünöldüğünü" yazıyordu. Smith ayrıca "bu ülkenin beyaz tenli olmayan yerlileri mi yoksa diğerleri mi bu koşullardan yararlanacak" diye soruyordu. Fuat Paşa yanıt olarak, Zenciler söz konusu olduğunda herkes gibi onlarında eşit haklara sahip olacağını, çünkü "imparatorluk idaresinin renk ayrımcılığı yapmadığını..." belirtti.

İmparatorluğun belli bölgelerine yerleşme izni için yapılan başvurular aynı kolaylıkla kabul edilemiyordu. Örneğin, Malta Adası'ndan pek çok aile 1869 yılında Kuzey Afrika'da Tripoli'ye yada mümkünse başka bir yere yerleşmek için izin istemişti. Bu tip göçlerin bölgenin etnik ve dini yapısını değıştirmesinden korkulduğu için, bu talep Kuzey Afrika ve Filistin'e yerleşmekle ilgili diğer benzeri taleplerde olduğu gibi olumlu yanıtlanmadı. Devletin Suriye'ye, özellikle de Filistin bölgesine göçle ilgili politikası, iki buçuk yıl önce (1886), Kudüs'teki Osmanlı Devlet görevlileri yaklaşık kırk kadar Amerikalı aileden oluşan bir topluluğun (dini ya da etnik bağlarına ilişkin hiçbir bilgi mevcut değildir), açıkça bir koloni kurmak ve daimi olarak Filistin'de yaşamak Yafa'ya ayak bastığını bildirdiklerinde şekillenmişti. Görevliler hükümetin talimatlarını beklemiş, hükümet de Kudüs valisinden bilgi altıktan sonra yerleşme dilekçesini geri çevirmişti, çünkü bu göçle "açıkça imparatorluğun bir bölümünü koloni haline getirmek ve toprakların sahibi olmak" amaçlanıyordu. Osmanlı idaresi, bu ilk yerleşimin ardından bu tarz başka göçler de geldiği takdirde en önemli vilayetlerden birinin toprağının ve tarımının yabancıların eline geçeceğini ve bunun da yerel halkın zararına olacağını düşünmüştü.

Bununla birlikte, Filistin'i de kapsayan Suriye, Osmanlı tebaasının yerleşimine açıldı. Bu nedenle Kuzey Afrika, özellikle Tripoli bölgesi 1871 ve 1872 yıllarında susuzluk ve açlıktan kırıldığı zaman çok sayıda aile, kıtlık süresince ya da daimi kalmak üzere önce İzmir'e, oradan da Şam'a nakledildi. İzmir'in dağılım noktası olarak kullanılması belli ki büyük zorluklara yol açmıştı; Tripoli valisinden gelen bir notaya yanıt olarak baş vezir, göçmenlerin doğrudan Suriye vilayetine nakledilmeleri ve mümkünse oraya yerleşmeleri talimatını verdi.

Osmanlı hükümetinin liberal göç politikasına sonunda bir kısıtlama getirilinceye dek başta Yahudiler ve Bulgarlar olmak üzere bazı büyük topluluklar göç ederek, imparatorluğun çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdi. 1857 karnamesinin Avrupa Yahudileri arasında hemen ilgi uyandırmış olduğunu kaydetmek ilginç olsa gerek. Daha 1839 yılında, Kudüs'te bir İngiliz konsolosluğu kurulduğu sırada (Avrupalıların kutsal kentte ilk temsilciliğıydi) İngilizlerin Filistin'deki Yahudi yerleşimini teşvik etmek için büyük bir gayret gösterdikleri göz önüne alındığı takdirde bu daha da önem kazanır. Bununla birlikte sonraki yıllarda, bilhassa çar idaresinin 1882 yılından itibaren Yahudilere daha yoğun bir zulüm uygulamasından sonra Osmanlı idaresi, yalnızca Rusya Yahudilerinin değil, Orta Asya ve Yemen kadar uzak yerlerdeki Yahudilerin de Filistin'e yerleşme talepleri ile karşılaştı. 1897 yılında siyasal Siyonizmin resmen ortaya çıkmasından sonra Osmanlı idaresi, kişilerin tek tek göçüne hala izin vermekle birlikte, Yahudilerin kitleler halinde Filistin'e göç ederek yerleşmelerini yasakladı. Bu yasaklama, baş vezir tarafından 1906 yılında imzalanan bir mektupla resmileştirildi.

Slav Göçü:

Hükümet, Osmanlı topraklarına göç ederek Rus idaresinden yakalarını kurtarmaya çalışan bütün Slavlar ve Hıristiyanlar için koruyucu bir politika benimsedi. Büyük Perto'nun reformlarına karşı çıkarak Rusya'yı terk eden Eski İnançlılar ya da Lipovanlar, Dobruca'nın Jurilofça, Slava ve Tulça yörelerine ve Tuna'nın kuzey kolu üzerindeki (Kilia) Periprava kentine ve diğer yerlere yerleştiler. Bununla birlikte, Dobruca'nın 1878 yılında Romanya'ya bırakılmasından sonra birkaç yüz Lipovan, Türkiye topraklarında yaşamakta olan dindaşlarına katılmak üzere köylerini terk etti. Gerçekten de, Osmanlı Hariciye Nazırlığı'ndan Bükreş'e gönderilen bir mektupta, oradaki temsilciden 200 Lipovan ve Nemoliak ailenin Türkiye'ye göç etmesine izin vermesi isteniyordu. Türkiye'nin batısında Manyas Gölü

çevresine yerleşenler eski yaşantılarını sürdürdüler, ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra çoğu, vatanına geri döndü ya da Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti. Bunun başlıca nedeni erkeklerin, dindaşı olan ve aynı dili konuşan evlenme çağına gelmiş kız bulmakta güçlük çekmiş olmalarıydı.

Osmanlı devletine göç edip yerleşen diğer Slavlar arasında, 1848 ayaklanmalarına katılmış olan pek çok Polonyalı siyasal önder ve onların yandaşları da bulunuyordu. Bunların bir bölümü İslamiyet'e geçmiş, isimlerini değiştirmiş ve Türkiye'nin siyasal, askeri ve kültürel hayatında önemli roller üstlenmişlerdi. Örneğin Mahmut Celalettin Paşa (Constantine Bozncky), yazıları ve Avrupa'yla ilişkilerinde sultana yaptığı yardımlar ile modernleşme sürecinde çok önemli etkileri olmuş Polonyalı bir dönmeydi; torunu Nazım Hikmet, Türkiye'nin en büyük solcu şairi oldu. Kırım savaşı sırasında Türkiye'de bir Polonya ordusu kurulmuş, Polonyalı subaylar ve askerler Rodop Dağları'ndan gelen ve Slavca konuşan Müslümanlarla birlikte 1877-1878 Savaşı sırasında Rus ve Bulgar birliklerine karşı omuz omuza savaşmışlardı.

Müslüman Göçleri: Kırımlıların ve Çerkezlerin Osmanlı İmparatorluğu'na Göçü:

Kırımlıların ya da Tatarların kendi vatanlarından göç etmeleri belki de Osmanlı devletine yönelik ilk Müslüman göçüydü. Sadece 1783-84 yılında yaklaşık 80.000 Tatarın Besarabya ve Dobruca'ya ve ardından Anadolu'ya yerleştiği tahmin edilmektedir. (Kırım'dan göç edenlerle ilgili olarak yayımlanmış rakamlara, Perkop –Orkapi- kıstağının doğusundaki bölgeden gelen göçmenler genelde dahil edilmemiştir.) Bu göç, 1812 yılındaki Türk- Rus Savaşı'ndan sonra yoğunlaşmış ve 1853 yılında büyük savaşın yeniden başlamasına dek sürmüştür. Ayrıca, daha kuzeydeki ve Kazan, Orenburg, Ufa ve Kuzey Kuban gibi doğu Rusya'daki bölgelerde bulunan büyük Müslüman toplulukları, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı devletine göç ederek yerleşmişlerdi.

Kırım'dan yapılan ilk göçlerde, kişisel kararlar harekete geçmekte etkili olmuştu; göçlerin bir kısmı ise 1803 yılında olduğu gibi Rus-Osmanlı anlaşmasının getirdiği bir sonuçtu. Her ne kadar valilerin Müslüman karşıtı, düşmanca bir tutumu olmasına karşın, Rusların bu ilk dönemde Tatarları atalarının topraklarından sürmeyi tasarladıklarına ilişkin pek fazla kanıt yoktur. Zorunlu tahliye ancak 1856 yılından sonra, Rusların azınlıklarına karşı resmi tutumunu ayrımcı bir yola saptığında devlet politikası haline gelmişti. (Kırım Müslümanlarına sürekli olarak zulüm uygulanması, 1944 yılında Tatar halkının ayaklanmasıyla sona erdi; yaklaşık 300.000 kişi Sibiry'a sürüldü ve yarıdan fazlası burada öldü.) Ruslar, Kırım Savaşı sırasında ve sonrasında Tatarların vefasızlığından kuşkulandı, Tatarlar ise Ruslaştırma politikasından ve başka bölgelere yerleşmek zorunda bırakılmaktan endişe duymaya başlamışlardı. 1860 yılına gelindiğinde, 100.000 kadar daha "vergilendirilebilir kişi" ve 46.000 ila 50.000 kadar Nogay Tatarı, ağır vergiler ve pasaport bedeli ödemek zorunda kalmış olmalarına karşın göç etmişlerdi. Bunlar ağırlıklı olarak Dobruca'ya yerleştiler. 1861-1864 yılları arasında Kırım göçü iyice yoğunluk kazandı; bir kaynağa göre 101.605'i kadın ve 126.002'si erkek olmak üzere toplam göçmen sayısı 227.607 idi. Göç yüzyıl sonuna dek sürdü ama Kırımlı milliyetçi eğitimci ve Tercüman gazetesinin yayımcısı İsmail Gaspiralı'nın yurttaşlarını kendi topraklarında kalmaya ve kendilerini kültürel ve ekonomik açıdan geliştirmeye teşvik etmesinden sonra daha sınırlı bir sayıda gerçekleşti. 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden Tatarların toplam sayısı muhtemelen 1.800.000 civarındaydı.

Çok sayıda Tatar, 1877-1878 yıllarında Dobruca ve Bulgaristan'dan ayrılarak Anadolu'ya yerleşti. Bir bölümü doğrudan Anadolu'nun kırsal kesime yerleşti; diğerleri ise İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlere ya da İzmit, Bandırma, İnegöl ve Eskişehir gibi küçük kasabalara yerleştiler. Eskişehir ve Ankara arasındaki bölgede hala Tatarların yaşamakta olduğu çok sayıda köy bulunmaktadır; 1970 yılında yaklaşık 200.000 olan nüfusuyla Orta Anadolu'nun önemli bir ticaret yerleşim merkezi olan Eskişehir'de ise Tatarlar nüfusun büyük bir yüzdesini oluşturmaktadırlar. Günümüz Türkiye'sine Kırım kökenlilerin toplam nüfusuna ilişkin istatistikler, Tatarların çoğunluğunun tümüyle asimile olmuş olması nedeniyle nedeniyle mevcut değildir. Tatarların Anadolu Türkleriyle kültürel, dini ve dinsel açıdan sıkı bağları vardı. (Aslında "Tatar" sözcüğünü esas olarak Ruslar kullanmaktadır. Kırımlılar kendilerinden "Kırım Türkleri" olarak söz ederler.) Üstelik kültürleri Selçuklu ve Osmanlı etkisi altına oluşan Anadolu kökenli çok sayıda Müslüman, imparatorluğun hala bir parçası olduğu sırada Kırım'a özellikle de kıyı kesimine yerleşmişti. Çeşitli tahminlere göre günümüzde Tatar soyundan gelen Türklerin nüfusu 1 ila 3 milyon arasındadır. Bununla birlikte, çoğu köylerde yaşamakta olan ancak 200.000 kadar kişi, Anadolu Türkçe'sine çok yakın olan Kırım lehçesini konuşmayı sürdürmektedir.

Çerkezlerin 1862/63 yılı başlarında Kafkaslar'dan Osmanlı topraklarına kitleler halinde zorunlu göçü Osmanlı devletinin toplumsal, etnik ve dini bileşimini köktenci bir şekilde etkilemiş olan önemli bir nüfus hareketiydi. Bu olay, hem büyüklüğü hem de Rusların bunu gerçekleştirmek üzere baskıcı yollara başvurmuş olmaları yüzünden dünya çapında bir ilgi uyandırmıştı; bu göçle ilgili olarak zengin bir literatür vardır. Çoğu kaynakta Çerkez ve Türk aşiretleri arasında bir ayırım yapılmıyor olsa da Kafkas bölgesinde Türkçe konuşan çok sayıda topluluğun yaşadığı dikkate alınmalıdır.

Çerkezler, Karadeniz kıyıları boyunca uzanan bölgede ve Hazar Denizi'nin batı kıyılarındaki Apsheron Yarımadası'ndan yaşayan en önemli ve en eski Türk olmayan topluluklardan biriydi. Aşiretler halinde örgütlenmişlerdi ve toplumsal yapıları prensler, soylular, hür köylüler ve serfler gibi kesin olarak ayrılmış sınıflardan, seçilmiş önderlerin idaresi altındaki gerçek anlamda demokratik örgütlenmelere dek çeşitlilik gösteriyordu. Çerkezler 19. yüzyıla dek ulusal bir ortak siyasal kimlik geliştirmemişlerdi. Kabartaylar ve Abazalar gibi bazı Çerkez toplulukları, 16. yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul etmeye başladılar. Bu gelişmede, Anapa'daki Osmanlı idarecilerinin zımnı desteğini arkalarına almış olan kuzeyli Tatar mollalarının öğretisinin büyük etkisi olmuştu. Müslüman Çerkezler sonunda Sultanı, Halife yani Müslüman cemaatinden sorumlu ve en yüksek mertebedeki dünyevi lider olarak kabul ettiler. Şeyh Şamil'in Rus işgaline karşı uzun süre yürüttüğü (1830-1859) müridist isyan, ki eşitlikçi bir toplumsal felsefeye dayanıyordu, Çerkezler ve Kuzeydoğu Kafkasya'daki diğer Müslümanlar için ortak bir kimliği oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Ruslar, 1796 yılında Bakü ve Kuba hanlıklarını işgal ettiler; Erivan, Nahçıvan ve Talişi de, İran'la 1828 yılında imzaladıkları Türkmençay Antlaşması sayesinde elde ettiler ve Babıali ile 1829 yılına imzaladıkları Edirne Antlaşması ile de Anapa'yı ve Poti'yi kazandılar. Bununla birlikte, Müslümanların dağlardaki kalesi Ruslara karşı başarıyla direndi ve Çerkezistan, 1859 yılında Şeyh Şamil'in ele geçirilmesine rağmen direnişin bel kemiği kırılıncaya dek zaptedilemedi. Ruslar bunun üzerine Anapa kıyısı boyunca Novorossiysk'e ve aşağıda Sukhumkale'ye kadar ilerlediler. 1862 yılında Çerkezistan işgal edilmişti; Ruslara karşı mücadele 1860'lı yılların sonuna dek yer yer devam etmiş olmakla birlikte dağlardaki büyük direniş 1865 yılında bastırılmıştı.

Ruslar Çerkezistan'ı Kafkasya'nın güvenliği ve savunması, Karadeniz'de dolaşım ve ticaret özgürlüğü, Karadeniz ve Hazar denizleriyle İran arasına güvenli bir demiryolu bağlantısına ihtiyaç duyması gibi önemli askeri ve stratejik nedenlerle işgal etmişti. Bunun yanı sıra, Kedisini bir kurtarıcı olarak gören Rusya'nın bu imgesinden kaynaklanan köklü ideolojik ve kültürel düşünceler de işgali ve Çerkezlerin topraklarından sürülmesini hızlandırmıştı. Rusya, yüksek bir Ortodoks Hıristiyan kültürüne sahip olduğunu iddia ediyor ve İslamiyet'i, alt etmiş olduğu ve demir yumruk altında yönettiği bir halkın daha alt düzeydeki kültürel düzeni olarak görünüyordu. Çerkezler ve aşiret örgütlenmeleri "ilkel" olarak değerlendiriliyordu. Rusya Çerkezleri Kuban'ın kuzeyindeki bataklık düzlüklere yerleştirerek (topraklarını da Kazaklara vererek) vergi ve askerlik hizmetleriyle yükümlü kılarak ve onların Hıristiyanlığa geçmelerini sağlayarak "medenileştirmeye" çalıştı. Çerkezler bu programı kabul etmeyerek Rus işgalcilerine karşı mücadeleyi sürdürdüklerinde ise göç etmeye zorlandılar.

1850'li yılların başında bazı Çerkezler, kendi girişimleriyle ve gönüllü olarak göç ettiler ya da barışçıl yollardan göçe ikna edildiler. Kırım Savaşı sırasında göç, kitlesel bir harekete dönüştü ve 1862-1865 yılları arasında doruk noktasına çıktı; 1877-1878 ve 1890-1908 yılları arasında yoğunluk kazanan bu göç 1920'li yıllarda duruldu.

1859 yılında Rus idaresi, bir grup Çerkezin kabul edilmesi ile ilgili olarak Türk yetkileri ile bağlantıya geçti; Loris Melikov, 1860 yılında çar idaresi adına bu konuyu görüşüyordu. Rusların tahminlerine göre Türkiye'ye göç edenlerin toplam sayısı 40.000 ila 50.000'den daha fazla olamazdı. Osmanlı idaresi meseleyi tartıştı ve Rus birliklerinin baskısından kaçarak kendi topraklarına yerleşmek isteyen Çerkezlere konukseverlik göstermekten kaçınmamaya karar verdi. Sultan halife olarak asıl görevinin, yabancı bir güç tarafından işgal edildikten sonra bile kendisine bağlılığını sürdürmüş olan bütün tebaasını korumak ve onlara konukseverliliğini göstermek olduğu kanısındaydı. Üstelik hükümet, göçmenlerin insan gücü açığına gidermeye yarayacağını düşünüyor ve onlardan yol yapımında, pamuk ekiminde ve özellikle de orduda yararlanabileceğini umuyordu.

Osmanlı idaresi, Rusya ile anlaşmasının bağlayıcı olduğunu düşünüyordu; Rusların sözünü ettiği gibi yalnızca 40.000 ila 50.000 Çerkezin gelmesi bekleniyordu ve onların ülkeye düzenli ve kademeli olarak getirmeyi umuyordu. Bununla birlikte, 1862 yılında Kazak birlikleri Kuban'ın içlerine doğru ilerlemekteydiler ve 1863 yılında dağlı Çerkezlerin kalelerine yönelerek silah donanımı zayıf olan Çerkezleri denizden yada kimi kez karadan güneye kaçmak zorunda bıraktılar. Göç, bir kitle hareketine dönüştü.

Rusya'nın dini gerçeklerle Osmanlı devletine karşı yürüttüğü Slavcı politikanın doruk noktası olarak değerlendirilen 1877-1878 Savaşı, Çerkez göçüne yeni bir ivme kazandırmıştı. Osmanlı idaresi, Trabzon'da karaya çıkmış olan 18.000 Çerkez gencini orduya aldı. Savaş başladıktan sonra aynı kentten 3.000 Çerkez daha kendi isteği ile Rusya'ya karşı savaşmak üzere Osmanlı ordusuna katıldı. Çerkezlerden oluşan altı atlı taburunu yöneten Çerkez general Kundukov, Osmanlı'nın doğu cephesinde savaşırken, Çerkezistan ve Abazya'da kalan diğer Çerkez ve Abaza aşiretleri de isyana hazırlandı. Adler ve Gudati'de iki Çerkez asker grubu karaya çıktı ve burada kendilerine yerel halktan isyancılar da katıldı. Ruslar Osmanlı güçlerini yendikten sonra kısmen Çerkezlerin savaş sırasındaki tutumlarına bir tepki olarak yine hınçlarını ana vatanlarından ayrılmamış olan Çerkez ve Abazalardan çıkardılar. Bunun üzerine yeni bir göç dalgası başladı. Kafkaslar'dan gelen Çerkezler bir kez daha

Trabzon, Samsun, Sinop, ya da Dobruca'da karaya çıktılar ve Anadolu ve Suriye'ye gitmek üzere Bulgaristan'dan (Köstence, Varna, Burgaz) gemilere bindiler. (Ayrıca daha önceden Balkanlara yerleşmiş olan ve burada büyük bir huzursuzluk çıkararak yerli Müslüman ve Hıristiyan halkın yakınmasına neden olan Çerkezler de Anadolu ve Suriye'ye yöneldiler.)

Çerkez göçüne katılmış olanların sayısı ile ilgili tahminler, 700.000 ile 1 milyon arasında değişmektedir. Osmanlı devletinin demografik durumunu yakından bilen Ubicini, 1864 yılında, yani ilk kitle göçünün tamamlanmasından önce Osmanlı topraklarındaki Çerkezlerin toplam sayısının 700.000 olduğunu tahmin etmekteydi ve bu sayı, 1866 yılında, ölüm oranının yüksek olmasına karşın 1 milyona ulaşmıştı. Bionconi, 1876 yılının sonunda yalnızca Balkanlar'a 600.000 Çerkezin yerleşmiş olduğunu iddia etmektedir. Diğer kaynaklara göre göç eden Çerkezlerin toplam sayısı 1.200.000'e çıkmaktadır.

1865 yılında 2.000 Çeçen atları ve sığırlarıyla birlikte karayoluyla Kars'a gelmiş ve anlaşılan o ki kayıtlara geçmemişti. Güneyde Muş ve Diyarbakır vilayetlerine gönderilecek olan 60.000 Çeçenin daha aynı yoldan gelmesi bekleniyordu. Kafkaslar'dan gelen göçmenlerin çoğu, muhtemelen toplam sayılarının % 20'si, kötü beslenme ve hastalık nedeniyle ölmüştü. 1864-1865 yılları arasında Samsun'daki ölüm oranının günde 120 ila 150 kişi olduğu kaydedilmişti. Önemli bir giriş noktası olan Trabzon'da, 1865 yılının sonunda toplam ölü sayısı 53.000'di.

Kayda değer bütün etkenler göz önüne alındığında, 1859-1879 yılları arasında çoğu Çerkez olmak üzere yaklaşık 2 milyon Kafkas'ın Rusya'yı terk ettiği tahmininde bulunmak akla yatkın görünmektedir. Ancak, bunlardan sadece 1.500.000'i hayatta kalmış ve Osmanlı topraklarına yerleşebilmişti. 1881 yılından 1914 yılına kadar olan sürede ise yaklaşık yarım milyon Çerkez daha, çok sayıda Müslüman'la birlikte Rusya'da Kazan'dan ve Urallar'dan göç etmişti.

Kafkas göçmenlerinin nereye yerleştirileceği önemli bir sorundu ve bu konu Osmanlı hükümetinde ciddi tartışmalara yol açmıştı. Tarihi belirtilmemiş bir raporda hükümete, Çerkezlerin Türkiye'nin güneyine, Fırat boyundaki Birecik ve Rakka bölgelerine yerleştirilmesi ve orada modern bir tarım düzeninin kurulmasından onlardan yaralanılması öneriliyordu. Böylece Akdeniz'deki İskenderun "Türkiye'nin denize açıldığı doğal bir nokta olarak Odessa'yı, silip geçerse de geri plana atacaktı." Raporda göçmenler için göçmenler için özel yerleşim birimleri kurulduğu takdirde Aneza ve Şamalar gibi güneyden gelen yıkıcı aşiretlere karşı bir set çekebilecekleri ve göçebe aşiretleri yerleşik hayata geçmeye zorlayarak bütün Bağdat vilayetinin güvenliğini sağlayacakları ileri sürülüyordu.

Bununla birlikte, Osmanlı idaresinin Çerkezleri uygun gördüğü yerlere yerleştirmesi önlendi. Rus idaresi, Çerkezlerin "bizim sınırlarımızdan hayli uzağa ve her koşulda Erzincan, Tokat, Amasya ve Samsun hattından daha geriye" yerleştirilmesi gerektiğini açıkça dile getirdi. Ruslar, Çerkezlerin Suriye'ye ve 3.000 ila 4.000 ailenin öncen yerleştirilmiş olduğunu Küçük Asya'nın iç kesimlerine yerleştirilmelerinde ısrar ettiler.

Kafkas göçmenlerinin yaklaşık yarısı, yani 1863-1865 yılları arasında gelmiş olan Çerkezler ve Abazalar, önce Kuzey ve Orta Dobruca'da Tulça, Babadağ ve Boğazköy (Çernavoda) çevresine ve Tuna boyunda Rusçuk, Nicopolis, Vidin, Silistre, Şamu'ya (Kolarovgrad) ve Niş ve Sofya çevresindeki bölge (sırf bu bölgeye 12.000 kadar aile yerleşmişti) gibi daha da batıya yerleşmişlerdi. Diğerleri Makedonya ve Trakya'da Selanik, Serez ve Larissa çevresine yerleştiler. Göçmenler Asya'da, Diyarbakır, Mardin, Halep ve Şam vilayetlerine; Küçük Asya'da ise Erzurum, Sivas, Çorum, Çankırı, Adapazarı, Bursa ve Eskişehir'e yerleşmişlerdi. Çok sayıda Çerkez doğrudan Filistin liman kentlerine gitti. Rus konsolosluğu, 1883 yılında 365 Çerkezin bir Osmanlı teknesiyle Hayfa'ya geldiğini kaydetmiş ve Çerkezlerin kutsal yerlere giden hacıların ziyaret edebileceği yerler dışında Ürdün Nehri boyunca yerleşebileceklerini onaylamıştı.

Balkan Müslümanlarının Göçü:

Rumeli'de (yani Osmanlı devletinin başkent hariç Avrupa'daki vilayetlerinde) yaşayan Müslümanların 19. yüzyıldaki toplam sayısı ve etnik bileşimi, her zaman ciddi tartışlara konu olmuştur. Daha önce de denildiği gibi, Avrupa kaynakları Müslümanların gayrimüslimler karşısındaki sayısı konusunda birbirlerinden oldukça farklı bilgiler içermekteydi. Çoğu zaman "Türkler" olarak nitelenen Müslümanların etnik kökeni konusundaki anlaşmazlık ise daha azdır. Dobruca'da, günümüz Bulgaristan'ının doğu, orta ve güney bölümü ile Trakya ve Makedonya'daki Müslümanların büyük bölümü aslında etnik olarak Türktü. Pomak ve Boşnak olarak bilinen Müslümanlar ise Slavca konuşuyorlar ve Rodop Dağları'nda ve Bosna ve Hersek'te yaşıyorlardı. Arnavut Müslümanları, Arnavutluk'ta ve Batı Makedonya'daki ata topraklarına yerleştirilmişlerdi. Epir ve Tesalya ile Girit ve Oniki Adalar'da bulunan Müslüman Türk ve Rumca konuşan Müslüman toplulukları ise her zaman değilse de genellikle azınlıkta kalıyorlardı.

1831 Osmanlı sayımına göre Rumeli'deki (Silistre dahil) Müslüman nüfus, toplam nüfusun %37,5'ini oluşturuyordu. Hıristiyanların nüfusu ise toplam nüfusun %59,3'ünü oluşturuyordu. 1844 Osmanlı sayımına göre Rumeli'deki Müslümanların oranı %29,4 iken, sayıları yaklaşık 4,5 milyondur.

Yine noksan bir tahmin; bu nüfusun yalnızca 1.6 milyonunun etnik olarak Türk, geri kalanının ise Arnavut ve Slav olduğu tahmin ediliyordu.

Rumeli'deki Müslüman nüfusun yüzdesi 1860 yılından sonra önemli ölçüde arttı. Bu artışın, Tatar ve Çerkez göçünden kaynaklandığına kuşku yoktur. 1812 yılından sonraki çeşitli savaşlardan kaynaklanan büyük insan kayıplarının yol açtığı nüfus eksikliği, bu göç sayesinde giderilmekle kalmamış, bölgedeki Müslümanların oranında artmasını bile sağlanmıştı.

Balkan milliyetçilerinin Müslüman karşıtı düşüncelerinin ardında elbette belli bazı pratik hesaplar vardı. Müslümanlar bölgede ya çoğunluğu yada çeşitli Hıristiyan milliyetçilerin ulusal toprakları olarak gördükleri yerlerin çoğunda güçlü bir azınlığı oluşturuyorlardı. Üstelik ekilebilir toprakların önemli bir bölümünü Müslüman toprak sahiplerinin elinde yada vakıfların idaresindeydi. Ulusal devletin kurulmasındaki başarının, Müslüman ögenin tasfiye edilmesine ya da en azından Müslümanların siyasi ve ekonomik bakımdan zararsız bir azınlık konumuna indirgenmesine bağlı olduğu apaçık ortadaydı. Bu hedefe varmaya yönelik ilk adım, daha öncede ele alındığı gibi yanlış nüfus istatistiklerinin 1876 yılındaki İstanbul Konferansı'nda sunulmasıyla atıldı.

1877- 1878 Savaşı, etnik-dini sorunun tümüyle çözülmesi için bir fırsat yarattı. Tuna'yı geçen ve Rusçuk'tan güneydoğuya, Balkanlar üzerinden doğu Rumeli'ye ilerleyen Rus orduları, başta Türkler olmak üzere sivil Müslüman nüfusa karşı gelişigüzel saldırılarını arttırdılar. Türkleri, ilerde Bulgaristan'ı oluşturacak olan topraklardan sürmeyi amaçlıyorlardı. Aynı şeyi Sırp'lar kuzey Makedonya'da, Niş kenti çevresinde yaptılar. Balkanlar'daki Müslümanların yazgısı, çoğu bilim adamı tarafından göz ardı edilmiş bir konudur. Buna karşın Müslümanların yada Türklerin taşkınlıklarını olabildiğince sert ifadelerle kınamışlardır. Rusçuk, Philippopolis, Varna, Burgaz ve diğer bölgelerde görev yapan İngiliz konsolosları, Müslüman sivillere reva görülen kötülüklerin tamamen farkındaydılar. Konuyla ilgili olarak İstanbul'daki konsolosluga gönderdikleri raporlar daha sonra Londra'ya iletilmişti. İngiliz konsolosluk temsilcilerinin bu raporları, Rusların ve Bulgarların Rumeli'nin etnik ve demografik yapısını yeniden şekillendirme girişimlerinin nedenlerini ve yöntemlerini açık olarak ortaya koymaktadır.

Avrupa'daki Osmanlı Nüfusunun Etnik Yapısı, 1820-1900

ETNİK GRUP	1820 li Yıllar		1840 lı Yıllar		1870 li Yıllar		1890 lı Yıllar	
	NÜFUS	%	NÜFUS	%	NÜFUS	%	NÜFUS	%
Bulgarlar	615.000	6	3.000.000	19,2	3.451.000	34
Diğer Slavlar	1.325.000	13	3.200.000	20,7	1.523.000	15
Toplam Slav Nüfusu	1.940.000	19	6.200.000	40	4.974.000	49	1.648.000	26
Türkler, Çerkezler	2.755.000	27	2.120.000	13,7	1.827.000	18	1.844.000	29
Rumlar	2.960.000	29	1.000.000	6,4	1.218.000	12	1.217.000	19,2
Arnavutlar	815.000	8	1.500.000	9,9	1.218.000	12	1.248.000	19,7
Romenler	1.225.000	12	4.000.000	25,7	304.000	3
Diğerleri	505.000	5	650.000	4,4	609.000	6	380.000	6
GENEL TOPLAM	10.200.000	15.500.000	10.150.000	6.337.000

Büyükelçi Layard, Müslümanların savaşın ilk döneminde nasıl bir uygulamaya maruz kaldıklarını da şöyle anlatıyordu:

Ruslar, geçen yaz Balkanlar'ı geçtiklerinde adalet ve koruma sağlanacağı vaatleriyle Müslümanları silahlarını bırakmaları için kandırmış ve o silahları Bulgarlara devretmişlerdi. Bunu, insanların rastgele katledildiği ve ortalığın viraneye döndüğü bir sahne izledi. Böylesi en barbar zamanlardan beri görülmemişti. Ruslar tarafından işgal edilen bütün ülke yakılıp yıkılmıştı. Kentler ve kasabalar yağmalanmış ve yerle bir edilmişti. Avrupa'nın en güzel ve zengin bölgelerinden biri olan verimli Tunca vadisi harap durumdaydı; işgal altındaki bölgelerden kaçıp, kendilerini savunamamış olan Muhammed ahalisine çok kötü davranılmış ve hemen hepsi katledilmiştir. Türk idaresi altında dini özgürlüklerinden, sivil eşitlikten yaralanmış olan Yahudiler bile aynı yazgıyı paylaştı... Rusların bu tavrını mazur gösterecek olan kişiler Bulgarlar'ın bu "kıyımlarında" onların taraf tutmadıklarını ve bu nedenle sorumlu tutulamayacaklarını iddia ettiler. Ancak Lord cenaplarına ilettiğim resmi raporları da kanıtladığı gibi durum böyle değildi. Philippopolis'teki Bulgar zabıtasını, Müslüman kadınları ve kızları arzularının kurbanı yapmak üzere kaçırmaya yönlendirenler Rus subaylarıydı. Kazaklar da Müslüman Köylülerinin harap edilmesinde ve Köylülerden kaçanların katledilmesinde Bulgarlara eşlik ve yardım etmişlerdi. Rus yetkililer, başkent'in kapılarına dek işgal ettikleri bütün kent ve kasabalardaki Türklerin mallarının yok edilmesini teşvik ve tasdik etmişlerdi. Camileri de pisetmişler ve kötü amaçlar için kullanmışlardı; Müslüman mezarlarına tecavüz etmişler, mezar taşlarını kırarak mezarlıkları kamuya açık bahçelere ve eğlence yerlerine çevirmişler ve talihsiz Müslümanları bu işleri bizzat yapmaya mecburi tutmuşlardı.

Müslümanlar, İngiliz konsolos vekili E. Calvert'in Edirne'den bildirdiği gibi, doğrudan canları ve mal varlıkları tehdit edilerek sürülmüşlerdi:

Bildiğim kadarıyla Kuzey Balkan kazalarında, Balkanlar'ın güneyindekilerde ve Rodoplar'da Müslümanların taşkınlıkları, Hıristiyan köylerini tacizden öteye gitmemiştir. Diğer yandan Rus-Bulgar idaresi altındaki Hıristiyanlar, hiçbir ayırım gözetmeksizin alenen ülkeden sürmeyi amaçladıkları bütün Müslüman halkına nefretlerini kusmaktadırlar. Türklere gelince; olağandışı nedenlerle meydana gelen olağandışı olayları bir kenara bırakır ve ülkedeki sıradan durumu bir karşılaştırma yapmak için temel alırsak, Türk idaresi altında birkaç Hıristiyan şahsın soyulduğu ve öldürüldüğü yerlerde şimdi Müslüman köylerinin topyekün aynı uygulamaya maruz kaldığını söyleye bilirim. Normal zamanda Türklerin Hıristiyan kadınlara tecavüz etmesi, ülkede sanıldığı kadar sık olan bir olay değildir. Öyle bir vaka olduğunda da bütün vilayette yer yerinden oynuyordu. Rus işgalinden bu yana kırsal bölgelerdeki Bulgarların Türk kadınlarına ve kızlarına tecavüz etmekte rekor kırdıklarını söylemek aşırı olmayacaktır.

19. yüzyıldaki Balkan milliyetçiliği, Osmanlı Müslüman yönetimiyle ilişkili bütün kültür, eğitim ve ekonomi kurumlarının ortadan kaldırılmasını istiyordu. Camiler, İngiliz konsoloslarını bir dizi raporunda da açıkça görüldüğü gibi, yıkılmak üzere hedef gösteriliyordu. Philippopolis'teki 33 camii ile ilgili yerinde yapılan büyük tetkikte bunlardan, yalnızca birisinin kullanılabilir durumda olduğu, diğerlerinin yıkılmış ya da saman veya silah depolamak ya da benzeri işler için el konulmuş olduğu görülüyor. Bu durum Niş için de geçerliydi.

1877-1878 olaylarının, Balkan Yarımadası'nın ve Osmanlı devletinin etnik ve demografik bileşimi açısından yaygın sonuçları olmuştur. Bu olaylar sırasında çoğu Türk olmak üzere yaklaşık 250.000 ila 300.000 Müslüman öldürülmüş ve 1.5 milyon kadarı da Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştı. Rodop Dağları'nda yaşayan ve Bulgarca konuşan Müslümanlar (Pomaklar), ilerlemekte olan Ruslara karşı ayaklanmışlar ve aylar boyunca onları denetim altına tutmuşlardı. İsyanların bastırılmasında, Ruslarla barış yapmak isteyen sultanın baskısı büyük ölçüde etkili olmuştu. Arnavutlar, Prizrin Birliği olarak bilinen bir toplantıda silahlanmaya ve topraklarını işgal edebilecek güçlere karşı savaşmaya karar verdiler. Yerel Panislavcı Sırp'ların bir dereceye kadar yardım ettiği Müslüman Boşnaklar, Berlin Antlaşmasının bir gereği olarak topraklarını işgal etmiş olan Avusturya-Rus güçlerine karşı üç ay süreyle savaştılar. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Pomaklar, Arnavutlar ve Boşnaklar, yeni idareler altında yaşamaya güvensiz buldukları ya da dindaşlarıyla birlikte yaşamak istedikleri için Osmanlı topraklarına yöneldiler. Romanya'ya bırakılmış olan Kuzey Dobruca'daki çok sayıda Müslüman da aynı şeyi yaptı. Bulgar istatistikleri, 1893-1902 yılları arasında yani, on yıllık barış süresince 72.524 kişinin Bulgaristan'dan göç ettiğini ve bunların 70.603'ünün (35.418'i erkek, 35.185'i kadın) Türkiye'ye gittiğini göstermektedir.

Balkan ülkelerinden göç, 1908-1909 yılları arasında yeniden artmaya başlayarak 1913 yılındaki Balkan Savaşı sırasında doruk noktasına ulaştı. Yaklaşık 1.5 milyon Müslümanın yaşadığı Makedonya ve Trakya bu tarihte Yunanistan, Sırbistan, ve Bulgaristan karşısında kaybedildi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında da süren kitle göçü, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan resmi bir nüfus mübadelesi (1924-1926) ile sona erdi. 1930'lı yıllarda Türk yönetiminin teşvik ettiği göçler de oldu. Son olarak 1951-1952 yıllarında 152.000 Türk'ten oluşan bir topluluk Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kaldı.

Göçün Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Etkileri:

19.yüzyıldaki nüfus hareketi, Osmanlı devletinin yapısını değiştirmiş ve modern Türkiye'nin de dahil olduğu bir dizi ulus devletin ortaya çıkması için dolaylı olarak zemin hazırlamıştı. Müslümanların Osmanlı topraklarına göçü ve ardından Müslümanların bütün Osmanlı nüfusundaki oranın yavaş fakat devamlı olarak yükselişi, II. Abdülhamid'in bir İslam politikası benimseme kararlılığında etkili olmuştur. Bu politikanın benimsenmesinin gerçekleri ideolojik olmaktan çok uygulamaya yönelikti. 1878 yılından itibaren hükümetin, baskın bir çoğunluğu elde etmiş olan Müslüman nüfusunun ideolojik ve kültürel hedeflerine hizmet edeceği açıklık kazanmıştı. Dolayısıyla İslamiyet ve geleneksel Osmanlı siyasal kültürü, artık bir arada yaşamak zorunda olan Türkler, Çerkezler, Boşnaklar, Pomaklar, Araplar ve diğerleri gibi dilsel ve etnik bakımdan karışık bir nüfusu, yeni bir siyasal birlik içinde birleştiren bir bağ oldu.

Bu hem toplumsal hem de kültürel bir dönüşümdü. Örneğin, Çerkezler geçici olarak Balkanlar'a yerleştiklerinde, eski adetlerinden vazgeçmemişlerdi. Kendilerini savaşçı olarak gören bazı gruplar, Bulgar köylerine ve tarımla uğraşan diğer yerleşik topluluklara saldırmaya başladığında, Osmanlı idaresi bu akımları bastırmak için kuvvet kullanmak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte, Çerkezler 1878 yılından sonra Anadolu'daki yeni toplumsal ve ekonomik ortama uyum sağladılar. Batı Anadolu'da Adapazarı, Hendek ve Bolu arasındaki Ormanlık ve dağlık bölgeye Yerleşmiş olan büyük bir topluluk, yeniden geleneksel sığır besiciliğiyle uğraşmaya, komşu kent ve kasabalara et ve süt ürünleri sağlamaya başladı. Yüksek bir mevki arayışıyla kasaba ve kentlere yerleşmiş ya da

sürüklenmiş olan diğerleri, iyi bir toplumsal konum edinmek üzere mevcut eğitim olanaklarından ve askeri kanallardan yararlanabildiler.

Çerkezler, göçün ilk evrelerinde, aşiret olarak örgütlenme biçimlerini ve birbirlerine bağlılıklarını korumuşlardı. Ancak, geleneksel politikasını izleyen Osmanlı idaresi, aşiret önderlerinin otoritesini, onları soydaşlarından ayırarak olabildiğince kısıtlamaya çalıştı. Ö. L. Barkan, Osmanlı idaresinin daha 15. ve 16. yüzyıllarda aşiret başlarının ve cemaat ileri gelenlerinin kendi toplulukları üstünde hakimiyet kurmalarına ısrarla engel olduğuna işaret etmiştir. Topluluk ileri gelenlerinin kendi cemaatlerinden uzak bir bölgeye ya da kente yerleşmeleri için çoğu zaman zora başvurulmuş ya da cömert bir ödeme ile bu kişilerin ikna edilmesi yoluna gidilmişti. Devlet bu politikayı 19. yüzyılda daha büyük bir gayretle sürdürdü. Böylelikle anayurtlarından koparılmış, kendi geleneksel aşiret önderlerinden yoksun kalmış ve iskan edilmek üzere küçük topluluklara bölünmüş olan Çerkezler hızla daha büyük toplumsal-siyasal birime, yani Osmanlı himayesi altında oluşmuş olan Müslüman-Türk milletine dahil oldular. Çerkezler, Anadolu'daki Türkler ve Anadolu'ya yerleşmiş olan diğer göçmenler arasındaki dilsel farklılıkların yerini, tek bir siyasal ve kültürel vücutta birleşen ortak dini ve siyasal bağlar almıştı. Örneğin 1960 yılında Türkiye'de Çerkezce konuşan nüfus 147.000 kişiden ibaretti.

Kırımlı göçmenlerin ekonomik ve toplumsal bakımdan da büyük bir etkisi olmuştu. Anadolu Türkçesine çok yakın bir lehçe konuşuyorlardı ve köklü bir otorite ve hiyerarşi gelenekleri vardı.

Bu göçmenler, 19. yüzyılın ikinci yarısında Müslüman orta sınıfının önemli bir kesimi olarak ortaya çıkan küçük ama büyümekte olan tüccar ve girişimci sınıf içinde önemli bir yer edindiler. Kırımlı işadamları İstanbul, İzmir, Balıkesir, Bursa, Ankara, Konya, Eskişehir gibi şehirlerde ve yerleşmiş oldukları diğer bölgelerde başarılı ticari işletmeler kurdular. Bu gün bile başta Eskişehir olmak üzere bu kentlerdeki belli başlı işletmelerden bazıları Kırım göçmenlerinin torunlarına aittir.

Ovalardan gelen Kırımlılar, Orta Anadolu'nun bozkırlarına yerleştiler ve tahıl yetiştiricisi oldular. Anadolu'da Eskişehir, Ankara ve Konya'nın arasındaki üçgen alanda, (yani Türkiye'nin "tahıl sepeti"nde) tahıl yetiştiriciliğinin büyük ölçüde Kırımlıların bu bölgeye yerleşmesinden sonra geliştiği genel olarak kabul gören bir görüştür. Eskişehir, bir ticaret merkezi olarak yükselişini buğdaycılığın yol açtığı ticarete borçludur. Diğer Kırımlılar, Ege Bölgesi'ne yerleşerek meyve, üzüm ve peşin parayla satılan başka ürünleri yetiştirdiler.

Balkanlar'dan gelen göçmenlerin ekonomik bakımdan etkisi biraz daha farklı olmuştu. Bu kişiler arasında toprak sahipleri, emekli memurlar ve başka üst sınıflardan gelen çeşitli Müslümanlar bulunuyordu. (Bu nedenle Balkanlar 'da geride kalmış olan Müslümanlar, liderlikten yoksun kalmışlardı. Yabancı idare altındaki Türk cemaatlerin hızla dağılmasının nedenlerinden biri de buydu.)

Sıradan Balkan göçmenlerinin yazgısı, Çerkezistan'dan ya da Kırım'dan gelenlerinkinden farklı olmuştu. Bunların bir bölümünü Anadolu'daki demir yollarını inşa eden firmalar tarafından işçi olarak tutulmuş, bir bölümü de hiçbir programa ya da düzenlemeye bağlı olmaksızın Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilmişlerdi. En iyi toprakların büyük bir kısmı çoktan dağıtılmıştı; ancak, bazı Balkan göçmenleri Bursa, Balıkesir, Bandırma ve Ege kıyılarının çevresindeki topraklar gibi verimli bölgelere yerleşecek kadar şanslıydı. Onlar kısa sürede zengin olurken, Orta Anadolu'nun ve doğunun çorak topraklarına yerleşmiş olanlar hastalık ve kötü beslenme yüzünden güçten düştüler. Göçmenlerin patates gibi yeni ürünler ve yeni ekim yöntemleri getirdiği durumlar da oldu. Bunun genelde Anadolu tarımı için yararlı bir etkisi olmuştu.

Göçün toplumsal ve kültürel etkisi de aynı derece de önemliydi. Göç eden topluluklarda iyi eğitilmiş, varlıklı ailelerden gelenler ve Avrupa'daki topraklarda yüzyıllar boyunca liderlik konumunda bulunmuş olan soyluların torunları da vardı. Beraberlerinde sadece daha gelişmiş bir eğitim düzeyini soyluluk ve sınıf düşüncesini değil, aynı zamanda Rus karşıtı güçlü bir duyguyu ve yitirdikleri toprakları yeniden ele geçirmeye yönelik şiddetli bir arzuyu da getirdiler. Bu durum eninde sonunda bazı ideolojilerde ve yeni toplumlarında belirli bir konum ve saygınlık edinme dürtüsünde ifadesini buldu.

Osmanlı arşivlerinde, Rusya'da yaşamayı sürdüren varlıklı ve soylu Müslüman ailelerin (çar idaresi, bağlı oldukları cemaatlerin ve aşiretlerin denetlenmesinde yararlanabilmeyi umduğu için onlara dostça sayılabilecek bir ilişki içindeydi) Rusya'dan ayrılarak Türkiye'ye yerleşme arzularını ifade ettikleri yazışmalar bulunmaktadır. Örneğin 1868 yılında, Şeyh Şamil'in yakın bir akrabası olan Gazi Mehmet Efendi ve ailesi, Osmanlı idaresinden Türkiye'ye göçlerini kolaylaştırması talebinde bulunmuştu. Türkiye'ye göç eden önemli Kafkas aileleri arasında Kabartay aşiretinden Suluk Bey, Tanis Bey Lekataoğlu, Elhak Şeyh Ali, Molla Ali Efendi, Hacı İslam Efendi, Rüstem Bey, Elhoca Ağa Bey, Kazak Mirza, Elhac Heray, Abdül Rezai, Mughan Hasan Bey ve aileleri gibi başka pek çok aile vardı. (Efendi ve bey, yüksek toplumsal konumun göstergesi olan ünvanlardır.) Bu ailelerin bir kısmı çocuklarını eğitim için İstanbul'a, bir bölümü de Moskova, Viyana ve Paris' e ya da başka yerlere gönderdi. Göçmenlerin iyi bir eğitim almış olan çocuklarının pek çoğu daha sonra Osmanlı üniversitelerinde ve diğer kurumlarında ve entelektüel yaşantıda öncü kurumlara geldiler.

Türk milliyetçiliğinin ve modernizminin yükselişiyle özleştirilen Hüseyin Ahunzade, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve daha pek çok kişi göçmen ya da göçmen çocuklarıydı. Aynı şey Jön Türkler ve Cumhuriyetçiler için de söylenebilir: Ailesi Dağıstanlı olan Mehmet Murat (Mizancı), 19. yüzyılın sonlarında ve 20.yüzyılın başlarında (1895-1910) Jön Türk hareketlerinde önemli rol oynamıştı; Enver Paşa Rusya'dan göç etmiş olan birinin torunuydu; Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı olan Kemal Atatürk Selanik'te doğmuştu; Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün annesi de bir göçmendi; üçüncü cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın hem annesi hem de babası Bulgaristan'dan göç etmişti. Göçmen ailelerinin İslamcılığın ve ardından milliyetçiliğin ve Turancılığın gelişmesinde oynadıkları rollerle ilgili ayrıntılı bir çalışma, Osmanlı devletindeki ideolojik ve kültürel akımların anlaşılmasına önemli bir katkı olacaktır.

Türklerin Balkanlar'dan göçü, Anadolu'da zaten çoğunu oluşturan Türk ögesine ezici bir sayısal üstünlük kazandırarak dışardan gelen diğer topluluklara kendi dinsel ve kültürel damgasını vurmasını sağlamıştır. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Anadolu'da ve Rumeli'deki Osmanlı eyaletleri, Balkanlar ve Doğu Anadolu'nun bazı yalıtılmış bölgeleri dışında tümüyle ve belirgin bir Türk karakteri taşımaktaydı.

Kısacası, göçmen etnik toplulukların Osmanlı cemaatiyle bütünleşmedeki başarısı, Anadolu'nun geleneksel toplumsal yapısını kökten değiştirmiş ve ulusal devlet de dahil olmak üzere yeni toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştı. Bu önemli toplumsal ve siyasal dönüşüm, eskiye ilişkin bütün sadakat ve örgütlenme biçimlerinin yerini almış ve halkı yeni bir siyasal kimlik benimsemeye hazırlamıştı. Sonunda bu süreç, 1923 yılında ulusal Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlandı.

Yazan: Kemal KARPAT -*Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi*-
Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BALKANLAR'DAKİ MÜSLÜMANLIK AZINLIK

Balkan Müslümanların Azınlık Konumuna Geçmeleri

1878 yılındaki Berlin Antlaşması, belli başlı her Ortodoks Hıristiyan topluluğun kendi bağımsız, toprak bütünlüğü olan ulusal devletini kurmasına olanak sağlayarak Müslümanları azınlık haline getiren ideolojik ve kültürel süreci tamamlamış oldu. Böylelikle Sırbistan, Romanya, Karadağ ve Bulgaristan (Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar resmen sultanın egemenliği altındaydılar), neredeyse bir gecede etnik ve tarihsel isimler altında bağımsız birer devlet oldular. Yunanistan zaten (1830 yılında) bağımsızlığını kazanmıştı. Avusturya 1878 yılında, kısmen Sırp'ların Adriyatik'e açılma isteklerini engellemek için Bosna-Hersek'i işgal etti. Sonunda 1913 yılında Osmanlı'nın Balkanlar'daki son önemli toprakları olan Makedonya ve Trakya, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan tarafından işgal edilerek bölüştü. Bu yeni ulusların her birinde, iktidardaki hakim sınıfla pek ortak yanları olmayan büyük bir Müslüman nüfusu ya da başka halklar bulunuyordu. Bu durum özellikle de 1913 yılından sonraki ilhaklar için geçerliydi. Örneğin, Makedonya'nın Sırbistan tarafından işgal edilen bölümlerinde Sırp'lar, tıpkı Bulgarların ve Yunanlıların ele geçirdikleri ülke topraklarının çoğunda olduğu gibi küçük bir azınlığı oluşturuyorlardı.

İşgal güçleri Müslümanları, etnik ve dinsel aidiyetlerini dikkate almaksızın göçe zorlayarak demografik dengeyi kendi lehlerine kurmaya çalıştılar. Balkanlar'da "Türk" sözcüğü, "Müslüman"la eşanlamıydı. Balkan Müslümanlarının çoğunluğunun etnik ya da dinsel açıdan Türk olmamasının, yeni "ulusal" devletlerin yöneticileri açısından hiçbir önemi yoktu; çünkü din, Balkanlar'daki ulusal özdeşleşmenin başlıca göstergesiydi. (Bu, bugün hala büyük ölçüde geçerlidir.) Aynı ölçütün, Bosna Slavlarını, İliya Arnavutlarını ve Yunanlı Müslüman oldukları taktirde "Türk" olarak kabul eden Osmanlı devletinde de (ve daha sonra modern Türkiye'de) geçerli olması ilginçtir. Sınırların değişmesinin ve gönüllü ya da zorunlu göçlerin sonucunda Müslümanlar, Arnavutluk dışında 19. yüzyılda kurulan bütün Balkan devletlerinde azınlık durumuna geldiler. Arnavutlar da 1912 yılında bağımsızlıklarını ilan ederek azınlık olmaktan kurtuldular.

Balkan bölgesi aslında Berlin Antlaşması'nın getirdiği resmi ulus-devlet kavramına pek uygun değildi. Bölgedeki hiçbir ülke, gerçekten ulus olarak adlandırılabilir kadar din, dinsel ve etnik bir türdeşliğe sahip değildi (belki 1858 yılında Romanya'yı oluşturmak üzere birleşen Eflak ve Boğdan dışında.) Aynı dili konuşan topluluklar, dini (örneğin, Ortodoks Sırp'lar ve Katolik Hırvatlar) ve az da olsa bölgesel farklılıklar veya farklı tarihsel deneyimler nedeniyle bölünmüşlerdi. Sonuçta, her yeni devlet sahip olduğu devlet araçlarından yararlanarak, bir dili ulusal dil ilan ettiler ve standart bir "tarih" yorumun, "milli" bir edebiyatı ve çoğu kez toprak yayılmacılığını da içeren geleceğe yönelik hedeflere ilişkin özel bir görüşü yaymaya yönelik eğitim sistemini de kullanarak bir "ulus" yaratmaya giriştiler.

Balkan devletlerinde, devletin ayakta kalmasının en büyük güvencesinin kültürel ve dini türdeşlik olduğu görüşüne inanıldı ve buna bağlı kalındı. Başka bir deyişle, "ulus"un "devlet" karşısında öncelikli olduğu varsayıldı; ulusal birliği ve dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan her kanunun, azınlık haklarını dikkate almasa bile yasal ve yararlı bir kanun olduğu düşünülürdü. Balkanlar'daki komünist rejimler, bilhassa 1947 yılından itibaren, bir yandan halkların kardeşliği telkininde bulunurken diğer yandan bütün azınlıklara karşı asimilasyon politikalarını benimsediler ve 'burjuva ulusalcılığını' yani azınlıkları kendi kültürel miraslarını savunma çabalarını acımasızca yargılayıp cezalandırdılar. Çavuşesku gibi cahil ve megalomanın dik alası biri bile, diktatörlüğün ilk yıllarında, büyük ölçüde etnik gururu istismar ettiği ve vatansızlık ve ulusalcılık adına yabancı düşmanlığını körüklediği için geniş bir destek sağlamıştı. Bulgaristan'ın Jivkov'u gibi o da, türdeş ve yekpare bir ulusal devletin mimarı olarak tarihe geçmek istedi. Balkan idarelerinin gözünde Müslümanlar, birleşik ve türdeş bir ulus oluşturma çabası önündeki en büyük engeli oluşturuyor ve asimile olmayı reddettikleri için de devletin güvenliğini tehdit ediyorlardı. Sonuçta Müslümanlar, nüfusun güvenilmez yabancı bir ögesi olarak değerlendirildiler. Oysa Balkan Müslümanları, devletlerine bağlı olmuşlar ve orduya hizmet de dahil olmak üzere bütün vatandaşlık görevlerini sadık bir biçimde yerine getirmişlerdi.

Berlin Antlaşması, Osmanlı düzeninin temel taşı olan eşitlik kavramını ve dini cemaatlerin özerkliğini ortadan kaldırdı. Üniter bir ulus devlet kavramına yasallık kazandırdı. Çoğunluğu oluşturan topluluk iktidara geçti, büyüklükleri ve tarihleri göz ardı edilen diğer topluluklar ise iktidardakilerin iradesine tabi oldular. Berlin Antlaşması'na biçim verenler, yasal "azınlıklar" ı oluşturduktan sonra, özellikle başta Müslümanlar olmak üzere dini azınlıkların haklarını korumayı amaçlayan iki koşulu benimsediler.

1878 antlaşmasının taslak olarak hazırlandığı Berlin Kongresi'ne katılanların, seküler ulus-devlet kavramına bağlı oldukları halde Balkan azınlıklarının yine de hala din bağlamında değerlendirildikleri burada vurgulanmalıdır. Bu nedenle antlaşma, bütün etnik azınlık topluluklarını, farklı etnik kimlikleri benimsemiş olan hükümetler tarafından "ulusal" hakları dikkate alınmaksızın

yönetilmeye mahkum ederek göz ardı etmiş oldu; örneğin Yunanlılar Bulgaristan da bırakılmış, Vlahlar, Sırp ve Yunan idaresi altına alınmıştı. Yine de, antlaşma da dini özgürlük ve eşitlik, şu ifade ile sağlanmaya çalışılmıştı: “İnanç farklılıkları, kamu görevine alınma da, işlevlerin ve unvanların kabulünde, ya da herhangi bir yerde çeşitli mesleklerin ve görevlerin yerine getirilmesinde kimseye karşı yetkisiz kılma ve dışlama nedeni olarak kullanılamaz.” Ayrıca “(ülkenin adı veriliyor) halkı kadar yabancılar da bütün dinlere inanma ve açıkça ibadet etme özgürlüğüne sahiptir ve çeşitli cemaatlerin hiyerarşik örgütlenmesine ya da din liderleriyle olan ilişkilerine hiçbir engel getirilemez” denilmekteydi. Bu madde Bulgaristan (mad.5), Karadağ (mad.27), Sırbistan (mad. 35) ve Romanya (mad.44) ile ilgili bölümlerde de olduğu gibi korunmuştu.

Bir ulus devletindeki azınlıkların hakları en azından üç grupta düşünülebilir. Birinci gruptaki haklarla, azınlıkların, hakim çoğunluğun idaresi altında sürdürülebilecek ayrımcılığa karşı korunması amaçlanır. Başka bir deyişle, koruyucu düzenlemeler çoğunluğun yararlandığı siyasal, dini, kültürel, eğitim ve yurttaşlık haklarından azınlıkların da yararlanmasını sağlama amacını güder. İkinci gruptaki haklarla, azınlıklara bir dereceye kadar özerklik tanınması ve özel bir statü verilmesi hedeflenir. Buna mevcut siyasal yapılanmalarda ulusal bir varlık olarak kendilerini temsil etme hakkı da dahildir. Bu hakların tanınması bir azınlığın elbette ayrı bir etnik, dini ve kültürel bir topluluk olarak var olmasını sağlamakla birlikte, aynı zamanda onu nüfusun geri kalanından farklı da kılar. Osmanlı devleti, kendi dini azınlıklarına karşı bütün dini cemaatleri birbirinden ayıran ve sonunda ulusal-üniter bir devletin bünyesine dahil olmalarını olanaksız kılan bu politikayı benimsemişti. Osmanlı devletinin, 1876-1878 parlamentosunda dini topluluklara bir çeşit siyasal temsiliyet olanağı tanıyarak türdeş bir siyasal birlik içinde kaynaştırma çabası başarısız olmuştu. Çünkü bunun hem sultanın egemenliğini tehdit ettiği düşünülmüştü, hem de öneri Rusya'nın ve Avrupa'nın desteğini alamamıştı. Üçüncü gruptaki azınlık haklarıyla, bir azınlığın tehlike altındaki bir tür gibi davranmak ve çeşitli “olumlayıcı” önlemler yoluyla onu çoğunluğun ekonomik ve entelektüel düzeyine çekmek ve canlandırmaya çalışmak amaçlanır.

Berlin Antlaşması'nın, bağımsızlığını yeni kazanmış olan Balkan devletlerinin Müslüman tebaaya karşı ayrımcılık yapmasını engellemeyi amaçlayan ilk yaklaşımı benimsediği açıktır. Aslında Balkan Müslümanlarının Berlin Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren verdikleri mücadele, antlaşma yükümlülüklerini ihlal eden hakim çoğunluk tarafından maruz bırakıldıkları genel ayrımcılığı sona erdirmeyi amaçlamıştır.

Yazan: Kemal KARPAT -*Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi*-
Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

I. DÜNYA SAVAŞINDA ARAPLAR VE LLOYD GEORGE

Sanıldığı gibi 1. Dünya savaşında Osmanlı'ya karşı bütün Araplar isyan edip arkadan vurmamıştır. Araplar, sadece Osmanlı devletinin özel eyalet statüsü verdiği, hatta ordu için asker bile toplamadığı Mekke ve Medine'nin içinde bulunduğu Hicaz'da Osmanlı'ya karşı İngilizlerin yanında savaşmışlardır. Hicaz emiri Şerif Hüseyin, Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan gelmektedir. Bu nedenle Osmanlılar kutsal yerlerin yönetimini Peygamberimizin kabilesi olan Haşimilere bırakmış, merkezi denetiminden feragat etmiştir. Bununla birlikte son zamanlarda Medine'ye kadar Hicaz demiryolunu yapmış ve Medine'de büyük bir Osmanlı garnizonu kurmuşlardır. II. Abdülhamid zamanında dahi Hicaz emirinin bağımsızlık özlemi içinde olduğu gözlemlenmiş ve bu nedenle İstanbul'a getirtilerek gözlem altında tutulmuş ve oğlu Abdullah Hicaz'ı idare etmiştir. Ne var ki 1. Dünya savaşı başladığında Şerif Hüseyin Mekke'ye dönmüştür. Osmanlı'ya karşı Şerif Hüseyin başlangıçta sadık kalmış fakat İttihat ve Terraki hükümetinin savaşı kazandığı takdirde, Şerif Hüseyin'i yerinden edeceğini öğrendiği zaman böylece Şerif Hüseyin kendisinin resmen İngilizlerin ortağı olmaktan başka şansı olmadığını görmüştür. Ancak Şerif Hüseyin yine de Osmanlı'ya karşı bir harekete geçmemiş, İngiliz casusu Lawrence Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ile kurduğu ilişki neticesinde Mekke'de isyan başlamış ama Arapların haydutlardan ve bedevilerden oluşan küçük ordusu Medine'deki Osmanlı garnizonu nedeniyle Medine'den daha fazla kuzeye gidememiştir. Zaten bu bedevi ve haydut çetelerinden oluşan bu küçük düzensiz orduyu bir arada tutan şey, casus Lawrence'n verdiği İngiliz altınları idi. İngiliz birlikleri sayesinde Medine'deki Osmanlı birliği yok edilmiş, en büyük kıyımı da Mekke'nin Arapları yapmış, Medine Arapları ise Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Osmanlı'nın doğrudan kendisinin yönettiği Irak ve Suriye'de ise kesinlikle Osmanlı'ya karşı bir girişim olmamış ve hatta savaşın sonuna kadar da Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. Hatta Iraklılar daha ileri giderek başlarına bir Türk hükümdarın gelmesini bile istemişlerdir. Osmanlı'nın Araplar arasındaki en büyük destekçileri Suriye içinde kalan Şam, Hama, Humus ve Halep kentleri olmuştur. Savaş yıllarında her zaman Hıristiyanlar tarafından yönetilmektense, Müslüman Türkler tarafından yöneltilmeyi yeğlemişlerdir. Filistin ise İngiliz ve Osmanlı yanlısı olarak ikiye ayrılmıştır. İlginçtir; Filistin'de bir kasabadaki Osmanlı birliği bir yıl boyunca Prens Faysal 'ın Araplarının kuşatmasına dayanmış ve ancak Avustralya'lı İngiliz birlikleri gelince Prens Faysal Araplarının kıyımından korunacakları sözü üzerine teslim olmuşlardır. Allah'ın takdiri Osmanlı'ya bölgedeki Hıristiyan ve Yahudilerin yapmadığı kötülüğü yapan ve Filistin'i Yahudilere vermekte İngilizlerle anlaşan (nasıl Müslümansa) Müslüman Faysal, kendisini Suriye Kralı olacağını sanmış fakat Allah nasip etmemiştir. Şerif Hüseyin ise İngilizlerin kendisine yardım etmesine rağmen Hicaz bölgesinde tutunamamış ve İngilizlerin sonradan kerhen destek vermek zorunda kaldığı İbn Suud kendi iradesiyle Hicaz'ı da alarak Arabistan yarımadasında bütünlüğü sağlamış ve resmi mezhep olarak da (aslında mezhepsizlik demek olan) Vehabiliği getirmiştir. (Vehabilik peygamber ile dört halifeden başkasını ve icma ile kıyası tanımamakla Sünnilik ile Şiiliğe karşı olmuştur.) Buradan anlaşılacaktır ki, Osmanlı doğrudan kendisinin yönettiği topraklarda halkın kendisine bağlılığı, Müslüman birlikteliği sayesinde Osmanlılık olgusu ile temin etmiş ama özerk idare edilen bölgelerde, o bölgenin yerel hükümdarı tarafından daima ihanete uğramıştır.

1. Dünya savaşının son yıllarında İngiltere başbakanı olan Lloyd George, Osmanlı İmparatorluğunun, dolayısıyla da Türklerin ve Arapların kaderini derinden etkilemiştir. Lloyd George koyu bir Hıristiyan olduğu için Müslümanların başı olan halifenin devletinin temelini oluşturan Türklerin fanatik bir düşmanıydı ve Helenizm'in (Yunanlıların İzmir'i işgalinin) yılmaz savunucusuydu. Ayrıca, Filistin'de milli bir Yahudi yurdu kurulmasını isteyen Siyonizm'in destekçisiydi ve elinden geldiğince bunun için de çalıştı. Filistin'e Yahudilerin yerleşmesine karşı olan Filistin İngiliz askeri yönetimini görevden alarak Yahudi kökenli bir İngiliz'i Filistin'e sivil vali olarak atamış ve olayların Yahudilerin lehine gelişmesini sağlamıştır. Fransa ise, günümüzün Ürdün, İsrail, Lübnan ve Suriye devletlerini bir çatı altında Büyük Suriye olarak istemiş ve Siyonizm'in de açıkça karşısında yer almıştır. İsa'nın doğup yaşadığı yerlerin Yahudilerin eline geçmesini istememiştir.

Enver Paşa, Mondros ateşkes antlaşması imzalanmasaydı, 1918 yılında pantürkist hayalini belki gerçekleştirebilirdi. Osmanlı orduları, güneyde İngilizlere yenilirken doğuda zaferden zafere koşmuş, bütün Azerbaycan'ı alarak Bakü ve Tebriz'e ulaşmıştır. 1918 yılında Osmanlı ordularının önünde ne Ruslar ne de İran askeri vardı. Çünkü Rusya kendi iç savaşıyla uğraşıyordu ve daha önce elindeki ordusu Ruslar ve İngilizler tarafından yok edilip kukla haline getirilen Şahın yönetemediği bir İran bulunuyordu. Enver Paşa kendisinin yanlış kararları sonucu Sarıkamış'ta Türk ordusunun büyük bir kısmını soğuktan öldürmeseydi, Almanlar savaşta yenilmesine rağmen Türkler savaşı sürdürüp, istediklerini alabilirlerdi. Çünkü, İngiltere ve Fransa'da bu savaşın sonuna doğru tükenmişlerdi. Yeni bir savaşı göze alacak asker ve motivasyonları yoktu. Savaş, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle birlikte

yön değiştirmişti. 1918'e kadar savaş bariz olmasa da Alman müttefiklerinin lehine gelişiyordu. Enver Paşa İngilizler'e İmparatorluğun Arap topraklarını vermeyi göze almışken, Kafkasya, İnan ve Türkistan'ı alabileceğini sanıyordu ve de alabilirdi aslında. Fakat, Enver Paşa ne kadar iyi niyetli olursa olsun, zeki, pratik, politikacı ve uzlaşmacı bir lider değildi. Hatta liderlik özelliklerinden yoksundu. Enver Paşa'nın yerine Mustafa Kemal gibi birisi olsa zaten Osmanlı yıkılmadan önce Türklerin kaderini değiştirebilir ve dünya politik sahnesinde daha etkin bir Türkiye'nin temelleri atılabilirdi. Mondros ateşkes antlaşmasından sonra her şey değişti, Osmanlı askeri silah bıraktı, evine dönmeye başladı ve böylece günümüzün S.S.C.B.nin dağılmasına kadar varan statükosu oluştu. Zaten pantürkist düşünceenin önündeki en büyük engel İngiltere'nin Muhafazakar partisinin liberal başbakanı idi. Başbakan Lloyd George, Türk dostu Muhafazakar Partinin genel düşünceenin aksine ne olursa olsun Türklerin bitirilmesini istiyordu. Bence, Arapların ve Türklerin lanet okumasını gerektirecek kadar Müslümanlara kötülüğü dokunmuş bir kişidir Lloyd George.

Kaynak: David FROMKİN. Barışa Son Veren Barış. Epsilon Yayınları.

BENİM MİLLETİM

Bu millet Altay'da buldu kendini,
Görmedi tarih dağları deleni,
Teomanlar, Meteler yazdı seni,
Ey ırkım! Unutma büyük mazini.

Ergenekon, Manas doğum destanım,
Atilla, Avrupa kabusu yanım,
Türkistan benim atayurdu canım,
Sizi nasıl unuturum ecdadım.

Buğrahan içti ilk İslam şerbeti,
Alparslanlar diriltti bu ümmeti.
Fatih'e dayanamadı haç setti,
Yalnız mehterim Avrupa'ya yetti.

Biz Ahmet Yesevi, Yunus , Mevlana,
İmanı gösterdik her müslümana,
Allah'ım zafer nasip et orduna,
Hazreti Muhammed Mustafa aşkına.

Bir bütündük parçaladılar bizi,
İttifak yapıp ayırdılar bizi.
Rum'a Ermeni'ye sattılar bizi,
Ya Rabbel Alemin, sen koru bizi.

Dinimiz bir, dilimiz özümüz bir,
Bakü, Taşkent, Kazan'la gönlümüz bir,
Dünyayı aynı gören düşümüz bir,
El açıp dua eden sözümüz bir.

Kazak, Kırgız, Tatar, Uygur, Özbek'iz,
Pomak, Kumuk, Türkmen, Azeri'yiz biz,
Boşnak, Arnavut, Gürcü, Laz, Çerkes'iz.
Tek vücut olan bir büyük milletiz.

Sözüm şu ki; büyük Türk milletine,
Sahip çık dinine milliyetine,
Bir olalım yürüyelim bütüne,
Parola: NE MUTLU TÜRK'ÜM DİYENE !

İSMAİL ARABACI
Nisan 1992

(Azerbaycan'da Hocalı ve Suşa'da, Ermenilerin 1992 yılında yaptıkları katliamların ardından kahrolmuş bir üniversite öğrencisi olarak BÜTÜN TÜRKLER: BİZ BİRİZ diyerek yazdığım şiirimdir)

KAYNAKÇA

1. <http://www.turan.tc/turkadi.html>
2. Cemal ŞENER. Türkiye’de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar. ETİK YAYINLARI. www.karacaahmet.org
3. Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN. Tarihten Geleceğe Türk Dili. www.tdk.gov.tr.
4. www.dallog.com
5. www.hurgokbayrak.com . Doğu Türkistan’ın sesi.
6. Meşkure Yılmaz BÖRKLÜ. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. Basri ZİLABİD. Rodopların Müslüman Halkı. İlk Adım Dergisi.
8. TUSAM. Ali KÜLEBİ.
9. Eyüp COŞKUN & Ferhat ENSAR. Gazi Eğitim Fakültesi. Türkçe Eğitimi Bölümü.
10. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mayıs 2003. Sayı 122.
11. www.devletarsivleri.gov.tr
12. www.lib.utexas.edu/maps/europe/yugoslav.jpg
13. www.lib.utexas.edu/maps/bosnia.html
14. www.tbmm.gov.tr/ul_kom/bosna-hersek/bosna_hersek.html
15. www.sanjak.org
16. forum.arbuz.com
17. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Nisan 2002. Sayı 109.
18. www.hunturk.net
19. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Kasım 2004. Sayı 140.
20. www.surgun.org
21. www.vatankirim.net
22. Prof. Dr. Nadir DEVLET. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi – Çağdaş Türkiler. Çağ Yayınları.
23. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2003. Sayı 120
24. Fethi GÜNGÖR. Kafkas Vakfı Bülteni. Ocak 2002
25. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Mart 2004. Sayı 132
26. www.kafkas.org.tr
27. www.wikipedia.org
28. www.turan.tc
29. Dr. Ufuk TAVKUL. www.kafkas.gen.tr.
30. Yrd. Doç Dr. Çetin PEKACAR. w3.gazi.edu.tr/~pekacar/kumturkler.htm
31. www.ahiskali.com , www.ahiska.org.tr
32. www.chveneburi.org , www.chveneburi.net , www.muslimgeorgia.org,
33. Ali İhsan AKSAMAZ. Doğu Karadeniz’de Resmi İdeolojiler Kuşatması.
34. www.karadenizliler.org
35. Ildiko Beller Hann. Lazların Gerçek Tarihi. www.arhavisitesi.com
36. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Nisan 2003. Sayı 121.
37. Ali İhsan Aksamaz. Yeni Karadeniz Güneşi Gazetesi, Sayı: 9, Kasım 2001, İstanbul
38. Gubaz ÇİBARİSİ. www.lazuri.com
39. Can Uğur BİRYOL: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü
40. Erhan G. ERSOY, Hemşinli Etnik Kimliği. Birikim S. 71-72. 1995 İstanbul
41. www.karapapak.com , www.terekemeler.com
42. Dr. Tufan GÜNDÜZ . G.Ü.Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, Ankara 1999.
43. www.geocities.com/turkdunyasi/turkmenistan/turkmenistan.htm
44. Dr. Egen Atagarriyev, Tarihte Kalan İzler, Aşkabat, 1989, s. 29-40
45. Rafael BLAGA. İran Halkları El Kitabı.
46. ATLAS aylık coğrafya ve keşif dergisi. Ağustos 2004. Sayı 137.
47. www.ozturkler.com
48. www.geocities.com/turkdunyasi/azerbaycan/azerbaycan.htm
49. Babek ÖZTÜRK. www.guneyazerbaycan.com

50. Tekin MAHARLI. www.guneyazerbaycan.com
51. Tevhid Melikzade. www.tebrizinsesi.com
52. www.guneyazerbaycan.com
53. www.tebrizinsesi.com
54. Cemal ŞENER. Alevilerin Etnik Kimliği. Etik Yayınları.
55. Prof. Dr. Abdürrahim GÜZEL. Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü. www.enfal.de/orta13.htm - 25k
56. www.turkmens.com/Suria.html
57. www.sinanoglu.net/fikir_meydani/showthread.php?t=4457
58. www.turkatak.gen.tr
59. www.turkmencephesi.org
60. Ali Tayyar Önder. Türkiye'nin Etnik Yapısı. Pozitif Yayınları 2002.
61. The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition. 2001
62. Bahri ÖZTÜRK. About The Kurds.
63. Classification of the Iranian Languages. www.ethnologue.com
64. Candemir Sipahi (Sosyal Antropolog). www.yeniyol.org. 2005
65. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği internet sitesi.
66. www.zazaki.de
67. Terry L.Todd. A Grammar of Dimili.
68. Joyce BLAU
69. David N. MacKenzie. Etnik Yapılanmada Kürt Dilinin Rolü.
70. Asmeno Bêwayir
71. H. Küçük. www.dersimsite.org
72. Martin Van BRUINESSEN. Kürtlük, Türklük, Alevilik. İletişim Yayınları.
73. Ali Tayyar Önder. Radikal, 25 Aralık 2000.
74. Cemal ŞENER. Aleviler'in Etnik Kimliği. Etik Yayınları
75. Cemal ŞENER. www.karacaahmet.com
76. Cemal ŞENER. Bu makale Yeni Hayat Dergisinden alınmıştır. Sayı: 74, Aralık 2000
77. Burhan Kocadağ , makale sayfa 130-131. Şahkulu Sultan Dergisi sayı 1.
78. İsmail ONARLI
79. Baki ÖZ. Belgelerle Koçgiri Olayı. Can Yayıncılık.
80. Baki ÖZ. www.karacaahmet.org/makaleler
81. Cem Başar. Araştırmacı-Yazar
82. Pemra Zorlu. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni. Türkoloji Yahoo Groups.
83. Taha Akyol. Milliyet. 13.07.2005
84. www.karkamis.gov.tr
85. www.baraklar.org
86. Yusuf HALAÇOĞLU (Türk Tarih Kurumu Başkanı - 2005)
87. Selim SOMÇAĞ. www.selimsomcag.org
88. Prof. Walter E. KAEGİ. Bizans ve İlk İslam Fetihleri. Kaknüs Yayınları.
89. Seyfi CENGİZ. Dersim ve Zaza tarihi. www.zazaki.de
90. Eski Kürt Devletleri. www.geocities.com
91. Ethem XEMGİN. Kürdistan Tarihi. Doz Yayınları.
92. Rafael BLAGA. İran Halkları El Kitabı.
93. Prof. Claude CAHEN. Osmanlılardan Önce Anadolu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
94. Prof. Dr. Osman TURAN. Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. Boğaziçi Yayınları.
95. Cahit AKYOL. Türkler ile Kürtler. Gendaş Kültür Yayınları.
96. Prof. Dr. Osman TURAN. Selçuklular Zamanında Türkiye. Ötüken Neşriyat.
97. Kemal H. KARPAT. Osmanlı Nüfusu (1830-1914). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
98. Martin Van BRUINESSEN. Evliya Çelebi Diyarbakır'de. İletişim Yayınları.
100. Martin Van BRUINESSEN. Kürdistan Üzerine Yazılar. İletişim Yayınları.
102. David FROMKİN. Barışa Son Veren Barış. Epsilon Yayınları.